

تَسْهِيلات

إِبْنُ نُوشَرَج

مِشْكُوة

فَوَائِدُهَا سَبَابُ قِيَصَل

أَلْفٌ وَخَمْسُونَ مِثْقَالًا فِي ثَلَاثِينَ يَوْمًا

تَرْجُمَانُهَا أَبُو بَكْرٍ مُحَمَّدُ بْنُ نُوشَرَجٍ

مِشْكُوة

حنفی شافعی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

کفایت دینی کتب خانہ

کفایت اللہ ابن صدیق

واٹس ایپ گروپ ٹیلی گرام چینل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبلہ، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ ابن صدیق
حنبلہ
+923052488551
+923247442395

easypaisa
بیسہ گنٹا

مالکی

تسهيلات

پښتو شرح

مشکوة

تأليف: مولانا هاشم فيصل فاضل دارالعلوم اسلاميه چارسده
دريم جلد (۲)

د شلو (۲۰) خصوصياتو سره چې لس (۱۰) په کښې دای

- ① پېښورۍ پښتو سره بين القوسين د قندهاري پښتو د گرانو ټکو اضافه
- ② د مشکاة د عربي او اردو متداولو ټولو شروحانو مجموعه
- ③ په ترجمه کښې بين القوسين د مرقة المفاتيح د اضافي قيوداتو ترجمه
- ④ د حديث هرې جملې ته اود هغې ترجمې د آسانتيا دپاره نمبرې ورکول
- ⑤ په فقهی اختلافی مسئلو کښې مدلل او آسان مباحث
- ⑥ د اوږدو احاديثو د متن او ترجمې تقسيم
- ⑦ د هر حديث د صحاح سته وغيره څخه تخریج
- ⑧ د حل اللغات په عنوان سره د مرقة المفاتيح څخه د مشکلو لغات حل
- ⑨ د قوله په عنوان سره د حديث د هرې مشکلي جملې تشریح
- ⑩ د هرياب په اول کښې دهغې د احاديثو خلاصه
- ⑪ د کتاب په اول کښې د علوم الحديث مفیده مقدمه

خوړنکې

فيصل کتب خانہ محلہ جنگی پېښور

موبائل ۰۳۱۵-۹۵۹۵۷۱۷

د چاپ حقوق د ناشر سره محفوظ دی

د کتاب نوم : تسهيلات شرح مشکوٰۃ

خارج: مولانا پروفیسر شاه فیصل

فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم، جامعہ اسلامیہ چارسده

معاون مترجم: عبدالکریم صدیقی

د ملاوید پتی

جدید اسلامی کتب خانہ خوست

المصباح کتب خانہ کابل

روحانیوال کتب خانہ جلال آباد

رحیمی کتب خانہ خوست

حرم کتب خانہ کابل

دہلی کتب خانہ تیمر گره

تاج کتب خانہ صوابی

مکتبه خواجه عبدالله انصاری غزني

مکتبه دارالخلاص کابل

مکتبه رحمانيه قندهار

مکتبه رحمانيه کوټه

الوری کتب خانہ قندهار

نصرت کتب خانہ کابل

مکتبه علميه اکوړه خټک

حقانيه کتب خانہ گردیز

وطن دوست کتب خانہ گردیز

إقرأ کتب خانہ جلال آباد

مکتبه معروفيه کوټه

مکتبه صبريه چين

مکتبه عباسيه تیمر گره

مکتبه امير حمزه قندهار

اجمالی فہرست

صفحہ	مضمون	فہر
۳۲ [۲۶/۹] بَابُ التَّرَقُّةِ	۱
۳۳ الْقِصْلُ الْأَوَّلُ	۲
۴۴ الْقِصْلُ الثَّانِي	۳
۴۸ الْقِصْلُ الثَّالِثُ	۴
۵۳ [۲۷/۱۰] بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ	۵
۵۴ الْقِصْلُ الْأَوَّلُ	۶
۸۸ الْقِصْلُ الثَّانِي	۷
۹۸ الْقِصْلُ الثَّالِثُ	۸
۱۰۲ [۲۹/۱۲] بَابُ الْقِرَاءَةِ فِي الصَّلَاةِ	۹
۱۰۳ الْقِصْلُ الْأَوَّلُ	۱۰
۳۰۰ الْقِصْلُ الثَّانِي	۱۱
۱۵۸ الْقِصْلُ الثَّالِثُ	۱۲
۳۱۱ [۳۰/۱۳] بَابُ الرُّكُوعِ	۱۳
۳۱۲ الْقِصْلُ الْأَوَّلُ	۱۴
۱۵۱ الْقِصْلُ الثَّانِي	۱۵
۱۵۳ الْقِصْلُ الثَّالِثُ	۱۶
۱۵۸ [۳۱/۱۴] بَابُ السُّجُودِ وَفَضْلِهِ	۱۷
۱۵۹ الْقِصْلُ الْأَوَّلُ	۱۸
۱۶۰ الْقِصْلُ الثَّانِي	۱۹
۱۶۳ الْقِصْلُ الثَّالِثُ	۲۰
۱۶۷ [۳۲/۱۵] بَابُ التَّحَنُّدِ	۲۱
۱۸۸ الْقِصْلُ الْأَوَّلُ	۲۲
۲۰۷ الْقِصْلُ الثَّانِي	۲۳
۲۲۳ الْقِصْلُ الثَّالِثُ	۲۴
۲۳۳ [۳۳/۱۶] بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفَضْلُهَا	۲۵
۲۳۵ الْقِصْلُ الْأَوَّلُ	۲۶
۲۳۸ الْقِصْلُ الثَّانِي	۲۷
۲۳۹ الْقِصْلُ الثَّالِثُ	۲۸

شمار	مضمون	صفحہ
[٣٤/١٧]	بَابُ الدُّعَاءِ فِي التَّسْبِيحِ	٣٣٥
.....	الفصل الأول	٣٣٥
.....	الفصل الثاني	٣٣٣
.....	الفصل الثالث	٣٣٨
[٣٥/١٨]	بَابُ الذِّكْرِ بَعْدَ الصَّلَاةِ	٣٥٢
.....	الفصل الأول	٣٥٣
.....	الفصل الثاني	٣٥٣
.....	الفصل الثالث	٣٥٥
[٣٦/١٩]	بَابُ مَا لَا يَجُوزُ مِنَ الْعَمَلِ فِي الصَّلَاةِ وَمَا يُنْأَخَرُ مِنْهُ	٣٤٤
.....	الفصل الأول	٣٤٤
.....	الفصل الثاني	٣٨٣
.....	الفصل الثالث	٣٩١
[٣٦/٢٠]	بَابُ السُّبُوحِ	٣٠٣
.....	الفصل الأول	٣٠٥
.....	الفصل الثاني	٣٢٠
.....	الفصل الثالث	٣٢٢
[٣٧/٢١]	بَابُ سُجُودِ الْقُرْآنِ	٣٢٣
.....	الفصل الأول	٣٢٣
.....	الفصل الثاني	٣٣٢
.....	الفصل الثالث	٣٣٨
[٣٨/٢٢]	بَابُ أَوْقَاتِ النَّهْيِ [أَيِ أَوْقَاتِ الَّتِي كَرِهَ فِيهَا الصَّلَاةُ]	٣٣٠
.....	الفصل الأول	٣٣٢
.....	الفصل الثاني	٣٥٠
.....	الفصل الثالث	٣٥٥
[٣٩/٢٣]	بَابُ الْجَمَاعَةِ وَفَضْلِهَا	٣٥٨
.....	الفصل الأول	٣٦١
.....	الفصل الثاني	٣٤١
.....	الفصل الثالث	٣٤٩
[٤٠/٢٤]	بَابُ تَسْوِيَةِ الصَّفِّ	٣٤٠
.....	الفصل الأول	٣٤٠

صفحہ	مضمون	خامرو
۳۹۹	الفصل الثانی	
۴۰۳	الفصل الثالث	
۴۱۰	[۴۱/۲۵] باب الموقف	
۴۱۰	الفصل الأول	
۴۳	الفصل الثانی	
۴۸	الفصل الثالث	
۴۲۲	[۴۲/۲۶] باب الإمامة	
۴۲۳	الفصل الأول	
۴۲۷	الفصل الثانی	
۴۳۹	[۴۳/۲۷] باب ما على الإمام	
۴۳۹	الفصل الأول	
۴۴۳	وهذا الباب خال عن الفصل الثاني	
۴۴۳	الفصل الثالث	
۴۴۹	[۴۴/۲۸] باب ما على المؤمن من المتابعة وحكم السبوق	
۴۴۹	الفصل الأول	
۴۵۵	الفصل الثانی	
۴۶۱	الفصل الثالث	
۴۶۵	[۴۵/۲۹] باب من صلى صلاة مرتين	
۴۶۵	الفصل الأول	
۴۶۶	الفصل الثانی	
۴۶۹	الفصل الثالث	
۴۷۳	[۴۶/۳۰] باب الثن وقضاؤها	
۴۷۵	الفصل الأول	
۴۸۵	الفصل الثانی	
۴۹۳	الفصل الثالث	
۵۰۲	[۴۷/۳۱] باب صلاة الليل	
۵۰۳	الفصل الأول	
۵۰۳	الفصل الثانی	
۵۲۱	الفصل الثالث	
۵۲۵	[۴۸/۳۲] باب ما يقول إذا قام من الليل	
۵۲۵	الفصل الأول	
۵۲۹	الفصل الثانی	

شمار	مضمون	صفحه
.....	الفصل الثالث	٥٣١
.....	[٤٩/٣٣] بَابُ التَّعْرِيزِ عَلَى قِيَامِ اللَّيْلِ	٥٣٣
.....	الفصل الأول	٥٣٣
.....	الفصل الثاني	٥٣٦
.....	الفصل الثالث	٥٣٦
.....	[٥٠/٣٤] بَابُ الْقَصْدِ فِي الْعَمَلِ	٥٥٠
.....	الفصل الأول	٥٥٠
.....	الفصل الثاني	٥٥٩
.....	الفصل الثالث	٥٥٩
.....	[٥١/٣٥] بَابُ الْوُثْرِ	٥٦٣
.....	الفصل الأول	٥٦٣
.....	الفصل الثاني	٥٤٨
.....	الفصل الثالث	٥٨٦
.....	[٥٢/٣٦] بَابُ الْقُنُوتِ	٥٩٣
.....	الفصل الأول	٥٩٣
.....	الفصل الثاني	٥٩٤
.....	الفصل الثالث	٥٩٩
.....	[٥٣/٣٧] بَابُ قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ	٦٠١
.....	الفصل الأول	٦٠٤
.....	الفصل الثاني	٦٠٤
.....	الفصل الثالث	٦٠٥
.....	[٥٤/٣٨] بَابُ صَلَاةِ الضُّحَى	٦٢٣
.....	الفصل الأول	٦٢٣
.....	الفصل الثاني	٦٢٤
.....	الفصل الثالث	٦٣٠
.....	[٥٥/٣٩] بَابُ التَّطَوُّعِ	٦٣٣
.....	الفصل الأول	٦٣٣
.....	الفصل الثاني	٦٣٩
.....	الفصل الثالث	٦٣٣
.....	[٥٦/٤٠] بَابُ صَلَاةِ النَّبِيرِ	٦٣٣
.....	الفصل الأول	٦٣٣

٨٢	٧٩٧] د تكبير تحريمه څخه وروسته د لاسونو كيځودلو محل
٨٥	٧٩٨] په قيام كښې ښې په گس لاس كيځودل
٨٥	٧٩٩] په مانځه كښې د تكبيراتو ځايونه
٨٢	٨٠٠] د اوږد قيام افضليت
٨٨	٨٠١] د نبی عليه السلام د مانځه طريقه
٩٢	٨٠٢] د تكبير تحريمي په وخت د لاسونو پورته كولو اندازه
٩٢	٨٠٣] په قيام كښې د لاسونو د تړلو حكم
٩٢	٨٠٤] د اركانو تعديل
٩٤	٨٠٥] د مانځه څخه وروسته دعا غوښتل
٩٨	٨٠٦] د امام دپاره په تكبيراتو باندې جهر كول
٩٨	٨٠٧] په مانځه كښې د تكبيراتو تعداد
٩٩	٨٠٨] په هر ټيټيدو او پورته كيدو كښې تكبير
١٠٠	٨٠٩] صرف د تكبير تحريمي په وخت رفع يدين
١٠٠	٨١٠] د تكبير تحريمي په وخت د لاسونو پورته كول
١٠٠	٨١١] په مانځه كښې د نبی عليه السلام شاته څخه خيزونه ليدل
١٠٢	په مونځ كښې د قرات بيان
١٠٣	الفصل الاول
١٠٣	[٨٢٢] په مانځه كښې د سورة فاتحه ونيلو حكم
١١٨	[٨٢٣] د سورة فاتحه نه ونيلو سره په مانځه كښې نقص راتلل
١٢١	[٨٢٤] بسم الله په اوچت آواز سره ونيل پكاردې يا سوكه؟
١٢١	[٨٢٥] د آمين ونيلو حكم
١٢٢	[٨٢٦] د مقتدى د مانځه طريقه
١٢٤	[٨٢٨] په مانځه كښې د قرات طريقه
١٢٥	[٨٢٩] په مانځه كښې د نبی ﷺ د قيام مقدار
١٢٧	[٨٣٠] د ماسيځين په مانځه مسنون قرات
١٢٨	[٨٣١] د ماښام د مانځه مسنون قرات
١٢٨	[٨٣٢] د ماښام په مانځه كښې د سورة مرسلات قرات
١٢٩	[٨٣٣] د مفترض په متنفل پسې اقتداء
١٣٣	[٨٣٤] د ماسختن د مونځ مسنون قرات
١٣٤	[٨٣٥] د سحر په مانځه كښې مسنون قرات

- ۸۳۶] د سحر په مانځه د سورة الليل قراءت..... ۱۳۵
- ۸۳۷] د صبا په مانځه کښې د سورة مؤمنون لوستل..... ۱۳۶
- ۸۳۸] د جمعي په ورځ د سحر د مانځه مسنون قراءت..... ۱۳۶
- ۸۳۹] د جمعي د مانځه مسنون قراءت..... ۱۳۷
- ۸۴۰] د اخرونو او د جمعي په مونځونو کښې مسنون قراءت..... ۱۳۸
- ۸۴۱] د اخرونو په مونځونو کښې د سورة ق او سورة قمر لوستل..... ۱۳۸
- ۸۴۲] د سحر د مونځ په سنتو کښې مسنون قراءت..... ۱۳۹
- ۸۴۳] د صبا په سنتو کښې مسنون قراءت..... ۱۴۰
- الفصل الثاني..... ۱۴۰
- ۸۴۴] د مانځه په اول کښې د بسم الله وئيل..... ۱۴۰
- ۸۴۵] د آمين بالجهر وئيل..... ۱۴۱
- ۸۴۶] د آمين په وجه د دعا قبلیدل..... ۱۴۴
- ۸۴۷] د ماينام په مانځه کښې د اوږد قراءت جواز..... ۱۴۶
- ۸۴۸] د سورة فلق او سورة الناس فضيلت..... ۱۴۶
- ۸۴۹] د جمعي په ورځ د ماينام په مانځه کښې مسنون قراءت..... ۱۴۷
- ۸۵۱- په مانځه کښې د سورة کافرون او سورة اخلاص په کثرت سره لوستل..... ۱۴۸
- ۸۵۳- مونځونو کښې د قراءت مسنون مقدار..... ۱۴۹
- ۸۵۴- فاتحه خلف الامام حکم..... ۱۵۰
- ۸۵۵- په جهري مونځونو کښې د فاتحه خلف الامام لوستلو حکم..... ۱۵۱
- ۸۵۶- په مانځه کښې د خپل رب سره مناجات..... ۱۵۲
- ۸۵۷- امام د تابعداري وجوب..... ۱۵۳
- ۸۵۸- امي د قراءت حکم..... ۱۵۳
- ۸۵۹- سبح اسم رک الاعلى جواب..... ۱۵۵
- ۸۶۰- بعضي آياتونو جواب ورکول..... ۱۵۶
- ۸۶۱- په سورة رحمن کښې د يو آيت جواب ورکول..... ۱۵۷
- الفصل الثالث..... ۱۵۸
- ۸۶۲- په دوو رکعتو کښې د يو سورت لوستل..... ۱۵۸
- ۸۶۳- د صبا په دوو رکعتونو کښې سورة بقره لوستل..... ۱۵۹
- ۸۶۴- د صبا په مانځه کښې د سورة يوسف لوستل..... ۱۵۹
- ۸۶۵- د صبا په مانځه کښې د سورة يوسف او سورة حج لوستل..... ۱۶۰

۱۲۰.....	۸۲۲- پہ مانخہ کنبی د هر سورت د لوستلو جواز.....
۱۲۱.....	۸۲۷- د مانبام پہ مانخہ کنبی دحم دخان لوستل.....
۱۲۱.....	د رکوع بیان.....
۱۲۲.....	الفصل الأول.....
۱۲۲.....	۸۲۸- د رکوع او سجدې په صحيح طريقه د کولو حکم.....
۱۲۳.....	۸۲۹- د رکوع او سجدې وغيره مقدار.....
۱۲۳.....	۸۷۰- د نبی کریم صلی الله عليه وسلم د قومي او جلسې اوږدوالي.....
۱۲۴.....	۸۷۱- په رکوع او سجده کنبې دعا کول.....
۱۲۵.....	۸۷۲- د سجدې او رکوع تسبیح.....
۱۲۲.....	۸۷۳- په رکوع او سجده کنبې د قرآن لوستلو ممانعت.....
۱۲۷.....	۸۷۴- د تسمیع څخه روسته د تحمید وئیل.....
۱۲۸.....	۸۷۵- د لاندینۍ دعا په نفلو کنبې لوستل.....
۱۲۹.....	۸۷۶- د رکوع څخه روسته د الله تعالی حمد لوستل.....
۱۷۰.....	۸۷۷- د رکوع څخه وروسته تسبیح وئیل.....
۱۷۱.....	الفصل الثاني.....
۱۷۱.....	۸۷۸- د تعدیل ارکان حکم.....
۱۷۲.....	۸۷۹- د رکوع او سجدې تسبیحات.....
۱۷۳.....	۸۸۰- په رکوع او سجده کنبې د تسبیحاتو کم تعداد.....
۱۷۳.....	۸۸۱- د رحمت او عذاب د آیتونو لوستلو په وخت مسنون عمل.....
۱۷۴.....	الفصل الثالث.....
۱۷۴.....	۸۸۲- د نبی کریم ﷺ اوږده رکوع کول.....
۱۷۵.....	۸۸۳- په رکوع او سجده کنبې تسبیحات وئیل.....
۱۷۲.....	۸۸۴- رکوع او سجده په ښه طریقہ ادا کول.....
۱۷۷.....	۸۸۵- د مانخه څخه غلا کول.....
۱۷۸.....	۸۸۶- د مانخه څخه غلا کول.....
۱۷۸.....	د سجدې کیفیت او فضیلت.....
۱۷۹.....	الفصل الأول.....
۱۷۹.....	۸۸۷- په اووه اندامونو سجده کول.....
۱۸۱.....	۸۸۸- په سجدې کنبې اطمینان حکم.....

۸۸۹	سجدي طريقه.....
۱۸۲
۸۹۰	سجدي طريقه.....
۱۸۳
۸۹۱	سجده کنبی لاسونه جدا ساتل.....
۱۸۴
۸۹۲	سجده کنبی دعا لوستل.....
۱۸۴
۸۹۳	تجهد و دپاره د نبی کریم ﷺ بسترې څخه پاسيدل.....
۱۸۵
۸۹۴	سجده کنبی د بنده الله تعالى ته نزديکت.....
۱۸۲
۸۹۵	سجده تلاوت په وخت د شيطان ژړا کول.....
۱۸۷
۸۹۶	نبی ﷺ سره د ملگرتيا ذريعه.....
۱۸۸
۸۹۷	سجدو د کثرت فضيلت.....
۱۸۹
۱۹۰	الفصل الثانی.....
۸۹۸	سجدي کولو کيفيت.....
۱۹۰
۸۹۹	سجده کنبی د اوښ پشان کيفيت اختيارولو ممانعت.....
۱۹۰
۱۹۳	الفصل الثالث.....
۹۰۰	د دواړو سجدو په مينځ کنبی مسنون دعا.....
۱۹۲
۹۰۱	نبی ﷺ د دوو سجدو په منځ کنبی دعا.....
۱۹۳
۹۰۲	سجده کنبی د جلتی ممانعت.....
۱۹۳
۹۰۳	د وارو سجدو په منځ کنبی د اقعاء څخه ممانعت.....
۱۹۴
۹۰۴	په رکوع او سجده کنبی د ملا نيغې ساتلو حکم.....
۱۹۵
۹۰۵	د وارو لاسونو سجده کول.....
۱۹۲
۱۹۷	د تشهد بيان.....
۱۹۸	الفصل الأول.....
۹۰۶	په تشهد کنبی د لاسونو کيخودلو مسنون طريقه.....
۱۹۸
۹۰۸	د پانځه کنبی د ناستي طريقه.....
۲۰۱
۹۰۹	د تشهد (التحيات) ونيلو طريقه.....
۲۰۲
۹۱۰	د رسول الله خپل امت ته د تشهد تعليم ورکول.....
۲۰۴
۲۰۷	الفصل الثاني.....
۹۱۱	د اشاري په وخت مسبحې گوته ته حرکت ورکول.....
۲۰۷
۹۱۲	د اشاري په وخت د گوته د حرکت نفی.....
۲۰۹
۹۱۳	په يوې گوته سره اشاره کول.....
۲۰۹

- ۹۱۴ - په قعده کښې په لاسونو تکیه وښولو ممانعت ۲۱۰
- ۹۱۵ - په اوله قعده کښې قیام ته تلوار کول ۲۱۱
- الفصل الثالث ۲۱۲
- ۹۱۶ - د التحیات مختلف الفاظ ۲۱۲
- ۹۱۷ - د شیطان په تکلیف کښې د شهادت په گوته د اشارې کردار ۲۱۲
- ۹۱۸ - تشهد په پټ آواز سره د لوستلو مسنونیت ۲۱۳
- په حضور پاک ﷺ باندې د درود ویلو فضیلت ۲۱۴
- الفصل الأول ۲۱۵
- ۹۱۹ - په آخری قعده کښې د درود وټیلو طریقه ۲۱۵
- ۹۲۰ - په آخری قعده کښې د درود شریف لوستل ۲۱۸
- ۹۲۱ - د درود شریف لوستلو فضیلت ۲۱۸
- الفصل الثاني ۲۱۹
- ۹۲۲ - د یو درود لوستلو کمال ۲۱۹
- ۹۲۳ - د قیامت په ورځ نبي ﷺ ته د نزديکت ذریعه ۲۲۰
- ۹۲۴ - د فرشتو په ذریعه نبي ﷺ ته د امت سلام رسول ۲۲۰
- ۹۲۵ - د نبي ﷺ سلام لیرونکی ته جواب ورکول ۲۲۱
- ۹۲۶ - د نبي ﷺ ته د امت سلام رسیدل ۲۲۲
- ۹۲۷ - په نبي ﷺ د درود نه لیرولو وعید ۲۲۴
- ۹۲۸ - د درود و سلام فضیلت ۲۲۵
- ۹۲۹ - د درود او سلام په کثرت سره د لیرولو ترغیب ۲۲۵
- ۹۳۰ - د درود څخه وروسته د غوښتلي دعا قبولیت ۲۲۷
- ۹۳۱ - د دعا د قبلیدو د پاره درود لوستل ۲۲۸
- الفصل الثالث ۲۲۹
- ۹۳۲ - د درود لوستلو لوستلو ترغیب ۲۲۹
- ۹۳۳ - په درود نه لیرونکی باندې د بخیل اطلاق ۲۳۰
- ۹۳۴ - د درود شریف نبي ﷺ ته رسیدل ۲۳۰
- ۹۳۵ - په یو ځل درود شریف وټیلو او یا ځله د فرشتو بنده د پاره استغفار غوښتل ۲۳۱
- ۹۳۶ - په درود سره د نبي ﷺ د شفاعت وجوب ۲۳۲
- ۹۳۷ - د درود په صله کښې د الله تعالی رحمت ۲۳۲

۹۳۸۔ دعا د قبولیت دپارہ درود وئیل.....	۲۳۳
د تشهد نہ پس دعا واپلو بیان.....	۲۳۵
الفصل الأول.....	۲۳۵
۹۳۹۔ پہ تشهد کنبی د نبی علیہ اسلام دعا.....	۲۳۵
۹۴۰۔ مونخ خخہ روستہ د بعضی خیزونو خخہ پناه غونبتل.....	۲۳۸
۹۴۱۔ صحابو ته د مذکورہ دعا تعلیم.....	۲۳۸
۹۴۲۔ تشهد او درود خخہ وروستہ دعا کول.....	۲۳۹
۹۴۳۔ سلام گر خولو طریقہ.....	۲۴۰
۹۴۴۔ مونخ خخہ روستہ د امام مقتدیانو ته مخ راگر خول.....	۲۴۰
۹۴۵۔ امام په نبی طرف راگر خیدل.....	۲۴۱
۹۴۶۔ امام نبی اړخ طرف ته راگر خیدل.....	۲۴۱
۹۴۷۔ مانخه خخه وروسته دعا کول.....	۲۴۲
۹۴۸۔ مانخه د فراغت خخه روسته د امام د پاسیدو خخه روسته پاسیدل.....	۲۴۳
الفصل الثاني.....	۲۴۴
۹۴۹۔ حضرت معاد ته د هرمانخه خخه روسته د دعا حکم کول.....	۲۴۴
۹۵۰۔ مانخه خخه د سلام گر خولو مسنون طریقہ.....	۲۴۵
۹۵۲۔ مانخه د فراغت خخه روسته گس طرف ته راگر خیدل.....	۲۴۶
۹۵۳۔ فرضو خخه وروسته د سنتو د پاره خانی بدلول.....	۲۴۶
۹۵۴۔ د نبی ﷺ خخه وړاندې د انصراف کولو معانعت.....	۲۴۷
الفصل الثالث.....	۲۴۸
۹۵۵۔ تشهد خخه وروسته د مسنون دعا.....	۲۴۸
۹۵۶۔ تشهد خخه روسته یوه بهترینه وینا.....	۲۴۹
۹۵۷۔ نبی طرف ته لږ غوندې راگر خیدل.....	۲۵۰
۹۵۸۔ په امام باندې د سلام نیت کول.....	۲۵۱
د مونخ نه پس د ذکر بیان.....	۲۵۲
الفصل الأول.....	۲۵۳
۹۵۹۔ د مانخه په ختمیدو الله اکبر وئیل.....	۲۵۳
۹۶۰۔ فرض مونخ خخه روسته نبی ﷺ د ناستي مقدار.....	۲۵۴
۹۶۱۔ مانخه خخه وروسته استغفار او دعا کول.....	۲۵۵

- ۹۲۲ - فرض مانخه خخه کلمه توحيد وئيل ۲۵۲
- ۹۲۳ - سلام گر خولو خخه روسته د الله تعالى تسبيح بيانول ۲۵۷
- ۹۲۴ - مانخه خخه وروسته د بعضي خيزنو خخه تعوذ غوستل ۲۵۸
- ۹۲۵ - مانخه خخه وروسته تسبيح او د هغي فضيلت ۲۵۹
- ۹۲۶ - مانخه خخه وروسته تسبيحات لوستل ۲۶۱
- ۹۲۷ - هر مانخه خخه روسته د تسبيحاتو وظيفه كول ۲۶۲
- الفصل الثاني ۲۶۲
- ۹۲۸ - دعا د قبوليت وختونه ۲۶۲
- ۹۲۹ - مانخه وروسته د معوذاتو وئيلو حکم ۲۶۳
- ۹۷۰ - صبا بيگاه کښي د ذکر کولو فضيلت ۲۶۴
- ۹۷۱ - صبا د مانخه خخه روسته د حج او عمرې ثواب گټل ۲۶۵
- الفصل الثالث ۲۶۵
- ۹۷۲ - دوو مونخونو په مينځ کښي وقفه كول ۲۶۵
- ۹۷۳ - مانخه خخه وروسته تسبيح وئيل ۲۶۷
- ۹۷۴ - آية الكرسي فضيلت ۲۶۸
- ۹۷۵ - سحر او ماينام د مانخه خخه روسته د کلمه توحيد لوستل ۲۶۹
- ۹۷۷ - سحر د مانخه خخه روسته د ذکر فضيلت ۲۷۰
- په مونځ کښي د جالزاو ناجالزاو خيزنو بيان ۲۷۱
- الفصل الاول ۲۷۲
- ۹۷۸ - په مانخه کښي انتوشي کونکي ته د ير حکم الله حکم ۲۷۲
- ۹۷۹ - په مانخه کښي د سلام جواب ورکولو ممانعت ۲۷۲
- ۹۸۰ - په مانخه کښي د سجدې دپاره د ځاني برابرولو حکم ۲۷۷
- د حضرت معيقت مختصر تعارف ۲۷۷
- ۹۸۱ - په مانخه کښي د تخصر په تشو لاس کښنودلو، ممانعت ۲۷۸
- ۹۸۲ - په مانخه کښي د اخوا ديخوا کتلو ممانعت ۲۷۸
- ۹۸۳ - په مانخه کښي د دعا په وخت آسمان طرف ته د کتلو ممانعت ۲۷۹
- ۹۸۴ - د نبی ﷺ خپله نمسي په مانخه کښي په اوږه کښول ۲۸۰
- ۹۸۵ - د آسويلي په وخت د خولي بندول ۲۸۱
- ۹۸۷ - د نبی عليه السلام په مانخه کښي د پيري رانيولو اراده كول ۲۸۲
- ۹۸۸ - د ضرورت په وخت په مانخه کښي د تسبيح يا تصفيق حکم ۲۸۳

الفصل الثانی

- ۹۸۹ - په مانځه کښې د سلام جواب ورکولو ممانعت ۲۸۴
- ۹۹۱ - په مانځه کښې په اشاره سره د سلام جواب ورکولو حکم ۲۸۵
- ۹۹۲ - په قومه کښې د تحمید فضیلت ۲۸۲
- ۹۹۳ - شیطانی اثر او اسویلي ۲۸۷
- ۹۹۴ - په مانځه کښې د گوتو په مینځ کښې د تشییک ممانعت ۲۸۸
- ۹۹۵ - په مانځه کښې د التفات حکم ۲۸۹
- ۹۹۶ - د سجدي په ځانې نظر ساتل ۲۸۹
- ۹۹۷ - په مانځه کښې د التفات کولو وعید ۲۹۰
- ۹۹۸ - په مانځه کښې د سترگو په گوتونو د کتلو حکم ۲۹۱
- ۹۹۹ - په مانځه کښې بعضې شیطاني اثرات ۲۹۱
- ۱۰۰۰ - په ژړا سره د مونځ نه باطلیدل ۲۹۲
- ۱۰۰۱ - په مانځه کښې د سجدي د ځانې څخه گیتگی نه لرې کول ۲۹۲
- ۱۰۰۲ - د سجدي ځای صفا کولو د پاره د پوکولو ممانعت ۲۹۳
- ۱۰۰۳ - په تشو د لاس کی خودلو د ممانعت وجه ۲۹۳
- ۱۰۰۴ - په مانځه کښې د مار او لړم وژلو حکم ۲۹۴
- ۱۰۰۵ - د مانځه په دوران کښې د دروازي خلاصولو حکم ۲۹۴
- ۱۰۰۶ - په مانځه کښې د اودس ماتیدو حکم ۲۹۲
- ۱۰۰۷ - په مانځه کې اودسه کیدل ۲۹۸
- ۱۰۰۸ - په آخري قعده کښې د هوا خارجیدل ۲۹۸

الفصل الثالث

- ۱۰۰۹ - د نبی علیه السلام څخه د هیرې یوه واقعه ۲۹۹
- ۱۰۱۱ - د سجدي د ځانې یخوولو د پاره یوه طریقه ۳۰۱
- ۱۰۱۲ - په مانځه کښې د نبی ﷺ سره د شیطان یوه عجیبه واقعه ۳۰۱
- ۱۰۱۳ - په مانځه کښې په اشاره سره د سلام جواب ورکولو حکم ۳۰۳
- د سجده سهویان ۳۰۴

الفصل الأول

- ۱۰۱۴ - د رکعتونو د تعداد د هیریدو په صورت کښې د سجده سهو حکم ۳۰۵
- ۱۰۱۵ - د مانځه ختمولو څخه قبل سجده سهو کول ۳۰۷

- ۱۰۱۶۔ ماسپخین پہ مانخہ کنبی د رسول اللہ سہوہ کیدل ۳۱۰
- ۱۰۱۷۔ ذو الیدین واقعہ ۳۱۲
- ۱۰۱۸۔ سجدہ سہو دپارہ د سلام گرخولو حکم ۳۲۰
- الفصل الثانی ۳۲۰
- ۱۰۱۹۔ پہ سہوہ شوې مونخ کنبی د درود شریف او دعاء محل ۳۲۰
- ۱۰۲۰۔ پہ قعدہ کنبی د سہو صورت ۳۲۱
- الفصل الثالث ۳۲۲
- ۱۰۲۱۔ مازیرگر مونخ درې رکعتہ کولو صورت ۳۲۲
- ۱۰۲۲۔ پہ مانخہ کنبی د کمر رکعتونو شک واقع کیدو حکم ۳۲۳
- د قرآن د سجدو بیان ۳۲۳
- الفصل الأول ۳۲۴
- ۱۰۲۳۔ پہ سورة نجم کنبی سجدہ ۳۲۴
- ۱۰۲۴۔ سورة انشقاق او د سورة علق سجدي ۳۲۵
- ۱۰۲۵۔ سجدہ تلاوت حکم ۳۲۹
- ۱۰۲۶۔ پہ سورة نجم کنبی د سجدي نفی ۳۳۱
- ۱۰۲۷۔ سورة ص سجدہ ۳۳۱
- الفصل الثاني ۳۳۲
- ۱۰۲۹۔ پہ قرآن کنبی د سجدو شمار ۳۳۲
- ۱۰۳۰۔ دوو سجدو په وجه د سورة حج فضيلت ۳۳۳
- ۱۰۳۱۔ سورة الم تنزيل سجدہ ۳۳۴
- ۱۰۳۲۔ سجدہ تلاوت په قاري او سامع دواړو باندې وجوب ۳۳۵
- ۱۰۳۳۔ پہ عام الفتح د سجدي کولو يوه واقعہ ۳۳۵
- ۱۰۳۴۔ پہ مفصل سورتونو کنبی سجدي ۳۳۶
- ۱۰۳۵۔ سجدہ تلاوت تسميح ۳۳۷
- ۱۰۳۶۔ سجدہ تلاوت دعا ۳۳۷
- الفصل الثالث ۳۳۸
- ۱۰۳۷۔ سورة نجم سجدہ ۳۳۸
- ۱۰۳۸۔ سورة ص سجدہ ۳۳۹
- د ممنوعه وختونو بيان يعنى هغه وختونه چه مونخ پکښي مکروه دي ۳۴۰

.....	الفصل الأول	۳۴۲
.....	۱۰۳۹ - د نمر ختو او ډویدو په وختونو کښې د مونځ کولو ممانعت	۳۴۲
.....	۱۰۴۰ - درې اوقات مکروهه	۳۴۳
.....	۱۰۴۱ - سحر او مازیگر څخه وروسته د نوافلو کراهت	۳۴۴
.....	۱۰۴۲ - د مانځه وختونه	۳۴۴
.....	۱۰۴۳ - د مازیگر څخه وروسته دوه د ماسپڅین د دوو رکعتونو قضا راوړل	۳۴۷
.....	الفصل الثاني	۳۵۰
.....	۱۰۴۴ - د سحر د سنتو د قضا حکم	۳۵۰
.....	۱۰۴۵ - په هر وخت کښې د خانه کعبې د طواف جواز	۳۵۲
.....	۱۰۴۶ - د جمعي په ورځ د زوال په وخت کښې د مونځ حکم	۳۵۴
.....	۱۰۴۷ - د زوال په وخت کښې د مونځ کراهت	۳۵۵
.....	الفصل الثالث	۳۵۵
.....	۱۰۴۸ - اوقات مکروهه (مکروه وختونه)	۳۵۵
.....	۱۰۴۹ - د مازیگر د مانځه څخه وروسته د نفلو عدم جواز	۳۵۲
.....	۱۰۵۰ - د مازیگر څخه وروسته د دوو رکعتونو ممانعت	۳۵۷
.....	۱۰۵۱ - د سحر او د مازیگر څخه وروسته د مونځ عدم ثبوت	۳۵۷
.....	په جماعت سره د مونځ کولو فضیلت	۳۵۸
.....	الفصل الأول	۳۶۱
.....	۱۰۵۲ - د جماعت د مانځه ثواب	۳۶۱
.....	۱۰۵۳ - د جماعت پر پرېښولو وعید	۳۶۲
.....	۱۰۵۴ - د نابینا دپاره جماعت کښې د شرکت حکم	۳۶۴
.....	۱۰۵۵ - د سختې یخنۍ او باران په وجه د جماعت پرېښولو جواز	۳۶۴
.....	۱۰۵۶ - د خوراک په موجودگۍ کښې د مانځه حکم	۳۶۵
.....	۱۰۵۷ - قضاء حاجت د ضرورت په وخت د مونځ کولو کراهت	۳۶۶
.....	۱۰۵۸ - د فرض مونځ په دوران کښې د بل مونځ کولو ممانعت	۳۶۷
.....	۱۰۵۹ - ښځو ته د جمات د تلو اجازت	۳۶۸
.....	۱۰۶۰ - د زنانو دپاره د خوشبو لگولو حالت کښې جمات ته د تلو ممانعت	۳۷۰
.....	۱۰۶۱ - د خوشبو لگولو په حالت کښې زنانو دپاره جمات ته د تلو ممانعت	۳۷۱

۳۷۱	الفصل الثانی
۳۷۱	۱۰۶۲ - بنخو دپارہ پہ کور کنبی د مونخ کولو فضیلت
۳۷۲	۱۰۶۳ - بنخی دپارہ پہ هر صورت کنبی د پردی خیال ساتل
۳۷۲	۱۰۶۴ - خوشبو لگونکو بنخو د مونخ نہ قبلیدل
۳۷۳	۱۰۶۵ - بنخو دپارہ د خوشبو لگولو پہ حالت کنبی د بهر وتلو ممانعت
۳۷۴	۱۰۶۶ - سحر او ماسخوتن د مونخونو فضیلت
۳۷۵	۱۰۶۷ - پہ جماعت سره مونخگذار باندی د شیطان نہ غالب کیدل
۳۷۶	۱۰۶۸ - بعیر عذرہ د خاندلہ مونخگذار مونخ نہ قبلیدل
۳۷۶	۱۰۶۹ - اقامت پہ دوران کنبی د قضا حاجت پینیدو پہ صورت کنبی د مونخ پریخودل
۳۷۷	۱۰۷۰ - دری خیزونو ممانعت
۳۷۸	۱۰۷۱ - طعام پہ وجہ پہ مانخہ کنبی د تاخیر ممانعت
۳۷۹	الفصل الثالث
۳۷۹	۱۰۷۲ - جمعی د مونخ تاکید
۳۸۱	۱۰۷۳ - جمعی پریخودنکی گناہگار یدل
۳۸۲	۱۰۷۴ - اذان خخه ورسته د جمات خخه د وتلو ممانعت
۳۸۲	۱۰۷۵ - اذان خخه ورسته د جمات خخه د وتلو حکم
۳۸۳	۱۰۷۶ - بغیر مونخ د جمات خخه وتونکی باندی د منافق اطلاق
۳۸۳	۱۰۷۷ - پہ ژبه او عمل سره د اذان جواب ورکول
۳۸۴	۱۰۷۸ - د نابینا د جماعت پرینبودو حکم
۳۸۵	۱۰۷۹ - امت محمدی امتیازی صفت
۳۸۶	۱۰۸۰ - سحر مونخ پہ جمعی سره کولو فضیلت
۳۸۷	۱۰۸۱ - پہ دوو کسانو د جمعی د مونخ منعقد کیدل
۳۸۷	۱۰۸۲ - بنخو ته د جمعی پہ مونخ کنبی د شرکت اجازت
۳۸۹	۱۰۸۴ - حضرت عبداللہ د خپل خوی خخه خفگان
۳۹۰	د صفونو د برابرولو بیان
۳۹۱	الفصل الاول
۳۹۱	۱۰۸۵ - د صف برابر ساتلو حکم
۳۹۲	۱۰۸۶ - صفونہ پہ ترتیب سره برابرول
۳۹۳	۱۰۸۷ - د صفونو د برابرولو اهمیت

- ۱۰۸۸ - صفونو کوروالې د زړوند د کوروالی سبب ۳۹۳
- ۱۰۸۹ - پوهانو خلقو امام سره نزدې اودریدل ۳۹۵
- ۱۰۹۰ - په اول صف کښې د شاملیدو کوشش ۳۹۶
- ۱۰۹۱ - صفونو پوره کول او برابرول ۳۹۷
- ۱۰۹۲ - بهترین او کمترین صفونه ۳۹۸
- الفصل الثانی ۳۹۹
- ۱۰۹۳ - په صفونو کښې د خالی ځای پرېښودو ممانعت ۳۹۹
- ۱۰۹۴ - ښیگریزیا په آخری صفت کښې ۴۰۱
- ۱۰۹۵ - د اولونو صفونو ثواب ۴۰۱
- ۱۰۹۶ - د صف ښې طرف ته د اودریدو فضیلت ۴۰۲
- ۱۰۹۷ - د صفونو برابرولو څخه وروسته مونځ شروع کول ۴۰۲
- ۱۰۹۸ - د صفونو برابرولو دپاره امام ته ښې اوگس طرف ته متوجه کیدل ۴۰۳
- ۱۰۹۹ - د صفونو په برابرولو کښې د نرمۍ افضلیت ۴۰۳
- الفصل الثالث ۴۰۴
- ۱۱۰۰ - د امام مقتدیانو ته د صفونو برابرولو تاکید کول ۴۰۴
- ۱۱۰۱ - د اولنی صفت په مقابله کښې د دویم صفت د فضیلت کموالی ۴۰۴
- ۱۱۰۲ - په جماعت کښې اوږې برابرول ۴۰۶
- ۱۱۰۳ - د امام دپاره په مینځ کښې اودریدل ۴۰۷
- ۱۱۰۴ - د اولنی صفت څخه د روسته کیدو وعید ۴۰۷
- ۱۱۰۵ - د صف څخه وروسته د یوازي اودریدو ممانعت ۴۰۸
- په مونځ کښې د اودریدو بیان ۴۱۰
- الفصل الأول ۴۱۰
- [۱۱۰۶] د یو مقتدی په صورت کښې د جمعی د مونځ طریقه ۴۱۰
- [۱۱۰۷] د درې کسانو د جمعی کیفیت ۴۱۱
- [۱۱۰۸] د سړی، ماشوم او ښځې د جمعی ترتیب ۴۱۲
- [۱۱۰۹] د جمعی په مونځ د ماشوم او ښځې د اودریدو مقام ۴۱۳
- [۱۱۱۰] په روانه په رکوع کښې د امام سره د شرکت کولو ممانعت ۴۱۳
- الفصل الثانی ۴۱۴
- [۱۱۱۱] که د کسانو د جمعی کیفیت ۴۱۴

۴۱۵.....	[۱۱۱۲] د امام د پاره يواځې په اوچت ځانې د اودريدو کراهت
۴۱۷.....	[۱۱۱۳] د تعليم دپاره د امام په اوچت ځانې د اودريدو جواز
۴۱۹.....	[۱۱۱۴] په معتکف کښې خلقو ته امامتي ورکول
۴۱۹.....	الفصل الثالث
۴۱۹.....	[۱۱۱۵] د صفونو جوړولو طريقه
۴۲۰.....	[۱۱۱۶] د حاکمانو هلاکت
۴۲۲.....	داباب د امامت د احکامو په بيان کښې دې
۴۲۳.....	الفصل الاول
۴۲۳.....	[۱۱۱۷] د امامت مستحق څوک
۴۲۷.....	[۱۱۱۸] د امامت زيات حقدار
۴۲۷.....	الفصل الثاني
۴۲۷.....	[۱۱۱۹] د اذان او امامت دپاره د غوره خلقو انتخاب
۴۲۸.....	[۱۱۲۰] خپل کس امام جوړولو حکم
۴۲۹.....	[۱۱۲۱] د نابينا د امامت جواز
۴۳۰.....	[۱۱۲۲] د درې قسمه خلقو مونځ نه قبلیدل
۴۳۱.....	[۱۱۲۳] د ناخوښه امام د مونځ کراهت
۴۳۲.....	[۱۱۲۴] د امامت دپاره نه وړاندې کيدل
۴۳۲.....	[۱۱۲۵] د فاسق د امامت جواز
۴۳۴.....	الفصل الثالث
۴۳۴.....	[۱۱۲۶] د نابالغ د امامت حکم
۴۳۷.....	[۱۱۲۷] د آزاد شوی غلام امامت
۴۳۸.....	[۱۱۲۸] د درې قسمه خلقو مونځ نه قبلیدل
۴۳۹.....	داباب د هغه څيزو نو په بيان کښې دې کوم چې په مقتدی لازم دی
۴۳۹.....	الفصل الاول
۴۳۹.....	[۱۱۲۹] په مونځ کښې آسانی کول
۴۴۰.....	[۱۱۳۰] د نبی علیه السلام په خپل امت باندې شفقت
۴۴۱.....	[۱۱۳۱] امام دپاره د کمزورو مقتديانو خيال ساتل
۴۴۲.....	[۱۱۳۲] د مقتديان متنفره کولو ممانعت
۴۴۳.....	[۱۱۳۳] د امام د مونځ صحت او فساد

۴۴۴	وهذا الباب خال عن الفصل الثاني
۴۴۴	الفصل الثالث
۴۴۴	[۱۱۳۴] ام دپاره د بوداگانو او بيمارانو خيال ساتل
۴۴۵	[۱۱۳۵] په مانځه کښې د تخفيف حکم
۴۴۲	داباب په مقتدی باندې د امام د تابعدارۍ اود مسبوق د مونځ بيان کښې دي
۴۴۲	الفصل الاول
۴۴۲	[۱۱۳۲] په مانځه کښې د صحابو د نبی ﷺ متابعت
۴۴۸	[۱۱۳۷] مقتدي دي د امام څخه مخکي هيڅ رکن نه اداء کوي
۴۴۸	[۱۱۳۸] د امام پوره پيروي کوي
۴۴۹	[۱۱۳۹] که امام په ناسته مونځ ورکوي نو مقتديان دي په ناسته مونځ کوي يا په ولاړه
۴۵۲	[۱۱۴۰] د نبی ﷺ علالت (بیماري) او د حضرت ابوبکر رضی الله عنه د امامت واقع
۴۵۴	[۱۱۴۱] د امام څخه مخکي پر سر پورته کولو باندې وعيد (سزا)
۴۵۵	الفصل الثاني
۴۵۵	[۱۱۴۲] د امام د موافقت کولو حکم
۴۵۲	[۱۱۴۳] په رکوع کښې د شريکيدونکي رکعت پوره کيږي
۴۵۷	[۱۱۴۴] څلوېښت ورځي د تکبير اولي سره د باجمات مونځ کونکي د پاره زيري
۴۵۸	[۱۱۴۵] د جماعت په نيت سره جمات ته تلونکي ته د جماعت نه لاندي کولو په صورت کښې هم ثواب حاصلېږي
۴۵۹	[۱۱۴۶] د جماعت فضيلت
۴۶۱	الفصل الثالث
۴۶۱	[۱۱۴۷] د نبی ﷺ د وفات په مرض کښې د حضرت ابوبکر رضی الله عنه د امامت واقع
۴۶۴	[۱۱۴۸] سورة فاتحه ته ويلو سره د مانځه نيم ثواب حاصلېږي
۴۶۴	[۱۱۴۹] د امام څخه د مخکي کيدو عذاب (سزا)
۴۶۵	دوه ځله د مونځ کولو بيان
۴۶۵	الفصل الاول
۴۶۵	[۱۱۵۰] حضرت معاذ رضی الله عنه دوه ځله مونځ ولې او کړو؟
۴۶۲	[۱۱۵۱] د جماعت ثانيه حکم
۴۶۲	الفصل الثاني
۴۶۲	[۱۱۵۲] د فرض څخه روسته د نفلو په حيثيت سره په جماعت کښې شرکت کول

۴۲۹	الفصل الثالث.....
۴۲۹	[۱۱۵۳] حضرت محجن رضی اللہ عنہ خاندلہ مونخ کول.....
۴۷۰	[۱۱۵۴] پہ دوباره مونخ کولو ثواب ملاویدل.....
۴۷۱	[۱۱۵۵] اجتماع ثانیہ حکم.....
۴۷۲	[۱۱۵۶] پہ کور کنہی ادا کرې مونخ بیا پہ جماعت سره د ملاویدلو صورت.....
۴۷۲	[۱۱۵۷] پہ یوه ورځ کنہی یو مونخ دوباره کولو څخه معانت.....
۴۷۳	[۱۱۵۸] د منفرد دپاره د صبا او ماښام په مونخ کنہی امام سره عدم شرکت کول.....
۴۷۴	د سنتو فضیلت بیان.....
۴۷۵	الفصل الأول.....
۴۷۵	[۱۱۵۹] په شپه او ورځ کنہی د دولس رکعتہ سنتو کولو فضیلت.....
۴۷۷	[۱۱۶۰] د ماسپڅښن، ماښام او ماسخوتن سنت.....
۴۷۷	[۱۱۶۱] د جمعی سنت.....
۴۷۸	[۱۱۶۲] د نبی ﷺ د نفلو تعداد.....
۴۸۰	[۱۱۶۳] د سحر د سنتو تاکید.....
۴۸۰	[۱۱۶۴] د سحر د سنتو فضیلت.....
۴۸۱	[۱۱۶۵] د ماښام د فرضو څخه مخکې د دوه رکعتہ نفلو کولو حکم.....
۴۸۲	[۱۱۶۶] د جمعی څخه وروسته څلور رکعتہ سنت.....
۴۸۵	الفصل الثاني.....
۴۸۵	[۱۱۶۷] د ماښام د سنتو فضیلت.....
۴۸۲	[۱۱۶۸] د ماسپڅښن څخه مخکې د څلور رکعتہ نفلو فضیلت.....
۴۸۷	[۱۱۶۹] د زوال څخه ورسته د نفلو فضیلت.....
۴۸۷	[۱۱۷۰] د مازیگر سنت.....
۴۸۸	[۱۱۷۱] د مازیگر څخه وړاندې څلور رکعتہ نفل.....
۴۸۸	[۱۱۷۲] د مازیگر څخه وړاندې دوه رکعتہ نفل.....
۴۸۹	[۱۱۷۳] د صلوٰۃ الاوابین فضیلت.....
۴۹۰	[۱۱۷۴] د صلوٰۃ الاوابین زیات تعداد.....
۴۹۰	[۱۱۷۵] د ماسخوتن سنت.....
۴۹۱	[۱۱۷۶] د صبا او ماښام څخه وړاندې دوه رکعتہ.....

۴۹۲	الفصل الثالث.....
۴۹۲	[۱۱۷۷] د ماپنين څخه مخکي د څلور رکعاته مونځ کولو ثواب.....
۴۹۳	[۱۱۷۸] د مازيگر څخه وروسته دوه رکعته.....
۴۹۴	[۱۱۷۹] د غروب آفتاب څخه وروسته اود ماښام څخه وړاندې د نفلو حکم.....
۴۹۵	[۱۱۸۰] د ماښام څخه مخکي دوه رکعته نفل.....
۴۹۵	[۱۱۸۱] د ماښام څخه وړاندې د دوو رکعتونو حکم.....
۴۹۶	[۱۱۸۲] د نفلو په کورونو کېنې د ادا کولو فضيلت.....
۴۹۷	[۱۱۸۳] د ماښام په سنتو کېنې اوږد قرات.....
۴۹۸	[۱۱۸۴] د ماښام څخه وروسته د نفل کولو فضيلت.....
۴۹۸	[۱۱۸۵] د ماښام دوه رکعته سنتو باندې د تعجيل حکم.....
۴۹۹	[۱۱۸۶] د فرضواو نفلو کېنې فاصله ساتل.....
۵۰۱	[۱۱۸۷] د جمعې په سنتو کېنې د حضرت ابن عمر معمول.....
۵۰۲	د شپې د مونځ يعنې د تهجد ويان.....
۵۰۳	الفصل الاول.....
۵۰۳	[۱۱۸۸] د ماسخوتن او سحر په مينځ کېنې يولس رکعته کول.....
۵۰۵	[۱۱۸۹] د سحر د فرضو او سنتو په مينځ کېنې د خبرو کول.....
۵۰۶	[۱۱۹۰] د سحر د سنتو څخه وروسته استراحت.....
۵۰۶	[۱۱۹۱] د شپې ديارلس رکعت تهجد.....
۵۰۷	[۱۱۹۲] د شپې د تهجدو د رکعتونو په تعداد کېنې مختلف روايات.....
۵۰۸	[۱۱۹۳] د تهجد د ابتدائي دوو رکعتو کيفيت.....
۵۰۸	[۱۱۹۴] د فرضو اولني دوو رکعتونو کېنې اختصار.....
۵۰۸	[۱۱۹۵] د تهجدو دپاره پاسيدو په وخت کېنې د ال عمران آخري رکوع لوستل.....
۵۱۱	[۱۱۹۶] د وتر د رکعتونو تعداد.....
۵۱۲	[۱۱۹۷] د نبي ﷺ د تهجد کيفيت.....
۵۱۳	[۱۱۹۸] د نبي ﷺ په آخري عمر کېنې په ناسته نفل کول.....
۵۱۳	[۱۱۹۹] په تهجدو کېنې د سورتونو لوستل.....
۵۱۴	الفصل الثاني.....
۵۱۴	[۱۲۰۰] د نبي ﷺ د تهجد کيفيت.....
۵۱۶	[۱۲۰۱] په تهجد کېنې د زيات قيام فضيلت.....

۱۲۰۲	په تهجدو کښې د نبی ﷺ د قراءت طريقه.....	۵۱۷
۱۲۰۳	په تهجدو کښې د تيز او پست په اعتبار سره د قراءت کيفيت.....	۵۱۷
۱۲۰۴	د تهجد په قراءت کښې د اواز معتدل ساتل.....	۵۱۸
۱۲۰۵	په يو آيت باندې ټوله شپه تيروول.....	۵۲۰
۱۲۰۶	د سحر سنتو څخه روسته په نبي ازخ ډډه وهل.....	۵۲۰
	الفصل الثالث.....	۵۲۱
۱۲۰۷	رسول الله صلى الله عليه ته د تهجدو د مونځ خوښوالي.....	۵۲۱
۱۲۰۸	د نبی ﷺ د شپي معمول.....	۵۲۲
۱۲۰۹	په سفر کښې د نبی عليه السلام د تهجدو کيفيت.....	۵۲۲
۱۲۱۰	د نبی ﷺ د تهجدو د قراءت کيفيت.....	۵۲۴
	په تهجدو کښې د دعا گانو وليولوي بيان.....	۵۲۵
	الفصل الأول.....	۵۲۵
۱۲۱۱	په تهجدو کښې د نبی ﷺ دعا.....	۵۲۵
۱۲۱۲	په تهجدو کښې د نبی ﷺ دويمه دعا.....	۵۲۲
۱۲۱۳	د خوب څخه بيداريدو څخه روسته تسبيحات.....	۵۲۸
	الفصل الثاني.....	۵۲۹
۱۲۱۴	د بيداريدو په وخت مسنون دعا.....	۵۲۹
۱۲۱۵	په شپه کښې د بيداريدو څخه وروسته د ذکر الله فضيلت.....	۵۲۹
۱۲۱۶	د تهجد څخه مخکي تسبيحات او دعا.....	۵۳۰
	الفصل الثالث.....	۵۳۱
۱۲۱۷	په تهجدو کښې مسنون اذکار.....	۵۳۱
۱۲۱۸	په صلاة الليل کښې ذکرونه.....	۵۳۲
	تهجد دپاره د ترغيث وړ کولو بيان.....	۵۳۳
	الفصل الأول.....	۵۳۳
۱۲۱۹	د صلاة الليل څخه منع کولو دپاره د شيطان چالونه.....	۵۳۳
۱۲۲۰	د نبی ﷺ د کثرت عبادت غرض.....	۵۳۵
۱۲۲۱	د صلاة الليل دپاره د نه پاسيدلو نقصان.....	۵۳۶
۱۲۲۲	د ښځو د پاره د تهجد کول.....	۵۳۷
۱۲۲۳	د رحمت الهی د نزول او د قبوليت دعا وخت.....	۵۳۸

۵۳۹	[۱۲۲۴] په هره شپه کښې د قبوليت ساعت
۵۳۹	[۱۲۲۵] د حضرت داؤد <small>عليه السلام</small> مونځ او روژې
۵۴۰	[۱۲۲۶] د شپې په عبادت کښې د نبی <small>عليه السلام</small> معمول (طريقه)
۵۴۱	الفصل الثانی
۵۴۱	[۱۲۲۷] د تهجد د مانځه کولو تاکيد او فضيلت
۵۴۱	[۱۲۲۸] د تهجد د مانځه کونکو خوش بختي
۵۴۲	[۱۲۲۹] په آخري شپې کښې د ذکر فضيلت
۵۴۳	[۱۲۳۰] بنځه او خاوند دواړه دي په عبادت کښې د يو بل مدد کوي
۵۴۴	[۱۲۳۱] د دعا قبلیدو وخت
۵۴۵	[۱۲۳۲] د اعمال صالحه کونکو د پاره زیری
۵۴۵	[۱۲۳۳] په بل روايت کې د الفاظو اختلاف
۵۴۶	الفصل الثالث
۵۴۶	[۱۲۳۴] د تهجد د مانځه د پريښولو ممانعت
۵۴۶	[۱۲۳۵] د حضرت داؤد <small>عليه السلام</small> خپل اهل د تهجدو دپاره راييدارول
۵۴۷	[۱۲۳۶] د تهجد د مانځه فضيلت
۵۴۷	[۱۲۳۷] د تهجد د گناهونو څخه منع کونکې
۵۴۸	[۱۲۳۸] د خپل کور والا د تهجدو دپاره راييدارول
۵۴۹	[۱۲۳۹] د حاملين قران او تهجد گزارو فضيلت
۵۴۹	[۱۲۴۰] د حضرت عمر فاروق <small>رضي الله عنه</small> د شپې د عبادت معمول
۵۵۰	په اعمالو کښې د ميانه روڼ بيان
۵۵۰	الفصل الأول
۵۵۰	[۱۲۴۱] د نبی <small>عليه السلام</small> په ټولو کارونو کښې ميانه روی
۵۵۱	[۱۲۴۲] په عمل د مداومت فضيلت
۵۵۲	[۱۲۴۳] د خپل طاقت مطابق عبادت کول
۵۵۳	[۱۲۴۴] بغير ستومانۍ د عبادت کول
۵۵۳	[۱۲۴۵] د پرکالۍ په حالت کښې د مونځ کولو ممانعت
۵۵۴	[۱۲۴۶] د دين اسلام آسانۍ
۵۵۵	[۱۲۴۷] د شپې پاتې شوې وظائف په ورځ کښې پوره کول
۵۵۶	[۱۲۴۸] د معذور دپاره په ناسته او په ملاسته د مونځ جواز
۵۵۷	[۱۲۴۹] د قاعد د مونځ د قائم د مونځ په نيمه ثواب

۵۵۹	الفصل الثانی
۵۵۹	[۱۲۵۰] ترخوب راتلو پورې د الله په ذکر کښې مشغول اوسیدل
۵۵۹	[۱۲۵۱] د دوه قسمه خلقو څخه د الله تعالی خوشحاله کیدل
۵۲۱	الفصل الثالث
۵۲۱	[۱۲۵۲] د نبی ﷺ په ناسته مونځ کول
۵۲۲	[۱۲۵۳] په مانځه سره د سکون حاصلول
۵۲۴	د وتر مونځ بیان
۵۲۴	الفصل الأول
۵۲۴	[۱۲۵۴] د شپې دوه دوه رکعتہ
۵۷۰	[۱۲۵۵] د شپې په آخر کښې د وتر کولو افضل
۵۷۱	[۱۲۵۶] د پنځه رکعتہ و ترو ثبوت
۵۷۲	[۱۲۵۷] د نبی ﷺ تهجد او وتر
۵۷۴	[۱۲۵۸] په و ترو کښې د تاخیر حکم
۵۷۵	[۱۲۵۹] د صبا څخه وړاندې د و ترو کولو جواز
۵۷۵	[۱۲۶۰] د وتر وختونه
۵۷۲	[۱۲۶۱] د نبی ﷺ وتر
۵۷۷	[۱۲۶۲] ابوهریره ؓ ته د دري خبرو وصیت
۵۷۸	الفصل الثاني
۵۷۸	[۱۲۶۳] د و ترو ادا کولو په وخت کښې د نبی ﷺ معمول
۵۷۹	[۱۲۶۴] د تهجد مونځ او د وتر رکعتونو شمار
۵۸۰	[۱۲۶۵] د و ترو وجوب
۵۸۰	[۱۲۶۶] د و ترو فضیلت
۵۸۱	[۱۲۶۷] د سرو او بښانو څخه د و ترو افضلیت
۵۸۲	[۱۲۶۸] د وتر د قضاء حکم
۵۸۲	[۱۲۶۹] په و ترو کښې مسنون قراءت
۵۸۳	[۱۲۷۳] د و ترو مسنون دعا
۵۸۵	[۱۲۷۴] د و ترو د سلام څخه وروسته تسبیح وئیل
۵۸۵	[۱۲۷۲] په و ترو کښې مسنون دعا
۵۸۲	الفصل الثالث
۵۸۲	[۱۲۷۷] حضرت معاویه ؓ یو رکعت وتر کول
۵۸۷	[۱۲۷۸] د وتر کولو تاکید
۵۸۸	[۱۲۷۹] د وتر قضاء راوړل
۵۸۸	[۱۲۸۰] عبد الله بن عمر او د و ترو حکم

۵۸۹	[۱۲۸۱] په وترو مسنون قرات.....
۵۸۹	[۱۲۸۲] د وترو باره کښې د حضرت ابن عمر <small>رضي الله عنهما</small> واقعہ.....
۵۹۰	[۱۲۸۳] په ناسته د مونځ کولو يوه بله طريقه.....
۵۹۱	[۱۲۸۴] د وتر څخه وروسته دوه رکعتہ نفل کول.....
۵۹۱	[۱۲۸۵] د نبی <small>صلی الله علیہ وسلم</small> د وترو ادا کولو طريقه.....
۵۹۲	[۱۲۸۶] د وترو څخه وروسته د دوو رکعتونو فضيلت.....
۵۹۲	[۱۲۸۷] د وترو څخه وروسته په دوه رکعتہ نفلو کښې مسنون قرات.....
۵۹۳	د قنوت لازمه بيان.....
۵۹۴	الفصل الأول.....
۵۹۴	[۱۲۸۸] د الله تعالى خپل محبوب بعضې قبيلو ته د خيرو کولو څخه منع کول.....
۵۹۲	[۱۲۸۹] د قنوت طريقه.....
۵۹۷	الفصل الثاني.....
۵۹۷	[۱۲۹۰] د دعاء قنوت د وئيلو محل.....
۵۹۸	[۱۲۹۱] يوه مياشتنې پورې قنوت وئيل بيا پريښودل.....
۵۹۸	[۱۲۹۲] په نورو مونځونو کښې علی الدوام دعاء قنوت وئيل بدعت کيدل.....
۵۹۹	الفصل الثالث.....
۵۹۹	[۱۲۹۳] د حضرت عمر، ابی بن کعب په شل رکعتہ تراويح باندې راجمع کول.....
۲۰۰	[۱۲۹۴] قبل الركوع د قنوت دليل.....
۲۰۱	د رمضان په مياشت کښې د تراويحو بيان.....
۲۰۷	الفصل الأول.....
۲۰۷	[۱۲۹۵] په جمعي سره د تراويحو کولو مسنونيت.....
۲۰۸	[۱۲۹۶] په رمضان کښې د شپې د عبادت ترغيب.....
۲۱۰	[۱۲۹۷] د نوافلو په کورونو کښې د کولو فضيلت.....
۲۱۰	الفصل الثاني.....
۲۱۰	[۱۲۹۸] په آخری عشره کښې د نبی <small>صلی الله علیہ وسلم</small> درې شپې تراويح کول.....
۲۱۲	[۱۲۹۹] د شب براءت فضيلت.....
۲۱۴	[۱۳۰۰] د جمات په نسبت د نفلو په کور کښې د کولو افضليت.....
۲۱۵	الفصل الثالث.....
۲۱۵	[۱۳۰۱] د حضرت عمر <small>رضي الله عنہ</small> د تراويح د مانځه د پاره جماعت مقررول.....
۲۱۷	[۱۳۰۲] د تراويح د رکعتونو تعداد.....
۲۱۷	[۱۳۰۳] په رمضان کښې په کافرانو لعنت ليرل.....
۲۱۸	[۱۳۰۴] د تراويحو آخری وخت.....
۲۱۹	[۱۳۰۵] په شب براءت کښې د ټول کال ريکارډ فرشتو ته حواله کيدل.....

۲۲۱	[۱۳۰۲] دوده قسمه خلقو په شب برائت کښې د مغفرت څخه محرومتیا
۲۲۲	[۱۳۰۸] د پنځلسم شعبان د روزي او د شب برات د عبادت حکم
۲۲۳	د ځانښت د مونځ بیان
۲۲۴	الْفَصْلُ الْأَوَّلُ
۲۲۴	[۱۳۰۹] د ځانښت د اته رکعتونو ثبوت
۲۲۵	[۱۳۱۰] د نبی ﷺ د ځانښت په مانځه کښې د رکعتونو تعداد
۲۲۵	[۱۳۱۱] د ځانښت د مونځ فضیلت
۲۲۲	[۱۳۱۲] د ځانښت د مونځ دپاره غوره وخت
۲۲۷	الْفَصْلُ الثَّانِي
۲۲۷	[۱۳۱۳] د ځانښت په مانځه د ورځې د کارونو کفایت
۲۲۸	[۱۳۱۵] د اشراق د مانځه فضیلت
۲۲۹	[۱۳۱۶] د ځانښت دولس رکعتونه
۲۲۹	[۱۳۱۷] د صبا د مانځه روسته په عبادت کښې مصروف کیدو سره مغفرت
۲۳۰	الْفَصْلُ الثَّالِثُ
۲۳۰	[۱۳۱۸] د ځانښت د مونځ دوه رکعتونه
۲۳۱	[۱۳۱۹] ابي بي عائشه رضی الله عنها او د ځانښت مونځ
۲۳۱	[۱۳۲۰] د ځانښت په مانځه کښې د نبی ﷺ معمول
۲۳۲	[۱۳۲۱] د ځانښت د مانځه په باره کښې د عبدالله بن عمر رائي
۲۳۳	د نفل مونځ بیان
۲۳۴	الْفَصْلُ الْأَوَّلُ
۲۳۴	[۱۳۲۲] د تحية الوضوء فضیلت
۲۳۵	[۱۳۲۳] د استخاري مونځ او دعا
۲۳۹	الْفَصْلُ الثَّانِي
۲۳۹	[۱۳۲۴] د توبې د مونځ بیان
۲۴۰	[۱۳۲۵] د مصیبت په وخت د نفل مونځ کول
۲۴۰	[۱۳۲۶] د تحية الوضوء فضیلت
۲۴۱	[۱۳۲۷] د صلوٰة الحاجة مستونیت
۲۴۳	الْفَصْلُ الثَّالِثُ
۲۴۳	د تسبیح د مونځ بیان
۲۴۴	الْفَصْلُ الْأَوَّلُ
۲۴۴	[۱۳۲۸] د صلوٰة تسبیح فضیلت او طریقه
۲۴۲	[۱۳۳۰] د قیامت په ورځ اوله پښتنه د مونځ
۲۴۸	[۱۳۳۲] د مانځه او مونځ کونکي عظمت او فضیلت

فهرست اختلاف مذاهب

- ۴۰..... دمنوخگذار مخي ته دبنخي، خراوسبي په تيريدوسره دمونخ په فساد کښي مذهب:
- ۴۵..... د کرښي رانېکلو په کفايت کښي دوه مذاهب:
- ۵۲..... د تعديل ارکانو په حکم کښي مذهب:
- ۵۹..... د بسم الله په جزئيت کښي مذهب:
- ۶۲..... په مانځه کښي د بسم الله په جهراً او سرّاً لوستلو کښي مذهب:
- ۶۴..... په قعده کښي د ناستي په طريقه کښي مذهب:
- ۶۷..... په تکبير تحریمه کښي د لاسونو اوچتولو په مقدار کښي مذهب:
- ۶۹..... په تحميد او تسميع په تقسيم کښي مذهب:
- ۷۳..... په رفع اليدين في الصلاة کښي مذهب:
- ۸۰..... په جلسه استراحت کښي مذهب:
- ۸۳..... اول بحث: د قيام په حالت کښي د لاسونو په تړلو او ارسال کښي مذهب:
- ۸۳..... دويم بحث: په قيام کښي د وضع يدينو په محل کښي مذهب:
- ۸۷..... په طول قيام او کثرت سجود په افضليت کښي مذهب:
- ۹۴..... د نفلو د دوه رکعتيز او څلور رکعتيز مونځ په افضليت کښي مذهب:
- ۱۰۴..... د سورة فاتحي په رکعت کښي مذهب:-
- ۱۰۵..... د قرات د فرضيت دپاره د رکعتونو په تعين کښي مذهب:-
- ۱۰۶..... په قرات خلف الامام کښي مذهب:-
- ۱۲۴..... د اول رکعت په دويم رکعت باندې اوږدولو کښي مذهب:-
- ۱۳۱..... د مفترض په متنفل پسي د اقتداء په حکم کښي مذهب:-
- ۱۴۲..... امين د چا وظيفه ده دې کښي مذهب:-
- ۱۴۲..... په امين بالجهر کښي مذهب:-
- ۱۵۶..... د مخصوصو سورتونو په اختتام کښي د مخصوصو کلماتو ويلو کښي مذهب:-
- ۱۸۰..... په تندۍ او پوزه کښي په يو باندې سجده کولو کښي مذهب:-
- ۱۸۰..... صرف په پوزه باندې سجده کولو کښي مذهب:-
- ۱۹۱..... سجده کښي کوم اندام په زمکه اول او کوم آخر کښي کيځودو کښي مذهب:-
- ۱۹۷..... په سجده کښي د لاسونو کيځود په محل کښي مذهب:-
- ۱۹۹..... په تشهد کښي په گوټوپه کيفيت کښي مذهب:-

۲۰۵	د افضل تشهد په تعيين کښي مذاهب
۲۰۷	د حلقې په کيفيت کښي مذاهب
۲۰۸	د گوټي په تاوولو کښي مذاهب
۲۱۱	قيام ته د اودريدو په وخت زمکه باندې لاسونو لگولو کښي مذاهب
۲۱۵	په مانځه کښي د درود شريف ونيولو په حکم کښي مذاهب
۲۵۰	د خروج من الصلاة په حکم کښي مذاهب
۲۵۰	د سلام په طريقه او تعداد د سلام کښي مذاهب
۲۸۲	په مانځه کښي په اشاره سره د سلام د جواب ورکولو حکم کښي مذاهب
۲۹۵	د مار وغيره د قتلولو په گذارونو په تحديد کښي مذاهب
۲۹۷	د مانځه په دوران کښي د هوا خارجيدو سره د مونځ په حکم کښي مذاهب
۲۹۹	د خروج بصنع المصلی په مسئله کښي مذاهب
۳۰۲	د شک په صورت کښي د مونځ په پوره کولو کښي مذاهب
۳۰۸	د سجده سهو په قبل السلام او بعد السلام کښي مذاهب
۳۱۱	په دويم صورت کښي مذاهب
۳۱۴	د کلام فی الصلاة په حکم کښي مذاهب
۳۱۲	د ذواليدین د واقعي په تاريخ کښي مذاهب
۳۲۴	د سجده تلاوت په حکم کښي مذاهب
۳۲۲	د قرآنی سجود په تعداد او مواضع کښي مذاهب
۳۲۹	د سجده تلاوت په حکم کښي مذاهب
۳۳۵	د سجده د تلاوت دپاره تکبير تحریمي ارفع الیدین کښي مذاهب
۳۴۱	په دواړه قسمه وختونو کښي د مطلق نوافلو په جواز او عدم جواز کښي مذاهب
۳۴۹	د مازيگر د مانځه څخه روسته د دوو رکعتونو په حکم کښي مذاهب
۳۵۱	د صبا د سنتو په قضاء کښي مذاهب
۳۵۲	په اوقات مکروهو کښي د رکعتی الطواف په حکم کښي مذاهب
۳۵۴	د جمعي په ورځ د استواء الشمس په وخت کښي د مونځ په جواز کښي مذاهب
۳۵۹	د جماعت په حکم کښي مذاهب
۳۷۷	د صبا د فرضو په وخت کښي د سنتو په ادا کولو کښي مذاهب
۴۰۸	د صف شا ته انفراد د مونځ کولو په حکم کښي مذاهب
۴۲۴	د امامت دپاره د اقراء او اعلم په تقدم کښي مذاهب

۴۳۲	د نابالغه په امامت کښې مذاهب:-
۴۴۰	د راتلونکي کس دپاره دامام په انتظار کښې مذاهب:-
۴۴۷	امام سره د مقارنت او موافقت په افضليت کښې مذاهب:-
۴۵۱	د قائم په جالس پسې د اقتداء په صحت کښې مذاهب:-
۴۶۱	په دريم صورت کښې د جماعت ثانيه په حکم کښې مذاهب:-
۴۶۷	د انفراداً مونځ کولو څخه روسته په جماعت کښې د شريکدو په حکم کښې مذاهب:-
۴۶۹	انفراداً او جماعة مونځ کښې کوم فرض حسابيږي دې کښې مذاهب:-
۴۷۲	د سنتو په تحديد کښې مذاهب:-
۴۷۲	د ماسبين سنت قبلو په تعداد کښې مذاهب:-
۴۸۱	د ماينام څخه وړاندې د دوو رکعتونو په حکم کښې مذاهب:-
۴۸۲	د جمعي د مانځ څخه وړاندې د دوو رکعتونو په حکم کښې مذاهب:-
۴۸۴	د سنت بعد الجمعة په تعداد کښې مذاهب:-
۴۸۵	په سنت بعد الجمعة کښې د رکعتينو او شپږو رکعتونو په تقديم او تاخير کښې مذاهب:-
۵۵۲	په ملاسته مونځ کولو په کيفيت کښې مذاهب:-
۵۶۵	د وترو په حکم کښې مذاهب:-
۵۶۷	د وترو د رکعتونو په شمار کښې مذاهب:-
۵۷۳	د وترو څخه روسته د دوو رکعتونفلو په حکم کښې مذاهب:-
۵۸۴	د وخت په اعتبار سره د دعاء قنوت په زمان کښې مذاهب:-
۵۸۴	د دعاء قنوت په کلماتو کښې مذاهب:-
۵۸۴	د دعاء قنوت په محل کښې مذاهب:-
۵۸۶	د دعاء قنوت په تخصيص کښې دوه مذاهب:-
۵۹۳	د قنوت لوستلو په محل کښې مذاهب:-
۶۰۳	د تروايح په شمار کښې مذاهب:-

[۹/۲۶] بَابُ السُّتْرَةِ

دَستَره بيان

خلاصة الباب:

فيه ثمانية عشر حديثاً مشتملة على ست مسائل:

- ① ما يصلح أن يكون سترة : ١، ٢، ٣، ٤، ٧، ١٠.
- ② وبال مرور بين يدي المصلي: ٥، ١٧.
- ③ الأمر بدفع المارء، ١٤.
- ④ حكم مرور المرأة والكلب والحمار بين يدي المصلي : ٧، ٨، ٩، ١٣، ١٥، ١٨.
- ⑤ استحباب القرب إلى السترة : ١١.
- ⑥ عد الاستقبال إلى السترة محاذياً: ١٢.

دستري لغوی معنی: "سترة" په سین باندې ضمه اوتاساکنه ده په لغت کښې د پردې

اوبندیز په معنی کښې دي

د ستري اصطلاحی تعريف: د سترة اصطلاحی مفهوم دادې چه سترة دهر هغه خيز نوم دي چه د مونځ گذار مخې ته اوږدولې شی دي دپاره چه په دي د مونځ گذار د سجدي د خانی پته اولگی او تیریدونکې گناهکارنه شی. په سترة کښې دیوال لرگي اوستن وغیره استعمالولې شی یعنی هر هغه خيز چه تیریدونکی ته د لرې نه په نظر راځی.

د ستري اوږدوالی او پلنوالی: د ستري دپاره ضروری ده چه ددې کم نه کم اوږدوالی د یو ذراع وی او د زیات هیڅ اندازه نشته دغه شان د پلنوالی هم څه اندازه نشته که اوږدول ممکن نه وی نوبیا په پلنوالی باندې کیخودل هم جائز دی په دي شرط چه سترة لویه وی. شوافع دوه ثلث ذراع په اوږدوالی کښې جائز گنړی د ستري پیروالی کم نه کم د یوې گوتې برابر کیدل پکار دی دي دپاره چه ښکاری.

د صفونو په مینځ کښې په اوږدوالی دتیریدو حکم: که یوسرې په اوږدوالی کښې د صفونو په مینځ کښې وړاندې راځی یا بهرځی هغه هم د احادیثو د وعیدنه خالی دي اگر چه بغیر د ضرورت نه داسې کول مناسب نه دی مگر اصل وعید په پلنوالی کښې تیریدو دپاره دي.

د امام سترة د مقتدیانو سترة: د امام سترة د مقتدیانو دپاره کافی ده د جدا جدا ستري ضرورت نشته. لهذا که یوسرې د مقتدیانو د صفونو په مینځ کښې تیریري نو هغه به په دغه وعید کښې نه راځی کوم چه په احادیثو کښې ذکر دي. ځکه چه د امام سترة د مقتدیانو دپاره کافی ده.

د ستري دپاره د کړنې رابښکل: که چرې د ستري دپاره لرگې وغيره نه وي نو بيا د يومحرابي شکل کړبنه د ستري جوړول هم جائز دی. په حديث کښې ددې ذکر راغلې دې. اگرچه فقهاء د احنافو په مثل د هدايه د کړنې حيثيت به په ستره کښې نه شي شميرلي. د امام مالک رحمه الله يوقول داهم دې چه دامام ستره صرف د امام دپاره ده او د مقتديانو دپاره دامام وجود پخپله ستره ده.

په لوقې جامع مسجد کښې د ستري حکم: دغه شان که چرې يو جماعت د شپيتو قدمونونه زيات ارت وي نو په هغې کښې د مصلې مخې ته په دې حد کښې تيريدل جائز دی چرته چه د مونځ گذار نظره پريوځي کله چه هغه خپل د سجدي ځاني ته گوري. که چرې جماعت ددې نه کم وي نو بيا مخې ته مطلقاً تيريدل منع دی.

الفصل الأول

۷۷۲- په صحرا کښې د ستري لیکول

۴۴- (۱) [۱] عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقْدُ وَالِ الْمُصَلِّي وَالْعَزَّةُ بَيْنَ يَدَيْهِ تَحْمَلُ» [۲] وَتُنْصَبُ بِالْمُصَلِّي بَيْنَ يَدَيْهِ [۳] فَيُصَلِّي إِلَيْهَا» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمه: [۱] حضرت ابن عمر رضي الله عنهما فرمايې [۲] چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به د سحر په وخت کې د عيدگاه طرف ته تشریف وړو [۳] او د حضور صلى الله عليه وسلم مخکې مخکې به يوه نيزه (هم) وړل کيده [۴] چې په عيدگاه کې به د حضور صلى الله عليه وسلم مخې ته ودرول شوه [۵] او حضور صلى الله عليه وسلم به هغه طرف ته مخ کولو سره مونځ کولو. (بخاري).

هل اللغات: ① يَقْدُ: سحر وختی تلو ته وائی. ② الْعَزَّةُ: نيزه، وَهُوَ أَطْوَلُ مِنَ الْقَصَا وَأَقْصَرُ مِنَ الرُّمَحِ: عنزه داسې نيزې ته وائی چه دهمسا نه اوږده وي مگر د اوږدې نيزې نه وړه وي. ③ تَحْمَلُ: پورته کولې به شوه يعنی اورلې به شوه. ④ تُنْصَبُ: أي تُقَرَّرُ: ښخولې به شوه.

تسهيلات:

قوله: يَقْدُ وَالِ الْمُصَلِّي وَالْعَزَّةُ بَيْنَ يَدَيْهِ تَحْمَلُ:

د ستري تاريخي اهميت: واقع داسې ده چه په جنگ بدر کښې حضرت زبير رضي الله عنه په يو کافرياندي حمله اوکړه د کوم نوم چه عبيده بن سعيدو چه په وسله کښې ډوب وو صرف سترگې ښکاريدې. حضرت زبير په شيش کښې په هغه باندې حمله اوکړه او خپله نيزه ئې د هغه په سترگه کښې ورڅښه کړه کافر را پريتلو مردار شو. مگر حضرت زبير رضي الله عنه له خپله نيزه راويستل مشکل شو هغوی په دې باندې پوره زور اولگولو راويستله په کوم سره چه

(۱) اخرجه البخاري كتاب الجمعة باب حمل العزّة أو العربيه بين يدي الإمام يوم العيد (رقم- ۹۷۳) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة باب ما جاء في توطيئ المكان في المسجد يعلی فيه (رقم- ۱۴۳۲)

هل اللغات: ① فَرَّكَهَا: أَي: غَرَّزَهَا: بَنَخَهُ نَبِي كَرِهَ ② حَلَّكَ غَمَرًا: يَعْنِي دَاسِي جَوْرَهُ وَهُ بِه كَوْمَه كَنِيبِي چَه سَرِي كَرَنِيبِي وَيِ خَالِص سَرَه نَه وَه خَكَه چَه دَغَه دَ سَرَو دَبَارَه جَانَز نَه دَه ③ مُقَيَّرًا: أَي: مُنْعَرَا: تَشْمِير كِچِي رَاغُونَه وَلَوْ سَرَه بِه تَادَنِي تَلَو تَه وَائِي ④ مَكْرُونَ: مَرُور دَ تِيرِيدَو بِه مَعْنِي كَنِيبِي دِي

تسهيلات:

قوله: وَرَأَيْتُ النَّاسَ يَتَّقِدُونَ ذَلِكَ الْوَضْعَ:

د نبي گريم د اودس نه پاتې شوو او يو باندې برکت حاصلول: د واو فتحه سره هغه اوبو ته ونيلى شى چې د اودس جوړولو نه پس باقى پاتې كيږي او هغه اوبو ته هم وائي چې اندامونه منفصل كيدوسره څاشي. صحابه كرامو دغه اوبه د تبرك په توگه استعمال كړي دي اودا اوبه د تبرك قابلي هم وي. كومې چې د نبي آخر زمان ﷺ د مباركو اندامونو او عبادت كنيبي استعماليدونكې مباركې اوبه وي.

قوله: "مَكْرُونَ"

د ذوالعقولو په غير ذوالعقولو تغليب: په دې كنيبي "تغليب العقلاء على غيرالعلاء" دې يعنى صيغه د مذكر عاقل ده مگر مراد صرف عاقلان نه دي بلكه ځناور هم مراد دى. ښكاره خبره داده چې خلق د سترې په مخكښي تيريدل او د بيانولو نه مقصود هم دغه دې چې ستره كافى ده كله چې ستره وي نو په وړاندې تيريدو كنيبي گناه نشته بلكه جائز دى.

۷۷۳-د سوارلي څخه ستره جوړول

۷۷۳- (۳) [۱] وَعَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ اللَّهِ عَنْهَا [۲] «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ يَعْزُضُ رَأْسَهُ فَيُصَلِّي إِلَيْهَا»، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، [۳] وَزَادَ الْبُخَارِيُّ، قُلْتُ: «أَقْرَأْتُ إِذَا هَبَّتِ الرِّكَابُ [۴] قَالَ: كَانَ يَأْخُذُ الرَّحْلَ فَيُعْذِلُهُ، فَيُصَلِّي إِلَى آخِرَتِهِ».

توجه: ① او نافع د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما څخه روایت کوي ② چې رسول الله ﷺ به د خپلي سورلي اوښ مخې ته کینولو او د هغې طرف ته به يې مونځ کولو، (بخاري، مسلم) ③ او بخاري دا مزيد نقل کړي دي چې نافع وايي چې ما د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما څخه پوښتنه وکړه چې کله به اوښان خريدلو او اوبو څښلو لره لارل نو حضور ﷺ به څه کول (يعني په داسې صورت کې به ستره حضور ﷺ کوم شي گرځوله) ④ ابن عمر رضی اللہ عنہما وفرمايل په داسې موقع به يې کجاوه برابرولو سره مخې ته ايښودله او د هغې د وروستني لرگي طرف ته (چې د بلند کيدو په وجه به يې د ستره کار ورکول) مونځ کولو.

(۱) أخرجه البخاري كتاب الصلوة باب الصلاة إلى الرحلة، والبعير والشجر والرحل (رقم- ۵۰۷) ومسلم باب الصلاة إلى الرحلة والعنزة (رقم- ۲۱۷) - (۵۰۲)

هل اللغات: ① مَرَضُ: أَيُ يَنْهَضُ بِالْمَرَضِ يَنْهَضُ وَيَتَوَلَّى الْقِيْلَةَ: صيغه دَ باب ضرب نه ده يوځناور په پلنوالی کښې کينول مراد دی دې د پاره چه د مونځ گذار او قبلې په مينځ کښې ستره جوړ شې. دَ باب تفعيل نه هم دغه مراد کيدې شې ② زَاغَلْتُهُ: سورلی، ③ قَتْتُ: أَيُ: قَاتَمْتُ لِلْسُّرَّةِ: چه سورلی به دتلو دپاره پاسيده، هوب د خوب نه بيداريدو يا د يوځناور د کينا ستونه پس پاسيدو ته ونيلی شې. ④ الرِّكَابُ: أَيُ: الرِّكْبُ يَبْرُؤُ عَنْهَا الرِّكَابُ: هغه اوښ چه سورلی پرې کولې شې. ⑤ قَتَعْتُكَ: دتعدیل نه دې برابرول او نيغولوپه معنی کښې دې.

تسهيلات:

قوله: أَقْرَأْتُ إِذَا هَبَّتِ الرِّكَابُ:

د مذکوره جملې په مفهوم کښې دوه توجيهاټ: شيخ عبدالحق رحمته الله فرمائی چه هوب لفظ دتلو دپاره په توگه د مجاز استعمال کړې شوې دې يعنی چه کله ځناور موجود نه وی بلکه د څرن يا اوبو څکلو دپاره تلې وی بيا به ستره په کوم څيز سره کيدله.

① که ځناور د څرن دپاره تلې وي او د سترې دپاره يوځناور نه ملاويدلو نو حضور پاك به څه کول نو ابن عمر رضي الله عنهما جواب ورکړو چه حضور پاك به بيا کجاوه د سترې دپاره استعمالوله. دا مطلب د سياق او سباق نه ډير لرې دې ځکه چه د سترې جوړولو دپاره ځناور متعين نه وو ستره خود هر څيز نه جوړولې شوه. بيا ددې سوال اوجواب ضرورت څه وو؟ "الرکاب" دې نه مراد اوښ دې ددې مفرد راحله دې او ددې جمع رُكْبٌ دَ کُتِبَ په شان هم راځی اورکابات اوکاتب هم راځی. (كذا في المعات)

② ملاعلی قاری رحمته الله فرمائی "اذا هبت" اي قامت للسیر، ددې کلام نه اندازه کيږي چه که ځناور په مونځ کښې پاسی لارشی نوبيا به څه کيږی. نو حضرت ابن عمر رضي الله عنهما نافع ته جواب ورکړو بيا به حضور پاك کجاوه ټيک کولو سره هغه ستره جوړوله

قوله: "إِلَى آخِرَتِهِ"

د مذکوره جملې مفهوم: کجاوې سره دوو طرفوته لرگی لگيدلې وی يو ددې په وړاندې حصه کښې کوم چه سور په لاس سره نیسی او يولرگی ددې په آخری حصه کښې وی کوم سره چه سور ډډه اوتکيه لگوي. آخره هم ددغه آخری لرگی نوم دې. دې ته مؤخره الرحل هم وائی. په راتلونکی حديث کښې دې په دې حديث کښې د ځناور ذکر دې. فقهاؤ ليکلی دی که يو انسان د يو مونځ کونکي مخې ته ناست وی نو د هغه شا ستره جوړولې شې او مخ نی مخامخ کيدل نه دی پکار.

۴۴-د ستري مخې ته تيريدل

۴۴- (۳۱) [۱] وَأَعْنِ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدٍ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۲] «إِذَا وَضَعْتَ أَحَدُكُمْ يَدَيْهِ مِثْلَ مُؤَخَّرَةِ الرَّحْلِ فَلْيَصِلْ» [۳] وَلَا يُبَالِي مَنْ مَرَّوَا ذَلِكَ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

تو جمع: [۱] او حضرت طلحه بن عبید الله (رضی اللہ عنہ) راوي دي چې حضور (ﷺ) وفرمايل [۲] هر کله چې په تاسو کې څوک د کجاوي د وروستني لرگي پشان (څه شي) ستره جوړولو سره کيږدي نو هغه ته پکار دي چې مونځ وکړي [۳] او د هغه ستري مخې ته که څوک تيريږي نو د هغې پروا دي نه کوي. (مسلم)

هل السجدة: ① مؤخرة الرحل: الخفة التي يُتَيَدُّ إليها الركب: د کجاوي شاته لرگي کومې ته چه ډډه لگولې شي.

تسهيلات:

قوله: وَلَا يُبَالِي:

د مذکوره جملې په مفهوم کښې دوه احتمالات: ① چې د لايبال تعلق تيريدونکي سره وی مطلب دا چه کله ستره موجود وی نو د مونځ گذار مخې ته تيريدونکې دي دا پرواه نه کوي چه زه د مونځ گذار مخې ته تيريږم بلکه بې خطري او بې ويرې دې تير شي ځکه چه د ستره په موجودگي کښې تيريدل جائز دی د هيڅ قسم غم ضرورت نشته.

② يعنی د ستره نه پس مونځ گذار دې د دې پرواه نه کوي چه څوک د هغه مخې ته تيريږي ځکه چه د ستره په موجودگي د چاپه تيريدو سره د مونځ گذار په خشوع او خضوع باندې څه اثر نه پريوځي په تسلي سره دې مونځ کوي. په دې صورت کښې به د لايبال تعلق مونځ گذار سره وی [اشعة المعات: ۲۷۶]

۴۴-د مونځ کونکي مخې ته د تيريدل کناه

۴۴- (۵) [۱] عَنْ أَبِي جَهْمٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۲] «لَوْ يَعْلَمُ الْمَارِّينَ بِدِي الْمُصَلِّي مَا ذَا عَلَيْهِ» [۳] لَكَانَ أَنْ يَقِفَ أَرْبَعِينَ خَيْرًا لَهُ مِنْ أَنْ يُحَوِّثَ يَدَيْهِ [۴] قَالَ أَبُو النَّغْمِ: لَا أُدْرِي قَالَ «أَرْبَعِينَ يَوْمًا، أَوْ شَهْرًا، أَوْ سَنَةً». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

(۱) اخرجه مسلم كتاب الصلوة باب ستره المصلی (رقم- ۲۴۱) - (۴۹۹) وابوداود كتاب الصلوة باب ما يستر المصلی (رقم- ۶۸۵) والترمذی كتاب الصلوة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب ما جاء في ستره المصلی (رقم- ۳۳۵)
(۲) اخرجه البخاری باب ستره المصلی (رقم- ۲۵۰) - (۵۰۳) /باب اثم المار بين يدي المصلی (رقم- ۵۱۰) - وسلم في كتاب الصلوة باب منع المار بين يدي المصلی (رقم- ۲۶۱) - (۵۰۷) وابوداود كتاب الصلوة باب ما ينهي عنه من المرور بين يدي المصلی (رقم- ۷۰۱) وابن ماجه كتاب إقامة الصلوة. باب المرور بين يدي المصلی (رقم- ۹۴۵) كتاب قصر الصلوة في السفر. باب التشديد في أن يمر أحد بين يدي المصلی (رقم- ۳۴) والترمذی كتاب الصلوة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب ما جاء في كراهية المرور بين يدي المصلی (رقم- ۳۳۶)

قوجه،^۱ او ابو جهيم عليه السلام راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل^۲ د لمانځه کونکي مخې ته تيريدونکي که په دې پوهه شى چې د دې څه سزا ده^۳ نو هغه به د لمانځه کونکي د مخې څخه د تيريدو په ځاي تر څلوېښتو پورې ولاړ ودرېدل بهتر وگڼي^۴ (د دې حديث يو راوي، ابو نصر وايي چې د دې ماته علم نشته چې څلوېښت ورځي يا څلوېښت مياشتي يا څلوېښت کاله ويل شوې دي، (بخاري، مسلم).

هل اللغات: ① المار: تيريدونکي.

تسهيلات:

قوله: "مَاذَا عَلَيْهِ" يعنى د مونځ گذار مخې ته تيريدونکى ته که چرته په عين القين سره معلومه شى چه د دې تيريدو سزا څومره سخته ده نو هغه به څلوېښته کاله انتظار کولو او د مونځ گذار مخې ته به نه تيريدو. سرې په پنځه مينټه انتظار کولو سره څومره سترې کيږى نو د څلوېښتو کالو په انتظار کول او درېدل به څومره مشکل وى. ليکن د مونځ گذار مخې ته د تيريدو د سخت عذاب د وجې نه که چرته څلوېښت کاله حصاريدل هم وى نوبيا هم کم دى ځکه چه مخې ته د تيريدو عذاب ډير زيات دى. [اشعة المعات: ۳۷۶]

قوله: اَرْبَعِينَ

د اربعين په تميز کښې سنة ته ترجيح ورکول: په دې لفظ کښې شک پيدا شو چه د اربعين تميز څه دى آيا څلوېښت ورځي يا څلوېښت مياشتي او يا څلوېښت کاله دى. د حضرت ابو هريره رضي الله عنه يو روايت کوم چه امام طحاوى رحمته الله عليه په مشکل الآثار کښې بيان کړې دې په کوم کښې چه د سلو کالو حصاريدو ذکر دې. په دې سره امام طحاوى رحمته الله عليه دا ثابت کړى دى چه زير نظر حديث کښې څلوېښتونه څلوېښت کاله مراد دى. بعضې رواياتو کښې "اربعين غريباً اى سنة".

د مذکور وعيد محمل، علماؤ ليکلى دى دا وعيد د هغه تيريدونکى باره کښې دې چه د مونځ گذار مخې ته په پلنوالى تيريږى. بل دا په هغه صورت کښې دى کله چه تيريدونکى مونځ گذار د سجده د ځانې مخې ته تيريږى. بعضې فقهاؤ د مونځ گذار بدن سره د لگيدلو قيد هم لگولى دى. بهر حال وعيد سخت دى. علماؤ د مجبورنى د وجې نه حرمين شريفين د دې نه مستثنى ساتلى دى گنى هلته به بياتوله ورځ څوک يو طرف ته هم لاړنه شى. ابن حجر رحمته الله عليه کعبه د خلقو د باره ستره گرځولې ده. (کذا فى المرقات).

۷۷۷-د ستره او مولخېکذار په مېنځ کېنې تيريدونکى لره دفع کول

۷۷۷- (۲۶) وَقَدْ رَأَىٰ سَيِّدِي رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۱]: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ رَأَىٰ شَيْءًا يَسْتُرُهُ مِنَ النَّاسِ، [۲] فَإِذَا رَأَىٰ أَحَدًا أَنْ يَخْتَارَ بَيْنَ يَدَيْهِ، فَلْيَذْزُقْهُ [۳]، فَإِنَّ أُنَىٰ قُلُوبًا يَلَهُ، فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ» [۴]. هَذَا لَفْظُ الْبُخَارِيِّ، وَلَيْسَ بِمَعْنَاهُ.

توجه: [۱] او حضرت ابو سعيد رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] هر کله چې په تاسو کې يو سري داسې شي (يعني د سترې) طرف ته مونځ کوي چې د هغه او د خلقو په مېنځ کې حائل وي [۳] او يو سري د هغه مخې ته (يعني د لمانځه کونکي او د ستره په مېنځ کېنې) څخه د تيريدو اراده وکړي نو هغه منع کول پکار دي [۴] که هغه ونه مني نو هغه قتلول پکار دي ځکه چې هغه په داسې صورت کې شيطان دي د حديث الفاظ د بخاري دي او مسلم دا روايت بالمعني نقل کړي دي.

هل اللغات: ① ستره: چه پټ کړې ده لره، يعنی ستره دې اولگوي. ② يختار: تيريدو، تجاوز کوي، ③ فليذقنه: منع دې کړي، ④ انى: انکارنې اوکړو يعنی منع نه شو، ⑤ فليقابله: انى: فليذقنه بالقول: منع دې کړي په زور سره، ⑥ هو شيطان: اى من فخططين الذين اوالجين اوفعله فعل شيطان: يعنی دا انسى شيطان دې يا جنى دې يا د کارنې د شيطانانو دې.

تسهيلات:

قوله: "فليذقنه"

په مانځه کېنې د تيريدونکې منع کولو حکم: په عمل کثيړ سره دفع کول اجماعاً د مونځ دپاره مفسد دی بل د دفاع دا حق د سترې ساتلونه پس دي. که يومونځ گذار ستره نه ده کيځودي نو جرم پخپله د مونځ گذار دي. باقى پاتې شوه دامسئله چه دفاع کول اولى او بهتر دى که غير اولى دى. نو په دې کېنې تفصيل دې چه نفس دفاع خو مباح ده مگر دفاع کول د امام ابو حنيفه رحمه الله په نيزاولى دي. د جمهور فقهاؤ په نيزهم دفاع کول څه وجوبى حکم نه دي. په کومو احاديثو کېنې چه د دفاع حکم راغلې دي هغه د بيان رخصت دپاره دي يا په شروع کېنې وجوب ووبيا منسوخ شو. (کذا فى الزيلعى)

قوله: "فليقابله"

د قتال نه هراړه: داد جنگيدو په معنى کېنې دې دقتل کولو په معنى کېنې نه دي. ځکه چه

(۱) اخرج البخارى كتاب الصلوة باب: يرد المصلى من مر بين يديه (رقم- ۵۰۹) ومسلم فى كتاب الصلوة باب منع المار بين يدي المصلى (رقم- ۲۵۹ - ۵۰۵) وابوداود كتاب الصلوة باب ما يؤمر المصلى أن يدرأ عن السر بين يديه (رقم- ۷۰۰) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، باب ادرا ما استطعت (رقم- ۹۵۴) ومالك فى الوسطا كتاب قصر الصلاة فى السفر باب التشديد فى أن يمر أحد بين يدي المصلى (رقم- ۳۳) والنسائى كتاب القبلة باب التشديد فى المرور بين يدي المصلى وبين سترته (رقم) ۷۵۷

د قتل مفهوم د قتل د مفهوم نه جدا دې مگر بعضې رواياتو کښې "للفعله" الفاظ راغلي دي دکوم نه چه په ظاهر باندې قتل کول مراد دى.

د حديث په ظاهر عمل کونکى باندې هدم قصاص، اوس که چا ظاهري حديث ته اوکتل اود فاغ نى اوکړه او په دې سره هغه سړى واقعي مړشو نو قاضى عياض رحمته الله عليه فرماني چه د دفاع د حده پورې دفاع کولو سره که څوک مړشى نو د علماو په دې باندې اتفاق دې چه په دې کښې قصاص نشته دې. البته په ديت کښې اختلاف دې. بعضو ديت واجب کړې دې بعضې نه دې واجب کړې. "فانه شيطان" يعنى اوس دا سړى د شيطان والا کار کوى د شيطان په شان سرکښنى باندې راغلي دې. نودې د شيطان په شان شو. اوکه څوک مونځ گذار د لارې په مينځ کښې اودريدو نو گناه به په هغه وي.

۴۷۸- په سترې سره د مونځ محافظت

۴۷۸ (۱) [۷۱] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۷۲]: «تَقَطَّمُ الصَّلَاةَ الْمَرْأَةُ وَالْحِمَارُ وَالْكَلْبُ» [۷۳] وَيُقَى ذَلِكَ بِمِثْلِ مُؤَخَّرَةِ الرَّحْلِ» "رواه مسلم".

ترجمه: [۷۱] او حضرت ابو هريره رضي الله عنه وايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايل [۷۲] ښځه، خر او سپي د لمانځه کونکي مخې ته د تيريدو په صورت کي، مونځ باطلوي [۷۳] او د کجاوي د وروستني لرگي په شان څه شي د لمانځه کونکي مخې ته ستره جوړولو سره، اينښودل مونځ د باطل کولو څخه محفوظه کوي (مسلم).

هل اللغات: ① مؤخّرة الرحل: الخنثى التى تستبدل بها الركبتان: د کجاوي شاته لرگي کومې ته چه دده لگولې شي.

تسهيلات:

قوله: تَقَطَّمُ الصَّلَاةَ:

د مونځ گذار مخې ته د ښځې د تيريدو حکم: ددې حديث ظاهري الفاظ په دې باندې دلالت کوى که د يو مونځ گذار مخې ته خر، ښځه او سپي تيرشو نو د هغه مونځ باطل شولکه چه دې دريو اړو څيزونو د دغه سړى مونځ باطل کړو. اوس سوال دا دې چه دا حديث هم دغه شان په ظاهر باندې دې ياد نورو احاديثو د وجې نه دې ظاهر مؤول بتاويل دې په دې کښې د فقهاء کرامو اختلاف دې.

د مونځ گذار مخې ته د ښځې خړاو يې په تيريدو سره د مونځ په فساد کښې مذهب:

① دامام احمد بن حنبل رحمته الله عليه او اهل ظواهر په نيز د ښځې خړاوسپې د مونځ گذار مخې ته

(۱) اخرجہ مسلم کتاب الصلوة باب قدر ما یستر الصلۃ (رقم- ۲۶۶ - ۵۱۱) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، باب ما یقطع الصلاة (رقم- ۹۵۰)

په تيريدو سره مونځ فاسد كيږي. امام احمد رحمته الله د نورو احاديثو د وجې نه د ښځې اوڅر د تيريدو باره كښې په شك كښې پريوتلو اودا فتوى وركړه چه صرف دسې په تيريدو سره مونځ ماتېږي. بياني په سې كښې هم بعض رواياتو كښې دتور قيد لگولې وو نوهغوى تور سې د مونځ ماتونكې اوگرڅولو باقى هيڅ څيز نه.

⑤ د ريواره اتمه امام مالك، امام ابوحنيفه او امام شافعي رحمته الله په نيزباندي ښځه، خراو سې يا ددې نه علاوه څه بل څه انسان اوحيوان كه د مونځ گذار مخې ته تير شي نوپه دې سره مونځ نه باطل كيږي.

د اول فريق دليل: زير بحث حديث د حضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت د دوى مستدل دې په كوم كښې چه په واضحه توگه درې څيزونه قاطع صلوۀ گرځولې شوى دى. په ابوداود شريف كښې دا الفاظ راغلي دي "قال يقطم الصلوۀ المرأة الحائض والكلب" (ص ۱۰۳)

د اول فريق د دليل جوابونه: ① د قطع الصلوۀ نه مراد خشوع اوخضوع او تعلق دالله تعالى خاص رابطه ده او هغه كت كيږي ځكه چه د دغه څيزونونه سې اوخر مضر الجسم دى او ښځه مضر بالميل والحسن ده ځكه چه دا د ريواره انواع وسواس د شيطان مراکز دې د كوم په ذريعه چه شيطان د مونځ گذار نورانيت اولله تعالى سره رابطه او توجو او تسلسل كت كوى نو مونځ نه ماتېږي علاقه كت كيږي دغه شان به په ټولو رواياتو كښې تطبيق راشي.

② ددې د ريواره څيزونو په فساد كښې د مبالغه طرف ته اشاره كړې شوې ده چه ددې فتنه ديره سخته ده په مانځه كښې ددې نه بچ شي لكه چه دا د احتياط او احتراز طرف ته توجو راگرځول دى.

③ دا روايت په وړاندي روايتونو باندې منسوخ دې. پخپله حضرت ابن عباس رضي الله عنه د څيزونوسره د مونځ ماتيدو اول قائل وو او ددې رواياتو راوى وو مگر روستو بيا هغوى د عدم قطع فتوى وركوله دا د نسخ دليل دې.

د دويم فريق دلائل: ① د حضرت عائشه حديث نمبر (۷۸) كوم چه د مشكوة په صفحه ۷۴ باندې موجود دې د هغې نه هم

② د حضرت ابوسعيد خدرى رضي الله عنه روايت د دوى مستدل دې. حديث نمبر (۷۹) چه مشكوة ص ۷۴ باندې موجود دې د كوم الفاظ چه دادى: "لا يقطم الصلوۀ شئ وادروا ما راسطعتم." (رواه ابوداود)

عدم قطع الصلاة معلومېږي.

③ د حضرت فضل بن عباس رضي الله عنه حديث نمبر (۷۸) هم د دوى مستدل دې چه د مشكوة ص ۷۴ باندې موجود دې.

② حضرت ابن عباس حديث نمبر (۸۷) هم د دوى مستدل دى. كوم چه د مشكوة ص ۷۲ باندې هغې نه هم
عدم قطع الصلاة معلومېږي. غرض دا چې ددې ټولو احاديثونه معلومېږي چه بنځه خړ او
سېږ قاطع الصلوة نه دى. حضرت عائشه (رضي الله عنها) په زوردار انداز سره ددې ترديد كړې او
فرمائي: "شبهتمونا بالحمرة والكلاب" (بخارى صفحه ۷۳)

۷۷۹- د مونځ هكدار مخې ته د بنځې تيريدو سره د مونځ نه ماتيدل

۷۷۹- (۱) [۸۱] وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ وَأَنَا مُعْتَرِضَةٌ بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْقِبْلَةِ [۳] كَأَعْيَاضِ الْجَنَازَةِ»، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: ۱] بي بي عائشه صديقه (رضي الله عنها) فرمايي چې رسول الله (صلي الله عليه وسلم) به د شبې مونځ كولو
او زه به د حضور (صلي الله عليه وسلم) او قبلي په مينځ كې (يعني د حضور (صلي الله عليه وسلم) مخې ته) داسې پرته وم [۳]
څنگه چې جنازه د مونځ كونكي مخې ته پرته وي. (بخاري، مسلم)
هل اللغاة: ① مُعْتَرِضَةٌ: أى مُطْطَجَةٌ: اعتراض د دوه څيزونو په مينځ كې حائل جوړيدو ته وائي
خو دلته ترې خلاستل مراد دى.

تسهيلات:

قوله: كَأَعْيَاضِ الْجَنَازَةِ

د بنځې په مس كولو د عدم تقضى وضوء دليل: ددې حديث پاك نه معلومه شوه كه د
مونځگزار مخې ته بنځه تيره شى نو دې سره مونځ نه ماتېږي. دا حديث زموږ دليل دى
چې مس امرأة يعنى كه سړي بنځه مس كړى نو دې سره اودس نه ماتېږي. او حضرت
عائشه صديقه رضی الله عنها چې څنگه ملاسته وه، ددې وجه صرف دا وه چې حجره
مباركه وړه وه او نفلو دپاره جدا ځانې نه وو.

۷۸۰- د مونځ هكدار مخې ته د څر وغيره تيريدو سره د مونځ نه ماتيدل

۷۸۰- (۱) [۹۰] وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «أَقْبَلْتُ رَاكِبًا عَلَى أَثَرِ [۳] وَأَنَا يَوْمَئِذٍ قَدْ نَاهُتُ
الْإِخْلَاءَ [۴] فَوَسَّوْهُ اللَّهُ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُصَلِّي بِالنَّاسِ يَمِينِي إِلَى غَيْرِ جَدَائِدٍ [۵] فَمَرَرْتُ بَيْنَ يَدَيْ
بَعْضِ الصُّلَبِ [۶] فَتَرَلْتُ وَأَزْسَلْتُ الْأَثَانَ تَرْتَمَ [۷] وَدَخَلْتُ فِي الصُّلْبِ، فَلَمْ يَنْكُرْ ذَلِكَ أَحَدٌ»، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

(۱) اخخرجه البخارى كتاب الصلوة باب الصلاة على الفراش (رقم- ۳۸۳) مسلم فى كتاب الصلوة باب الاعتراض بين يدي
المصلى رقم- ۲۶۸ - (۵۱۲) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، باب من صلى وبينه وبين القبلة شيء (رقم- ۹۵۶)

(۲) اخخرجه البخارى كتاب الصلوة باب ستره الإمام ستره من خلفه (رقم- ۴۹۳) مسلم فى كتاب الصلوة باب ستره المصلى
(رقم) ۲۵۴ - (۵۰۴) وابوداود كتاب الصلاة، باب من قال: الحصار لا يقطع الصلاة (رقم- ۷۱۵) كتاب قصر الصلاة فى
السفر، باب الرخصة فى السرور بين يدي المصلى (رقم- ۳۸)

ترجمه: ۱] او حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی ۲] چې زه يوه ورځ په خره سور راغلم ۳] او زه بالغیدو ته نژدې وم ۴] او حضور ﷺ په مني کې د خلقو سره مونځ کولو او د حضور ﷺ مخې ته څه دیوال نه وو (یعنې څه ستره یې نه وه او درولي) ۵] زه د بعضې صف مخکې تیر شوم ۶] بیا د خړې څخه ښکته کیدو سره هغه مې پرېښودله هغه خړیدله ۷] او زه په صف کې داخل شوم او مانه چا هیڅ ونه ویل. (بخاري، مسلم)

هل السجدة: ① أَقَابَ: بَعَثَ الْجَسَّارَ الْأَكْبَى: خره (مونځ). ② تَاهَزْتُ: أَتَيْ: قَاتَلْتُ: نژدې ووم، ③ الإختِلَامَ: أَي: الْكُلْمَ: بالغ کیدو ته وائی. ④ أَرْسَلْتُ: پرمې خودله، پرانستې مې پریخوده. ⑤ تَزَلَّتْ: أَتَيْ: تَأَكَّلَ الْخَيْشَ: چه وابښه وغیره او خوری، او خړپړی.

تسهيلات:

قوله: تَاهَزْتُ الإختِلَامَ،

د تاهزت قيد قائده: ددې حديث مبارك حاصل دادې چې ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی چې زه په خره باندې سور راغلم، او بلوغ ته نژدې ووم. دا خبره ئې ځکه اوکړه چې هسې نه څوک تپوس اوکړي چی تا ولي مونځ اوکړو، ته لا بالغ هم نه وې. او په هغه وخت نبي کریم ﷺ مني کېښې خلقو ته مونځ ورکولو.

قوله: إلی غَيْرِ جَدَارٍ

په غیر کښې دوه احتمالات

① که غیر صفتیه وی نو په دې صورت کښې به معنی دا وی چې لاشئ مغایر للجدار، یعنی نبي کریم ﷺ جدار نه علاوه بل څیز ستره جوړه کړې وه. جدار ستره نه وه.

② که غیر د،، دون،، په معنی کښې وی، نو ددې معنی به دا شی چې د جدار نه سوا بل طرفته، یعنی ستره بالکل نه وه، بغیر سترې نه ئې مونځ ورکولو،

ځینې علما، کرامو په دې وجه په دې باندې یو مستقبل باب د باب صلوة بدون السترة په نوم سره قائم کړې دي،

د غوي په مرور د مونځ عدم فساد: دې ځانې کښې اتان تیر شو، وائی چې د ځینو صفونو په مینځ کښې تیر شو، او زه د خړې نه راگوز شوم، او هغه مې هغه شان پرېښودله، او صف کښې داخل شوم، او په دې باندې چا بد اونه گنځل، مخکښې به خره خړیده او گرزیده، معلومه شوه چې د هغوی مرور قاطع للصلوة نه وو.

الفصل الثاني

٧٨١- همسا دستري په خالي استعمالول

٨١- (١٠١) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلْيَقْطَعْ بِلِقَاءِ وَجْهِهِ، شَيْئًا» [١] لِأَنَّ لَمْ يَنْهَ، فَلْيَنْصِبْ عَصَاةً [٢] لِأَنَّ لَمْ يَكُنْ مَعَهُ عَصَى فَلْيَقْطَعْ عَصَاةً [٣] لَمْ يَلْ يَغْرِهَ مَأْمَرُ أَمَامَهُ» [٤] رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةَ.

توجه: ١ حضرت ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [١] هر کله چې په تاسو کې يو سري مونځ کول غواړي نو خپل مخې ته دي څه شي (مثلاً ديوال، ستن وغيره) وگرځوي [٢] او که څه موجود نه وي نو خپله لکره (همسا) دي ودروي [٣] او که د هغه سره همسا هم نه وي نو يوه کرښه دي وکارې [٤] بيا که د هغه په مخکې څوک تير شي نو څه حرج نشته (يعني په خشوع او خضوع کې خلل نه پريوځي) (ابوداؤد، ابن ماجه).

هل اللغات: ① فَلْيَنْصِبْ: نيغه دې اودروي، نيغه دې ښخه کړي، ② عَصَى: امسا، کوتي، ③ فَلْيَقْطَعْ: خط يعنی کرښه دې راکاږي.

تسهيلات:

قوله: فَلْيَنْصِبْ عَصَاةً:

مونځ گزار دپاره د ستري په باره کښې څه سهوليات: په دې حديث کښې مونځ ته د ستره په معامله کښې څه آسانتۍ ورکړې دي.

① که چاسره د ستره د پاره هيڅ هم نه وي نو هغه دې همسا د ستره په توگه مخې ته څښلولو سره استعمالولي شي

② که زمکه سخته وي او د څښلولو صورت نه شي جوړيدې نو بيا به په اوږدوالي باندې همسا مخې ته کيځودل هم کافي شي

همسا په اوږدو باندې کيځود سره د ستري حکم اخستلو کښې اختلاف: ① (شرح منية المصلي) کښې ليکلی دی که څوک خپله همسا په ځاني د څښلولو صرف په اوږدو مخې ته کيږدي نو د بعض علماء په نيز داسې کولوسره به د ستره عمل پوره شي.

② د بعض علماء په نيز دغه شان کيځودو سره دا ستره نه کافي کيږي. په کفايه کښې ليکلی دی که يوسړې همسا په ځاني د څښلولو مخې ته کيځودل غواړي نو دا په پلنوالي نه دی کيځودل پکار بلکه په اوږدوالي باندې کيځودل پکار دی.

③ که چاسره د ستره د پاره يو څيز هم نه وي په لاس کښې همسا هم نه وي نو هغه دې خپلې

(١) هاخرجه ابوداؤد فی کتاب الصلوة / باب الخط اذا لم يجد عصا... رقم الحديث ٦٨٩

مخې ته كړبڼه راكاري او موخ دي او كړي دهغه د ستره دپاره دا كافي دي په دې سره د موخ گذار د زړه شك شېبه او د وسوسې نه تسلي حاصلېدې شي.

ه كړنې رانكله نه كتابت كښې دوه هدايت:

- ① د امام شافعي رحمته الله عليه قول قديم اود امام احمد بن حنبل رحمته الله عليه هم دغه مسلك دي چه كړبڼه رابښكل د ستره دپاره كافي كيږي. د احنافو متاخرينو علماؤ هم دا قول اختيار كړې دي.
- ② د احنافو اكثر علماؤ او د امام مالك په نيز كړبڼه رابښكل د ستره دپاره كافي نه دي په دې سره امتياز نه حاصلېږي. د امام شافعي رحمته الله عليه جديد قول هم دغه دي. صاحب هدايه هم دغه قول اخستې دي چه كړبڼې اعتبار نشته، بهر حال كه په حديث اضطراب هم وي مگر د كړبڼې ذكر او دې ثبوت په حديث كښې موجود دي.

د كړبڼې رابښكلو په طريقه كښې ثلثو احوال:

- بيا علماؤ د كړبڼې رابښكلو په طريقه كښې مختلف دي
- ① بعضو د محرابي شكل د كړبڼې خبره كړې ده
- ② بعضو د اوږدوالي اړخ باندې ترجيح وركړې ده
- ③ بعضو د پلنوالي كړبڼه خوښه كړې ده محرابي شكل ډير تسلي سبب دي
- ④ د عامو احنافو په نيز د كړبڼې اعتبار دي د صاحب هدايه قول معتبر نه دي. محقق ابن همام رحمته الله عليه او امام ابويوسف رحمته الله عليه كړبڼه رابښكل راجح گرځوي

۷۸۲-د سترې نژدې اوږدول

۷۸۲- (۱) [۱۱] وَعَنْ سَهْلِ بْنِ أَبِي حَظْمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- [۱۲] «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى سُنَّتِهِ، فَلْيَذْنُ مِنْهَا [۱۳] لَا يَقْطَعُ الشَّيْطَانُ عَلَيْهِ صَلَاتَهُ»»، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

قوچمه: [۱۲] سهل ابن ابې حشمه رضي الله عنه وايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [۱۳] هر كله چې په تاسو كې يو سړي د سترې طرف ته موخ كوي نو هغه ته پكار دي چې سترې ته نژدې وي [۱۴] چې شيطان د هغه موخ مات نه كړي. (ابوداؤد)

هل اللغات: ① سُنَّتُهُ: په لغت كښې د پردې او بنديز په معنى كښې دي د دې اصطلاحى مفهوم دادې چه ستره دهر هغه خيز نوم دي چه د موخ گذار مخې ته اوږولې شي دي دپاره چه په دې د موخ گذار د سجدي د خاني پته اولگى او تيريدونكې گناهكار نه شي. ② فَلْيَذْنُ: أَي: فَلْيَقْرَبْ: نژدې دي اوږيږي.

تسهيلات:

قوله: فَلْيَدْنُ مِنْهَا

د ستره ته د نژدي كيدو مطلب دا دي چې ستره دومره نژدي ودرول شي چې سجده هغه سره نژدي وشي چې شيطان د هغه په لمانځه كې خلل وانه چوپي ځكه چې كه مونځ كونكي د ستره څخه لرې ودريري نو د هغه و مخ ته د چا د تيريدو احتمال به وي شيطان په داسې صورت كې د هغه په زړه كې د وسوسو او شېهاتو تخم كړي چې په هغه سره حضوري قلب كې فرق راځي او په هر لمانځه كې د قلب د حضوري دولت نه حاصليږي نو لكه چې د هغه مونځ مات شو د دې وجهي چې د لمانځه كمال او ثواب بغير حضوري قلب نه حاصليږي نو ستره ته د نژدې د ودريدو په وجه به د دې آفت څخه ورته حفاظت حاصل وي.

سترې ته د نژديكت په فاصله كېنې دوه اقوال:

① مونځگذار دې درې لاسه يعنې د يو نيم گز په فاصله كېنې ولاړ وي.

② د سجدې د مقدار مطابق به ستره لرې ساتي.

۸۳- ستره بيخي د تندۍ مخې ته د اودرولو ممانعت

۸۳- (۱۳۱) وَعَنْ الْيَقْدَادِيِّ الْأَسْوَدَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «مَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى إِلَى عُوْدٍ وَلَا عُمُودٍ وَلَا شَجَرَةٍ إِلَّا جَعَلَهُ عَلَى حَاجِيهِ الْأَيْمَنِ أَوَ الْأَيْسَرِ (۱) وَلَا يَضْمُدُهُ ضَمْدًا» (۲) رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ

قرجه: ① او حضرت مقدار بن اسود رضي الله عنهما فرمايي چې ما رسول الله ﷺ هيڅ كله نه دي ليدلي چې د لرگي، ستن يا ونې طرف ته (مخ كولو سره) مونځ كوي او دا څيزونه بالكل د حضور ﷺ مخې ته ولاړ وي ② بلكه هغه به د حضور ﷺ د بني يا گس وروځو (ابرو) مخې ته وو ③ او حضور ﷺ به د هغې د سیده (بالكل دنيغ) قصد نه كولو. (ابوداود).

هل اللهاذه: ① عود: نيغ لرگي، امسا، ② عُمُود: گالطواقه: ستن، ③ حَاجِيهِ: أي: جَانِبِهِ: طرف، ④ لَا يَضْمُدُ: أي: لَا يَقْصِدُ: قصد به نې نه كولو. ⑤ ضَمْدًا: بالكل مخامخ به ورته د اودريدو قصد نه كولو.

تسهيلات:

قوله: وَلَا يَضْمُدُ:

په جنازه كېنې د ركوع او سجدې نه كولو حكمت: اى لا يقصد قصداً يعنې بالكل د تندۍ او سترگو په وړاندې به نې اراده نه فرمائيله بلكه ستره به بني او گس طرف سترگې مخې ته كيځودله دې دپاره چه بت پرستوسره مشابهت پيدانه شى ځكه چه اسلام د توحيد علمبردار مذهب دې په دې كېنې دهغي لړشك هم نه دې پكار چه څوك كتونكي دا خيال او كړې چه دا سړي د دغه ستن وغيره عبادت كوى. په دې وجه به حضور ياك ستره بالكل

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة باب إذا صلى إلى سارية أو نحوها أين يجعلها منه (رقم- ۶۹۳)

نیغه مخې ته د کيڅودلو اراده نه کوله بلکه بنی طرف یا گس طرف اوریځې مخې ته به نى ستره کيڅودله. اسلام د جنازې مونځ کښې رکوع اوسجده هم په دې وجه جائز نه ده گرځولې دې دپاره چه څوک مشرک د شرک په شک کښې پریښوئ.

۷۸۳- د مونځ هکذاړ مخې ته د سپی لیږدو سره د مونځ نه ماتیدل

۷۸۳- (۱۳) [۱] وَعَنِ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: [۲] «أَنَا نَازِلُ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَنَحْنُ فِي بَادِيَةِ لَنَا، وَمَعَهُ عَبَّاسٌ [۳] فَصَلَّى فِي صَحْرَاءَ لَيْسَ بَيْنَ يَدَيْهِ سُرَّةٌ [۴] وَحِمَارَةٌ لَنَا وَكَلْبَةٌ تَعْبَتَانِ بَيْنَ يَدَيْهِ [۵] فَمَا بَأْسُ بِذَلِكَ»، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ أَبِي شَوَّابٍ

توجه: [۱] او فضل ابن عباس رضي الله عنه فرمایي [۲] چې رسول الله صلى الله عليه وسلم یو ورځ مونږ ته تشریف راوړو او مونږ په ځنگل کې (څیمه زن) وو حضرت عباس رضي الله عنه هم ورسره وو [۳] حضور صلى الله عليه وسلم په ځنگل کې مونځ (درسې) وکړو چې هیڅ ستره یې مخې ته نه وه [۴] زموږ څرې او سپی به د حضور صلى الله عليه وسلم مخې ته لویې کولې [۵] خو حضور صلى الله عليه وسلم د دې څه پړوا وه ونه کړله. (ابوداؤد، نسایي)

هل اللغات: ① بَادِيَةٌ: باندې، صحرا، ځنگل، ② تَعْبَتَانِ: أي تَلْعَتَانِ: لویې به نې کولې. ③ فَمَا بَأْسُ: بَأْسٌ: أي: مَا لَكَ الْكَتْلَةُ: یعنی هیڅ پړوا نې پرې اونکره. ④ حِمَارَةٌ: دا د حارښځې څرې ته وائی دا د اتان په نامه هم یادېږي.

تسهيلات:

قوله: وَنَحْنُ فِي بَادِيَةِ لَنَا:

د بادیه تعارف: د اهل عربودستور وو چه هغوی به د موسم په اعتبار سره بعض ورځو کښې صحرا ته تلل او ځیمې به نى لگولې. ددې مقصد د پاره دهغوی خپلې خپلې علاقې خاص وې دغه علاقې به نى د بادیه په نوم سره یادولې. یعنی ځنگلی د څرن ځایونه، ځنگلی د څرن د ځایو تذکرې عربو په خپل اشعارو کښې هم کړې دي او دا دهغوی د ژوند تیږولو یوه طریقه وه. اکثر به جگړې هم په دغه د څرن په ځایونو کښې کیدلې. د حضرت ابن عباس رضي الله عنه هم یو ځنگلی صحرائی علاقه وه فضل بن عباس رضي الله عنه هم ددې ذکر کوی چه ابا جان سره نبی اکرم صلى الله عليه وسلم زموږ د څرن ځانی ته تشریف راوړو او په کولو میدان کښې نى مونځ ورکړو مخې ته ستره نه وه. څرې او سپنی خپل مینځ کښې لویې کولې په لویو کښې مشغول وو او رسول الله صلى الله عليه وسلم دهغوی هیڅ پړوا ونه کړه.

(۱) اخرجه ابوداود کتاب الصلاة، باب من قال: الکلب لا یقطع الصلاة (رقم- ۷۱۸) والنسائی کتاب القبلة، باب ذکر ما یقطع الصلاة وما لا یقطع إذا لم یکن بین یدی المصلی ستره (رقم- ۷۵۳)

قوله: وَكَذَلِكَ:

د حمامة او کلبه په تيريدو سره د مونځ عدم فساد، د کلب مادي سپی، ته وائی. خره او سپی. دواړه خيزونه چونکه د شيطان د ناستي مراکز دي په دې وجه ددوی په خپل مينځ کښي ژور تعلق وي. ددې حديث نه چې يو طرف ته دا خبره معلومېږي چې د خرو او سپو مخې ته تيريدوسره مونځ نه باطل کيږي نو بل طرف ته دا خبر هم معلومېږي چې په صحراء کښي د ستري نه بغير مونځ کړي شوې دې په دې وجه ستره واجب نه بلکه مستحب ده.

۷۸۵- د مونځ کډار مخې ته د چا په تيريدو سره د مونځ نه ماتيدل

۷۸۵- (۱۱۳) عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: «لَا يُقْطَعُ الصَّلَاةُ شَيْءٌ» (۱) وَادْرَعُوا مَا اسْتَطَعْتُمْ، فَإِنَّمَا هُوَ شَيْطَانٌ» (۲) «رَوَاهُ ابُو دَاوُدَ

توجه: (۱) ابو سعيد رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل (۲) د لمانځه کونکي مخې ته تيريدونکي هېڅ شي هم مونځ نه ماتوي (۳) بيا هم [که څوک د لمانځه کونکي مخې ته تير شي نو په لمانځه کې د خشوع او خضوع برقرار ساتلو په خاطر تاسو حتی الامکان هغه منع کوي ځکه چې هغه تيريدونکي شيطان دي. (ابوداؤد).

هل اللغات: (۱) وَادْرَعُوا: أي: اذْفَعُوا السَّارَ: منع كَرِيءٍ (تيريدونکي).

تسهيلات:

د دې حديث شرح په ۷۷۷ حديث کښي تيره شوې ده

الفصل الثالث

۷۸۶- نېغې ته مخامخ د مونځ کولو جواز

۷۸۶- (۱۱۵) عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «كُنْتُ أَنَا مَبِينٌ يَدِي رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَجَلَّيْتُ فِي قَيْلِيَّتِهِ، (۱) فَإِذَا سَجَدَ عَمَزَنِي، فَقَبَضْتُ رَجُلِي (۲) وَإِذَا قَامَ سَطَطْتُهُمَا (۳)» قَالَتْ: وَالْبَيُوتُ يَوْمَئِذٍ لَيْسَ فِيهَا مَصَابِيحٌ، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: (۱) بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايي (۲) چې زه به د رسول الله ﷺ مخې ته (داسي اوډه ووم چې، زما دواړي پښي به د حضور ﷺ د قبلي طرف ته (يعني د حضور ﷺ د سجدي په ځاي، وي) (۳) کله چې به حضور ﷺ سجده کوله نو زه به يې (يعني زما پښي به يې) کښي گاډلي نو ما به پښي راټولي کړلي (۴) او څه وخت چې به حضور ﷺ ودريدلو نو

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب من قال: لا يقطع الصلاة شيء (رقم- ۷۱۹)

(۲) اخرجه البخاري كتاب الصلاة، باب التطوع خلف الرأ (رقم- ۵۱۳) وسلم باب الاعتراض بين يدي المصل (رقم- ۲۷۲- ۵۱۲) وابوداود كتاب الصلاة، باب من قال الرأ لا تقطع الصلاة (رقم- ۷۱۲) واماك في الموطا كتاب صلاة الليل باب ما جاء في صلاة الليل (رقم- ۲) والنسائي كتاب الطهارة/ترك الوضوء من مس الرجل امرأته من غير شهوة (رقم) ۱۶۸

ما به بيا پښي وغزولي ۵ او په هغه ورځو کې به په کورونو کې چراغونه (ډيوې) نه وې.
(بخاري، مسلم،)

هل اللغات ① غُزْنِي: اوبه نې سکونېدلې، ② لَقَبْتُ: نو ما به راټولې کړې، ③ مَصَابِحُ: د مصباح جمع ده، ډيوې ته وائي
تسهيلات: قوله: "غُزْنِي"

د حديث نه معلومې شوې مسئلې: ① د ښځې مخامخ کيدوسره مونږ نه باطل کيږي.

② ښځې له لاس اور لوسره اودس نه ماتيږي.

③ هغه وخت به کورونه ډير واړه وو او د رڼا انتظام نه وو. حضرت عائشه رضي الله عنها پخپله خپل عذر داسې بيانوي.

④ عمل قليل په مونږ کښې جائز دي.

⑤ که چرته يو سړي په تهجد کښې مشغول دي نو بل ته د سملاستو اجازت دي.

۷۸۷- د مونږ کڅار مخې ته د تيريدو مکناه

۷۸۷- (۱۹) ① وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ②: «لَوْ يَعْلَمُ أَحَدُكُمْ مَا لَهُ فِي أَنْ يَمُرَّ بَيْنَ يَدَيِ أَخِيهِ مُعْتَرِضًا فِي الصَّلَاةِ ③ كَانَ لَأَنْ يَقِيمَ مِائَةَ عَامٍ خَيْرًا لَهُ مِنَ الْخُطُوبَةِ الَّتِي خَطَا» ④، رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

تو جمع: ① ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفر مايل ② که په تاسو کې څوک په دي پوهه شي چې د خپل مسلمان ورور د مخې ته هر کله چې هغه مونږ کوي عرضا تيريدل څومره لويه گناه ده ③ نو هغه ته به د سلو کلو پورې ودریدل د يو قدم مخکې تلو څخه بهتر معلوم شي. (ابن ماجه)

هل اللغات ① مُعْتَرِضًا: اعتراض د دوه څيزونو په مينځ کښې حائل جوړيدو ته وائي دلته ترې په بلنوالی مخې ته تيريدل مراد دی. ② الْخُطُوبَةُ: يعنی قدم اخستل.

تسهيلات:

قوله: لَأَنْ يَقِيمَ مِائَةَ عَامٍ

اشکال: ما قبل حديث کښې صرف داربعين د لفظ ذکر دي. دلته د مائة ذکر عام دي. دواړو

احاديثو کښې تعارض دي.

د اشکال دوه جوايونه: ① اول به د مائة علم ورکړې شوې وي او بيا داربعين،

② عدد اقل د عدد اکثر منافی نه دي.

(۱) اخرجه ابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، باب السرور بين يدي المصلي (رقم- ۹۴۹)

۷۸۸- د مونځ کڅدار مخې ته د تيريدو د سزا په مقابلې کښې په زمکه خښيدل خوښول

۷۸۸- (۱) [۱۴] وَعَنْ كَعْبِ الْأَخْبَارِ، قَالَ: [۱] «لَوْ يَعْلَمُ الْمَارُّ بَيْنَ يَدَيِ الْمُصَلِّي مَاذَا عَلَيْهِ [۲] لَكَانَ أَنْ يُخَسَّفَ بِهِ خَيْرًا مِنْ أَنْ يُكْرَبِينَ يَدَيْهِ» [۳] وَفِي رَوَايَةٍ: «أَهْوَنَ عَلَيْهِ»، رَوَاهُ مَالِكٌ.

تورجه: [۱] كعب اخبار رضي الله عنه فرمايي [۲] چه د لمانځه كونكي مخې ته تيريدونكي كه په دې پوهه شي چې «د هغه د دې جرم، سزا څه ده؟» [۳] نو هغه ته به په زمكه كې خپل غرقيدل د لمانځه كونكي مخې ته د تيريدو څخه زيات بهتر معلوم شي [۴] او په يو روايت كې په خاي د بهتر زيات اسان لفظ دي، مالك.

هل اللغات: ① المار: تيريدونكي، ② يخسف: چه زمكه كښې غرق او خښ كړې شي.

تسهيلات: قوله: لَكَانَ أَنْ يُخَسَّفَ بِهِ

د دواړو احاديثو مطلب: ① امام طيبي رحمه الله عليه د دواړو احاديثو دا مطلب بيانوي: لو يعلم المار ما عليه من الاثم لا قام مائة عام و كانت الإقامة خيرا: يعنى كه تيريدونكي ته د دې علم اوشى نو يوې صدۍ پورې به ولاړ وي، او هغه دپاره به دومره مقدار ولاړه بهتر وي. ② دې حديث پاك كښې به د خيرا مطلب دا وي «لو يعلم ماذا عليه من الاثم لمتنى الخفف و كان الخفف خيرا له» يعنى كه د دې دگناه علم ورته اوشى نو هغه به دمخكښې تيريدو په ځانې په زمكه كښې د ښخيدو خواهش او كړې، او ښخيدل د دې گناه نه بهتر دى.

قوله: خَيْرًا

د خير په اعراب كښې دوه القوال: ① ځينې حضراتو اول حديث مبارك كښې «خيرا» نصب سره لوستي دي. او دې حديث مبارك كښې يې «خيرا» مرفوع لوستلي دي.

۷۸۹- د مونځ کڅدار مخې ته د تيريدل دپاره د مسافت ساتلو مقدار

۷۸۹- (۱) [۱۸] وَعَنْ أَبِي عُبَايَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۲]: «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ إِلَى غَيْرِ الشَّرْعَةِ [۳] فَإِنَّهُ يَقْطَعُ صَلَاتَهُ الْحِمَارَ، وَالْخَزِيرَ، وَالْهُدُوءَ، وَالْمَجُوسَ، وَالْمَرَاقَةَ [۴] وَتُحْزَرُ عَنْهُ إِذَا مَرَّ وَابْنُ يَدَيْهِ عَلَى قَذْفَةٍ يَحْجَرٍ»، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

تورجه: [۱] ابن عباس رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايل [۲] په تاسو كې چې كوم سري بغير د ستري مونځ كوي [۳] د هغه مونځ د هغه مخې ته خر، خنزير، يهودي، مجوسي (اتش پرست)، او د ښځې په تيريدو سره ماتېږي [۴] البته كه د يو كاني ويشتو د مسافت په فاصله تير شي نو څه حرج نشته. (ابوداؤد).

هل اللغات: ① قَذْفَةٍ: آبي، رَمِيَّة: ويشتل، لري غورخول.

(۱) اخرجه مالك في الموطا كتاب قصر الصلاة في السفر. باب التشديد في أن يمر أحد بين يدي المصلي (رقم- ۳۵)

(۲) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة. باب ما يقطع الصلاة (رقم- ۷۰۴)

تسهيلات:

قوله: وَالْيَهُودِيُّ، وَالْمَجُوسِيُّ:

د مذکورہ کسانو پہ تیریدو سره په مونځ کښې د نقصان وجه: یهودیان مجوسیان او خنزیر هم د خړو اوسپو په شان د شیطانانو مراکز دی لهذا د هغې مخې ته تیریدو سره هم د مونځ گذار د الله تعالی خاص رابطه خشوع او خضوع خاص کیفیت متاثر کیدی شي. فصل اول کښې حدیث نمبر (۷۸) توضیح او تشریح او د دې حدیث توضیح یوشان ده هم هلته نی او گورنی اشکال: د دې حدیث روایت پخپله حضرت ابن عباس رضی الله عنه په کوم کښې چه د مونځ باطل کیدو حکم ذکر دې او هم دغه حضرت ابن عباس رضی الله عنه حدیث نمبر (۷۸) کښې بیان فرمائی چه خړه د مونځ گذارو مخې ته خریدله او چایه دې باندې نکیراونه کړو. د اشکال جواب: د دې نه معلومه شوه چه هم پخپله حضرت ابن عباس رضی الله عنه خپل روایت نه رجوع او کړه دا د دې روایت منسوخ کیدو دلیل دې یا هم هغه توجیه او تطبیق دې کوم چه د حدیث نمبر (۷۸) په تشریح کښې ذکر دې.

قوله: قَذْفٌ بِحَجَرٍ:

د مذکورہ جملي مطلب: حجر کانري ته وائی او قذفة د غورزو لویه معنی کښې دې وړوکی کانري سړي په گوتو کښې نیو لوسره غورزه وی دې ته قذف وائی. دلته شاید هغه فاصله مراد ده چه په منی کښې جمرات په کانرو باندې ویشتلې شي هغه فاصله درې لاسه پورې وی نو د دې حدیث مطلب داشو چه کله دا خیزونه د مونځ گذار د مخې نه په درې لاسه فاصله باندې تیر شي نو د مونځ گذار به هیڅ نقصان نه وی او د تیریدونکي د پاره هم څه حرج نشته. د مونځ گذار مخې ته د تیریدو د جواز د پاره د فاصلې په تعین کښې اقوال:

① بعض فقهاء، د پنځو ذراع د تنه تیریدل منع کړی دی بعضو څلوېښت ذراع فاصله کښې د تنه تیریدل منع کړی دی

② بعض فقهاء، درې ذراع یعنی درې لاسه قول کړې دې لکه څنگه چه په دې حدیث کښې دې طرف ته اشاره کړې ده لیکن دریو ذراع په فاصله کښې د تنه تیریدل منع دی دې نه پس جائز دی.

③ بعض فقهاء و نیلی دی چه د سجدې په حدود کښې تیریدل منع دی بعضو دوه یا دریو صفونو فاصله کښې د تنه تیریدل منع کړی دی

④ شیخ عبد الحق رحمته الله علیه لمعات کښې لیکلی دی چه صحیح خبره داده چه کله د خشوع خضوع والا مونځ گذار مونځ کوی او د قیام په حال کښې نظر بشکته کولو سره خپل د

سجدي خاني ته گوري نود کوم خاني چه تيريدونکي په نظر نه راځي دهغه خاني پوري تيريدل جائز نه دی. اود کوم خاني نه چه هغه په نظر نه راځي دهغه خاني نه تيريدل جائز دی ځکه چه مونځ گذار دخپل قيام په حالت کښې خپل د سجدي خاني ته گوري. په رکوع کښې خپلو قدمونو ته گوري او په سجده کښې دخپلې پوزې سپر موته گوري په قعده کښې خپلې غبر ته گوري اود سلام په وخت خپلو اوگوته گوري. (اشعة المعات: ۳۷۹)

د سجدي په خاني کښې د تيريدو حکم: قاضي خان اوصاحب د هدايه د سجدي خاني کښې دننه تيريدل منع ليکلی دی چه د حديث دا سخت وعيد دهغه سړي دپاره دې څوک چه د مونځ گذار د سجدي په خاني کښې تيرېږي دا آسان او واضح دي.

په ورکوتي جمات يا خاني کښې د مونځ گذار مخې ته د تيريدو حکم: بيا دامسئله هغه وخت ده کله چه په صحرا يا کولوا ميدان کښې يا شپيته گزه لوني جمات کښې د سړي تيريدل وي. که جمات وړوکې وي نو د مونځ گذار مخې ته په يوځاني کښې هم نه شي تيريدلې ځکه چه پوره جمات واحد موضع وي. بهر حال مونځ گذار له هم پکار دی چه هغه دې اخوا ديخوا نه گوري بلکه الله تعالی طرف ته دې داسې متوجه شي چه ديو تيريدونکي هغه ته هلو احساس هم نه وي آخر دخپل رب په وړاندې ولاړ دي.

د مجنون واقع: وائي چه يوځل مجنون يوځاني کښې د ليلي په غم کښې سروالي بروالي روان وو چه دهغه تيريدل ديو مونځ گذار مخې ته اوشو. مونځ گذار هغه ډير اورتلو چه زه مونځ کوم ته زما مخې ته تيرېږي شرم اوکړه. مجنون تپوس اوکړو چه تا دخپل دپاره مونځ کولو، مونځ گذار اوونيل دخپل رب په وړاندې ولاړ ووم دهغه دپاره مې مونځ کولو. مجنون ورته اوونيل شرم اوکړه چرته په چونگ اوبوکښې ډوب شه مړه شه زه د ليلي په محبت کښې روان ووم ته مې اونه ليدلې ته د الله تعالی په وړاندې ولاړ وي زه دې څنگه اوليدلم؟

[۲۷/۱۰] بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ

ذَمَانُخُهُ اِذَا كَوَّلُو طَرِيقَهُ

خلاصه الباب:

فيه اثنان وعشرون حديثاً تشتمل على اثني عشر مسألة:

- ① حكم تعديل الأركان في الصلوة: ١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١، ١٢، ١٣، ١٤، ١٥، ١٦، ١٧، ١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٢.
- ② كيفية صلوة النبي ﷺ إجمالاً وتفصيلاً: ١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١، ١٢، ١٣، ١٤، ١٥، ١٦، ١٧، ١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٢.
- ③ إثبات رفع اليدين في الخفض والرفع في الصلوة: ١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١، ١٢، ١٣، ١٤، ١٥، ١٦، ١٧، ١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٢.
- ④ حد رفع اليدين في الصلوة: ١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١، ١٢، ١٣، ١٤، ١٥، ١٦، ١٧، ١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٢.
- ⑤ كيفية القيام إلى الركعة الثالثة: ١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١، ١٢، ١٣، ١٤، ١٥، ١٦، ١٧، ١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٢.
- ⑥ كيفية وضع اليدين في القيام: ١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١، ١٢، ١٣، ١٤، ١٥، ١٦، ١٧، ١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٢.
- ⑦ حكم التكبيرات الانتقالية والجهر بها: ١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١، ١٢، ١٣، ١٤، ١٥، ١٦، ١٧، ١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٢.
- ⑧ فضيلة طول القيام بالقراءة: ١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١، ١٢، ١٣، ١٤، ١٥، ١٦، ١٧، ١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٢.
- ⑨ كيفية القعدة: ١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١، ١٢، ١٣، ١٤، ١٥، ١٦، ١٧، ١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٢.
- ⑩ الخضوع والشهد في كل ركعتين: ١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١، ١٢، ١٣، ١٤، ١٥، ١٦، ١٧، ١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٢.
- ⑪ عدم رفع اليدين: ١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١، ١٢، ١٣، ١٤، ١٥، ١٦، ١٧، ١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٢.
- ⑫ استقبال القبلة وقت رفع اليدين: ١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٧، ٨، ٩، ١٠، ١١، ١٢، ١٣، ١٤، ١٥، ١٦، ١٧، ١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٢.

ما قبل سره ربطه: تراوسه پورې د مونځ د وسائلو او مقدماتو بيان وو. اوس ددې ځانې نه د مقصود يعنې مونځ ذکر کوي.

د وصف او صفت په مينځ ګڼې فرق: داهل لغت په نيز وصف او صفت دواړه مترادف دي. او دواړه مصدر دي. لکه ،، وعد ،، او ،، دعوة ،، او په متکلمينو ګڼې زمونږ د عالمانو ﷺ په نيز وصف د واصف کلام دي. او صفت هغه معنی ده. کومه چه موصوف سره قائمه وي. نو، زيد عالم، د زيد وصف دي. صفت ئې نه دي. او دده علم کوم چه دده سره قائم دي. صفت دي. صف نه دي.

د صفت نه په مراد ګڼې درې اقوال: باقی پاتې شوه دا خبره چه دلته د ،، صفت ،، نه څه مراد دی. نو په دې باره ګڼې اختلاف دي.

① دلته مضاف محذوف دي. تقدیری عبارت دا دي. **باب** صفة اجزاء الصلاة په دې صورت ګڼې د صفت نه مراد کیفیت دي. يعنی دا باب د مونځ د اجزاؤ د کیفیت، وجوب، او فرضيت وغيره په بيان ګڼې دي.

⑤ د صفت نه مراد هغه امور دی. کوم چه په دې باب کښې مذکور دی. يعنی واجبات، فرائض، سنن او مندوبات نو په دې صورت کښې د صفت اضافت،، صلاة،، ته د ،، اضافت جزء الی الکمل،، د قبیلې څخه دي. ځکه چه په صفات مذکورو کښې هر یو صفت د مانځه جزء دي.

⑥ صاحب د ،، عنايه،، فرمائی. چه ظاهره دا ده. چه د صفت نه مراد د مانځه هغه هیئت دي. کوم چه ددې د ارکانو او عوارضو نه حاصل وی

الفصل الأول

[۷۹۰] د مانځه کولو صحیح طریقته

۷۹۰- (۱۱) «عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَنَّ رَجُلًا دَخَلَ الْمَسْجِدَ وَرَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - جَالِسٌ فِي نَاحِيَةِ الْمَسْجِدِ، فَصَلَّى ① ثُمَّ جَاءَ فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : "وَعَلَيْكَ السَّلَامُ" ② أَرْجَمَ فَصَلَّ ③، فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ ④ قَرَجَمَ فَصَلَّى ⑤، ثُمَّ جَاءَ، فَسَلَّمَ ⑥ فَقَالَ : "وَعَلَيْكَ السَّلَامُ" ⑦ أَرْجَمَ فَصَلَّ، فَإِنَّكَ لَمْ تُصَلِّ".

توجه: ① حضرت ابو هريره رضي الله عنه فرمایي ② چه رسول الله صلى الله عليه وسلم د مسجد په یو کونج کې تشریف فرما وو چې یو سړي په مسجد کې داخل شو (رومی)، هغه مونځ وکړو (داسې چې د تعدیل ارکان او قومه او جلسه رعایت یې ونه اوکړو) ③ بیا د حضور صلى الله عليه وسلم په خدمت کې حاضر شو او سلام یې عرض کړو حضور صلى الله عليه وسلم د سلام جواب ورکړو (او ورته یې وفرمایل) ④ لاږ شه بیا مونځ اوکړه ځکه چې تا مونځ نه دي کړي ⑤ هغه پاڅیدو او د مخکې په شان یې بیا مونځ وکړو او د حضور صلى الله عليه وسلم په خدمت کې راغې سلام یې عرض کړو ⑥ حضور صلى الله عليه وسلم د سلام جواب ورکړو ورته وي فرمایل چې لاږ شه بیا مونځ اوکړه ځکه چې تا مونځ نه دي کړي (دا رنگه درې ځله وشو)

⑦ فَقَالَ فِي النَّاحِيَةِ - أَوْفَى الَّذِي بَعْدَهَا - : عَلَيْنِي بِأَرْسُولِ اللَّهِ ① فَقَالَ : "إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَأَسْبِرِ الْوُضُوءَ" ② ثُمَّ اسْتَقْبَلِ الْقِبْلَةَ فَكَبِّرْ ③ ثُمَّ اقْرَأْ بِمَا تَيَسَّرَ مِنْ الْقُرْآنِ ④ ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ رَأْسًا ⑤ ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَسْتَوِيَ قَائِمًا ⑥ ثُمَّ اسْبِغْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ سَاجِدًا ⑦ ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ سَاجِدًا ⑧ ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ جَالِسًا ⑨ ثُمَّ اسْبِغْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ سَاجِدًا ⑩ ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَطْمِئِنَّ جَالِسًا ⑪ وَفِي رَوَايَةٍ : "ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَسْتَوِيَ قَائِمًا" ⑫ ثُمَّ افْعَلْ ذَلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا". مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

(۱) اخرجه البخاري كتاب الاذان باب وجوب القراءة للإمام والسامع في الصلوات كلها. في الحضر والسفر. وما يجهر فيها وما يخافت (رقم- ۷۵۷) ومسلم كتاب الصلوة باب: اقرأ ما تيسر منك من القرآن (رقم) ۴۵ - (۳۹۷) وابوداود كتاب الصلاة باب صلاة من لا يقيم صلبه في الركوع والسجود (رقم- ۸۵۶) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة. باب إتمام الصلاة (رقم- ۱۰۶۰) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب ما جاء في وصف الصلاة (رقم- ۳۰۳)

توجه: ۱) دريم يا خلورم خل هغه سري عرض وکړو چې يا رسول الله ﷺ ماته يې راوښايه (چې زه څنگه مونځ وکړم) ۲) حضور ﷺ ورته وفرمايل هر کله چې ته د لمانځه کولو اراده وکړي نو (مخکې) په ښه شان اودس اوکړه ۳) بيا قبلي طرف ته مخ کړه او ودرېږه او تکبير اووايه ۴) بيا د قرآن يوسورت وغيره کوم چې تا ته اسان معلوم وي هغه اووايه ۵) بيا په اطمینان سره رکوع وکړه ۶) بيا سر اوچت کړه تر دې چې نيغ ودرېږي ۷) او بيا په اطمینان سره سجده وکړه ۸) بيا سر اوچت کړه او په اطمینان سره کينه ۹) او بيا په اطمینان سره (دويمه) سجده وکړه ۱۰) بيا سر اوچت کړه او په اطمینان سره کينه ۱۱) په يوروايت کې دالفاظ هم دې جي بيا سر اوچت کړه او سيده ودرېږه (په دې روايت کې د جلسه استراحت ذکر نشته) ۱۲) بيا خپل ټول مونځ دغسې ادا کړه. (بخاري، مسلم)

هل اللغات: ① نَاجِيَةً: أي: ليسَ جَانِب: طرف او گوټ ته وائی. ② قَائِمًا: أي: أَقِيمُهُ يَفْعَى تَوَضُّعًا وَضَوْءًا نَافَا: کامل یعنی په صحيح طريقه اودس اوکړه.

قوله: "أَنَّ رَجُلًا"

درجل مصداق: د دې سړی نوم خلادبن رافع انصاری ؓ دې. دا بدری صحابی دې اوهم په بدرکښې شهید شوې دې. لهذا دا قصه د جنگ بدر نه دمخکښې وخت ده. دې حدیث ته د "حدیث المی للصلاة" نوم ورکړې شوې دې.

قوله: فَصَلَّى:

د صلاة نه مراد: دې مونځ نه تحية المسجد مونځ مراد دې او هغه وخت به صحابه کرام د تحية المسجد مونځ کولو نه پس په ادب سره راتلل حضور پاک سره به نی مصافحه کوله.

"فأنك لم تصل"

د مونځ راگرځولو حکم کولو وجه: حضور پاک خلاد بن رافع انصاری ؓ ته د مونځ راگرځولو حکم ځکه ورکړو چه هغه رکوع سجده جلسه او قومه کښې تعديل د ارکان نه وو کړې.

په حدیث د تقریر علی الخطا اشکال - د حضور پاک په وړاندې خلاد بن رافع ؓ مونځ کولو کښې غلطی کوله حضور پاک هغه ته د هغه غلطی اونه خوله بلکه دغه شان نی ورته د مونځ بار بار کولو حکم ورکړو دا تقریر علی الخطا دې حالاتکه د حضور پاک د طرف نه تقریر علی الخطا محال ده داسې ولې او شو؟

د اشکال جواب: حضور اکرم ﷺ بار بار هغه ته حکم ورکړو چه ستا مونځ ټیک ادا نه شو لږ شه بيا صحيح مونځ اوکړه. د مونځ د راگرځولو د حکم تقریر علی الخطا نه دې بلکه تنبيه علی الخطا ده.

درې مخه د مونځ په راگرځولو کښې حکمت: ① کیدې شی حضور پاک د اکتل غوښتل چه

آيا داسې داغلطی د علم د نشتوالی د وجې نه کوی یا د غفلت د وجې نه داسې کوی. کله چه بڼه معلومه شوه چه داغلطی د عدم علم د وجې نه ده نوییا حضور پاک هغه پوهه کړو اوصحیح طریقه ئی ورته اوخودله.

⑦ بار بار د مونځ رااگر خولو حکم په دې وجه ورکړې شو چه بار بار غلطی کولونه پس چه کله صحیح طریقه باندې هغه پوهه کړې شی نو هغه به واقع فی النفس وی او هغه به ئی زده کړی او بیا به داسې غلطی نه کوی. حضور پاک د خلاد بن رافع رضی الله عنه په مطالبه باندې هغه ته نه صرف مونځ بلکه د اودس نه واخله تر د مونځ د ټولو ارکانو تفصیل اوخودلو اود امت مخې ته د صحیح مونځ کولو پوره طریقه راغله.

قوله: «ثُمَّ اقْرَأْ»

د قرأت فریضه ته اشاره: یعنی د تکبیر تحریمه نه پس قرآن وایه کومه حصه د قرآن چه تاته آسانه ښکاری هم هغه وایه. دا د قرأت فرض کیدو طرف ته اشاره ده اود الفاظو انداز داسې دې چه مطلق قرأت فرض دې د فاتحه ذکر نشته دې. اگر چه مسند احمد، سنن بیهقی او ابن حبان کښې "ثم اقرأ بالقرآن" لفاظ راغلی دی هغه اختلاف روستور اخی.

قوله: حَتَّى تَطْلُبَ رَاكِعًا

د ارکانو په ۱۵۱ کولو کښې د اطمینان مفهوم: د مانځه هریورکن د هغې په خپل ځانی اداکول او په هررکن کښې په دومره اندازه باندې حصاریدل چه د بدن هریوجوړ په خپل ځانی نیغ شی دې ته تعدیل وائی.

د تعدیل ارکان په حکم کښې مذهب:

په دې د ټولو فقهاؤ کرام اتفاق دې چه رکوع او سجده، قومخه او جلسه کښې تعدیل کول پکار دی او په مزه مزه هریورکن اداکول پکار دی. خواختلاف په دې کښې پیدا شوې دې چه ددې تعدیل څه حیثیت دې. ① امام شافعی رحمته الله علیه امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه او امام ابویوسف رحمته الله علیه په نیز تعدیل د ارکانو فرض دې. امام شافعی رحمته الله علیه او قاضی ابویوسف رحمته الله علیه د یوخل سبحان الله په اندازه پورې حصاریدلو ته فرض وائی. او امام احمد رحمته الله علیه درې ځل سبحان الله په اندازه باندې حصاریدل فرض گنې. د امام مالک رحمته الله علیه مسلك دلته واضح نه دې.

⑦ د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه او امام محمد رحمته الله علیه په نیز تعدیل د ارکان فرض نه بلکه واجب دې.

داوول فریق دلائل: د حضرت خلاد بن رافع انصاری رضی الله عنه زیر بحث حدیث د دوی مستدل دې. په دې حدیث کښې د مونځ د رااگر خولو حکم دې کوم چه د فرضیت دلیل دې بل په دې کښې "فانک لم تصل" کښې بالکل د مونځ نفی اوکړه. داهم د فرضیت دلیل دې. دغه شان په دې حدیث کښې د طمانیت حکم او امر کړې دې او مطلق امر د فرضیت دپاره وی.

د اول فريق د دليل جواب: ① ترمذی کښې دخلا د بن رافع رضي الله عنه د روايت په آخره کښې د حضور پاك دا ارشاد هم موجود دې «اذ افعلت ذلك فقد تمت صلوته وان انتقصت منه شيئا انتقصت من صلوته» په دې عبارت باندې راوی داسې تبصره کوي «وكان هذا الموعظ عليه من الاول، انه من انتقص من ذلك شيئا انتقص من صلوته ولم تذهب كلها».

د دې حاصل دا شو چه اول صحابه کرامو ته د حضور پاك په ارشاد «انك لم تنصل» سره پريشاني پيدا شوه چه تعديل نه کولو سره مونځ فوت کيږي ليکن چه کله حضور پاك په آخره کښې وضاحت او کړو نو صحابه کرامو ته تسلي اوشوه چه ټول مونځ نه خي بلکه ناقص کيږي دې سره فرضيت نه ثابتيږي.

⑦ دا نفی دکمال ده د اصل مونځ نفی مراد نه ده.

⑧ دا اختلاف په حقيقت کښې د اعتقاد اختلاف دې چه هغوی ورته فرض وانی اومونځ ورته واجب وايو گڼي د عمل په اعتبار سره هيڅ اختلاف نشته دې ځکه چه په ترك واجب سره د احنافو په نيز هم مونځ راگرځول لازم دی.

د اول فريق دويم دليل: ⑦ دغه شان د ترمذی يو روايت دې دکوم الفاظ چه داسې دی «لا تجزئ صلاة لا يقم الرجل فيها يعني صليها في الركوع والسجود» په دې سره جمهورو د تعديل فرض کيدو باندې استدلال کړې دې

د اول فريق د دويم دليل جواب: د قرآن کریم د آيت «وَارْكَعُوا وَاسْجُدُوا» نه استدلال کړې دې طرز د استدلال داسې دې چه «مسجده وضع الجبهة على الارض» نوم دې اورکوع مطلق انحناء ته وانی اوس په دې باندې د تعديل ارکان اضافه خبر واحد سره په آيت باندې اضافه ده کوم چه مناسب نه ده. لهذا مطلق رکوع اوسجده فرض ده او تعديل د ارکان په وجه د حديث واجب دی.

د دويم فريق دلائل: ① د اول فريق د دليل جواب کوم چې پورته ذکر شو هغه د دويم فريق دليل هم دې نوهغه په دلائلو کښې شمار کړه بل د فرض د ثبوت دپاره نص قطعی الثبوت والدلالة ضرورت دې اولدته حديث قطعی الثبوت نشته اگرچه قطعی الدلالة دې نوظنی الثبوت قطعی الدلالة نص سره فرض نه بلکه واجب ثابتيږي.

⑦ د مسند احمد او طبرانی هغه د دوی مستدل دې. په کوم کښې چه د مانځه نه د غلا کولو بيان دې الفاظ دادی «ان اسوء الرقة من يهرق من صلوته قالوا كيف يهرق من صلوته قال لا يتم ركوعها ولا يسجد».

په دې حديث کښې تعديل ارکان نه کونکې سړي ته د مونځ غل وييلې شوي دې ليکن د هغه مونځ ته باطل نه دی وييلی شوی دا د وجود دليل دې ځکه چه چرې تعديل فرض وي نو د فرض پاتې کيدو سره به مونځ باطل کيدو حالانکه د بطلان حکم نه دې لگولې شوي.

۵ اختلاف پيشاه: دا اختلاف اصل بنياد په دې باندې دې چه احناف د دلائلو د تفاوت د وجې نه په فرض او واجب كېنې تفاوت كوي او د نورو ائمه حضراتو په نيز د واجب درجه زياته واضحه نه ده بهر حال دا احتياط په اعتبار سره د جمهورو مسلك بهتر دې احنافو تعديل ته فرض نه دي ونيلى نو دا احنافو عوامو گنرلى چه تعديل خوهدو څه څيز نه دې بيا هغوى تعديل بې اعتدالى شروع كړو. چنانچه د افغانستان بلوچستان او سرحد موخ گذار په تعديل اركان كېنې ډير زيات نقصان كوي.

د تعديل اركان درې درجات: حضرت شاه انور شاه كشميرى رحمته الله عليه فرماني چه د تعديل اركان په مسئله كېنې كوم اختلاف مشهور دې دا اختلاف حقيقي نه دې بلكه لفظي دې په دې وجه د تعديل اركان درې درجې دي:

① اول درجه دا چه په يوركې كېنې دومره وقفه كول چه د بدنې اندامونو حركت انتقاليه بندشي او هريو اندام په آرام شي. د تعديل اركان اوتمانيت دا درجه په اتفاقي توگه باندې فرض ده.

② دويمه درجه دا چه په يوركې كېنې دومره حصاريدل چه يو ځل سبحان الله او وييلي شي دا درجه د ټولو په نيز واجب ده.

③ دريمه درجه دا چه سرې درې ځل سبحان الله ونيلو په اندازه باندې توقف او كړې دا د سنت درجه كيدل پكاردې د دې دريو درجو نتيجه دا راووتله چه كومو حضراتو تعديل اركان ته فرض ونيلى دي هغوى اول درجه مراد اخستې ده او كومو حضراتو چه تعديل ته واجب ونيلى دي هغوى دويمه درجه مراد اخستې ده. او كومو حضراتو چه ورته سنت ونيلى دي هغوى دريمه درجه مراد اخستې ده. لهذا اوس هيڅ حقيقي اختلاف پاتې نه شو بلكه صرف لفظي او تعبيري اختلاف پاتې شو.

[۷۹] د نبى عليه السلام د مانځه طريقه

«۷۹» (۱) (۲) [۳] وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُسْتَفْتِمُ الصَّلَاةَ بِالتَّكْبِيرِ [۴] وَالْقِرَاءَةِ بِ (الْحَمْدِ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ) [۵] وَكَانَ إِذَا رَكَعَ لَمْ يُشْغِصْ رَأْسَهُ [۶] وَلَمْ يُصَوِّئْهُ، وَلَكِنْ يَبْنِي ذَلِكَ [۷] وَكَانَ إِذَا رَكَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ لَمْ يُسْجُدْ حَتَّى يَسْتَوِيَ قَائِمًا،

توجه: ① بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به موخ شروع كولو په تكبير سره [۴] او قراعت په الحمد لله رب العلمين سره [۵] او كله چې به يي ركوع كوله نو خپل سر مبارك به يي نه خو ډير زيات پورته كولو [۶] او نه ډير زيات بنسكه بلكه په مينځ

(۱) اخرجه مسلم باب ما يجمع صفة الصلاة وما يفتح به ويغتم به، وصلة الركوع والاعتدال منه، والجمود والاعتدال منه، والشهد بعد كل ركعتين من الرابعة، وصفة الجلوس بين السجدين، وفي الشهد الأول (رقم) ۲۴۰ - (۴۹۸) وابوداود كتاب الصلاة، باب من لم ير الجهر ب بسم الله الرحمن الرحيم (رقم) ۷۸۳

مینخ کی به بی ساتلی (یعنی شا او خت به بی برابر ساتلو) ۱۵ او کله چې به بی د رکوع خخه سر پورته کولو نو بغیر د سیده ودریدلو به سجدي ته نه تلو
هل اللغات: ① نَغْطِيْمُ: اُنْیَ بَدُوْهُمَا: شروع کولو به ئې (مونځ). ② لَمْ يُغْضِ: اُنْیَ لَمْ يَغْضِ رَأْسَهُ: سره نه پیرنه اوچتولو (دلته دسر نه مراد خت دی). ③ لَمْ يُنْصَبْ: اُنْیَ: وَلَمْ يُزَلْ: نه به ئې ټیکنه کولو (سر)، (تصویب د پورته نه ټیکنه راتلو ته وائی).

وَكَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السَّجْدَةِ لَمْ يُسْجِدْ حَتَّى يَسْتَوِيَ جَالِسًا ۱۵ وَكَانَ يَقُولُ فِي كُلِّ رُكْعَتَيْنِ الْحَمْدَ ۱۶ وَكَانَ يَغْرِشُ رِجْلَهُ الْيُسْرَى، وَيَنْصِبُ رِجْلَهُ الْيُمْنَى ۱۷ وَكَانَ يَنْهَى عَنْ عُقْبَةِ الشَّيْطَانِ ۱۸ وَيَنْهَى أَنْ يَغْتَرِشَ الرَّجُلُ ذِرَاعَيْهِ اقْتِرَاشَ السَّيْرِ ۱۹ وَكَانَ يُخَيِّمُ الصَّلَاةَ بِالتَّسْلِيمِ ۲۰ رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: ۱۵ او کله چې به بی د سجدي خخه سر اوچتولو نو بغیر د سیده ناستي خخه به دویمي سجدي ته نه تلو ۱۶ او د هر دوه رکعاته خخه وروسته به بی التحیات ویل ۱۷ او د ناستي د پاره به بی خپله گسه خپه غوړوله اوښي پښه به بی ولاړه ساتله ۱۸ او حضور ﷺ به د عقبه شیطان (یعنی د شیطان د ناستي خخه) منع فرمایله ۱۹ او سړي به بی ددواړه لاسونو په سجده کې داسې غوړولو خخه منع کولو څنگه چې درنده بی غوړوي ۲۰ او حضور ﷺ به مونځ په سلام ختمولو. (مسلم).

هل اللغات: ① يَغْرِشُ: خورله (غوړوله) به ئې، ② يَنْصِبُ: اُنْیَ يَنْصُبُ أَصَابِعَهَا عَلَى الْأَرْضِ وَيَرْفَعُ عَنِهَا: نصب او درولو ته وائی یعنی د ښې خپې گوتې به ئې په زمکه کیځودې او پونده به ئې پورته کړه. ③ عُقْبَةُ: چه سړې د خپلو خپو په گیتو باندې مقعد کیځودو سره کینی دې ته عقبه یا اعضاء وائی ④ التَّيْمُ: درنده، شلونکی ځناور.

تسهيلات:

قوله: وَالْقِرَاءَةُ (الحمد لله): یعنی حضور پاک چه به کله په مانځه کښې قراءت شروع کولو نو د الحمد لله نه به ئې شروع کولو.

د بسم الله په جهر او اخفاء کښې اختلاف: ددې جملې نه دا خبره واضحه شوه چه حضور پاک به په مانځه کښې بسم الله په مزه لوستله او کله چه به ئې قراءت شروع کولو نو په جهر سره به ئې الحمد لله نه لوستل شروع کولو. د بسم الله په مزه لوستل یا په جهر سره لوستلو کښې د علما اختلاف دي لیکن دا اختلاف په حقیقت کښې په دې متفرع دي چه آیا بسم الله د قرآن جز دي که نه، که چرې د قرآن جز دي نو د هر سورت جز دي که نه په دې کښې د فقهاؤ اختلاف دي لهذا اول دا بیانولې شی.

د بسم الله په جزئیت کښې مذاهب:

جمهور امت په دې متفق دي چه بسم الله د قرآن جز دي اودا یو آیت دي. صرف د امام مالک

ﷺ طرف ته دا منسوب کولې شی چه د سورت نمل نه علاوه بسم الله د قرآن کریم جزنه دې دا اختلاف د سورت نمل د بسم الله نه علاوه کښې دې. د سورت نمل جزکیدل او د قرآن جزکیدل اتفاقی امر دې. اوس د جمهورو په خپل مینځ کښې اختلاف اوشو چه آیا بسم الله د هر سورت جز دې یادا صرف د بین السورتین د فصل دپاره ده.

① د فقهاؤ اختلاف. د حضرت امام شافعی ﷺ په نیز بسم الله د هر سورت هم دغه شان جز دې څنگه چه د سورت نمل جز دې.

② د امام ابو حنیفه ﷺ په نیز بسم الله د هر سورت جزنه دې بلکه دا د سورت په شروع کښې صرف فصل بین السورتین دپاره هوی لهذا د احم یو آیت دې چه د دې مقصد دپاره دیرو ځایونو کښې سردوباره کړې شوې دې. او د شوافع په نیز دا دیر آیاتونه دی یو آیت نه دې. د بسم الله سره متعلق د حنابلہ حضراتو اقوال مختلف دی په دې وجه د هغې د ذکر کولو ضرورت نشته. دومره پوهه شنی چه هغوی په دې مسئله کښې احنافو سره نيز دې دی.

د اول فریق اول دلیل: ① د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ روایت د دوی مستدل دې. د کوم الفاظ چه دادی: عن ابی هريرة رضی اللہ عنہ عن النبی ﷺ انه كان يقول الحمد لله رب العالمين سبم آيات احداهن بسم الله الرحمن الرحيم (تعليق الفصيح)

دوه جواپونه: ① د دې حديث په سند کښې اضطراب دې ځکه چه بعض محدثينو په دې سند کښې د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ نوم ذکر کولو کښې شک کړې دې. بل د دې حديث په مرفوع کیدو او موقوف کیدو کښې هم د محدثينو اختلاف دې د دې دواړو وجوهاتو نه دا حديث په هر حال کښې ضعیف دې.

② دا حديث خبر واحد دې او خبر واحد نه قطعې علم نه شی حاصلیدلې او بسم الله د فاتحه یا بل سورت جز گرځولو دپاره قطعې علم ضرورت دې کوم چه په عقل سره نه بلکه نقل نه ثابتول پکار دی حالانکه د دې روایت په مقابله کښې نور روایات د یرقوی دی د کوم نه چه معلومیږي بسم الله د فاتحه جزنه دې لکه څنگه چه هم د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ نه حديث قدسی روایت دې.

د اول فریق دویم دلیل: د حضرت ام سلمه رضی اللہ عنہا یو روایت هم د دوی مستدل دې. د کوم الفاظ چه دادی: عن ام سلمة انه قرأت الفاتحة وعده بسم الله الرحمن الرحيم والمحمد لله رب العالمين. (آية)

جواب: د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ او حضرت ام سلمه رضی اللہ عنہا په روایتونو کښې تعارض دې. دام سلمه رضی اللہ عنہا په روایت کښې بسم الله الحمد لله رب العالمين سره ملاویدونکې یو آیت دې او د حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ په روایت کښې بسم الله مستقل آیت دې واذ تعارضاً ناقلاً.

د اول فريق دريم دليل : ⑤ د ابوداؤد شريف روايت هم د دوی مستدل دې. د هغې الفاظ دادی: عن انس بن مالك قال قال رسول الله ﷺ انزلت على أناس سورت فقرأ بهم الله الرحمن الرحيم أنا أعطيتك الكوثر حتى ختمها.

د اول فريق څلورم دليل : ⑥ بسم الله د هر سورت په شروع كېنې قلم وحى سره بالابتزام داسې ليكلي شوي ده چه د چاگمان هم نه شي كيدلې چه بسم الله د سورت جزنه دې. كله چه بسم الله د هر سورت جز دې نودا د فاتحه هم جز دې او چه كله فاتحه په مانځه كېنې لوستلې شي نو بسم الله به هم په جهري مونځونو كېنې په جهرسره لوستلې شي دې دپاره چه د فاتحه څه جز پاتې نه شي.

جواب : د دې دليل نه دا ثابتېږي چه بسم الله د قرآن جز دې چه د دوو سورتونو په مينځ كېنې فصل او جدايى دپاره دې دې نه دا نه ثابتېږي چه بسم الله د هر سورت يا فاتحه جز دې. (تعلیق الفصیح)

د دويم فريق دلائل : ① د حضرت ابوهريره رضي الله عنه په روايت كېنې دى كوم چه حديث قدسى دې د مشكوة شريف په صفحه ۷۸ باندې ذكر دې الفاظ دادی: قال الله تعالى قسمت الصلوة بيني وبين عبدی نصفين ولعبدی مأسأل فاذا قال العبد الحمد لله رب العالمين قال الله تعالى حمدني عبدی. په دې حديث شريف كېنې د فاتحه يو يو آيت جدا جدا بيان كړې شوې دې مگر په دې كېنې د بسم الله ذكر نشته دې معلومه شوه چه بسم الله د يوسورت جزنه دې نو د فاتحه جز هم نه دې.

② د حضرت ابوهريره رضي الله عنه هغه روايت د دوی مستدل دې په كوم كېنې چه حضور باك د سورت الملك ديرش آياتونه گرځولى دى الفاظ دادی: عن ابی هريرة انه رضي الله عنه قال سورت في القرآن ثلاثون آية شفعت لصابحه حتى غفر له، تبارك الذي بيده الملك. كه چرې بسم الله د سورت جز او منلې شي نو سورت ملك د ديرش په ځاني يو ديرش آياتونو والا سورت جوړېږي حالانكه په حديث كېنې د ديرش ذكر دې.

③ د حضرت ابن عباس رضي الله عنه مشهور روايت د دوی مستدل دې. په كوم كېنې چه حضرت ابن عباس رضي الله عنه صفا خودلى دى چه بسم الله په دوو سورتونو كېنې د جدايى او فصل دپاره نازل كړې شوې ده الفاظ دادی: عن ابن عباس كان النبي ﷺ لا يعرف السورت حتى ينزل عليه بسم الله الرحمن الرحيم. (ابوداؤد)

④ د ټولو قراء او ټولو فقهاء او ټولو علماؤ په نيز په دې خبره باندې اتفاق دې چه سورت كوثر په دريو آياتونو باندې مشتمل دې او سورت اخلاص پنځه آياتونو باندې مشتمل دې كه بسم الله د هر سورت جز او منلې شي نو سورت كوثر به څلور او سورت اخلاص پنځه

اياتونه جو پرې حالتکه دا د اجماع امت خلاف دي. د دغه شان د قرآن کریم په ټولو اياتونو کېنې به اختلاف راوچت شي او فاتحه به هم د اوه په ځاني اته اياتونه ونيلى شي.

په مانځه کېنې د بسم الله په جهرأ او سرأ لوستلو کېنې مذهب:

د بسم الله د هر سورت جز کيدو اوه کيدو اختلاف باندې د فقهاء کرامو يو بل اختلاف متفرع دي هغه دا چه جهري مونځ کېنې د فاتحه نه وړاندې به بسم الله په جهرأ لوستلې شي که سرأ؟

① دامام مالک رحمته الله مسلك خودا دې چه د فاتحه نه وړاندې بسم الله دي بالکل نه وائي نه سرأ او نه جهرأ يعنى د بسم الله لوستل مسنون نه دي.

② دامام شافعي رحمته الله په نيز په جهري مونځ کېنې بسم الله په اوچت آواز سره لوستل سنت دي.

③ د جمهور فقهاء په نيز بسم الله په مزه آواز سره لوستل سنت دي.

د اول فريق دلائل: ① د حضرت انس رضي الله عنه روايت د دوى مستدل دي. د كوم الفاظ چې دا دي: عن انس قال صليت خلف النبي صلى الله عليه وسلم والى يكره عمرو عثمان وعلى فلم اسمع احدا منهم يقرأ بسم الله الرحمن الرحيم. (رواه مسلم)

② د حضرت عبدالله بن مغفل رضي الله عنه روايت هم د دوى مستدل دي. كوم چه د احنافو د دلائلو په ضمن کېنې راروان دي.

③ زير بحث حديث هم د دوى مستدل دي. چه حضور پاك به د الحمد لله رب العالمين نه قرأت شروع كولو لهذا د بسم الله لوستل مسنون نه دي.

د اول فريق د دلائلو مخه مجموعى جواب: دوى چې د كومو احاديثونه استدلال كړي دي په هغې کېنې "جهر بالهملة" نفى ده يعنى د بسم الله په اوچت آواز سره لوستلو نفى ده د بسم الله د بالكل نه لوستلو نفى نه ده. هم دغه وجه ده چه احناف هم د دې رواياتونه بسم الله په مزه آواز سره لوستلو باندې استدلال كړي دي.

د دويم فريق دلائل: ① د حضرت نعيم بن مجمر رضي الله عنه روايت د دوى مستدل دي د كوم الفاظ چه دادى: صليت وراء ابي هريرة فقرأ بسم الله الرحمن الرحيم ثم قرأ بام القرآن الخ. (رواه ابن خزيمة وابن حبان والنسائي)

د دويم فريق د اول دليل درې جواونه: ① په دې سره د جهر بسم الله باندې استدلال يقينى نه دي ځكه چه بعض وخت لوستونكې كله په مزه لولى مگر هغه په دې انداز سره وي چه نيز دې سړى ئى اوړى دلته هم دغه احتمال دي او كله چه احتمال راځي نو استدلال باطل كيږي.

② دويم جواب دادې ممكن دي چه حضرت ابوهريره رضي الله عنه د تعليم دپاره داسې كړي وي ځكه چه موقع د تعليم وهڅ او د تعليم دپاره په اوچت آواز سره رسول الله صلى الله عليه وسلم د ماسپښين

په مونځ كښې قراءت هم لوستلې دي.

⑥ د جهر والاروايات معلل بالشذوذ دی ځكه چه داسې عام مسئله كښې د يويا دوو راويانو بيانول د علت سبب دي يا جواب دا چه د جهر والاروايات د دې رواياتو په مقابله كښې كمزورې دي كوم كښې چه په مزه لوستلو تذكره ده.

د دويم فريق دويم دليل : د حضرت ابن عباس رضي الله عنه روايت هم د دوى مستدل دي كوم چه د مشكوة شريف صفحه ۸۰ باندې فصل ثانی رومبي حديث دي. عن ابن عباس رضي الله عنه قال كان رسول الله ﷺ يفتتح صلوته بسم الله الرحمن الرحيم.

د دويم فريق د دويم دليل جواب : صاحب ترمذی د دې د نقل كولونه پس فرمايلى "هذا حديث ليس اسناده بذلك" يعنى د دې حديث سند قوى نه دي.

د دويم فريق دريم دليل : د صحابه و تابعينو څه آثار هم د دوى مستدل دي كوم چه طحاوى نقل كړى دى.

د دويم فريق د دريم دليل جواب : د دې ټولو آثارو په باره كښې پخپله دارقطنى داسې ليكلى دى : "وعن الدارقطني انه قال لم يصح عن النبي ﷺ في الجهر حديث" (كذا في اللغات)

هم د دارقطنى متعلق راغلى دى چه هغه په مصر كښې "جهر بالمهمله" يو كتاب ليكلي دي د كتاب تياريدونه پس يوما لكى عالم هغه ته قسم وركړې دي چه ماته په دې كتاب كښې يوه صحيح حديث اوښايه كوم چه "جهر بالمهمله" باندې دلالت كوى. هغوى په جواب كښې او فرمائيل چه د جهر باره كښې يو حديث هم صحيح نه دي ملاؤشوي. (كذا في اللغات) [اشعة المعات: ۱۳۸۱]

حازمى رحمته الله فرماني چه "جهر بالمهمله" احاديث سره د دې چه صحابه كرامو نه نقل دى ليكن د دې اكثر حصه د ضعف نه خالى نه ده. بهر حال خلاصه دا چه د جهر روايات يا ضعيف ناقابل استدلال دى اوي جهر د تعليم امت د پاره د يو وخت او عارضى وو.

د دويم فريق د لامل : ① زير بحث صحيح صريح حديث د دوى مستدل دي. كوم خط په ترك الجهر بالتهميه باندې دلالت كوى.

② د مشكوة شريف ص ۷۹ باندې د حضرت انس رضي الله عنه روايت هم د دوى مستدل دي. د كوم الفاظ چه اوس د ماليكه د دلايلو په ضمن كښې نقل كړي شو.

③ د مشكوة ص ۷۸ باندې د حضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت هم د دوى مستدل دي په كوم كښې چه الفاظ راغلى دي : استفتح القراءة بالمحمد لله رب العالمين. (رواه مسلم)

④ امام ترمذی رحمته الله د ترك الجهر بالمهمله د پاره يوياب قائم كړې دي او په هغې كښې نى هغه روايت نقل كړې دي چه د حضرت يزيد بن عبدالله رضي الله عنه د خپل والد عبدالله بن مغفل د

داشان روايت كړې دې. عن ابن عبد الله بن مغفل قال سمعت ابي وانا في الصلوة اقول بسم الله الرحمن الرحيم فقال لي اي بني محدث اياك والمحدث الغر. (ترمذي ص ۵۷)

ددې روايت نه احنافو استدلال كړې دې او ونيلى دى چه دا صحابى جهري بسم الله بدعت گرځوى لهذا ددې په مقابلې كېنې د استحباب وغيره هيڅ يوروايت نه شى اخستې ځكه چه دا د مبيح او محرم مسئله ده.

⑤ د مسند احمد يوروايت دې كوم چه د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه نقل دې چه صحابه كرامو به بسم الله الرحمن الرحيم په اوچت آواز سره نه لوستله. هم د حضرت ابن عباس رضي الله عنه امام طحاوى رحمته الله نقل كړې دى چه هغوى فرمايلى نبي كريم صلوات الله عليه تروفات پورې بسم الله په اوچت آواز سره نه ده لوستلي.

د ابن ماجه په روايت كېنې حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرماني چه ما بسم الله په اوچت آواز سره نه ده لوستلي. هم د ابن ماجه په روايت كېنې ابن عباس رضي الله عنه فرماني چه ما حضور پاك صلوات الله عليه حضرت ابوبكر رضي الله عنه حضرت عمر رضي الله عنه پسي مونځ كړې دې ټولو حضراتو به بسم الله په مزه لوستله. امام طحاوى رحمته الله هم د ابن عباس رضي الله عنه يوروايت نقل كړې دې چه عكرمه فرماني د ابن عباس رضي الله عنه نه چه كله د بسم الله په اوچت آواز سره لوستلو متعلق معلومه كړې شوه نو هغوى او فرمايلى "ذلك فعل الاعراب" يعنى بسم الله په زوره آواز سره لوستل د بې علم او شارو خلقو كار دې. ددې ټولو رواياتونه ائمه احناف د بسم الله په رو آواز سره په لوستلو استدلال كړې دې.

قوله: وَكَانَ يَفْرُسُ رَجُلَهُ الْيُمْنَى:

په قعده كېنې د ناستې په طريقه كېنې مذهب:

په دې حديث كېنې د رسول اکرم صلوات الله عليه په قعده كېنې د كيناستو طريقه بيان كړې شوې ده يعنى حضور پاك چه به كله په قعده كېنې كيناستو نوگسه خپه به ئى خوروله او بڼې خپه به ئى اودروله اوس په دې كېنې د فقهاء اختلاف دې چه آيا افضل طريقه هم دغه ده كومه چه په دې حديث كېنې ذكرده يا په كوناتو باندې كيناستو سره "تورك" طريقه ډيره غوره ده كومه چه په راتلونكي حديث كېنې بيان شوې ده.

① د امام شافعي رحمته الله مسلك دادې چه په روميې قعده كېنې افتراش افضل دې او په دويمه قعده كېنې تورك كول بهتر دى. ځكه چه دويمه قعده كېنې ډير ساعت كيناستل وى او د تورك په طريقه باندې كيناستو كېنې سهولت او آسانى وى.

② د حضرت امام مالك رحمته الله په نيز په دواړو قعدو كېنې هم تورك افضل دې. امام احمد بن حنبل رحمته الله

⑤ مسلک دادې که چرې مونږ د دوو قعدو والاوی نو په آخری قعده کېنې تورک کول پکار دی خو که مونږ صرف د یو قعدې او یو تشهد والاوی نو په هغې کېنې د تورک په ځانی افتراش کول پکار دی.

⑥ دامام ابوحنیفه رحمته الله په نیز دواړو قعدو کېنې افتراش کول پکار دی تورک صرف د مجبورنی په صورت کېنې دي.

د تورک د افضلیت دلائل: ① د حضرت ابوحمید ساعدی رحمته الله [اشعة المعات: ۳۸۱] روایت د دوی مستدل دي. تورک داسې وی چه سړې په قعده کېنې کینی دواړه خپې ښی طرف ته اوباسی او په خپل "ورک" یعنی کونا تویاندي کینی. ابوحمید ساعدی رحمته الله [اشعة المعات: ۳۸۱] په روایت کېنې په دویمه قعده کېنې د تورک حکم بالکل صریح توگه باندې ذکر دي.

د تورک د افضلیت د دلائلو اجمالی جواب: د تورک احادیث په بوداوالی او د کمزورنی په حالت حمل کړې دي.

د معلوم طریق دلائل: زیر بحث د حضرت عائشه رضی الله عنها د مسلم شریف روایت د دوی مستدل دي. په کوم کېنې چه د اولي یا دویمې قعدې څه قیدنشته دي بلکه دا مذکور دی چه د رسول الله صلی الله علیه و آله معمول په مانځه کېنې دا وو چه ښې خپه به نی اودروله او گسه به نی خوروله.

نویس: یاد ساتی چه دا اختلاف د افضل دي د جواز او عدم جواز نه دي دواړه طریقې جائز دي. البته احنافو افتراش له په دي وجه ترجیح ورکړې ده چه په دي کېنې مشقت وی او عبادت هم هغه افضل وی په کوم کېنې چه مشقت وی. "وكان افضل الاعمال احمزها ای اشدها" [اشعة المعات: ۳۸۱]

قوله: عَنْ عَقِبَةَ الشَّيْطَانِ:

په قاعده کېنې د شیطان پشان د ناستې ممانعت: دویم حدیث کېنې "اقعاء الکل" لفظ راغلي دي د دواړو مطلب هم یو دي. د عقبه الشيطان او اقعاء الکل یو صورت دادې چه سړې خپې او زنگونونه اودروی او په مقعد باندې کینی دواړه لاسونه په زمکه باندې کیږدی لکه چه سپی کینی په مانځه کېنې داسې کیناستل د ټولو فقهاؤ په نیز مکروه دی او که سړې معذوره وی نو هغه جدا خبره ده. علامه طیبی رحمته الله د اقعاء دا صورت بیان کړې دي چه سړې د خپلو خپو په گیتو باندې مقعد کیخودو سره کینی. د لغت په اعتبار سره د عقبه دا صورت ډیر واضح دي ځکه چه "عقب" گیتې ته وائی.

قوله: أَنْ يَقْرَأَ:

د څنگلو غزو او غځه ممانعت: یعنی سړې له د مانځه په حالت په سجده کېنې دواړه څنگلې داسې خورول منع دی لکه خناور د کیناستو په وخت مخې ته دواړه خپې په زمکه خورول سره اړېدی په دي سره سړې سست شی او په مونږ کېنې غفلت راځی.

قوله: الرَّجُلُ:

د سړی او پښمې په کيفيت کښې فوق: د سړی لفظ ونيلوسره دې طرف ته اشاره او کړه چه بنځه به د سجدي په حالت کښې لاسونو سره ټول اندامونه راغونډه وی اوزمکې سره دې يوشان کړی ځکه چه دا د هغې د ستر د پاره مناسب دی.

قوله: بِالْتَّسْلِيمِ:

د سلام د الفاظو وضاحت: يعنی سلام اړولوسره مونځ د السلام عليكم په الفاظونو سره به نې ختمولو. دا مسئله د تسهيلات کتاب الطهارة کښې شوې ده هلته او گورنی.

[۷۱۳] د تکبير تحريره په وخت د لاسونو پورته کول

۷۱۳- (۱۳۱) وَعَنْ أَبِي حَمِيدٍ السَّاعِدِيِّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ فِي تَقْرِيرٍ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : «أَنَا أَحْفَظُكُمْ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : إِذَا كَثُرَ جَعَلَ يَدَيْهِ جَذَاءً مُنْكَبِهِ» (۴) وَإِذَا رَكْعَةً أَمَكَّنَ يَدَيْهِ مِنْ رُكْبَتَيْهِ (۵) ثُمَّ هَضَرَ ظَهْرَهُ (۶) فَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ اسْتَوَى (۷) حَتَّى يَعُودَ كُلُّ فَقَارٍ مَكَاتَهُ

تو جمه: [۴] د ابو حميد ساعدي رضي الله عنه په باره کې روايت دي چې هغه د رسول الله ﷺ د صحابو رضي الله عنهم په يو جماعت کې وفرمايل [۵] چې زه د رسول الله ﷺ د لمانځه طريقه په تاسو ټولو کې ښه پيژنم ما رسول الله ﷺ ليدلي دي [۶] چې کله به يې تکبير کولو نو خپل دواړه لاسونه به يې تر اوږو پورې پورته کول [۷] او کله چې به رکوع ته تلو نو خپل دواړه زنگتونه به يې په لاسو سره مضبوط نيول [۸] او خپله شا به يې ښکته کوله (چې د خټ سره برابر شي) [۹] او کله چې به يې خپل سر د رکوع څخه پورته کولو نو سيده به ودرېدل [۱۰] تر دې چې ټول جوړونه به يې په خپل خپل ځاي شو.

حل اللغات: ① تقر: أي: جماعة: جماعت، دله. ② جذاء: أي: مقابلتنا: مخامخ، برابر، ③ منكبه: تخمعه عظم العنق والكتف: د اوږې او مټ هډوکي چه کوم ځای يوځانې شوې وی هغې ته منکب يعنی اوږه وانی. ④ أمكن: مضبوط نيولو او موتی کښې اخستلو ته وانی، ⑤ هضر: أي: خفضه: ښکته به نې کړه (ملا، شا)، ⑥ فقار: وهي: مفاعل الضلج: فقار جمع ده ددې واحد قفارة راځی، د ملا جوړونو ته وانی.

⑦ فَإِذَا سَعَدَ وَضَعُ يَدَيْهِ (۷) غَيْرَ مُفْتَرِشٍ وَلَا قَابِضٍ مِمَّا (۸) وَاسْتَقْبَلَ بِأَطْرَافِ أَصَابِعِ رُكْبَتَيْهِ الْقِبْلَةَ (۹) فَإِذَا جَلَسَ فِي الرُّكْعَتَيْنِ جَلَسَ عَلَى رُجْلَيْهِ الْيُسْرَى وَنَصَبَ الْيُمْنَى (۱۰) فَإِذَا جَلَسَ فِي الرُّكْعَةِ الْآخِرَةِ قَدَّمَ رُجْلَهُ الْيُسْرَى وَنَصَبَ الْأُخْرَى (۱۱) وَقَعَدَ عَلَى مَقْعَدَيْهِ «رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ»

تو جمه: [۱۱] او کله چې به سجدي ته تلو نو دواړه لاسونه به يې په زمکه ايښودل [۱۲] او هغه به

بي نه غورول او نه به يي سره مټ كول [۵] او د پښو گوټي به يي قبلې ته مخامخ ساتلې [۴]
او د دوو ركعتو وروسته چې به كيناستو نو په گسه خپه به كيناستي او يني پښه به يي
ودروله [۵] او هر كله چې به آخري ركعت كې كيناستلو نو گسه خپه به يي مخكې راوښكله
او دويمه (يعني بني) پښه به ودروله [۶] او په مقعد به كيناستلو. (بخاري)

دا ابو سعيد مختصر تعارف حضرت ابو سعيد خدری رضي الله عنه چونكه د اكابر صحابه كرامو نه وو
پخوانې مسلمان وو او احاديثو بيانولو كښې د مكثرين صحابه نه هم وو. د دې دپاره كم عمر
او كم صحبت والا صحابه ته ئې او فرمائيل چه زه د حضور پاك د مونځ د ټولونه زيات محفوظ
ساتلو والايم. دهغوی تعلق د خدره قبيلې سره دې او هغوی د انصار مدينه نه دي. د اكثرو
صحابه كرامو او تابعينو استاذ دي. په ۷۴ هجري كښې د ۸۴ كالو په عمر كښې هغوی وفات
شوی او په جنت البقيع كښې دفن كړې شوي.

تسهيلات:

قوله: "جَاءَ مَنْ كَبَّيْهَ"

په تكبير تحريره كښې د لاسونو او چټولو په مقدار كښې درواياتو اختلاف: ① بعضي
رواياتو كښې "الي ثم حق اذنيه" الفاظ راغلي دي په كوم كښې چه د غوږو پورته حصې پورې
د لاسونو او چټولو اشاره ملاويږي.

② بعضي نورو احاديثو كښې د غوږونو برابر پورې د لاسونو او چټولو ذكر دي. مثلاً
مسند احمد او دارقطني په روايت كښې "حق تكون اهماه اذنيه" الفاظ راغلي دي.

③ په څو احاديثو كښې دغه شان الفاظ دي مثلاً "حذو منكيه" "حال منكيه" په دې كښې د
اوگو پورې برابر لاسونه او چټولو ذكر دي.

په تكبير تحريره كښې د لاسونو او چټولو په مقدار كښې مذهب:

دا راروان اختلاف د جواز عدم جواز نه بلكه د افضل دي.

① د شوافع او مالكيه په نيز لاسونه د اوږو پورې او چټولو معمول دي او هم دغه دهغوی په
نيز افضل دي.

② د امام احمد بن حنبل رضي الله عنه په نيز درې احوال دي د اوگو پورې غوږونو پورې او د اوگو او
غوږونو پورې او چټولو كښې اختيار مگر مشهور هم اول قول دي.

③ ائمه احناف د غوږونو د نرمو پورې لاسونه او چټول افضل گڼي د امسلك زيات ښه دي
ځكه چه د غوږونو پورې لاسونه اوږو سره د سينې او اوگو پورې لاسونو اوږو مسلك باندې
عمل كيږي. دې نه علاوه به په هر مسلك باندې محدود عمل كيږي.

په مختلفو احاديثو د عمل كولو طريقه: شيخ عبد الحق رحمته الله عليه لمعات كښې ليكلي دي چه دا

هم ممکن دی په مختلف وختونو کښې مختلف حالاتو لاندې په دې ټولو طریقو باندې عمل او کړې شی. امام شافعی رحمته الله علیه په دې ټولو احادیثو باندې د عمل کولو د پاره یوه بهترینه توجیه کړې ده هغوی فرمائی چې تکییر تحریمه په وخت د لاسونو تلې د اوڅو برابر وی غټې گوتې د غوږونو برابر وی او د گوتو سروڼه د غوږونو پورتنۍ حصې برابر وی. دې د پاره چې په دې طریقه سره به په ټولو احادیثو

باندې عمل اوشی او په احادیثو کښې به تطبیق هم اوشی.

قوله: "أَمَّا كُنْ يَدِيْهِ"

په مانعه کښې د گوتو کیخودلو مختلف کیفیات: ① یعنی د رکوع په حالت کښې حضور پاک په مضبوطیا سره دواړو لاسونو سره به زنگونونه نیول په دې حالت کښې به د حضور پاک گوتې مبارکې کولای وې. علماء فرمائی چې د رکوع په حالت کښې گوتې ارتې کیخودل پکار دی

② په سجدو کښې به حضور پاک گوتې یوځانې په زمکه باندې په مضبوطیا سره کیخودلې. علماء فرمائی چې د سجدې په حالت په مضبوطیا زمکې سره ملاوول او ساتل پکار دی

③ د تکییر تحریمه اوقعه په حالت کښې په خپل طبیعی حالت باندې پریخودل پکار دی. قوله: "غَيْرَ مُقَرَّرٍ"

په سجده کښې د لاسونو غزولو مسنون طریقه: یعنی د هغوی لاسونه په زمکه باندې کیخودلې شوی وو مگر څنگلې به نې د زمکې نه جدا وې. "افتراش سم" په شان به نه وې. "ولا قاضها" یعنی څنگلې او مټې د اړخونو نه جدا ساتلې او تلې او گوتې په زمکه باندې مضبوطې ساتلې مگر مټې او څنگلې د اړخونو او زمکې نه دومره جدا وې که چرې د چیلنې وړ وکې بچې د حضور پاک د سینې لاندې تیریدل غوښتل نوتیریدلې شو. د قابض مطلب داهم کیدې شی چې حضور پاک په زمکه باندې گوتې خورې کیخودلې موتې جوړولوسره نې نه کیخودلې.

[۷۹۲] در رکوع وغیره په وخت رفع یدین

۴۳- (۱۳) [۱۳] «وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا» [۱۴] «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ

(۱) اخرجه البخاری کتاب الاذان باب: رفع الیدین فی التکییر (رقم- ۷۳۵) ومسلم کتاب الصلا . باب استحباب رفع الیدین حذو المنکبین مع تکییر الاحرام، والركوع، وفي الرفع من الركوع، وأنه لا يفعله إذا رفع من السجود (رقم- ۲۲ - ۳۹۰) وابوداود کتاب الصلا، باب رفع الیدین فی الصلا (رقم- ۷۲۲) وابن ماجه کتاب إقامة الصلا، والسته فيها باب رفع الیدین إذا رکع، وإذا رفع رأسه من الركوع (رقم- ۸۵۸) ومالك فی السوطا کتاب الصلا باب افتتاح الصلا (رقم- ۱۶) والترمذی کتاب الصلا عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب رفع الیدین عند الركوع (رقم- ۲۵۵) والنسائی کتاب الافتتاح /رفع الیدین حذو المنکبین (رقم ۸۷۸)

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: إِذَا قُتِلَ الرَّكْعَةُ (۳) أَوْ إِذَا كَثُرَ لِرُكُوعٍ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ رَفَعَهَا كَذَلِكَ (۴) وَقَالَ: "سَمِعَ اللَّهَ لِيْنِ عَمْرٍاهُ، رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ" (۵) وَكَانَ لَا يَهْتَدِي ذَلِكَ فِي السُّجُودِ، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمہ: ۱ ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی ۲ چہ رسول اللہ ﷺ چہ بہ کلمہ مونخ شروع کولو نو دواہ لاسونہ بہ بی تر اوږو پورې پورته کول ۳ او کلمہ چہ بہ بی رکوع د پارہ تکبیر و نیلو او چہ د رکوع خخہ بہ بی سر اوچتولو نو بیا بہ بی ہم د غسی دواہ لاسونہ (تر اوږو پورې) پورته کول ۴ او د رکوع خخہ سر پورته کولو سرہ بہ بی ویل سَمِعَ اللَّهُ لِيْنِ عَمْرٍاهُ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ (اللہ د هغه سري واوریدل یعنی د هغه تعریف بی قبول کړو چا چہ د هغه حمد بیان کړو ای پروردگارہ ټول تعریف تالره دی) ۵ او حضور ﷺ به په سجدو کې داسې نه کول. (بخاری)

حل الفاظ: ① حَدَّثَنَا: مُتَّفَقٌ عَلَيْنَا: مخامخ، برابر (اوږو ته)،

تسهيلات:

قوله: "سَمِعَ اللَّهُ لِيْنِ عَمْرٍاهُ،"

د سمع الله مفهوم: دلته د سمع معنی د قبلولو ده یعنی الله تعالی د دغه سري حمد قبول کړو چاچه د هغه حمد او کړو. "لن" کښې لام د نفع دپاره دې یعنی الله تعالی د حمد کونکی د فائده دپاره د هغه حمد قبول کړو. "حمده" کښې هاء ساکنه ده کوم چه د سکتې او استراحت دپاره دې.

قوله: "رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ"

په تعمید کښې مختلف الفاظ: دا الفاظ په احادیثو کښې درې قسمه باندې راغلې دي.

① "رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ" ② "رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ" ③ "اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ"

افضله جمله: ملاعلی قاری رحمه الله فرمائی چه د آخر والادواہه جملي د اولي جملي نه بهتر دی. د صحابه کرامو د دور نه اودهغي نه پس د علماو معمول کښې دا دعا داسې ده. "رَبَّنَا وَلَكَ الْحَمْدُ أَكْثَرُ أَطْيَابِ مَبَارَكَاتِهِ".

د تحمید او تسبیح په تسلیم کښې مذاهب:

① امام شافعی رحمه الله فرمائی د امام ابو یوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله هم دغه مسلك دي چه امام دي تحمید او تسبیح دواړه وائی یعنی سمع الله لمن حمده سره ربنا ولك الحمد هم وائی

② امام ابو حنیفه رحمه الله فرمائی چه د تقسیم کار په توگه امام دي سمع الله لمن حمده وائی او مقتدی دي ربنا لك الحمد وائی.

د اول لریق دلیل: زیر بحث حدیث د دوی مستدل دي. خكه چه حدیث نه هم د اطرقة معلومی.

د دویم لریق دلیل: د دوی مستدل په ابن ماجه او د سنن په ټولو کتابونو کښې ذکر دي. الفاظ دادی: (عن ابی هريرة قال قال رسول الله ﷺ اذ قال الامام سمع الله لمن حمده فقولوا ربنا لك الحمد)

طريقه استدلال: د استدلال طرز داسې دي چه حضورياك دامام او ماموم په مينځ كښي دا كلمات تقسيم كړي دي او تقسيم د شركت منافى دي. امام ابوحنيفه رحمته الله عليه دا حديث په حالت دامامت باندې نه محمول كوي بلكه هغوى فرمائي چه دا د منفرد يعنى خان له مونځ كونه كې د مونځ كيفيت دي او منفرد به دواړه جملې اداكوي.

قوله: وَكَانَ لَا يَنْقُطُ ذَلِكَ فِي السُّجُودِ:

سجدي ته د تلو او واپس كيدو په وخت كښي هدم رفع يدين: يعنى حضورياك سجدي له دتلو په وخت او د سجدي نه د واپس كيدو په وخت رفع يدين نه كول. حضرات شوافع سره ددې چه د رفع يدين قائل دي ليكن هغوى صرف ركوع ته د تلو په وخت او د ركوع نه د پاسيدو په وخت رفع يدين كوي او د تكبير تحريره په وخت كوي. دې نه علاوه رفع يدين هغه قائل نه دي. د سجدي په وخت رفع يدين د احاديثونه ثابت دي مگر شوافع دا منسوخ مني. په احاديثو كښي ددې نسخ واضح توگه باندې تذكره موجود ده. احناف د ركوع د وخت رفع يدين هم منسوخ كړي د رفع يدين مسئله هم راتلونكې ده.

[۷۹۴] د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما مونځ

۴۳- (۱) [۵] وَعَنْ نَافِعٍ، «أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ كَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ، [۱] وَإِذَا رَكَعَ رَفَعَ يَدَيْهِ، [۲] وَإِذَا قَالَ: نِعْمَ اللَّهُ لَيْنَ حَيْدَهُ، رَفَعَ يَدَيْهِ، [۳] وَإِذَا قَامَ مِنَ الرُّكْعَتَيْنِ رَفَعَ يَدَيْهِ، [۴] وَرَفَعَ ذَلِكَ ابْنُ عُمَرَ إِلَى النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -»، رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

قوجه: [۱] نافع رضي الله عنه فرمايي چې ابن عمر رضي الله عنهما چې به مونځ شروع كولو نو تكبير به يي ونيولو او خپل دواړه لاسونه به يي پورته كول [۲] او كله چې به ركوع ته تلو نو دواړه لاسونه به يي پورته كول [۳] او كله چې به يي نِعْمَ اللَّهُ لَيْنَ حَيْدَهُ ويل نو دواړه لاسونه به يي پورته كول [۴] او كله چې به يي دوه ركعاته وكړل او ولاړ به شو نو بيا هم دواړه لاسونه به يي پورته كول، [۵] ابن عمر رضي الله عنهما به دا حديث حضور ﷺ ته په رسولو سره نقل كولو (يعني هغه به ويل چې حضور ﷺ هم دغسې كړي دي) بخاري.

تسهيلات:

قوله: «وَإِذَا رَكَعَ رَفَعَ يَدَيْهِ»

ركوع ته په تلو كښي د رفع اليدين حكم: دې نه مخكښي حديث نمبر (۴۳) اودا زير بحث حديث نمبر (۴۳) او راتلونكي يوڅو احاديثو كښي د ركوع په حالت كښي د رفع يدين كولو مسئله بيان كړې شوې ده. د اصل بحث شروع كولو څخه وړاندې په درې تمهيدې مباحثو پيژندگلو ضروري ده.

(۱) بخاري كتاب الاذان باب رفع اليدين إذا قام من الركعتين (رقم- ۷۳۹)

درې مباحثه

اول بحث د تكبير تحریمه مخه علاوه در رفع الیدین مقامات سه:

① رفع الیدین عند الركوع.

② رفع الیدین عند الرجوع عن الركوع.

③ رفع الیدین عند الذهاب الى السجدة.

④ رفع الیدین عند الرجوع عن السجدة كما في النسائي.

⑤ رفع الیدین عند القيام الى الركعة الثالثة كما في ابی داود ص: ۱۰۴.

⑥ رفع الیدین في كل تكبيرة عند الرفع والخفض كما في مسند احمد.

مختلف فیها مقامات: په دې شپږو مقاماتو کښې اول الذکر صرف دوه مقامات داسې دي په کوم کښې چه رفع یدین او عدم رفع یدین کښې اختلاف دې او هغه رکوع ته د تلو په وخت او د رکوع نه واپس کیدو په وخت دغه دوه مقامات دي دې نه علاوه په څلورو وارو مقاماتو کښې رفع یدین د ټولو ائمه حضراتو په نیز منسوخ شوی دی. لهذا د رفع یدین نوم چه کله هم راشی نو د هغې نه به مراد هم دغه دوه مقامات وي.

دويم بحث د تكبير تحریمه په وخت په رفع الیدین کښې اختلاف

① د تكبير تحریمه په وخت لاسونه او چتولو حکم دې نو د جمهورو په نیز دا سنت دی په دې کښې څه خاص اختلاف نشته دي

② بعض ظواهر او داود ظاهري دې طرف ته تلې دي چه تكبير تحریمه کښې لاسونه او چتول فرض دي ③ په شيعه گانو کښې فرقه زیدیه هم په دې کښې اختلاف کړي دي.

ثالث: تكبير تحریمه نه علاوه په نورو مقاماتو کښې د رفع یدین حکم د افضل او غير افضل حیثیت لری. د اولی او غير اولی اختلاف دې یا د زیات نه زیات د سنت اختلاف دې د جواز او عدم جواز اختلاف نه دي.

دويم بحث: د ابی حنبله چه رفع الیدین کښې به لاس ترکومي پورې او چتولې شی. نو دا مسئله د دې حدیث نه مخکښې د حدیث نمبر ۷۹۲ په تشریح کښې تفصیل سره تیره شوې ده هلته دي او کتلې شی.

په قرون اولی کښې په مسئله در رفع الیدین کښې عدم تشده: بهر حال د رفع یدین دامعركة الاراء مسئله د صحابه کرامو د دور نه مختلف فیها ده. د تابعینو په دور کښې هم په دې کښې اختلاف پاتې دي څوک د رفع کونکې دي او څوک د ترك رفع یدین قائل دي یو ښار داسې نه دي پاتې چرته چه د دواړو طرفو خلق موجود نه وي. او په دنیا کښې کوفه یو داسې ښار وو چه کوم کښې رفع یدین کونکې یو سړي نه وو ټول د ترك رفع یدین قائل وو.

دَدې وجه دا وه چه كوفه د اكابر صحابه كرامو د تعليم مركز پاتې دې او هلته ابن مسعود رضي الله عنه معلم عام وو. نو د هغوی د تعليم دا اثر وو د هغوی نه پس د هغوی شاگردان اوييا د امام ابو حنيفه رضي الله عنه د تعليم دا اثر وو غرض دا چه د رفع يدين په مسئله كښې په شروع كښې په طرفين كښې سختی نه وه روستو سختی راغله. اهل مكه د حضرت عبدالله بن زبير رضي الله عنه د تعليم د وجې رفع يدين شروع كړه

د رفع اليدين په مسئله ليكونكي عالمان: ① د امام بخاری كتاب جزء رفع اليدين ② امام بیهقي رحمته الله، ③ علامه ابن عبدالبر رحمته الله ④ حافظ ابن قيم رحمته الله ⑤ محمد بن عمرو مروزي رحمته الله ⑥ علامه زاهد كوثري رحمته الله ⑦ علامه شاه انور شاه كشميري رحمته الله كتاب نيل الفرقدين فی رفع اليدين او بسط اليدين لنيل الفرقدين دی.

د رفع اليدين په باب كښې درواياتو درې قسمونه: شاه انور شاه كشميري رحمه الله فرمائي د رفع اليدين په سلسله كښې درې قسمه روايات دی:

① اول هغه روايات دی كوم چه ناطق په رفع اليدين دی.

② دويم هغه روايات دی چه ناطق لعدم رفع اليدين دی.

③ دريم هغه روايات دی چه ساكت عنهما دی.

په مسئله د رفع اليدين كښې د امامانو د اختلاف سبب: ① د امام مالك رحمته الله عام دستور دا وو چه هغوی به د اهل مدينه تعامل په ټولو مسئلو كښې مخې ته ساتلو. د مدينې والا هم د ترك رفع يدين قائل وو نو هغوی هم دا واخستل.

② امام شافعي رحمته الله چونكه په غزه كښې پيدا شوې اوييا هجرت كولو سره په مكه مكرمه كښې نې قيام كړې نو هغوی هلته د اهل مكه په طرز عمل باندې عمل او كړو او هلته د عبدالله بن زبير رضي الله عنه د تعليم د وجې نه رفع يدين كيدل.

③ د امام احمد بن حنبل رحمته الله عادت او د هغوی فقهی مزاج دا وو چه هغوی به د احاديثو په ظاهري باندې عمل كولو هم دغه وجه ده چه د كثرت رواياتو د وجې د هغوی خواقوال كيدې شی.

④ د امام ابو حنيفه رحمته الله فقهی مزاج داسې وو چه هغوی هميشه د شريعت مطهره د قواعدو كلييه لحاظ كړې دي. د كلييات په تحفظ كښې كه په جزئيات كښې تاويل او كړې شی نو هغوی په جزئيات كښې تاويل كړې مگر كلييات نې په خاني ساتلی. هم دغه وجه ده چه د احنافو مسلك خومره هم په سرسری نظر سره او كتلي شی. نو جزئيات به د دې منافی ښكاري ليكن چه خومره په ژور والی سره او گورې نودا مسلك په ټولو احاديثو باندې پوره منطبق ښكاري.

په رفع اليدين في الصلاة كني مذهب:

① امام شافعی رحمہ اللہ امام احمد بن حنبل رحمہ اللہ او په يوقول كني امام مالك رحمہ اللہ دې طرف ته تلې دې چه په ركوع كني رفع يدين لكه څنگه چه په شروع كني سنت عمل وو اوس هم هغه شان سنت عمل دي.

② امام ابو حنيفه رحمہ اللہ سفیان ثوري رحمہ اللہ ابراهيم نخعي رحمہ اللہ او د مشهور او مختار قول مطابق د امام مالك رحمہ اللہ په نيز په ركوع كني رفع يدين نشته دي. لكه څنگه چه په باقی مقاماتو كني رفع يدين مخكښي وو بيا د ټولو په نيز منسوخ گنلې شي. دغه شان په ركوع كني هم يا منسوخ يا موقوف شوی دی. لهذا عدم رفع راجع ده. دا خبره هم ياد ساتل پكار دی چې دا اختلاف د افضل او غير افضل دي د جواز او عدم جواز نه دي نوبه دي كني غلو كول ټيكنه نه دي.

د اول لويق دلائل: په دې ټولو احاديثو كني عند الركوع او عند الرفع عند الركوع په وخت د رفع يدين تصريح موجود ده او دا په خپل مطلوب باندې واضحه دلائل دي.

① د حضرت مالك بن حويرث رحمہ اللہ حديث نمبر ۷۹۵ د دوی مستدل دي.

② د حضرت ابن عمر رحمہ اللہ حديث نمبر ۷۹۳ د دوی مستدل دي.

③ د حضرت ابو حميد ساعدي رحمہ اللہ اوږد حديث نمبر ۸۰۱ د دوی مستدل دي.

④ د حضرت وائل بن حجر رحمہ اللہ حديث نمبر ۷۹۷ د دوی مستدل دي.

⑤ زير بحث حضرت نافع او ابن عمر رحمہ اللہ حديث نمبر ۷۹۴ د دوی مستدل دي.

د رفع اليدين د مثبتينو په نيز د ابن عمر د روايت صحت: دا روايت د مثبتين رفع يدين په دلائلو كني د ټولو نه زيات معتمد او مستند او مضبوط محفوظ روايت دي. په كوم باندې چې دوی اوچتې سترگې گرځي.

د ابن عمر په روايت باندې د وقف اعتراض: امام بخاري رحمہ اللہ مرفوع كيدو ته ترجيح وركړې ده ليكن امام ابو داؤد رحمہ اللہ د خپل كتاب صفحه ۱۰۸ باندې د دې په مرفوع او موقوف كيدو باندې كافي بحث كړې دي. اوس د دې حديث بنيادى عمارت كمزورې شو چه كيدې شي دا موقوف وي او د موقوف حديث نه شوافع حضرات په نيز باندې استدلال كول جائز نه دي.

د ابن عمر په روايت د اضطراب اعتراض: د دې حديث د صحت باوجود په دې كني شپږ قسمه اضطراب دي.

① موطا كني صرف عند الركوع رفع يدين ثابت دی.

② امام مالك رحمہ اللہ چه كله مدونه كني د حضرت ابن عمر رحمہ اللہ دا روايت نقل كوی نولهته رفع يدين صرف په تكبير تحريمه كني ثابتېږي.

- ③ دامام بخارى رحمته الله كتاب صحيح بخارى كنبى صرف عند السجدين رفع يدين ذكردي.
 ④ موطا كنبى عند الركوع او عند الرفع عن الركوع رفع يدين ثابت دى.
 ⑤ او طحاوى وغيره كنبى هم ددې روايت نه د رفع يدين "عند كل خفض ورفع" يعنى دهر تكبير په وخت رفع يدين ثابت دى. په دومره اضطراب او اختلاف سره روايت دخپل مقام نه ډير نښكته راځي.
 ⑥ او هم دغه د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما روايت كله امام بخارى رحمته الله جزء رفع اليدين كنبى ذكر كوى نو هلته د دريم ركعت دپاره پاسيدو په وخت د رفع يدين ذكردي.
 د دويم فريق دلائل:

- ① ((وعن ابن عمر مرفوعاً ان النبي ﷺ كان يرفع يديه اذا افتتح الصلوة ثم لا يعود)) (١)
 ② ((عن البراء بن عازب ان كان النبي ﷺ اذا كبر لافتتاح الصلوة رفع يديه حتى يكون اجها مائة قريباً عن سمحتي اذنه ثم لا يعود)) (٢)
 ③ ((وعن ابن مسعود عن النبي ﷺ انه كان يرفع يديه في اول تكبيرة ثم لا يعود)) (٣)
 ④ ((وعن ابن عباس عن النبي ﷺ قال لا يرفع الايدي الا في سبع مواطن. ١ في افتتاح الصلوة. ٢ واستقبال القبلة. ٣ وعلى الصفا. ٤ والمروة. ٥ ويعرفات. ٦ وبجمع. ٧ وعند الجيرة)) (٤)
 ⑤ ((وعن مجاهد قال صليت خلف ابن عمر فلم يكن يرفع يديه الا في التكبيرة الاولى من الصلوة)) (٥)
 ⑥ ((وعن عباد بن الزبير ان النبي ﷺ اذا افتتح الصلوة رفع يديه في اول الصلوة ثم لم يرفعها في شئ حتى يفرغ)) (٦)
 ⑦ ((عن الاسود قال رأيت عمر بن الخطاب يرفع يديه في اول تكبيرة ثم لا يعود (مصنف ابن ابن ابي شيبة طحاوي) قال ورأيت ابراهيم النخعي والشعمي يفعلان كذا لك)) (٧)
 ⑧ ((روى عن ابن عباس قال كان النبي ﷺ يرفع يديه كلما ركع وكلما رفع ثم صار الى افتتاح الصلوة وترك ما سوا ذلك)) (٨)
 ⑨ ((روى عبد الله بن الزبير رجلا يرفع يديه من الركوع فقال "مه" كان هذا شئ فعله النبي ﷺ ثم تركه)) (٩)
 ⑩ ((عن عاصم بن كليب عن ابيه ان له رضي الله عنه كان يرفع يديه في اول تكبيرة من الصلوة ثم لا يرفع بعد)) (١٠)

١ (رواه البيهقي في الخلافيات باسناد صحيح كذا في معارف السن)

٢ (رواه الطحاوى ص: ١٥٤)

٣ (طحاوى ص: ١٥٤ وكذا في الترمذى والنسائى)

٤ طبراني والبخارى في جزء رفع اليدين بحواله تنظيم الاشارات)

٥ مصنف ابن ابي شيبة بيهقي طحاوى ص: ١٥٥

٦ رواه بيهقي في الخلافيات كذا نقله الشيخ محمد هاشم السندى

٧ (مصنف ابن ابي شيبة وطحاوى ص ١٥٤)

٨ كذا في التعليق الصحيح بحواله تنظيم الاشارات)

٩ (كذا في التعليق الصحيح بحواله تنظيم الاشارات)

١٠ (رواه الطحاوى باسنادين جيدين ص: ١٥٣)

⑧ «وعن المغيرة بن شعبة قال قلت لابي ابراهيم حديث وائل رضي الله عنه انه رأى النبي ﷺ رأى النبي ﷺ يرفع يديه اذا اتم الصلوة واذا ركع واذا رفع رأسه من الركوع فقال ان كان وائل رضي الله عنه راها مرة يفعل فقد راها عبد الله خمسين مرة لافعل ذلك» (۱)

⑨ «وعن جابر سمرة قال خرج علينا رسول الله ﷺ فقال مالي اراكم رافعي ايديكم كما ميا اذ ناب خيل شمس اسكنوا في الصلوة» (۲)

په دې روايت اعتراض: د دې حديث تعلق د سلام په وخت رفع يدين سره دې دا حضور پاك منع كړى دى.

د اعتراض جواب: په دې حديث كښې حضور پاك «اسكنوا في الصلوة» كوم الفاظ ارشاد فرمائيلې دى مونږ د دې نه استدلال كوو چه په مونږ كښې سكون او كم نه كم حركتونه كول مطلوب دى د كوم طرف ته چه په قرآن پاك كښې هم اشاره ده: «وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ» (سورت بقره: ۲۳۸) اي ساكنين ساكنين عابدين.

⑩ «عن علقمة قال قال لنا ابن مسعود الاصلى بكم صلوة رسول الله ﷺ فصلى ولم يرفع يديه الامرة واحدة مع تكبيرة الافتتاح» (۳)

دا بن مسعود په ديار لسم نمبر حديث د امام ترمذى اعتراض: امام ترمذى رحمته الله عليه د حضرت عبد الله بن مبارك رضي الله عنه په حواله سره ونيلى دى چه هغوى فرمائي چه د ابن عمر رضي الله عنه حديث ثابت دې كوم چه د رفع يدين متعلق دى ليكن د ابن مسعود رضي الله عنه روايت ثابت نه دې په كوم كښې چه د عدم رفع يدين ذكر دې. (ترمذى ص: ۵۹)

د اعتراض دوه جواونه: ① د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه روايت چه په كومو واسطوسره امام ابو حنيفه رحمته الله عليه ته رسيدلې دې هلته د سند دا دومره اوږده سلسله نه وه صرف يوه يا زيات نه زيات دوه واسطې به وې. اوس د امام ابو حنيفه رحمته الله عليه مونږ ته رسيدو كښې د اوږد سند د وجې نه كه چرته روايت كښې ضعف راشي نو دې سره د امام ابو حنيفه رحمته الله عليه مستدل ته هيڅ نقصان نه رسيږي. دا جواب د يو ضابطې او قاعدې درجه لرى چه هر ځانې كښې جاري كيدې شي.

② عدم رفع يدين سره متعلق د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه دوه روايتونه نقل دى. يومرفوع قولې دې او دويم مرفوع عملى دې يعنى ابن مسعود رضي الله عنه خپل فعل خود لوسره حديث ته مرفوع ونيلې دې يا خپل قول خود لوسره حديث ته مرفوع ونيلې دې؟ نو حضرت عبيد الله

رحمته الله عليه

(۱) (طحاوى ص: ۱۵۴) «وفى البدائع دوى عن ابن عباس رضي الله عنه انه قال العشرة الذين شهد لهم النبي ﷺ بالجملة ما كانوا يرفعون ايديهم الا فى افتتاح الصلوة» كما فى العيني ج ۲ ص ۷

(۲) (رواه مسلم)

(۳) (رواه الترمذى وابوداؤد مشكوا ص: ۷۷)

بن مبارک رحمته په مرفوع قولی باندې رد کوی چه دا ثابت نه دې. مرفوع فعلی ته هغه څنگی غیر ثابت وئیلی شی حالانکه هغه پخپله د مرفوع فعلی راوی دې لکه نسانی ص ۱۶۸ باندې واضحه توگه باندې موجود دی لامحاله چه عبدالله بن مبارک رحمته د مرفوع قولی انکار کوی او د دې احناف هم قائل دی ځکه چه احناف مرفوع فعلی ثابت منی او هم د دې نه استدلال کوی. د مرفوع قولی نه احناف استدلال نه کوی دکوم الفاظ چه دادی: "ان النبی صلی الله علیه و آله وسلم لم یفرع به الا فی اول مرة" (ترمذی)

د مرفوع فعلی ثبوت: د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه حدیث کوم چه مرفوع فعلی دې د دې د ثبوت دپاره ابن دقیق العید رحمته فرمائی چه د ابن مسعود رضی الله عنه د روایت مدار په عاصم بن کلیب رضی الله عنه باندې دې او هغه د مسلم د روایانوه دې لهذا مرفوع فعلی ثابت دې.

د مرفوع فعلی روایت په صحت د محدثینو اقوال: ① پخپله امام ترمذی رحمته د هغه کتاب ترمذی کښې د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه د فعلی روایت متعلق فرمائی چه دا روایت حسن دې او د بې شمیره خلقو په دې باندې عمل دې ② دغه شان ابن حزم اندلسی رحمته دا حدیث صحیح گړځوی

③ د انه جرح او تعدیل نه یحیی بن سعید القطان المغربی رحمته نه "الوهو والایهام" کښې دا الفاظ نقل دی "انه صحیح حدیث ابن مسعود" ④ دغه شان ابن عبد البر علی المدینی، ⑤ دارقطنی هم دې ته صحیح وئیلی دې (۱). ⑥ یحیی بن معین، ④ امام ذهبی ⑧ ابن منده رحمهم الله دا صحیح گړځولې دې.

د ابن مسعود په روایت د ابوداؤد اعتراض: صاحب مشکوة د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه دا روایت د اصل بحث نه لرې فصل ثالث ص: ۷۷ کښې ذکر کړې دې. او بیا په دې باندې د امام ابوداؤد رحمته په حواله سره اعتراض کړې دې چه "وقال ابوداؤد ليس هو بصحيح على هذا المعنى".

د اعتراض درې جواونه: ① دا د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه په مرفوع قولی حدیث باندې اعتراض دې. ② دا جواب په حقیقت کښې د صاحب مشکوة غلطی پتولو دپاره دې اودومره لونی سرې د غطنی نه د بچ کولو دپاره دې گنی امام ابوداؤد رحمته د براء بن عازب رضی الله عنه روایت ته لیس بصحیح وئیلی دې. د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه په روایت باندې ابوداؤد رحمته هېڅ اعتراض نه دې کړې لکه څنگه چه د ابوداؤد د سیاق اوسباق نه واضح دی.

تسلیمی جواب: ③ فرض کړه که امام ابوداؤد رحمته هم د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه په روایت باندې اعتراض کړې دې نو د هغې جواب دا ورکولې شی چه امام ابوداؤد رحمته دا ضعف علی المعنی سره مقید کړې دې یعنی روایت صحیح دې نورو روایانو نقل کړې دې سند

صحيح دي ليکن ددي خاص معني په اعتبار سره ضعيف دي.

د تر کر رفع الیدین په روایاتو باندې مجموعی اعتراض: په دغه پورتنیو روایتونو باندې مخالفینو څه نه څه اعتراض کړې دي تاسو ددې قسم روایاتونه څنگه استدلال کوئ؟

د اعتراضاتو مجموعی جواب: د مخالفینو ټول اعتراضونه که اوکتلې شی نو په اصولی توګه د دغه اعتراضونو خلاصه داده چې په دغه روایتونو کېنې خویا ارسال دي یا غرابت او تفرّد دي او یا په دې کېنې ادراج دي. واضح جواب دادي چې دا روایات په څو طرقو سره راغلي دي او تعدد د طرقو سره تفرّد غرابت او ادراج ختمیږي باقی پاتې شو د بعضي روایتونو مرسل کیدل نو عرض دادي چې د جمهورو په نیز ارسال معتبر دي مونږ جمهورو سره یو او هغوی مونږ سره دی.

په رفع الیدین او عدم رفع الیدین باندې د عمل کولو جواز: ددې ټولو احادیثو مرفوعه او آثار منقوله نه دا خبره د زړه ورځ په شان واضحه کیږي چې د رفع یدین په مسئله کېنې دواړو طرفوته د احادیثو یوه ذخیره موجود ده. نواوس خو به یا د دواړو طرفو احادیثو او آثارو کېنې د تطبیق صورت پیدا کولې شی چې کوم عمل کوم ځائی رانج دي هلته دي په هغې باندې عمل او کړې شی او جائز دي دواړه او منلې شی. ابن حزم رحمته الله علیه په خپل د فخر وړ تصنیف المحلی ج ۲ ص ۲۳۵ باندې لیکلی دی چې کله د جانیبونه د احادیثو صحت ثابت شو نواوس دواړه عملونه مباح دي. یو عمل فرض نه دي نو مونږ له هم په دغه نیت هم داشان مونږ کول پکار دی که چرته مونږ په مونږ کېنې رفع یدین او کرل نومونږ هم هغه شان مونږ او کړو څنگه چې حضور پاک کړې وو او که چرې مونږ رفع یدین اونه کرل نویا هم مونږ هغه شان مونږ او کړو څنگه به چې حضور پاک کولو.

د رفع الیدین د نسخې قول: که چرې د جاذ تطبیق صورت خوښ نه شو نویا به د رفع یدین احادیث منسوخ ګنړلې شی هغه داسې چې د رفع یدین مسئله د اسلام په شروع کېنې وه بیا په مونږ کېنې چې کوم باقی تغیرات او تنسیخات ښکاره شوی دی نو د رفع یدین مسئله هم موقوف او منسوخ شوه اودا څه فرضی کلام یا مفروضه نه ده بلکه د حضرت ابن عباس رضی الله عنه روایت په دې نسخ باندې دلیل دي. د حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه روایت په دې نسخ باندې دلیل دي. په دې وجه ددې حدیث د منسوخ کیدو قوی احتمال پیدا شوې دي.

په د رفع الیدین په نسخ باندې اشکال: د رفع یدین په منسوخ کیدو څه دلیل دي؟
د اشکال دوه جواونه: ① د دغه پورته احادیثو او آثارو د تصریحاتو او توضیحاتو نه په دې خبره واضح دلیل دي چې دا حکم اول وو بیا موقوف او منسوخ شو.

② الزامی جواب دادي چې رفع یدین ټول شپږو مقاماتو نه باقی څلورو مقاماتو کېنې تاسو

حضراتو رفع يدين ترك كولوسره دغه څلورو مقاماتو كښې د رفع يدين حكم پخپله منسوخ منلې دې. ددې څلورو مقاماتو دپاره چه ستاسو كوم جواب وي هم هغه به زمونږ هم وي فرق صرف دومره دې چه تاسو په څلورو مقاماتو كښې او مونږ په شپږو مقاماتو كښې دا عمل منسوخ منو.

ه توک رفع الیدین توجیع: يو طرف ته د رفع يدين سنت دې او بل طرف ته د نسخ قوی احتمال دې او په منسوخ باندې عمل كول حرام دی نو د سنت خپلولو او په حرام كښې د پريوتلو مقابله شوه لهذا دا سنت ترك كول اولی او افضل دی په كوم باندې چه عمل كولوسره په حرام كښې د پريوتلو احتمال وي. هم په دې وجه احناف ترك رفع يدين ته اولی وائی دې دپاره چه په منسوخ عمل باندې د عمل كولو خطر رانه شی.

د امام ابوحنيفه رحمته الله عليه او امام اوزاعي رحمته الله عليه مناظرو

ملاعلی قاری رحمته الله عليه په مركات كښې د رفع يدين په دې بحث كښې ليكلي دی چه صاحب د فتح القدیر ابن همام رحمته الله عليه د هدايه شرح كولوسره د رفع يدين په بحث كښې ليكلي دی چه يو ځل امام ابوحنيفه رحمته الله عليه او امام اوزاعي رحمته الله عليه مكه مكرمه دارالحناطين كښې يوځائی شو نو د رفع يدين په مسئله كښې د دواړو داسې خبرې اترې اوشوې

امام اوزاعي رحمته الله عليه: اوزاعي شام د امام ابوحنيفه رحمته الله عليه نه داسې سوال وكړو تاسو خلق ركوع ته د تلو په وخت او د ركوع نه د واپس كيدو په وخت لاسونه ولې نه اوچتونې؟

امام ابوحنيفه رحمته الله عليه: مونږ رفع يدين ځكه نه كوو چه په دې كښې د حضور پاك نه څه داسې صحيح حديث نقل نه دې دكوم په مقابله كښې چه بل حديث نه وي.

امام اوزاعي رحمته الله عليه: صحيح حديث ولې نشته حالانكه ماته زهري رحمته الله عليه بيان كړې هغه د سالم رحمته الله عليه او سالم رحمته الله عليه د خپل پلار ابن عمر رحمته الله عليه نه داسې نقل كړې دې چه «ان رسول الله ﷺ كان يرفع يديه اذا افتتح الصلوة وعند الركوع وعند الرفع منه»

امام ابوحنيفه رحمته الله عليه: ددې په جواب كښې امام ابوحنيفه رحمته الله عليه د عدم رفع يدين دپاره سندسره داسې حديث بيان كړو. «حدثنا حماد عن ابراهيم عن علقمه والاسود عن عبد الله بن مسعود ان النبي ﷺ كان لا يرفع يديه الا عند الافتتاح ثم لا يعود»

امام اوزاعي رحمته الله عليه: امام اوزاعي د علو سند طرف ته اشاره كولوسره او فرمائيل چه زه تاته د زهري رحمته الله عليه سالم رحمته الله عليه او ابن عمر رحمته الله عليه سندسره حديث بيانوم اوتاسو د حماد رحمته الله عليه او ابراهيم رحمته الله عليه په سندسره زما په مخكښې حديث پيش كوي؟ (چرته دا سند اوچرته هغه سند)

امام ابوحنيفه رحمته الله عليه: امام ابوحنيفه رحمته الله عليه او فرمائيل چه گوره شيخ حماد رحمته الله عليه د شيخ زهري رحمته الله عليه نه لونی فقيهه وو. دغه شان ابراهيم نخعی رحمته الله عليه د شيخ سالم رحمته الله عليه نه فقه كښې اوچت وو اوشیخ علقمه رحمته الله عليه د حضرت ابن عمر رحمته الله عليه نه فقاهايت كښې كم نه وو سره ددې چه ابن

عمر عليه السلام ته د شرف صحايت د وجې نه لوئی مقام حاصل وو. شيخ اسود عليه السلام په توگه د پاسنگ مونږ سره بلامقابلې پاتې شوې په کوم سره چه زمونږ وزن زيات شو. اود عبدالله بن مسعود رضي الله عنه به څه وي عبدالله خو عبدالله دې (د فقاها امام او د فضيلت سپوږمى وه) په دې بحث کښې حضرت امام اوزاعى رضي الله عنه د سند په اوچتوالى خپل روايت ته د ترجيح ورکولو کوشش اوکړو ليکن امام ابوحنيفه رضي الله عنه د رواه د فقاها د وجې نه خپل روايت راجع او گرځولو.

۱۵ اختلاف نوحيت: د رفع يدين مسئله اولى او غير اولى اود افضل او غير افضل مسئله ده د جائز يا ناجائز مسئله نه ده. بهر حال په مسئله کښې د طرفين د طرف نه وسعت او گنجائش دې د تشدد ضرورت نشته دې. غير مقلدين په دې کښې سختى کوى اود نيغې لارې نه تجاوز کوى اود اختلاف د جائز اونا جائز اختلاف گنړى او عام خلق د يوطرف والا احاديثو سره په تشويش کښې راگيره وي اود فضيلت بحث د فرضيت په درجه کښې ساتى.

په حقيقت کښې د دې حضراتو يوه قاعده ده هغه دا چه په مونږ د سنت پاتې کيدو سره مونږ فاسد کيږى اورفع يدين سنت دى نو د دې په پريخودو سره به مونږ باطل کيږى. حالانکه داضابطه او دا قاعده دهغوى خپله ده. دامت فقها؟ علماء او مجتهدينو دې ضابطې سره هيڅ تعلق او واسطه نشته دې.

[۲۹۵] د غوږو نو پورې د لاسو نو پورته کول

۷۵- (۱) [۶۱] وَعَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [۲] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ -صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- إِذَا كَبَّرَ قَرَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يَمَّاذِي بِهِمَا أُذُنَيْهِ [۳] وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فَقَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَعَلَّ مِثْلَ ذَلِكَ [۴] وَفِي رِوَايَةٍ: حَتَّى يَمَّاذِي بِهِمَا قُرُوعَ أُذُنَيْهِ»، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [۱] مالک ابن حويرث رضي الله عنه فرمايي [۲] چې رسول الله ﷺ چې به تکبير تحریمه ويل نو خپل دواړه لاسونه به يې دومره پورته کول چې هغه به يې د غوږونو سيده (مخامخ) پورې بوتلل [۳] او هر کله چې د رکوع څخه به يې سر پورته کولو نو د سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ وييلو سره به يې دغسې کول (يعني دواړه لاسونه به يې د غوږونو سيده پورې رسول) [۴] او د يو روايت الفاظ دا دي چې دواړه لاسونه به يې د غوږونو د پورته پورې بوتلل. (بخاري، مسلم) **هل اللغات:** يَمَّاذِي: مَقَالَمًا: مخامخ، برابر به نې ساتل (غوږونو ته).

(۱) اخرجه البخارى كتاب الاذان باب رفع اليدين إذا كبر وإذا ركع وإذا رفع (رقم- ۷۳۷) ومسلم كتاب الصلاة . باب استحباب رفع اليدين حذو السكتين مع تكبيره الإحرام، والركوع، وفي الرفع من الركوع، وأنه لا يفعله إذا رفع من السجود (رقم) ۲۵ - (۳۹۱) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها باب رفع اليدين إذا ركع، وإذا رفع رأسه من الركوع (رقم- ۸۵۸) والنسائي كتاب الافتتاح /باب رفع اليدين حيال الأذنين باب رفع اليدين حيال الأذنين (رقم- ۸۸۰)

تسهيلات:

ه لاسونو اوچتولو په حد کښې ۱۵ احنافو دليل: ددې حديث تشریح توضیح او د تکبیر تحریمه په وخت لاسونه اوچتولو مسئله او اختلاف په مکمل توګه ددې نه مخکښې حديث نمبر (۷۳) کښې لیکلې شوی دی هلته اوګورئ. دلته په دې حديث کښې د لاسونو اوچتولو حد د غوږونو د پورتنۍ حصې پورې د اوړلو بیا دې داد احنافو مستدل دې او کوم حضرات چه صرف د سښې پورې لاسونه اوچتوی هغوی له پکار دی چه دا حديث دې نه هیروی او لېشان همت دې کوی او لاسونه دې لې پورته پورې اوړی.

[۷۹۶] د جلسه استراحت حکم

۷۹۶- (۷۱) [۷۱] وَعَنْهُ، «أَنَّه رَأَى النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُصَلِّي، فَإِذَا كَانَ فِي وَتْرٍ مِنْ صَلَاتِهِ لَمْ يَنْهَضْ [۳] حَتَّى يَسْتَوِيَ قَاعِدَا»، رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

قوچمه: [۱] د مالک ابن حویرث رضی اللہ عنہ په باره کې منقول دي چې هغه رسول الله ﷺ په لمانځه کولو لیدلې دي [۲] حضور ﷺ چې به د خپل لمانځه په طاق رکعت (يعني اولني يا دريم) رکعت کې وو [۳] نو تر څو پورې چې به سیده نه وو کیناستلو نه به اوږدېدل. (بخاري).
هل اللغات: ① لَمْ يَنْهَضْ: أي: لَمْ يَقُمْ: نه به اوږدېدلو، نه به پاڅیدلو.

تسهيلات:

قوله: "فِي وَتْرٍ مِنْ صَلَاتِهِ"

د حديث مطلب: مطلب دادې چه کله به رسول الله ﷺ مونځ کولو او د رومي رکعت يا دريم رکعت د آخری سجده نه به ئی سر اوچتولو ناول به لېشان کیناستو آرام به ئی کولو اویا به مخکې رکعت دپاره پاسیدو. د فقهانو په اصطلاح کښې دې عمل ته جلسه د استراحت وائی.

په جلسه استراحت کښې مذهب:

① امام شافعی رحمته اللہ علیہ جلسې د استراحت ته مطلقاً سنت وئیلی که په وخت د عذروي او که په غیر عذر کښې وی داد عبادت حصه ده اوسنت دی. هغوی فرمائی چه دغه شان د کیناستو نه پس د پاسیدو طریقه هم دغه ده چه دواړه لاسونه په زمکه باندې کیخودوسره پاسی دا مسنون دی.

(۱) اخرجه بخاری کتاب الاذان باب قول الله تعالى: {مبينين إليه واتقوه وأقيموا الصلاة ولا تكونوا من المشركين} [الروم: ۳۱] (رقم- ۵۲۳) کتاب الصلاة باب النهوض في الفرد (رقم- ۸۴۴) والترمذي کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب كيف النهوض من السجود (رقم- ۲۸۷) والنسائي کتاب التطبيق/باب الاستواء للجلوس عند الرفع من السجدين باب الاستواء للجلوس عند الرفع من السجدين (رقم- ۱۱۵۲)

⑦ حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله او د مختار قول مطابق حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله او امام مالك رحمته الله فرماني چه دا جلسه د استراحت د عبادت د قسم سنت يا مستحب نه ده بلکه دا د عذر و نوسره متعلق د مجبوري په وخت يو عمل دي او په حالت د مجبوري باندې محول دي.

هاول فريق دليل: زير بحث حديث د حضرت مالك بن حويرث رحمته الله روايت د دوی مستدل دي کوم چه په خپل مقصد باندې واضحه دليل دي.

هاول فريق د دليل دوه جواونه: ① د مالك بن حويرث رحمته الله روايت په حالت د عذر او مجبوري باندې محمول دي. حضور پاك د بودا والي او كمزوري په حالت كښې يا د بيمارۍ د وجې نه داسې عمل كړې دي او په حالت د عذر كښې دا كول ښه هم ښكاري.

② د حضرت مالك بن حويرث رحمته الله روايت د جواز په بيانولو باندې محمول دي چه حضور پاك د بيان جواز دپاره داسې كړې دي.

ه دويم فريق دليل: د حضرت ابوهريره رحمته الله روايت د دوی مستدل دي چه په سنن ترمذي كښې په دي الفاظو سره نقل دي. «عن ابى هريرة قال قال النبي ﷺ ينهض في الصلوة على صدور قدميه» (ترمذي ص: ۶۴)

امام ترمذي رحمته الله د مالك بن حويرث رحمته الله روايت نه پس متصل حديث نقل كړې دي او په دي باندې ئې د اهل علم عمل خودلې دي د كوم نه چه معلومېږي چه دا حديث صحيح دي او په كثر سره امت په دي باندې عمل كړې دي.

اعتراض: د دې حديث د سند په يو طريقه كښې خالد بن اياس راوي ضعيف ونيلې شوي دي نو دا حديث ضعيف شو. او قابل استدلال پاتې نه شو.

داعتراض جواب: د يو طريق په وجه سره د اصل حديث صحت نه متاثير كيږي. هم دغه روايت په مصنف ابن ابى شيبه كښې داسې نقل دي: «عن ابن مسعود انه كان ينهض في الصلوة على صدور قدميه ولم يجلس»

هم دغه شان روايت د حضرت علي رحمته الله، حضرت ابن عمر رحمته الله، او حضرت زبير رحمته الله نه هم مصنف ابن ابى شيبه كښې د كړ دي بلکه د شعبي رحمته الله په حواله سره ابن ابى شيبه داسې فرماني: «عن الشعبي قال كان عمرو على واصحاب النبي ﷺ ينهضون في الصلوة على صدور اقدامهم» (كذا في المعات، اشعة المعات: ۳۸۳)

د دويم فريق دويم دليل: د باب التشهد فصل ثاني آخري حديث نمبر (۷۸) هم د دوی مستدل دي. چه مشكوة ص: ۸۵ باندې ذكر دي الفاظ دادى: «وعن عبد الله ابن مسعود قال كان النبي ﷺ في الركعتين الاوليين كانه علي الرضف حتي يقوم» (رواه ترمذي ياد لرئې چه د علامه تورېشتي رحمته الله د تشرېح مطابق دا حديث د جمهورو دليل دي گنې نورو

شارحینو ددې مطلب تشهد قعده اولی بیان کړې دي. **فوق:** د فقهانو دا اختلاف د جواز او عدم جواز نه دي بلکه د اولی او غیر اولی اختلاف دي. باقی شرافع چه د مونځ گذار د اوردیدو کومه طریقه خودلې ده چه دواړه لاسونه په زمکه باندې کیږده جمهورو ددې باره کښې فرماني د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما په روایت کښې ددې قسم اوردیدو ممانعت راغلې دي. باب تشهد کښې حدیث نمبر (۹۸) لاندې به ددې بحث ان شاء الله راځي.

[۷۱] د تکبیر تحریمه څخه وروسته د لاسونو ځایخودولو محل

۷۱- (۸۱) [۱] وَ عَنْ وَاِثِلِ بْنِ حُجْرٍ: «أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - رَفَعَ يَدَيْهِ حِينَ دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ كَثْرًا [۲] ثُمَّ وَضَعَهُ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى [۳] فَلَمَّا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ أَخْرَجَ يَدَيْهِ مِنَ الثُّوبِ [۴] ثُمَّ رَفَعَهُمَا وَكَبَّرَ فَرَكِعَهُ [۵] فَلَمَّا قَالَ: «سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ» رَفَعَ يَدَيْهِ [۶] فَلَمَّا سَجَدَ، سَجَدَ بَيْنَ كَفَيْهِ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

قوجه: [۱] د وائل ابن حجر رحمته الله په باره کې منقول دي [۲] چې هغه حضور صلی الله علیه و آله ولیدلو چې حضور صلی الله علیه و آله د مونځ شروع کولو په وخت کې دواړه لاسونه پورته کولو سره تکبیر وویل [۳] بیا لاسونه یې په کپړه کې دننه کړل [۴] او ښي لاس یې په گس لاس کښندولو [۵] بیا چې رکوع ته د تلو اراده یې وکړله نو دواړه لاسونه یې د کپړي څخه راوښکل [۶] هغه یې اوچت کړل او تکبیر ویلو سره رکوع ته لاړلو [۷] او کله چې «د رکوع څخه د ودریدو په وخت یې» **يَعْمَدُ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ** او ویل نو (هغه وخت هم) لاسونه یې پورته کړل [۸] بیا چې یې سجده کوله نو د دواړو لاسونو په مینځ کې یې وکړله (یعني خپل سر مبارک یې د دواړو ورغوو په مینځ کې کښندولي. مسلم).

د راوی مختصر حالات: وائل بن حجر رحمته الله د شان والاصحابی دي چه د حضور پاک په آخری عمر کښې مسلمان شوې وو. دې د حضر موت اوسیدونکې وو او د هغه ځانی د قبائلی سردارانو نه وو او د هغه پلار د حضرموت وغیره بادشاه وو. وائل بن حجر رحمته الله غالباً سنه الوفود کښې مدینې ته راغلو پخپله رضا اورغبت نی اسلام قبول کړو. وئیلی شی چه د هغه د راتلونو وړاندې رسول الله صلی الله علیه و آله صحابه کرامو رضی الله عنهم ته داسې زیرې اورولې وو تاسوله د ډیر لرې علاقې حضرموت نه وائل بن حجر رحمته الله مسلمان کیدوسره راروان دي چاچه الله تعالی او د هغه رسول صلی الله علیه و آله په رضا اورغبت سره د زړه نه منلې دی او هغه د خپلو علاکو د بادشاهانو د شهزادگانو نه یو شهزاده دي.

کله چه حضرت وائل رحمته الله رسول الله صلی الله علیه و آله ته راورسیدو نو حضور پاک د هغوی په ډیر گرمجوشی سره استقبال او کړو او هغه ئی خپل خان ته نیزدې کړو او بیایي خپل خادر

(۱) اخرجه مسلم کتاب الصلاة . باب وضع یدہ الیمنی علی الیسری بعد تکبیرة الاحرام تحت صدره فوق سرته . و وضعهما فی السجود علی الأرض حذو منکبیه (رقم - ۵۴ - (۱۰۱)

خور کړو په هغې نې کينولو او دهغه په حق کښې دا دعا او فرمانيله "اللهم بارک فی وائل وولده وولدولده" رسول الله ﷺ حضرت وائل رضی الله عنه دخپلې علاقې سردار مقرر کړو. حضرت وائل رضی الله عنه زیات تر د حضور پاک د مونځ کیفیت بیان کړې دي. دهغه د پلار نوم حجر دي حاء وړاندې جیم روستو دي. د حضرت معاویه رضی الله عنه دخلافت په زمانه کښې دهغوی انتقال شوې.

حل اللغات: ① الْخَفَ: أي: تَسَرَّ: پټ نې کړل، دننه نې کړل.

تسهيلات: **قوله:** ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى:

په دې حديث کښې د دريو مسانلو بحث کول دی.

اول بحث: د قيام په حالت کښې د لاسونو په تړلواو ارسال کښې مذهب:

① د امام مالک رحمه الله مشهور قول دا رسال دي يعنی په حالت قيام کښې لاسونه په نامه وغيره باندې نه ايرېدی بلکه پريخودې شی. دهغوی دويم قول د جمهورو په شان دي چه لاسونه تړل سنت دی.

② د جمهور سلف او خلف مسلك دادې چه د قيام په حالت کښې وضع يدين سنت دی يعنی مونځ گزار چه کله په مانځه ولاړ وي نو لاسونه تړل سنت دی ارسال نه دي.

د اول فريق دليل: د دوی د قياس نه استدلال کړې دي چه کله يوسړې د بادشاه په مخکښې اودرېرې نو مرعوب کيدوسره لاسونه پريږدي تړي نه. لهدا چه کله سړي د احکم الحاکمين مخې ته راځي په مانځه اودرېرې نو د رعب او هيبت تقاضا ده چه لاسونه دي پريږدي د تړلو کوشش دي نه کوی.

د اول فريق د دليل جواب: د دغه ټولو احاديثو په موجودگي کښې حضرت امام مالک رحمه الله د قياس هيڅ مقام نشته دي ځکه چې د نقص په مقابل کښې قياس باطل وی.

د دويم فريق دلائل:

① زير بحث حديث د دوی مستدل دي چه په خپل مقصد کښې ښه واضحه دي.

② د حضرت سعد بن سهل رضی الله عنه حديث نمبر (۷۹۸) هم د دوی مستدل دي.

③ د فصل ثاني حديث نمبر (۸۰۳) د حضرت قبيصة رضی الله عنه روايت د دوی مستدل دي.

دويم بحث: په قيام کښې د وضع يدينو په محل کښې مذهب:

کله چه په دي حديث کښې په مانځه کښې د لاسونو تړلو صراحت اوشو نو اوس د جمهورو په خپل مينځ کښې اختلاف پيداشو چه لاسونه کوم ځای اوتړلې شی.

① امام ابو حنيفه رحمه الله امام احمد بن حنبل رحمه الله اوسفيان ثوري رحمه الله د مشهور قول مطابق په مانځه کښې لاسونه د نامه لاتدي تړل غوره دی.

① دَ اَمَام شافعی رحمته الله په نيز او په يوغير مشهور قول كښې دَ اَمَام احمد بن حنبل رحمته الله په نيز په مانجه كښې لاسونه دَ سينې لاندې او نامه دَ پاسه كيخودل غوره دى. (كذا فى رحمة الامة فى اختلاف الامة ص: ۲۲)

د اول فريق دليل: دَ صحيح ابن حزمه روايت د دوى مستدل دې د كوم الفاظ چې دا شان دى. "فوضعه يده اليمين على اليسرى على صدره" په دې روايت كښې په سينه باندې دَ لاسونو كيخودو د ذكر دې.

دويم فريق دلائل: ① دويم فريق د حضرت على عليه السلام د اثر نه استدلال كړې دې الفاظ نې دا دى: "قال من السنة وضع الكف على الكف فى الصلوة تحت السرة" (سنن بيهقى)

② د حضرت وائل بن حجر رحمته الله روايت هم د دوى مستدل دې د كوم الفاظو چې دا دى. "عن وائل بن حجر قال رأيت النبى صلى الله عليه وسلم وضع يمينه على شماله تحت السرة". (مصنف ابن ابى شيبة ج ۱ ص ۳۹۸)

د اختلاف مذکور نوعيت: ياد لرئى دَ لاسونو تر لويه د مقام د تعيين باره كښې چه خومره روايتونه دى د اصول جرح او تعديل په رنځ كښې په هغه ټولو باندې كلام دې. احنافو چه دَ كومو رواياتونه استدلال كړې دې په هغې باندې د شوافع د مستدلات نه نسبتاً كم كلام كړې شوې دې بهر حال دا د افضل او غير افضل مسئله ده. بيا د جواز د بيان د پاره داسې عمل كړې شوې دې لهدا دا څه دومره لويه جگړه نه ده. امام ترمذى رحمته الله داسې فيصله كړې ده. "والعمل على هذا عند اهل العلم من اصحاب النبى صلى الله عليه وسلم ومن بعدهم يرون ان يضع الرجل يمينه على شماله فى الصلوة وراى بعضهم ان يضعها فوق السرة وراى بعضهم ان يضعها تحت السرة وكل ذلك واسم عندهم". (ترمذى ج ۱ ص ۵۹)

دريم بحث: د لاسونو تر لويه كيفيت كښې مختلف روايات

دَ لاسونو تر لويه كيفيت كښې هم اختلاف دې بلكه دَ آئمه احنافو په خپل مينځ كښې هم اختلاف دې. ① د دې وجه داده چه بعض رواياتو كښې وضع الكف ذكر راغلې دې لكه چه پورته د حضرت على عليه السلام په روايت كښې دې.

② بعض رواياتو كښې ښې لاس دَ گس لاس په مړوند باندې د كيخودو ذكر راغلې دې لكه د حضرت سعد بن سهل رحمته الله حديث نمبر (۷۹۸) كښې چه دى.

③ بعض رواياتو كښې د رسفين ذكر هم راغلې دې.

د رواياتو په مينځ كښې تطبيق: علما، كرامو په دې كښې يوبهترين تطبيق كړې دې په كوم سره چه په ټولو رواياتو باندې په آسانئ سره عمل كيږي مثلاً د ښى لاس نلې د گس لاس په شا باندې كيخودې شى او غټې گوتې او كچې گوتې د گس لاس په مړوند نه راتاؤ كړې او د ښى لاس باقى درې گوتې د گس لاس مړوند باندې كيږدې. دغه شان كف

رسفين او ذراع والاتول رواياتو باندې به عمل اوکړې شي. اودا خبره يادساتل پکار دی چه بعض خلق په پوره لاسونو او متې د اوږو پورې اوږ لوسره يوه بل راتاو کړی په سينه باندې ايرېدی دا مسنون شکل نه دې په دې وجه دا شکل ښه هم نه ښکاري.

قوله: مِنْ التَّوْب:

يوه نکته: داسې معلومېږي چه حضرت وائل رضي الله عنه حضور اکرم ﷺ دځنځني په موسم کښې کتلې په دې وجه رسول الله ﷺ لاسونه په کپړو کښې پټ کړي وو.

قوله: بَيْنَ كَفَيْهِ:

په سجده کښې د مخ کيځودو مسنون طريقه: مسنون طريقه هم دغه ده چه د سجده په حالت کښې دواړه لاسونه غوږونو سره داسې کيځودې شي که د غوږونو نه څه پريوځي نوچه هغه د لاسونو په شاباندې پريوځي داسې نه وي چه لاسونه نې شاته په زمکه باندې ايرېدې وي او سر نې وړاندې وي يا سر نې روستو وي او لاسونه نې وړاندې وي اونه دې داسې وي چه لاسونه د سر او مخ نه ډير لرې کيځودې وي.

[۷۹۸] په قيام کښې ښې لاس په کس لاس کيځودل

۷۹۸- (۱) [۹] وَعَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۲] «كَانَ النَّاسُ يُؤْمَرُونَ أَنْ يَضَعَ الرَّجُلُ الْيَدَ الْيُمْنَى عَلَى ذِرَاعِهِ الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: [۱] سهل ابن سعد رضي الله عنه فرمايي [۲] چې خلقو ته به حکم ورکول کيدو چې موڅ کونکي دي په لمانځه کې ښي لاس د گس لاس د پاسه ايرېدي. (بخاري)

تسهيلات: نوټ: د دې حديث تشرېح وړاندې تيره شوې ده.

[۷۹۹] په مانځه کښې د تکبيراتو ځايونه

۷۹۹- (۱) [۱۰] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۲] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ يَكْبِتُ جِوِينَ يَقُومُ [۳] ثُمَّ يَكْبِتُ جِوِينَ يَرُكُّهُ [۴] ثُمَّ يَقُولُ: "سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ" جِوِينَ يَرْفَعُ صُلْبَهُ مِنَ الرُّكْعَةِ [۵] ثُمَّ يَقُولُ وَهُوَ قَائِمٌ "رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ" [۶] ثُمَّ يَكْبِتُ جِوِينَ يَهْوِي [۷] ثُمَّ يَكْبِتُ جِوِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ [۸] ثُمَّ يَكْبِتُ جِوِينَ يَسْجُدُ [۹] ثُمَّ يَكْبِتُ جِوِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ [۱۰] ثُمَّ يَقْعُلُ ذَلِكَ فِي الصَّلَاةِ كُلِّهَا حَتَّى يَقُومَ بِهَا [۱۱] وَيَكْبِتُ جِوِينَ يَقُومُ مِنَ الثَّلَاثِينَ بَعْدَ الْجُلُوسِ» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [۱] ابو هريره رضي الله عنه فرمايي [۲] چې رسول الله ﷺ به کله د لمانځه اراده کوله نو د

(۱) اخرجه البخاري كتاب الاذان باب وضع اليدين على اليسرى في الصلاة (رقم- ۷۴۰) ومالك في الموطا كتاب قصر الصلاة في السفر. باب وضع اليدين احدى على الأخرى في الصلاة (رقم- ۴۷)

(۲) اخرجه البخاري كتاب الاذان باب اقبال الإمام على الناس، عند تسوية الصفوف (رقم- ۷۱۹) ومسلم كتاب الصلاة، باب اثبات التكبير في كل خفض، ورفع في الصلاة إلا رفعه من الركوع فيقول: فيه سمع الله لمن حمده (رقم- ۲۸) - (۳۹۲) والسنائي كتاب التطبيق، باب التكبير للسجود باب التكبير للجمود (رقم- ۱۱۵۰)

ودريدو په وخت به يې تکبير تحریمه ويله [۴] بيا رکوع ته د تلو په وخت به يې تکبير ويلو [۵] او هر کله چې د رکوع څخه خپله ملا مبارکه به يې پورته کوله نو سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ به يې ويل [۵] بيا په ولاړه به يې رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ ويل [۶] بيا چې (د سجدي د پاره) به بنسخته کيدلو نو تکبير به يې ويلو [۷] او د سجدي څخه چې سر به يې پورته کولو نو تکبير به يې ونيولو [۸] بيا به يې تکبير ويلو کله چې به سجدي ته تلو [۹] بيا به نې تکبير ويلو کله چې به يې سر پورته کولو [۱۰] بيا د لمانځه تر پوره کولو پورې په ټول لمانځه کې به يې د غسې کول [۱۱] او کله چې به دوو رکعاته کولو څخه وروسته ودریدلو نو تکبير به يې ويلو. (بخاري، مسلم).

هل اللغات: ① يَؤي: أي: يَبْطِئُ وَيَنْزِلُ إِلَى السُّجُودِ: بنسخته کيدلو په سجدي ته.

تسهيلات:

نوټ: د دې حديث د مختلفو اجزاو تشرېح په مختلف احاديثو کېنې تيره شوې ده.

[۸۰۰] د اوږد قيام افصليت

۸۰۰- (۱۱) [۱۱] وَعَنْ جَابِرٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - "«أَفْضَلُ الصَّلَاةِ طَوَّلُ الْقُنُوتِ»" (رَوَاهُ مُسْلِمٌ).

تو جهه: ① حضرت جابر رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [۲] د ټولو څخه بهتر موندځ هغه دي چې په هغه کې قيام اوږد وي. (مسلم)

هل اللغات: ① طَوَّلَ الْقُنُوتَ: أي: طَوَّلَ الْقِيَامَ: يعنى چه قيام پکښې اوږد وي، د قنوت ډيرې معاني دى دلته په معنى د قيام سره دي.

تسهيلات: **قوله:** طَوَّلَ الْقُنُوتَ:

د قنوت مختلف معاني:

① لفظ قنوت معنى د سکوت هم دي

② د دې معنى طاعت هم دي

③ د دې معنى قيام هم دي دعاهم ده.

④ په معنى د خشوع او خضوع هم دي.

⑤ په قنوت نازلې باندې هم يادېږي

⑥ په مانځه کېنې قيام دي

دلته ترې دا شپږمه معنى مراد ده يعنى په مانځه کېنې تر ډير وخته پورې او دریدل او قرآن کریم لوستل افضل دى.

(۱) اخرجه مسلم كتاب صلاة المسافرين وقصرها باب افضل الصلاة طول القنوت (رقم- ۱۶۴ - ۷۵۶) وابن ماجه باب ما جاء فى طول القيام فى الصلوات (رقم- ۱۴۲۱) والترمذى كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب ما جاء فى طول القيام فى الصلاة (رقم- ۳۸۷)

د نفلې موخ ۱۵۱ گولو دوه طريقې: ① چه سرې قيام او قرات اوږدنه کړې بلکه هم په دومره وخت کښې مختصر مگر د زيات نه زيات رکعتونه اوکړې دې ته کثرت سجود وائيلى شى.

② چه سرې په مانځه او درېږې او ښه اوږد قرات اوکړې او اوږده رکعتونه اوکړې دې ته طول قيام وائى.

د دواړو طريقو په جواز اتفاق: په دې باندې د ټولو اتفاق دې چه دا دواړه طريقې جائز او د اجراو ثواب سبب دى ليکن په دې کښې بحث دې چه په دې کښې کومه يوه طريقه ډيره غوره ده.

په طول قيام او کثرت سجود په افضليت کښې مذهب:

① د بعضې سلف په نيز باندې کثرت السجود بهتر دى د امام شافعى رحمه الله يو قول هم دغه شان دې چه تکثير سجود افضل دى

② بعض حضراتو دواړه برابر گرځولى دى

③ بعض حضرات د شپې طول قيام او د ورځې کثرت سجود ته افضل وائيلى دې.

④ شوافع او احناف بلکه جمهور په نيز طول قيام افضل دې

اصل جگړه د اول او څلورم فريق دې دويم او دريم دې وارو په ضمن کښې راځي. د دې وجې صرف د اول او څلورم فريق د لامل ذکر کولى شى.

د اول فريق دليل: په حديث کښې راغلى دى کله چه بنده په سجده کښې وى نو هغه د خپل رب سره د ټولو نه زيات نيز دې وى.

د څلورم فريق دليل: په طول قيام کښې تلاوت قرآن دې او په مانځه کښې تلاوت د مانځه د تسبيحاتونه غوره دى.

د څلورم فريق وجوه ترجيح: ① پخپله نبى کریم صلی الله علیه و آله طول قيام غوره گرځولې دې

② قرآن په طول قيام کښې زيات لوستلې شى او تلاوت افضل دې د تسبيحات نه او د تسبيحات کثرت سجود د دوو رکعتو په کثرت سره کيږي.

باقى سجده غوره ده يا قيام غوره دې د دې بحث به ان شاء الله باب السجود کښې راځي.

الفصل الثاني

[۸۰۱] د نبی علیه السلام د مانخه طريقه

۸۰۱- (۱۲) عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ فِي عَشْرَةٍ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : «أَنَا أَعْلَمُكُمْ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَوا: فَأَعْرَضْ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ رَفَعَ يَدَيْهِ [۲] حَتَّى يُحَازِيَ بَيْنَا مَنكِبَيْهِ ثُمَّ يَكْبِرُ [۳] ثُمَّ يَرْفَأُ، ثُمَّ يَكْبِرُ وَيَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَازِيَ بَيْنَا مَنكِبَيْهِ،

ترجمه: ۱) د ابو حميد ساعدي رضي الله عنه په باره كې منقول دي چې هغه د رسول الله صلى الله عليه وسلم دلس صحابه كرامو رضي الله عنهم جماعت ته اوويل چې زه د رسول الله صلى الله عليه وسلم د لمانخه طريقه ستاسو څخه زياته ښه پيژنم [۲] صحابه رضي الله عنهم جماعت ورته اوويل ښه بيان يې وكړه نو هغه اوويل چې حضور صلى الله عليه وسلم چې به د لمانخه د پاره ودریدلو نو خپل دواړه لاسونه به يې پورته كړل او [۳] د اوږو برابر به يې وړل او تكبير به يې ويلو [۴] بيا به يې قراءت كولو د دې څخه وروسته تكبير ويلو سره خپل دواړه لاسونه به يې تر اوږو پورې پورته كول.

هل اللغات: ① اعراض: دا دامر حاضر صيغه ده د باب افعال نه، يعنى پيش كړه، أي: يَنْهَى: بيان كړه.

تسهيلات:

نو: د دې حديث تشرېح وړاندې په مختلفو رواياتو كې تيره شوې ده.

۱) ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ وَرَأْسَهُ عَلَى رُكْبَتَيْهِ [۲] ثُمَّ يُعْتَدِلُ فَلَا يُصْبِي رَأْسَهُ وَلَا يُغْنِمُ [۳] ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ فَيَقُولُ: "سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ" [۴] ثُمَّ يَرْفَعُ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَازِيَ بَيْنَا مَنكِبَيْهِ مُعْتَدِلًا، ثُمَّ يَقُولُ "اللَّهُ أَكْبَرُ" [۵] ثُمَّ يَهْوِي إِلَى الْأَرْضِ سَاجِدًا [۶] فَيُحَازِي يَدَيْهِ عَنْ جُنْبَيْهِ، [۷] وَيَقْتَرُ أَصَابِعَ رِجْلَيْهِ، [۸] ثُمَّ يَرْفَعُ رَأْسَهُ وَيُنْثِي رِجْلَهُ الْيُسْرَى فَيَقْعُدُ عَلَيْهَا [۹] ثُمَّ يُعْتَدِلُ حَتَّى يَرْجِعَ كُلُّ عَظْمٍ فِي مَوْضِعِهِ مُعْتَدِلًا،

ترجمه: ۱) او ركوع ته تلو سره دواړه ورغوي به يې په خپلو گوندو ايښودل [۲] او ملا (شا) به يې سيده كوله او سر به يې نه ښكته كولو او نه بلند كولو (يعني شا او سر به يې برابر ساتل) [۳] بيا د سر پورته كولو په وخت به يې سمع الله لمن حمده ويل [۴] او دواړه لاسونه به يې تر اوږو پورې پورته كول او سيده به ودریدلو [۵] بيا به تكبير ويلو سره زمكې ته ښكته كيدو او سجده به يې كوله [۶] او «په سجده كې» خپل دواړه لاسونه به يې د خپل دواړو اړخونو څخه جدا ساتل [۷] او بيا به نې گوتې د پښو خپلو (او د قبلې طرف ته به نې ساتلې) [۸] بيا به يې د سجدي څخه سر پورته كولو او گسه خپه (غورولو سره) په هغې به سيده كيناستلو [۹] بيا به په قرار (مطمئن) شو تردې چې هر اندام به په خپل ځاي ته برابر راتلو.

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة باب افتتاح الصلاة (رقم- ۷۲۰) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة باب إتمام الصلاة (رقم- ۱۰۶۹) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم باب ما جاء في وصف الصلاة (رقم- ۳۰۴)

تسهيلات:

نوٲ: د دي حديث تشريح وړاندې په مختلفو رواياتو كېنې تيره شوې ده.

۱] ثُمَّ سَجَدُ، ۲] ثُمَّ يَقُولُ "اللَّهُ أَكْبَرُ"، وَيَرْفَعُ وَيَلْتَمِسُ رُجْلَهُ الْيُسْرَى فَيَقْعُدُ عَلَيْهَا ۳] ثُمَّ يَقْعُدُ حَتَّى يَرَجِعَ كُلُّ عَظْمٍ إِلَى مَوْضِعِهِ، ۴] ثُمَّ يَنْهَضُ، ثُمَّ يَصْنَعُ فِي الرُّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذَلِكَ ۵] ثُمَّ إِذَا قَامَ مِنَ الرُّكْعَتَيْنِ كَبَّرَ ۶] وَقَفَّ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِيَ بِهِمَا مَنْكِبَيْهِ كَمَا كَبَّرَ عِنْدَ الْبَتِّاحِ الصَّلَاةِ ۷] ثُمَّ يَصْنَعُ ذَلِكَ فِي بَقِيَّةِ صَلَاتِهِ ۸] حَتَّى إِذَا كَانَتْ السَّجْدَةُ الَّتِي فِيهَا التَّسْلِيمُ آخِرَ رُجْلَهُ الْيُسْرَى، ۹] وَقَعْدَ مُتَوَرِّكًا عَلَى شِقِّهِ الْاَيْسَرِ، ثُمَّ سَلَّمَ ۱۰] قَالُوا: صَدَقْتَ هَكَذَا كَانَ يُصَلِّي. «رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالدَّارِمِيُّ، وَرَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ مُعْتَمَرًا.

توجهه: ۱] بيا ٲكبير وٲيلو (دويمې) سجدي ته به تلو ۲] بيا الله اكبر وٲيلو سره (د سجدې څخه) به پورته كيدي او په گسه خپه باندې به په اطمینان سره كیناستلو (يعني جلسته استراحت به يې كوله) ۳] بيا به په قرار (مطمئن) شو تر دې چې د بدن هر عضو (اندام) به په خپل ځاي راتلو ۴] بيا به ٲي په دويم ركعت كې هم «ماسوا د سبحانك اللهم و اعوذ بالله وٲيلو سره، دغسې كول ۵] او هر كله چې به د دويم ركعت كولو (يعني د تشهد، څخه وروسته ودرېدلو نو الله اكبر به يې وٲيلو ۶] او دواړه لاسونه به يې تر اوږو پورې پورته كول څنگه چې د لمانځه شروع كولو په وخت به يې تكبير وٲيلو ۷] بيا باقي مونځ به يې دغسې ادا كولو ۸] او هر كله چې هغه سجده (يعني د آخري ركعت دويمه سجده) به يې وكړه چې د هغې څخه وروسته سلام گرځول كيږي نو خپله گسه خپه به يې بهر راوېشكله ۹] او د گس طرف په اړخ (كناتي) به كیناستلو او بيا (د تشهد وغيره وٲيلو وروسته) به يې سلام گرځول ۱۰] (دي اورېدو سره) هغه ٲولو صحابه ؓ او وٲيل بيشكه تا رښتيا او وٲيل رسول الله ﷺ به دغسې مونځ كولو (ابوداؤد، دارمي، ترمذي او ابن ماجه دا روايت بالمعني نقل كړي دي

هل اللغات: ۱] رَاحَتِهِ: أي: كَفِّهِ: دواړه اوږې مراد دي. ۲] لَا يَصْبِي: د باب تفعل نه دي، أي: لَا يَنْزِلُ: نه به ٲي ښكته كولو سر، (تصبيبه د پورته نه ښكته راتلو ته وائي. ۳] لَا يَقْفِرُ: د باب افعل نه دي. أي: لَا يَرْفَعُهُ: په ركوع كېنې سر زيات نه اوچتولو. ۴] يَهْوِي: أي: يَهْطِطُ وَيَنْزِلُ إِلَى السُّجُودِ: ښكته كيدلو به سجدې ته. ۵] فَيَحَاذِي: أي: يَمْسَعُ: جدا او لرې به ٲي ساتل، ۶] يَلْتَمِسُ: ٲټي ټټي د تاوولو په معني كېنې دې په قعده كېنې د كیناستلو دپاره خپه تاوولو سره په هغې باندې كیناستو كيفيت خودلې شوې دې ۷] يَنْهَضُ: أي: يَقُومُ: او درېدلو به،

۱] وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ. ۲] وَفِي رِوَايَةٍ لِأَبِي دَاوُدَ مِنْ حَدِيثِ أَبِي حُمَيْدٍ ۳] «ثُمَّ رَفَعَهُ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ كَأَنَّهُ قَابِضٌ عَلَيْهَا ۴] وَوَقَفَّ يَدَيْهِ فَنَحَا هُمَا عَنْ جَنْبَيْهِ ۵] وَقَالَ: ثُمَّ سَجَدَ فَأَمَكَنَ أَلْفَهُ وَجَبَّتُهُ الْأَرْضُ ۶] وَتَعَسَّى يَدَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ ۷] وَوَضَعَ كَفَّيْهِ حَذَّ وَمَنْكِبَيْهِ ۸] وَفَرَّجَ بَيْنَ فُجْدَيْهِ غَيْرَ حَامِلٍ بَطْنَهُ عَلَى شَيْءٍ مِنْ فُجْدَيْهِ حَتَّى قَرَّرَهُ.

توجهه: ۱] او ترمذي وٲلي دي چې دا حديث حسن صحيح دي، ۲] د ابوداؤد په يو روايت

کې چې د ابو حميد څخه روايت دي دالفاظ دي [۴] بيا رکوع ته تلو سره دواړه لاسونه به يې په زنگونانو داسې ايښودل چې په مضبوطي سره به يې نيولي وو [۴] او خپل لاسونه به يې د ليندي د تار په شان ايښودل او څنگلي به يې د خپلو دواړو اړخونو څخه جدا ساتلي (لکه چې) څنگلي يې د ليندي د تار مشابه وي او اړخ يې د ليندي مشابه [۵] او راوي وايي چه بيا به سجدې ته تلو نو خپله پوزه او تندي به يې په زمکه لگول [۶] او لاسونه به يې د اړخونو څخه جدا ساتل [۷] او دواړه لاسونه به يې د اوږو په برابرې کې [۸] او دواړه ورونه به يې کشاده (کولای ساتل او خپل نس (خټه) به يې دورنو څخه جدا ساتلو تر دې چې د سجدې څخه به فارغ شو.

حل اللغات: ① مَتَوَكِّلاً: التَّوَكُّلُ أَنْ يَتَّكِلَ الرَّجُلُ عَلَى شَيْءٍ يَرْكُزُهُ أَيْ: جَانِبِ الْيَتِيمِ وَتَوَكَّرَ جُزْأُهُ مِنْ تَحَنُّنٍ: تَوَكَّرَ دَاسِي كَيْنَا سَتَلُوته وَاثَى جِه سِرِي بِه يُو اِرَح (كُونَاثِي) بَانْدِي كِينِي اُوخِبِه دَدِي لِاحْدِي رَاوَا بَاسِي. ② قَائِضٌ: بِه مَوْتِي كَبْسِي نِيُونَكِي. ③ وَتَرَّ: وَهُوَ جَعَلَ الْوَتْرَ عَلَى الْقَوِي: تَوَتَّرَ ذِي بَاب تَفْعِيل نَه دِي بِه لَنْدِه بَانْدِي پَتِه خِيژُولُوته وَاثَى. ④ فَتَّاحُهَا: بِه دِي الْفَاتُور سِرِه دَدِي تَفْسِيرِ مَقْصُود دِي يَعْنِي خُشْگِه جِه بِه لَنْدِه بَانْدِي كَلِه پَتِه اُوخِيژُولِي شَي هَغِه وَخْت دَلَنْدِي دَوَاړِه طَرْفُونِه جِدَا كِيِرِي دَغِه شَان دَلْتِه لَاسُونِه دَا رُوخُونِه جِدَا كَمِيْدَل.

﴿لَمَّا جَلَسَ﴾ قَامَتْ رَجُلَةُ الْيَمْنَى ﴿١﴾ وَأَقْبَلَ بِصَدْرِ الْيَمْنَى عَلَى قَلْبَيْهِ ﴿٢﴾ وَفَضَّ كَفَّهُ الْيَمْنَى عَلَى رُكْبَتَيْهِ الْيَمْنَى ﴿٣﴾ وَكَفَّهُ الْيَمْنَى عَلَى رُكْبَتَيْهِ الْيَمْنَى ﴿٤﴾ وَأَشَارَ بِأَصْبُعِهِ - بَعْضُ السَّبَابَةِ - ﴿٥﴾ إِلَى أُخْرَى لَهُ: «وَإِذَا قَعَدَ فِي الرُّكْعَتَيْنِ قَعَدَ عَلَى بَطْنِ قَدَمَيْهِ الْيَمْنَى، وَتَصَبَّ الْيَمْنَى، ﴿٦﴾ وَإِذَا كَانَ فِي الرَّابِعَةِ أَفْضَى بِوُكُوهِ الْيَمْنَى إِلَى الْأَرْضِ ﴿٧﴾ وَأُخْرَى قَدَمَيْهِ مِنْ نَاحِيَةِ وَاحِدَةٍ ﴿٨﴾»

توجیه: [۱] بیا به داسې ناست وو چې گسه خپه به یې وغورولئ [۲] او د ښې پښې پښت (شا) به یې د قبلي طرف ته کړل [۳] او ښي لاس به یې په ښې زنگون باندې کېښودلو [۴] او گس لاس به یې په گس زنگون باندې کېښودلو [۵] او د اشهد ان لا اله الا الله ویلو په وخت به یې پخپله گوته یعنی [۶] په سبابه گوته سره ئې اشاره کوله [۷] او د ابوداؤد په یو بل روایت کې دا الفاظ دي چې کله به دوه رکعته کولو نه پس کیناستلو نو د گسې خپې به تلې به کیناستلو او ښي پښه به یې ودرولئ [۸] او چه د څلورم رکعت کولو نه پس به کیناستلو نو گس اړخ (کوناتي) به یې د زمکې سره یوځای کولو [۹] او دواړه پښې به یې یو طرف ته وښکلی

حل اللغات: ﴿٣٩﴾ غَيْرَ حَامِلٍ: أي: غَيْرُ وَاضِعٍ: بوج به ني نه راوستلو، نه به ني ايخودلو. ﴿٤٠﴾ صَدْر: سينې ته وائي دلته ترې د بني خېي پنجه مراد ده. وَكَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ أَكْأَبُ الْأَعْيُنِ مُقَابِلٍ: القَيْلِيُّ: كله چه په مورخ كښې په تشهد كښې د بني خېي گوتې اودرولي شي نو د خېي شا قبلي طرف ته شي.

تسهيلات:

قوله: "أَنَا أَغْلَبُكُمْ"

د اظهار حقيقت په توګه خپل ځان ته لوی عالم وئيل:

ممکن دی چه حضرت ابو حميد الساعدي رضي الله عنه په دغه موجود صحابه گرامو کښې په عمر کښې مشر وی په دې وجه نې او فرمائيل چه زه تاسو نه زيات پوهيږم.

شيخ عبد الحق رحمه الله اشعة المعات کښې په دې مقام باندې ليکلی دی چه که چرې يوسرې خپل ځان ته زيات عالم وائی او هغه د فخر او تکبر د پاره نه وی بلکه د حقيقت د اظهار د پاره داسې وائی نو دا جائز دی او که يوسرې دکبر اولوئې د پاره او د ځان خود لو د پاره خپل ځان ته لونی عالم وائی نو دا ناجائز دی.

قوله: "مُرِّيْكَ بِ" داجمله په دې باندې دلالت کوی چه په تکبير تحریمه کښې اول لاسونه او چتولې شی او کله چه لاسونه د غوږونو برابر شی نوبيا الله اکبر وئيل پکار دی. د احنافو د فقهاؤ نه صاحب د هدايه وغيره اکثر و فقهاؤ هم دغه را ئې ده البته امام ابو يوسف او امام طحاوی رحمهما الله په نیز مقارنت بهتر دې يعنی چه کوم وخت لاسونه او چت کړي هم هغه وخت دې الله اکبر هم شروع کړي.

قوله: "فَأَمَّا كُنْ أَلْفَهُ وَجِبَّتَهُ الْأَرْضَ"

په سجده کښې د پوزې او تندي په زمکه لگو لو فور ضيقت: معلومه شوه چه د سجدې د صحيح کيدو د پاره ضروری دی چه پوزه او تندي دواړه په زمکه باندې ښه کلک کيځودې شی د ټولو احاديثونه هم دغه معلومېږي. که چرې د مجبورئې او عذر د وجې نه دې دواړو کښې يوسره سجده او کړه نوبغیر د کراهت نه جائز ده.

صرف په پوزه يا تندي سجدې کولو کښې دوه صورتونه: ① که بغیر د څه عذر او مجبورئې په يو اندام باندې سجده او کړه نو په دې کښې د اتفصيل دې چه که چرې صرف تندي کيځودوسره نې

سجده او کړه پوزه نې کينه خوده نو دامکروه دی البته سجده اوشوه مونځ اوشو

② که چرې تندي کينه خوده صرف پوزه کيځودو سره نې سجده او کړه

په دويم صورت کښې اختلاف: ① په دويم صورت کښې د امام ابو حنيفه رحمهما الله په نیز په دې

صورت کښې هم سره د کراهت سجده اوشوه مونځ صحيح شو ② امام ابو يوسف رحمهما الله او امام

محمد رحمهما الله په نیز په دې صورت کښې سجده صحيح نه ده په دې وجه مونځ فاسد شو.

ملتی به قول: د احنافو فتوی هم د صاحبینو په قول باندې ده.

[٨٠٢] د تكبير تحریمي په وخت د لاسونو پورته كولو اندازه

٨٠٢- (١٣) «وَعَنْ أَبِي بَنِی خُزَيْمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ [١] أَنَّهُ أَمَرَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - جِئْنَا قَامِرًا إِلَى الصَّلَاةِ وَرَفَعْنَا يَدَيْهِ [٢] حَتَّى كَانَتْ بَيْنَ يَدَيْهِ مَنَكِبَتَيْهِ [٣] وَخَاذِي [٤] إِبْهَامَيْهِ أَذْيَةً، لَمْ يَكُنْ» رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ [٥] وَفِي رِوَايَةٍ لَهُ: يَرْفَعُ إِبْهَامَيْهِ إِلَى شَعْبَةِ أَذْيَتِهِ.

توجه: [١] وائل ابن حجر رحمته الله راوي دي [٢] چې هغه رسول الله ﷺ وليدلو چې كله به لمانځه ته ودریدلو نو دواړه لاسونه به يې دومره پورته كول [٣] چې د اوږو برابر به رسیدل [٤] او دواړه بتي (غټې) گوتي به يې تر غوږونو پورې يووړلي بيا به يې تكبير وويلو. (ابوداود)، [٥] او د ابوداود په يوروايت كې دالفاظ دي چې رسول الله ﷺ به بتي گوتي د غوږونو تر نرمي پورې پورته كولي.

هل اللغات: [١] بِيْنَال: أي: يَبْدَأُ بِهَا: مخامخ، برابر. [٢] خَاذِي: برابر. [٣] إِبْهَامَيْهِ: متي، غټې گوتي. تسهيلات: نو: د ترجمې څخه مطلب واضح دي

[٨٠٣] په قيام كې د لاسونو د تړلو حكم

٨٠٣- (١٣) «وَعَنْ قَبِيصَةَ بِنِ هُلْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: [١] كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يُؤَمِّنُ [٢] قِيَاذُ شِمَاكِهِ يَمِينِهِ».

توجه: [١] قبيصة ابن هلب رحمته الله د خپل پلار بزرگ څخه نقل كوي [٢] چه حضور ﷺ چې به مونږ ته مونځ راكولو [٣] نو په قيام كې به يې په خپل نيسي لاس سره گس لاس نيولو. (ترمذي، ابن ماجه)

هل اللغات: [١] يُؤَمِّنُ: أي: يَصِدِّقُ إِسْمًا لَكَ: زمونږ امام به جوړشو.

تسهيلات: د ترجمې څخه مطلب واضح دي

[٨٠٤] داركانو تعديل

٨٠٤- (١٥) «وَعَنْ وَقَاعَةَ بِنِ رَافِعٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [١] «جَاءَ رَجُلٌ فَصَلَّى فِي الْمَسْجِدِ، لَمْ يَجَأْ فَصَلَّمَ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [٢] فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَعِدْ صَلَاتَكَ، فَإِنَّكَ لَمْ تَصَلِّ" [٣] فَقَالَ عَلِيٌّ يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ أَصَلَّى؟ [٤] قَالَ: "إِذَا تَوَجَّهْتَ إِلَى الْقِبْلَةِ فَكَبِّرْ [٥] لَمْ أَقْرَأْ بِأَمْرِ الْفَرَّانِ، وَمَا شَاءَ اللَّهُ أَنْ تَقْرَأَ [٦] فَإِذَا رَكَعْتَ فَأَجْلِ رَأْسَكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ [٧] وَكُنْ رُكُوعَكَ وَأَمْدُ ذَهْرَكَ».

(١) اخبره ابوداود كتاب الصلاة باب رفع اليدين في الصلاة (رقم- ٧٢٤) والنسائي كتاب الافتتاح باب موضع الإيهامين عند الرفع باب موضع الإيهامين عند الرفع (رقم- ٨٨٢)

(٢) اخبره الترمذي كتاب الصلاة عن إقامة الصلاة، والسنه فيها باب وضع اليدين على الشمال في الصلاة (رقم- ٢٥٢) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنه فيها باب وضع اليدين على الشمال في الصلاة (رقم- ٨٠٩)

(٣) اخبره ابوداود كتاب الصلاة باب خلا من لا يقيم صلبه في الركوع والسجود (رقم- ٨٥٩) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم باب ما جاء في وصف الصلاة (رقم- ٣٠٢) والنسائي كتاب التطبيق باب الرخصة في ترك الذكر في الركوع باب الرخصة في ترك الذكر في الركوع (رقم- ١٠٥٣)

توجه: [۱] رفاعه ابن رافع رضي الله عنه فرمايي [۲] چې يو سري مسجد ته راغي او مونځ يې وکړو بيا د حضور ﷺ په خدمت کې حاضر شو او سلام يې وکړو [۳] حضور ﷺ د سلام جواب ورکړو، او ورته وي فرمايل چه خپل مونځ دوباره اوکړه ځکه چې تا مونځ نه دي کړي [۴] هغه سري عرض وکړو يا رسول الله ﷺ ماته د لمانځه کولو طريقه راوښايه چې مونځ څنگه او کوم [۵] رسول الله ﷺ ورته وفرمايل هر کله چې ته قبلي طرف ته متوجه شى نو الله اکبر (يعني تکبير تحريره) اووايه [۶] بيا سورة فاتحه او څه چې الله ﷻ غواړي هغه اووايه (يعني د سورة فاتحه سره چې کوم سورت غواړي اووايه [۷] او هر کله چې ته رکوع ته ځي نو خپل دواړه لاسونه په خپلو زنگونانو کيږده [۸] په رکوع کې (په اطمینان سره) قائم اوسه او خپله شا اواره (همواره) ساته.

هل اللغات: ① أعذ: د امر صيغه ده، راوگرځوه (مونځ). ② رَاخْتَمَكَ: أي: كَتَمَكَ: تلى (د لاسونو). ③ مَكَّنَ: أي: ارْكَعْ رُكُوعًا ثَامَاةً الظَّامَّةُ: ښه په آرام او کامل طريقې سره رکوع کوه. ④ اَمْسُدْ: أي: اِسْطَ: ملا، شا خوره ساته، هواره ساته.

① فَإِذَا رَفَعْتَ فَأَقِمْ صَُلْبَكَ ② وَأَرْقِعْ رَأْسَكَ حَتَّى تَرْجِعَ الْعِظَامُ إِلَى مَقَاصِلِهَا ③ فَإِذَا سَجَدْتَ فَكَسِّ السُّجُودَ ④ فَإِذَا رَفَعْتَ فَأَجْلِسْ عَلَى فُحْذِكَ الْيُسْرَى ⑤ ثُمَّ ارْصَنْهُ ذَلِكَ فِي كُلِّ رُكْعَةٍ وَسَجِدَةٍ حَتَّى تَطْمَئِنَّ ⑥ هَذَا لَفْظُ الْمَصَابِيحِ ⑦ وَأَوْدَاهُ أَبُو دَاوُدَ مَعَ تَفْصِيلٍ بَيِّنٍ ⑧ وَرَوَى التِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ مَعْنَاهُ ⑨ وَفِي رِوَايَةٍ لِلتِّرْمِذِيِّ، قَالَ: (إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ فَتَوَضَّأْ كَمَا أَمَرَكَ اللَّهُ بِهِ ⑩ ثُمَّ تَشَهَّدْ، فَأَقِمْ، فَإِنْ كَانَ مَعَكَ قُرْآنٌ فَأَقْرَأْ ⑪ وَلَا تَأْخُذْ بِاللَّهِ وَكَلِمَتِهِ، وَهَيْلَتُهُ، ثُمَّ ارْكَعْ).

توجه: [۱] او هر کله چې (د رکوع څخه) سر اوچت کړي نو خپله شا سیده کړه [۲] او سر اوچت کړه (يعني بالکل سیده ودریږه) تر دي چې ټول هډوکي خپل خپل ځاي ته راشي [۳] او هر کله چې سجده کوي نو په ښه شان سجده کوه [۴] او هر کله چې ته د سجدي څخه سر اوچت کړي نو په خپل گس وړانه باندې کینه [۵] بيا دغسې په هره رکوع او سجده کې کوه تر دي چې رکوع سجده (قومه او جلسه لکه چې د هر رکن په صحیح ادانيگي) باندې تاته اطمینان وشي [۶] د حديث داالفاظ د مصابيح دي [۷] او ابو داود رحمته الله علیه دا د لږ تغیر او تبدیل سره نقل کړي دي، [۸] ترمذي او نسايي هم دا روايت بالمعني نقل کړي دي، [۹] او د ترمذي په روايت کښې دا الفاظ هم دي چې کله ته د لمانځه کولو اراده وکړي نو دا رنگه اودس اوکړه څرنگه چې الله تعالی ﷻ تاته حکم در کړي دي [۱۰] بيا کلمه د شهادت اووايه [څنگه چې نقل دي چه د اودس څخه وروسته کلمه شهادت ويل د لويي فضيلت خبره ده يا دا چې د کلمه شهادت څخه مراد اذان دي] بيا په ښه شان مونځ ادا کړه (يا د فاقم مطلب دا دي چې تکبير اووايه) او د قرآن څخه څه چې تاته ياد وي هغه اووايه [۱۱] که ښځ دي ياد نه وي نو الحمد لله، الله اکبر او لا اله الا الله اووايه بيا رکوع وکړه.

هل اللغات: ⑤ سَلَبَكَ: شأ، يعني شأ نيغه ساته جه دشا تبول جورونه په خپل خپل خای شی،
 ⑥ مَنَّا بَيْنَا: جورونه، ⑦ هَلَلَهُ: أي: قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، يعني لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وايه.
 تسهيلات: ددې وضاحت وړاندې تير شوې دې هغې ته رجوع او کړئ.
 [٨٠٥] د مالخه څخه وروسته دعا غوښتل

٨٠٥- (١٩١) وَعَنِ الْقُضَيْلِ بْنِ عَبَّاسٍ - رَحِمَهُ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ① «الصَّلَاةُ مَثْنَى مَثْنَى ② كَشِدَ فِي رُكْعَتَيْنِ ③ وَتَحَنَّنَ وَتَفَرَّغَ وَتَمَسَّكَ ④ لَمْ تُقْبَلْ يَدُكَ ⑤ - يَقُولُ: تَرَفَعْنَا إِلَى رَبِّكَ ⑥ مُسْتَقْبِلًا بِطُورَيْهِمَا وَهَبَكَ ⑦ وَتَقُولُ يَا رَبِّ يَا رَبِّ! وَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَهُوَ كَذَّاءٌ ⑧» (٨٠٥) وَفِي رِوَايَةٍ: "فَهُوَ كَذَّاءٌ" رِوَاةُ التِّرْمِذِيِّ.

توجهه: ① فضل ابن عباس رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل ② (نفل، مونځ دوه دوه رکعاته دي) او په هر دوه رکعات کې التحيات ويل دي ③ او ④ (د لمانځه روح، خشوع، عاجزي او د غريبې اظهار دي) بيا د لمانځه کولو څخه وروسته، د خپل پروردگار طرف ته دواړه لاسونه پورته کړه ⑤ (حضرت فضل رضي الله عنه وايي چې د تم تقنع يديک څخه د رسول الله صلى الله عليه وسلم مراد دا وو چې د لمانځه کولو څخه وروسته ته، د خپل پروردگار طرف ته خپل لاسونه داسې پورته کړه ⑥ چې د لاسونو دواړه ورغوي دې د مخ طرف ته وي (کومه چې د دعا طريقه ده) ⑦ او دا وايه چې اي زما ربه اي زما ربه او کوم سري چې داسې ونه کړي (يعني په مذکوره بالا طريقه باندې عمل ونه کړي او دعا ونه غواړي) نو د هغه مونځ داسې داسې دي (يعني ناقص دي) ⑧ او د يوروايت الفاظ داسې دي چې د هغه مونځ ناقص دي. (ترمذي)

هل اللغات: ① تَحَنَّنَ: التَّكْوَنُ وَالتَّكَلُّفُ: اطمینان او عاجزی، ② تَفَرَّغَ: التَّكَلُّفُ وَالتَّهَانَةُ فِي السَّوَالِ: عاجزی کول او دالله تعالی په زيات منت زاری سره سوال کول. ③ تَمَسَّكَ: عاجزی او غريبی ښکاره کول. ④ تَلَبَّيْ: أي: تَرَفَّعَ: لاسونو پورته کولو ته وائی. ⑤ عَذَائِمُ: أي: نَاقِصٌ فِي الْأَخْرِ وَالْقَبِيلَةِ: ناقص دي يعني پوره اجر او ثواب به ورته نه ملاويږی.

تسهيلات:

قوله: «الصَّلَاةُ مَثْنَى مَثْنَى»

د نغو د دوه رکعتيز او څلور رکعتيز مونځ په افضليت کښې مدلهب:

يعنی نفل مونځ دوه دوه رکعته دې په دې باندې دټولو اتفاق دې چې نفل مونځ دوه دوه رکعته په يو سلام سره هم جائز دی او څلور رکعته هم جائز دی. او په افضل او غير افضل کښې اختلاف شوې دي.
 ① امام شافعي رحمه الله فرماني چې شپه وی او که ورځ وی خو نفل دوه دوه رکعته کول مطلقاً افضل دي.

(١) اخرجه الترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في التخشع في الصلاة (رقم - ٣٨٥)

① د صاحبينو په نيزد ورځې څلور څلور او د شپې دوه دوه نفل کول افضل دي.

② امام ابو حنيفه رحمته الله په نيز مطلقاً څلور نفل کول افضل دي.

داوول فریق د لیل: د زیر بحث فضل بن عباس رضی الله عنه روایت د دوی مستدل دي. په کوم کښې چه د مننی مننی ذکر راغلي دي.

داوول فریق د لیل جواب: په دې حدیث دي په هغې کښې حضور پاک د مونځ گزار ادنی رکعتونو ذکر فرمائیلي دي. د افضلیت خبره نشته دي مطلب دا چه د دوو دوو رکعتونه کم مونځ جائز نه دي.

د دویم فریق دلیل: په شپه کښې د دوو رکعتو کولو افضلیت د تراویح په مونځ باندې قیاس دي. د دویم فریق د دلیل جواب: د تراویحو تعداد چونکه زیات دی په دې وجه هلته آسانی ورکړي شوې ده او په دوو دوو رکعتو باندې عمل کړي شوې دي.

د دریم فریق دلیل: ① د څلورو رکعتو افضلیت د پاره د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها روایت د دوی مستدل دي. هغه فرمائی چه حضور پاک د ماسخوتن د مانځه نه پس په څلورو رکعتو نفلو باندې مواظبت او دوام یعنی همیشه والي فرمائیلي دي. د عائشې رضی الله عنها نه روایت کړي شوي د بخاری شریف یو حدیث داسې دي فرمائی: «ماکان رسول الله ﷺ یزید فی رمضان ولا فی غیره علی احدی عشره رکعة یصلی اربعاً فلا تسأل عن حسنهن وطولهن ثم یصلی ثلاثاً» (بخاری ۱۵۴/۱)

② یو عقلی دلیل هم د دوی مستدل دي. هغه داسې چه هر هغه عبادت افضل دي په کوم کښې چه مشقت زیات وی او یو تحریمه دائمی ساتلو سره څلور رکعتو کولو کښې مشقت زیات دي په دې وجه افضل دی.

د حدیث د بعضې جملو وضاحت:

① «وَتَحْتَمُّ» د باب تفعلیل مصدر دي د عاجزنی په معنی کښې دي.

② «تَشْتَدُّ» د احم د باب تفعلیل نه د مصدر صیغه ده مرفوع دي او د مننی مننی نه پس خبرثانی دي یعنی په هرو دوو رکعتو کښې یو تشهد ضروری دي.

③ «وَتَحْتَمُّ» د احم د باب تفعلیل مصدر دي مرفوع دي د عاجزنی په معنی کښې مگر د دې عاجزنی تعلق باطن سره دي چه په زړه کښې د څه قسم وسوسه رانه شی دا کیفیت په مونځ او غیره د مونځ ټولو ځایونو کښې مطلوب دي.

④ «وَتَقْصُرُ» د احم د باب تفعلیل نه د مصدر صیغه ده ویره دعاغوښتل او سوال کول او په هغې کښې زاری او ژبا ته وائی. د دې تعلق ظاهری بدن سره دي.

⑥ “وَمَنْ كُنْتَ” داهم دَ بابِ تفعیل نه دَمصدر صیغه ده ذلت خواری او د افتقاد او احتقار د ظاهر لویه معنی کښې دې دا ټول الفاظ په ترکیب کښې مرفوع واقع دی.

⑦ “أَمْ تَقْنِمْ يَدَاكَ” د باب افعال نه د مخاطب صیغه ده د اقناع او چتلول په معنی کښې راځي دلته په دعا کښې لاسونه او چتول مقصود دی.

⑧ “يَقُولُ” دا کلام د ابن عباس رضي الله عنه دې د حضور پاک د کلام تفسیر بیانوی یعنی حضور پاک فرماني چه تاسو په دعا کښې دواړه لاسونه او چتونی او د الله تعالی په وړاندې داسې کیفیت جوړوئ چه د لاسونو تلی ستاسو د مخ طرف ته وی اولاسونه مو اوچت وی.

⑨ “وَتَقُولُ يَا رَبِّ يَا رَبِّ” داد مرفوع حدیث حصه ده یعنی حضور پاک فرماني چه تاسو په دعا کښې داسې وایئ.

نوله: “كَذَا وَكَذَا”

د سورة فاتحه په همد فریضت باندې استدلال: یعنی چاچه د مونځ نه پس دعا اونه غوښتنه نو د هغوی مونځ به ناقص وی هم د دې مطلب دپاره په بل روایت کښې د خداج لفظ راغلي دي کوم چه د نقص او نقصان په معنی کښې دې د کوم نه چه معلومیري د فاتحه نه و نیلوسره په مانځه کښې نقص راځي مونځ باطل کیږي نه. سوچ کونکوله سوچ کول پکار دی چه آیا د ع نه غوښتلو سره مونځ باطل شو؟ نه بلکه نقصان راغلو.

د فرسو مخه ورسته د دعا ثبوت: شیخ عبد الحق رحمته الله علیه فرماني چه “دل الحديث على استحباب الدعاء بعد الصلوة” د حدیث نه د مونځ نه پس د دعا مستحب کیدل ثابتیږي.

د فرسو مخه ورسته په اجتماعی دعا کښې دوه ډلې: ① جمهور عجم د فرضونه پس لاسونه او چتول ضروری گنري او بېخپله لاسونه او چتولو سره دعا غواړي. ② د جزیره عرب مسلمانان د فرضونه پس هم د دعا دپاره لاسونه نه اوچتوی. اوس هغوی ته په کتلوسره د عجم علماء هم خال خال د هغوی په لار دتلو کوشش کوي.

د فرسو مخه ورسته د اجتماعی دعا په ثبوت کښې تحقیقی کلام: مفتی هند مفتی کفایت الله رحمته الله علیه د فرضو او سنتو نه پس دعا غوښتل او دعانه غوښتلو سره متعلق “النفائس المرغوبة فی حکم الدعا بعد المكتوبة” په نوم سره یو کتاب لیکلي دي چه په حقیقت کښې یوه فتوی ده په کوم باندې چه د دنیا د مختلفو ملکونو د سلاو علماء د دستخطونه دي. په دې کتاب کښې مفتی صاحب د فرضونه پس د اجتماعی دعا ثبوت سره متعلق یو اوږد کلام کړې دي چه یو ډیر ژور تحقیق دي. د کتاب د فصل اول نه حضرت مفتی صاحب دلائلو سره د سنتونه پس اجتماعی دعا نفی کړې ده اوبیا د دویم فصل نه د فرضونه پس دعا غوښتلو ثبوت باندې د یوولسو احادیثو ذکر کړې دي اوبیاني د مختلف علماء نه د جواز او عدم جواز

فتویٰ غوثیتې ده د کوم په جواب کښې چه د دنیا مختلفو علماؤ جواب ورکړې دې د دغه ټولو جوابونو عبارت تقریباً داسې دې.

فرائضو پسې متصل دعا غوښتل د سنتو موافق ده ددې ثبوت په احادیثو کښې موجود دې. لیکن پس د سنتو او نفلو خاص التزام سره دعا غوښتل ددې ثبوت په حدیث شریف او فقه یو کتاب کښې نشته دې بلکه دا التزام بدعت دې دا ترک کول ضروری دی. (نفانس مرغویه ص: ۶۱)

په اجتماعي دعا کښې د لاسونو په پورته کولو باندې اشکال: حضرت مفتی صاحب چه د کومو احادیثو نه استدلال کړې دې په هغې کښې بیشکه په واضحه توگه د فرضونه پس د دعا غوښتلو ذکر دې لیکن تپوس کونکی دا سوال کوی چه لاسونه اوچتولوسره اجتماعي دعا غوښتلو ذکر او ثبوت په یو حدیث کښې نشته دې او هم په دې وجه اهل حدیث او د حرمینو علماء کرام او د جزیره عرب علماء او د عجمو ډیر کم بعضي علماء د فرضونه پس لاسونه اوچتول او په جمع دعا غوښتل صحیح نه گنړی.

د اشکال جوابونه: د فرضونه پس د دعا قائلین حضرات هغوی ته یو څو جوابونه ورکوی:

① حضور پاک چه د نفلونو نه پس دعا غوښتې ده نو په هغې کښې لاسونه اوچت کړی دی. فقهاؤ دا عمل فرضوسره یوځای کړو او په دې باندې عمل شروع کړو. فیض الباری شرح بخاری کښې حضرت شاه انور شاه کشمیری رحمته الله علیه په دې باندې ژور تحقیق او اوږد کلام کړې دې.

② لاسونه اوچتول د دعا په ادا بو کښې دی کله چه د دعا ثبوت شته نو د رفع یدین ثبوت خپل پخپله اوشو.

③ زیر بحث حدیث په واضحه توگه عاجزنی سره لاسونه اوچتولوسره په ژړا او زارنی سره دعا غوښتلو ترغیب ورکوی. په حدیث کښې سره ددې چه یو بل احتمال هم دې خود هغې واضحه مطلب هم دغه دې چه دامعامله د مونځ کولونه پس د دعا غوښتو ده هم ددې دپاره شیخ عبدالحق رحمته الله علیه لمعات کښې د فرضونه پس په جمع باندې دعا غوښتل مستحب لیکلی دی.

قوله: "فَبُخِذَاجٌ"

د خداج معنی: یعنی څوک چه داسې دعا نه غواړی نو د هغه مونځ به ناقص وی دلته د خداج په دې لفظ سره هم نقصان مراد دې. په یو حدیث کښې فاتحه خلف الامام پریخودلو دپاره د خداج لفظ استعمال کړې شوې دې د کوم نه چه معلومېږی چه د فاتحه لوستل فرض نه دی بلکه واجب دی گنی د خداج لفظ به نه استعمالیدو بلکه د باطل لفظ

به راتلو.

الْفَصْلُ الثَّالِثُ

[۸۰۶] دامام دپاره په تكبير اتوبا ندي جهر كول

۸۰۶- (۱۴۱) عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ الْمُعَلَّى، قَالَ [۱] «صَلَّى لَنَا أَبُو سَعِيدٍ الْخَدْرِيُّ، فَتَهَيَّرَ بِالتَّكْبِيرِ حِينَ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ [۲] وَحِينَ سَكَدَ، وَحِينَ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ [۳] وَقَالَ هَكَذَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»، رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: [۱] سعيد ابن حارث ابن معلى وايي [۲] چې ابو سعيد خدری رضي الله عنه مونږ ته مونځ راكړو نو په اوچت آواز سره يې الله اكبر وويلي كوم وخت چې هغه د سجدي څخه خپل سر پورته كړو [۳] او كوم وخت چې سجدي ته لاړلو او كوم وخت چې د دوه ركعانه كولو نه پس ودریدلو [۴]، او وي فرمايل چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ما دغسې (په پورته آواز سره په تكبیراتو ویلو باندې) لیدلي دي. (بخاري)

تسهيلات: قوله: «حِينَ رَفَعَ رَأْسَهُ»

په دریو مقاماتو کښې د جهر یا تکبیراتو وجه: په دې دریو مقاماتو کښې په اوچت آواز سره د تکبیرات ذکر په دې وجه کړې دي چې بحث هم په دې کښې روان شوی وو یا ددې دپاره چې خلقو هم په دې مقاماتو کښې د سستۍ د وجې نه تکبیرات وئیل پریځودې وو یا ددې دپاره ددې دریو ذکر د نمونې په توگه اوکړې شو او باقی تکبیرات په دې باندې قیاس کړې شو.

شیخ عبدالحق رحمته الله لمعات کښې لیکلی دی چې د بنو مروان په دور کښې به حضرت ابوهریره رضي الله عنه مونځ ورکولو. یوځل هغه بیمار شو نو مونځ حضرت ابو سعید خدری رضي الله عنه ورکړو او په دې دریو مقاماتو کښې ئې په اوچت آواز سره تکبیرونه اووئیل. کله چې د مونځ نه فارغ شو نوچا ورته اووئیل دې خلقو ته ستاسو مونځ نوې ښکاره شو هغوی په منبر باندې اودریدو او ونی وئیل قسم په خدائی زما په دې باندې هیڅ پرواه نشته چې تاسو ما سره زما په مونځ کښې اختلاف اوکړنې یا اونه کړنې ما حضور پاک لیدلي دي او هغوی به هم داسې مونځ ورکولو. شیخ په لمعات کښې داهم لیکلی دی چې مروان اود هغه تابعدارو به په مونځ کښې د اوچت آواز په ځانې په مزه تکبیرونه وئیل هم په دې وجه حضرت ابو سعید خدری رضي الله عنه د حضور پاک د مونځ حواله ورکړه چې امام له پکار دی چې هغه دې خلقو ته نه گوري بلکه مسنون طریقه دې خپله کړی او په اوچت آواز سره دې تکبیرونه وائی.

[۸۰۷] په ما نځه کښې د تکبیراتو تعداد

۸۰۷- (۱) [۱۸] وَعَنْ عِكْرَمَةَ، قَالَ: «صَلَّيْتُ خَلْفَ شَيْخٍ بِمَكَّةَ [۲] فَكَبَّرْتُ ثَلَاثِينَ وَعَشْرِينَ تَكْبِيرَةً [۳] فَقُلْتُ لِأَبْنِ عَبَّاسٍ: إِنَّهُ أَتَمُّ [۴] فَقَالَ: تَكَلَّفْتَ أَمَّا، سَنَةَ أَبِي الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»، رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمہ: [۱] عکرمہ فرمائی کہ ماہ مکہ کی پہلی یوذا سری (یعنی حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ) پس منیٰ میں گئے اور [۲] ہجرت کے بعد مکہ کی دوسری وارہ (تکبیرات اوایل) میں ابن عباس رضی اللہ عنہ سے کہے کہ میں نے اس کے پیچھے (داسی معلوم ہے) کہ وہ سری احقر دی (جی دومرہ زیات تکبیرات کوئی) [۳] ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمایا میں سنا ہوں کہ وہ سری دا طریقہ خود حضرت ابو القاسم محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم سے (بخاری)۔

حل اللغات: ① شَیْخٌ: یوذا سری، ② أَتَمُّ: اُنْی: جَاحِلٌ: ناہوہ، ③ تَكَلَّفْتَ: اُنْی: لَقَدْ تَكَلَّفْتَ: ورک دی کری تا لہ۔ (دا کلمہ تعجب ہے، مراد ہے دعا کوئی دا پہ مدح او دم دواور کینی استعمال ہے دلہ تا سنل دا احقر و نیلو پہ مقابلہ کینی د دم دپارہ استعمال شوے ہے)۔

تسهيلات: قوله: «سَنَةَ أَبِي الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»

دعکرمہ د تکبیرات پہ تعداد کینی شک پیدا کیدل شارحین لیکے کہ مروان پہ دور حکومت کینی ہجرت کے بعد منیٰ میں تکبیرات پہ مزہ و نیل شروع کری و۔ حضرت عکرمہ رضی اللہ عنہ ہم ددغہ غلطی بنکار شوے و۔ لہذا کہ کلہ ہجرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ پہ اوچت آواز سرہ تکبیرات و نیل و اوردہ نو پہ دیرہ حیرتیا کینی پر تو لو او اعتراض نی او کری و۔ ہجرت استاذ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ ہجرت بنہ اور تو لو او ورتہ نی او فرمائیل تکبیرات د حضور پاک سنت دی۔ ددی حدیث پس منظر او ددی نہ مخکینی حدیث پس منظر یوشان دی کہ پہ ہجرت وخت تکبیرات کو کینی حکومت طرف نہ خہ فرق راغلی و و پہ دی وجہ عامو خلقتہ شک شوے و۔

[۸۰۸] پہ ہر تہیتید او پور تہ کید و کینی تکبیر

۸۰۸- (۱) [۱۹] وَعَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ، مُرْسَلًا، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكْبُرُ فِي الصَّلَاةِ كُلَّمَا خَفَضَ رُفْقًا [۲] فَلَمْ يَزَلْ تِلْكَ صَلَاتُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۳] حَتَّى لَقِيَ اللَّهَ تَعَالَى»، رَوَاهُ مَالِكٌ.

ترجمہ: [۱] علی بن حسین بطریق مرسل روایت فرمائی [۲] کہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جب پہ لمانخہ کی کلہ بنسکتہ کیدلو (یعنی رکوع او سجدی تہ تہ تلو) او کلہ جب بہ (د قومہ، جلسہ او قیام پہ وخت) و دریدلو نو تکبیر بہ بی و نیلو [۳] او حضور صلی اللہ علیہ وسلم بہ ہمیشہ دغسی منیٰ کو لو [۴] تر دی کہ اللہ تبارک و تعالیٰ سرہ بی ملاقات و شو (یعنی وفات شولی) (مالک)۔

(۱) بخاری کتاب الاذان باب التکبیر اذا قام من السجود (رقم ۷۸۸)

(۲) أخرجه ابن مالك في الموطأ كتاب الصلاة باب افتتاح الصلاة (رقم ۱۷)

حل اللغات: ① غَفَضَ: نبكته كيدلو به (ركوع يا سجدي ته). ② لَقِيَ اللَّهَ تَعَالَى: د ملاقات نه مراد وفات كيدلو دي.

تسهيلات: نوټ: د ترجمه څخه د حديث مطلب واضح دي.

[۸۰۹] صرف د تكبير تحريم په وخت رفع يدي

۸۰۹- (۲۰۱) ① وَعَنْ عَلْقَمَةَ، قَالَ: قَالَ لَنَا ابْنُ مَسْعُودٍ: ② «أَلَا أَصَلِّي بِكُمْ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ فَصَلَّى وَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً مَعَ تَكْبِيرَةِ الْإِفْتِخَارِ»، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ ③ وَقَالَ أَبُو دَاوُدَ: لَيْسَ هُوَ بِصَحِيحٍ عَلَى هَذَا الْمَعْنَى.

توجه: ① علقمه رضي الله عنه راوي دي چې ابن مسعود رضي الله عنه مونږ ته وفرمايل ② آیا زه تاسو ته د رسول الله صلی الله علیه وسلم په شان مونږ در نه کړم ③ نو ابن مسعود رضي الله عنه مونږ ته (د رسول الله صلی الله علیه وسلم د طریقې مطابق، مونږ را کړو او یوازي د تکبير تحريم په وخت يې دواړه لاسونه پورته کړل، ترمذي ابوداؤد نسائي، ④ ابوداؤد ويلي دي چې دا حديث داسې صحيح نه دي.

حل اللغات: ① تَكْبِيرَةُ الْإِفْتِخَارِ: تکبير تحريمه.

تسهيلات: نوټ: د ترجمه څخه د حديث مطلب واضح دي.

[۸۱۰] د تكبير تحريم په وخت د لاسونو پورته كول

۸۱۰- (۲۱۱) ① وَعَنْ أَبِي حَمِيدٍ السَّاعِدِيِّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: ② «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ اسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، ③ وَرَفَعَ يَدَيْهِ، وَقَالَ: "اللَّهُ أَكْبَرُ"، رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

توجه: ① ابو حميد الساعدي رضي الله عنه فرمايي ② چې رسول الله صلی الله علیه وسلم چې به د لمانځه د پاره اودريدلو نو مخکې به د قبلي طرف ته متوجه كيدلو ③ بيا به يې دواړه لاسونه پورته كول او دهغې څخه وروسته به يې الله اكبر ويلو. (ابن ماجه)

تسهيلات: نوټ: د ترجمه څخه د حديث مطلب واضح دي.

[۸۱۱] په مانځه كښې د نبی عليه السلام شاته څخه څيزونه ليدل

۸۱۱- (۲۲۱) ① وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: ② «صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الظُّهْرَ، ③ وَفِي مَوْجِزِ الصُّغُوفِ رَجُلٌ، فَاسَاءَ الصَّلَاةَ ④ فَلَمَّا سَلَّمَ نَادَاهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ⑤ "يَا فُلَانُ أَلَا تَتَّقِي اللَّهَ؟ أَلَا تَرَى كَيْفَ تُصَلِّي؟ ⑥ لَكُمْ تَرَوْنَ أَنَّهُ يُخْفَى عَلَى شَيْءٍ مِمَّا تَصْنَعُونَ؟ ⑦ وَاللَّهِ إِنْ لَأَدْرِي مِنْ خَلْفِي كَمَا أَرَى مِنْ بَيْنِ يَدَيْ"، رَوَاهُ أَحْمَدُ.

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب من ذكر انه يرفع يديه إذا قام من التنتين (رقم - ۷۴۷) و الترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، باب ما جاء في وضع اليدين على الركبتين في الركوع ۲۵۷ والنسائي كتاب التطبيق/الرخصة في ترك ذلك قال البخاري (رقم ۱۰۵۸)

(۲) اخرجه ابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها، باب افتتاح الصلاة (رقم - ۸۰۳)

(۳) اخرجه احمد في المسند ۴۴۹/۲

قرجه: ۱ ابوهريره رضي الله عنه فرمايې ۲ چې رسول الله ﷺ (يو خل، مونږ ته د ماسپڅين مونځ راكوي ۳ په آخر صف كې يو سړي ولاړ وو هغه په صحيح طور سره مونځ ونه كې ۴ كوم وخت چې هغه سړي سلام وگرځوي نو حضور ﷺ هغه ته آواز وركولو سره وفرمايل ۴ اي فلانيه آيا ته د الله بزرگ وبرتړ څخه نه وپرېږي؟ آيا تاته معلومه نه ده چې تا څنگه مونځ وكړي؟ ۵ ته خو دا گڼي چې ته څه كوي ما ته نه دي معلوم ۶ حالانكه قسم په الله څنگه چې زه مخې ته څيزونه وينم دغسې خپل وروسته هم څيزونه وينم، احمد.

هل اللغات: ۱ فأساء: أي: أتى فيها بما يبطئنا: مونځ ماتونكې عمل نې كولو. ۲ تَوَرَّتْ: أي: تَطَلَّوَتْ: ستاسو خيال او گمان دې. ۳ يَفْقَى: پټ دى، معلوم نه دى. ۴ تَصْنَعُونَ: چه څه عمل كوي تاسو په خپل مونځ كښې.

تسهيلات: قوله: مِنْ خَلْفِي:

نبي عليه السلام ته د شاهي ننگدار په نظر راټول: يعنى په الله تعالى قسم زه په مانځه كښې شاته ولاړ خلق وينم په دې وجه تاسو په مانځه كښې څه خلاف سنت حركت مه كوئى ددې حديث نه معلومه شوه چه حضور پاك ته وړاندې روستو يوشان ښكاريدل.

سوال: په دې ځانې كښې دا سوال پيدا كيږي چه الله تعالى علم غيب خپله خاصه گرځولې ده. په قرآن كريم كښې ډير آياتونه او د انبياء كرامو اولياء عظامو ډيرې قصې او واقعات په دې باندې دلالت كوي چه علم غيب د الله تعالى خاصه ده. حالانكه

اشكال: دلته ددې حديث نه دا خيال پيدا كيږي چه حضور پاك عالم الغيب وو او هغوى په وړاندې روستو حاضر او پټو څيزونو باندې خبريدلو ددې تعارض څه جواب دې؟

د اشكال درې جوابونه: ۱ د حضور پاك په مانځه كښې وړاندې روستو يوشان ليدل د معجزې په توگه وو نو هغوى به په حقيقى سترگو وړاندې روستو كتل. (قاله عبدالحق رحمه الله في اشعة المعات: ۳۹۲)

۲ حافظ ابن حجر رحمته الله فرماني چه په حضور پاك باندې به په مانځه كښې انكشاف تام كيدلو او د انكشاف تام د دغه حالت د وجې نه په حضور پاك باندې به د تجليات پوره نزول كيدلو. د څه په وجه چه به خرق عادت هغوى ته وړاندې روستو هرڅه ښكاريدل. د اكفيت به د مانځه نه بهر نه وو په دې وجه د مانځه نه بهر چه د حضور پاك نه د علم غيب نفى كړي شوې دهغې دې حديث سره تعارض نشته.

۳ د وحى يا الهام په توگه حضور پاك ته معلوميدله بهر حال څنگه هم چه وي مگر دا حالت مستمره نه ووبلكه د مانځه د حالت پورې محدود وو.

[۲۹/۱۲] بَابُ الْقِرَاءَةِ فِي الصَّلَاةِ

په مونځ كېنې د قراءت بيان

خلاصة الباب:

فيه ثلاثة واربعون حديثاً مشتملة على إحدى عشر مسألة:

- ① قراءة الفاتحة: ۱، ۲، ۶.
- ② التصاح القراءة: ۳، ۲۲.
- ③ التأمين: ۴، ۵، ۲۳، ۲۴.
- ④ قراءة الفاتحة خلف الإمام: ۲، ۳۰.
- ⑤ السكوت خلف الإمام: ۵، ۳۱، ۳۲، ۳۳.
- ⑥ تفاوت الركعات في القراءة: ۶، ۷، ۲۹.
- ⑦ التخفيف في القراءة: ۹۱.
- ⑧ ما ينوب عن القراءة للأُمى: ۳۴.
- ⑨ جواب بعض الكلمات: ۳۵، ۳۶، ۳۷.
- ⑩ قراءة المفصلات: ۲۹، ۴۲.
- ⑪ تسمية بعض السور المقرؤة في الصلوة: ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۱۹، ۲۰، ۲۱، ۲۵، ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۳۸، ۳۹، ۴۰، ۴۱، ۴۳.

د فقهاء كرامو په مينځ كېنې د اختلاف وجوهات:

- ① د فقهاء كرامو په مينځ كېنې كله ددې وجې نه اختلاف پيدا كيږي چه په يوحكم كېنې د استنباط او استخراج اسباب او علل مختلف وي
- ② او كله په دې وجه اختلاف كيږي چه د شرعي حكم ناسخ او منسوخ په صحيح توگه پېژندگلونه كيږي
- ③ او كله فهم ادراك معاني كېنې فرق راځي.
- ④ او كله د مجتهدينو په اجتهاد كېنې تخلف وي
- ⑤ كله هم د يوحكم متعلق كثر نصوص او په دې كېنې تفاوت د اختلاف ذريعه جوړيږي.
- ⑥ كله په صحابه كرامو كېنې په يوحكم باندې اختلاف عمل سبب اختلاف وي. چونكه په هغه زمانه كېنې د ذرائع ابلاغ كمې وو او د لرې لرې علاقه به خلق راتلل مدينه منوره كېنې به نې د حضور پاك ﷺ نه يوحكم زده كولو او واپس به تلل او په هغه حكم باندې به ټول عمر روان وو. حالته شاته به په هغه حكم كېنې بدلون راغلې وو ليكن هغوی به پخپله د نبی کریم ﷺ نه يوحكم زده كړې وو په دې وجه به هم په هغې باندې قايم وو نو د راتلونكو خلقو دپاره به هغه د اختلاف سبب جوړيدو.

د فقهاء کرامو چه په کوم کوم خانی کښې اختلاف پیداشوي په دغه اختلافي مسالو کښې يوه معركة الآراء مسئله د قراءت خلف الامام ده. يعنی په امام پسې د اقتداء په دوران کښې مقتدی لره سورة فاتحه ونیل څه حکم لری. نو په دې کښې د جواز او عدم جواز اختلاف دې هم ددې وجې نه د قراءت خلف الامام مسئله دهميشه نه د بحث موضوع ده. لهذا دلته هم ددې متعلق يو څو بحثونه حاضر خدمت دی.

الفصل الأول

[۸۲۲] په مانځه کښې د سورة فاتحه وليلو حکم

۸۲۲- (۱) عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "«لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ»"، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ. [وفي روايةٍ لِمُسْلِمٍ: "«لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِأَمْرِ الْقُرْآنِ فَصَاعِدًا»"].

ترجمه: [۱] عبادہ بن صامت رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] کوم سړي چې په لمانځه کي سورة فاتحه ونه ويله د هغه مونځ پوره نه شو، بخاري مسلم، [۳] او د مسلم په يو روايت کي دا الفاظ دي چې د هغه سړي مونځ نه کيږي چې سورة فاتحه او د هغې څخه وروسته د قرآن څخه ونه وايي.

هله اللغات: - ① لاصلاة: أي: كماله. يعني کامل مونځ نه دې. ② أم القرآن: يعني سورة فاتحه، ③ فصاعداً: أي: فما زاد عليها: دا د صعود نه دې يعني د ښکته نه پورته ختلو ته وائی. دلته ترې زياتي قرات لوستل مراد دی.

تسهيلات: -

نوله: لاصلاة:

په قرات في الصلاة کښې درې مباحث: - په مانځه کښې د قرات متعلق درې بحثونه اهم او مشهور دي په کوم کښې چې د فقهاؤ کرامو اختلاف دې. اول بحث د فاتحي په رکښت او عدم رکښت کښې دې. دويم بحث په دې کښې دې چې څو رکعتو کښې قرات فرض دې. دريم بحث امام پسې شاته قرات کښې دې. دا ذکرشوی دريواره بحثونه په ترتيب سره بيانولې شی.

(۱) اخرجه بخاري كتاب الاذان باب وجوب القراءة للإمام والمأموم في الصلوات كلها، في العضر والسفر، وما يجهر فيها وما يخنف (رقم- ۷۵۶) وسلم كتاب الصلاة، باب وجوب قراءة الفاتحة في كل ركعة، وإنه إذا لم يحسن الفاتحة، ولا أمكنه تعلمها قرأ ما تيسر له من غيرها (رقم- ۳۴ - ۳۹۴) وأبو داود كتاب الصلاة، باب من ترك القراءة في صلاته بفاتحة الكتاب (رقم- ۸۲۲) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها، باب القراءة خلف الإمام (رقم- ۸۳۷) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب ما جاء أنه لا صلاة إلا بفاتحة الكتاب (رقم- ۲۴۷) والنسائي كتاب الافتتاح /باب البدء بفاتحة الكتاب قبل السورة (رقم- ۹۱۰)

اول بحث: د سورة فاتحي په ركنيت كښې هدايه:-

① امام شافعي رحمته الله عليه امام مالك رحمته الله عليه او امام احمد بن حنبل رحمته الله عليهم يعني جمهور فرماني په مونځ كښې فاتحه وئيل په متعين توگه باندې فرض ده اودا د مونځ ركن دې كه فاتحه اونه وئيلې شي نو مونځ نه كيږي باقي قرآن كه هرڅومره وئيلې شوی وي.

② امام ابوحنيفه رحمته الله عليه او صاحبين فرماني چه فاتحه په متعين توگه باندې وئيل د مونځ ركن نه دې بلكه د مونځ ركن "قدر ما تجزيه الصلوة" دې كه اوږد آيت وي او كه مختصر وي يعني دومره اندازه باندې د قرآن لوستل په مونځ كښې فرض دی په كوم سره چه مونځ كيږي كه هغه درې واړه آياتونه وي يا يو اوږد آيت وي اود احاديث مباركو د وجې نه بالخصوص په مونځ كښې فاتحه لوستل واجب دی. كه يو مونځ گذار باقي قرآن او وئيل ليكن فاتحه ئي پريخوده نو فرض قرأت خواد شو ليكن د واجب پاتې كيږدو د وجې نه مونځ ناقص پاتې شو لهذا سجده سهو به كول وي دې دپاره چه جيره نقصان اوشي يا به مونځ دوباره كولې شي.

د اول طريق دليل:- ① د حضرت عباد بن صامت رضي الله عنه دا زير بحث حديث د دوی مستدل دې ځكه چه په دې كښې ذكر دې چه د فاتحي نه وئيلوسره مونځ نه كيډل گرځولې شوی دی معلومه شوه چه په خاص توگه باندې د فاتحي وئيل فرض دی. د دې پريخودوسره د مونځ نفی كيږي او كوم ته چه دامقام حاصل وي هغه ركن وي لهذا فاتحه د مونځ ركن دې داخبره هم ياد لرئې چه د مالكيه حضراتو په نيز فاتحي سره د سورت يوځاني كول هم فرض دی يعني دواړه د مونځ ركن دی.

د دويم طريق دليل:- د قرآن آيت «فَأَقْرَءُوا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْآنِ» (سورت مزمل: ۲۰) د دوی مستدل دې. د قرآن د آيت اطلاق چې د كوم څيز تقاضا كوي هغه به مانځه كښې مطلق قرآن لوستل دی. او د مونځ ركن دې. دلته د فاتحي تخصيص او تعيين نشته دې لهذا دا ركن كيډي نه شي. اود فاتحي تخصيص د حديث خبر واحد سره شوې دې او كوم حكم چه په خبر واحد سره ثابت شي هغې ته فرض نه بلكه واجب وئيل پكاردی نو مطلق د قرآن لوستل ركن او فرض دی او خاص كر د فاتحي وئيل واجب دی. داځكه چه د فرض اوركن مقام قطعي اويقيني وي اود قطعي حكم د اثبات دپاره دليل هم قطعي كيډل پكاردی.

د دلائلو څلور قسمونه:- ځكه چه دلائل څلور قسمه دي.

① قطعي الثبوت قطعي الدلالة په دې سره فرض ثابتيږي

② قطعي الثبوت ظني الدلالة په دې سره واجب ثابتيږي

③ ظني الثبوت قطعي الدلالة په دې سره سنن مؤكده وغيره ثابتيږي

④ ظني الثبوت ظني الدلالة په دې سره مستحبات ثابتيږي

طریقه استدلال ۱- مذکورہ زیر بحث حدیث حضرت عبادہ رضی اللہ عنہ حدیث خبر واحد دے کوم چہ ظنی الثبوت قطعی الدلالة دے پہ کوم سرہ چہ فرض یا رکن نہ شی ثابتیدی بلکه صرف واجب ثابتیدی شی اود وجوب فاتحه احناف قائل دی لهذا دا حدیث دھغوی د مسلک مخالف نہ دے اونه دھغوی مسلک د حدیث مخالف دے.

د حدیث پہ مفهوم کنبی دوه اقوال ۱- بل د "لاصلوة" دوه مفهوم اخستے شی ① یو مفهوم دا چہ ددی نہ بالکل د اصل صلوة نفی مراد واخستے شی ② دویم مفهوم دادے چہ دے نہ د کمال صلوة نفی مراد واخستے شی یعنی د فاتحہ نہ وئیلو پہ صورت کنبی مونخ نہ کامل کیری بلکه ناقص کیری

د دویم مفهوم قائلید: - د حضرت ابوهریرہ رضی اللہ عنہ روایت دا دویم مفهوم متعین کرے دے پہ کوم کنبی چہ "فصلوته خداج غیر تمام" الفاظ راغلی دی یعنی د مانخہ وجود دے مگر د فاتحہ نہ وئیلو پہ وجہ سرہ ناقص دے اودا ہم هغه وخت چہ کله سړې امام یا منفرد وی مقتدی نہ وی الزامی جواب دادے چہ پہ حدیث کنبی مازاد او فصاعدا الفاظ هم دی. نوآیا د فاتحہ نہ علاوہ خہ نور هم رکن صلوة دی؟

دویم بحث: د قراءت د فرضیت نیاره د رکعتونو پہ تعیین کنی مذاہب:-

پہ مونخ کنبی د قراءت پہ فرضیت اتفاق دے خود قرأت دپاره د رکعت پہ تعیین کنبی اختلاف دے. ① د امام زفر رحمہ اللہ او حضرت حسن بصری رحمہ اللہ پہ نیز صرف پہ یو رکعت کنبی قرأت فرض دے ﴿فَأَقْرَءُوا﴾ حکم دے پہ کوم کنبی چہ تکرار نشته دے او امر د تکرار تقاضا هم نہ کوی پہ یو رکعت کنبی فرض قرأت کافی دے.

② امام مالک رحمہ اللہ فرمائی چہ پہ در یو رکعتو کنبی قرأت فرض دے څکه چہ درې رکعتہ اکثر دی او "للاکثر حکم الکمل" مسلمہ قاعده ده لکه چہ د مالکیہ پہ نیز په څلورو وارو رکعتو کنبی قرأت فرض دے لیکن دریو رکعتو کنبی وئیلو سره د احق ادا کیری.

③ امام شافعی رحمہ اللہ په نیز د فرضو په ټولو رکعتونو کنبی قرأت فرض دے او ضم سورت د فرضو په اول دوو رکعتو کنبی نه واجب دے نه سنت دے بلکه مستحب دے. د مشهور قول مطابق د حنابلہ هم دغه مسلک دے چہ په ټولو رکعتونو کنبی قرأت فرض دے. د احضرات د قرآن او حدیث مطلق حکم ته گوری په کوم کنبی چہ د قرأت کولو حکم دے.

④ د ائمہ احناف مشهور او مفتی به قول دادے چہ که چرته څلورو رکعتو والا مونخ وی نو په اول دوو رکعتو کنبی "بقدر ثلاث ایات قصار" مطلق قرأت فرض دے او خاص توگه باندي د فاتحہ وئیل واجب دی. البته د دوو رکعتونه پس قرأت کول ضروری نه دی که فاتحه وائی او که تسبیح وائی یا چپ پاتې شی.

دریم بحث: په قرأت خلف الامام کښې مذهب:-

د لاری د قرأت درې صورتونه:- ① دا مام د پاره او د هغه منفرد دپاره جهري او سري دواړو مونځونو کښې مطلق قرأت بالاجماع فرض دي.

② په مقتدی او ماموم باندې امام پسي شاته دسورت لوستل بالاتفاق واجب نه دی.

③ اوس صرف يو صورت پاتې شو چه امام پسي شاته په مقتدی باندې فاتحه ونييل څنگه دی په دې کښې اختلاف دي.

د قرأت خلف الامام د اختلاف نوعيت:- امام پسي شاته قرأت کول يعنی فاتحه خلف الامام ونيلو يا نه ونيلو کښې د فقهاء کرام د پير لونی اختلاف دي. دا يو معركة الآراء او اختلافی مسئله ده. په اختلافی مسئلو کښې دا د ټولو نه زیاته سخته مسئله ده ځکه چه يو فريق لوستلو ته فرض وائی او دویم فريق ناجائز او حرام وائی. دا اختلاف بهر حال د صحابه کرامو د وخت نه راوراڼ دي په هغه دور کښې په دې کښې دومره شور اوسختی نه وه. علامه بدرالدین عینی رحمته الله اتیا صحابه کرام شمیرلي دي چه د فاتحه خلف الامام دترك کولو قائل وو. په دوی کښې حضرت عبدالله بن مسعود، حضرت ابن عباس، حضرت عمر فاروق، حضرت ابو موسی اشعري، حضرت ابودرداء، حضرت ابن عمر، حضرت علی، حضرت عائشه رضی الله عنهن مونه شامل دي.

د دې مسئلې نوم قرأت خلف الامام دي مگر د دې نه فاتحه خلف الامام مراد اخستل متعین شوی دی. ① د امام شافعی اوداؤد ظاهري وغيره امامانوپه نیز قراءه خلف الامام مطلقاً فرض دي. که جهري مونځ او که سري اود جمهور فقهاء يعنی امام ابوحنيفه رحمته الله امام مالک رحمته الله امام احمدبن حنبل رحمته الله سفیان ثوري رحمته الله اوزاعی رحمته الله او عبدالله بن مبارک رحمته الله په نیز جهري مونځ کښې امام پسي شاته فاتحه ونييل جائز نه دی.

② بیا د ائمه ثلاثه نه امام مالک رحمته الله او امام احمدبن حنبل رحمته الله په نیز په سري مونځ کښې قرأت خلف الامام مستحب دي خو په جهري مونځ کښې که چرې مقتدی د امام قرأت نه اوري نو هغه وخت هم د هغه دپاره فاتحه ونييل مستحب دی. امام محمد رحمه الله ته هم داسي نسبت شوې دي چې د هغوی په نیز هم په سري مونځونو کښې قرأت لوستل مستحب دي.

③ امام ابوحنيفه رحمته الله په سري مونځونو کښې فاتحه ونييل اونه ونيلو متعلق پنځه اقوال په تعارف السنن کښې د حضرت سيد يوسف بنوري رحمته الله نقل کړی دی.

۱- ونييل واجب دی. ۲- مستحب دی. ۳- مباح دی.

۴- مکروه تنزیهي دی. ۵- مکروه تحریمی دی.

د آخافو په نیز مکروه تحریمی ته ترجیح حاصله ده.

امام محمد ته په سرې موقّع کښې د قراءت خلف الامام د استحباب نسبت :-

① د احنافو د علماؤ نه امام محمد رحمته الله عليه طرف ته دا خبره صاحب د هدايه منسوب کړې ده چه د امام محمد رحمته الله عليه په نیز مستحب دی. خو

② ملا علی قاری رحمته الله عليه د مشکوة شریف په شرح کښې فرماني: "والامام محمد من المتأويين الى الناس في القراءة في السرية وهو اظهر في الجمع بين الروايات الحديثة" (مرقات ج ۲ ص: ۳۰۱) يعنى زمونږ ائمه احناف نه امام محمد رحمته الله عليه سرې مونځونو کښې قرأت خلف الامام کښې د شوافع موافق دې او د احاديثو ټول روايات راجع کولو د پاره دا مسلك زيات واضح دې او هم دغه د امام مالك رحمته الله عليه هم مسلك دې. ملا علی قاری فصل ثانی د ابو هريره رضي الله عنه د حديث نمبر (۸۵۵) لاتدي ليکي: "ومفهومه انهم كانوا يسمون بالقراءة في مكان يخفى فيه رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو مذهب الاكثر وعليه الامام محمد من التمسك" (مرقات: ۳۰۲/۲)

③ غالباً د شاه ولي الله رحمته الله عليه هم دغه رائي ده چه سرې مونځونو کښې قرأت خلف الامام بهتري.

امام محمد مخفه په ټولو مونځونو کښې د قراءت خلف الامام د عدم جواز نکل :-

که د امام محمد رحمته الله عليه د کتابونو طرف ته رجوع او کړې شي نو په دې موجوده حالت کښې د هغوی د کتابونو نه هم دغه معلوميرې چه د هغوی په نیز په هيڅ يو صورت کښې فاتحه خلف الامام د ونيلو اجازت نشته دې.

① موطا امام محمد رحمته الله عليه کښې هغوی فرماني "لا قراءة خلف الامام فيما جهر فيه ولا فيما لم يجهر بذلك جاءت عامة الآثار وهو قول ابي حنيفة". (ص: ۹۴)

② دغه شان هغه کتاب الآثار کښې ترک قرأت خلف الامام روايتونه جمع کولو سره فرماني "وبه نأخذ لان في القراءة خلف الامام في شيء من الصلوة يجهر فيه ولا يجهر" (ص: ۶۵)

د دې روايتونو نه بيشکه معلوميرې چه د امام محمد رحمته الله عليه مسلك فاتحه خلف الامام کښې هم هغه دې کوم چه د عامو احنافو دې

د مسلك حنفی مفتي په قول :- خود ائمه احناف د مسلك فتوی داسې نه ده. افسوس که په سرې مونځونو کښې احنافو د فاتحه خلف الامام ونيلو فتوی ورکړې وې نو شوافع په جهري کښې دنه ونيلو فتوی ورکولې نو په دې سره به په دواړو مسلكونو کښې د دې سخت اختلاف داخليج کم شوې وې او په ټولو نصوصو کښې به تطبيق کيدلو لکه چه د مالکيه او حنبله مسلك دې.

نوټ: دلته مونږ دا اختلاف په دوو مذاهبو کښې تقسيموو. اول مذهب وجوب قراءه خلف الامام او دويم مذهب عدم جواز قراءت خلف الامام تفصيل داسې دې.

داول فريق اول دليل ۱- زیر بحث حديث د حضرت عبادہ بن صامت رضی اللہ عنہ د دوی مستدل دې. کوم چه په صحيحين کښې ذکر دې.

د اول دليل درې جوايونه: - ① داخير واحد دې ددې نه فرضيت نه شی ثابتيدې. د فرضيت د ثبوت دپاره قطعی الثبوت او قطعی الدلالة نقص ضرورت دې کوم چه دلته نشته دې.

② حضرت عبادہ بن صامت رضی اللہ عنہ نه کوم روايت صحيحين کښې نقل دې چه "لا صلوة لمن لم يقرأ بفاتحة الكتاب" په دې سره قرأت خلف الامام باندې استدلال نه شی کيدې ځکه چه په دې روايت کښې قطعاً دا تصريح موجود نه ده چه دا د منفرد مونخ دې يا د امام يا د مقتدی مونخ دې ددې نه خو صرف دا معلوميری چه چا فاتحه اونه وئيله دهغه مونخ اونه شو. نو ددې متعلق مونخ هم دا وايو چه د منفرد او امام مونخ د فاتحې نه بغير صحيح نه دې.

د مذکورہ توجيه قائلين - ① د قرأت خلف الامام ددې قسم ټول رواياتو داسې توجيه امام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہ کړې دې امام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہ قول ترمذی ص ۵۰ باندې ذکر دې. د امام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہ يو قول ابن قدامه رحمہ اللہ المغنی کښې نقل کړی دی. عبارت مزيدار دې په دې وجه د ناظرينو دپاره پيش کولې شی.

"قال احمد ما سمعنا احدا من اهل الاسلام يقول ان الامام اذا جهر بالقراءة لا تجزئ من خلفه الا المرقء، وقال هذا النبي صلى الله عليه وسلم واصحابه وهذا ما نك في اهل الحجاز وهذا الثوري في اهل العراق وهذا الاوزاعي في الشام وهذا الليث في اهل مصر، ما قالوا الا رجل صلى وقرأ امامه ولم يقرأ هو، صلوته باطل".

② هم دغه توجيه حضرت سفيان ثوري رضی اللہ عنہ هم په ابوداؤد صفحه ۱۱۹ باندې کړې ده چه ددې قسم روايتونه د امام يا منفرد يعنی ځان له مونخ کونکی دی.

يوه معقوله خبره: - د عقل څخه د ډک کلام مطلب دا دې چه امام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہ فرماني چه مونخ د اهل اسلام نه د چاباره کښې دانه دی او ريډلی څوک چه دا وائی که چرې امام په جهرسره قرأت کوی او مقتدی قرأت نه کوی نو د هغه مونخ نه کيږي بيا فرماني چه لې شان او گورنی دا نبی کریم صلى الله عليه وسلم او صحابه کرام مدينه منوره کښې موجود دی اودا امام مالک رضی اللہ عنہ په حجاز کښې موجود دې. دا سفيان ثوري رضی اللہ عنہ په عراق کښې دې هغه او گورنی اوزاعي رضی اللہ عنہ په شام کښې دې اوليث بن سعد رضی اللہ عنہ د علم مرکز مصر کښې دې. دا ټول حضرات د دغه سری مونخ ته باطل نه وائی د کوم چه امام قرأت کوی او هغه پخپله قرأت نه کوی.

③ امام ترمذی رضی اللہ عنہ هم فاتحه خلف الامام نه ويونکی مونخ ته صحيح وئيلې دې او فرمانيلی چه کوم خلق د مانخه فاسد کيدو خبره کوی هغوی د تشدد نه کاراخلي اويسانی او فرمانيل چه امام احمد بن حنبل رضی اللہ عنہ فرماني چه د عبادہ بن صامت رضی اللہ عنہ روايت د منفرد باره کښې دې.

د اول دليل دويم جواب :- ① دلته لاصلوٰۃ کنبی دَلَا کلمه نفی دکمال دپاره ده لکه څنگه چې په دې لاتدي حديث کنبی نفی دکمال دپاره ده. د مثال په توگه

د نفی کمال دپاره د... لا... استعمال مواقع :-

① ((لا يؤمن احدکم حتى اکون احب الیه من والده وولده))

② ((لا یؤمن من یشتم وجاهه جالم))

③ ((لیس السکین الذی ترده الهمرة والهمران))

④ ((لا ایمان لمن لاعبدله))

⑤ ((لاصلوٰۃ لجار المسجد الا فی المسجد))

بهر حال د حضرت عبادہ بن صامت رضی اللہ عنہ په حديث کنبی اصل صلوٰۃ نفی نه ده بلکه دکمال نفی ده او مونږ هم وایو او منونی. خلاصه دا چې دا حديث ډیر مضبوط دې مگر په مدعا باندې نص نه دې.

د اول فريق دويم دليل :-

وَعَنْ عِبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنَّا خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ، فَقَرَأَ فَتَقَلَّتْ عَلَيْهِ الْقِرَاءَةُ، فَلَمَّا قَرَأَ، قَالَ: «لَعَلَّكُمْ تَقْرَءُونَ خَلْفَ إِمَامِكُمْ؟ قُلْنَا: نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ: لَا تَفْعَلُوا إِلَّا بِحَاجَةِ الْكِتَابِ، فَإِنَّهُ لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِهَا» "، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ،

دا حديث په مشکاة کنبی نمبر ۸۵۴ باندې دې د دې څخه دوی استدلال کوی. دا حديث په خپله مدعا باندې نص هم دې.

د دويم دليل غلور جوايونه :- ① د سند په اعتبار سره دا حديث مضطرب دې ځکه چې مکحول کله محمود بن ربيع نه نقل کوی او کله په مينځ کنبی د نافع واسطه ذکر کوی. کله د مکحول او عبادہ بن صامت رضی اللہ عنہ په مينځ کنبی يوه واسطه راځی.

② د علماء اصول په نيزدا قاعده ده چې د نهی نه پس کومه استثنا راځی هغه د اباحت فائده ورکوی يعنی امر بربع الحظر اباحت فائده ورکوی لهذا د فاتحي فرضيت د دې نه نه ثابتیږی. (کذا قال الشيخ گنگوهی)

③ حضرت عبادہ رضی اللہ عنہ په کوم دور کنبی د فاتحي ذکر فرماني نودغه دويم دور وو. روستو چې کله بيا دريم دور راغلو نو دا حکم موقوف شو لکه چې اول بيان کړې شوې دې چې په مونځ باندې د تغيراتو درې دورونه راغلی دی.

④ د حضرت عبادہ رضی اللہ عنہ زیر بحث روايت کنبی بعضي طرق کنبی "فصاعدا" او "مازادا" او "ماتيسر" الفاظ هم راغلی دی حالانکه اول فريق په مقتدی باندې ضم صورت نه واجب کوی صرف فاتحه پرې فرض کوی نو په دې صورت کنبی په نيم حديث باندې عمل شته او په نيم حديث باندې عمل نشته.

د اول فریق دوم دلیل :- د ابوهریره رضی اللہ عنہ هغه روایت د دوی مسدل دې په کوم کښې چه د فاتحې نه بغیر مونځ خداج گرځولې شوې دې او حضرت ابوهریره رضی اللہ عنہ وائی چه په زړه کښې دې وائی مگر فاتحه دې نه پریږدی.

د دوم دلیل دوه جواونه: ① په حقیقت کښې خودا روایت د احنافو دلیل دې چه فاتحې ته واجب وائی شوافع خو فاتحه فرض گنځی. که فاتحه فرض وی نویا چرته مونځ ناقص شو بیاخو باطل شو. بیا هم احناف ددې دا جواب ورکوی چه سفیان ثوری رحمته اللہ علیہ او امام احمد بن حنبل رحمتهما اللہ د حدیث د ځان له مونځ گذار دپاره گرځوی. باقی "اقرأنی نفسك" مطلب دادې چه په زړه کښې د فاتحې تصور کوه او د هغې په معنی کښې غورکوه گنې په زړه سره خورقات نه کیږی. د چا په نیز هغه قرأت معتبر نه دې د کوم الفاظ چه په ژبه سره ادا نه شی. ② مقتدی به فاتحه کوم وخت وائی چه تاسو وایښی د ثنا په وخت کښې دې وائی نوامام شافعی رحمته اللہ علیہ په کتاب الام کښې په واضحه توگه دا منع کړی دی. که چرې تاسو وایښی چه په سکنات کښې دې وائی یعنی کله چه امام د فاتحې ختمولو نه پس سکنه کوی یا بل وخت کښې سکنه او کړی نو ددې جواب دادې چه په امام باندې هیڅ یو سکنه واجب نه ده. که چرې امام په مینځ کښې سکنه اونه کړی نو بیا به تاسو څه کوئی او که د آمین په وخت ئی په سکنه کښې وایښی نولهته دومره وخت نه وی چه فاتحه په کښې اوشی. که چرې امام د مقتدی په انتظار شو نویا خو هغه پیش امام نه پاتې کیږی بلکه مقتدی به جوړشی ځکه چه دا امام د مقتدی تابعداری کوی اودا قلب موضوع ده نو تاسو او بنایښی چه مقتدی په جهری مونځ کښې فاتحه په کوم وخت کښې او وائی؟

د دویم فریق اول دلیل:

د قرآن کریم آیت دې: ﴿وَاِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوْا لَهُ وَالْخِشْيَةَ الْعَلَکُمْ ثُمَّ مَخْمُوْنَ﴾ (سورت اعراف ۲۰۴) د دوی مستدل دې.

د استدلال دوه طریقې :- ① دلته دوه لفظونه دی (فَاسْتَمِعُوْا) دې ددې تقاضاده چه کله د قرآن د لوستلو په وخت هغه اورولې شی نو تاسو خاموش کیدوسره هغه واوړنی دلته دویم لفظ (وَ الْخِشْيَةَ) دې. ددې مطلب دادې چه کله قرآن لوستلې شی نوسره ددې چه هغه نه شی اوریدې نویا هم خاموش پاتې شه. په دې صورت کښې د (فَاسْتَمِعُوْا) او (وَ الْخِشْيَةَ) کښې د لغت په اعتبار سره فرق وی اودا فرق مفسرینو منلې دې لهدا دا دلیل د احنافو په دواړو دعوی باندې واضح دلیل دې چه امام پسې جهری او سری دواړو قسمو مونځونو کښې قرأت نشته دې.

② او که چرې (فَاسْتَمِعُوْا) او (وَ الْخِشْيَةَ) مفهوم جدا جدا نه وی بلکه هم یو وی چه کله قرآن لوستلې شی نو تاسو خاموش اوسیدنی نو په دې صورت کښې به دا آیت په جهری

مونخونو کنبې امام پسي شاته نه ونيلو باندې د احناف او جمهور واضح دليل دې په مذکوره دليل اعتراض :- دا آيت د جمعي د خطبې باره کنبې نازل شوې دې لهذا په خطبه کنبې خاموش پاتې کيدل پکار دی مونخ سره ددې تعلق نشته دې؟
د اعتراض درې جوايونه :- ① دا د سورت اعراف مکی آيت دې او د جمعي خطبه يا د اخرونو خطبه مشروعيت او شروع په مدينه منوره کنبې شوې وه نو د آيت تعلق خطبې سره څنگه ممکن کيدې شي. (کذا قال شيخ الاسلام ابن تيميه رحمته الله عليه)

② د مفسرينو او جمهور علماؤ په نيز دا آيت د مونخ متعلق نازل شوې دې. حافظ ابن تيميه رحمته الله عليه فرماني چه : "قال احمد اجم الناس على انها نزلت في الصلوة" (لادئ ابن عيمه ۲/۲۲۷ ص ۲۹۵)

محمد بن جرير طبري رحمته الله عليه فرماني چه ددې آيت په شان نزول کنبې درې قسم اقوال مشهور دی. اول دا چه مانځه سره متعلق دې دويم دا چه ددې تعلق خطبې سره دې او دريم احتمال دادې چه دا آيت مونخ او خطبې دواړو سره متعلق دې چه په دواړو کنبې د قرآن د لوستلو په وخت چپ او سيدل پکار دی. ابن جرير رحمته الله عليه دريم قول ته ترجيح ورکړې ده.

③ تيك ده دا آيت د جمعي د خطبې باره کنبې نازل شوې نوجه کله د خطبې د يو څو آياتونو د وجې نه د اوريدو او چپ کيدو حکم دې نو د مونخ په قرات کنبې خو په درجه اولی کيدل پکار دی ځکه چه په مونخ کنبې خو د ير آياتونه لوستلې کيږي.

④ د قرآن په آياتونو کنبې د عموم الفاظو اعتبار کيږي د خصوصي موقع او واقعي اعتبار نه کيږي کمافی الاصول. نوکه دا آيت د خطبې په باره کنبې هم نازل شوې وی نوحکم به نې صرف په خطبه پورې خاص نه وی بلکه عامو حالاتو ته به هم شامل وی.

د دويم فريق دويم دليل :- د حضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت د دوی مستدل دې دکوم الفاظ چه دادی : «قال فاتنہ الناس عن القراءة مع رسول الله ﷺ» په مشکاة کنبې د شمير په لحاظ سره دا حديث ۳۱ دې. دا حديث په جهري مونخ کنبې قراءه خلف الامام نه کولو باندې واضح ترين دليل دې بله دا چې ابوهريره رضي الله عنه متاخر فی الاسلام دې نو کيدې شي چه دا روايت د قرات د باقي احاديثو د باره ناسخ وی.

د اعتراض :- د فاتنہ الناس جمله د زهري ده د صحابی نه ده نو دا روايت مرسل دې اودا جمله مرفوع نه ده؟

د اعتراض دوه جوايونه :- ① تيك دا روايت مرسل دې نوځه اوشو؟ جمهور خو مرسل په زړه او خان سره قبلوی دا روايت هم زمونږ قبول دې. په دې روايت سره هم د احنافو يوه دعوی ثابتيږي چه په جهري مونخ کنبې فاتحه خلف الامام ونيلونه خلق منع شی.

② حقيقت دادې دا جمله د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نقل کړې شوې جمله ده او د زهري نه ده. او شوافع ته وهم شوې او د وهم قصه داسې پيښه شوې ده چه زهري دا روايت بيانولو کله

چه فائتي الناس ته اور سيدو نو آواز نی بښکته شو اور يدي نه شو نو شاگردانو يو بل ته اوونيل ماقال الزهري؟ يعني زهري څه اوونيل. کوم وخت چه د هغه آواز بښکته شو نو خودونکي اوونيل چه قال الزهري فائتي الناس نور اتلونکي نقل کونکوته شک پيدا شو چه دا قول د امام زهري عليه السلام دې د صحابي نه دي. حالانکه اخوا ابوداود شريف ص: ۱۲۰ باندې تصريح موجود ده چه «قال قال ابوهريرة فائتي الناس»

د دويم لويق دريم دليل :- د حضرت ابو موسي اشعري رضي الله عنه حديث د دوی مستدل دې کوم چه د مشکوة شريف ص: ۷۹ باندې موجود دې په کوم کښې چه دا الفاظ راغلي دي "واذا قرأ فانصتوا" يعني چه کله امام قرآن لولي تو تاسو چپ اوسيرئ. دا حديث امام مسلم عليه السلام صحيح مسلم ج ۱ ص: ۱۷۴ باندې نقل کړې دي او تاکيد سره ئي دا حديث صحيح گرځولې دي. سره د دې چه د حديث بعضې طرق کښې دا جمله مذکور نه ده وړاندې تفصيل راځي.

په مذکوره دليل اول اعتراض :- د دې روايت په سند کښې سليمان تيمي عليه السلام دې او هغه مدلس دي اولته قتاده عليه السلام نه عنعنه سره نقل کوي او د مدلس عنعنه قبوله نه ده؟

داوول اعتراض جواب :- بعض مدلسين د ثقاهت د وجې نه د هغه عنعنه قبولې شي لکه قتاده، اعمش او سليمان تيمي لهذا دلته هم د هغه عنعنه قبوله ده. محدثينو تصريح کړې ده چه د صحيحين په رواياتو کښې که چرې د مدلس عنعنه هم راشي نو هغه مقبول ده. ځکه چه د صحيحين د ټولو روايتونو په صحت باندې د علماو اتفاق دې هغه که چرې عنعنه سره هم د مدلس روايت نقل کوي نو پوره تحقيق او پوره يقين سره ئي نقل کوي.

چنانچه امام نووي عليه السلام په يو مقام باندې فرمائي "فقد قدمنا في مواضع من هذا الشرح ان مارواه البخاري ومسلم عن المدلسين وعن عتوه فهو محمول على انه ثبت من طريق آخر سماع ذلك المدلس هذا الحديث فيمن عنعنه منه واكثر هذا وكثير منه يذكر مسلم وغيره سماعه من طريق آخر متصلا به" (مسلم ۲۰۹/۱)

نودا اعتراض بي خايه دي ځکه چه هم دغه روايت په ابوداود وغيره کښې ذکر دي هلته عنعنه نشته دي.

په مذکوره دليل دويم اعتراض :- "واذا قرأ فانصتوا" چه کومه جمله ده هغه د قتاده عليه السلام نه صرف د هغه يو شاگرد سليمان تيمي عليه السلام نقل کوي. د قتاده عليه السلام نور شاگردان دا جمله نه نقل کوي نو سليمان تيمي عليه السلام د دې جملې په نقل کولو کښې منفرد دي لهذا دا جمله معتبر نه ده؟

د اعتراض جواب :- د قتاده عليه السلام نه "واذا قرأ فانصتوا" جمله صرف سليمان تيمي عليه السلام نه نقل کوي بلکه د هغه متابع موجود دي. چنانچه د ابو عوانه په روايت کښې قتاده عليه السلام نه ابو عبيده نقل کوي او د بيهقي دارقطني او بزاز په روايت کښې د حضرت قتاده عليه السلام نه عمر بن عامر او سعيد بن ابي عروب عليه السلام نقل کوي نو د قتاده عليه السلام نه که دا جمله سليمان

تیمی نقل کړې ده نو عمر بن عامر، سعید بن ابی عروبہ او ابو عبیدہ رضی اللہ عنہم هم نقل کړې ده. لهذا سلیمان تیمی رحمۃ اللہ علیہ د حضرت قتادہ رضی اللہ عنہ د نورو شاگردانو مخالفت نه دې کړې بلکه هغوی یو زیاتۍ مستند جمله ذکر کړې ده کومه چه نورو شاگردانو نه ده نقل کړې نو دا مخالفت نه دې.

امام مسلم او زياتی جملي توفيق :- امام مسلم رحمۃ اللہ علیہ دا جمله صحيح گرځولي ده ځکه چه د هغوی نه د هغوی شاگرد ابو بکر رحمۃ اللہ علیہ تپوس او کړو چه د حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ په حديث کښې کوم "واذا قرأنا نصوت" جمله ده هغه څنگه ده؟ امام مسلم رحمۃ اللہ علیہ او فرمائيل "هو صحيح عندي" يعنی زما په نیز صحيح ده. "فقال لم لم تضعه هنا؟ فقال ليس كل شيء عندي صحيح وضعته هنا" (مسلم ۱۷۳۸) يعنی شاگرد تپوس او کړو چه که چرې دا جمله صحيح وه نو بيا تاسو په کتاب کښې د ابو موسی اشعری رضی اللہ عنہ والا روايت په دې حديث کښې ولې نه دې درج کړې؟ امام مسلم رحمۃ اللہ علیہ په جواب کښې او فرمائيل دا ضروري نه دی چه زه دې هر يو صحيح حديث دلته راجمع کړم. ډیر زیات صحيح احاديث دی مگر ما دلته نه دی جمع کړی لکه چه دا حديث دې په کوم کښې چه دا جمله ده البته چه کوم حديث زه جمع کوم هغه ضرور صحيح وی.

خلاصه د دليل :- د ابو موسی اشعری رضی اللہ عنہ د روايت نه د احنافو صرف يوه دعوی ثابتېږي چه په جهري مونځ کښې قرأت خلف الامام نشته دې.

د دويم فريق خلورم دليل :- د حضرت جابر رضی اللہ عنہ روايت د دوی مستدل دې د کوم الفاظ چه دادی: «عن جابر رضی اللہ عنہ قال قال رسول الله ﷺ من كان له امام فقرأه الا ماله قراءة» طحاوی دا روايت په مختلف طرق سره نقل کړې دې. دغه شان امام محمد رحمۃ اللہ علیہ مؤطا کښې دا ذکر کړې دې. بله دا چه به مسند ابی حنيفه کښې هم موجود دې او بيهقي او دارقطني هم دا نقل کړې دې. ددې په اکثر طرق کښې سره ددې چه ضعف دې لیکن بعض طرق بالکل صحيح دی.

په مذکوره دليل اعتراض :- دارقطني ددې روايت په مرفوع کيدو باندې اعتراض کولو سره ليکلی دی "لم يسنده عن موسى بن ابي عائشه غير اني حنيفه والحسن بن عماره وهما ضعيفان" يعنی دا روايت مرفوع روايت کونکی صرف دوه راوی دی يو ابو حنيفه رحمۃ اللہ علیہ او دويم حسن بن عماره رحمۃ اللہ علیہ دې اودا دواړه ضعيف دی؟

د اعتراض جواب :- علامه بدر الدين عینی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی که چرته دارقطني کښې لپشان هم شرم او حياء وې نو هغه به داسې خبره چرې هم نه کوله. بيا هم د هغه خپلو د شوافع علماؤ په دارقطني باندې داسې قلم اوچت کړې دې چه هغه ئی ذره ذره کړې دې او بيا د اصحاب الجرح والتعديل علماؤ وئيلي دی چه په ائمه اربعه باندې تفصیلی جرح هم معتبر نه ده نوڅه به اجمالی جرح وی.

امام ابو حنيفه د محدثينو په نظر کښې :- علماء جرح والتعديل د امام ابو حنيفه رحمۃ اللہ علیہ

زبردست توثیق کری دی۔

① یحییٰ بن معین رحمۃ اللہ علیہ فرمائی "ابوحنیفہ ثقفی مامون ماسمعت احداضعفه وشعبه بن الحجاز یکتب الیہ ان یحدث" بل شعبہ بن حجاج رحمۃ اللہ علیہ ہغوی تہ "صدوق فی الحدیث" پہ شاندار الفاظوسرہ یا کبریٰ دی ہغوی لیکلی دی "قال شعبہ ابوحنیفہ ثقفی من اهل الدین والصدق ولم یتهم بالکذب، وکان ماموناً فی دین اللہ صدوقاً فی الحدیث" یاد لرئی شعبہ بن حجاج رحمۃ اللہ علیہ د امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ د لویواستادانونہ دی بہر حال د امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ دیر اوچت شان دی۔

② د امام بخاری رحمۃ اللہ علیہ او مسلم استاذ فی الحدیث الشیخ عبدالرازق صاحب رحمۃ اللہ علیہ المصنف د امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ شاگرد دی۔ ہغہ چہ کلہ پہ خپل کتاب کنبی د امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ حدیث نقل کوی نو فرمائی چہ "اخیراً ابوحنیفہ الثقفی شیعہ عبدالرازق رحمۃ اللہ علیہ پہ خپل کتاب مصنف کنبی تقریباً او یا روایتونہ د امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ نہ اخستی دی۔

③ امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ او امام احمد بن حنبل رحمۃ اللہ علیہ خود امام ابوحنیفہ د شاگردانو شاگردان دی۔ ہم پہ دی وجہ امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ فرمائیلی "الناس عیال فی الفقہ علی ابی حنیفہ رحمۃ اللہ علیہ" بہر حال د دارقطنی دپارہ مناسب نہ وو چہم د خپلی سلسلی دومرہ لونی فقیہ او امام باندی داسی سختی حملی او کری۔ گورئی مونږ یوداسی سند راوړو پہ کوم کنبی چہ امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ ذکر نشته دی۔

«عن اسماعق الاذاق عن سفیان وشريك عن موسى بن ابی عائشة عن ابراهيم عن جابر قال قال رسول الله ﷺ من كان له امام فقرأه الامام له قراءة» دریم سند ہم واخلئی چہ تسلی اوشی۔

«عن اسماعق الاذاق عن سفیان الثوري وشريك عن موسى بن ابی عائشة عن شداد بن الهاد عن جابر قال قال رسول الله ﷺ من كان له امام فقرأه الامام له قراءة»

دا ټول روایات مرفوع دی اودا آخری سندخو علی شرط مسلم دی۔ اوکۀ چرې دارقطنی پہ ضد کنبی وی چہ حدیث مرسل دی نومونږ هغہ تہ بنایو چہ زمونږ په نیز او د جمهور علماؤ په نیز مرسل روایت حجت دی۔ اوکۀ چرې د دارقطنی په نیز حجت نه دی نومونږ د هغہ دا درد کمولی نه شو۔

دا روایت د ائمه احناف د دواړو دعوو دپارہ بہترین دلیل دی د کوم مطلب چہ دادې په سری او جهری دواړو مونږونو کنبی د امام قرأت دمقتدیانو دپارہ کافی دی۔

د دویم فروع پنجم دلیل ۱- د حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ حدیث د دوی مستدل دی د کوم الفاظ چہ دادی: «عن ابی ہریرۃ قال قال رسول الله ﷺ اجعل الامام لیتومرہ لئلا ذکر فکرموا واذ اقرأ فانتصوا» (رواہ ابوداؤد)۔

په مذکورہ دلیل اعتراض ۱- په دې کنبی یو راوی ابو خالد دی هغہ ضعیف دی لہذا استدلال صحیح نه دی؟

۱۵ اعتراض جواب: - علامه ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ ابو خالد پہ ثقات کنبی شمیرے دی۔ دغہ شان نواب صدیق حسن خان ہفہ تہ ثقہ و نیلی دی بل ذ ابو خالد متابع محمد بن سعد انصاری ہم دی۔ علامہ شبیر احمد عثمانی رحمۃ اللہ علیہ فتح الملہم کنبی فرمائی چہ پہ دی حدیث کنبی "واذا قرأنا نضوا" الفاظ کہ نہ ہم وی بیاہم دا حدیث پہ عدم قرأت خلف الامام باندی واضح دلیل دی۔ خکہ چہ بخاری او مسلم کنبی اونورو تول کتب حدیث کنبی "واذا قرأنا نضوا" جملہ خخہ علاوہ حدیث پہ کثرت سرہ موجود دی پہ کوم کنبی چہ مقتدی تہ دامام ذ اتباع حکم ورکری شوی دی او ذ امام اتباع پہ تکبیر کنبی دادہ چہ تاسو ہم تکبیر وایسی پہ رکوع کنبی اتباع دادہ چہ تہ ہم رکوع تہ لڑشہ او پہ سجده کنبی اتباع دادہ چہ تاسو ہم سجده او کرنی۔ پہ قیام کنبی اتباع دا چہ تاسو ہم قیام او کرنی۔ اوس سوچ کول پکار دی چہ قرآن لوستلو کنبی دامام ذ اتباع کولو طریقہ خہ دہ آیا لوستل دی کہ چپ پاتی کیدل دی۔ نوذ بخاری پہ روایت کنبی دی چہ کلہ بہ جبرائیل امین وحی راوړلہ او قرآن بہ نی و نیلو نو حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم بہ ہم ورسرہ و نیلو نوذ قرآن آیت راغلو (فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَاسْتَمِعْ لَهُ) ذ دی فاتبع قرآنہ پہ تفسیر کنبی حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی "ای اسمع لہ وانصت" ذ دی نہ پہ واضعہ توگہ باندی معلومہ شوہ قرآن و نیلو وخت کنبی ذ امام اتباع دادہ چہ مقتدی دی چپ پاتی شی کہ قرآن اوری او کہ نہ اوری خکہ چہ دا ذمہ والی امام پخپلہ پورہ کوی۔ ذ حضرت ابو ہریرہ رضی اللہ عنہ دا حدیث ہم ذ احنافو دواړو دعو دپارہ دلیل جوړیدی شی۔

د دویم فریق شپږم دلیل:

((عن ابن عباس رضی اللہ عنہما ان النبی صلی اللہ علیہ وسلم قال تکفیک قراءة الامام خافت وجہ)) (رواہ دارقطنی)۔

پہ مذکورہ دلیل اعتراض: - دا روایت منکر دی نو قابل استدلال نہ دی؟

۱۶ اعتراض جواب: - لیکن ابن قدامہ رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چہ پہ دی روایت باندی ذ فقہاؤ د مذهب بنیاد قائم دی او ذ فقہاؤ مسلک چہ پہ کوم روایتونو باندی قائم وی ہفہ روایاتو تہ منکر نہ شی و نیلی کیدی۔ دا روایت ذ ائمہ احناف د مسلک دپارہ ذ واضح ترین دلائلونہ دی ذ احنافو دواړہ دعوی ذ دی خخہ ثابتی دی۔

د دویم فریق اتم دلیل: - د حضرت جابر رضی اللہ عنہ ہم روایت د دوی مستدل دی چہ کوم سری مونخ کوی او پہ ہفہ کنبی فاتحہ اونہ وائی نو ہفہ ہلو مونخ نہ دی کری۔ ((الان یکون وواء الامام)) یعنی او کہ امام پسی وی نو ذ فاتحہ و نیلو نہ بغیر مونخ کیبری۔ (ترمذی طحاوی او مؤطا مالک دا روایت نقل کری دی)۔ دا روایت ذ احنافو دپارہ سری او جہری دواړو مونخنو دپارہ بالکل واضعہ دلیل دی۔

د دویم فریق نهم دلیل: - د حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ روایت ہم د دوی مستدل دی۔ او دا ہفہ واقعہ دہ چاچہ پہ مسجد نبوی کنبی د داخلیدو پہ وخت حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم پہ رکوع کنبی

اوليدلو اوهم هلته د دروازي نه ئی نیت اوتړلو اود رکوع په حالت کښې د صف طرف ته په منډه اورسیدو. د مونخ د فارغیدو نه پس ئی د حضور پاک ﷺ نه د مسئلې تپوس او کړو حضور پاک ﷺ او فرمائیل «(زادک الله حرصا ولا تعد)» (مشکوة ص: ۹۹) حضور پاک ﷺ هغه ته د مونخ راواپس کولو د پاره اونه فرمائیل بلکه د شوق زیاتیدو دعائی ورله او غوښتله چه الله تعالی دې د نیکو طرف ته ستا شوق نور هم زیات کړي بیا داسې مه کوه بلکه صف کښې شاملیدوسره تکبیر تحریمه ادا کوه کوم مونخ چه ملاؤ شی هغه اوکړه او کوم چه قضا شی هغه ادا کړه.

استدلال: - د حدیث په دې واقعه کښې شوافع هیڅ تاویل نه شی کولې اودا یو مضبوط دلیل دې چه د امام قرأت د مقتدی قرأت دې جدا وئیلو ضرورت نشته دې گنی فرض پریخودوسره مونخ څنگه صحیح کیدې شی.

یوه اختلافی قاعده: - په حقیقت کښې دلته یو ضابطه ده کوم چه شوافع په داسې مسلک خپلولوباندې مجبور کړی دی او هغه دا چه د شوافع په نیز د امام او مقتدیانو په مینځ کښې په مونخ کښې اتحاد نشته دې بلکه صرف اشتراک عمل دې اود هریو خپل خپل عمل دې په دې وجه هریوله فاتحه وئیل پکار دی. د امام وئیل صرف د هغه د خان د پاره دی او مقتدی له پخپله وئیل پکار دی. لیکن د احنافو په نیز د دواړو مونخ کښې صرف اشتراک عمل نه بلکه اتحاد عمل هم دې. لهذا د امام قرأت د مقتدیانو هم قرأت دې بهر حال دا روایت هم د احنافو د دواړو دعوه د پاره دلیل دې.

د دویم فریق لسم دلیل: - د حضرت ابوهریره رضی الله عنه هم د دوی مستدل هغه مشهور حدیث دې کوم چه اول فریق په خپل دلیل کښې پیش کوی لیکن په حقیقت کښې هغه د احنافو دلیل دې. دهغې یو څو الفاظ دادی: «وعن ابوهرة قال قال رسول الله ﷺ من صلى صلاة لم يقرأ فيها بأم القرآن فهي خداج لا تأخير لهما» (مسلم شریف)

طریقه د استدلال: - طرز د استدلال داسې دې چه امام پسې شاته فاتحه نه وئیلود وچې حضور پاک ﷺ د مونخ گذار مونخ ناقص مگر خولې دې باطل ئی ورته نه دی فرمائیلی. که چرې فاتحه فرض وې نو دهغې نه بغیر به مونخ باطل کیدو.

په احنافو اعتراض: - احنافو تاسو پخپله منئې چه د فاتحې نه بغیر مونخ ناقص دې نو تاسو ناقص مونخونه ولې کوئې؟ او په دې نقصان اوچتولو باندې دا دومره زور ولې ورکوئې؟ دې اعتراض جواب په دې لاندې عنوان کښې ورکړې شوې دې؟

د مونخ تاریخی مراحل: - په مونخونو باندې څو دورونه راغلی دی.

- ① یو وخت داسې وو چه په مونخ کښې د خبرو کولو اجازت وو
- ② بیا هغه حکم موقوف شو او امام سره سره په جهري مونخونو کښې قرآن لوستل باقی پاتې شو.

- ⑤ بيا داحکم موقوف شو او په سرى مونخونو کښې ونيل باقى پاتې شو
- ⑥ بيا داهم موقوف شو او صرف د فاتحې ونيلو حکم باقى پاتې شو کوم چه پورته په حديث کښې ذکر دى
- ⑦ بيا داحکم موقوف شو او د امام قرأت د مقتد پانودپاره کافي اوگر خولي شو باقى نه منع کړې شو. نوچه کله دامام لوستل په حکمى توگه باندې د مقتد يانو ونيل دى نو اوس دا نقصان ختم شو لهذا د مقتدى فاتحه ونيلو نه بغير مونخ ناقص نه دې.
- د دويم فريق يو لسم دليل :- د دويم فريق يو دليل د علقمه عليه السلام د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه څخه روايت کړې دې چه حضرت ابن مسعود رضي الله عنه او فرمائيل چه افسوس چه د دغه سرى خله د خاورونه د که شى څوک چه امام پسې لوستل کوى. (رواه طحاوى باسناد حسن)
- د دويم فريق دو لسم دليل :- ابو حمزه رضي الله عنه وائى چه ما د حضرت ابن عباس رضي الله عنه نه تپوس او کړو چه کله امام مخامخ وى نو آيا زه هغه پسې شاته لوستل کوم؟ ابن عباس رضي الله عنه په جواب کښې او فرمائيل چه نه مه وايه. (طحاوى ص: ۱۵۱)
- د دويم فريق ديار لسم دليل :- د دويم فريق يو دليل د عطاء بن يسار رضي الله عنه د حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه نه روايت کړې دې چه حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه او فرمائيل چه امام پسې په يو مونخ کښې هيڅ مه وايئ. (طحاوى ص: ۱۵۱)
- د دويم فريق څوار لسم دليل :- د الله تعالى په وړاندې په صف کښې او دريدو سره ټول مونخ گذارنا وائى بيا ټول خاموش کيدوسره يو امام د درخواست پيش کولو دپاره فاتحه وائى. په آخره کښې ټول مقتديان په دغه درخواست باندې آمين ونيلوسره دستخط کوى او د دغه مضمون تائيد کوى. داسې نه ده پکار چې هريوکس خپل خپل درخواست وړاندې کوى
- د مثال په وړې کښې وضاحت :- د دې مثال تاسو داسې اوگتړنې چه مثلاً يوه جرگه او معزز وفد بادشاه له ځى. نوقاعده داده چه اول د ټولو نه مخکښې ټول د بادشاه په مخکښې د حاضرئى په وخت سلام وغيره آداب او کړې بيا ټول ملاويدوسره يو مگرې د خبرې د وړاندې کولو دپاره وکيل جوړوى او د وکيل خبره د ټولو خبره وى د بادشاه په مخکښې د ټولو خبرې کول د ادب خلاف گنړلې شى. بيا چه کله وکيل درخواست پيش کوى نو د وفد نور ارکان د هغې تائيد کوى
- بالکل هم دغه شان دلته د ټولو په لوستلوسره د اصول وکالت او اصول اقتداء د ذرا بیدو خطر ده. هلته په درخواست کښې چونکه د هدايت سوال کړې شوې دې په دې وجه حکم کيږي چه قرآن وايئى هم دغه هدايت دې. په دې وجه امام سورت يوځانې کولوسره قرآن وائى او کله چه درخواست قبلېږي نو ټول کيناستوسره د شکرې په توگه التحيات وائى او بيا د رخصتې سلام کولوسره واپس ځى.

خلاصه د دلالتو: - ددې ټولو روايتونو نه دا خبره ثابته شوه چه د امام او اومتقدي دواړو په مونځ كښې وحدت او اتحاد راغلې دې خكه چه امام ددې دپاره مقرر كړې شوې دې چه دهغه اقتداء او اتباع او كړې شي. د امام مونځ ضامن دې او د مقتدي مونځ متضمن دې اوس كه چرته مقتدي هم لوستل شروع كړي نو دا اصول اقتداء او اصول اتباع خلاف دې مگر يادلرنی چه دا قاعده صرف د قرآن لوستلو متعلق ده خكه د قرآن متعلق د (قاسم وعا) او (واكيتوا) حكم راغلې دې. د قرآن نه علاوه نور ذكرونه امام پسې شاته ونييل منع نه دي. **په فاتحه خلف الامام باندې د امام اعظم مناظره:** - نقل دي چه امام ابوحنيفه رحمته الله عليه سره قرأت خلف الامام باندې بعضې علماؤ بحث او كړو. هغوی اوفرمانييل چه د بحث اومناظرې دپاره يوجماعت تشكيل كړنې. هغوی يوجماعت جوړ كړو. امام صاحب اوفرمانييل چه ماسره به په بحث كښې ټول خبرې كوني كه يو كس به كوي؟ هغوی ونييل خبره به يو كس كوي. هغوی اوفرمانييل چه د خبرې كولو دپاره چه څوك خوښونی دهغه خبره به د ټولو خبره وي يا دهغوی به خپله خبره وي؟ وفد ونييل چه نه هغه به زمونږ وكييل او نماننده وي دهغه خبره به د ټولو خبره وي. امام صاحب اوفرمانييل چه بس مناظره اوشوه. په هغوی كښې چه كوم كم فهم وو هغوی شور شروع كړو چه نه اوس مناظره كول دي. مگر دهغوی پوهانو او ونييل بس كړنې لږ شې تاسو ماتې خوړلې ده او د شكست تاسو اقرار او كړو. لكه چه امام ابوحنيفه رحمته الله عليه هغوی ته په عملي توگه اوخودل چه كله زما په مخكښې هم يو وكييل خبرې كوي او دهغه خبره دټولو د طرف نه اوگنلې شي او ټول په ټول خبرې نه كوي نوهم دغه ضابطه اوقاعده دمانځه متعلق هم ده په مونځ كښې ددې نه ولې انحراف كولې شي.

[۸۲۲] د سورة فاتحه نه وليلوسره په مانځه كښې نقص راټل

۸۲۲- (۱) (۲) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «**مَنْ صَلَّى صَلَاةً لَمْ يَفْرَأْ فِيهَا بِأَمْرِ الْقُرْآنِ فَبُيِّنَ خِذَابُهَا**» (۳) «**ثَلَاثًا - غَيْرُ تَمَامٍ**» (۴) فَقِيلَ لِأَبِي هُرَيْرَةَ: «إِنَّا لَكُنْ وَدَاءُ الْإِمَامِ» (۵) قَالَ: «أَفَرَأَيْتُمْ فِي ثَلَاثِكَ، فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: (۶) «**قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: قَتَمْتُ الصَّلَاةَ بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي نَضَعَيْنِ، (۷) وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ، فَإِذَا قَالَ الْعَبْدُ: «الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» (۸) [الفاتحة: ۲] قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: تَمِدَّنِي عَبْدِي،**

قوجمه: (۱) او ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل (۲) كوم سري چې په لمانځه كې سورة فاتحه ونه وايي نو دهغه مونځ ناقص دي (۳) حضور صلى الله عليه وسلم دا، درې ځله وفرمايل چې دهغه مونځ ناقص دي (۴) د ابوهريره رضي الله عنه څخه دا اووريدو سره، پوښتنه وشوه هر كله چې مونږ امام په پسې يو (نو هغه وخت يې هم اووايي) (۵) هغه اووييل چې (هو مگر)

(۱) اخرجه مسلم كتاب الصلاة . باب وجوب قراءة الفاتحة في كل ركعة . وإنه إذا لم يحسن الفاتحة . ولا أمكنه تعلمها قرا ما يسر له من غيرها (رقم ۳۸ - ۳۹۵)

خوپه خپل زړه کې يې په رو وایه چې بس ته يې اوریدی شی ځکه چې ما د حضور ﷺ څخه اوریدلي دي [۱] چې الله بزرگ وربتر فرمایي ما مونځ (يعني سورة فاتحه) خپل او د خپل بنده گانو په مينځ کې نيم په نيم تقسيم کړي دي (دا رنگه چې حمد او ثنا خوزما د پاره ده او دعا د بنده د پاره) [۲] او بنده چې څه غواړي هغه ته به ورکول شی هر کله چې بنده دا وايي الحمد لله رب العالمين (يعني ټول تعريفونه د الله د پاره دي چې د ټولو جهانو پروردگار دي) [۳] نو الله تعالی ﷻ فرمایي چه زما بنده زما تعريف بيان کړو.

[۱] وَإِذَا قَالَ: «الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ» [الفاتحة: ۳] قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: أَلَيْسَ عَلَيَّ عَبْدِي [۲] وَإِذَا قَالَ: «مَالِكُ يَوْمِ الدِّينِ» [الفاتحة: ۴] قَالَ: مُحَمَّدٌ عَبْدِي، [۳] وَإِذَا قَالَ: «إِنَّكَ تَعْبُدُ وَإِنَّكَ تُسْتَعِينُ» [الفاتحة: ۵] قَالَ: هَذَا بَيْنِي وَبَيْنَ عَبْدِي، وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ [۴] فَإِذَا قَالَ: «اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ - صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ» [الفاتحة: ۶-۷] قَالَ: هَذَا لِعَبْدِي وَلِعَبْدِي مَا سَأَلَ، «رَوَاهُ مُسْلِمٌ».

توجه: [۱] او هر کله چې بنده دا وايي چه الرحمن الرحيم (يعني الله ډير مهربان او ډير رحم کونکي دي) [۲] نو الله تعالی فرمایي زما بنده زما ثناء بيان کړه [۳] هر کله چې بنده وايي چه مالک يوم الدين (يعني الله د انصاف قیامت) د ورځي حاکم دي) [۴] نو پروردگار فرمایي چه زما بنده زما د تعظيم اظهار وکړو [۵] هر کله چې بنده وايي اياک تعبدواياک نستعين (يعني اي پروردگار مونږ خاص ستا عبادت کوو او خاص ستا څخه مدد غواړو) [۶] نو الله تعالی ﷻ فرمایي دا زما او زما د بنده په مينځ کښې دي (يعني عبادت د الله د پاره دي او مدد غوښتل د بنده د پاره دي) او زما بنده چې څه غواړي هغه به ورته ملاؤشي [۷] هر کله چې بنده وايي اهدنا الصراط المستقيم صراط الذين انعمت عليهم غير المغضوب عليهم ولا الضالين (يعني اي پروردگار، مونږ په سیده لاره روان کړي د هغه خلقو په لاره چې تا پرې فضل او کرم کړي دي نه د هغه خلقو په لاره چې تا پرې غضب کړي دي او نه د گمراهانو په لاره) [۸] نو الله تعالی ﷻ فرمایي چه دا زما د بنده د پاره دي او بنده چې څه غواړي هغه به ورته ملاؤشي، (مسلم).

هل اللغات: ① عَذَابٌ: أي نَقْصَةٌ، ناقص، نقصان والا. ② تَعْبُدُنِي: زما تعريف ټي اوکړو، ③ أَلَيْسَ: زما ثنا ټي اوکړه. ④ تَعْبُدُنِي: أي عَقَلْتَنِي: زما لونی ټي بيان کړه. ⑤ الْمَغْضُوبُ: چه غضب پرې شوي دي يعني يهود. ⑥ الضَّالِّينَ: چه گمراهان دی یعنی نصاری.

تسهيلات: - توله: بِأَمْرِ الْقُرْآنِ:

دام الكتاب وجه تسميه: دې ته امر الكتاب هم وائی. وجه داده چه سورت فاتحه د قرآن پاک د ټولو مضامينو اصل او بنياد دي. د قرآن پاک ټول مضامين هم دې نه چاپيره گرځي.

فوله: عَزَّوَجَلَّ:

د خداج تفسير ۱- دا د خداج تفسير دې اودې نه واضحه كيږي چه فاتحه ركن صلوة نه دې د شوافع خيال دې چه داركن صلوة دې اودا حنافو په نيز مطلق قرآن ركن صلوة دې حضور پاك ﷺ چه كله اعرابي ته مونځ خودلو نوونی فرمائيل "اقرأ ما تيسر معك من القرآن" خداج په معنى ذات خداج دې.

فوله: لَقِيلَ لِأَبِي هُرَيْرَةَ:

د فاتحه خلف الامام هدم تداول ۱- د مذكوره جملې څخه معلومېږي چه د سلف صالحين په نيز امام پسې فاتحه ونييل متعارف نه وو بلكه نه لوستل متعارف وو. نو ځكه خود حضرت ابوهريره رضي الله عنه سوال كيږي "فني نفسك" يعنى په مزه وايه، احناف دا قلمبى تصور او فاتحه كېنې په غور او فكر باندې حمل كوي اودا قراءت د چا په نيز معتبر معلوم نه شوامام پسې فاتحه ونييل منع دى. "قصمت" د متكلم صيغه د تقسيم نه ده او اوس دا حديث قدسى جوړشو

فوله: الصَّلَاةُ:

دايوهريره استنباط اود هغې تضعيف:- فاتحه باندې د اصولو اطلاق شوې دې اودا اطلاق الكل على الجزء د قبيلې نه دې كيدي شى هم د دې نه حضرت ابوهريره رضي الله عنه په توگه د استنباط او اجتهاد د فاتحه فرضيت ثابتول غواړي دا حنافو علماء فرمائى چه دا اجتهاد د مرفوع حديث په مقابله كېنې فائده مند نه دې. حضرت شيخ عبدالحق رحمته الله عليه فرمائى په دې استنباط كېنې خفا او پتوالي دې.

فوله: يُصَفُّونَ:

د تنصيف اعتبار:- دا تنصيف د آياتونو په اعتبار سره دې ځكه چه فاتحه په مجموعى اعتبار سره اووه آياتونو باندې مشتمل ده او "صراط الذين انعمت عليهم" يوايت شمير لوسره په دې وقف او كړې شى نو په دريو آياتونو كېنې د الله تعالى تعريف دې او په دريو آياتونو كېنې د بنده د طرف نه سوال دې او يو آيت "اياك نعبد واياك نستعين" مشترك دې. اول نيمه حصه د الله تعالى تعريف دې اودويمه نيمه حصه د بنده سوال دې. "ولنعبدك" مساكن يعنى د بنده سوال زه قبلوم. "مجدنى عبدي" اوچت كرم او شرف واسع ته مجد وائى علماؤ ليكلې دى چه كله ذاتى شرافت خوا فعالوسره ملاؤشى نو هغې ته مجد او مجيد وائى.

د تسميه په هدم جزئيت من الفاتحه دليل ۱- د حضرت ابوهريره رضي الله عنه دا حديث په دې باندې واضح دلالت كوي چه بسم الله الرحمن الرحيم د سورت فاتحه جزء نه دې كه چرې دا جزء شى نو د فاتحه اووه آياتونو په ځانى به اته شى كوم چه د دې حديث منافي دې بل د تقسيم په

دوران کنبی بسم الله نه شاملول هم ددې خبرې دليل دي چه داډ فاتحه جزء نه دي اوهم دغه د امام ابوحنيفه رحمه الله مسلك دي.

[۸۲۴] بسم الله په اوچت آواز سره ونيول پکار دي؟

۸۲۳- (۱) [۱۳] «وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَا بَكْرٍ وَغُمَرًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، كَانُوا يُفْتَتِحُونَ الصَّلَاةَ بِ«الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» [الفاتحة: ۲]»، رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ۱) حضرت انس رضي الله عنه فرمايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه او حضرت عمر فاروق رضي الله عنه به بسم الله مونږ د الحمد لله رب العالمين څخه شروع کولو. (مسلم).

تسهيلات:-

تولہ: گانوایفتخون الصلوة:

په تسميه دعدم جهر دليل:- په جهري مونږونو کنبی د الحمد لله شروع کولونه وړاندي بسم الله په مزه ونيول پکار دی د احنافو هم دغه مسلك دي. په يورويت کنبی دي په امام باندې د ډيرو څيزونو اخفاء لازم ده يواغذبالله دويم بسم الله او دريم آمين، دلته ددې روايت نه بالکل په واضحه توگه ثابتيږي چه بسم الله په مزه ونيول پکار دی. ددې مسئلې مکمل تفصيل باب صفة الصلوة حديث نمبر ۲ کنبی ليکلي شوې دي.

[۸۲۵] د آمين ونيولو حکم

۸۲۵- (۱) [۱۳] «وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] «إِذَا أَمَّنَ الْإِمَامُ فَأَتَيْنَاهُ مَنْ وَافَقَ تَأْمِينَهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ» [۲] غَيْرَ لَهُ مَا تَقْدَمُ مِنْ ذَلِكَ»، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ [۵] وَفِي رَوَايَةٍ، قَالَ: [۳] «إِذَا قَالَ الْإِمَامُ: «غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ» [الفاتحة: ۴]

توجه: ۱) ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل بسم الله (هر کله چې امام د سورة فاتحه د قراءت څخه وروسته) آمين اوواني (نو هغه وخت چونکه فرشتي آمين وايي) بسم الله نو تاسو هم آمين وايي ځکه چه د کوم سري آمين چې د فرشتو د آمين سره يوځاي شی بسم الله نو الله تعالی جبار د هغه ټول مخکنی گناهونه بخښي، بخاري مسلم، [۵] د يورويت الفاظ دا

(۱) اخرجه البخاری کتاب الصلاة باب ما يقول بعد التكبير (رقم-۷۴۳) وسلم کتاب الصلاة . باب حجة من قال لا يجهر بالبسلة (رقم) ۵۰ - (۳۹۹) وابوداود کتاب الصلاة . باب من لم ير الجهر ب «بسم الله الرحمن الرحيم» (رقم-۷۸۲) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة . باب افتتاح القراءة (رقم-۸۱۳) والترمذی کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب في افتتاح القراءة ب {الحمد لله رب العالمين} [الفاتحة: ۲] (رقم-۲۴۶) والنسائي کتاب الافتتاح / (رقم-۹۰۷)

(۲) اخرجه البخاری کتاب الاذان باب جهر الإمام بالتأمين (رقم-۷۸۰) وسلم کتاب الصلاة . باب التسليم . والتحميد . والتأمين (رقم-۷۲ - ۴۹۰) وابوداود کتاب الصلاة . باب التأمين وراء الإمام (رقم-۹۳۶) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة . والسنة فيها . باب الجهر بأمين (رقم-۸۵۱) ومالك في الموطا کتاب الصلاة باب ما جاء بالتأمين خلف الإمام (رقم-۴۵) والترمذی کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب ما جاء في فضل التأمين (رقم-۲۵۰) والنسائي کتاب الافتتاح /باب ترك الجهر بسم الله الرحمن الرحيم رقم (۹۰۷)

دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ۱ هر کله چې امام غير المغضوب عليهم ولا الضالين او وائي

۱ فَقُولُوا: آمِينَ، فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ قَوْلَهُ قَوْلَ الْمَلَائِكَةِ ۱ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ ۲ هَذَا لَفْظُ الْبُخَارِيِّ، وَلِإِسْلَامٍ نَحْوُهُ ۳ وَفِي أُخْرَى لِلْبُخَارِيِّ، قَالَ: ۴ «إِذَا أَمَّنَ الْقَارِءُ فَأَمِنُوا ۵ فَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَقُومُ ۶ قَمْنٌ وَافَقَ تَأْمِينُهُ تَأْمِينَ الْمَلَائِكَةِ ۷ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ» ۸.

توجه ۱ نو تاسو آمين او وائي ځکه چې د کوم سړي (امين) ويل د فرشتو د آمين ويلو سره يو ځاي شی ۲ نو د هغه ټول مخکنې گناهونه به وبخښل شي، ۳ دا الفاظ د بخاري دي د مسلم د حديث الفاظ د دې په مثل دي ۴ او د بخاري د يوروايت الفاظ دا دي چه رسول الله ﷺ وفرمايل ۵ هر کله چې د قرآن ويونکي (يعني امام يا څوک مطلق ويونکي آمين وائي نو تاسو هم آمين او وائي ۶ ځکه چې (هغه وخت) فرشتي آمين وايي ۷ او د کوم سړي آمين چې د فرشتو آمين سره يو ځاي شی ۸ نو د هغه مخکنې ټول گناهونه به وبخښل شي.

هل اللغات: ① أَمَّنَ: أي: قَالَ: آمِينَ: يعني آمين به نې او ونيلو. ② وَافَقَ: أي: مَنْ طَافَقَ: چه مطابق او برابر شو.

تسهيلات: --

توله: فَأَمِنُوا:

د مقارنت آمين د حکم مصداق: - يعنی تاسو هم آمين وايئ ځکه چه فرشتې هم آمين وائي او هغه معصوم مخلوق دي د هغوی دعا قبلېږي. که چرې د هغوی د دعا الفاظو سره ستاسو د دعا الفاظ ملاؤ شو نو ستاسو ټول واره گناهونه به معاف شی کوم چه دې نه مخکښې شوی دی. مقتدی دغه شان آمين صرف په جهري مونځونو کښې ونيلى شی په سري مونځونو کښې د دې مقارنت امکان نشته دي.

باقی دا مسئله چه آمين په مزه ونيل دی که په اوچت آواز سره ونيل پکار دی. دا مسئله په حديث نمبر ۳۲ کښې ان شاء الله په تفصيل سره راځي.

[۸۲۶] د مقتدی د مالخه طريقه

۸۳- (۵) ① وَقَالَ أَبُو مُوسَى الْأَشْعَرِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "۲ إِذَا صَلَّيْتُمْ فَأَقْبُوا صُفُوفَكُمْ ثُمَّ لِيُؤَمِّكُمْ أَحَدُكُمْ ۳ فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا ۴ وَإِذَا قَالَ: «غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ» ۵ (الفاحة: ۷) فَقُولُوا: آمِينَ، يُجِبْكُمْ اللَّهُ ۶ فَإِذَا كَبَّرَ وَرَكْعَةً، فَكَبِّرُوا وَارْكَعُوا ۷ فَإِنَّ الْإِمَامَ يَرْكَعُ قَبْلَكُمْ وَيَرْكَعُ قَبْلَكُمْ» ۸.

(۱) اخرجه مسلم كتاب الصلاة . باب التشهد في الصلاة (رقم ۶۲ - ۶۰۴) و ابو داود كتاب الصلاة . باب التشهد (رقم ۱۷۷) والنسائي كتاب التطبيق / باب قوله ربنا ولك الحمد (رقم ۱۰۶۴)

تو جمعه: ۱] ابو موسیٰ اشعري رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ۲] هر كله چې تاسو (با جماعت) مونخ كوي نو (مخكي) خپل صفونه سيده كړي بيا په تاسو كې دي يو سړي ستاسو امام جوړ شي ۳] هر كله چې هغه امام تكبير تحریمه يعنی الله اكبر اوواني نو تاسو هم الله اكبر اوواي ۴] هر كله چې امام غیر المغضوب عليهم ولا الضالین اوواني ۵] نو تاسو آمین اوواي: الله تعالیٰ به ستاسو دعا قبوله كړي ۶] او هر كله چې امام (ركوع ته د تلو د پاره) الله اكبر اوواني او ركوع ته لاړ شی نو تاسو هم الله اكبر ويلو سره ركوع ته لاړ شی ۷] او امام ستاسو څخه مخكې ركوع كوي او ستاسو څخه مخكې سر پورته كوي

۱] قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "قِيلَ يَتْلُكَ"، ۲] قَالَ: "وَأَذًا قَالَ: يَسْمِعُ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، فَقُولُوا: اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ، ۳] يَسْمِعُ اللَّهُ لَكُمْ"، "رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

تو جمعه: ۱] نو رسول الله ﷺ وفرمايل چه د امام مخكې سر پورته كول د مخكې ركوع كولو بدله ده ۲] او حضور ﷺ وفرمايل هر كله چې امام سمع الله لمن حمده اوواني نو تاسو اوواي: اللهم ربنا لك الحمد، ۳] الله ستاسو تعريف اوړي،

هل اللغات: - ① قِيلَ يَتْلُكَ: قِيلَ اللَّحْظَةُ يَتْلُكَ اللَّحْظَةُ: يعنی دا وخت دهغي وخت په بدل كېني شو.

② يَسْمِعُ: أَيِ تَقْبَلُ: يعنی الله تعالیٰ به ستاسو دعا قبوله كړي.

تسهيلات: - يوه: قِيلَ يَتْلُكَ:

د مذكوره جعلي مفهوم: - يعنی امام په ركوع كېني تاسو نه وړاندې ځی تاسو روستوځنی ليكن امام تاسو نه د ركوع نه وړاندې راپاسی او تاسو تردغه وخته پورې په ركوع كېني يښي. لهذا په ركوع كېني حصاريدل ستاسو اوستاسو د امام برابر شو. "سمع الله لكم" يعنی الله تعالیٰ به ستاسو دعا واړی او قبوله به نی كړي. د تحمید او تسميع مكمل تفصيل او د فقهاء اختلاف باب صفة الصلوة حديث نمبر ۴۳ په شرح كېني تير شوي دي.

تحميد او تسميع كېني د تقسيم دليل: - خلاصه دا چه خان له مونخ گذار "سمع الله لمن حمده" او "ربنا لك الحمد" دواړه وائی كه په يوياندي اكتفاء او كړه نو جائز دی. دا حديث د امام ابوحنيفه رحمته الله عليه دليل دي چه امام كله د ركوع نه پاسی نو هغه به سمع الله لمن حمده وائی نو تاسو ربنا لك الحمد وایي: يعنی دا تقسيم كار دي. ليكن امام شافعي رحمته الله عليه فرمائي امام مقتدي او خان له مونخ كونكي ټول به دا دواړه كلمات وائی. صاحبين فرمائي چه امام دي دواړه كلمات وائی.

۸۴۷- [۱] [۱] وفي رواية له عن أبي هريرة، وقتادة: «وَأَذًا قَرَأَ أَلْبَسُوا».

(۱) اخرجه مسلم كتاب الصلاة، باب التشهد في الصلاة (رقم) ۶۳ - (۴۰۴) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها باب إذا قرأ الإمام فأنصتوا (رقم) ۸۴۶

قوجه: [۱] او د مسلم په يو بل روايت کې دا الفاظ هم دي چې «رسول الله ﷺ» و فرمايل، هر کله چې امام قراءت کوي نو تاسو چې اوسئ، (مسلم)

[۸۲۸] په مانځه کښې د قراءت طريقه

۸۲۸- (۶) [۱] «لَوْ عَن أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يقرأ في الظُّهُرِ الْأُولَى بِأَمْرِ الْكِتَابِ وَسُورَتَيْنِ، [۲] وَأَمَّا الرَّكْعَتَيْنِ الْأُخْرَيَيْنِ بِأَمْرِ الْكِتَابِ، وَيُسَمِّيهِمَا الْآيَةَ أَحْيَانًا [۳] وَيَطْوِلُ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى مَا لَا يُطِيلُ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ» [۴] وَهَكَذَا فِي الْعَصْرِ وَهَكَذَا فِي الصُّبْرِ، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

قوجه: [۱] ابو قتاده رضی الله عنه فرمايي چې رسول الله ﷺ به د ماسخوتن په لمانځه کې په اولني دوو رکعاتو کې سورة فاتحه او دوه سورتونه (يعني په هر رکعت کې سورة فاتحه او يو سورت) لوستلو [۲] او په وروسته دوه رکعاتو کې به يې صرف سورة فاتحه لوستله او کله کله به يې مونږ ته هم څه آيت اورولو [۴] او د دويم رکعت په نسبت به نې اولني رکعت زيات اوږدولو [۵] دغسې به يې د مازيگر او د سحر په لمانځه کې هم کول. (بخاري، مسلم)

هل اللغات: ① أمر الكتاب: يعنى سورة فاتحه. ② أحيا: يعنى تأوّر: كله كله، بعضي وخت

تسهيلات: --

نوله: يقرأ في الظهر:

په سړي موقع کښې د جهراً قراءت کولو وجه: -- يعنى د ماسپڅين په مونځ کښې د حضور پاك ﷺ عام معمول په مزه قرأت کولو و مگر كله كله به نې د ماسپڅين په مونځ کښې يوسورت يا يو آيت په اوچت آواز سره اورولو دا عمل به د امت د تعليم دپاره ووجه دا معلومه شې چې فاتحي سره يوسورت هم ملاوولي شې او د ملاوولو طريقه څه وي د ماسپڅين قيد اتفاقي دي احترازي نه دي ځکه چې حضور پاك ﷺ به مازيگر کښې هم داسې کول دا ټول د امت د تعليم دپاره وو.

نوله: وَيَطْوِلُ:

د اول رکعت په دويم رکعت باندې اوږدولو کښې مذاهب: --

(وَيَطْوِلُ) د باب تفصيل څخه د اوږدولو په معنى کښې دي. د دې حديث نه معلومېږي چې رومېي رکعت د نورو نه زيات اوږدول پکار دي. په دې مسئله کښې اختلاف دي.

① د امام مالك رحمه الله امام شافعي رحمه الله امام احمد بن حنبل رحمه الله او امام محمد رحمه الله مسلك دادې چې په ټولو مونځونو کښې اول رکعت د نورو رکعتونو په نسبت زيات اوږدول پکار دي.

② د امام ابو حنيفه رحمه الله او امام ابو يوسف رحمه الله په نيز صرف د سحر د مونځ دا خصوصيت دي

(۱) أخرجه البخاري كتاب الاذان باب: يقرأ في الأخرين بغائحه الكتاب (رقم- ۷۷۶) وسلم كتاب الصلاة باب القراءة في الظهر والعصر (رقم- ۱۵۴) - (۴۵۱) والنسائي كتاب الافتتاح / باب القراءة في الركعتين الأولى من صلاة العصر (رقم- ۹۷۸)

چه اولني ركعت اوږد كړي شي باقي په ټولو مونځونو كښې د ټولو ركعتونو حيثيت برابر دې. البته چه په كومو ركعتونو كښې ضم صورت نشته دې دهغې حيثيت جدا دې.

د اول فريق دليل :- زير بحث د حضرت ابو قتاده رضي الله عنه روايت د دوى مستدل دې په كوم كښې چه د سحر ماسپخين او مازيگر د رومبې ركعت اوږدولو د كرملاوېږې او ماسپاخ او ماسخوتن دې حضراتو په دې دريوارو مونځونو باندې قياس كړې دى. عبدالرزاق رحمته الله عليه د معمر رضي الله عنه نه نقل كړى دى چه زمونږ خيال د رومبې ركعت به حضور ياك عليه السلام خكه اوږدولو دې دپاره چه خلق رومبې ركعت حاصل كړي. امام ابو داؤد رحمته الله عليه هم دغه شان ليكلى دى.

د دويم فريق دليل :- ① راتلونكى متصل روايت كښې "فى كل ركعة قدر ثلاثين آية" د دوى مستدل دې. خكه چه هلته د دواړو ركعتو قرات برابر خودلې شوې دې.

② امام صاحب رحمته الله عليه د احم فرماني چه رومبې ركعت دعا استفتاح تعوذ او تسميه باندې مشتمل دې په دې وجه اوږدوى د قرات د وجې نه اوږدول صرف د سحر د مونځ خصوصيت دې.

راجع قول :- خلاصة الفتاوى كښې ليكلى دى چه امام محمد رحمته الله عليه او جمهورو مسلك راجح او خوښ كړې شوې دې يعنى اول ركعت ته اوږدوالې وركول بهتر دى.

[۸۲۹] په مانځه كښې د نبى عليه السلام د قيام مقدار

۸۸- (۱) [۷۱] وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] كُنَّا نَحْزُرُ قِيَامَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ [۳] نَحْزُرُنَا قِيَامَهُ فِي الرُّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ قَدْرَ قِرَاءَةِ: أَلَمْ تَنْزِيلِ السَّجْدَةِ [۴] وَفِي رِوَايَةٍ: - فِي كُلِّ رُكْعَةٍ قَدْرَ ثَلَاثِينَ آيَةً [۵] وَحِزْرُنَا قِيَامَهُ فِي الْأُخْرَيَيْنِ قَدْرَ النِّصْفِ مِنْ ذَلِكَ [۶] وَحِزْرُنَا فِي الرُّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الْعَصْرِ عَلَى قَدْرِ قِيَامِهِ فِي الْأُخْرَيَيْنِ مِنَ الظُّهْرِ [۷] وَفِي الْأُخْرَيَيْنِ مِنَ الْعَصْرِ عَلَى النِّصْفِ مِنْ ذَلِكَ، رِوَاةٌ مُسَلِّمٌ.

توجه: ① ابو سعيد خدرى رضي الله عنه فرمايې ② چې مونږ به د ماسخوتن او مازيگر په لمانځه كې د رسول الله صلى الله عليه وسلم د قيام د مقدار اندازه كوله ③ نو مونږ اندازه وكړه چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به د ماسپخين په اولني دوه ركعتونو كې د الم تنزيل السجدة ويلو په قدر قيام كولو ④ د يو بل روايت الفاظ دا دي چې په هر ركعت كې به ښې د دير شو ايتونو ويلو په اندازه قيام كولو ⑤ او د ماسپخين په اخري دوه ركعاتونو كې مونږ د هغې نه د نصف اندازه وكړله ⑥ او د مازيگر په اولني دوه ركعاتو كې د ماسپخين د اخري دوه ركعاتو په قدر قيام ⑦ او د مازيگر په اخري دوه ركعاتو كې د هغې نه د نصف په قدر قيام مونږ اندازه وكړله. (مسلم).

هل اللغات :- ① نَحْزُرُ: آتې، نېټېښ، وختېښ. د نصر ينصر نه، قياس كولو او تخمينه لگولو ته وائي يعنى اندازه كول.

(۱) اخرجه مسلم كتاب الصلاة. باب القراءة في الظهر والعصر (رقم- ۱۵۶ - ۴۵۲) وابدود كتاب الصلاة باب تخفيف الاخرين (رقم- ۸۰۴)

تسهيلات: --

قوله: وَحَزْرًا:

د ماسپځين په مانعه كښې د قراءت مقدار؛ چونكه د ماسپځين اومازيگر په مونغ كښې قراءت پټ وي په دې وجه د قيام مقدار هم په اندازه سره معلومولې شو كوم وخت چه خلق نيكان وونود قرآن پاك د سورتونو اندازه په نې په مسافت سره اندازه كول. په دويم روايت كښې دې چه حضور پاك ﷺ به په هر ركعت كښې د دير شو آياتونو لوستلو په اندازه قيام كولو مطلب دا چه حضور پاك ﷺ به په هرو دوو ركعتو كښې د المرتل السجده په اندازه تلاوت كولو.

قوله: اقْدَرُ النِّصْفِ مِنْ ذَلِكَ:

د ماسپځين په آخرې دوو ركعتونو كښې د قراءت مقدار؛ د پوره حديث پوهيدلو په اعتبار داسې گنرل پكاردې چه د حضور اكرم د ماسپځين په رومبو دوو ركعتو كښې د قيام اندازه كله مونږ د ماسپځين د روستنو دوو ركعتو په قيام سره كوله نو داسې به معلوميدل چه د آخرې ركعتونو قيام د رومبو ركعتونو په قيام سره د نصف مقدار دې يعنې په رومبو ركعتونو كښې به قراءت اوږد وو او په آخرې ركعتونو كښې به ددې نصف وو. او چه كله به مونږ د مازيگر په مونغ كښې اندازه كوله نو د مازيگر د رومبو دوو ركعتونو قيام مقدار به د ماسپځين د آخرې دوو ركعتو د قيام په مقدار وو او د مازيگر په آخرې دوو ركعتونو كښې د قيام اندازه د مازيگر د رومبو ركعتونو د قيام په مقدار نصف وو.

د ماسپځين د دوو آخرې ركعتونو په قراءت كښې د امام شافعي دوه اقوال: --

① ټولو شارحينو حضراتو ليكلي دي چه ددې حديث نه معلومېږي چه حضور اكرم به د مونغ په آخرې دوو ركعتونو كښې قراءت كولو بيا فرماني چه هم دغه د امام شافعي رحمه الله مسلك دې چه په آخرې دوو ركعتو كښې قراءت كول پكاردې بيا فرماني چه دا د امام شافعي رحمه الله قول جديد دې

② په قول قديم كښې دادې چه په آخرې دوو ركعتونو كښې د سورت قراءت ضروري نه دې او فتوى هم په دې باندې ده

د ماسپځين په دوو آخرې ركعتونو كښې هدم قراءت؛ او هم دغه د احنافو مسلك دې چه په آخرې دوو ركعتونو كښې سورت نه دې ملاول كه چرې حضور پاك ﷺ لوستلې وي نو د بيان جواز د پاره به نې لوستلې وي.

دغه شان د احنافو فقهاو ليكلي دي په آخرې دوو ركعتونو كښې مسنون هم دغه دې چه فاتحه اولوستلې شي كنى تسبيحات دې اولولې يادې خاموشي اختيار كړي. زه وایم كه امام پسي په آخرې ركعتونو كښې د فاتحه د لوستلو اهتمام او كړي نو په اولنو ركعتونو

کښې د فاتحه نه لوستلو به دا لوستل قائم مقام شی او د اختلاف نه به بچ شو.

اشکال ۱- علامه شمس الدین رحمۃ اللہ علیہ صاحب التعليق الفصیح ص ۱۲۵ کښې لیکي چه په دې حدیث کښې یو واضح اشکال دې او هغه دا چه د مازیگر رومبو دوو رکعتو کښې سورت شامل وی او د ماسپخین آخری دوو رکعتو کښې سورت شاملول نه دی نو د دې دواړو په مقدار کښې څنگه یوشان والې کیدې شی؟

اشکال جواب ۱- د دې جواب شیخ شمس الدین رحمۃ اللہ علیہ داور کړې دې چه دلته په دغه مونخونو او دهغې په رکعتونو کښې په قرآت کښې مساوات او برابر والې مراد نه دې اونه په دې حدیث کښې د قرآت د مساوات ذکر دې بلکه دلته خو صرف د قیام ذکر دې. د حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم قیام په رومبی رکعت کښې څومره وو او په آخری رکعت کښې څومره وو نو کیدې شی چه حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم په آخری دوو رکعتو کښې فاتحه په داسې ترتیل سره لوستلې وی چه د رومبی رکعت د وخت نه دهغې وخت نیم کیدلو.

خلاصه دا چه دلته د قیام د مقدار خبره ده د قرآت خبره نشته نو په اول دوو رکعتونو کښې د فاتحه نه پس سورت شاملول وو او په آخری دوو رکعتونو کښې نه وو. نو هغه د اول رکعتونو د نصف په مقدار کښې وو. د ډیر ژوروالی نه پس واضح کیري چه د حدیث دا مطلب واضح او مناسب دې.

[۸۲۰] د ماسپخین په مانځه کښې مسنون قراءت

۸۰- (۸۱) وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ [۲] «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ وَاللَّيْلِ إِذَا بَغَضَ [۱] اللَّيْلِ [۳] وَفِي رَوَايَةٍ: «يَسْبِقُ اسْمُ رَبِّكَ الْأَعْلَى» [۴] [الاعلى:] [۴] وَفِي الْعُمَرِ نَحْوَ ذَلِكَ، وَفِي الصَّبْرِ أَطْوَلُ مِنْ ذَلِكَ»، رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: جابر بن سمره رضی اللہ عنہ فرمایي چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به د ماسپخین په لمانځه کې سوره واللیل اذا بغضی لوستلو [۳] او په یو روایت کې دې چې سوره سبوح اسم ربك الاعلى به یې لوستلو [۴] او د مازیگر په لمانځه کې د دې په قدر (څه آیت یا سورت) به یې لوستلو او د سحر په لمانځه کې به یې دې څخه اوږد قراءت کولو. (مسلم)

تفهيلات:- بوله: يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ

په پنځو مونخونو کښې د مسنون قراءت مقدار ۱- د دې حدیث پاک نه معلومه شوه چې د سحر او ماسپخین مونخ کښې به طوال مفصل وائی، د مازیگر او ماسختن مونخ کښې به اوساط مفصل وائی اود ما بنام مونخ کښې به قصار مفصل وائی. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به د مقتدیانو حالاتو ته کتل او هغه شان قراءه به یې کولو. کله به یې قراءه اوږد کړو او کله به

(۱) اخرجه مسلم کتاب الصلاة، باب القراءة فی الصبح (رقم- ۱۷۰ - ۴۵۹) ابوداود کتاب الصلاة، باب قدر القراءة فی صلاة الظهر والعصر (رقم- ۸۰۶) والنسائی کتاب الافتتاح، باب القراءة فی الرکعتین الأولیین من صلاة العصر (رقم- ۹۸۰)

یہ قرآن مختصر کولو۔ کلمہ بہ حضور ﷺ د سحر پہ مونخ کنبی سورة مؤمنون، سورة روم، سورة يس، سورة واقعه، سورة اذا زلزلت او کلمہ معوذتین مختصر وئیل اور ماسپخین مونخ کنبی بہ یی سورة لقمان، سورة تنزيل السجدة، سورة الذاریات، والسماء ذات البروج، والسماء والطارق، والاعلیٰ، وهل تآک، والشمس وضوحا، واللیل اذا یغشها وئیل اور د مازیگر مونخ کنبی بہ یی هغه سورتونہ وئیل چې کوم چې د والسماء نه شروع کیږی۔ او کلمہ بہ یی سورة الاعلیٰ وئیل او کلمہ سورة غاشیة۔

• [۸۲۱] د ماښام د مانځه مسنون قراءت

۸۲۱- (۹۱) [۹۱] «وَعَنْ جَبْرِ بْنِ مُطْعِمٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۹۲] «سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالنَّظْرِ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

تجويمه: [۹۱] جبير ابن معطم رضي الله عنه فرمايي [۹۲] چې ما د ماښام په لمانځه کې د رسول الله ﷺ څخه سورة مرسلات ويل اوريدلي دي. (بخاري، مسلم)

تسهيلات: - قوله: فِي الْمَغْرِبِ بِالنَّظْرِ:

د ماښام دوخت د امتداد د پاره غلط استدلال: - ددې حديث پاك نه دا استدلال كول چې د شفق نه تر غروب كيدو پورې د ماښام وخت ختمیږي، دا صحيح نه دی. ځكه دويم فصل كنبې چې كوم روايات دی هغې كنبې راځي چې نبی كريم ﷺ به د ماښام په مونخ كنبې سورة اعراف، سورة دخان، سورة اعلىٰ، سورة كافرون، سورة التين، والقارعة، لوستل او د ماسختن په مونخ كنبې اذالسماء انشت لوستل. لهذا ديو سورة ذكر كولو سره دا نه لازمیږي چې نبی كريم ﷺ به گنې نور سورتونه نه وئیل. او ددې نه ترد غروب شفق پورې د ماښام وخت متعين كول هم نه ثابتیږي ځكه چې د سورة اعراف په وئیلو كنبې كافى وخت لگي.

[۸۲۲] د ماښام په مانځه كنبې د سورة مرسلات قراءت

۸۲۲- (۱۰) [۱۰] «وَعَنْ أَمْرِ الْقُضْلِ بْنِ الْحَارِثِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: [۹۳] «سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالنَّظْرِ» (وَالْمُرْسَلَاتُ عُرْفًا) [۹۴] «مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

(۱) اخرجہ البخاری کتاب المغازی باب الجهر فی المغرب (رقم-۷۶۵) و مسلم کتاب الصلا . باب القراءه فی الصبح (رقم- ۱۷۴ - ۴۶۳) و ابوداود کتاب الصلا. باب قدر القراءه فی المغرب (رقم- ۸۱۰) و مالک فی السوطا کتاب الصلا باب القراءه فی المغرب والعشاء (رقم- ۲۳) و ابن ماجه کتاب إقامة الصلا. والسنة فیها . باب القراءه فی صلا المغرب (رقم- ۸۳۲) و النسائي کتاب الافتتاح باب القراءه فی المغرب بالنظر (رقم) ۹۸۷

(۲) اخرجہ البخاری کتاب المغازی باب القراءه فی المغرب (رقم-۷۶۴) و مسلم کتاب الصلا . باب القراءه فی الصبح (رقم- ۱۷۳ - ۴۶۲) و ابوداود کتاب الصلا. باب قدر القراءه فی المغرب (رقم- ۸۱۰) و مالک فی السوطا کتاب الصلا باب القراءه فی المغرب والعشاء (رقم- ۲۴) و الترمذی کتاب الصلا عن رسول الله صلى الله عليه وسلم باب فی القراءه فی المغرب (رقم- ۳۰۸) و النسائي کتاب الافتتاح باب القراءه فی المغرب بالمرسلات (رقم) ۹۸۵ و ابن ماجه کتاب إقامة الصلا. والسنة فیها . باب القراءه فی صلا المغرب (رقم- ۸۳۱) (رقم- ۸۳۱۰)

توجهه: [۱] بي بي ام فضل بنت حارث رضي الله عنه فرمايي [۲] چه ما د رسول الله ﷺ خخه د ما بنام په لمانخه کې سورة مرسلات ويل اوريدلي دي، (بخاري، مسلم).

تسهيلات:-

نونه: يقرأ في المغرب والمُرسَلات عُرُفا:

يو سورة ه يور كعت سره د محاص كولو حكم:- بعض روايتونو كښې راغلي دي چه حضور پاك ﷺ به د ما بنام په مونځ كښې سورت اعراف ونيلو اوسورت انفال اوسورت دخان به ئي ونيلو. دلته دغه احاديثو سره د نورو احاديثو ذكر هم ملاوېږي. د دې ټولو احاديثونه دا خبره واضحه كيږي چه په مونځ كښې يور كعت سره څه خاص سورت متعلق نه دي اونه يو مونځ سره څه خاص سورت يا آيات تړلې شوې دي.

داوړدو سورتو نو په لوستلو كښې دوه توجهيات:-

- ① اوږده سورتونه ونيل په دې باندې محمول دي چه حضور پاك ﷺ په مونځ كښې د دې يو حصه ونيلې پوره سورت مراد نه دي سره د دې چه نوم د پوره سورت دي يا حضور پاك ﷺ په ډيرو ركعتونو كښې يو سورت تقسيم كولو سره ونيلې دي.
- ② د حضور پاك ﷺ معجزه وه.

[۸۳۲] د مفترض په متفضل پسې اقتداء

۸۳۲- (۱) [۱۱] وَعَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ ﷺ، ثُمَّ يَأْتِي قَوْمَهُ قَوْمَهُ، فَيُصَلِّي لَيْلَهُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ، وَسَلَّمَ الْعِشَاءَ، ثُمَّ أَتَى قَوْمَهُ فَأَمَّهُمْ، فَأَقْتَمَ بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ، فَأَعْتَرَفَ رَجُلٌ قَسَمًا، ثُمَّ صَلَّى وَحْدَهُ وَالْعَصْرَ، فَقَالُوا لَهُ: أَتَأَقْتَتُ يَا قُلَانُ؟ قَالَ: لَا وَاللَّهِ، وَلَا يَتَيْنِ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَا خَيْرَ لَهُ،

توجهه: [۱] حضرت جابر رضي الله عنه فرمايي [۲] چې معاذ ابن جبل رضي الله عنه به د رسول الله ﷺ سره مونځ وکړو [۳] بيا به راغې خپل قوم ته به يې مونځ ورکولو [۴] يو ځل هغه د رسول الله ﷺ سره د ماسخوتن مونځ وکړو [۵] بيا راغې د خپل قوم امامت يې وکړ او (په مونځ كښې يې) سورة بقره شروع کړه [۶] (هر کله چې قراعت اوږد شو) نو يو سړي سلام وگرځولو او د جماعت څخه ووتلو او ځان ته يې مونځ وکړو او لاړ [۷] خلقو (چې کله دا وليدل نو) هغه ته يې اوويل فلانيه آيا ته منافق شوې يې ؟ (ځکه چې د جماعت څخه ځان بچ کولو سره وتل خو د منافقانو کار دي) [۸] هغه اوويل نه قسم په الله (زه منافق شوې نه يم) زه به د حضور ﷺ په خدمت کې خامخا حاضر شم او حقيقت حال به ورته بيان کړم

(۱) اخره البخاري كتاب المغازي باب من لم ير كفار من قال ذلك متاولا او جاهلا (رقم- ۶۱۰۶) وسلم كتاب الصلاة باب القراءة في العشاء (رقم- ۱۷۸) - (۴۶۵) وابو داود باب في تخفيف الصلاة (رقم- ۷۹۰) وابن ماجة كتاب إقامة الصلاة، باب من أم قوما فليخفف (رقم- ۹۸۶) والنسائي كتاب الانفتاح / باب القراءة في العشاء الآخرة بالشمس وضحاها (رقم- ۹۹۸)

هل اللغات: ① الحَرْفُ: أي: مَالٌ: راوگرخيدو، راديخوا شو. ② العَرَفَ: أي: غَوَّجَ مِنْ السَّجْدِ: يعني دجمات نه اووتلو. ③ أَتَأْتِيكَ: أي: أَتَيْتُكَ مَا لَقِيتُهُ الْبُتَانِي: يعني تاهم داسې کار اوکړو څنگه چه منافق نهی کوی چه دجماعت نه دې مخ وراوړلو او مونځ دې خانله اوکړو.

﴿فَأَتَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنْ أَصْحَابَ تَوَاضَعُوا، نَعْمَلْ بِالنَّهَارِ، وَإِنْ مَعَاذًا صَلَّى مَعَكَ الْعِشَاءَ، لَمْ أَرَى قَوْمَهُ، فَالْتَمَعَ بِسُورَةِ الْبَقَرَةِ.﴾ ④ فَأُقْبِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى مُعَاذٍ، فَقَالَ: "يَا مُعَاذُ! أَفَتَأْنِ أَلْتَّ؟" ⑤ أَفْرَأُ: (وَالشَّمْسُ وَضُحَاهَا) - (وَالضُّحَى) - (وَاللَّيْلُ إِذَا يَغْشَى) - (وَالسَّجْدِ) (اسْمُ رَبِّكَ الْأَعْلَى) - مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: ① نو هغه سړي په بارگاه رسالت کې حاضر شو او عرض يې وکړو يا رسول الله ﷺ مونږ اوښانو واله (ساريانان، يو) ② د ورځې کار کوو (يعني) د اوښانو په ذريعه اوبه راښکلو سره د رختي (فصلونه، اوبه کوو او ټوله ورځ په محنت و مشقت کې لگيا يوا معاذ رضی اللہ عنہ) ستا ﷺ سره د شپې مونځ وکړو ③ بيا راغې او مونږ ته مونځ راکولونو سورة بقره شروع کړه (د اوږد قراءت کيدو او د خپلې ستړياو ستوماني په وجه زه بد دل شوم) ④ دې اوږدوسره حضور ﷺ حضرت معاذ رضی اللہ عنہ طرف ته متوجه شو او وي فرمايل اي معاذه آيا ته فتنه پيدا کونکي يې (يعني ته د خلقو نه جماعت ترک کولو سره هغوي د دين څخه بيزاره کول او په فتنه کې مبتلا کول غواړي؟) ⑤ بهتره دا ده، چې ته سورة والشمس وضحاها، سورة والضحي، سورة والليل، اذا يغشي او سورة سبم اسم ربك الاعلى اولولي. (بخاري، مسلم).

هل اللغات: ⑥ تَوَاضَعُوا: د تَوَاضَعٍ جمع ده، ددې مذكر تاضع راځي. هغې اوښ ته وائی په کوم باندې چه د وونو بوتو د اوبه کولو دپاره اوبه راوړلې شی ⑦ أَفَتَأْنِ أَلْتَّ: أي: أَتَيْتُكَ مَا لَقِيتُهُ الْبُتَانِي: آيا ته خلق په فتنه کښې اچوي، خلقو کښې نفرت پيدا کوي.

تسهيلات: --

نوله: كَانَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ:

د معاذ بن جبل دو القسې پس منظور: -- ددې حديث عمومي مفهوم دا دې چه حضرت معاذ رضی اللہ عنہ د مدينې منورې په يوه محله کښې اوسيدو او هلته به ئی د خپلې محلې والو په جعات کښې هغوی ته مونځ هم ورکولو. او کله به مسجد نبوی ته هم د مانځه دپاره تگ راتگ کيدلو. کله کله به ئی د ماسخوتن مونځ د حضور پاک ﷺ په اقتداء کښې په مسجد نبوی کښې کولو. حضور پاک ﷺ به د ماسخوتن مونځ په لږ تاخير سره ادا کولو. قرأت به هم اوږد وو نود مونځ نه فارغيدو نه پس به ماسخوتن کښې ناوخته کيدو. حضرت معاذ رضی اللہ عنہ به د مسجد نبوی نه فارغيدو سره د خپلې محلې طرف ته تللو په دې کښې به هم وخت لگيدلو. د محلې والو به انتظار کولو. بيا چه به ئی کله مونځ ورکولو نود سورت بقره

وغيره اوږدو سور تونه به نى اوږد قرأت کولو يو ځل داسې اوشو چه په محله کښې سليم يا حزام نوې يو صحابى مونځ مات کړو او ځان له نى اوکړو. خلقو هغه ملامته کړو چه ته منافق شوي. هغه ونييل د منافقت څه خبره نشته دې زه به صباله ضرور ورځم او د نبي کریم ﷺ په مخکښې به د معاذ رضی الله عنه شکایت کوم. هغه شکایت اوکړو او نى ونييل چه مونځ مزدورنى کونکى خلق يو سترې ستومانه راځو اول د معاذ انتظار کول وى بيا د هغه اوږد مونځ پر داشت کول وى په دې وجه ما هغه بله شپه مونځ خان له اوکړو حضورياک ﷺ د حضرت معاذ رضی الله عنه ډير خفه شو اوونى فرمائيل چه آيا ته خلق په فتنه کښې اچول غواړې؟ داسې مه کوه يا ماپسې مونځ کوه خپل قوم ته مونځ مه ورکوه يا ماپسې مه کوه هغوى ته مونځ ورکوه. ليکن په دې کښې هم داخيال ساته چه فلانکې فلانکې مختصر سورت وايه.

د مفترض په متفل پسې د اقتداء په حکم کښې مذهب:-

اوس ددې واقعي دوجې په فقهاؤ کښې اختلاف راغلي چه آيا د متفل امام شاته د فرض کونکو مونځ جائز دي که نه ځکه چه حضرت معاذ رضی الله عنه نقل کونکې وو او د محلي خلقو فرض کول. حضرت معاذ رضی الله عنه به فرض مونځ حضورياک ﷺ سره کړې وو.

① د امام شافعي رحمه الله په نيز متفل پسې شاته د مفترض مونځ جائز دي. د امام احمد بن حنبل رحمه الله يو قول هم داشان دي. د شوافع په نيز د نابالغ هلك امامت هم ددې اصولو لاندې جائز دي.

② ائمه احناف امام ابو حنيفه رحمه الله، امام مالک رحمه الله او د يو قول مطابق امام احمد رحمه الله ټولو مسلك دادې چه د مفترض مونځ متفل پسې جائز نه دي.

داول فريق اول دليل:- ① د حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه زير بحث حديث او ددې واقعه د دوى مستدل دي او دا خبره ښکاره ده چه معاذ رضی الله عنه فرض اول کړې او د محلي د خلقو چه کوم امامت کوى په هغې کښې دي متفل دي لهدا متفل پسې د مفترض مونځ جائز دي.

داول فريق د اول دليل پنځه جوابونه:- ① د حضرت معاذ رضی الله عنه واقعه په هغه وخت باندې محمول ده کوم وخت چه فرض مونځ دوه ځل کيدلو بيا دا طريقه منسوخ شوه. په دې باندې د حضرت ابن عمر رضی الله عنه روايت دلالت کوى.

شيخ عبدالحق رحمه الله لمعات ۱۳۸/۴، اشعة المعات: ۴۰۵.

يوم مرتين» لمعات: ۱۳۸/۴، اشعة المعات: ۴۰۵.

② د معاذ بن جبل رضی الله عنه دا عمل د هغه خپله رائي او د هغه خپل اجتهاد وو. په کوم چه د حضور پاک ﷺ تقرير او توثيق نه وو خو چه کله حضورياک ﷺ ته معلومه شوه نو هغوى خفه شو.

③ د چا دنيت علم چاته نه کيږي. د حضرت معاذ رضی الله عنه په عمل کښې دا احتمال دي چه هغوى د فضيلت د حاصلولو په غرض د حضورياک ﷺ په اقتداء کښې د نفل نيت کړې

وی اویباخیل قوم سره فرض ادا کړې وی چه د جمع فضیلت هم حاصل کړې بلکه احرار فضیلتین حاصل شی.

⑤ دغه خلقو ته دوه شکایتونه وو. اول دا چه په ماسخوتن کښې تاخیر کیږي دویم دا چه قرأت اوږد کوي. حضور پاک ﷺ دوه جوابونه ورکړل اول دا چه دوه خایه د ماسخوتن مونځ مه کوه او که قوم ته مونځ ورکول وی نومختصر قرأت کوه. نو د یومنهې غنه د فعل نه څنگه استدلال کولې شی.

⑥ د عشاء اطلاق په مغرب هم کیږي کوم ته چې عشاء اولی وائی او په عشاء یعنی ماسخوتن باندې هم د دې اطلاق عام دې کوم ته چه عشاء آخره وائی. نو دا قوی احتمال دې چه دلته د ماښام مونځ مراد وی او د دې تذکره د ترمذی ص: ۷۵ باندې هم ملایږي.

د اول فریق دویم دلیل :-

⑦ عمرو بن سلمه رضی الله عنه یونابالغ هلك به خیل قوم ته مونځ ورکولو هغه هم متنفل وو او د قوم مونځ فرض وو لکه چه باب الامامة کښې حدیث نمبر ۱۰۰ اتلدي دا قصه راځي.

د اول فریق د دویم دلیل دوه جوايونه :- پاتې شوه دا چه د حدیث عمرو بن سلمه رضی الله عنه نه د نابالغ د امامت جواز ثابتیږي لکه چه امام بخاری او امام شافعی رحمهما الله فرمایلي دي، علماء کرامو د دې ډیر جوابونه کړي دي.

① امام خطابی رحمته الله فرمائي چه حسن بصری رحمته الله دې حدیث ته ضعیف وئيلي دي.

② عمرو بن سلمه رضی الله عنه چه کوم امام جوړ کړې شوي وو هغه د صحابه کرامو اجتهاد وو د رسول الله ﷺ قول یا فعل یا تقرير نه دي.

د دویم فریق دلائل :- ① "الامام ماضن والمؤذن مؤتمن" (ترمذی، ابوداود) په دې حدیث کښې د امام مونځ متضمن اسم فاعل او گرځولې شو یعنی یوڅیز په ترڅ کښې اخستونکې او د مقتدی مونځ متضمن اسم مفعول او گرځولې شو او دا خبره ښکاره ده چه د متنفل مونځ د قوت او کیفیت په اعتبار سره ډیر کمزوري دي هغه د مقترض مونځ چه د قوت او کیفیت په اعتبار سره ډیر قوی دي په خپله غیر کښې نه شی اخستې.

② "انما جعل الامام ليوتمره" حدیث هم د دوی مستدل دي په کوم کښې چې دا تعلیم ورکړې شوې دي چه امام اعلیٰ حالاً کیدل پکار دي خو متنفل امام ادنیٰ حالاً وی. لهدا دا اقتداء جائز نه ده.

دلته یوه بنیادی ضابطه ده د کوم په وجه چه دا اختلاف او د قرأت خلف الامام اختلاف راغلې دي هغه دا چه د شوافع په نیز د امام او مقتدی په مونځ کښې اتحاد نشته دي. زموږ په نیز د امام او مقتدی په مونځ کښې اتحاد دې هغوی کښې اتحاد نشته دي صرف په افعال کښې اشتراك دي لهدا جدا جدا مونځ دي نو په هر شان سره جائز دي.

نوله: - اَقْرَأ: وَالشَّمْسِ وَهُمَا هَا:

د مذکوره قول په مفهوم کښې دوه اقوال: -

① يعنى دا سورت وايه هغه سورت وايه ددې مختصرو سورتونو لوستل کوه نو ددې مقصد دانه دې چه په اول رکعت کښې سورت شمس وايه او دويم رکعت کښې سورت اعلى وايه ځکه چه داداسې وئيل د مصحف د ترتيب خلاف دې ځکه چه سورت اعلى مخکښې دې بلکه په حديث کښې واو د مطلق جمع دپاره دې چه ددې سورتونو د تخفيف په غرض سره څه وايه.

② او که چرې مطلب ئې دا وى چه په اول رکعت کښې والشمس وايه او دويم رکعت کښې سورت اعلى وايه نو دا به د بيان د جواز دپاره وى. ځکه چه مسنون طريقه د مصحف د ترتيب مطابق وئيل دى. او ددې خلاف وئيل خلاف اولې دى.

په سورت کښې د تقديم او تاخير گراخت: - ليکن که يوسرې د يوسورت په آيات کښې تقديم او تاخير سره لولى نو دا ناجائز دى وجه د فرق داده چه د آيات ترتيب قطعى او توقيفى دې او د سورتونو ترتيب د نزول نه پس د صحابه کرامو په اجتهاد باندې دې. بل په آياتونو کښې وړاند يوالې او روستو والې کولو سره په مضمون او معانى کښې فرق راځي او په سورتونو کښې داسې نه وى. ددې حديث نه امت ته دا تعليم حاصل شو چه امام له پکار دى چه هغه دې د خپلو مقتديانو په مانځه کښې هر لحاظ سره خيال ساتى دې دپاره چه خلق متفر او گډوډ نه شى.

[۸۲۴] د ماسختن د مونغ مسنون قراءت

۸۲۴ - (۱) [۱۲] ﴿وَعَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْعِشَاءِ: ﴿وَالْتَيْنِ وَالزَّيْتُونِ﴾ [التين: ۱] وَمَا سَمِعْتُ أَحَدًا أَحْسَنَ صَوْتًا مِنْهُ، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.﴾

ترجمه: ① حضرت براء رضي الله عنه فرمايي ② چې ما د رسول الله ﷺ څخه د ماسختون په لمانځه کې سورة التين والزيتون ويل اوريدلي دي ③ او ما د رسول الله ﷺ د آواز څخه زيات ښکلي آواز د بل چا ندي اوريدلي، (بخاري، مسلم).

تسهيلات: -

نوله: أَحْسَنَ صَوْتًا مِنْهُ:

د نبی عليه السلام ذات د کمالات باطنی او ظاهري مجسمه: - څنگه چه حضور پاک ﷺ په باطنی کمالاتو کښې دټولو نه زيات کامل او اکمل انسان وو هم هغه شان الله تعالی رسول الله ﷺ ته ظاهري اوبدنی ښانست او کمالات ورعطا کړي وو. بيا چه څنگه الله تعالی

(۱) اخرجه البخاری کتاب الاذان باب القراءة فی العشاء (رقم- ۷۶۹) ومسلم کتاب الصلاة باب القراءة فی العشاء (رقم) ۱۷۷ - (۴۶۴) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها باب القراءة فی صلاة العشاء (رقم- ۸۳۵)

حضور پاك ﷺ په بشكلي صورت كښي د ټولو نه اوچت جوړ كړې وو دغه شان الله تعالى حضور پاك ﷺ ته د آواز په خوږوالي كښي هم يو امتيازى شان ورعطا كړې وو. هم ددې تذكره حضرت براء بن عازب رضي الله عنه په دې روايت كښي كړې ده. دا څه جذباتي او په مبالغه باندې د جذباتو اظهار نه بلكه حقيقت دادې چه دا د يوصحابي د قوت بياني آخرى حد خو كيدې شى ليكن د پيغمبرنى د حد د شان ابتدا به وي.

په آواز د پيغمبري لازمي صفت: - ملاعلى قارى رحمته الله عليه ددې حديث لاندې ليكلي دي چه ابن عساكر رحمته الله عليه يو حديث نقل كړې دې چه حضور پاك ﷺ فرمائيلي چه الله تعالى كله هم يو نبي راليږلي نو هغه ته نى يو خوږ آواز او يوه بشكلي دمخ خهړه وركولو سره راليږلي. تردې چه الله تعالى ستاسو نبي (محمد ﷺ) راليږلي نو هغه له نى هم خوږ آواز او ښائسته مخ وركولو سره راليږلي دي.

د نبي عليه السلام د آواز اوچتوالي: - په احاديثو كښي راغلي دي چه آواز به نى هغه ځاني ته رسيدو چرته چه به د چا آواز نه رسيدو. د بيهقي په يو روايت كښي دى چه يو ځل حضور پاك ﷺ خطبه وركوله نو په كورنو كښي په پرده كښي ناستو ښځود حضور پاك ﷺ آواز واوړيدو. ابونعيم رحمته الله عليه د عبدالله بن رواحه رضي الله عنه يو حديث نقل كړې دې هغه فرماني چه زه په بنو تميم كښي ووم چه د جمعې په ورځ د حضور پاك په منبر باندې ما آواز واوړيدو فرمائيلې كينه. د ابن ماجه په يوروايت كښي دى چه ام هاني رضي الله عنها به د حضور پاك ﷺ تلاوت هغه وخت اوريدو كوم وخت چه به حضور پاك ﷺ د شپې كعبې سره تلاوت كولو اوام هاني رضي الله عنها به په خپل كور كښي وه.

[۸۲۵] د سحر په مانځه كښي مسنون قراءت

۸۳۵- (۱۳۳) [۱۳۳] «وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۱] كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يقرأُ الْقُرْآنَ بِقُرْآنِ قُرَيْشٍ» [۲] وَكَانَتْ صَلَاتُهُ بَعْدَ تَخْفِيفٍ» [۳] رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه، ۱ جابر ابن سمرة رضي الله عنه فرمايي ۲ چې رسول الله ﷺ به د سحر په لمانځه كې سورة ق وَالْقُرْآنَ الْمَجِيدَ يا دغسې (اوږد) څه بل سورت لوستلو ۳ او حضور ﷺ به د سحر د لمانځه څخه وروسته په بل لمانځه كې مختصر سورتونه ويل. (مسلم)

هل اللغات: ① بعد: أي: بعد صلاة الفجر: یعنی پس ددغه سحر دمونځ نه، یا دا چه وروستو د دغه وخت نه. ② تخفيفاً: لنه یعنی مختصر مونځ به نې كولو.

تسهيلات: -

نوله: و كانت صلواته بعد تخفيفاً:

د مذکورہ جملہ پہ مفہوم کنبی غلور اقوال :- ① علامہ ابن حجر رحمہ اللہ ددی جملہ مطلب دا بیان کرے دی چه بعد تعلق زمانی سرہ دی یعنی د هجرت پہ شروع کنبی د حضور پاک ﷺ مونخ پہ مسجد نبوی کنبی اوږد وو خکه چه خلق به کم وو خو چه کله خلق زیات شو نو بیا به د حضور پاک ﷺ مونخ مختصر وو دا مطلب د حدیث الفاظو سرہ هه نیز ددی.

② یعنی په صبا کنبی سورت ق و غیره د طویل قراءت باوجود بیا هم د حضور پاک ﷺ مونخ مختصر معلومیدلو خکه چه د حضور پاک ﷺ قراءت او د قراءت خوند به د مزې نه ډک وو. ددی جملہ خلور مفہوم لیکلې شوی دی.

③ صاحب سفر سعاده لیکلی دی چه د نورو امامانو په نسبت به د حضور پاک ﷺ اوږد مونخ هم مختصر معلومیدلو. د ټولو نه وړاندې چه کوم مطلب لیکلې شوې دی هغه د شیخ عبدالحق رحمہ اللہ دې زما په خیال کنبی هم هغه مطلب راجح دې. دا ټول په اشعة المعات کنبی ذکر دی (ج ۱ ص ۴۰۶)

④ علامه طیبی رحمہ اللہ د مطلب لیکلې دی چه د فجر د مانخه نه علاوه نور څلور واره مونخونه به مختصر وو د سحر مونخ به اوږد وو. عام شارحینو هم دغه مطلب اخستی دې مگر دا زړه پورې نه دې خکه چه د حدیث الفاظ او د عربیت ذوق دا نه قبلوی.

[۸۲۶] د سحر په مانخه د سورة الليل قراءت

۸۲۶- (۱۳۱) [۱] «وَعَنْ عَمْرِو بْنِ حُرَيْثٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، [۲] أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْفَجْرِ: «وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَسَ»» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① د عمرو ابن حرث رحمہ اللہ باره کې منقول دي [۲] چې هغه د رسول الله ﷺ څخه د سحر په لمانځه کې والليل اذا عسس (يعني سورة اذا الشمس كورت) ويل اوریدلي دي. (مسلم)

تسهيلات :-

نوله: وَاللَّيْلِ إِذَا عَسَسَ:

د حدیث په مانوم کنبی دوه اقوال :- ① د سحر په مونخ کنبی به نبی کریم ﷺ صرف یو آیت ونيلو او که نه ټول سورة به ئې ونيلو. ځینې حضرات وائی چې صرف یو آیت مبارک به ئې تلاوت کولو ځکه چې مونخ کنبی تخفیف هم په دې طریقه وی.

② صحیح خبره داده چې ددې آیت نه اذا الشمس پورا سورت مراد دې. دا ذکر الجزء اراد لکل د قبیل څخه دې. دا سورة په طوال کنبی راځی.

(۱) اخرجه مسلم كتاب الصلاة، باب القراءة في الصبح (رقم) ۱۶۴ - (۵۵۶) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها،

باب القراءة في صلاة الفجر (رقم) ۸۱۷)

[۸۳۷] د صبا په مانځه کښي د سورة مؤمنون لوستل

۸۳۷- (۱) [۱۵] «وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ [۲] صَلَّى لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصُّبْحَ بِمَكَّةَ، [۳] فَاسْتَقْرَأَ سُورَةَ الْمُؤْمِنِينَ، حَتَّى جَاءَ ذِكْرُ مُوسَى وَهَارُونَ أَوْ ذِكْرُ عِيسَى [۴] أَخَذَتِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَعْلَةً فَرَكَمَ»، رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] عبدالله ابن السائب رضي الله عنه فرمايي [۲] چې «د مکي د فتح څخه وروسته يو ځل رسول الله ﷺ مونږ ته په مکه کې د سحر مونځ راکړو [۳] او سورة مؤمنون يې شروع کړو کوم وخت چې حضور ﷺ د موسي وهرون يا عيسي ذکر ته ورسيد [۴] نو حضور ﷺ ته توخي راغي (چې د هغې په وجه د سورة پوره کولو نه بغير) حضور ﷺ رکوع ته لاړلو. (مسلم).

هل اللغات: ① سَعْلَةً: أَنَّى سَعَالٌ: وَهُوَ صَوْتُ يَكُونُ مِنْ وَجَعِ الْحَلْقِ وَالْهَيْسَةِ فِيهِ: د خلق يعنى د مړۍ درد اود اوچ والى په وجه چه کوم توخي راځي هغې ته وائي. تسهيلات:-

نوله: حَتَّى جَاءَ ذِكْرُ مُوسَى:

د عذر په وجه په مينځ کښي د قراءت پريځودو جواز:- يعنى د سورت مؤمنون آيت (ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَى وَأَخَاهُ هَارُونَ) ته چه کله حضور پاك ﷺ اورسيدلو نوزره نى ډک شو او په ژړا شو دغه ژړا په وجه د نبى کریم ﷺ مرثي مبارکه اوچه شوه او توخي راغلو نو حضور پاك ﷺ د سورت ختمولو نه بغير هغه پريځودو اورکوع نى اوکړه. «او ذکر عيسى» او د شک دپاره دې راوى شک شوې چه د حضرت عيسى عليه السلام ذکر داسې دې (وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَامَةً لَهَا).

[۸۳۸] د جمعي په ورځ د سحر د مانځه مسنون قراءت

۸۳۸- (۱) [۱۶] «وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ [۲] كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْفَجْرِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ: الْمُرْتِّلُ فِي الرُّكْعَةِ الْأُولَى [۳] وَفِي الثَّانِيَةِ: «هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ [۴]» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [۱] ابو هريره رضي الله عنه فرمايي [۲] چې رسول الله ﷺ به د جمعي په ورځ د سحر د مونځ په اولني رکعت کې المُرْتِّلُ [۳] او په دويم رکعت کې هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ لوستلو بخاري مسلم.

(۱) اخبره مسلم كتاب الصلاة . باب القراءة في الصبح (رقم ۱۶۳ - ۴۵۵) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة . والسنه فيها . باب القراءة في صلاة الفجر (رقم ۸۲۰) والنسائي كتاب الافتتاح / باب قراءة بعض السورة (رقم ۱۰۰۷)

(۲) اخبره البخاري كتاب الجمعة باب ما يقرأ في صلاة الفجر يوم الجمعة (رقم ۸۹۱) ومسلم كتاب الجمعة باب ما يقرأ في يوم الجمعة (رقم ۶۵ - ۸۸۰) وابوداود كتاب الصلاة . باب ما يقرأ في صلاة الصبح يوم الجمعة (رقم ۱۰۷۴) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة . والسنه فيها . باب القراءة في صلاة الفجر يوم الجمعة (رقم ۸۲۳) والنسائي كتاب الافتتاح / باب القراءة في الصبح يوم الجمعة (رقم ۹۵۵)

تسهيلات :-

نوله: يقرأ في القبر يوم الجمعة:

د جمعی په ورځ د صبا په مانځه کښې مسنون القراءت :- د جمعی په ورځ د سحر په مونغ کښې "الترنیل" یعنی سورت سجده کوم چه په سیپاره اتل ما اوحی کښې دې دکوم نوم چه سورت سجده دې او په دریو رکوع باندې مشتمل دې دا به نئ په اول رکعت کښې ونیلو او سورت دهر به نئ په دویم رکعت کښې ونیلو. په قرآن کښې یوحم السجده دې هغه سورت مراد نه دې هغه په شپږو رکوع باندې مشتمل دې شوافع حضرات فرمائی په دې حدیث باندې عمل کولو سره د جمعی د سحر په مونغ کښې هم دغه دوه سورتونه ونیل پکار دی. احناف فرمائی چه په متعین توگه باندې نه دی لازم کول پکار ځکه چه په دې سره د عقیدې نقصان کیدی شی.

مسنون عمل لره عقیده د فرض کنړ لو عدم جواز :- او په دې ظاهری حدیث باندې عمل کول مستحب او اولی دی په دې شرط چه دې سنت پوره کولو په اراده سره وی اود لزوم عقیده نئ نه وی ځکه چه حضور پاک ﷺ خو ددې دوو سورتونو نه علاوه هم د جمعی د سحر په مونغ کښې څه سورتونه ونیلی دی نو همیشه والې ثابت نه دې اود غیر دوام په لوستلو باندې احناف منکر نه دی.

[۸۲۹] د جمعی د مانځه مسنون قراءت

۸۲۹- (۱۷۱) [۱۷۱] وَعَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي رَافِعٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۱] اسْتَحْلَفَ مَرْوَانُ أَبَا هُرَيْرَةَ عَلَى الْمَدِينَةِ، وَخَرَجَ إِلَى مَكَّةَ، [۲] «فَصَلَّى لَنَا أَبُو هُرَيْرَةَ الْجُمُعَةَ، فَقَرَأَ سُورَةَ (الْجُمُعَةِ) فِي السَّجْدَةِ الْأُولَى، [۳] وَفِي الْآخِرَةِ: «إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ» [۴] [المنافقون]: [۵] فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ بِهَا يَوْمَ الْجُمُعَةِ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] عبيد الله بن رافع فرمايي [۲] چې مروان حضرت ابوهريره رضي الله عنه په مدينه کې خليفه (يعني خپل قائم مقام گورن، مقرر کړي او خپله مکي ته لاړلو) [۳] (نو د هغه په عدم موجودگي کې) ابوهريره رضي الله عنه مونږ ته د جمعي مونغ راکړو هغه په اولني رکعت کې سوره جمعه [۴] او په دویم رکعت کې يې سوره إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ وويل [۵] او وي فرمايل چه ما د رسول الله ﷺ څخه د جمعي په ورځ (يعني د جمعي په لمانځه کې دا دواړه سورتونه ويل اوریدلي دي. (مسلم).

هل اللغات :- ① اسْتَحْلَفَ: أي: جَعَلَهُ خَلِيفَتَهُ وَنَائبَهُ: یعنی خپل خليفه او نائب ې جوړ کړو.

(۱) اخرجه مسلم كتاب الجمعة باب ما يقرأ في صلاة الجمعة (رقم) ۶۱ - (۸۷۷) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة باب ما جاء في القراءة في الصلاة يوم الجمعة (رقم) ۱۱۱۸- والترمذي كتاب الجمعة باب ما جاء في القراءة في صلاة الجمعة (رقم) ۵۱۹

تسهيلات:-

نوله: فَقَرَأُورَةَ (الْجُمُعَةِ) فِي السَّجْدَةِ الْأُولَى:

د جمعی په موقع کنې مسنون قراءت:- یعنی کله چې مروان د مدينې منورې حاکم وونود جمعی مونځ به نې پخپله ورکولو. يوخل خپل دور حکومت کنې مکې مکرمې ته حج دپاره لاړو، پخپل ځانې نې حضرت ابوهريره ؓ مقرر کړو. کله چې ابوهريره ؓ د جمعی مونځ ورکړو نو په مونځ کنې نې داسورتونه اولوستل. او نبی کریم ﷺ به هم کله کله د جمعی په مونځ کنې دا سورتونه ونيول. لوستل حديث پاک د هميشوالی ذکر نشته دي. او دا حديث د نورو احاديثو خلاف هم نه دي.

[٨٤٠] د اخترونو او د جمعی په مونځونو کنې مسنون قراءت

٨٣٠- (١٨١) «وَعَنِ النَّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ، قَالَ: [١] كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْعِيدَيْنِ، وَفِي الْجُمُعَةِ: بِ- [سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى] [الأعلى: ١]، وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ النَّعَاشِيَةِ؟ [الغاشية: ١]، قَالَ: [وَأُذَا أَجْمَعُ الْعِيدِ وَالْجُمُعَةِ فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ] [٢] قَرَأَ بِمَا فِي الصَّلَاتَيْنِ»، رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [١] نعمان ابن بشير ؓ فرمايې چې رسول الله ﷺ به د اخترونو (وروکي اختر او لوي اختر) او د جمعی په لمانځه کې سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى او هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ النَّعَاشِيَةِ سورتونه ويل [٢] او حضرت نعمان ؓ وايي هر کله چې اختر او جمعه به په يوه ورځ جمع شو [٣] نو رسول الله ﷺ به د اختر او جمعی په دواړو لمونځونو کې دا دواړه سورتونه ويل، (مسلم،

تسهيلات:-

د اخترونو په مونځونو کنې مسنون قراءت:- نبی کریم ﷺ به په مختلفو مونځونو کنې مختلف سورتونه لوستل او په مذکور ه مونځونو کنې به نې اکثر دا سورتونه لوستل هميشه دپاره به نې نه لوستل.

فوائد مستنبطه:- ① که د جمعی ورځ او اختر په يو ورځ راشی نو د جمعی مونځ نه معاف کېږي. ② په دوو رکعتونو کنې يو سورت لوستل جائز دي. ③ د جمعی اود اختر جمع کيدل د برکت سبب دي. نه چې د نحوست لکه څنگه چې د بعضي ناپوه خلقو عقیده ده.

[٨٤١] د اخترونو په مونځونو کنې د سورة قمر لوستل

٨٣١- (١٩١) «وَعَنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، «أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ سَأَلَ أَبَا وَاقِدٍ الْيَشَنِيَّ: [٢] مَا كَانَ يَقْرَأُ بِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى

(١) اخرجه مسلم كتاب الجمعة باب ما يقرأ في صلاة الجمعة (رقم- ٦٢) - (٨٧٨) وابوداود كتاب الصلاة باب ما يقرأ به في الجمعة (رقم- ١١٢٢) والترمذي كتاب العيدين/باب القراءة في العيدين (رقم- ٥٢٣) والنسائي ذكر الاختلاف على النعمان بن بشير في القراءة في صلاة الجمعة (رقم- ١٤٢٤)

(٢) اخرجه مسلم كتاب صلاة العيدين باب ما يقرأ به في صلاة العيدين (رقم- ١٤) - (٨٩١) وابوداود كتاب الصلاة باب ما يقرأ في الأضحية والقطر (رقم- ١١٥٤) وابن ماجه باب ما جاء في القراءة في صلاة العيدين (رقم- ١٢٨٢) والترمذي كتاب العيدين/باب القراءة في العيدين (رقم- ٥٢٤) والنسائي كتاب صلاة العيدين/باب القراءة في العيدين بقاء واقتربت باب القراءة في العيدين بقاء واقتربت (رقم- ١٥٦٧)

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْأَعْمَى وَالْفُطْرُ [۲۴] فَقَالَ: كَانَ يَقْرَأُ فِيهِمَا: بِرُحْمٍ وَالْقُرْآنَ التَّجِيدَ [ق: ۱] وَاقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ [القبر: ۱]، رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: [۱] عبيد الله فرمايې چې حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د ابو واقد ليثي رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه [۲] چې حضور ﷺ به د وړوکي اولوي اختر په لمونځو کې څه ويل [۳] هغه ورته وفرمايل حضور ﷺ به په دې دواړو لمونځونو کې سورة ق وَالْقُرْآنَ التَّجِيدَ او سورة وَاقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ ويل، (مسلم).

تسهيلات:-

نوله: عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ:

د روايت اړ سال:- د مسلم په شرح کښې دې روايت ته مرسل ليکلې شوی دی. ځکه چې عبيد الله د عمر بن الخطاب رضي الله عنه په زمانه کښې نه وو. او نه ورسره ددوی ملاقات شوې دې. خو دا روايت صحيح دې ځکه چې د مسلم بل روايت کښې دا الفاظ موجود دي. عن عبيد الله عن ابي واقد قاسم بن عمر بن الخطاب رضي الله عنه.

نوله: أَبَا وَقْدٍ اللَّيْثِ:

دا ابو واقد ليثي په نوم کښې مختلف اقوال:-

- ① ځينې وائي چې نه خو دده نوم معلوم او نه دده د پلار.
- ② ابن الملك رحمة الله عليه فرمائي چې دده نوم حارث بن مالك دې.
- ③ ځينې وائي چې دده نوم ابن عون دې.
- ④ ځينې وائي چې عون بن الحارث دې.

[۸۴۲] د سحر د مونځ په سنتو کښې مسنون قراءت

۸۳۲- (۲۰) [۲۴] «وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] إِنْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ فِي رُكْعَتَيْ الْفَجْرِ: قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ [الكافرون: ۱] وَقُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ [الإخلاص: ۱]، رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: [۱] ابو هريره رضي الله عنه فرمايې چې رسول الله ﷺ به د سحر سنتو په دوو رکعتونو کې سورة قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ او قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ويل، (مسلم).

تسهيلات:- نوټ:- د ترجمې څخه مطلب واضح دې.

(۱) اخرجه مسلم كتاب صلاة المسافرين باب استحباب ركعتي سنة الفجر. والحث عليهما وتخفيفهما. والمحافظة عليهما. وبيان ما يستحب أن يقرأ فيهما (رقم- ۹۸ - ۷۲۶) وابن ماجه باب ما جاء فيما يقرأ في الركعتين قبل الفجر (رقم- ۱۱۴۸) والنسائي كتاب الافتتاح/باب القراءة في ركعتي الفجر بقل يا أيها الكافرون وقل هو الله أحد باب القراءة في ركعتي الفجر بقل يا أيها الكافرون وقل هو الله أحد (رقم- ۹۴۵)

[۸۴۴] د صبا په سنتو کښې مسنون قراءت

۸۳۳- (۲۱) «وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ [۱] كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي رُكْعَتَيِ الْفَجْرِ: «قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا» [البقرة: ۱۳۶] وَأَلْفَيْ فِي (آلِ عِمْرَانَ): «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ» [آل عمران: ۶۳]، رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

تو جمه [۱] ابن عباس رضي الله عنهما فرمايي [۲] چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به د سحر د سنتو دوه ركعاتو كې د سورة بقره دا آيت قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْنَا [۳] اود سوره آل عمران دا آيت قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ ويل. (مسلم).

تسهيلات:-

نوله: يَقْرَأُ فِي رُكْعَتَيِ الْفَجْرِ:

په مختلفو موقعو نو کښې مختلف قرات:- نبي کریم صلى الله عليه وسلم به مختلف مونخونو کښې مختلف سورتونه وئيل. په دې مذکورہ مونخونو کښې به ئې هم دا سورتونه اکثر وئيل خو دا هميشه دپاره نه وو

د جمعې په ورځ د اختر راتلو په وجه د جمعې عدم سقوط:- که چرته اختر د جمعې په ورځ راشي نو د اختر مونخ به د جمعې په وجه معاف نه وي. بلکه هم هغه شان به کول وي. لکه څنگه چې غير مقلدين د اختر په وجه د جمعې مونخ معاف گنځي. دغير مقلیدونو غلط فهمي:- شايد چې غير مقلیدينو د حضرت عثمان رضي الله عنه په هغه عمل کښې د غلط فهمي. بنکار شوی وي چې يو خل حضرت عثمان رضي الله عنه د خپل خلافت په زمانه کښې کلی والو ته وئيلي وو که تاسو د جمعې مونخ دپاره پاتې کيږي نو پاتې شی. او که تلل غواړئ نو لاړ شی او په هغوی باندې د جمعې مونخ فرض نه وو بلکه صرف د برکت حاصلول دپاره به هغوی د جمعې مونخ کولو دپاره ښار ته راتلل. حالانکه غير مقلدين دصحابه کرامو اتباع او تقليد نه کوي.

الفصل الثاني

[۸۴۴] د مانجه په اول کښې دبسم الله وئيل

۸۳۳- (۲۲) «عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ [۱] كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْتَتِحُ صَلَاتَهُ بِ«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» [الفاتحة: ۱]» رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ لَيْسَ إِسْنَادُهُ بِذَلِكَ.

(۱) اخرجه مسلم كتاب صلاة المسافرين باب استحباب ركعتي سنة الفجر، والعت عليهما وتخفيفهما، والحفاظة عليهما، وبيان ما يستحب أن يقرأ فيهما (رقم) ۱۰۰ - (۷۷۷)

(۲) اخرجه الترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم باب من رأى الجهر بـ (بسم الله الرحمن الرحيم) [الفاتحة: ۱] (رقم- ۲۴۵)

ترجمه: [۱] ابن عباس رضي الله عنه فرمايې [۲] چې رسول الله ﷺ به خپل مونځ پسر الله الرحمن الرحيم سره شروع کولو [۳] دا حديث ترمذي روايت کړې دي او ويلې يې دي چه د دې اسناد قوي نه دي.

تسهيلات:-

په تسميه د عدم جهر دليل ۱- د دې حديث پوره توضيح او تفصيل او د فقهاو اختلاف د باب صفت الصلوة حديث نمبر ۲ لاتدي ليکلې شوې دي. دا حديث د احنافو دليل دي چه بسم الله په مزه ونييل پکار دي او امام ترمذي رحمه الله دې روايت ته بغير د څه وجې او نيول چه "ليس اسناده بذلك" ځکه چه دا حديث حسن دي او صحيح الاسناد دي.

[۸۴۵] آمين بالجهر وليل

۸۴۵- (۲۳) [۱] «وَعَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ: «غَيْرِ الْمُغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ» [۳] [الفاتحة: ۴]. فَقَالَ: آمِينَ، مَذْهَبًا صَوْتُهُ»، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالدَّارِمِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ.

ترجمه: [۱] وائل ابن حجر رضي الله عنه فرمايې [۲] چې ما واوريدل چې حضور ﷺ په لمانځه کي غَيْرِ الْمُغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ او ويل [۳] بيا په اوږد آواز سره يې آمين وويلو، (ابوداودو، دارمي، ترمذي).

حل الفاتحة:- ① مَذْ: د آواز او ساه اړدولو په معنى کښې دي.

تسهيلات:-

نوله: فَقَالَ: آمِينَ:

د آمين د لفظ په ماخذ کښې اقوال:- په لفظ آمين کښې د ټولو نه اول بحث دادې چه دا د کوم لغت او کومې ژبې لفظ دي.

① بعضې علماو دا د فارسي لفظ منلې دي چه دا لفظ "همين" وود کوم معنى چه کذا لك ده دي نه عربى جوړه کړې شوه نو آمين شو. مطلب دا چه امام لولى او بيا آمين وائى نو مقتدى هم په دغه درخواست باندې د تصديق مهر لگولو سره وائى چه "په ځانى دي او فرمايل هم دغه شان ده".

② بعضې نور علماء فرمائى چه دا لفظ عجمى نه دي بلکه دا عربى لفظ دي او عريودا استعمال کړې دي. مجنون ليلى وائى:

(۱) اخرجه الترمذی کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء فى التأمين (رقم- ۲۴۸) و ابو داود کتاب الصلاة / باب التأمين و رواه الإمام (رقم- ۹۳۲) و النسائي کتاب الافتتاح / باب رفع اليدين حيال الأذنين باب رفع اليدين حيال الأذنين (رقم- ۸۷۹)

امين امين لاراضى بواحدة
بيوائى:

حتى اضمر اليها الفين امينا

اللهم لاتسلى جبهائى
وبرحم الله عبدا قال امينا

⑥ بعضي علماء د عبراني يا سرياني ژبي لفظ منلي دي. په دي ژبو كښي داسي وزنونه زيات راځي لكه هابيل، قابيل، ميكائيل او اسرافيل وغيره نو دا لفظ په دي ژبو كښي د "اِسْمَحَب" يعنى قبلولو معنى كښي دي.

د امين د لفظ په تلفظ كښي اقوال :- ① دا لفظ دوه شان سره لوستلې شوې دي يعنى بالقصر امين او بالمدا امين دواړه صحيح دي او امينا الف اشباعي سره هم صحيح دي.

⑦ د دي لفظ دوه شان سره ونييل غلط دي يوه الف باندې زير سره ونييل غلط دي لكه امين دويم په الف باندې مد او ميم باندې شد سره ونييل غلط دي لكه امين كوم چه د قصد په معنى كښي دي.

امين د چا وظيفه ده په دي كښي مذهب:-

د امين په مسئله كښي په دوو مقاماتو كښي اختلاف دي. اول اختلاف خو په دي كښي دي چه آيا امين ونييل صرف د مقتدي كاردې يا د امام او مقتدي دواړو كاردې.

① د امام مالك رحمه الله په نيز د اصرف د مقتدي كاردې

⑦ جمهور فقهاؤ او ائمه ثلاثه فرماني چه امين د امام او مقتدي دواړو كاردې.

د اول فريق دليل :- د دوى مستدل دا حديث دي: «اذ اقال الامام ولا الضالين فقولوا امين» طريقه د استدلال دا ده چې يعنى دلته كار تقسيم دي د امام كرافتحة ونييل دي او د مقتدي كار امين ونييل دي.

د اول فريق د دليل جواب :- دغه دليل په خپله دعوى باندې صريح نص نه دي بلكه صرف د اشاره النص نه نى استدلال كړي دي خو پخپله جمهورو د عبارة النص نه استدلال كړي دي كوم چه اولي او راجع دي. په سري مونځ كښي دا صرف د امام كاردې.

د دويم فريق دليل :- د دوى دليل د صحيحينو دا روايت دي: «قال رسول الله ﷺ اذا امن الامام فانموا» يعنى چه كله امام امين اوواني نو تاسو هم وايئى.

په امين بالجهر كښي مذهب:-

امين جهراً او سرأ ونيلو كښي د څلورو وارو امامانو اتفاق دي چه دواړه شان ونييل جائز دي په هيڅ طرف نه څه كراهت نشته دي. خبره صرف دومره ده چه احناف نى جهراً ونيلو باندې د سنت كيدو او اطلاق نه كوي بلكه د جائز په درجه كښي نى مني او شوافع حضرات سرأ ونيلو ته جائز واني جهراً ونييل نى افضل گنري نو دا اختلاف افضل او غير افضل، او د اولي او غير اولي دي د جائز او ناجائز نه دي.

① امام شافعی رحمته اللہ علیہ او امام احمد بن حنبل رحمتهما اللہ علیہما پہ جہری مونخونو کنبی آمین بالحہر تہ افضل وائی

② احناف او مالکیہ آمین بالسرا افضل گر خوی.

داول فریق دلائل :- ① زیر بحث د وائل بن حجر رحمتهما اللہ علیہما روایت د دوی مستدل دے پہ کوم کنبی چہ "مدہا صوته" الفاظ راغلی دی د کوم مطلب چہ د دغہ حضراتو پہ نیز "رفع ہا صوته" دے.
داول فریق داول دلیل جوابو تہ :-

① پہ زورہ باندے و نیلو کنبی د "مدہا صوته" حملہ نص صریح تہ دے بلکہ دمدا مطلب داهم کیدی شی چہ پہ او برد آواز سرہ آمین او وئیل مگر دا جواب کمزور دے.

② اصل جواب دادے چہ حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم بیشک پہ اوچت آواز سرہ آمین و نیلو دے لیکن داد امت پہ تعلیم باندے محمول دے لکہ د ماسپخین پہ مونخ کنبی حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم پہ زورہ قرأت و نیلو دے دے رفع ہا صوته ہم دغہ جواب دے.

داول فریق دویم دلیل :- د بشرین رافع رحمتهما اللہ علیہما روایت د دوی مستدل دے پہ کوم کنبی چہ "رفع ہا صوته" الفاظ راغلی دی چہ پہ خپلہ مدعا باندے صریح دلیل دے. د ابن ماجہ پہ روایت کنبی دی «حتی بمعہا الصف الاول فیرتفع بہا للجد» اشعة المعات: ۴۰۹.

داول فریق دریم دلیل :- د حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ روایت دے کوم چہ ابو داؤد نقل کری دے او پہ ہغی کنبی دا الفاظ راغلی دی: «کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم اذا تلاغیر الغضوب علیہ والا الضالین قال آمین حتی یمم من یلیہ من الصف الاول» (لمعات: ۱۴۴/۳) اشعة المعات: ۴۰۹.

امام ترمذی رحمته اللہ علیہ پہ خپل کتاب ترمذی کنبی دواہ روایتونہ نقل کری دی پہ یو کنبی د جہر ذکر دے او پہ بل کنبی د عدم جہر ذکر دے. بیا امام ترمذی رحمته اللہ علیہ جہری روایت تہ ترجیح ورکری دہ او د امام بخاری رحمتهما اللہ علیہما پہ حوالہ سرہ د عدم جہر پہ روایت باندے اعتراضات راغلی دی.

د دویم فریق دلائل :- ① د قرآن کریم دا آیت د دوی مستدل دے «أَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يَجِبُ الْمُتَعِدِّينَ» (سورت اعراف آیت: ۵۵) طرز د استدلال داسی دے آمین دعادہ او د دعاء بارہ کنبی د قرآن اعلان دے چہ پہ مزہ باندے غواړئ لہذا آمین ہم پہ مزہ وئیل پکاری دی.

② د حضرت ابن مسعود رضی اللہ عنہ روایت د دوی مستدل دے کوم صاحب د ہدایہ ہم نقل کولو سرہ د دے نہ استدلال کری دے. اصل روایت د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ تہ نقل دے د کوم الفاظ چہ دادی: «عن عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ انه قال یغنی الامام اربعة اشياء التعوذ والسملة وامین وسجدة اللہ وحمدک وعن ابن مسعود مثله» (لمعات: ۱۴۴/۳) اشعة المعات: ۴۰۹. ہم دا روایت صاحب ہدایہ روایت بالمعنی کولو سرہ فرمائیلی چہ ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائی «اربع یغنیہن الامام و ذکر من جملتها التعوذ والسملة وامین» (ہدایہ ص ۱۰۳)

⑤ ذِ سَمْرَةَ بِنِ جَنْدَبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ رَوَايَتُ دَوِي مُسْتَدَلِّ دِي چِه دَمَشْكُوَة شَرِيف ص ۷۸ بَانْدِي دَاسِي نَقْل دِي: «عن سمرة بن جندب انه حفظ عن رسول الله ﷺ سكتين سكتة اذا كبوسكتة اذا فرغ من قراوة غير المغضوب عليهم ولا الضالين فصدقته ابي بن كعب» رواه ابو داود، په دې رَوَايَت كِنْبِي چِه دَ وَلَا الضَّالِّينَ پِه وخت د سكتې كوم ذكر دې دا صرف د آمين بالسّر د ونيلو د پاره وو.

⑥ «عن ابي وائل قال كان عمرو على لايهجران بالهجرة ولا بالتعود ولا آمين» رواه جرير والطحاوي كذا في المعات، [اشعة المعات: ۴۰۹]

⑦ د ابو وائل رَوَايَت د دَوِي مُسْتَدَلِّ دِي الْفَاظ نِي دَا دِي: «عن ابي وائل قال لم يكن عمرو على يهجر ان بسم الله الرحمن الرحيم ولا امين» (تهذيب الآثار پِه حواله د طبراني)

⑧ هُم دَدَغِه وَاِئِل بِنِ حَجْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ رَوَايَتُ دِي كُوم چِه دَاسِي دِي: «عن وائل بن حجران النسي ﷺ قِرْوَة غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ فَقَالَ امين وخفف بها صوته» (ترمذي ص ۳۴)

خلاصه د بحث: - رَوَايَتُونِه او اَثَار د دواړو طرفونو ته دي مگر مدارد اختلاف هم په دغه رَوَايَت دَ وَاِئِل بِنِ حَجْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بَانْدِي دِي. شَوَاع مَدْبَاهُصَوْتِه دَ رَوَايَانْدَ وَجِي نَه د قوت سند په اعتبار سره راجع گرځولې دې اود احناف ټول مستدلات نې په څه نه څه وجه باندې معلول گرځولې دي. د شوافع دا مستدل سفیان ثوري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ نَقْل کوي او شوافع د حضرت سفیان ثوري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د سند طريق بشکلي گرځوي د احنافو د سند طريق شعبه نقل کوي احناف هغه ته په ثوري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ باندې ترجیح ورکوي اته اته ترجیحات بیانولې شي مگر فیصله نه کیږي.

نوټ: - دا خبره وړاندې تیره شوې وه چې دا اختلاف د جواز او عدم جواز نه دې بلکه د افضل او غیر افضل دې نو په دې کنبې تشدید او سختوالي نه دې پکار بلکه په کوم جمات کنبې چې آمین بالسّر وئیلی شي هلته امین بالجهر نه دی وئیل پکار او په کوم جمات کنبې چې امین بالجهر وئیلی شي نو هلته امین بالجهر هم کول پکار دی چې په سنت باندې هم عمل راشي انتشار جوړول او تفریق پیدا کول گناه اود نقصان خبره ده. الله پاک دې مونږ مسلمانانو ته توفیق راکړي چې په فروعی اختلافاتو کنبې شدت نه اختیاروو.

[۸۴۶] د آمین په وجه د دعا قبلید

۸۴۶- (۱) [۲۳] «وَعَنْ أَبِي زُهَيْرٍ الثَّمِيمِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۱] خَرَجْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ [۲] فَأَتَيْنَا عَلَى رَجُلٍ قَدْ أَلَمَ فِي الْمَسْأَلَةِ [۳] فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَوْجِبَ إِنْ عَتَمَ" [۴] فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ عَزِّمْتَ؟ قَالَ: "يَا آمِينَ" رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

تَوْجِه: [۱] ابو زبير نميري رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمايي [۲] چې يوه شپه مونږ د رسول الله ﷺ سره

راو و تلو [۱۷] او په يو داسې سړي راغلو چې په دعا کولو کې يې حده زاري کوله [۱۸] رسول الله ﷺ وفرمايل واجب يې کړه که ختم يې کړه [۱۹] يو سړي پوښتنه وکړه (يا رسول الله ﷺ) څه شي سره يې ختم کړي؟ وي فرمايل په آمين سره. (ابوداؤد).

هل اللغات:- ① ذات يوم: أي: ساعة من ساعات يوم: په ورځو کې يې يو وخت. ② أله: أي: بالغة في الوال: دباب افعال نه الحاح عاجز او زاری سره اصرار کول. دلته دالله تعالی نه دعا کولو کې يې ښه مبالغه او اصرار کول مراد دی. ③ أوجب: واجب نهې کړو، ④ إن غفر: ختم په معنی د مهر لگولو سره دې يا په معنی د اختتام سره دې.

تسهيلات:- بوله: أوجب:

په الله تعالی باندې دوجوب مطلب:- يعنی دغه سړي دخپل ځان دپاره جنت واجب کړو. په الله تعالی باندې د بنديگانو دطرف نه هيڅ خيز واجب کيدې نه شی دلته مراد دادې چې الله تعالی په خپل فضل او کرم او احسان سره په خپل ځان واجب اولزم کړې دې. لکه چې داسې وعده ئې فرمايلې ده دکوم نه چې به وعده خلاقی نه کوی.

بوله: إن غفر:

دختم په مفهوم کې دوه اقوال:-

① په دې صورت کې يې به دا لفظ خاتم نه به د مهر په معنی کې يې وی. په يو حديث کې يې دی "امين خاتمرب العالمين" مطلب دا لکه څنگه چې د بادشاه مهر په يوخط باندې لگولې شی هغه دهرقسم نقصان نه محفوظ کيږي او دا اعتماد قابل کيږي دغه شان لفظ آمين دې چې دا دکومې دعا شاته هم اووئيلې شی هغه محفوظ مقبول او دا اعتماد قابل جوړيږي. په دې صورت کې يې به دا لفظ خاتم نه به د مهر په معنی کې يې وی. په يو حديث کې يې دی "امين خاتمرب العالمين" مطلب دا لکه څنگه چې د بادشاه مهر په يوخط باندې لگولې شی هغه دهرقسم نقصان نه محفوظ کيږي او دا اعتماد قابل کيږي دغه شان لفظ آمين دې چې دا دکومې دعا شاته هم اووئيلې شی هغه محفوظ مقبول او دا اعتماد قابل جوړيږي.

② دويم مطلب دادې په دې شرط چې دا دعا په يوخيز باندې ختمه کړي.

دامين وقيلو په محل کې دوه اقوال:-

① ددې آمين نه په مانځه کې يې امين هم مراد اخستې شی

② د مانځه نه بهر امين هم مراد کيدې شی.

ددعا په آخر کې دامين وقيلو تعليم:-

په دې حديث سره امت ته داتعليم ملاؤشو که دعا اجتماعي وي او که انفرادي وي په آخره کې امين بآرب العالمين وئيل پکار دی دې دپاره چې دالله تعالی د طرف نه په دې عمل او دې دعا باندې د قبليدو مهر او د حفاظت او برکت مهر اولگي.

[۸۴۷] د مابنام په مانځه كښې د اوږد قراءت جواز

۸۴۷- (۱) [۲۵] «وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: [۲] (إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى الصُّبْحَ بِسُورَةِ (الْأَعْرَافِ) [۳] فَرَقَهَا فِي رُكْعَتَيْنِ)»، رَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

ترجمه: [۱] بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايي [۲] چې رسول الله صلي الله عليه وسلم د مابنام په لمانځه كې سورة اعراف (داسي) ويلو [۳] چې هغه يې په دوه ركعتونو كې تقسيم كړو. (نسائي).
حل المسائل:- ① فرقها: تقسيم نې كړلو.

تسهيلات:-

د حديث نه اشاره د احنافو د مسلک تائيد: د ظاهر د حديث نه هم دغه معلوميري چې نبي كريم صلي الله عليه وسلم د مابنام په دوو ركعتو كښې پوره سورت اعراف لوستلې وو او د مابنام وخت سره د دې چې مختصروي او حضور پاك صلي الله عليه وسلم به عموماً په دې كښې مختصر قراءت لوستلو مگر كله كله به نې د جواز د بيان دپاره اوږد قراءت هم فرمايلو د كوم نه چې د اشارې په توگه دا ثابتيري چې د مابنام وخت دومره تنگ نه دې لكه څنگه چې نې شوافع حضرات گنړي. د هغوي په نيزه نمر د ډوبيدونه پس چې كوم سرخي وي هم هغه شفق دې د دې په ختميدو باندې د مابنام وخت ختميري مگر د احنافو په نيز شفق د نمر د ډوبيدو نه پس د سرخۍ نه پس سپينوالی نوم دې اودا وخت كافي اوږد دې په دې كښې سورت اعراف په دوو ركعتو كښې لوستلې كيدې شي. په دې شرط چې قراءت حدر سره وي په مصري طرز باندې نه وي. د رسول الله صلي الله عليه وسلم په قراءت كښې تيزي وه او معجزه هم شامل حال وه. يعنې په كم وخت كښې به زيات قراءت كيدلو كوم ته چې طي وائي. شيخ عبدالحق رحمته الله عليه وائي چې داسې ويناكول ډيره لري خبره ده چې حضور پاك صلي الله عليه وسلم د سورت اعراف بعض حصه اولوستله پوره سورت نې نه دې لوستلې.

[۸۴۸] د سورة الفلق او سورة الناس فضيلت

۸۴۸- (۱) [۲۶] «وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنْتُ أَكُونُ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاقِثَةً فِي السُّحْرِ، فَقَالَ لِي: "يَا عُقْبَةُ لَا أَعْلَيْكَ خَيْرُ سُوْرَتَيْنِ قُرْآنًا [۲]"، فَعَلِمْنِي «قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ» [الفلق: ۱] وَ«قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ» [الناس: ۱] [۳] قَالَ: فَلَمَّ يَرِنِي مَرَرْتُ بِهِمَا جِدًّا [۴] فَلَمَّا نَزَلَ بِصَلَاةِ الصُّبْحِ صَلَّى بِهِمَا صَلَاةَ الصُّبْحِ لِلنَّاسِ [۵] فَلَمَّا قَرَأَ، التَّفَعَّلَ [۶] فَقَالَ: "يَا عُقْبَةُ! كَيْفَ رَأَيْتَ؟" رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ.

(۱) اخرجه النسائي كتاب الافتتاح / باب الفراءه في المغرب بالص (رقم- ۸۹۱)

(۲) اخرجه ابوداود كتاب الصلاه / باب في المعوذتين (رقم- ۱۴۶۲) والنسائي كتاب الافتتاح / باب الفضل في قراءه

المعوذتين (رقم- ۹۵۳)

قوله: [۱] عقبه ابن عامر رضي الله عنه فرمايې [۲] چه زه په يو سفر کي د رسول الله ﷺ د اوبني مهيار نيولي تلم [۳] چې حضور ﷺ ماته وفرمايل اي عقبه آيا زه تاته دوه ډير بهترين سورتونه چې ويل شوې دي (يعني چې په ما نازل شوې دي)، ونه بښايې [۴] نو حضور ﷺ ماته معوذتين يعنى قل اعوذ برب الفلق او قل اعوذ برب الناس وښودل [۵] عقبه ﷺ وايي چې رسول الله ﷺ زه په دي دوه سورتونو سره ډير خوشحاله ونه ليدم [۶] بيا په سحر کې چې رسول الله ﷺ د سحر د لمانځه د پاره تشریف راوړو نو خلقو ته يې په مونځ کې دا دواړه سورتونه اوويل [۷] کله چې رسول الله ﷺ د لمانځه څخه فارغه شو نو زما طرف ته متوجه شو [۸] وي فرمايل اي عقبه تا (د دي دوه سورتونو فضيلت) وليدلو؟ (احمد، ابوداؤد، نسايي).

هل اللغات: - ① أَوْدُ: د واحد متکلم صيغه ده، أي: أَجْرُهُمَينِ قَدْ أَيْمَنَ: د مخې نه مې رابښکله ② سَرَرْتُ: أي: جُعِلْتُ مَسْرُورًا وَكَرَّحًا: خوشحاله، ③ جَدًّا: أي: كَثِيرًا: ډير، ④ التَّكَلُّفُ: متوجه شو، مخ ني راواړولو.

تسهيلات:-

قوله: فَلَمْ يَرْنِي سَرَرْتُ بِمَا جَدًّا:

يعنى چه حضور اکرم ﷺ کله او کتل ما معوذتين اوريدو سره زياته خوشحالي اونه شوه لکه څنگه چه به په نورو سورتونو باندې کيدله په کوم کښې چه د توحيد اوږده او اعلى مضامين وى. نو حضور پاک ﷺ د محسوس کړه او غوښتل ئى چه ماته په عملى توگه باندې د دې سورتونو عظمت او خودلې شى نو د سحر مونځ ئى هم په دې مختصر سورتونو سره اوکړو

قوله: كَيْفَ رَأَيْتُ؟

د معوذتين د خير سورة کيدو وجه:- بياني او فرماښل "كيف رأيت" يعنى اودې کتل چه څنگه د ټولونه غوره مونځ په کوم کښې چه اوږده سورتونه وى په دې دوو مختصر سورتونو سره ما اوکړل دا د دې سورتونو شان دې اودا ښکلي سورتونه دى. رسول الله ﷺ چه معوذتين ته "خير سورتين" او فرماښل دا په دې اعتبار سره دى چه په دې کښې د شيطان مکر او فريب او دهغه د وسوسو او دسيسه کارونه تحفظ او بچ کيدلو مکمل سامان دې په دې اعتبار سره دا د ټولونه ښه سورتونه دى.

[۸۴۹] د جمعي په ورځ د ماښام په مانځه کښې مسنون قراءت

۸۴۹- (۱) [۲۷۱] «وَعَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۱] كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي صَلَاةِ الْغُرَبَاءِ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ: ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ [الكافرون: ۱]، وَ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ [الإخلاص: ۱]، وَ﴿أَفِي

"تَرْجُمَةُ السُّنَّةِ".

ترجمه ۱: جابر ابن سمره رضی اللہ عنہ فرمائی ۲: چي رسول اللہ ﷺ بہ د جمعي پہ ورخ د ماہنام بہ لمانخہ کي قل يا ايها الكافرون او قل هو الله احد ويلي دا حديث پہ شرح السنة کي منقول دي

۸۵۰- (۱۰۱) [۱] وَرَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ عَنْ ابْنِ عُمَرَ اَلَا اِنَّهُ لَمُرِيْدُكَرُ: "لَيْلَةُ الْجُمُعَةِ".

ترجمه ۱: او ابن ماجه دا حديث د ابن عمر رضی اللہ عنہ خخه نقل کري دي ليکن پہ هغې کي د ليلة الجمعة الفاظ نشته.

تسهيلات: - بوله: يقرأ:

د سحر او ماہنام پہ سنتو کښي د سورة الكافرون او سورة اخلاص ويليو حکمت: يعنى د ماہنام په مانخه کښي به کله حضور پاک ﷺ دا دواړه سورتونه لوستل ځکه چه ددې دواړو سورتونو په وېسې سورت د کافرانو د مکمل ويزارنى اعلان او دويم سورت کښي د توحيد خالص اعلان دي. هم دغه وجه ده چه حضور پاک ﷺ به د ماہنام او سحر سنتو کښي اکثرهم دا سورتونه لوستل دي دپاره چه د شپې او ورځې په شروع کښي حضور پاک ﷺ دغه اعلان راوگرځوي لکه چه دې سره والا حديث کښي راځي. بهر حال حضور پاک ﷺ په دې دواړو سورتونو باندې هميشه والې او التزام نه دي فرمايلي. دې سره امت ته د اتعليم ملاؤ شو د قرآن هر سورت په مانخه کښي لوستل جائز دي او يو سورت نه دي خاص کول پکار.

۸۵۱- په مانخه کښي د سورة کافرون او سورة اخلاص په کثرت سره لوستل

۸۵۱- (۲۸۱) [۱] «وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] مَا أَحْصَى مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ يَقْرَأُ فِي الرُّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ، [۳] وَفِي الرُّكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الْفَجْرِ: بِقَوْلِ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ [۴] [الكافرون:] وَقَوْلِ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ [۵] [الإخلاص:]»، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

ترجمه ۱: عبد الله ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمائي ۲: چه زه نشم شميرلي چي ما څومره ځله رسول الله ﷺ خخه د ماہنام د لمانخه خخه وروسته ۳: او د سحر د لمانخه خخه مخکي په دواړو سنتو کي قل يا ايها الكافرون او قل هو الله احد ويل او ريدي دي، (ترمذي)

۸۵۲- (۱۰۱) [۱] وَرَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ اَلَا اِنَّهُ لَمُرِيْدُكَرُ: "بَعْدَ الْمَغْرِبِ".

ترجمه ۱: دا حديث ابن ماجه د حضرت ابو هريره رضی اللہ عنہ خخه نقل کري ي خو هغه روايت کي د بعد المغرب الفاظ نشته.

(۱) اخرجه ابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها، باب القراءة في صلاة المغرب (رقم- ۸۳۳)

(۲) اخرجه الترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في الركعتين بعد المغرب والقراءة فيها (رقم- ۴۳۱)

(۳) اخرجه ابن ماجه كتاب إقامة الصلاة / باب ما جاء فيها فيما يقرأ في الركعتين قبل الفجر (رقم- ۱۱۴۸)

تسهيلات :- بوله : مَا أَحْمَى :

د ، ما ، كلمي فوهيت - ما نافية دي ، او (احمى) په معنى د «اطيق» ، لا اطيع دي ، يعنى په ما كېنې د شميرلو طاقت نشته دي .

بوله : مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ

د دويحي ما كلمي فوهيت - ما موصوله ، او خينې واني چې ما مصدريه دي . او دا په كثر ت باندې محمول دي چې نبى كريم ﷺ به اكثر دا سورتونه ونيل .

۸۵۳- په مونځونو كېنې د قراءت مسنون مقدار

۸۵۳- (۲۹۱) وَعَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ "مَا صَلَّيْتُ وَرَأَيْتُ أَحَدًا أَشْبَهَ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ مِنْ فَلَانٍ" قَالَ سُلَيْمَانُ صَلَّيْتُ خَلْفَهُ فَكَانَ يُطِيلُ الرُّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الظُّلُمِ، وَيُخَفِّفُ الْآخِرَتَيْنِ، وَيُخَفِّفُ الْعَصْرَ، وَيَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِقِصَارِ الْمُفْصَلِ، وَيَقْرَأُ فِي الْبُشَاءِ بِوَسْطِ الْمُفْصَلِ، وَيَقْرَأُ فِي الصُّبْرِ بِطَوَالِ الْمُفْصَلِ، رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، (۸) وَيَوَى ابْنُ مَاجَهٍ إِلَى وَيُخَفِّفُ الْعَصْرَ.

توجهه : ۱- سليمان ابن يسار (تابعي) رضي الله عنه د ابو هريره رضي الله عنه څخه نقل كوي چې ابو هريره رضي الله عنه به فرمايل چې ما په هيڅ سړي پسې د رسول الله ﷺ د لمانځه مشابهه مونځ نه دي كړي څنگه چې مې په په فلاني سړي پسې كړې دي ۲- سليمان رضي الله عنه وايي چې ما هم په هغه سړي پسې مونځ كړي دي هغه به د ماسپڅين اولني دوه ركعاته اوږده كول ۳- او آخري دوه ركعاته به يې مختصر كول د مازيگر په لمانځه كې به يې تخفيف كول ۴- د ماينام په لمانځه كې قصار مفصل ۵- او په ماسخوتن كې اوساط مفصل ۶- او د فجر (سحر) په لمانځه كې به يې طوال مفصل ويل ، نسائي ، ۸- او ابن ماجه دا روايت نقل كړي دي خو د هغه روايت صرف تر ويخفف العصر پورې دي .

هل اللغات :- ① الْمُفْصَلُ : مُبْمًى مُفْصَلًا لِأَنَّ سُورَهَا قِصَارٌ كُلُّ سُورَةٍ كَقِصَلٍ مِنَ الْكَلَامِ : په مفصلات كېنې ټول واړه لنډې سورتونه دي ځكه د يوېل نه زر زر جدا كيږي . سورت حجات نه د والناس پورې ټولو سورتونو ته مفصلات وائي . ② قِصَارُ الْمُفْصَلِ : د سورت بينه نه تر والناس پورې سورتونو ته قصار مفصل وائي . ③ وَسْطُ الْمُفْصَلِ : د سورت بروج نه د سورت بينه پورې سورتونو ته اوساط مفصل وائي . ④ طَوَالُ الْمُفْصَلِ : د سورت حجات نه د سورت بروج پورې سورتونو ته طوال مفصل وائي .

تسهيلات :- بوله : يَقْصِرُ الْمُفْصَلُ :

د قرآن كريم د سورتونو يو غوا اصطلاحى نومونه : ① سورت بقره سورت آل عمران سورت مائده سورت انعام سورت اعراف او سورت انفال وبراءت دا اووه سورتونه "السبع الطول" په نوم مشهور دي په دې شرط چه انفال اوتوبه يووى دي نه پس هغه سورتونه دي چه سل يا

(۱) اخرجه النسائي كتاب الافتتاح باب القراءة فى المغرب بقصار المفصل باب القراءة فى المغرب بقصار المفصل (رقم ۹۸۳)

دَدِي نه په زياتو آياتونو مشتمل دی دا سورتونه د "مثنی" په نوم سره مشهور دي.

① دې نه پس هغه سورتونه دي کوم ته چه مثاني ونيلي شي اودا سلسله د سورت حجرات پورې ځي ② د سورت حجرات نه د والناس پورې ټولو سورتونو ته مفصلات وائي ځکه چه دا د يوبل نه زر زر جدا کيږي.

د مفصلاتو په درې حصو کښي تقسيم: - په دې مفصلات کښي ټول واړه سورتونه چه په دريو درجو کښي تقسيم کړي شوي دي.

① طوال مفصل: - دا د سورت حجرات نه د سورت بروج پورې دی

② اوساط مفصل: - دا د سورت بروج نه د سورت بينه پورې دی

③ قصار مفصل: - دا د سورت بينه څخه تر سورة الناس پورې دی.

۸۵۴ - د فاتحه خلف الامام حکم

۸۵۴ - (۱۳۰) [۱] وَعَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كُنَّا خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ [۲] فَقَرَأْتُ خَلْفَهُ الْقِرَاءَةَ، فَلَمَّا قَرَعَهُ، قَالَ: [۳] «لَعَلَّكُمْ تَقْرَعُونَ خَلْفَ إِمَامَيْكُمْ؟ قُلْنَا: نَعَمْ، يَا رَسُولَ اللَّهِ [۴] قَالَ: لَا تَفْعَلُوا إِلَّا بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ [۵] فَإِنَّهُ لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِهَا» [۶] رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ.

توجه: ① عباده بن صامت رضي الله عنه فرمايي ② چې (يوه ورځ) مونږ خلق د سحر په لمانځه کې په رسول الله صلي الله عليه وسلم پسي و ③ حضور صلي الله عليه وسلم چې قراءت شروع کړو نو قراءت ورته دروند معلوم شو بيا چې د لمانځه څخه فارغ شونو وي فرمايل ④ شايد تاسو خلق امام پسي قراءت کوئ؟ مونږ عرض وکړو چې هو يا رسول الله صلي الله عليه وسلم، ده ⑤ و فرمايل سوا د سورة فاتحي څخه هيڅ مه وايئ ⑥ ځکه چې کوم سري دا سورت نه وايي د هغه مونږ نه کيږي، (ابوداؤد ترمذي، اونسايي دا روايت بالمعني نقل کړي دي

هل اللغات: - ① تَقْلُتُ: أي: عَثَرْتُ: دروند ورته معلوم شو.

[۱] وَفِي رِوَايَةٍ لِأَبِي دَاوُدَ، قَالَ: [۲] «وَأَنَا أَقُولُ: مَا لِي يَنَازِعُنِي الْقُرْآنُ [۳] فَلَا تَقْرَعُوا بِشَيْءٍ مِنَ الْقُرْآنِ إِذَا جَبَرْتُ إِلَّا بِأَمْرِ الْقُرْآنِ» [۴].

توجه: ① او د ابوداؤد په روايت کې د الفاظ هم دي ② چې حضور صلي الله عليه وسلم (د صحابو رضي الله عنهم) جواب اوريدو سره، و فرمايل ځکه خو ما (په خپل زړه کې) اوويل چې دا څه وشو چې قراءت په ما باندې دروند کيږي ③ هر کله چې زه په اوچت آواز سره وایم نو تاسو خلق بغير د سورة فاتحه څخه نور څه مه وايئ.

(۱) اخرجه ابوداؤد کتاب الصلاة باب من ترک القراءة فی صلاته بفاتحة الكتاب (رقم- ۸۲۳) و ابوداؤد کتاب الصلاة باب من ترک القراءة فی صلاته بفاتحة الكتاب (رقم- ۸۲۴) و الترمذي کتاب الصلاة عن رسول الله صلي الله عليه وسلم باب ما جاء فی القراءة خلف الإمام (رقم- ۳۱۱) و النسائي کتاب الافتتاح باب قراءة أم القرآن خلف الإمام فيما جهر به الإمام (رقم- ۹۲۰)

هل اللغات: ① بَنَّا زَعْنَى: جگره کوی ماسره یعنی دا قرآن په ما باندې ولې دروند شو.
تسهيلات:-

بُولَهُ: لَعَلَّكُمْ تَقْرَعُونَ:

ه مونځ په تغیر او کجې یو تغیر ۱- د دې نه معلومېږي چه مقتدیانو په مزه اونیل او د مقتدیانو په حضور پاک ﷺ باندې په روحانی توگه بوج پریوتلو په دې وجه حضور پاک ﷺ تهپوس او کړو چه کیدې شی تاسو خلق ما پسې شاته لوستل کوئی؟ که چرې هغه خلقو په زوره باندې ونیلې نو حضور پاک ﷺ به داسې سوال نه کولو. په دې کسبې د مانځه د تغیراتو نه د یو تغیر خبره ده چه د فاتحې نه سوا هیڅ مه وایسې بیا روستو د فاتحې ونیل هم منع کړې شو لکه څنگه چه وړاندې لیکلی شوی دی.

۸۵۵- په جهري مونځونو کسبې د فاتحه خلف الامام لوستلو حکم

۸۵۵- (۳۱) ① وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ② «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْرَفَ مِنْ صَلَاةٍ جَهْرِيًّا بِالْقِرَاءَةِ ③ فَقَالَ: "هَلْ قَرَأَ مَعِيَ أَحَدٌ مِنْكُمْ آيَةً؟" ④ فَقَالَ رَجُلٌ: نَعَمْ، يَا رَسُولَ اللَّهِ! ⑤ قَالَ: "إِلَى أَقُولُ: مَا لِي أَنَا زَعْنَى الْقُرْآنِ؟" ⑥ قَالَ: فَانْتَهَى النَّاسُ عَنِ الْقِرَاءَةِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ⑦ فَمَا جَبَرَ فِيهِ بِالْقِرَاءَةِ مِنَ الصَّلَوَاتِ ⑧ حِينَ سَمِعُوا ذَلِكَ، مِنْ رَسُولِ اللَّهِ، رَوَاهُ أَحْمَدُ وَمَالِكٌ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَدَوَّيْنُ ابْنِ مَاجَةَ حَقًّا.

قوجه: ① ابوهريره رضي الله عنه فرمايې ② چې (يو ځل) رسول الله صلى الله عليه وسلم د جهري لمانځه څخه چې په هغې کې قرات په اوچت آواز سره ويل کيږي فارغ شول ③ او (د لمانځه کونکو طرف ته متوجه کيدو سره يې) او فرمايل آيا په تاسو کې چا زما سره اوس قرات کړي دي؟ ④ يو سړي عرض وکړو چې هو يا رسول الله صلى الله عليه وسلم، ⑤ حضور صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل (ځکه خو ما په زړه کې) ويل چې څه چل وشو چې زه په قرآن ويلو کې انځلم ⑥ ابوهريره رضي الله عنه فرمايې چې خلق د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره قرات کولو څخه منع شو ⑦ په هغه لمونځونو کې چې په هغې کې به حضور صلى الله عليه وسلم په اوچت آواز سره قرات کولو، ⑧ خلقو چې دا د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه واوريدل (نو منع شول). (مالك، احمد، ابوداود، ترمذي، نسائي).

هل اللغات: ① انْصَرَفَ: اُنْى: فَرَعَ: راوگرځيدو يعنى فارغ شو (دمونځ نه). ② آيَةً: يَقِفِي الْآنَ: اوس، نژدې، ③ أَنَا زَعْنَى: اُنْى: اُدْخَلَ فِي الْقِرَاءَةِ وَأَشَارَكَ: جگره کوی ماسره يعنى دې قرات کسبې ماسره بل څوک ولې شريکيږي يعنى دا قرات په ما باندې ولې دروند شو.

(۱) اخرجه مالک کتاب الصلاة باب ترک القراءة خلف الإمام فيما جهر فيه (رقم- ۴۴) و ابوداود کتاب الصلاة باب من کره القراءة بفتح الکتاب إذا جهر الإمام (رقم- ۸۲۶) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها باب إذا قرأ الإمام فأنصتوا (رقم- ۸۴۸) والترمذی کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في ترک القراءة خلف الإمام إذا جهر الإمام بالقراءة (رقم- ۳۱۲) والنسائي کتاب الطهارة/باب الأمر بإسباغ الوضوء (رقم ۱۴۱)

تسهيلات:-

دوله: مَالِي أَنَاذَرُ الْقُرْآنَ ۲:

د قراءت خلف الامام په هدم باندې دليل:- منازعه كړود والى ته وائى يعنى چه امام هم لوستل كوى او مقتدى هم لوستل كوى دامنازعه ده. حضور پاك ﷺ په زړه كښې او فرمائيل او په ژبه مباركه ئى هم اظهار او فرمائيلو چه داسې نه دى كول پكار. نو خلق په جهري مونځونو كښې د عام قرات او فاتحې وغيره ونيلو نه منع شو. دا حديث د احنافو مضبوط دليل دې چه امام پسې د قرات لوستلو نه حضور پاك ﷺ په سختنى سره منع او فرمائيل او فاتحه هم قرآن دې نو ددې نه هم منع راغله.

د قراءت خلف الامام د نسخې دليل:- د احنافو په نيز دا روايت امام پسې لوستلو د باره ناسخ دې خكه چه ابوهريره رضي الله عنه متاخرى الاسلام دې نودا د آخرى دور نقشه ده. اود "فاتحى الناس" الفاظو كښې د صحابه كرامو د عملى فيصلې اندازه كيږي اوداجمله د زهرى نه ده بلكه د حضرت ابوهريره رضي الله عنه ده لكه څنگه چه مخكښې تفصيل شوې دې.

۸۵۱- په مانځه كښې د خپل رب سره مناجات

۸۵۱- (۳۲) وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ، وَالْبَيَاضِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَا: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ الْمُصَلِّيَ يَتَجَنَّبُ رِيَّةً فَلْيَنْظُرْ مَا يَتَجَنَّبُ بِهَا، وَلَا يَجْهَرُ بِعُضْوٍ عَلَى بَعْضِ الْقُرْآنِ" «رواه أحمد».

ترجمه: ابن عمر او بياضي رضي الله عنهما روايت كوي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل مونځ كونكي د خپل پروردگار سره (د لمانځه په حالت كي) مناجات كوي لهذا هغه ته پكار دي چې كوم مناجات هغه كوي په هغې كې دې غور كوي (يعني ذكر او قراءت دې په حضور قلب او خشوع او خضوع سره دي كوي) او په قرآن شريف ويلو كې تاسو كې دي هيڅوك په يو بل باندې آواز نه اوچتوي. (احمد)

هل اللغات:- ① يتجانبى: أي: يتحاذله ويتكاسبه: يعنى خبرې ورسره كوى (دا كناية ده د كمال قربت معنوى نه خكه چه مونځ دمومن معراج دې).

تسهيلات:- دوله: وَلَا يَجْهَرُ بِعُضْوٍ عَلَى بَعْضِ الْقُرْآنِ:

د قرآن په تلاوت كښې په يو بل باندې د جهر كولو ممانعت:- يعنى بعض لوستونكي په زوره زوره لوستلو سره په نورو غالب رانه شى نه دې بل په تشويش كښې اخته كړي كه هغه اوريدونكي په مانځه كښې وى او كه اوده وى يا پخپله قرآن لولى په دې ټولو صورتونو كښې مسلمان ته تكليف رسول جائزه دى. لهذا قرآن پاك په زوره نه دى لوستل پكار او د قرآن نه علاوه په بل څيز سره تكليف رسول خو په طريقه اولى د يړ خراب عمل دې. ددې

حديث نه معلومه شوه چه امام پسي فاتحه لوستل په جهري مونخونو كښي مناسب نه دي.

۸۵۷- د امام د قاعداری وجوب

۸۵۷- (۱۳۳) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ يُؤْتَمَرُ بِهِ، فَإِذَا أَكْبَرَ فَكَبِّرُوا، وَإِذَا قَرَأَ فَأَلْمِصُوا"، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ.

ترجمه: ۱) ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلي الله عليه وسلم وفرمايل ۲) امام د دې د پاره مقرر شوې دي چې د هغه پيروي وشي ۳) كله چې امام الله اكبر اوواني نو تاسو هم الله اكبر اوایي او كله چې امام قراءت كوي نو تاسو چې اوسپړئ (ابوداؤد، نسائي، ابن ماجه).
 هل اللغات: ۱) يُؤْتَمَرُ: د مجهول صيغه ده. أي: يُقْتَدَى بِهِ: چه اقتداء ئې او كړې شي.
 تسهيلات: -- بوله: فَأَلْمِصُوا:

دهم قراءت خلف الامام دليل :- يعنى كله چه امام قرآن لولى نو تاسو چې چاپ خاموش اوسپړئ كه چېرې دهغه قراءت اورئى نو په غور كيو دوسره ئى اورئى. هلته د "فأستمعوا" حكم دې او كه مونځ سرى يعنى پټ وى نو هغې كښې هم داسې خاموش اوسپړئ "وانصتوا" ئى فرمائيلى. دا حديث د احنافو دليل دې بلكه د جمهورو هم دغه مسلك دې. اود امام قراءت د پوره قوم قراءت دې نوقوم بغيرد قراءت نه پاتې نه شو.

۸۵۸- د امي د قراءت حكم

۸۵۸- (۱۳۴) وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: [۱] إِيَّيْ لَا أَسْتَطِيعُ أَنْ أَخَذَّ مِنَ الْقُرْآنِ شَيْئًا، فَعَلَيْنِي مَا يُجْزِئُنِي [۲] قَالَ: "قُلْ سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، [۳] وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ"،

ترجمه: ۱) عبدالله بن ابی اوفی رضي الله عنه فرمایي ۲) چې یو سړي د رسول الله صلي الله عليه وسلم په خدمت کې حاضر شو او عرض یې وکړو چې یا رسول الله صلي الله عليه وسلم زه (سم دستي) د قرآن څخه په څه یادولو قادر کیدی نشم نو ماته څه داسې شي وښايي چې زما د پاره کافي وي ۳) رسول الله صلي الله عليه وسلم ورته وفرمايل ته دا کلمات وایه سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، يعنى الله پاك دي او ټول تعريفونه الله لره دي او د الله څخه سوا بل معبود نشته او الله ډير لوي دي ۴) او د گناهونو څخه د بچ کيدو توفيق او د عبادت کولو طاقت صرف د الله د طرف څخه دي.

(۱) اخرجه ابو داود د كتاب الصلاة، باب الإمام يصلى من قعود (رقم- ۶۰۴) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها، باب إذا قرأ الإمام فأنصتوا (رقم- ۸۴۶) والنسائي كتاب الافتتاح/باب تأويل قوله عز وجل: {وإذا قرأ القرآن فاستمعوا له وأنصتوا لعلكم ترحمون} [الأعراف: ۲۰۴] (رقم) ۹۲۲

(۲) اخرجه ابو داود د كتاب الصلاة، باب ما يجزئ الأمي والأعجمي من القراءة (رقم- ۸۳۲) والنسائي كتاب الافتتاح/باب ما يجزئ من القراءة لمن لا يحسن القرآن (رقم- ۲۴)

هل اللغات ① لَا أُسْتَطِيعُ: د نفی متکلم مسیغه ده. ملاقات یعنی وس نه لرم ② أَخَذَ: اخی. اُتَلَمَّ وَأُحَقَّقَ: چه څه زده کړم. باد کړم ③ نَزَلْنِي: چه کافي شی زما دپاره

[۱] قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! هَذَا إِلَيَّ ۱۲ قَالَ: "قُلِ: اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي، وَعَافِنِي ۱۳ [۲] وَأَهْدِنِي، وَارْزُقْنِي" ۱۴ فَقَالَ هَكَذَا يَدِينُ بِهِ وَقَبَضَهَا ۱۵ [۳] فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَمَّا هَذَا فَقَدْ مَلَئْتُ بِهِ مِنَ الْغَنِيِّ، رِوَاةُ أَبُو دَاوُدَ ۱۶ [۴] وَالنَّهْثِ رِوَايَةُ النَّسَائِيِّ عِنْدَ قَوْلِهِ: "إِلَّا بِاللَّهِ".

توجه ①: هغه سړي عرض وکړو یا رسول الله ﷺ دا خود الله د پاره دي زما د پاره څه دي ②: رسول الله ﷺ ورته وفرمايل د خان د پاره، ته دا وایه اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي وَعَافِنِي وَأَهْدِنِي وَارْزُقْنِي، یعنی اي پروردگاره په ما رحم وکړه ما ته عافیت راکړه ③ او ماته هدايت وکړه او ما ته رزق راکړي، ④ بیا هغه سړي په خپلو دواړو لاسونو سره دا رنگه اشاره وکړله او هغه يې بند کړل ⑤ رسول الله ﷺ وفرمايل دي سړي خپل دواړه لاسونه د نیکی څخه ډک کړل، ابو داود ⑥ او د نسایي روایت تر الا بالله پورې ختم شوي دي.

هل اللغات ⑦ عَافِنِي: عافیت راکړې ماته، بچ کړې ما د دواړو جهانونو د آفاتونه.

تسهيلات:-

قوله: ① لَا أُسْتَطِيعُ:

استکان:- دادي چه يو اهل زبان او بيا عربي اود عربود ذهانت نه دا خبره لرې معلومېږي چه هغه دي دقرآن دومره حصه زده نه کړي په کوم سره چه مونځ جائز نه شی

د انکشاف دوه جوابونه:- ① د اسلام په شروع کښې ددې خبرې اسانۍ وه چه د قرآن په ځاني د څه ذکر الله او تسبیحات سره مونځ کولو. کوم یوکس ته چه ډیر سورتونه یاد وی نو په یو سورت باندې همیشه والې کول مکروه دی او که چرې یاد نه وی نو یادول پکار دی گنی مکروه دی د مکروه نه مراد خلافت سنت دی.

② که یو طرف ته په عربو کښې ذهین خلق وونیل طرف ته شاړ خلق هم وو. د زیات عمر خلقو دپاره زده کول گران وی او ډیره قرین قیاس خبره داده چه دا سړي به هم دغه وخت کښې مسلمان شوي وی او د مانځه معامله ورپېښه شوه نودا سوال نی او کړو.

قوله: هَذَا إِلَيَّ؟

د رجل هو ینیار قیام:- داسړي څوومره هو ینیاروو چه دا تسبیحات تمجیدات تحمیدات او تعریفات ټول د الله تعالی دپاره دی آخر زما دپاره د دعا په درجه کښې کوم یو څیز دي؟ په دي باندې حضور پاک ﷺ هغه ته د رحمت عافیت او رزق او هدايت دعا او خودله.

قوله: فَقَالَ هَكَذَا:

قاعد لغوی:- د قال لفظ په عربی لغت کښې د اشاره دپاره هغه وخت استعمالېږي کله

چه ددي په صله کښې "باء" راشي دلته "تيدبه" کښې باء کلمه د وجې نه په دې جمله کښې د اشاره معنی پیدا شوه.

قوله: وَقَبَضْنَا:

د قبض په کیفیت کښې دوه اقوال :-

① یعنی دې سړی په دواړو لاسونو باندې اشاره کولو سره دواړه موټی بند کړل لکه چه ده ته یوښه نعمت ملاؤ شو او هغه خوشحال شو او دانی محفوظ کړو

② په یوه یوه گوته باندې نی دا کلمات شمیرلو سره موټې بند کړو. په دې باندې حضور اکرم او فرماښل چه دې سړی دواړه لاسونه د ښیگرې نه ډک کړل.

۸۵۱- د سبح اسم رکع الاعلی جواب

۸۵۱- (۳۵) [۱] «وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، [۲] أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَرَأَ سُبْحَانَ رَبِّكَ الْأَعْلَى [۳] قَالَ: "سُبْحَانَ رَبِّي الْأَعْلَى" رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [۱] ابن عباس رضی الله عنهما [۲] چې رسول الله ﷺ چې به کله په یو لمانځه کې، سُبْحَانَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ويل [۳] نو سُبْحَانَ رَبِّي الْأَعْلَى به یې ویلي، (احمد، ابو داؤد).

تخيلات:- د قرآن کریم آیت (سُبْحَانَ رَبِّكَ الْأَعْلَى) سورت اعلی.

په دې کښې د تسبیحات حکم دې په دې حکم باندې عمل کولو سره رسول الله ﷺ پخپله هم په دې عمل اوکړو او امت ته ئی هم او فرمائیل چه دا په سجده کښې ساتلو سره سبحان ربی الاعلی وایښ دغه شان کله چه (سُبْحَانَ رَبِّكَ الْعَظِيمِ) آیت نازل شو نو حضور پاک ﷺ او فرمائیل چه دا په رکوع کښې اوساتنی او سبحان ربی العظیم وایښ.

په موخ کښې د تکبیر اتو او تسبیحاتو په مینځ کښې یو عجیبه ترتیب:- دا عجیبه ترتیب

دې څکه چه د انسان چه خپل وجود څومره باقی پاتې کیږی. د الله تعالی د شان پوره اعتراف انسان نه شی کولې لیکن کله چه انسان خپل وجود ختم کړی نو د الله تعالی د شان مکمل اعتراف شروع کیږی. کله چه انسان خپل وجود ختمه وی نو د الله تعالی د شان مکمل اعتراف شروع کیږی. کله چه انسان او درېږی نوهغه الله اکبر وائی لیکن کله چه خپل ځان یوه درجه کموی نو سبحان ربی العظیم وائی خو چه کله په سجده کښې خپل ځان بالکل فانی کوی نوهغه وخت د الله تعالی شان په مکمل توگه او چتولو سره وائی "سبحان ربی الاعلی" یعنی چه زه څومره ادنی یم الله تعالی هم هغه هومره اعلی دې.

دې ددې جواب په قرأت کښې مغل او مضر نه دې.

۸۶۰- بعضی آیاتونو جواب ورکول

۸۶۰- (۳۶۱) [۱] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] "مَنْ قَرَأَ مِنْكُمْ بِـ ﴿التَّيْنِ وَالزَّيْتُونِ﴾ [التين: ۱]، قَالَتْهُنَّ إِلَيَّ: ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ﴾ [التين: ۸]؟ قُلْتُ: بَلَى، وَأَنَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ، [۳] وَمَنْ قَرَأَ: ﴿لَا أَقِيمُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ [القيامة: ۱]، قَالَتْهُنَّ إِلَيَّ: ﴿أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُخْرِجَ الْمَوْتَى﴾ [القيامة: ۳۰]، قُلْتُ: بَلَى، [۴] وَمَنْ قَرَأَ ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ﴾، قِيلَ: ﴿فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ﴾ [الأعراف: ۸۵]، قُلْتُ: "أَمَّا بِاللَّهِ"، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ إِلَى قَوْلِهِ: "وَأَنَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ".

توجه: [۱] ابوهريره (رضي الله عنه) راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] په تاسو کې کوم سري چې سورة التين والزيتون اوواني [۳] او (دي ايت) اَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ، يعنى آيا الله د تولوخه لوي حاكم نه دي؟ پورې راورسي [۴] نو دا الفاظ دي اوواني بَلَى وَأَنَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ، يعنى هو، او زه په دي د شهادت وركونكو خخه سم [۵] او كوم سري چې سورة لَا أَقِيمُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ اوواني او دي ايت اَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُخْرِجَ الْمَوْتَى، (يعنى آيا هغه الله، په دي خبره قدرت نه لري چې مري راژوندي كړي، ته چې ورسې نو اودي وايي بَلَى (يعنى هغه په دي خبره قدرت لري) [۶] او كوم سري چې سورة والمرسلات اوواني او (دي آيت) فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ، (يعنى اوس دي خخه وروسته به دوي په كومه خبره ايمان راوړي، ورسپړي نو او دي وايي اَمَّا بِاللَّهِ (يعنى مونږ په الله ايمان راوړي دي، ابو داؤد او ترمذي دا روايت والتين تر آيت وَأَنَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ پورې نقل كړي دي.

تسهيلات:-

پوه: "قُلْتُ: بَلَى"

د مخصوصو سورتونوپه اختتام كېنې د مخصوصو كلماتوونيلوكېنې مطلب:-

- ① امام شافعي رحمه الله فرماني ددې سورتونو په اختتام باندې دا كلمات ونييل پكاردى كه هغه فرض مونځ وى او كه نفل وى او د مونځ نه بهرهم دغه شان جواب وركول پكاردى
- ② امام مالك رحمه الله فرماني چه د مانځه نه بهر خو په هرحال كېنې دا جواب وركول پكاردى خو كه چرې په مانځه كېنې وى نو بيا په نفل مونځ كېنې جواب وركول پكاردى په فرضو كېنې نه.
- ③ امام اعظم ابوحنيفه رحمه الله فرماني د مونځ نه بهر خو جواب وركول پكاردى ليكن په مانځه

(۱) اخرجه ابو داود كتاب الصلاة، باب مقدار الركوع والسجود (رقم- ۸۸۷) و الترمذي كتاب تفسير القرآن عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، باب ومن سورة التين (رقم- ۳۳۴۷)

کښې دښته نه دی ورکول پکار که فرض مونځ وی او که نفل وی ځکه چه په دې سره وهم پیدا کيږي چه دا کلمات هم قرآن دي. او که یوسرې په دې ظاهري حديث باندې عمل کول غواړي نو بیا دې په نوافل کښې وائی ځکه چه بعضې روایاتو کښې نوافل (تهجد) تصریح موجود ده. بل په نوافل کښې وسعت وی.

۸۳- په سورة رحمن کښې د یو آیت جواب ورکول

۸۳- (۱) (۳۷) «وَعَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۱] غَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَصْحَابِهِ، فَقَرَأَ سُورَةَ (الرَّحْمَنِ) مِنْ أَوَّلِهَا إِلَى آخِرِهَا، فَسَكَنُوا [۲] فَقَالَ: "لَقَدْ قَرَأْتُهَا عَلَى الْحَمَنِ لَيْلَةَ الْحَمَنِ، فَاكَلُوا أَحْسَنَ مَرْدُودًا مِنْكُمْ [۳] كُنْتُ كُلَّمَا أَتَيْتُ عَلَى قَوْلِهِ: ﴿فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ﴾ [الرحمن: ۳] [۴] قَالُوا: لَا يَشِيءُ مِنْ نَعِيمِكَ رَبَّنَا تُكْذِّبُ، فَلَكَ الْحَمْدُ" [رواه الترمذي] وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

توجه: ۱) حضرت جابر رضي الله عنه فرمایي ۲) چې (یو ورځ) رسول الله ﷺ د خپل اصحابو رضي الله عنهم یو جماعت ته تشریف راوړ او د هغوی په مخکې یې سورة رحمن د اوله څخه تر آخره پورې وويلو صحابو رضي الله عنهم خاموشي اختیار کړي وه ۳) حضور ﷺ (چې سورت ختم کړو نو) وي فرمايل دا سورت ما د جنات (پیریانو) په مخکې په هغه شپه ويلي وو چې هغوی د اسلام قبلولو او د قرآن اوریدو د پاره راجمع شوي وو او هغوی په جواب راکولو کې ستاسو څخه بهتر وو ۴) هر کله چې زه دې آیت فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ (يعني د الله کوم کوم نعمتونه به تاسو دروغ گڼي) ته ورسیدم ۵) نو هغوی به جواب راکولو لَا يَشِيءُ مِنْ نَعِيمِكَ رَبَّنَا تُكْذِّبُ فَلَكَ الْحَمْدُ (يعني اي پروردگار زموږ ستا هيڅ نعمت دروغ نه گڼو او ټول تعريفونه تالره دي) دا روایت امام ترمذي رحمته الله علیه نقل کړي دي او ويلي يې دي چې دا حديث غريب دي.

هل اللغات: ① فَسَكَنُوا: چپ وو، خاموش وو او اوریدونکی صحابه کرام،

② مَرْدُودًا: أي: جَوَابًا مَرْدُودًا: يعنی جواب به نې ورکولو.

تسهيلات:-

قوله: "أَحْسَنَ مَرْدُودًا" يعنی پیریانو چه د سورت رحمن د نعمتونو والآیت واوړیدو نو هغوی تاسونه ښه جواب ورکړو او د هر نعمت په بدله کښې ئی اوونیل چه مونږ ناشکري نه کوو.
دښه تلاوت په دوران کښې په سبحان الله سره د ۱۵۰ ورکولو حکم:- څه خلق د ښه تلاوت په جواب کښې سبحان الله وغيره الفاظ د قرأت دوران کښې وائی بعضې محتاط علماء وائی چه دا صحیح نه دی بلکه دا (فَاسْمِعُوا) او (وَأَسْمِعُوا) خلاف دی چپ اوسیدل پکار دی پاتې شو د سورت رحمن آیت نو په هغې کښې خو باقاعده استفهام سره سوال کړې شوې

(۱) اخرجه الترمذي كتاب تفسير القرآن عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب: ومن سورة الرحمن (رقم- ۳۲۹۱)

ه تَلَاوَت په آخر کښې ه صدق الله العظيم وئيلو حکم :- زمونږ په ملک کښې د تلاوت په آخر کښې «صدق الله العظيم» وئيلی شی اود دې داسې التزام کولی شی چې تاسو به په تقریباتو وغیره کښې داسې نه وی لیدلې چې د قرآن پاک د تلاوت په اختتام کښې «صدق الله العظيم» اونه وائی د دې شدت التزام په وجه عوام عملی طور دا ضروری گنځی ماته د دې په باره کښې معلومه نه ده چې په احادیثو کښې چرته دا کلمه وئیل منقول هم ده که نه؟ د دې کلمې د التزام په ځانې که مختلف الفاظ اونیللی شی یا کله وئیلی شی او کله نه نودا به ښه وی والله اعلم بالصواب (شاه فیصل)

الفصل الثالث

۸۶۲- په دوو رکعتو کښې د یو سورت لوستل

۸۶۲- (۳۸) [۱] «عَنْ مُعَاذِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ الْجَنْبِزِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: [۲] «إِنَّ رَجُلًا مِنْ جَبِينَةَ أَخْبَرَهُ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۳] قَرَأَ فِي الصُّبْحِ «إِذَا زُلْزِلَتْ» [الزلزلة: ۱] فِي الرُّكْعَتَيْنِ كِلْتاهِمَا» [۴] فَلَا أَذَى أَكْبَى أَمَرُ قَرَأَ ذَلِكَ عَمْدًا، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [۱] معاذ ابن عبدالله جهني (تابعي) فرمايې [۲] چې د قبيله جهينه يو سړي ماته بيان وكړو چې هغه د حضور ﷺ څخه اورېدلي دي [۳] چې د سحر په دوه ركعاته كې يې سورة اذا زلزلت الارض ويل [۴] او زه نه پوهېږم چې حضور ﷺ قصداً داسې كړي وو يا په هيره تري شوې وو. (ابوداؤد).

تسهيلات :-

توله: فِي الرُّكْعَتَيْنِ:

په قرآنخو کښې يو سورت لوه د مکرور وئيلو حکم: يعنی چې هم یو سورت زلزال نی په دوو رکعتو کښې اولوستلو، که چرې نیم نی لوستلې وې نو هم جائزوو مگر په هر رکعت کښې نی پوره سورت اولوستلو په ظاهره داسې معلومېږي چې حضور پاک ﷺ د بیان جواز دپاره داسې کړی دی او حضور پاک ﷺ په هیره سره نه دي بلکه په اراده سره نی داسې کړی دی سره ددې چې افضل او اولی هم دغه دی چې یو سورت مکرر اونه لوستلې شی خاص کړ په فرائضو کښې داسې نه دی کول پکار.

د عوامو غفلت :- عوام الناس له غور کول پکار دی په کوم کښې چې اکثر داسې کوی چې (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) یا یو خاص سورت په ټولو رکعتونو کښې سردوباره کولو سره لولی. هغوی له کم نه کم دومره سورتونه خويادول پکار دی په کوم سره چې په مانځه کښې کراهت پاتې نه شی. چاته چې مختلف سورتونه یاد وی او هغه صرف هم یو سورت لولی دامکروه دی او چاته

(۱) اخرجه ابوداؤد کتاب الصلاة باب الرجل یعید سورة واحدة فی الرکعتین (رقم- ۸۱۶)

چه ياد نه وی نوهغوی له یادول پکار دی گنی مونځ به نی مکروه شی اوډ مکروه مطلب خلاف سنت دی.

۸۳۳- د صبا په دوو رکعتو لو کښې سورة بقره لوستل

۸۳۳- (۱) [۳۹] وَقَدْ عُرُوَّةٌ، قَالَ: [۲] إِنَّ أَبَا بَكْرٍ الصِّدِّيقَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، صَلَّى الصُّبْحَ [۳] فَقَرَأَ فِيهِمَا بِ (سُورَةِ الْبَقَرَةِ)، فِي الرُّكْعَتَيْنِ كُتُبَهُمَا، رَوَاهُ مَالِكٌ.

توجه: [۱] حضرت عروه ابن زبير (تابعی) رضی اللہ عنہ فرمایي [۲] چې (يوخل) حضرت ابو بکر صديق رضی اللہ عنہ د سحر مونځ ورکړ و [۳] او په دواړو رکعاتو کښې يې سورة بقره وويله (مالک) تسهيلات:-

نوله: فَقَرَأَ فِيهِمَا بِ (سُورَةِ الْبَقَرَةِ):

د صبا په مانځه کښې د سورة بقره اوله حصه لوستل:- حضرت ابو بکر صديق رضی اللہ عنہ د سورت بقره څه حصه په اول رکعت کښې او څه حصه په دويم رکعت کښې اولوستله دا جائز دی مگر پوره سورت بقره د سحر د مونځ په دوو رکعتو کښې لوستل ذکر امت نه خالی نه دی لکه چه حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم د ماښام په مونځ کښې سورت اعراف اولوستلې کوم چه د معجزه نه خالی نه دی.

۸۳۴- د صبا په مانځه کښې د سورة يوسف لوستل

۸۳۴- (۱) [۴۰] وَقَدْ عُرُوَّةٌ، قَالَ: [۲] قَالَ مَا أَخَذْتُ سُورَةَ (يُوسُفَ) (إِلَّا مِنْ قِرَاءَةِ) عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانٍ إِذَا هَا فِي الصُّبْحِ [۳] مِنْ كُتُبِهِ مَا كَانَ يُرِيدُهَا، رَوَاهُ مَالِكٌ.

توجه: [۱] فرافصه ابن عمير (تابعی) رضی اللہ عنہ فرمایي [۲] چې ما سورة يوسف د عثمان رضی اللہ عنہ څخه (په آوریدلو آوریدلو سره) یاد کړي دي [۳] ځکه چې هغه به دا سورت د سحر په لمانځه کښې په کثرت سره وبلو. (مالک)

هل اللغات:- ① إِنْهَا: أَي: تِلْكَ السُّورَةُ: يَعْنِي دغه سورت. ② يُرِيدُهَا: أَي: يَكْرَهُهَا: يَعْنِي اِكْتِرَاهُ نِي دَا سورت په مونځ کښې ونيلو.

تسهيلات:- نوله: مَا أَخَذْتُ سُورَةَ (يُوسُفَ):

اشکال:- یوسورت د مانځه د پاره متعین کول خو مکروه دی بیا حضرت عثمان رضی اللہ عنہ داسې ولې اوکړه؟

د اشکال دوه جواونه:- ① هغوی به صرف سورت يوسف نه لوستلو بلکه په کثرت سره به نی دالوستلو اونور سورتونه به نی هم لوستل مگر ډیر کم، نو دا صورت د کراهت نه خالی دي.

(۱) اخرجه مالک کتاب الصلاة باب القراءة فی الصبح (رقم-۳۲)

(۲) اخرجه مالک کتاب الصلاة باب القراءة فی الصبح (رقم-۳۵)

① يوسورت دَ تولو مونخونودباره متعين كول دَ علماء په نيز مكره دې مگر صرف د سحر په مونخ كښې د سورت يوسف لوستل ددې منافى نه دې ځكه چه د تولو مونخونوسره د خاص كولو معامله نه وه.

په كثر سوره سورة يوسف لوستلو فائده: - علماؤ ليكلي دي چه په كثر سوره د سورت يوسف لوستلوسره الله تعالى لوستونكى ته د شهادت مرگ وركوي او حضرت عثمان رضي الله عنه ددې ښكاره نمونه دې.

۸۶۵- د صبا په مانځه كښې د سورة يوسف او سورة حج لوستل

۸۶۵- (۱) [۳۱] وَعَنْ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] صَلَّيْنَا وَرَاءَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ الصَّبِيءِ، فَقَرَأَ فِيهَا بِسُورَةَ (يُوسُفَ) وَسُورَةَ (التَّحِيَّتِ)، قِرَاءَةً بَطِيشَةً، [۳] قِيلَ لَهُ: إِذَا لَقَدْ كَانَ يَقُومُ جِئَن يَطْلُمُ الْقَجْرُ [۴] قَالَ: أَجَلٌ يَوَاهُ مَا لَيْكَ.

توجه: ① عامر ابن ربيعه رضي الله عنه فرمايي [۲] چې (يوخل) مونږ په امير المؤمنين حضرت عمر فاروق رضي الله عنه پسي مونځ وكړو هغه دوه ركعاته كې سورة يوسف او سورة حج په قلاقلار ويلو [۳] د عامر رضي الله عنه څخه چا پوښتنه وكړه چې بياخوبه حضرت عمر رضي الله عنه په اول وخت كې د لمانځه د پاره ودريدلو؟ (يعني په اول وخت كې به يې مونځ شروع كولو ځكه چې دومره اوږد قراعت خو هله ممكن كيدي شي چې د صبا د ختلو په وخت ودريري، [۴] هغه وفرمايل هو، (مالك).

هل اللغات: - ① بَطِيشَةً: أي: قِرَاءَةً مُجَوَّدَةً مُرْتَلَّةً مَبِينَةً: يعنى په تجويد او ترتيب سره ئې په آرام او قلاقلار نيلو.

تسهيلات: - قوله: فَقَرَأَ فِيهَا بِسُورَةَ (يُوسُفَ):

د صبا په مانځه كښې اوږده سورتونه لوستل: - د صبا په مانځه كښې دومره اوږده سورتونه ونيل په جواز باندې محمول دي. او داسې كله كله شوى دي ځكه چې په داسې اوږد قراعت باندې هيچا مداومت نه وو كړې.

۸۷۱- په مانځه كښې دهر سورت د لوستلو جواز -

۸۷۱- (۱) [۳۲] وَعَنْ عُمَرَ بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: [۲] مَا مِنْ الْمُفْصَلِ سُورَةٍ صَغِيرَةٍ وَلَا كَبِيرَةٍ إِلَّا قَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۳] يَقْرَأُ بِهَا النَّاسَ فِي الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ، رَوَاهُ مَا لَيْكَ.

توجه: ① عمرو ابن شعيب د خپل پلار څخه او هغه د خپل نيكه (عبد الله رضي الله عنه) څخه نقل كوي [۲] چې د مفصل هيڅ لوي اوږدو كې سورت داسې نشته چې ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه نه دي اوريدلي [۳] چې خلقو ته به يې په هغې سره منځ وركولو. (مالك).

(۱) اخرجه مالك كتاب الصلاة باب القراءة في الصبح (رقم- ۳۴)

(۲) اخرجه ابو داود كتاب الصلاة باب من رأى التخفيف فيها (رقم- ۸۱۴)

هل الصلاة: ① المُفَصَّل: مفصلات (د سورة حُجرات نه ترد قرآن آخره پورې سورتونه مراد دی او دې ته مفصلات ځکه وائی چه په دې کښې د قرآن د ټولو مضامینو اجمال سره ذکر شوي دي).
تسهيلات:-

قوله: يُؤْمِرُهَا النَّاسُ فِي الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ:

په مونځ کښې د هر سورت د لوستلو جواز:- نبي کریم ﷺ د بیان جواز په طور مفصل سورتونه په مختلفو وختونو کښې او مختلفو مونځونو کښې لوستلی دی او خلقو ته ئې خودلی دی چې په مونځ کښې د هر سورة وئیل درست دی.

۸۶۷- دمانبام په مانغه کښې دحم دخان لوستل

۸۶۷- (۳۳) [۱] «وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَتْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَلَاةِ الْمَغْرِبِ بِحَمْدِ الدَّخَانِ» «رَوَاهُ النَّسَائِيُّ مُرْسَلًا».

توجه: [۱] عبد الله ابن عتبه ابن مسعود (تابعي) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمايي [۲] چې رسول الله ﷺ د مانبام په لمانځه کې سورة خم الدخان اولوستلو دا روايت نسائي مرسلاً نقل کړې دي (ځکه چې عبد الله ابن عتبه تابعي دي).

تسهيلات:-

نوټ:- د دې حديث وضاحت په باب صفة الصلاة کښې حديث نمبر ۲۲ کښې تير شوي دي.

[۳۰/۱۳] بَابُ الرُّكُوعِ

درکوع بيان

خلاصة الباب:-

فيه تسعة عشر حديثاً مشتملة على سبع مسائل:

- ① اتمام الركوع: ۱، ۱۱-
- ② مقدار الركوع: ۲، ۱۶-
- ③ مقدار القومة: ۳-
- ④ التسيحات في الركوع: ۴، ۵، ۶، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵-
- ⑤ النهي عن القراءة في الركوع: ۶-
- ⑥ التحميد والسميع في القومة: ۷، ۸، ۹، ۱۰-
- ⑦ الوعيد بعدم اتمام الركوع: ۱۷، ۱۸، ۱۹-

(۱) أخرجه النسائي كتاب الافتاح /باب القراءة في المغرب بعم الدخان (رقم- ۸۸۸)

د رڪوع نفوى او شرمى حيثيت: په لغت كښې رڪوع انحاء اوښكته كيدوپه معنى كښې ده. په مانځه كښې رڪوع د اركان صلوٰه نه پور كڼ دې ددې منكر كافر دې اوپه مانځه كښې ددې پريخودلو سره مونځ باطل كيږي.

ركوع د امت محمدى صلى الله عليه وسلم خصوصيت: رڪوع ددې امت د خصوصيات نه ده. د پخوانو امتونو په مونځونو كښې رڪوع نه وه. حضرت مريم عليها السلام ته چه كوم حكم اوشو "اركعى" نوهغه د "صلى" په معنى كښې دې.

د رڪوع د عدم تكرار فى الصلاة دوه وجوهات:-

① ملاعلى قارى رحمته الله ليكلي دى اوله سجده كښې د سجدي آيت (مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ) طه: ۵۵. طرف ته اشاره ده. او دويمه سجده كښې (وَفِيهَا لَعِيذُكُمْ) طه: ۵۵. طرف ته اشاره ده او بيا د قيام طرف ته تللو كښې (وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى) طه: ۵۵. طرف ته اشاره ده.

② په مانځه كښې رڪوع چونكه د سجدي دپاره تمهيد اووسيله ده په دې وجه په دې كښې تكرار نشته دې او سجده چونكه يولونى مقصد دې او د الله تعالى د عبادت يوه اوچته نمونه ده په دې وجه په دې كښې تكرار دې.

③ حضرت آدم عليه السلام ته كله فرښتو سجده او كړه او د سجدي نه پاسيدلې نوهغوى ابليس اوليدلو چه د سجدي كولونه محروم ولاړ دې نو فرښتو د شكر په توگه دويمه سجده او كړه لهذا سجدي دوه دى. ملاعلى قارى رحمته الله ليكلي دى چه د حكمت د لټولوڅه قيمت نشته دې اصل خبره خود الله تعالى حكم دې چه دوه سجدي كونى نوموړنى كوو.

الفصل الأول

۸۶۸- د رڪوع او سجدي په صحيح طريقه د كولو حكم

۸۶۸- (۱۱) عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَقِيمُوا الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ» قَوْلَ اللَّهِ إِلَى لَأَرَأَيْكُمْ مِنْ بَعْدِي» «مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ① حضرت انس رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل ② (مسلمانانو) رڪوع او سجده په صحيح طور سره كوي ③ په الله مي دي قسم وي زه تاسو د شا څخه هم وينم، (بخاري، مسلم).

هل اللغات:- ① لَأَرَأَيْكُمْ: أَنِي: أَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ خَلْفَ ظَهْرِي: يعنى تاسو چه څه كوي زه پرې خبريږم.

تسهيلات:-

نويه:- ددې حديث تشرېح په حديث نمبر ۷۹۱ په تشرېح كښې تيره شوې ده.

(۱) اخرجه البخارى كتاب الاذان باب [إيجاب التكبير، وافتتاح الصلاة (رقم- ۷۳۲) ومسلم كتاب الصلاة . باب الأمر بتحصين الصلاة وإتمامها والخشوع فيها (رقم- ۱۱۰ - ۴۲۵)

۸۱۶- د رکوع او سجدي وغيره مقدار

۸۱۶- (۱) [۳۱] «وَعَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۱] كَانَ رُكُوعُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسُجُودُهُ وَبَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ، وَإِذَا رَفَعَهُ مِنَ الرُّكُوعِ - [۲] مَا خَلَا الْقِيَامَ وَالْقُعُودَ - قَرِيبًا مِثْلَ السَّوَاءِ» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [۱] براء ابن عازب رضي الله عنه فرمايي [۲] چه د رسول الله صلى الله عليه وسلم ركوع، سجده، د دواړو سجده په مینځ کې ناسته او د ركوع څخه سر پورته كول [۳] د قيام او قعود څخه علاوه دا څلور واړه څيزونه په مقدار کې تقريباً برابر وو. (بخاري، مسلم)

هل اللغات: ① مَا خَلَا: ماسوا، علاوه، ② قَرِيبًا مِثْلَ السَّوَاءِ: يعنى تقريباً برابر به وو (نه به اوږد وو نه به لنډ وو).

تسهيلات:-

نوله: قَرِيبًا مِثْلَ السَّوَاءِ:

د مذكوره جملي مفهوم:- يعنى نيزدي نيزدي وو بالكل يوشان نه وو. په دې حديث كښې دا بيان كړې شوى دى چه د حضور پاك صلى الله عليه وسلم په مونځ كښې څلور لوى اركان مثلاً ركوع، سجدي، جلسه او قومه ټول به برابر وو.

نوله: مَا خَلَا الْقِيَامَ وَالْقُعُودَ:

د مذكوره جملي مطلب:- د دې جملي مطلب دادې چه د قيام ركن او د قعدي ركن د ركوع او سجدي په شان نه وو بلكه په قيام كښې قرأت وى او د قعدي او التحيات وئيل وى په دې وجه دا دواړه اركان د باقى اركان نه اوږده وو.

۸۱۷- د نبى كريم صلى الله عليه وسلم د قومي او جلسي اوږدوالي

۸۱۷- (۱) [۳۱] «وَعَنِ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۱] كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَالَ: "سَمِعَ اللَّهُ لَكُمْ حَمْدَهُ" قَامَ [۲] حَتَّى يَقُولَ: قَدْ أَوْهَمَ [۳] ثُمَّ سَجَدَ وَيَقْعُدُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ [۴] حَتَّى يَقُولَ: قَدْ أَوْهَمَ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: [۱] حضرت انس رضي الله عنه فرمايي [۲] چې رسول الله صلى الله عليه وسلم چې به سمع الله لمن حمده ويلو سره (د ركوع څخه) ودریدلو [۳] نو تر دومره وخته پورې به ولاړ وو چې مونږ به (په خپل زړه کې) اوويل چې شايد حضور صلى الله عليه وسلم ته وهم وشو [۴] او ركعت يې پرېښودلو بيا چې به حضور صلى الله عليه وسلم سجدي ته لاړلو او د دواړو سجده په مینځ کې به كيناستلو [۵] نو دومره به ناست وو چې

(۱) اخرجه البخارى كتاب الاذان باب حد إتمام الركوع والاعتدال فيه والطمانينة (رقم- ۷۹۲) ومسلم كتاب الصلاة باب اعتدال أركان الصلاة وتخفيفها في تمام (رقم- ۱۹۳ - ۴۷۱) وابوداود كتاب الصلاة باب طول القيام من الركوع وبين السجدين (رقم- ۸۵۴) والنسائي كتاب التطبيق / بقدر القيام بين الرفع من الركوع والسجود (رقم- ۸۰۶۵) (رقم- ۱۰۶۵)
(۲) اخرجه البخارى كتاب الاذان باب حد إتمام الركوع والاعتدال فيه والطمانينة (رقم- ۷۹۲) ومسلم كتاب الصلاة باب اعتدال أركان الصلاة وتخفيفها في تمام (رقم- ۱۹۳ - ۴۷۱) وابوداود كتاب الصلاة باب طول القيام من الركوع وبين السجدين (رقم- ۸۵۴) والنسائي كتاب التطبيق / بقدر القيام بين الرفع من الركوع والسجود (رقم- ۸۰۶۵) (رقم- ۱۰۶۵)

مونڊ به (په خپل زړه کي) ويل چې شايد حضور ﷺ دا سجده پريښوده. (مسلم)
هل اللغات:- ① قَدْ أَوْهَمَ: أَي: وَقَعَ فِي وَهْمِ النَّاسِ: خَلَقُوهُ دَا خِيَالِ كَوَلُوجِه حَضُورِيَاك ﷺ تَه پِه
 مانځه كښې وهم شوې يا نې څه حصه پريخودې ده.
تسهيلات:- ټوله: قَدْ أَوْهَمَ:

د قَدْ اَوْهَمَ پِه مطلب كښې دوه اقوال:- ① "اَوْهَمَ" د تَرْك پِه معنى كښې راځي يعنې زمونږ
 به خيال تيريدلو چه حضور ياك ﷺ د مانځه څه حصه پريخودې ده.
 ② حضور ياك ﷺ به په قومه او جلسه كښې دومره وخت لگولو چه كتونكي به دا خيال
 كولو چه كيدې شي حضور ياك ﷺ ته په مانځه كښې وهم شوې چه آيا اوس به څه كول وي.
په قومه او جلسه كښې ه طوالت مقدار:- علماء ليكلي چه راجح دادې چه حضور ياك ﷺ
 به دا اوږدوالي په نقلې مونځونو كښې كولو او كه په فرائض كښې كله اوږدوالي كړې
 نوهغه په كله كله باندې محمول دي.

۸۷- په ركوع او سجده كښې دعا كول

۸۷- (۱۳) «وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَكْثُرُ أَنْ يَقُولَ فِي
 رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ: [۱] سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ، اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي يَتَأَوَّلُ الْقُرْآنَ، [۲] مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ① بي بي عائشه صديقه ﷺ فرمايي ② چې رسول الله ﷺ د قرآن په حكم عمل
 كولو سره په خپلي ركوع او سجود كې به يې دا دعا ډيره په كثرت سره ويله [۳] سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ
 رَبَّنَا وَبِحَمْدِكَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي، اي الله ته پاك يې اي زمونږ پروردگار زه ستا تعريف بيانوم، اي
 الله ته زما گناه معاف كړي. (مسلم)

هل اللغات:- ① يَكْثُرُ: د اكثر او زيات تر په معنى كښې دي. ② يَتَأَوَّلُ الْقُرْآنَ: أَي: يَعْمَلُ مَا أَمَرَ بِهِ:
 عمل به نې كولو په قرآن باندې (يعنې په قَسَمِ مُحَمَّدٍ رَبِّكَ وَاسْتِغْفَرَهُ بَانْدِي).

تسهيلات:- ټوله: يَتَأَوَّلُ الْقُرْآنَ:

په مانځه كښې د استغفار ويليو دپاره استنباط:- يعنې د قرآن كريم د آيت نه به نې استدلال
 كولو ځكه چه په قرآن كريم كښې د سورت نصر آيت داسي دي (قَسَمِ مُحَمَّدٍ رَبِّكَ وَاسْتِغْفَرَهُ) ①
 نو حضور ياك ﷺ به هم د دې نه استدلال فرماييلو لكه څنگه چه په كثرت سره په مونځ
 كښې نې د الله تعالي حمد فرماييلو هم دغه شان به نې ورسره استغفار ملاوولو اوښه
 استغفار به نې غوښتلو.

(۱) اخرجه البخارى كتاب الاذان باب التبيح والدعاء فى السجود (رقم- ۸۱۷) ومسلم كتاب الصلاة . باب ما يقال فى
 الركوع والسجود (رقم- ۲۱۷) - (۴۸۴)

۸۷۲- سجدي اور رکوع تسبیح

۸۷۲- (۵) [۵] وَعَنْهَا «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ لِي رُكُوعِهِ وَسُجُودُهُ: [۲] "سُبُّوهُ قُدُّوسٌ، رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوْحِ"» [رواه مسلم].

ترجمہ: [۱] بی بی عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا فرماتی ہیں رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بہ پہ خجلی رکوع او پہ سجده کی دا ویل [۲] سُبُّوهُ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوْحِ؛ دیر پاک دی اونہایتی پاک دی د فرشتو اور وح (یعنی جبرائیل علیہ السلام) پروردگار دی (مسلم)۔

هل اللغات: ① سُبُّوهُ قُدُّوسٌ: وَهُوَ مِنْ أَيْدِيهِ الْمَلَائِكَةِ وَالْمُرَادُ التَّزْبِيَةُ؛ دا دواړه د مبالغه صیغې دی، په دې دواړو لفظونو سره د الله تعالیٰ پاکۍ بیانول مقصود دی. تکرار د تاکید د پاره دې یا په یو کښې د الله تعالیٰ د ذات پاکۍ مقصود ده او دویم لفظ کښې د صفات پاکۍ مقصود ده ② الرُّوْح: قَالُوا جِبْرِيلُ خُصَّ بِالذِّكْرِ تَفْضِيلاً؛ د روح نه مراد حضرت جبرائیل علیہ السلام دې ده ته روح خکه و نیلې شوې دې چه د کائنات ساه هم ده سره تړلې ده.

تجیلات: - قوله: سُبُّوهُ قُدُّوسٌ:

د سُبُّوح او قُدُّوس ضبط: ملا علی قاری رحمۃ اللہ علیہ د نهایه ابن اثیر په حواله سره فرمائی چه سُبُّوح او قُدُّوس دواړه د مبالغه صیغې دی اود دواړو لفظونو اول حرف مفتوح هم دې او مضموم هم دې اوالته د ضم او پیش استعمال زیات مشهور دې.

په سُبُّوح او قُدُّوس کښې د فرق وجوه: - ① په یو کښې د الله تعالیٰ د ذات پاکۍ مقصود ده او دویم لفظ کښې د صفات پاکۍ مقصود ده. "سُبُّوح" ای انت سُبُّوح انت قُدُّوس، یعنی ته د هر عیب خخه پاک ئی اود هر هغه خیز خخه منزئ ئی چې قبیح اوبد گنہاری شی.

② په یو لفظ کښې د ماضی مفهوم وی او دویم کښې د مستقبل وی. مطلب دا چه الله تعالیٰ په هره زمانه کښې د هر قسم عیب نه پاک دې. ای طاهر من کل عیب ومنزه عن کل مایستقیح [المقرات: ۲/۵۹۳].

قوله: رَبُّ الْمَلَائِكَةِ:

په کائنات کښې فرمایندار مخلوق: علامه ابن حجر رحمۃ اللہ علیہ فرمائی په کائنات کښې د ټولونه لونی مخلوق فریښتی دی اود ټولونه زیات حکم منونکي هم فریښتی دی اود الله تعالیٰ په عبادت کښې د ټولونه زیات مشغول هم فریښتی دی. په یواثر کښې نقل دی چه هرې هرې پانړې او اونیوسره یوه یوه فریښته وی. په یو ل اثر کښې دی چه د باران هریو خاڅکی سره یوه یوه فریښته د آسمان نه راکوزیږی هریو خاڅکی شمیری اودا هم یاد ساتی چه دا خاڅکی چرته پریوخی.

(۱) اخرجه مسلم کتاب الصلاة باب ما یقال فی الركوع والسجود (رقم) ۲۲۲۳ - (۸۷) وایوداود کتاب الصلاة باب ما یقول الرجل فی رکوعه وسجوده (رقم) ۸۷۲) والسنانی کتاب التطبيق / باب نوع آخر منه (رقم) ۱۰۴۸

د فرشتو عبادت مختلف کيفيات: - په يوحديث کښې دې چه بعض داسې فرښتې دي چه دکله نه الله تعالى زمکه او آسمان جوړ کړي دي هغوی په سجده کښې پرته دي او د قيامته پورې به د سجده نه سر نه اوچته وي دغه شان بعض فرښتې په رکوع کښې دي چه د قيامت پورې به په رکوع کښې وي. دغه شان بعض په صف کښې ولاړې دي او د قيامت پورې به هم دغه شان وي. کله چه په قيامت کښې د الله تجلی پریوخی نودا فرښتې به خپل رب گوري "سبحانک ما عبدناک کما ينبغي لک"

نوله: وَالرُّوْحُ:

د روح په مصداق کښې اقوال: - ① د روح نه مراد د فرښتو یو خان له قسم دي.

② د روح نه مراد د الله تعالى په دربار کښې یو دربان فرښته ده چه د ټولو فرښتنو نه لویه ده که چېرې هغه خله کولو کړي نو ټولې فرښتې به د هغې په خله کښې راشي.

۸۷۳- په رکوع او سجده کښې د قرآن د لوستلو ممانعت

۸۷۳- (۱) [۶] وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَلَا إِلَى تَرْبِيتٍ أَنْ أَقْرَأَ الْقُرْآنَ رَاكِعًا أَوْ سَاجِدًا؟» فَأَمَّا الرُّكُوعُ فَعَظِمُوا فِيهِ الرَّبَّ ② وَأَمَّا السُّجُودُ فَاجْتَنِبُوا فِي الدُّعَاءِ ⑤ قَبُولَ أَنْ يُسْتَجَابَ لَكُمْ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① ابن عباس رضي الله عنهما راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل ② خلقو خبردار شي زه د دې خبري څخه منع کړې شوې يم چې د رکوع يا سجده په حالت کې قرآن او اويم ③ نو تاسو په رکوع کې دخپل پروردگار لويي بيانوي ④ او په سجده کې د دعا پوره پوره کوشش کوي ⑤ مناسب دي چې ستاسو د پاره دا دعا قبوله شي. (مسلم)

هل اللغات: ① قَعِظُوا: أي: فَعِظُوا سُبْحَانَ رَبِّهِ الْعَظِيمِ: د رب تعظيم پکې کوي يعنی سُبْحَانَ رَبِّهِ الْعَظِيمِ پکښې وايي ② فَاجْتَنِبُوا: أي: تَالِفُوا: ښه کوشش او مبالغه کوي (په دعا غوښتلو کښې).

③ قَبُولَ: أي: جِدِّدْ وَخَلِّقْ وَلَا تَقْ: په قاف فتح او ميم باندې کسره ده. دا د لائق او مناسب په معنی کښې دي قن د واحد تشبيه او جمع ټولو دپاره استعمالیږي لائق نيزدي، لازمی، مناسب او مستحق په معنی کښې راځي.

تسهيلات: - نوله: إِلَى تَرْبِيتٍ:

په نهی کښې دوه احتمالات: - ① دا نهی تنزيهي ده

② دا نهی تحريمي ده. د قياس تقاضا هم دغه ده چه دا نهی دې تحريمي وي ځکه چه الله تعالى د مانځه د ټولو حالتونو دپاره جدا جدا وظيفه مقرر کړې ده. په مانځه کښې قيام د

(۱) اخرجه مسلم كتاب الصلاة باب النهي عن قراءة القرآن في الركوع والسجود (رقم ۲۰۷ - ۴۷۹) وابوداود كتاب الصلاة باب في الدعاء في الركوع والسجود (رقم ۸۷۶)

تولونه ښه حالت دې په دې وجه په دې کښې د قرآن پاک لوستلو حکم ورکړې شوې دې ځکه چې قرآن پاک په ټولو ذکرونو کښې د ټولونه اوچت ذکر دې. لهذا د الله تعالی د دغه منشاء خلاف کول یا حرام دی یا مکروه تحریمی دی.

په رکوع او سجده کښې د تلاوت د معانفت وجه: - الله تعالی د رکوع او سجده د پاره اذکار مقرر کړی دی نو حضور پاک ﷺ او فرمائیل چه زه په رکوع او سجده کښې د قرآن لوستلونه منع کړې شوې یم لهذا په رکوع کښې د الله تعالی تعظیم بیانونې او په سجده کښې دعا غواړنې تعظیم سبحان ربی العظیم دې.

د دعا دوه قسمونه: - ① د الله تعالی نه د الفاظو په ذریعه د خپل مطلب دعا او غوښتلې شی.

② د دعا دویم قسم دادې چه د الله تعالی حمد او ثنا او عظمت بیان کړې شی داهم په حقیقت کښې دعا ده ځکه چه د سخی او عظمت والاسړې تعریف هغه ورکړه کوی. دغه شان الله تعالی په خپل تعریف خوشحالېږي او بیا د خیر زیاتوالې کوی نو د دې حمد په ضمن کښې د حصول مقصود د پاره بهترین انداز دعا ده. په یو حدیث کښې د دې تشریح تائید کولې شی فرمائی "افضل الذکر لاله الا الله وافضل الدعاء الحمد لله" سجده په دواړه قسم دعاگانو باندې مشتمل ده.

په سجده کښې د دعا غوښتلو مطلب: او په سجده کښې چه د کومې دعا غوښتلو حکم ورکړې شوې دې د هغې څخه دواړو قسم دعا مراد ده.

حدیث په نوافلو باندې حمل کول: - بعض احناف فرمائی چه په نوافل کښې په سجده کښې ښه دعا غوښتل پکار دی لیکن فرائضو کښې صرف په تسبیحاتو باندې اکتفاء کول پکار دی. (لمعات مختصر)

۸۴۳ - د تسمیع څخه روسته د تحمید وئیل

۸۴۳ - (۷۱) [۷۱] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۷۲] «إِذَا قَالَ الْإِمَامُ سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، فَقُولُوا: اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ» [۷۳] فَإِنَّهُ مَنْ وَافَقَ قَوْلَهُ قَوْلَ الْمَلَائِكَةِ [۷۴] غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ» [۷۵]، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [۷۱] ابو هريره رضى الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۷۲] امام كله چې «د رکوع څخه ودریدو سره، سم الله لمن حمد» او وائي نو تاسو رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ وايی [۷۳] ځکه چې د کوم

(۱) اخرجه البخاری کتاب الاذان باب فضل اللهم ربنا لك الحمد (رقم- ۷۹۶) ومسلم کتاب الصلاة . باب التسميع . والتحميد، والتأمين (رقم ۷۱ - ۴۰۹) وابوداود کتاب الصلاة. باب ما يقول إذا رفع رأسه من الركوع (رقم- ۸۴۸) ومالك في الموطا کتاب الصلاة باب ما جاء بالتأمين خلف الإمام (رقم- ۴۷) . والترمذی کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب منه آخر (رقم- ۲۶۷) . والنسائی کتاب التطبيق /باب قوله ربنا ولك الحمد باب قوله ربنا ولك الحمد (رقم- ۱۰۶۲)

سري دا ويل د فرشتو د ويلو سره هم آهنګ (موافق) شی [۴] نو د هغه مخکې گناه بخښل کيږي. (بخاري، مسلم).

تسهيلات:-

نوله: غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.

يعنی صغائر به په نيکو سره معاف شی او کبائر به په توبې سره يا د الله تعالى په فضل وکرم سره. معاف کيږي د دې مسئلې پوره تفصيل په اول جلد کښې تير شوې دي. نو ۱:- د دې حديث د نورو اجزاء تشرېح په حديث نمبر ۸۲۵ کښې تيره شوې ده.

۸۴۵- د لالدينی دعا په نفلو کښې لوستل

۸۴۵- (۸۱) [۱] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَفَعَ ظَهْرَهُ مِنَ الرُّكُوعِ قَالَ: "سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ" [۳] اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلَاءَ السَّمَاوَاتِ وَمِلَاءَ الْأَرْضِ، [۴] وَيُؤْمَلُ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدَ» رواه مسلم.

ترجمه: [۱] عبدالله ابن ابی اوفی رضی الله عنه، فرمایي [۲] چې رسول الله ﷺ چې به د رکوع څخه پُشت مبارک (شا) پورته کوله نو دا به يي ويل سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ مِلَاءَ السَّمَاوَاتِ وَمِلَاءَ الْأَرْضِ وَمِلَاءُ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدَ، يعنی الله تعالى ﷻ اوري څوک چې د هغه حمد وثناء وکړي، [۳] اي الله اي زموږ پروردگار ټول تعريفونه تالره دي د ټولو آسمانونو او زمکې [۴] او د هغه شي د ډکوالي برابر چې ته يي د آسمانونو او زمکې څخه وروسته پيدا کول غواړي. (مسلم).

تسهيلات:-

نوله: قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ.

د تسميع او تحميد يوونکي:- د دې حديث پاک نه معلومه شوه چې تسميع او تحميد دواړه د امام وظيفه ده.

د دعا په مطلب کښې دوه اقوال:- ① اي الله تعالى! ستا دومره تعريفونه دي چې که هغه مجسم وي نو دا به په زمکه او آسمان او د دې نه ماسوا کښې رانشی. ② مطلب دادې چې ستا د حمد کوونکو نه زمکه او آسمان ډک دی.

(۱) اخرجه مسلم كتاب الصلاة باب ما يقول إذا رفع رأسه من الركوع (رقم- ۲۰۲ - ۴۷۶) و ابوداود كتاب الصلاة باب ما يقول إذا رفع رأسه من الركوع (رقم- ۸۴۶) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها باب ما يقول إذا رفع رأسه من الركوع (رقم- ۸۷۸) اخرجه مسلم كتاب الصلاة باب ما يقول إذا رفع رأسه من الركوع (رقم- ۲۰۲ - ۴۷۶) و ابوداود كتاب الصلاة باب ما يقول إذا رفع رأسه من الركوع (رقم- ۸۴۶) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها باب ما يقول إذا رفع رأسه من الركوع (رقم- ۸۷۸)

۸۷۶- در رکوع خفه روسته د الله تعالى حمد لوستل

۸۷۶- (۱) [۹۱] وَحَنَ أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ قَالَ: [۳] "اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ، مِلَّاءَ السَّمَاوَاتِ وَمِلَّاءَ الْأَرْضِ، [۴] وَمِلَّاءَ مَا شِئْتَ مِنْ شَيْءٍ بَعْدَ [۵] أَهْلِ النَّبَا وَالْمَجْدِ، [۶] أَحَقُّ مَا قَالَ الْعَبْدُ وَكُلُّنَا لَكَ عَبْدٌ [۷] اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لَنَا أَنْ تُعْطِيَ [۸] وَلَا مُعْطِيَ لَنَا مَنَعْتَ [۹] وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَبْتِ مِنْكَ الْجِدُّ"» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] ابو سعيد خدری رضی اللہ عنہ فرمایا [۲] چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم چې به کله د رکوع خفه سر مبارک او چتولو نو دا کلمات به یې ويل [۳] اللَّهُمَّ رَبَّنَا مِنْكَ الْجِدُّ اي الله او اي زموږ پروردگار ته ټول تعريفونه ستا د پاره دي په اندازه د کوالي د آسمانونو او زمکې [۴] او د هغه شي برابر چې ته يې بيا (د آسمانونو او زمکې خفه وروسته پيدا کول، غواړي [۵] اي د هر قسم تعريف او بزرگي لائقه [۶] ستا ذات) د هغه تعريف خفه بالاتر دي چې بنده يې کوي مونږ ټول ستا بندگان يو [۷] اي الله تعالى تعالى چې کوم شي عطا کړي دي هغه څوک بندولي نشي [۸] او کوم شي چې تا د ورکولو خفه بند کړي دي هغه څوک ورکولي نشي [۹] او دولتمند ته دولتمندي ستا د عذاب خفه هيڅ نفع نشي ورکولي (يعني د عذاب خفه يې نشي بچ کولي). (مسلم.)

هل اللغات: - ① أَهْلُ النَّبَا: اي د هر قسم تعريف لائقه. ② النَّجْدُ: أي: الْعَظَمَةُ أَوِ الْكِبَرُ: لونی او بزرگی.

تسهيلات:-

توله: أَهْلُ النَّبَا:

دمذکورہ جملې نحوی ترکیب :- دا منصوب علی المدح دی. "اي امدح اهل النبأ" يا مرفوع دی "ای انت اهل النبأ؟" احق ما قال العبد" دا منصوب دي مفعول به دی. "د ولا ینفع" دپاره فاعل. توله: الْجِدُّ.

د جد په معنی کښې غلور احوال :-

① جد قسمت او بخت ته هم وائی. ② جد نیکه ته هم وائی
③ محنت او مشقت ته هم وائی. ④ جد رزق او دولت ته هم وائی. دامعنی دلته ډیره مناسب ده.

نوټ:- ددې حدیث تشریح په حدیث نمبر ۸۷۵ او ۸۷۶ کښې تیره شوې ده.

(۱) اخرجه مسلم کتاب الصلاة باب ما یقول إذا رفع رأسه من الرکوع (رقم) ۲۰۵ - (۴۷۷) وایوداد کتاب الصلاة باب ما یقول إذا رفع رأسه من الرکوع (رقم - ۸۷۴) والنسائی کتاب التطبيق بقدر القيام بین الرفع من الرکوع والسجود (رقم) ۱۰۶۸

۸۷۷- د رکوع خُشه وروسته تسبیح ولیل

۸۷۷- (۱۰) [۱۰] وَعَنْ رَفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۱] «كُنَّا نُصَلِّي وَرَاءَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكْعَةِ، قَالَ: "سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ" [۲] فَقَالَ رَجُلٌ وَرَاءَهُ: رَيْنَا وَلَكَ الْحَمْدُ، [۳] حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ [۴] فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: "مَنْ الْمُتَكَلِّمُ أَيْنَا؟" قَالَ: أَنَا [۵] قَالَ: "رَأَيْتُ بَضْعَةً وَثَلَاثِينَ مَلَكًا يَتَنَبَّأُونَ بِهَا، [۶] أَيْبَمُ يَكْتُبُهَا أَوَّلُ؟" رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: [۱] رفاعه ابن رافع رضی اللہ عنہ فرمایي [۲] چې مونږ په رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم پسي مونځ کولو کله چې به حضور صلی اللہ علیہ وسلم د رکوع خُشه سر مبارک پورته کولو نو سمع الله لمن حمده (يعني الله تعالى د هغه سري حمد او ثنا قبوله کړه چا چې د هغه حمد او ثنا وکړه) به يي ويله [۳] يوه ورځ چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم د رکوع خُشه سر مبارک پورته کولو سره دا کلمات اوويل نو يو سري چې په حضور صلی اللہ علیہ وسلم پسي وروسته مونځ کولو وي ويل رينا ولك الحمد حمد اکثيرا طيبا مباركا فيه (يعني اي زمونږ پروردگار تالره تعريف [۴] او ډير تعريف دي داسې تعريف چې د شرک او ریا د ملاوت خُشه پاک او د کثرت اخلاص او حضور قلب په وجه) بابرکت دي، [۵] حضور صلی اللہ علیہ وسلم چې د لمانځه خُشه فارغه شو نو وي فرمايل چې اوس (دا کلمات) چا وويل؟ هغه سري عرض وکړو الله رسوله زه ووم [۶] حضور صلی اللہ علیہ وسلم ورته وفرمايل ما څه دپاسه دیرش فرشتي وليدلې چې په خپلو کې يي په دي خبره کې تلوار کولو [۷] چې د دې کلماتو ثواب مخکې څوک وليکي (بخاري)

هل اللغات:- ① طَيِّبًا: أي: خَالِصًا مُنْهًا عَنِ النَّفْثَاتِ: دهر قسم عيب او نقص نه پاک، ② أَيْنَا: يعني الآن: اوس، تردې، ③ بَضْعَةً: وهي مِنَ الثَّلَاثَةِ إِلَى الْقِسْعَةِ: د دريو نه نهو پورې شمير ته وائي، ④ بَضْعَةً وَثَلَاثِينَ: يعني څه دپاسه دیرش، ⑤ يَتَنَبَّأُونَ بِهَا: أي: يُسَارِعُونَ بِغَضِّ نَسْوِقٍ بَعْضُهُمْ بَعْضًا: جلتى نې کوله د يوبل نه مخکېني کيدل (چه دا کلمات وليکي).

تسهيلات:-

توله: مَنِ الْمُتَكَلِّمُ أَيْنَا؟

اشكال:- ددې حديث پاک نه معلوم شو چې په مونځ کينې داسې دعاگانې په اوچت آواز سره کول جائز دی؟

داشکال جوابونه:- ① د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم په يوه موقع يوکار ته حسن ونييل بله خبره ده اودا هميشه په اوچت آواز سره لوستل بله خبره ده. نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم به د يو امر د تحسين حکم کولو او بيا به يي روستو ددې نه منع کوله. د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم يو صحابی رضي الله عنه ليدل چې په

(۱) بخاری کتاب الاذان باب فضل اللهم ربنا لك الحمد (رقم- ۷۹۹) وابوداود کتاب الصلاة باب ما يستفتح به الصلاة من الدعاء (رقم- ۷۷۰) والنسائي کتاب التطبيق باب ما يقول المأموم (رقم- ۱۰۶۲)

ركوع كنبې مونځ كنبې شامل شو هغه ته نبی کریم ارشاد وفرمائیل: زائدك الله حرصاً ولا تعد، دې كنبې یی تعریف هم او كړو او منع یی هم وفرمائیل.

⑦ دا په بتداء اسلام باندې محمول دی، كله چې په مونځ كنبې ددې امورو گنجائش وو. باقي اوږدې دعاگانې ونیل په نوافلو كنبې مشروع دی، فرائضو كنبې څكه نه دی چې فرائضو كنبې اختصار او آسانی مطلوب وی.

هغه: رَأَيْتُ بَضْعَةً وَكَلَّابِينَ مَكَا يَنْتَبِرُونَهَا:

تعارض: ۱- ماقبل روایت كنبې د دولسو فرښتو ذكر دې او دلته د دیرشو فرښتو ذكر دې؟

د تعارض درې جوابونه: ۱- ① دا په مختلفو اوقاتو محمول دی.

② د هغه صحابی ﷺ مقام ډیر اوچت وو نو ډیرې فرښتې راغلې.

③ عدد اقل دعدد اكثر نفی نه كوی

الفصل الثاني

۸۷۸- د تعدیل ارکان حکم

۸۷۸- (۱) عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْكِنْدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تُجْزِئُ صَلَاةَ الرَّجُلِ حَتَّى يَقِيمَ ظَهْرَهُ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ، وَالدَّارِمِيُّ. وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ.

توجه: ① أبو مسعود انصاري راجعاً راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② د يو سري مونځ تر هغه پورې نه قبلېږي تر څو پورې چې هغه په ركوع او سجده كې خپله ملا (شا) سیده نه كړي، (ابوداؤد، ترمذي، نسائي، ابن ماجه، دارمي) ③ او امام ترمذي رحمه الله فرمايلي دي چه دا حديث حسن صحيح دي.

تسهيلات:-

هغه: يَقِيمُ ظَهْرَهُ فِي الرُّكُوعِ:

د قومې او جلسې حكم: كله چه د ركوع نه واپس قومه كنبې د مونځ گذار ملا نيغه شوې نه وي د هغه مونځ جائز نه دي. دغه شان كله چه د سجده نه پاسی جلسه كنبې ملا نيغه نه شی او اطمینان او تسلی رانه شی مونځ به نه صحيح كيږي. په دې حديث كنبې د تعدیل ارکان طرف ته اشاره ده. دا مسئله اول ليكلې شوې ده.

د تعدیل ارکان په حكم كنبې اختلاف: ① جمهور ددې د فرض كيدو قائل دي.

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب صلاة من لا يقيم صلبه في الركوع والسجود (رقم- ۸۵۵) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها، باب الركوع في الصلاة (رقم- ۸۷۰) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، باب ما جاء فيمن لا يقيم صلبه في الركوع والسجود (رقم- ۲۶۵) والنسائي كتاب الافتتاح، باب إقامة الصلب في الركوع (رقم ۱۰۲۷)

⑦ امام ابوحنيفه رحمته الله دا واجب منى. خكه چه د فرض دپاره د دليل قطعى ضرورت وي كوم چه دلته موجود نه دي. او د وجود دپاره دا حديث دليل دي د كوم چه احناف قائل دي.

۸۷۹- د ركوع او سجدي تسبيحات

۸۷۹- (۱۳) ۱) وَعَنْ عَقِبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] «لَمَّا نَزَلْتُ «فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ» [الواقعة: ۷۴]، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ"، [۳] فَلَمَّا نَزَلْتُ «سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى» [الأعلى: ۱]، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "اجْعَلُوهَا فِي سُجُودِكُمْ"، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةَ، وَالدَّارِمِيُّ.

ترجمه: ۱) عقبه ابن عامر رحمته الله فرمايي [۲] چې كوم وخت چې دا آيت فسبح باسم ربك العظيم نازل شو نو رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل تاسو خلق دا (د سبحان ربي العظيم په صورت كي) په خپلو ركوع كي شامل كړي [۳] او كله چې دا آيت سبح اسم ربك الاعلى نازل شو [۴] نو حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل چې دا (د سبحان ربي الاعلى په صورت كي) په خپلو سجود كي داخل كړي، (ابوداؤد، ابن ماجه، دارمي).

تسهيلات: - بوله: لَمَّا نَزَلْتُ:

د سجدي او ركوع د تسبيحاتو تعين: - حاصل د حديث دادی چې «كله فسبح باسم ربك العظيم» نازل شو نو ددي د نزول نه پس «سبحان ربي العظيم» د ركوع تسبيح متعين كړي شو. او د سبحان ربك الاعلى د نزول نه پس د سجدي تسبيح سبحان ربي الاعلى متعين كړي شو. بوله: اجْعَلُوهَا:

د ركوع و سجدي د تسبيحاتو تعين: - يعنى ددي آيت مبارك نه چې كوم تسبيح معلوم شو هغه په خپله ركوع او سجده كښي وائي.

د ركوع او سجدي په تسبيحاتو كښي حكمت: - باقى په دي كښي څه حكمت دي چې د ركوع په تسبيح كښي سبحان ربي العظيم او د سجدي په تسبيح كښي «سبحان ربي الاعلى» دي. دا حكمت غالبا په احياء العلوم كښي ليكلې شوې دي. هغه دا چې د قيام په دوران كښي زړه كښي عجز وي ليكن حسي طور چې كله ركوع ته بنده لاړ شى نو ددي حسي تنصيب اوشو او عجز راغلو، په دي وجه ركوع كښي يئ دا اوونيل چې «سبحان ربي العظيم» يعنى دالله تعالى د عظمت اقرار يئ او كړو. او كله چې سجدي ته لاړو نو ډيره عاجزى او انكسارى راغله او حسي طور سره هم عجز راغلو. په دي وجه سجده كښي يئ اوونيل چې سبحان ربي الاعلى،

(۱) اخر جه ابوداود كتاب الصلاة، باب ما يقول الرجل في ركوعه وسجوده (رقم- ۸۶۹) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها، باب التسبيح في الركوع والسجود (رقم- ۸۸۷)

۸۸۰- په ركوع اوسجده كېنې د تسبيحاتو حكم تعداد

۸۸۰- (۱۱۳) [۱] وَعَنْ عَوْنِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] إِذَا رَكَعَ أَحَدُكُمْ فَقَالَ فِي رُكُوعِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ [۳] فَقَدْ تَمَّ رُكُوعُهُ، وَذَلِكَ أَذْنَاءُ [۴] وَإِذَا سَجَدَ، فَقَالَ فِي سُجُودِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ [۵] فَقَدْ تَمَّ سُجُودُهُ، وَذَلِكَ أَذْنَاءُ [۶]»، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةَ [۷]، وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: لَيْسَ إِسْنَادُهُ بِمُتَّصِلٍ [۸] لِأَنَّ عَوْنًا لَمْ يَلِقَ ابْنَ مَسْعُودٍ.

توجه: [۱] عون ابن عبدالله د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه څخه نقل کوي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [۲] هر کله چې په تاسو کې څوک رکوع کوي نو هغه لره په رکوع کې سبحان ربي العظيم درې ځله ويل پکار دي [۳] د هغه رکوع به پوره شی او دا ادنی درجه ده [۴] او هر کله چې په تاسو کې څوک سجده کوي نو هغه لره په سجده کې درې ځله سبحان ربي الاعلى ويل پکار دي [۵] د هغه سجده به پوره شی او دا ادنی درجه ده، (ترمذي، ابوداود، ابن ماجه، او ترمذي ويلي دي چې د دې روايت سند متصل نه دي [۶] ځکه چې د عون ملاقات د ابن مسعود رضي الله عنه سره ثابت نه دي.

هل اللغات:- ① تَمَّ رُكُوعُهُ: أي: كَمَلَ: كامله او پوره به شی.

② أَذْنَاءُ: أي: أَذْنَى تَحْمِيرُ رُكُوعِهِ: دا د رکوع د کامل کیدو او پوره والی ادنی درجه ده.

تسهيلات:-

نوله: وَذَلِكَ أَذْنَاءُ:

د ادنی مصداق:- په رکوع اوسجده کېنې تسبيحات سنت دی مگر ددې تعداد څومره دي په دې حديث کېنې تعین کړې شوې دي. درې ځل تسبيحات وئیل ادنی خودلې شوی دی. علماؤ لیکلی دی چې د ادنی نه مراد د سنت ادنی درجه کمال دي یعنی ددريو نه کم ناقص دی درې کمال دي. ادنی درجه د کمال ورته ځکه اووئیلې شو چې نفس سنت خو په یوخل وئیلو سره ادا کيږي اوسط درجه سنت پنځه ځل وئیل دی او اعلى درجه اووه ځل وئیل دی او د زیاتو وئیلو څه حد نشته دي. طاق عدد بهتر دي یولسو پورې تلل پکار دی لیکن د امام دمقتدیانو خیال ساتل ضروري دی اوځان له موخه گذار آزاد دي.

۸۸۱- د رحمت او عذاب د آیتو نو لوستلو په وخت مسنون عمل

۸۸۱- (۱۱۳) [۱] وَعَنْ حُدَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، «أَنَّهُ صَلَّى مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۲] فَكَانَ يَقُولُ فِي

(۱) اخر جه ابوداود كتاب الصلاة، باب مقدار الركوع والسجود (رقم- ۸۸۶) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في التسبيح في الركوع والسجود (رقم- ۲۶۱)

(۲) اخر جه الترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في التسبيح في الركوع والسجود (رقم- ۲۶۲) وابوداود كتاب الصلاة، باب ما يقول الرجل في ركوعه وسجوده (رقم- ۸۷۱) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها باب التسبيح في الركوع والسجود (رقم- ۸۸۸) والسناني كتاب التطبيق / باب الذكر في الركوع (رقم- ۱۰۴۶)

رُكُوعِهِ: "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ" [۳۲] وَفِي سُجُودِهِ: "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى" [۴] وَمَا أَتَى عَلَى آيَةِ رَحْمَةٍ إِلَّا وَقَفَّ وَسَأَلَ [۵] وَمَا أَتَى عَلَى آيَةِ عَذَابٍ إِلَّا وَقَفَّ وَتَعَوَّذَ، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ وَالدَّارِمِيُّ [۶] وَرَوَى النَّسَائِيُّ وَأَبْنُ مَاجَةَ إِلَى قَوْلِهِ "الْأَعْلَى" [۷] وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ ضَعِيفٌ.

ترجمه: [۱] حضرت حذیفه رضی اللہ عنہ راوی دی چې ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره مونځ وکړ و [۲] حضور صلی اللہ علیہ وسلم په رکوع کې سبحان ربی العظیم [۳] او په سجده کې سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى وبل [۴] او کله چې به حضور صلی اللہ علیہ وسلم په قرائت کې، یو آیت د رحمت ته ورسیدی نو هلته به ودریدلو او د طلب رحمت دعا به یې کوله [۵] او کله چې به د یو عذاب آیت ته ورسیدو نو هلته به ودریدلو د عذاب څخه به یې پناه غوښتله، (ترمذي، ابوداود، دارمي) [۶] د نسائي او ابن ماجه دا روايت تر سبحان ربی الاعلی پورې نقل کړي دي [۷] او ترمذي ويلي دي چې دا حديث حسن صحيح دي.

هَلِ اللُّغَاتُ: - ① وَقَفَّ: اودریدلو به، ② سَأَلَ: آي رَحْمَتُهُ: د رحمت دعا به نې غوښتله. ③ تَعَوَّذَ: آي: بِاللَّهِ مِنْ عَذَابِهِ: دالله تعالی نه به نې دهغه د عذاب سخته پناه غوښتله.

تسهيلات:-

د اضافی دعاگانو کولو د جواز محل:- د رحمت او عذاب په آیت باندې اودریدل او توجو کول او دعاواستغفار کول په نوافل کېنې پکاردی یعنی د احنافو او مالکیه په نیز دغه شان اودریدل او دعاغوښتل نفلونو کېنې جائز دی فرضو کېنې جائز نه دی. او که حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم د جواز د بیان دپاره کړې وی نو هغه جدا خبره ده چه په محتاط انداز کېنې په فرضو کېنې جائز دی. په صاحب مشكاة باندې تعریض:- شیخ جزری رحمة الله علیه لیکلی دی چې دا حدیث مسلم رحمة الله علیه هم نقل کړې دي، لهذا مؤلف د مشکوة ته پکار وو چې دا حدیث مبارک یی د دویم فصل په ځانې په اول فصل کېنې نقل کړې وې.

الفصل الثالث

۸۸۲- د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم او پرده رکوع کول

۸۸۲- (۱) [۱۵] عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] «قُمْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمَّا رَكَعَ مَكَثَ قَدْ رُسُورًا (البقرة) [۳] وَيَقُولُ فِي رُكُوعِهِ: "سُبْحَانَ ذِي الْجَبَرُوتِ وَالْمَلَكُوتِ وَالْكَبرياءِ وَالْعَظَمَةِ"» (رواه النسائي).

ترجمه: [۱] حضرت عوف ابن مالک رضی اللہ عنہ فرمایي [۲] چې ما د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم سره مونځ وکړو نو کوم وخت چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم رکوع ته لاړلو نو د سورة بقره (ويلی) په قدر ودریدلو [۳]

(۱) اخرجه النسائي كتاب التطبيق / باب نوع آخر من الذكر في الركوع (رقم- ۸۰۴۹) والنسائي كتاب التطبيق / باب عدد التسبيح في السجود (رقم- ۱۱۳۵)

او په ركوع كي، دا يې ويل، سُبْحَانَ ذِي الْجَبُوتِ وَالْمَلَكُوتِ وَالْكِبَرِيَاءِ وَالْعَظَمَةِ، د قهر او بادشاهت او لويي او بزرگي مالك (الله تعالى ﷻ) پاك دي. (نسايي)

هل اللغات: ① مَكَّتْ: أَي: لَبَّتْ: ايساريدلو به، ② الْجَبُوتُ: بِمَعْنَى الْفَقْرِ وَالْعَلَاةِ: د قهر او غلبې والا، يعنى زور آور. ③ الْمَلَكُوتُ: د بادشاهي مالك، ④ الْكِبَرِيَاءُ: د لويي او بزرگي والا، ⑤ الْعَظَمَةُ: لوني شان والا.

تسهيلات:-

قوله: مَكَّتْ قَدْرُ سُوْرَةٍ:

ه مذكوره موقع په مصداق كښي احوال، ① خينو ونيلى دى چې د نفلو مونځ وو.

② خينو ونيلى دى چې د تهجدو مونځ وو.

③ خينو ونيلى دى چې صلوٰه خسوف وو، او په هغې كښي نبى كريم ﷺ ته جنت او جـنـم او خودلي شو،

قوله: فَلَمَّا رَكَعْتُمْ مَكَّتْ:

د ركوع گانو په تعداد كښي دا اختلاف وجه:- د اوږدې ركوع په وجه خينې خلق په شك كښي شو، ځكه چې خينې خلق د ركوع نه پورته شو او وې كتل نو نبى كريم ﷺ هم په ركوع كښي وو، نو هغوى دوباره ركوع ته لاړل. د رومي صف والو دوى او كتل او وې ونيل چې نبى كريم ﷺ دوه ركوع گانې او كړې حالاتكه هم يوه ركوع وه. ددې تفصيل به انشاء الله په باب الكسوف والخسوف كښي راشي.

د ركوع مخه هراړه:- ابن حجر رحمه الله عليه فرماني چې ركوع ئې اوونيله خو ددې نه مونځ يا قيام مراد دې. لكه څنگه چې په خينو مقاماتو كښي د ركوع يا سجدي ذكر كولو نه مراد مونځ وى. داسان دلته هم دى چې ركوع ئې ونيلى ده خو ددې نه مراد ئې قيام اخستې دې. يعنى جزء ئې اوونيلو او كل ئې ترې مراد واخستو.

قوله: ذِي الْجَبُوتِ وَالْمَلَكُوتِ:

په جبروت او ملكوت كښي فرق:- داسان دې حديث پاك كښي جبروت او ملكوت دواړه د مبالغې صيغې دى. جبروت د جبر نه په معنى هر غالب باندې غالب، ملكوت، ملك نه په معنى دقبضه، ظاهري قبضې ته ملك او باطني قبضې ته ملكوت واى. الله تعالى زمونږ د بدن هم مالك دې او زمونږ د روح هم ددې وجې مخلوق دپاره عطاء ملك ثابت دى ملكوت نه.

۸۳۳- په ركوع او سجده كښي تسبيحات ونيل

۸۳۳- (۱۶۱) وَعَنِ ابْنِ جُبَيْرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: [۱] مَا صَلَّيْتُ وَرَاءَ أَحَدٍ بَعْدَ

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشْبَهَ صَلَاةَ بِصَلَاةٍ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ هَذَا النَّقْصِ - يَقْنِي عَمْرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ - قَالَ: قَالَ: فَحَزَنَّا رُكُوعَهُ عَمْرُ تَسْبِيحَاتٍ، وَمُكَبِّدَةً عَمْرُ تَسْبِيحَاتٍ، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتَّيَمِيُّ.

قوله: [۱] ابن جبير رحمه الله وايي چې ما د انس بن مالك رحمه الله څخه واوريدل [۲] چې ما د حضور ﷺ د وفات څخه وروسته د دې زلمي يعنى عمر بن عبد العزيز څخه علاوه په چا پسي داسې مونځ نه دي کړي چې د حضور ﷺ د لمانځه سره زيات مشابه وي [۳] راوي وايي چه انس رحمه الله وفرمايل مونځ د دوي (يعني د حضور ﷺ يا عمر بن عبد العزيز رحمه الله) رکوع د لسو تسبيحاتو په قدر او سجده د لسو تسبيحاتو په قدر اندازه کړه، (ابوداؤد، نسايي)

همل الفصاحه: ① أشبه: زيات مشابه يعنى يوشان، ② النقص: ځوان، ځلمې يعنى عمرين عبد العزيز، ③ فحزنا: أي: أي: قدّرنا: د نصر ينصر نه، قياس کولو او اندازه لگولو ته وائی.

تسهيلات:-

قوله: بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم:

ه عمر بن عبد العزيز ه مونځ ه نبي عليه السلام مونځ سره مشابهت:- د نبی اکرم ﷺ د وفات نه پس عمر بن عبد العزيز رحمه الله عليه مونځ د تابعينو په نسبت د رسول اکرم ﷺ مونځ سره زيات مشابه وو. ددې مطلب دا بالکل نه دې چې گنې د عمر بن عبد العزيز رحمه الله عليه مونځ د صحابه کرامو او خلفاء راشدينو نه زيات بهتر وو. دا څنگه کيديشي چې پخپله د حضرت انس رضي الله عنه د نبی کریم ﷺ سره مشابه نه وي. په دې وجه د قال فاعل څوک بل څوک راوي دې او د دويم قال فاعل حضرت سعيد دې يعنى حضرت انس رضي الله عنه د دهغه د مونځ تعريف اوکړو. نو حضرت سعيد فرمائی چې مونځ دهغه د مونځ اندازه اولگولو

اشکال:- مستحب خو طاق تسبيحات دی دلته خو لس (جفت) ذکر شوی دی؟

دا شکل جواب:- دا د دوی خپله اندازه ده، گنې د هغوی تسبیح نه په یوولس نوافل وو.

۸۸۴- رکوع او سجده په ښه طريقه ادا کول

۸۸۳- (۱) [۱۴] وَعَنْ شَقِيقِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] إِنَّ حَذِيقَةَ رَأَى رَجُلًا لَا يَتِمُّ رُكُوعَهُ وَلَا سُجُودَهُ [۳] فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ دَعَاَهُ، [۴] فَقَالَ لَهُ حَذِيقَةُ: مَا صَلَّيْتَ؟ [۵] قَالَ: وَأَخْبَهُ قَالَ: وَكُومِتْ مِتْ عَلَى غَيْرِ الْفِطْرَةِ [۶] أَلَيْسَ قَطَرًا لِلَّهِ مُحَمَّدًا، رَوَاهُ الْإِسْهَارِيُّ.

قوله: [۱] شقيق فرمايي [۲] چې حضرت حذيفه رضي الله عنه يو سړي وليدلو چې هغه ښه لمانځه کي، رکوع او سجده پوره نه ادا کوله [۳] کوم وخت چې هغه مونځ وکړ نو حذيفه رضي الله عنه

راو غوښتلو [۴] او ورته يې اوويل تا په پوره طور سره مونځ ونه اوکړو [۵] شقيق وايي چه زما گمان دا دي چې حذيفه رضي الله عنه هغه سړي ته دا هم اوويل که ته ده داسې لمانځه څخه د توبې کولو نه بغير، مړ شى نو ته به په غير اسلامي فطرت باندې (يعني د طريقه اسلام خلاف) مړ شى [۶] په کوم چې الله تعالى ﷻ حضرت محمد ﷺ پيدا کړي دي. (بخاري)

هل اللغات: - ① **اليطرو:** أي: الطريقة أو السنة أو الملة: یعنی طريقه، سنت او دين.

تسهيلات:-

توله: فَقَالَ لَهُ حَذِيفَةُ: مَا صَأَيْتَ:

د امام شافعي مستدل:- دا حديث د تعديل ارکان په مسئله کښې د امام شافعي دليل دي. ځکه چې په دې کښې څومره سخت وعيد ذکر شوې دي که تعديل د ارکانو فرض نه وي نو ولې به نبي دومره سخت وعيد بيانولو. د دې جواب دا دي چې دا حضرت حذيفه رضی الله عنه اجتهاد دي د نبي کریم ﷺ تقرير په دې باندې نشته.

نوډ:- د تعديل ارکان تفصيلی بحث په بل ځانې کښې تير شوې دي.

۸۸۵- د مانځه څخه غلا کول

۸۸۵-(۱۸) [۱] وَعَنْ أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] أَسْأَلُ النَّاسَ سُرْقَةَ الَّذِي يَسْرِقُ مِنْ صَلَاتِهِ» [۳] قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! كَيْفَ يَسْرِقُ مِنْ صَلَاتِهِ؟ [۴] قَالَ: لَا يَتَمَرَّدُ رُكُوعَهَا وَلَا سَمْعُودَهَا»، رَوَاهُ أَحْمَدُ.

ترجمه: [۱] ابو قتاده رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] د غلا کولو په اعتبار سره د ټولو څخه لوي غل هغه دي چې په خپل لمانځه کې غلا کوي [۳] صحابه و رضي الله عنه عرض وکړو چې يا رسول الله ﷺ د لمانځه غلا څنگه وي؟ [۴] حضور ﷺ ورته وفرمايل رکوع او سجده پوره نه ادا کول. (احمد)

هل اللغات: - ① **أَسْأَلُ:** أي: أَفْتَحُهُمْ: ډير بد، ډير ناخوښه ② **سُرْقَةَ:** أَخَذَ مَا لَيْسَ لَهُ أَخْذُهُ فَيَسْرِقُ خَفَاءً: د يو داسې څيز په پټه باندې اخستل چه دهغې ده ته دا خستلو حق نه وي دې ته سرقه وائي. یعنی غلا کول.

تسهيلات:-

توله: أَسْأَلُ النَّاسَ:

د مانځه غل:- یعنی بدترين غل هغه انسان دي چه د مانځه دارکان نه غلا کوي او تعديل د ارکان په ځانې نه ساتي دي سړي ته ځکه بدترين غل او وويلې شو چه دا خساره د آخرت د هميشه خساره ده. د دنيا خساره پوره کيدې شى چه د مالک نه معافى او غواړي يا د شرعى قانون مطابق په ده باندې شرعى حد اولگى لاس ترې پرې کړي او د آخرت د سزا نه بچ شى

(۱) اخرجه احمد فى المسند رقم (۳۱۰/۵) والدارى كتاب الصلاة/باب فى الذى لا يتم الركوع والسجود (رقم-۸۳۶۷)

ليكن دمانخه غل داسي غل دي دجا دغلا ازاله كول چه ممكن نه دي. دا سري خپل جن پخپله وهی اوډ دي په بدله كېنې د آخرت عذاب اخلي دا بنكاره خساره ده.

۸۸۲- دمانخه څخه غلا ڪول

۸۸۱- (۱۹۱) وَعَنِ النَّعْمَانِ بْنِ مُرَّةٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [۱] "مَا تَرَوْنَ فِي الشَّارِبِ وَالزَّائِي وَالسَّارِقِ؟" [۲] - وَذَلِكَ قَبْلَ أَنْ تَنْزَلَ فِيهِمُ الْحُدُودُ - [۳] قَالُوا: اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ، [۴] قَالَ: "هُنَّ فَوَاحِشٌ وَفِيهِنَّ عُقُوبَةٌ" [۵] وَأَسْوَأُ السَّرِقَةِ الَّذِي يَسْرِقُ مِنْ صَلَاتِهِ" [۶] قَالُوا: وَكَيْفَ يَسْرِقُ مِنْ صَلَاتِهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ [۷] قَالَ: "لَا يَتَمَرَّدُ كُوعَهَا وَلَا سَجُودَهَا" [۸] رَوَاهُ مَالِكٌ، وَرَوَى الدَّارِمِيُّ عَنْهُ.

ټووجه: ۱- نعمان ابن مره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم صحابه رضي الله عنه مخاطب كړل سره، وفرمايل [۲] د شرايبانو، زناكارو او غلا كونكو په باره كې ستاسو څه خيال دي چې هغوي څومره قدر گنهگار دي؟ [۳] حضور صلى الله عليه وسلم دا پوښتنه د حدود دناز ليدو څخه مخكې كړي وه [۴] صحابه رضي الله عنه عرض وكړو يا رسول الله صلى الله عليه وسلم الله تعالى يعلم او رسول يې پوهيږي، [۵] رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل دا گناه كېره دي چې د هغې سزا هم شته [۶] او بدترينه غلا هغه غلا ده چې انسان يې په خپل لمانځه كې كوي [۷] صحابه رضي الله عنه عرض وكړو يا رسول الله صلى الله عليه وسلم انسان په خپل لمانځه كې غلا څنگه كوي؟ [۸] وي فرمايل چې ركوع او سجده په پوره طور سره نه ادا كوي. (مالك، دارمي)

حل المسائل: ① الشارب: أي: اللغز: خكونكي د شرايو، ② الحدود: شرعى سزاگانې، ③ فواحش: أي: ذنوب ككبارة غټ گناهونه، ④ عقوبة: سزاگانې او عذابونه.

تسهيلات: - نو: - دي حديث سره متعلق تسهيل د باب په اول كېنې ذكر شوې دي.

[۳۱/۱۴] بَابُ السُّجُودِ وَقَضَائِهِ

د سجدې كيفيت او فضيلت

خلاصة الباب: -

فيه تسعة عشر حديثاً مشتملة على سبع مسائل:

- ① أعضاء السجود السبعة: ۱-
- ② تعديل السجود: ۲، ۳، ۴، ۵، ۶، ۱۸-
- ③ التسيحات في السجود: ۶، ۷-
- ④ لفظة السجود: ۸، ۹، ۱۰، ۱۱-
- ⑤ كيفية السجود: ۱۲، ۱۳، ۱۹-
- ⑥ الذكر بين السجدين: ۱۴، ۱۵-
- ⑦ كيفية الجلوس بين السجدين: ۱۷-

د سجدي لغوی او شرعی معنی: په لغت کښې سجده د عاجزۍ د ښکاره کولو اوسرتیتولونه وائی. په شرعی اصطلاح کښې سجده د وضو وجهه علی الارض علی طریق مخصوص نوم دی.

الفصل الأول

۸۸۷- په اووه اندامونو سجده کول

۸۸۷- [۱] عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ: [۳] الْجَبْهَةِ، وَالْيَدَيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَأَطْرَافِ الْقَدَمَيْنِ» [۴] وَلَا تُكْفِتُ الشَّيْبَ وَلَا الشَّعْرَ» [۵]، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [۱] ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمایو: [۲] د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم فرمایو: «مېرته د سجدې په اړه د سجدې کولو حکم راکړل شوی دی» [۳] یعنې په تندي دواړو لاسونو، گونډو او د دواړو پښو په پنځو [۴] او مونږ منع کړې شوې یو چې په لمانځه کې زموږ کپړي او وښتانه راغونډه کړو. (بخاري، مسلم)

هل اللغات: ① سبعة أعظم: سبعة آووه ته وائی، او أعظم جمع د عظم ده، هډوکۍ ته وائی، آووه هډوکۍ (ووه اندامونه مراد دی). ② الجبهة: تندي، ③ أطراف القدمين: د دواړو خپو اړخونه (پنځې) یعنې گوتې. ④ تكفيت: أي الضم: راټولول.

تسهيلات:-

نوله: أُمِرْتُ أَنْ أَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ:

په اووه اندامونو د سجدي حکم:- په دې حديث کښې خودلې شی چه په سجده کښې په زمکه باندې کوم کوم اندام کیخودل ضروری دی. ددې تفصیل دادې چه د فقهاؤ په دې اتفاق دی چه په سجده کښې دواړه لاسونه او دواړه زنگونونه په زمکه باندې کیخودل سنت دی. قرآن کریم کښې الله تعالی د سجدي کولو حکم ورکړې دی او سجده د وضو وجهه علی الارض نوم دی.

صورت په ژبه د سجدي کولو حکم:- په مخ کښې دویم اندام زڼه ده مگر ددې په زمکه کیخودو سره به د سجدي حکم پوره نه شی. یوڅو په دې وجه چه د حضور پاک ﷺ نه ثابت نه دی او بل په دې وجه چه زڼه په زمکه کیخودو سره تعظیم نه کیږی او سجده د الله تعالی د تعظیم دپاره مقرر کړې شوې ده.

(۱) أخرجه البخاری کتاب الاذان باب السجود علی الألف (رقم- ۸۱۲) ومسلم کتاب الصلوة باب أعضاء السجود، والنهی عن كف الشعر والثوب وعقص الرأس فی الصلاة (رقم- ۲۳۰ - (۴۹۰))

صرف په انتگی ۵ سجده کولو حکم: - اوس په مخ کښې خواعضاء دی په قرآن کښې د یو تعین موجود نه دي. نوکه په دې حکم باندې د عمل کولو دپاره صرف انتگی په زمکه باندې کیځودې شی نو حکم به نه پوره کیږي ځکه د انتگی په کیځودسره د قبلي نه مخ هم اوړی او د حضور پاک ﷺ نه داسې کول ثابت هم نه دي.

صرف په تندې او پوزه ۵ سجده کولو حکم: - صرف تندې او پوزه پاتې شوه دا په زمکه کیځودسره تعظیم هم دي او د حضور اکرم ﷺ نه ثابت هم دی د جمهور فقهاؤ په دې باندې اتفاق دي چه په سجده کښې پوزه او تندې دواړه کیځودل افضل دي.

په تندې او پوزه کښې په یو باندې سجده کولو کښې مذاهب: -

البته په دې کښې اختلاف دي چه په یو باندې اکتفا کول جائز دی که نه؟

① د جمهور فقهاؤ په نیز سجده کښې تندې او پوزه دواړه کیځودل ضروری دی که چرته چا په یو باندې اکتفاء او کړه نومونځ نی جائز نه دي.

② امام ابوحنیفه رحمته الله علیه فرماني چه "لاعلى التعین" په دې کښې یواندام کیځودل فرض دی اوس که چا صرف تندې په زمکه باندې په سجده کښې کیځودو نوسجده بغیر د کراحت نه جائز ده ځکه چه بعضې روایاتو کښې صرف تندې مستقل کیځودل ثابت دی. د کمافی لمعات په یو روایت کښې جائز مع الکراحت دي.

صرف په پوزه باندې سجده کولو کښې مذاهب: -

که چرې چا صرف پوزه کیځودسره سجده او کړه.

① نود جمهور او صاحبینو ټولو په نیز سجده جائز نه ده

② د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه نه دي باره کښې دوه روایتونه دي یو دا چه سجده به کراحت سره جائز وی بل روایت دادي چه خان له پوزې سره سجده جائز نه ده او هم په دې باندې فتوی ده. **نوت:** - دا ټول اختلافات هغه وخت دی کله چه څه عذر نه وی که چرې دچا څه عذر وی نویا به د عذر مطابق جواز وی.

په سجده کښې د لاسونو او زنگونو په زمکه د کیځودو حکم: - په حدیث کښې اووه اندامونو باندې سجده کولو ذکر دي لیکن باقی د اندامونو حیثیت داسې نه دي بلکه لاسونه او زنگونونه په زمکه باندې کیځودل مسنون دی. په دې خبره باندې بیا پوهه شئی چه دا بحث هغه وخت دي کله چه څه عذر نه وی د عذر په وخت ټول جائز دی.

په سجده کښې د قدمونو او ځپو کیځودلو حکم: - اوس په سجده کښې د قدمونو او ځپو کیځودو متعلق مسئله داده چه د سجده په حالت کښې دواړه ځپې په زمکه باندې کلکې کیځودل ضروری دی که په پوره سجده کښې دواړه ځپې د زمکې نه اوچتې پاتې شی نوسجده به نه کیږي مونځ به فاسد شی او که یوه ځپه اوچته کړه او دویمه په زمکه باندې وه نودا صورت مکروه دي.

توله: وَلَا تُكْفِتُ:

د جامه او وېجستور او نه ولو معانعت :- کفت په وهلو سره راغونډولو په معنی کښې دې وېښته په یو څیز سره تړلو ته کفت وئیلې شوې دې دا راغونډول منع دی. دې دپاره چه په سجده کښې کېږي او وېښته هم شریک شی اودا احتیاط اونه کړی چه زمکې او خاورې سره اولگی وېښته یا کېږي خرابې شی ځکه چه د خاورو طرف ته ټولو له تلل دی.

۸۸۸- په سجدي کښې د اطمینان حکم

۸۸۸- (۳۱) [وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] "اَعْتَدِلُوا فِي السُّجُودِ، وَلَا يَسْطُ أَحَدُكُمْ ذِرَاعِيَهُ الْبَسَاطَ الْكَلْبِ" مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [۱] حضرت انس رضي الله عنه راوي دي چې رحمت عالم عليه السلام وفرمايل [۲] په سجده کې په اطمینان سره، اوسې [۳] او په تاسو کې دي هيڅوک (په سجده کې) خپل دواړه لاسونه د سپي په شان نه غوروي. (بخاري، مسلم).

هل اللغات: ① اعتدلوا: د امر صيغه ده، اى اَنْ يَنْتَوِي فِيْهِ: يعنى سجده ښه په آرام او سکون سره ادا کړئ. ② البساط الكلب: اى: کافيږليو: څنگه چه سپي خپلې مخکښې خپې په اوږدوالی خوره وى.

تسهيلات:-

توله: اَعْتَدِلُوا فِي السُّجُودِ:

په سجده کښې د اعتدال تعريف :- په سجده کښې اعتدال دادې چه د لاسونو گوټي يوځانې کولو سره په زمکه باندې ښه مضبوطيا سره کيځودې شی څنگلې د زمکې نه جدا وى او خپته د فتونونو نه جدا اوساتى او په سجده کښې ښه په تسلى سره د تسبيحات اووانى لکه څنگه چه حديث سره متصل په دويم حديث کښې ذکر کړې شوى دى.

توله: الْبَسَاطَ الْكَلْبِ:

د سپي پشان ناستې مخه د معانعت وجه :- سپي چه کله په کوناتوياندي کيښى نو د اقعاء په صورت کښې کيښى ددې هم معانعت دى. دغه شان کله چه سپي په سينه باندې کيښى نومخکښې خپې په زمکه باندې مخې ته په عجيبه انداز کښې خورې کړې ايرې ددې نه مونځ گذار منع کړې شوې دى. دا غفلت او سستى ښه هم ده اودغه شان کولو سره غفلت هم پيدا کيږي. انبساط ته په نورو روايتونو کښې افتراش السم په نوم سره هم ياد کړې شوي

(۱) اخرجه البخارى فى كتاب الاذان/ باب لا يفتش الزراعه فى السجود... رقم الحديث ۳۸۸ / ۳ ومسلم فى كتاب الصلوة/ باب الاعتدال فى السجود... رقم الحديث ۱۱۳۰

دې دا ټول هم يوڅيز دي.

۸۸۹- سجدي طريقه

۸۸۹- (۱) [۳۱] وَعَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] إِذَا سَجَدْتَ فَصَمَّ لَكَفَّكَ [۳] وَأَرْفَعْ مِرْقَئَكَ [۴]» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ۱ براء ابن عازب رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ۲ هر کله چې ته سجده کوي نو خپل دواړه لاسونه په زمکه اړده ۳ او څنگلي د زمکې څخه اوچتې ساته، (مسلم).

هل اللغات: ① فَصَمَّ: اېږده، ② مِرْقَئَكَ: څنگلي خپلې،

تسهيلات:-

قوله: وَأَرْفَعْ مِرْقَئَكَ:

د څنگلو پورته کولو د حکم مخاطبين:- "وارفع" يعنی څنگلي د زمکې نه اوچتې ساته چه د انبساط او اقتراش صورت رانه شي دا حکم د سرو دپاره دي.

د ښځو دپاره په مونځ کېنې د پردې کيفيت اختيارول:- ښځو له پکار دی چه هغوی دي په سجده کېنې ټول اندامونه راغونډ کړي زمکې سره دي اولگوي ځکه چه د هغوی د پردې تقاضا هم دغه ده. په حديث شريف کېنې دي ستر او پردې ته په توگه د قاعدې او کليه اشاره فرمائيلې شوې ده چه هر هغه فعل ته شامل ده په کوم سره چه د پردې ضرورت وي

د ښځو دپاره د مونځ د مختلفو ارکانو ۱۵۱ کولو طريقه:- ① په تکبير تحریمه کېنې لاسونه د اوگو او سينې پورې يوشان اوړل د پردې سبب دي لهذا د ښځو دپاره هم دغه ماموريه دی ② په رکوع او سجده کېنې اندامونه راغونډول د پردې سبب دی لهذا داماموريه دی.

③ د خپو گيتي پټول د پردې سبب دي لهذا داماموريه دی

④ د سرو بڼسته پټول د پردې سبب دي لهذا ماموريه دی.

⑤ په لاس باندې لاس وهلو سره امام ته فتحه ورکول سبحان الله په ځانې د پردې سبب دي لهذا ماموريه دی

د ښځو او سرو په مانځه کېنې فرق:- حالانکه دا ټول کارونه د سرو د مونځ د افعالو برعکس دي. معلومه شوه چه د ښځو او سرو مونځ يوشان گرځول مناسب نه دی ځکه چه په دواړو کېنې فرق دي. د ښځو په مانځه کېنې هر هغه صورت خپلوي شي په کوم کېنې چه ځان خودنه نه وي.

(۱) اخرجه مسلم كتاب الصلوة باب الاعتدال في السجود، وضع الكفنين على الأرض ورفع المرفقين عن العنيتين، ورفع البطن عن الفخذين في السجود (رقم- ۲۳۴ - (۴۹۴))

۸۹۰- د نبي عليه السلام د سجدې طريقه

۸۹۰- (۳۱) [۱] وَعَنْ مَيْمُونَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَجَدَ جَافَى بَيْنَ يَدَيْهِ [۲] حَتَّى لَوْ أَنَّ بَهْمَةَ أَرَادَتْ أَنْ تَمُرَّ مَحْتِ يَدَيْهِ مَرَّتْ» [۳]، «هَذَا لَفْظُ أَبِي دَاوُدَ، صَرَفَ فِي: شَرِّ السَّنَةِ يَأْتِنَادُو [۴] وَيُسَلِّمُ بِمَعْنَاهُ قَالَتْ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَجَدَ [۵] لَوْ شَاءَتْ بَهْمَةُ أَنْ تَمُرَّ بَيْنَ يَدَيْهِ لَمَرَّتْ».

ترجمه: [۱] ام المؤمنين حضرت ميمونه رضي الله عنها فرمايي [۲] چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به چې سجدې ته تلونو د خپلو دواړو لاسونو په مينځ کې به يې دومره فرق ساتلو [۳] چې که د بزې (چيلی) بچي په مينځ کې تيريدل غوښتل نو د حضور صلى الله عليه وسلم د دواړو لاسونو د لاندې څخه تيريدې شو، [۴] دا الفاظ د ابو داود دې څنگه چې خپله بغوي په شرح السنه کې په خپل سند سره بيان کړي دي [۵] او مسلم دا حديث بالمعنی نقل کړي دي د هغې الفاظ دا دي چې بي بي ميموني رضي الله عنها و فرمايل چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به داسې سجده کوله [۶] چې که د بزې (چيلی) بچي د رسول الله صلى الله عليه وسلم د لاسونو په مينځ کې تيريدلې نو تيريدلې به شو.

هل اللغات: ① جَافَى: أي: أَبْعَدَ وَفَرَّقَ: يعنى جدا والى او فرق به نې ساتلو ② بَهْمَةُ: أى: وَكْدُ الضَّالِّينَ: دگړې يا چيلنى بچې کله چې نوې پيداشي هغه ته سخته وانی کله چې په خپلو خپوياندي ځى هغه وخت هغه ته بهمه وانی.

تسهيلات:-

نوله: بَهْمَةُ:

په سجده کې خپته د ژنگونو څخه جدا ساتل:- حضور پاک صلى الله عليه وسلم به په سجده کې خپله خپته مبارکه د خپلو پنډو نه او څنگلې د زمکې نه په دومره فاصله باندې ساتلې که د لاندې نه د چيلنى بچې تيريدل غواړي نو تيريدې شى.

نوله: هَذَا لَفْظُ أَبِي دَاوُدَ:

د مصاييح په مصنف اعتراض: په دې سره صاحب مشكوة په صاحب مصاييح باندې اعتراض كول غواړي چې هغه دا لازمی كړى دى چې په اول فصل كې به د بخارى او مسلم روايت نقل كړى حالاتكه په دې حديث كې الفاظ د ابو داود دى او په فصل اول كې درج كړې شوې دي سره د دې چې په معنوى اعتبار سره دا حديث مسلم د ذكر كړې دي.

(۱) اخرجه مسلم كتاب الصلوة باب الاعتدال فى السجود، ووضع الكفين على الأرض ورفع المرفقين عن الجنبين، ورفع البطن عن الفخذين فى السجود (رقم - ۲۳۷ - ۴۹۶) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها باب السجود (رقم - ۸۸۰) والسنن كتاب التطبيق باب التجافى فى السجود (رقم - ۱۱۰۹)

۸۹- په سجده كېنې لاسونه جدا ساتل

۸۹- (۱) [۵] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَالِكٍ ابْنِ مُجَمِّعَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [۶] «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَجَدَ قَرَّمَ بَيْنَ يَدَيْهِ [۷] حَتَّى يَمْدُ وَيَبْأُضْ [۸] يُطْلِيهِ» [۹] «مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ».

تو جهه: [۵] عبدالله ابن مالك ابن بحينه رضي الله عنه فرمايې [۶] چې رسول الله صلى الله عليه وسلم چې به سجده كوله نو خپل دواړه لاسونه به يې دومره كشاده ساتلې [۷] چې د بغلونو سفيدې (سپينوالي) به يې ظاهريدلي، بخاري مسلم.

هل اللغات: ① يَمْدُو: أي: يَطْلُو: ښكاريدلو به. ② يَبْأُضْ: د ابط تشبيه ده، ترخونو ته وائي. تسهيلات: -

قوله: وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَالِكٍ ابْنِ مُجَمِّعَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ:

د حديث په سند كېنې يوه فنې قاعده: - په دې سند كېنې يو فنې خبره ده د كوم يادول چه ډير ضروري دى هغه خبره داده چه د عبدالله د پلار نوم مالك دې او د عبدالله د مور نوم بحينه دې. دلته عبدالله د مور او پلار دواړو طرف ته منسوب دې لكه څنگه چه عبدالله بن ابى ابن سلول د دواړو طرف ته منسوب دې. په دې سند كېنې دا غلط فهمى پيدا كيږي چه كيدي شى مالك د بحينه څوئى دې حال كچه داسې نه ده. بحينه د مالك ښځه ده او د عبدالله مور ده. محدثينو داسې سند كېنې الف زياتول ابن سره ليكي. چنانچه دلته هم په مالك باندې تنوين لوستل پكاردى اوييا الف زياتول سره ونيل پكاردى. دې ډياره چه دا معلومه شى چه ابن بحينه د عبدالله صفت دې. دا قاعده وړاندې تفصيل سره ليكلي ده.

بهر حال معلومه شوه چه داسې كيږي چه عبدالله كوم وخت حضور پاك صلى الله عليه وسلم ليدلې وو هغه وخت د حضور پاك صلى الله عليه وسلم په بدن مبارك باندې د قميص په ځانې څه څادروو د كوم د غاړو نه چه ترخونه ښكاريدل گنى په قميص كېنې د ترخونو سپينوالي نه ښكارى.

د نبي كورم صلى الله عليه وسلم حسن: - د ترخونو سپينوالي نه داخبره معلومه شوه چه حضور پاك صلى الله عليه وسلم ډير ښائسته وو ځكه چه ترخونه اكثر تور وى. د كوم سړى ترخونه چه پرقيدونكى وى د هغوى باقى بدن به څومره ښائسته او خوږ وى.

۸۹- په سجده كېنې دعا لوستل

۸۹- (۱) [۶] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۷] «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي سُجُودِهِ:

(۱) اخرجه البخارى كتاب الصلوة باب يدي ضبعيه ويحافى فى السجود (رقم- ۳۹۰) ومسلم كتاب الصلوة ما يجمع صفة الصلاة وما يفتح به ويختم به، وصفة الركوع والاعتدال منه، والسجود والاعتدال منه، والتشهد بعد كل ركعتين من الرباعية، وصفة الجلوس بين السجدين، وفى التشهد الأول (رقم- ۲۳۵) - (۴۹۵) والنسائي كتاب التطبيق لهاب صفة السجود (رقم- ۱۱۰۶) (۲) اخرجه مسلم كتاب الصلوة باب ما يقال فى الركوع والسجود (رقم- ۲۱۶) - (۴۸۳) وابو داود كتاب الصلاة، باب فى الدعاء فى الركوع والسجود (رقم- ۸۷۸)

اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي كُلَّهُ [۴] وَدَقَّةَ وَجْهِي [۵] وَأَوَّلَهُ وَآخِرَهُ وَعَلَانِيَتَهُ وَبِئْرَهُ [۶] رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: ۱) ابوهريره رضي الله عنه فرمايي [۴] چې رسول الله ﷺ به په خپلي سجده کې دا دعا کوله [۴] اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي ذُنُوبِي كُلَّهُ وَدَقَّةَ وَجْهِي وَأَوَّلَهُ وَآخِرَهُ وَعَلَانِيَتَهُ وَبِئْرَهُ [۵] اي الله زما ټول گناهونه وبخښي [۵] واره گناهونه او لوڼې گناهونه [۵] مخکني او وروستني گناهونه [۶] ښکاره او پټ گناهونه (مسلم)

هل اللعنه: ① دَقَّةٌ: أي دَقِيْقَةٌ وَصَوِيْرَةٌ: دا د ذليق نه دې د قليل په معنى کښي دې يعنى لږه، وړه گناه. ② جَلَّةٌ: أي جَلِيلَةٌ وَكَبِيرَةٌ: دا د جليل نه دې د کثر په معنى کښي دې يعنى زياته يا لويه گناه. تسهيلات:-

قوله: وَعَلَانِيَتَهُ وَبِئْرَهُ:

يعنى ښکاره او پټ گناهونه. دې نه مراد دا دې چه دخلقود نظرنه کومه گناه پټه وي هغه معاف کړي گنى د الله تعالى نه خوڅه خيږت نه دې. ددعا په محل کښي پنځه احتمالات:-

- ① په سجده کښي نې لوستي وه
- ② نوافل کښي نې لوستلې لوستلې وه.
- ③ د تسبيحات نه پس نې لوستلې وه
- ④ په فرائضو کښي لوستلې وه
- ⑤ د تسبيحاتو په ځاني به نې دا دعا لوستلې وي

۸۳- د تېجود دپاره د نبی کریم ﷺ د بسترې څخه پاسيدل

۸۳- (١) [۴] وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: [۵] «فَقَدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً مِنَ الْفَرَاشِ [۶] فَأَلَمَسْتُهُ، فَوَقَعَتْ يَدِي عَلَى بَطْنِ قَدَمَيْهِ وَهُوَ فِي الْمَسْجِدِ، وَهَمَّا مَنْصُوبَتَانِ» [۷] وَهُوَ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ [۸] وَبِمَعَاذِكَ مِنْ عِقَابِكَ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ [۹] لَا أَحْصِي ثَمَاءً عَلَيْكَ، أَلْتَ كَمَا أَتَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: ۱) بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايي [۴] چې يوه شپه ما رسول الله ﷺ په بستره موجود اونه موندلو [۴] ما رسول الله ﷺ تلاش کولو چې زما لاس د حضور ﷺ د پښو سره ولگيدو (نو ما وليدل)، چې حضور ﷺ د الله په دربار کې په سجده پروت وو او دواړه پښي مبارکي يې ولاړي وي [۴] او حضور ﷺ دا دعا کوله اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ

(۱) اخرجه مسلم كتاب الصلوة باب ما يقال في الركوع والسجود (رقم- ۲۲۲ - ۴۸۶) ومالك كتاب القرآن باب ما جاء في الدعاء (رقم- ۳۱) والترمذي كتاب الدعوات عن رسول الله صلى الله عليه وسلم لباپ (رقم- ۳۴۹۳) والنسائي كتاب التطبيق لباپ نوع آخر (رقم- ۸۱۳۰)

وَمَعَا فَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لَا أَحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ، اي الله زه د پناه طلب گاريم ستا د رضا په ذريعه ستا د غيظ و غضب څخه (يعني د هغه افعالو څخه چې په ما يا زما په امت ستا د غضب ذريعه جوړه شي) ۵ او زه ستا څخه پناه غواړم ستا د معافي په ذريعه ستا د عذاب څخه ۶ او ستا څخه (يعني ستا د رحمت په ذريعه ستا د قهر څخه) زه ستا د تعريف شميره او احاطه نشم کولي ته داسې يې څنگه چې تا خپل تعريف په پخپله کړي دي. (مسلم)

هل اللغات: ① فَقَدْتُ: أَي: طَلَبْتُ لَمَّا وَجَدْتُ: فَقَدَ بِهْ مَعْنَى د وَرَكِيدُو سره دي يعنى ما تلاش كړو خوييا مي ته موندلو. ② الْوَرَاثِ: بستره، ③ قَالَتْمُسْتَه: أَي: طَلَبْتَهُ بِالنَّدَى: اومې لتولو په خپل لاس سره. ④ سَخَطِكَ: أَي: مِنْ فِعْلٍ يُوجِبُ سَخَطَكَ عَلَى أَوْعَلَّيْ أَمْنِي: ستا د خفگان او غصې نه يعنى داسې كار نه چه هغه زما يا زما د امت دپاره ستا د غصې او خفگان سبب جوړ شى، ⑤ يَمَعَا فَاتِكَ: دا د مبالغې په طور ذكر شوي دي، أَي: يَفْضُوكَ الْكَبِيرَ: يعنى ستا د ډيري زياتې معافي په ذريعه، ⑥ عُقُوبَتِكَ: ستا د سزا او عذاب نه، ⑦ لَا أَحْصِي: أَي: لَا أَطِيقُ أَنْ أَثْنِيَ عَلَيْكَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَيَّ: شميرلې نه شم يعنى زما دا طاقت نشته چه ستا دشان لاقه سره مناسب حمد او ثنا او كړې شم.

تسهيلات:-

نوله: وهو في السُّجُودِ:

د مسجد په مصداق كښې دوه احتمالات:-

① دې نه مراد حجره كښې د سجدې ځاى هم كيدې شى

② په معنى د سجدو يعنى سجده هم كيدې شى.

فائدة:- په دې حديث كښې واضح دليل دې چه مس المرأة سره اودس نه ماتيرې.

۸۷- سجده كښې د بنده الله تعالى ته نزدېكت

۸۷- (۸) [۸] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الْعَبْدُ مِنْ رَبِّهِ وَهُوَ سَاجِدٌ" فَأَكْبَرُوا الدُّعَاءَ» "رواه مسلم.

ترجمه: ① ابو هريره رضى الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② د بنده الله ته نژدې كيدل هغه وخت وي كله چې هغه په سجده كې وي ③ نو تا سو په سجده كې زياته دعا غواړي. (مسلم)

تسهيلات:-

نو:- د دې حديث وضاحت په بل مقام كښې ذكر شوي دي.

(۱) اخرجه مسلم كتاب الصلوة باب ما يقال في الركوع والسجود (رقم- ۲۱۵ - ۴۸۲) والنسائي كتاب التلطيق / اقرب ما يكون العبد من الله عز وجل (رقم- ۸۱۳۷)

۸۵۰- د سجدہ تلاوت پہ وخت د شیطان ژبا کول

۸۵۰- (۹۱) (۱) وَغَنَّهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] «إِذَا قَرَأَ ابْنُ آدَمَ السُّجْدَةَ فَسَجَدَ [۲] اغْتَرَلَ الشَّيْطَانُ بَيْنَكَ [۳] يَقُولُ: يَا ابْنَ آدَمَ ابْنَ آدَمَ السُّجُودَ، فَسَجَدَ، فَلَهُ الْجَنَّةُ [۴] وَأَمِيرُ السُّجُودِ قَائِمٌ، قَبْلَ النَّارِ» [۵] رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: [۱] ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] هر کله چې ابن آدم (يعني مؤمن بنده) د سجدي آيت وايي او (ويونکي يا اوريدونکي) سجده کوي [۳] نو هغه وخت شيطان لعين به ژبا يو طرف ته اخوا شي [۴] او وايي چې اي حسرته ابن آدم ته د سجدي کولو حکم ورکړل شو نو هغه سجده وکړه او (د دي په بدله کي) هغه د جنت حقدار دي [۵] او ماته د سجدي کولو حکم وشو نو ما (سجده نه کولو سره د پروردگار نافرماني وکړه (نو د هغې په تبيجه کي) زه د اور حقدار شوم. (مسلم)

هل اللغات: - ① اغترل: أي: التصرف والتصرف: لرې شو، جدا شو، ډډې ته شو.

تسمیلات: -

نوله: بَيِّنَكِي:

د سجدہ تلاوت په وخت د شیطان ژبا: - يعنی کله چې انسان د تلاوت وخت کيښي د سجدي آيت لوستلو سره سجده کړی نو شيطان لرې تختی او په چغو ژاړي او خپيماستيا کوي چې د آدم عليه السلام اولاد قرآن تلاوت کړو او سجده نئ او کړه او ماته چې کله د سجدي حکم او کړې شو نو ما انکار او کړو.

د شیطان د ژبا په سبب کيښي دوه احتمالات: - ① د ابليس دا ژبا او چغې صوري وهل يا خو د حقيقت د اعتراف په توگه باندې د افسوس او غم د وجې نه دی

② د مگر مچ په شان د د هوکې او ښکې توبه وی ځکه چې نقل دي چې حضرت موسی عليه السلام ته ابليس او ونييل د الله تعالی نه تپوس او کړه چې زما توبه قبلیدې شی که نه؟ ونيلی شی چې الله تعالی موسی عليه السلام ته او فرماييل چې شرط هم هغه دي چې حضرت آدم عليه السلام ته به سجده کوي. که اوس آدم عليه السلام نشته نو د هغه قبر ته دي سجده او کړي. ونيلی شی چې کله موسی عليه السلام ابليس ته او ونييل نو هغه جواب ورکړو چې کله د ژوندی آدم مخې ته تیت نه شوم نو اوس به نئ قبر ته څه سجده او کړم.

د مرگ په وخت کيښي هم د ابليس د سجدي هغه انکار: - يوه ضعیف قصه ده چې د ابليس د روح قبض کولو د پاره فرښتې کله هغه پسې راځي نو دي به د مشرق مغرب او جنوب طرف

(۱) اخرجه مسلم کتاب الايمان باب بيان اطلاق اسم الکفر علی من ترک الصلاة رقم ۱۲۳ - (۸۱) وابن ماجه، باب سجود القرآن (رقم- ۱۰۵۲)

ته مندي وهی (دې ځای پورې دا قصه په احادیثو کښې ده) کله چه فرنښتي هغه قابو کړی نو دې به د حضرت آدم علیه السلام په قبر باندې راځزار کړی دې دپاره چه په هغه باندې سجدو او کړې شی خودا خبیث به د مرگ په وخت هم سر پورته اوچته وی دې دپاره چه غیر اختیاری توگه باندې هم د سجدې صورت جوړ نه شی دومره سخت دښمن دې. نو دلته به دده ژړا خو یا د تازه تازه سزا په توگه سره وی او یا به هم هغه د دھوکې ژړا دی لکه چه دې بین الاقوامی بې غیرت اوبین الاقوامی بې حیا او دھوکه باز د سدر دمیدان نه د تختیدو په وخت ابو جهل ته وئیلی وو "انی الخاف الله رب العالمین".

۸۲۸- نبی علیه السلام سره د ملګرتیا ذریعه

۸۲۸- (۱۰) [۱] وَ عَنْ رَبِيعَةَ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] «كُنْتُ أَيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَتَيْتُهُ بِوَضُوءِهِ وَحَاجَّتِهِ» [۳] فَقَالَ لِي: "سَلْ"، فَقُلْتُ: "أَسْأَلُكَ مُرَافَقَتَكَ فِي الْجَنَّةِ" [۴] قَالَ: "أَوْغَيْرَ ذَلِكَ؟"، قُلْتُ: "هُوَ ذَلِكَ" [۵] قَالَ: "فَأَعِنِّي عَلَى نَفْسِكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ" [۶] "رَوَاهُ مُسْلِمٌ".

توجه: [۱] ربیعہ ابن کعب رضی اللہ عنہ فرمایي [۲] چې زه به د شپې د رسول الله ﷺ په خدمت کې ووم [۳] او د اودس اوبه او نور ضروریات (مثلاً مسواک جاء نماز وغیره) به مې پیش کول [۴] یوه ورځ رسول الله ﷺ وفرمایل چې «د دین و دنیا په څیزونو کې چې څه غواړي، وغواړه ما عرض وکړو یا رسول الله ﷺ زما خواست خو صرف دا دي چې په جنت کې مې ستا ملګرتیا نصیب شی [۵] حضور ﷺ وفرمایل (کومي مرتبي ته چې رسیدل غواړي دا خو ډیره لویه ده د دې څخه سوا) نور څه وغواړه ما عرض وکړو زما خواست خو صرف دا دي چې په جنت کې مې ستا ملګرتیا نصیب شی [۶] حضور ﷺ وفرمایل (نو دي مرتبي حاصلولو د پاره) ته په کثرت د سجدو سره په خپل ذات سره زما مدد کوه. (مسلم)

حل اللغات: - ① أَيْتُ: مِنَ الْبَيْتِ: یعنی شپه مې تیره کړه. ② مُرَافَقَتَكَ: أَي: كُنْتُ رَفِيقًا لَكَ [إِلَى الْجَنَّةِ]: چه په جنت کښې ستا ملګري شم.

تسهيلات: -

قوله: وَحَاجَّتِهِ:

يعنی د اودس دپاره اوبه لویه او د مانځه د پاره جانې نماز یا د حضور پاک ﷺ د استنجاء دپاره لوتي راوړل یا نور خدمت کول دا ټول "حاجته" یعنی په ضرورت کښې داخل دی.

په جنت کښې د نبی علیه السلام د ملګرتیا سوال: - د شپې ددې مشقت والا خدمت او د تابعدارنې نه خوشحالیدو سره رسول الله ﷺ د صله په توگه او فرمائیل چه او غواړه څه غواړي. دې رښتونی خادم او عقیدت مند غلام او وئیل په جنت کښې ستاسو رفاقت غواړم.

(۱) اخرجه مسلم کتاب الصلوة باب فضل السجود والحث عليه (رقم ۲۲۶ - ۴۸۹) والنسائي كتاب التطبيق/فضل السجود (رقم- ۸۱۳۸)

حضورياک ﷺ غوڻيٺل ڇه داسي ڏي ڏي په خاني بل څه دعا او غواږي يا حضورياک ﷺ کيډي ڇه انداز لڳول او غوڻيٺل ڏي سري دا مطالبه صرف يو جذباتي جذبي اظهار کول دي ياد ڏي خبري شاته يوه رښتوني جذبه ده. ليکن ڏي رښتوني عاشق ڇه کله جواب ورکړو ڇه هم دغه سوال ڏي نوبيا حضورياک ﷺ او فرمائيل ڇه دعابه زه کوم څو ته ماسره دومره تعاون او کړه ڇه په کثرت سره مونځونه کوه.

د بزرگانو دعاگانو سره سره د عمل ضرورت: - معلومه شوه ڇه د بزرگانو دعاگانو سره سره د عمل هم ضرورت ڏي دانه ده ڇه صرف د دعا په بنياد خپل اعمال پريږدي او صرف خواهشات او ارزوگانې کوي. هغه چاڅه ښه ونيلى دي ڇه چاڅي د تالي کولاولو دپاره بيشکه ذريعه ده ليکن په لاس به ورله زور ورکولوسره چاڅي تاوول وي.

۸۹۷- د سجدو د کثرت فضيلت

۸۹۷- (۱) [۱۱] وَعَنْ مَعْدَانَ بْنِ طَلْحَةَ، قَالَ: «لَقِيتُ ثَوْبَانَ مَوْلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: أَخْبِرْنِي بِعَمَلٍ أَغْنِيَنِي عَنْ عِلْمِ اللَّهِ بِهِ الْجَنَّةَ، [۲] فَسَكَتَ، ثُمَّ سَأَلْتُهُ، فَسَكَتَ، ثُمَّ سَأَلْتُهُ الثَّالِثَةَ، [۳] فَقَالَ: سَأَلْتُ عَنْ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، [۴] فَقَالَ: عَلَيْكَ بِكَثْرَةِ السُّجُودِ لِلَّهِ، [۵] فَإِنَّكَ لَا تَسْجُدُ لِلَّهِ سَجْدَةً إِلَّا رَفَعَكَ اللَّهُ بِهَا دَرَجَةً، [۶] وَحَظَّ عَنْكَ بِهَا عَظِيمَةٌ، [۷] قَالَ مَعْدَانُ: "ثُمَّ لَقِيتُ أَبَا الذَّرْدَاءِ، فَسَأَلْتُهُ، [۸] فَقَالَ لِي مِثْلَ مَا قَالَ لِي ثَوْبَانٌ،" رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: [۱] معدان بن طلحه (تابعی) فرمایي [۲] چې ما د حضور ﷺ آزاد شوې غلام حضرت ثوبان رضی اللہ عنہ سره ملاقات وکړو [۳] او هغه ته مي عرض وکړو څه ماته څه داسې عمل وښايه چې د هغې په وجه الله تعالی ﷻ ما په جنت کې داخل کړي [۴] ثوبان رضی اللہ عنہ زما د سوال اوریدو سره چې شو ما ورته دوباره عرض وکړو هغه بيا هم چې وو په دریم ځل مي ورته بيا عرض وکړو [۵] نو هغه وفرمايل دا سوال ما د رسول الله ﷺ نه هم کړي وو [۶] نو زما د سوال په جواب کې يې فرمايلي وو چې ته په کثرت سره په بارگاه الهی کې سجده کوه [۷] ته چې يوه سجده د الله تعالی ﷻ په حضور کې وکړي نو د هغې په وجه به الله تعالی ﷻ ستا يوه درجه او چټوی [۸] او يوه گناه به دي کمه کوي [۹] معدان رضی اللہ عنہ وايي بيا ما د ابودرداء رضی اللہ عنہ سره ملاقات وکړو هغه څخه مي هم دا سوال وکړو [۱۰] کوم چې مي د ثوبان رضی اللہ عنہ څخه کړي وو نو هغه هم هغه جواب راکړو کوم چې ثوبان رضی اللہ عنہ راکړي وو. (مسلم)

هل اللغات: ① حَظَّ: رجوی به یعنی معاف کوی.

(۱) اخرجه مسلم كتاب الصلوة باب فضل السجود والحث عليه (رقم ۲۲۵ - ۴۸۸) والترمذی كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في كثرة الركوع والسجود (رقم ۳۸۸) والنسائي كتاب التطبيق / باب ثواب من سجد لله عز وجل سجدته (رقم ۱۱۳۹)

الْفَصْلُ الثَّانِي

۸۹۸- سجدي ڪولو ڪيفيت

۸۹۸- (۱۳) عَنْ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: «رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَجَدَ وَضَعَ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ، [۱] وَإِذَا نَهَضَ رَفَعَ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ» «رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ وَأَبْنُ مَاجَةَ

قوجہ: ۱) وائل ابن حجر رحمہ اللہ فرمايی ۲) چي ما رسول الله ﷺ وليدلو چي ڪله به يي د سجدي ڪولو اراده ڪوله ۳) نو مخڪي به يي خپلي دواړه گوندي په زمکه لگولي بيا به يي دواړه لاسونه ايښودل ۴) او ڪله چي به د سجدي څخه پورته كيدو نو اول به يي دواړه لاسونه پورته كول بيا به يي گوندي پورته كولي، (ابوداؤد، ترمذي، نسائي، ابن ماجه، دارمي) **هل اللغات:-** ① نَهَضَ: وَهُوَ الْقِيَامُ: اودريدلو او پاڅيدلو ته وائي. تسهيلات:- قوله: إِذَا سَجَدَ وَضَعَ:

سجدي ته دتلو اوراتلو په وخت ګڼې يوه اصولي قاعده:- علماؤ د سجدي اندامونه د سجدي په وخت په زمکه باندې كيخودل او د سجدي نه د پاسيدو د وخت باره ګڼې يواصول وضع كړي دي. هغه داسې چه ڪله سړي اودريږي نو د هغه چه كوم اندام د قيام په وخت زمكې سره څومره نيزدي وي هم هغه د تولو نه مخكښي په زمکه باندې كيخودل پكاردی. او د سړي چه كوم اندام د قيام په حالت كښي د زمكې نه څومره لرې وي د سجدي نه د پاسيدو په وخت هغه د تولو نه مخكښي اوچتول پكاردی.

دتندي اوپوزې په كيخودو ګڼې دوه اقوال:- ① په دې اندامونو كښي بعضي علماؤ تندي او پوزه يو اندام ګرځولي دي لهذا په دې كښي دتقديم اوتاخير ضرورت نشته دي. ② بعضي علما فرمائي چه پوزه زمكې ته نيزدي ده لهذا دتلو په وخت دا اول اوچتول پكاردی. بهرحال ددې كيفيت لحاظ ساتل هغه وخت دی ڪله چه څه عذر نه وي كه چرې عذر وي نو عذر خو عذر دي.

۸۹۸- په سجدي ته د تلو په وخت ګڼې د اوبښ پشان ڪيفيت اختيارولو ممانعت

۸۹۸- (۱۳) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «إِذَا سَجَدَ أَحَدُكُمْ فَلَا يَبْرُكْ كَمَا يَبْرُكُ الْبُحَيْرُ» [۳] وَلَيْفَ يَدَيْهِ قَبْلَ رُكْبَتَيْهِ» «رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ» [۴] قَالَ أَبُو

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة باب كيف يضع ركبتيه قبل يديه (رقم-۸۳۸) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها باب السجود (رقم-۸۸۲) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم باب ما جاء في وضع الركبتين قبل اليدين في السجود (رقم-۲۶۸) والنسائي كتاب التطبيق باب أول ما يصل إلى الأرض من الإنسان في سجوده (رقم-۱۰۸۹) (۲) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة باب كيف يضع ركبتيه قبل يديه (رقم-۸۴۰) والنسائي كتاب التطبيق باب أول ما يصل إلى الأرض من الإنسان في سجوده (رقم-۱۰۹۱)

سَلَمَانَ الْخَطَّابِيَّ: "حَدِيثُ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ الثَّيْتِيُّ مِنْ هَذَا" (۵) وَقِيلَ: هَذَا مَلْسُومٌ.

ترجمه: ۱ ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل ۲ هر کله چې په تاسو کې خوک سجده کوي نو د اوبس په شان دي نه کيښي ۳ بلکه هغه ته پکار دي چې د خپلو دواړو گوندو څخه مخکې دواړه لاسونه په زمکه کيږدي، ابوداود، نسايي، دارمي ۴ او ابو سليمان خطابي ويلي دي د چه وائل ابن حجر حديث د دې حديث څخه زيات (صحيح) ثابت دي ۵ او ويل شوي دي چې دا حديث منسوخ دي.

هل اللغاة: ① يَبْزُكُ: أَي: لَا يَضْمُرُ زَكَتَهُ قَبْلَ تَذْيِئِهِ: يَعْنِي خَيْلَ زَنْغُونَانَ بَعَثَ فِي دَلَّاسُونُوهُ مَخَكِبِيَّ نَهَ ابْنَسُوْدَل. ② التَّوْبُزُ: أَوْبَسُ.

تسهيلات:-

سجده کښې کوم اندام په زمکه اول او کوم آخر کښې کيځودو کښې مذهب:-

سجده ته د تلو په وخت کوم یواندام مخکښې په زمکه کيځودل پکار دی او کوم یو په آخر کښې کيځودل پکار دی په دې باره کښې د علماؤ اختلاف دي. خو دا اختلاف د اولی او غیر اولی او افضلیت کښې دي په جواز او عدم جواز کښې نه دي.

① د دربارو او آئمه حضراتو په نیز سجده ته د تلو په وخت هم هغه معروف ترتیب دي چه کوم اندام زمکې ته ډیر نيز دي دي هغه به اول کيځودې شی او واپسې کښې به د دې خلاف کولې شی لکه په تیر حديث نمبر ۱۲ کښې چه ذکر دي.

② امام مالک رحمته الله علیه او اوزاعي فرماني چه سجده ته د تلو په وخت رومبي لاسونه په زمکه کيځودل بيا زنگونونه بيا لاسونه بيا پوزه بيا تندي

د دویم فریق دلیل:- د وائل بن حجر رضي الله عنه روايت د دوی مستدل دي چه بغیر د څه تاویل نه په خپل مقصد باندې واضح دلیل دي.

د اول فریق د دلیل جواونه:- ① دا روايت منسوخ دي او په صحيح ابن خزيمه کښې مصعب بن سعد رضي الله عنه روايت دي دې د باره ناسخ دي هغه فرماني: "كَانَتْضَمُّالْيَدَيْنِ قَبْلَالرُّكْبَتَيْنِ فَأَمْرًا بَوْضْعِالرُّكْبَتَيْنِ قَبْلَالْيَدَيْنِ". (کما قال ابن خزيمة)

② د وائل بن حجر رضي الله عنه روايت قوی او ثابت دي او د حضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت د محدثينو په نیز معلول دي لهذا د وائل رضي الله عنه روايت ته به په اصولی توگه ترجيح ورکولې شی.

د ابوهريره د روايت علتونه:- ① د حضرت ابوهريره رضي الله عنه په روايت کښې یو علت خود دي چه امام ترمذی رحمته الله علیه د دې غرابت خو بيان کړو او دا ئی معلوم او گرځولو.

② د حضرت ابوهريره رضي الله عنه دا روايت هم د هغه د خپل یو روايت معارض دي. امام طحاوی رحمته الله علیه په مضبوط سندونو سره د دې روايت ذکر کړي دي او هغه روايت بالکل د حضرت وائل

بن حجر رحمته الله روايت په شان دې. او گورنی شرح معانی الآثار ج ۱ ص ۱۷۵.

⑤ د حضرت ابوهريره رضي الله عنه د روايت رومي حصه پخپله دهغي د دويمې حصه سره معارض ده. ځكه چه په رومي حصه كښې "فلا يركع كما يركع البعير" الفاظ دي حالانكه اوبن چه كله كښې نو اول زنگونه ايردي بيا كښې. د دې الفاظونه پس وليضم يديه قبل ركعتيه" الفاظ د دې مخالف او معارض دي. په دې وجه محدثين فرماني چه دلته يوراوي ته بيانولو كښې وهم شوې دې او هغه "يديه" په ركعتيه باندې مقدم كړې دې. كه چرې اصل عبارت واخستې شي او ركعتيه مقدم كړې شي نو د ابوهريره رضي الله عنه د روايت تعارض به په خپل مينځ كښې هم ختم شي او د وائل بن حجر رضي الله عنه روايت سره به نې هم تعارض ختم شي. بهر حال په كوم روايت كښې چه دومره علتونه پټ پراته وي هغه د حضرت وائل رضي الله عنه د روايت مقابلې نشي كولې.

⑥ د حضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت د معذور دپاره دې او په دې كښې د چا اختلاف نشته او معذوره حضرات هم داسې عمل كوي او دهغوى نه ښه هم ښكاري د غير معذوره دا عمل بالكل ښه نه لگي او سنت طريقه هم هغه وي چه په كتلو كښې هم ښه لگي

د مشكوة په نسخه كښې هم صاحب مشكوة د حضرت ابوهريره رضي الله عنه د روايت دوه جوابونه وركړي دي چه دا يا منسوخ دې يا معلول غير قوي دې اود وائل رواي اثبت او قوي دې.

دويم فريق دليل: - زير بحث د حضرت ابوهريره رضي الله عنه حديث د دوى مستدل دې امام مالك رحمته الله فرماني د ابوهريره رضي الله عنه دا حديث قولى دې او وائل بن حجر رضي الله عنه حديث فعلى دې او اوصول دادې چه كله د قول الرسول صلى الله عليه وسلم او فعل الرسول صلى الله عليه وسلم مقابل اوشى نو قول ته به ترجيح وركولې شي.

۱۰۰- د دواړو سجدو په مينځ كښې مسنون دعا

۱۰۰- (۱۳) ① وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: "كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ بَيْنَ السُّجْدَتَيْنِ: ② اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي، وَأَرْحَمْنِي، وَأَهْدِنِي، وَعَافِنِي، وَأَرْزُقْنِي"، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ.

توجه: ① ابن عباس رضي الله عنه فرمايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به د دواړو سجدو په مينځ كې دا دعا كوله ② اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَأَرْحَمْنِي وَأَهْدِنِي وَعَافِنِي وَأَرْزُقْنِي، اي الله ما وبخښي په ما رحم وكړي ③ ماته هدايت وكړي د دواړو جهانو د بلاگانو او ظاهري او باطني امراضو څخه ما محفوظ اولري او ماته رزق عطا كړي (ابوداود، ترمذي،

(۱) اخريجه ابوداود كتاب الصلاة، باب الدعاء بين السجدتين (رقم ۸۵۰) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها، باب ما يقول بين السجدتين (رقم ۸۹۸) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، باب ما يقول بين السجدتين (رقم ۲۸۴)

۱۰۱- د نبي عليه السلام د دؤو سجدو په منځ كېنې دعا

۹۰- (۱) [۱۵] وَعَنْ حَدِيثِهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ [۲] «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ: رَبِّ اغْفِرْ لِي» رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ.

توجه: [۱] حضرت حذيفه رضي الله عنه فرمايي [۲] چې رسول الله ﷺ به د دواړو سجدو په مينځ کې دا دعا کوله [۳] رَبِّ اغْفِرْ لِي، يعنې اي زما پروردگاره ما وبخښي، (نسائي، دارمي) تسهيلات:-

وله: كَانَ يَقُولُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ:

نوټ:- دظاهر احاديثو څخه هم دا معلومېږي چې د نبي کریم ﷺ دا دعاگانې په فرضو او نوافلو دواړو کېنې وې د احنافو په نيز په فراتسو کېنې اوږدې دعا گانې نه دي کول پکار خو که مختصرې دعاگانې وي نو په هغې کېنې څه قباحه نشته چې د مقتديانو د تنگيدو سبب نه وي.

الفصل الثالوث

۹۰۲- په سجده کېنې د جلتی ممانعت

۹۰۲- (۱) [۱۶] عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ شُبَلٍ، قَالَ: [۲] «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ تَقَرُّبِ الْغُرَابِ وَالْفَرَاشِ السَّيِّعِ» وَأَنْ يُوطِّنَ الرَّجُلُ الْمَكَانَ فِي الْمَسْجِدِ [۳] كَمَا يُوطِّنُ الْبُعِيرُ»، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ.

توجه: [۱] عبد الرحمن ابن شبل رضي الله عنه فرمايي [۲] چې رسول الله ﷺ د کارغه پشان مېنوکه وهل [۳] او د درندگانو په شان لاسونه غوړولو څخه منع فرمايلي ده [۴] او د دې څخه يې هم منع فرمايلي ده چې، يو سړي په مسجد کې ځان لپاره ځاي مقرر کړي [۵] څنگه چې يې اوښ مقرر کوي، (ابوداؤد، نسائي، دارمي)

هله اللغات:- ① تَقَرُّبُ الْغُرَابِ وَمَنْقَرَةُ الْبُعِيرِ: د خوراک دپاره د کارغه تونگې وهل.

② الْفَرَاشِ السَّيِّعِ: وهوان بَصَمَ سَاعِدَيْهِ عَلَى الْأَرْضِ فِي السُّجُودِ: څنگه چه ځناور خپلې مخکښې خپې په اوږدوالي خوره وي. ③ يُوطِّنُ: ځان دپاره ځای مقرر کوي.

تسهيلات:-

وله: عَنْ تَقَرُّبِ الْغُرَابِ:

(۱) اخرجه النسائي كتاب التطيق/باب الدعاء بين السجدين (رقم-۱۱۴۵) وابود اود كتاب الصلاة/باب ما يقول الرجل في ركوعه وسجوده (رقم-۸۷۴) وابن ماجه كتاب الصلاة، والسنه فيها، باب ما يقول بين السجدين (رقم-۸۹۷)

(۲) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة/باب صلاة من لا يقيم صلبه في الركوع والسجود (رقم-۸۶۲) والنسائي كتاب التطيق/باب النهي عن تقرب الغراب (رقم-۱۱۱۲) وابن ماجه باب ما جاء في توطين المكان في المسجد يصلي فيه (رقم-۱۴۲۹)

په سجده کښې د هجعت ممانعت: - مرغشی چه کله دانه راټوله وی نو ټونگه وهی دلته مراد دادي چه سجدي ته زر زر تلل او زر واپس راتلل منع دی داد کارغه د دانې راغونډولوپه شان دی په آرام او تسلنی سره عمل کول پکاردی.

نوله: وَالْفَرَّاشُ السَّبِيحُ: ددې تشریح په حدیث نمبر ۸۸۸ کښې تیره شوې ده هغې ته رجوع او کړن په مانځه کښې د حیواناتو هیئت اختیارولو ممانعت: -

① افتراش السهم: د درنده پشان کیناستل.

② افتراش الکلب واقعاء الکلب دسې پشان کیناستل

③ بروک البعير د اوبې په پشان کیناستل

④ التفات الثعلب د لومې پشان یو خوا بل خوا کتل.

⑤ نفرة الديك د چرک پشان ټونگې وهل.

⑥ نفرة الغراب د کارغه پشان ټونگې وهل.

⑦ عقبة الشيطان د شیطان پشان په پوندو باندې ناسته کول

⑧ رفع الايدي کاذا بخل شمس د اسونولگي او چټول پشان کیفیت اختیارول

⑨ دبیح الحمار په رکوع کښې د خړپه شان سربښکته کول

نوله: وَأَنْ يُؤْطِنَ الرَّجُلُ الْمَكَانَ:

د مانځه دپاره په جمات کښې د یو ځایي خاص کولو ممانعت: - اوبې چه کوم ځایي کښې

نوهم هغه ځایي د خپل ځان دپاره خاص کولو سره بل اوبې هلته په کیناستو نه پرېږدی داسې په جمات کښې نه دی کول پکار چه یو مونځ گذار په جمات کښې د خپل ځان دپاره یو ځایي خاص کړی چه بل څوک به هلته نه کښې دا مکروه او ممنوع دی. لکه چه په جماتونو کښې بعض نامور خلق داسې کوی یاد نامور جوړیدو دپاره داسې کوی. جمات خړیو وقف ځایي دې کوم مونځ گذار چه وړاندې راغلو هم هغه ته حق حاصل دې چه چرته کیناستل غواړی کښې دې.

د مانځه دپاره د لباس خاص کولو حکم: ملا حلوانی رحمته الله علیه فرمائی چه دغه شان د یو مونځ گذار دپاره دا هم ممنوع او مکروه دی چه هغه د مانځه دپاره یو خاص لباس او خاص کپړه متعین کړی او دخیال کوی چه دې نه علاوه به په بله کپړه کښې مونځ نه کیږی.

۱۰۳- د دواړو سجودوپه منځ کښې د اقعاء څخه ممانعت

۱۰۳- (۱۴) [۱۴] وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] يَا عَلِيُّ إِنْ أَحْبَبَ لَكَ مَا أَحْبَبَ لِنَفْسِي [۲] وَأَكْرَهَ لَكَ مَا أَكْرَهَ لِنَفْسِي [۳] لَا تُقِمُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

(۱) أخرجه الترمذی کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم باب ما جاء في كراهية الإقعاء بين السجدين (رقم- ۲۸۲)

ترجمه (۱) حضرت علي کرم الله وجهه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۶] اي علي (رضي الله عنه) کوم شي چې زه د خان د پاره محبوب گنم هغه شي ستا د پاره هم محبوب گنم [۷] او کوم شي چې د خان د پاره نه خوښوم هغه شي ستا د پاره هم نه خوښوم [۸] د دوو سجودو په مينځ کې اقعاء مه کوه (ترمذي)

هل اللغات: ① لا تَقْعُ: د اقعاء نه دي، الإقعاء أن يُلْمِقَ اليَتَمُّ عَلَى الْأَرْضِ، وَيَنْصِبُ سَاقَيْهِ، وَيَهْرَبُ يَدَيْهِ عَلَى الْأَرْضِ كَالْكَلْبِ: اقعاء دي ته وائي چې دواړه کناټي په زمکه پورې پيوست کړي او دواړه پڼدي پورته کړي او دواړه لاسونو لکه د سپي پشان په زمکه کېږدي.

تسهيلات:

قوله: لَا تَقْعُ:

د دواړو سجودو په مينځ کېني د اقعاء معانعت: رسول الله ﷺ خود ټولو جهانونو د پاره ټول رحمت وو ليکن دخپل امت د پاره خو حضورياک ﷺ "رُفَّ رَحِمَهُ" وو. هم په دې رنډا کېني چې کوم خيز حضورياک ﷺ د خپل خان د پاره خوښ کړي هم هغه خيز نى د امت د پاره خوښ کړي دي. او کوم خيز نى چې پخپله ناخوښه کړي دي د امت د پاره نى هم ناخوښه کړي دي. بيا د اهل بيت معامله دعام امت په نسبت څه زيات خاص وه. که امت ته نى په رخصت باندې د عمل کولو اجازت ورکړي دي نو اهل بيت ته نى د عزيمت حکم ورکړي. هم په دې سلسله کېني د حضرت علي رضی الله عنه سره دا مکالمه ده. ددې خلاصه دا ده چې د دوو سجودو په مينځ کېني د اقعاء نه بچ شه.

د اقعاء دوه صورتونه: ① د اقعاء مشهور صورت دادې چې د سجودو په مينځ کېني يا قعده کېني سړي په کوناټو باندې کيڼي او دواړه زنگونونه او پڼو نى ولاړي وي او لاسونه نى په زمکه باندې کيځودي وي. لکه څنگه چې سپي په زمکه باندې کيڼي د اقعاء صحيح او مشهوره معنى هم داده.

② بعضې علماو دي ته هم اقعاء ونيلي ده چې يو مونځ گزار د سجودو په مينځ کېني يا د قعدي په حالت کېني داسې کيڼي چې د خپو پنجې په زمکه باندې کيږدي او په گيتو باندې کوناټي کيږدي کيڼي او لاسونه نى زنگونوسره په فتونونو باندې وي. بهر حال د اقعاء هريو صورت په مانځه کېني مکروه دي ځکه چې دا د سپو او ليوه گانوسره مشابهت دي.

۱۳- په رکوع او سجده کېني د ملا لقي ساتلو حکم

۱۳- (۱) (۱۸) وَعَنْ ظَلِيقِ بْنِ عَلِيٍّ التَّمَنِّيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۶] "لَا يُنْظَرُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى صَلَاةٍ عَيْبٍ [۷] لَا يَقِيمُ فِيهَا صَلْبَهُ بَيْنَ رُكُوعَيْهَا وَسُجُودَيْهَا» "، رَوَاهُ أَحْمَدُ.

ترجمه: [۱] طلق ابن علي حنفي رحمته الله فرمايې چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] الله بزرگ او برتر د هغه بنده و لمانځه ته نه گوري [۳] چې د خپل مونځ په سجده او رکوع کې خپله ملا نه سيده کوي. (احمد)

هل اللغات: - ① صَلَّاهُ: صلب ملا (شا، ته وانی.

تسهيلات: -

تولہ: لَا يَنْظُرُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ:

مونځ کښې د لاپرواهۍ سره: د رحمت په نظريه ورته الله تعالی نه گوري او په مانځه کښې د رحمت نازلیدل په دې داسې سړی باندې نه نازلېږي چه په مانځه کښې داسې بې پروانی کوي او د مانځ د آدابو خیال نه ساتي داسې عبادت د قبولیت او جت مقام ته نه شی رسیدلې. بلکه د قبولیت دپاره به الله تعالی ددې طرف ته نه گوري. چونکه سجده او رکوع د مانځه په ارکانو کښې د ټولو نه زیات اهم ارکان دي که په دې کښې نقص راشی نو پوره مونځ ناقص کیږي په دې وجه د سخت وعید حکم راغلو.

تولہ: لَا يُقِيمُ فِيهَا صَلَّاهُ بَيْنَ رُكُوعَيْهَا وَسُجُودَيْهَا:

د تعدیل ارکان اهمیت: دلته په قومه کښې ملا نیغول او تعدیل ارکان په صحیح شان سره ادا کولویاندې تنبیه ده. "سجودها" یعنی په جلسه کښې په تسلی سره کیناستل پکار دی هغه داسې چه ټول اندامونه په خپل ځانی راشی. [المراقات: ۲/۶۲۲].

۹۵- د دواړو لاسونو سجده مګول

۹۵- (۱۹) [۱] وَعَنْ نَافِعٍ، أَنَّ ابْنَ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ [۲] "مَنْ وَضَعَ جَبْهَتَهُ بِالْأَرْضِ [۳] فَلْيَضَعْ كَفَّيْهِ عَلَى الَّذِي وَضَعَ عَلَيْهِ جَبْهَتَهُ [۴] لَمْ يَذَرِكْ فَلْيَرْفَعْهُمَا [۵] فَإِنَّ الْيَدَيْنِ تُسَجَّدَانِ كَمَا يُسَجَّدُ الْوَجْهُ"، رَوَاهُ مَالِكٌ.

ترجمه: [۱] نافع رحمته الله راوي دي چې حضرت ابن عمر رضي الله عنهما فرمايې چې کوم سړي چې خپل تندي په زمکه کېږدي (يعني سجده کوي) [۲] نو هغه ته پکار دي چې خپل دواړه لاسونه هم په زمکه هلته کېږدي چرته چې تندي يې ايښي دي [۳] بيا چې د سجدي څخه پورته کېږي نو خپل دواړه لاسونه دي هم اوچت کړي [۴] ځکه څنگه چې مخ سجده کوي د غسي دواړه لاسونه هم سجده کوي. (مالک)

تسهيلات: -

تولہ: فَلْيَضَعْ كَفَّيْهِ عَلَى الَّذِي وَضَعَ:

د سجدي کولو مستون کیفیت: - په مانځه کښې کله مونځ گذار سجدې ته ځی نو د هغه ټول

(۱) أخرجه مالك في الموطأ كتاب قصر الصلاة في السفر . باب وضع اليدين على ما يوضع عليه الوجه في السجود (رقم -

۹۰) وابوداود كتاب الصلاة باب أعضاء السجود (رقم - ۸۹۲)

اندامونه په سجده کښې شرکت کوی نو د لاسونو هم سجده کيږي. هم دا ښائي چه کله لاسونه سجده کوی نو دا د تندي په مخې کښې داسې نيغ کيځودل پکار دی که د غوږونو نه څه خيز پريوځي نو چه هغه د لاسونو په شاباندې پريوځي

په سجده کښې د لاسونو کيځودو په محل کښې مذاهب :-

① د احنافو په نيز نه دې لاسونه خيټې او اوگوسره وی اونه دې د سر نه وړاندې وی بلکه چه سريه مينځ کښې وی او لاسونه د دې په کناروباندې وی. د احنافو مسلك هم دغه دې لکه څنگه چه په دې حديث کښې دی دغه شان کيځودل پکار دی.

② شوافع حضرات اوگوسره د لاسونو کيځودل بهتر گرځوي.

ه اول فريق دليل :- ظاهر د حديث د احنافو دليل دې،

په حديث کښې تاوليل :- د دويم فريق په حديث تاوليل کوی نور هغوی سره څه دليل نشته

هغه دا چه په دې حديث کښې داخودلې شی چه څنگه نی تندي په زمکه کيځودې دې هم دغه شان اوگوسره لاسونه هم د قبلي طرف ته ايردنی دې دپاره چه د دې هم سجده اوشي.

[۳۲/۱۵] بَابُ التَّشْهِيدِ

د تشهد بيان

غلامه الباب :-

فيه اثنا عشر حديثاً مشتملة على خمس مسائل:

① كيفية القعدة: ۱، ۵، ۸.

② الإشارة بالسبابة: ۱، ۲، ۵، ۶، ۷، ۱۱.

③ التشهد في القعدة: ۳، ۴، ۱۰.

④ تعجيل القيام عن التشهد: ۹.

⑤ إخفاء التشهد: ۱۲.

د تشهد لغوی معنی :- تشهد په لغت کښې گواهی ورکول، گواه جوړیدل او په عرف کښې کلمه شهادت ونيل دی.

د تشهد شرعي تعريف :- په شريعت کښې التحيات ونيلو ته تشهد وائي ځکه چې په دې کښې د الله تعالی د وحدانيت او د نبی کریم صلی الله علیه وسلم رسالت گواهی ورکولې شی.

د تشهد پس منظر :- تشهد په حقیقت کښې د الله تعالی او رسول الله په مينځ کښې هغه مکالمه ده کومه چې په شب معراج کښې د اووه آسمانونو څخه پورته شوې وه. نبی کریم ﷺ اول او فرمائل ((التحيات لله والصلوات والطيبات)) نو د الله تعالی د طرفه جواب ملا شو ((

په تشهد كښې په زنگونانو گوتو كيځودلو په كليت كښې مذهب:-

① حضور پاك ﷺ د ۵۳ د عدد نشان جوړ كړو هغه داسې ده چه مثلاً ټولې گوتې نې بندې كړې صرف د شهادت گوته نې كولاي پريځوده او د غټې گوتې سر نې د شهادت والا د گوتې په بيع كښې كيځوده دا د درې پنځوس عدد دې او هم دغه طريقه شوافع حضراتو خپله كړې ده كوم چه د امام شافعي رحمه الله جديده قول دې.

② د امام مالك رحمه الله په نيز د لاس ټولې گوتې بندول او د شهادت په گوته سره اشاره او كړې شې ③ احنافو تعين يعنې لس كم سل عدد اختيار كړې دې هغه داسې چه خنصر بنصر هغه يعنې كچه گوته او دې سره نيز دې گوته نې بنده كړه او د غټې گوتې او مينځمې گوتې حلقه نې جوړه او د شهادت په گوته سره نې اشاره او كړه هم دغه طريقه د امام احمد رحمه الله هم ده او د امام شافعي رحمه الله قديم قول هم دغه شان دې

④ د بعض رواياتونه څلورمه طريقه هم معلومه شوې ده هغه داسې چه ټولې گوتې خورې كړې شې او د شهادت په وخت د شهادت گوته سره اشاره او كړې شې بعض احناف په دې طريقه هم عمل كوي او وړاندې د مسلم شريف په روايت كښې هم دغه طريقه ذكرده.

د احنافو په متونو كښې د اشاره بالسبابه عدم ذكر:- د احنافو په ظاهر الرواية او متونو معتبرو كښې د اشاره بالسبابه ذكر نه ملاوړې نه اثبات او نه نفيه ، ددې په بناء بعضي متاخرين اشاره بالسبابه غير مسنون گرځولي ده. بلكه خلاصه كيدانې خو دا بدعت گرځولې ده. او بعضي حضراتو خو ډير زيات د تشدد او انتهاء نه كار اخستې دې. او دې مسئله كښې ئې د بحث كولو نه پس تردې وئيلې دى چه ((مارا قول ابو حنيفه رحمه الله بايد قول رسول الله ﷺ كافي نېست)) العياذ بالله

د اشاره بالسبابه مسنونيت:- حال دادي چه واقعه داده چه د اشاره بالسبابه په مسنون كيدو كښې يو زړه هم شك نشته دې ځكه چه ددې روايتونه حد د شهرت ته رسيدلي دې تركومې چه د احنافو د ظاهر الرواية په كتابونو د اشاره بالسبابه د عدم ذكر تعلق دې نو ددې په وجې په احاديث صحيحو عمل ترك كول ځنگه صحيح نه دى. ځكه چه زيات نه زيات دا عدم ذكر دې او عدم ذكر عدم الشئ لره مستلزم نه وى. داشان پخپله امام محمد په موطا كښې (۱) د اشاره بالسبابه حديث ذكر كړې دې او فرمايلى ئې دى چه ((قال محمد و لصنيع رسول الله ﷺ نأخذ وهو قول ابى حنيفة)) ددې تصريح نه پس هيڅ قسم شبه نشې پاتې كيدې.

د خلاصه كيدانې عدم اعتبار:- پاتې شوه د خلاصه كيدانې خبره نو هغه د فقه حنفى څه

معتبر کتاب نه دي بلکه ددي مصنف هم غير معروف دي ، علامه شامی په ((شرح عقود رسم المفتي)) کښي ليکي چه صرف ددي کتاب په کتلو فتوی ورکول جائز نه دی.

د خلاصه کيدانی د مصنف په باره کښي د عالمانو اقوال : ① علامه ابن همام رحمته الله عليه ليکي که د خلاصه کيدانی د مصنف په کلام کښي د تاويل گنجانش نه وي نوموړی به په دغه سړی د کفر فتوی لگولې. تاويل دا کيدې شی چه هغه د کاهل الحديث لفظ استعمال کړي دي او اهل حديث گوتنه تاووی.

② ملا علی قاری رحمته الله عليه فرماني که حسن ظن نه وي نو د دغه سړی په کلام کښي د کفر خطره ښکاري. □ المرقاۍ.

په اشاره بالسبابة کښي د مجدد الف ثاني رائي : - په اصل کښي د منکرين اشاره ته چه کوم شخصيت د فتوی د ټولو نه زيات تقويت ملاؤ شوې دي هغه حضرت مجدد الف ثاني رحمته الله عليه دي. هغوی په خپل کتاب مکتوبات کښي د اشاره بالسبابة د سنت کيدو نه انکار کړي دي او په دي نې طويل بحث کړي دي چه دهغي خلاصه دا ده چه اشاره بالسبابة احاديث مضطرب المتن دی ځکه چه داشاري د هيئتونو په بيان کښي سخت اختلاف موندې شی. او که د اضطراب په بناء اخاف د قلتين حديث رد کولې شی نو داشاره بالسبابة احاديث هم په دي بناء رد کيدې شی.

د مجدد الف ثاني تقود : - سخو د احنافو خبره داده چه د حضرت مجدد الف ثاني رحمته الله عليه د جلالت قدر او د علو شان سره ددوی په دي مسئله کښي تائيد نشی کيدې. ((لان الحق ان الحق ليس معه في هذه المسئلة))

د مجدد الف ثاني د اضطراب د دوهي تړديد : - شاه ولي الله لکه حضرت شاه صاحب رحمته الله عليه د حضرت مجدد الف ثاني رحمته الله عليه د استدلال په جواب ورکولو کښي فرماني چه دهيت د اشارې باره کښي چه روايتونو کښي کوم اختلاف دي هغي ته اضطراب نشی ونيلې کيدې ځکه چه اضطراب هله وی چه کله حديث مبارک يو وی او د هغي په الفاظو کښي څه ناقابل تطبيق اختلاف موندې شی. او دلته دا صورت نشته دي ځکه چه دا اختلاف د يو حديث د الفاظو اختلاف نه دي بلکه د متعدد صحابه کرام رضي الله عنهم د روايتونو اختلاف دي. او ددي اختلاف په بناء د ټولو روايتونو دا قدر مشترک رد کيدې نشی چه اشاره فی التّشهاد مسنون ده. او ددي قدر مشترک ثبوت په شهرت سره هم دي. ددي نه سوا ددي په سنت کيدو اجماع هم ده.

د مختلفو هيئتونو چه : بيا ترڅو چه ددي د مختلفو هيئتونو تعلق دي په حقيقت کښي د واقعاتو او زمانې اختلاف دي چه کله دوی په يو هيئت سره اشاره کړې ده او کله په بل هيئت سره. دي اصطلاح ته د محدثينو د اصطلاح مطابق اضطراب نه ونيلې کيږي.

۵ اشاره بالسبابة ۵ قولو طريقو جواز ۱- اودا اشارې چه کوم هينستونه په احاديث مبارکاو کښې ثابت دي په هغې کښې په هر يو عمل کول جائز دي. خو څومونې په نزد ترجيح دي ته حاصله ده چه د مټې اومينځنۍ گوتې نه يو حلقه جوړه شي او په سبابه به اشاره اوکړې شي.

۵ اشاره بالسبابة مختلف کيفيتونه: ① چه کله مونځ گزار دکلمه شهادت مقام ته راوړسي نو «لااله» نفې باندې دې گوته اوچته کړي دې دپاره چه نفې قولی سره نفې عملی شامل شي.

② شوافع اوحنبله فرماني چه «لااله» اثبات باندې گوته اوچتول بهتردي

③ دا هم جائزدي چه په قاعده باندې کيناستوسره سرې ذبنی لاس گوتې د شهادت دپاره بنداوساتي

④ دا هم جائزدي چه په شهادت باندې رسيدوسره گوتې بندکړي اوبيا اشاره اوکړي

⑤ د اشاره نه پس گوته لاتدي کيخودل هم جائز دي

⑥ د سلام پورې اوچته ساتل هم جائزدي. او حلقه ماتول صحيح نه دي.

۱۰۸- په مانځه کښې د ناستي طريقه

۱۰۸- (۱) [۲] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَعَدَ يَدْعُو [۳] وَضَعُ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُمْنَى [۴] وَيَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى الْيُسْرَى [۵] وَأَشَارَ بِأَصْبُعِهِ السَّبَابَةِ [۶] وَضَعَهَا بِأَمَامِهِ عَلَى أَصْبُعِهِ الْوُسْطَى [۷] وَيُلْقِمُ كَفَّهُ الْيُسْرَى رُكْبَتَهُ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

قوله: ①- عبد الله ابن زبير رضي الله عنه فرمايي ② چې رسول الله صلى الله عليه وسلم چې به په لمانځه کې التحيات ويلو د پاره کيناستو ③ نو خپل بني لاس به يې په خپل بني ورون ④ او خپل گس لاس به يې په خپل گس ورون ايښودلو ⑤ او د شهادت په گوتې سره به يې اشاره کوله ⑥ او خپله بټه گوته به يې په مينځني گوتې ايښودله (يعني دغسې به يې حلقه جوړوله) او کله کله په خپل گس لاس سره به نې گسه گونډه نيوله. (مسلم)

هل اللغات: ⑦ يُلْقِمُ: أي: يَدْخُلُ رُكْبَتَهُ يَدَ رَاكِعِهِ الْيُسْرَى: يعني په خپل گس لاس سره به نې گسه گونډه نيوله.

تسهيلات: - قوله: إِذَا قَعَدَ يَدْعُو:

يعني هغوی به تشهد ونيولو. امام طيبي رحمه الله عليه فرماني چې دلته نې د تشهدنه په دعا سره تعبير اوکړو ځکه چې په دې کښې دعانيه کلمات دي: السلام عليك، او السلام علينا.

د تعارض الاشكال، دې حديث پاك کښې راغلی دي چې نبی کریم صلى الله عليه وسلم خپل ځنگونونه خپلو لاسونو سره مضبوط نيول. او ماقبل حديث پاك نه معلومېږي چې نبی کریم صلى الله عليه وسلم به د ځنگونونو دپاسه لاسونه مبارک ايښودل؟

داشکال دري جوابونه :-

- ① اول حديث د سند لحاظ سره د دويم حديث د سند نه راجح دي.
- ② گوتې به نې د زنگونونو په محاذاتو کښې وې. خو راوی د قرب په وجه داشان ذکر کړی دی. ③ دا په احياناً باندې محمودل دی چې کله کله به نې زنگونو دپاسه لاس مبارک ايښودلو او کله کله به نې زنگونونه نيول. لهذا افضل دادې چې د زنگونونو دپاسه لاس کيځودلې شی، حالت به د گوتو داشان وی چې په خپل حالت سره خورې وی.

۱۰۰- د تشهد (التحيات) وليلو طريقه

۱۰۰- (۱) [۳۱] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْنَا: السَّلَامُ عَلَى اللَّهِ قَبْلَ عِبَادِهِ» [۳۲] السَّلَامُ عَلَى جِبْرَائِيلَ [۳۳] السَّلَامُ عَلَى مِيكَائِيلَ [۳۴] السَّلَامُ عَلَى فُلَانٍ [۳۵] فُلْنَاكَمُ الْعَرَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَقْبَلَ عَلَيْنَا يَوْجِيهَ [۳۶] قَالَ: "لَا تَقُولُوا: السَّلَامُ عَلَى اللَّهِ، فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّلَامُ"

توجهه: ① عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه فرمايي ② کله چې به مونږ د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره مونږ کولونو په قعده کې د التحيات په ځاي به مونږ دا کلمات ويل ③ السَّلَامُ عَلَى اللَّهِ قَبْلَ عِبَادِهِ السَّلَامُ عَلَى جِبْرَائِيلَ السَّلَامُ عَلَى مِيكَائِيلَ السَّلَامُ عَلَى فُلَانٍ، په الله باندې سلام دي د هغه د بنده گانو باندې د سلام نه مخکې ④ په جبرائيل عليه السلام باندې سلام دي ⑤ په ميکائيل عليه السلام باندې سلام دي ⑥ او په فلان عليه السلام يعني په فرشتو کې په يوې فرشتې باندې يا په انبياء وکې په يونبي باندې، سلام دي ⑦ (يوه ورځ) چې رسول الله صلى الله عليه وسلم د لمانځه څخه فارغ شونو مونږ ته متوجه کيدو سره يې وفرمايل ⑧ په الله باندې سلام مه وايئ ځکه چې الله (خو په پخپله)، سلام دي (يعني د پروردگار ذات د ټول آفاتو او نقصاناتو څخه محفوظ او سالم دي هغه بنده گانو ته د ټولو ظاهري او باطني آفاتو او نقصاناتو څخه سلامتي ورکوي نو د هغه د پاره او د هغه د طرف څخه سلامتي ثابت ده ځکه د سلامتي دعا د هغه چا د پاره کول پکار دي چې هغه ته د نقصاناتو او آفاتو ويره وي او هغه د سلامتي محتاج وي.

① فَإِذَا جَلَسَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ، فَلْيَقُلْ: ② التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ، وَالصَّلَوَاتُ، وَالطَّلِيَّاتُ، ③ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ ④ السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ - ⑤ لَقَدْ أَقَالَ ذَلِكَ أَصَابَ كُلِّ عَبْدٍ صَالِحٍ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ - ⑥ التَّحْمَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَالتَّحْمَدُ أَنْ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ ⑦ ثُمَّ لِيُخَيَّرَ مِنَ الدُّعَاءِ أُعْجِبُهُ إِلَيْهِ، ⑧ أَقْبَلْ عَوْدُهُ "، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

(۱) اخرجه البخاري كتاب الاسئذان باب التشهد في الآخرة (رقم ۸۳۹) ومسلم كتاب الصلاة - كتاب الصلاة، باب التشهد في الصلاة (رقم ۵۵ - ۶۰۲) وابوداود كتاب الصلاة، باب التشهد (رقم ۹۶۸) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها، باب ما جاء في التشهد (رقم ۸۹۹) والنسائي كتاب التلطيع لباب كيف التشهد الأول (رقم ۱۶۸)

ترجمه: ۱ نو کله چې په تاسو کښې څوک د لمانځه په قعه کښې کيښي نو دا کلمات دي وايي ۲ التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِيَالِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ ٣ ٤ ٥ ٦ ٧ ٨ ٩ ١٠ ١١ ١٢ ١٣ ١٤ ١٥ ١٦ ١٧ ١٨ ١٩ ٢٠ ٢١ ٢٢ ٢٣ ٢٤ ٢٥ ٢٦ ٢٧ ٢٨ ٢٩ ٣٠ ٣١ ٣٢ ٣٣ ٣٤ ٣٥ ٣٦ ٣٧ ٣٨ ٣٩ ٤٠ ٤١ ٤٢ ٤٣ ٤٤ ٤٥ ٤٦ ٤٧ ٤٨ ٤٩ ٥٠ ٥١ ٥٢ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨ ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠ ٧١ ٧٢ ٧٣ ٧٤ ٧٥ ٧٦ ٧٧ ٧٨ ٧٩ ٨٠ ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠ ١٠١ ١٠٢ ١٠٣ ١٠٤ ١٠٥ ١٠٦ ١٠٧ ١٠٨ ١٠٩ ١١٠ ١١١ ١١٢ ١١٣ ١١٤ ١١٥ ١١٦ ١١٧ ١١٨ ١١٩ ١٢٠ ١٢١ ١٢٢ ١٢٣ ١٢٤ ١٢٥ ١٢٦ ١٢٧ ١٢٨ ١٢٩ ١٣٠ ١٣١ ١٣٢ ١٣٣ ١٣٤ ١٣٥ ١٣٦ ١٣٧ ١٣٨ ١٣٩ ١٤٠ ١٤١ ١٤٢ ١٤٣ ١٤٤ ١٤٥ ١٤٦ ١٤٧ ١٤٨ ١٤٩ ١٥٠ ١٥١ ١٥٢ ١٥٣ ١٥٤ ١٥٥ ١٥٦ ١٥٧ ١٥٨ ١٥٩ ١٦٠ ١٦١ ١٦٢ ١٦٣ ١٦٤ ١٦٥ ١٦٦ ١٦٧ ١٦٨ ١٦٩ ١٧٠ ١٧١ ١٧٢ ١٧٣ ١٧٤ ١٧٥ ١٧٦ ١٧٧ ١٧٨ ١٧٩ ١٨٠ ١٨١ ١٨٢ ١٨٣ ١٨٤ ١٨٥ ١٨٦ ١٨٧ ١٨٨ ١٨٩ ١٩٠ ١٩١ ١٩٢ ١٩٣ ١٩٤ ١٩٥ ١٩٦ ١٩٧ ١٩٨ ١٩٩ ٢٠٠ ٢٠١ ٢٠٢ ٢٠٣ ٢٠٤ ٢٠٥ ٢٠٦ ٢٠٧ ٢٠٨ ٢٠٩ ٢١٠ ٢١١ ٢١٢ ٢١٣ ٢١٤ ٢١٥ ٢١٦ ٢١٧ ٢١٨ ٢١٩ ٢٢٠ ٢٢١ ٢٢٢ ٢٢٣ ٢٢٤ ٢٢٥ ٢٢٦ ٢٢٧ ٢٢٨ ٢٢٩ ٢٣٠ ٢٣١ ٢٣٢ ٢٣٣ ٢٣٤ ٢٣٥ ٢٣٦ ٢٣٧ ٢٣٨ ٢٣٩ ٢٤٠ ٢٤١ ٢٤٢ ٢٤٣ ٢٤٤ ٢٤٥ ٢٤٦ ٢٤٧ ٢٤٨ ٢٤٩ ٢٥٠ ٢٥١ ٢٥٢ ٢٥٣ ٢٥٤ ٢٥٥ ٢٥٦ ٢٥٧ ٢٥٨ ٢٥٩ ٢٦٠ ٢٦١ ٢٦٢ ٢٦٣ ٢٦٤ ٢٦٥ ٢٦٦ ٢٦٧ ٢٦٨ ٢٦٩ ٢٧٠ ٢٧١ ٢٧٢ ٢٧٣ ٢٧٤ ٢٧٥ ٢٧٦ ٢٧٧ ٢٧٨ ٢٧٩ ٢٨٠ ٢٨١ ٢٨٢ ٢٨٣ ٢٨٤ ٢٨٥ ٢٨٦ ٢٨٧ ٢٨٨ ٢٨٩ ٢٩٠ ٢٩١ ٢٩٢ ٢٩٣ ٢٩٤ ٢٩٥ ٢٩٦ ٢٩٧ ٢٩٨ ٢٩٩ ٣٠٠ ٣٠١ ٣٠٢ ٣٠٣ ٣٠٤ ٣٠٥ ٣٠٦ ٣٠٧ ٣٠٨ ٣٠٩ ٣١٠ ٣١١ ٣١٢ ٣١٣ ٣١٤ ٣١٥ ٣١٦ ٣١٧ ٣١٨ ٣١٩ ٣٢٠ ٣٢١ ٣٢٢ ٣٢٣ ٣٢٤ ٣٢٥ ٣٢٦ ٣٢٧ ٣٢٨ ٣٢٩ ٣٣٠ ٣٣١ ٣٣٢ ٣٣٣ ٣٣٤ ٣٣٥ ٣٣٦ ٣٣٧ ٣٣٨ ٣٣٩ ٣٤٠ ٣٤١ ٣٤٢ ٣٤٣ ٣٤٤ ٣٤٥ ٣٤٦ ٣٤٧ ٣٤٨ ٣٤٩ ٣٥٠ ٣٥١ ٣٥٢ ٣٥٣ ٣٥٤ ٣٥٥ ٣٥٦ ٣٥٧ ٣٥٨ ٣٥٩ ٣٦٠ ٣٦١ ٣٦٢ ٣٦٣ ٣٦٤ ٣٦٥ ٣٦٦ ٣٦٧ ٣٦٨ ٣٦٩ ٣٧٠ ٣٧١ ٣٧٢ ٣٧٣ ٣٧٤ ٣٧٥ ٣٧٦ ٣٧٧ ٣٧٨ ٣٧٩ ٣٨٠ ٣٨١ ٣٨٢ ٣٨٣ ٣٨٤ ٣٨٥ ٣٨٦ ٣٨٧ ٣٨٨ ٣٨٩ ٣٩٠ ٣٩١ ٣٩٢ ٣٩٣ ٣٩٤ ٣٩٥ ٣٩٦ ٣٩٧ ٣٩٨ ٣٩٩ ٤٠٠ ٤٠١ ٤٠٢ ٤٠٣ ٤٠٤ ٤٠٥ ٤٠٦ ٤٠٧ ٤٠٨ ٤٠٩ ٤١٠ ٤١١ ٤١٢ ٤١٣ ٤١٤ ٤١٥ ٤١٦ ٤١٧ ٤١٨ ٤١٩ ٤٢٠ ٤٢١ ٤٢٢ ٤٢٣ ٤٢٤ ٤٢٥ ٤٢٦ ٤٢٧ ٤٢٨ ٤٢٩ ٤٣٠ ٤٣١ ٤٣٢ ٤٣٣ ٤٣٤ ٤٣٥ ٤٣٦ ٤٣٧ ٤٣٨ ٤٣٩ ٤٤٠ ٤٤١ ٤٤٢ ٤٤٣ ٤٤٤ ٤٤٥ ٤٤٦ ٤٤٧ ٤٤٨ ٤٤٩ ٤٥٠ ٤٥١ ٤٥٢ ٤٥٣ ٤٥٤ ٤٥٥ ٤٥٦ ٤٥٧ ٤٥٨ ٤٥٩ ٤٦٠ ٤٦١ ٤٦٢ ٤٦٣ ٤٦٤ ٤٦٥ ٤٦٦ ٤٦٧ ٤٦٨ ٤٦٩ ٤٧٠ ٤٧١ ٤٧٢ ٤٧٣ ٤٧٤ ٤٧٥ ٤٧٦ ٤٧٧ ٤٧٨ ٤٧٩ ٤٨٠ ٤٨١ ٤٨٢ ٤٨٣ ٤٨٤ ٤٨٥ ٤٨٦ ٤٨٧ ٤٨٨ ٤٨٩ ٤٩٠ ٤٩١ ٤٩٢ ٤٩٣ ٤٩٤ ٤٩٥ ٤٩٦ ٤٩٧ ٤٩٨ ٤٩٩ ٥٠٠ ٥٠١ ٥٠٢ ٥٠٣ ٥٠٤ ٥٠٥ ٥٠٦ ٥٠٧ ٥٠٨ ٥٠٩ ٥١٠ ٥١١ ٥١٢ ٥١٣ ٥١٤ ٥١٥ ٥١٦ ٥١٧ ٥١٨ ٥١٩ ٥٢٠ ٥٢١ ٥٢٢ ٥٢٣ ٥٢٤ ٥٢٥ ٥٢٦ ٥٢٧ ٥٢٨ ٥٢٩ ٥٣٠ ٥٣١ ٥٣٢ ٥٣٣ ٥٣٤ ٥٣٥ ٥٣٦ ٥٣٧ ٥٣٨ ٥٣٩ ٥٤٠ ٥٤١ ٥٤٢ ٥٤٣ ٥٤٤ ٥٤٥ ٥٤٦ ٥٤٧ ٥٤٨ ٥٤٩ ٥٥٠ ٥٥١ ٥٥٢ ٥٥٣ ٥٥٤ ٥٥٥ ٥٥٦ ٥٥٧ ٥٥٨ ٥٥٩ ٥٦٠ ٥٦١ ٥٦٢ ٥٦٣ ٥٦٤ ٥٦٥ ٥٦٦ ٥٦٧ ٥٦٨ ٥٦٩ ٥٧٠ ٥٧١ ٥٧٢ ٥٧٣ ٥٧٤ ٥٧٥ ٥٧٦ ٥٧٧ ٥٧٨ ٥٧٩ ٥٨٠ ٥٨١ ٥٨٢ ٥٨٣ ٥٨٤ ٥٨٥ ٥٨٦ ٥٨٧ ٥٨٨ ٥٨٩ ٥٩٠ ٥٩١ ٥٩٢ ٥٩٣ ٥٩٤ ٥٩٥ ٥٩٦ ٥٩٧ ٥٩٨ ٥٩٩ ٦٠٠ ٦٠١ ٦٠٢ ٦٠٣ ٦٠٤ ٦٠٥ ٦٠٦ ٦٠٧ ٦٠٨ ٦٠٩ ٦١٠ ٦١١ ٦١٢ ٦١٣ ٦١٤ ٦١٥ ٦١٦ ٦١٧ ٦١٨ ٦١٩ ٦٢٠ ٦٢١ ٦٢٢ ٦٢٣ ٦٢٤ ٦٢٥ ٦٢٦ ٦٢٧ ٦٢٨ ٦٢٩ ٦٣٠ ٦٣١ ٦٣٢ ٦٣٣ ٦٣٤ ٦٣٥ ٦٣٦ ٦٣٧ ٦٣٨ ٦٣٩ ٦٤٠ ٦٤١ ٦٤٢ ٦٤٣ ٦٤٤ ٦٤٥ ٦٤٦ ٦٤٧ ٦٤٨ ٦٤٩ ٦٥٠ ٦٥١ ٦٥٢ ٦٥٣ ٦٥٤ ٦٥٥ ٦٥٦ ٦٥٧ ٦٥٨ ٦٥٩ ٦٦٠ ٦٦١ ٦٦٢ ٦٦٣ ٦٦٤ ٦٦٥ ٦٦٦ ٦٦٧ ٦٦٨ ٦٦٩ ٦٧٠ ٦٧١ ٦٧٢ ٦٧٣ ٦٧٤ ٦٧٥ ٦٧٦ ٦٧٧ ٦٧٨ ٦٧٩ ٦٨٠ ٦٨١ ٦٨٢ ٦٨٣ ٦٨٤ ٦٨٥ ٦٨٦ ٦٨٧ ٦٨٨ ٦٨٩ ٦٩٠ ٦٩١ ٦٩٢ ٦٩٣ ٦٩٤ ٦٩٥ ٦٩٦ ٦٩٧ ٦٩٨ ٦٩٩ ٧٠٠ ٧٠١ ٧٠٢ ٧٠٣ ٧٠٤ ٧٠٥ ٧٠٦ ٧٠٧ ٧٠٨ ٧٠٩ ٧١٠ ٧١١ ٧١٢ ٧١٣ ٧١٤ ٧١٥ ٧١٦ ٧١٧ ٧١٨ ٧١٩ ٧٢٠ ٧٢١ ٧٢٢ ٧٢٣ ٧٢٤ ٧٢٥ ٧٢٦ ٧٢٧ ٧٢٨ ٧٢٩ ٧٣٠ ٧٣١ ٧٣٢ ٧٣٣ ٧٣٤ ٧٣٥ ٧٣٦ ٧٣٧ ٧٣٨ ٧٣٩ ٧٤٠ ٧٤١ ٧٤٢ ٧٤٣ ٧٤٤ ٧٤٥ ٧٤٦ ٧٤٧ ٧٤٨ ٧٤٩ ٧٥٠ ٧٥١ ٧٥٢ ٧٥٣ ٧٥٤ ٧٥٥ ٧٥٦ ٧٥٧ ٧٥٨ ٧٥٩ ٧٦٠ ٧٦١ ٧٦٢ ٧٦٣ ٧٦٤ ٧٦٥ ٧٦٦ ٧٦٧ ٧٦٨ ٧٦٩ ٧٧٠ ٧٧١ ٧٧٢ ٧٧٣ ٧٧٤ ٧٧٥ ٧٧٦ ٧٧٧ ٧٧٨ ٧٧٩ ٧٨٠ ٧٨١ ٧٨٢ ٧٨٣ ٧٨٤ ٧٨٥ ٧٨٦ ٧٨٧ ٧٨٨ ٧٨٩ ٧٩٠ ٧٩١ ٧٩٢ ٧٩٣ ٧٩٤ ٧٩٥ ٧٩٦ ٧٩٧ ٧٩٨ ٧٩٩ ٨٠٠ ٨٠١ ٨٠٢ ٨٠٣ ٨٠٤ ٨٠٥ ٨٠٦ ٨٠٧ ٨٠٨ ٨٠٩ ٨١٠ ٨١١ ٨١٢ ٨١٣ ٨١٤ ٨١٥ ٨١٦ ٨١٧ ٨١٨ ٨١٩ ٨٢٠ ٨٢١ ٨٢٢ ٨٢٣ ٨٢٤ ٨٢٥ ٨٢٦ ٨٢٧ ٨٢٨ ٨٢٩ ٨٣٠ ٨٣١ ٨٣٢ ٨٣٣ ٨٣٤ ٨٣٥ ٨٣٦ ٨٣٧ ٨٣٨ ٨٣٩ ٨٤٠ ٨٤١ ٨٤٢ ٨٤٣ ٨٤٤ ٨٤٥ ٨٤٦ ٨٤٧ ٨٤٨ ٨٤٩ ٨٥٠ ٨٥١ ٨٥٢ ٨٥٣ ٨٥٤ ٨٥٥ ٨٥٦ ٨٥٧ ٨٥٨ ٨٥٩ ٨٦٠ ٨٦١ ٨٦٢ ٨٦٣ ٨٦٤ ٨٦٥ ٨٦٦ ٨٦٧ ٨٦٨ ٨٦٩ ٨٧٠ ٨٧١ ٨٧٢ ٨٧٣ ٨٧٤ ٨٧٥ ٨٧٦ ٨٧٧ ٨٧٨ ٨٧٩ ٨٨٠ ٨٨١ ٨٨٢ ٨٨٣ ٨٨٤ ٨٨٥ ٨٨٦ ٨٨٧ ٨٨٨ ٨٨٩ ٨٩٠ ٨٩١ ٨٩٢ ٨٩٣ ٨٩٤ ٨٩٥ ٨٩٦ ٨٩٧ ٨٩٨ ٨٩٩ ٩٠٠ ٩٠١ ٩٠٢ ٩٠٣ ٩٠٤ ٩٠٥ ٩٠٦ ٩٠٧ ٩٠٨ ٩٠٩ ٩١٠ ٩١١ ٩١٢ ٩١٣ ٩١٤ ٩١٥ ٩١٦ ٩١٧ ٩١٨ ٩١٩ ٩٢٠ ٩٢١ ٩٢٢ ٩٢٣ ٩٢٤ ٩٢٥ ٩٢٦ ٩٢٧ ٩٢٨ ٩٢٩ ٩٣٠ ٩٣١ ٩٣٢ ٩٣٣ ٩٣٤ ٩٣٥ ٩٣٦ ٩٣٧ ٩٣٨ ٩٣٩ ٩٤٠ ٩٤١ ٩٤٢ ٩٤٣ ٩٤٤ ٩٤٥ ٩٤٦ ٩٤٧ ٩٤٨ ٩٤٩ ٩٥٠ ٩٥١ ٩٥٢ ٩٥٣ ٩٥٤ ٩٥٥ ٩٥٦ ٩٥٧ ٩٥٨ ٩٥٩ ٩٦٠ ٩٦١ ٩٦٢ ٩٦٣ ٩٦٤ ٩٦٥ ٩٦٦ ٩٦٧ ٩٦٨ ٩٦٩ ٩٧٠ ٩٧١ ٩٧٢ ٩٧٣ ٩٧٤ ٩٧٥ ٩٧٦ ٩٧٧ ٩٧٨ ٩٧٩ ٩٨٠ ٩٨١ ٩٨٢ ٩٨٣ ٩٨٤ ٩٨٥ ٩٨٦ ٩٨٧ ٩٨٨ ٩٨٩ ٩٩٠ ٩٩١ ٩٩٢ ٩٩٣ ٩٩٤ ٩٩٥ ٩٩٦ ٩٩٧ ٩٩٨ ٩٩٩ ١٠٠٠

هل اللغات: ١ التَّحِيَّاتُ: جمع د تحية ده، ٢ تول تعريفونه (دلته ترې لسانی عبادتونه مراد دی. ٣ الصَّلَوَاتُ: جمع د صلوة ده، ٤ ددې نه بدنې عبادتونه (مونځ وغیره) مراد دی. ٥ الطَّيِّبَاتُ: جمع د طيبة ده، ٦ ددې نه مالی عبادتونه (زکوٰۃ وغیره) مراد دی. ٧ أَصَابَ: أي: أَصَابَتْ وَأَبْغَاءَ وَبَرَكَاتٍ: یعنی رسیږي ثواب او برکات ددې دعا. ٨ لَمْ يَكُنْ: د باب تفعل نه دي، معنی ئې ده: اختیار دي کړی. تسهيلات: - ٩ قوله: التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ: ١٠ ١١ ١٢ ١٣ ١٤ ١٥ ١٦ ١٧ ١٨ ١٩ ٢٠ ٢١ ٢٢ ٢٣ ٢٤ ٢٥ ٢٦ ٢٧ ٢٨ ٢٩ ٣٠ ٣١ ٣٢ ٣٣ ٣٤ ٣٥ ٣٦ ٣٧ ٣٨ ٣٩ ٤٠ ٤١ ٤٢ ٤٣ ٤٤ ٤٥ ٤٦ ٤٧ ٤٨ ٤٩ ٥٠ ٥١ ٥٢ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨ ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠ ٧١ ٧٢ ٧٣ ٧٤ ٧٥ ٧٦ ٧٧ ٧٨ ٧٩ ٨٠ ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠

دري الفاظ او درې توجيهاټ: -

١ التَّحِيَّاتُ: نه مراد عبادتونه قولی چه دی. ٢ الصَّلَوَاتُ: نه عبادتونه بدنې مراد دی. ٣ الطَّيِّبَاتُ: نه اعبادتونه مالی مراد دی. ٤ تشهد مفهوم: - مطلب داچه زما قولی عبادتونه خاص د الله تعالی دپاره دی اوزما بدنې عبادتونه هم د الله تعالی دپاره دی اوزما مالی عبادتونه هم د الله دپاره دی یعنی دهرقسم عبادتونه هم د هغه دپاره دی. ٥ قوله: السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ: ١٠ ١١ ١٢ ١٣ ١٤ ١٥ ١٦ ١٧ ١٨ ١٩ ٢٠ ٢١ ٢٢ ٢٣ ٢٤ ٢٥ ٢٦ ٢٧ ٢٨ ٢٩ ٣٠ ٣١ ٣٢ ٣٣ ٣٤ ٣٥ ٣٦ ٣٧ ٣٨ ٣٩ ٤٠ ٤١ ٤٢ ٤٣ ٤٤ ٤٥ ٤٦ ٤٧ ٤٨ ٤٩ ٥٠ ٥١ ٥٢ ٥٣ ٥٤ ٥٥ ٥٦ ٥٧ ٥٨ ٥٩ ٦٠ ٦١ ٦٢ ٦٣ ٦٤ ٦٥ ٦٦ ٦٧ ٦٨ ٦٩ ٧٠ ٧١ ٧٢ ٧٣ ٧٤ ٧٥ ٧٦ ٧٧ ٧٨ ٧٩ ٨٠ ٨١ ٨٢ ٨٣ ٨٤ ٨٥ ٨٦ ٨٧ ٨٨ ٨٩ ٩٠ ٩١ ٩٢ ٩٣ ٩٤ ٩٥ ٩٦ ٩٧ ٩٨ ٩٩ ١٠٠

د نبی علیه السلام په شب معراج کښې ه الله تعالی سره مکالمه: - حقیقت دادې چه خطاب په اصل کښې د الله تعالی د طرفه دي چه په شپه د معراج کښې حضور پاک ﷺ ته شوي دي. قصه داسې پېښه شوه چه په شپه دمعراج کښې کله حضور پاک ﷺ ته د الله تعالی سره

دکلام کولو شرف حاصل شو نوالله تعالیٰ اوفرمائیل چه کله یوحیب بل حبیب له خی نوهغه شه تحفه اخلی ورخی تازما دپاره شه تحفه راوړلې ده. حضور پاک ﷺ په جواب کښې اوفرمائیل "التمعات لله الخ" دا جواب خوږیر عظیم وو ددې په بدله کښې الله تعالیٰ اوفرمائیل "السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته" داخوږیر لونی اعزاز او اکرام او انعام وو په دې وجه حضور پاک ﷺ خپل امت په دې کښې شامل کولوسره اوفرمائیل "السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين" دا امت لویه همدردی وه اودا پوره مکالمه ډیره مناسب وه په دې باندې جبرائیل امین د نبی د شان اعتراف کولوسره اوفرمائیل "اشهد ان لا اله الا الله واشهد ان محمدا عبده ورسوله" دې پوره مکالمې ته کتلوسره څوک دا وئیلی شی چه دا خطاب زمونږ د طرف نه دې په حقیقت کښې مونږ دا مکالمه نقل کوو کومه چه په شپه دمعراج کښې دالله تعالیٰ په حضور کښې شوې.

په سلام کښې د خطاب صیغې استعمالولو وجه: - عمدة القاری کښې علامه بدرالدین عینی رحمته الله علیه فرمائی په اصل کښې حضور پاک ﷺ دا کلام هغه صحابه کرامو ته اوخودلو کوم چه د حضور پاک ﷺ مخې ته وو. بیا دا کلام هغه صحابه کرامو واخستلو کوم چه غائب وو اودغه شان دا سلسله په غائبینو کښې روانه شوه. ددې کلام مطلب هم دادې چه دا صیغه د حاضر اوناظر د عقیدې لاندې نه ده بلکه دا په توگه د نقل او حکایت ده. علامه سیوطی رحمته الله علیه او نور محدثین لکه کرمانی رحمته الله علیه وغیره نقل کړی دی چه کله د حضور پاک ﷺ وصال اوشو نوصحابه کرامو به دې ځانې کښې "السلام على النبي" وئیلو په کوم چه د حاضر سره خطاب په ځانې د غائب خطاب دې.

نوله: الصالحين:

د صالحین مصداق: - ددې قید لگولوسره هغه ټول خلق خارج شو کوم چه صالح نه وی بلکه غیر صالح وی. علماء فرمائی چه صالح سړې هغه دې چه د خالق او مخلوق حقوق په ځانې راوړي اود دواړو خیال ساتي. څومره لویه خوش قسمتی ده د هغه خلقو چه صالحان دی ځکه چه د دنیا اولیاء الله اود حرمین شریفین د ائمه او فضلاء دعاگانې هغوی ته په مفتوکښې ملاوړېی صرف چه دوی صالحان جوړشی.

«- د رسول الله خپل امت ته د تشهد تعلیم ورکول

«- (۱) (۲) [۴] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(۱) اخراج مسلم كتاب الصلاة . باب التشهد في الصلاة (رقم) ۶۰ - (۴۰۳) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في التشهد (رقم) - (۲۹۰)

يُعْلِمُنَا التَّشْهِدُ ۱) كَمَا يُعْلِمُنَا السُّورَةُ مِنَ الْقُرْآنِ ۲) فَكَانَ يَقُولُ: التَّحِيَّاتُ الْمُبَارَكَاتُ ۳) الصَّلَوَاتُ الْعَلِيَّاتُ ۴) لِلَّهِ ۵) السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ ۶) السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ ۷) أَتَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَتَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ ۸) "وَأَنَا مُسْلِمٌ ۹) وَلَمْ أُجِدْ فِي "الصَّحِيحَيْنِ"، وَلَا فِي الْجُمُعِ بَيْنَ الصَّحِيحَيْنِ: "سَلَامٌ عَلَيْكُمْ" وَسَلَامٌ عَلَيْنَا" بِغَيْرِ الْفِ وَلا مِ، وَلَكِنْ رَوَاهُ صَاحِبُ "الْجَامِعِ" عَنِ التِّرْمِذِيِّ.

ترجمہ: ۱) عبد اللہ ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائی ۲) چہ رسول اللہ ﷺ بہ مونہ تہ تشہد داسی بنودلو ۳) خنکہ چہ بہ بی راتہ د قرآن یو سورت بنودلو ۴) دغسی بہ بی ویل: التَّحِيَّاتُ الْمُبَارَكَاتُ الصَّلَوَاتُ الْعَلِيَّاتُ لِلَّهِ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ أَتَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَتَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، تہول برکتناک تعریفونہ ۵) او تہول مالی او بدنی عبادتونہ د اللہ د پارہ دی ۶) ای نبی ﷺ بہ تا سلام او د اللہ رحمتونہ او برکتونہ دی وی ۷) بہ زمونہ دی ہم سلام وی او د اللہ بہ نیکو بندہ گمانو دی ہم سلام وی ۸) زہ دہی خبری گواہی وروکم چہ د اللہ خنہ سوا بل معبود نشہ او گواہی وروکم چہ محمد ﷺ د اللہ رسول دی، مسلم، ۹) او د مشکوٰۃ مؤلف فرمائی چہ مانہ خو بہ صحیحین بہ بخاری مسلم کی، او نہ بہ جمع بین صحیحین کی لفظ سَلَامٌ عَلَيْكَ اَوْ سَلَامٌ عَلَيْنَا بِغَيْرِ الْفِ لام موندلی دی ۱۰) البتہ داسی صاحب جامع الاصول د ترمذی بہ حوالہ نقل کری دی۔

تسہیلات:-

قوله: يُعْلِمُنَا التَّشْهِدُ:

دوہی مشہور تشہدات:- قعدہ اولی واجب دہ او قعدہ اخیرہ بہ مونخ کنبی فرض دہ۔ بہ دی دوارو قعدو کنبی تشہد ونیلی کیڑی۔ اوس سوال دادی چہ د تشہد بارہ کنبی لس روایتونہ موجود دی بہ کوم کنبی چہ د مختلف تشہداتو ذکر دی۔ لیکن بہ مشہورو روایتونو کنبی درہ تشہد مشہوردی۔

① تشہدین مسعود رضی اللہ عنہما ② تشہد ابن عباس رضی اللہ عنہما

③ تشہد عمر فاروق رضی اللہ عنہ۔ چونکہ بہ تشہد کنبی د اللہ تعالیٰ وحدانیت د بنہ نہ بہ بنہ طریقہ اوانداز کنبی ثابتول مقصود وی نوصحابہ کرامو بہ مختلفو الفاظو کنبی دا پیش کری دی۔ ہم دغہ وجہ دہ چہ دتہول علماؤ بہ دی باندی اتفاق دی چہ د صحابہ کرامو بہ دور کنبی بہ مختلف تشہدات لوستلی کیدل او مختلفو صحابہ کرامو مختلف تشہدات وو دغہ تہول جائز دی۔ بہ جواز او عدم جواز کنبی اختلاف نہ دی البتہ افضل غیر افضل او اولی او غیر اولی کنبی اختلاف راغلی دی خبرہ صرف د ترجیحاتودہ (الکاشف: ۲۲۲/۲)۔

د افضل تشہد بہ تعیین کنبی مدللہب:-

① امام شافعی رحمہ اللہ د ابن عباس رضی اللہ عنہما تشہد تہ افضل ونیلی دی او ہغی تہ نی ترجیح

ورکړې ده.

① حضرت امام مالک رحمته الله د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه تشهد ته ترجیح ورکړې ده کوم چه په موطا کښې دې ددې تشهد صیغې د تشهد ابن عباس رضي الله عنه په شان دي.

② امام ابوحنيفه رحمته الله د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه تشهد ته ترجیح ورکړې ده. او حنابلہ هم احنافوسره دي. (المرقات: ۶۳۰/۲، الکاشف: ۴۲۲/۲)

د تشهد ابن مسعود د ترجیح وجوهات: - ائمه احناف او حنابلہ د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه تشهد ته د یوڅو وجوهاتو د وجې ترجیح ورکړې ده:

① اول وجه امام ترمذی رحمته الله اعتراف کړې دې چه د تشهد باره کښې د جمهور صحابه تابعین عمل د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه د تشهد مطابق دې اودا حدیث په خپل مطلب ښې د ټولونه زیات اصح او واضح دي.

② د خلقو د تعلیم دپاره حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه په منبر نبوی باندې هم دغه تشهد ونيولوسره اورولې دي.

③ د تشهد ابن مسعود رضي الله عنه د الفاظو په نقل کولویاندې د ټول ائمه حدیث توافق او اتفاق دي.

④ حضور پاک صلی الله علیه و آله پخپله خله مبارک باندې حضرت ابن مسعود رضي الله عنه ته حکم ورکړو چه ددې تشهد تعلیم وړاندې امت ته ورکړه. بلکه حضور پاک صلی الله علیه و آله په ډیر اهتمام سره د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه لاس نیولوسره په دې تشهد باندې پوهه کړو. چنانچه دا حدیث "مسلل باخذ الید" په نوم سره مشهور دي. حضرت ابن مسعود رضي الله عنه د خپل شاگرد لاس نیولوسره او خودلو. تردې چه د امام ابوحنيفه رحمته الله استاذ حماد رحمته الله د امام صاحب رحمته الله لاس نیولوسره ددې تشهد تعلیم ورکړو.

⑤ د حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په تشهد کښې تجدید عمل دې ځکه چه په دې کښې دوه ځل واو سره د کلام ذکر کړې شوي دي یعنی "التعمیات لله والصلوة والطیبات لله" ددې برعکس په نور تشهد کښې عطف نشته بلکه هم یوه جمله ده کومه چه صفاتوسره ذکرده.

⑥ د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه د تشهد د ټولو نه لویه وجه د ترجیح د معراج حدیث دي. چرته چه حضور پاک صلی الله علیه و آله د الله تعالی په وړاندې پخپله دا کلمات ادا کړي دی کوم چه د عبدالله بن مسعود رضي الله عنه په روایت کښې دی.

هگل حیرانو کې واقعہ: - دلته علماؤ یو زړه راښکونکې قصه لیکلې ده چه یو کلی وال حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله له راغلو او سوال نی اوکړو "یو او یو او ټی" امام صاحب رحمته الله جواب او فرمائیل چه "یو او ټی" فقال باریک الله فیک کما باریک فی لاولئمو ټی "د مجلس حاضرین په دې خبرو اترو باندې پوه نه شو اود امام صاحب نه ټپوس اوکړو چه دې کلی وال د څه ټپوس اوکړو

او تاسو څه جواب ورکړو نو هيڅ پوه نه شو. امام صاحب عليه السلام ورته او فرمائيل چه دې سرې تپوس او کړو چه زه کوم يو تشهد وایم آيا هغه اووایم په کوم کښې چه يو واؤ دې يا هغه اووایم کوم کښې چه دوه واؤونه دی. ما هغه ته جواب ورکړو چه د ابن مسعود رضي الله عنه والا تشهد وایه په کوم کښې چه دوه واؤونه دی. په دې باندې هغه دعا وکړه چه الله تعالی دې تاد زیتون د ونې په شان مبارک کړی چه نه شرقی ده اونه غربی ده. په دې کښې دې طرف ته اشاره ده (مِنْ شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ) (سورت النور: ۳۴)

الفصل الثاني

۹۱۱- د اشارې په وخت مسبحې ټکوتې ته حرکت ورکول

۹۱۱- (۱) [۵] عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [۱] «تُمْرُ جَلَسَ، فَأَلْتَرَسَ رِجْلُهُ الْيُسْرَى، [۲] وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى فُجْزِهِ الْيُسْرَى، [۳] وَمَدَّ مِرْقَعَهُ الْيُمْنَى عَلَى فُجْزِهِ الْيُمْنَى، [۴] وَقَبَضَ ثَلَاثِينَ، وَحَلَقَ حَلَقَةً، [۵] ثُمَّ رَفَعَ أَصْبُعَهُ، [۶] فَرَأَيْتُهُ يَحْرُكُهَا يَدْعُو بِهَا»، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالدَّارِمِيُّ

ترجمه: [۱] وائل بن حجر رضي الله عنه فرمایي [۲] چې بيا رسول الله صلى الله عليه وسلم د سجدي څخه سر پورته کولو سره [۳] داسې کيښاستلو چې خپله گسه خپه يي وغورځوله [۴] او گس لاس يي په گس ورون کيښودلو او بڼي لاس په بڼي ورون باندې، [۵] او څنگلي يي جدا وساتلي (يعني څنگلي يي په ورونو دا ښودلو په وخت د اړخ سره يو ځای نه کړي) [۶] او دواړه گوتي (يعني خچي گوته او هغې ته نژدې گوته بندولو سره) د حنفي مذهب مطابق د مينځ گوتي او د بڼي گوتي حلقه جوړه کړه [۷] بيا رسول الله صلى الله عليه وسلم د شهادت گوته اوچته کړه [۸] او ما وليدل چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به هغه گوتي لره حرکت ورکولو او په هغې سره به يي اشاره (د توحيد) کوله. (ابوداؤد، دارمي)

هل اللغات: ① فَأَلْتَرَسَ: خوره ئې کړه، اونې غوروله، ② حَذَّ: أَى الْمُنْعُ وَالْقَصْلُ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ: جدا ئې اوساتله، ③ مِرْقَعَهُ: مرفق څنگل ته وائی، ④ قَبَضَ: بندې ئې کړې (يعنی کچه گوته او ورسره خواکښې گوته)، ⑤ حَلَقَ: حلقه يعنی گول دائره ئې جوړه کړه (يعنی مينځنۍ او د غټې گوتي سرونه ئې يو ځای کړل)، تسهيلات: - بوله: وَحَلَقَ حَلَقَةً:

د خللي په کيفيت کښې مذهب:-

- ① د احنافو په نيز به په تشهد کښې د اشارې کولو په وخت د ستين په شکل حلقه جوړوی.
- ② د شوافعو په نيز به حلقه په شکل د خمسين کښې جوړوی

(۱) اخرجه ابوداود کتاب الصلاة باب كيف الجلوس فی التشهد (رقم- ۹۵۷) والنسائي کتاب السهو/ باب قبض الثنتين من اصابع اليد اليمنى وعقد الوسطى والإيهام منها (رقم- ۱۲۶۸)

د اول فريق دليل: - دوی وړاندې د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما حديث نمبر ۱ نه استدلال کړې دې په کوم کښې چه د درې پنځوس عدد خودلې شوې دې.

د دويم فريق دليل: - په زیر بحث حديث کښې چې د حلقې کوم صورت ښودلې شوې دې هم دغه طريقه د احنافو په نیز راجح ده او هم دغه عدد تعیین دې.

د علم الاعداد اهميت: - دا خبره یاد ساتل پکار دی چه د اهل حساب په نیز د گوتو اشارو او کیخودوسره د خاص عدد مطرف ته اشاره کیږي. د اکائی دپاره خان له اشاره او دهائی دپاره خان له اشاره وی. د سینکړې دپاره جدا او د هزار د پاره جدا اشاره وی. یا دا فن د ټولو نه په ښه طريقه سره تقریرات رافعی کښې بیان کړې شوې دې دکوم چه اوږده تفصیلات دی بهر حال د گوتې اوچتولونه پس د دې په تاوولو کښې اختلاف شته دې.

د گوتې په تاوولو کښې مذاهب:-

① امام مالک رحمه الله فرمائی کله چې سرې په تشهد کښې د شهادت گوته اوچته وی نوییا دا په حرکت کښې ساتل پکار دی ترهغه وخته پورې چه سلام اوگرځوی.

② جمهور فقهاء فرمائی چه د گوتې اوچتولونه پس دا تاوول نه دی پکار یادی اوچته اوساتی یادی ښکته کولو سره په پتون باندې کیږدی تاوول نه دی پکار.

د اول فريق دليل: - زیر بحث حديث حضرت وائل بن حجر رضي الله عنه د دوی مستدل دې. په کوم کښې چه د "محرکها" الفاظ دی.

د دويم فريق دليل: - د حضرت عبدالله بن زبیر رضي الله عنه روایت د دوی مستدل دې په کوم کښې چه د "لايمحرکها" الفاظ راغلی دی.

د اول فريق د دليل جواب او تطبيق بين الروايات: - د وائل بن حجر رضي الله عنه په روایت کښې "محرکها" مطلب دانه دې چه گوته اوچتولوسره به تاووله او حرکت به نی وړکولو بلکه مطلب دادې چه د اشاره کولو دپاره چه به نی کله گوته اوچتوله نوهم دا اوچتول نی "محرکها" سره تعبیر کړې دی. امام بهیقي رحمته الله علیه د وائل بن حجر رضي الله عنه دا روایت کله چه په سنن بهیقي کښې روایت کړو نو د دې نه پس نی د وائل بن حجر رضي الله عنه او عبدالله بن زبیر رضي الله عنهما دواړو روایتونو کښې تطبيق وړکولو دپاره ارشاد او فرمائیلو "فیمثل ان یکون المراد بالتحريك" الاشارة بها "لا تعبر تحريكها لیکون موافقا لروایة ابن الزبیر" یعنی په دې کښې دا احتمال دې چه د گوتې تاوولونه مراد اشاره کول وی تاوول نه وی نو د وائل بن حجر رضي الله عنه او ابن زبیر رضي الله عنهما په خپل مینځ کښې موافق کیږي. (بهیقي ج ۲ ص ۱۳۲)

۹۱۲- د اشاري په وخت د ګوتې د حرکت نفی

۹۱۲- (۱) [۶۱] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُشِيرُ بِأَصْبُعِهِ إِذَا دَعَا [۶۲] وَلَا يَحْزَنُهَا»، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتَّسَائِيُّ [۶۳] وَزَادَ أَبُو دَاوُدَ: وَلَا يَمُجُّ وَذُبْعُهُ إِشَارَتُهُ.

توجه: ۱- عبد الله ابن زبير رضي الله عنه فرمايي ۲- چې رسول الله ﷺ چې به په قعده کي دعا کوله يعنې کلمه شهادت به يي ويله، نو په خپلې ګوتې سره به يي اشاره کوله ۳- ليکن هغه به يي ښوروله نه، ابوداؤد، نسايي، ۴- او ابوداؤد دا الفاظ هم نقل کړي چې د حضور ﷺ نظر به د اشاري د ګوتي څخه تجاوز نه کولو.

تسهيلات:-

نوله: وَلَا يَحْزَنُهَا:

د عدم تحرک سبابه دليل:- دا حديث واضح دليل دې چې د تحريك سبابه ذکر چه ددې نه په وړاندي حديث کښې راغلې دې هغه يا مؤل دې يا موقوف دې او عدم تحريك صراحت سره ثابت دې اودا حديث په امام مالک رحمته الله عليه باندې حجت دې.

نوله: وَلَا يَمُجُّ وَذُبْعُهُ إِشَارَتُهُ.

د مذکور عبارت په مطلب کښې درې اقوال:- ① د حضور ياک ﷺ نظر به دهغوی د اشاره بالسبابه نه وړاندي تجاوز نه کولو بلکه د قعده په وخت به د حضور ياک ﷺ نظر هم مخې ته وو.

② د حضور ياک ﷺ نظر مبارک اشاره بالسبابه باندې لگيدلې وودې دپاره چه د توحيد مضمون ښه په زړه اودماغو باندې ورجذب کړی. عام شارحينو هم دغه دويمه معنی اخستي ده.

③ د حضور ياک ﷺ نظر مبارک هغه وخت به د آسمان طرف ته نه تلو په کوم سره چه دا ناسر ملاويدلو چه حضور ياک ﷺ په ګوته سره اشاره فرماني چه الله تعالی په اسمانونو کښې دې په کوم سره چه د جهت احتمال پيدا کيږي کوم چه تجسم ته مستلزم دې اودې سره حدوث لازم دی د کوم نه چه الله تعالی پاک دې.

۹۱۳- په يوې ګوتې سره اشاره کول

۹۱۳- (۱) [۴۱] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «إِنَّ رَجُلًا كَانَ يَدْعُو بِأَصْبُعِهِ [۴۲] فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَجِدْ أَجِدْ"، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالتَّسَائِيُّ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي "الدَّعَوَاتِ الْكَبِيرِ"

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب الإشارة في الشهد (رقم- ۹۹۰)

(۲) اخرجه الترمذی باب (رقم- ۳۵۵۷) والنسائي كتاب الواقيت/تعجيل المغرب (رقم- ۵۲۰)

توجّه، ۱) ابوهريره رضي الله عنه فرمايې ۲) چې يو سري په تشهد کې (د شهادت) په دواړو گوتو سره اشاره کوله ۳) رسول الله ﷺ هغه ته وفرمايل چې په يوه گوته سره اشاره کوه په يوه گوته سره اشاره کوه. (ترمذي، نسائي، بيهقي).

هل اللغات: ① اُخِذْ أَخِذْ: أَي: اُتْرِبْ اُصْبِرْ وَاجِدْ: يعنى په يوه گوته سره اشاره کوه (ځکه ته چه دچانه دعا کوي هغه يودې.

تسهيلات: -

قوله: اُخِذْ أَخِذْ:

در جلا مصداق: د ابوداؤد او نسائي په روايت کښې داوضاحت موجود دې چه حضرت سعدبن ابى وقاص رضي الله عنه په کلمه شهادت کښې دواړو لاسونو د شهادت گوتې سره اشاره فرمائيله. کيدې شې چه داخيال نې وې چه ددې په اثبات کښې اضافه اوشې. حضورپاک ﷺ چه کله اوکتلو نو ددې عمل نه نې منع کړو او حکم نې ورکړو چه ديو وحدانيت د اثبات دپاره ديوي گوتې اشاره کوه.

۴- په قعده کښې په لاسونو د تکيه لکولو ممانعت

۴- (۸۱) وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَجْلِسَ الرَّجُلُ فِي الصَّلَاةِ وَهُوَ مُعْتَدٍ عَلَى يَدَيْهِ» رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ ۳ فِي رِوَايَةٍ لَهُ: «نَهَى أَنْ يُعْتَدِيَ الرَّجُلُ عَلَى يَدَيْهِ إِذَا تَبَضَّ فِي الصَّلَاةِ».

توجّه، ۱) ابن عمر رضي الله عنه فرمايې ۲) چې رسول الله ﷺ د دې څخه منع فرمايلي ده چې يو سري دي په لمانځه کې داسي کښي ۳) چي په خپل لاس تکيه لکولو (يعني لاسونو لگولو سره، کښي، احمد ابوداؤد، ۴) او په بل روايت کې دا الفاظ دي چه رسول الله ﷺ د دې څخه هم منع کړي ده چې انسان په لمانځه کې دي، د خپلو لاسونو په سهارا ودريري.

هل اللغات: ① مُعْتَدٍ: أَي: مُتَكَبِّرٌ عَلَى يَدَيْهِ: چه په لاس نې زور راوړلي وې او ناست وې. ② تَبَضَّ: أَي: قَامَ: اودريدلو به.

تسهيلات: -

قوله: وَهُوَ مُعْتَدٍ:

په تشهد کښې د لاسونو د گوتو کيځودو محل: - ددې مطلب دادې چه کله سري په قعده کښي نو هغه له خپل لاسونه په زمکه نه دی کيځودل پکار، بلکه دواړه لاسونه دي په پتونانو باندې کيږدي چه د گوتو سرونه په زنگونو باندې راشي په زمکه باندې کيځودل حضورپاک ﷺ منع کړی دی.

بُولِه: إِذَا تَهْنَأَ فِي الصَّلَاةِ

قيام ته د اوريدو په وخت زمکه باندې لاسونو لگولو کښې مذاهب:-

دويمه خبره په دې حديث کښې دايان کړې شوه چه کله سړې د سجدي وغيره نه پاسي نوهغه له پکار دي چه په زمکه باندې اوه اونه لگوي دې نه هم حضور پاك ﷺ منع فرمانيلې ده.

① شوافع حضراتو د جلسه او قعده نه په زمکه د لاس لگول سنت گنړي.

② امام احمد ﷺ فرماني چه بغيرد عذر نه که يوسړې لاس لگولو سره پاسيدل غواړي نو پاسيدې شي. يعنې څه گناه يا کراهت په کښې نشته.

③ د امام ابو حنيفه ﷺ مسلك دا دې چه د قيام طرف ته د پاسيدو په وخت په زمکه باندې لاس کيخودل نه دي پکار او که چاته څه عذر وي نو شرعاً صاحب عذر معذور دې هغه چه څه کوي نومجبور دي.

د اول فريق (شوافع) دليل:- د دوی مستدل ۷۹۶ نمبر حديث دې په کوم کښې چې د لاس لگولو ذکر دي.

د دريم فريق دلائل:- ① زير بحث حديث د دوی مستدل دي.

② حديث نمبر ۹۱۵ راروان حديث هم د دوی مستدل دي.

نوټ:- د دې مسئله پوره تفصيل هم په دې حديث نمبر ۷۹۶ کښې تير شوې دي.

«- په اوله قعده کښې قيام ته تلوار کول

«-» [۹۱] ① وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الرُّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ [۳] كَأَنَّهُ عَلَى الرَّضْفِ حَتَّى يَقُومَ»، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ.

ترجمه: ① عبد الله ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمايي [۲] چې رسول الله ﷺ به په اولني دوه رکعاتو (يعني په اولني قعده) کې (د تشهد د پاره) دومره کيनाستلو [۳] لکه چې حضور ﷺ په گرم کاني باندې ناست دي او (زر به) پاڅيدلو، (ترمذي، ابوداود، نسائي).

هل اللغات:- ① الرضف: د رَضْفَة جمع ده، وَهِيَ جَزَاءٌ مُخَنَّفَةٌ عَلَى النَّارِ: گرم کانړي ته وائي.

تسهيلات:- بُولِه: كَأَنَّهُ عَلَى الرَّضْفِ:

د تشبيه مطلب:- مطلب دادې چې اول التحيات لنډ وواو بغير د دعاگانو نه به وو. نو د التحيات نه پس به زر تر زره اوريدل وو. لکه چې گرم کانړي باندې ولاړ وي. ځکه چې په گرم کانړي باندې څوک زيات نشي کيناستې زر اودريږي.

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب في تخفيف القعود (رقم - ۹۹۵) والنسائي كتاب العيضة والاستعاضة / باب ما جاء

في مقدار القعود في الركنين الأولين (رقم - ۳۶۶)

الْفَصْلُ الثَّالِثُ

۹۱۶- دالتحيات مختلف الفاظ

۹۱۶- (۱۰) عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَلِّمُنَا الشَّهَادَةَ [۱] كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ: [۲] "بِسْمِ اللَّهِ، وَبِاللَّهِ، [۳] التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، [۴] السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ، [۵] السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ، [۶] أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، [۷] أَسْأَلُ اللَّهَ الْجَنَّةَ، [۸] وَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ،" رَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

توجه: حضرت جابر رضي الله عنه فرمايے [۲] چې رسول الله ﷺ به مونږ ته تشهد داسي بنودلو [۳] څنگه چې به يې راته د قرآن يو سورت بنودلو يعنې څنگه چې په اعتبار د قراعت سره د قرآن الفاظ مختلف دي دغه رنگه د تشهد الفاظ هم مختلف دي چنانچې به دي روايت کي د تشهد الفاظ داسي دي: [۴] بِسْمِ اللَّهِ وَبِاللَّهِ التَّحِيَّاتُ لِلَّهِ الصَّلَوَاتُ الطَّيِّبَاتُ السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللَّهِ وَبَرَكَاتُهُ السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللَّهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ أَسْأَلُ اللَّهَ الْجَنَّةَ وَأَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ، د الله په نوم او د الله په توفيق سره شروع کوم [۵] او ټول تعريفونه او مالي او بدني عبادتونه الله لره دي [۶] اي نبي ﷺ په تا دي سلام وي او د الله رحمتونه او برکتونه دي وي [۷] او په مونږ او د الله په نيکانو بنده گانوي هم سلام وي [۸] او زه د دې خبري گواهي ورکوم چې د الله څخه سوا بل معبود نشته او گواهي ورکوم چې محمد ﷺ د الله بنده او د هغه رسول دي [۹] زه د الله څخه د جنت خواست کوم [۱۰] او د دوزخ څخه د الله پناه غواړم. (نسائي)

تسهيلات:-

توجه: بِسْمِ اللَّهِ، وَبِاللَّهِ، التَّحِيَّاتُ لَهُ:

د حضرت جابر رضي الله عنه تشهد:- ددې حديث مبارك حاصل دادې چې دا دعا ده او په دې کيښي د تشهد بيان دي. کوم چې تشهد د جابر رضي الله عنه دي. په دې کيښي د امر صيغه نشته دي، دا به تاسو په دامر صيغې سره کله هم ملاؤ نشي کوم چې تشهد د ابن مسعود کيښي دي.

۷- د شيطان په تکليف کيښي د شهادت په ککوته د اشارې کردار

۷- (۱۱) وَعَنْ ثَابِتٍ، قَالَ: «كَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، إِذَا جَلَسَ فِي الصَّلَاةِ وَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ [۱] وَأَشَارَ بِأَصْبَعِهِ وَأَنْبَعَهَا بَعْرَةً [۲] لَمْ يَقُلْ: قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "هِيَ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنَ الْحَدِيدِ" يَعْنِي السَّبَابَةَ، رَوَاهُ أَحْمَدُ.

(۱) اخرجه النسائي كتاب التطبيق / باب نوع آخر من التشهد (رقم- ۱۱۷۵)

(۲) اخرجه احمد في المسند رقم (۱۱۹/۲)

توجه: ① نافع رضی اللہ عنہ فرمائی چې ابن عمر رضی اللہ عنہما چې به کله په لمانځه (یعنی په قعدہ) کې کیناستلو نو خپل دواړه لاسونه به یې په خپلو گونډو ایښودل او (د شهادت) په گوتې سره به یې (د وحدانیت) اشاره کوله او نظر به یې په گوته ساتلو او ویل به یې چه رحمت عالم نبی مکرم صلی اللہ علیہ وسلم فرمایلي دي چه (دا د شهادت گوته) په شیطان باندې د اوسپني څخه زیاته سخته ده یعنی د شهادت په گوتې سره د وحدانیت اشاره کول په شیطان باندې د نیزي وغیره ویشتلو څخه زیاته سخته ده. (احمد)

هل اللغات - ① أَتَعْبَأَمَرَةً: خپل نظر به نې په گوتو یا په اشاره باندې ساتلو. ② التحديد: اوسپنه

تصحیلات:-

پوله: هِيَ أَشَدُّ عَلَى الْقَيْطَانِ مِنَ الْحَدِيدِ:

د اشارې بالسبابه فائده:- یعنی دا اشاره د شیطان دپاره د اوسپنې د حملې نه زیاته سخت ده، ځکه دې اشارې سبابه سره نې دالله تعالی توحید بیان کړو او دهغه د شرک نې نفی اوکړه

۹۱۸- تشهد په پټ آواز سره د لوستلو مسنونیت

۹۱۸- (۱) (۱۲) □ وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ □ كَانَ يَقُولُ مِنَ السَّنَةِ إِخْفَاءُ التَّشْهَدِ، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ □ وَكَأَلْ هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ.

توجه: ① ابن مسعود رضی اللہ عنہ فرمایي ② چې تشهد (یعنی التحیات) په قلاز آواز سره ویل سنت دي، ابوداؤد ترمذي، او ترمذي ویلي دي چې دا حدیث حسن غریب دي.

هل اللغات - ① إِخْفَاءُ التَّشْهَدِ: تشهد (یعنی التحیات) په رو آواز سره ونیل.

تصحیلات:-

پوله: مِنَ السَّنَةِ:

د سنت مخه هر ۵۱- دلته د سنت څخه اصطلاحی معنی مراد نه ده بلکه سنت په معنی دطریقې د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم دي. اود نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم، طریقه عامه وی اصطلاحی واجب، سنت اومستحب ټولته شاملیږي دانه دی کنترول پکار چې تشهد په پټه ونیل سنت دی بلکه دا واجب دی.

پوله: إِخْفَاءُ التَّشْهَدِ:

په تشهد باندې عدم جهر گول:- دا دنبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم طریقه وه چې تشهد په پټ ونیل. ددې مطلب دا نه دي چې تشهد په رو رو ونیل سنت دی. بلکه تشهد په رو رو ونیل واجب دی.

.....

[۳۳/۱۶] بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَضِيلًا

په حضور پاک ﷺ باندې درود و لیلو فضیلت

خلاصة الباب :-

فيه عشرون حديثاً مشتملة على ست مسائل:

① كيفية الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم : ١ ، ٢ ، ١٤ ، ١٨ .

② فضيلة الصلاة على النبي : ٣ ، ٤ ، ٥ ، ١٠ ، ١١ ، ١٧ ، ١٨ ، ١٩ .

③ إِبْلَاغُ السَّلَامِ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ : ٦ ، ٧ .

④ إِبْلَاغُ الصَّلَاةِ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ : ٨ ، ١٦ .

⑤ الوعيد لمن لا يصلي على النبي ﷺ : ٩ ، ١٥ .

⑥ الصلوة على النبي سبب إجابة الدعاء : ١٢ ، ١٣ ، ٢٠ .

قال الله تعالى (إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا)

[احزاب : ٥٦]

قوله: الصَّلَاةُ:

د صلوة لغوی او شرعی معنی: په لغت کښې دعا ، استغفار ، رحمت او حسن الشاء ته وئیلې شی. د صلوة نسبت که د الله تعالی طرف ته او کړې شی نو دې نه د رحمت کامله نزول مراد دي. که د دې نسبت د فرشتو طرف ته او کړې شی نو استغفار مراد اخستې شی او که د دې نسبت انسانانو او جناتو طرف او کړې شی نو دې نه بیا دعا مراد وي. او که د دې نسبت وحوش او طیور طرف ته او کړې شی نو دې نه به تسبیح او تهلیل مراد اخستې شی

د درود شریف حکم: - پوره عمر کښې یوځل درود لوستل په هر مسلمان باندې فرض دی د قرآن پاک پورتنې آیت په دې باندې دال دي. په هر مجلس کښې چه د رسول الله ﷺ نوم په اول ځل باندې واخستې شی نو یوځل درود لوستل واجب دی که دوباره واخستې شی نو درود لوستل مستحب او سنت دی. په رسول الله ﷺ باندې درود شریف لوستل مقصود بالذات دی او بالتبع په نورو انبیاء کرامو او آل او صحابه باندې لوستل جائز دی. په مستقل توگه باندې په بل سړي باندې صلوة او سلام وئیل جائز نه دی. بلکه بعض محققینو صلوة د حضور پاک ﷺ د پاره خصوصیات کښې شمیرلې دي او سلام نی د ټولو انبیاء کرامو د پاره عام گرځولې دي او بالتبع صلوة په نورو انبیاء کرامو باندې هم لوستلې شی.

د غیر النبي د پاره د صلاة او سلام د استعمال حکم: - لمعات شرح مشکوة ج ۳ ص ۱۸۸ باندې شیخ عبدالحق رحمه الله د کلام نه معلومېږي چه صلوة او سلام نه که چرې صرف دعا

مراد واخستې شى يعنى ددې لغوى معنى مراد واخستې شى نوبياذ انبياء نه علاوه د نورو د پاره هم ونيلى شى لكه چه حضورياك ﷺ اللهم صل على آل ابى اوفى او اللهم صل على عمرو بن العاص لوستلې دې دا ټول د دعا او رحمت په توگه وو د درود په توگه نه وو. هم دغه صورت حال د لفظ ﷺ هم دې.

په مانځه كښې د درود شريف ونيلو په حكم كښې مذهب:-

① امام شافعى رحمه الله فرمانى چه التحيات كښې هم درود ونيل فرض دى اوتشهدنه پس د سلام نه ونيل هم فرض دى البته دامام احمد رحمه الله يوقول امام شافعى رحمه الله سره هم دې.
② دامام ابوحنيفه رحمه الله معتمد قول او د جمهورو مسلك دا دې كه يوسړې په يومجلس كښې د رسول الله ﷺ نوم مبارك واوړى نو يوخل درود ونيل واجب دى دې نه پس درود ونيل مستحب دى او د التحيات اوتشهد نه پس درود لوستل سنت دى.

داول فريق اول دليل:- ① د قرآن كريم د درود والايت د دوى مستدل دې.

داول فريق د اول دليل دوه جواپونه:- ① دهغې نه نى هم استدلال كړې دې. ليكن دا استدلال واضح نه دې په آيت كښې د مطلق درود ذكر دې مانځه سره خاص نه دې نه د هرخل ونيلو خبره ده.

② د دې آيت څخه دويم فريق هم فرضيت د درود ثابتوى خو په عمر كښې يوخل ونيل فرض گنړى او په خصوصى توگه د تشهدنه پس وړاندې د سلام نه سنت مؤكده دې.

داول فريق دويم دليل:- ② په احاديثو كښې د درود چه كوم فضائل ذكر دى هغه ټول د دوى مستدلات دى.

داول فريق د دويم دليل جواب:- په احاديثو كښې د درود د فضيلت بيان دې د درود لوستلو تر غيب دې دا د فرضيت دليل نه دې.

د دويم فريق دليل:- نبى كريم ﷺ حضرت ابن مسعود رضي الله عنه صرف د تشهد په لوستلو او فرمائيل اذا قلت هذا اوفعت هذا فقد تمت صلوتك دلته د درود لوستلونه بغير صرف د تشهد پورې لوستل يا په دغه اندازه باندې كيناستوياندي مونځ مكمل او جائز گرځولې شوې دې.

الفصل الأول

۹۱۹- په آخرى قعده كښې د درود ونيلو طريقه

۹۱۹- (۱) «عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي لَيْلى، قَالَ: [۱] لَقِيتُ كَعْبُ بْنَ عُجْرَةَ، فَقَالَ: [۲] أَلَا أَهْدِي لَكَ هَدِيَّةً سَمِعْتُهَا مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ [۳] قُلْتُ: بَلَى، فَأَهْدِهَا لِي، فَقَالَ: [۴] سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(۱) اخرجه البخارى احاديث الانبياء باب قول الله تعالى: مواتخذ الله إبراهيم خليلاً [النساء: ۱۲۵] (رقم- ۳۳۷۰) وسلم كتاب الصلاة. باب الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم بعد التشهد (رقم- ۶۶ - (۴۰۶)

وَسَلَّمَ فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ الصَّلَاةُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ؟ ① قَالَ: اللَّهُ قَدْ عَلَّمَنَا كَيْفَ نُسَلِّمُ عَلَيْكَ، ② قَالَ: قُولُوا: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، ③ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، ④ إِنَّكَ مُخَيِّدٌ مُجِيمٌ. ⑤ اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ ⑥ [۱۱] كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ مُجَيِّدٌ مُجِيمٌ مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ ⑦ إِلَّا أَنْ مُسْلِمًا لَمْ يَذْكُرْ عَلَى إِبْرَاهِيمَ فِي الْمَوْضِعَيْنِ.

قوله ①: عبد الرحمن بن ابي ليلى رضي الله عنه (تابعي) فرماید ② چې د حضرت کعب ابن عجره (صحابي) رضي الله عنه سره زما ملاقات وشو نو هغه وفرمايل ③ چې زه تا ته هغه شي د هديه په طور پيش نه کړم چې ما د رحمت عالم ﷺ څخه اوریدلي دي ④ ما عرض وکړو چې ماته هغه هديه ضرور را کړه نو هغه وفرمايل ⑤ مونږ څو صحابو رضي الله عنهم د حضور ﷺ څخه سوال وکړو چې يا رسول الله ﷺ په اهل بيت نبوت باندې درود څنگه وليږو؟ ⑥ الله تعالی ﷻ خودا مونږ ته ښودلي دي چې په تا باندې سلام څنگه وليږو؟ ⑦ رسول الله ﷺ وفرمايل داسې وايي: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ (اي الله په محمد ﷺ) او په آل د محمد ﷺ باندې رحمت نازل کړي ⑧ څنگه چې تا په ابراهيم عليه السلام او په آل ابراهيم عليه السلام باندې رحمت نازل کړي و ⑨ بيشکه ته بزرگ او برتر يي ⑩ اي الله په محمد ﷺ او په آل د محمد ﷺ باندې برکت نازل کړي ⑪ څنگه چې تا په ابراهيم عليه السلام او په آل د ابراهيم عليه السلام باندې برکت نازل کړي وو بيشکه ته بزرگ او برتر يي، ابخاري مسلم، ⑫ خود د مسلم په روايت کې دوه ځايه د علي ابراهيم الفاظ نشته.

هل اللغات: - ① هَدِيَّةٌ: تحفه، عطيه.

تسهيلات: - قوله: كَيْفَ نُسَلِّمُ:

الفصل درود: يعنی په التحيات کښې "السلام عليك ايها النبي ورحمة الله وبركاته" الفاظوسره الله تعالی د سلام ونيلو طريقه اوخودله يعنی په معراج کښې الله تعالی پخپله په رسول الله ﷺ باندې سلام اووئيل اود صلوة طريقه ئي ورته پخپله اوخودله ځکه چه په قرآن پاک کښې د صلوة اوسلام دواړو ونيلو حکم دي. په دې باندې حضور پاک ﷺ ارشاد وفرمائيلو چه درود ابراهيمي وايي. علماؤ ليکلي دي چه په ټولو درودونو کښې هم دغه درود افضل دي کوم چه په مانځه کښې درود ابراهيمي ونيلي شي دکوم د ونيلونه چه بريليان تقريباً محروم دي.

قوله: كَيْفَ الصَّلَاةُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ:

د اهل دوه معاني: - ① آل اهل او عيال يعنی بال بچ ته وائي ② ال تابعدار ته هم وائي.

د آل په تعيين کښې اقوال: -

① آل محمد ﷺ نه هغه اهل بيت مراد دی د چا دپاره چه صدقه اخستل حرام دی.

② د آل محمد ﷺ نه تابعدار او حکم منونکی خلق مراد دی اوهر مؤمن متقی د حضور پاک

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

① دَآلِ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ نَهْ صَرَفَ ذَنْبِي كَرِيمٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ اَهْلَ وَعِيَالٍ مُرَادِ دِي

② فخرالدین رازی رحمته اللہ علیہ فرمائی دَ حَضْرِيَاكَ عَلَيْهِ السَّلَامُ ازواجِ مطہراتِ او دَ هغوی اولاد پہ اهل بیتِ کنبی شامل دی. مطلب دا چہ ازواجِ مطہراتِ ذَا اهل بیت پہ اولِ مفهومِ کنبی شامل دی دے نہ پس نورِ خلق پہ دے کنبی شامل کرے شوی دی. ازواجِ مطہراتِ خو خپل پخپل اهل بیت دی.

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عَلَى إِبْرَاهِيمَ:

د ابراہیم علیہ السلام د تخصیص و جواہات: پہ حدیثِ کنبی درود سرہ دَ حضرتِ ابراہیم تخصیص کرے دے

① حضرتِ ابراہیم عليه السلام دَ حَضْرِيَاكَ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِالْخُصُوصِ جَدَامَجْدِ دے او

② حضرتِ ابراہیم عليه السلام علی الاطلاق جد الانبیاء دے.

③ دَ حَضْرِيَاكَ عَلَيْهِ السَّلَامُ شریعتِ محمدی پہ اصولی توگہ دَ دینِ ابراہیمی تابع دے. نو دَ مکے خلقو بہ خان تہ ابراہیمی وئیل او پہ خہ قابلِ غور عبادتونو کنبی نہ نی ددے تابعداری کولہ.
د تشبیہ یوہ قاعدہ :-

د تشبیہ قاعدہ دادہ چہ دَ ادنی تشبیہ اعلیٰ سرہ ور کولے شی دے دَ پارہ چہ ادنی مشبہ دَ کامل مشبہ سرہ ملاؤ کرے شی.

اشکال :- کہ مذکورہ قاعدہ دلته پہ درود کنبی او منلے شی نو پہ دے سرہ دَ اسلام ہفہ عقیدہ متاثر کیڑی پہ کوم کنبی چہ دافصلہ شوی چہ محمد رسول اللہ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَ تولو انبیاء نہ افضل او بزرگ دے؟

د اشکال خور جوابونہ :- ① دلته پہ کماصلیت کنبی د کاف لفظ مقحم یعنی زیاتی دے نویا خود تشبیہ خبرہ ختمہ شوه.

② تشبیہ کنبی اعلیٰ سرہ دَ ادنی تشبیہ قاعدہ اکثریہ ده. قاعدہ کلیہ نہ ده لہذا مذکورہ صورت ددے قاعدے لاندے نہ دی.

③ دلته تشبیہ پہ نفسِ صلوة کنبی ده کیفیت او کمیت دَ صلوة کنبی نہ ده. پہ نورو الفاظو کنبی دلته اشتراک فی النوع دے چہ پہ حضور اکرم صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ باندے دے نوعِ صلوة وی پہ دے کنبی بحثِ نشتہ چہ کوم یونوع اتم دے او کوم نوع غیر اتم دے

④ مشبہ بہ اقوی اعلیٰ او افضل کیدل ضروری نہ دی بلکه اوضح، اظهر او اعرف کیدل ضروری دی ہم پہ دے وجہ اللہ تعالیٰ دَ خپل نور الہی تشبیہ طاقچی او قندیل کنبی کیخودے شوی چراغ او دیوے سرہ داسے ور کرے. (مَثَلُ نُورِهِ كَمِثْلُ نُوْرِهَا مِصْبَاحٌ مِثْلُ الْمِصْبَاحِ فِي زُجَاجَةٍ) (سورت نور. ۳۴)

۴۰- په آخری قعده کښې د درود شریف لوستل

۴۰- (۳۱) [۳] وَعَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۴] «قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ كَيْفَ نُصَلِّي عَلَيْكَ؟» فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "قُولُوا: [۵] اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ [۶] كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ [۷] وَيَا أَرْكَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ [۸] كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ [۹] إِنَّكَ حَمِيدٌ مُجِيدٌ" [۱۰]، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

تو جهه: [۱] ابو حميد ساعدي رضي الله عنه فرمايي [۲] چې صحابه و رضي الله عنه عرض وكړو يا رسول الله صلي الله عليه وسلم مونږ په تا باندې درود څنگه لېرو؟ [۳] حضور صلي الله عليه وسلم ورته وفرمايل چه داسې وايي [۴] اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَيَا أَرْكَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَأَزْوَاجِهِ وَذُرِّيَّتِهِ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مُجِيدٌ، اي الله په محمد صلي الله عليه وسلم او د هغه په پاكو بيبيانو باندې او د هغه په اولاد باندې رحمت نازل كړي [۵] څنگه چې تا په ابراهيم عليه السلام باندې رحمت نازل كړي ووي [۶] او په محمد صلي الله عليه وسلم او د هغه صلي الله عليه وسلم په پاكو بيبيانو باندې او د هغه په اولاد باندې برکت نازل كړي [۷] څنگه چې تا په ابراهيم عليه السلام باندې برکت نازل كړي ووي [۸] بيشكه ته بزرگ او برتر يي (بخاري، مسلم)

تسهيلات:-

توله: وَأَزْوَاجِهِ:

د درود الفاظ او مختلفې صيغې: - د درود الفاظ او ددې صيغې په مختلف انداز كښې راغلي دي لكه څنگه چه دمشقوة په احاديثو كښې هم مختلف صيغې راغلي دي. علماؤ ددې متعلق كتابونه ليكلي دي. څه صيغې د احاديثونه ثابتې دي او څه د بزرگانو د معمولاتونه نقل دي. بهر حال كومې صيغې چه د شان نبوي منافي نه وي دهغې اختيارول دزيات برکت سبب دي. علماء ليكي چه درود ابراهيمي د ټولو نه افضل دي.

۴۱- د درود شريف لوستلو فضيلت

۴۱- (۳۱) [۳] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۴] "مَنْ صَلَّى عَلَى وَاحِدَةٍ: صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرًا" [۵]، رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

تو جهه: [۱] ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلي الله عليه وسلم وفرمايل [۲] كوم سړي چې په ما يو

(۱) اخرجه البخاري احاديث الانبياء باب قول الله تعالى: «يؤتخذ الله إبراهيم خليلاً» [النساء: ۱۲۵] (رقم- ۳۳۶۹) ومسلم كتاب الصلاة. باب الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم بعد التشهد (رقم- ۶۶ - ۴۰۷)

(۲) اخرجه مسلم كتاب الصلاة. باب الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم بعد التشهد (رقم- ۷۰ - ۴۰۸) والترمذي كتاب الوتر/باب ما جاء في فضل الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم (رقم- ۴۸۵) والنسائي كتاب السهو/باب الفضل في الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم (رقم- ۱۲۹۶) والدارمي كتاب الصلاة/باب: في فضل الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم (رقم- ۲۸۱۴)

خل درود وليبري الله تعالى ﷺ په هغه لس خله رحمت نازلوي (مسلم)
تسهيلات:- بوله: صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

۱۵ اشكال:- درود لوستونكى د الله تعالى نه د رسول الله ﷺ د پاره يو درود ليكلو دعا او غوښتنه نو د حضور پاك ﷺ د پاره خو يو درود شو او د درود لوستونكى د پاره لس درود شو. په دې كېنې خو په نبى عليه السلام باندې يو رحمت او په امتي باندې لس رحمتونه شو.

۱۵ اشكال دوه جوايونه:- ① دې امت ته په يوه نيكى باندې د لسو نيكو ثواب ملاويږي نو د دې اصولو مطابق دلته هم په يو درود ونيول باندې هم په بني عليه السلام باندې لس رحمتونه نار لېږي.

② شيخ عبد الحق رحمه الله دا جواب هم ور كړې دې چه ممكن دى د الله تعالى د طرف نه د حضور پاك ﷺ د پاره يو خصوصى درود زمونږ د زرگونو درودونو نه زيات غوره وي لكه چه يوه مرغله د زرگونو درهم نه افضل وي.

الفصل الثاني

۹۲۲- د يو درود لوستلو كمال

۳۳- (۱) عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: "مَنْ صَلَّى عَلَى صَلَاةٍ وَاحِدَةٍ، صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرَ صَلَوَاتٍ، وَحُطَّتْ عَنْهُ عَشْرُ خَطِيئَاتٍ،" وَرَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

توجه:- حضرت انس رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ① كوم سړي چې په ما يو ځل درود لېږي الله تعالى ﷺ په هغه لس رحمتونه نازلوي ② او د هغه لس گناهونه معاف كوي ③ او د تقرب الي الله په سلسله كي، د هغه لس درجي اوچتوي. (نسائي)
حل اللغات:- ① حُطَّتْ: د مجهول صيغه ده، بِمَعْنَى كُفِّرَتْ: رجيمې، معاف كيږي. ② خَطِيئَاتٍ: گناهونه.

تسهيلات:-

بوله: صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

د صلاة په معنى كېنې دوه اقوال:- ① دلته د صلوٰة څخه مراد بخشش دي

② صلاة په معنى د تعظيم دي.

بوله: عَشْرَ صَلَوَاتٍ:

د لس د عدد مخخه رواه:- حديث پاك كېنې د لس عدد د كثرت خودلو د پاره دې تحديد ترې مراد نه دي.

① اخرج النسائي كتاب السهو/باب الفضل في الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم (رقم- ۱۲۹۷)

۴۳- د قیامت په ورځ نبی علیه السلام ته د نزدیکی ذریعه

۴۳- (۱) [۵] وَعَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: «أَوَّلَى النَّاسِ بِى يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْرَهُهُمْ عَلَى صَلَاةٍ»، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

ترجمه: [۱] ابن مسعود رضی الله عنہ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] د قیامت په ورځ به په خلقو کې ماته د ټولو څخه زیات نزدې هغه خلق وي چې په ما باندې زیات درود ليري. (ترمذي)

هل اللغات: ① أولی الناس: أي: أقربهم: ډیر نزدې، ډیر غوره په خلقو کېنې.

تسهيلات:-

قوله: أولی الناس بی:

په کثرت درود د معیت د حاصلیدو وجه:- ای اقرب الناس یعنی یوځانی اوسیدلو او معیت په حواله سره ماته د ټولو نه زیات نزدې به هغه خلق وي چه د زیات نه زیات درود وائی ځکه چه کثرت درود د کثرت یاد دلیل دي او کثرت یاد د محبت دلیل دي او د محبت صله معیت دي په دي وجه به په جنت کېنې ورسره وي.

په حدیث کېنې د بشارت مصداق: ابن جبار رحمه الله د دي حدیث وضاحت کېنې لیکلی دي چه د حضور پاک ﷺ د دي اوچت بشارت مصداق محدثین دي ځکه چه د محدثینو جماعت حدیث خود لوسره د ټولو نه زیات درود وائی.

۴۴- د فرشتو په ذریعه نبی علیه السلام ته د امت سلام رسول

۴۴- (۱) [۶] وَعَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِنَّ لِلَّهِ مَلَائِكَةً سَاجِدِينَ فِي الْأَرْضِ [۲] يَلْقَوْنِي مِنْ أَمَتِي السَّلَامَ»، رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَالدَّارِمِيُّ.

ترجمه: [۱] ابن مسعود رضی الله عنہ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] د الله تعالی جل جلاله ډيري فرشتي په زمكه كې سباحت كوي (گرځي) [۳] چه زما د امت سلام ماته رسوي، (نسائي، دارمي)

هل اللغات: ① سَاجِدِينَ: أي: سَائِينَ بِكَلْبَةٍ: ډيري گرځيدونكي.

تسهيلات:-

قوله: مَلَائِكَةً سَاجِدِينَ:

د فرشتو يو گشت كوونكي جماعت:- يعنی د فرشتو يو گشتی جماعت دي چه صرف په دي

(۱) اخرج الترمذي كتاب الوتر / باب ما جاء في فضل الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم (رقم - ۵۸۴)

(۲) اخرج النسائي كتاب السهو / باب السلام على النبي صلى الله عليه وسلم (رقم - ۱۲۸۲) والدارمي كتاب الصلاة / باب: في

فضل الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم (رقم - ۲۸۱۶)

باندې مقرر دی چه د دنیا په کوم یو گوټ کښې څوک سرې په رسول الله ﷺ باندې درود وانی هغه فریښتي دا درود حضور پاک ﷺ ته رسوی. اوس ددې ترتیب څنگه دې دا هم الله تعالی بهتر پیژنی د تگ راتگ سلسله هم کیدې شی. اود برقی نظام په شان هم کیدې شی. د ټیلي فون په طرز باندې هم څه سلسله کیدې شی داهیڅ گران نه دی ددې حدیث تعلق هغه اشخاص سره دې چه لري لري علاقه کښې درود وانی لیکن کوم خلق چه د حضور پاک ﷺ روضه مبارکه سره ځواکي درود وانی هغه پخپله نبی کریم ﷺ اوری دهغې د رسولو ضرورت نه وی لکه چه په راتلونکي حدیث کښې راروان دی.

ه حدیث نه مستنبط شوی فواید: ① نبی کریم ﷺ هر ځانی حاضر اوناظر نه دې گنی د فریښتو دې نظام قائم کولوڅه ضرورت نه وو

② حضور پاک ﷺ ته په قبر مبارک کښې حیات جاودانی حاصل دې.

③ اوهم ددې ځانی نه داخبره هم ثابته شوه چه حضور پاک ﷺ غیب دان نه وو گنی په مینځ کښې ددې واسطوڅه ضرورت وو.

نبی علیه السلام ته د درود لیکنکی نوم اخستل: - بعض روایاتو کښې راځی فریښتي د درود لوستونکی د حضور پاک ﷺ په وړانډې دهغه نوم هم اخلی چه دا درود د فلانکی ځونی د فلانکی د طرف نه دې.

۹۲۵- د نبی علیه السلام سلام لیکنکی ته جواب ورکول

۹۲۵- (۴) [۱۷] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "«مَا مِنْ أَحَدٍ يُسَلِّمُ عَلَيَّ [۱۷] إِلَّا رَدَّ اللَّهُ عَلَيَّ رُوحِي، حَتَّى أَرُدَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ»" رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ فِي: "الدَّعَوَاتِ الْكُبْرَى".

ترجمه: ① ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② هر کله چې يو سړي په ما سلام ليري ③ نو الله تعالی تبارک و تعالی زما روح واپس کوي تر دې چې زه د هغه د سلام جواب ورکوم، (ابوداؤد، بیهقي)

تسهيلات:- بوله: رَدَّ اللَّهُ عَلَيَّ رُوحِي:

په حیات النبی باندې اشکال: - د اهل سنت والجماعت دا یومسلمه عقیده ده چه حضور پاک ﷺ په خپل قبر کښې حیات دې او د مرگ د تحقق نه پس الله تعالی حضور پاک ﷺ ته حیات جاودانی ورکړې دي. مسئله هم دغه ده چه حیات الانبیاء کرام کښې د چا څه قابل ذکر اختلاف نشته دې. لیکن ددې حدیث نه معلومېږي چه د حضور پاک ﷺ حیات مستمره او دائمی نه دې بلکه بعض وخت د سلام د جواب دپاره په جسد اطهر کښې روح راواپس کولې شی نوییا حضور پاک ﷺ جواب ورکوی؟

اشكال جوابونه:-

دَدې سوال علماء کرامو او شارحين حديث مختلف جوابونه ورکړي دي. علامه سيوطي رحمته الله تقريباً پنځلس جوابونه ورکړي دي مگر په اصل کښې دوه يا درې جوابونه داسې دي کوم چه کافي هم دي او زړه ته هم لگي.

① دَ رُوحِي چه کوم لفظ دې دَدې نه مراد نطق دې يعنې رد الله على نطقى. (کذا قال ابن حجر رحمته الله في فتح الباري)

② الاد الله على رُوحِي چه کومه جمله ده دا په حقيقت کښې حال واقع دې او د قاعده مطابق دلته قد محذوف دې اصل عبارت داسې دي "الا وقد رد الله على رُوحِي" يعنې څوک هم چه سلام وړاندې کوي نوحال داوي چه الله تعالى زما روح واپس کړې وي. (کذا قال البيهقي وابن حجر والسيوطي)

③ دَ حضورياک عليه السلام روح مبارك هروخت د تجليات الهييه مشاهده کښې په ملا على کښې مشغول وي او حضورياک عليه السلام په مکمل توگه باندې دې طرف ته متوجه وي خو چه قبر سره څوک سلام پيش کوي نو د جواب د پاره روح را واپس کولې شي نو بيا حضورياک عليه السلام جواب ورکوي.

په دريم جواب باندې اشکال:- په دې جواب باندې دا اشکال دې چه په حضورياک عليه السلام باندې هروخت د اطراف عالم نه سلام پيش کولې شي نو بيا د انفصال روح څه تصور کيدې شي؟

د بحث خلاصه:- بهر حال دا د عالم برزخ معامله ده بهتر هم دغه ده چه د لتون نه بغيردا اومنلې شي چه حضورياک عليه السلام د سلام جواب ورکوي. نيز دې خلکو ته په اوريدوسره ورکوي او د لرې نه سلام د قربستو په ذريعه رسيږي او حضورياک عليه السلام جواب ورکوي لکه چه په راتلونکي حديث کښې راځي.

۱۲۱- نبی علیه السلام ته د امت سلام رسيدل

۱۲۱- (۸) [۱] وَقَعَهُ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۲] «لَا تَجْعَلُوا أَيُّوتَكُمْ قُبُورًا» [۳] وَلَا تَجْعَلُوا قُبُورِي عِيْدًا [۴] وَصَلُّوا عَلَيَّ، فَإِنْ صَلَّاتُكُمْ تَبْلَغْنِي حَيْثُ كُنْتُمْ» [۵]، رَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

ترجمه: [۱] ابوهريره رضي الله عنه فرمايي چې ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه اوريدلي دي [۲] چې خپل کورونه د قبرونو په شان مه ساتئ [۳] او زما په قبر د اختر (پشان ميله) مه جوړوي [۴] او تاسو په ما درود ليرې هر چېرته چې تاسو يې ستاسو درود ماته رارسېږي. (نسائي)

هل اللغات: ① تَبْلَغْنِي: أَي: يَوْضُلُون: رارسولي کيږي ماته.

تسهيلات :- قوله: لَا تَجْعَلُوا بَيُوتَكُمْ قُبُورًا:

ه گورونو مخفه قبرونه نه جوړولو په مفهوم کښې **دوي اقوال ١-** ① خپل مری په کورنو کښې مه خښه ونی ځکه چه د تدفين دپاره عام قبرستان مقرر دې حضور اکرم ﷺ د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها په حجره مبارکه کښې ځکه دفن کړې شو چه دانبياء په خصوصیات کښې یو دا هم دې چه چرته د نبی انتقال اوشی هم هلته دې خښ کړې شی. د رسول الله ﷺ انتقال د حضرت عائشه رضی الله عنها په حجره مبارکه کښې شوې وپه دې وجه هم هلته د حضور پاک ﷺ تدفين اوشو.

① په خپلو کورونو کښې داسې مه کیږنی چه نه په دې کښې مونځ وی نه عبادت وی نه ذکر اذکار وی لکه چه په قبرونو کښې مری وی چه صرف پراته وی بلکه تاسود کور ماحول د عبادت ماحول جوړ کړنی دې دپاره چه په کورونو کښې برکتونه راشی اوستاسو عبادت ته په کتلوسره ستاسو اولاد هم عادت شی. ددې صورت به داوی چه د فرائض نه علاوه نوافل او ذکر اذکار په کورونو کښې کونی.

② قبرستان خپل کور مه جوړه ونی چه هلته لارښنی اومنجاوران شنی اوهم هلته خانی جوړ کړنی ځکه چه په دې سره د زیارة القبور مطلب فوت کیږی کوم چه رقت قلب دې بلکه کله کله زیارت کول پکار دی دې دپاره چه عظمت او احترام نی باقی پاتې شی. ملاعلی قاری رحمه الله نور هم مطلبونه لیکلی دی مگر د حدیث د ظاهری کلام نه داسې معلومیږی چه رومې معنی زیاته واضح او راجع ده.

قوله: وَلَا تَجْعَلُوا قُبُورِي عِيْدًا:

د قبر مبارک مخفه دا اختر جوړولو مفهوم :- مطلب دادې چه زما د قبر نه دمیلې خانی مه جوړه ونی په دې باندې داخر په شان منظر مه جوړه ونی چه هلته لهوولعب د زیب اوزینت مظاهره وی اود کیف اوسرور مظاهره وی دغه شان رایو خانی کیدل د غفلت سبب او د بی ادبی سبب دې لکه چه یهودیان اونصاری دغه شان کونکی راروان دی.

قوله: وَصَلُّوا عَلَيَّ:

اشکال :- شیخ عبدالحق رحمه الله لمعات کښې لیکلی چه کله حضور پاک ﷺ په روضه اطهر باندې د داسې راجمع کیدو نه منع فرمایلی نو یوقدرتی سوال پیدا کیږی چه قبر شریف سره یو خانی کیدو سره درود اوسلام پیش کول مقصود وی ددې نه نی څنگه منع کړل اوکه چرې منع شونو بیا به څه کوی درود اوسلام به څنگه پیش کوی؟

دا اشکال جواب :- ددې جواب په دې جمله سره ورکړې شو چه تاسو چرته هم ونی هم دهغه خانی نه درود اوسلام وړاندې کوئی ستاسو درود ماته رارسولې شی ددې فکر مه کوئی یعنی حضوری بالا احوال والقلوب کافی دې حضور بالابدان په خانی دا قولی حاضری کافی.

۱۲۷- په نبی علیه السلام د درود نه لیرلو وعید

۳۷- (۹۱) [۱] وَعَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «رَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ ذَكَرْتُ عَنْدهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَى [۳] وَرَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ دَخَلَ عَلَيْهِ رَمَضَانُ [۴] لَمْ يَسَلِّمْ قَبْلَ أَنْ يُغْفَرَ لَهُ [۵] وَرَغِمَ أَنْفُ رَجُلٍ أَذْرَكَ عَنْدهُ أَبَوَاهُ الْكِبَرُ وَأَحَدُهُمَا [۶] فَلَمْ يَدْخُلْهُ الْجَنَّةَ» [۷] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

تورجعه: [۱] ابوهريره رضي الله عنه راوي دي [۲] چې رسول الله صلي الله عليه وسلم او فرمائيل چه د هغه سړي پوزه دي په خاورو ولړل شی چې د هغه مخکې زما ذکر وشي او هغه به ما درود ونه ليرېږي [۳] او د هغه سړي پوزه دي په خاورو ولړل شی چې په هغه باندې د رمضان د روژي، مياشت راشي [۴] او د هغه د بخښني څخه مخکې تيره شوه [۵] او د هغه سړي پوزه دي په خاورو ککړه شی چې مور ويلار يا په هغوی کې يو د هغه په مخکې بوډا شی [۶] او هغوی هغه په جنت کې داخل نه کړي. (ترمذي)

هل اللغات: ① رَغِمَ: مَعْنَاهُ لُغِبَ بِالرَّغَامِ وَهُوَ اللَّزَابُ، أَي: ذُلٌّ وَهَانٌ. يَعْنِي: د هغه سړي پوزه دي په خاورو ککړه شی د چا مخې ته چه زما نوم راشي او هغه درود اونه وائي، يعنی هغې دې ذليله او سپک شی. ② اَسَلَّمَ: أَي: التَّسَلَّى: ختمه شی، تيره شی.

تسهيلات: - قوله: وَرَغِمَ:

درې قسمه خلکو ته د حضور پاک صلی الله عليه وسلم يد دعا: -

① **دروډ شريف نه ويونکي:** - مطلب دا چه په اول ځل کله نوم راشی نو درود وئيل واجب دی هغه دا اوونه وئيل يا بار بار راتلو باندې درود اونه وئيل دا سره ددې چه مستحب دی ليکن د مطلق وعيد تعلق هم دنيا سره دې د آخرت د وعيد ذکر نشته دې ځکه چه پوزه په خاور ککړېدو سزا هم د دنيا ده. دې نه معلومه شوه چه بار بار درود وئيل واجب نه دی بلکه مستحب دی.

② **په رمضان کښې د الله تعالی څخه غفلت کوونکي:** - بل د هغه سړي پوزه دي په خاورو ککړه وي په چا باندې چه د رمضان په د رحمتونو والا مياشت راشی او تيره هم شی ليکن دا سړي د جنت تلو مستحق جوړ نه شی ځکه چه هغه د رمضان حق ادا نه کړو.

③ **د مور پلار په خدمت کښې کوټاهي کوونکي:** - دريم د هغه سړي پوزه دي په خاورو ککړه شی چه د خپل مور پلار نه يو يا دواړه د بوډا والي په حالت کښې اووښی اودې د هغوي داسې خدمت او قدر اونه کړی دکوم په وجه چه دې جنت ته داخل شی يعنی چه د هغوي د خدمت نه کولو په وجه د جنت مستحق جوړ نه شی نو داسې ډير لوښی بد بخته دي.

النِّصْفِ، قَالَ: «مَا شِئْتُ» [۷] فَإِنْ زِدْتَ فَمَوْعِزَتَكَ، قُلْتُ: قَالَتَا لَيْسَ بِهَا، قَالَ: «مَا شِئْتُ، فَإِنْ زِدْتَ فَمَوْعِزَتَكَ» [۸] أَجْعَلُ لَكَ صَلَاتِي كُلَّهَا» [۹] قَالَ: «إِذَا تَكَلَّمْتَ هَكَذَا، وَتَكَلَّمَ لَكَ ذُنُوبُكَ»، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

ترجمه ۱۰: ابي ابن كعب رضي الله عنه فرمايې [۷] چې ما عرض وکړو يا رسول الله صلى الله عليه وسلم زه په تابه کثرت سره درود ليرېم [۸] يعنې په کثرت سره درود استول غواړم نو اوس راته ته اووايه چې، خپلي دعا د پاره چې ما کوم وخت مقرر کړي دي په هغې کې څومره وخت به تا د درود ليرلو د پاره مخصوص کړم؟ [۹] حضور صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل څومره چې ستا زړه غواړي ما عرض وکړو آيا څلورمه حصه (وخت مقرر کړم) حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل څومره چې ستا زړه غواړي که زيات وخت مقرر کړي نو ستا د پاره بهتره ده [۱۰] ما عرض وکړو آيا نيم وخت مقرر کړم؟ وي فرمايل څومره چې ستا زړه غواړي [۱۱] که زيات مقرر کړي نو ستا د پاره بهتره ده ما عرض وکړو د ورځي دوه حصي وخت مقرر کړم وي [۱۲] فرمايل څومره چې ستا زړه غواړي که د دې څخه زيات مقرر کړي نو ستا د پاره بهتره ده [۱۳] ما عرض وکړو ښه ده زه د خپلي دعا ټول وخت ستا صلى الله عليه وسلم د درود د پاره مقرروم [۱۴] حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل بس اوس به داستا کفايت وکړي (ستا د دين و دنيا مقاصد به پوره کړي) او ستا گناه به معاف شي. (ترمذي)

هل اللغات: ① هَكَذَا: حاجات او ضروريات (يعنی د دين او دنيا ټول ضروريات او مقاصد مراد دي). ② تَكَلَّمَ: أي تَفَقَّرَ: اوبه رږوی يعنی اوبه نې بڅښی.

تسهيلات: - دامت دپاره خوشخبري:

قوله: أَكْثَرُ الصَّلَاةِ:

حديث په مطلب کښې دوه اقوال: - ① مطلب دادې چه زه د زيات نه زيات درود ليرلو اراده لرم تاسو دهغې خدمتعين کړئ چې زه دومره ځل وایم

② مطلب دادې چه يا رسول الله زه دخپل ذات دپاره ډيره دعا کوم اوس زه غواړم چه ددعا په دغه وختونو کښې په تاسو باندې درود اووايم. لهذا هم تاسو راته مقرر کړئ چې څومره وایم درود شريف ته د وخت وړ کولو غلور در چې:

① ددې په جواب کښې حضور پاک صلى الله عليه وسلم وفرمايل چه څومره دې زړه غواړی وایه ته پخپله په خپلو وختونو باندې پوهیږې د ځان دپاره مقرر کړه.

② په دې باندې صحابی او فرمائيل چه څلورمه حصه وخت مقرر کړم حضور پاک صلى الله عليه وسلم تحديد اونه فرمائيلو بلکه وئې فرمائيل چه څومره غواړې او که زيات کولې شي نوزياته بهتره ده.

③ صحابی د نيم وخت تپوس اوکړو نو حضور پاک صلى الله عليه وسلم هم هغه جواب ورکړو بيا صحابی ددریمې حصې تپوس اوکړو نو حضور پاک صلى الله عليه وسلم بيا هم هغه جواب ورکړو

⑥ په دې باندې ابی بن کعب رضی الله عنه او فرماښل زه خپل ټول وخت په درود کښې صرف کول غواړم.

هـ **کثرت درود فوائد** - ① په دې باندې نبی مکرم ﷺ او فرماښل چه که داسې دې او کړل نو ستا د دنیا ټول ضرورتونه به پوره کړې شی

② اوستا ټول گناهونه به معاف کړې شی ددې حدیث نه معلومه شوه چه د درود ونیلو بی شمیر فائدې دی د دین او دنیا ټول ضرورتونه پوره کيږی د شمیر او تعداد هیڅ حد او څه شرط نشته دي.

هـ **ابی بن کعب معمول** :- حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه خپل اوراد او وظائف ټول وختونه د درود دپاره وقف کړل په دې باندې د حضور ﷺ د طرف نه ددغه انعام زیرې ملاؤ شو چه دپوره امت دپاره بشارت او زیرې دي.

۱۳۰- د درود څخه وروسته د غوښتلي دعا قبولیت

۱۳۰- (۱۲) [۱۲] وَعَنْ فَضَالَةَ بْنِ عُبَيْدٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۱] «يُنَادِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاعِدًا إِذَا دَخَلَ رَجُلٌ فَصَلَّى، فَقَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي» [۲] قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "عَجَلْتُ أَيْهَا الْمُصَلِّي، إِذَا صَلَّيْتَ فَقَعَدْتَ، فَأَخْبَدَ اللَّهُ يَمَاهُ وَأَهْلَهُ، [۳] وَصَلَّ عَلَيَّ، ثُمَّ أَدْعُهُ"،

ترجمه: ① فضاله بن عبید رضی الله عنه فرمایي چې (یوه ورځ) رسول الله ﷺ ناست وو ناڅاپه یو سړي راغې هغه مونځ وکړو [۲] بیا یې دا دعا وغوښتله اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِي وَارْحَمْنِي (ای الله ما وبخښي او په ما رحم وکړي) [۳] د دې په اوریدو، رسول الله ﷺ ورته وفرمایل ای مونځ کونکي ته (د دعا ترکیب ترک کولو سره، تلوار وکړو) [۴] بیا یې ورته وفرمایل هر کله چې ته مونځ وکړي نو (د لمانځه څخه وروسته د دعا دپاره، کینه او د الله تعریف وکړه څنگه تعریف چې دهغه لائق دي) او په ما درود ولیږه بیا چې ته څه غواړي د الله څخه یې وغواړه (لکه چې رسول الله ﷺ هغه ته د دعا آدب او طریقه وروښودل،

① قَالَ: ثُمَّ صَلَّي رَجُلٌ آخَرُ بَعْدَ ذَلِكَ، [۲] تَحْمِيدُ اللَّهِ، وَصَلَّى عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، [۳] فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَيْهَا الْمُصَلِّي، إِذَا عَجَجْتَ" [۴] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَرَوَى أَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ مُتَوَاتِرًا.

ترجمه: ① حضرت فضاله رضی الله عنه وایي چه د هغه څخه وروسته یو بل سړي مونځ وکړو [۲] په آخر کې، هغه د الله تعالی تعریف هم بیان کړو او په حضور ﷺ یې درود هم ولیږلو (خو هغه دعا ونه غوښتله) [۳] حضور ﷺ هغه ته وفرمایل [۴] ای مونځ کونکي ته دعا هم وغواړه قبوله به شي. (ترمذي، ابوداؤد، نسائي)

تسهيلات: - بوله: عَجَلْتُ:

په عجلت او سرعت كېنې فرق: - عَجَلْتُ: جلتى دې او كړه «ددې په معنى كېنې بل لفظ سرعت هم دې دواړو كېنې فرق ددې چه سرعت اكثر د خير او د نيكي په كارونو كېنې استعمالېږي او عجلت صرف د شر په خاى كېنې استعمالېږي.

۳۱- د دعا د قبلیدود پاره درود لوستل

۳۱- (۱۱۳) [۱۱۳] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كُنْتُ أَصَلِّي وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبُوبَكْرٌ وَغُمَرَاءُ مَعَهُ، فَلَمَّا جَلَسْتُ بَدَأْتُ بِالنَّهْأِ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى، ثُمَّ الصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ دَعَوْتُ لِنَفْسِي، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "سَلْ تُعْطَهُ، سَلْ تُعْطَهُ"، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

توجهه: [۱] عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه فرمايې [۲] چې (يوه ورځ) ما مونځ كولو او رسول الله صلى الله عليه وسلم تشريف فرماو حضرت ابوبكر رضي الله عنه او حضرت عمر رضي الله عنه هم ورسره حاضر وو [۳] نو د لمانځه څخه وروسته، چې كله زه كيناستم او د الله جل شانہ تعريف بيانول مي شروع كړل [۴] بيا مي په حضور صلى الله عليه وسلم درود وليږلو [۵] د هغه څخه وروسته «د خپل ديني او دنيوي مقاصدو د پاره مي) دعا وغوښتله [۶] (د دي ليدلو سره) رسول الله صلى الله عليه وسلم راته وفرمايل غواړه په دريه كړل شى غواړه دريه كړل شي (يعني دعا غواړه ضرور به قبلېږي). (ترمذي)

تسهيلات: -

بوله: ثُمَّ الصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

د دعا د قبوليت دپاره د درود شريف وئيل: - ځينې وائي چې شايد ددې نه مراد حضرت ابن مسعود رضي الله عنه وي. لكه څنگه چې راتلونكي حديث كېنې راځي. حاصل د حديث دا دى چې حضور صلى الله عليه وسلم د دعا آداب خودلى دى چې د مونځ نه پس اول د الله تعالى تعريف بيان كړئ، بيا درود او وائې، بيا دعا او كړې نو الله تعالى به ستاسو دعا قبوله كړي.

د موقع نه پس په جمات كېنې پرته ناسته كول: - ابن مسعود رضي الله عنه فرمائى چې دې حضراتو مونځ كړي وو او مسجد كېنې ناست وو. او ما مونځ كولو نه پس دعا او كړه. نبى كريم صلى الله عليه وسلم او فرمايل چې حمد او درود نه پس كومه دعا او غوښتلې شى نوالله تعالى به هغه قبلوى. دې نه معلومه شوه چې مونځ نه پس لږ ساعت په مسجد ناسته سنت ده.

(۱) اخراج الترمذی کتاب السفر/باب ما ذکر فی الثناء على الله، والصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم قبل الدعاء (رقم- ۵۹۳)

الفصل الثالث

۹۳-۳ درود لوستلو ترغيب

۹۳۳- (۱۱۳) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ^[۱] «مَنْ مَرَّ أَنْ يَكْتَالَ بِالْكَئَالِ الْأَوْفَى ^[۲] إِذَا صَلَّى عَلَيْنَا أَهْلَ الْبَيْتِ؛ فَلْيَقُلْ: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ، وَأَزْوَاجِهِ أَهْلَابِ الْمُؤْمِنِينَ، وَذُرِّيَّتِهِ، وَأَهْلِ بَيْتِهِ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ ^[۳] إِنَّكَ مُحَمَّدٌ عَمِيدٌ»، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: ^[۱] ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمايل ^[۲] کوم سري ته چې دا خوښ وي (يعني د هغه دا خواش وي) چې هغه ته پوره (او د زيات خخه زيات) ثواب حاصل شي ^[۳] نو هغه ته پکار دي چې زمونږ په اهل بيت باندې دي داسې درود وليږي ^[۴] اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَأَزْوَاجِهِ أَهْلَابِ الْمُؤْمِنِينَ وَذُرِّيَّتِهِ وَأَهْلِ بَيْتِهِ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ مُحَمَّدٌ عَمِيدٌ، (اي الله تعالی صلی الله علیه و آله په محمد صلی الله علیه و آله باندې چې نبي امي دي ^[۵] د حضور صلی الله علیه و آله په پيښانو مبارکو چې د ټولو مؤمنانو ميندي دي او د حضور صلی الله علیه و آله په اولاد و اهل بيت باندې رحمت نازل کړي ^[۶] څنگه چې تا په ال د ابراهيم عليه السلام باندې رحمت نازل کړي و ^[۷] بيشکه ته بزرگ او برتر يي. (ابوداؤد)

هل اللغات: ① مَرَّ: أي: أَجْبَهُ وَأَصَبَ: يعني دانې خواش وي او خوښه نې گنړي.

② يَكْتَالَ بِالْكَئَالِ: عِبَارَةٌ عَنْ تِلْ الْقَوَابِ الْوَافِي، أي: يُعْطَى الثَّوَابُ: يعني زيات ثواب حاصل کړي.

تسهيلات: - قوله: الْأُمِّيِّ:

مخکنی کتابونو کښې د حضور پاک صلی الله علیه وسلم مشهور لقب: - د رسول الله صلی الله علیه وسلم نومونه دی څه نومونه داسې هم دی چه د حضور پاک صلی الله علیه وسلم په خصوصيات او صفات په بنياد باندې دی. پخوانو کتابونو کښې د حضور پاک صلی الله علیه وسلم مشهور لقب اومشهور تعارف "النبي الامي" وو د کوم د ذکر چه په تورات او انجيل کښې وو او د يهوديانو اونصاري په ژبو باندې عام وو. په قرآن کريم کښې د حضور پاک صلی الله علیه وسلم دپاره دا لقب دوه ځل استعمال کړې شوي دي. سورت اعراف آيت نمبر ۱۵۲ او ۱۵۷ کښې "النبي الامي" مبارک لقب ذکر دي. د "أَمِّيِّينَ" لفظ په قرآن کريم کښې درې ځل راغلي دي د کوم نه چه اهل عرب او اهل مکه مراد اخستي دي.

د لفظ امي تحقيق: - "امي" د ام طرف ته منسوب دي دي نه مراد هغه سري دي چه ليکل اولوستل نه پيژني، حضور پاک صلی الله علیه وسلم ته امي هم په دي اعتبار سره وائي چه هغوی د پيدائش نه پس نه د يواستاد په وړاندې شاگردی کړي اونه چرته يو مکتب ته تللي. څلويښت

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة باب الصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم بعد التشهد (رقم- ۹۸۲)

کالپوری حضور پاک ﷺ هم دغه شان پاتې دې څنگه چه هغوی ﷺ د پیدائش په وخت وو. بیا الله تعالی نیغ په نیغه الله تعالی هغوی ﷺ خپل شاگرد جوړ کړ او حضور پاک ﷺ ته نئی ټول علوم د شریعت ورعطا کړل دوحی په سلسله کښې جبرائیل امین صرف واسطه وه هغه د حضور پاک ﷺ استاذ نه وو هم دغه تعلیم اورتبیت طرف ته اشاره کولوسره حضور پاک ﷺ ارشاد فرمائیلې "اذینى ربي فاحسن تاديبى" رسول الله ﷺ الله تعالی د غیرد شاگردنې نه ددې دپاره محفوظ ساتلې دې دپاره چه دخراب باطن خلق په حضور پاک ﷺ باندې دااعتراض اونه کړې چه ده د فلانکې نه زده کړې کړې او اوس د نبوت خبرې کوی لکه چه حضور پاک ﷺ د شاگردنې دپاره الله تعالی دخپل خان دپاره خاص کړې دبل چا دتربیت نې په هغوی کښې گډوډوالې نه دې پریخودې.

۱۳۳- په درود نه لیرونکې باندې د بخیل اطلاق

۱۳۳- (۱) [۱۵] وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] «الْبَخِيلُ الَّذِي مَنَ ذِكْرُ عِنْدَهُ [۲] فَلَمْ يَصِلْ عَلَى» [۳] «رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ [۴] وَرَوَاهُ أَحْمَدُ عَنْ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا [۵] وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ.

توجه: [۱] حضرت علي کرم الله وجهه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۱] بخیل هغه سړي دي چې د هغه په مخکې زما ذکر وشي (يعني زما نوم واخستل شي) [۲] او هغه په ما درود ونه لیږي، ترمذي، [۳] دا حدیث امام احمد رحمه الله د حسین ابن علي رحمه الله څخه نقل کړي دي [۴] او ترمذي ویلي دي چې دا حدیث حسن صحیح غریب دي.

تسهيلات:- قوله: الْبَخِيلُ

حقیقی او اصلی بخیل:- یو خودمال بخیل وی کوم چه عام انسانان پیژنی او هغه بخیل منی. لیکن یو حقیقی بخیل وی کوم چه عام انسانان نه پیژنی. د هغه تعارف حضور پاک ﷺ په دې حدیث مبارک کښې اوکړو چه اصل بخیل هغه دې د چا په مخکښې چه زما نوم واخستې شی او هغه درود اونه وائی. دا اصل بخیل ځکه دې چه درود وئیلو باندې د هغه د جیب نه څه پیسه وغیره نه ځی اونه څه مشقت وی اوفانده نئی ډیره زیاته ده خوبیا هم دغه سړي په دې کښې د بخل او کنجوسنې نه کار اخلی.

۱۳۴- درود شریف فی علیه السلام ته رسیدل

۱۳۴- (۲) [۱۶] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] «مَنْ صَلَّى عَلَى عِنْدِ قَبْرِ سَيِّدَتِهِ [۲] وَمَنْ صَلَّى عَلَى نَائِيَا أَيْفَتُهُ» [۳] «رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي: "شُعَبُ الْإِيمَانِ".

(۱) اخراج الترمذی کتاب الدعوات عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب (رقم - ۳۵۴۶)

(۲) اخراجه البيهقي في شعب الايمان رقم (۱۵۵۳)

ترجمه: [۱] ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] کوم سړي چې زما د قبر سره ودرېږي او په ما درود اوواني نو زه هغه اورم [۳] او کوم سړي چې د لرې څخه په ما درود رالېږي نو هغه ماته رارسول کيږي (بيهقي).

هل اللغات - ① ثاباً: أي: من بعيد: د لرې نه، ② أبلغته: أي: أغلظته: رارسولې شی ماته،

تسهيلات: - قوله: عِنْدَ قَبْرِي:

د حيات النبي صلى الله عليه وسلم دليل: ددې حديث پاك نه يوه داخبره واضحه شوه چه حضور پاك ﷺ په خپل قبر كښې حيات دې او درود او سلام پخپله اورى. ددې تفصيل د حديث نمبر ۹۲۵ په شرح كښې تير شوې دې.

۳۵- يه يو ځل درود شريف وليو او يا ځله د فرشتو بنده دپاره استغفار غوښتل

۳۵- (۱۴۱) [۱] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: [۲] مَنْ صَلَّى عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَاجِدَةً [۳] صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَمَلَائِكَتُ سَبْعِينَ صَلَاةً، رَوَاهُ أَحْمَدُ.

ترجمه: [۱] عبد الله ابن عمر رضي الله عنه فرمايي کوم سړي [۲] چې په رسول الله ﷺ يو ځل درود لېږي [۳] په هغه الله تعالى ﷻ او د هغه ملائکي ۷۰ (اويا) ځله رحمت لېږي. (احمد)

تسهيلات: -

قوله: سَبْعِينَ صَلَاةً:

اشكال: - د مخکنو احاديثو څخه معلومه شوه چې د يو درود په ځانې الله تعالى لس رحمتونه نازلوي او په دې حديث كښې د اويا رحمتونو ذكر دې؟

داشكال جواب: - په ظاهره داسې ښکارېږي چه دا ثواب د جمعې مبارکې ورځ سره خاص دې ځکه چه دې نه وړاندې مرفوع احاديثو كښې د يو درود لس چنده زيات ثواب بيان كړې شوې دې. د جمعې باره كښې په رواياتو كښې راغلي دي چه د جمعې په ورځ د اعمالو ثواب اويا چنده زياتېږي او د جمعې په ورځ د يو حج د اوياؤ حجونو برابروى

حديث الباب د مرفوع په حكم كښې: - ددې حديث د الفاظونه معلومېږي چه داموقوف دې او دا د حضرت ابن عمر رضي الله عنه اثر دې مگر داسې نه دى ځكه چه د فضائلو په ابواب كښې يو حديث يوسړې خپل طرف نه بيانولې نه شى ځكه چه د علماء متفقې فيصله ده چه "والفضائل لاتؤخذ بالقياس" (تحفة الاحوذى ج ۱ ص ۲۶۴)، يعنى فضائل په قياس كولو سره نه شى بيانولې. لامحاله حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه دا حديث د حضور پاك ﷺ نه اورېدو سره بيان كړې وى نو دا روايت د مرفوع حديث په حكم كښې دې.

۳۱- په درود سره د نبي عليه السلام د شفاعت وچوب

۳۱- (۱) (۱۸) [۱] وَعَنْ رُوَيْفِعٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [۲] «مَنْ صَلَّى عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَسَلَّمَ، أَتَى اللَّهَ بِمِائَةِ حَسَنَةٍ» [۳] وَجَبَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي. [۴] رَوَاهُ أَحْمَدُ.

تو جبهه [۱] حضرت رويفع رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [۲] كوم سړي چې په محمد صلى الله عليه وسلم درود وليږي او د درود لپړلو څخه وروسته دا هم، اوواني [۳] اللهم انزلني المقعد المقرب عندك يوم القيامة، ته په هغه مقام ځاي وركړي چې ستا په نيز مقرب دي د قيامت په ورځ، [۴] نو د هغه د پاره زما شفاعت واچيږي، (احمد)

هل المقاعد - ① المقعد المقرب: هو المقام المحمود: د الله تعالى سره په جنت كښې نژدې مقام. ددې نه مراد مقام محمود دې په كوم كښې چې به حضورياك صلى الله عليه وسلم د محشر په ورځ د شفاعت كېږي دپاره په سجده كېږي

تسهيلات:-

توله: وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتِي:

د شفاعت دوجوب درود:- دا درود يوخاص درود دې كوم چې خواص لولي اود كوم چې عجيبه اثرات دي. "وجبته له شفاعتي" يعنى دې درود سره شفاعت واجب كيږي.

د شفاعت عظمت:- د شفاعت قدر باندې تاسو داسې پوهيدلې شئى مثلاً چې په يوغيرملكي انيرپورټ باندې سړې حيران او پريشان ولاړوى ناڅاپي يوسركارى سړې راشي او وائي چې دا د سركار سړې دي دې ويناكولوسره هغه د لاس نه اونيښي او په اعزاز سره دټولو قوانينونه بلا د بادشاه خصوصى مهمان خانې ته بوځي او هلته حصار شي. دغه شان چې سړې په ميدان حشر كښې حيران او پريشان ولاړوى دحساب كتاب ټول مشكلات مخې ته وي اوناڅاپي د رسول عربى صلى الله عليه وسلم قاصد راشي اوقانوني افسرانوته اوواني چې دا د محمد عربى سړې دي دا ويناكولوسره دې د لاس نه اونيښي جنت ته نى بوځي اوشاهي مهمان جوړولوسره په شاهي مهمان خانه كښې حصار كړى دا د شفاعت پس منظردې الله تعالى دې مونږ ته نصيب كړى. آمين.

۳۲- د درود په صله كښې د الله تعالى رحمت

۳۲- (۱) (۱۹) [۱] وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۲] «عَرَّجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى دَخَلَ الْمَلَأَ [۳] فَسَجَدَ، فَأَطَالَ السُّجُودَ [۴] حَتَّى خَشِيتُ أَنْ يَكُونَ اللَّهُ تَعَالَى قَدْ تَوَقَّاهُ» [۵] قَالَ: فَجِئْتُ أَنْظُرُ، فَرَفَعَ رَأْسَهُ، فَقَالَ: [۶] «مَا لَكَ؟» فَقَدْ كُرْتُ لَهُ ذَلِكَ [۷] قَالَ: فَقَالَ: [۸] «إِنْ جِئْتَنِي بِالسَّلَامِ قَالَ لِي: أَلَا أَيْبَرُكَ

(۱) اخرجه احمد فى المسند ۱۰۸/۴

(۲) اخرجه احمد فى المسند ۱۹۱/۱

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ لَكَ: ﴿۸﴾ مَنْ صَلَّى عَلَيْكَ صَلَاةً، صَلَّيْتُ عَلَيْهِ، ﴿۹﴾ وَمَنْ سَلَّمَ عَلَيْكَ، سَلَّمْتُ عَلَيْهِ، ﴿۱۰﴾ رَوَاهُ أَحْمَدُ.

ترجمه: ۱ عبد الرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ فرمایا: ۲ ﴿چې (یوہ ورځ) رسول الله ﷺ (د مسجد یا مکان څخه) وتلو سره د خورما په یو باغ کې داخل شو ۳ او هلته (په بارگاه الهی کې) په سجده شو او په سجده کې یې دومره اوږد والي وکړو (یعنې دومره یې سجده اوږده کړله) ۴ چې زما سره ویره پیدا شوه چې (الله دې نه کړي) الله تعالیٰ خو حضور ﷺ وفات کړي نه وي ۵ نوزه د حضور ﷺ لیدلو ته راغلم چې اوگورم چه آیا حضور ﷺ ژوندي دي یا وفات شوي دي ۶ حضور ﷺ زما (د پښو کښهاري اوږیدلو سره) خپل سر مبارک (د زمکې څخه) راپورته کړو ۷ او وي فرمایل څه وشو؟ (یعنې داسې څه خبره پېښه شوه چې په تا باندې) (د خوف او د غم علامت خور شوي دي) بیا ما ورته صورت حال ذکر کړو ۸ راوي وایي (د دې څخه وروسته) رسول الله ﷺ وفرمایل چې جبرائیل عليه السلام ماته اوویل آیا زه تاته دا زیری درنه کړم چې الله بزرگ وبرتو فرمایي ۹ کوم سړي چې په تا درود لیري زه به په هغه رحمت لیرم ۱۰ او کوم سړي چې په تا سلام لیري زه به هغه سلام لیرم. (احمد)

هل اللغات: - ① تَخَلَّأَ: أَي: بُشَّاتَ تَخَلَّى: ددې نه د کهجورو باغ مراد دې.

تسهيلات:-

نوله: فَأَطَالَ السُّجُودَ:

د سجدې په مصداق کښې دوه اقوال:- ① د دې څخه د نفلو سجده مراد ده

② د دې څخه مستقلة سجده مراد ده. او دا معنی زیاته ظاهر ده.

نوله: حَتَّى خَشِيتُ أَنْ يَكُونَ اللَّهُ تَعَالَى قَدْ تَوَقَّاهُ:

د عید الرحمن بن عوف د ویرې وجه:- حدیث کښې عبد الرحمن ابن عوف رضی اللہ عنہ د خپل زړه ویره ظاهره کړه، او دا د تعجب سبب نه دې ځکه چې د انبیاء کرامو علیهم السلام د مونځ په حالت کښې وفات کیدل ممکن دی. لکه څنگه چې حضرت سلیمان علیه السلام مرګ ته نژدې وو، دواړو لاسونو کښې نې همسا نیولې وه، او په هغه همسا باندې نې زړه ایښودې وه او ناست وو. او په دې حالت کښې نې روح پرواز اوکړو. او په دې حالت کښې یو کال پورې ناست وو.

۳۸-۳۹- د دعاء قبولیت دپاره درود ولیل

۳۸- (۲۰۱) ﴿لَوْ عَنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: ﴿۱﴾ إِنَّ الدُّعَاءَ مَوْقُوفَ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، ﴿۲﴾ لَا يَصْعَدُ مِنْهُ شَيْءٌ عِزِّي حَتَّى تَصْلِيَ عَلَى نَبِيِّكَ، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.﴾

ترجمه: ۱) امير المؤمنين حضرت عمر بن الخطاب رضي الله عنه فرمايې ۲) چې دعا تر هغه وخته پورې د آسمان او زمکې په مينځ کې معلقه وي ۳) او د هغې څخه هيڅ شي پورته نه خپري ۴) تر څو پورې چې ته په خپل نبي صلي الله عليه وسلم باندې درود ونه ليري. (ترمذي)

حل اللغات: ① مؤثوق: رازورنده ايساره وي. ② لأضغ: پورته نه خيژی يعنی نه قبليري.

تسهيلات:-

قوله: إِنَّ الدَّعَاءَ مَوْثُوقٌ:

د درود په برکت د دعا قبلیدل: - يعنی ترکومې پورې چې په حضور پاک صلي الله عليه وسلم باندې درود اونه ونيلې شي هيڅ دعا نه قبليري. کله چې درود اوونيلې شي نو نودعا په هغې باندې سوريډوسره په درگاه د الله رب العزت کښې د قبوليت درجه حاصلولوسره رسيږي.

د ميري واقع: - ونيلې شي چې د يوميري شوق پيدا شوچې دبيت الله زيارت اوکړي دهغه دپاره د چا د ذريعي نه بغيره په سوونو ميلونو لري رسيدل محال وو. ناڅاپي يوکوتره راغله ميري دهغې پنځو اوخپو پورې انختلو او فوري بيت الله ته اورسيدو.

د دعا په اول او آخر کښې درود وئيل: - حصن حصين کښې ليکلی دی چې حضرت شيخ ابوسلمان داراني رحمته الله عليه او فرماييل چې کله تاسو د الله تعالی په مخکښې دخپل څه حاجت د پوره کولو دپاره لاسونه ددعا دپاره خواره کړي نو شروع په حضور پاک صلي الله عليه وسلم باندې د درود نه کوه او د دعا ختمول هم په درود سره کوه يعنی اول او آخر په حضور پاک صلي الله عليه وسلم باندې درود وايه مينځ کښې دعا غواړه ځکه چې الله تعالی په خپل فضل اوکرم سره درود قبلوي. نو د الله تعالی د شان کریمي تقاضا ده چې کله هغه دواړه درودونه قبول کړي نومينځ کښې به دعا نه پرېږدي بلکه هغه به هم قبوله کړه.

فائده: د درود شريف قبوليت: - بعضي علماؤ ليکلی دی چې د انسان په اعمالو کښې درود داسې عمل دی چې د الله تعالی په نيز قبول اوهم قبول دي درود کله نه رد کيږي په دي شرط چې صحيح درود وي او د خان خودلو دپاره نه وي.

[۳۴/۱۷] بَابُ الدُّعَاءِ فِي التَّشْهِيدِ

د تشهد نه پس د دعا ونيلو بيان

خلاصة الباب :-

فمنه تسعة عشر حديثاً مشتملة على ثمان مسائل:

- ① الدعاء في آخر الصلوة: ١، ٢، ٣، ٤، ١١، ١٦، ١٧.
- ② كيفية السلام: ٥، ١٢، ١٨.
- ③ الإقبال على القوم بعد الصلوة: ٦، ٩.
- ④ الانصراف عن الصلوة: ٧، ٨، ١٣، ٩.
- ⑤ عدم قيام القوم قبل قيام الإمام: ١٠، ١٥.
- ⑥ الدعاء بعد الصلوة المكتوبة: ٩، ١١.
- ⑦ تحول الإمام عن موضع الإمامة: ١٤.
- ⑧ من ينوي في التسليم: ١٩.

د ترجمه الباب وضاحت:

د لي په لفظ كښې دوه احتمالات: - ① په ترجمه الباب مطلب دا دې چې په قعده اخيره كښې كوم څه ونيلى شى په هغې كښې تشهدم دې او د تشهدنه پس دعا هم ده.

② كښې د دې لفظ "فى" استعمال به صحيح شى يا د "فى" لفظ "بعد" په معنى كښې دې "اي" باب الدعاء بعد التشهد" دغه شان به مقصود صحيح شى.

په مانعه كښې دخلغو خبرو سره مشابه الفاظو سره د دعا كولو حكم: - د درود څخه وروسته چې كومې دعا گانې غوښتلې شى دهغه داسې الفاظ دې داسې نه وى كوم چې د خلقو د خبرو سره مشابهت وى يعنى يوسړې دې دا دعانه غواړي "الهمزوجنى فلانة" دې سره به مونځ خراب شى. په احاديثو كښې چه كومې دعا گانې راغلى دى هغه د ټولونه ښه دى هم هغه ونييل پكار دى.

الفصل الأول

۹۳- په تشهد كښې د نبى عليه السلام دعا

۹۳- (۱) عَنْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قَالَتْ: [۲] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُو فِي الصَّلَاةِ:-

(۱) اخرجه البخارى كتاب الاذان باب الدعاء قبل السلام (رقم- ۸۳۲) ومسلم كتاب الساجد ومواضع الصلاة باب ما يستأذ منه فى الصلاة (رقم- ۱۲۹) - (۵۸۹) وابوداود كتاب الصلاة، باب الدعاء فى الصلاة (رقم- ۸۸۰) والسنانى كتاب السهو/باب التعمد فى الصلاة نوع آخر (رقم- ۱۳۱۰)

يَقُولُ: [۳] "اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، [۴] وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ، [۵] وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَفِتْنَةِ الْمَمَاتِ، [۶] اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْثَمِ وَمِنَ الْمَغْرَمِ" [۷] فَقَالَ لَهُ قَابِلٌ: "مَا أَكْثَرَ تَسْتَعِيدَ مِنَ الْمَغْرَمِ! [۸] فَقَالَ: "إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا غَرِمَ حَدَّثَ فَكَذَّبَ [۹] وَوَعَدَ فَأَخْلَفَ" [۱۰]، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [۱] د مؤمنانو مور بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايې [۲] چې رسول الله ﷺ به په لمانځه کې د تشهد څخه وروسته دا دعا غوښتله: [۳] اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَفِتْنَةِ الْمَمَاتِ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْمَأْثَمِ وَالْمَغْرَمِ، اي الله زه د قبر د عذاب څخه ستا پناه غواړم [۴] او د مسيح دجال د فتني څخه ستا پناه غواړم [۵] او د ژوند د فتنو څخه او د مرګ د فتنو څخه ستا د پناه طلبګار یم [۶] اي پروردګاره زه په تا سره د ګناهونو څخه او د قرض څخه پناه غواړم [۷] (د راوي بيان دي چې د حضور ﷺ دا دعا اوریدو سره، يو ويونکي اوويل چه ستا ﷺ د قرض څخه ډيره پناه غوښتل د لوي تعجب خبره ده [۸] حضور ﷺ وفرمايل هر کله چې سړي قرضداره وي نو خبري جوړوي او دروغ وايي [۹] او چې وعده کوي نو وعده خلافي کوي. (بخاري، مسلم)

هل اللغات: - ① فِتْنَةُ الْمَحْيَا وَفِتْنَةُ الْمَمَاتِ: يعنى د ژوند او د مرګ د فتني نه ستا پناه غواړم. ② الْمَأْثَمُ: دا لفظ خود ظرف مکان صيغه ده مطلب داچه دداسې ځايونو نه پناه غواړم کوم چه دګناهونو ذريعه جوړېږي يا دا لفظ مصدر ميمى دې کوم چه دګناه په معنى کښې دې. مطلب دا چه دګناهونو نه ستا پناه غواړم او دګناهونو د مواقع او اسباب نه ستا پناه غواړم. ③ الْمَغْرَمُ: مغرم اوغرامه تاوان او قرض ته وائی. ④ حَدَّثَ: خبرې کوى. ⑤ فَأَخْلَفَ: مخالفت کوى (په وعده کښې).

تسهيلات: - ① قوله: مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ:

عيسى عليه السلام ته د مسيح ونيلو وجوهات: - ① مسيح دمسح نه دې دکوم معنى چه ده لاس راښکل او حضرت عيسى عليه السلام به په بيمارانو باندې لاس راښکلو نو هغوى به جوړيدل. په دې وجه هغوى ته مسيح اوونيلې شو.

② حضرت عيسى عليه السلام ته ځکه مسيح وائى چه هغه مبارك دې اوپه عبرانى ژبه کښې مسيحا د مبارك په معنى کښې دې.

③ هغوى ته مسيح په دې وجه هم وائى چې په آخره زمانه کښې چې هغه راشي نو هغه به ټوله دنيا باندې حکومت کوى او گويا چې ټوله زمکه به مسح کوى.

دجال ته د مسيح ونيلو دوي وجه: - ① دجال به ممسوح العين وى يعنى سترګه به نې کانړى وى ځکه ورته مسيح وائى.

② دجال ته مسيح ځکه وائى چه هغه به څلوېښتو ورځو کښې ټولې دنيا ته لاس اوړي او په ټولو طرفونو کښې به گرځي بغير د مکې مکرمې اومدينې منورې نه.

ناتده: - کله چې مسيح مطلق ذکر شى نو دهغې څخه به حضرت عيسى عليه اسلام مراد

وی او چه کله دجال دپاره د مسیح لفظ استعمالیږي نو هغې سره د دجال لفظ لگول ضروری دی دې دپاره چه حضرت عیسیٰ ﷺ مسیح سره نى التباس رانه شی.
ومن الفتنة المحيية ذروند فتنه داده چه سړې د نیغې لارې د هدایت نه بې لارې کیدوسره دگمراهۍ په لار روان شی او راپریوخی او د برداشت نه بهر مصیبتونو کښې راگیرشی. په کوم کښې چه د آخرت هیڅ فائده نه وی.

قوله: وَلَفْتَنَةُ الْهَابِ:

د مرگ د فتنې درې مصداقات ① د مرگ فتنه داده چه د زنکدن په حالت کښې شیطان العین د انسان په زړه کښې قسم قسم وسوسې اچوی او کله انسان د ایمان د دولت نه محروم کوی او د همیشه عذاب کښې اخته کوی.

② د مرگ نه پس په قبر کښې د منکر نکیر سوال جواب په کوم کښې چه سړې گډوډشی او صحیح جواب ور نه کړې شی او د قبر په عذاب کښې راگیرشی داهم د مرگ فتنه ده
③ حشر او نشر هم د مرگ فتنه ده.

قوله: وَمِنَ الْمَغْرَمِ:

د قرض په مصداق کښې دوه احتمالات :- ① هغه قرض مراد دی چه قرض نى واخستو مگر د ادا کولونى هیڅ نیت نه وی.

② دې نه هغه قرض مراد دی چه د عیاشۍ، نافرمانۍ او بد معاشۍ دپاره اخستې شوې وی او د ورکولو خیال نى نه وی

استثنای صورت :- لیکن که یو سړې د نیک مقصد دپاره قرض اخلی او د ادا کولو صورت نى هم شته او اراده نى هم ده نو د داسې قرض دپاره دا وعید نه دی.

د قرض اخستلو نقصانات :- ① د قرض د اخستلو وخت کښې سړې اکثر د درغو بهانې او خبرې جوړولوسره قرض حاصلوی دا اخروی نقصان دی

② چه د ادا کولو وخت راځی نو هغه وعده کوی او خلاف ورزی کوی

د قرض اخستل د نفاق د دوو محصلتونو ته د دعوت ورکول :- ① د قرض اخستلو په وخت چه کله سړې د ادا کولو د وخت وعده خلافی کوی نو په هغه کښې د منافق یو صفت راځی

② او کله چه دروغ وائی نو د منافق دویم صفت په کښې راشی په دې وجه د قرض نه پناه غوښتلې شوې ده. ځکه چه په دې سره د آخرت ډیر نقصان کیږي.

د شپږو مهلکاتو نه د پناه غوښتلو وجه :- په دې حدیث شریف کښې رسول الله ﷺ د شپږو مهلکاتو نه پناه غوښتي ده ځکه چه دا څیزونه ډیر لوئی تباه کونکى دی. که چرې په دې کښې د یو په فتنه کښې سړې راگیرشی نو دنیا او آخرت به نى بریاد شی. نو حضور پاک ﷺ امت ته تعلیم ورکړو چه تاسو داسې پناه غواړئ.

۹۳۰- د مَوْفِخْ خُخْه روسته د بعضي خيزونو خُخْه پناه غوښتل

۹۳۰- (۱) [۳۴] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا فَرَّ أَحَدُكُمْ مِنَ الشَّهِيدِ الْآخِرِ [۳] فَلْيَتَّعِزُّ بِاللَّهِ مِنْ أَرْبَعٍ [۴] مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ [۵] وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ [۶] وَمِنْ شَرِّ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ [۷]» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايل [۲] هر کله چې په تاسو کې يو سړي په لمانځه کې د آخري شهيد (يعني التحيات) خُخه فارغ شي [۳] نو هغه ته پکار دي چې هغه د څلورو خيزونو خُخه د الله تعالی تعالى د پناه طلبگار شي [۴] د دوزخ عذاب نه [۵] د قبر عذاب نه [۶] د ژوند او د مرګ د فتنې نه [۷] د مسيح د جال د شر خُخه (مسلم)

تسهيلات:

قوله: إِذَا فَرَّ أَحَدُكُمْ مِنَ الشَّهِيدِ الْآخِرِ:

د سلام خُخه روسته دعا غوښتل: - د حديث د ظاهري الفاظونه معلومېږي چه دا دعا هم په مانځه کښې ده البته د قعه اخيره د تشهد او سلام په مينځ کښې ده د سلام نه پس دا دعا منع نه ده ليکن د حديث مطلب دانه دې چه دا دعا د مانځه نه پس ده د دې حديث نه داهم معلومه شوه چه د سلام نه وړاندې معروف دعاگانونه علاوه څه بل څه دعا هم غوښتلې شي.

۹۳۱- صحابو ته د مذكوره دعا تعليم

۹۳۱- (۱) [۳۴] وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - [۲] «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُعَلِّمُهُمْ هَذَا الدَّعَاءَ [۳] كَمَا يُعَلِّمُهُمُ السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ [۴] يَقُولُ: "قُولُوا: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ [۵] وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ [۶] وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدَّجَالِ [۷] وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ [۸]" رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] حضرت ابن عباس رضي الله عنهما راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به مونږ صحابو او اهل بيت عليهم السلام ته دا دعا داسې ښودله [۲] څنگه چې به رسول الله صلى الله عليه وسلم مونږ ته د قرآن يو سورت ښودلو [۳] رسول الله صلى الله عليه وسلم به فرمايل چې (دا دعا داسې، وايي: اللَّهُمَّ... الخ، اي الله زه د جهنم د عذاب خُخه ستا پناه غواړم [۴] د قبر د عذاب خُخه ستا پناه غواړم [۵] او د مسيح د جال د فتنې خُخه [۶] او د ژوند د فتنو خُخه او د مرګ د فتنو خُخه ستا پناه طلب کوم) (مسلم)

(۱) اخرجه البخاري كتاب الاذان باب التعوذ من عذاب القبر (رقم - ۱۳۷۷) ومسلم كتاب المساجد ومواضع الصلاة باب ما يستعاذ منه في الصلاة (رقم - ۱۳۰ - ۵۸۸) وابوداود كتاب الصلاة باب ما يقول بعد التشهد (رقم - ۹۸۳) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة والسنة فيها باب ما يقال بعد التشهد والصلاة على النبي صلى الله عليه وسلم (رقم - ۹۰۹)

(۲) اخرجه مسلم باب ما يستعاذ منه في الصلاة (رقم - ۱۳۴ - ۵۹۰) وابوداود كتاب الصلاة باب ما يقول بعد التشهد (رقم - ۹۸۴)

تسهيلات:-

نوٲ:- د دې حديث تشریح ۹۰۳۹ نمبر حديث په شرح کښې تيره شوې ده.

۹۰۳۲- د تشهد او درود څخه وروسته دعا ګول

۹۰۳۲- (۳) [۱] وَعَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۲] «قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ عَلَيْنِي دُعَاءُ أَدْعُو بِهِ فِي صَلَاتِي» قَالَ: "قُل: اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا [۳] وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ [۴] فَأَغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ [۵] وَأُخَيِّرْ، إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ" مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

تو جمع: [۱] امير المؤمنين حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه فرمايي [۲] چې ما رسول الله ﷺ ته عرض وکړو چې يا رسول الله ﷺ ما ته يوه داسې دعا وښايه چې زه يې په خپل لمانځه کې (د تشهد او درود څخه وروسته) اووايم [۳] حضور ﷺ راته وفرمايل دا دعا وايه اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا وَلَا يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ فَأَغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ وَأُخَيِّرْ إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ (اي پروردگار ما په خپل نفس ډير ظلم کړي دي [۴] او ستا څخه علاوه بل څوک ګناهونه نه شي بخښلي [۵] ته ما وبخښي په خپل خاص بخښني سره [۶] او په ما رحم وکړي بيشکه ته بخښونکي او رحمت کونکي يې (بخاري، مسلم).

تسهيلات: ټوله: عَلَيْنِي دُعَاءُ أَدْعُو بِهِ فِي صَلَاتِي:

د دعا تعليم ورکول:- د دې حديث نه معلومه شوه چې نبی کریم ﷺ به اهتمام سره د دعاګانو تعليم ورکولو

ټوله: اللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا:

په مانځه کښې د ظلم دوه قسمونه:- مونځ کښې کوم يو ظلم دې؟ جواب: د ظلم دوو قسمونه دي. ① ارتکاب معصيه سره ظلم

② عبادت لره کما ښيږي د نه کولو ظلم. دې ځانې کښې دويمه معنی مراد ده.

د حديث په باب الدعاء في التشهد کښې د راوړلو څخه مقصود:- ظاهر دادی چې څنگه د مونځ کولو حق دې هغه شان حق نشی ادا کيدې. که صاحب د مشكاة دا روايت باب الدعاء في التشهد کښې نه وې بيان کړې وې نو مونږ دا ونيلې شو چې دا دعا د مونځ څخه وروسته ونيل پکار دی. ليکن چونکه صاحب مشكاة دا حديث په دې باب کښې راوړې دي او دې طرف ته ښې اشاره کړې ده چې يا ښې ونيلی دی چې دا په مونځ کښې ونيل افضل دی. نوښه به وو.

(۱) اخبره البخاري كتاب الاذان باب الدعاء قبل السلام (رقم - ۸۳۴) وسلم كتاب الذكر والدعاء باب استحباب خفض الصوت بالذكر (رقم) ۴۸ - (۲۷۰۵) والترمذي كتاب الدعوات عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب (رقم - ۳۵۳۱) والسنائي كتاب السهو/باب نوع آخر من الدعاء. (رقم - ۱۳۰۲)

۴۳- سلام مكر خولو طريقه

۴۳- (۱) [۵] وَعَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۶] «كُنْتُ أَرَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكْرِئُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ يَسَارِهِ [۷] حَتَّى أَرَى بَيَاضَ عَنَتِهِ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ

ترجمه: [۱] عامر ابن سعد (تابعی) راجعاً عن أبيه - رضي الله عنه - قال: [۶] «كنت أرى رسول الله صلى الله عليه وسلم يكري عن يمينه وعن يساره [۷] حتى أرى بياض عنته» رواه مسلم

۱) عامر ابن سعد (تابعی) حضرت سعد ابن ابی وقاص (رضی اللہ عنہ) خنہ روایت کوی چہ ہفہ (یعنی سعد رضی اللہ عنہ) وفرمایا [۶] چہ ما بہ لیدل چہ رسول اللہ (صلی اللہ علیہ وسلم) بہ خیل نسی او گس (طرف تہ دارنگہ) سلام گر خولو [۷] چہ ما بہ د حضور (صلی اللہ علیہ وسلم) بارخوگانو (رخسار) سپین والی لیدلو. (مسلم)

ھل اللغات: ① بَيَاضٌ عَنَتُهُ: أي: ضَفْحَةٌ وَجْهٍ: یعنی د مخ د رخسار سپینوالی اونیاست.

تسهيلات: - - بولہ: حَتَّى أَرَى بَيَاضَ عَنَتِهِ:

پہ سلام کنبی د مخ گر خولو اندازہ: - یعنی نبی کریم (صلی اللہ علیہ وسلم) بہ پہ سلام کنبی دومرہ مخ گر خولو چہ روستو صف کنبی صحابہ کرامو بہ د نبی کریم (صلی اللہ علیہ وسلم) د مخ مبارک سپینوالی لیدلو. د بنی طرف والا صحابہ کرامو بہ د بنی مخ مبارک او د گس طرف والو صحابہ کرامو بہ د گس مبارک سپینوالی لیدلو.

۴۴- د مونخ خنہ روستہ د امام مقتدیا نو تہ مخ راگر خولو

۴۴- (۱) [۶] وَعَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: [۷] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى صَلَاةً [۸] أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمه: [۱] سمرہ ابن جندب (رضی اللہ عنہما) فرمایا [۷] چہ رسول اللہ (صلی اللہ علیہ وسلم) چہ بہ د لمانخہ خنہ فارغ شو [۸] نوزمونہ طرف تہ بہ بی خیل مخ مبارک متوجہ کرو او کیناستلو بہ. (بخاری)

ھل اللغات: ① أَقْبَلَ عَلَيْنَا: أي: تَصَوَّرَ وَجْهَهُ: حضور پاک (صلی اللہ علیہ وسلم) بہ د مونخ د فارغیدونہ پس د مقتدیانو طرف تہ مخ راگر خولو سرہ کیناستو.

تسهيلات: - - بولہ: أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ:

د تعارض اشکال: -

① وَعَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى صَلَاةً، أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

پہ دې حدیث کنبی د قوم طرف تہ متوجہ کیدو سرہ د کیناستو بیان دې

② وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَعَرَّفُ عَنْ يَمِينِهِ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

(۱) أخرجه مسلم في صحيحه رقم الحديث ۵۸۲/۱۱۶ والنسائي في السنن رقم الحديث ۱۳۱۷ وابن ماجه رقم الحديث ۹۱۵
(۲) أخرجه البخاري كتاب الاذان باب يستقبل الإمام الناس إذا سلم (رقم - ۸۴۵) وابن ماجه باب اتباع سنة الخلفاء الراشدين المهديين (رقم - ۱۴۴) والنسائي كتاب السهو/باب النهي عن مبادره الإمام بالانصراف من الصلاة (رقم - ۱۳۶۳)

په دې حديث كښې ښى طرف ته د راگر خيدو ذكر دې
 ⑤ وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: «لَا يَجْعَلُ أَحَدُكُمْ لِلشَّيْطَانِ شِقَاقًا مِنْ صَلَاتِهِ
 يَرَى أَنْ حَقًّا عَلَيْهِ أَنْ لَا يَتَعَرَّفَ إِلَّا عَنِ يَمِينِهِ لَقَدْ رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَثِيرًا يَتَعَرَّفُ عَنِ
 يَسَارِهِ» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

په دې حديث كښې گس طرف ته د مخ راگر خولو ذكر دې.
 په دې درې واړه رواياتو كښې تعارض ښكاري؟

په درې طريقو سره د رواياتو په مينځ كښې تطبیق :- ① كه صحابه كرامو ته به څه
 فرمانيل وو يا دهغوئ نه به څه تپوس كول وو نو ښى كړيم ﷺ به هغوى طرف ته مخ كولو
 او كيناستل به.

② كه ښى طرف ته به تلل نو ښى طرف ته به ښى مخ كړو او ناسته به ښى اختيار كړه.

③ كه حجرې مباركې ته به تلل وو نو گس طرف ته به ښى مخ كړو او ناسته به ښى اختيار كړه.

۳۵- د امام په ښى طرف راگر خيدل

۳۵- (۱) [۴] وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [۱] «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَعَرَّفُ عَنْ يَمِينِهِ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمايې [۱] چې رسول الله ﷺ به د لمانځه څخه د فارغيدو نه
 وروسته (كله كله به) خپل ښى طرف ته تاويدلو سره كيناستلو. (مسلم)

هل اللغات :- ① يتعرف: يعنى مقتديانو طرف ته به ښى مخ راگر خولو.

تسهيلات :- د دې حديث تشریح په حديث نمبر ۹۴۴ كښې تيره شوې ده.

نوله: يتعرف عن يمينه:

د سلام څخه وروسته په ښى طرف مقتديانو ته د راگر عیدو حکم :- د مونځ څخه فارغيدو نه
 پس په ښى طرف كيناستل لازمی گنرل او دا عقيد لرل چې دې سره ثواب ملاوېږي ، او كه په
 ښى طرف ناسته اختيار نه كړې شى نو دې سره ثواب نه ملاوېږي ، دا د شيطان حصه ده .
 او كه دا ضرورى نه گنېي او عقیده نه لري نو بيا جائز دى .

۳۶- د امام ښى اړخ طرف ته راگر خيدل

۳۶- (۲) [۸] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۲] «لَا يَجْعَلُ أَحَدُكُمْ لِلشَّيْطَانِ شِقَاقًا مِنْ صَلَاتِهِ»

(۱) اخرجه مسلم كتاب الصلاة المسافرين وقصرها باب جواز الانصراف من الصلاة عن اليمين. والشمال (رقم - ۶۰ - (۷۰۸) والنسائي كتاب السهو/باب الانصراف من الصلاة (رقم - ۱۳۵۹) باب الانصراف من الصلاة (رقم - ۱۳۵۹)

(۲) اخرجه البخارى كتاب الاذان باب الافتتاح والانصراف عن اليمين والشمال (رقم - ۸۵۲) و مسلم كتاب الصلاة المسافرين وقصرها باب جواز الانصراف من الصلاة عن اليمين. والشمال (رقم - ۵۹ - (۷۰۷) وابوداود كتاب الصلاة باب كيف الانصراف من الصلاة (رقم - ۱۰۴۲) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة. باب الانصراف من الصلاة (رقم - ۹۳۰) والنسائي كتاب السهو/باب الانصراف من الصلاة (رقم - ۱۳۶۰) باب الانصراف من الصلاة (رقم - ۱۳۶۰)

صَلَاتِهِ ۚ يَرَىٰ أَنْ حَقًّا عَلَيْهِ أَنْ لَا يَنْصَرِفَ إِلَّا عَنْ عِمِّيْنِهِ ۚ لَقَدْ رَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَثِيرًا يَنْصَرِفُ عَنْ بَارِئٍ ۖ «مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ»

قوله: [۱] عبد الله بن مسعود رضي الله عنه فرمائي [۲] چې په تاسو کې دي هيڅوک په خپل لمانځه کې د شيطان حصه نه مقرروي [۳] چه دا شي لازم ونيسي چې «د لمانځه څخه وروسته به» هميشه بني طرف ته را گرځي [۴] ځکه چې ما ليدلي دي چې رحمت عالم ﷻ به اکثر کس طرف ته هم گرځيدلي. (بخاري، مسلم)

هل اللغات: ① بَرَى: أَنْظَرُ أَحَدَكُمْ أَوْ يَتَّقِيهِ: خُوفٌ دَاغِمَانٌ أَوْ اعْتِقَادٌ أَوْ سَاتِي. ② أَنْ خُفَا: أُنِي. وَأَجِبَا: جِدَا أَوْ أَجِبَا أَوْ لَزِمَا أَوْ كَرَّخُوا.

تعمیلات: - قوله: عَنْ يَّكَارِ:

یو مستحب امر لازم گرځولو حکم :- یعنی یو مستحب عمل لازم کول په خپل عمل کېنې د شیطان دپاره حصه جوړول دی. د مقصدیانو طرف ته یا د پاسیدو په وخت حضور پاک ﷺ په ښی او ګس دواړو طرفو باندې تاویدو سره عمل کړي دي. اوس که یو سړې دا ګټې چه ښی طرف ته تاویدو سره عمل کولو کېنې زیات فضیلت دي او هم دائی په خپل خان لازم کوی نو دې سړی یو مباح او مستحب امر ته د واجب او لازم درجه ورکړه کوم چه ناجائز او بدعت دي او هم دغه کار سره په خپل مونځ کېنې د شیطان دپاره حصه جوړول دی. افسوس چه اهل بدع په دې حدیث باندې یو نظر اچولي او په دې باندې عمل کولي او په غیر لازم بلکه نوی ایجاد کړې شوې څیزونو باندې عمل کولو باندې اصرار نه کولي

۹۳۷- د مانتخه څخه وروسته دعا کول

٤٠- (٩١) وَعَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ (٩٢) «كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَجْبَنًا أَنْ نَكُونَ عَنْ يَمِينِهِ (٩٣) يُقْبَلُ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ (٩٤) قَالَ: فَصَحَّهٖ يَقُولُ: "رَبِّ قِنَى عَذَابِكَ يَوْمَ تَبْعَثُ (٩٥) أَوْ تَجْمَعُ عِبَادَكَ" رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجہ: [۱] حضرت براءؓ فرمائی [۲] مونہ چہ بہ رسول اللہ ﷺ پسی مونخ کولو نو دا بہ مو خوینولہ چہ د حضور ﷺ بنی طرف تہ یو [۳] چہ حضور ﷺ د سلام بہ وخت د تولو خخہ مخکی) ز مونہ طرف تہ متوجہ شی [۴] براءؓ وایی چہ ما د حضور ﷺ خخہ د سلام خخہ وروستہ د دعا پہ طور) دا اوریدلی دی چہ رَبِّ قَتْلِ عَذَابِكَ يَوْمَ تَبْعَثُ عِبَادَكَ اَوْ تَجْمَعُ عِبَادَكَ (ای پروردگارہ ما د خپل عذاب خخہ پہ ہفہ ورځ وساتی چی تہ خپل بندگان

(١) أخرجه مسلم كتاب صلاة المسافرين وقصرها باب استحباب يمين الإمام (رقم - ٤٢ - (٧٠٩)) وإبوداود كتاب الأدب/باب ما يقال عند النوم (رقم - ٥٠٤٥) وابن ماجه كتاب الدعاء/باب ما يدعو به إذا أدى إلى فراشه (رقم - ٣٨٧٧) والترمذى كتاب الدعوات عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب منه (رقم - ٣٣٩٨)

راپورته کړي ۵ يا خپل بندگان جمع کړي، (مسلم)
هل اللغات - ① قتی: أي: احفظني: بچ کړه ما، یعنی حفاظت مې او کړه ② تَعَثْتُ: ته به راپورته کوي، ته به راجمع کوي
 تسهيلات:-

نوله: يَقْبَلُ عَلَيْنَا بَوَّحِهِ:

د نبی کریم ﷺ ښی طرف ته د راګرځیدو اکثریت:- ددې حدیث نه معلوم شو چې ښی طرف ته به انصراف زیات وو په دې وجه به صحابه کرام زیات ښی طرف ته کیناستل
 نوله: رَبِّ قَتِي عَذَابَكَ:

د نبی کریم ﷺ د عذاب مخه په پناه غوښتو کښې دوه اقوال:-

① د نبی کریم ﷺ دا پورته دعا لوستل په تواضع او عاجزی باندې محمول دی
 ② نبی کریم ﷺ مقصد امت ته تعلیم ورکول وو، چې خلق دې د مونځ څخه پس دادعا لولی لطیفه:- د اخیره دې واضحه وی چې د هر مسجد ښې طرف افضل وی خود مسجد نبوی کس طرف افضل دې ځکه چې دا نبی کریم ﷺ روضې ته زیات نژدې دي.
 نوله: يَوْمَ تَبْعَتْ - اَوْ تَجْمَعُ عِبَادَكَ:

د راوی شک:- دې دواړو الفاظونو کښې راوی ته شک دې چې یوم تبعث نې فرمائیلی دی او که تجمع عبادک نې فرمائیلی دی.

۳۸-۲ ما نَحْنُ د فراغت څخه روسته دامام د پاسیدو څخه روسته پاسیدل

۳۸-۱ (۱۰۱) [۱۰۱] وَ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قَالَتْ: [۱] «إِنَّ النَّسَاءَ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كُنَّ إِذَا سَلَمْنَ مِنَ الْمَكْتُوبَةِ قُمْنَ، [۲] وَ تَبَتَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَنْ صَلَّى مِنَ الرِّجَالِ مَا شَاءَ اللَّهُ، [۳] فَإِذَا قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ الرِّجَالُ»، رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ. وَ سَنَدُ كُرْحَدِيثَ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ فِي بَابِ الصَّحَابِ، إِنْ شَاءَ اللَّهُ تَعَالَى.

توجه: ① بي بي ام سلمه ؓ فرمايي ② چې د رسول الله ﷺ په مبارکه زمانه کې چې ښځو به (د سرو سره په جماعت سره مونځ وکړو نو)، د فرض لمانځه د سلام ګرځولو سره به سمدستي زنانه پاڅیدلې او خپلو کورنو ته به تلې ③ او حضور ﷺ به د نورو سرو سره چې په لمانځه کې به شامل وو تر څومره وخته پورې چې به الله تعالی ﷻ ته منظوره وه ناست به ④ بیا چې حضور ﷺ به ودریدو نو ټول سري به ودریدل (او خپلو خپلو کورنو ته به ولاړل). (بخاري) او د جابر رضي الله عنه حدیث به په بَابِ الصَّحَابِ کې ذکر کړو انشاء الله
هل اللغات:- ① عَهْدٌ: أي: زَمَانُهُ: دعهد نه مراد دلته زمانه او وخت دي. ② قُمْنَ: نو او دریدلې او

(۱) أخرجه البخاري كتاب الاذان باب خروج النساء إلى المساجد بالليل والنفس (رقم- ۸۶۶)

پاڅيدلې به چه خپلو کورونو ته لارې شى. ⑤ ثبوت: په خپل حال به ناست وو.

تسهيلات:- قوله: قُنْ

د مانعه مخه پس د بنځو او دريدل او تلل :- يعنى چه بنځوبه سلام گرځولو نو فوري به او دريدې او سړى به ناست وو. دې دپاره چه په لاره کښې د بنځو او سړو گډوډ والې اونه شى. مسجد نبوي ته د بنځو د حاضریدو شرطونه :-

نبی علیه السلام چې زاننو ته په جمعې کښې د شرکت اجازت ورکړې وو نو د احاديثو څخه معلومېږي چې هغوی ته دا هدايات شوى وو.

① خوانې بنځې دې نه راځي پخې بنځې هم صرف سحر، ماښام او ماسخو تن کښې به تياره کښې راځي

② د لباس خودنه دې نه کوي

③ عطر دې نه لگوي

④ په ډيره پرده کښې دې راځي

⑤ د سرو د پاسيدونه مخکښې دې ځي.

د زمانو مسجد نبوي ته مونږنو دپاره د حاضریدو وجوهات :-

① د نبی آخر زمان په اقتداء کښې مونږ کول.

② د دين تعليمات زده کول.

③ په عباداتو کښې شريکيدو سره د عباداتو نقشه معلومول

په روستو زمانه کښې د بنځو جماعتونو ته د تلو ممانعت :- چونکه په هغه وخت کښې هر طرف ته خپرو. د قرآن د نزول وخت وو. نبی آخر زمان موجود وو. د صحابه کرامو په شان د فرېستو جماعت وو د خير القرون دور وو. په دې وجه هر قسم تحفظ حاصل وو. ليکن د نن صبا د فتنونه په دې ډک دور کښې د دې اجازت نه شى ورکولې. پخپله د صحابه کرامو په دور کښې حضرت عائشه رضي الله عنها د ممانعت فتوى ورکړې وه لکه چه وړاندې راځي.

الفصل الثاني

۴۹- حضرت معاذ ته د هر مانعه څخه روسته د دعا حکم څرکول

۴۹- (۱) عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: أَخَذَ بِيَدِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: «إِلَى لَأُحْيِكَ يَا مُعَاذُ» فَقُلْتُ: وَأَنَا أُحْيِيكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ. قَالَ: فَلَا تَدْعُ أَنْ تَقُولَ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ: رَبِّ

(۱) اخبره ابو داود كتاب الصلاة باب في الاستغفار (رقم - ۱۵۲۲) والنسائي كتاب السهو باب ينزع آخر من الدعاء (رقم - ۱۳۰۴) و مالك في الموطأ كتاب الشعر باب ما جاء في المتعابين في الله (رقم - ۱۶)

أَعْنَى عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ»، رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالتَّسَائِيُّ، [۱] «لَا أَلَانَ أَبَا دَاوُدَ لَمْ يَذْكُرْ: قَالَ مُعَاذٌ: وَأَنَا أَجِيبُكَ.

ترجمه: [۱] معاذ ابن جبل رضی اللہ عنہ فرمائی [۲] چي رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم زما لاس په خپل لاس مبارک کې اخستو سره وفرمايل اي معاذ زه تاسره مينه لرم [۳] ما عرض وكړو يا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم زه هم تاسو سره مينه لرم [۴] رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمايل چي هر كله ته زما سره مينه لري (ن) د هېڅ لمانځه وروسته دا دعا مه پرېږده: [۵] رَبِّ اَعْنِي عَلَى ذِكْرِكَ وَشُكْرِكَ وَحُسْنِ عِبَادَتِكَ، اي پروردگاره ته په خپل ذكر، خپل شكر او خپل ښه عبادت كې زما مدد وكړي، دا روايت احمد، ابوداؤد او نسايي نقل كړي دي، [۶] خو ابوداؤد د معاذ رضي الله عنه دا الفاظ وانا اجيبك نه دي نقل كړي.

هل اللغات: - ① فَلَا تَدَعُ: اى فَلَا تُنْكَرُ: مه پرېږده، ② ذُبْرُ: اى: عَجَبَهَا وَخَلَفَهَا: يعنى روستو. ③ اَعْنِي: زما مدد او كړه.

تسهيلات: - بوله: أَخَذَ يَدِي

دفعلى او قولى حديث اجتماع: - دا حديث په يو وخت كښې هم فعلى او هم قولى دې څكه چې د معاذ بن جبل لاس نيول دا فعلى شو او «ان تقول في الخ» پورې قولى شو.

۱۰۰- د مانځه څخه د سلام ځولو مسنون طريقه

۱۰۰- (۱۳۱) [۱] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۲] «إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُكَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ: "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ" [۳] حَتَّى يُرَى بَيَاضُ خَدِّي الْأَيْمَنِ، [۴] وَعَنْ يَسَارِهِ "السَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللَّهِ" [۵] حَتَّى يُرَى بَيَاضُ خَدِّي الْأَيْسَرِ»، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ وَالتَّسَائِيُّ، [۶] وَلَمْ يَذْكُرِ التِّرْمِذِيُّ: حَتَّى يُرَى بَيَاضُ خَدِّي.

ترجمه: [۱] عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه فرمائي [۲] چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به خپل ښي طرف ته السلام عليكم ورحمة الله (يعني به تاسو دې د الله سلامتي او رحمت وي) ويلو سره سلام گرځولو [۳] تر دې چې د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د ښي رخسار مبارک سپينوالي به په نظر راتلو [۴] او خپل گس طرف ته به يې هم السلام عليكم ورحمة الله ويلو سره سلام گرځولو [۵] تر دې چې د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د گس رخسار مبارک سپينوالي به په نظر راتلو، ابوداؤد، ترمذي، نسايي، [۶] ترمذي په خپل روايت كې حتي يُرَى بياض خده الفاظ نه دي ذكر كړي

هل اللغات: - ① بَيَاضُ خَدِّي: اى: صَلَاحَةٌ وَجْهِهِ: يعنى د مخ د رخسار سپينوالي او ښائست.

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب في السلام (رقم- ۹۹۶) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في التسليم في الصلاة (رقم- ۲۹۵) والنسائي كتاب السهو/ كيف السلام على الشمال؟ (رقم- ۱۲۲۳) كيف السلام على الشمال؟ (رقم- ۱۲۲۳)

۹۵۱- (۱۰) [۱۰] وَرَوَاهُ ابْنُ مَاجَهَ عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ.

ترجمه: [۱۱] او ابن ماجه دا روايت د عمار ابن ياسر رضي الله عنه څخه نقل كړي دي. تسهيلات:-

نوله: حَتَّى يُرَى بَيَاضُ خَدَّيْهِ الْأَسْفَرِ:

په اعتدال سره مقتديانوته مخ راگرخول:- نبي كريم ﷺ به سلام سره خپل مخ مبارك داسې گرزولو چې د حضور مبارك د مخ سپين والي به ښكاريدو، يعنې نه به نې دومره مخ اړولو چې بالكل روستی مخ واوړي او نه به نې دومره كم مخ مبارك گرزولو چې گنې هډو مخ نې گرزولې نه دې. بلكه درميانه طريقه به نې اختياروله. او دې كښې امت دپاره ډيره آسانتيا ده.

۹۵۲- د مانځه د فراغت څخه روسته كس طرف ته راگرځيدل

۹۵۲- (۱۳) [۱۳] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۱] «كَانَ أَكْثَرُ انْبِعَافِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ صَلَاتِهِ إِلَى شِقِّهِ الْأَيْمَنِ إِلَى حَجْرَتِهِ»، رَوَاهُ فِي "تَرْغِيمِ السَّنَةِ".

ترجمه: [۱] عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه فرمايي چې رسول الله ﷺ به د لمانځه څخه وروسته اكثر په كس طرف خپلي حجري طرف ته گرځيدلو، (شرح السنة).

حل اللغات:- ① انبعاث: راگرځيدل، راتاويدل. ② شق: شق طرف ته واني.

تسهيلات:- نوله: إِلَى شِقِّهِ الْأَيْمَنِ:

نوټ:- د دې حديث تشرېح په حديث نمبر ۹۴۴ كښې تيره شوې ده.

۹۵۳- د فرضو څخه وروسته د سنتود پاره ځاني بدلول

۹۵۳- (۱۴) [۱۴] وَعَنْ عَطَاءِ الْخُرَّاسَانِيِّ عَنِ الْمُغِيرَةِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۱] «لَا يُصَلِّي الْإِمَامُ فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي صَلَّى فِيهِ [۲] حَتَّى يَتَحَوَّلَ» [۳]، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَقَالَ: عَطَاءُ الْخُرَّاسَانِيُّ لَمْ يُذَكِّرْ الْمُغِيرَةَ.

ترجمه: [۱] عطاء خراساني رضي الله عنه د حضرت مغيره رضي الله عنه څخه روايت نقل كوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] امام دي هغه ځاي مونځ نه كوي كوم ځاي چې (اوس يي) مونځ كړي دي

(۱) اخرجه مسلم كتاب الساجد و مواضع الصلاة باب السلام للتحليل من الصلاة عند فراغها وكيفيته (رقم ۱۱۹ - ۵۸۲) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها، باب التسليم (رقم ۹۱۶)

(۲) اخرجه البغوي في شرح السنة رقم الحديث ۷۰۲

(۳) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب الإمام يتطوع في مكانه (رقم ۶۱۶) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، باب ما جاء في صلاة النافلة حيث تصلى المكتوبة (رقم ۱۴۲۸)

[۲] بلکه د هغه ځای څخه دي اخوا ته شي، [۲] دا روايت ابو داؤد نقل کړي دي او ويلې يې دي چې د عطا خراساني رحمته الله عليه ملاقات د حضرت مغیره رضي الله عنه سره (ثابت) نه دي (نو دا حديث منقطع دي).

هل اللغات: ① **يَتَحَوَّلُ:** أي: يَنْتَقِلُ إِلَى مَوْضِعٍ: يعنى چه بل ځای ته اخوا شی.

تسهيلات: - **نوله:** حَتَّى يَتَحَوَّلَ:

د ځای بدلول د امام او مقتدی دواړو دپاره: - په دې حديث شریف کښې داخودلې شی چه کوم ځانی یوسری فرض مونځ کړې دې هم هلته دي سنت نه کوی بلکه د دغه ځانی نه دې لږ شان اخواشی ځانی بدلولوسره بل ځانی سنت کول پکار دی. دلته دا خبره په ذهن کښې ساتل پکار دی چه دا حکم صرف د امام نه دې بلکه د امام او مقتدی ټولو فرائض کونکو د پاره هم دغه حکم دي.

د ځاني بدلولو دوه وجوهات: - ① په ځانی بدلولوسره به د صفونو نظام ګډوډ شی نو نوی راتلونکی خلق په پوهیږی چه جمع شوې ده که چرې داسې اونه کړې شی او د فرائضو په شان په صفونو کښې ټول ولاړی نو نوی راتلونکی خلق به دا ګټې چه لافرض مونځ په جمع نه دې شوې.

② چې د مونځ گذارد پاره دوه ځایونه جدا جدا ده د عبادت گواه جوړیږی
د ځاني بدلولو د مسئلې په متعلق کښې دوه اقوال: - ① ملاعلی قاری رحمته الله علیه فرمائی د بعض علماؤ قول دي چه د ځانی بدلولو دا حکم د هغه مونځونو دپاره دي په کوم کښې چه د فرائضو په سنت وی او کومو مونځونو یسې چه سنت نه وی لکه سحر او مازیګر هلته دا حکم نه دي.

② د بعض نورو علماؤ وینا ده د فرائضو د ټولو مونځونو په ځانی بدلول پکار دی او که رش وی او تنګی وی نو ځانی بدلول څه فرض یا واجب نه دی. او د سحر او مازیګر نه پس د ځانی بدلولو څه مقصد او مطلب هم نشته او څه فائده هم نشته.

۴۳- د نبی علیه السلام څخه وړاندې دا انصراف کولو معنا نعت

۴۳- (۱) [۱۵۱] وَعَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - [۲] «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَضَّهُمْ عَلَى الصَّلَاةِ [۲] وَتَنَاهَاهُمْ أَنْ يَنْصَرَفُوا قَبْلَ الْعِبَادَةِ مِنَ الصَّلَاةِ»، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ټو جهه: ① انس رضي الله عنه فرمایي [۲] چې رسول الله صلی الله علیه و آله به صحابه رضي الله عنهم ته د لمانځه کولو رغبت ورکولو [۲] او هغوی به یې ددې خبرې څخه منع کول چې هغوی د لمانځه څخه وروسته د

حضور ﷺ خُخه مخکې لږ شي. (ابوداؤد)

تسهيلات:-

قوله: وَتَمَّاهُمْ أَنْ يَنْصَرِفُوا قَبْلَ الْعِزَّةِ مِنَ الصَّلَاةِ:

د مذکورہ جملې په مطلب کښې غلور احوال:-

- ① د نبی کریم دا طریقه اختیارول ځکه وو چې په سرو او ښځو کښې اختلاط نه وی کما مر.
- ② د نبی کریم دا طریقه اختیارول ځکه وو چې حضور ﷺ سره په ناسته کښې صحابه کرامو نور صحبت حاصل کړی.
- ③ د نبی کریم دا طریقه اختیارول ځکه وو چې د نبی کریم ﷺ خُخه مخکښې سلام نه گرزولی.

④ ډپورته کیدو نه د مسبوق پورته کیدل مراد دی، چې مسبوق دې ترې هغه وخته پورې نه پورته کیږي تر کومې چې نبی کریم ﷺ دواړه سلامونه نه وی گرزولی.

الفصل الثالث

۹۵۵- د تشهد خُخه وروسته مسنون دعا

۹۵۵-(۱۶۱) عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي صَلَاتِهِ: ① "اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الثَّيَّاتَ فِي الْأُمْرِ ② وَأَسْأَلُكَ الْعَزْمَةَ عَلَى الرُّشْدِ ③ وَأَسْأَلُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ ④ وَحَسْنَ عِبَادَتِكَ ⑤ وَأَسْأَلُكَ قَلْبًا سَلِيمًا ⑥ وَلِسَانًا صَادِقًا ⑦ وَأَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا تَعْلَمُ ⑧ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا تَعْلَمُ ⑨ وَأَسْتَغْفِرُكَ لِمَا تَعْلَمُ" ⑩ رَوَاهُ النَّسَائِيُّ، وَرَوَى أَحْمَدُ مُعْتَمَدًا.

توجه: ① شدداد بن اوس رضی اللہ عنہ فرمایي چې رسول الله ﷺ به په خپل مانځه کښې (تشهد) خُخه وروسته، دا دعا کوله: ② اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْأَلُكَ الثَّيَّاتَ فِي الْأُمْرِ وَالْعَزْمَةَ عَلَى الرُّشْدِ وَأَسْأَلُكَ شُكْرَ نِعْمَتِكَ وَحَسْنَ عِبَادَتِكَ وَأَسْأَلُكَ قَلْبًا سَلِيمًا وَلِسَانًا صَادِقًا وَأَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا تَعْلَمُ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ مَا تَعْلَمُ وَأَسْتَغْفِرُكَ لِمَا تَعْلَمُ، داي الله زه ستا خُخه په دين کې ثابت قدمي غواړم ③ او د راه راست (سیده لاري) د قصد سوال کوم ④ او زه ستا خُخه ستا د نعمت د شکر سوال کوم ⑤ او ستا د عبادت د حسن خواست کوم ⑥ او ستا خُخه قلب سليم او رښتينی ژبه غواړم ⑦ او ستا څخه هغه خير غواړم چې ته يې پېژني ⑧ او د هغه بدې څخه پناه غواړم چې تا ته معلومه ده ⑨ او د هغه گناهونو معافي غواړم چې تاته معلوم دي، (نسائي، احمد)

هل اللغات:- ① الثَّيَّاتُ: مضبوط والې، ثابت قدمی، ② الْعَزْمَةُ: د زړه قصد او مضبوطي ارادي ته وائی. ③ الرُّشْدُ: نيغه لار، د هدايت لار.

تسهيلات :-

قوله: وَحُسْنَ عِبَادَتِكَ:

د عبادت ه حسن عبادت ه :- د حسن عبادت خخه هغه احسان مراد دې کوم چې په حديث جبريل کښې راغلی دې چې ته د الله تعالی داسې عبادت کوه لکه چې ته الله تعالی وینې او که داسې نشې کولې نو دا تصور کوه چې الله تعالی تا ویني.

قوله: وَالْعَزِيمَةُ عَلَى الرَّؤْيَا:

د استقامت عظمت :- د دې مطلب د صحيح لارې قصد کول دی چې اې الله تعالی ! ماته د دې توفیق راکړې چې تا د هدايت کومه لاره خودلې ده ، په هغې باندې هميشه دپاره ثابت قدمی رانصيب شی ، او هدايت د خپل ژوند يو لازمی حصه او گرزوم ، ځکه چې استقامت ډیر لوی انعام دې.

قوله: وَأَسْأَلُكَ قَلْبًا سَلِيمًا:

د قلب سليم تعريف :- قلب سليم هغه زړه ته وائی کوم چې د غلطو عقائدو ، کمزورو خیالاتو او خرابو اعتقاداتو او نظرياتو نه پاک وی. او په دې کښې د نفسانی خواهشونو څه میلان نه وی.

قوله: وَأَسْأَلُكَ مِنْ خَيْرِ مَا تَعْلَمُ:

د ناخبره گناه حکم :- یعنی ډیر داسې خیر دی چې هغه مونږ شر گنږو ، یا دهغې نه مونږ خبر نه یو ، او ډیر شرونه داسې دی دکومو څخه چې مونږ خبر یو یا دهغې نه بې خبره یو. د دې مذکوره دعا حاصل دادې چې اې الله تعالی ! ستا عطاء دې زمونږ په طلب باندې نه وی ، ستا په کرم سره وی. او دغه شان اې الله تعالی ! کومه گناه چې زمونږ نه شوې ده او هغه ستا په علم کښې ده نو مونږ دهغې هم معافی غواړو.

۵۵۱- د تشهد څخه روسته یوه بهترینه وینا

۵۵۱- (۱) (۱۴۱) وَعَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۱] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي صَلَاتِهِ بَعْدَ التَّسْبِيحِ: [۲] "أَحْسَنُ الْكَلَامِ كَلَامُ اللَّهِ" [۳] وَأَحْسَنُ الْهُدَى هُدَى مُحَمَّدٍ» [۴]، رَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

توجه: [۱] د جابر رضي الله عنه څخه روایت دي [۲] چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به په خپل لمانځه کې د التحيات څخه وروسته فرمايل [۳] چې بهترين کلام کلام د الله دي [۴] او بهترينه طريقه د رسول الله صلى الله عليه وسلم طريقه ده. (دا نسائي روایت کړي دي)

هل اللغات :- ① أَحْسَنُ الْكَلَامِ: بنانسته او غوره خبرې،

② أَحْسَنُ الْهُدَى: أي: الْبَيْرُ وَالطَّرِيقَةُ: یعنی بنانسته سیرت او طريقه (کوم سره چه هدايت ملایوېږي).

تسهيلات:-

قوله: يَقُولُ فِي صَلَاتِهِ بَعْدَ التَّشَهُُّدِ:

د تشهد مخففه روسته بله مسنون ده۱- دې ځانې د تشهد نه پس يعنی د درود شريف نه پس د يوې بلې دعا ذکر دې دا دعا په نوافل و باندې معمول ده ځکه چې فرائضو کښې خو اختصار مقصود وى

۱- په بڼې طرف ته لږ غوندې راځگر خيدل

۱۵۷- (۱۸) [۱] وَعَنْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قَالَتْ: [۲] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَلِّمُ فِي الصَّلَاةِ تَسْلِيمَةً يَلْقَاءُ وَجْهَهُ» [۳] التَّمِيمُ إِلَى الشَّقِ الْأَيْمَنِ شَيْئًا، «رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ».

قوله: [۱] بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايې [۲] چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به په لمانځه کې خپلې مخې طرف ته يو سلام گرځولو [۳] بيا به يې لږ شان ښي طرف ته گرځولو، دا رنگه به رسول الله صلى الله عليه وسلم سلام پوره کولو، (ترمذي)

حل المسائل:- ① يَلْقَاءُ وَجْهَهُ: أي: يَهْدِي بِأَيْدِيهِ مَخَاطَرَةَ وَجْهِهِ: يعنى مخ په قبله به نې د سلام گرځول شروع کول. ② تَمِيمٌ: مائل كيدلو به، راگرځيدلو به، ③ الشَّقِ الْأَيْمَنِ: شق طرف ته وانی يعنى ښي طرف ته (به راگرځيدلو). ④ شَيْئًا: أي: بَيِّنًا: لږ شان.

تسهيلات:-

قوله: يَلْقَاءُ وَجْهَهُ:

په مونځ کښې د سلام متعلق دوه اهم مسئلې دي.

د خروج من الصلاة په حکم کښې مذهب:-

- ① د جمهورو او ائمه ثلاثه په نيز لفظ سلام فرض دې
- ② د احنافو په نيز واجب دې. ددې مسئلې پوره بحث کتاب الطهارة کښې تير شوې دې

د سلام په طريقه او تعداد د سلام کښې مذهب:-

- ① د مالکيه مسلک دادې چه د امام او منفرد دپاره يو يوځل سلام ونيل سنت دى چه نه ښى طرف ته دې اونه گس طرف ته دې بلکه دمخ طرف ته سلام کول مسنون دى ددې حضراتو په نيز د مقتدى دپاره درې سلامونه مسنون دى. يو مخې طرف ته دويم ښى طرف ته او دريم گس طرف ته.

- ② احناف، شوافع او حنابله يعنى د جمهورو په نيز مونځ گذار که امام وى او که مقتدى وى د ټولو دپاره د مونځ نه وتل په وخت دوه سلامونه مسنون دى.

(۱) أخرجه الترمذی کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب منه أيضا (رقم - ۲۹۶)

د اول فریق دلیل :- زیر بحث د حدیث عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا د دوی مستدل دی چه په خپل مطلب باندې واضح دلیل دی.

د اول فریق د دلیل جواب :- د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا د وینا مطلب دادې چه حضور اکرم ﷺ د سلام الفاظ هغه وخت شروع کول کوم وخت چه به نسی مخ مبارک د قبلې طرف ته وو. او بیا به نسی هم دغه آواز کښې مخ مبارک نسی او گس طرف ته تاوولو نودوه سلامونه کیدل. دا مطلب نه دی چه د اول نه تر آخره پورې به هم سلام وو او مخې طرف ته به وو.

د دویم فریق دلیل :- هغه ټول دلائل د دویم فریق دلائل دی په کوم کښې چه د دوو سلامونو تصریحات دی او "عن یمینه وعن یساره" الفاظ په واضحه توگه موجود دی.

۱۰۸- په امام باندې د سلام نیت کول

۱۰۸- (۱۹) عَنْ سَمُرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: «أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَرُدَّ عَلَى الْإِمَامِ ① وَتَحَابُّ ② وَأَنْ يُسَلِّمَ بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ»، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: ① حضرت سمره رضی اللہ عنہا فرمایي ② چې رسول الله ﷺ مونږ ته حکم راکړي دي چې زمونږ د سلام گرځولو په وخت د امام د سلام د جواب نیت وکړو ③ مونږ په خپلو کې محبت او ساتو ④ او یو بل ته سلام کوو. (ابوداؤد)

هل اللغات :- ① وَتَحَابُّ: مونږ یو بل سره محبت اوساتو

تسهيلات :-

په حدیث کښې درې احکام:

لویه: ① أَنْ نَرُدَّ عَلَى الْإِمَامِ:

په سلام کښې دمقتدی د نیت درې صورتونه: - چه کله مقتدی سلام گرځوی نوهغه دي دا نیت او کړی چه زه د امام د سلام جواب ورکوم.

① کوم مقتدیان د امام نسی طرف ته ولاړوی هغه به په اول سلام کښې خپل نسی طرف ته مونځ گذارو او کرام الکاتبین فرښتو نیت کوی

② کله چه گس طرف ته سلام او گرځوی نو د امام صاحب د سلام د جواب نیت دي او کړی او کوم مقتدیان چه د امام گس طرف ته ولاړوی هغوی دي په نسی طرف سلام گرځولو کښې د امام د سلام د جواب نیت او کړی او د گس طرف د مونځ گذارو نیت دي او کړی.

③ کوم مقتدی چه بالکل امام پسې ولاړوی هغه دي په دواړو سلامونو کښې د امام د سلام د جواب نیت او کړی لکه څنگه چه امام صاحب هم د دغه شان نیت کولو پابند دي باقي په

(۱) اخرجه ابوداؤد کتاب الصلاة، باب الرد علی الإمام (رقم - ۱۰۰۱) ابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها، باب رد السلام علی الإمام (رقم - ۹۲۲)

گس اوبنی طرف کنبی د فرېستو نیت په هر سلام کنبی پکار دې د جنات د نیت ضرورت نشته اونه دهغه انسانانو د نیت ضرورت شته کوم چه په مانځه کنبی شامل نه وی.

① **قوله:** وَتَكَاَبُ:

په خپل مینځ کنبی د مینې محبت ساتل: - دادویم حکم دې ددې مطلب دادې چه مونږ ته حضور پاک ﷺ فرمایلی دی چه مونږ په خپل مینځ کنبی یوېل سره محبت او کړو او بغض او دښمنی اونه ساتو او ټولوسره په خو اخلاقوسره مخ شو.

② **قوله:** وَأَنْ يُسَلِّمَ بَعْضُنَا:

په مانځه کې د سلام نیت کول: - په مانځه کنبی د یوېل د سلام نیت او کړو ددې صورت وړاندې لیکلې شوې دې چه مقتدی د سلام گرځولو په وخت د یوېل د سلام نیت به څنگه کوی. په دې باب کنبی هغه احادیث بیانولې شی د کومونه چه مانځه پسې دعا وردونو اووظائفو فضیلت او اهمیت معلومېږی. د ذکر لفظ عام دې کوم چه وظائف او دعاگانو ټولونه شامل دې. دا مسئله څه غور طلب غوندې ده چه کومو فرائضو نه پس چه سنت وی دهغې نه پس مونځ گذار د اورادو او دعاگانو کولو دپاره دڅومره ساعت دپاره کیناستې شی.

[۳۵/۱۸] بَابُ الذِّكْرِ بَعْدَ الصَّلَاةِ

د مونځ نه پس د ذکر بیان

خلاصة الباب:-

فيه ثمانية عشر حديثاً مشتملة على أربع مسائل:

- ① الذكر بعد الصلوة المكتوبة: ۱، ۷، ۸، ۹، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۱۸.
- ② الدعاء بعد المكتوبة: ۲، ۳، ۴، ۵، ۶.
- ③ الترغيب في الدعاء بعد الصلوة المكتوبة: ۱۰.
- ④ الأمر بالفصل بين المكتوبة والسنة: ۱۴.

د سنت بعدیه هغه پس د وظائفو دپاره په کیناستو کنبی اقوال: - ① د آحنافو د علمانو صاحب در مختار لیکلی دی چه فرض مونځ کولونه پس په سنتو کنبی تاخیر کول مکروه دی صرف "اللهم انت السلام" آخړه پورې په اندازه کیناستل ثابت دی. فقهاء داخبره هم لیکلې ده چه د سنتو کولو دپاره د فرائضو په ختمولو باندې زر پاسیدل پکار دی.

② د علامه حلوانی رحمه الله قول دادې چه د وردونو او وظائف لوستلو دپاره د فرض اوستنوبه مینځ کنبی وقفه کولو کنبی هیڅ بدی نشته هم دا قول څه نورو فقهاؤ هم لیکلې دې.

د مفتی کفایت الله رحمه الله قول: - مفتی الهند مفتی کفایت الله ﷺ خپل نفیس کتاب "النفائس المرغوبة فی الادعية بعد المكتوبة" کنبی لیکلی دی "اللهم انت السلام" روایت کنبی حضرت

عائشه رضي الله عنها په وخت كښې حصر نه دې خودلې اونه حضرت عائشه رضي الله عنها څه وخت متعين كړې دې بلكه حضرت عائشه رضي الله عنها په دې روايت كښې "اللهم انت السلام" د مقدار اندازه خودلې ده نو په دې اندازه او مقدار كښې نورې دعاگانې هم راتلې شي د كومو ذكر چه په احاديثو كښې راغلې دې په دې كښې هيڅ منافات نشته دې اونه اختلاف شته.

په اولينو كښې تطبيق: - علامه حلي رحمته الله عليه د فقهاء په كلام كښې په دې معمولي شان اختلاف كښې تطبيق وركړې دې په دې تطبيق سره هم په دواړو اقوالو كښې څه اختلاف باقي نه پاتې كيږي. هغوی فرماني چه صاحب د درمختار تاخير مكروه ليكلې دې كه دا د مكروه تحريمي په ځاني مكروه تنزيهي واخستې شي نومسئله به د اولي او غير اولي پاتې شي مطلب به دا شي چه په سنتو كښې تاخير كول بهتر نه دي. او د علامه حلواني رحمته الله عليه د قول مطلب به دا شي چه د وظائفو لوستلو په غرض سره په سنتو كښې تاخير كولو كښې هيڅ مضائقه نشته دې ليكن مناسب او بهتر هم دغه دي چه تاخير اونه كړې شي. بهر حال د فرائضو او سنتو په مينځ كښې د وظائف لوستلو گنجائش شته دې.

سنت بعديه هغه پس د دعا حكم: - فقهاء ليكلي دي چه د فرضو كولونه پس د سنتو دپاره صفونه ماتول ډير بهتر دي صفونه جوړولو سره سنت او نوافل نه دي كول پكار څه وړاندي روستو كيدل پكار دي. امام صاحب له هم پكاردې چه د خپلې مصلې نه لږ شان خوا او درېږي دې دپاره چه د چا دا شك اونه شي چه خلق فرضو كښې ولاړ دي. "بعد المكتوبة" د كومو دعاگانو ذكر چه په احاديثو كښې پس د فرضونه په الفاظو سره راغلې دي نو د سنتو كولونه پس هم هغه وظائف كولې شي. ځكه چه بعد السن هم بعد المكتوبة دې سنت كولوسره د فرض بعديت ختميږي نه. په دې توجيه سره به ډير زيات اشكالات ختم شي ځكه چه د فرائضو نه پس چه كوم اوږده وړونو ذكر په احاديثو كښې راغلې دې هغه په دې وخت كښې په آسانتي سره كولې شي اومزه دا چه هم بعد الفرض به وي نور تفصيلات به وړاندي د احاديثو په ضمن كښې راځي.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

۱۰۱- د مانځه په ختميدو الله اكبر ويل

۱۰۱- (۱۱) [۱] عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: [۲] كُنْتُ أَعْرِفُ الْإِقِصَاءَ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالتَّكْبِيرِ، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

(۱) اخرجه البخاري كتاب الاذان باب الذكر بعد الصلاة (رقم - ۸۴۲) ومسلم كتاب الساجد ومواضع الصلاة باب الذكر بعد الصلاة (رقم - ۱۲۰) - (۵۸۳) وابوداود كتاب الصلاة باب التكبير بعد الصلاة (رقم - ۱۰۰۲) والنسائي كتاب السهو باب التكبير بعد تسليم الإمام (رقم - ۱۲۳۵)

تو جمه: ۱) حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمايې ۲) چې ما به د رسول الله صلى الله عليه وسلم د لمانځه ختميدل د حضور صلى الله عليه وسلم د الله اکبر ويلو څخه پيژندل (بخاري، مسلم)

حل اللغات: ۱) أعرف: ما به پيژندل، ۲) القضاء: أي: القضاء: یعنی ختميدل د مونځ د نبی صلى الله عليه وسلم تسهيلات: -

قوله: أعرف القضاء:

حد اعتدال په درجه کښې د ذکر بالجهر جواز: -

حضرت ابن عباس رضي الله عنهما چونکه وړوکې وو په دې وجه به په کور کښې وو ليکن دهغوی هونسيار توب ته او گوره چه څنگه به نې صحيح اندازه لگوله. چونکه دهغوی کور جمان سره وو نوچه کله به جمع ختمه شوه او د تکبير آواز به راوچت شو نو هغوی ته به معلوميدل چه جمع او شوه. دغه شان معمولی آواز اوچتول چه د انساني د قدرتی نظام لاتدي وی به هغې کښې هيڅ کلام نشته دي. اوهرځاني کښې د اهل حق په جماتونو کښې داسې کيږي او کيدل هم پکار دی. د جمع نه فارغيدو وخت کښې خلق ډير وی نوکه چرې هغوی په مزه آواز ونوسره هم د الله تعالی ذکر او يا استغفار کوی نوييانی هم آواز اوچت اويدي شی او په جمات کښې راتښيږي. خلاصه دا چه د اعتدال د حده پورې په جهر سره ذکر ثابت دي

په ذکر بالجهر کښې د مبالغې ممانعت: - ليکن د حد نه تجاوز ثابت نه دي بلکه په عامو وختونو کښې هم د دې ممانعت راغلې دي. بعضي علماء وائی چه حضرت ابن عباس رضي الله عنهما د کوم تکبير خبره کوی دا د آیام منی خبره وه او آیام تشریق کښې تکبيرات په اوچت آواز سره ونيول د امت متفقہ مسئله ده.

۹۰- د فرض مونځ څخه روسته نبی علیه السلام د ناستي مقدار

۹۰-۱) [۲۱] عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: [۲] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَلَّمَ لَمْ يَقْعُدْ إِلَّا مِقْدَارَ مَا يَقُولُ: [۳] اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ [۴] تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ» [۵]، وَهَذَا مُسْنَدٌ.

تو جمه: ۱) بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايې ۲) چې رسول الله صلى الله عليه وسلم چې به کله د فرض لمانځه، سلام وگرځول ۳) نو صرف د دې دعا په قدر به کيनाستلو ۴) اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ، اي الله ته سالم يي (يعني د ټول عيوب څخه پاک يي، او ستا

(۱) اخرجه مسلم كتاب المساجد ومواضع الصلاة/باب استحباب الذكر بعد الصلاة وبين صفة (رقم- ۱۳۶) - (۵۹۲) وابوداود كتاب الصلاة/باب ما يقول الرجل إذا سلم (رقم- ۱۵۱۲) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، باب ما يقال بعد التسليم (رقم- ۹۲۴) والنسائي كتاب السهو/باب الذكر بعد الاستغفار (رقم- ۱۳۳۸) كتاب السهو/باب الذكر بعد الاستغفار (رقم- ۱۳۳۸) والدارمي كتاب الصلاة/باب القول بعد السلام (رقم- ۱۳۸۷) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما يقول إذا سلم (رقم- ۲۹۸)

څخه د بنده گانو د ټول آفاتو څخه، سلامتې ده [۵] ته برکت والايې اي بزرگي او بخشش والا (مسلم)

هل اللغات: ① أَنْتَ السَّلَامُ: تَدَسَّالِمُ نَبِيَّ أَيُّ مِنَ الْمَعَالِي وَالْخَوَاصِّ وَالنَّفْعِي وَالْأَقَابِ: يَعْنِي دَبُولُو عَيْبُونُو، حَرَادِثُو، أَوْد تَغْيِيرُو أَوْ أَفْتُونُونَهُ پَاک نَبِي.

تَهْلِيلَات: - قَوْلُهُ: لَمْ يَتَّعِدْ إِلَّا مِقْدَارَ مَا يَقُولُ:

دمانځه څخه وروسته د کيناستلو مقدار :- ددې حديث څخه حصر معلومېږي چې نبی کریم ﷺ به د سلام گرزولو نه پس صرف دومره کيناستل څومره وخت کښې چې دا دعا لوستلې کيږي «اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ، تَبَارَكْتَ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ»

۹۲۱- د ما نخه څخه وروسته استغفار او دعا کول

٣١- (٣) [٣] وَعَنْ ثَوْبَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا انْصَرَفَ مِنْ صَلَاتِهِ [٤] اسْتَغْفَرَ ثَلَاثًا، وَقَالَ: [٥] "اللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ، وَمِنْكَ السَّلَامُ، تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ»"، رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ۱ حضرت ثوبان رضی اللہ عنہ فرمائی ۲ چہ رسول اللہ ﷺ چہ بہ د خپل لمانځه څخه فارغ شو ۳ نو (مخکې) به یې درې ځله استغفار کولو بیا به یې دا دعا وبله: ۴ **اللّٰهُمَّ اَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ تَبَارَكْتَ يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْاِکْرَامِ** (مسلم)

تجربات :-

قوله: يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ:

د ذی الجلال اووالاکرام مفهوم:—د ذی الجلال څخه د فاسقانو نه بدل اخستونکې، او د اکرام څخه مراد نیکانوته انعام ورکوونکې دي.

په دې دعا کېږي د بعضې کلماتو د زیادتې تردید: — ددې حدیث پاک نه معلومه شوه چې «والیک یرجم السلام فحینا ربنا بالسلام وادخلنا دارالسلام» دا الفاظ د حدیث نه ثابت نه دی بلکه دا روسته جا اضافه کړی دی

په روایتونو کېني د تعارض اشکال:- دې په ماقبل روایت کېني صرف د اللهم انت السلام الخ ذکر وو. چې نبی کریم ﷺ په صرف دا دعا کوله او دومره مقدار به کیناستلو او دلته ورسره د استغفار اضافه شوې ده. په دواړو راياتو کېني تعارض دي؟

دقتراض درې جوايوڼه: - ① ماقبل حديث كښې د راوی تصرف دې ځكه چې نسانې شريف كښې دا الفاظ دى چې نبى كريم ﷺ به دا الفاظ ونيول.

١) أخرجه مسلم كتاب المساجد و مواضع الصلاة/باب استحباب الذكر بعد الصلاة وبين صفته (رقم- ١٣٥) - (٥٩١) والدارمي كتاب الصلاة/باب القول بعد السلام (رقم-١٣٨٧)

① د رومی حدیث مطلب دادې چې د مونځ په حالت کښې ناسته به دومره مقدار پورې وه کومه کښې چې اول روایت کښې ده. اوکه زیاته ناسته به نې کوله نو د مونځ والا حالت به نې بدلولو.

② د کومو مونځونو نه پس چې سنت نشته دي، نو هغه اعمالو سره نور عملونه به نې هم کول، خو چې د کومو فرائضو نه پس سنت مؤکده شته دي نو هغې کښې به نې د فرائضو نه پس مختصر دعاگانې ونيلې.

۲۱۲- د فرض ما نغه څخه ورسته کلمه توحید ولیل

۲۱۲- (۱) [۳] وَعَنْ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ: [۲] لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ [۳] لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَيَاةُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ [۴] اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ [۵] وَلَا مُعْطَى لِمَا مَنَعْتَ [۶] وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَنَّةِ مِنْكَ الْجَنَّةُ» [۷]، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

تو جهه: ① مغیره ابن شعبه رضی الله عنه فرمایي ② چې رسول الله صلی الله علیه و سلم به د فرض لمانځه څخه وروسته دا دعا کوله: ③ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَيَاةُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ اللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ وَلَا مُعْطَى لِمَا مَنَعْتَ وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَنَّةِ مِنْكَ الْجَنَّةُ، د الله څخه سوا بل معبود نشته هغه ايکي يو دي هيڅوک د هغه شريک نشته ④ د هغه د پاره بادشاهت دي د هغه د پاره هر قسم تعريف دي او هغه په هر شي قادر دي ⑤ اي الله کوم شي چې تا ورکړي وي د هغې څوک رد کولو والا نشته ⑥ او کوم شي چې تا منع کړي وي څوک د هغې ورکولو والا نشته ⑦ او دولت مند د خپل دولت په وجه باندي ستا د عذاب څخه نشي بچ کيدي. (بخاري، مسلم)

هل اللغات: ① دبر: أي: عَقِبَ: روستو، ② مَكْتُوبَةٍ: أي: فَرِيضَةٍ: فرض مونځ، ③ ذَا الْجَنَّةِ: أي: صَاحِبَ الْحِطِّ فِي الْجَنَّةِ: په عبادت کښې حصه دار، يعنی عبادتگذار ④ الْجَنَّةُ: مال، عهده، وغيره.

تسهيلات:

تو له: وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَنَّةِ:

د البعد تو کيب او مفهوم: - وَلَا يَنْفَعُ "د دې صيغې فاعل د "الجد" لفظ دي اودادلته د دولت په معنی کښې دي او "ذَا الْجَنَّةِ" نه مالدار او دولت مند سرې مراد دي. دا لفظ د لاينفع د پاره مفعول به دي. "منك" اي من عذابك.

(۱) أخرجه البخاري كتاب الاذان / باب الذكر بعد الصلاة (رقم - ۸۴۴) و مسلم كتاب المساجد و مواضع الصلاة / باب ما يقول إذا رفع رأسه من الركوع (رقم - ۲۰۵ - ۴۷۷) و ابو داود كتاب الصلاة / باب ما يقول الرجل إذا سلم (رقم - ۱۵۰۵) و ابن ماجه كتاب إقامة الصلاة / باب ما جاء في القراءة في صلاة الليل (رقم - ۱۳۴۹) و الترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما يقول إذا سلم (رقم - ۲۹۹) و النسائي كتاب السهو / باب عدد التهليل و الذكر بعد التسليم (رقم - ۱۳۴۱) و الدارمي كتاب الصلاة / باب القول بعد السلام (رقم - ۱۳۸۹)

قوله: **دُبِرَ كُلُّ صَلَاةٍ**:

د دوبر كل صلاة په مطلب كښي دوه اقوال :-

① د سنتونه پس به ئی دا دعا لوستله داهم د فرض نه پس ده.

② د فرض سلام سره متصل به ئی ونیلو.

۳۳- د سلام هکړ خو لږ څخه رومسته د الله تعالی تسبیح پیا نول

۳۳- (۵۱) عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَلَّمَ مِنْ صَلَاتِهِ يَقُولُ بِصَوْتِهِ الْأَعْلَى: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ» ① لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْخُبْرُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ② لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ ③ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَلَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ ④ لَهُ الْيَقِينُ، وَلَهُ الْفَضْلُ ⑤ وَلَهُ الشَّاءُ الْحَسَنُ ⑥ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ⑦ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

قوله: ① او حضرت عبد الله ابن زبير رضي الله عنه فرمايي ② چې رحمت عالم ﷺ به چه كله د خپل لمانځه څخه سلام وگرځولو ③ نو (د سلام څخه بعد) په بلند آواز سره به يې دا كلمات ويل: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْخُبْرُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَلَا نَعْبُدُ إِلَّا إِيَّاهُ لَهُ الْيَقِينُ وَلَهُ الْفَضْلُ وَلَهُ الشَّاءُ الْحَسَنُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ (د الله څخه بغير هيڅ معبود نشته هغه يوازي دي څوك د هغه شريك نشته) ④ د هغه د پاره بادشاهي ده او هر قسم تعريف هغه لره دي ⑤ او په هر شي قادر دي ⑥ د گناهونو څخه بچ كيدل او د عبادت كولو قوت يوازي د الله تعالی ﷻ په مدد سر دي ⑦ د الله څخه سوا بل معبود نشته مونږ د هغه عبادت كوو ⑧ او د الله د طرفه (په بندگانو) نعمتونه او احسان دي ⑨ او د الله تعالی دپاره بنكلي ټنا ده ⑩ د الله څخه سوا بل معبود نشته مونږ د الله د پاره د هغه بنديگي خالص كوونكي يو ⑪ اگر كه كافران دا بد گڼي (مسلم).

هل اللغات: ① الْيَقِينُ: هر قسم تعريف د الله دپاره دي. ② الْفَضْلُ: بزرگي، برتری، ③ الشَّاءُ: تعريفونه، صفتونه، ④ مُخْلِصِينَ: خالص كوونکی يو (يا كوونکی نه يو).

تسهيلات: - قوله: - يَقُولُ بِصَوْتِهِ الْأَعْلَى:

د حديث څخه په ذكر بالجهر استدلال او دهغې تضعيف: - د دې نه معلومېږي چې كله به ئی سلام او گرزولو نو په اوچت آواز سره به ئی دا كلمات ونيول. د دې نه هم د مونږ نه پس ذكر بالجهر معلوم شو. د دې دواړو حديثونو نه د دې زمانې بعضې حضرات استدلال كوي چې د مونږ د فارغيدو نه پس په اوچت آواز سره دې ذكر او كړې شي. حالانكه ائمه اربعه كښي هيڅوك هم بعد الصلوة د ذكر بالجهر قائل نه دی.

(۱) اخرجه مسلم كتاب المساجد و مواضع الصلاة باب استحباب الذكر بعد الصلاة و بيان صفة (رقم - ۱۳۹ - ۵۹۴) و ابو داود كتاب الصلاة باب ما يقول الرجل إذا سلم (رقم - ۱۵۰۶) و الترمذي كتاب السجود باب عدد التهليل و الذكر بعد التسليم (رقم - ۱۳۴۰)

۹۳-۳ ما نغھ خجھ وروسته د بعضی خیزونو خجھ تعوذ غوبستل

۹۳-۳ (۶۱) [۶۱] وَعَنْ سَعْدٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - [۶۲] أَنَّهُ كَانَ يُعَلِّمُ بَيْنَهُ هَؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ، [۶۳] وَيَقُولُ: «إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَتَعَوَّذُ بِهِنَ دُبُرَ الصَّلَاةِ: [۶۴] "اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ" [۶۵] وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ [۶۶] وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ أَرْدَلِ الْعُمُرِ [۶۷] وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا وَعَذَابِ الْقَبْرِ» [۶۸] رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

تو چمه: [۶۱] د حضرت سعد رضي الله عنه په بلوه کې روايت دي [۶۲] چې هغه به خپل اولاد ته د دعا دا الفاظ بنودل [۶۳] او فرمايل به يې چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به د خپل لمنخونو خجھ وروسته د دې الفاظو په ذريعه پناه غوښتله: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ أَرْدَلِ الْعُمُرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا وَعَذَابِ الْقَبْرِ [۶۴] اي الله زه د بز دلۍ خجھ ستا پناه غواړم [۶۵] د بخل خجھ ستا د پناه طلب غاړيم [۶۶] د ناكاره عمر خجھ ستا د پناه خواستگار يم [۶۷] او د دنيا د فتني او د قبر د عذاب خجھ (يعني د هغه خيزونو خجھ چې د قبر د عذاب سبب دي) ستا پناه غواړم. (بخاري)

هل اللغات: ① أَرْدَلُ الْعُمُرِ: أى الهَرَمَ: بود اتوب (داسې بود اتوب چه انسان ډير كمزورې شى او عقل نې كم شى چه د الله په نعمتونو كښې صحيح فكر نه شى كولې).

تسهيلات:-

قوله: مِنَ الْجُبْنِ:

د بز دلۍ خجھ پناه غوښتل: - حضور ياك صلى الله عليه وسلم بار بار د بز دلۍ نه پناه او غوښتله د دې په وجه صرف هغه خلق پوهيږي د چاچه د جهاد سره تعلق وى كه هغه عوام وى او كه علماء وى خكه چه كوم سرې بز دل وى هغه نه خپل عزت بچ كولې شى او نه دخپل مذهب عظمت بچ كولې شى بلكه په مزه مزه دا بز دلۍ دومره زياتيږي چه هغه سرې جهاد خوځه چه د جهاد د وجود نه انكار كوى. او په هغې كښې قسم قسم تاويلونه كوى خكه چه د جهاد په ميدان كښې بهادر سرې وركوزيږي شى دا د بز دلانو كار نه دي.

د بخل خجھ پناه غوښتل: - دغه شان معامله د بخل نه پناه غوښتلو ده خكه چه كوم سرې كنجوس شوم وى هغه دخپلوانو حقوق دخپل لاندې كوى نه پخپله خوراك كولې شى اونه غټې او وړې متيازې پخپله كولې شى نه كېږي پخپله اچولې شى اونه نى كوزولې شى بلكه د كور غورزيږدلى خيزونه كور ا كېار په شان پاتې كيږي.

(۱) اخرجه البخارى كتاب الجهاد والسير باب التعوذ من عذاب القبر (رقم- ۶۳۶۴) وسلم باب التعوذ من العجز والكسل وغيره (رقم- ۵۱ - ۲۷۰۶) وابن ماجه كتاب الدعاء /باب ما تعوذ منه رسول الله صلى الله عليه وسلم (رقم- ۳۸۴۴) والترمذى باب فى دعاء النبى صلى الله عليه وسلم وتعوذ فى دبر كل صلاة (رقم- ۳۵۶۷) والنسائى كتاب الاستعاذه /باب الاستعاذه من أَرْدَلِ الْعُمُر (رقم- ۵۴۹۶)

۲۱۵-۳ ما نخه خخه وروسته تسبيح او دهغي فضيلت

(۲۱۵-۳) [۴] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۵] «إِنَّ فَقَرَاءَ الْمُهَاجِرِينَ أَتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: [۶] قَدْ ذَهَبَ أَهْلُ الدُّنْيَا بِالْدرَجَاتِ الْعُلَى [۷] وَالنَّعِيمِ الْمُتَعِيمِ [۸] فَقَالَ: [۹] وَمَا ذَاكَ؟ [۱۰] قَالُوا: يُصَلُّونَ كَمَا نَعْمَلِي، وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ [۱۱] وَيَتَصَدَّقُونَ وَلَا نَتَصَدَّقُ [۱۲] وَيُعْتِقُونَ وَلَا نُعْتِقُ؛

تو جهه: [۴] ابو هريره رضي الله عنه فرمايي: [۵] چې (يوه ورځ) فقراء مهاجرين د رسول الله صلى الله عليه وسلم په خدمت کې حاضر شو او عرض يې وکړه [۶] چې (يا رسول الله صلى الله عليه وسلم) دولتمند خلقو زموږ څخه مخکې والي يورو په بلند درجاتو (يعني ثواب، قرب الهي او رضائ حق) سره [۷] او دائمې نعمت (يعني د جنت په نعمت حاصلولو) سره (يعني هغوی د خپل مال او دولت په وجه لوي ثواب حاصلوي او د جنت د نعمتونو مستحق کيږي او مونږ خو د غربت او افلاس په وجه د درجاتو په بلندي کې د هغوی څخه وروسته پاتې کيږو) [۸] حضور صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل دا څنگه؟ [۹] هغوی عرض وکړو چه هغوی داسې مونږ کوي څنگه چې مونږ مونږ کوو او هغوی داسې روژي نيسي څنگه چې مونږ روژي نيسو [۱۰] (په دي اعمالو کې خو مونږ او هغوی برابر يو ليکن د مال او زرو په وجه) هغوی صدقه او خيرات کوي او (د غربت او افلاس په وجه) مونږ صدقه او خيرات نشو کولي [۱۱] هغوی غلامان آزادوي او مونږ غلامان نشو آزادولي (دغسې هغوی د دې اعمالو د ثواب حقداره شی او مونږ محروم پاتې کيږو د دي اوږدو سره)

حل اللغات: ① الدُّنْيَا: اهل الأموال: دنور د دثر جمع ده، ډير مال ته وائي. ② النَّعِيم: ائى: العيش: د نعمتونو نه عيش او عشرت مراد دي. ③ الْمُتَعِيم: ائى: الذابىر: هميشه (د جنت هميشوالې او نعمتونه مراد دي).

[۱] فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "أَفَلَا أَعْلَيْكُمْ شَيْئًا تَذْكُرُونَ بِهِ مِنْ سَبَقِكُمْ [۲] وَتُسَبِّحُونَ بِهِ مِنْ بَعْدِكُمْ [۳] وَلَا يَكُونُ أَحَدٌ أَفْضَلَ مِنْكُمْ [۴] إِلَّا مِنْ صَنَعٍ مِثْلَ مَا صَنَعْتُمْ؟" [۵] قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ [۶] قَالَ: "تُسَبِّحُونَ، وَتُكَبِّرُونَ، وَتُحَمِّدُونَ ذِكْرَ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ مَرَّةً"،

تو جهه: [۱] حضور صلى الله عليه وسلم ورته وفرمايل آيا زه تاسو خلقو ته يوه داسې خبره نه درنبايم چې په هغې عمل کولو سر تاسو د هغه خلقو درجاتو ته ورسيږي [۲] کوم چې ستاسو څخه مخکې اسلام راوړي دي او د هغه خلقو د مرتبې څخه زيات شى چې ستاسو څخه وروسته دي (يعني ستاسو څخه وروسته يې اسلام راوړي دي يا ستاسو څخه وروسته پيدا کيږي) [۳] او (د مالدارو خلقو څخه) هيڅ سړي به ستاسو څخه بهتر نه وي [۴] بغير د هغه سړي څخه چې ستاسو په شان عمل وکړي (يعني مالدار خلق که زما په بنودل شوي خبره باندې ستاسو په

١) اخراجه البخارى كتاب الاذان باب الذكر بعد الصلاة (رقم - ۸۴۳). و مسلم كتاب المساجد و مواضع الصلاة و ابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، باب ما يقال بعد التسليم (رقم - ۹۲۷) والنسائي كتاب السهو/نوع آخر (رقم - ۱۳۵۳)

شان عمل وکړي نو بيا د مرتبي په اعتبار سره به هغه ستاسو څخه بهتر وي، [۵] فقراؤ عرض وکړو يا رسول الله ﷺ بهتر ده و فرمايه (هغه څه خبره ده؟) [۶] رسول الله ﷺ ورته و فرمايل تاسو د هر لمانځه وروسته سبحان الله، الله اکبر او الحمد لله ۳۳ ځله وايئ،

هل اللغات: ⑤ نَذْرُكَ: رالاندې به کړئ، ورته به اور سپړئ، ⑥ تَسْبُوت: ستاسونه مخکېنې شوی دی (په اسلام راوړلو کېنې).

[۱] قَالَ أَبُو صَالِحٍ: فَرَجَمَ فَقَرَاءَ الْمُهَاجِرِينَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا: [۲] سَمِعَ إِخْوَانَنَا أَهْلَ الْأَمْوَالِ بِمَا فَعَلْنَا، فَقَعَلُوا مِثْلَهُ، [۳] فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ، "مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ" [۴] وَلَيْسَ قَوْلُ أَبِي صَالِحٍ إِلَى آخِرِهِ إِلَّا عِنْدَ مُسْلِمٍ [۵] وَفِي رِوَايَةٍ لِلْبُخَارِيِّ: "تُسَبِّحُونَ فِي ذِكْرِ كُلِّ صَلَاةٍ، وَتُحَمِّدُونَ عَشْرًا، وَتُكَبِّرُونَ عَشْرًا" [۶] بِذَلِكَ: "كُلًّا وَكُلًّا يَتَيْنِ".

ترجمه: ① (د حديث يو راوي) ابو صالح فرمايي چې (څو ورځې وروسته) فقراء مهاجرين (بيا) د حضور ﷺ په خدمت مبارك کې حاضر شو او عرض يې وکړو چې يا رسول الله ﷺ [۲] زمونږ دولت مندو وروڼو زمونږ د عمل حال واوريدلو او هغوی هم هغسي کوي څنگه چې مونږ يې کوو (دغسي هغوی بيا زمونږ څخه افضل شو) [۳] رسول الله ﷺ ورته و فرمايل دا د الله تعالی ﷻ فضل دي چاته چې يې غواړي ورکوي. (بخاري مسلم) [۴] د روايت آخري الفاظ چې د ابو صالح قول دي يوازي مسلم رحمه الله نقل کړي دي [۵] او د بخاري رحمه الله په يو روايت کې دا دي چې هر لمانځه وروسته لس لس ځله سبحان الله، الحمد لله او الله اکبر وايئ، [۶] د ۳۳ ځله ويلو په ځاي.

تحييات:-

قوله: ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ:

د چا د مقابلې قدرت نه لرو په صورت کېنې حسد نه کول:- يعنی تر کومې پورې چه سړي په عبادت او نيکو کارونو کېنې مقابله کولې شی نو کول پکار دی ليکن چرته چه د مقابلې گنجائش نه وي بيا د ضد حسد او دښمنۍ ضرورت نشته دي لکه هغه وړاند يوالي د الله تعالی د تقدير حصه گټلوسره دا وئيل پکار دی چه دا د الله تعالی خصوصي مهرباني ده په دې کېنې مونږ هيڅ نه شو وئيلې.

د دې حديث نه په ظاهره معلومېږي چه عبادت کونکي مالدار او ټول وظائف خپلونکي دولت مند د فقير نه افضل دي. په دې باره کېنې به د مشکوة په آخري ابواب کېنې ان شاء الله کلام کېږي.

د شاکر مالدار او صابر غريب په فضيلت کېنې اختلاف:- ① جنيد بغدادی رحمه الله او نور اهل

الله د فقر فاقې او فقيرنی د افضليت قائل دي.

① شيخ سعدی بابا یحییٰ د گلستان کتاب په آخره کښې د یو فقیر زاده سره په دې مسئله کښې خپله مناظره نقل کړې ده. بابا سعدی یې د شاکر مالدار د فضیلت قائل دي. ابن عطاء یې هم شاکر مالدار ته افضل وانی.

ه اول قول توجیع: - زير بحث حديث کښې سره د دې چه دلک لعل الله فرمائيلې شوې دي لیکن د فقیر په نسبت د مالدار د پاره خطرې هم زیاتې دي. علما، لیکي چه د مالدار انودا فضیلت جزئی دي او فقیر انوته کلی فضیلت حاصل دي.

۴۱۱- د مالهغه مخه وروسته تسبیحات لوستل

۴۱۱- (۱) (۸۱) عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ① «مُعَقَّبَاتٌ لَا يَغِيْبُ قَائِلُهُنَّ - أَوْ قَاعِلُهُنَّ ②- دُرُّ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ ③ ثَلَاثٌ وَتَلَاوُنٌ تَسْبِيحَةً ④ وَتَلَاوُنٌ تَحْمِيدَةً ⑤ وَأَزِيْعَةٌ وَتَلَاوُنٌ تَكْبِيرَةً ⑥» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① کعب ابن عجره رضی الله عنہ فرمایي چې رسول الله صلی الله علیہ وسلم فرمایيل ② چه د ویلو د پاره خو کلمات دي چې د حصول ثواب څخه، محروم نه پاتي کيږي د هغې ویونکي یا وي فرمایيل چه کونکي دهغه کلماتو ③ د هر فرض لمانځه وروسته (او هغه کلمات دا دي) ④ سبحة الله ⑤ الحمد لله ⑥ ۳۳ ځله او الله اکبر ⑦ ۳۴ ځله ويل. (مسلم)

هل اللغات: ① مُعَقَّبَاتٌ: أي: كَلِمَاتُهَا تَأْتِي بَعْضُهَا عَقِبَ بَعْضٍ: د عقب نه دي د یوه پس د بل راتلوته معقات وانی. ② لَا يَغِيْبُ: أي: لَا يَخْفَى: نه نا امیده کيږي، نه تاوانی کيږي. ③ مَكْتُوبَةٌ: أي: مَقْرُوضَةٌ: فرض مونځ. ④ تَسْبِيحَةٌ: سبحان الله و تیل، ⑤ تَحْمِيدَةٌ: الحمد لله و تیل. ⑥ تَكْبِيرَةٌ: الله اکبر و تیل.

تسهيلات:-

نوله: مُعَقَّبَاتٌ:

د معقات په مصداق کښې مختلف اقوال:- ① هغه عمل چې د هغې په لیکلو هره فرېنسته پېش قدمی کوي او غواړي چې نورې فرېنستې وروستو پريږدي.

② مونځ پسې وظیفه.

③ هغه کلمات چې پرله پسې وئیلې کيږي.

④ هغه وظیفې چې د هغې د وئیلو انجام ښه وي.

نوله: لَا يَغِيْبُ قَائِلُهُنَّ:

دهدم غیاث معنی:- د دې مطلب دادې چې څوک دا کلمات وانی نو هغه په لږ محنت سره ډیره منافع حاصلوي.

(۱) اخرجه مسلم کتاب المساجد / مواضع الصلاة / باب استحباب الذكر بعد الصلاة و بيان صفته (رقم ۱۶۶ - ۵۹۷) والنسائي كتاب السهو / نوع آخر من عدد التسبيح (رقم ۱۳۴۹)

۹۱۷-۹۱۸ هـ ما نخه خخه روسته د تسبیحاتو وظیفه کول

۹۱۷- (۱۹۱) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ سَبَّحَ اللَّهَ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ» [۱] وَكَبَّرَ اللَّهَ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ [۲] فَبَلَغَ تِسْعَةَ وَتِسْعِينَ [۳] وَقَالَ: تَمَامُ الْيَاثَةِ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ. [۴] غُفِرَتْ خَطَايَاهُ [۵] وَإِنْ كَانَتْ يَمْلُ زَيْدَ الْبَحْرِ» [۶] رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

تو جهه: حضرت ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [۲] کوم سري چې د هر لمانخه وروسته سبحان الله ۳۳ ځله او اواني الحمد لله ۳۳ ځله [۳] الله اکبر ۳۴ ځله او اواني چې مجموعي عدد يې ۹۹ شو [۴] او د سلو ۱۰۰ عدد پوره کولو د پاره يو ځل **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ**، او اواني [۵] نو د هغه ټول گناهونه بخښل کيږي [۶] اگر که د سمندر د څک برابر (يعني ډير زيات)، وي (مسلم)

هل اللغات: ① تَمَامُ الْيَاثَةِ: أي: فِي وَقْتِ تَمَامِ الْيَاثَةِ: كله چه سل پوره شی. ② زَيْدٌ: زگ ته واني (کوم چه د سمندر د چپو په وخت د ابو دپاسه جمع کيږي،
تسهيلات: - **قوله:** وَقَالَ: تَمَامُ الْيَاثَةِ:

تعارض: - د کعب بن عجره رضي الله عنه په حديث کښې د تسبیح او تحمید خخه روسته څلورديرش ځله تکبير ويلو ذکر دې او په دې حديث د ابوهريره کښې د تسبیح او تحمید خخه پس د درې ديرش ځله تکبير وييلو ذکر دې

د تعارض جواب: - هيڅ تعارض نشته کله دې څلور ديرش ځل دې الله اکبر وائي. لکه څنگه چې ماقبل حديث کښې تير شوی دی. او کله دې درې ديرش ځل الله اکبر وائي وړيسي دې دا دعا غواړي په دې طريقه په احاديثو کښې تطبيق راغلو. يعنی دا دواړه وظيفي په تعدد باندې حمل دی چې کله به نبی صلى الله عليه وسلم يو شان عمل کولو او کله به ئې بل شان عمل کولو.

الْقَصْلُ الثَّانِي

۹۱۸-۹۱۹ هـ دعا د قبوليت وختونه

۹۱۸- (۱۰۱) عَنْ أَبِي أَمَامَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ [۱]: قِيلَ: «يَا رَسُولُ اللَّهِ! أَيُّ الدُّعَاءِ أَكْثَرُ؟» قَالَ: جَوْفُ اللَّيْلِ الْآخِرِ [۲] وَدُبُرُ الصَّلَوَاتِ الْمَكْتُوبَاتِ [۳] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

۱) اخرجه مسلم كتاب المساجد و مواضع الصلاة / باب استحباب الذكر بعد الصلاة و بيان صفته (رقم ۱۴۶ - ۵۹۷) و مالک كتاب القرآن باب ما جاء في ذكر الله تبارك و تعالی (رقم ۲۲) و النسائي كتاب السهو / باب نوع آخر (رقم ۱۳۵۴) و الترمذی كتاب الدعوات عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب (رقم ۳۴۶۶) و مالک في السوطا كتاب القرآن باب ما جاء في ذكر الله تبارك و تعالی (رقم ۲۲)
۲) اخرجه الترمذی كتاب الدعوات عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب (رقم ۳۴۹۹)

توجه: ۱) ابو امامه رضی اللہ عنہ فرمائی ۲) چې عرض وشو یا رسول اللہ ﷺ کوم وخت دعا زیاته قبلېږي؟ ۳) حضور ﷺ وفرمایل د شېې په آخري حصه کې (يعني د سحر په وخت کې) ۴) او د فرض لمونځونو څخه وروسته. (ترمذی)

هل اللغات: ۱) أَنْتُمْ أَيُّ: أَقْرَبُ إِلَى الرَّجَاءِ: قبولیت ته زیاته نژدې. ۲) جَوْفَ اللَّيْلِ الْآخِرِ: هُوَ نِصْفُ النَّهْرِ الْآخِرِ مِنَ اللَّيْلِ: د شېې د آخری نیمې حصې منځ

تصحیلات:-

لَوْ: وَذُبُّ الصَّلَوَاتِ الْمَكْتُوبَاتِ:

فرض مونځ مخه پس د دعا اولاس اوچتولو ثبوت:- حضرت ابو امامه رضی اللہ عنہ فرمائی چې ما نبی کریم ﷺ ته عرض اوکړو چې کومه یوه دعا اقرب الی الاجابت ده، نو نبی کریم ﷺ او فرماییل چې کومه د شېې په آخری حصه کېږي اوکړې شی اوکومه چې د فرض مونځونو څخه وروسته اوکړې شی. نو د ابو امامه ددې حدیث څخه د عبارت النص په طور دا خبره معلومه شوه چې د فرض مونځ نه پس دعا مباح نه بلکه مطلوب ده. ځکه چې دا اقرب الی الاجابت وی. او د اکثر و دعاگانو په ادب او کتبې دې چې لاس اوچتول او دعا غوښتل، لهذا فرض مونځ نه پس لاس اوچتول او دعا غوښتل ثابت شو.

په دعا کېږي د لاس پورته کولو دلایل:-

۱) په مشکاة کېږي د حضرت عائشې رضی الله عنها څخه په حدیث نمبر ۱۵۰۸ کېږي دا الفاظ منقل دی ((ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ، فَلَمْ يَرْكُزْ الرَّفْعَ حَتَّى يَدَايَا ضَاطِحَةً))

۲) عن سميل بن سعد عن النبي ﷺ قال..... يجعل أصبعيه حذاء منكبيه ويدعوا

۳) وعن السائب إذا دعا رفع يديه مخرجه يديه

استدلال:- ددې نه معلوم شو چې دعا کېږي لاس اوچتول دا د دعا آداب دی. ددې دليلونو باوجود فرض مونځ نه پس لاس اوچتول او دعا کول، دې ته بدعت ونیل ټيک نه دی.

۲۶۳-د مانځه وروسته د معوذاتو لیلو حکم

۱۱۱- (۱) (۱۱) وَعَنْ عَقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: «أَمَرَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ أَقْرَأَ بِالْمُعَوَّذَاتِ فِي ذُبِّ كُلِّ صَلَاةٍ»، رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالتَّيَمِيُّ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ، فِي: «الدَّعَوَاتِ الْكَبِيرِ».

توجه: ۱) عقبه ابن عامر رضی اللہ عنہ فرمائی ۲) چې رسول اللہ ﷺ ماته حکم راکړي وو چې زه د هر لمانځه وروسته معوذات وایم، (احمد، ابوداؤد، نسای، بیهقي،

۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب في الاستغفار (رقم - ۱۵۲۳) والترمذی كتاب فضائل القرآن عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، باب ما جاء في المعوذتين (رقم - ۲۹۰۳) والنسائي كتاب السحر، باب الأمر بقراءة المعوذات بعد التسليم من الصلاة (رقم - ۱۳۳۶)

هل اللغات: ① المَعْرَآت: جمع د معوذۀ ده دلته تري مراد سورة كافرون، سورة اخلاص او سورة فلق او سورة الناس دی.

تسهيلات: - : قوله: بِالْمَعْرَآت:

ه معوذتين او معوذات مصداق: - په رواياتو کښې دوه قسمه الفاظ راغلي دي.

① معوذتين: داد تشنيې صيغه ده مراد ترينه آخري دوه سورتونه دي سورة فلق او سورة الناس.

② معوذات: څنگه چه په دې روايت کښې راغلي دي دلته تري مراد سورة كافرون، ورة اخلاص او سورة فلق او سورة الناس دی.

په سورة كافرون او اخلاص د معوذات د اطلاق وجه: - په معوذاتو کښې په سورة كافرون او اخلاص باندې تغليبا د معوذات اطلاق شوې دې اود اطلاق وجه نې داده چه په دې دواړو سورتونو کښې د شرک نه د براعت اعلان دې اومعنا په کښې تعوذ هم دې.

۱۰- د صبا بيگاهه کښې د ذکر کولو فضيلت

۱۰- (۱۲۱) وَعَنْ أَنَسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا أَنْقُذَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللَّهَ ۱ مِنْ صَلَاةِ الْعَدَاةِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ - ۲ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُعْتِقَ أَرْبَعَةً مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ ۳ وَلَا أَنْ أَقْعُدَ مَعَ قَوْمٍ يَذْكُرُونَ اللَّهَ ۴ مِنْ صَلَاةِ الْعَصْرِ إِلَى أَنْ تَقْرُبَ الشَّمْسُ - ۵ أَحَبَّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُعْتِقَ أَرْبَعَةً»، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

تو جمه: ① حضرت انس رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل ۲ چه د يو داسې جماعت سره زما ناسته وي چې د الله په ذکر کې مشغول وي ۳ د سحر د لمانځه څخه تر نمر ختو پورې ۴ زما په نيز د حضرت اسماعيل عليه السلام اولاد څخه د څلورو غلامانو د آزادولو څخه بهتر دي ۵ او په داسې خلقو کې زما ناسته چې د الله تعالى په ذکر کې مشغول وي ۶ د مازيگر د لمانځه څخه تر نمر پريوتو پورې ۷ زما په نيز د دې څخه بهتر دي چې زه څلور غلامان آزاد کړم. (ابوداؤد)

هل اللغات: ① صَلَاةِ الْعَدَاةِ: أي: الصُّبْح: د سحر مونځ، ۲ أُعْتِقَ: چه زه آزاد کړم.

تسهيلات: -

په عجوه ه هريو فضيلت: - د عجم په نسبت عرب افضل دی په دې وجه د ولد اسماعيل تخصيص اوشو. ددې حديث نه د اورد ذکر الله ثبوت ملاويږي دادغه مونځونو نه پس ذکر دې چرته چه سنت نه وي.

۹۷۱- د صبا د مانجه شغه روسته د حج او عمري ثواب كهنل

۱۳۱(۱) وَعَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ صَلَّى الْبُكَرَةَ فِي جَمَاعَةٍ [۲] أَمْ قَعَدَ بِذِكْرِ اللَّهِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ [۳] لَمْ يَصِلْ رُكْعَتَيْنِ - [۴] كَأَنَّهُ لَمْ يَكُنْ بِهَا حُجَّةً وَغَيْرُهَا» [۵] قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ثَلَاثَةٌ ثَامَةٌ ثَامَةٌ» [۶] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

توجه: ۱- حضرت انس رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [۲] كوم سري چې د سحر مونځ په جماعت سره وكړي [۳] او تر نمر ختو پورې د الله په ياد (ذكر) كې مشغول وي [۴] بيا دوه ركعاته مونځ وكړي [۵] نو هغه ته د حج او عمري پشان ثواب حاصلېږي [۶] د راوي بيان دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل د پوره حج او عمري د پوره حج او عمري د پوره حج او عمري ثواب به ورته حاصلېږي. (ترمذي)

هل اللغات: ① ثَلَاثَةٌ ثَامَةٌ ثَامَةٌ: تکرار د تاکید دپاره دي، ثامه د حجة دپاره صفت دي معنی نې ده پوره حج

تسهيلات: - قوله: حَجَّةٌ وَغَيْرُهَا:

د ثواب دوه قسمونه: ① يواصل ثواب وی اصل ثواب خود نور چا په نيك عمل كولو سره ملاوېږي شی

② يوزياتی او فضل ثواب وی. د ثواب دا قسم ثواب صرف هم هغه سړي ته ملاوېږي چه په اصل عمل كېنې محنت كولو سره عمل كوي
د مثال په ونړا كېنې وضاحت: - مثلاً يو سړي ذكر كوي او د نمر د راختلو پورې د الله تعالی په ذكر كېنې مشغول پاتې كېدو سره هغه دوه ركعتنه د اشراق مونځ او كړو هغه ته د حج او عمري اصل ثواب ملاوېږي كوم چه د الله تعالی په نيز مقرر او معين دي. يوسړي حج او عمري له پخپله خي محنت او مشقت برداشت كوي. خرچه كوي او په هغې كېنې چه كوم زياتی ثواب دي نودا ثواب خو به هم هغه ته ملاوېږي څوك چه پخپله د حج او عمري سفاو كړی. هم دغه شان نور اعمال هم قياس كول پكار دي.

الفصل الثالث

۹۷۲- د فرض او سنت مولځ په مينځ كېنې وقفه كول

۱۳۱(۱) وَعَنِ الْأَزْدِيِّ بْنِ قُبَيْسٍ قَالَ: «صَلَّى بِنَا إِيمَانًا لَنَا بَيْنِي أَبَا رَمْثَةَ [۲] قَالَ: صَلَّيْتُ هَذِهِ الصَّلَاةَ أَوْ مِثْلَ هَذِهِ الصَّلَاةِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۳] قَالَ: وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ وَغَيْرُهُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - يَقُومَانِ فِي

(۱) اخرجه الترمذي كتاب السفر/باب ذكر ما يستحب من الجلوس في المسجد بعد صلاة الصبح حتى تطلع الشمس (رقم- ۵۸۶)

(۲) اخرجه ابوداود باب في الرجل يتطوع في مكانه الذي صلى فيه المكتوبة (رقم- ۱۰۰۷)

الصَّيْفُ الْمُقَدَّرُ عَنْ عَمِيْنِهِ [٥] وَكَانَ رَجُلٌ قَدْ شَهِدَ التَّكْبِيْرَةَ الْأُولَى مِنَ الصَّلَاةِ [٦] فَصَلَّى نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ سَلَّمَ عَنْ عَمِيْنِهِ وَعَنْ بَسَارٍ [٧] حَتَّى رَأَيْنَا نَاصَ خَدَّيْهِ [٨] ثُمَّ انْقَلَبَ كَأَنِّي قَاتِلٌ أَبِي رَمْتَهُ - يَعْنِي نَفْسَهُ.

ترجمه: [١] او حضرت ازرق بن قيس فرمايي [٢] چې (يوه ورخ) زمونږ امام چې د هغه كنيست ابورمشه [٣] وو مونږ ته مونځ راكړو [٤] د لمانځه څخه وروسته يې، بيا وفرمايل ما (يوه ورخ) دا مونځ يا د دې پشان مونځ د رسول الله [٥] سره وكړو [٦] ابورمشه [٧] وايي چې (په هغې كې) ابوبكر [٨] او حضرت عمر [٩] (هم) د حضور [١٠] بني طرف ته په اول صف كې ولاړ وو [١١] يو سړي د شا څخه راغې، د لمانځه په تكبير اولي كې شريك شو [١٢] رسول الله [١٣] مونځ وكړ او د سلام په وخت يې خپل مخ مبارك دومره وگرځوو [١٤] چې مونږ يې د رخسار مباركو سپينوالي وليدلو [١٥] بيا حضور [١٦] د ابورمشه [١٧] (يعني زما په شان راگرځيدو سره كيناستلو

حل اللغات: ① انْقَلَبَ: أي التَّوَرَّعَ: راوگرځيدو.

① فَقَامَ الرَّجُلُ الَّذِي أَدْرَكَ مَعَهُ التَّكْبِيْرَةَ الْأُولَى مِنَ الصَّلَاةِ يُشْفَعُ، قَوْنَبَ إِلَيْهِ عُمَرُ، فَأَخَذَ بِمَنْكَبِيْهِ [٢] فَبَزَّهَ، ثُمَّ قَالَ: اجْلِسْ، فَإِنَّهُ لَمْ يَكُنْ أَهْلَ الْكِتَابِ [٣] إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَكُنْ بَيْنَ صَلَاتِهِمْ فَصَلَّ [٤] فَرَفَعَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَهُ [٥] فَقَالَ: "أَصَابَ اللَّهُ بِكَ يَا بْنَ الْحَطَّابِ"، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [١] هغه سړي چې په تكبير اولي كې شريك شوې وو ودرېدلو دوه ركعاته مونځ يې شروع كړو [٢] حضرت عمر [٣] (د دې ليدو سره) سمدستي راپاڅېدو او هغه سړي يې د دواړو اوږو څخه ونيولو [٤] وني خوزولو ورته يې وفرمايل كينه [٥] ځكه اهل كتاب (يعني يهود او نصاري) ځكه د هلاكت په كنده كې وغورځيدل [٦] چې هغوی به د خپلو لمونځونو په مينځ كې هيڅ فرق نه كولو [٧] د حضرت عمر [٨] د دې خبرې اورېدو سره، رسول الله [٩] نظر مبارك راپورته كړو [١٠] او دا يې او فرمائيل اي د خطاب خويه الله حق ته ورسولي (يعني تارشتا او وئيل) (ابوداؤد).

حل اللغات: ① قَوْنَبَ: أي: قَامَ مُزَعَّةً: په جلتی سره وړپاڅېدو. ② فَبَزَّهَ: أي: حَرَكَهُ: اونې خوزولو. ③ فَصَلَّ: أي: قَرَأَ: جداني.

تسهيلات: -

نوله: قد شهد التَّكْبِيْرَةَ الْأُولَى:

د فرض مونځ مخه روسته د نفلو دپاره د اوږدېدو حكم: - يعنی دا سړې مسبوق نه وو چه فوت شوې باقي مونځ ادا كولو دپاره زر پاسيدو بلكه دا مدرك وو او د مانځه نه فارغ شوې وو او بغير د وقفه كولو نه زر د نوافل كولو دپاره اوږدېدو
نوله: لَمْ يَكُنْ بَيْنَ صَلَاتِهِمْ:

د فرض او نفل په مينځ کښې د فصل درې طريقې :-

- ① په ذکر اذکار سره فصل راوستل
 - ② د خاني په بدلولو سره فصل راوستل
 - ③ د جمات څخه بهر په وتلو سره فصل راوستل
- په عدم فصل بين الغرض والنفل کښې د هلاکت دو هيدوچه :- په عدم فصل سره د نوافلو او فرائضو په مينځ کښې د اختلاط خطر وه يعنې چې کله خلق په داسې اهتمام او تادني سره دغه شان عمل کوي نو د څه وخت نه پس به عام خلق گنړی چه دا نوافل هم په فرائضو کښې داخل دي دا هم فرض دی. دا عقیده خطرناک او د هلاکت موجب ده.

۹۷۳- د ما نځه څخه وروسته تسبیح ویل

۱۳- (۱۵) [۱] وَعَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۲] «أَمَرَنَا أَنْ نُسَبِّحَ فِي ذِكْرِ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ [۳] وَنَحْمَدُ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ [۴] وَنُكَبِّرُ أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ [۵] فَأَتَى رَجُلٌ فِي الْمَنَامِ مِنَ الْأَنْصَارِ [۶] فَقِيلَ لَهُ: أَمَرَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ تُسَبِّحُوا فِي كُلِّ صَلَاةٍ كَذَا وَكَذَا [۷] قَالَ الْأَنْصَارِيُّ فِي مَنَامِهِ: نَعَمْ [۸] قَالَ: فَأَجْعَلُوهَا عَشْرًا وَعَشْرِينَ [۹] وَاجْعَلُوا فِيهَا التَّهْلِيلَ [۱۰] فَلَمَّا أَصْبَحَ غَدَا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرَهُ [۱۱] فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ «فَاعْلُوا» [۱۲] رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتَّيَّمِيُّ وَالْذَاوِيُّ.

توجه: ① زید ابن ثابت رضی اللہ عنہ فرمایي چې مونږ ته حکم شوې دي چې مونږ دي د هر لمانځه وروسته وایو سبحان الله ② ۳۳ ځله الحمد لله ③ ۳۳ ځله او الله اکبر ④ ۳۴ ځله حضرت زید رضی اللہ عنہ فرمایي چې یو ورځ یو انصاري یوه فرشته په خوب کښې ولیده ⑤ فرشتي هغه انصاري ته اوویل چې رسول الله ﷺ تاسو ته حکم درکړي دي چې تاسو د هر لمانځه څخه وروسته دومره ځله تسبیح وایئ ⑥ هغه انصاري په خوب کې اوویل چې هو ⑦ فرشتي اوویل د دې درې واړو کلماتو (د ویلو) تعداد ۲۵، ۲۵ مقرر کړی ⑧ او د دې سره لاله الا الله هم ۲۵ ځله مقرر کړی (چې د سلو عدد پوره شي) ⑨ هر کله چې سحر شو نو هغه انصاري د حضور ﷺ په خدمت کې حاضر شو او د خپل خوب څخه یې حضور ﷺ خبر کړ ⑩ حضور ﷺ وفرمایل په دي عمل کوی. (احمد، نسایي، دارمي)

هل اللغات: ① المنام: خوب ② التهليل: لاله الا الله، غدا: أي: أوّل النهار: د ورځ اول وخت تسهيلات: - بوله: فاعلوا:

د لافعلوا مخه هر ۵۱ :- يعنې ماچه څه خودلی دی هغه شان تسبیحات هم لولئ او تاسو په خوب کښې چه څه اولیدل او فرښتې در اوخودل هغه هم لوله داد الله تعالی ذکر دې هيڅ

پابندی نشته دي.

د تسبیحات په تعداد کښې د کمې او اضافې حکم: - علامه شمس الدين رحمته الله عليه التعلیق الفصیح شرح مشکوة المصابیح کښې ج ۲ ص ۷ باندې د تسبیحات ۳۳ د تعداد متعلق لیکلی دی چه په شریعت کښې کوم عدد واقع دي دهغې نه په کم باندې مطلوب فضیلت او مطلوب ثواب حاصلېږي خو که یو سړې مطلوبه شمیر سره لوستل کوي او په دې باندې اضافه کوي او د کم په ځانې زیات لوستل کوي نو هغه ته به هم هغه ثواب حاصلېږي کوم چه په فضیلت کښې معین او مقرر دي.

۱۷۳- د آية الكرسي فضیلت

۱۷۳- (۱) [۱۶] وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَغْوَادٍ هَذَا الْيُنْبُرُ يَقُولُ: [۲] «مَنْ قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ [۳] لَمْ يَمْنَعْهُ مِنْ دُخُولِ الْجَنَّةِ إِلَّا الْمَوْتُ» [۴] وَمَنْ قَرَأَهَا حِينَ يَأْخُذُ مَضْجَعَهُ [۵] آمَنَهُ اللَّهُ عَلَى ذَارِهِ وَذَارِ جَارِهِ [۶] وَأَهْلِ دُورَاتِ حَوْلِهِ» [۷]، رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي شُعَبِ الْأَرْبَعَانِ [۸]، وَقَالَ: [۹] إسناده ضعيف.

قو جمع: [۱] امير المؤمنين حضرت علي کرم الله وجهه فرمايي [۲] چې ما د رسول الله ﷺ نه د لرگي په دي منبر دا اوریدلي دي [۳] چې کوم سړي د هر لمانځه وروسته آیت الكرسي اوواني [۴] هغه جنت ته د تلو څخه د مرگ څخه علاوه بل هېڅ شي نشي منع کولي [۵] او کوم سړي چې [آیت الكرسي] د خپل خواب گاه (د خوب ځاي) ته د تلو په وخت (يعني د اوده کيدو په) وخت اوواني [۶] نو الله تعالی ﷻ هغه ته د هغه په مکان کې او د هغه د گاونډي په مکان کې (يعني کوم مکانات چې د هغه د مکان سره څنګ په څنګ وي) [۷] او د هغه په شاوخوا مکاناتو کښې (اگر که د هغه مکان سره متصل نه وي) امن ورکوي دا روايت بیهقي په شعب الايمان کې نقل کړي دي او ويلې يې دي چې د دې اسناد ضعیف دي.

هله اللغات: - ① أغواد: د عود جمع ده لرگي ته وانی. ② مضجعة: أي: مگاته للتميم: د خوب ځانې (دلته ترې د خوب نه مخکښې وخت مراد دي). ③ آمنه الله: أي: جملة أمينا: محفوظ به ئې کړی (د هر شر نه). ④ دورات: جمع د دؤيرة ده، دا تصغير دي د دار.

تسهيلات:-

قوله: لَمْ يَمْنَعْهُ دُخُولُ الْجَنَّةِ إِلَّا الْمَوْتُ:

په مرگ د پردي د اطلاق وجه: - د حديث څخه به ظاهره معلومېږي چې د جنت اوبنده په مينځ کښې مرگ پرده ده. حالانکه پرده ژوند دي. خو په اصل کښې د دې کلام مقصد دا دي چه د بنده او جنت په مينځ کښې يوه پرده ده. يو طرف ته جنت دي او بل طرف ته حیات يعنی

زوند دي په مينځ کښې د مرگ پرده زوړ ننده څنگه چه دغه پرده اخوا شوه سړي به جنت ته لاړ شي. هم دغه وجه ده چه د مرگ باره کښې ونيلي شوی دی چه "الموت تحفة المؤمن" اوداهم ونيلي شوی دی "الموت جسر يوصل الحبيب الى الحبيب"

۱۷۵- د سحر او ماښام د ماناڅه څخه روسته د کلمه توحيد لوستل

۱۷۵- (۱۴) وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ غُلَمٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: ^[۱] «مَنْ قَالَ قَبْلَ أَنْ يَنَامَ: رَبِّ اغْنِنِي مِنَ الْفَقْرِ وَالْجُبْنِ، وَاجْعَلْ لِي مِنْ صَلَاحِ الْمَرْغُوبِ وَالصَّبْرِ: ^[۲] لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ: ^[۳] لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْخَمْدُ: ^[۴] يَدْبِرُ الْغَيْبَ، وَيُخَيِّبُ وَيُجِيبُ، وَجَمِيعُ: ^[۵] وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، ^[۶] عَشْرَ مَرَّاتٍ، ^[۷] كُتِبَ لَهُ بِكُلِّ وَاحِدَةٍ عَشْرُ حَسَنَاتٍ، ^[۸] وَجُمِعَتْ عَنْهُ عَشْرُ سَيِّئَاتٍ، ^[۹] وَرَفَعَ لَهُ عَشْرُ دَرَجَاتٍ، ^[۱۰] وَكَانَتْ لَهُ جِزْأٌ مِنْ كُلِّ مَكْرُوهٍ، ^[۱۱] وَجِزْأٌ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ، ^[۱۲] وَلَمْ يَحِلْ لِدُنْبٍ أَنْ يَذْكُرْهُ إِلَّا الْيَتِيمُ، ^[۱۳] وَكَانَ مِنَ أَفْضَلِ النَّاسِ عِلًّا، ^[۱۴] إِلَّا رَجُلًا يَفْضَلُهُ، يَقُولُ: أَفْضَلُ مِنِّي قَالَ:» رَوَاهُ أَحْمَدُ.

توجه: ۱) عبد الرحمن ابن غنم راوي دي چې رسول الله ﷺ به فرمايل ۲) كوم سړي چې د سحر او ماښام د لمانځه څخه وروسته د لمانځه، د خاي څخه د ودریدو څخه مخکې او پښي راتاؤ ولو څخه مخکې (يعني څنگه چې د التحيات د پاره کيني په دې هيئت سره) دا کلمات اوواني ۳) لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْخَمْدُ يَدْبِرُ الْغَيْبَ وَيُخَيِّبُ وَيُجِيبُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ د الله څخه سوا بل معبود نشته هغه ايکي يو دي د هغه څوک شريک نشته ۴) د هغه د پاره بادشاهت دي او د هغه د پاره ټول تعريفونه دي ۵) د هغه په لاس کې خير دي هغه چې چا ته غواړي ژوندي کوي او چا ته چې غواړي مرگ ورته ورکوي ۶) او هغه په هر شي قادر دي، ۷) لس ځله (يعنی دا کلمات لس ځله اوواني) ۸) نو هغه د پاره د هر ځل په بدله کې لس نيکي ليکل کيږي ۹) او د هغه لس گناهونه معاف کيږي ۱۰) او د هغه په مرتبه کې لس درجي اوچتيريږي ۱۱) او دا کلمات د هغه د پاره د هر خراب شي نه د حفاظت سبب گرځي ۱۲) او د شيطان مردود (رتلي شوي) څخه د امان باعث جوړيږي (يعنی نه خو په هغه د څه ديني او دنيوي آفت او بلا اثر غورځيږي او نه مردود شيطان په هغه حاوي کيږي شى ۱۳) او د شرک څخه علاوه هيڅ گناه (د توفيق استغفار او پروردگار د رحمت په وجه) هغه په هلاکت کې نه اچوي (يعني که په شرک کې مبتلا شى نو بيا د دې عظيم عمل په وجه يې بخشش هم نه کيږي) ۱۴) او هغه سړي به د عمل په اعتبار سره په خلقو کې د ټولو څخه بهتر وي ۱۵) سوا د هغه سړي څخه چې د هغه څخه زيات افضل عمل کوي (يعني د هغه سړي څخه افضل شي کيږي چا چې دا کلمات، د هغه څخه زياتي ويلى وي. (احمد)

هَلِ اللُّغَاتُ: ① وَيَكُنَى: أَي: يَغْفِلُهَا وَيَقْرِضُهَا عَنْ هَمَّةِ النَّفْسِ: خپې راتاؤ کړی اود هغې هيئت ته تغير

ورکری چي د تشهد د ناستې کيفيت نه ختم شی. ① فحیث: وراڼولې شی (يعنی معاف کولې شی). ② جزأً: أي: جفتلاً: امن، حفاظت.

۹۷۶- (۱۰) [۱] وَرَوَى التِّرْمِذِيُّ عَنْ أَبِي ذَرٍّ إِلَى قَوْلِهِ: «إِلَّا الشُّرُكَ» ② وَلَمْ يَذْكُرْ: «صَلَاةَ الْمَغْرِبِ» وَلَا «يَدِيَهُ الْخَيْرَ» ③ وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ.

قوجه: ① دا روایت امام ترمذي رحمه الله هم د ابوذر ② څخه يوازي الا الشرك پورې نقل کړي دي دغسې د هغه په روایت کښې د صلوٰۃ المغرب او د بیده الخير الفاظ منقول نه دي او هغه ويلي دي چې دا حديث حسن صحيح غريب دي.

تسهيلات:-

نوت:- د ترجمې او په هغې کښې د اضافي قيوداتو په وجه د حديث مطلب واضح دې د مزید تشریح ضرورت به نه وي.

۹۷۷- د سحر د مانځه څخه روسته د ذکر فضيلت

۹۷۷- (۱۸) ① وَعَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ② «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعَثَ بَعْثًا قَبْلَ تَجْدِيدِ ③ فَعَقِبُوا غَنَائِمَ كَثِيرَةً ④ وَأَسْرَعُوا الرَّجْعَةَ ⑤ فَقَالَ رَجُلٌ مِّنَ الْيَهُودِ: ⑥ مَا رَأَيْنَا بَعْثًا أَسْرَعَ رَجْعَةً ⑦ وَلَا أَفْضَلَ غَنِيمَةً مِنْ هَذَا الْبَعْثِ ⑧ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ⑨ «أَلَا أَدُلُّكُمْ عَلَى قَوْمٍ أَفْضَلُ غَنِيمَةٍ، وَأَفْضَلُ رَجْعَةٍ ⑩ قَوْمًا شَهِدُوا صَلَاةَ الصُّبْحِ ⑪ ثُمَّ جَلَسُوا يَذْكُرُونَ اللَّهَ حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ ⑫ فَأُولَٰئِكَ أَسْرَعُ رَجْعَةٍ، وَأَفْضَلُ غَنِيمَةٍ» ⑬ رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، قَالَ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ، وَحَدَّثَنَا أَبُو حُمَيْدٍ الرَّأَوِيُّ ضَعِيفٌ فِي الْحَدِيثِ.

قوجه: ① امير المؤمنين حضرت عمر فاروق رضي الله عنه فرمايي ② چې (په يوه موقعه، رسول الله ﷺ يو لښکر د نجد طرف ته وليږلو ③ هغه لښکر د فتح او کاميابي څخه وروسته، ډير زيات مال غنيمت حاصل کړو ④ او ډير ژر (مديني ته) واپس راغي ⑤ په مونږ کې يو سړي چې د لښکر سره نه وو تللي هغه اوويل ⑥ مونږ هيڅ داسې لښکر نه دي ليدلي چې د دې لښکر پشان دومره زر واپس راغلي وي ⑦ او خپل ځان سره يې دومره مال غنيمت هم راوړي وي ⑧ د دې په اوږدو رسول الله ﷺ وفرمايل آيا ره تاسو ته د يو داسې جماعت په باره کې ونه ښايې چې په مال غنيمت کې او په زر واپس راتلو کې د دې لښکر څخه هم زيات وي ⑨ (نو واورې) هغه جماعت هغه دي چې د سحر د لمانځه (په جماعت) کې حاضر شوې وي ⑩ او بيا تر نمر ختو پورې ناست وي د الله ﷻ ذکر کوي ⑪ دا هغه خلق دي چې په زر واپس راتلو او مال غنيمت راوړلو کې د هغوی څخه زيات دي، ⑫ دا روایت ترمذي رحمه الله

(۱) اخرجه الترمذي كتاب الدعوات عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب (رقم - ۳۴۷۴)

(۲) اخرجه الترمذي كتاب الدعوات عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب (رقم - ۳۴۷۴)

نقل كرى دي او ويلي يى دي چې دا حديث غريب دي او د دي يورايي حماد ابن ابى حميد
ضعيف دي

هل اللغات - ① بَعَثَ: أَنَّى: أُرْسِلَ: اونی لیرلو ② بَعَثْنَا: أَنَّى: جَمَاعَةٌ: لښکر، جماعت، ③ أَمَرُوا الرَّجْعَةَ: أَمَرُوا: الرَّجْعَةُ إِلَى الْمَدِينَةِ: ډیر زر واپس راغلل (مدینې ته).

تسهيلات:-

قوله: يَذْكُرُونَ اللَّهَ:

صرف په اسم ذات ،، الله ،، سره د ذکر کولو په حکم کښې اختلاف، - ① بعضې لونی علماء مثلاً شیخ الاسلام ابن تیمیة رحمته الله طرف ته منسوب دی چه هغه مفرد اسم ذات ذکر کول ثابت نه منی او فرمائی چه د دې مفهوم مبتداء یا خبر ملاوولونه بغیر مکمل نه دي لهذا لفظ الله سره څه نور یوځائی کولوسره ذکر کول پکار دی. لیکن نور علماء جمهور سلفاً خلفاً مفرد اسم ذات ذکر سبب د برکت او ثواب گنځی.

② علامه شمس الدین رحمته الله لیکلی دی چې د قرآن کریم د ډیرو زیاتو آیاتونونه دمفرد اسم ذات د ذکر ثبوت ملاوړې مثلاً ﴿ادْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا﴾ (سورة الاحزاب ۴۱) وغیره په دي آیاتونو کښې د اسم مفرد د ذکر بیان او ثبوت دي.

علامه فرمائی چه د قرآن نه دا مسئله ثابت وه په دي وجه صحابه کرامو په احادیثو کښې د دې ذکر کولو اهتمام اونه کړو. بلکه په حديث کښې هم صرف الله ویلو ته ذکر و نیلې شوې دي. په یو حديث کښې دی چه ترکومې پورې په دنیا کښې څو الله الله کونکې موجود وی قیامت به نه راځی.

[۳۶/۱۹] بَابُ مَا لَا يَجُوزُ مِنَ الْعَمَلِ فِي الصَّلَاةِ وَمَا يَأْتِي مِنْهُ

په مونی کښې د جائز او ناجائز څیزو نویان

خلاصة الباب:-

فيه ثلاثة وثلاثون حديثاً مشتملة على خمس مسائل:

① الأمور المنهية في الصلوة وهي تسعة:

• جواب السلام: ۲، ۱۲، ۲۳.

• تسوية التراب عند السجود: ۳، ۳۲.

• الخصر: ۴، ۲۴.

/ الالتفات: ۵، ۱۶، ۱۸. رفع البصر إلى السماء: ۱۰۶. قول ها: ۲

عدم التشيك: ۱۵-۳ عدم النفخ: ۲۳-۳ عدم الكلام: ۱.

② الأمور الجائزة في الصلوة وهي ثمانية:

وتسوية الحصى في السجود مرة: ۳.

- حل الصبي: ۷.

. الأخذ بيد واحد: ۲۸.

/ النظر إلى المكتوب . البكاء من خشية الله ، قتل الأسودين ۲

مشي بعض الخطوات ۳ بريد الحصى

③ بعض آداب الصلاة: ۸، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۷.

④ بعض الأمور الشيطانية في الصلاة: ۸، ۱۳، ۲۰.

⑤ حكم بعض الأحداث في الصلوة: ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰.

ترجمة الباب كني: لا يجوز مفهوم: پدي خبره باندي بنه خان پوهه كول پكاردي چه بعض اعمال او افعال داسي دي په كوم سره چه مونځ فاسد كيږي او بعض اعمال داسي دي چه په هغې سره مونځ مكروه كيږي او بعض اعمال هغه دي چه د مونځ په حالت كنيې مباح دي ددې ټولو تفصيلات د فقه كتابونو كنيې ذكر دي دلته په عنوان كنيې "لايجوز" لفظ عام دي كه هغه د اعمال مفسدات د قبيل نه وي ياد مكروهات د قبيلې نه وي.

الفصل الأول

۹۷۸- په مانځه كنيې اتوشې كولكي ته د یرحمك الله وليلو حكم

۹۷۸- (۱) عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ الْحَكَمِ، قَالَ: «بَيْنَا أَنَا أَصْلَى مَعْرَسُوهَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۱] دُعِطَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ [۲] فَقُلْتُ: يَزِمُكَ اللَّهُ، فَرَمَانِي الْقَوْمُ بِأَبْصَارِهِمْ [۳] فَقُلْتُ: وَأَكُلُ أَمِيَّةً مَا شَأْنُكُمْ تَنْظُرُونَ إِلَيَّ [۴] فَعَمَلُوا بِغَيْرِ يَدَيْنِ [۵] فَأَيَّدَ بِي عَلَى الْخُذَامِ [۶] فَلَمَّا رَأَيْتَهُمْ يَمْشَوْنِي، لَكِنِّي سَكْتُ،

قوجه: ۱ معاويه بن حكم (رضي الله عنه) فرمايي: چې (يوه ورځ) ما د رسول الله ﷺ سره مونځ کولو [۲] چې «د لمانځه په مينځ کې» ناڅاپه په جماعت کې يو سړي ته نوږي (اتوشې)، ورغلي [۳] ما (په جواب کې) یرحمك الله اوويل (د دي په اوریدو سره، خلغو ماته سیده سیده کتل شروع کړل چې په لمانځه کې) د نوږي (اتوشې) جواب ورکوي [۴] ما اوويل موري درباندي وژاري تاسو خلق ماته سیده سیده ولي گوري [۵] خلغو «زما دا خبره اوریدو سره زما د چپ کولو او د تعجب د اظهار د پاره» په خپلو ورنو خپل لاسونه وهل شروع کړل [۶] (هر

(۱) اخرجه مسلم كتاب المساجد و مواضع الصلاة/ باب تحريم الكلام في الصلاة. ونسخ ما كان من إباحته (رقم- ۵۳۷)
وابوداود كتاب الصلاة لباب تسميت العاطس في الصلاة (رقم- ۹۳۰) والنسائي كتاب السهو/ الكلام في الصلاة (رقم- ۱۲۱۸)

کله چې، ما وليدل چې خلق ما چپ کول غواړي (نو ماته ډيره غصه راغله ځکه چې ماته ددې خپل فعل د خرابي علم نه وو، ليکن زه چپ شوم.

هل اللغات: ① عَطَسَ: انتوشی، پرنجې اوکړو، ② وَاتَّكَلَأَ أَهْبَاءَهُ: ای لَفْدَانِ التَّوَارُوتَ وَلَكِنَّهَا: بنځه چه خپل بچې ورک کړی. ③ تَكَلَّدَ: ښه ضمه سره هلاکت، مرگ اود خونې یا محبوب خیز ورکیدو ډباره استعمالولی شی. اصل کښې چه بنځې نه کله خپل بچې ورک شی په هغه موقع باندې ونیلي شی.

④ قُلْنَا صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ⑤ قِيَامِي هُوَ أَمْرِي مَا رَأَيْتُ مَعَلَيَّ قَبْلَهُ وَلَا بَعْدَهُ أَحْسَنَ تَعْلِيمًا مِنْهُ ⑥ قَوْلَ اللَّهِ مَا كَهَرْنِي وَلَا هَرَيْتَنِي ⑦ وَلَا شَمَنْتَنِي، قَالَ: ⑧ "إِنَّ هَذِهِ الصَّلَاةُ لَا يَصْلُحُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ" ⑨ أَمَّا هَيْهَاتُ الشَّيْخِ، وَالتَّكْبِيرُ، وَقِرَاءَةُ الْقُرْآنِ ⑩ "وَكَمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ،

توجه ① کوم وخت چې رسول الله ﷺ مونځ وکړلو ② (نو زه څه اووايم) زما مور پلار دي په ده (ﷺ) قريان شی ما خو داسې ښه تعليم ورکونکي نه د حضور ﷺ څخه مخکې څوک ليدلي او نه مي وروسته وليدلو ③ قسم په الله نه خو حضور ﷺ زه ورتلم نه يي ووهلم ④ او نه يي راته بد رد اوويل (هو دومره يي) وفرمايل ⑤ چې په لمانځه کې د انسان خبرې کول مناسب نه دي ⑥ مونځ خو تسبيح او تکبير او د قرآن ويلو نوم دي ⑦ يا د دې په شان الفاظ يي وفرمايل (يعني راوي ته شک دي چې حضور ﷺ دا الفاظ فرمايلي وو يا د دې پشان نور الفاظ وو)

هل اللغات: ① مَا كَهَرْنِي: أَتَى: مَا قَهَرْنِي وَذَجَرْنِي: څه قهر او غصه ئې راباندې اونه کړه. کهر فستر يفتح نه دې ځنډل او تريو تندي کيدل چاسره په سپکه طريقه پېش کيدلو ته وانی.

② قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِلَى حَبِيبَتِ عَهْدِي بِجَاهِلِيَّةٍ ③ وَقَدْ جَاءَنَا اللَّهُ بِالْإِسْلَامِ ④ وَإِنَّ مِنَّا رِجَالًا يَأْتُونَ الْكُفَّانَ ⑤ قَالَ: "فَلَا تَأْجِرُهُمْ" ⑥ قُلْتُ: وَمِنَّا رِجَالٌ يَتَطَهَّرُونَ ⑦ قَالَ: "ذَلِكَ شَيْءٌ يَجْعَلُهُ فِي صُدُورِهِمْ فَلَا يَصُدُّهُمْ" ⑧ قَالَ: قُلْتُ: وَمِنَّا رِجَالٌ يَخْطُونَ ⑨ قَالَ: "كَانَ نَبِيٌّ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ يَخْطُ، فَمَنْ وَافَقَ خَطَّهُ فَذَلِكَ" ⑩ "رَوَاهُ مُسْلِمٌ" ⑪ قَوْلُهُ لَكِنِّي سَكْتُ، هَكَذَا وَجَدْتُ فِي "صَحِيحِ مُسْلِمٍ" وَكِتَابِ "الْمُعْتَبِدِي" ⑫ وَهَتَمْتُ فِي "جَامِعِ الْأَصُولِ" بِلَفْظِهِ: كَذَا، قَوْفٌ: لَكِنِّي.

توجه ① ما عرض وکړو چې يا رسول الله ﷺ زه يو نوي مسلمان شوي يم (تر اوسه پورې د دين ټول احکام ماته معلوم نه وو) ② خو مونږ الله تعالی ﷻ د اسلام په دولت مشرف کړو (نو د دين ټول احکام به زده کړم بيا ما عرض وکړو چې) ③ په مونږ کې ډير خلق کاهنانو (نجوميانو) لره ورځي (په دې باره کې څه حکم دي) ④ حضور ﷺ وفرمايل تاسو هغوی ته هيڅ کله مه ورځي ⑤ ما عرض وکړو په مونږ کښې ډير خلق بدفالي (هم) کوي ⑥ حضور ﷺ وفرمايل دا يو داسې شي دي چې هغوي يي په خپلو زړونو کې بيا مومي (يعني دا د هغوی هم او د ذهن اختراع يعنی پيدا کرده شي دي چې د کارونو په نفع او نقصان کې هيڅ اثر نه لري، هغوي لره د خپل کار څخه منع کيدل نه دي پکار ⑦ معاويه رضی الله عنه وايي ما

بيا عرض وکړو چې په زموږ کې بعضې خلق خطونه (کړنې) راکاږي (او د هغې په ذریعه هغوی د غیب خبرې ښايي) [۸] رسول الله ﷺ وفرمايل په انبياؤ کې يو نبي وو چې خط به يې راکښلو [۹] نو د کوم سړي خط راکښل چې د هغه نبي د خط راکښلو موافق شی نو هغه ته هغه خبره حاصلېږي، مسلم، [۱۰] د مشکوٰۃ مؤلف فرمايي چې د حديث الفاظ لکني سکت مې په صحيح مسلم او کتاب حميدي کښې داسې ليدلي دي [۱۱] البته صاحب جامع الاصول لفظ د لکني دپاسه کذا ليکلو سره د دې د صحت طرف ته اشاره کړي ده.

هل اللغات: ① حَدِيثٌ عَنِ أَهْلِ بَيْتِ أَهْلِيَّةٍ: أي: جَدِيدٌ: يعنى زه د جاهليت زمانې سره بالکل نيزدې يم، اوس مې اسلام قبول کړې دې نوې مسلمان شوې يم. ② الْكُفَّانَ: د گاهې جمع ده، کاهن هغه سړي دي د چاچه ارواح خبيثه او جنات او شياطين سره تعلق وي ③ يَتَطَهَّرُونَ: أي: التَّطَاوُلُ بِالطَّهْرِ: دا لفظ الطيرة نه دي يعنى بدفالي نيول ④ يَتَطَهَّرُونَ: دا د خط راخکلو په معنى کښې دي.

تسهيلات:-

قوله: مِنْ كَلَامِ النَّاسِ:

د کلام الناس تعريف:-

دلته دې دا نشی وئيلې چې تسبيحات خو هم په ژبه ادا کيږي او په دې باندې هم تکلّم کيږي نو بيا په دې باندې ولې مونځ نه ماتيږي ځکه چې تسبيحات سره ددې چه کلام دي ليکن په دې کښې د خلقو سره مخامخ کيدلو اراده نه وي نو ځکه په دې باندې د کلام الناس اطلاق نشی کيدې البته که تسبيحات هم د مخاطب په اراده سره او وئيلې شی نو بيا به پرې مونځ ماتيږي.

قوله: حَدِيثٌ عَنِ أَهْلِ بَيْتِ أَهْلِيَّةٍ:

د مونځ راگرځولو حکم نه ورکولو وجه:- هم دغه وجه وه چه حضور پاک ﷺ هغه ته د مونځ راگرځولو حکم ورنه کړو گنی د چا په انتروشی او الحمد لله او پر حاکم الله سره جواب ورکولو کښې خطاب دي او په مونځ کښې خطاب کولو سره مونځ فاسد يږي. (کذا قال النووي ابن الهمام)

قوله: الْكُفَّانَ:

د کاهن د فيبو په خبرو دعوی کولو وجه:- جنات او شيطانان د دروغو خبرې راوړي هغوی ته ئې ښاني او کله چه په سلو خبرو کښې يوه خبره رښتياشی نو دا کاهنان په هغې باندې خپله کهاته چلوی او د علم غيب دعوی کوی په جاهليت کښې د دوی ډير زور وو اوس هم څه ناڅه شته. تفصيل به د تسهيلات په آخره که ژوند وفا وکړه راشی.

قوله: يَجِدُونَهُ:

په شک کښې د پريوتو ممانعت:- يعنى يوشک اووهم دي په دغه وهم پرستنی کښې

پريوتلوسره سرې شکی کيږي او په هر کار کيښي تردوالي کوي او د منحوس او غير منحوس په چکرو کيښي پريوتلوسره خپل کار بند ولوسره دکار نه پاتې شي. اودا وهم اودا شک اودا وهم پرستي هغه سرې په تردد کيښي اچولوسره هغه دخپل کار نه منع کړي بلکه دا عقیده اولري چه هر څه دالله تعالی دحکم لاندې دي هم په هغه توکل کولوسره خپل کار اوکړي.

نوله: يَخْطُوتُ:

درمل په ذريعه د غيبو خبر ورکول: - لکه څنگه چه دکهانت او علم نجوم په ذريعه بعض خلق د غيب خبرې ته د رسيدو کوشش کوي دغه شان "رمل" په ذريعه سره داکوشش وي چه پوښتي او غيب خبرې ته د دغه عمل په ذريعه اورسي. چنانچه عمل رمل دهغه عمل نوم دې په کوم کيښي چه کرښې راځکلو سره بيا حساب لگولو د يوې پټې خبرې پورې د رسيدلو کوشش کولې شي.

نوله: نَبَى مِنَ الْأَنْبِيَاءِ:

دنبی په مصداق کيښي دوه اقوال: - ① دا حضرت ادریس عليه السلام وو. ② دا حضرت دانيال عليه السلام وو.

نوله: يَخْطُ خَطًّا

صراحتاً د علم رمل د حرمت حکم نه لگولو درې وجوهات: - دنورو نصوصو څخه معلومېږي چي درمل په ذريعه د غيبو خبر ورکول ټيک نه دی خو په دې حديث کيښي نبی کریم ﷺ صراحتاً د دې څخه ممانعت نه دې کړې خود صراحت ممانعت خبر نه ورکول د درې خبرو په وجه کيدې شي

① حضور پاک ﷺ په صراحت سره په علم رمل باندې رد نه دې فرمائيلي ځکه چه ددې ترديد په زد کيښي هغه نبی راتلې شو چه داعمل به نې د معجزې په توگه کولو بلکه حضور پاک ﷺ په حکيمانه انداز سره يوه قاعده بيانولوسره ددې عمل ممانعت هم په ذهن کيښي راغلو او د هغه نبی په حق کيښي څه بې ادبي هم اونه شوه.

② علامه خطابی رحمه الله فرماني چه حضور پاک ﷺ دلته د تعليق بالمحال په ذريعه داکار منع کړې دې يعنی د کوم سرې خط چه دهغه نبی دخط سره موافق شو نوهم هغه به صحيح وي او ښکاره خبره ده چه څوک ونيلى شي چه زما راځکلي کرښې هغه شان دي څنگه چه دهغه نبی وو. اول خودا موافقت حاصلول محال دی څوک ددې دعوی نه شي کولي.

③ د خط په ذريعه کوم څه کيدل هغه د هغه نبی معجزه وه او د يو بل سرې کرښه راځکل معجزه نه ده لهدا د يو سرې په دې عمل کيښي لگيدل بالکل بې فائدي لغو او باطل دی.

نوله: بِالْقَطْعَةِ: كَذًّا:

د محدثينو په نيز يو قاعده: - دمحدثينو په نيز قاعده داده چه چرته په يوه کلمه کيښي شک واقع شي اومحدثين ددې د صحت طرف ته اشاره کول غواړي نو هغه لفظ کذا په دغه کلمه

پاندي د صحت د علامت په توگه ليكي. په دې حديث كښې د لكې لفظ د مسلم او حميدى په كتابونو كښې وو مگر په مصابيح كښې دا لفظ نه وو نوصاحب د جامع الاصول په لكې پاندي كذا اوليكولو يعنى دا لفظ هم دغه شان دې. (قربان شم د محدثينو د احتياط نه)

۱۷۱- په مانځه كښې د سلام جواب ور كولو معنا نه

۱۷۱- (۲) وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: ^[۱] «كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ فَيَرُدُّ عَلَيْنَا ^[۲] فَلَمَّا رَجَعْنَا مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ سَلَّمْنَا عَلَيْهِ ^[۳] فَلَمْ يَرُدِّ عَلَيْنَا ^[۴] فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَيْكَ فِي الصَّلَاةِ فَتَرُدُّ عَلَيْنَا ^[۵] فَقَالَ: "إِنْ فِي الصَّلَاةِ لَشُغْلًا"، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ۱) عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه فرمايي ۲) چې رسول الله صلى الله عليه وسلم به په لمانځه كې وو او مونږ به ورته سلام كولو ۳) نو حضور صلى الله عليه وسلم به زموږ د سلام جواب راكولو ۴) بيا څه ورځي وروسته چې مونږ د نجاشي دخوانه راغلو او د حضور صلى الله عليه وسلم په خدمت كې حاضر شو نو هغه وخت حضور صلى الله عليه وسلم مونږ كولو (د معمول مطابق) زموږ حضور صلى الله عليه وسلم ته سلام وكړو ۵) ليكن حضور صلى الله عليه وسلم زموږ د سلام جواب رانه كړو ۶) حضور صلى الله عليه وسلم چې كوم وخت مونږ ختم كړو نو مونږ عرض وكړو يا رسول الله صلى الله عليه وسلم مونږ به تاته ۷) په لمانځه كې سلام كولو نو تا ۸) به جواب راكولو نن تا ۹) جواب ولي رانه كړو ۱۰) حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل مونږ خو خپله يو لوي شغل دي. (بخاري، مسلم)

حل اللغات: ① لَشُغْلًا: أي: ما يعان من التَّكَلُّفِ، يعني د مونږ خپل اعمال دي كوم چه په دې كښې دته وي د دغه اعمالونه علاوه په مانځه كښې نور گنجائش نشته دي. (لهذا سلام كلام كول منع دي.)

تسهيلات:

نوله: فَلَمْ يَرُدِّ عَلَيْنَا

په مانځه كښې د غيروي وغيره مختلف مراحل: - ① د اسلام په شروع كښې په مانځه كښې خبرې كول جائز وي بيا هغه موقوف شوي نو سلام او كلام دواړه منع كړي شو.

② مگر امام پسي د قرأت كولو اجازت وو بيا هغه موقوف شو

③ مگر د فاتحې ونيلو اجازت وو بيا د احنافو په نيز هغه هم موقوف شو او (وَقَوْسُ الْإِلهِ قِيَّتَيْنِ) ۱) ساكنين پاندي عمل پاتې شو. راتلونكي باب السهو كښې به په دې پاندي كلام كيږي.

نوله: النَّبِيُّ

د بادشاهانو القاب: - داد حبشي يو عادل بادشاه وو روستو مسلمان شو.

(۱) اخرجه البخاري كتاب الجمعة / باب هجرة العبيثة (رقم - ۲۸۷۵) ومسلم كتاب الساجد و مواضع الصلاة / باب تحريم الكلام في الصلاة، ونسخ ما كان من إباحته (رقم - ۳۴ - ۵۳۸) وابوداود كتاب الصلاة / باب رد السلام في الصلاة (رقم - ۲۲۳) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها / باب المصلي يسلم عليه كيف يرد (رقم - ۱۰۱۹)

- ① د حبشي د هريادشاه به هم دا لقب وو
- ② د مصر د بادشاه لقب به فرعون وو
- ③ د تركو د بادشاه لقب خاقان وو
- ④ د يمن د بادشاه لقب تبع وو
- ⑤ د روم د بادشاه لقب قيصر
- ⑥ د فارس د بادشاه لقب كسرى وو
- ⑦ د هندوستان د بادشاه لقب راجه وو.

۱۸۰- په مانځه كښې د سجدي دپاره د ځانې برابرولو حكم

۱۸۰- (۱۳) «وَعَنْ مُعْقِبٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الرَّجُلِ ② يُسَوِّي الثَّرَابَ حَيْثُ يَسْجُدُ؟ ③ قَالَ: إِنْ كُنْتَ فَأَعْلًا فَوَاحِدَةً» "مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ."

ترجمه: ① حضرت معقيب د رسول الله ﷺ څخه د هغه سړي په باره كې روايت كوي چې هغه دځان باره كې د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه كړې وه ② چې زه (په مونځ كې) د سجدي د ځاي څخه خاوره برابروم د دې څه حكم دي؟ ③ رسول الله ﷺ ورته وفرمايل كه ته برابرول ضروري وگنې نو صرف يو ځل داسې كوه. (بخاري، مسلم)

د حضرت معيقت مختصر تعارف

حضرت معيقيب رضي الله عنه د حضرت سعيد بن ابى العاص رضي الله عنه آزاد كړې شوې غلام وو هغوى د حضور پاك صلی الله علیه و آله په شاه مباركه باندې مهربنوت ښكل كړې وو. د بيت المال په خدمت باندې مامور وو او دهغوى وفات ۴۰ هجرى كښې شوې.

حل اللغات:- ① يُسَوِّي: برابروله به ئې. ② الثَّرَاب: خاوره.

تسهيلات:- قوله: فَوَاحِدَةً

په مانځه كښې د سجدي د ځانې څخه د كانړۍ اخوا كولو حكم:- فقهاء احناف ليكي كه په حالت دمانځه كښې د سجدي ځانې هوارنه وي يا په دغه ځانې كښې كانړۍ وي په كوم سره چه سجده كول گران وي نو كانړۍ اخوا كول جائز دى ليكن يو ځل يا دوه ځل جائز دى دې نه زيات نه. په دې حديث سره دهغه حضراتو دپاره لويه تنبيه ده چاچه مونځ لويه گنډلې ده او په دې كښې د يو بل په جيونو كښې لاس اچولوسره تشو پيپر راوباسى او پوزه پاكوۍ. د عربستان او جزيره عرب د مسلمانانو نه د مونځ ادب تقريباً وتلې دې چه لوبوتوقوسره ئى كوى. (اللَّهُ وَالْأَنْبِيَاءُ رُجُوعُونَ)

(۱) اخرجه البخارى كتاب الجمعة/ باب مسح الحصى فى الصلاة (رقم- ۱۲۰۷) ومسلم كتاب المساجد و مواضع الصلاة/ باب كراهة مسح الحصى وتسوية الثراب فى الصلاة (رقم) ۴۹- (۵۴۶)

۹۸۱- په مانځه كښې د تخصر (په تشو لاس كيښودلو) ممانعت

۹۸۱- (۱) [۳] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۲] «كُنِيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْخُصْرِ فِي الصَّلَاةِ» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

تو جمع: [۲] ابو هريره رضي الله عنه فرمايي [۲] چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په لمانځه كې د خصر (په تشو لاس ايبښودلو) څخه منع فرمايلي ده. (بخاري، مسلم)

هل اللغات: ① الخصر: وَضْعُ الْيَدِ عَلَى الْخَاصِرَةِ: اختصار او خصر په ډوډۍ او اړخ باندې لاس كيځورد په معنى كښې دې.

تسهيلات: -

په مانځه كښې په تشو د لاس كيځودلو د ممانعت وجوه: - ① په ميدان محشر كښې هغه خلق كوم چه به دوزخيان وي هغوى به هم په دغه شكل باندې ولاړ وي په دې وجه دهغوى د مشابهت نه منع كړې شو. او په يو حديث كښې راغلى دى چه لاسونه په ډوډۍ باندې كيځودو سره به دوزخيان د آرام حاصلولو كوشش كوي. لكه څنگه چه يوسړې ډير سترې شى نو هغه دواړه لاسونه په ډوډۍ باندې كيځودو سره يوه اوږده ساه واخلي.

② چه كله نبى مكرم صلى الله عليه وسلم ممانعت او فرمايل نو د تپوس كولو او د سوال كولو ضرورت پاتې نه شو هم دغه د ټولو نه لويه وجه ده چه حضور پاك صلى الله عليه وسلم منع كړى دى.

③ داسې حالت د ډيرزيات كبر دې په دې وجه مونځ گذار ددې نه منع كړې شو. بل د مونځ نه بهر هم په داسې كبرژن انداز سره د مسلمانانو د پاره او دريدل د كراهت نه خالى نه دى.

④ د اهل النار نه مراد يهود دى هغه خلق په دنيا كښې هم دغه شان په ډوډۍ باندې لاسونه كيځودو سره او دريږي. مونځ گذار دهغوى د مشابهت نه منع كړې شو.

۹۸۲- په مانځه كښې د اخوا ديخوا وكتلو ممانعت

۹۸۲- (۱) [۵] وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: [۲] «سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْإِلْتِفَاتِ فِي الصَّلَاةِ [۳] فَقَالَ: "هُوَ اخْتِلَافٌ يَحْتَلِسُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ صَلَاةِ الْعَبْدِ" مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

تو جمع: [۲] د مؤمنانو مور بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايي [۲] چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه په لمانځه كې اخوا ديخوا د كتلو په باره كې پوښتنه وشوه (چې آيا د دې سره مونځ ماتيږي

(۱) اخرجه البخارى كتاب الجمعة / باب الخصر فى الصلاة (رقم - ۱۲۲۰) ومسلم كتاب الساجد و مواضع الصلاة / باب كراهه الاختصار فى الصلاة (رقم - ۴۶ - ۵۴۵) وابوداود كتاب الصلاة / باب الرجل يصلى مختصرا (رقم - ۹۴۷) والترمذى كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء فى النهى عن الاختصار فى الصلاة (رقم - ۳۸۳) والنسائى كتاب الافتتاح / باب النهى عن التخصر فى الصلاة (رقم - ۸۹۰) والدارمى باب: النهى عن الاختصار فى الصلاة (رقم - ۱۴۶۸)

(۲) اخرجه البخارى كتاب الاذان / باب الالتفات فى الصلاة (رقم - ۷۵۱) وابوداود كتاب الصلاة / باب الالتفات فى الصلاة (رقم - ۹۱۰) والنسائى كتاب السهو / باب التشديد فى الالتفات فى الصلاة (رقم - ۱۱۹۶)

که نه؟ [۳۶] حضور ﷺ وفرمايل دا غافله کولو سره تېستول دي چې شيطان يې د بنده د لمانځه څخه تېستوي (بخاري، مسلم)

هل الباطن: ① الإلتفات: يو خوا بل خوا کتل ② الإغلاش: أي: التلاد وأخذ به زعفة: د باب افتعال نه اختلاس اوچتول او يوځيز د ير زر اوچتولو په معنى کښې دي.

تسهيلات:-

بونه: هُوَ اِغْتِلَاشٌ

د اِغْتِلَاش مفهوم:- مطلب دا چه کله سړې په مانځه او درېږي او اخوا ديخوا گوري او د مونغ د آداب خيال نه ساتي نوشيطان مردود د سړي مونغ اوچت کړي. اوس د ده مونغ کامل نه پاتې کيږي.

د التفات درې صورتونه او د هريو حکم:- ① که د سټ تاوولوسره دې سينه او بدن هم د قبيلې نه تاؤ شو نو په دې صورت کښې مونغ فاسدېږي.

② چه مونغ گذار سټ تاوولوسره اخوا ديخوا گوري. چه د قبيلې نه دې کله مخ واړي نو دا صورت مکروه او ممنوع دي.

③ صرف د سترگو په گوټونو کښې اخوا ديخوا او گوري اوسټ يا سر تاؤ نه کړي نو دا صورت خلاف اولی دي. ځکه چه د مونغ د آدابونه دادی چه نظر دې د سجده په خاني باندې وي.

۱۸۳- په مانځه کښې د دعا په وخت آسمان طرف ته د کتلو ممانعت

۱۸۳- (۱۶۱) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۳۷] «لَيْسَتْ يَدَا الْقَوْمِ عَنْ رُفْعِهِمْ أَبْصَارُهُمْ عِنْدَ الدُّعَاءِ فِي الصَّلَاةِ إِلَى السَّمَاءِ، [۳۸] وَلَوْ حُطِّقْنَ أَبْصَارُهُمْ»، رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۳۷] خلق دي په لمانځه کې د دعا په وخت خپل نظر د آسمان طرف ته پورته کولو څخه منع شي [۳۸] گڼي د هغوی نظر به وتېستول شي. (مسلم)

هل الباطن:- ① لُحِطِقْنَ: أي: لُتَلَفَتْنَ: اختطاف په زور د اخستلو په معنى کښې دي.

تسهيلات:- بونه: لُحِطِقْنَ:

په مانځه کښې آسمان طرف ته د کتلو کراهت:- په دې سره په دې حديث کښې رسول الله

(۱) اخرجه البخارى كتاب الاذان/ باب رفع البصر إلى السماء في الصلاة (رقم- ۷۵۰) ومسلم كتاب الصلاة. باب النهي عن رفع البصر إلى السماء في الصلاة (رقم- ۱۱۸) - (۴۲۹) والنسائي كتاب السهو/ النهي عن رفع البصر إلى السماء في الصلاة (رقم- ۱۱۹۳) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/ باب الخشوع في الصلاة (رقم- ۱۰۴۵) والدارمي كتاب الصلاة/ باب: كراهية رفع البصر إلى السماء في الصلاة (رقم- ۱۳۳۹)

ﷺ دَ مَا نَخَه دَ آدابونه يوادب دا ارشاد اوفرمانيلو چه دَ مانخه په التحيات كښې ددعا په وخت نظر آسمان طرف ته نه دي اوچتول پكار

د گواهي دوه وجوهات: - ① دا د بې ادبني موجب هم دي. ځكه چه دعاد عاجزني حالت دي او آسمان ته كتل د عاجزني خلاف دي. په يوروايت كښې راغلي دي چه حضورياك ﷺ په مانخه كښې د دعا په وخت به داسې نظر آسمان طرف ته اوچتولو خو چه كله آيت **الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خُسُفُونَ** نازل شونو حضورياك ﷺ بيا نظر هم بنسكه ساتلو **اٰمَنُونَ اِلَيْهِ ۲**

⑥ په دې سره په ظاهره دا وهم پيدا كيږي چه د الله تعالى د پاره په آسمانونو كښې يومقرر مكان دي په كوم سره چه به جسميت ثابت شي او جسميت سره حدوث لازم دي.

۷۳- د نبي عليه السلام خپله نمسي په مانخه كښې په اوږه كيښول

۷۳- (۱۷۱) [۱۷۱] وَعَنْ أَبِي قَتَادَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: «رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُؤْمِرُ النَّاسَ وَأُمَامَهُ بِنْتِ أَبِي الْعَاصِ عَلَى عَاتِقِهِ ① فَإِذَا رَكِعَ وَضَعَهَا ② وَإِذَا رَفَعَ مِنَ السُّجُودِ أَعَادَهَا ③ مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: ① ابو قتاده رضي الله عنه فرمايي چې ما ليدلي دي چې رسول الله ﷺ يوه ورځ خلقو ته مونځ وركولو او د حضور ﷺ لمسي امامه بنت ابي العاص د حضور ﷺ په اوږه مباركه ناسته وه ② حضور ﷺ چې به ركوع كوله نو امامه به يې كښوله ③ اودسجدي څخه چې به پاڅيدلو نو هغه به يې په خپله اوږه كښوله. **بخاري، مسلم**

هل اللفاظ: - ① يُؤْمَرُ: امامتي نې كوله، مونځ نې وركولو خلقوته ② وَضَعَهَا: كوزوله به نې «دخپلې اوږې نه». ③ أَعَادَهَا: يعنى دوباره به نې پورته كوله اوږه اوږه كښوله.

تسهيلات:-

نوله: وَأُمَامَةُ بنت ابي العاص:

د حضرت امامه مختصر تعارف: - امامه د حضورياك ﷺ نمسني ده چه د حضرت زينب بنت رسول ﷺ زوجه ابوالعاص لور ده.

اشكال: نبي عليه السلام حضورياك ﷺ په فرض مونځ كښې وو ځكه چه د ليمو الناس الفاظ په دې باندې دليل دي. نو په فرض مونځ كښې داسې عمل څنگه جائز شو كوم چه په ظاهره عمل كښيږي او حضورياك ﷺ پخپله ددې نه منع فرمايلي ده.

داشكال درې جواونه: ① حضورياك د څه وقتي مجبورني نه داسې كړي او د وقتي مجبورني عارضی عمل چه يوځل نيم او كړي شي هغه د امت دپاره مستمره مسنون قاعده

① اخرجه مسلم كتاب الساجد و مواضع الصلاة / باب جواز حمل الصبيان في الصلاة (رقم- ۴۲ - (۵۴۳) والنسائي كتاب السهو / حمل الصبايا في الصلاة وضمن في الصلاة (رقم- ۱۲۰۵)

نه جوړېږي ۲

۱) وړوکې ماشوم یا ماشومه اوچتول عمل کثیر کښې داخل نه دی. علماء احناف لیکلی دی چه د ماشوم اوچتول سره مونږ نه فاسد کیږي. او که ښځې بچي له پیني وړکړي نو مونږ به نې فاسد شي اصل مدار په عمل قلیل او کثیر باندې دي.

۲) دا د هغه وخت خبره وه کوم وخت چه په مونږ کښې د ډیرو کارونو کولو گنجائش وو. قتیبه: بعضي خلق دي حدیث ته په کتو سزه ماشومان جمات ته راوړلي او په اوږو باندې اوچتول سره مونږ کوي. دا د هغه خلقو په حدیث باندې د نه پوهیدو دلیل دي سره ددې چه هغوی خپل خان ته اهل حدیث وائي.

۳۸۵- د آسویلي په وخت د خلی بندول

۳۸۵- (۱) [۸] وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «إِذَا تَنَاءَبَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَكْظِمْ مَا اسْتَطَاعَ [۳] فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ» "رواه مسلم.

توجه: ۱) ابو سعید خدری رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ۲) هر کله چې په تاسو کې چا ته په لمانځه کې آسویلي (اږمې) راشي نو هغه ته پکار دي چې حتي الامکان (تر خپله وسه پوري) هغه بندي کړي ۳) ځکه چې (د آسویلي (اږمې) په وخت، شیطان (په خله کې) ننوځي. (مسلم)

هله اللغات: - ۱) تَنَاءَبَ: آسویلي، اږمې ۲) فَلْيَكْظِمْ: أي: يُمْسِكُ وَيَمْتَنِعُ: بند دي کړی، منع دي کړی (آسویلي چه خوله نې کهلاؤ نه شي).

۳۸۲- (۱) [۱۰] وَفِي رِوَايَةِ الْبُخَارِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: [۲] «إِذَا تَنَاءَبَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلْيَكْظِمْ مَا اسْتَطَاعَ [۳] وَلَا يَقُلْ: هَا، فَإِنَّمَا ذَلِكَ مِنَ الشَّيْطَانِ يَضْحَكُ مِنْهُ» ".

توجه: ۱) او د بخاري په روایت کې دا الفاظ دي ۲) هر کله چې په تاسو کې چا ته په لمانځه کې آسویلي راشي نو حتي الامکان هغه منع کول پکار دي ۳) او ها دي نه کوي (څنگه چې د آسویلي په وخت بي اختيار د خلی څخه دا لفظ ها وځي، ځکه چې دا د شیطان د طرف څخه دي او هغه په دي سره خاندې.

تسبیلات: - لوله: إِذَا تَنَاءَبَ أَحَدُكُمْ:

شیطان ته د تشاوب د نسبت وجه: - ډیر خوراک، ثقل بدن اوسستنی د وجې نه آسویلي

(۱) اخرجه مسلم کتاب الزهد والرفاق / باب تسميت العاطس، وکراهه التناوب (رقم) ۵۷ - (۲۹۹۵) وابوداود کتاب الأدب / باب ما جاء فی التناوب (رقم) ۵۰۲۷ - والترمذی کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء فی کراهية التناوب فی الصلاة (رقم) ۳۷۰۰

(۲) اخرجه مسلم کتاب الزهد والرفاق / باب تسميت العاطس، وکراهه التناوب (رقم) ۵۶ - (۲۹۹۴) وابوداود کتاب الأدب / باب ما جاء فی التناوب (رقم) ۵۰۲۸

اراضی او په عبادت کېنې د سستۍ او غفلت ذریعه جوړېږي. په دې سره شیطان خوشحالیږي په دې وجه د اسیولې په نسبت د شیطان طرف ته کړې شوې دي. د اتروشی او اسیولې په وخت شکل وړانیزې د کوم په کتو چه شیطان خاندی. چه گوره دې مکروه انسان او مکروه شکل د وحی نه د الله تعالی د دربارنه رتلي شوي يم.

۱- «اسلام ددې علاج دا خودلې دې چه مونځ گذار له پکار دي چه خپله ځله بنده کړي دي دپاره چه د شيطان د وسوسو لار بنده شي.

⑦ د اتروشی او اسویلی لړې کولو د پاره یو صورت دا هم دې چه په زړه کښې دا خیال راوړلې چه حضور یاک ﷺ ته کله هم انتوشی (انتروسی) نه و وراغلې.

۹۸۷-د نبی علیہ السلام پہ ما لثہ مکنبی د پیری رانیولوارادہ مکول

١٨٤- (١٩١) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿١﴾ «إِنْ عَطَرْنَا مِنَ الْجَنِّ ثَقُلَتْ الْبَابُ حَتَّى يَطْفَعَهُ عَلَى صَلَاتِهِ، فَأَمْكُنِي اللَّهُ مِنْهُ، فَأَعْدَتْهُ ٢﴾ فَأَذَتْ أَنْ أَرِيضَهُ عَلَى سَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ ٣ حَتَّى تَنْظُرُوا إِلَيْهِ كَلْكُمُ ٤ ٥ فَذَكَرْتُ دَعْوَةَ أَحَى سَلِيمَانَ ٦ ٧ رَبِّ هَبْ لِي مَلَكًا يَتَبَغَّبِي لِأَخِي مِنْ بَعْدِي، ٨ فَدَذَنْتُهُ حَاسِتًا ٩» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

تو جهه [۱] ابوهريره (عليه السلام) راوي دي چې (يوه ورځ) رسول الله (صلي الله عليه وسلم) وفرمايل [۲] نن شپه په جنانو (پېريانو) کې يو ديو (يعني يو سرکش شيطان، ماته راغي چې زما په لمانځه کې خلل واچوي) [۳] خو الله تعالی (جل جلاله) زه په هغه حاوي (غالبه) کړم نو ما هغه ونيولو [۴] او غوښتل مي چې په مسجد (نبوي) کې يوي ستنې سره يي وترم [۵] چې تاسو ټول خلقت يي وويني [۶] بيا ما ته د خپل ورور سليمان (عليه السلام) دا دعا راياده شوه [۷] رَبِّ هَبْ لِي مِنْ مَّا تَشَاءُ (۷) دې دعا داسې بادشاهي عطا کړي چې زما څخه وروسته د بل چا دپاره نه وي. [۸] نو ما هغه ذليله پريښودلو. (بخاری، مسلم)

هل اللغات - ① عَرَفْنَا: أَي: عَرَفْنَا: سِرْكش لُونِي اَوْخِيْث جن ته نِي عَفَرِيْت اَوْوَنِيْل. ⑦ تَقَلَّتْ: أَي: تَخَلَّصَتْ: دِيَاب تَفْعَل نه دَخَلَا صِيْدو په مَعْنَى كَبِيْش دِي. چُونكه حَضْرَت سَلِيْمَان (عَلَيْهِ السَّلَام) لُونِي لُونِي پِيْرِيَان په مَخْتَلَف جَزِيْرُو اَوْ غَارُونو كَبِيْش بِنْد سَاتَلِي دِي هَمْ د هَمُوِي نه دَا سِرْكش رَاتَخْتِيْدَلِي دِي اَوْ خَبَاثَت سره نِيْع حَضُوْر يَاك (عَلَيْهِ السَّلَام) لِه دَمُوْنْخ خَرَابو لُو دِيَا ره رَاغَلُو. ⑧ اَلْبَيْتُ اَلْمُنَاجَاةُ: تِسْرَه شِيْبه، ⑨ لِقَطْعَةُ: اَنْ تَقْلَعْنِي بِالْوَسْوَسَةِ لِيْهَا: چِه په وَسْوَسَه اچولو سره زما په مُونْخ كَبِيْش خَلَل پِيْدَا كړي. ⑤ فَاْمَكْنِيْ: أَي: اَعْظَانِيْ مُكْنَةً مِّنْ اُخِيْدُو: يعْنِي مَالِه نِي په هغه بَانْدِي قُوْت اَوْ قُدْرَت رَاكړو خه پْرِي غَالِب شوم. ⑥ اَنْطَقَةُ: أَي: اَنْفَذَةُ: چِه اوني ترم ⑦ سَارِيَّة: أَي: اَسْطُوْلَاةٌ: سَتَن، ⑧ خَائِيَا: أَي: خَائِيَا خَائِيَا: د ذَلِيْل اَوْ خَوَار په مَعْنَى كَبِيْش دِي سِيْپِي چِه كَلِه رَتَلِي شِي اَوْ شَرْلِي شِي د هَمُوِي دِيَا ره لُفْظ اَخْسَاء استعمال پِيْري.

تسهيلات :- قوله: "حَتَّى تَنْظُرُوا إِلَيْهِ"

د جناتواحوال :- دې نه معلومه شوه چه جنات نيولوسره تړلې كيدي شي دا كشي ف مخلوق دې لطيف نه دې دويمه خبره دامعلومه شوه چه دجناتو وجود دې دهغوى وجود د قرآن اود حضورپاك ﷺ د خو واقعاتونه ثابت دې په دې باندې دامت اجماع ده

① ددوى خپل مينځ كښې ودونه كيړى اولاد نى پيدا كيړى

② د بعضي انسانانوسره نى هم واده كيړى

③ پيريان خوراك څښاك كوى خوب كوى جماع كوى

د جناتومتعلق دوه كتابونه :- ① امام سيوطى رحمه الله لفظ المرجان فى احكام الجان كښې ددې پيريانو د ابتدائى پيدائش دهغوى وجود اود هغوى ټول احوال ثابت كړى دى

② د دوى ټول احوال اكام المرجان فى احكام الجان كښې ذكر دى

قوله: فَذَكَرْتُ دَعْوَةَ أَحْمَرَ سُلَيْمَانَ:

د سليمان عليه السلام دعا :- حضرت سليمان عليه السلام ته په جناتو باندې پوره تصرف حاصل وو. حضورپاك ﷺ ته هم دا تصرف حاصل وو ليكن حضورپاك ﷺ د حضرت سليمان عليه السلام د دعا د وجې نه دغه تصرف استعمال نه كړو

۲۸۸-د ضرورت په وخت په مانځه كښې د تسبيح يا تصفيق حكم

۲۸۸- (۱۰۱) وَعَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] «مَنْ تَأَبَّهَ شَيْءٌ فِي صَلَاتِهِ، فَلَيْسَ بِهِ» [۲] فَإِنَّمَا التَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ» [۳] وَفِي رِوَايَةٍ: قَالَ: " «التَّسْبِيحُ لِلرِّجَالِ، وَالتَّصْفِيقُ لِلنِّسَاءِ» «مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ».

توجه :- حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه وايي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] كوم سري ته چې په لمانځه كې څه خبره پيښه شي نو هغه ته پكار دي چې هغه سبحان الله اوواني [۳] او لاس وهل د ښځو د پاره مخصوص دي [۲] او د يوروايت الفاظ دا دي چې سبحان الله ويل د سړو د پاره مخصوص دي او لاس وهل د ښځو د پاره مخصوص دي. (بخاري، مسلم)

هل اللغات :- ① مَنْ تَأَبَّهَ: أَي: مَنْ أَصَابَهُ: نَابَ يَنْوِبُ دَبَابَ نصر نه دې په مونځ كښې څه حادثه يا واقعه پيښيدو ته ونيلې شوى دى. ② التَّصْفِيقُ: وَهُوَ تَرْبِيعُ الْيَدَيْنِ عَلَى الْأُخْرَى: يُولَسُ بِل لاس ته راچول، يعنى لاسونه پر قول

(۱) اخراجه البخارى كتاب الجمعة / باب التصفيق للنساء (رقم- ۱۲۰۴) ومسلم كتاب الصلاة/باب تقديم الجماعة من يصلى بهم إذا تأخر الإمام ولم يخافوا مفسدة بالتقديم (رقم) ۱۰۲ - (۴۲۱) وابوداود كتاب الصلاة/باب التصفيق فى الصلاة (رقم- ۹۴۰) والنسائي كتاب الإمامة/باب إذا تقدم الرجل من الرعية لم جاءه الوالى ، هل يتأخر؟ (رقم- ۷۸۴) والدارمي كتاب الصلاة /باب التسبيح للرجال، والتصفيق للنساء (رقم- ۱۴۰۳) ومالك فى الموطا كتاب قصر الصلاة فى السفر . باب الالتفات والتصفيق عند الحاجة فى الصلاة (رقم- ۶۱)

تسهيلات:- بوله: مَنْ نَابَهُ شَيْءٌ:

۱ امام ته دفتحي ورکولو صورتونه- مطلب دا چه په مونځ کښې څه خاص واقعې يا حادثې پېښه شي مثلاً په مونځ کښې امام صاحب سهو شي او هغه له د فتحي ورکولو موقع راشي ① په دې صورت کښې که مونځ گذار سرې وي نو سبحان الله دې وائي په کوم سره چه به اشاره اوشي چه سرې په مونځ کښې مشغول دي

② او که چرې ښځه په مونځ کښې مشغوله وي او امام ته د فتحي ورکولو ضرورت پېښ شي نو هغه دې سبحان الله نه وائي ځکه چه دهغې د آواز هم پرده ده بلکه هغه دې د گس لاس په شاه باندې د ښي لاس تلې په زوره باندې اووهي

د سرې او ښځې ه فتحي ورکولو په طريقه کښې اختلاف:- ① د جمهورو په نيز هم دغه شان ده. چې سرې به په فتح ورکولو کښې سبحان الله وائي او ښځه به دې د گس لاس په شاه باندې د ښي لاس تلې په زوره باندې اووهي

② د امام مالک رحمه الله يو روايت دې چه په سرې او ښځه کښې هيڅ فرق نشته دې. د دواړو د باره هم تسبيح مقرر دی.

الفصل الثاني

۹۸۹- په مانځه کښې د سلام جواب ورکولو ممانعت

۹۸۹- (۱) [۱۱] عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: «كُنَّا نُسَلِّمُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ، قَبْلَ أَنْ تَأْتِيَ أَرْضَ الْحَبَشَةِ ① فَيَرُدُّ عَلَيْنَا ② فَلَمَّا رَجَعْنَا مِنْ أَرْضِ الْحَبَشَةِ ③ أَتَيْتُهُ فَوَجَدْتُهُ يُصَلِّي ④ فَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ، فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيَّ ⑤ حَتَّى إِذَا قَضَى صَلَاتَهُ، قَالَ: ⑥ إِنَّ اللَّهَ يُجِدُّ مِنْ أَمْرِ مَا يَشَاءُ ⑦ وَإِنْ مِمَّا أَحَدُثُ أَنْ لَا تَتَكَلَّمُوا فِي الصَّلَاةِ ⑧ فَرَدَّ عَلَيَّ السَّلَامَ»

توجه: ① عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه فرمايي چې د ملك حبشه څخه د واپسي څخه مخکې مونږ به رسول الله ﷺ ته کوم وخت چې حضور ﷺ به مونځ کولو سلام کولو ② او حضور ﷺ به زمونږ د سلام جواب راکولو ③ بيا چې مونږ د ملك حبشه څخه واپس شو ④ نوزه د حضور ﷺ په خدمت کې حاضر شوم هغه وخت ما رسول الله ﷺ په لمانځه کولو وليدل ⑤ ما ورته سلام وکړو خو حضور ﷺ جواب رانه کړو ⑥ کوم وخت چې حضور ﷺ د لمانځه څخه فارغ شو نو وي فرمايل ⑦ الله تعالی ﷻ چې خپل کوم حکم غواړي هغه ظاهروي ⑧ الله تعالی اوس دا حکم ظاهر کړي دي چې په لمانځه کې خبري اتري مه کوي ⑦ بيا حضور ﷺ زما د سلام جواب راکړو

هل اللغات:- ① فَلَمْ يَرُدَّ: يعنی زما د سلام جواب نه رانه کړو.

۱۱۰- (۱۰۱) وَقَالَ: «إِنَّمَا الصَّلَاةُ لِقِرَاءَةِ الْقُرْآنِ وَذِكْرِ اللَّهِ ۚ فَإِذَا كُنْتَ فِيهَا ۚ فَلْيَكُنْ ذَلِكَ شَأْنَكَ» ۚ رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: ۱۱۰ بیا بی و فرمایم مونخ یوازی د قرآن ویلو او د الله د ذکر د پاره دي ۱۱۰ هر کله چې ته د لمانځه حالت کې یی نو ستاسو هم دا حال کیدل پکار دي یعنی یوازی قرآن وایی او د الله ذکر کوه. (ابوداؤد)

همل اللفاظ: ① شَأْنُكَ أَيُّ: حَالُكَ النُّمُزْ: شَأْنُ دُتُونُ جمع ده، حال ته وانی اوبه اهم او لونی کارونو کښې ددې استعمال کیږی.

تمهيلات:-

نوله: فَلَمْ يَزِدْ عَلَى

د سلام جواب نه ورکولو صورتونه:- ددې حدیث نه دا معلومه شوه چې که یو کس مونخ کوی یا د امتیازو وغیره په حالت کښې وی، او څوک په دې باندې سلام واچوی نو ددې جواب ورکول واجب نه دی. ځکه چې په داسې حالت کښې د سلام جواب ورکول ممنوع دی، مسنون نه دی. د مسنون سلام جواب ورکول واجب دی. د ممنوع سلام جواب ورکول واجب نه دی. فراغت نه پس د سلام جواب ورکول پکار دی. علامه شامی پنځوشت داسې مواقع بیان کړی دی چې په هغې کښې سلام کول مکروه دی.

۱۱۱- په مانځه کښې په اشارې سره د سلام جواب ورکولو حکم

۱۱۱- (۱۱۲) وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: «قُلْتُ لِبَلَالٍ: كَيْفَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَزِدُّ عَلَيْهِمْ حِينَ كَانُوا يُسَلِّمُونَ عَلَيْهِ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ؟ قَالَ: كَانَ يُشِيرُ بِيَدِهِ» ۚ رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، ۚ وَفِي رِوَايَةٍ النَّسَائِيُّ نَحْوَهُ، وَعِيُوضُ: بِلَالٍ صُهَيْبٌ.

ترجمه: ۱۱۱ ابن عمر رضی الله عنهما فرمایي ۱۱۱ چې ما د حضرت بلال رضی الله عنه څخه پوښتنه وکړه چې رسول الله ﷺ به د لمانځه په حالت کې وو نو د سلام جواب به یې څنگه ورکولو؟ بلال رضی الله عنه اوویل رسول الله ﷺ به د خپل لاس په اشارې سره جواب ورکولو، ترمذي، ۱۱۱ او د نسایي په یو روایت کې په ځای د ابن عمر رضی الله عنه د صُهیب څخه د غسې منقول دي (یعني د ترمذي په روایت کې خو دا دي چې ابن عمر رضی الله عنه د بلال رضی الله عنه څخه دا پوښتنه وکړه او د نسایي په روایت کې دا دي چې ابن عمر د صُهیب رضی الله عنه څخه دا پوښتنه کړي وه).

(۱) اخرجه ابوداود فی کتاب الصلاة/باب تشمیت العاطس فی الصلاة (رقم- ۹۳۱)

(۲) اخرجه الترمذی فی کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء فی الإشارة فی الصلاة (رقم- ۳۶۸) والنسائی کتاب السهو/باب رد السلام بالإشارة فی الصلاة (رقم- ۱۱۸۷)

تسهيلات :-

نوله : يُبَيِّرُ بَيْنَهُ :

په الفاظو سره په مونځ کښې د سلام جواب ورکولو حکم :- مونځ گذارته که څوک په مونځ کښې سلام اوکړي نو په لفظونو کښې د سلام جواب ورکول جائز نه دی. که چرې چا په لفظونو کښې د سلام جواب ورکړو نو د ائمه اربعه په دې باندې اتفاق دې چه دهغه مونځ به فاسد پړی

په هانځه کښې په اشارې سره د سلام د جواب ورکولو حکم کښې مذهب :-

که چرې په اشاره سره نې د سلام جواب ورکړو نو په دې کښې د ائمه اختلاف دې ① امام مالک رحمه الله امام شافعي رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله په نیز اشاره سره د سلام جواب ورکولو جائز دی.

② د احنافو په نیز په اشاره سره جواب ورکول مکروه دی لیکن مونځ نې کیږي
داول فریق دلیل :- زیر بحث حدیث د دوی مستدل دې او فرمانی چه په ژبه سره جواب ورکول منع دی مگر په اشاره سره جواب ورکول باقی پاتې دی. کوم چې د زیر بحث حدیث څخه ثابت دی.

داول فریق د دلیل جواب :- په اشاره سره جواب ورکول هم منسوخ شوی دی. د کوم ثبوت چې د حضرت عبدالله بن مسعود په روایت سره شوې دې.

د دویم فریق دلیل :- د دې باب په دویم حدیث کښې ذکر شوی دی چه حضور پاک ﷺ حضرت ابن مسعود رضی الله عنه ته د سر په اشاره سره هم جواب ورته کړو په کوم سره چه هغه ډیر پریشان شو که چرې جائز وي او کراهت نه وي نو د ابن مسعود رضی الله عنه د یربشانتی هیڅ وجه نه وه. که د سر په اشاره ورته جواب ملا وشوې وي. بهر حال که چرې کراهت په تنزیهی باندې حمل کړې شی نو د غیر اولی اختلاف به پاتې شی

۱۱۲- په قومه کښې د تحمید فضیلت

۱۱۲- (۱۱۳) [۱۱۳] (وَعَنْ رَفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ قَالَ: «صَلَّيْتُ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۱] فَعَطَسْتُ فَقُلْتُ: اخْتِذْ لِلَّهِ عَمْدًا طَيِّبًا مِمَّا رَأَيْتُ فِيهِ، مِمَّا رَأَى عَلَيْهِ [۲] كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَيَرْضَى [۳]. فَلَمَّا صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، انْصَرَفَ فَقَالَ: [۴] "مَنْ الْمُتَكَلِّمُ فِي الصَّلَاةِ؟"، فَلَمْ يَتَكَلَّمْ أَحَدٌ. [۵] ثُمَّ قَامَ الْقَائِمَةُ، فَلَمْ يَتَكَلَّمْ

(۱) اخرجه البخاری کتاب الاذان / باب فضل اللهم ربنا لك الحمد (رقم- ۷۹۹) ومسلم الصلاة / باب ما يقال بين تكبير الاحرام والقراءة (رقم- ۱۴۹) - (۶۰۰) ابوداود کتاب الصلاة / باب ما يستفتح به الصلاة من الدعاء (رقم- ۷۷۰) والترمذي کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في الرجل يعطس في الصلاة (رقم- ۴۰۴) والنسائي کتاب الافتتاح / باب قول الامام اذا عطس خلف الإمام (رقم- ۴۳۱) ومالك في الوسطا کتاب القرآن باب ما جاء في ذكر الله تبارك وتعالى (رقم- ۲۵) من کتاب القرآن

عَمْدًا، ثُمَّ قَالَتْ النَّبِيَّةُ، فَقَالَ رَفَاعَةُ: أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ، لَتَقْدِرَ ابْتَدَرَهَا بِضْعَةٌ وَلَلْأَلَمُونَ مَلَكًا، أَتُحَرِّمُ بَعْضُهَا"، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ.

ترجمہ: ۱- رفاعہ ابن رافع رضی اللہ عنہ فرمائی کہ (یہ وہ شخص) ما بہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پسی مونخ وکر لو۔ ۲- لمانخہ پہ دوران کہی ماتہ اتروشی (نوی،) راغی ما د حمد دا کلمات اوویل اَلْحَمْدُ لِلَّهِ عَمْدًا کَثِيرًا طَيِّبًا مَبَارَكًا فِيهِ مَبَارَكًا عَلَيْهِ كَمَا يُحِبُّ رَبُّنَا وَيَرْضَى (تول تعریف اللہ لہ دی یر زیات تعریف یر پاکیزہ یعنی خالص بابرکت، او برکت کرل شوی) ۳- خنگہ (تعریف) چہ زمونہ رب بری راضی کیری او خوبوی بی، ۴- رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم چہ مونخ وکر نو (زمونہ طرف تہ) متوجہ شو او وی فرمایل ۵- لمانخہ کہ خبری کونکی خوک دی؟ (یعنی چا خبری وکری، د حضور نوی د ناراضگی د ویری خخہ، چا جواب ورنہ کر و ۶- بیا حضور صلی اللہ علیہ وسلم پہ دویم خل پویشتنہ وکرہ بیا ہم چا جواب ورنہ کر و ۷- پہ دریم خل چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم پویشتنہ وکرہ نو رفاعہ رضی اللہ عنہ اوویل یا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم زہ یم ۸- رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل پہ ہفہ ذات می دی قسم وی د چا پہ قبضہ کہی چہ زما ساء دہ ۹- (ما ولیدل) چہ د یر شو خخہ زیاتو فرشتو د دی کلماتو پہ پور تہ وکرلو کنبی تلوار کولو چہ پہ ہغوی کہی بی خوک مخکی یوسی (ترمذی، ابو داود، نسائی).

ہل اللغات - ① قَطَعْتُ: نوما اتبوشی (برنجی) اوکرو۔ ② ابْتَدَرَهَا: أَي: اسْتَجَبَ إِلَيْهَا: دیویل نہ ورناندی کیدل (فریتسی) ③ بِضْعَةٌ: وَحْشٍ مِنَ الثَّلَاثَةِ إِلَى التَّسْعَةِ: د دریو نہ نہو پوری شمیر تہ وائی ④ يَضَعُ: چہ پور تہ نہی یوسی.

تہذیبات:-

قوله: الْحَمْدُ لِلَّهِ عَمْدًا طَيِّبًا مَبَارَكًا فِيهِ:

اشکال:- مونخ کنبی دومرہ اوپر د کلام دی، دا دومرہ تحمل خنگہ اوشو؟

د اشکال جواب:- کلام کنبی خہ د خطاب صیغہ نشتنہ دی بلکہ تولہ داللہ تعالیٰ حمد اوشاء دد پہ دی وجہ ددی تحمل جائز دی باقی نبی کریم نوی ددی کلمات تحسین فرمائیلی دی دا بیان د ہغوی ذاتی خصوصیت دی

۱۳- شیطانی اثر او اسویلی

۱۳- (۱۳) (۱۳) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ② التَّشَاؤُبُ فِي الصَّلَاةِ مِنَ الشَّيْطَانِ، ③ فَإِذَا تَنَاءَبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَكْظِمْ مَا اسْتَطَاعَ ④ وَفِي أُخْرَى لَهُ وَلَا يَنْ مَاجَه: فَلْيَضْرِبْ يَدَهُ عَلَى فِيهِ».

ترجمہ: ۱- حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ راوی دی چہ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل ۲- پہ لمانخہ کہی

(۱) اخرجہ الترمذی فی کتاب الصلاۃ عن رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم باب ما جاء فی کراہیۃ التناوب فی الصلاۃ (رقم- ۲۷۰) وابن ماجہ کتاب إقامة الصلاۃ، والسنة فیہا باب ما یکرہ فی الصلاۃ (رقم- ۹۶۸)

اسويلى كول د شيطان دائر خخه دي [۳] هر كله چې په تاسو کې چاته په لمانځه کې راشي تر خپله وسه هغه بندول پکار دي، ترمذي، [۴] د ترمذي په يو بل روايت او د ابن ماجه روايت کې دا الفاظ هم دي چې رسول الله ﷺ دا هم وفرمايل که په لمانځه کې چاته اسويلى راشي نو هغه ته خپل لاس په خله ايښودل پکار دي.

هل اللغات: ① التَّأَوُّبُ: آسويلى، ② فَلْيَكْظِمُ: أي: يَنْقَعُ: بند دې کړی، منع دې کړی (آسويلى چه خوله نه کېلاؤ نه شی).

تسهيلات: -

نوله: فَلْيَكْظِمُ مَا اسْتَطَاعَ:

د اسويلى قابو کولو دوه طريقې: - ① د اسويلى په راتلو سره دې شوندي بندې کړی چې اسويلى سره خوله وازه او کولاؤ نشی. دې خخه مونږ په کظم سره تعبير کولى شو. ② که د فليکظم يعنى که د شونډو راتلولو سره که هم اسويلى ختم نه شی نو دويمه طريقه دا ده چې خپل لاس دې په خپله خوله باندې کيږدى. دواړه صورتونه صحيح دي.

۱۱۳- په مانځه کښې د گوتو په مينځ کښې د تشبيک معانعت

۱۱۳- (۱۵) [۱۵] وَعَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «إِذَا تَوَضَّأَ أَحَدُكُمْ فَأَحْسَنَ وُضوءَهُ» [۳] ثُمَّ خَرَجَ عَامِدًا إِلَى الْمَسْجِدِ [۴] فَلَا يُشَبِّكَنَّ بَيْنَ أَصَابِعِهِ، فَإِنَّهُ فِي الصَّلَاةِ»، «رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالْبَيْهَقِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ وَالْذَّهَبِيُّ».

ترجمه: ① كعب بن عجره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] هر كله چې په تاسو کې څوك اوس کوي نو په ښه شان دي اودس وکړي [۳] بيا د لمانځه په اراده مسجد ته روان شی [۴] «نو هغه ته پکار دي چې په لار کې، د گوتو مينځ کې تشبيک نه کوي ځکه چې (د هغه وخت خخه لکه چې) هغه په لمانځه کې دي. (احمد، ترمذي، ابوداؤد، نسائي، دارمي).

هل اللغات: ① فَلَا يُشَبِّكَنَّ: إِذْخَالَ بَعْضُهُمَا بَعْضًا: د يولاس گوتې د بل لاس په گوتو کښې ورکولو ته تشبيک وانی (دا په مونځ کښې مکروه دی ځکه چه دا د خضوع خلاف دی).

تسهيلات: - نوله: فَلَا يُشَبِّكَنَّ:

د تشبيک معانعت: - چونکه په مونځ کښې تشبيک منع دې په دې که څوک سرې جعات ته مانځه له راځی نوډ کور خخه وتلو سره هغه د مونځ په حکم کښې دې. لهذا په ده باندې د مونځ آداب خپلول واجب دی نو تشبيک دې نه کوی. ددې نه دا خبره معلومه شوه چه بعضي څيزونه کوم چه په مانځه کښې منع دی هغه مونځ له دراتلو په وخت هم منع دی.

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب ما جاء في الهدى في المشى إلى الصلاة (رقم- ۵۶۲) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في كراهية التشبيك بين الأصابع في الصلاة (رقم- ۳۸۶) والدارمي كتاب الصلاة/باب النهي عن الاشتباك إذا خرج إلى المسجد (رقم- ۱۴۴۵)

۱۱۵- په مانځه كښې د التفات حكم

۱۱۵- (۱۱۹) [۱۱۹] وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ: رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] «لَا يَزَالُ اللَّهُ - عَزَّ وَجَلَّ - مُقْبِلًا عَلَى الْعَبْدِ وَهُوَ فِي صَلَاتِهِ مَا أَمَرَ بِالتَّقِيَّةِ» [۲] فَإِذَا التَفَتَ الْعَرَفَ عَنْهُ» [۳]، رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ، وَالْذَاهِرِيُّ.

توجه: حضرت ابوذر رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [۱] هر كله چې بنده په لمانځه كې وي نو الله عز وجل تر هغه وخته پورې د هغه بنده طرف ته متوجه وي ترڅو پورې چې هغه اخوا ديخوا (غايه گرځولو سره) نه گوري [۲] هر كله چې بنده اخوا ديخوا گوري نو الله تعالى عز وجل د هغه څخه مخ اړوي (يعني د هغه په ثواب كښې كمې راځي). (احمد، ابو داود، نسائي، دارمي).

هل اللغات: ① مَقْبِلًا: أي: ناظرًا إليه بالرحمة: مخامخ وی مونځگذار ته يعنی درحمت په نظر ورته متوجه وی او ثواب ورکوی ② لَمْ يَتَقَيَّ: چه اخوا ديخوا متوجه نه شی، اخوا ديخوا اونه گوري. ③ الْعَرَفَ: أي: اَعْرِضَ: مخ ترې اړوی.

تمهيلات:-

قوله: التَّفَتَ:

په مانځه كښې بل طرف ته د متوجه كيدو ممانعت :- يعنی كوم بنده چه په مانځه كښې اخوا ديخوا گوري نو الله تعالى فرماني اي د آدم خويه ته چاته گوري ستاد پاره زمانه څوك بهترشته د چا طرف ته چه ته متوجه كيږي. كله چه بنده د الله تعالى د كلام نه پس بيا هم اخوا ديخوا گوري اوپه دريم ځل داسې كيږي نو الله تعالى خپل مخ مبارك (ماليق بشانه) يعنی څنگه چه شان سره مناسب دي، د دغه بنده د طرف نه اړه وي د انصرف عنه مطلب هم دغه دي.

۱۱۶- د سجدې په ځايي نظر ساتل

۱۱۶- (۱۲۰) [۱۲۰] وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [۱] «يَا أُنْسُ! اجْعَلْ بَعْرَكَ حَيْثُ تَسْجُدُ» [۲] رَوَاهُ [الْبَيْهَقِيُّ فِي "سُنَنِ الْكَبِيرِ"، مِنْ طَرِيقِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَنَسٍ بِرَفْعِهِ]

توجه: حضرت انس رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [۱] اي انس خپل نظر هلته لره چرته چې سجده كوي [۲] دا روايت بيهقي سنن كبير كې د انس رضي الله عنه څخه بطريق حسن نقل كړي دي چې جزري ورته مرفوع ويلي دي.

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب الالتفات في الصلاة (رقم- ۹۰۹) والنسائي كتاب السهو، باب التشديد في الالتفات في الصلاة (رقم- ۱۱۹۵) والدارمي في كتاب الصلاة، باب كراهية الالتفات في الصلاة (رقم- ۱۴۶۳)
(۲) اخرجه البيهقي في باب لا يجاوز بصره موضع سجوده (رقم- ۳۵۴۵)

تسهيلات:-

قوله: حَيْثُ نَسَجَدُ:

په مانځه كېنې د نفل ساتلو ځايونه :- علامه طيبي رحمته الله فرماني چه مستحب دادي په مانځه كېنې دې ځايونه ته گوري.

① په حالت د قيام كېنې د سجده ځاني ته گوري.

② په ركوع كېنې د قدمونو شا ته گوري.

③ په سجده كېنې په پوزې ته گوري.

④ په قعدې كېنې زنكونواو جهولنې ته گوري.

ځانه كېنې ته مخامخ د كتلو په ځاني كېنې دوه اوال :-

① :- بعض علماؤ ليكلي دي په حرم شريف كېنې نظر په كعبه شريفه باندې كيدل پكاردې

② متاخرين علماؤ دا رائي رد كړې دې. (كذافي المعات)

۱۱۷- په مانځه كېنې د التفات كولو وعيد

۱۱۷- (۱۸) وَعَنْهُ: قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ^① «يَا بَنِي إِدْرِكَ! وَالْإِلْفَاتُ فِي الصَّلَاةِ ^② فَإِنَّ الْإِلْفَاتُ فِي الصَّلَاةِ هَلَكَةٌ ^③ فَإِنْ كَانَ لَا يَدُ فِي النَّطْوِ لَافِي الْقَرِيضَةِ» ^④، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

توجه: ① حضرت انس رضي الله عنه فرمايي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم ماته وفرمايل ② اي زويه په لمانځه كې د اخوا ديخوا كتلو څخه ځان ساته ③ ځكه چې په لمانځه كې (غارې) گرځولو سره، اخوا ديخوا كتل (په آخرت كې) د هلاكت سبب دي ④ او كه اخوا ديخوا كتل ضروري وي نو په نفلو كېنې (خو خپر څه حرج نشته) خو په فرضو كې هيڅ كله كتل نه دي پكار (ترمذي).

هل التفات: ① الإلفات: اخوا ديخوا كتل، يو خوا بل خوا متوجه كيدل.

تسهيلات:-

قوله: فَنِي النَّطْوِ لَافِي الْقَرِيضَةِ:

په فرضو او نفلو كېنې فرق :- فرضو او نفلو كېنې فرق دې يعنې په نوافل كېنې تخفيف دي اود څو څيزونو گنجائش په نوافل كېنې شته اوفرائضو كېنې نشته دي. امام ابو حنيفه رحمته الله هم دا حديث په توگه د ضابطې اخستي دي چه فرائضو سره د نوافلو په شان معاملنه دي كول پكار.

۱۱۸- په مانځه كښې د سترگو په ښوونو د كتلو حكم

۱۱۸- (۱۹) [۱۹] وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: «إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَلْحَظُ فِي الصَّلَاةِ عَيْنًا وَشِمَالًا، وَلَا يَلْوِي عَنْهُ خَلْفَ ظَهْرِهِ»، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ.

ترجمه: [۱] ابن عباس (رضي الله عنهما) فرمايي: [۲] چې رسول الله (صلي الله عليه وسلم) به د سترگو په ښوونو كې ښي او گس طرف ته كتل [۳] خو وروسته د شا طرف ته يې خپله غاړه (څټ) مبارك نه تاووله (ترمذي).

هل اللغات: ① يَلْحَظُ: أي: يَنْظُرُ مُؤَخَّرَةً عَنْهُ: د سترگو په ښوونو كښې به نه كتل ② وَلَا يَلْوِي: أي: لَا يَمُرُّ وَلَا يُجْبِلُ: نه به تاویدلو، مخ يا سينه به نه ګرځوله.

تسهيلات: - ① د دې حديث وضاحت په بل مقام كښې ذكر شوې دي.

۱۱۹- په مانځه كښې بعضي شيطانى اثرات

۱۱۹- (۲۰) [۲۰] وَعَنْ عَدِيِّ بْنِ ثَابِتٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ رَفَعَهُ قَالَ: «الْعَطَاسُ وَالنُّعَاسُ، وَالنَّثَاؤُبُ فِي الصَّلَاةِ ③ وَالْحَيْضُ وَالْقَى عَوَالُ الرُّعَاةِ مِنَ الشَّيْطَانِ»، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

ترجمه: [۱] عدي ابن ثابت د خپل پلار څخه او هغه د خپل پلار يعنى د عدي د نيکه څخه نقل کوي چې هغه دا حديث رسول الله (صلي الله عليه وسلم) ته رسولي دي [۲] چې رسول الله (صلي الله عليه وسلم) فرمايل په لمانځه کې اتروشي (نوبې، تريچل) کول پرکالي (غنودگي) کيدل آسويلي راتلل [۳] د حيض راتلل، قي راتلل، او د پوزي څخه وينه راتلل د شيطان (د اثر) څخه دي (ترمذي).

هل اللغات: ① الْعَطَاسُ: اتروشۍ، پرنجې، ② النُّعَاسُ: وَهُوَ النُّومُ الْغَفِيفُ: پرکالي، د خوب جوتي، ③ النَّثَاؤُبُ: أي: الْتَقَاؤُ: آسويلۍ، ناراستۍ، ④ الْحَيْضُ: د ښځو وينه راتلل، د ښځو مياشتنۍ بيمارۍ. ⑤ النُّفَاثُ: د ورزي نه وښه راتلل.

تسهيلات: - ⑤ قوله: مِنَ الشَّيْطَانِ:

اشكال: - په يو حديث كښې دى چه الله تعالى اتروشي ډيرخوښوى اودلته فرمائى چه دې سره شيطان خوشحالېږي. دا خو ښكاره تعارض دى؟

دا شكال جواب: - د دې تعارض جواب دادې چه دا په كثرت سره اتروشى د الله تعالى ناخوښه دى او چه كله كله وى نو هغه خوښوى.

(۱) اخبره الترمذي في كتاب السفر/باب ما ذكر في اللغات في الصلاة (رقم- ۵۸۷)

(۲) اخبره الترمذي في كتاب الادب عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء أن العطاس في الصلاة من الشيطان

(رقم- ۲۷۴۸) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما يكره في الصلاة (رقم- ۹۶۹)

۱۰۰۰- په ژباړه سره د مونغ نه باطلیدل

۱۰۰۰- (۲۱) [۱] وَعَنْ مُطَرِّفِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الشَّيْخِ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: [۲] «أَتَيْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - وَهُوَ يُصَلِّي [۳] وَجُوفُهُ أَرِيذُ كَأَرِيذِ الْيُرْجَلِ»، يَعْنِي: يَكْبِي. [۴] وَفِي رَوَايَةٍ قَالَ: «رَأَيْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُصَلِّي وَفِي صَدْرِهِ أَرِيذُ كَأَرِيذِ الرَّحَامِينَ الْبُكَاءِ»، رَوَاهُ أَحْمَدُ [۵] وَرَوَى النَّسَائِيُّ الرُّوَايَةَ الْأُولَى، وَأَبُو دَاوُدَ الثَّانِيَةَ.

توجه: [۱] مطرف ابن عبدالله ابن شخير د خپل پلار بزرگوار څخه نقل کوي چې هغه اوويل [۲] زه يوه ورځ د رسول الله ﷺ په خدمت کې حاضر شوم هغه وخت رسول الله ﷺ مونغ کولو [۳] او د حضور ﷺ دننه يعنې د سينې څخه د بېگ د جوشيدلو په شان آواز راتلو يعنې حضور ﷺ زړه [۴] او د يو روايت الفاظ دا دي چې هغه اوويل ما رسول الله ﷺ په لمانځه کولو وليدلو هغه وخت د حضور ﷺ د سينې مبارکې څخه د ژرندي (چکې) پشان د ژباړه آواز راختلو. (احمد) [۵] او امام نسائي اولنې روايت نقل کړې دي او ابوداود دويم روايت نقل کړې دي.

هله اللغات: - ① جُوفُهُ: دسينې د نبی عليه السلام نه، ② أَرِيذُ: أي: صَوْتُ غَلَايَةِ: د جوشيدلو آواز، ③ الْيُرْجَلُ: أي: الْقِدْرُ: کتوي ته وانی که د اوسپنې وی او که دخاورو یا دبل څه نه جوړه وی، ④ الرِّحَاءُ: جرنده، چکې. تسهيلات: - نوله: وَجُوفُهُ أَرِيذُ:

دالله تعالی دویرې په ژباړه د مونغ نه ماتیدل: - ددې حدیث نه معلومه شوه چه دالله تعالی نه د ویرې په ژباړه سره مونغ نه باطل کیږي. هدايه کښې لیکلې دی چه که مونغ غذار د دوزخ یا نور عذاب د وجې نه په ژباړه شوی نو دده مونغ به نه فاسد کیږي او که یوسرې د بدن په درد وغیره کښې اخته کیدو سره ژاړی او دهغه په ژباړه کښې د خلې نه الفاظ لکه آه، اوه اوځی نو دهغه مونغ به مات شي.

۱۰۰۱- په مانځه کښې د سجدې د حالې څخه ځکیتېکې نه لري کول

۱۰۰۱- (۲۲) [۱] وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۲] «إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَلَا يَمْسَحْ بِحَصَى، [۳] فَإِنَّ الرِّحْمَةَ تَوَاجِهَةٌ»، رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ.

توجه: [۱] حضرت ابوذر رضی الله عنہ راوي دي چې رسول الله وفرمايل [۲] هر کله چې په تاسو کې يو سړي د لمانځه د پاره ودرېږي نو هغه ته په لاس سره سنگ ريزي (شگي) لري کول نه دي

(۱) اخرجه ابوداود فی کتاب الصلاة، باب البكاء فی الصلاة (رقم- ۹۰۴) والنسائي کتاب السهو، باب البكاء فی الصلاة (رقم- ۱۲۱۴)

(۲) اخرجه ابوداود فی کتاب الصلاة، باب فی مسح الحصى فی الصلاة (رقم- ۹۴۵) والترمذي کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، باب ما جاء فی كراهية مسح الحصى فی الصلاة (رقم- ۳۷۹)

پکار [۲] خُکِه چې رحمت ورته مخامخ وي، (احمد، ترمذي، ابو داؤد، نسايي، ابن ماجه،
 هل اللغات: ۱) فَلَا تَسْتَعِزْ بِهِ لَاسِ سِرِهِ دې نه لرې کړی، ۲) الْحَصَى زېږي الحجازة الصغیرة: واره واره
 کانري، ۳) تَوَاجُهُ: أي: تَتَوَلَّى عَلَيْهِ وَتَقْبَلُ إِلَيْهِ: ورته مخامخ وی، یعنی رحمت پرې نازلېږي.
 تسهيلات: -

قوله: فَإِنَّ الرَّحْمَةَ تَوَاجُهُ:

مونه لگندارتو ۵ الله تعالى ۵ رحمت متوجه کيدل - ددې مطلب دادې چې کله يو کس
 د دنيا نه مخ واوروی او د مونځ په حالت کښې خپل پروردگار ته مخ کړي او درېږي نو په هغه
 کښې دهغه مخکې د الله تعالى درحمت نزول کيږي. په دې وجه مونځ گذار دپاره په داسې
 مقدس او مبارک موقعه باندې دا مناسب نه دی چې هغه کانرو سره لوبې او کړی، يا داسې
 قسمه بل فعل او کړی، چې دهغې په وجه د الله تعالى انواراتو او فضل وکرم څخه محرومه
 پاتې شي.

۱۰۰۲- د سجدي ځاي صفا کولو د پاره د پوکولو معانت

۱۰۰۲- (۱) [۲۳] وَعَنْ أَمْرِ سَلَمَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - قَالَتْ: [۲] «رَأَى النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - غُلَامًا لَنَا
 يَقَالَ لَهُ: أَفْلَحَ؟ [۳] إِذَا سَجَدَ تَقَرَّرَ [۴] فَقَالَ: "يَا أَفْلَحُ! تَرَبَّ وَجْهَكَ"» رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

توجه: [۲] د مؤمنانو مور بي بي ام سلمه رضي الله عنها چې رسول الله صلى الله عليه وسلم زمونږ يو غلام
 چې د هغه نوم افلح وو وليدل [۳] چې کله سجده کوي نو د سجدي ځاي صفا کولو د پاره
 پوکي اچي مخ يې په خاورو ککړ نشي [۴] رسول الله صلى الله عليه وسلم هغه ته وفرمايل اي افلح پرېږده
 چې په مخ دي خاوره ولگيږي. (ترمذي،)

هل اللغات: ۱) تَقَرَّرَ: پوکي به نې وهل (چه د سجدي ځاي صفا شي، ۲) تَرَبَّ: أي: أَوْصَلَهُ إِلَى التَّوَكُّبِ:
 پرېږده چه مخ دې د خاورو شي (کنایه ده یعنی پوکي مه وه).

تسهيلات: - قوله: يَا أَفْلَحُ! تَرَبَّ وَجْهَكَ:

ددې مطلب دا دې چې په سجده کښې خپل تندي په خاورو باندې ککړ کړه او د عاجزی
 ثبوت ورکړه. او د مانځه څخه روسته نې پاکوه چې په ریا کښې رانشی.

۱۰۰۳- په تشود لاس کيږدولو د معانت وجه

۱۰۰۳- (۱) [۲۳] وَعَنْ ابْنِ عُثْمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۲]
 «إِلَّا خِصَارَ فِي الصَّلَاةِ رَاحَةً أَهْلِ النَّارِ» رَوَاهُ فِي شَرْحِ السُّنَنِ.

(۱) اخرجه الترمذي في كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم لهاب ما جاء في كراهية النعش في الصلاة (رقم- ۲۸۱)
 (۲) صحيح ابن حزيمة باب ذكر المله التي لها زجر عن الاختصار في الصلاة إذ من راحة أهل النار، بالله تتعوذ من
 النار (رقم ۵۷)

① **د یواو دوو لاسونواستعمال معیار گر مخول** :- کوم عمل په یولاس سره اوشی هغه قلیل دی او کوم چه په دواړه لاسونو سره اوشی هغه کثیر دی. د یولاس او دوو لاسونو د عمل نه مراد دا دی چه عام عادت څنگه واقع وی هم د هغې اعتبار به کپړی مثلاً د خلقو عادت دی چه پټکې په دواړه لاسه باندې تړی اوس که چا په یولاس باندې په مانځه کښې تړل شروع کړ نو مونځ به فاسد شی ځکه چه عام عادت نی د یولاس نه دی.

② **درې مخله د عمل تسلسل معیار گر مخول** :- که یو عمل مسلسل درې ځل او کړې شو نو هغه کثیر دی او که ددې نه کم نی او کړو نو دا عمل قلیل دی.

③ **دایي ۵ مبتلی به معیار جوړول** :- علامه ابن همام فرمائیلی دی چې د قلیل او کثیر فیصله به هم په مونځ گذار باندې پریخودې شی که هغه دا او گنېل دا عمل کثیر دی نو مونځ به فاسد وی گنی فاسد به نه وی.

د مذکورہ اقوالو بنیاد :- د فقهاء د دې اقوالو دپاره د رسول الله ﷺ فرمان بنیادی قاعده او ضابطه ورکوی په کوم کښې چه حضور پاک ﷺ یو صحابی ته صرف د یو ځل کانډی اخوا کولو اجازت ورکړی وو.

د مار وغیره د قتلولو بپاره د گذارونوپه تحدید کښې مذاهب :-

① د احنافو د اکثر و فقهاؤ وینا ده چه د مونځ په حالت کښې د دریو قدمو پورې مسلسل تلل او درې چوتې وهلو سره مونځ فاسد پړی. په دې وجه د دریو قدمونه کم تلوسره په دوو چوتو وهلو سره مار قتل کول پکار دی که چرې زیات شو نو دا عمل به کثیر شی او مونځ به فاسد شی. البته که مونځ فاسد شی نو په دې عمل سره به دا مونځ گذار گناهکار نه شی بلکه د ضرورت په وخت هغه مونځ ماتولې هم شی او دا عمل کولې شی.

② علامه سرخسی رحمۃ اللہ علیہ مبسوط کښې د امسئله لیکلې ده او فرمائی چه تلل او مار وژلو هیڅ حد بندی کول مناسب نه دی لکه څنگه چه په حدیث کښې د مطلق تللو او وژلو اجازت دی نو هم داسې کول پکار دی. هغوی فرمائی چه کله مونځ گذار بې اودسه شی نو هلته مونځ ماتولونه بغیر د اوبو پورې تلې شی که هرڅومره قدمونه تلل وی نو دلته داهم جائز دی.

مفتی په قول :- بهر حال احناف په دې آسانۍ سره فتوی نه ورکوی او فرمائی چه دا مباح دی چه سړي مونځ مات کړی او مار لږم او وژنی. لکه څنگه چه د چا د ضائع کیدو کوڅی کښې د پریوتو یا په اور وغیره کښې د سوزیدو خطره وی نو ورسره ځواکې مونځ کونکی له مباح دی چه مونځ مات کړی او هغه بچ کړی.

۱۰۰۵- ما نغته په دوران كېنې د دروازې خلاصولو حكم

۱۰۰۵- (۱) [۳۶] وَعَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: **﴿۱﴾** كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يُعَلِّي تَطَوُّعًا **﴿۲﴾** بَابَ عَلَيْهِ مُغْلَقٌ **﴿۳﴾** لَمَنْتُ فَاسْتَفْتَيْتُ **﴿۴﴾** لَمَنْشِي فَفَتَّرَ لِي لَمَرَجَمَ إِلَى مُصَلَّاهُ **﴿۵﴾** وَذَكَرْتُ أَنَّ الْبَابَ كَانَ فِي الْقِبْلَةِ، رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَرَوَى النَّسَائِيُّ مُعْوَةً.

توجه ۱: ام المؤمنين بي بي عائشه صديقہ رضی اللہ عنہا فرمايې **﴿۱﴾** چې رسول الله ﷺ به په کور کې په نفل لمانځه کې مشغول وو **﴿۲﴾** او دروازه به بنده وه **﴿۳﴾** چې زه به کور ته راتلم اود دروازې بیرته کولم خلاصولو اجازت به مې غوښتل **﴿۴﴾** نو حضور ﷺ به راغي او زما د پاره به يې دروازه خلاصوله بيا به مصلي ته واپس تلو او په خپل لمانځه کې به مشغول ش **﴿۵﴾** بي بي عائشه رضی اللہ عنہا فرمايې چه دروازه د قبلي طرف ته وه. (احمد، ابو داود، ترمذي، نسائي، حل اللغات: ۱) مُغْلَقٌ: بنده به وه (دروازه).

تسهيلات: - بوله: فَفَتَّرَ لِي:

د نبی کریم ﷺ په مانځه كېنې دروازه خلاصول :- رسول الله ﷺ به په نفل مونځ كېنې مشغول كيدو كله كله به د بهر نه حضرت عائشه رضی اللہ عنہا دروازه ټكوله نو حضور پاك ﷺ به د دروازې كولاوولود پاره وړاندې شو اود دروازه به ئې كولاوولونه پس واپس مصلي ته راتلو. د نبی کریم ﷺ په مذكوره عمل كېنې درې توجيها ت :-

- ① په شروع كېنې په مونځ كېنې څه اعمال و وروستو بيا پابندې اولگيدله.
 - ② د حضور پاك ﷺ كوټه وړه وه په دې وجه داعمل كښرنه وو.
 - ③ په نوافل كېنې گنجائش زيات وى دا په نفل باندې محمول دى.
- دروازه كولاوولو او بندولو په حكم كېنې فرق :- فقهاؤ ليكلي دى چه بنده دروازه كولاوولوسره مونځ نه فاسد كيږي كه چرې عمل قليل وى. ليكن كولاؤ دروازه بندولو سره مونځ فاسد كيږي ځكه چه دلته عمل كښر كيږي.

۱۰۰۶- په مانځه كېنې داوس ماتيدو حكم

۱۰۰۶- (۱) [۲۷] وَعَنْ طَالِقِ بْنِ عَلِيٍّ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - : **﴿۱﴾** «إِذَا فَعَأَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ، فَلْيَتَصَرَّفْ فَلْيَتَوَضَّأْ **﴿۲﴾** وَلْيُعِدِّ الصَّلَاةَ»، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَرَوَى التِّرْمِذِيُّ مَعَ زِيَادَةٍ وَتَقْصَانٍ.

(۱) اخرجه ابوداود فى كتاب الصلاة، باب العمل فى الصلاة (رقم- ۹۲۲) و الترمذى كتاب السفر /باب ما يجوز من المشى والعمل فى صلاة التطوع (رقم- ۶۰۱) و النسائى كتاب السهو /باب المشى أمام القبلة خطى يسيرة (رقم- ۱۲۰۶)

(۲) اخرجه ابوداود فى كتاب الطهارة /باب من يحدث فى الصلاة (رقم- ۲۰۵) و الترمذى كتاب الرضاع عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب ما جاء فى كراهية إتيان النساء فى أدبارهن (رقم- ۱۱۶۶) و الدارمى كتاب الطهارة /باب من أتى امرأته فى دبرها (رقم- ۱۱۸۱)

تو جمه: [۱] طلق ابن علي عليه السلام راوي دي چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي [۲] د لمانځه په حالت کې که تاسو کې د چا بغير د آواز څخه باد ووزي نو هغه ته پکار دي چې لاړ شي اودس وکړي [۳] او مونږ دي دوباره وکړي، ابو داؤد، دا روايت ترمذي هم د څه کمي او زياتۍ سره نقل کړي.

هل الشاهد: ① لَسَا: أَي: خَرَجَ مِنْهُ بِعَرَبِيَّةٍ صَوْت: بَاد تَرَى لَارْشَى.

تجربات:

بِهِ: إِذَا فَا أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ:

د مانځه په دوران کېږي د هوا خارجیدو سره د مونځ د استیناف او بنا په حکم کېږي مذهب:-
یعنې بغیر د آواز یا آواز سره که چرته هوا خارج شی نو د مونځ په حالت کېږي به مونځ گذار
څه کوی په دې کسبې د فقهاؤ اختلاف دی.

① د'آلمه جمهورو په نیزهر قسم صورت کښې دې داسې مونځ مات کړې اولادې شی د نوي سر نه دې اودس او کړې رادې شی او د نوي سر نه دې مونځ او کړې.

① ائمه احناف فرمائی کہ بہتر و افضل ہم دغہ دی چہ مونخ دے دَنوی سر نہ اوکری لیکن دَفقی شرائطو قواعدو او ضوابطو مطابق کہ یوسرے مونخ نہ ماتوی اوخی اودس کوی او واپس راخی او مخکینی مونخ پورہ کوی نوجائز دی۔

داول لويق دليل :- زير بحث د حضرت طلق بن علي عليه السلام روايت د دوی مستدل دې په کوم کښې چه د مانځه د راگرځولو حکم دې.

دویم فریق دلائل :- ① حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا مرفوع حدیث د دوی مستدل دې دکوم الفاظ چه داسې دی: «من اصابه فقی اذرعاف وقلس اومذی فلینصرف فلیتوضأ ثم لیمن علی صلوته وهرفی ذلک لا یتکلم» (ابن ماجه ص: ۸۷)

⑥ دحضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما اثر ہمہ دوی مستدل دی دکوم الفاظ چہ دادی: «ان عبد الله بن عمر كان اذا رعى انصرف لوضأ ثم رجع ليولي ولم يتكلم» (موطأ مالك ص: ٢٧)

⑤ دحضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما اثر ہم د دوی مستدل دی کوم چہ موطا کنبی دی الفاظ دادی:
 ((مالك بلغه ان عبد الله بن عباس كان يرفع فيخرج فيفضل الدنور ثم يهني على ما قد صلى)) (ص: ٢٧)

۱۵ اختلاف نوعیت ۱ - بہر حال داخہ دومرہ لوئی اختلاف نہ دے د احنافو پہ نیز واپس راگر خول افضل دی بغیر د راگر خولو جازن دے. نو چہ پہ کومو احادیثو کنبی د راگر خولو حکم دے ہفہ احادیث پہ افضلیت باندے محمول دی او پہ کومو احادیثو کنبی چہ د بناء ذکر دی ہفہ د بیان جواز دپارہ دی نو پہ تلوو احادیثو باندے عمل او شو.

۱۰۰۷- په مانځه کښې بې اودسه کيدل

۱۰۰۷- (۲۸) [۱] وَعَنْ عَائِشَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا - أَنَّهَا قَالَتْ: قَالَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: [۲] «إِذَا أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ [۳] فَلْيَأْخُذْ بِأَنْفِهِ، لَمْ يَنْهَرْهُ» [۴]، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

تو جهه: [۱] بې بې عائشه صديقه [۲] روايت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۳] هر کله چې په تاسو کې د لمانځه په حالت کې د چا اودس مات شي [۴] نو هغه ته پکار دي چې خپله پوزه نيولو سره د لمانځه څخه بهر ووځي. (ابوداؤد).

تسهيلات: - نو له: فَلْيَأْخُذْ بِأَنْفِهِ:

په مانځه کښې د هوا غاړ جیدو صورت ۱- يعنی که په مانځه کښې د چا هوا خارج شي او هغه د صفونو په مينځ کښې ولاړ دې اوس که اوڅی نو شرميرې چې خلق به وانی ده نه هوا وتلې ده اوس تختی او که نه څی او مونځ جاری ساتی نو بغير د اودس په مانځه کښې مشغول کيدل ډيره لويه گناه ده بلکه د کفر خطر ده.

په مانځه کښې د هوا غاړ جیدو دوه صورتونه: ① په صف کښې دې ولاړ وی مگر مونځ دې مات کړی او صرف خلکو سره دې پاسيدل او کيناستل جاری اوساتی مونځ دې نه وانی. دا د هغه وخت خبره ده چې کوم وخت د صفونو نه وتل گران وی.

② دا سړي دې په پوزه باندې لاس کيځودوسره خلکو ته دا يقين ورکړی چې د پوزې نه نی وینه شروع شوې ځکه روان دې هوانه ده خارج شوې.

په دويم صورت باندې د احنافو استدال: - د دې دويم صورت نه احنافو يوه عجيبه مسئله راويستلې ده هغه دا چې په وینه وتلوسره اودس ماتيرې که چرې اودس نی نه ماتيدو نو دې سړي به خلکو ته څنگه خودل چې يار زما د پوزې نه وینه وتلې ده په کوم سره چې اودس مات شوې دې د اودس ډپاره ځم هوا نه ده خارج شوې. اوس که د وینې په وتلوسره اودس نه ماتيرې لکه چې د شوافع مسلك دې نودې سړي د دې حيلې نه فائده نه شوه اوچتولې ځکه چې خلق به وانی چې په وینه تللوسره خو اودس نه ماتيرې ددې سړي هوا خارج شوې ده ځکه منډې وهی.

۱۰۰۸- په آخري قعده کښې د هوا خارجيدل

۱۰۰۸- (۲۹) [۱] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: [۲] «إِذَا أَحَدُكُمْ أَحْدَكُمْ وَقَدْ جَلَسَ فِي آخِرِ صَلَاتِهِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ [۳] فَقَدْ جَازَتْ صَلَاتُهُ» [۴]، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ إِسْنَادُهُ لَيْسَ بِالْقَوِي، وَقَدْ اخْتَرَهُ بُوَايُفِي إِسْنَادِهِ.

(۱) اخرجه ابوداؤد في كتاب الصلاة، باب استئذان المحدث الإمام (رقم- ۱۱۱۴) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنه فيها باب ما جاء فيمن أحدث في الصلاة كيف ينصرف (رقم- ۱۲۲۲)

(۲) اخرجه الترمذی في كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم باب ما جاء في الرجل يحدث في التشهد (رقم- ۴۰۸)

ترجمہ: [۱] عبد اللہ ابن عمرو رضی اللہ عنہ راوی دی چې رسول اللہ ﷺ وفرمایا [۲] کہ پہ تاسو کې د جا اودس په داسې وخت کې مات شی چې هغه د لمانځه په آخري قعدہ کې وي (په مقدار د تشہد کیناستلي وي، او سلام بي نه وي گرځولي) [۳] نو د هغه مونځ پوره شو، [۴] ترمذي دا روایت کړي دي او وييلې يې دي چې دا داسې حديث دي چې اسناد يې مضبوط نه دي او محدثينو د دې په اسناد کې اضطراب (تردد) کړي دي

تحليلات: - نو: فَقَدْ جَازَتْ صَلَاتُهُ:

صورت د مسئلې: - يعنی يومونځ گذار د تشہد په اندازہ باندې په قعدہ آخيره کښي کيناستو او بيا د هغه اودس مات شونو زير بحث حديث بشانې چه د ده مونځ اوشو

خروج بصنع المصلیٰ په مسئلہ کښي مذاہب: -

① امام شافعی رحمہ اللہ فرمائی د سلام په الفاظو د مونځ نه وتل واجب دی لیکن که یوسړي په اختیاری توګه یو د مونځ نه منافی عمل کولوسره اوځی نو ددې سړي مونځ فاسدشو ځکه چه خاص د سلام په الفاظوسره وتل د هغوی په نیز فرض دی او هغه فرض پوره نه شو لہذا مونځ نه دې شوې.

② امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ فرمائی چه د هغه فرض پوره شو. سره ددې چه د واجب پاتې کیدو د وجې نه مونځ واجب الاعادہ دې.

په مذہبونیو کښي فرق: - بهر حال د مونځ راګرځول د دواړو په نیز ضروری دی فرق دومره دې چه امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ راګرځولوتہ واجب وائی او امام شافعی رحمہ اللہ ورته فرض وائی.

د دویم فریق دلیل: - زیر بحث حدیث د دوی فریق دلیل دې سره ددې چه په دې کښي بي اودسه کیدلو د اعمل قصد آنه دې شوې لیکن د مونځ گذار په فعل سره شوې دې اود سلام نه بغیر شوې دې. تردې حده پورې دا حدیث د امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ دلیل دې.

د دویم فریق په دلیل اعتراض: - اول فریق دې حدیث ته مضطرب ونیلي دې. مطلب دا چه داضعیف دې ځکه چه د اضطراب مطلب دا دې چه راویانوته په صحیح توګه یاد نه دې.

د اعتراض جواب: - ملاعلی قاری رحمہ اللہ دا حدیث نه ضعیف منلې دې اونه ئی مضطرب منلې دې بلکه هغوی فرمائی چه دا حدیث په دومره متعدد طرقو سره راغلې دې چه دا حدیث دحسن په درجه کښي راغلې دې امام طحاوی رحمہ اللہ دا په څو طریق سره نقل کړي دې.

الفصل الثالث

۱۰۹- د نبی علیہ السلام خغه د هیري پوه واقعہ

۱۰۹- (۳۰) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - خَرَجَ إِلَى الصَّلَاةِ، فَلَمَّا كَبَّرَ أَعْرَفَ [۱] وَأَوْمَأَ [۲] إِلَيْهِمْ أَنْ كَمَا كُنْتُمْ [۳] لَمْ خَرَجَ فَأَعْتَسَلَ [۴] لَمْ جَاءَ وَرَأْسُهُ يَقْطُرُ [۵] فَصَلَّى بِرَأْسِهِ، فَلَمَّا صَلَّى

قَالَ: [۷] «إِنِّي كُنْتُ حُتْبًا، فَكَيْفِيَّتُ أَنْ أَعْتَمِلَ» (رَوَاهُ أَحْمَدُ).

توجه، ۱) ابو هريره رضي الله عنه فرمايې چې (يوه ورځ) رسول الله ﷺ د لمانځه د پاره (مسجد ته) تشریف راوړو ۲) کوم وخت چې د تکبير اراده يې وکړله نو حضور ﷺ وروسته شو ۳) او صحابه ووته يې دا اشاره وکړله چې تاسو په خپل خپل ځاي ولاړ اوسئ ۴) د مسجد څخه بهر ووتلو نو حضور ﷺ غسل وکړو او په دې حال کې يې واپس تشریف راوړو چې د حضور ﷺ د سر مبارک څخه د اوبو قطري څڅيدلي ۵) بيا يې صحابو رضي الله عنهم ته مونځ ورکړو کوم وخت چې حضور ﷺ د لمانځه څخه فارغ شو نو وي فرمايل ۶) ماته د غسل حاجت وو خو ما څخه غسل کول هير شوې وو. (احمد)

هل اللغات: ① أَوْماً: أي: أُنْشَأَ: اشاره نې ورته اوکړه. ② أَنْ كُنَّا كُنْتُمْ: أي: كُنُوا كَمَا كُنْتُمْ: په خپل حال اوسئ (يعني تاسو ولاړ يئ نوبس ولاړ اوسئ کينئ مه). ③ يَنْظُرُ: أي: يَنْظُرُ رَأْسَهُ يَنْظُرُ مَاءً: يعنى د سر نه اوبه څسيدلې.

تسهيلات: - بوله: أَنْ كُنَّا كُنْتُمْ،

د مذکوره جملې په مطلب کښې دوه اقوال: - ① چې په کوم حالات کښې تاسو نې نو هم په هغه حالت کښې اوسئ. يعنى مه متفرق کيرئ. بلکه په خپل خپل ځانې کينئ. ② علامه طيبي رحمه الله عليه فرمائي چې ان مفسره دې، دې صورت کښې به مطلب دا وى چې په کوم حالت کښې تاسو نې نو هم په هغه حالت کښې اوسئ، څه اوس راځم. ابن حجر رحمه الله عليه فرمائي چې ددې مطلب د ادې کله چې زه لارشم نو تاسو بيا خپل مونځ جاري اوسائئ مونځ مه ماتوئ بلکه پوره نې کړئ.

بوله: فَكَيْفِيَّتُ أَنْ أَعْتَمِلَ

د نسيان د ثبوت سره عدم منافات: - دې سره دهغه خلکو د خبرې ترديد کيرې کوم چې دا وائى چې حضور ﷺ عالم الغيب دې که نبى کریم ﷺ عالم الغيب وې نو بياترې هيره ولې کيده؟ ددې نه دا هم معلومه شوه چې نسيان د شان ثبوت منافى نه دى. اوپه دې هيره کښې هم ډير حکمتونه وى. د دې وجې چا ونيلى دى چې زمونږ هيره شيطاني وى او د پيغمبرانو هيره رحمانى وى.

۱۱۰- (۱۰) [۷] وَرَوَى مَالِكٌ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ مَرْسَلًا.

توجه: □ او امام مالک هم دا حديث د عطاء ابن يسار څخه بطريق ارسال نقل کړي دي.

(۱) أخرجه مالك في الموطأ كتاب الطهارة، باب إعادة الجنب الصلاة، وغسله إذا صلى ولم يذكر. وغسله ثوبه (رقم- ۷۹)

۱۰۱- سجدي خالي د يخورلو دپاره يوه طريقه

۱۰۱- (۳۱) «وَعَنْ جَابِرٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۱] كُنْتُ أَصِلُ الظُّهْرَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۲] فَأَخَذَ قَبْضَةً مِنَ الْحَصَى لِيَتَرَدَّى فِي كَفِّي [۳] أَضْعَافَ الْخَبِيثِ، أَسْتَعِذُّ عَلَيْهَا بِشِدَّةِ الْعَزْرِ» رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَدَوَّى النَّسَائِيُّ تَحْوَةً.

ترجمه: [۱] حضرت جابر رضي الله عنه فرمايي [۲] چې ما به د ماسپڅين مونځ د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره کولو [۳] او په يو موتي کې به مې سنگ ريزي اخستلي چې هغه زما په لاس کې يخي شي [۴] نو (د سجدي په ځاي) د گرمۍ د شدت (د سختې گرمۍ) څخه د ساتنې په خاطر هغه سنگ ريزي به مې د سجدي په وخت د خپل تندي لاندې اېښودلې. (ابوداؤد، نسائي).

هل اللغات: ① قَبْضَةٌ: موتې، ② الْحَصَى: وَهِيَ الْجِبَارَةُ الصَّغِيرَةُ: واره واره کانري، ③ لِيَتَرَدَّى فِي كَفِّي: چه يخ شي دا کانري زما په تلي کښې. ④ الْحَزْ: گرمۍ.

تسهيلات: - نوله: فَأَخَذَ قَبْضَةً مِنَ الْحَصَى

دزمکې د گرمائش په وجه په مونځ کښې دعمل قليل جواز: - ددې حديث څخه دا هم معلومه شوه که چرته يو کس د زمکې د گرمائش په وجه عمل قليل اوکړي يعنې سجده په کپړا يا په بل څه باندې اوکړي نو دې اجازت شته

د ماسپڅين مونځ په مثل اول کښې د ۱۵۱ کولو غلط استدلال: ځينې حضراتو ددې حديث نه استدلال کړې دې چې مثل اول کښې د ماسپڅين مونځ کول پکار دی. خودا مثل اول نه دي، بلکه دا مثل ثاني دي. ځکه چې مثل ثاني کښې ډيره گرمۍ وي او هر څيز گرمۍ کوي.

۱۰۲- په مانځه کښې د نبی علیه السلام سره د شیطان یوه عجيبه واقعه

۱۰۲- (۳۲) «وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: «قَامَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - [۱] فَاصْبَحْنَا فَيَقُولُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ [۲] لَمْ قَالَ أَلَعَنْكَ بَلْعَنَةُ اللَّهِ ثَلَاثًا [۳] وَبَسَطَ يَدَهُ كَأَنَّهُ يَتَنَاوَلُ شَيْئًا [۴] فَلَمَّا فَرَغَ مِنَ الصَّلَاةِ قُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ [۵] كَذَّيْمُنَا نَقُولُ فِي الصَّلَاةِ شَيْئًا لَمْ تَسْمَعْكَ [۶] تَقُولُهُ قَبْلَ ذَلِكَ وَإِنَّكَ بَسَطْتَ يَدَكَ،

ترجمه: [۱] ابو درداء رضي الله عنه فرمايي چې ربه ورځ رسول الله صلى الله عليه وسلم ولاړ وو مونځ يې کولو [۲] د لعانځه په دوران کې، ما واوريدل چې حضور صلى الله عليه وسلم فرمايل زه ستا څخه د الله پناه غواړم [۳] بيا حضور صلى الله عليه وسلم درې ځله وفرمايل زه په تا لعنت کوم د الله لعنت [۴] او (دې فرمايلو سره) حضور صلى الله عليه وسلم خپل دواړه لاسونه داسې خواره کړل لکه چې حضور صلى الله عليه وسلم څه شي نيسي [۵]

(۱) اخرجه ابوداود في كتاب الصلاة، باب في وقت صلاة الظهر (رقم- ۳۹۹) والنسائي كتاب التطبيق / باب تبريد الحمى للجمود عليه (رقم- ۱۰۸۱)

(۲) اخرجه مسلم كتاب المساجد ومواضع الصلاة / باب جواز لعن الشيطان في أثناء الصلاة. والتعوذ منه وجواز العمل القليل في الصلاة (رقم- ۴۰ - ۵۴۲) والنسائي كتاب السهو / باب لعن إبليس والتعوذ بالله منه في الصلاة (رقم- ۱۲۱۵)

کوم وخت چې حضور ﷺ د لمانځه څخه فارغ شو نو مونږ عرض وکړو يا رسول الله ﷺ
 ۶ مونږ نن په لمانځه کې ستا څخه داسې خبره اوريدلې ده چې د دې څخه مخکې مو
 درڅخه هيڅ کله نه ده اوريدلې ۷ او نن مونږ ته په لاس خورولو هم وليدلې؟
هل اللغات: ① يَتَسَاوَلُ: أي: يَأْخُذُهُ مِنْ بَعْضِ: د لرې نه څه څيز نيول،

① قَالَ: إِنَّ عَدُوَّ اللَّهِ إِبْلِيسَ جَاءَ بِشَهَابٍ مِنْ نَارٍ ② لِيَجْعَلَهُ فِي وَجْهِ ③ فَقُلْتُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ④
 ثُمَّ قُلْتُ أَلْعَنَكَ اللَّهُ التَّامَّةَ ⑤ فَلَمْ يَسْتَأْخِرْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ أَرَدْتُ أَنْ أَخْذَهُ ⑥ وَاللَّهُ لَوْلَا دَعْوَةُ أُخَيَّنَا
 سُلَيْمَانَ لَأَصْبَحَ مُوتَقًا ⑦ يَلْعَبُ بِهِ وَلَدَانِ أَهْلُ الْمَدِينَةِ «رَوَاهُ مُسْلِمٌ»

توجه: ① رسول الله ﷺ وفرمايل د الله دينمن ابليس ملعون د اور شغله راوړلو سره راغلي
 وو ② چې هغه زما په مخکې واچوي ③ نو ما درې ځله دا اوويل چې زه ستا څخه د الله بيا
 غواړم ④ بيا ما اوويل زه په تا د الله پوره لعنت وايم ⑤ هغه لرې نشو نو ما «دا الفاظ» درې ځله
 اوويل بيا هم چې هغه لرې نه شو نو ما «خپل لاس خورولو سره» هغه نيول وغوښتل ⑥ ليکن
 قسم په الله که زمونږ د ورور سليمان عليه السلام دعا نه وې نو هغه به مې «د مسجد د ستن سره» تر
 سحر پورې تړلي وو ⑦ او د مديني ماشومانو به ورسره لوبې کولې يعنې په هغه به يې لوبې
 کولې. (مسلم).

هل اللغات: ① يَتَسَاوَلُ: أي: شُعْلَةٌ: شعلي او سکروتي ته وائی. ② مُوتَقًا: أي: مَرْبُوطًا: تړلې شوې.

تسهيلات: -

د حديث مذکور تاثير: - د دې پشان يو حديث فصل اول نه وړاندې په آخر کښې تير شوې
 دې چې د حضرت سليمان عليه السلام دعا ما پرېښودې ده، گنې به ما به هغه د جगत
 ستښې سره تړلې وې، او سحر به د مديني ماشومانو ده سره لوبې کولې.
نوله: فَسَجَعْنَا يَقُولُ أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْكَ ثُمَّ قَالَ أَلْعَنَكَ بِلَعْنَةِ اللَّهِ ثَلَاثًا:

اشکال: - احاديثو کښې تعارض: دې حديث پاک کښې دې چې نبی کریم ﷺ دا درې ځل
 اوونيلې حالاتکه که په مونږ کښې د خطاب د صيغې سره اوونيلې شې نو دې سره مونږ
 فاسدېږي. لکه څنگه ماقبل حديث کښې د نبی کریم ﷺ ارشاد دې: ان الصلوة لا يصلح فيها
 شئ من كلام الناس: دې حديث سره تعارض دې؟

د اشکال شپړجوابونه: - ① دا واقعه په مونږ کښې د کلام نه وړاندې ده.

② ابن الملك رحمة الله عليه فرمائی چې دا واقعه په مکې حرم کښې اوشوه او واقعه د
 مديني ده، مديني نه خاص ښار مراد نه دې بلکه عام دې.

③ د نبی عليه السلام دا عمل جواز دپاره وو.

④ حديث قولی اقوی دې د حديث عملی څخه، لهذا دې حديث ته به ترجيح حاصله وي.

⑥ د خطاب صیغه استعمالول عموماً جائز نه دی خو د ابلیس دپاره جائز دی، چې هغه ورسره پیدا نه کړی. ⑦ دا د حضور ﷺ خصوصیت وو.
 بوله: لَوْلَا دَعْوَةُ أُخَيْنَا سَلِمْنَا.

دویم اشکال: د حضرت سلیمان علیه السلام دعا د جناتو د تسلط دپاره وه د شیطان دپاره نه وه؟
ه دویم اشکال جواب: شیطان نې ونیلی دی خو مراد جنات دی ځکه چې دواړه د اوور نه پیدا کړي شوي دي دیو جنس کیدو په وجه نې یو نوم سره ذکر کړل.
 بوله: وَلَذَانِ أَهْلُ الْمَدِينَةِ:

همدینې غصه رواه: ابن الملك فرماني چې په مونغ کښې خبرې کول حرامې دي او دا حکم په مکه مکرمه کښې راغلي وو، حالانکه حدیث کښې دمدینې منورې ذکر دي. نو د دې جوابدا دې چې دلته د مدینې نه اصطلاحی معنی مراد نه ده بلکه لغوی معنی ښار مراد دي.

۱۰۱۳- په مانځه کښې په اشارې سره د سلام جواب ورکولو حکم

۱۰۱۳- (۱) [۳۳] وَعَنْ نَافِعٍ قَالَ: (إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ مَرَّ عَلَى رَجُلٍ وَهُوَ يُصَلِّي، فَسَلَّمَ عَلَيْهِ، فَقَدْ الرَّجُلُ كَلَامًا، فَرَجَمَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ، فَقَالَ لَهُ: [۲] إِذَا سَلِمَ عَلَى أَحَدٍ كُمْ وَهُوَ يُصَلِّي، فَلَا تَكَلَّمُوا، وَلْيُثَرِّبْ يَدَاهُ، وَآهَ مَا لَيْكُ.

توجه: ① حضرت نافع فرمائي چې (يوه ورځ) عبدالله ابن عمر رضی اللہ عنہ د يو داسې سړي سره تير شو چې هغه مونغ کولو ② حضرت عبدالله رضی اللہ عنہ هغه سړي ته سلام وکړو نو هغه د سلام جواب په ژبې سره ورکړو ③ نو عبدالله رضی اللہ عنہ هغه ته راواپس شو ورته يې وفرمايل ④ چې په تاسو کښې چا ته د لمانځه په حالت کې څوک سلام وکړي نو هغه ته په ژبې سره ويل نه دي پکار بلکه هغه ته پکار دي چې د سلام د جواب ورکولو د پاره په خپل لاس سره اشاره وکړي. (مالك).

تفهيمات:- بوله: وَلْيُثَرِّبْ يَدَاهُ:

دا مسئله ددې نه وړاندې حديث نمبر ۹۱۹ په شرح کښې په تفصيل سره ليکلې شوې ده.
د مذکور حديث غصه جواب: ۱- احناف وائي چه دا حکم په شروع کښې وو بيا موقوف شو.
د تطبیق صورت: ۱- نورامان په لاس سره اشاره کولو اوس هم جائزمنی. د احنافو په نيزدا مکروه تنزیهی دی. یعنی خلاف اولی دی نو په دې صورت کښې اختلاف ختمیږي.

[۳۶/۲۰] بَابُ السَّهْوِ

د سجده سهوي بيان

خلاصة الباب :-

فيه تسعة احاديث مشتملة على خمس مسائل:

- ① وجوب سجدة السهود وقت التماس عدد الركعات: ۱، ۲، ۳، ۴، ۵.
- ② السجدة قبل السلام: ۲، ۵، ۶.
- ③ كون سجدة السهود بعد السلام: ۳، ۴، ۸.
- ④ السجدة بسبب ترك القعدة الاولى: ۵، ۷.
- ⑤ البناء على الأقل عند وجود الشك: ۲، ۹.

د سهو لغوي معنى :- ① سها يسهو يسهو نه دي د هيريدلوپه معنى كښې دي.

② د سهو في الشئ اوسهو عن الشئ په مينځ كښې فرق :- ابن اثير رحمته الله نهايه كښې ليكي د سهوي دوه قسمونه دي.

① السهو في الشئ تاو كه من غير علم دا قسم سهو د نبى عليه السلام خڅه په مانځه كښې ډيرخل سهو شوي.

② السهو عن الشئ تركه مع العلم دا قسم سهو د حضورياك عليه السلام نه نه ده شوي ځكه چه دهغي مذمت په قرآن كښې راغلې دي. (الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ) (ماعون الايه: ۵)

د نبى عليه السلام خڅه په اول قسم سهو كيدو كښې مصلحت :- د رسول الله عليه السلام نه پرمهني سهو په تكوڼي توگه اوشوه دي دپاره چه د رسول الله عليه السلام عمل دامت دپاره عملى نمونه جوړشي. شرعى اخبار اوشرعى احكام بيانولو كښې د حضورياك عليه السلام په اقوالو كښې هيڅ سهو نه ده شوي. او د حضورياك عليه السلام په افعالو كښې به سهو كيدله په هغي كښې حكمت وو دي دپاره چه دامت خلق د سهو مسائل زده كړي.

په مانځه كښې د فرض پاتې كيدو حكم :- د مانځه په فرائضو كښې يوڅيز سهوا يا عمدا پاتې شي نومونځ فاسد كيږي د كوم چه هيڅ تدارك نشته بلكه مونځ واپس كول او راگرځول فرض كيږي. كه د مانځه په واجباتو كښې مونځ گذار يو واجب عمدا يا قصدا ترك كړو نو ددي هم څه علاج نشته دي مونځ به دوباره كول او راگرځول واجب كيږي.

په مانځه كښې د واجب پاتې كيدو حكم :- كه چرې واجب سهوا پاتې شي يا فرض كښې وړاندې والي روستووالي اوشى نو په دغه صورت كښې سجده سهو ددي علاج دي چه د قعه اخيري د سلام نه پس دي دوه سجدي او كړي او بيا دي د سر نه تشهد او وائي او سلام

دې اوگرځوی دې ته سجده سهو وائی.

په مانځه کښې د سنت يا مستحب پاتې کيدو حکم: - د مانځه سنن او مستحبات که چرته پاتې شي نو په دې سره مونځ نه فاسد کيږي بلکه مونځ صحيح پاتې کيږي البته د دغه سنت يا مستحب عمل ثواب نه ملاويږي.

الْقَصْلُ الْأَوَّلُ

۱۰۱۳- د رکعتونو د تعداد د هيريډو په صورت کښې د سجده سهو حکم

۱۰۱۳- (۱) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ (۲) «إِنْ أَحَدُكُمْ رَأَى قَامِرًا يُصَلِّيَ (۳) جَاءَهُ الشَّيْطَانُ فَلَبَسَ عَلَيْهِ (۴) حَتَّى لَا يَذْكُرَ كُمْ صَلَّى (۵) فَإِذَا وَجَدَ ذَلِكَ أَحَدًا كُمْ (۶) فَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ۱) حضرت ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل ۲) هر کله چې په تاسو کې څوک د لمانځه د پاره ودريري ۳) نو هغه ته شيطان راځي او هغه په شک شېبه کې مبتلا کوي ۴) تر دې چې هغه مونځ کونکي ته دا هم ياد نه پاتې کيږي چې هغه څو رکعاتونه کړي دي ۵) که په تاسو کې چا ته دا صورت پېښ شي ۶) نو هغه ته پکار دي (چې هغه په آخري قعده کې) په ناسته دوه سجدي وکړي. (بخاري، مسلم).

تسهيلات: - **نوله:** حَتَّى لَا يَذْكُرَ كُمْ صَلَّى؟

په مانځه کښې د شک په مسئله کښې د احاديثو څلور قسمونه: - په مونځ کښې چه کوم سړي ته د رکعتونو په شمير کښې شک پيدا شي نو هغه به څه کوي؟ دې باره کښې په څلور قسمه احاديث په مختلف انداز راغلي دي. د کوم په وجه چې د فقهاؤ په مينځ کښې اختلاف پيدا شوي دي. هغه احاديث دا دي.

- ① **د بناء على الال حکم:** - د اول قسم احاديث هغه دي په کوم کښې چه بناء على الاحل حکم دې مثلاً که چرته شک په دوو رکعتو يا دريو رکعتو کښې اوشي نو دوه شمير کړنې او که په څلورو او دريو رکعتو کښې تردد وي نو درې شميرنې. د فصل اول په دويم حديث کښې هم دغه حکم ذکر دې.
- ② **په غالب گمان د عمل کولو حکم:** - دويم قسم د هغه احاديثو دې په کوم کښې چه دا بيان کړې شوی دی چه د شک په صورت کښې "تحتري" سوچ او فکر کولو سره غالب گمان او

۱) اخرجه البخاري كتاب الجمعة / باب السهو في الفرض والتطوع (رقم- ۱۲۳۲) ومسلم كتاب المساجد ومواضع الصلاة / باب السهو في الصلاة والجمود له (رقم) ۸۲ - (۳۸۹) وابوداود كتاب الصلاة باب من قال: يتم على أكبر ظنه (رقم- ۱۰۳۰) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب فيمن يشك في الزيادة والنقصان (رقم- ۳۹۶) والنسائي كتاب السهو / باب التحري (رقم- ۱۲۵۲) ومالك في الموطأ كتاب السهو / باب العمل في السهو (رقم- ۱)

راجع طرف باندې عمل او کړې لکه څنگه چه ددې باب فصل اول د: «حضرت ابن مسعود رضی الله عنه حدیث نمبر ۲ کښې دی چه «وإذا شكت أحدكم في الصلوة فليقم الصواب».

⑥ **د سر هغه د مونځ شروع کولو حکم:** - دریم قسم د هغه احادیثو دې په کوم کښې چه د احکم ذکر دې چه د شک په صورت کښې د نوی سر نه مونځ کول پکار دی. دا قسم روایت طبرانی کښې موجود دې. الفاظ دا دی: «عن عباد بن الصامت ان رسول الله صلى الله عليه وسلم عن رجل سماني صلوته فلم يدركه صلى فقال ليعد صلوته» بحواله اعلاء السنن.

⑦ **اجمالي احادیث:** - څلورم قسم هغه روایات دی کوم چه مجمل دی په هغې کښې څه تفصیل نشته صرف دومره بیان دې چه د سهو په صورت کښې سجده سهو او کړنې.

د شک په صورت کښې د مونځ په پوره کولو کښې مذاهب: -

ددې مختلف روایاتو په رڼا کښې فقهاء کرامو په خپل فقهی نظر سره په یو نه یو حدیث باندې د عمل کولو فتوی ورکړې ده.

① امام شعبی رحمته الله علیه او اوزاعی رحمته الله علیه شام رحمته الله علیه فتوی ورکړې ده چه د شک په صورت کښې په هر حال کښې مونځ راگرځول ضروری دی. هغوی په دریم قسم روایاتو باندې عمل کړې دې.

② حضرت حسن بصری رحمته الله علیه او بعضې سلف په څلورم قسم مجمل او مبهم روایاتو باندې فتوی ورکړې ده چه په هر حالت کښې دې سجده سهو او کړې هم دغه کافی دی که د رکعتونو په شمیر کښې شک وی یا نور هم څه وی صرف سجده سهو دې او کړې.

③ امام شافعی رحمته الله علیه امام مالک رحمته الله علیه امام احمد بن حنبل رحمته الله علیه په اصولی توگه باندې فتوی ورکړې ده چه بناء علی الاصل دې او کړې شک دې پریرې او په یقین دې عمل او کړې. دې حضراتو په اول قسم روایاتو باندې عمل کړې دې. دغه پورتنو فقهاؤ کرامو د یو قسم احادیث اخستی دی او باقی ئی ترک کړی دی.

④ امام ابوحنیفه رحمته الله علیه او ائمه احناف په دغه ټولو روایتونو باندې عمل کولو یو عجیبه صورت خودلې دې. هغوی فرمائی چه دا روایات د مختلفو اشخاصو په حالاتو باندې محمول دی.

د روایاتو په مینځ کښې تعلیق: - ① مثلاً که د یوسړی عادت دا وی چه هغه نه هروخت هیره کیږي او هروخت ئی شک وی نو داسې سړې دې تحری او سوچ او فکر کوی او د صحیح صورت معلومولو کوشش دې کوی د تحری والاروایات هم په داسې سړی باندې محمول دی. دې دې په غالب گمان باندې عمل کوی

② که یوسړی ته شک نه وی شوی او په اول ځل ورته شک راپیدا شو نو داسې دې استیناف او کړې یعنی اولنې مونځ دې مات کړې پریرې دې او د نوی سر نه دې مونځ او کړې د استیناف روایات هم په دې باندې محمول دی.

⑤ که د شک صورت داسې دې چه برابر دې د راجع طرف فيصله نه شی کيدې نو په داسې صورت کښې دې بناء على الاقل باندې عمل او کړی او مجمل روايات دې هم په دې دريو صورتونو باندې حمل کړی. دغه شان به په رواياتو باندې عمل اوشی. فللمدرای حنفیه مآدق نظره والطف فکره.

۱۰۱۵-۲ د مالک څخه ختمولو څخه قبل سجده سهوه ځکول

۱۰۱۵-۱ (۱) عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - ① "إِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلَمْ يَذْكُرْ صَلَّى ثَلَاثًا أَوْ أَرْبَعًا ② فَلْيَطْرَحِ الشَّكَّ، وَيَبْنِ عَلَى مَا اسْتَيْقَنَ ③ ثُمَّ يَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ ④ فَإِنْ كَانَ صَلَّى خَمْسًا شَفَعْنَ لَهُ صَلَاتَهُ ⑤ وَإِنْ كَانَ صَلَّى إِثْمًا مَا لِأَرْبَعٍ ⑥ كَانَتْ تَرْغِيمًا لِلشَّيْطَانِ"، رَوَاهُ مُسْلِمٌ ⑧ وَرَوَاهُ مَالِكٌ عَنْ عَطَاءٍ مُرْسَلًا ⑨ وَفِي رِوَايَةٍ: "شَفَعْنِي بِمَا تَكُنِّي السَّجْدَتَيْنِ".

قوله ① عطاء ابن يسار د حضرت ابو سعيد خدری رضي الله عنه څخه روايت کوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② هر کله چې په تاسو کې څوک د لمانځه په مينځ کې په شک کې مبتلا شی او هغه ته ياد نوي چې هغه دري رکعاته کړي دي يا څلور ③ نو هغه ته پکار دي چې خپل شک لرې کړي وو په کوم عدد چې د هغه يقين وي نو په هغې دې بناء او کړي (يعني په هغه کې دي د يو عدد تعين وکړي او خپل مونځ دي پوره کړي) ④ او د سلام گړخولو څخه مخکې دي دوه سجدي وکړي ⑤ که چرته مونځ کونکي پنځه رکعته کړي وي نو بيا به دغه پنځه رکعتونه د دې دوو سجديو په ذريعه جفت مونځ شی ⑥ او که چرته هغه څلور رکعاته کړي وي ⑦ نو بيا به دوه سجدي د شيطان د ذلت وجه جوړه شي، مسلم، ⑧ او امام مالک دا روايت د عطاء څخه په طريق ارسال نقل کړي دي ⑨ هم ددغه امام مالک په يوروايت کښې دي چې مونځ کونکي به د دې دوو سجديو په ذريعه به پنځه رکعتونه جفت کړي.

هل اللغات: ① لَمْ يَذْكُرْ: پته ورته نه وی، ياد ورته نه وی. ② فَلْيَطْرَحِ الشَّكَّ: لرې دې کړی، اودې غورځوی. ③ شَفَعْنَ: جوړه جوړه به شی، جفت به شی. ④ تَرْغِيمًا: اَي: اِذْلَالًا لِلشَّيْطَانِ: د شيطان د ذلت سبب به جوړشی (دا دوه سجدي).

تسهيلات: - قوله: فَلْيَطْرَحِ الشَّكَّ:

په اقل باندې بناء کول: - يعنی په کوم کښې چه د هغه شک دې هغه د شک والاصورت دې کالعدم او گټری اود يقين والاصورت دې

خپل کړی. مثلاً هم په دې حديث کښې درې اوڅلورو کښې شک شو نو مشکوک صورت دڅلورو دې او يقيني صورت د دريو رکعتودې نومونځ گذار له پکار دی چه څلور پريږدی

(۱) اخرجه مسلم كتاب الساجد ومواضع الصلاة / باب السجود في الصلاة والسجود له (رقم) ۸۸ - (۵۷۱) ومالك في المواضع كتاب الصلاة / باب إتمام المصلي ما ذكر إذا شك في صلاته (رقم) ۶۲

اودري باندې فيصله اوکړي اوبيا د سلام گرځولونه وړاندې دوه سجدي اوکړي.

نوله: **وَإِنْ كَانَ صَلَّى ثَمَّاسْتَفْعَنَ لَهُ صَلَاتُهُ:**

دشفعن له جملې مطلب:-

دا فاء د تفریع او تفصیل دپاره ده په دې سره د حدیث د سابقه ضابطه تفصیل بیانول مقصودی دی. د تفصیل خلاصه داده که چرې مونځ گذار په واقع کېنې څلور رکعته کړې وو او اوس د اضافه رکعت سره د هغه رکعتونه پنځه شو نو د سجده سهو دا دوه سجدي د یو رکعت قائم مقام کیدوسره شپږ رکعته جوړشي. نو د شفعن له صلوته چه کومه جمله ده دهغې هم دغه مطلب دې چه دوو سجود د دغه سړي طاق مونځ جفت جوړ کړو یعنی پنځه رکعته نې شپږ کړل.

نوله: **وَإِنْ كَانَ صَلَّى ثَمَّاسَا لِرَفِي:**

دوه اضافي سجدي د شیطان رسوايي:- یعنی که فی الواقع درې رکعته نې کړې وو او اوس د یو رکعت په اضافه کولو سره څلور رکعته جوړ شو نو اوس دوو سجدي د یو رکعت قائم مقام جوړولو ضرورت پاتې نه شولهدا دوه سجدي د شیطان د ذلیل او خوارولو دپاره شوې ځکه چه شیطان مونځ گذار په شک کېنې اچولې وو دې دپاره چه د هغه مونځ کم کړې شي لیکن مونځ گذار د دوو سجود اضافه کولو سره د شیطان په غوږونو او ځله کېنې مالوچ وراوټو نیل. الحمد لله علی ذلك.

نوله: **قَبْلَ أَنْ يُسَلَّمَ:**

د سجده قبل السلام مستدل:- د دې روایت نه په واضحه توگه معلومېږي چه سجده سهو د سلام نه وړاندې ده. هم په دې وجه د فقهاؤ په دې مسئله کېنې اختلاف پیدا شوې دې چې سجده سهو د سلام نه وړاندې ده که وروستو. خودا اختلاف د جواز او عدم جواز نه دي بلکه د افضل او غیر افضل دي.

د سجده سهو په قبل السلام او بعد السلام کېنې مذاهب:-

دې مسئله کېنې اختلاف دې چه سجده سهو د سلام نه مخکېنې کول پکار دی او که وروستو؟

① د امام شافعی رحمته الله علیه په نزد سجده سهو مطلقا قبل السلام ده.

② د امام مالک رحمته الله علیه په نزد دا تفصیل دې که سجده سهو په مونځ کېنې د څه نقصان په وجې واجب شوې وی نو سجده سجده به قبل السلام وی او که د څه زیاتې دوجې نه واجب شوې وی نو بعد السلام به وی، ددوی مسلک یاد ساتلو دپاره داسې تعبیر کیږي چه ((القاف والذال بالذال)) یعنی القبل بالنقصان والبعء بالزیادة.

③ دامام احمد رحمته الله علیه مسلک دادې چه د حضور نبی کریم صلی الله علیه و آله نه د سجد سهو کومو صورتونو کېنې د سجد سهو قبل السلام ثابت دي، هلته به په قبل السلام عمل کیږي. او

چه کوم خانې د حضور نبی کریم ﷺ نه بعد السلام ثابت دې په هغه صورتونو کښې به بعد السلام باندې عمل کيږي لکه دڅلورو رکعتونو والا په مونځ کښې په دوه رکعتونو سلام گرځولو په صورت کښې کما فی حدیث ذی الیدین. (۱) او چه په کومو صورتونو کښې د حضور نبی کریم ﷺ نه هیڅ ثابت نه دی. هلته دامام شافعی یرغی دمسلك مطابق قبل السلام به سجده وی. دامام اسحاق مسلك هم دغه دی. البته کومو صورتونو کښې چه د حضور نبی کریم ﷺ نه هیڅ ثابت نه وی هلته هغه دامام مالک دمسلك مطابق ((القاف بالقاف والدال بالذال)) باندې عمل کوی، بهر حال آتمه ثلاثه د څه نه څه صورت کښې د سجده سهو قبل السلام قائل دی.

⑤ د احتافو په نزد سجده مطلقا دسلام نه پس

او حضرت امام اعظم ابوحنیفه یرغی په هرصورت کښې بعد السلام باندې عمل کوی او دلته دې دا په ذهن کښې وی چه د نبی کریم ﷺ نه قبل السلام اوبعد السلام دواړه طریقې ثابتې دي او دا اختلاف صرف د افضلیت او عدم افضلیت دي.

داول فریق دلیل:- دآتمه ثلاثه استدلال دحضرت عبدالله ابن بجهینه حدیث دباب دې چه دې کښې د حضور نبی کریم ﷺ دقعه اولی په پاتې کیدو په وجې قبل السلام سجده کړې وه. ددې په خلاف د احتافو دلائل لاندې لیک دی.

داول فریق د دلیل جواب:- داحدیث په بیان دجواز محمول دې اوداهم کیدې شی چه دې د قبل السلام نه مراد هغه سلام وی چه کوم دسجده سهو نه روستو دتشهد لوستلو په اخر کښې کيږي.

① په ترمذی ((باب ما جاء فی سجدة السهو بعد السلام والكلام)) کښې دحضرت عبدالله بن مسعود یرغی دا حدیث مذکور دي ((أن النبی ﷺ صلى الظهر حتما فقیل له ازید فی الصلوة أم نسیت فسجد سجدين بعد ما سلم، قال أبو موسى هذا حدیث حسن صحیح)).

② د ترمذی نه سوا په ټولو صحاح سته (۲) کښې د عبدالله بن مسعود یرغی نه مرفوع روایت دي چه ((وإذا شك أحدكم فی صلوته فلیتحر الصواب فلیتم علیه ثم یسلم یسجد سجدين، اللفظ للبخاری))

③ په (۳) ابوداؤد اوپه (۴) ابن ماجه کښې دحضرت ثوبان یرغی نه مرفوع روایت دي چه ((

(۱) جامع ترمذی (ج/ ۱، ص/ ۷۸) باب ماجاء فی الرجل یسلم فی الركعتین من الظهر والعصر-
(النظر صحیح البخاری (ج/ ۱، ص/ ۵۷، ۵۸) کتاب الصلوة باب التوجه نحو القبلة حیث کان والصحیح لمسلم (ج/ ۱، ص/ ۲۱۱، ۲۱۲) باب السهو فی الصلوة والسجود له والسنن للنسائی (ج/ ۱، ص/ ۱۸۴) کتاب السهو باب التحری والسنن لابی داود (ج/ ۱، ص/ ۱۴۶) باب اذا صلى حتما والسنن ابن ماجه (ص/ ۸۵) باب ماجاء لیمن یسجد هما بعد السلام، رشید اشرف عفی عنه-
(۲) (ص/ ۱۴۸، ۱۴۹) باب من نسى ان یتشهد وهو جالس-
(۳) (ص/ ۸۵) باب ماجاء لیمن یسجد هما بعد السلام-
(۴) (ص/ ۸۵) باب ماجاء لیمن یسجد هما بعد السلام-

لكل سهو مسجدتان بعدما يسلم)) په دې دا اعتراض كيږي چه د حديث مدار په اسماعيل بن عياش دې چه ضعيف دې، ددې جواب دادې چه اسماعيل بن عياش په حفاظو د شام كښې دې او ددوى باره كښې داقول فيصل دې چه ددوى روايات د اهل شام نه مقبول دې دغير اهل شام نه. اودا حديث مبارك ددوى عبدالله بن عبيدالله الكلاعى نه روايت كړې دې چه اهل شام نه دې، په دې وجې دا حديث مبارك مقبول دې.

⑤ په (١) متنن نسائي او په (٢) ابوداود كښې دحضرت عبدالله بن جعفر رضي الله عنه دا روايت مروى دې چه ((قال قال رسول الله ﷺ من شك في صلوته فليسجد سجدين بعد ما يسلم))

⑥ په ترمذى باب ماجاء فى الامام ينهض فى الركعتين ناسيا كښې د حضرت شعبى رضي الله عنه روايت ذكرشوي دې چه ((قال صلى بنا المعوية بن شعبة فنهض فى الركعتين فسبح به القوم وسبح فلما قضى صلوته سلم ثم سجد سجدة السهو و هو جالس ثم حدثهم ان رسول الله ﷺ فعل لهم مثل الذى فعل.....)) چه دې روايت كښې هم دسجد سهو بعد السلام تصريح ده.

⑦ دحضرت ذوالبيدين رضي الله عنه (٢) په واقعه كښې هم د حضور نبى كريم ﷺ عمل د سجده سهو بعد السلام خودلې شوي دې. لكه دې واقعه كښې دا الفاظ مروى دى چه ((فصلى التين اخريين ثم سلم ثم كبر لسجد الخ))

د علومو طريق د مذهب وجه توجيخ: - دا حنافو په دې احاديثو كښې قولى احاديث هم شته دې. او فعلى احاديث هم. ددې په خلاف آئمه ثلاثه سره صرف فعلى احاديث دى چه كوم په جواز محمول دى. په دې وجې دا حنافو دلائل به راجع وي.

١٠١-١٠٢ د ماسپڅين په مانځه كښې د رسول الله ﷺ سهو هكيدل

١٠١- (٢) [٣] وَحَنَّ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - صَلَّى الظُّهْرَ خُصَاً ① فَقِيلَ لَهُ: أُرِيدُ فِي الصَّلَاةِ ② فَقَالَ: "وَمَا ذَاكَ؟" قَالُوا: صَلَّيْتَ خُصَاً ③ فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ بَعْدَ مَا سَلَّمَ ④ وَفِي رِوَايَةٍ قَالَ: "إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ ⑤ أَلَسْ كَمَا تَلْسُونُ ⑥ فَإِذَا لَيْسَتْ قَدْرُوفِي ⑦ وَإِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ فَلْيَتَوَضَّأْ ⑧ فَلْيُصَلِّ عَلَيْهِ ⑨ فَلْيُصَلِّ عَلَيْهِ ⑩ ثُمَّ لْيَسْلَمْ ثُمَّ لْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ ⑪" مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ① عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه فرمايي چې (يوه ورځ) رسول الله ﷺ د ماسپڅين مونځ پنځه ركعاته وكړو ② د حضور ﷺ څخه پوښتنه وشوه چه آيا په لمانځه كې څه

(ج/ ١، ص/ ١٨٥) باب النحرى كتاب السهو -

(ج/ ١، ص/ ١٤٨) باب من قال بعد التسليم -

(ترمذى ج/ ١، ص/ ٧٨) باب ماجاء فى الرجل يسلم لى الركعتين من الظهر والعصر -

(اخرجه البخارى كتاب الصلاة/ باب التوجه نحو القبلة حيث كان (رقم- ٤٠١) وسلم كتاب الساجد ومواضع الصلاة/

باب السهو فى الصلاة والسجود له (رقم) ٩١ - (٥٧٢) وابوداود فى كتاب الصلاة/ باب إذا صلى خسا (رقم-

١٠٢٢) والنسائي كتاب السهو/ باب ما يفعل من صلى خسا (رقم- ١٢٥٤) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة. والسنة

فيها/ باب السهو فى الصلاة (رقم- ١٢٠٣)

زیاتی شوی دې؟ ۴ حضور ﷺ یوښتنه وکړه څه وشو؟ صحابه کرامو ﷺ عرض وکړو چې تا ﷺ پنځه رکعاته وکړل ۵ (دې اوریدوسره) رسول الله ﷺ د سلام گرځولو څخه وروسته دوه سجدي وکړي ۶ او په یو بل روایت کې دا الفاظ هم دي چې حضور ﷺ وفرمایل زه هم انسان یم ۷ څنگه چې ستاسو څخه هیڅه کیږي دغسې زما څخه هم هیڅه کیږي ۷ هر کله چې زما څخه هیڅه وشي نو ماته یادوي ۸ او هر کله چې په تاسو کې چاته په لمانځه کې شک شي نو هغه ته پکار دي چې هغه صحیح رایه قائمه کړي ۹ او د هغه رایي په بنیاد دي مونږ پوره کړي ۱۰ بیا دې د سلام او گرځوي او دوه سجدي دي وکړي. بخاري، مسلم،

هل اللغات: ① تَهْوِيلٌ: انسان، ② أَلَسَ: زمانه هیرېږي. ③ فَلَمْ تَحْزَنْ أَيُّ: فَلَمْ تَطْلُبْ بِقَلْبِكَ وَاجْتِنَادِهِ: یعنې په خپل غالب گمان او کوشش سره دې طلب اوکړی. ④ الصَّوَابُ: صحیح رانې. تسهيلات:-

نوله: صَلَّى الظُّهْرُ خَمْسًا:

پنځم رکعت ته د پورته کیدو دوه صورتونه:-

① چې څلورم رکعت باندې ئې تر تشهده پورې آخری قعده کړی وی او بیا پنځم رکعت ته اوږدېږي.

② چې څلورم رکعت باندې ئې آخری قعده نه وی کړی او بیا پنځم رکعت ته اوږدېږي.

په دویم صورت کېنې مذاهب:-

① په دویم صورت کېنې شوافع حضرات فرمائی چې سجده سهو کافی ده که قعده آخیره ئې کړې وی او که نه ئې وی کړې سجده سهو د هر صورت دپاره کافی اوشافی ده.

② دا حنافتو په نیز په دویم صورت کېنې ترکومي پورې چه هغه رکعت رکوع اوسجدي سره نه دې ملاؤ کړې هغه دې واپس راشی اوسجده سهو دې اوکړی سلام دې اوگرځوی مونږ به ئې صحیح شی. لیکن که رکعت ئې سجدي سره ملاؤ کړو نو اوس داسرې کیناستو سره سلام نه شی گرځولې بلکه یو رکعت دې ورسره بل یوځانی کړی اوشپږ رکعت دې پوره کړی اوس په فرضو کېنې نفل داخلولوسره فرض باطل شو اودا شپږ رکعت نفل شو فرض مونږ دې بیا اوکړی. او که چرې دا صورت دمانیام په مونږ کېنې پېښ شو نو هلته دې صرف یو رکعت نور اوکړی په څلورو نفلو دې سلام اوگرځوی فرض دې بیا اوکړی. دغه شان صورت کېنې د سحر یا مازیگر په مونږ کېنې پېښ شی نو په هغې کېنې دې هم دوه رکعت نور زیاتی ملاؤ کړی ټول رکعتونه به نفل جوړشی.

اشکال:- د مازیگر اوسحر نه پس خونفل جائز نه دی دلته څنگه جائز شو؟

داشکال جواب:- تراوسه پورې خونئی لافرض مونږ پوره شوې نه دې لهذا دا نفل

بعد الفرض نه دی بلکه قبل الفرض دی.

د اول فریق دلیل: - زیر بحث حدیث کنبی د قعدہ اخیرہ پاتہ کیدو اونه پاتہ کیدو څه ذکر نشته دې لہذا د دې تفصیل ضرورت نشته دې بلکه په هر صورت کنبی دې سجده سہو او کړی د مونځ د صحیح کیدو د پاره کافی دی.

د اول فریق د دلیل جواب: احناف فرمانی چه په دې حدیث کنبی صلی الظہر الفاظ دی د دې نه اندازہ کیری چه دا هغه صورت وو چه په قعدہ اخیرہ کنبی حضور پاک ﷺ ناست وو اوبیا د پنځم رکعت د پاره اودریدلې وو ځکه چه د صلی الظہر د ظاہری الفاظو مطلب ہم دغه دې چه د ماسپینین مونځ نی مکمل کړې وو په داسې صورت کنبی صرف سجده سہو کافی کیری که چرته د قعدہ اخیرې پاتہ کیدو صورت وې نو فرض مونځ به دوبارہ راگرځولې شو. دا د اول فریق د دلیل جواب ہم دې او د دویم فریق دلیل ہم شو.

قوله: بَعْدَ مَا سَلَّمَ:

د دویم فریق دلیل: - یعنی د دوو سلامونو گرځولونه پس حضور پاک ﷺ دوه سجده او کړې دا د احنافو دلیل دې چه سجده پس د سلام نه ده. ہم په دې حدیث کنبی دویم روایت بیانولوسره صاحب مشکوۃ "ثم سلم ثم وجد سجدة" الفاظوسره ہم سجده پس د سلام نه ثابتہ کړې ده کوم چه احنافو مسلک دې.

نوټ: - د اختلاف اولدلو تفصیل مخکنې تیر شوې دې اود کلام فی الصلوة مسئلہ ہم راروانہ ده.

د امام وقتدی د سجده سہو په طریقہ کنبی فرق: - ① که چرې امام وی نو صرف بیی طرف ته دې سلام او گرځوی ځکه چه دواړو طرفو ته سلام گرځولوسره به په مسبوقین کنبی انتشار پیدا شی هغوی به پاسی باقی مونځ به شروع کړی

② که خان له مونځ گذار سجده سہو کوی نوراجح ہم دادی چه دواړو طرفو ته سلام گرځولو سره دې بیا سجده او کړی اوبیا دې التحیات او وائی سلام دې او گرځوی.

۱۱۷- د ذوالہدین واقعہ

۱۱۷- (۳) وَعَنْ ابْنِ سِيرِينَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: [۱] «صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - إِحْدَى صَلَاتَيِ الْعِشَاءِ [۲] قَالَ ابْنُ سِيرِينَ: قَدْ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ، وَلَكِنْ لَيْسَتْ أَنَا [۳] قَالَ: فَصَلَّى بِنَا رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ [۴] فَقَامَ إِلَى خُشْبَةِ مَعْرُوضَةٍ فِي السَّجْدِ، [۵] فَأَتَاكَ عَلَيْهَا كَأَنَّهُ غَضَبَانِ [۶] وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى [۷] وَشَبَّكَ بَيْنَ أَصَابِعِهِ [۸] وَوَضَعَ خَدَّهُ الْأَيْمَنَ عَلَى ظَهْرِ رِجْلِهِ الْيُسْرَى»

(۱) اخرجه البخاری کتاب الصلوة / باب تشبيك الأصابع في المسجد وغيره (رقم - ۴۸۲) ومسلم كتاب الساجد ومواضع الصلوة / باب السهو في الصلوة والسجود له (رقم ۹۷ - ۵۷۳) والنسائي كتاب السهو / باب ما يفعل من سلم من ركعتين ناسيا وتكلم (رقم - ۱۲۲۴)

توجه [۱] او ابن (۱) سیرین رحمۃ اللہ علیہ د حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ خُخہ روایت کوی [۲] چي (یوہ ورخ) رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم د ماسپخین یا د مازیگر مونخ مونخ تہ را کر و [۳] ابن سیرین رحمۃ اللہ علیہ وانی چي د هغی نوم ابوہریرہ رضی اللہ عنہ بنودلي وو خوزما خُخہ هیر شو [۴] ابوہریرہ رضی اللہ عنہ وایی چي رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم زمونې سره دوه رکعاته مونخ وکړلو او (د دریم رکعت د پاره دودريدو په خاي) يي سلام وگرځول [۵] بيا د هغه لرگي په سهاره (۶) چي په مسجد کې عرضا ولاړ وو ودریدلو [۷] او (داسي محسوسیده) لکه چي حضور صلی اللہ علیہ وسلم د غصي په حالت کې دي [۸] حضور صلی اللہ علیہ وسلم خپل ښي لاس په خپل گس لاس کښنودلو [۹] او په گوتو کې ښي گوتي ورکړلي [۱۰] او خپل گس رخسار مبارک يي د خپل گس لاس په شا کښنودلو، تلواري کونکي خلق (چي د لمانځه د ادائيگي خُخه وروسته د ذکر او دعا د پاره نه پاتي کيدل)

هَلِ اللّٰغَاتُ: ① مِنَ الْجَنِّ تَزُولُ الشَّمْسُ إِلَى أَنْ تَغِيْبَ: د نمر د زوال نه تر نمر پريوتلو پوري وخت ته وانی. ② غَسَّ: الغُود: لرگي، ③ مَعْرُوضَةٌ: أَنَّى: مَظْرُوعَةٌ وَمَوْضُوعَةٌ بِالْعَرَضِ: چه په پلنو پروت وو. ④ غَسَّ: رخسار مبارک،

[۱] وَخَرَجَتْ رِعَاةُ الْقَوْمِ مِنْ أَبْوَابِ الْمَسْجِدِ [۲] فَقَالُوا: قَصُرَتِ الصَّلَاةُ؟ [۳] وَفِي الْقَوْمِ أَبُو بَكْرٍ وَغُمَرُ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَا: أَنْ يَكْلُمَا [۴] وَفِي الْقَوْمِ رَجُلٌ فِي يَدَيْهِ طَوْلٌ، يُقَالُ لَهُ: ذُو الْيَدَيْنِ، [۵] قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ- صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- أُنِيبَتْ أَمْ قَصُرَتِ الصَّلَاةُ؟ [۶] فَقَالَ: "لَمْ أُنْسَ وَلَمْ تَقْصُرْ" [۷] فَقَالَ: أَكَمَا يَقُولُ ذُو الْيَدَيْنِ؟"

توجه [۱] د مسجد په دروازو ووتل [۲] صحابه و رضی اللہ عنہم او ویل آیا په لمانځه کمي شوې ده؟ (چي رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د څلور رکعاته په خاي دوه رکعاته وکړه؟) [۳] د صحابه و رضی اللہ عنہم په مینځ کې (کوم چي په مسجد کې باقي پاتې شوې وو) حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ او حضرت عمر رضی اللہ عنہ هم موجود وو خو د خوف د وجهی هغوی ته د حضور صلی اللہ علیہ وسلم سره د کلام کولو جرات ونه شو [۴] په صحابه و رضی اللہ عنہم کې یو بل سړي (هم) وو چي د هغه لاسونه اوږده وو او په دي وجه ذوالیدین (یعني د اوږدو لاسونو په لقب سره) بلل کیدو [۵] هغه رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم ته عرض وکړو چي یا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم آیا ستا صلی اللہ علیہ وسلم خُخه هیږه وشوه یا په لمانځه کې کمي شوې دي؟ [۶] رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل چي نه زما خُخه هیږه شوې ده [۷] او نه په لمانځه کښي کمي راغلې دي بيا (صحابه رضی اللہ عنہم) مخاطب کولو سره يي وفرمایل آیا تاسو هم داسي وایی څنگه چي ذوالیدین وایی؟

هَلِ اللّٰغَاتُ: ② رِعَاةٌ: د ټپه جمع ده، جلتی کونکی، ③ قَلْبَاهُ: أَنَّى: عَظْمَاءُ: یعنی دواړه د ښي کریم نه ویریدل.

(۱) نوم يي محمد او کنيت يي ابوبکر دي د انس بن مالک رضی اللہ عنہ آزاد کرده غلام وو د ده دیرش بچيان وو چي د هغه په ژوند کې وفات شوې یواځي یو زوي عبدالله بن محمد بن سیرین ژوندي وو د ۷۷ کالو عمر کې سنه ۱۱۰ هـ کې وفات شو.

۱) فَقَالُوا: لَعَنَ فَقَدْ رَفَعَ لِي مَا تَرَكْتُ، لَمْ سَلِّمْ، لَمْ كَبَّرْ وَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِي أَوْ أَطْوَلَ، ۲) لَمْ رَفَعْ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ، لَمْ كَبَّرْ وَسَجَدَ مِثْلَ سُجُودِي أَوْ أَطْوَلَ، ۳) لَمْ رَفَعْ رَأْسَهُ وَكَبَّرَ، ۴) لَمْ يَتَمَّا سَأَلُوهُ، لَمْ سَلِّمْ، ۵) قَبِلْتُ أَنْ عَمْرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ قَالَ: لَمْ سَلِّمْ، ۶) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، وَلِلْمُطَّلَعِ لِلْبَخَارِيِّ، ۷) وَفِي أُخْرَى لَهَا: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: بَدَلْ "لَمْ أَلَسْ" وَلَمْ تَقْعَرْ، ۸) كُلُّ ذَلِكَ لَمْ يَكُنْ، ۹) فَقَالَ: قَدْ كَانَ بَعْضُ ذَلِكَ بِأَرْسُولِ اللَّهِ!.

ترجمه: ۱) صحابه و ... عرض و کرو چې هم دغسې ده ذواليدین صحيح خبره کوي (د دي اوريدو سره)، رسول الله ﷺ مخکې شو او کوم مونځ (يعني دوه رکعاته) چې پاتې شوې وو هغه يې وکړل ۲) او سلام گرځولو سره يې تکبير اويلو او حسب معمول د سجده په شان ياد هغه څخه هم څه طويل (اوږده) سجده يې وکړله ۳) بيا تکبير ويلو سره يې سر مبارک اوچت کړي ۴) او بيا نې تکبير او ونيول او سجده نې اوکړه د خپلې (مانځه د) سجده پشان ياد هغه څخه اوږده ۵) خلقو ابن سيرين څخه پوښتنه وکړه چې بيا د دې څخه وروسته رسول الله ﷺ به سلام گرځول وي؟ ۶) نو هغه اوويل ماته د عمران بن حصين ... څخه دا خبر رارسيدلي دي چې هغه ويل بيا رسول الله ﷺ سلام وگرځولو ۷) دا روايت بخاري او مسلم نقل کړي دي خو الفاظ د بخاري دي، ۸) او د بخاري او مسلم په يو بل روايت کې دا دي چې رسول الله ﷺ د ذواليدین په جواب کې لَمْ أَلَسْ وَلَمْ تَقْعَرْ، (يعني نه زما څخه هيره شوې ده او نه په لمانځه کې کمي شوې ده) په ځاي يې دا وفرمايل ۹) چې څه تاسو وايي په دي کې هيڅ هم نه دي شوې ۱۰) هغه عرض وکړو يا رسول الله ﷺ په دي کې څه خو ضرور شوې دي.

حُلُّ اللُّغَاتِ: ④: بَيِّنْتُ: خبر رارسيدلې دې ماته.

تسهيلات:-

بُولِه: فَقَالَ: "لَمْ أَلَسْ وَلَمْ تَقْعَرْ":

په مانځه کښې خبرې کولو سره مونځ فاسديږي که نه او په مانځه کښې کلام په هيره سره يا په قصد سره جائز دې که نه؟
دايو معرکه الآراء مسئله ده او په دې کښې د فقهاؤ زبردست اختلاف دي.

د کلام فی الصلاة په حکم کښې مذهب:-

د فقهاؤ په دې خبره باندې اتفاق دې چې د اسلام په شروع کښې تريوحده پورې په مونځ کښې خبرې کول جائز وو بيا منسوخ شو. اوس د فقهاؤ خپل مينځ کښې د دې نسخ په تفصيل کښې اختلاف دې چې څه آيا هر قسم کلام په مکمل توگه باندې منسوخ شوې دې يا د بعضي قسم کلام کولو اوس هم اجازت دي. نو د دې تفصيل داسې دي چې
① د شوافع په نيز د اصلاح صلوٰه دپاره دقليل کلام کولو اجازت دې په دې شرط چې

نسياناً وی. ذ نسياناً نه د دوی دا مراد دې چه مونخ گذار ته یاد نه ووجه زه په مانخه ولاړ
په اوفغه د مونخ ذ اصلاح دپاره اووئیل قعده اوکړه، اودرپه وړاندې کپه مه، زه مونخ
کوم، په مونخ کښې قعده پاتې شوه. دویم مونخ گذار وائی نه نه، یا لکه څنگه چه په
زیر بحث حدیث کښې ذ ذوالیدین کلام دې.

① امام مالک رحمته الله فرمائی چه ذ اصلاح صلوۀ دپاره که قصداً عمداً هم کلام اوکړې شی
نوجائز دی. په دې سره مونخ نه ماتیرې.

② د امام احمد بن حنبل رحمته الله په کلام کښې سخت اضطراب دې هر طرف ته دهغوی یو یو
قول دې بلکه دې نه هم زیات اقوال دی. دهغې ذ ذکر کولو ضرورت نشته دې. البته په
مجموعی اعتبار سره جمهور څه فرق سره یو طرف ته ولاړ دی او انمه احناف بل طرف ته ولاړ دی.

③ د انمه احناف په نیز په مانخه کښې هر قسم کلام منسوخ شوې دې. اوس هر قسم کلام
مفسد صلوۀ دې که هغه عمداً وی، که نسياناً وی، که خطاء وی که قصداً وی قلیل وی
او که کثیر وی د هیڅ قسم گنجائش نشته دې.

دول فریق دلائل: - د جمهور و مستدل زیر بحث د حضرت ابوهریره رضی الله عنه حدیث دې په کوم
کښې چه یو مونخ گذار ذوالیدین هم په مونخ کښې کلام اوکړو اوصحابه هم کلام اوکړو. بل
حضور پاک صلی الله علیه و آله هم کلام اوکړو او بیا ټولو سجده سهو کولو سره مونخ اوکړو. مونخ نسیاناً
گرځولو. معلومه شوه چه په خبرو کولو سره مونخ نه فاسدیرې. شوافع حضرات دا کلام په نسياناً
باندې حمل کوی او مالکیه حضرات دا ذ اصلاح صلوۀ دپاره په قصداً عمداً باندې حمل کوی.

④ ذ فصل الثالث عمران بن حصین رضی الله عنه حدیث نمبر ۸ هم د دوی مستدل دې په دې کښې
هم دغه شان مضمون دې بلکه په هغې کښې د حضور پاک صلی الله علیه و آله د مونخ کولو نه پس کورته د
تلواو واپس راتلو او کلام کولو بیان دې.

⑤ د دې باب حدیث نمبر ۳ د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه روایت هم د دوی مستدل دې په کوم
کښې چه د صحابه کرامو او د رسول الله صلی الله علیه و آله دواړو دکلام کولو ذکر دې او بیا صرف سجده
سهو کمافی او گنجلې شوه. معلومه شوه چه قلیل کلام کوم چه ذ اصلاح صلوۀ دپاره وی
مفسد صلوۀ نه دې.

د دویم فریق دلائل: - ① د حضرت معاویه بن الحکم السلمي رضی الله عنه روایت د دوی مستدل
دې کوم چه د مشکوٰۃ "باب ما لا يجوز من العمل فی الصلوٰۃ" ذ فصل اول رومې حدیث دې په کوم
کښې چه یو قصه هم ده په هغې کښې دا الفاظ دی: «ان هذه الصلوٰۃ لا یصلح فیها شی من کلام
الناس» امام مسلم دا حدیث نقل کړې دې دا ډیر واضح دلیل دې چه په مانخه کښې اول
خبرې وې بیا منسوخ شوې. اوس په مونخ کښې ذ ذکر الله، تسبیح او تلاوت قرآن نه سوا
هیڅ هم جائز نه دی.

④ په دې باب د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه حديث نمبر ۲ هم د دوی مستدل دې په کوم کښې چه دا راغلی دی چه د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه د سلام جواب حضور پاک صلی الله علیه و آله د مونځ دوران کښې نه دې ورکړې اوبیاني او فرمائیل "ان فی الصلوة لشفلا" مطلب هم دغه دې چه کلام الناس کښې گنجائش نشته دې. د مونځ خپل ډیر مشاغل دی.

⑤ په دې باب فصل الشانی کښې د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه حديث نمبر ۱۱ هم د دوی مستدل دې د کوم تخریج چه ابو اؤد کړې دې. په هغې کښې واضحه الفاظ دی چه الله تعالی کله هم غوړی د خپل دین په احکام کښې بدلون کوی. د حديث الفاظ دادی: "وان ما احدث الاتکلو فی الصلوة" یعنی اوس چه الله تعالی کوم بدلون فرمائیلې دې هغه دادې چه تاسو په مونځ کښې خبرې مه کوئ.

⑥ د حضرت زید بن ارقم رضي الله عنه روایت دې. امام مسلم رحمته الله په صحیح مسلم کښې دا ذکرې دې الفاظ نی دادی: «کنّا نکلّم فی الصلوة یکلم الرجل صاحبه وهو الی جنبه فی الصلوة حتی نزلت (وَقَوْمًا یُحَدِّثُونَ قُرْبَانَ)» فامرنا بالکوت وبنیانا الکلام» [مسلم: ۱۰۴/۱]

د اول فریق د دلیل جواب: - د کلام کولو دا واقعه د اسلام په شروع کښې ده کوم وخت چه په مونځ کښې د کلام کولو اجازت وویا د احکم منسوخ شو. جمهور د ذوالیدین د دې واقعي نه هغه وخت استدلال کولې شی چه هغوی دا خبره ثابته کړی چه دا واقعه په منځ کښې د کلام منسوخ کیدو نه پس ده حالانکه هغوی دا ثابتول نه شی. بلکه معامله ددې برعکس ده تحقیق او تفصیل او گورئ.

د ذوالیدین د واقعي په تاریخ کښې مذاهب:

په دې باندې د ټولو فقهاؤ کرامو اتفاق دې چه مونځ کښې خبرې کول په شروع کښې وویا منسوخ شو. لیکن اختلاف په دې کښې دې چه د ذوالیدین دا واقعه نسخ الکلام نه مخکښې پیښه شوې ده. یا په مونځ کښې د کلام منسوخ کیدو نه پس پیښه شوې ده.

① شوافع او مالکیه بلکه جمهور فرمائی چه د ذوالیدین دا واقعه د نسخ الکلام نه پس ده. لهذا ترکوم حده پورې چه په مونځ کښې د کلام کولو گنجائش ددې حديث نه معلومېږی هم د هغه حده پورې مونځ قائل یو دې نه علاوه منسوخ دی.

② د ائمه احناف تحقیق دادې چه د ذوالیدین دا واقعه نسخ الکلام نه مخکښې پیښه شوې وه ددې نه پس په مکمل توگه باندې په مونځ کښې په خبرو کولو پابندی اولگولې شوه په کوم باندې چه خودلال ورکړې شوی دی اوس به د دواړو طرفو د فرائض نه معلومولې شی چه دا واقعه کله پیښه شوې وه.

د اول فریق په مذهب قرینه: - د یو قرینې په توگه جمهور فرمائی چه د ذوالیدین دا حديث

او واقعہ چہ کلہ حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ نقل کوی نوداسی فرمائی "صلی بنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم ددی الفاظونہ معلومیری چہ حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ د ذوالیدین پہ دی واقعہ کنبی پخپلہ موجود وو او حضرت ابوہریرہ پہ ۷ هجری کنبی اسلام راوړلې دي او د نسخ الکلام فی الصلوٰۃ حکم ډیر مخکنی راغلې وو. معلومہ شوه چہ په مانخه کنبی د یوحده پورې کلام کول اوس هم ثابت دی کوم چہ د دغه عام نسخ نه پس هم باقی دی په کوم کنبی چہ په نسخ باندې د فقهاؤ اتفاق دی.

د قرینې جواب: - حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ په ۷ هجری کنبی اسلام راوړلې وو لیکن د "صلی بنا" د الفاظونہ دا یقین کول چہ پخپلہ ابوہریرہ رضی اللہ عنہ په دی واقعہ کنبی موجود وو داصحیح نه دی ځکه چہ داسې الفاظوسره د صحابہ کرامو جماعت مراد اخستی شی. "ای صلی بالنسبین" یعنی د مسلمانانو جمعې ته نبی اکرم صلی اللہ علیہ وسلم مونځ ورکړو. دغه شان تعبیر حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ په نورو مقاماتو کنبی هم کړې دي اوڅو راویانو داسې تعبیر کړې دي. حضرت بنوری رحمۃ اللہ علیہ معارف السنن ۵۱۲/۳ کنبی داسې اوولس مثالونه ورکړي دي. مشهور تابعی حضرت طاؤس رضی اللہ عنہ وئیلی "قد مرعلنا معاذین جبل الخ" حالانکہ حضرت معاذ رضی اللہ عنہ چہ کلہ یمن ته راغلې وو نوهغه وخت طاؤس پیدا شوې هم نه وو. ددی تعبیر حقیقت داسې دي "ای قد مرعلی قومنا معاذین جبل". دغه شان دلته د ابوہریرہ رضی اللہ عنہ "صلی بنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم" الفاظ دی. دغه شان نزال بن سعد تابعی رحمۃ اللہ علیہ وائی "قال لنا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم" دلته هم "قال لقومنا" دي ځکه چہ نزال تابعی رحمۃ اللہ علیہ هلته چرته کیدی شو. اودلته د زیر بحث حدیث معاملہ خو نوره هم سخته ده ځکه چہ ذوالیدین په جنگ بدر کنبی شهید شوې وو نو په ۷ هجری کنبی حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ د هغه دمجلس واقعہ څنگه بیانولې شی؟ معلومہ شوه چہ داه هغه قصه ده چہ "صلی بنا ای صلی بجماعة الصحابة" طحاوی کنبی د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ قصه ذکرده چہ کلہ د هغوی په مخکنی د ذوالیدین دا حدیث پیش کړې شو نوهغوی اوفرمانیل "کان اسلامای هریره رضی اللہ عنہ بعد ما قتل ذوالیدین" (ج ۱ ص ۲۹۵).

د دویم لړیق په مذهب قرائن: - زیر بحث حدیث کنبی چہ دا کوم کلام فی الصلوٰۃ خبره ده. دکوم چہ جمهورو استدلال کړې دي احناف فرمائی دا واقعہ د جنگ بدر نه د مخکنی وخت ده. نسخ کلام فی الصلوٰۃ د هجرت نه لړپشان پس مدینه منوره کنبی شوې کومه چہ د جنگ بدر نه د مخکنی واقعہ ده. په دي باندې د احنافو د طرف نه یوڅو قرائن دی.

① په دي حدیث کنبی دا الفاظ دی "ثم قام الى عتبة معروضة" دي نه مراد استن حنانه ده او استن حنانه د جنگ بدر نه مخکنی اخواکړې شوې وه ځکه چہ په دي باندې د ټولو اتفاق

دې چه د حضورياك ﷺ د پاره منبر ۲ هجرى كښې تيار كړې شوې وو او د جنگ بدر واقعه ۲ هجرى كښې پيښه شوې وه. معلومه شوه چه د حضورياك ﷺ استن حنانه سره ډډه لگول او ذواليدين سره كلام كول دا د جنگ بدر نه مخكښې واقعه ده او هم هغه وخت د نسخ الكلام حكم راغلي وو.

① په دې حديث كښې ډيرې زيات داسې افعال او اعمال او اقوال صادر شوي دي چه د جمهورو په نيزهم يقيناً مفسد الصلوة دي مثلاً د محراب نه اخوا كيدل او لرگي سره پېټه لگول د قبطي نه مخ گرځول حجره ته تلل بيا واپس راتلل او د مباحثه انداز كښې قصداً عمداً اوږد كلام كول، د دې گنجائش صرف هغه وخت كيدې شو كوم وجه چه په مونغ كښې د كلام وغيره ډير وسعت وو. معلومه شوه چه دا د نسخ كلام نه د مخكښې وخت واقعه ده روستونه ده.

② زير بحث حديث كښې د ذواليدين ذكر دي او ذواليدين په جنگ بدر كښې شهيد شوي وو. معلومه شوه چه دا قصه د جنگ بدر نه د مخكښې وخت ده او د ذواليدين په شهادت باندې نسخ الكلام في الصلوة مكمل شوې.

په دريمه ترتيبه باندې اعتراض: - دا واقعه د بدر نه د مخكښې وخت ده او ذواليدين په جنگ بدر كښې شهيد شوي وو هغوی فرماني چه تاسو خلكو ته غلط فهمي شوې ده چه په جنگ بدر كښې ذواليدين شهيد شوي وو داسې نه ده په جنگ بدر كښې چه كوم شهيد شوي وو هغه ذوالشمالين وو د ذواليدين نوم خرياق بن عمرو وو او د قبيله خزاعه وو او د ذوالشمالين نوم عمير بن عمرو وو كوم چه د قبيله بنو سليم وو. ذواليدين خود حضرت عثمان رضی الله عنه د زمانې پورې ژوندې وو او د كلام في الصلوة د جواز بيان نى كولو.

د اعتراض درې جواونه: - ① حضورياك ﷺ امت ته تعليم وركړې دي چه امام په مونغ كښې غلطی او كړی هغه ته فتحه وركوئى ليكن فتحه د سبحان الله په الفاظو سره وركوئى او كه چرته ښځه فتحه وركوئى نو تصفيق كولو سره دي فتحه وركړى يعنى د ښى لاس تلې دي د گس لاس په شا باندې اووې. كه چرې په مونغ كښې د اصلاح صلوة د پاره د كلام كولو اجازت وي نو حضورياك ﷺ به كله هم دغه نه پريخود او په دې طريقه به نى تعليم نه وركولو. معلومه شوه چه د حديث ذواليدين حكم په مكمل توگه منسوخ شوې دي.

د صاحب مشكاة د طرز عمل نه هم اندازه كيږي چه دا حكم منسوخ شوې دي ځكه چه هغوی دا حديث د سهو باب كښې راوړلوسره اشاره او كړه چه كلام في الصلوة د سهو په توگه كيدې شى قصداً عمداً او اصلاحاً ممكن نه دي.

② ذواليدين او ذوالشمالين هم د يو سړى لقب وو. اوشوه داسې چه خلكو هغه ته ذوالشمالين ونييل په كوم كښې چه بد فالى او بد گمانى وه نو حضورياك ﷺ هغه ته

ذواليدین افرمائيل. عمير د هغه نوم وو او خرباق لقب نى وو او خزاعه او سليم څه جدا جدا قبيلې نه وې بلکه بنو سليم د خزاعه بطن او ذيلې ښاخ وو نو دا ټول نسبتونه صحيح دي په طبقات ابن سعد کښې داسې ليکلى دى "ذواليدین ويقال به ذوالشمالين ايضا" دغه شان ميرد په الکامل کښې ليکلى دى "ذواليدین وهو ذوالشمالين کان يمی بهما جمعاً".

مسند بزار او طبرانی کښې يو حديث کښې د دواړو داسې ذکر راغلي دي. «صلى النبي صلى الله عليه وسلم ثلاثاً لمسلم فقال له ذوالشمالين انقضت الصلوة؟ قال عليه السلام كذا لك يا ذاليدین؟ قال نعم» ددې روايتونو نه صفا معلومه شوه چه ذواليدین او ذوالشمالين هم د يو سړي دوه لقب وو اوجهورو د دې اقرار کوي چه بدر کښې ذوالشمالين شهيد شوي وو نو نتيجه دا راووتله چه هم هغه ذوالشمالين خو هم دغه ذواليدین وو. او د ذواليدین په جنگ بدر کښې شهادت واقع شوي لهدا د زير نظر حديث واقعه د جنگ بدر نه دمخکښې وخت ده نو د نسخ الکلام فی الصلوة واقعه هم د مخکښې وخت ده نو ددې منسوخ روايت نه استدلال کول جائز نه دي.

⑥ په حديث ذواليدین باندې تاسو کله عمل کولې شئې؟ په دې حديث کښې عمداً اوږد کلام شوې دې. د سوال اوجواب مباحثه شوې ده. د حضور پاک ﷺ مخ مبارک د قبلې نه تاو شوې دې. حضور پاک ﷺ کافی حده پورې تلې دې. کورته تلې دې واپس راغلې دې. که چرې تاسو په دې حديث سره کلام فی الصلوة ثابتول غواړئ نو بيا په مونږ کښې تگ راتگ ته هم جائز اووايشی د قبلې نه مخ اړولوته هم جائز اووايشی او په مونږ کښې مناظره کولوته هم جائز اووايشی د جومات نه بهر تلل او واپس راتللو ته هم جائز اووايشی. حالانکه ستاسو په نيز داخيرونه جائز نه دي بيا کلام ته ولې جائز وايشی؟ داسې اووايشی چه په شروع کښې داسې وه بيا منسوخ شوه او مکمل منسوخ شو هيڅ جزئى نسخ نشته دې.

نوله: فی يَدَيْهِ طَوْلُ:

د ذواليدین وجه تسميه او د اوږدو لاسونو پيژندګلوۍ - دا ذواليدین په دې لقب رابللو وجه ده ځکه چه هر سړي د دوو لاسونو والاوی. مگر ددې سړي لاسونه د نورو خلکو د لاسونو نه اوږده وو او اوږده لاسونه هغه وى چه کله سړي نيغ اودرېږي اولاسونه لاتدي زوړند کړي نوچه کوم لاسونه د زنگونونو نه ښکته لارشی هغه اوږده دي. اوکوم چه صرف د زنگونونو پورې وى هغه اوږده نه دي. د عامو انسانانو لاسونه د زنگونونو نه ښکته نه رسيږي.

نوله: ثُمَّ سَأَلُوهُ، لَمْ يَسَلْ:

ه د کوره جملې مطلبۍ - يعنى د ابن سيرين رضي الله عنه به اکثر خلکو تپوس کولو چه آيا ابوهريره رضي الله عنه لم يَسَلْ فرمائيلې وو. د سوال مطلب دا وو چه آيا سجده سهود سلام نه مخکښې وه يا روستو وه. نو ابن سيرين رضي الله عنه به جواب فرمائيلو چه د ابوهريره رضي الله عنه په روايت کښې ماته دا الفاظ ياد نه دي. البته عمران بن حصين رضي الله عنه چه کله ماته دا حديث واوړولو

نو په هغه كښې د "مُرسَلَم" الفاظ وو. مادلته د ابوهريره رضي الله عنه په روايت كښې دا الفاظ د عمران بن حصين رضي الله عنه د روايت نه راوړلو سره نقل كړي دي.

۱۰۱۸- د سجده سهو دپاره د سلام وگړخولو حكم

۱۰۱۸- (۱) [۵] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ ابْنِ مَجْشَيْنَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - صَلَّى بِرُكْعَتَيْنِ، فَقَامَ فِي الرُّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ لَمْ يَجْلِسْ، [۲] فَقَامَ النَّاسُ مَعَهُ، حَتَّى إِذَا قَضَى الصَّلَاةَ [۳] وَالنَّظَرَ النَّاسُ تَسْلِيمَهُ [۴] كَثُرَ وَهُوَ جَالِسٌ، فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يُسَلِّمَ، ثُمَّ سَلَّمَ»، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

قوله: [۱] حضرت عبد الله ابن مَجْشَيْنَةَ رضي الله عنه فرمايي چې (يوه ورځ) رسول الله ﷺ صحابو رضي الله عنه ته د ماسپڅين مونځ ورکړ [۲] او رومبني دوه رکعاته کولو سره په اولني قعده کې د ناستي نه بغير د دريم رکعت د پاره، ودریدلو [۳] نور خلق هم د رسول الله ﷺ سره ودریدل تردې چې مونځ ني او کړ [۴] او په آخري قعده کې خلق د سلام گرځولو منتظر وو [۵] چې رسول الله ﷺ په ناسته ناسته تکبير وويل او د سلام گرځولو څخه مخکې يې دوه سجدي وکړي او د هغه څخه وروسته يې سلام وگرځول. (بخاري، مسلم).

تسهيلات: - نو: د دې حديث وضاحت په بل مقام كښې ذكر شوې دې.

الفصل الثاني

۱۰۱۹- په سهوه شوې مونځ كښې د درود شريف او دعاء محل

۱۰۱۹- (۱) [۶] عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - صَلَّى بِرُكْعَتَيْنِ، فَقَامَ فِي الرُّكْعَتَيْنِ، ثُمَّ تَشَهَّدَ»، [۲] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ غَرِيبٌ.

قوله: [۱] عمران ابن حصين رضي الله عنه فرمايي چې رسول الله ﷺ (يوه ورځ) خلقو ته مونځ ورکړو د لمانځه په مينځ کې د حضور ﷺ څخه سهوه وشوه [۲] نو د سلام گرځولو سره يې دوه سجدي وکړي د هغه څخه وروسته حضور ﷺ التحيات وويله او سلام يې وگرځولو [۳] امام ترمذي رحمه الله دا حديث نقل کړي او ويلي يې دي چې دا حديث حسن غريب دي.

هل اللغات: - ① كَمَا: هيره ترې اوشوه.

(۱) اخرجه البخارى كتاب الاذان / باب من لم ير التشهد الاول واجبا لان النبى صلى الله عليه وسلم: «قام من الركعتين ولم يرجع» (رقم- ۸۲۹) وسلم كتاب المساجد ومواضع الصلاة/ باب السهو فى الصلاة والسجود له (رقم) ۸۵ - (۵۷۰) وابوداود كتاب الصلاة/باب من قام من ننتين ولم يتشهد (رقم- ۱۰۳۴) والترمذى كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب ما جاء فى سجدة السهو قبل السلام (رقم- ۳۹۱) والسنانى كتاب السهو /باب ما يفعل من قام من اثنتين ناسيا ولم يتشهد (رقم- ۱۲۲۲) والدارمى كتاب الصلاة /باب إذا كان فى الصلاة نقصان (رقم- ۱۵۴۰)

(۲) اخرجه الترمذى كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب ما جاء فى التشهد فى سجدة السهو (رقم-

تصحیلات:- بولہ: قَسَمًا:

۱- **مذکورہ جعلی مطلب:-** پہ دی حدیث کنبی د مونغ هغه رکن بیان نه کړې شو په کوم کنبی چه د حضور پاک ﷺ مبارکه نه هیره شوې وه صرف د هیریدو ذکر دې تشهد د دې حدیث نه معلومه شوه چه د سجده سهو کولونه پس د نوي سر نه التحیات و نیل پکار دی اود پوره التحیات نه پس سلام گرځول پکار دی.

۲- **تشهد مخه وروسته درود او سلام په محل کنبی دوه اقوال:-** ① امام کرخي رحمه الله اوصاحب هدایه داخوښ کړی دی چه د سجده سهو نه پس تشهد سره درود اود عااوو نیلې شی. د احنافو هم په دې باندې عمل دی.

② بعضې احنافو اول تشهد سره د لوستلو و نیلې دی بعضو دواړو کنبی لوستلو ته بهتر اواحوط و نیلې دی.

۲۰- په قعده کنبی د سهو صورت

۲۰- (۱۴۱) وَعَنِ الْمُغِيرَةِ بْنِ شُعْبَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «إِذَا قَامَ الْإِمَامُ فِي الرَّكَعَتَيْنِ ① فَإِنْ ذُكِرَ قَبْلَ أَنْ يُسَوِّيَ قَائِمًا فَلَا يَجْلِسُ ②، وَإِنْ اسْتَوَى قَائِمًا فَلَا يَجْلِسُ ③، وَلَيْسَ جَدُّ سَجْدَتِي السُّبُ» ④، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةَ.

توجه: ① مغیره ابن شعبه رضی اللہ عنہ راوی دي چې رسول الله ﷺ وفرماییل ② هر کله چې امام دوه رکعاته کولو سره په اولني قعده کې د ناستي نه بغیر د دریم رکعت د پاره، ودریږي ③ نو که د سیده ودریدو څخه مخکې ورته رایاد شی نو هغه ته پکار دي چې هغه د قعدې د پاره کنبی ④ او که سیده ودریدلې وي (او د دې څخه وروسته هغه ته رایاد شي) نو هغه دي (اوس نه کنبی ⑤ او په آخري قعده کي) د سهو دوه سجدې دي وکړي. (ابوداؤد، ابن ماجه).

تصحیلات:- بولہ: فَلَا يَجْلِسُ:

د اولي قعدې مخه دریم رکعت ته د پورته کیدو دوه صورتونه:- ① که مونغ گزار قعده اولی پریږدی پوره اودریږی نواوس د هغه ځانی نه د قعده طرف ته واپس راتلل منع دی بلکه بعض علماؤ و نیلې دی مونغ به نی ماتیرې ځکه چه دا سړې د قیام د فرض نه د واجب طرف ته منتقل شو په کوم سره چه مونغ فاسد کیږی. لیکن د نور الابضاح او د دې په حواشی کنبی لیکلی دی چه دا صورت خودیر خطرناک دې خو که چاداسې اوکړه نو مونغ به نی نه فاسد یږی ځکه چه دغه سړې د قیام فرض ترک نه کړل بلکه په دې کنبی تاخیر اوکړو اود قعدې نه پس بیا هم د دغه قیام طرف ته تللوسره نی ادا کړل

(۱) اخرجه ابوداؤد فی کتاب الصلاة/باب من نسی ان یتشهد وهو جالس (رقم-۱۰۳۶) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة والسنه فیها/باب ما جاء فیمن قام من اثنتین ساهیا (رقم-۱۲۰۸)

① که دا سړې پوره ولاړنه وی او قیام ته نيز دې هم نه وی بلکه قعده ته نيز دې وی نو د له واپس قعدي طرف ته راگرځیدل پکار دی.

د القرب الی القیام والقعود الدأزه: - د اقرب الی القیام والقعود څه معیار دې او د دې حد څه دې نوعلمان، لیکلی دی چه مثلاً د پاسیدو په وخت که د دغه سړی خپې لاپوره نیغې شوی نه دی نو دا اقرب الی القعود دې په دې صورت کښې هیڅ مضائقه نشته خپل مونځ دې مکمل کړی او که د پاسیدو په وخت خپې نیغې کړې نو باقی بدن سره د دې چه کوگ وی خودا سړې اقرب الی القیام دې اوس راگرځیدل جائز نه دی او سجده سهولازم ده.

الفصل الثالث

۱۴۱- د مازیگر مونځ درې رکعتو کولو صورت

۱۴۱- (۱) [۸] عَنْ عُمَرَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - صَلَّى الْعَفَّةَ وَسَلَّمَ فِي ثَلَاثِ رَكَعَاتٍ ① ثُمَّ دَخَلَ مَنْزِلَهُ ② فَقَامَ إِلَيْهِ رَجُلٌ يُقَالُ لَهُ الْخُرْبَاقُ وَكَانَ فِي يَدَيْهِ طَوْلٌ ③ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! فَذَكَرْتُكَ صَنِيعَهُ ④ وَخَرَجَ غَضَبَانُ يُجَرِّدَا عَنْهُ حَتَّى أَتَيْتَنِي إِلَى النَّاسِ ⑤ فَقَالَ: أَصَدَقَ هَذَا؟ قَالُوا نَعَمْ! ⑥ فَصَلَّى رُكْعَةً ثُمَّ سَلَّمَ ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيْنِ ثُمَّ سَلَّمَ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① عمران ابن حصین رضی اللہ عنہ فرمایي چې (یوه ورځ) رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم د مازیگر مونځ ورکړو او درې رکعاته کولو سره یې سلام وگرځولو ② او کور ته یې تشریف یوړ ③ یو سړی چې د هغه نوم خرباق وو او د هغه لاسونه لږ اوږده وو (یعني ذوالیدین) ودریدو ④ او عرض یې وکړو چې یا رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم او هغه (یعني ذوالیدین) واقعہ بیان کړه (یعني درې رکعاته کولو سره د سلام وگرځولو په باره کې یې ذکر وکړو) ⑤ د دې اوریدو سره حضور صلی اللہ علیہ وسلم په غصه کې خپل خادر مبارک راښکلو سره بهر ووتلو او خلقو ته (په مسجد کې) ورسیدو ⑥ او وي فرمایل آیا ذوالیدین رښتیا وایي؟ صحابو رضی اللہ عنہم عرض وکړو چې رښتیا وایي ⑦ نو حضور صلی اللہ علیہ وسلم یو رکعت وکړه بیا یې سلام وگرځولو او د سهوه دوه سجدي کولو سره یې سلام وگرځول، (مسلم)

هل اللغات: ① منزلة: ای مخزنه، کور خپل ته. ② صنيعة: عمل د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم چې په مانځه کښې خطا کیدل وو.

تسهيلات:-

قوله: صَلَّى الْعَفَّةَ وَسَلَّمَ فِي ثَلَاثِ رَكَعَاتٍ:-

① اخرجه مسلم كتاب المساجد ومواضع الصلاة/ باب السهوا في الصلاة والسجود له (رقم) ۱۰۱ - (۵۷۴) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/ باب فيمن سلم من نيتين أو ثلاث ساهيا (رقم) ۱۲۱۵

دلیس کریم ﷺ مخففه په مانځه کښې د سوي مقامات :-

- ① اوله قعه کښې ، لکه څنگه چې د حضرت عبدالله بن بجینه ؓ روایت کښې دی .
 - ② آخری دوؤ رکعتونو کښې لکه څنگه چې د ذوالیدین په واقعه کښې دی .
 - ③ آخری رکعات کښې لکه څنگه چې د حضرت خریاق ؓ په مذکوره روایت کښې دی .
 - ④ د پنځم رکعت زیاتوالی سره ، لکه څنگه چې د عبدالله بن مسعود ؓ روایت کښې دی .
- ۱۰۲۲- په مانځه کښې د کمورکعتونو شک واقع کیدو حکم

۱۰۲۲- (۹۱) [۱] وَعَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ: «مَنْ صَلَّى صَلَاةً يَشْكُ فِي النَّقْصَانِ» [۲] فَلْيُصَلِّ حَتَّى يَشْكُ فِي الزِّيَادَةِ» [۳]، رَوَاهُ أَحْمَدُ.

توجه ①: عبدالرحمن ابن عوف ؓ فرمایي چې ما د رسول الله ﷺ څخه اوریدلي دي چې کوم سري ته چې په لمانځه کولو کې د کمي شک شي [۲] نو هغه ته پکار دي چې هغه نور وکړي تر دې چې د زیاتي شک پې شي . (احمد) .

تسهيلات :-

نوډ :- ددې حدیث تسهیل په تفصیل سره بل ځانې کښې ذکر دي

[۳۷/۲۱] بَابِ سُجُودِ الْقُرْآنِ

د قرآن د سجدو بیان

خلاصة الباب :-

فيه خمسة عشر حديثاً مشتملة على خمس مسائل:

- ① مواضع سجود التلاوة في القرآن: ١، ٢، ٥، ٧، ٨، ١٤، ١٥.
- ② وجوب سجدة التلاوة بالسماع: ٣، ٩، ١٠.
- ③ ترك سجود السهو في بعض الصور: ٤، ١١.
- ④ عدد سجود التلاوة: ٦.
- ⑤ الذكر المنون في سجدة التلاوة: ١٢، ١٣.

د تلاوت د سجدې د قرآن مخففه ثبوت :-

- ① وقال الله تعالى ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ﴾ (سورت حج) [حج: ٧٧]
- ② قال الله تعالى ﴿وَأَذْفَرُنْهُمْ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ﴾ (سورت انشقاق) [انشقاق: ٢١]

د سجده تلاوت په حکم کښې مذهب:-

① د درې واړه امامانو په نيز سجده د تلاوت سنت ده. ② د امام ابوحنيفه رحمته الله عليه د سجده واجب ده

د سجده تلاوت طريقه:- د تلاوت سجده کولو کښې صرف يوه سجده ده مگر دوو تکبيرونو سره ده. يو تکبير د تلو په وخت او دويم تکبير د سجده نه پاسيدو په وخت ده. ددې سجده دپاره غوږونو پورې د لاسونو او چټولو ضرورت نشته دې. دغه شان تشهد او سلام هم ضرورت نشته دې. تکبير لوستلو سره پاسيدل پخپله سلام دې. د تلاوت د سجده دپاره نيت وي مگر دآيت د تعين ضرورت نشته او کوم وخت چه آيت اولوستلو او فوراً نې سجده اوکړه نو د نيت هم ضرورت نشته دې.

د سجده تلاوت د صحت شرطونه:- د سجده تلاوت دپاره په اودس کښې کيدل قبله ته مخ کول د کپړو صفا کيدل او ستر او پردي کيدل ضروري دي لکه چه په مانځه کښې ضروري دي.

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

۱۰۲۳- په سورة نجم کښې سجده

۱۰۲۳- (۱) [۱۱] عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - سَجَدَ (بِالنَّجْمِ) ② وَنَجَّدَ مَعَهُ الْمُسْلِمُونَ وَالْمُسْلِمُونَ وَالْحَيُّ وَالْإِنْسُ» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمه: ② ابن عباس رضي الله عنهما فرمايي چې رسول الله صلی الله علیه و آله په سورة نجم کې سجده وکړه ② نو د حضور صلی الله علیه و آله سره مسلمانانو، مشرکانو، جناتو او ټولو سرو (هم) سجده وکړه. (بخاري)

تسهيلات:-

نوله: وَالْحَيُّ وَالْإِنْسُ:

په تالي او سامع دواړو د سجده وجوب:- يعنی حضور ياک صلی الله علیه و آله د سورت نجم د سجده والا آيت اولوستلو نو حضور ياک صلی الله علیه و آله سجده اوکړه او ورسره مسلمانانو هم سجده اوکړه. د کوم نه چه ثابت شوه چه د تلاوت سجده لوستونکو او او اوريدونکو ټولو باندې يو شان سجده واجبېږي.

نوله: وَالْمُسْلِمُونَ وَالْحَيُّ وَالْإِنْسُ:

د ټولو په سجده کولو کښې درې احوال:- ① يعنی مشرکانو، پيريانو او انسانانو هم سجده اوکړه يعنی د تکوين په توگه ټول الله تعالی په سجده کښې راگزار کړل او د قرآن کریم اعجاز ښکاره شو.

① اخرجه البخاري كتاب الجمعة / باب «فما سجدوا له» [ص: ۱۴۲] واعدوا - [النجم: ۶۲] (رقم- ۴۸۶۲) و الترمذی كتاب السفر / باب ما جاء في السجدة في النجم (رقم- ۵۷۵)

① حضور پاک ﷺ دے اللہ تعالیٰ پہ حکم سرہ سجدہ اوکړه، مسلمانانو دے رسول الله ﷺ په اطاعت کښې سجدہ اوکړه. ټولو حاضرینو سجدہ اوکړه که هغه د جناتونه وو او که د انسانانو نه وو څوک هم چه هلته حاضر وو ټولو سجدہ اوکړه.

② چه مشرکانو کله د الله تعالیٰ نعم باهره او قدرت کامله او کتلو او وایوریدو نو په هغوی باندې سطوت الهی او د عظمت لایزال داسې اثر پریوتلو چه هغوی بغیر د اختیار نه په سجدہ کښې راپریوتل.

د مشرکانو د سجدې کولو په سبب کښې موضوعی قول ۱- ابلیس د حضور پاک ﷺ د لوستلو نه پس آواز ورکړو مَلِكُ الْغَرَانِقِ الْعَلِيِّ وَانْ شَعَاعَيْنِ لَتَرَجَى دې اوریدو سره کافران خوشحال شو او په سجدو کښې راپریوتل. مگر راجع دادی

ه قول مذکور تودید، - د غرانیق دا د خان نه جوړه شوې قصه د نبوت د شان خلاف ده. زنادقه د خان نه جوړه کړې ده او تقریباً ټولو قابل اعتماد مفسرینو حضراتو دې ته غیر ثابت او غلط وئیلی دی.

۱۰۲۳- د سورة انشقاق او د سورة علق سجدې

۱۰۲۳- (۲) [۲] عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: «سَجَدَ ثَامَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي: ﴿إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ﴾ [الانشقاق: ۱]، وَ﴿اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ﴾ [العلق: ۱]»، رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① ابوهریره رضی الله عنہ فرمایي چې مونږ د رسول ﷺ سره په سورة انشقاق یعنی: إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ او په سورة علق یعنی: اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ کې سجدہ وکړه. (مسلم)

تفصیلات:-

د قرآن پاک د سجدو سورتونه:- ① سورت اعراف ② سورت رعد ③ سورت نحل ④

سورت بنی اسرائیل ⑤ سورت مریم ⑥ سورت حج دویمه رکوع کښې ⑦ سورت فرقان ⑧ سورت نمل ⑨ الم تنزیل السجده ⑩ سورت ص ⑪ سورت حم الجسده ⑫ سورت نجم ⑬ سورت انشقاق سورت علق

نوله: فی إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ:

د سجدو په تعداد او مقاماتو کښې د اختلاف سبب:- د احادیثو نه مختلف سورتونو کښې سجدې ثابت شوی دی لیکن په بیان کښې تفاوت دي. بعض روایاتو کښې د سجدې تعین

(۱) اخرجه مسلم کتاب المساجد ومواضع الصلاة/ باب سجود التلاوة (رقم- ۱۰۷ - ۵۷۸) و الترمذی باب فی السجدة فی: «اقرأ باسم ربك الذي خلق» [العلق: ۱] و «إذا السماء انشقت» [الانشقاق: ۱] (رقم- ۵۷۳) والنسائي كتاب الافتتاح/باب السجود فی إذا السماء انشقت (رقم- ۹۶۳) وابن ماجة كتاب إقامة الصلاة. والسنه فيها/باب عدد سجود القرآن (رقم- ۱۰۵۸)

يوشان دې اوبعض رواياتو کښې په بل انداز سره دې. په دې وجه د قرآن کریم د سجود تعداد کښې او د سجود په مقاماتو کښې د فقهاء کرامو لېشان اختلاف دې.

د قرآني سجود په تعداد او مواضع کښې مذاهب:-

① دامام مالک رحمته الله په نیز مفصلات یعنی سورت نجم، سورت انشقاق او سورت علق کښې سجده نشته دې لهدا دهغوی په نیز د سجودتعداد یولس دې.

② دامام شافعی رحمته الله په نیز په قرآن پاک کښې ټولې څوارلس سجدي دی لیکن د سورت په تعین کښې فرق دې هغوی فرمائی سورت "ص" کښې سجده نشته دې او په سورت حج کښې د یوې سجدي په ځانی دوه سجدي دی نو ټولې څوارلس سجدي شوي.

③ دامام احمدبن حنبل رحمته الله په نیز قرآن کښې ټولې پنځلس سجدي دی دوه په سورت حج کښې د شوافع په شان دوه سجدي مني او په سورت "ص" کښې هم د احنافو په شان سجده مني نو پنځلس سجدي شوي.

④ د احنافو په نیز په قرآن کښې ټولې څوارلس سجدي دی لیکن په سورت حج کښې یوه سجده ده او په سورت "ص" کښې هم سجده ده دغه شان ټولې څوارلس سجدي شوي.

د اول فریق اول دلیل:- ① ددوی مستدل د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما روایت دې کوم چه د دویم فصل حدیث نمبر ۱۱ دې الفاظ یې دا دی: "عن ابن عباس رضی الله عنهما ان النبی صلی الله علیه وسلم لم یسجد فی شیء من البصل منذ تحول الی المدینة" (رواه ابوداؤد)

د سورت حجرات نه د قرآن د آخرې پورې وړو صورتونو ته مفصلات وائی. لهدا دامام مالک رحمته الله په نیز درې سجدي کمې شوي نو یولس پاتې شوي.

د اول فریق د اول دلیل دوه جواونه:- ① د ابن عباس رضی الله عنهما هغه روایت قابل استدلال نه دې. امام احمد بن حنبل رحمته الله او یحیی بن معین رحمته الله او ابوحاتم رحمته الله دا ضعیف ګرځولي دې ددې په مقابله کښې د حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت قوی دې په کوم کښې چه د مفصلات د سجود ثبوت دې. ابن عبدالبر رحمته الله د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما روایت ته منکړو ټیلي دې.

② د حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما روایت دپاره ناسخ دې.

د اول فریق دویم دلیل:- ② حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه روایت نمبر ۴ هم د دوی مستدل دې. چه حضور اکرم صلی الله علیه و آله په سورت نجم کښې سجده اونه کړه.

د اول فریق د دویم دلیل جواب:- زر سجده نه کول دعدم سجده دلیل نه دې کیډي شی چه هغه وخت حضور پاک صلی الله علیه و آله د څه عذر د وجې نه سجده نه وی کړې او روستوئی کړې وی ځکه چه په سجده تلاوت کښې تاخیر کول نه منع دی اونه مکروه.

د دویم فریق اول دلیل:- ① د حضرت عقبه بن عامر رضی الله عنه روایت د دوی مستدل دې کوم

چې د دې باب حديث نمبر ۷ دې د کوم يوڅو الفاظ چه دادی: "قلت يا رسول الله لمثلت سورة الحج بان لها سجدتين قال نعم"

د دويم فريقتي د اول دليل جواب: - د دې حديث مبارك ټول مدار په (۱) ابن لهيعة دې چه د هغه ضعف (۲) مشهور دي.

د دويم فريقتي د دويم دليل: - د سورت "ص" د عدم سجده ي دپاره د دوی مستدل د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما حديث نمبر ۵ دې په کوم کښې چه دا الفاظ دی "سجدة ص ليس من عزائم السجود".

د دويم فريقتي د دويم دليل جواب: - پخپله د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما روايت په آخره کښې د حضرت مجاهد رضي الله عنه په حواله سره د سورت "ص" د سجدي ثبوت او وجوب مذکور دي. لهدا د دې روايت د شروع د الفاظ مطلب دادې چه "ليس من عزائم السجود" يعنی فرض نه دي بلکه واجب دي يا سنت دي مگر ثابت دي. لهدا د دې نه د شوافع استدلال صحيح نه دي. هم پخپله د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه په دې باب کښې د فصل ثالث آخری حديث نمبر ۱۵ نه د سورت "ص" د سجده ثبوت منقول دي حضور پاك ﷺ فرمايلى دي "سجدهاؤدتوبة ونجدها شكرًا" د دې نه پس د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما ليس من عزائم السجود" محتمل الفاظ نه يو ثابت شوې سجده نه انکار کول ډير زيات بعيد معلومېږي حالانکه حضرت عمر فاروق رضي الله عنه او حضرت ابن عمر رضي الله عنهما به د دې سجدي اهتمام کولو.

د دويم فريقتي د اول دليل: - د دوی مستدل د فصل ثاني د حضرت عمرو بن العاص رضي الله عنه حديث دې په کوم کښې چه په واضحه توگه دا الفاظ موجود دي "عش عشرة سجدة في القرآن منها ثلاث في المفصل وفي سورة الحج سجدتين" (ابوداؤد ابن ماجه)

د دويم فريقتي د اول دليل جواب: - د سورة حج دويمه سجده داسې ده چه دې کښې درکوع اود سجود دواړو په ځانې حکم ورکړې شوې دي (۳) اود قرآن کریم اسلوب دادې چه کوم ځانې سجده تلاوت وي هتله صرف د سجدي يا صرف درکوع ذکر (۴) وي او چه

(۱) او حديث رواه احمد و ابوداؤد و الدار قطني و الحاكم و البيهقي ايضا كلهم س من طريق ابن لهيعة كذا في المعارف (ج/ ۵ ص/ ۸۱) مرتب عفي عنه -

(۲) د ابن لهيعة باره کښې درس ترمذی کښې په اول کښې تير شوی دي (مرتب عفي عنه) -
(۳) لکه ارشاد دي چه ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَاقْعُوا الْخَبَرَ لَعَلَّكُمْ تَفْلَحُونَ﴾ (۱) ايت نمبر ۷۷ پاره نمبر ۱۷ مرتب عفي عنه

(۴) لکه چه په ټولو روايتونو کښې صرف د سجدي ذکر دي البته په سورة ص کښې صرف د رکوع ذکر دي ﴿وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ﴾ (۲) -

دواړو کوم ځانې جمع شوې وی نو هلته سجده تلاوت (۱) نه وی لکه (۲) یُرْتَمِ الْأُتْرُقُ الْبَیِّنَاتُ
اَسْجُدُوا لِذَکُمْنِ مَعَ الرَّکْعَتِ

د دویم فریق دویم دلیل ۱- امام احمد رحمته الله علیه د سورت "ص" سجده هم منی نو ټولې پنځلس شوې په دې باندې د هغوی دلیل د حضرت ابن عباس رضی الله عنه مجاهد حدیث نمبر (۱۰۲۸)، دې "قال مجاهد قلت لابن عباس السجدة فی ص فقرأ الخ" یعنی په سورت "ص" کښې سجده شته.

د دویم فریق دویم دلیل جواب ۱- د دې جواب هم په دې بحث کښې د دویم فریق د دویم دلیل جواب په عنوان سره هم نژدې تیر شوې دې.

د علومو فریق د لامل ۱- ① ددوی د سورت "ص" د سجده په ثبوت باندې هم دغه د ابن عباس رضی الله عنه حدیث نمبر نه د مجاهد والاروایت نه استدلال کړې دې

② د سورت حج د یوې سجده په ثابتولو باندې د دوی نقلی دلیل د حضرت ابن عباس رضی الله عنه روایت دې "عن ابن عباس قال فی سجود الحج الاول عزيمة والاخر تعلیم" (طحاوی ج ۱ ص ۲۴۹)

③ ابو حمزه هم د حضرت ابن عباس رضی الله عنه روایت نقل کړې دې "قال فی الحج سجدة" یعنی په سورت حج کښې یوه سجده ده.

④ امام محمد رحمته الله علیه په موطا محمد کښې د حضرت ابن عباس رضی الله عنه بېلابېله کښې داسې روایت نقل کړې دې "کان ابن عباس لایو فی سورة الحج الاسجدة واحدة الاولى"

⑤ د مجاهد رحمته الله علیه اثر هم د دوی مستدل دې. الفاظ دادی "السجدة الاخرة فی الحج انما هی موعظة لیست بسجدة"

⑥ عقلی دلیل دا دې. چه هلته د دوو سجودو ذکرې شک موجود دې لیکن په دې کښې دویمه سجده صلوته ده تلاوته نه دې یعنی هغه د مانخه والاسجده ده او په دې باندې قرینه هم ده ځکه چه هغې سره د وارکعوا لفظ موجود دې.

د سجده تلاوت بعضې مسائل: فقهاو لیکلی دی چه د تلاوت په دوران کښې د سجده نه بېج کیدلو دپاره د سجده والا آیت پریخودل مکروه دی. په مانخه کښې که د تلاوت سجده راشی نو سجده کول پکار دی. که په سجده باندې قراءت ختم کړې شی اور کوع ته لارشی او هم په

س فَقَرَرْنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنْ لَهُ عِدَّتَانِ لَزُلْفَى وَحُسْنُ مَقَاسٍ ﴿۳۷﴾ درکوع او دسجده ذکر په یو آیت دسجده کښې هم نشته دې س سوا د سورة حج نه او ددویمې متکلم فیه سجده نه چه ددې سره متعلق آیت کښې د دواړو ذکر دې ﴿يَتْلَاهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اَرْكَعُوا وَاَسْجُدُوا وَاَعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَاقْعُوا الْخَرَقَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾ ﴿۳۸﴾ الايت نمبر ۷۷ پاره ۱۷ مرتب عفی عنه-

(۱) اوگورنی معارف القرآن (ج ۶، ص ۲۸۸) سورة الحج ایت نمبر ۷۷ مرتب عفی عنه-

(۲) ایت نمبر ۴۳ سورة ال عمران پاره فرمانی چه -

ركوع د سجده تلاوت نيت هم او كړی نو ادا به شی یا ركوع كښې نى نيت نه دې كړې بلكه د ركوع نه پاسيدو او سجده په تيارو نو ددې سجده په ضمن كښې د تلاوت والا سجده هم ادا كېږي انورالايضاح ۱۱۵

فالحمد - د فقه كتاب نورالايضاح كښې ليكلي دي كه يوسړې د قرآن كريم ټول د سجود والاياتونه په يوځانې كښې قبله ته مخ كړې كيناستو سره اولولې او په هرايت باندې سجده د تلاوت او كړې اوبيا د خپل هريوجائز حاجت دپاره دعا او غواري نو الله تعالى دغه حاجت پوره كوي مجرب ده.

۱۲۵- د سجده تلاوت حكم

۱۲۵- (۱۳۱) وَعَنِ ابْنِ عُمرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقْرَأُ (السَّجْدَةَ) وَتَحْنُ عُنْدَهُ ۲ فَيَسْجُدُ، وَتَسْجُدُ مَعَهُ ۳ فَتَزْجِمُ حَتَّى مَا يَجِدَ أَحَدًا يُجِيبُهُ مُوَضِّعًا يَسْجُدُ عَلَيْهِ» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: ۱ ابن عمر رضي الله عنهما فرمايې ۲ چې رسول الله صلى الله عليه وسلم چې به د سجده (يو ايت) ويلو او مونږ به حضور صلى الله عليه وسلم ته نژدې وو ۳ كله چې به حضور صلى الله عليه وسلم سجده كوله نو مونږ به هم د حضور صلى الله عليه وسلم سره سجده كوله ۴ او (هغه وخت به) زموږ د خلقو دومره اژدهام (گڼه گوڼه) وه چې په مونږ كې به بعضو د تندي لگولو د پاره د سجده كولو ځاي هم نه موندلو. (بخاري مسلم).

هل اللغات: ۱- فَتَزْجِمُ: اَي: تَجَمُّعُهُمْ حَيْثُ صَاقَ الْمَكَانَ عَلَيْنَا: مونږ دومره راجمع شو چه گڼه جوړه شوه.

تسهيلات:-

لوله: وَتَسْجُدُ مَعَهُ، فَتَزْجِمُ:

د سجده تلاوت د وجوب دليل:- يعنى د گټې د وجې نه به په زمكه د سر كيخودو ځانې نه ملاويدو (نومونږ به سجده نه پريخودله بلكه د يو بل په شا به موسجده كوله) ددې روايت نه د سجده تلاوت واجب كيدو ثبوت ملاوړي.

د سجده تلاوت په حكم كښې مذهب:-

په دې مقام كښې د سجده تلاوت د حكم بحث كولى شى.

① د ائمه ثلاثه په نيز سجده د تلاوت سنت ده صاحبين هم جمهورو سره دى.

② د امام ابوحنيفه رحمه الله په نيز سجده د تلاوت واجب على التراخي ده واجب فى الفور نه ده يعنى واجب ده ليكن تاخير سره ادا كيدې شى.

(۱) اخرجه البخارى كتاب الجمعة / باب ازدحام الناس إذا قرأ الإمام السجدة (رقم- ۱۰۷۶) ومسلم كتاب المساجد ومواضع الصلاة / باب سجود التلاوة (رقم- ۱۰۴ - (۵۷۵)

د اول فریق دلائل :- ① هغه ټول روایات د دوی مستدل د دوی د کومو نه چه معلومیدې چه بعضي وخت نبي کریم ﷺ د سجدي آيت تلاوت کړې او سجده ئی نه ده کړې. نو سجده نه کول د دې خبرې دليل دې چه دا واجب نه ده. چنانچه د حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه روایت نمبر ۲ کښې "فلم يسجد" الفاظ موجود دی.

د اول دليل دوه جوابونه :- ① هم د دغه سورت نجم د سجدي باره کښې حضرت ابن عباس رضی الله عنه فرمائی چه حضور پاک ﷺ ، مسلمانانو، عامو انسانانو او پیرانو ټولو سجده او کړه. نو د حضرت زید رضی الله عنه د روایت مطلب به دا اخستې شی چه فوری توگه باندې حضور پاک ﷺ سجده اونه کړه روستوئې او کړه. احناف هم د واجب علی الفور قائل نه دی بلکه د واجب علی التراخی قائل دی.

② د جواز د بیانولو دپاره تاخیر کړې.

د اول فریق دویم دليل :- ② د حضرت عمر رضی الله عنه اثر هم د دوی مستدل دې کوم چه ترمذی کښې ذکر دې الفاظ ئی داسې دی: «ان الله لم یکتب علینا السجود الا ان نشاء» د دې روایت نه صفا معلومیدې چه حضرت عمر رضی الله عنه د تلاوت سجده فرض یا واجب نه گنځله.

د اول فریق د دویم دليل جواب :- د مرفوع حدیث په موجود گئی کښې اثر نه شی پیش کولې. په اثر کښې د تاویل او خصوصی احوالو څه وجه کیدې شی. او د مسلم د مرفوع حدیث په حکم کښې د هیڅ تاویل گنجائش نشته دې.

د دویم فریق دلائل :- ① د حضرت ابوهریره رضی الله عنه روایت د دوی مستدل دې د کوم الفاظ چه دادی: «اذ قرء ابن آدم السجدة اعتزل الشيطان يكي يتول بأوله امر ابن آدم بالسجود فجدف له الجنة وامر بالسجود فآبى فلن النار» (مسلم)

طریقه د استدلال :- په دې حدیث کښې د تلاوت د سجدي دپاره "امر" لفظ راغلې دې یعنی بنیاد م ته د سجدي حکم الله تعالی ورکړې دې. دا د وجوب دليل دې. بل په دې روایت کښې د سجدي په ترک کولو باندې د اور وعید اورولې شوې دې کوم چه د واجب په ترک کولو باندې کیدې شی. دا قول که چرې د شیطان دې لیکن حضور پاک ﷺ چه کله نقل کړو او په دې باندې سکوت او فرمائیلو نواوس دا یو مرفوع مستند حدیث دې د کوم نه چه احنافو استدلال کړې دې.

② زیر بحث روایت د دوی مستدل دې په کوم کښې چه دی د سختې گنځې او سختې د پروالی د خلقو صحابه کرامو به د تلاوت سجده کوله او دائی ضروری گنځله کوم چه د وجوب دليل دې.

③ د قرآن د سجدي والا هغه آیاتونه دی په کوم کښې چه د امر صیغې راغلی دی او سجده نه کولو باندې سخت وعید اورولې شوې دې. بل د کافرانو د سجدي نه په انکار کولو

باندې دهغوی مذمت بیان کړې شوې دي او مسلمانانوته دهغه انبياء گرامو اتباع اود هغوی په نقش قدم باندې د تللو د پاره ونيلى شوى دى. دا ټول داسې امور دى د کوم په نتیجه کښې چه سجده کول واجب کيدې شى

⑤ دې خبرې ته هم کتل پکار دى چه مونږ څومره اهم عبادت دې بيا په دې کښې قيام او قرات فرض دې ددې فرض دوران کښې که د سجدي والايت راځي نو د شريعت حکم دې چه فرض موقوف کړه اول سجده اوکړه. دا اهتمام او انتظام ددې خبرې ښکاره ثبوت دې چه د تلاوت سجده واجب ده.

۱۰۲۱- په سورة نجم کښې د سجدي نفى

۱۰۲۱- (۳) «وَعَنْ زَيْدِ بْنِ كَابِتٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «قَرَأْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- (وَالنَّجْمِ)، فَلَمْ يُسْجِدْ فِيهَا»، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: ① زيد بن ثابت رضي الله عنه فرمايې چې ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم په مخکې د سورة نجم تلاوت وکړو او حضور صلى الله عليه وسلم په هغې کې سجده ونه کړه. (بخاري مسلم، تسهيلات:-)

قوله: فَلَمْ يُسْجِدْ فِيهَا

دامام مالک د مذهب مستدل:- په دې مقام کښې نبی کریم صلى الله عليه وسلم سجده نه ده کړې اود امام مالک مذهب دې چې په مفصلات کښې سجده نشته.

د مستدل څخه دوه جوايونه:- د دې څخه دا نه لازميږي چې نبی کریم صلى الله عليه وسلم په روسته هم سجده نه وي کړې کيدې شى روسته نې کړى وي ځکه چې سجده على الفور واجب نه ده.

⑦ په حديث نمبر ۱۰۳۷ کښې راغلى دى چې نبی کریم په سورة نجم کښې سجده کړې وه اودا قانون دى چې کله نفى او اثبات راشي نو ترجيح به اثبات لره وي.

۱۰۲۲- د سورة ص سجده

۱۰۲۲- (۵) «وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «(سُجْدَةُ) (ص)، أَيْسَ مِنْ عَزَائِمِ السُّجُودِ» وَكَذَلِكَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- يُسْجِدُ فِيهَا».

ترجمه: ① د ابن عباس رضي الله عنه په بار کې روايت دي چې هغه وفرمايل چې د سورة ص سجده د ډير تاكيدې سجدو څخه نه ده ② او ما رسول الله صلى الله عليه وسلم په دې سورة کې په سجده كولو

① أخرجه البخارى كتاب الجمعة/ باب من قرأ السجدة ولم يسجد (رقم- ۱۰۷۲) ومسلم كتاب المساجد ومواضع الصلاة/ باب سجود التلاوة (رقم) ۱۰۶ - (۵۷۷) وابوداود كتاب الصلاة/باب من لم ير السجود فى الفصل (رقم- ۱۴۰۴) والترمذى فى كتاب السفر/باب ما جاء من لم يسجد فيه (رقم- ۵۷۶)

② أخرجه البخارى كتاب الجمعة/ باب سجدة ص (رقم- ۱۰۶۹) والترمذى فى كتاب السفر/باب ما جاء فى السجدة فى ص (رقم- ۵۷۷) والدارمى فى كتاب الصلاة/باب السجود فى ص (رقم- ۱۵۰۸)

ليدلي دي

هل اللغات:- ① عزايه: دا دعزيزمة جمع ده، د زره قصد ته وائي، اى الحكم الثابت بالاصالة: چه مستقل طور سره ثابت وي.

تسهيلات:-

نوله: كَيْسَ مِنْ عَزَائِمِ السُّجُودِ

دعزائم السجود مطلب:- ددې مطلب دادې چې د سورة صاد سجده په موكدو سجود كښي نه ده. مطلب دادې چې دا فرض نه ده بلكه واجب ده. علماء كرامو ليكلي دي چې دا سجده نبي كريم ﷺ د حضرت داود عليه السلام په موافقت كښي كړې وه، كله چې حضرت داود عليه السلام د توبي په قبلیدو د شكراني په طور سجده كړې وه.

۱۰۲۸- (۱۰۱) [۱۰۱] وَفِي رِوَايَةٍ: قَالَ مُجَاهِدٌ: قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ: [۱۰۲] أَالسُّجُودُ فِي (ص) [۱۰۲] فَقَرَأَ: ﴿وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسَلَمَانَ﴾ [الأنعام: ۸۳] حَتَّى أَتَى ﴿فَبَدَّاهُمُ اقْتِدَاءَ﴾ [الأنعام: ۹۰] فَقَالَ: نَبِيُّكُمْ- صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ- مِنْ أَمْرٍ أَنْ يَقْتَدَى بِهِمْ، رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: ① او په يوروايت كې دي چې د مجاهد بيان دي چه ما د ابن عباس رښته څخه پوښتنه وكړه ② چې آيا زه په سورة ص كې سجده وكړم؟ ③ نوابن عباس رښته دا آيت وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسَلَمَانَ حَتَّى أَتَى فَبَدَّاهُمُ اقْتِدَاءَ وويلو ④ او وي فرمايل ستاسو نبي ﷺ هم د هغه خلقو څخه دي چې هغوى ته د مخكښو نبيانو د اتباع حكم وو. (بخاري).

تسهيلات:- نوله: أَنْ يَقْتَدَى بِهِمْ

د اقتداء مخه هډه:- دحديث پاك د آخرى جملې مطلب دادې چې كله نبي كريم ﷺ د ماقبل انبياء كرامو په موافقت كښي سجده كوى نو مونږ ته پكار دى چې مونږ په طريق اولى د نبي كريم ﷺ د حكم اتباع وكړو. نبي كريم ﷺ د انبياء سابقه متبع نه دي بلكه د هغوى مقتداء دي، اود ټولو انبياء كرامو د كمالاتو جامع دى. لهذا قل بل ملة ابراهيم حنيفا كښي د اطاعت څخه مراد موافقت دي. اقتداء او اتباع نه ده.

الفصل الثانی

۱۰۲۹- په قرآن كښي د سجودو شمار

۱۰۲۹- (۶۱) [۶۱] عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۶۲] «أَقْرَأَنِي رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -

(۱) اخرجه البخارى كتاب تفسير القرآن/ باب قوله: يا اولئك الذين هدى الله فبهداهم اقتدا _ [الأنعام: ۹۰] (رقم- ۴۶۳۲)
(۲) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب تفرع أبواب السجود، وكم سجدة فى القرآن (رقم- ۱۴۰۱) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/ باب عدد سجود القرآن (رقم- ۱۰۵۷)

ثَمَنَ عَشْرَةَ سَجْدَةً فِي الْقُرْآنِ، [۲] مِنْهَا ثَلَاثٌ فِي الْمُفْصَلِ، وَفِي سُورَةِ (الْحَجَرِ)، سَجْدَتَيْنِ، «رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةَ.

ترجمه: [۱] عمرو ابن العاص رضي الله عنه وايي [۲] چې رسول الله ﷺ هغه (يعني عمرو ابن العاص رضي الله عنه) ته په قرآن کې پنځلس سجدي اولوستلې [۳] په هغه کې درې خو په مفصل سورتونو کې دي او دوه سجدي په سورة حج کې دي، (ابوداود، ابن ماجه)

هل المصنف: ① المُفْصَل: مفصلات (د سورة حُجرات نه تر د قرآن آخره پورې سورتونه مراد دي او دې ته مفصلات ځکه وائی چه په دې کښې د قرآن د ټولو مضامينو اجمال تفصيل سره ذکر شوې دي).

تسهيلات:-

نوله: وَفِي سُورَةِ (الْحَجَرِ)، سَجْدَتَيْنِ

په سورة حج کښې د دوو سجودو کولو استحباب:- دا حديث دامام احمد رحمته الله عليه دليل دي او واضح تر دليل دي هغه د پنځلسو سجودو قائل دي. احنافو د يوڅو نورو روايتونو او آثارو د وجې نه په سورت حج کښې د يوې سجدي قول کړې دي. که چرې په دې کښې په دوو سجودو باندې عمل اوکړې شي نو اختلاف به ختم شي اوڅه ښه کار به اوشي. فتح الملهم کښې علامه شبير احمد عثمانی رحمته الله عليه خيال هم دې طرف ته دي د سورت حج دويمه سجده د حديث نه ثابته ده. بنده عاجز راقم الحروف ددې نه وړاندې په دې باندې عمل نه دي کړې. آينده به ان شاء الله په دې حديث باندې عمل کوم او د سورت حج په دواړو سجودو باندې به عمل کيږي.

د مشکوة په بعض نسخو کښې قرأه په ځانې اقرأني دي يعنې حضور پاك ﷺ ماته د لوستلو حکم اوکړو. ددې لفظ دا يو مطلب دي. بعض شارحينو دا مطلب اخستې دي چه اقرأني د اعلني په معنى کښې دي حضور پاك ﷺ ماته پنځلس سجدي اوخودلې دا مطلب زيات واضح دي.

۱۰۳۰-د دوو سجودو په وجه د سورة حج فضيلت

۱۰۳۰- (۱) [۴] وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۵] «قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقُلْتَ سُورَةَ (الْحَجَرِ) بَأَنَ فِيهَا سَجْدَتَيْنِ؟» قَالَ: "نَعَمْ، وَمَنْ لَمْ يَسْجُدْهُمَا فَلَا يَقْرَأْهُمَا"، «رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ لَيْسَ إِسْنَادُهُ بِالْقَوِي» [۶] وَفِي "المصابيح": "فَلَا يَقْرَأُهَا"، كَمَا فِي شَرْحِ السُّنَّةِ.

ترجمه: [۱] عقبه ابن عامر رضي الله عنه فرمايي [۲] چې ما رسول الله ﷺ ته عرض وکړو چې يا رسول الله ﷺ سورة حج ته ځکه فضيلت حاصل دي چې په دي کې دوه سجدي دي؟ [۳]

(۱) اخرجه ابوداود في كتاب الصلاة، باب تفریع أبواب السجود، وکم سجدة فی القرآن (رقم- ۱۴۰۲) والترمذی باب فی السجدة فی الحج (رقم- ۵۷۸)

رسول الله ﷺ و فرمايل هو، كوم سري چې دا دواړي سجدي نه كوي هغه دي د دې دواړو سجده آيتونه نه وايي، ابو داؤد ترمذي، [۳] امام ترمذي رحمه الله فرمايي چه د دې حديث اسناد قوي نه دي [۴] او په مصابيح كې په مثل د شرح السنة فلا يقرأها «نو هغه دي دا سورت نه وايي، الفاظ دي.

تسهيلات :-

نوله: وَمَنْ لَمْ يَجِدْهُمَا فَلَا يقرأها:

دويمې نسخې په وړنړا كېنې د حديث مطلب :- د مشكوة د يو بله صحيح نسخه كېنې د «فلا يقرأها» په ثاني د «فلما يقرأها» الفاظ دي. دهغې نسخې په وړنړا كېنې به د حضرت نبي كريم ﷺ د ارشاد مطلب دا وي چې چا هغه دواړه سجدي او نه كړي نو گويا كه هغه هډو كړي نه وي، يعنى كله چې هغه په آيت مبارك باندې عمل اونه كړو نو دهغه ادا كول او نه ادا كول برابر دي.

۱۰۳۱-۵ سورة الم تنزيل سجده

۱۰۳۱- (۸) وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - سَجَدَ فِي صَلَاةِ الظُّهْرِ [۱] ثُمَّ قَامَ فَرَكَمَ، قَرَأَ أَنَّهُ قَرَأَ (تَنْزِيلَ السَّجْدَةِ)»، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: [۱] ابن عمر رحمه الله فرمايي چې (يوه ورځ) رسول الله ﷺ د ماسپڅين په لمانځه كې سجده وكړه [۲] او ودرېدلو بيا يې ركوع وكړه او د خلقو دا گمان وو چې رسول الله ﷺ سورة الم تنزيل السجده ويلي دي. (ابو داؤد).

تسهيلات :-

نوله: فَرَكَمَ:

په مانځه كېنې د سجدي كولو دوه صورتونه :-

- يعنى حضور پاك ﷺ سجده د تلاوت او كړه او كله چه واپس شونوياني فوراً ركوع او كړه د سورت باقى حصه نى اونه لوستله دا صورت هم جائز دي
 - دويم صورت دا دي چې د سورت باقى حصه اولوستلې شى. اودا صورت زيات افضل دي
- د نبي كريم ﷺ د اول صورت اختيارولو وجه :-** كيدې شى چه حضور پاك ﷺ د جواز د بيان د پاره داسې او كړه. بل دا صورت افضل او اولى وو چه حضور پاك ﷺ سجدي ته لاړو نو سجده د تلاوت به ادا شى مگر مستقل سجدي ته تلل افضل دى حضور پاك ﷺ په افضل باندې عمل او كړو. نن صباد حرمين شريفين انمه هم دغه شان كوى.

(۱) اخرجه ابو داود فى كتاب الصلاة، باب قدر القراءة فى صلاة الظهر والعصر (رقم- ۸۰۷)

۱۳۲-۵ سجده تلاوت په قاري او سامع دواړو باندې وجوب

۱۳۲- (۱) [۹] وَعَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقْرَأُ عَلَيْنَا الْقُرْآنَ ۖ فَإِذَا مَرَّ بِالسَّجْدَةِ، كَبَّرُوا سَجْدًا وَسَجَدَ تَامِعَةً»، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجهه: [۱] ابن عمر رضي الله عنهما فرمايي چې رسول الله ﷺ به زمونږ په مخکې قرآن ويلي [۲] او کله چې به د سجدي يو آيت ته ورسيدې نو تکبير به يې ويلي او سجده به يې کوله او مونږ به هم د حضور ﷺ سره سجده کوله. (ابوداود)

تسهيلات: - لوله: کبَّرَ:

د سجده د تلاوت دپاره په تکبير تحريمي اورفع اليدین کښې مذهب: -

- ① شوافع حضرات د سجده تلاوت دپاره تکبير تحريمه اولاسونوپورته کولو قائل دي.
 - ② د تلاوت د سجدي دپاره دآخافو په نيز د تکبير تحريمي اولاسونوپورته کولو ضرورت نشته. د سجدي د تلاوت ته تللو دپاره الله اکبر وئيل کافي دی
- د اول فريق دليل:** - د حضرت عائشه رضي الله عنها د روايت نه معلومېږي چه د سجده تلاوت دپاره اوريدل او الله اکبر وئيل افضل او مستحب دی.
- د دويم فريق دليل:** - دويم فريق د زير بحث حديث څخه استدلال کوي. په کوم کښې چې د تکبير تحريمي اولاسونو پورته کولو ذکر نشته.

۱۳۳- په عام الفتح د سجدي کولو يوه واقعه

۱۳۳- (۱) [۱۰] وَعَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: «إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَرَأَ عَامَ الْفَتْحِ سَجْدَةً، ۖ فَسَجَدَ النَّاسُ كُلُّهُمْ، مِنْهُمْ الرَّاكِبُ وَالسَّاجِدُ عَلَى الْأَرْضِ ۖ ۚ حَتَّىٰ إِنَّ الرَّاكِبَ لَيَسْجُدُ عَلَى يَدَيْهِ»، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجهه: [۱] ابن عمر رضي الله عنهما فرمايي چې رسول الله ﷺ د مكي د فتح په كال د سجدي (يو) آيت او وئيلو [۲] نو ټولو خلقو (د حضور ﷺ سره) د تلاوت سجده وكړه په سجده كونكو كې بعضې خو په سورلو باندې وو او بعضې په زمكه وو [۳] سوارلو والا په خپل لاس باندې سجده كوله. (ابوداود)

هل اللغات: - ① عَامَ الْفَتْحِ: أي: فتح مكة: يعني دفتح مكي په كال.

تسهيلات: -

لوله: مِنْهُمْ الرَّاكِبُ وَالسَّاجِدُ عَلَى الْأَرْضِ

(۱) اخرجه ابوداود في كتاب الصلاة/باب في الرجل يسمع السجدة وهو راكب، وفي غير الصلاة (رقم- ۱۴۱۳) وللداودي كتاب الصلاة/باب السجود في ص (رقم- ۱۵۰۷)

(۲) اخرجه ابوداود في كتاب الصلاة/باب في الرجل يسمع السجدة وهو راكب، وفي غير الصلاة (رقم- ۱۴۱۱)

ه سجده تلاوت دو جوب دليل: - ددې دليل نه واضح دی چې سجده د تلاوت واجب ده ځکه که چېرې واجب نه وې نو د سجده به دومره اهتمام نه کیدو، که څوک په سورلي وو او که پیدل وو ټولو سجده اوکړه.

قوله: حَتَّىٰ إِنَّ الرَّكِيْبَ لَيَسْجُدُ عَلَىٰ يَدَيْهِ

په لاسونو سجده کولو جواز: - د حديث مطلب دادې چې دا سواره پخپلو آسونو وغيره سواره وو، هغوی به خپل لاسونه په زين باندې کيځودل او سجده به ئې کوله او دې سره به هغوی ته لکه د زمکې پشان سختی ملاویده. حضرت ابن ملک رحمه الله عليه فرماني چې ددې نه دا خبره ثابته شوه که يو کس خټ تپت کړی او په خپلو لاسونو باندې سجده اوکړی نو د هغه سجده به جائز وی.

۱۰۳۲- په مفصل سورتونو کښې سجده

۱۰۳۲- (۱) [۱۱۱] وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، [۲] «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَمْ يَسْجُدْ شَيْءًا مِنَ الْمُفْصَلِ [۳] مُنْذُ تَحَوَّلَ إِلَى الْمَدِينَةِ»، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: ۱) ابن عباس رضي الله عنهما فرمايي [۲] چې رسول الله ﷺ د مفصل په سورتونو کې په هيڅ سورت کې سجده ونه کړه [۳] د کله نه يې چې مديني ته تشریف راوړلو. (ابوداؤد).
هل اللغات: ① مُنْذُ: د افعال مقاربه نه دې ② تَحَوَّلَ: چه راواپس شو، تشریف ئې راوړو.
تسهيلات: -

تعارض: - ددې روايت څخه په واضحه توگه ثابتېږي چه حضور پاك ﷺ په مفصلات کښې سجده د تلاوت نه ده کړې. او د حضرت ابوهريره رضي الله عنه حديث نمبر ۲۱۰۲۴ څخه معلومه ده چې مفصلات کښې حضور پاك سجده کړې
د تعارض لري کولو د ترجيح درې طريقي: -

① د حضرت ابوهريره رضي الله عنه د روايت نه د اثبات اړخ راوځي او د حضرت ابن عباس رضي الله عنه روايت نه د نفی اړخ او په وخت د تعارض اثبات په نفی باندې مقدم وی ځکه چه په اثبات کښې څه زياتی علم وی.

② جمهورو د حضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت راجح گرځولي دي ځکه چه حضرت ابوهريره رضي الله عنه په کال ۷ هجري کښې ايمان راوړلې دې د هغه قول او فعل متاخر دي چه د سابقه حکم دپاره ناسخ جوړيدې شی.

③ د حضرت ابوهريره رضي الله عنه روايت د صحت او قوت په اعتبار سره اعلى او اولی دي لهذا راجح دي.

۱۰۳۵- سجده تلاوت تسبیح

۱۰۳۵- (۱) (۱۳۱) «وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: [۱] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَقُولُ فِي سُجُودِ الْقُرْآنِ بِاللَّيْلِ: [۲] «سَجْدٌ وَجْهِي لِلَّذِي خَلَقَهُ [۳] وَشَقَّ سَمْعَهُ وَبَصَرَهُ بِحَوْلِهِ وَقُوَّتِهِ»، [۴] رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، [۵] وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ ضَعِيفٌ».

توجه: [۱] بي بي عائشه صدیقه اکبره فرمائی [۲] چي رسول الله ﷺ به د شپي د قرآن په سجدو کښي دا تسبیح ويلي [۳] سجدو وځي لپاره خله شق سمع و بصره بحوله وقوته؛ زما مخ هغه ذات ته سجده وکړه چې هغه دا پیدا کړي دي [۴] او په خپل قوت او قدرت سره يي ورته غوږونه او سترگي جوړي کړي دي، ابوداؤد ترمذي نسائي، [۵] او امام ترمذي رحمه الله فرمایلي دي چې دا حدیث حسن صحیح دي.

هل اللغات :- ① شَقَّ: أي: فَتَحَهُمَا؛ شق خير لو او شلولوته وائی دلته ترې مراد د اوریدلو او لیدلو قابل کیدل مراد دی. ② بِحَوْلِهِ: أي: بِقُوَّتِهِ: په خپل تصرف او قدرت سره، تسهيلات :-

نوله: يَقُولُ فِي سُجُودِ الْقُرْآنِ بِاللَّيْلِ

فانده :- کوم سړي چه دا دعا ويلي شي خويک ده گني د احنافو په نيز د تلاوت په سجده کښي سبحان ربی الاعلى کافی دي.

۱۰۳۶- سجده تلاوت دعا

۱۰۳۶- (۱) (۱۳۲) «وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: [۱] «جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! رَأَيْتُنِي اللَّيْلَةَ وَأَنَا نَائِمٌ كَأَنِّي أَصْلَى خَلْفَ شَجَرَةٍ، [۲] فَجَدْتُ، فَجَدْتُ الشَّجَرَةَ لِسُجُودِي، فَصَبَّغْتُهَا فَقَوْلُ: [۳] اللَّهُمَّ اكْتُبْ لِي بِهَا عِنْدَكَ أَجْرًا [۴] وَصُمْ عَنِّي بِهَا وَزْرًا [۵] وَاجْعَلْهَا لِي عِنْدَكَ دُخْرًا [۶] وَتَقْبَلْهَا مِنِّي كَمَا تَقْبَلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ».

توجه: [۱] ابن عباس رضی الله عنهما فرمائی [۲] چي یوه ورځ، یو سړي د حضور ﷺ په خدمت کې حاضر شو او عرض يي وکړو چې یا رسول الله ﷺ ما نن شپه خپل خان په خوب کې ولیدلو لکه چې د یوې ونې لاندې مونځ کوم [۳] او دا مې هم ولیدل چې کله ما سجده تلاوت وکړه نو هغه ونې هم زما سره د سجدي په وخت سجده وکړه نو ما دا واوریدل چې هغه ونې دا دعا کوله [۴] اللَّهُمَّ اكْتُبْ لِي بِهَا عِنْدَكَ أَجْرًا وَصُمْ عَنِّي بِهَا وَزْرًا وَاجْعَلْهَا لِي عِنْدَكَ دُخْرًا وَتَقْبَلْهَا مِنِّي كَمَا تَقْبَلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ، رای الله زما د پاره د دې سجدي ثواب د خان سره وساته

(۱) اخرجه ابوداود فی کتاب الصلاة، باب ما يقول إذا سجد (رقم- ۱۶۱۶) والترمذی کتاب السفر/باب ما يقول فی سجود القرآن (رقم- ۵۸۰)

(۲) اخرجه الترمذی فی کتاب السفر/باب ما يقول فی سجود القرآن (رقم- ۵۷۹)

۱] او د دې په وجه زما گناه معاف کړي ۷] او دا سجده زما د پاره د خان سره ذخيره جوړه کړي ۸] او زما څخه دا سجده داسې قبوله کړي څنگه چې دې د خپل بنده داود عليه السلام څخه قبوله کړي ده.

هل اللغات:- ① رأيتني: أي: أبصرت ذاتي البارحة: تيره شپه مې خپل خان په خوب کښې اوليدلو. ② أجرا: أي: عظيمًا: ډير ثواب. ③ وزرًا: أي: ذنبًا ثقيلًا جسيمًا: بوج يعنی دگناه دروند پيټې. ④ ذخرا: أي: كنزا ضيماً: لويه ذخيره او خزانه.

۱] قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَقَرَأَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - سَجْدَةً لَمْ سَجِدَ، ۲] فَسَمِعَهُ وَهُوَ يَقُولُ مِثْلَ مَا أَخْبَرَهُ الرَّجُلُ عَنْ قَوْلِ الشَّجَرَةِ، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، ۳] وَأَيْنَ مَا جَهْ، إِلَّا أَنَّهُ لَمْ يَذْكُرْ: وَتَقَبَّلَهَا مِنِّي كَمَا تَقَبَّلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ، ۴] وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

ترجمه: ۱] ابن عباس رضي الله عنهما فرمايي چې رسول الله ﷺ دا دعا د ويلو په غرض سره هم په هغه مجلس کې يا وروسته د سجدي د آيت ويلو سره سجده تلاوت وکړه ۲] او ما د حضور ﷺ نه د دعا هغه کلمات اوريدل چې هغه سړي د اوني څخه نقل کړي وويي حضور ﷺ هغه دعا وويله، ترمذي، ۳] دا روايت ابن ماجه هم نقل کړي دي خو د هغه په روايت کې وَتَقَبَّلَهَا كَمَا تَقَبَّلْتَهَا مِنْ عَبْدِكَ دَاوُدَ، الفاظ نشته ۴] او امام ترمذي فرمايلي دي چې دا حديث غريب دي.

تسهيلات:-

قوله: فَقَرَأَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - سَجْدَةً لَمْ سَجِدَ

د سجدي د آيت څخه روايت:- د دې حديث څخه معلومېږي چې هغه کس به د سورة صاد سجدي وال آيت لوستي وي، اود نبی کریم ﷺ باره کښې دی چې نبی کریم ﷺ هم د سورة صاد آيت اولوستو.

الفصل الثالث

۱۰۳۷- سورة نجم سجده

۱۰۳۷- (۱۳۱) عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَرَأَ: وَالنَّجْمِ، ۲] فَجَدَّ فِيهَا، وَسَجَدَ مَنْ كَانَ مَعَهُ، ۳] غَيْرَ أَنْ شَيْخًا مِنْ قُرَيْشٍ أَخَذَ كَفًّا مِنْ حَصَى - أَوْ تَرَابٍ - فَرَفَعَهُ إِلَى جَبْهَتِهِ، ۴] وَقَالَ: يَكْفِينِي هَذَا، ۵] قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ بَعْدَ قِتْلٍ كَأَفْرَأَ، ۶] مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، ۷] فَذَادَ الْبُخَارِيُّ فِي رِوَايَةٍ: وَهُوَ أَمِيَّةٌ بِنُ خَلْفٍ.

۱) اخرجه البخارى كتاب الجمة / باب سجدة النجم (۱۰۷۰) ومسلم كتاب المساجد ومواضع الصلاة / باب سجود التلاوة (رقم) ۱۰۵ - (۵۷۶) وابوداود كتاب الصلاة / باب من رأى فيها السجود (رقم) ۱۴۰۶

ترجمه: [۱] عبد الله بن مسعود رضي الله عنه فرمايې چې رسول الله ﷺ (يوه ورځ) سورة نجم تلاوت کړه [۲] او په هغه کې يې سجده وکړه کوم خلق چې ورسره وو هغوی هم سجده وکړه [۳] خود قريشو يو بوډا سنگريزي يا د خاورو يو موتي راخستو او په خپل تندي يې ومړل [۴] او وي ويل زما د پاره دا کافي ده [۵] ابن مسعود رضي الله عنه فرمايې چې د دې واقعي څخه وروسته ما وليدل چې هغه سړي د کفر په حالت کې قتل کړي شو، بخاري مسلم، [۶] او بخاري رحمهم الله په يوروايت کښې دا الفاظ هم نقل کړي دي چې هغه بوډا اميه بن خلف وو.

هل اللغات: ① شَيْئًا: أي: كِبِيرًا لَيْتَن: بوډا سړي، ② حَصَى: کانړۍ.

تسهيلات:-

نوله: غَيْرَ أَنْ شَيْئًا مِنْ قُرَيْشٍ

د شيخ څخه هره: - د دې بوډا څخه مراد اميه بن خلف دې کوم چې د قريشو سردار وو. او دهغه د نبی کریم ﷺ خلاف په سازشونو کولو کښې ډير لوی لاس وو. نبی کریم ﷺ سره ټولو خلقو سجده ادا کړه خو دې مغرور کس دسر بنسکته کولو په ځانې يو څو کانړۍ راواخستل او هغه تندي پورې اومړل او وې چې ما لره دا کافي دی. همدا هغه بد بخت دې چې نبی کریم ﷺ معمولی شان زخمی کړې وو او بيا هلاک شوې وو.

۱۰۳۸- سورة ص سجده

۱۰۳۸- (۱) [۱۵] وَحَنَّ ابْنُ عَبَّاسٍ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: [۲] «إِنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - سَجَدَ فِي (ص)، وَقَالَ: [۳] «سَجَدَ هَذَا وَدُتِّيَّةٌ، وَنَسَجَدُ هَذَا شُكْرًا»»، رَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

ترجمه: [۱] ابن عباس رضي الله عنه فرمايې چې رسول الله ﷺ په سورة ص کې سجده وکړه [۲] او وي فرمايل چې داؤد عليه السلام د سورة ص دا سجده د توبيي د قبوليت د پاره کړي وه (چې د هغې تفصيل په سورة ص کې مذکور دي) او مونږ دا سجده (د هغه د توبيي په قبوليت) د شکر گزاري د پاره کوو. (نسائي).

تسهيلات:-

نوت:- د دې حديث وضاحت د سجده تلاوت د مذاهبيو په بحث کښې ذکر شوې دي.

[۳۸/۲۲] بَابُ أَوْقَاتِ النَّهْيِ [أَيُّ أَوْقَاتِ الَّتِي كَرِهَ فِيهَا الصَّلَاةُ]

د ممنوعه وختونوييان يعنى هغه وختونه چه مونځ پكښې مكروه دي

خلاصة الباب -

فيه ثلاثة عشر حديثاً مشتملة على ست مسائل:

- ① النهي عن الصلوة في الأوقات الثلاثة المكروهة: ١، ٢، ٣، ٤، ٨، ٩، ١٠.
- ② النهي عن التوافل في بعض الأوقات: ٣، ٤، ٦، ١١، ١٢، ١٣.
- ③ كون الركعتين بعد العصر خصوصية النبي ﷺ: ٥.
- ④ سنة الفجر بعد الفرض: ٦.
- ⑤ جواز الصلوة في مكة في جميع الأوقات: ٧، ١٣.
- ⑥ الصلوة في نصف النهار يوم الجمعة: ٨، ٩.

داوقات ممنوعه فيها الصلاة دوه قسمونه: - په احاديثو مقدسه كښې په كومو وختونو كښې د مونځ نه منع شوې ده هغه ټول پنځه وختونه دي ليكن د دريو حيثيت يو قسم دي او د دوو حيثيت د جدا قسم دي.

داول قسم درې وختونه:

- ① د نمر د شروع د راختلو د وخت نه د نمر زير پاتې كيدو پورې وخت مكروه دي كله چه زيروالې ختم شي او په نمر كښې تيزي راشي نوبيا مكروه وخت پاتې نه شي.
 - ② د نصف النهار وخت مكروه دي.
 - ③ د مازيگريه وخت د نمر زيريدو نه واخله د نمر د وييدو پورې وخت مكروه دي.
- د دويم قسم دوه وختونه:** - ① د سحر مونځ كولو نه پس د نمر راختلو پورې. د دويم قسم درې وختونه دادی:

- ② د مازيگر د مونځ كولو نه پس د نمر پريوتو پورې.

د دواړو هه احاديثو حكم: - ① د اول قسم په وختونو كښې د نهی او ممانعت احاديث صحيح خودی ليكن متواتر نه دی.

② د دويم قسم په دوو وختونو كښې د مونځ كولو نه د ممانعت او بندولو احاديث متواتر دی. د جرح او تعديل علماؤ او محدثينو حضراتو د دې د متواتر كيدو تصريح كړي ده. (معارف السنن)

د ذوات الاسباب او غير ذوات الاسباب تعريفونه: - د اختلاف ليكلو څخه وړاندې د تمهيد په طور د ذوات الاسباب او غير ذوات الاسباب پيژندگلو ضروري ده. چې روسته بيا

مشکلات نه وی.

- ① نوافل ذوات السبب هغه دی د کوم د پاره چه جدید سبب پیدا شوې وی مثلاً تحية المسجد، تحية الوضوء، صلوة الکسوف او صلوة الاستسقاء دا ټول نوافل د جدید سبب پیدا کیدو د وجې نه کولې شی.
- ② د کومو نوافلو د پاره چه څه جدید سبب یا جدید وجه اویا څه علت نه وی هغه غیر ذوات السبب دی.

په دواړه قسمه وختونو کې د مطلق نواطلو په جواز او عدم جواز کې مذهب:-

- ① د شوافع او حنابلې په نیز د اول قسم او دویم قسم د وختونو حکم یوشان دې هیڅ فرق نشته دې. هغه حکم دادې چه دې اوقاتو کې فرائض مطلقاً جائز دی او نوافل ذوات السبب هم جائز دی البته نوافل غیر ذوات السبب جائز نه دی.
- ② د مالکیه حضراتو په نیز په دغه ممنوته وختونو کې فرائض کول جائز دی لیکن نوافل کول جائز نه دی. که ذوات السبب وی او که غیر ذوات السبب وی.
- ③ احناف په دغه مکروه دواړو قسم وختونو کې فرق کړې دې د هغوی په نیز په اول قسم دریواړو وختونو کې نه نوافل جائز دی اونه فرائض جائز دی. او هیڅ قسم مونځ جائز نه دې. که یوسې په دغه وختونو کې نفل کوی نو په کراهت تحریمه سره به اداسی بلکه په نفل کې د شروع کولو نه پس بهتر دادې چه دا مات کړی او بل وخت کې دې قضاء اوکړی. او که یوسې په دغه دریواړو وختونو کې څه فرض یا واجب کوی نو هغه به باطل شی. او دویم قسم کې فرائض جائز دی نوافل جائز نه دی.
- په اوقات مکروهه کې د دې قسمه مونځونو استثناء:- اویو څو څیزونه د دې د حکم نه مستثنی دی.

- ① د نمر د ویدو وخت کې هم د دغه ورځې د مازيگر مونځ چرته پاتې شوی وی نو هغه کولې شی.
- ② که په دغه وختونو کې جنازه په مخ راغله نو هغه کولې شی.

- ③ که په دغه وختونو کې د تلاوت سجده لازم شی نو هغه ادا کولې شی.
- په دواړه قسمه وختونو کې د نواطلو په حکم کې د فرق وجه:- احناف چه په دویم قسم او اول قسم وختونو کې کوم فرق کړې دې دې فرق وجه داده چه د اول قسم په دریواړو وختونو کې په مونځ کولو سره د نهی علت په دغه وختونو کې د نقص او خامی وجود دې چه دا وختونه ناقص دی د دې په ذات کې خامی ده لهدا په دې کې د هر قسم مونځ کول جائز نه دی. لیکن د دویم قسم په دوو وختونو کې ذاتی نقص او خامی نشته بلکه د څه خارجی وجې نه په دې کې ممانعت راغلې دې. او هغه خارجی وجه داده چه دا دواړه

وختونه ډير افضل او غوره دى په دې وجه شريعت دا فرائضوسره مختص كړى دى دې ډېاره چه دا دواړه وختونه مشغول بحق الفرض پاتې شى او د نوافل په دې كېنې دخل او مداخلت نه وي په دې وجه نوافل جائز نه دى فرائض جائز دى. په دې تفصيل او قواعد سره به دمكروه وختونو اكثر مسائل حل شى.

الفصل الأول

١٣٩- د نمر ختو او ډوبيدو په وختونو كېنې د مونځ كولو ممانعت

١٣٩- (١) عَنْ ابْنِ عُثْمَرَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - «لَا يَتَعَرَّى أَحَدُكُمْ فَيَصَلِّيَ عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَلَا عِنْدَ غُرُوبِهَا» [٢]. وَفِي رِوَايَةٍ: قَالَ: «إِذَا طَلَعَ حَاجِبُ الشَّمْسِ قَدَعُوا الصَّلَاةَ حَتَّى تَبْرَأَ [٣] وَإِذَا غَابَ حَاجِبُ الشَّمْسِ قَدَعُوا الصَّلَاةَ حَتَّى تُغِيبَ [٤] وَلَا تَحْتَنُوا بِصَلَاةِكُمْ طُلُوعَ الشَّمْسِ وَلَا غُرُوبَهَا [٥] فَإِنَّهَا تَطْلُعُ بَيْنَ قَرْنَيْ الشَّيْطَانِ» [٦]، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ١) ابن عمر رضي الله عنهما راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [٢] «تاسو كې دي هيڅوك د نمر ختو او ډوبيدو په وخت د لمانځه كولو قصد نه كوي [٣] د بل روايت الفاظ دا دي چې حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل هر كله چې د نمر كناره ښكاره شى نو مونځ پرېږدي تر دې چې نمر ښه ظاهر شي (يعني د يوي نيزي په قدر راپورته شي) [٤] دغه رنگه چې د نمر كناره ډوبه شى نو مطلقاً هيڅ مونځ كه فرض وي كه نفل پرېږدي تر دې چې هغه بالكل ډوب شى [٥] او د نمر د طلوع او غروب كيدو په وخت د لمانځه كولو اراده مه كوي [٦] ځكه چې نمر د شيطان د دوو ښكرونو په مينځ كې راخيژي. (بخاري، مسلم).

حل اللغات: ١) لَا يَتَعَرَّى: أَي: لَا يَقْصِدُ: قصد دې نه كوي. ٢) حَاجِبُ: أَي: ظَرْفُهَا: دنمر كناره، غاړه، ٣) تَبْرَأَ: أَي: تَخْرُجُ وَتُظْهِرُ كُلَّهَا: چه پوره راښكاره شى. ٤) قَدَعُوا: نو پرېږدي، (يعني مه شروع كوي). ٥) لَا تَحْتَنُوا: أَي: لَا تَتَقَرَّبُوا: تحين د حين نه دې د وخت مقرر كولو په معنى كېنې دې. د قصد په معنى كېنې هم راځي او دې لفظ معنى انتظار هم، او نزديكت هم، دې ټولې معانى دلته صحيح دى. ٦) قَرْنَى: د قرن تشبيه ده، ښكر ته وائي.

تسهيلات:-

نوله: قَرْنَى الشَّيْطَانِ:

د مذكوره جملي په مفهوم كېنې دوه اقوال:-

١) د شيطان عبادت خو څوك براه راست څوك نه كوي او شيطان خپل عبادت كول غواړي.

(١) اخرجه البخارى كتاب مواقيت الصلاة / باب الصلاة بعد الفجر حتى ترتفع الشمس (رقم- ٥٨٥) ومسلم كتاب صلاة المسافرين وقصرها / باب الأوقات التي نهى عن الصلاة فيها (رقم) ٢٨٩ - (٢٨٨) والنسائي كتاب المواقيت / باب من أدرك ركعة من الصلاة (رقم- ٥٧٠)

نود نمر د راختو او ډو بیدو او د نمر په تندې باندې د اودريدو په وخت نمر پرست د نمر عبادت کوي نو شیطان لږشی او د راختو په وخت د نمر مخې ته شاه کړې او درېږي او د نمر عبادت کوي نو نمر د شیطان د اوږو او سټ دواړو طرفونو باندې راخیږي کوم وخت چه نمر پرست د نمر عبادت کوي نو شیطان خوشحالېږي چه زما عبادت کیږي. هم دغه کار ابلیس خبیث په غرمه کښې نمر د آسمان مینځ ته د راتلو په وخت کوي او هم دغه کار هغه د نمر د ډو بیدو په وخت کوي. په دې وجه شریعت په دغه وختونو کښې د سجدې نه منع کړې ده. دې ډېاره چه عباد شیطان سره مشابعت رانه شی.

① نمر پرست مشرکانو ته شیطان وئیلې شوې دې چه دا شیطانان خلق په دغه دریو وختونو کښې د نمر عبادت کوي په دې وجه تاسو په دغه وختونو کښې سجده مه کوئ چه دې مشرکانو سره مشابعت رانه شی.

۱۰۳۰- درې اوقات مکروهه

۱۰۳۰- (۲) وَعَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «ثَلَاثُ سَاعَاتٍ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْهَانَا أَنْ نُصَلِّيَ فِيهِنَّ ① أَوْ أَنْ نَقْرُبَ فِيهِنَّ مَوَاقِفًا ② حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ بَارِغَةً حَتَّى تَرْتَفِعَ ③ وَحِينَ يَقُومُ قَائِمًا ④ حَتَّى يُقِيلَ الشَّمْسُ ⑤ وَحِينَ تَضِيغُ الشَّمْسُ لِلْعُرُوبِ حَتَّى تَغْرُبَ ⑥»، رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① عقبه ابن عامر رضي الله عنه فرمایي چې رسول الله ﷺ به په درې وختونو کې منع فرمایله د لمانځه کولو څخه ② او د مړي د دفن کولو څخه ③ ④ د نمر ختو په وخت تر دې چې بلند (اوچت) شی ⑤ د غرمي سایه (سوري) قائمیدو یعنی نصف النهار په وخت تر دې چې نمر په زوال شی ⑥ او دریم کوم وخت چې نمر ډو بیږي تر دې چې ډوب شي (مسلم).

هل اللغات: ① تقرّب: په وزن د تنصر باندې، أي: تَدْفِرُ: چه مونږ دفن کړو (مړي)، ② بَارِغَةً: أي: طَالِعَةً طَالِبَةً: ښکاره اوچت راوخیږي ③ قَائِمًا الطَّالِبَةُ: وَهِيَ جِدَةُ النِّصْفِ النَّهَارِ: یعنی د زوال په وخت، د غرمي په وخت، ④ قِيلَ الشَّمْسُ: چه واورې نمر (یعنی د آسمان د منځ نه د مشرق نه مغرب طرف ته شی، زوال اوشی. ⑤ تَضِيغُ الشَّمْسُ: أي: تَضَيُّعُ بِمَعْنَى قِيْلَ: مائل شی نمر، یعنی ډو بیدل د نمر شروع شی.

تسهيلات: - لوله: تَقَرُّبٌ نِجَرٌ:

په اوقات ثلاثه کښې د هر قسم مونځ کولو معانعت: - یعنی درې داسې ممنوعه مکروه وختونه دي چه حضور پاک ﷺ مونږ په دې کښې د مونځ کولو نه منع کړې یو د نمر د راختو

(۱) اخرجه مسلم کتاب صلا السافرین وقصرها/ باب الأوقات التي نهى عن الصلاة فيها (رقم ۲۹۳ - ۸۳۱) والترمذي کتاب الجنائز عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/ ما جاء في كراهية الصلاة على الجنائز عند طلوع الشمس وعند غروبها (رقم ۱۰۳۰) والنسائي کتاب الواقيت/ باب النهي عن الصلاة نصف النهار (رقم ۵۶۵) وابن ماجه باب ما جاء في الأوقات التي لا يصلى فيها على الميت ولا يدفن (رقم ۱۵۱۹)

وخت دويم د نصف النهار وخت دي اودريم د نمر د وبيدو وخت دي.
 بوليه: **أَنْ تَقْبِرَ فِيهِمْ مَوَاتًا:**

تقبر په معنى ۵ فصلی: - په قبر کښې خښيدوته وائی ليکن دلنه تقبر د تنصلي په معنى کښې دي د کوم نه چه د جنازي مونيخ مراد دي چه دا په مکروه وخت کښې مه کوئی افضل او اولی هم دغه دی چه په مکروه وختونو کښې دي جنازه نه وی که هم په دغه مکروه وختونو کښې مړې راوړلې شو نو دغه جنازه کولې شی.

۱۰۳۱- د سحر او مازيگر څخه وروسته د لوايلو کراهت

۱۰۳۱- (۱) [۱۳] وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: - «[۲] لَا صَلَاةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَرْتِفَعَ الشَّمْسُ، [۳] وَلَا صَلَاةَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [۱] ابو سعيد خدری رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [۲] د سحر د لمانځه، څخه وروسته تر هغه وخته پورې چې (بقدر نيزه) نمر اوچت نه شی هيڅ مونځ نشته [۳] او د مازيگر د لمانځه څخه وروسته تر هغه وخته پورې چې نمر پټ (دوب) نشي هيڅ مونځ نشته. (بخاري، مسلم).

تسهيلات: -

نوټ: - د دې حديث تشرېح په اوقات خمسې کښې د مونځ د کراهت به بحث کښې ذکر شوي دي.

۱۰۳۲- د مانځه وختونه

۱۰۳۲- (۱) [۱۳] وَعَنْ عَمْرِو بْنِ عَبَسَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - قَالَ: «[۲] قَدِمَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - الْمَدِينَةَ، فَقَدِمْتُ الْمَدِينَةَ، فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ [۳] فَقُلْتُ: أَخْبِرْنِي عَنِ الصَّلَاةِ، فَقَالَ: "صَلِّ صَلَاةَ الصُّبْحِ [۴] ثُمَّ أَفْعِرْ عَنِ الصَّلَاةِ حِينَ تَظْلُمُ الشَّمْسُ حَتَّى تَرْتِفَعَ [۵] فَإِنَّهَا تَظْلُمُ حِينَ تَظْلُمُ بَيْنَ قَرْنَيْ الشَّيْطَانِ [۶] وَحِينَ يَجِدُ هَا الْكُفَّارَ [۷] ثُمَّ صَلِّ فَإِنَّ الصَّلَاةَ مَشْهُودَةٌ مَحْضُورَةٌ [۸] حَتَّى يَسْتَقِيلَ الظَّلُّ بِالرُّمُحِ [۹] ثُمَّ أَفْعِرْ عَنِ الصَّلَاةِ».

ترجمه: [۱] عمرو بن عبسه رضي الله عنه فرمايي [۲] چې رسول الله صلى الله عليه وسلم چې مدينې ته تشرېف راوړو نوزه هم مدينې ته راغلم او د حضور صلى الله عليه وسلم په خدمت کې حاضر شوم [۳] عرض مي وکړو چې

(۱) اخرجه البخاري كتاب مواقيت الصلاة/ باب الصلاة بعد الفجر حتى ترتفع الشمس (رقم- ۵۸۱) ومسلم كتاب صلاة المسافرين وقصرها/ باب الأوقات التي نهى عن الصلاة فيها (رقم ۲۸۷ - ۸۲۶) وابوداود كتاب الصلاة/باب من رخص فيها إذا كانت الشمس مرتفعة (رقم- ۱۲۷۶) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في كراهية الصلاة بعد العصر وبعد الفجر (رقم- ۱۸۳) والنسائي كتاب المواقيت/باب من أدرك ركعة من الصلاة (رقم- ۵۶۲) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب النهي عن الصلاة بعد الفجر وبعد العصر (رقم- ۱۲۵۰)

(۲) اخرجه مسلم كتاب صلاة المسافرين وقصرها/ باب إسلام عمرو بن عبسة (رقم ۲۹۴ - ۸۳۲) والنسائي كتاب المواقيت/باب النهي عن الصلاة بعد العصر (رقم- ۵۷۲)

یا رسول الله ﷺ ماته د لمانخه وختونه وبنایه حضور ﷺ راته وفرمایل د سحر مونځ اوکره [۲] بیا د لمانخه څخه منع شه تر څو پورې چې نمر راختو سره اوچت نشي [۵] ځکه چې نمر راخیجي نو د شیطان د دواړو بنسکرونو په مینځ کې راخیجي [۱] او هغه وخت کافر (یعني د نمر عبادت کونکي) هغه ته سجده کوي [۷] بیا «د اشراق» مونځ اوکره ځکه چې د دې وخت مونځ مشهود دي (یعني فرشتي د لمانخه گواهي ورکوي) او په دې کې فرشتي حاضرېږي [۸] تر دې چې (کله) سایه (سورې) نيزي ته وخیږي او په زمکه نه پریوځي (یعني ټکنه غرمه شي) [۹] نو د لمانخه څخه منع شه

هل الطاعة: ① أَلْفَيْ: أَي: كَلَّمَ وَانْقَضَ: بَدَلَ شَيْءٍ، مَنَعَ شَيْءٍ، دَا د اِلْصَارَ نَه دِي، وَهُوَ: الْكَلْفُ عَنِ الشَّيْءِ مَعَ الْقُدْرَةِ عَلَيْهِ: سره د قدرت نه د یوځیز نه منع کیدو ته وائی. ② مَشْهُودَةٌ: أَي: يَحْضُرُهَا الْمَلَائِكَةُ لِيَكْتُبُوا أَجْرَهَا: فرشتي ورته حاضرېږي چه ددې ثواب اولیکي، یا شاهدی او گواهی ورکړي. ③ قَضُورَةٌ: یا خودا تاکید دې دمخکې لفظ مشهوده دپاره، یا دا معنی چه: أَي: يَحْضُرُهَا أَفْئَلُ الطَّاعَةِ مِنْ سَكَاةِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ: د زمکې او آسمان اطاعت گذار ورته حاضرېږي. ④ يَسْتَقِيلُ الظِّلُّ: أَي: يَزِيغُ الظِّلُّ: چه سوري (سایه) اوچته شی. ⑤ الرَّؤْفُ: نیزه،

① فَإِنْ جَنَّبْتَ شَجَرَهُمْ ② فَأَذَا أَقْبَلَ الْفَيْءَ فَصَلَّى ③ فَإِنْ الصَّلَاةُ مَشْهُودَةٌ فَحُضُورَةٌ حَتَّى تَصَلَّى الْعَصَا ④ ثُمَّ أَفْمِرُ عَنِ الصَّلَاةِ حَتَّى تَقْرُبَ الشَّمْسُ ⑤ فَإِنَّمَا تَقْرُبُ بَيْنَ قُرْنَيْ الشَّيْطَانِ وَجَنَّبْتَ سَجْدَ هَذَا الْكُفَّارُ ⑥ قَالَ: قُلْتُ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ قَالَ: الْوُضُوءُ حَدِيثِي عَنْهُ ⑦ قَالَ: " مَا مِنْكُمْ رَجُلٌ يَقْرُبُ وَضُوءَهُ ⑧ فَيُحْمَضُّ وَيَسْتَلْقِي فَيَسْتَلْقِي ⑨ إِلَّا خَرَتْ خَطَايَا وَجْهِهِ وَفِيهِ وَخَبَا شَيْئُهُ ⑩ ثُمَّ إِذَا غَسَلَ وَجْهَهُ كَمَا أَمَرَ اللَّهُ ⑪ إِلَّا خَرَتْ خَطَايَا وَجْهِهِ مِنْ أَطْرَافِ بَيْتِهِ مَعَ الْمَاءِ ⑫ ثُمَّ نَقِيلُ يَدَيْهِ إِلَى الْيَمِينِ ⑬

توجهه: [۱] ځکه چې دا وخت دوزخ گرمول کیږي [۲] بیا چې کله سایه (سورې) راشي نو (د ماسپڅین فرض او څه چې غواړي نفل) مونځ کوه [۳] ځکه چې دا وخت د فرشتو د شهادت ورکولو او د حاضري دي تر دې چې ته د مازیگر مونځ وکړي [۴] بیا د لمانخه څخه منع شه تر دې چې نمر د ووب شی [۵] ځکه چې نمر د شیطان د دواړو بنسکرونو په مینځ کې ډوبیږي او کفار (یعني د نمر عبادت کونکي) د هغه طرف ته سجده کوي [۶] عمرو ابن عبسه رضی الله عنه فرمایي چې ما بیا عرض وکړو چې یا رسول الله ﷺ د اوداسه «د فضیلت» متعلق هم راته وبنایه [۷] رسول الله ﷺ وفرمایل په تاسو کې چې کوم سړي د اودس اوبه واخلي [۸] او «نیت کولو بسم الله ویلو او دواړه لاسونه تر مړوندو پورې وینځلو څخه وروسته» ځله ووینځي او په پوزه کې اوبه راچوي هغه سون کړي [۹] نو د هغه د مخ «د تنه» د خلي او د سپرمو (صغیره) گناه رږېږي [۱۰] بیا چې هغه خپل مخ د الله د حکم مطابق وینځي [۱۱] نو د هغه د مخ گناه د هغه د ږيري د کنارو څخه د اوبو سره غورځیږي [۱۲] او هر کله چې هغه خپل دواړه لاسونه تر څنگلو پورې ووینځي

هل اللغات: ① تُنَجَّرُ: لمبه تازه کولی شی ② أَفْبَلُ الْقَرْءُ: أَنَّى: رَجَمَ بَعْدَ ذَهَابِهِ: سورې واپس راشی. ③ وَضُوءُهُ: أَي: الْمَاءِ الَّذِي يَتَوَضَّأُ بِهِ: د اودس اوبه مراد دی ④ لَمْ يَخْمُضْ: خوله اووینخی، ⑤ يَنْتَلِفِقُ: أَي: يَدْخُلُ الْمَاءُ فِي الْأَنْفِ: پوزه اووینخی، ⑥ لَمْ يَنْتَلِفِقْ: أَنَّى: يَخْرُجُ مَالِي الْخَيْشُومِ مِنَ الْأُذُنِ: پوزه سونړی کړی چه څه خبرې پکښې وی چه هغه راوځي، ⑦ خَرَّتْ: أَنَّى: سَقَطَتْ: غورځېږي، ⑧ غَمَاهِيهِ: دا جمع د خَيْثُوم ده، د پوزې دننه حصې ته وانی،

① إِلَّا خَرَّتْ خَطَايَا يَدَيْهِ مِنْ أَنْامِلِهِ مَعَ الْمَاءِ ② لَمْ يَخْمُضْ رَأْسُهُ إِلَّا خَرَّتْ خَطَايَا رَأْسِهِ مِنْ أَطْرَافِ شَعْرَةِ مَمِّ الْمَاءِ ③ لَمْ يَغْمُضْ قَدَمَيْهِ إِلَى الْكَعْبَيْنِ ④ إِلَّا خَرَّتْ خَطَايَا رِجْلَيْهِ مِنْ أَنْامِلِهِ مَعَ الْمَاءِ ⑤ فَإِنْ هُوَ قَامَ فَغَسَلَ فُحَيْدَ اللَّهِ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ⑥ وَجَدَهُ بِالَّذِي هُوَ لَهُ أَهْلٌ ⑦ وَفَرَّغَ قَلْبَهُ لِلَّهِ إِلَّا الْعَرَفَ مِنْ غَطِيَّتَيْهِ ⑧ كَبَيْتَيْهِ يَوْمَ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ: "رَوَاهُ مُسْلِمٌ".

توجه: ① نو د هغه د دواړو لاسونو گناه د هغه د گوتو د سرونو څخه د اوبو سره غورځېږي ② بیا چې هغه د خپل سر مسح کوي نو د هغه د سر گناه د هغه د وېښتانو د کنارو څخه د اوبو سره غورځېږي ③ او هر کله چې هغه خپلي دواړه پښې پرکو (گیتو) پورې ووینځي ④ نو د هغه د دواړو پښو گناه د هغه د گوتو د سرونو څخه د اوبو سره غورځېږي ⑤ بیا چې د اوداسه څخه فارغ شی او ودرېږي او مونځ کوي (او د لمانځه څخه وروسته، د الله تعالی تعالیٰ تعریف کوي او ثناء بیانوي (یعني ذکر الله ډیر زیات کوي) ⑥ او هغه د هغه بزرگي سره چې د هغې هغه لایق دي یادوي ⑦ او خپل زړه د الله د پاره فارغوي (یعني د هغه طرف ته یې متوجه کوي) نو (هغه د لمانځه څخه وروسته) د گناهونو څخه داسې پاکېږي ⑧ لکه چې د هغه مور هغه اوس راوړي دي. (مسلم)

هل اللغات: ⑨ جَدَّه: أَنَّى: عَظَّمَهُ: یعنی د الله لونی بیان کړی (په زړه او ژبې سره). تسهيلات:-

قوله: حَتَّى يَسْقُطَ الظِّلُّ بِالرُّمَمِ:

حدیث د الفاظو مصداق:- د حدیث مبارک الفاظ دی چې کله سیوري یوه نیزه شی او په زمکه باندې نه ښکاری ددې الفاظو د مسئلې تعلق دمکې او مدینې چاپیر چل سره دې ځکه چې په دې ځایونو باندې لویو ورځو کښې د عین نصف النهار په وخت کښې سیوري په زمکه نه وی.

قوله: إِلَّا الْعَرَفَ مِنْ غَطِيَّتَيْهِ كَبَيْتَيْهِ يَوْمَ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ:

د گناهونو معاف کیدل:- د حدیث د آخری الفاظو څخه دا مفهوم ثابتېږي چې صغیره او کبیره دواړه گناهونه بخښلي کېږي. خودې سلسله کښې تحقیقی خبره داده چې صغیر گناه خو ضرور بخښلې کېږي، البته د کبیره گناهونو د بخښنې تعلق صرف او صرف د الله تعالی حکم او مرضی سره دي. که هغه ذات او غواړی نو کبیره گناهونه به هم په خپل فضل سره او بخښی.

۱۰۳۳- د مازيگر خُخه وروسته دوه د ماسپځين د دوو رکعتونو قضا راوړل

(۱۰۳۳) (۵) وَ عَنْ كُرَيْبٍ (۵) أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ، وَالْبُسْرِيَّ بْنَ هُرْمَةَ، وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ أَزْهَرَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ، أَسْأَلُوهُ أَمَّا عَائِشَةُ (۶) فَقَالُوا أَفَرَأَيْتَ عَلَيْهَا السَّلَامَ، وَسَلَّيْنَا عَنْ الرُّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ (۷) قَالَ قَدْ خَلَّتْ عَلَى عَائِشَةَ، فَيَنْفَعُنِي مَا أَرْسَلُونِي (۸) فَقَالَتْ سَلْ أَمْرَ سَلَمَةَ، فَخَرَجْتُ إِلَيْهِمْ، فَرَدُّونِي إِلَى أَمْرَ سَلَمَةَ (۹) فَقَالَتْ أَمْرَ سَلَمَةَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - يَنْهَى عَنْهَا (۱۰) لَمَّا رَأَيْتَهُ يُصَلِّيهِمَا، لَمْ دَخَلْ،

توجه: (۵) کرب (رضی الله عنه) د ابن عباس (رضی الله عنه) خادم، راوي دي چې ابن عباس (رضی الله عنه) مسور ابن مخزمه او عبدالرحمن ابن ازهر (رضی الله عنه) هغه (يعني کرب (رضی الله عنه)) د بي بي عائشي صديقي (رضی الله عنه) په خدمت کې وليدل (۶) او دري وارو هغه ته اوويل چې (زمونږ د طرف خخه) بي بي عائشي (رضی الله عنه) ته سلام پيش کړه او د هغې خخه د مازيگر خخه وروسته د دوو رکعاته مونږ په باره کې پوښتنه وکړه (۷) کرب (رضی الله عنه) وايي زه د بي بي عائشي (رضی الله عنه) په خدمت کې حاضر شوم او د هغه دري وارو چې کوم پيغام ماته راکړي وو هغه مي هغې ته ورسول (۸) بي بي عائشي (رضی الله عنه) وفرمايل چې بي بي ام سلمه (رضی الله عنه) لږه ورشه او د هغې خخه، پوښتنه وکړه زه (دا جواب اوريدلو سره) هغه دري وارو صحابو (رضی الله عنه) ته واپس راغلم هغوی زه بيا بي بي ام سلمه (رضی الله عنه) ته وليدل (۹) بي بي ام سلمه (رضی الله عنه) (زما د سوال اوريدو سره) وفرمايل ما د رسول الله (صلى الله عليه وسلم) خخه اوريدلي دي چې هغه (صلى الله عليه وسلم) به دي دوه رکعاته لمانځه (د کولو) خخه منع فرمايله (۱۰) بيا ما (يوه ورځ) وليدل چې رسول الله (صلى الله عليه وسلم) دا دواړه رکعاته کوي کوم وخت چې حضور (صلى الله عليه وسلم) دا دواړه رکعاته په مسجد کې يا په کور کې يا بهر په صحن کې کولو سره د مکان په دننه حصه کې داخل شو.

(۱) فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ الْجَارِيَةَ، (۲) فَقُلْتُ: قُولِي لَهُ: تَقُولُ أَمْرَ سَلَمَةَ (۳) يَا رَسُولَ اللَّهِ سَمِعْتُكَ تَنْهَى عَنْ هَاتَيْنِ الرُّكْعَتَيْنِ (۴) وَأَرَأَيْكَ تُصَلِّيهِمَا؟ (۵) قَالَ: "يَا ابْنَةُ أَبِي أُمَيَّةَ سَأَلْتُ عَنِ الرُّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ (۶) وَإِنَّهُ أَتَانِي نَاسٌ مِنْ عَبْدِ الْقَيْسِ (۷) فَسَعَلُونِي عَنِ الرُّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ بَعْدَ الظُّهْرِ، فَبَيَّاهَا تَانِ" (۸) مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: (۱) نو ما خادمه د حضور (صلى الله عليه وسلم) په خدمت کې وليدل (۲) او هغې ته مي اوويل ته لږشه اووايه چې ام سلمه (رضی الله عنه) وايي (۳) يا رسول الله (صلى الله عليه وسلم) ما ستا خخه اوريدلي دي چې تا د دې دوه رکعاتو (د کولو) خخه منع کوله او اوس ما ته (صلى الله عليه وسلم) په دي دوه رکعاتو کولو وليدلو (د دي خخه وجه ده؟) (۴) حضور (صلى الله عليه وسلم) (هغه خادمې ته وفرمايل ام سلمه (رضی الله عنه) ته اووايه چې) د ابو اميه لوري تا د مازيگر خخه وروسته ددوه رکعاته (کولو) په باره کې پوښتنه کړي ده (۵)

(۱) أخرجه البخاري كتاب السهو/ باب إذا كلم وهو يصلي فأشار بيده واستمع (رقم- ۱۲۳۳) ومسلم كتاب صلاة المسافرين وقصرها/ باب معرفة الركعتين اللتين كان يصليهما النبي صلى الله عليه وسلم بعد العصر (رقم- ۲۹۷) - (۸۳۴) واهوداد كتاب الصلاة/ باب الصلاة بعد العصر (رقم- ۱۲۷۳) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/ باب فيمن فاتته الركعتان بعد الظهر (رقم- ۱۱۵۹) والدارمي كتاب الصلاة/ باب في الركعتين بعد العصر (رقم- ۱۴۷۶)

قصه دا ده چې د قبيله عبدالقيس څه خلق د اسلامي ښودنو او د ديني احكامو زده كړلو په غرض، مالره راغلي وو ۶ هغوی ته د ديني احكامو ښودلو په مشغوليت كړي د ماسپڅين څخه وروسته ما څخه دوه ركعاه پاتې شوې وو هغه ما د مازيگر څخه وروسته كړي دي. (بخاري، مسلم).

تسهيلات:-

قوله: سَلَّ أَمْرُكُمَا:

د ۱۴م سلمه مخه د تپوس كولو وجه:- چونكه دا واقعه ام سلمه رضي الله عنها ته پېښه شوې وه او بيا حضرت ام سلمه رضي الله عنها د حضور پاك صلی الله علیه و آله نه د اشكال په توگه سوال هم كړې وو چه يا رسول الله صلی الله علیه و آله تاسو د مازيگر د مونځ نه پس د مونځ نه منع كړې ده بيازه تاسو ته گورم چه تاسو د مازيگر نه پس دوه ركعت كوني دا ولي؟ هم په دې وجه حضرت عائشه رضي الله عنها هغه قاصد د ام سلمه رضي الله عنها

طرف ته روان كړو دې دپاره چه حقيقت معلوم شي.

قوله: فَخَرَجْتُ إِلَيْهِمَا:

د ۱۴م سلمې مخه د جدا اجازت غوښتلو وجه:- كريب چونكه صحابه كرامو د مسئلې معلومولو دپاره د حضرت عائشې رضي الله عنها طرف ته ليږلې وو مگر اوس د مسئلې معلومولو دپاره ام سلمه رضي الله عنها كره تلل وو د كومې چه د صحابه كرامو د طرف نه اجازت نه وو په دې وجه كريب واپس راغلو او د نوي سر نه ئي د صحابه كرامو نه اجازت او غوښتلو او بيا ام سلمه رضي الله عنها له لاړو. دا د ژوند د آدابو نه يو لوني ادب دې چه ساعت په ساعت په كار باندې د لگونكي سره خپله رابطه اوساتلې شي او د خپل طرف نه څه اقدام اونه كړې شي. سره ددې چه دلته د مقصود د حصول دپاره د يو نوي اجازت ضرورت نه وو. بهر حال كريب د دريوارو صحابه كرامو نه نوې حكم واخستلو او ام سلمه رضي الله عنها له لاړو. حضرت ام سلمه رضي الله عنها اول د دې مسئلې تحقيق كړې وو په دې وجه هغې په ډير ښه انداز كښې د حقيقت نه خبر كړو.

د سنتو په قضاء كښې د امام شافعي مذهب:- ددې حديث نه دا خبره معلومه شوه چه د سنت مؤكده قضاء شته ځكه چه حضور پاك صلی الله علیه و آله د ماسپڅين دوه ركعتيه سنت د مازيگر د مونځ نه پس راوگرځول. فقهاؤ كښې د امام شافعي رحمته الله عليه مسلك هم دادي چه د سنتو قضاء شته.

د سنتو په قضاء كښې د احنافو مذهب او دروايت الباب مخه جواب:-

① احناف فرمائي چه د سنتو قضاء نشته دي. دلته د حضور پاك صلی الله علیه و آله معامله بل څه وه او هغه دا چه رسول الله صلی الله علیه و آله به كله يو عمل يوځل كولو نو بيا به حضور پاك صلی الله علیه و آله هغه عمل هميشه دپاره جاري ساتلو دې دپاره چه په هغې كښې دوام او استمرار قائم شي. هم ددې قاعدي په رنډا كښې كله چه د حضور پاك صلی الله علیه و آله نه د ماسپڅين دوه ركعتيه سنت په وجه د څه

مشغولتيا پاتي شو او حضور پاك ﷺ د مازيگر نه پس يو ځل د هغې اعاده او كړه نو بيا حضور پاك ﷺ هيڅ كله پرېنخوډه. لهذا دا د حضور پاك د ذات سره متعلق يو خصوصي عمل دې. د امت كسانو له په دې كښي نه دي پريوتل پكار.

په دې مسئله كښي هغه وخت مشكل راغلو كله چه د بخاري شريف د حضرت عائشې صديقې رضي الله عنها يو حديث مخې ته راغلو هغه فرماني: «ما كان النبي ﷺ يأتيني يوما بعد العصر إلا ملئ ركعتين» (بخاري ومسلم) ددې روايت د وجې نه د فقهاؤ په مينځ كښي په دې مسئله كښي اختلاف دې.

د مازيگر د مانځه څخه روسته د دوو ركعتونو په حكم كښي مذاهب:-

- ① امام شافعي رحمه الله فرماني چه پس د مازيگر نه دوه ركعته كول د امت د پاره هم جائز دي.
- ② جمهور فرماني چه د امت د كسانو د پاره جائز نه دي چه هغوی دې د مازيگر نه پس دوه نفل او كړي.

د اول فريقت دليل:- د حضرت عائشه رضي الله عنها روايت د دوی مستدل دې په كوم كښي چه دوام سره د دوو ركعتو ذكر دې.

د اول فريقت دليل جواب:- د دې روايت هم هغه جواب دې كوم چه ام سلمه رضي الله عنها جواب وركړو چه حضور پاك ﷺ په يو معروضي صورت كښي دا دوه ركعته كړي وو كوم چه د حضور پاك ﷺ خصوصيت وو. طحاوی د ام سلمه رضي الله عنها په روايت كښي داسې الفاظ هم نقل كړي دي چه په پيغمبري خصوصيت باندې واضح دليل دې. ام سلمه رضي الله عنها تپوس او كړو «انقضيتها اذا فاتنا قال لا» راتلونكې د قيس بن عمرو رضي الله عنه حديث نمبر ۶ په شروع كښي كلام په ذهن كښي اوساتلې شی نو هغه جواب كافي دې.

د دويم فريقت دلائل:- ① هغه متواتر احاديث د دوی مستدلات دي په كومو كښي چه د مازيگر او سحر د فرائضو نه پس د مونځ كولو ممانعت راغلې دې.

② حديث نمبر ۱۲ د دوی مستدل دې كوم چه امام بخاري رحمه الله هم نقل كړي دې حضرت معاوية رضي الله عنه فرماني «انكم لتصلون صلاة لقد سمعنا رسول الله ﷺ فارثا يصلها ولقد نهي عنها يعني الركعتين بعد العصر» (بخاري)

③ د امام دارمي رحمه الله هغه فيصله د دوی مستدل ده كومه چه په دارمي كښي ذكر ده. چا د امام دارمي رحمه الله نه د حديث عائشه رضي الله عنها باره كښي تپوس او كړو نو هغوی په جواب كښي او فرماني: «اما انا فاقول بحديث عمر عن النبي ﷺ لا صلاة بعد العصر حتى تغرب الشمس وعن الصلوة بعد الفجر حتى تطلع الشمس»

الفصل الثاني

۱۰۳۳- د سحر د سنتود قضا حکم

۱۰۳۳- (۱) [۶۱] عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ قُتَيْبِ بْنِ عَمْرٍو، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۶۲] «رَأَى النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - رَجُلًا يُصَلِّي بَعْدَ صَلَاةِ الصُّبْرِ رُكْعَتَيْنِ» [۶۳] فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ -: " صَلَاةُ الصُّبْرِ رُكْعَتَيْنِ رُكْعَتَيْنِ " [۶۴] فَقَالَ الرَّجُلُ: إِلَى لَمْ أَكُنْ صَلَّيْتُ الرُّكْعَتَيْنِ اللَّتَيْنِ قَبْلُهَا، فَصَلَّيْتُهَا الْآنَ» [۶۵] فَسَكَتَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - - رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

تو چمه: [۱] محمد ابن ابراهيم د قيس ابن عمرو څخه نقل کوي چې هغه اوويل [۲] چه يوه ورځ، رسول الله ﷺ يو سړي وليدلو چې هغه د سحر د لمانځه څخه وروسته دوه رکعاته مونځ کوي [۳] حضور ﷺ هغه ته وفرمايل د سحر مونځ دوه رکعاته دي [۴] (بيا يې وفرمايل، دوه رکعاته دي هغه سړي عرض وکړو چې د سحر د فرض لمانځه څخه مخکې دوه رکعاته (سنت) ما نه وو کړي هغه ما دا وخت وکړل [۵] حضور ﷺ (دي اوريدو سره) چپ شو (ابوداؤد)

[۱] دَلَّوْا الْيَوْمَ عَلَى نَحْوِهِ، وَقَالَ: [۲] إِسْنَادُ هَذَا الْحَدِيثِ لَيْسَ بِمُتَّصِلٍ [۳] لِأَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ إِبْرَاهِيمَ لَمْ يَلْقَهُ مِنْ قُتَيْبِ بْنِ عَمْرٍو [۴] وَاقِي "شَرْحِ السَّنَةِ" وَنُسَخَ الْمَصَابِيحِ "عَنْ قُتَيْبِ بْنِ قَهْدٍ نَحْوَهُ".

تو چمه: [۱] امام ترمذي هم د غسې نقل کړي دي او ويلې يې دي [۲] چه ددي روايت اسناد متصل نه دي [۳] ځکه چې د محمد بن ابراهيم د قيس ابن عمرو څخه اوريدل ثابت نه دي [۴] لا شرح السنه او د مصابيح په بعضو نسخو کې د قيس ابن قهد څخه د غسې منقول دي.

تسهيلات:- قوله: رُكْعَتَيْنِ رُكْعَتَيْنِ:

د رُكْعَتَيْنِ د تکرار مقصد:- د دې جملې نه مخکېني فعل محذوف منل ضروري دی يعنی "اجعلوا صلوة الصبح رکعتين" دلته رکعتين مکرر راوړلو سره د تاکيد مقصد دادې چه هم دوه رکعتنه دي د دوو نه زيات نه دي نو دا تاکيد د زيادت د نفی دپاره دي چه د دوو رکعتونه پس هيڅ رکعت نشته صرف فرض کوئی دي نه پس هيڅ مه کوئی.

توله: فَسَكَتَ:

دامام شافعي د قول تائيد:- حضور پاك ﷺ د دغه صحابي په جواب کښې خاموشي اختيار کړه اوسکوت او خاموشي د محدثينو په نيز د تقرير په حکم کښې ده. لکه چه حضور پاك ﷺ په دغه فعل باندې راضی شو لهذا د دې حديث نه معلومه شوه چه که چېرې د سحر د فرض مونځ نه مخکېني دوه سنت پاتې شى نو د فرض کولونه پس د دوو سنتو

قضاء به وی. په دې مسئله کېنې د فقهاؤ اختلاف دې.

د هېا د ستو په قضاء کېنې مذهب:-

که د چانه د سحر سنت پاتې شی ① نوجمهور وانی چه نه شی کولې.

② د امام شافعی رحمته الله علیه راجح قول دادې چه کول نی جائز دی.

بیا د جمهورو په خپل مینځ کېنې اختلاف دې

③ امام احمد رحمته الله علیه او امام محمد رحمته الله علیه فرماني چې د نمر د راختلو نه پس ترد نمر د زواله پورې به دا سنت کولې شی. دا حنافو علماء د امام محمد رحمته الله علیه په قول باندې فتوی ورکول خوښوی.

④ امام مالک رحمته الله علیه د مطلق نه کولو قائل دې.

⑤ امام ابوحنیفه رحمته الله علیه او امام ابو یوسف رحمته الله علیه فرماني که چرې دا سنت د فرض مونځ سره پاتې شی نو د نمر د زوال نه مخکېنې مخکېنې کولې شی او که د فرض مونځ نه بغیر پاتې شی نو نه مخکېنې د نمر د راختو نه کولې شی او نه روستو د نمر د راختو نه.

د اول فریق دلیل:- زیر بحث حدیث د حضرت قیس بن عمرو رضی الله عنه د دوی مستدل دې په کوم کېنې چه د سحر د مونځ نه پس سنتو کولو باندې حضور پاک صلی الله علیه و آله وسلم خاموشی اختیار کړې اودا خاموشی د جواز دلیل دې.

د اول فریق د دلیل جواب:- دا روایت منقطع هم دې او ضعیف هم دې اود دې په مقابله کېنې متواتر احادیث د دې معارض هم دی. لهذا دا په معروضی جزئی حالت باندې حمل کول پکار دی داد استدلال دپاره مناسب نه دې.

د دویم فریق دلائل:-

① هغه متواتر احادیث د دوی مستدل دی په کومو کېنې چه د سحر او مازیگر د فرضو نه پس د هیڅ قسم مونځ کولو ممانعت راغلې دې.

② هغه مرفوع حدیث هم د دوی مستدل دې د کوم تخریج چه امام ترمذی رحمته الله علیه کړې دې الفاظ دا دی: «قال رسول الله صلى الله عليه وسلم من لم يصل ركعتي الفجر فليصليها بعد ما طلعت الشمس» (ترمذی ۹۶/۱)

③ حضرت شاه انور شاه کشمیری رحمته الله علیه د تبوک د واقعي یو حدیث نه عجیبه استدلال کړې دې. قصه داسې اوشوه چه حضور پاک صلی الله علیه و آله وسلم د سحر په وخت د قضاء حاجت دپاره چرته لرې لاړو. د سحر په مونځ کېنې ناوخته شو. حضرت عبد الرحمن بن عوف رضی الله عنه مونځ او کړو. حضور پاک صلی الله علیه و آله وسلم ته یو رکعت ملاؤ شو حضور پاک صلی الله علیه و آله وسلم دویم رکعت خان له پوره کړو اودې نه پس نی هیڅ هم اونه کړل معلومه شوه چه سنت کول جائز نه وو گنی حضور پاک صلی الله علیه و آله وسلم به کړې وې.

د حدیث الفاظ دادی: «فلما سلم قام النبي صلى الله عليه وسلم فصلي الركعة التي سبق بها ولم يزد عليها

(شبهه)» (سنن ابوداؤد باب المسح على الخفين ص: ۲۱)

د صبا د ستونو غځنه علاوه د نورو ستونو د قضاء راوړلو حکم :- د سحر د ستونو نه علاوه د نورو ستونو حکم هم دغه شان دې چه د فرائضونه علاوه دې قضاء نه کوي او فرائض سره کولې کښې اختلاف دې. بهر حال که چرته يو کس بې وخته سنت کول غواړي نو د نفلو په نيت سره دې کوي ثواب به ملاوړې د ستونو نيت دې نه کوي

۱۳۵- په هروخت کښې د خانه کعبې د طواف جواز

۱۳۵- (۱) [۴۱] وَعَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - قَالَ: [۴۲] «يَأْتِي عَبْدُ مَنْأَفٍ لَا يَمْنَعُهَا أَحَدًا طَافَ بِهَذَا الْبَيْتِ [۴۳] وَصَلَّى آيَةَ سَاعَةٍ شَاءَ مِنْ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ»، رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ.

تو جهه: [۴۱] جبير ابن معطم رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [۴۲] اي د عبد مناف اولاده هيڅوک دې کور (خانه کعبې) د طواف څخه مه منعه کوي [۴۳] او په شپه او ورځ کې چې څه وخت غواړي هغه پرېږدي چې مونځ کوي. (ترمذي، ابوداؤد، نسائي).

تسهيلات :- بوله: آيَة سَاعَة شَاءَ:

په ټولو وختونو کښې د طواف جواز :- د خانه کعبې طواف کول د ورځې او شپې په ټولو وختونو کښې جائز دي. د طواف دپاره هيڅ يو وخت مکروه نه دي په دې کښې د چا اختلاف نشته. البته د طواف نه پس د دوو رکعتو په مسئله کښې د فقهاؤ په مينځ کښې اختلاف دي.

په اوقات مکروهو کښې د رکعتي الطواف په حکم کښې مذهب :-

- ① امام شافعي رحمته الله فرماني چه خانه کعبه کښې په هر يو وخت کښې هر مونځ کيدې شي که هغه مکروه وخت وي او که د طواف نه پس دوه رکعتو وي يا بل څه مونځ وي ټول جائز دي.
 - ② حضرت امام احمد بن حنبل رحمته الله فرماني خانه کعبه کښې په مکروه وختونو کښې صرف د طواف دوه رکعتو کولې شي دې نه علاوه جائز نه دي.
 - ③ ائمه احناف او جمهور فرماني په خانه کعبه کښې په مکروه وختونو کښې هيڅ يو مونځ هم نه شي کيدې. د مکروه وختونو حرمت مکه او غير مکه ټولو مقاماتو د پاره يو شان دي.
- داوول فريق اول دليل :- ① زير بحث د حضرت جبير بن مطعم رضي الله عنه حديث د دوی مستدل دي په کوم کښې چه آيَة سَاعَة شَاءَ الفاظ دي د کوم مطلب چه دا دي چه کوم وخت هم څوک يو مونځ کول غواړي کولې شي.

(۱) اخرجه ابوداؤد في كتاب المناسك . باب الطواف بعد العصر (رقم- ۱۸۹۴) والترمذي في كتاب الحج عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في الصلاة بعد العصر . وبعد الصبح لمن يطوف (رقم- ۸۶۸) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة . والسنة فيها / باب ما جاء في الرخصة في الصلاة بمكة في كل وقت (رقم- ۱۲۵۴) والدارمي باب الطواف في غير وقت الصلاة (رقم- ۱۹۶۷)

د اول لریق د اول دلیل هری جوائونه :-

① دا حدیث په خپله مدعا باندې صریح نه دې د کوم نه چه شوافعو حضراتو ته څه فائده اوشی ځکه چه په دې کښې دومره خبره ده چه اې بنو عبد مناف بیت الله بندو لوسره تالې مه لگوه بلکه خلق پرېږده چه هغوی شپه ورځ دې ته راځی اومونځ کوی. اوس دا د کوم ځانی نه ثابت شوه چه په مکروه وختونو کښې دې هم مونځ کوی. ددې حدیث عموم هغه احادیثو خاص کړې دې په کوم کښې چه په مکروه وختونو کښې د مونځ کولو ممانعت راغلې دې.

② دا حدیث د هغه کثیر متواتر روایاتو مقابله نه شی کولې په کوم کښې چه مطلقاً په مکروه وختونو کښې د مونځ کولو ممانعت راغلې دې.

③ حضرت عقبه بن عامر رضی الله عنه وغیره صحابه رامو روایات په نفی باندې دال دی نو دلته معامله د مبیح او محرم راغله لهذا حرمت ته به ترجیح ورکولې شی.

د اول لریق دویم دلیل :-

④ د حضرت ابوذر غفاری رضی الله عنه حدیث هم د دوی مستدل دې. کوم چه د دې باب آخری حدیث نمبر ۱۳ دې په کوم کښې چه درې ځل استثنا کړې شوې ده. «الایمکه الایمکه الایمکه» یعنې په مکه مکرمه کښې مکروه وخت کښې مونځ کیدې شی لکه چه په مکه کښې د مکروه وخت هډو وجود نشته دې.

د اول لریق د دویم دلیل جواب :- دا روایت معلول دې په هغې کښې اضطراب هم دې او ضعیف رواة هم دی. ابن حجر رحمته الله پخپله دا ضعیف منلې دې. بل دا روایت منقطع هم دې لهذا کمزورې روایت د دغه قوی روایاتو مقابله نه شی کولې.

د دویم لریق دلال :-

① په متواتر احادیثو کښې مطلقاً مکروه وختونو کښې د مونځ کولو ممانعت راغلې دې نبی کریم صلی الله علیه و آله په مکروه وختونو کښې د مونځ کولو چه کوم حکم ورکړې دې هغه وخت حضور پاک صلی الله علیه و آله یا په مکه کښې وو یا په مدینه کښې وو. نو آیا چه حضور پاک صلی الله علیه و آله چرته مقیم وو او د کراهت حکم نی بیانولو هغه حکم د هغه ځانی دپاره نه وو؟ دا خو به عجیبه وی چه بیان په مکه مکرمه کښې کیږی او حکم د خراسان یا پاکستان د پاره دې.

② د حضرت ام سلمه رضی الله عنها واقعه هم د دوی مستدل دې چه هغې د بیت الله طواف د سحر په وخت کښې اوکړو او د طواف دوه رکعتنه شی د نمر د راخوتنه پس بهرتلو سره اوکړل. د بخاری شریف د حدیث الفاظ «لم تصل حتي خرجت»

③ امام طحاوی رحمته الله د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما یو اثر داسې نقل کړې دې. «ان ابن عمر قدم مكة صلوۃ الصبح فطاف ولم يصل الا بعد ما طلعت الشمس» (ج ۱ ص ۴۲۲)

۱۰۳۶- د جمعي په ورځ د زوال په وخت کښې د مونځ حکم

۱۰۳۶- (۱) [۸] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ - [۲] «أَنَّ النَّبِيَّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - نَهَى عَنِ الصَّلَاةِ بِنِصْفِ النَّهَارِ [۳] حَتَّى تَزُولَ الشَّمْسُ [۴] (الْيَوْمَ الْجُمُعَةُ)» رَوَاهُ الشَّافِعِيُّ.

تو جمعه: [۱] ابو هريره رضي الله عنه فرمايي [۲] چې رسول الله صلى الله عليه وسلم تيك د تګنې غرمي په وخت کې د لمانځه کولو څخه منع فرمايلي ده [۳] تر څو پورې چې نمر زوال نشي البته د جمعي په ورځ (جائز دي). (شافعي).

هل اللغات: - ① نِصْفُ النَّهَارِ: غرمه يعنى د زوال وخت.

تسهيلات:-

د جمعي په ورځ د استواء الشمس په وخت کښې د مونځ په جواز کښې مذهب:-

د جمعه په ورځ د غرمې په وخت عين استواء الشمس په دوران مونځ کول جائز دی که نه، په دې کښې د فقهاؤ اختلاف دي.

① امام شافعي رحمته الله انو امام احمد رحمته الله او امام ابو يوسف رحمته الله مسلك دادې چه د جمعه په ورځ نصف النهار کښې مونځ کول جائز دی. دا جواز دعام ممانعت د احاديثونه مستثنی دي
② دامام ابو حنيفه رحمته الله او امام محمد رحمته الله په نيز سره د جمعه د ټولې هفتې ټولو ورځو په مکروه وختونو کښې مونځ کول جائز نه دی.

داول فريق دلائل:- ① زير بحث حديث د حضرت ابو هريره رضي الله عنه د دوی مستدل دي. په دې کښې د جمعه استثني ده لهذا د جمعه په ورځ په نصف النهار کښې مونځ کول جائز دی.
داول فريق د اول دليل جواب:- ① معامله د حرمت او اباحت ده نو ترجيح به حرمت ته وي.
داول فريق دويم دليل:- ① دغه شان دي پورتنی حديث سره متصل د حضرت ابو قتاده رضي الله عنه هم د دوی مستدل دي.

داول فريق د دويم دليل جواب:- د ابو قتاده رضي الله عنه په روايت کښې انقطاع ده نو قابل استدلال نه دي.

د دويم فريق دليل:- حضور ياک صلی الله علیه وسلم په خپل ټول ژوند مبارک کښې يوځل هم د جمعه په دغه مکروه وخت کښې مونځ نه دي کړي که چرې دا جائز وي نو د جواز د بيان دپاره به رسول الله صلی الله علیه وسلم مبارک يوځل دا عمل کولو.

مفتی به قول:- خويیاهم د علماء احناف نه بعضو د امام ابو يوسف رحمته الله په قول فتوی ورکړې ده او بعضو د طرفين په قول باندې فتوی ورکړې ده معامله څه آسانه شوې غوندې ده.

۱۳۷۷- د زوال په وخت کښې د مونځ کړاوت

۱۳۷۷- (۱) [۹] وَعَنْ أَبِي الْخَلِيلِ، عَنْ أَبِي قَتَادَةَ، قَالَ: [۲] «كَانَ النَّبِيُّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - كَرَّةَ الصَّلَاةِ يَنْفُثُ النَّهَارَ [۳] حَتَّى تَزُولَ الشَّمْسُ إِلَّا يَوْمَ الْجُمُعَةِ [۴] وَقَالَ: [۵] «إِنْ جِئْتُمْ تُسْجِرُوا لِيَوْمِ الْجُمُعَةِ» [۶] رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَقَالَ: أَبُو الْخَلِيلِ لَمْ يَلْقَ أَبَا قَتَادَةَ.

ترجمه: [۱] ابو الخليل رضي الله عنه د ابو قتاده رضي الله عنه نقل کوي [۲] چې حضور ﷺ به تيك د غرمې په وخت (تکنه غرمه وخت) مونځ کول به يې مکروه گڼل [۳] تر څو پورې چې نمر به زوال ونشو علاوه د جمعي د ورځې څخه [۴] او د حضور ﷺ ارشاد دي چې علاوه د جمعي د ورځې څخه روزانه (غرمه وخت) د دوزخ گرموالي تيزول کيږي [۵] دا روايت امام ابوداود نقل کړي دي او ويلي يې دي چې د ابو قتاده رضي الله عنه سره د ابو الخليل رضي الله عنه ملاقات ثابت نه دي (نو د دې حديث اسناد متصل نه دي).

هل اللغات: ① تُسْجِرُ: أي: تُوقِدُ: گرمولې شی يعنی اور پکښې بلولې شی.

تسهيلات:-

نوټ:- د دې حديث تشرېح په اوقات ثلاثه کښې د مونځ د کړاوت په بحث کښې ذکر شوي دي.

الفصل الثالث

۱۳۷۸- اوقات مکروهه (مکروه وختونه)

۱۳۷۸- (۱) [۱۰] عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الصَّنَائِمِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] «إِنَّ الشَّمْسَ تَطْلُعُ مَعَهَا قَرْنُ الشَّيْطَانِ، [۲] فَإِذَا ارْتَفَعَتْ قَارِقَهَا، [۳] ثُمَّ إِذَا اسْتَوَتْ قَارِقَهَا [۴] فَإِذَا دَنَتْ لِلْغُرُوبِ قَارِقَهَا، [۵] فَإِذَا غَرِبَتْ قَارِقَهَا» [۶]. وَهِيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصَّلَاةِ فِي تِلْكَ السَّاعَاتِ. رَوَاهُ مَالِكٌ، وَأَحْمَدُ، وَالنَّسَائِيُّ.

ترجمه: [۱] عبد الله صناعي رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] هر کله چې نمر راځي نو د هغه سره د شيطان ښکرو وي [۳] بيا چې نمر اوچتيري نو هغه جدا شی [۴] بيا چې تکنه غرمه شی نو شيطان نمر ته نژدې شی [۵] او کوم وخت چې نمر په زوال شی نو هغه ځيني جدا شی بيا چې نمر ډوبيدو ته نژدې شی نو شيطان هغه ته نژدې راشي [۶] بيا چې نمر غائب (ډوب) شی نو شيطان د هغه څخه جدا شی [۷] او حضور ﷺ په دې وختونو کې (يعني د نمر راختو، ډوبيدو او تکنه غرمې په وخت کې) د لمانځه کولو څخه منع فرمايلي ده. (مالک، احمد، نسائي).

(۱) اخرجه ابوداود في كتاب الصلاة، باب الصلاة يوم الجمعة قبل الزوال (رقم- ۱۰۸۳)

(۲) اخرجه النسائي في كتاب الواليات، باب الساعات التي نهى عن الصلاة فيها (رقم- ۵۵۹) ومالك في الموطأ كتاب القرآن باب النهي عن الصلاة بعد الصبح وبعد العصر (رقم- ۴۴)

هل اللغات: ① قَرْنُ: بنكر، ② فارقها: جدا شى شيطان د نمر نه، ③ دَكَّتْ: چه نزدې شى (يعنى زېږ شى او لاندي غاړه نې ډوبيدل شروع شى).

تسهيلات: -

قوله: إِنَّ الشَّيْطَانَ تَظْلُمُ وَمَعَهَا أَقْرُنُ الشَّيْطَانِ

په اوقات لاله كېنې د مونځ كولو د كراهت وجه: - دې وختونو كېنې نبي كريم ﷺ د مونځ كولو نه منع فرمايلي ده، چې شيطان سره په سجدي كولو مشابهت رانشى. يا هغه خلقو سره مشابهت رانشى كرم چې نمر ته په دې مخصوصه وختونو كېنې سجده كوي.

۱۰۳۹- د مازيگر د مانځه څخه وروسته د نفلو عدم جواز

۱۰۳۹- (۱) (۱۱) (۱۲) وَعَنْ أَبِي بَصْرَةَ الْغَفَارِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: ① «صَلَّى بِنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْمَخْصِ صَلَاةَ الْعَصْرِ، ② فَقَالَ: "إِنَّ هَذِهِ صَلَاةٌ عَرِضَتْ عَلَى مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ فَضِعْوَهَا ③ فَمَنْ حَافَظَ عَلَيْهَا كَانَ لَهُ أَجْرُ مَرَّتَيْنِ ④ وَلَا صَلَاةَ بَعْدَهَا حَتَّى يَظْلُمَ الشَّاهِدُ"». ⑤ وَالشَّاهِدُ: التَّجَمُّرُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ

① ابو بصره غفاري رضي الله عنه فرمايي ② چې (يوه ورځ) رسول الله ﷺ په مقام مخمصر چې مونځ ته د مازيگر مونځ راكړو ③ بيا يې وفرمايل دا مونځ ستاسو څخه په مخكې خلقو باندې لازم شوي وو ليكن هغوى ضائع كړو (يعني نه خويي هميشه وكړو او نه يې د دې حقوق اداء كړل) ④ نو كوم سړي چې د دې لمانځه حفاظت كوي (يعني هميشه يې كوي او حقوق يې اداء كوي) هغه ته به دوچنده ثواب حاصلېږي ⑤ او حضور ﷺ دا هم وفرمايل چې د مازيگر څخه وروسته هيڅ مونځ نشته تر څو پورې چې شاهد راونه خيژي او شاهد ستوري دي. (مسلم).

هل اللغات: ① الْمَخْصِ: د يوم مقام نوم دې، ② الشَّاهِدُ: أى التَّجَمُّرُ: يعنى ستوري مراد ترې د شېبې داخليدل دي.

تسهيلات: -

قوله: كَانَ لَهُ أَجْرُ مَرَّتَيْنِ

د دوو اجر و نوملاويدو دوه وجوهات: ① دا وخت د مصروفيت او مشغولتيا وخت وي خاص كر كاروباريان خلق كورونو ته ځان رسوى نوپه هغې باندې بېرته وي چې زر كور ته لاړشود مانځه فرصت ورته نه ملاوېږي. ځكه ورته دوچنده اجر ملاوېږي.

② هركله چې نورو امتونو د دې وخت د عظمت خيال اونه ساتلو بلكه په دې كېنې نې غفلت او كړپه دې وجه دې امت ته دوچنده اجر ور كولي شى.

① اخبره مسلم كتاب صلاة المسافرين وقصرها / باب الأوقات التي نهى عن الصلاة فيها (رقم ۲۹۲ - (۸۳۰) والناسي في كتاب المواقيت / باب تأخير المغرب (رقم ۵۲۱)

۱۰۵۰- د مازيگر خُخه وروسته د دوو رکعتونو معافيت

۱۰۵۰- (۱۳۱) «وَعَنْ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۱] إِنْ كُنْتُمْ تَتَصَلُّونَ صَلَاةَ، لَقَدْ صَحِبْنَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَمَارَيْنَا بِيُسْلَيْمَنَا [۲] وَلَقَدْ نَهَى عَنْهُمَا، يَعْنِي الرُّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمه: [۱] معاويه رضي الله عنه (خلق مخاطب کولو سره، و فرمايل [۲] تاسو خلق يوداسي مونځ کوي چې مونږ د رسول الله صلي الله عليه وسلم په صحبت کې پاتې شوي يو ليکن مونږ حضور صلي الله عليه وسلم په دې دوه رکعاتو کولو نه دي ليدلي [۲] بلکه حضور صلي الله عليه وسلم خو د دې نه يعني مازيگر خُخه وروسته د دوه رکعاته کولو خُخه منع فرمايلي ده. (بخاري).

تسهيلات:-

نوله: قَمَارَيْنَا بِيُسْلَيْمَنَا

اشکال:- دلته د حضرت امير معاويه په روايت کښې دې چې مونږ د مازيگر نه پس نبی کریم صلي الله عليه وسلم په دوه رکعتو نفلو کولو نه وو ليدلي. خو د حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها او حضرت ام سلمه رضي الله عنها روايت نه معلومېږي چې نبی کریم صلي الله عليه وسلم به دوه رکعتو مونځ کولو.

د اشکال جواب:- د حضرت امير معاويه فرمان مسجد کښې دننه سره تعلق ساتي چې نبی کریم صلي الله عليه وسلم به په مسجد کښې مونځ نه کولو او د حضرت عائشه صديقه رضي الله عنها او حضرت ام سلمه رضي الله عنها والا روايت د کور دې چې نبی کریم صلي الله عليه وسلم به په کور کښې مونځ کولو.

۱۰۵۱- د سحر او د مازيگر خُخه وروسته د مونځ عدم ثبوت

۱۰۵۱- (۱۳۲) «وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: وَقَدْ صَعِدَ عَلَى دَرَجَةِ الْكَعْبَةِ [۱] مَنْ عَرَفَنِي فَقَدْ عَرَفَنِي [۲] وَمَنْ لَمْ يَعْرِفْنِي فَأَنَا جَنْدُبٌ [۳] سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۴] «لَا صَلَاةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ» [۵] وَلَا بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغْرُبَ الشَّمْسُ إِلَّا بِمَكَّةَ، إِلَّا بِمَكَّةَ، إِلَّا بِمَكَّةَ». رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَرِزِينَ

ترجمه: [۱] د ابوذر رضي الله عنه په باره کې روايت دي چې هغه د کعبې په زينه ختلو سره و فرمايل [۲] کوم سړي چې زه وپېژندم (يعني زما نوم يې وپېژندو) هغه زه (يعني زما رېښتوالي يې) وپېژندلم [۳] او چا چې زه ونه وپېژندلم نو زه هغه ته ښودل غواړم چې زه جندب رضي الله عنه يم [۴] ما د حضور صلي الله عليه وسلم خُخه اوريدلي دي [۵] چې د سحر د لمانځه خُخه وروسته تر څو پورې چې نمر راونه خيژي هيڅ مونځ نشته [۵] او نه د مازيگر د لمانځه خُخه وروسته يو مونځ شته تر څو پورې چې نمر ډوب نشي خو په مکه کې، خو په مکه کې، خو په مکه کې. (احمد، رزين).

(۱) اخرجه البخاري كتاب مواقيت الصلاة / باب: لا تتحرى الصلاة قبل غروب الشمس (رقم- ۵۸۸)

(۲) اخرجه احمد في المسند ۱۶۵/۵

هل الغائب: ① صَوْنٌ: أَيْ ظَلَمٌ: اؤختر.

تسهيلات:-

نوله: فَأَنَا جُنْدُبٌ:

د بيان مخفه وړاندي د ابوذر غفاري خپل تعارف کول، - يعنى که ما څوک پيژنى نو تيك ده دهغه به په ماباندي اعتماد وي چه زه څوک يم اوزما په خبره کښې څه وزن دي او که ما څوک نه پيژنى نو هغه دي ما او پيژنى زما نوم جندب دي ابوذر زما کښت دي.
د بيان کولونه وړاندي حضرت ابوذر غفاري رضي الله عنه د دې تعارف ضرورت ځکه محسوس کړو دي د پاره چه دخلقو اعتماد بحال شي اودا هم معلومه وي چه بيان کونکې عالم دي. د حضور پاك صلی الله علیه و آله صحابى دي څه عام سړي نه دي.

[۳۹/۲۳] بَابُ الْجَمَاعَةِ وَفَضْلِهَا

په جماعت سره د مونځ کولو فضيلت

خلاصة الباب:-

فيه اثنتان وثلاثون حديثاً مشتملة على ثمانى مسائل:

- ① فضيلة الجماعة: ١، ١٥.
- ② التهديد على ترك الجماعة: ٢، ١٦، ١٧، ٢١، ٢٢، ٢٨.
- ③ التاكيد بحضور الجماعة: ٣، ١٥، ١٦، ٢١، ٢٦، ٢٧، ٢٩.
- ④ ما يكون عذراً لترك الجماعة وما لا يكون: ٣، ٤، ٥، ٦، ١٧، ١٨، ١٩، ٢٠.
- ⑤ ترك الصلاة منفرداً عند إدراك الجماعة: ٧.
- ⑥ حضور النساء للجماعات و آدابهن: ٩، ١٠، ١١، ١٢، ١٣، ١٤، ٣١، ٣٢.
- ⑦ عدم الخروج من المسجد بعد الأذان: ٢٣، ٢٤، ٢٥.
- ⑧ ما تنعقد به الجماعة من العدد: ١٥، ٣٠.

د قرآن مخفه د جمعي د مونځ ثبوت:- قال الله تعالى (وَأَرْكَعُوا مَعَ الرُّكُوعِ) (البقرة: ٤٣)

په عملى طور د جمعي د مونځ ابتداء:- د معراج په شپه چه كله مونځ فرض شو نو په ورځ کښې حضرت جبرائيل عليه السلام راغلو او د ماسپڅين مونځ ئې په جمع سره ورکړو.
د جمعي د مونځ د مشروعيت په تاريخ کښې دوه اقوال:-

- ① په جمع سره د مونځ مشروعيت په مکه کښې شوي
- ② د دې مشروعيت په مدينه منوره کښې شوي. اصل حقيقت ان شاء الله داسې دي چه د

جمع مشروعت هم په مکه کښې شوې په کوم باندې چه حديث امامت جبريل دلالت کوي ليکن د جمع ظهور او په دې باندې هميشه والې او مواظبت په مدينه منوره کښې شوې ځکه چه د کافرانو د غلبه د وجې نه په مکه کښې په ښکاره باندې په جمع مونځ کول څه آسان کار نه وو.

د جماعت په حکم کښې مذهب:-

په دې باندې د ټولو اتفاق دې چه د سرو دپاره په جمع سره مونځ کول د خان له مونځ کولونه د پريزيات غوره دې او بغير د شرعي عذرونه جمع ترک کول خرابه خبره ده. په دې خبره باندې هم د امت اتفاق دې چه بعض داسې عذرونه دي د کوم د وجې نه چه جمع ترک کول جائز دي. ټولو فقهاؤ کرامو په خپله خپله فقه کښې دا عذرونه ليکلي دي. څوکه څه شرعي عذر نه وي نو دې وخت کښې د جمع څه حکم دې آيا فرض ده واجب ده که سنت ده په دې کښې د علماء کرامو اختلاف دې.

① دشواف مختار او اصح قول دادې چه د فرض مونځ دپاره جمع فرض کفايه ده محققين شوافع هم دې ته ترجيح ورکوي.

② د شوافع مشهور قول دادې چه جمع سنت مؤکده ده. د امام مالک رحمته الله عليه په نيز جمع سنت ده.

③ د امام احمد بن حنبل رحمته الله عليه په نيز جمع سره مونځ کول فرض عين دي ليکن د مانځه دپاره شرط نشته دې لهدا د خان له مونځ کونکي مونځ گذار مونځ به اوشی مگر گناهکار به وي.

④ د اهل ظواهر په نيز د فرض مونځ دپاره جمع کول د شرط په درجه کښې دي که چرته بغير د عذر نه د جمع نه بغير مونځ ادا کړې شي نو مونځ به نه کيږي.

⑤ د انصاف د کتابونو نه معلوميږي چه د جمع باره کښې د هغوی دوه اقوال دي. يو قول خودادې چه جمع واجب ده دويم قول دادې چه سنت مؤکده ده. څوک چه واجب سره نيز دې دي د وجوب قول راجع دې. چنانچه مشهور حنفی محقق علامه ابن همام رحمته الله عليه فتح القدیر کښې فرمائي چه زمونږ د اکثر و مشائخو مسلك هم دغه دې چه جمع واجب ده او په دې باندې د سنت اطلاق په دې وجه کړې شوې دې چه دا د سنت نه ثابت دي يعنی پخپله جمع سنت ده بلکه د دې ثبوت د سنت نه يعنی حديث نه شوې دې. بعض احنافو د سنت فتوی ورکړې ده متقدمين احناف د سنت قائل دي. (المرقات: ۳/۱۴۵)

د اختلاف بنياد او سبب:- محاکمه: د دې اوږدو اختلافاتو او متفرق اقوال وجه څه ده په دې باره کښې حضرت علامه انور شاه کشميري رحمته الله عليه داسې محاکمه او فيصله کوي چه دا اختلاف په اصل کښې د تعبیر اختلاف دې د مال او نتيجې په اعتبار سره دويمره لونی اختلاف نشته دې. وجه داده چه په احاديثو کښې په جمع سره مونځ نه کولوباره کښې

سخت وعيد را غلبي دي. بعض رواياتو کنبني را غلي دي چه د اذان اوريدلونه پس په جمع کنبې د نه حاضریدونکی منع نه کيږي. بعض رواياتو کنبني دي چه د جمات په گاونډ کنبني بغیرد جمع نه مونځ صحيح نه دي. بل د بعض رواياتونه معلوميږي چه په دې باره کنبني کافي نرمي ده چه لې شان باران اوشي مونځ په کورونو کنبني کول پکار دي. که د خوراک زياته تقاضا وي نو جمع پريخودو سره د خوراک کولو اجازت دي. لهذا کومو حضراتو چه تشديد تغليظ او تهديد او وعيد کتلي نو هغوی جمع ته فرض او وئيل ياد مانځه د صحت دپاره نې شرط او گرځولو او کومو حضراتو چه نرم اړخ او کتلو هغوی د سنت فيصله او کره او چاچه دواړه اړخونه او کتل هغوی د واجب يا سنت مؤکده حکم اولگولو. دغه شان دا اختلاف را ښکاره شو اود نبی کریم ﷺ ټولو طريقي په امت کنبې ژوندی پاتې شوي.

د جمعي د موقع فائدي: - محقق اسلام حضرت شاه ولي الله دهلوی رحمته الله عليه په حجة البالفه کنبې د جمع فوائد ډير بيان کړي دي. د تکميل فائده دپاره د هغې نه د يوڅو ذکر حاضر خدمت دي ليکن بعينه الفاظ نه دي بلکه خلاصه ده.

① عوام الناس او خواص به د يو بل په وړاندې مونځونه ادا کوي. چه علماء وي هغه به د عوامو غلطياني کتلوسره اصلاح کوي او کوم خلق چه د مونځ مسائلو باندې نه پوهيږي هغوی به نې کتلو سره يا اوريدلو سره زده کړي.

② د جمع د وجې نه د مانځه غونډې عظيم عبادت د رسم تام په توگه او د عام رواج په توگه د ټولو حصه جوړه شوې ده د کوم پريخودل چه به آسان نه وي.

③ بې مونځه به ښکاره شي ځکه چه څوک په جمات کنبې په جمع کنبې نه دي پوهه شه چه هغه مونځ گزارنه دي.

④ په جمع کنبې د يو عظيم الشان اتحاد مظاهره کيږي اود اسلام يولوئی عزت او شوکت دي.

⑤ اجتماعي دعا د الله تعالی په حضور کنبې ښه اثر لري او په جمع سره دا نعمت حاصلېږي.

⑥ هر سړي ته به د بل مجبور مسلمان د حالت او درد او غم پته اولگي نو امداد به نې او کړي.

⑦ په جمع کنبې عظيم الشان مساوات دي بادشاه او فقير په يوصف کنبې ولاړي.

د جماعت د پريخودو هډونه: - دين اسلام د رحمت دين دي په دې کنبې رحمت نشته دي چرته چه څه عذر وي هلته رخصت هم شته. يوڅو عذرونه بيانول مناسب معلوميږي سره ددې چه ډير زيات دي.

① د سخت باران په وخت.

② د يو بيمار تپوس پوښتنه کول.

③ په لارو کنبې د ختو کيدو د وجې نه.

- د سخي تيارې كيدل.
- ⑤ په بدن باندې د ستر كپړه نه كيدل.
- ⑥ په لار كښې د ځان د دښمن خطر ه كيدل.
- ⑦ د يو مكان يا سامان څوكيدارۍ كول.
- ⑧ د سختو متيازو يا اودس ماتي تقاضا پيښيدل.
- ⑨ د سفر دوران كښې د قافلي نه د پاتې كيدو خطر ه.
- ⑩ د سختې يخننې د وجې نه چه بيمارۍ لگيدو خطر ه وى.
- ⑪ دومره ناجوړه كيدل چه د تللو قدرت نه وى يا نابينا كيدل.
- ⑫ جفات ته په تلو كښې شاته د مال اسباب د غلا خطر ه كيدل.
- ⑬ خوراك تياريدل او د هغې د خرابيدو خطر ه كيدل او د سختې اولگې احساس كيدل.
- ⑭ په درس او تدريس كښې داسې مشغول كيدل چه لېشان فرصت هم نه وى مگر چه دا عذر كله كله وى هميشه نه وى. (نور الايضاح: ۷۷، ۷۸)

الْفَصْلُ الْأَوَّلُ

۱۰۵۲- د جماعت سره د مانځه ثواب

۱۰۵۲- (۱) [۱] عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] "صَلَاةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلَاةِ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً". مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: ① د ابن عمر رضی اللہ عنہما څخه روایت دي چې رسول الله ﷺ وفرمایيل ② چه د جماعت مونځ د تنها لمانځه څخه په ثواب كې اووشت درجي زيات وي، (بخاري، مسلم،

هل اللغات: - ① تَفْضُلُ: أي: تَزِيدُ فِي الثَّوَابِ: يعنى ثواب ئې زياتيږي.

تسهيلات: -

لوله: بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً:

د جماعت د ثواب په باره كښې متعارف روايات: -

- ① د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما په دې حديث كښې جمع سره د مونځ ثواب ۲۷ درجي نه زيات معلومېږي. د دې په ټولو روايتونو كښې جمع سره د مونځ ثواب ۲۵ درجي نه زيات خودلې شوې دې كوم چه په ظاهره تعارض دي؟

(۱) اخرجه البخارى كتاب الاذان / باب فضل صلاة الجماعة وكان الاسود: (رقم- ۶۴۵) ومسلم كتاب المساجد ومواضع الصلاة / باب فضل صلاة الجماعة، وبين التشديد في التخلف عنها (رقم) ۲۴۹ - (۶۵۰) والسناني كتاب الإمامة / باب فضل الجماعة (رقم- ۸۳۷) ومالك في الموطأ كتاب صلاة الجماعة، باب فضل صلاة الجماعة على صلاة الفذ (رقم- ۱)

د تعارض پنځه جوابونه :- ① اولاً د الله تعالى د طرف نه ۲۵ درجې انعام ووبيا انعام زيات شو ۲۷ درجې ته اورسيدلو.

② په اعداد كښې تعارض نه وي ځكه چه عدد اكثر د اقل عدد نفى نه كوي بلكه عدد اقل د عدد اكثر ضمن كښې وي.

③ دا تفاوت د درجات امكنه د وجې نه دې يعنى چه د لرې لرې نه راجمع شى او جماعت او كړى دا د هغه جماعت نه افضل دې چه د نيزدې نيزدې نه راجمع شى

④ د درجاتو دا فرق او تفاوت د اشخاص او د هغوى د اخلاص د وجې نه دې. ښكاره خبره ده چه په يو جمات كښې صرف د طالبانو او صالحانو جمع وي هغه د يو بل شان والاوى او كله چه د گډو وډو خلق جمع وي هغه د بلې درجې وي. علماؤ ليكلې دى چه دا فضيلت د هر ځانې د جماعت د پاره دې جمات سره خاص نه دې.

⑤ دا تفاوت د كثرت جماعت او قلت اشخاص د جماعت د وجې نه دې. ښكاره خبره ده چه د يو لايكه انسانانو مجمع وي د هغوى د جمع شان به څه بل شان وي.

۱۰۵۳- د جماعت پر پريښودلو وعيد

۱۰۵۳- (۱۲۱) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ^① «وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ ^② لَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أُمَرَ بِمُحْطَبٍ فَيُحْطَبَ ^③ ثُمَّ أُمَرَ بِالصَّلَاةِ فَيُؤَدَّنَ هَذَا ^④ ثُمَّ أُمَرَ رَجُلًا فَيُؤَمِّرَ النَّاسَ ^⑤ ثُمَّ أَخَالَفَ إِلَى رَجُلٍ ^⑥ وَفِي رِوَايَةٍ لَا يَشْهَدُونَ الصَّلَاةَ فَأَحْرَقَ عَلَيْهِمْ يَوْمَهُمْ ^⑦ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ ^⑧ لَوْ يَعْلَمُ أَحَدُهُمْ أَنَّهُ يُجَدَّ عَرَقًا سَمِينًا ^⑨ أَوْ مِرْمَاتَيْنِ حَسَنَتَيْنِ لَشَهِدَ الْعِشَاءَ ^⑩». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ. وَلَيْسَ بِمُحْوًى.

توجه: ① ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل ② قسم دي په هغه ذات چې دهغه قبضه كې زما ساه ده ③ نو (د ماسخوتن) د لمانځه د پاره د آذان كولو حكم وكړم او هر كله چې آذان وشي ④ نو خلقو ته د مونځ وركولو د پاره يو سري مامور كړم ⑤ بيا زه دهغه خلقو طرف ته ولاړسم (چې بغير د عذر څخه د لمانځه د پاره جماعت ته نه راځي او هغه ناڅاپه راوښسم) ⑥ د يو روايت دا الفاظ دي چې (حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل) هغه خلقو طرف ته ورشم چې په لمانځه كې نه حاضرېږي او د هغوى كورونه وسوزوم ⑦ او قسم دي په هغه ذات چې د هغه په قبضه كې زما ساه ده ⑧ (كوم خلق چې د لمانځه د پاره په جماعت كې نه شريكېږي د هغوى څخه، كه چاته دا معلومه شى چې) په مسجد كي، د غوښي سرب

(۱) اخرجه ومسلم كتاب المساجد ومواضع الصلاة/ باب فضل صلاة الجماعة. وبيان التشديد في التخلّف عنها (رقم) ۲۵۱ - (۶۵۱) وابوداود كتاب الصلاة/ باب في التشديد في ترك الجماعة (رقم- ۵۴۸) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/ باب ما جاء فيمن سمع النداء فلا يجيب (رقم- ۲۱۷) والنسائي كتاب الإمامة/ باب التشديد في التخلّف عن الجماعة (رقم- ۸۴۸) وابن ماجه كتاب المساجد والجماعات/ باب التغليظ في التخلّف عن الجماعة (رقم- ۷۹۱)

چاغ، هدوکی^{۱۵} بلکه د غوا یا د بزی (چیلی) دوه ښه نوکې به حاصل شی نو د ماسخوتن به لمانځه کې به خامخا حاضر شي. «بخاري، مسلم».

حل المسائل - ① هُنْتُ: أَنِي: قَصَدْتُ وَأَرَدْتُ: قصد او اراده مې کړې ده. ② فَأَحْرَقَ: اوسوزوم، ③ عَزَفَا: أَنِي: غَطَّنَا عَلَيْهِ لَعْمًا: د غوښې والا هدوکی، ④ سَمِينًا: خرب، یعنی د غوښې نه ډک، ⑤ مَرْمَأَتَيْنِ: ابی ظلف الشَّاةُ: د چیلی، بیزي دوه نوکې.

تفہیمات:-

اوله: فَأَحْرَقَ عَلَيْهِمُ:

ه احنافو په نیز د جماعت په حکم کښې اختلاف:- ① متاخرین احنافو د جماعت د واجب کیدو قول کړې

② د احنافو متقدمینو فقهاؤ د سنت مؤکده قول کړې دي.

د اول فریق دلیل:- زیر بحث حدیث د دوی مستدل دي ځکه چې دومره سخت وعید سنتو په ترک باندې نشی اورولې.

د اول فریق د دلیل څخه جواب:- د دې حدیث دا وعید د هغه سرې دپاره دي چه مسلسل جمع پریخودونکې وی او د دې د هغه عادت وی.

د حدیث څخه معلومې شوې مسئلې:- ① د جمع پریخودونکې دنیاوی تعزیر هم جائز دي او اخروی سزائی هم شته.

② حضور پاک ﷺ د سزا ورکولو اراده کړې وه لیکن په هغې باندې عمل اونه کړو. د دې وجه علماء دا ښائی چه تارک الجماعة سره دکوره سوزولو سره د بې گناه کسانو د سوزیدو خطر وه کوم چه په کور کښې هغه سره اوسیدل لکه واره ماشومان او زنانه وغیره.

③ امام د ضرورت په وخت خپل نائب مقررولې شی.

④ په آخره کښې د کم همت انسانانو ذهنی خرابوالی او کمزورنی طرف ته اشاره کړې شوې ده چه دغه کم همته خلقو ته چرته معلومه شی چه په جمات کښې به د دینا د کم تر نه کم تر خیز هم ملاوړې نو هغوی به په منډه باندې مونځ له راشی.

د جماعت د عدم فروضیت دلیل:- د دې حدیث نمبر ۱۰۵۳ او حدیث نمبر ۱۰۷۳ څخه یوه عجیبه مخفی اشاره ملاوړې چه جمع فرض نه ده هغه داسې چه حضور پاک ﷺ او فرمائیل چه زه خپل خان سره یو څو ځوانان واخلم او جمع بل چاته حواله کړم. دي نه معلومه شوه چه د جمع ترک کولو گنجائش شته اودا فرض نه ده گنی حضور پاک ﷺ به خپلو ملگرو سره څنگه تلو او جمع به نی څنگه پریخودله؟

۵۰۰- د- نایبنا دپاره جماعت کښې د شرکت حکم

۵۰۰- (۱۳۱) وَقَعْنَاهُ، قَالَ: «أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ أَعْمَى، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ [۱] أَتَنَالِي قَائِدًا يَهْدِيَنِي إِلَى الْمَسْجِدِ، [۲] قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَنْ يُرْغِصَ لَهُ قَبِيضَتِي فِي يَمِينِهِ، قَرْنُضَ لَهْرَةٍ، فَلَمَّا رَأَى دَعَاَهُ، فَقَالَ: [۳] «هَلْ تَتِمُّمُ الْيَدَاةَ بِالصَّلَاةِ؟» قَالَ: نَعَمْ، [۴] قَالَ: «فَأَجِبْ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

قوله: [۱] أبو هريره (رضي الله عنه) فرمائي چې يو نايبنا سري (عبدالله ابن ام مكتوم (رضي الله عنه)) د حضور ﷺ په خدمت کې حاضر شو عرض يې وکړو چې يا رسول الله ﷺ [۲] زما د پاره داسې څوک رهبر نشته چې ما مسجد ته بوځي [۳] بيا هغه حضور ﷺ ته داخواست وکړو چې هغه ته په کور کې د لمانځه کولو اجازت ورکړي حضور ﷺ ورته اجازت وکړ [۴] د هغه څخه وروسته، چې هغه (د مجلس نبوي ﷺ څخه) واپس شو نو حضور ﷺ هغه (بيا) راوغوښتل او ورته يې وفرمايل [۵] آيا ته د مونځ اذان اوري؟ هغه عرض وکړو چې هو [۶] نو حضور ﷺ ورته وفرمايل ستا د پاره مسجد ته تلل ضروري دي. (مسلم).

هل اللغات: - ① قَائِدٌ: أي: عِدَاةُ أَحَادِمٍ: راوستونکې زما يعنې څوک غلام يا خادم مې نشته، ② وَ: أي: جَمْعٌ وَأَكْثَرُ: شانهې کړه او واپس شو. ③ فَأَجِبْ: أي: قَائِدُ الْجَمَاعَةِ: يعنې د جماعت مونځ له حاضرېږه.

تسهيلات: - قوله: نَالِي قَائِدًا:

د رجل اعنى مصداق: - دا صحابي حضرت عبدالله ابن ام مكتوم (رضي الله عنه) وو.

نوب: - د دې حديث مزید تشریح په بل مقام کښې ذکر شوې ده.

۵۰۰- دسختې یغنی اوباران په وجه د جماعت پریښودلو جواز

۵۰۰- (۱۳۱) «وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا [۱] أَنَّهُ أَذَّنَ بِالصَّلَاةِ فِي لَيْلَةِ ذَاتِ بَرْدٍ وَوَدَّ [۲] ثُمَّ قَالَ: أَلَا صَلُّوا فِي الرَّحَالِ [۳] ثُمَّ قَالَ: إِنْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَأْمُرُ الْمُؤَذِّنَ إِذَا كَانَتْ لَيْلَةُ ذَاتِ بَرْدٍ وَمَطَرٌ يَقُولُ: [۴] «أَلَا صَلُّوا فِي الرَّحَالِ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

(۱) اخرجه مسلم كتاب الساجد ومواضع الصلاة / باب يجب إتيان المسجد على من سمع النداء (رقم- ۲۵۵ - ۶۵۳) وابوداود كتاب الصلاة / باب في التشديد في ترك الجماعة (رقم- ۵۵۲) والنسائي كتاب الإمامة / باب المحافظة على الصلوات حيث ينادي يهن (رقم- ۸۵۰) وابن ماجه كتاب الساجد والجماعات / باب التغليظ في التخلف عن الجماعة (رقم- ۷۹۲) (۲) اخرجه البخاري كتاب الاذان / باب الرخصة في المطر والعلّة أن يصلي في رحله (رقم- ۶۶۶) و مسلم كتاب صلاة المسافرين وقصرها / باب الصلاة في الرحال في المطر (رقم- ۲۲ - ۶۹۷) وابوداود كتاب الصلاة / باب التخلف عن الجماعة في الليلة الباردة أو الليلة المطيرة (رقم- ۱۰۶۳) والنسائي كتاب الاذان / باب الاذان في التخلف عن شهود الجماعة في الليلة المطيرة (رقم- ۶۵۴) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة والسنة فيها / باب الجماعة في الليلة المطيرة (رقم- ۱۲۶) كتاب الصلاة كتاب الطهارة . باب النداء في السفر وعلى غير وضوء (رقم- ۱۰) والدارمي كتاب الصلاة / باب الرخصة في ترك الجماعة إذا كان مطر في السفر (رقم- ۱۳۱۱)

ترجمه: ۱) د ابن عمر رضی اللہ عنہما په باره کې روایت دي ۲) چې هغه یوه شپه چې د شپې (سخته) یخني او هوا وه د لمانځه د پاره اذان وکړ ۳) او (د اذان نه د فارغیدو سره یې خلكو ته) اوویل خبردار په خپلو کورونو کې مونځ وکړي ۴) بیا یې وفرمایل رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم به په داسې شپه چې (سخته) یخني او باران به وو مؤذن ته به حکم ورکولو چې هغه (د اذان څخه وروسته خلكو ته به اوچت آواز دا هم) اوواښي ۵) خبردار په خپلو خپلو کورونو کې مونځ وکړي (بخاري، مسلم).

هل اللغات: ۱) ذات برؤ: د یخنی والا شپه، ۲) الرحال: أي فی البیوت والنمازل: کورنه او د اوسیدو ځایونه.

تسهيلات: - قوله: الْأَصْلُ فِي الرِّحَالِ:

د باران او خټو په وجه د جماعت پریغودو حکم: - د خټو او باران د وجې نه سرې په کورکښې مونځ کولې شی. "الرحال" منزل او کور ته وئیلی شوې دې. "إذا هلت النعال فالصلوة فی الرحال" النعال د خپلنۍ په معنی کښې هم دې اوسختې زمکې ته هم وئیلی شی یعنې سخته زمکه چه کله په باران باندې لمده شی نو بیا په کورونو کښې مونځ کونی.

۱۰۵۲-۵ خوراک په موجودګۍ کښې د مانځه حکم

۱۰۵۲- (۵) [۵] وَعَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ۱) «إِذَا وَضِعَ عَشَاءُ أَحَدِكُمْ وَأَقِمَّتِ الصَّلَاةُ ۲) قَابَدَ ۳) أَوْ بِالْعِشَاءِ ۴) وَلَا يَجْعَلْ حَتَّى يَقْرَأَ مِنْهُ» ۵) «وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ يُوضِعُ لَهُ الطَّعَامَ، وَتَقَامُ الصَّلَاةُ، فَلَا يَأْتِيهَا حِينَ يَقْرَأُ مِنْهُ» ۶) وَإِنَّهُ لَيَسْمَعُ قِرَاءَةَ الْإِمَامِ مُتَّفِقٌ عَلَيْهِ

ترجمه: ۱) ابن عمر رضی اللہ عنہما راوي دي چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمایل ۲) هر کله چې په تاسو کې د چا مخې ته د شپې طعام کښنودل شی او (هغه وخت) د لمانځه تکبیر وئیل کیږي ۳) نو هغه دي طعام شروع کړي ۴) او په طعام خوړلو کې دي تلواري نه کوي بلکه د هغه څخه دي په اطمینان سره فارغ شی ۵) او د ابن عمر رضی اللہ عنہما باره کې ویل کیږي چې کله به د هغه مخې ته طعام کښنودل شو او مونځ به شروع شو نو د لمانځه د پاره به تر هغه وخته پورې نه راتلو ترڅو پورې چې د طعام څخه به فارغ شوې نه وو ۶) او د امام قراءت به یې اوریدو. (بخاري، مسلم).

(۱) أخرجه البخاری کتاب الاذان / باب: إذا حضر الطعام وأقيمت الصلاة (رقم- ۶۷۳) ومسلم کتاب المساجد ومواضع الصلاة / باب كراهة الصلاة بحضره الطعام الذي يريد أكله في الحال وكراهة الصلاة مع مدافعة الأخيشتين (رقم- ۶۶ - ۵۵۹) والترمذي کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء إذا حضر العشاء وأقيمت الصلاة فابدها بالعشاء (رقم- ۳۵۳) والنسائي کتاب الإمامة / باب العذر في ترك الجماعة (رقم- ۸۵۳) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة والسنة فيها / باب إذا حضرت الصلاة ووضع العشاء (رقم- ۹۳۵) والدارمي كتاب الصلاة / باب إذا حضر العشاء وأقيمت الصلاة (رقم- ۱۳۱۷)

هل اللغات: ① عشاء: مَا يَكُلُّ بَعْدَ الزَّوَالِ: كوم خوراك چه د زوال نه پس خورلې شى هغې ته عشاء وائی، د ماينام روتی:

تسهيلات:

بونه: قَائِدًا أَوْ بِالْعَشَاءِ:

په وخت كښې د وسعت په صورت كښې د خوراك وړاندي كولو حكم: - كه چرته د مونځ په وخت كښې وسعت وي نو د زړه په تسلى سره اول هم دغه بهتر دى چه اول خوراك او كړې دې دپاره چه په مانځه انتشار او فکرونه نه وي. د جمهورو په نيز د خوراك د شوق لرونكى دپاره هم دغه بهتر دى او احسن دى ځكه چه ممكن ده خوراك يځيدو سره خراب شى سپې او پيشوئى او خور يا وې ختى يا په دې تاخير سره پردو ته تكليف اوشى.

د امام ابو حنيفه قيمتى خبره: - د امام ابو حنيفه رحمته الله عليه نه په دې موقع يو حكيمانه كلام نقل دې فرمائى: "لأن يكون طعامي كله صلاة أحب الى من أن تكون صلاتي كلها طعاماً" كله چه د مونځ فكر وى او خوراك كوى نولكه چه هغه په مونځ كښې دې او كله چه د خوراك فكر وى او په مونځ كښې وى نولكه چه هغه د مانځه په ځائى په خوراك كښې مشغول دې.

۱۰۵۷- د قضاء حاجت د ضرورت په وخت د مونځ كولو كراهت

۱۰۵۷- (۱۶۱) عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّهَا قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَا صَلَاةَ بِمَقْعَةِ الطَّعَامِ» وَلَا هُوَ يُدْفَعُ الْأَخْبَثَانِ»". رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايې چې ما د حضور صلوات الله عليه څخه دا اورېدلي دي ② چې طعام مخې ته د راتلو په صورت کې مونځ کامل نه وي ③ او نه په هغه حالت کې مونځ (پوره وي) هر کله چې دوه خبيث (يعني غټ اودس ماتې او متيازې) د هغه په لمانځه (کې) توجه ختمه کړي. (مسلم).

هل اللغات: ① دَفَاعَةُ: أَي: يُطَالِبُهُ وَيَذَكِّرُهُ حُضُورَ صَلَاتِهِ: دده نه د مونځ خشوع خضوع ختموى.

② الْأَخْبَثَانِ: د خبيث تشبيه ده، أَي: الْهَوَلُ وَالْقَاسِطُ: دوه خبيث څيزونه يعنى ډك اودس ماتې او متيازې (دې په حكم كښې باد، قى او مذى هم داخل دى).

تسهيلات:

په مانځه كښې د خشوع خضوع اهميت: - مونځ دې سرې په داسې حالت اوداسې وخت كښې كوى كوم وخت چه سرې ته مكمل تسلى اوسكون حاصل وى دې دپاره چه دالله تعالى په حضور مكمل خشوع او خضوع قائمه وى. خوچه كله په سرې باندې د اودس ماتې وغيره سخت

(۱) اخبرجه ومسلم كتاب المساجد ومواضع الصلاة/ باب كراهة الصلاة بعشرة الطعام الذى يريد أكله فى الحال وكراهة الصلاة مع مدافعة الأخبثين (رقم ۶۷ - ۵۶۰)

بوج وی یاد خوراک سخت خواهش وی دغه شان د قی اوسر چکراویدو کیفیت وی یاد هوا شکایت وی په دې ټولو صورتونو کښې مونځ روستو کولې شی اوجمع پرې خودې شی بوله: وَلَا تُؤَيِّدُوا فَعْلَهُ الْأَخْيَارُ:

هېښان مخه هراوه - د بول وېراز په پرېشانه کونکي حال کښې مونځ روستو کول جائز دی. بول وېراز که چرې موجب ثقل صلوة وی نو په داسې حالت کښې پخپله مونځ کول یا نور وته مونځ ورکول مکروه تحریمی دی. په داسې پرېشانه کونکي حالت کښې په جمع سره مونځ پرېخودل بهتر دی دې دپاره چه ښه په تسلی اوسکون سره مونځ اوکړې شی مگر دامسائل هغه وخت دی کله چه په وخت کښې وسعت وی که چرې په وخت کښې تنگی وی نوبیا به هر حال کښې ادا کول وی.

۲۰۵۸ - فرض مونځ په دوران کښې د بل مونځ کولو ممانعت

۲۰۵۸ - (۱) [۴۱۷] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا أَقْبَمْتَ الصَّلَاةَ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةُ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ۱ ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل ۲ هر کله چې مونځ ودرېږي (يعني د فرض لمانځه د پاره تکبير وشي) نو د فرض لمانځه څخه علاوه بل مونځ نه دي کول پکار. (مسلم).

تسهيلات: - بوله: إِلَّا الْمَكْتُوبَةُ:

د صبا د فرضو په وخت کښې د ستو په ادا کولو کښې مذهب:

د سحر نه علاوه د څلورو وختونو په مونځونو کښې کله چه اقامت اوشي نواتفاقاً سنت کول مکروه تحریمی دی البته د سحر په سنتو کښې چونکه شديد تاکيد اوتاكدې اوبعض علماؤ دې ته د سنت په ځاني واجب وئيلي دی اوپه حديث شريف کښې دی صلوا وان طردتکم الخيل يعنی که د دښمن اسونه مو چغړي هم کړي نوبيا هم دا سنت مه پرېږدئ ددې تاکيد اتود وچې نه دا مسئله د فقهاء په مينځ کښې مختلف فيها شوي ده.

① دامام شافعي رحمه الله او دامام احمد رحمه الله په نيز د باقی مونځونو د سنت په شان د سحر سنت هم د جمع د قيام په وخت ادا کول مکروه تحریمی دی

② د اهل ظواهر په نيز خود دې قسم مونځونو انعقاد هم نه کيږي که څوک نيت اوکړي

(۱) اخرجه مسلم كتاب صلاة المسافرين وقصرها / باب كراهة الشروع في نافلة بعد شروع المؤذن (رقم- ۶۳ - ۷۱۰) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء إذا أقيمت الصلاة فلا صلاة إلا المكتوبة (رقم- ۴۲۱) وابوداود كتاب الصلاة / باب إذا أدرك الإمام، ولم يصلي ركعتي الفجر (رقم- ۱۲۶۶) والنسائي كتاب الإمامة / باب ما يكره من الصلاة عند الإمامة (رقم- ۸۶۵) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها / باب ما جاء في إذا أقيمت الصلاة فلا صلاة إلا المكتوبة (رقم- ۱۱۵۱) والدارمي كتاب الصلاة / باب إذا أقيمت الصلاة، فلا صلاة إلا المكتوبة (رقم- ۱۴۸۸)

نوبت به نیت صحیح نه وی دامام مالک په نیزد سحرست د جمع د اودريدو په وخت په جمات کښې دننه ناجانزدی مگر د جمات نه بهرجانزدی په دې شرط چه جمع سره د دواړه رکعتونه ملاویدی شي

۵ احناف فرمائی چه ددې دواړو سنتو د تاکداوتاکید په رنراکښې د جمع د اودريدو په وخت هم دا سنت کول جانزدی که جمات لونی وی نو ددې په یوگوت کښې دې اودريدې او که چرې جمات وړوکې وی نوسرې دې د جمات نه بهرلې شي اودې درېږې په دې شرط چه آخری رکعت مکمل ملاوشی دې د پاره چه احراز فضيلتونه په مکمل توگه باندې اوشی لونی جمات هغه وی چه شپيته قدمه پورې وی که چرې داسې نه وی نوبیا هغه وړوکې دې

۵۹- بنخوته د جمات دتلواجازت

۵۹- (۸) [وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «إِذَا التَّائِدَتِ امْرَأَةٌ أَحَدُكُمْ إِلَى الْمَسْجِدِ فَلَا يَمْنَعَنَّهَا»]. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: ابن عمر رضی الله عنهما فرموي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [هر کله چې په تاسو کې د چا ښځه مسجد ته د تلو اجازت وغواړي نو هغه دې نه منع کوي. (بخاري، مسلم).]

تسهيلات:-

نوله: إِذَا التَّائِدَتِ امْرَأَةٌ:

په عهد نيوی کښې ښځو ته جماتونوته د حاضریدو اجازت:- د ډیرو زیاتو صحیح احادیثو نه ثابت ده چه د حضور پاک ﷺ په مبارکه زمانه کښې ښځوته د مونځ کولو دپاره جمات ته د راتلو اجازت وو اوښخې به حاضریدلې هم. لیکن په دغه مبارکه زمانه کښې نئ هم په ښځو باندې یوڅو پابندئ او شرطونه لگولې وو مطلق اجازت هغه وخت هم نه وو.

د ښځو دپاره په جماعت کښې د شرکت شرطونه:- ۱ ښځوته په واضحه توگه خودلې شوی وو چه د هغوی هغه مونځونه کوم چه هغوی په کور کښې دننه کوی د هغې ثواب د هغه مونځونو نه زیات دې کوم چه جمات ته په تلو سره کوی

۲ ښځو ته حکم وو چه هغوی دې د سرو نه بالکل په آخره کښې جمات ته راځی او په آخری صفونو کښې دې کینی اود سلام نه پس دې فوری کورونوته ځی.

۳ ښځوته دا حکم وو چه هغوی دې خوشبوئی لگولو سره جمات ته نه راځی گنی مونځ به نئ نه کیږی. دغه شان د ډول سینگار لباس اغوستو سره دې نه راځی.

(۱) اخرجه البخاری کتاب الاذان / باب استئذان المرأة زوجها فی الخروج إلى المسجد وغيره (رقم- ۵۲۳۸) وسلم کتاب الصلاة / باب خروج النساء إلى المساجد إذا لم يترتب عليه فتنه، وأنها لا تخرج مطيبة (رقم- ۱۳۴) (۴۴۲) (والدارمی باب تعجيل عقوبة من بلغه عن النبي صلى الله عليه وسلم حديث فلم يعظمه ولم يوقره (رقم- ۴۵۶)

⑤ زرو بنسخته اجازت وو او هغه هم د تيارې والامونځونو كښې مثلاً د سحر، ماښام او ماسخوتن ځوانو بنسخته په دې كښې هم د شريكيدو اجازت نه وو

⑥ سړو ته حكم وو چه هغوى دې تر هغه وخته پورې د جمات نه اوځى تركومې پورې چه بنځې كورونوته اونه رسى

په عهد نبوى كښې د زمانو مسجد نبوى ته د حاضریدو ضرورت: - د رسول الله ﷺ په مبارك زمانه كښې د بنځو جمات ته د حاضریدو يو خاص ضرورت وو هغه دا چه په هغه وخت كښې به د نوى نوى احكاماتو نازلیدل كيدل او د حضور پاك ﷺ مواعظ حسنه به هم په جمات كښې كيدل او د هغې د حاصلولو واحد ذريعه هم دغه جمات كښې حاضریدل وو. ددې مجبورنى د وجې نه بنسخته جمات ته د تلو اجازت وركړې شوې وو. بل د رسول الله ﷺ د مجالسو د بركاتو حصول هم ددې نه علاوه ممكن نه وو. بل د دين اسلام د زده كولو هم دغه يوه لازمه وه.

د عهد نبوى تقوى او پر هيز گارۍ: - دا خبره هم دهن كښې ساتل پكار دى چه د هغه وخت ماحول څه وو په كوم كښې چه به بنځې جماتونو ته تللې. لې شان خيال او كړنې او گورنې چه د صحابه كرامو د فرېتو په شان جماعت وو. سيد الاولين والآخرين به ذات خود تشرېف فرما وو. د آسمان نه د قرآن عظيم د عظيم بركتونو نزول كيدلو. جبرائيل امين به سحر ماښام په هغه مقدس زمكه باندې خپلو مباركوتو جيهاتو سره خپل مبارك قدم كيخودلو. د خير القرون دور وو، زړونه پاك اوصفا وو، د الله تعالى د ويرې او تقوى ماحول وو. په داسې ماحول كښې د بنځو جماتونو ته راتلل د فتنې سبب نه وو بلكه د بركت سبب وو. په اصولى توگه په داسې ماحول باندې بل يو ماحول نه شى قياس كولې. نتيجه دا راؤوتله چه كله د رسول الله ﷺ د زمانې والا مجبورى باقى پاتې نه شوه او د هغې په شان ماحول پاتې نه شو بلكه د فتنې او فساد دور راغلو نو په داسې حالاتو كښې د بنځو جماتونو ته تلل به مناسب نه وى.

د زبير بن عوام بنځې لاره جمات ته د تلو څخه منع كولو حكمت عملى: - د صحابه كرامو په زمانه كښې په دې مسئله بحث كيدلو او په دې باندې ښه گرم مباحث اوشو. يو ځل حضرت زبير بن عوام رضی الله عنه خپله بى بى د جمات د تلو نه منع كړه نو هغې خبره وانورېده ځكه چه د نبى كريم ﷺ اجازت هغې ته معلوم وو چه يو طاقتور دليل وو. حضرت زبير رضی الله عنه دا چل او كړو چه په لاره كښې كيڼاستو او كله چه د هغه بى بى جمات ته تلله نو حضرت زبير رضی الله عنه د هغې طرف ته كانړې او ويشتلو هغه هم په هغه ځاى باندې او درېده او وئى (اَنَا لِلَّهِ وَأَنَا لِرَبِّهِمْ جَعُونَ) دې وينا سره واپس راغله او حضرت زبير رضی الله عنه ته ئى او فرمائيل چه اوس هغه دور پاتې نه شو په كوم كښې چه به بنځې جماتونو ته تلې.

د زَنَاوُ جَمَات تَه د تَلَو بَارَه كَنْبِي د اَبْنِ عَمْر اَو د هغه د عَوْنِي واقعه: - په مشكوة شريف كښې هم د دې باب آخري دوه احاديث ۳۱، ۳۲ راتلونكي دي په هغې كښې د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه او د هغه د خوني بلال خيري اترې د ذكر دي حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه او فرمايل چې ښخوله د جمات د تلو باره كښې حضور پاك ﷺ او فرمايل چې دوى مه منع كړئ د حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه خوني بلال رضي الله عنه او ونييل چې زه خو به نى منع كوم. په دې صوري معارضه باندې عبد الله بن عمر رضي الله عنه دومره خفه شو چې ټول عمر نى هغه سره خبرې اونه كړې حضرت بلال رضي الله عنه د حديث معارضه او انكار اونه كړو صرف صورت د معارضه جوړ شو.

د زَنَاوُ جَمَاتُونو ته د معانفت باره كښې د حضرت عائشي رضی الله عنها قول: - كله چې دا قصه حضرت عائشي رضي الله عنها ته معلومه شوه نو وني فرمايل چې الله تعالى دې په ابن عمر رضي الله عنه باندې رحم او كړي كه چېرې په نن وخت كښې رسول الله ﷺ موجود وې نو ښخې به نى د جمات د تلو نه منع كولې لكه څنكه چې د بنى اسرائيلو ښخې منع كړې شوې وې بخاري شريف كښې د حضرت د عائشي رضي الله عنها روايت داسې دي: «لو ادرك رسول الله صلى الله عليه وسلم ما احدث النساء لمنعهن المسجد كما منعت نساء بني اسرائيل» (بخاري ۱۲۰/۱)

په عهد حاضر كښې د زَنَاوُ جَمَاتُونو ته د حاضر يدو قهسى حكم: - د ښخو جمات ته تل فقهاء احناف د دې معروضي احوالو په رنر ا كښې مكروه ليكلي دي. د حديث جواز په خپل ځاني باندې صحيح دي مگر د حديث د پاره هغه ماحول باقي پاتې نه شو په كوم ماحول كښې چې دا حديث ونيلې شوې وو او د كومې مجبورنې د وجې نه چې ونيلې شوې وو هغه مجبورنې پاتې نه شوه. په دې وجه علماء وائي چې «فلا يمنعنها» كښې چې كومه نهى راغلې ده هغه په مكروه تنزيهې باندې محمول ده يعنى منع كول خلاف اولي دي. مطلب دا چې كه څوك نى منع كړي نو هغه هم جائز دي.

۱۰۰- د زَنَاوُ د پاره د خوشبو لگولو حالت كښې جمات ته د تلو معانفت

۱۰۰- (۱) [۹] عَنْ زَيْنَبِ امْرَأَةِ عَبْدِ الْمَوْتِ سَعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «إِذَا تَحَدَّثْتَ إِحْدَاكُمُ الْمَسْجِدَ، فَلَا تَمْسُ طِيْبًا». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] د عبد الله ابن مسعود رضي الله عنه ښخه بي بي زينب رضي الله عنها وايي چې رسول الله ﷺ مونږ ته وفرمايل [۲] هر كله چې په تاسو كې يوه ښخه مسجد ته ځي نو خوشبو دي نه لگوي (مسلم)

هل اللغات: ① لَا تَمْسُ: نه دې لگوي، ② طِيْبًا: خوشبونی (څكه چې دا د فتنې سبب دي).

(۱) اخرجه مسلم كتاب الصلاة / كتاب الصلاة / باب خروج النساء إلى المساجد إذا لم يترتب عليه فتنة، وأنها لا تخرج مطيبة (رقم ۱۴۳ - ۱۴۴) كتاب الزينة / باب النهي للمرأة أن تشهد الصلاة إذا أصابت من البخور (رقم ۵۱۲۹)

تسهيلات: - - قوله: فَلَا تَمْسُ طَيْبًا

جماعت ته د تلو په وخت کښې ښځو دپاره د خوشبو لگولو معانعت: - حاصل د حديث دادی چې د ښځې خوشبو لگول او جماعت ته تلل د فتنې نه خالی نه دی په دې وجه ددې نه منع کړې شوې ده:

ښځو دپاره بازارونو ته د تلو معانعت: - د حديث څه دا هم معلومه شوه چې هرکله خوشبو لگولو نه پس جماعت ته تلل چې د الله تعالی کور دې دهغې څخه منع کړې شوې ده نو بازار نه بطريق اولی منع راغله، ځکه چې خوشبو لگول او بازار ته تلل از ښانسته برقهه کښې تلل، ددې نه زیات دفتني کارونه دی. ځکه دا بازارونه د شیطان د ښکار خایونه دی.

۱۰۷۱- د خوشبو لگولو په حالت کښې زنا نودپاره جماعت ته د تلو معانعت

۱۰۷۱- (۱۱۰) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿۱﴾ «أَيُّهَا امْرَأَتُ أَصَابَتْ بَخُورًا ۖ ﴿۲﴾ فَلَا تَشْهَدْ مَعَنَا الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ» . رواه مسلم.

توجه: ۱) ابوهريره رضى الله عنه و فرمايل ۲) کومه ښځه چې بخور (يعني خوشبو) لگوي ۳) هغه دي زمونږ سره د ماسخوتن په لمانځه کې نه شريکيږي. (مسلم)

هل اللغات: - ① أصابت: څه اولگوى، اورسیرى ② بخورًا: مَا يَنْتَحَرِبُهُ وَيَنْعَطَّرُ: څه چه دخوشبو دپاره استعمالیږي. ③ العشاء الآخرة: د ماسخوتن مونځ،

تسهيلات: - - قوله: أصابت بخورًا:

د نبی کریم په زمانه کښې ښځو دپاره جماعت ته د تلو اجازت: - دا حديث د تعميم بعد التخصيص د قبيلې څخه دې اول د عامې خوشبو لگولو څخه منع شوې وه او اوس د خاص خوشبو لگولو منع او شوه. ددې نه معلومه شوه چې په هغه زمانه کښې ښځو ته مسجد ته د راتلو اجازت وو خو د هغوى دپاره مخصوص پابند يانې وې خو روستو هغه ختم شو.

الفصل الثانی

۱۰۷۲- ښځو دپاره په کور کښې د مونځ کولو افضليت

۱۰۷۲- (۱۱۱) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿۱﴾ «لَا تَمْنَعُوا نِسَاءَكُمْ الْمَسَاجِدَ ۖ ﴿۲﴾ وَبُيُوتَهُنَّ خَيْرٌ هُنَّ» . رواه أبو داود.

(۱) اخرجه مسلم كتاب الصلاة / كتاب الصلاة / باب خروج النساء إلى المساجد إذا لم يترتب عليه فتنه. وأنها لا تخرج مطيبة (رقم- ۱۴۴ - ۴۴۴) أبو داود كتاب الرجل / باب ما جاء في المرأة تطيب للخروج (رقم- ۴۱۷۵) والنسائي كتاب الزينة / باب النهي للمرأة أن تشهد الصلاة إذا أصابت من البخور (رقم- ۵۱۲۸)

(۲) اخرجه أبو داود كتاب الصلاة / باب ما جاء في خروج النساء إلى المسجد (رقم- ۵۶۷)

قوله: [۱] ابن عمر رضي الله عنهما راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] تاسو خپلي ښځي مسجدونوته (د راتلو) څخه مه منع کوي [۳] ليکن (د لمانځه کولو د پاره، د هغوی کورونه د هغوی د پاره بهتر دي. (ابوداؤد).

تسهيلات: - نوټ - د دې حديث شرح او تفصيل په حديث نمبر (۱۰۶۱) کښې تير شوي دي
۱۰۳- ښځي دپاره په هر صورت کښې د پردې خيال ساتل

۱۰۳- [۱۳۱] (۱) عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «صَلَاةُ الْمَرْأَةِ فِي بَيْتِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي مَجْرِيَّتِهَا» [۳] وَصَلَاتُهَا فِي مَخْدِئِهَا أَفْضَلُ مِنْ صَلَاتِهَا فِي بَيْتِهَا». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

قوله: [۱] ابن مسعود رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] د ښځې په کور کې دته (يعني په دالان کې) مونځ کول په انگر (صحن) کې د لمانځه کولو څخه بهتر دي [۳] او په کوټه کې مونځ کول په دالان کې د لمانځه کولو څخه بهتر دي. (ابوداؤد).

هل اللغات: - ① مَجْرِيَّتِهَا: أي: صحن الدار. د کمرې مخې ته چه کوم صحن وی هغې ته حجره ونيلى شى. ② مَخْدِئِهَا: وهو البيت الصغير الذي يكون داخل البيت الكبير. مخدع خدع نه دي، د دوهو کې ځان او دوهو کې ته وانی دلته د ښځې هغه کوټه مراد ده په کوم کښې چه د هغې خپل پټ سامان پروت وی.

تسهيلات: -

نوله: مَخْدِئِهَا:

ښځې دپاره جماعت ته دتلو په نسبت په کور کښې د مونځ فضيليت: - ددې حديث نه يو عجيبه تعليم حاصل شو هغه دا چه اکثر ښځې د جماعت شوق کوی چه هغه جماعت ته لاړه شى او ثواب اوگټى. اوس که څوک د هغې نه تپوس اوکړى چه دا اوښايه ستاجمات ته دتلوشوق ولي دي؟ که په دې وجه وي چه د جمع او جماعت ثواب ملاؤشى نو هغه ثواب خو په کور کښې هم ملاوېږي بلکه د هغې نه څه ښه ملاوېږي. او که جماعت ته دتلوشوق د ټول څه وجې نه وي نو هغه شوق دي هم لږ شان اوښاني چه په هغې باندې هم غور اوکړې شى

۱۰۳- د خوشبو لیکو لیکو ښځو د مونځ نه قبلیدل

۱۰۳- [۱۳۱] (۱) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] «إِنِّي سَمِعْتُ جِبِّي أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۳] «لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ امْرَأَةٍ تَطَيَّبَتْ لِلْمَسْجِدِ [۴] حَتَّى تَغْتَسِلَ غُسْلَهَا مِنَ الْجَنَابَةِ»». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَوَيَّ أَحْمَدُ وَالنَّسَائِيُّ وَمُحَمَّدُ

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة باب التشديد في ذلك (رقم- ۵۷۰)

(۲) اخرجه ابوداود كتاب الترجل /باب ما جاء في المرأة تطيب للخروج (رقم- ۴۱۷۴) والنسائي كتاب الزينة /باب اغتسال المرأة من الطيب (رقم- ۵۱۲۷) وابن ماجه كتاب الفتن /باب فتنه النساء (رقم- ۴۰۰۲)

ترجمه: [۱] ابو هريره رضي الله عنه فرمايې [۲] چې ما د خپل محبوب ابو القاسم رسول الله ﷺ څخه اوريدلي دي [۳] چه د هغه ښځې مونږ نه قبلېږي چې مسجد ته د تلو د پاره خوشبو لگوي [۴] تر دې چه كه هغه خوشبو لگولي وي نو (په ښه شان، هغې غسل ونه كړي څنگه چې د نا پاكي غسل كوي. (ابوداؤد، احمد، نسايي).

تسهيلات:-

بُلوهُ: حَتَّى تَغْتَسِلَ غُسْلَهَا مِنَ الْجَنَاحَةِ:

جَمَاعَاتُ تَه د حاضريدو په وخت زنا تو د پاره د خوشبو لگولو حرمت:- يعنی کومه ښځه چې خوشبو اولگوي نو هغه دې لکه د جنابت نه د غسل کوونکې ښځې پشان غسل اوکړی، که دې پورا بدن خوشبو سره معطر کړي وی. او که په یو اندام باندې ئې خوشبو لگولې وی نو بیا دې صرف هغه اووینځی. که په جامو ئې لگولې وی نو بیا دې جامې بدلې کړي.

۱۰۱۵- د ښځو د پاره د خوشبو لگولو په حالت کېنې د بهر وتلو ممانعت

۱۰۱۵- (۱۳۱) [۱] وَعَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] "كُلُّ عَنِي زَانِيَةٍ [۳] «وَأَنَّ الْمَرْأَةَ إِذَا اسْتَعْطَرَتْ فَمَرَّتْ بِالْمَجْلِسِ، [۴] فَمَنْ كَذَّأَ وَكَذَّأَ " يَعْنِي زَانِيَةً. » . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَلِأَبِي دَاوُدَ وَالنَّسَائِيَّ مَعْرُوفًا.

ترجمه: [۱] ابو موسي رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] هره سترگه زنا کونکي ده (هر کله چې هغه يوي غيري ښځې طرف ته په بد نظره سره وگوري ځکه چې پردي ښځې ته په بد نظر کتل د سترگي زنا کول دي) [۳] او کومه ښځه چې خوشبو لگولو سره (د سړو) په مجلس تيريږي (او غواړي چې خلق هغې ته وگوري) [۴] نو هغه داسې او داسې ده يعنی زنا کاره ده، (ترمذي، ابوداؤد، نسايي).

هَلِ اللُّغَاتُ: ① زَانِيَةٌ: زنا کونکې، ② اسْتَعْطَرَتْ: أي: تَطَيَّبَتْ أَوْ تَغَطَّرَتْ: خوشبو او عطر اولگوي.

تسهيلات:-

بُلوهُ: فَمَنْ كَذَّأَ وَكَذَّأَ:

د سړو په مجلس د تيريږدو په وخت ښځې د پاره د خوشبو لگولو حرمت:- کله چې يوه ښځه خوشبو اولگوي او په يو مجلس باندې تيريږي نو ددې مقصد خلق خپل طرف ته راغب کول وی چې هغه خلق دې طرف ته اوگوري. او هرکله چې هغوی دې طرفته اوکتل نو هغوی د سترگو په زنا کېنې اخته شو، او دا ښځه چونکه ددې فعل سبب جوړه شوه نو گویا داسې شوه چې دې د زنا ارتکاب کړې دې.

(۱) اخرجه ابوداؤد كتاب الرجل / باب ما جاء في المرأة تنطيب للخروج (رقم- ۶۱۷۳) والترمذي كتاب الادب عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في كراهية خروج المرأة متعطرة (رقم- ۲۷۸۶)

۱۰۲۱- د سحر او ماسخوتن د مونخونو فضيلت

۱۰۲۱- (۱) [۱۵] وَعَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] «صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الصُّبْرِ، [۳] فَلَمَّا سَلَّمَ قَالَ: "أَشَاهِدُ فُلَانًا" قَالُوا: لَا [۴] قَالَ: "أَشَاهِدُ فُلَانًا؟" قَالُوا: لَا [۵] قَالَ: "إِنْ هَاتَيْنِ الصَّلَاتَيْنِ أَثَقَلَتِ الصَّلَوَاتُ عَلَى السَّائِقِينَ [۶] وَلَوْ تَعْلَمُونَ مَا فِيهِمَا لَأَتَيْنَاهُمَا وَلَوْ حَبَوْنَا عَلَى الرُّكْبِ،

توجهه: [۱] ابي ابن كعب رضی اللہ عنہ، چې (یوه ورځ) رسول الله ﷺ مونږ ته د سحر مونږ راكړو [۲] كوم وخت چې يي سلام وگرځولو نو (د يو سري د نوم اخستو سره يي د هغه په باره كي، وفرمايل آيا فلاني سري حاضر دي؟ صحابه و [۳] عرض وكړو چې حاضر نه دي [۴] حضور ﷺ (د يو بل سري نوم اخستلو سره د هغه په باره كي، وفرمايل آيا فلاني سري حاضر دي؟ صحابه و [۵] عرض وكړو چې نه دي حاضر [۶] (د دي څخه وروسته، رسول الله ﷺ) وفرمايل په ټولو لمونخونو كې دا دواړه لمونخونه (يعني د سحر او ماسخوتن لمونخونه، په منافقانو باندې ډير سخت تيريږي [۷] كه تاسو خلقو ته معلومه شى چې د دې دواړو لمونخونو څومره ثواب دي نو تاسو به (په منډه او) په گړنديو (يعني پريوتو او وريديو سره، راتلې او

[۱] وَإِنَّ الصَّفَّ الْأَوَّلَ عَلَى مِثْلِ صَفِّ الْمَلَائِكَةِ [۲] وَلَوْ عَلِمْتُمْ مَا فَضِيلَتُهُ لَأَبْتَدَرْتُمُوهُ [۳] وَإِنَّ صَلَاةَ الرَّجُلِ مَعَ الرَّجُلِ أَزْكَى مِنْ صَلَاتِهِ وَحْدَهُ [۴] وَصَلَاتُهُ مَعَ الرَّجُلَيْنِ أَزْكَى مِنْ صَلَاتِهِ مَعَ الرَّجُلِ [۵] وَمَا كَثُرَ قَبُولُ أَحَبِّ إِلَى اللَّهِ". رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتَّيَّابُ.

توجهه: [۱] د ثواب او فضيلت او د تقرب الي الله په سلسله كي، اولني صف د فرشتو د صف په شان دي [۲] كه تاسو ته د اولني صف فضيلت معلوم شى نو په هغې كې د شامليدو د پاره به په تلواړي د رسيدلو كوشش كوي [۳] او د سري د يوازي مونږ كولو څخه د بل سري سره مونږ كول د زيات ثواب باعث دي [۴] او د دوو سره يو ځاي كيدو سره مونږ كول د يو سري سره د لمانځه كولو څخه د زيات ثواب باعث دي [۵] او څومره چې زيات (لمونځ كونكي يو ځاي يعني په جماعت سره مونږ كوي، د الله په نيز دا د ټولو څخه محبوب دي، (ابوداؤد، نسايي).

هل اللغات: ① أَلْقَى: سخت مشكل، گران، ② حَبَوْنَا: هُوَأَنْ تَحْشَى عَلَى بَدَنِهِ وَرَكَبَتَيْهِ أَوْ شَيْءٍ: په زندگونو په خړپسو تلل يعني په پريوتو او وريديو تلو ته وائي. ③ الرُّكْب: د ركه جمع ده، گونډو ته وائي. ④ لَا يَبْتَدِرُ ثَمُوهُ: أَثَى: سَقَطَ إِلَيْهِ: په جلتي سره به تاسو مخكيني والي كوي هغې ته، ⑤ أَزْكَى: أَثَى: أَكْثَرُ ثَوَابًا: زيات ثواب والا.

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة/باب في فضل صلاة الجماعة (۵۵۴) والسناني كتاب ائمة/باب الجماعة إذا كانوا اثنين

تسهيلات:-

قوله: أَلْقَلُ الصَّلَواتِ عَلَى الْمُتَأَيِّعِينَ:

په منافق د سحر او ماسخوتن د مونځونو د گرانوالي وچووات:-

① د ماسخوتن او سحر په مونځ کښې محنت زيات وي په يو کښې د خوږ خوب نه پاسيدل وي او بل کښې د خوب نه منع کيدل وي

② منافق د اخلاص نه خالي او د سستۍ نه ډک وي. لهذا د سحر او ماسخوتن مونځ په دوی باندې دروندوي.

③ په دې مونځونو کښې د ریاکارۍ موقع هم نه وي کومه چه د منافق محبوب سرمایه ده په دې وجه دا دواړه مونځونه په منافقانو باندې درانه وي.

١٠٦٤- په جماعت سره مونځېدار باندې د شیطان نه غالب کيدل

١٠٦٤- (١) [١٦] وَ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «مَا مِنْ ثَلَاثَةٍ فِي قَرْيَةٍ وَلَا بَدْوٍ لَا تَقَامُ فِيهِمْ صَلَاةٌ» [٣] إِلَّا قَدْ اسْتَعْوَذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ. [٤] فَعَلَيْكَ بِالْجَمَاعَةِ، [٥] فَإِنَّمَا بِالْكُلِّ الذَّلْبُ الْقَاصِيَةُ». رَوَاهُ أَحْمَدُ. وَأَبُو دَاوُدَ، وَالتَّيَّمِيُّ.

توجه: ① ابو درداء رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل ② په کومه آبادي او کوم ځنگل کې چې درې سړي وي او په جماعت سره مونځ نه کوي ③ نو په هغوی شیطان غالب وي ④ نو تاسو جماعت په ځان لږم کړي ⑤ ځکه چې شرمښ هغه بيزه خوري کومه چې د رمي څخه جدا کيدو سره (ځان ته) وي، (احمد، ابوداؤد، نسايي).

هل اللغات:- ① قَرْيَةٍ: کلي، آبادی، ② بَدْوٍ: أي: بادية: ځنگل ③ اسْتَعْوَذَ: أي: اسْتَوَى وَعَلَبَ: داد غلبي او قابو کولو په معنی کښې دي. ④ الذَّلْبُ: شرمخ، ليوه، ⑤ الْقَاصِيَةُ: أي: الشَّاةُ الْبَعِيدَةُ عَنِ الْأَغْصَامِ: د رمي نه ځان له اوجدا چيلۍ ته قاصيه وانی.

تسهيلات:- قوله: فِي قَرْيَةٍ:

د جماعت د مونځ اهتمام:- يعنی په کلی کښې که درې کسان هم وي نو هغوی له پکار دی چه يو امام شی اوده مقتديان جوړيدو سره جمع او کړي دي دپاره چه د جمع ثواب ورته ملاؤشی او د مسلمانانو د اجتماعيت شان هم په ځاني پاتې شی ځکه چه د مسلمانانو اجتماعيت ترکومي پورې قائم وي د ابليس طاقت په هغوی نه شی چليدې ځوکه دا اجتماعيت ختم شو نو د شیطان به په هغوی باندې غلبه اوشي

د مثال په رنځ کښې د مسئلې وضاحت:- لکه څنگه چه شرمخ د چيلو رمي نه شی

(١) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة/باب في التشديد في ترك الجماعة (رقم-٥٤٧) والنسائي كتاب الإمامة/باب التشديد في ترك الجماعة (رقم-٨٤٧)

قابو کولې او په هغوی باندې حمله نه شی کولې لیکن خان یوازې چیلنې فوری توګه باندې راقابو کوی. دغه شان د جمع نه خان له موخنګ کونکې یو ورځ شیطان قابو کولې اورا تینګولې شی.

۱۰۶۸- بغير عذرہ د حالہ موخنګدار موخنګ نه قبلیدل

۱۰۶۸- (۱۷۱) وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ سَمِعَ الْمُتَاوِي فَلَمْ يَنْتَعِهِ مِنْ اتِّبَاعِهِ عَذْرٌ» [۳] قَالُوا: وَمَا الْعَذْرُ؟ قَالَ: «خَوْفٌ أَوْ مَرَضٌ» [۴] لَمْ يَقْبَلْ مِنْهُ الصَّلَاةَ الَّتِي صَلَّى». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالدَّارِقُطْنِيُّ.

ترجمه: [۱] ابن عباس رضی اللہ عنہما راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] کوم سړي چې د اذان کونکي (يعني مؤذن) اذان واورې او د مؤذن د تابعداري (يعني مسجد ته رسيدو سره په جماعت کې د شريکيدو) څخه هغه څه عذر منع نه کړي [۳] خلقو پوښتنه وکړه چې عذر څه دي؟ وي فرمايل (د دښمن څخه) ويره يا بيماري [۴] نو د هغه موخنګ کوم چې بغير د جماعت (اگر که په مسجد کې وي) وکړي نه قبليري، (ابوداؤد، دارقطني).

هل اللغات: ① المتأوي: أي: يداء المؤذن: د مؤذن اذان کول مراد دی.

تسهيلات: - قوله: "خَوْفٌ"

د خوف مخفه هراډ: - که ځناور وی او که دښمن نه دهغوی ويره په دې وجه چې هغه په کور موخنګ کوی.
قوله: أو مرض:

د مرض مخفه هراډ: - يا داسې مرض ورته لاحق شوې وی چې جماعت ته ترې نه شی تللي.
قوله: لَمْ يَقْبَلْ مِنْهُ الصَّلَاةَ الَّتِي صَلَّى:

دعدم قبول مخفه هراډ: - عدم قبول څخه مراد قبوليت کامله نفی مقصود ده. يعنی اجروثواب کښې به نې کمې راشی. فرض به ادا شی. دا مطلب نه دې چې موخنګ نې اونشو.

۱۰۶۹- د اقامت په دوران کښې د قضاء حاجت ضرورت پېښيدو په صورت کښې موخنګ پريځودل

۱۰۶۹- (۱۸۱) وَعَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَرْقَمٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «إِذَا أَقِمْتَ الصَّلَاةَ، وَوَجَدَ أَحَدُكُمْ الْخَلَاءَ فَلْيَبْدَأْ بِالْخَلَاءِ» [۱] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَوَيْلِيُّ مَالِكٍ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالسَّائِبِيُّ تَحْوَةً.

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة/باب في التشديد في ترك الجماعة (رقم- ۵۵۱) وابن ماجه كتاب الساجد والجماعات/باب التغليظ في التخلف عن الجماعة (رقم- ۷۹۳)

(۲) اخرجه ابوداود كتاب الطهارة، باب ايملى الرجل وهو حافق؟ (رقم- ۸۸) والترمذي كتاب الطهارة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء اذا اقيمت الصلاة ووجد احدكم الخلاء فليبدأ بالخلاء (رقم- ۱۴۲) وابن ماجه باب ما جاء في النهي للحاقن ان يصلى (رقم- ۶۱۶) ومالك في الموطا كتاب قصر الصلاة في السفر، باب النهي عن الصلاة والإنسان يريد حاجة (رقم- ۴۹) والدارمي كتاب الصلاة/باب النهي عن دفع الأخيين في الصلاة (رقم- ۱۴۶۷)

ترجمہ: [۱] عبد اللہ ابن رقم رضی اللہ عنہ فرمائی ہے ما د رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم خُشہ دا اورید لی دی [۲] چہ کلہ د لمانخہ (د پارہ) جماعت ودریری او پہ تاسو کھی چانہ د اودس ماتی (لویو بولو) حاجت وی [۳] نو هغه ته پکار دي چې مخکې اودس ماتی ته لاپُشی اگر که جماعت ترک شي. (ترمذی، مالک، ابوداؤد، نسائی).

هل الطهارة: ① الخلاء: أي: احتياجه؛ د اودس ماتی (یعنی د لویو بولو) حاجت نی وی.

تہذیبات:-

پروہ: قُلَيْبُذُ بِالْخَلَاءِ:

داودس د ضرورت پہ وخت کنبی، د مونخ د کراحت دود و جوهات:-

① یعنی دچا ته چې بیت الخلا حاجت شی نو هغه ته پکار دی چې اول هلته لاپُشی چې پہ مونخ کنبی خضوع او خشوع برابرہ پاتې شی. ځکه که مونخگذار د اودس ماتی پہ شدت سره ضرورت محسوسوی اویا ہم مونخ کنبی مشغولہ کیږی. پہ داسې کیفیت کنبی مونخ کنبی خشوع باقی نہ پاتې کیږی.

② هغه ته به خپله هم تکلیف وی اود قضاء حاجت د ضرورت پہ وخت کنبی اودس ماتی اویسارول د طبی اصولو مطابق هم غلط اثر غورخوی چې د نورو بیمارو سبب گرخی. ځکه اول خان فارغول پکار دی.

۱۰۷۰- د درې څیزو نومعانت

۱۰۷۰- (۱۹۱) [۱] وَعَنْ ثَوْبَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «ثَلَاثٌ لَا يَجِزُ لِأَحَدٍ أَنْ يَفْعَلَهُنَّ: [۳] لَا يُؤْمِنُ رَجُلٌ قَوْمًا يَقْبِضُ نَفْسَهُ بِالْأَعْيَادِ وَنَهْمُهُ، [۴] فَإِنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ خَانَهُمْ، وَلَا يَنْظُرُنِي قَعْرَ بَيْتٍ قَبْلَ أَنْ يَسْتَأْذِنَ، [۵] فَإِنْ فَعَلَ ذَلِكَ فَقَدْ خَانَهُمْ. [۶] وَلَا يُصَلُّ وَهُوَ حَقِيقٌ حَتَّى يَتَخَفَّفَ.» رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ أَبِي شَيْبَةَ.

ترجمہ: [۱] حضرت ثوبان رضی اللہ عنہ راوی دي چې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم وفرماییل [۲] چہ درې څیزونه داسې دي چې د هغې کول د هیچا د پارہ حلال نه دي [۳] اول خو دا که یو سړي د یو جمعات امام جوړ شی او په دعا کې د جماعت د شریکولو نه بغیر خپل ذات مخصوص کړي [۴] که چا داسې وکړل نو هغه د جماعت سره خیانت وکړو [۵] دویم دا چې هیڅ سړي دي د چا په کور کې د اجازت حاصلولو نه بغیر نظر نه اچوي [۶] که چا داسې وکړل نو هغه د کور والو سره خیانت وکړو [۷] دریم دا چې هیڅ سړي دي په داسې حالت کې مونخ نه کوي چې هغه

(۱) اخرجه ابوداؤد کتاب الطهارة، باب ایصلی الرجل وهو حاقن؟ (رقم- ۹۱) والترمذی کتاب الصلاة عن رسول الله صلی الله علیه وسلم/باب ما جاء فی کراهیة أن یخص الإمام نفسه بالدعاء (رقم- ۳۵۷) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، والسنة فیها/باب لا یخص الإمام نفسه بالدعاء (رقم- ۹۲۳)

میتازو یا لویو بولو تنگ کړې وي تر دي چې هغه (د استنجاء څخه فارغیدو سره) سپک شي، (ابوداؤد، ترمذي).

حل اللغات: ① **قُرْ: أُنِي:** دَاهِلْ مَكَابِ مَثَوِيْلَقِيْر: د کور دننه ځای ته وانی. ② **حَقِيْرٌ: أُنِي:** وَهَوِيْلَقِيْرِيْهِ النَّوْلُ أَوْ الْقَابِطُ: چاته چه تشې میتازو یا ډک اودس ماتی زور ورکړې وی. ③ **يَتَخَفُّ: أُنِي:** يَزِيْلُ مَا لِيْلَقِيْرِيْهِ مِنْ ذَلِكَ: یعنی حاجت پوره کړی او ځان سپک کړی.

تسهيلات:-

قوله: فَبَرِّضْ نَفْسَهُ:

د امام خپل ځان په دها کښې د خاص کولو معانعت:- یعنی چه قوم پرېږدی او پېش امام د خپل ځان دپاره دعاگواری او خلق امین وانی د امام دا عمل غلط دي.

اشکال:- بنی کریم عليه السلام حضرت ابوبکر رضي الله عنه ته کومې دعاگانې خودلې وې هغه ځان له اود خپل نفس سره خاص وې او حضرت ابوبکر رضي الله عنه هغه غوښتل نو دلته څنگه حضور پاک صلی الله علیه و آله نفی او فرمائيله؟

د اشکال جواب:- د تخصیص دا معانعت د قنوت نازلې په دعا کښې دي د عامو دعاگانو مسئله نه ده. دویم جواب دادې چه دا نهی د هغه وخت د دعا دپاره ده کله چه د دعا د اجابت وخت وی خلق صرف امین وانی او پېش امام د منفرد صیغه د خپل ځان د پاره استعمالولو سره دعا غواری نو دا قوم سره خیانت دي.

په تشهد کښې ځان په دها کښې د خاص کولو جواز:- حضرت مولانا شیخ شمس الدین رحمته الله علیه د مشکوة شرح التعلیق الفصیح کښې لیکي چه په کومو ماثوره دعاگانو کښې مقتدی په امام باندې اعتماد نه کوی بلکه پخپله هم غواری لکه د تشهد نه پس دعاگانې چه دی. په داسې دعاگانو کښې امام د خپل ځان دپاره د مفرد صیغه استعمالولې شی لیکن چه مقتدی امین وانی نو په داسې صورت کښې امام باندې لازم دی چه هغوی دي عام صیغې استعمالوی او خپل ځان دي دعا سره نه خاص کوی.

۱۰۷۱- د طعام په وجه په مانعه کښې د تاخیر معانعت

۱۰۷۱- (۲۰) [۱] وَعَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «لَا تَوَخَّرُوا الصَّلَاةَ لِطَعَامٍ وَلَا لِيَغْتَرِبَ». رَوَاهُ فِي "تَرْجِمِ السُّنَّةِ".

توجه: [۱] حضرت جابر رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلی الله علیه و آله (صحابه رضي الله عنهم) مخاطب کولو سره، وفرمايل [۲] د طعام د پاره یا په یوې بلي وجي سره مونځ (د هغې دوخت څخه) مه مؤخر کوی. (شرح السنة).

تسهيلات:-

قوله: لَا تَوَجُّرُوا الصَّلَاةَ لِطَعَامٍ

هـ تعارض اشكال ۱- ددي حديث ددي نه وپاندې حديث نمبر ۱۰۵۷ سره تعارض دي. په دي كښې دي چه د خوراك د وجې نه په مانځه كښې تاخير كيدي سى ليكن په دي حديث كښې دي چه په هيڅ وجه په مانځه كښې تاخير نه دي كول پكار.

هـ تعارض ه اشكال جواب ۱- د زير بحث حديث تعلق په دي صورت سره دي كله چه د مانځه وخت ختمېږي په داسې صورت كښې مونځ د څه وجې نه نه دي روستو كول پكار. او د حديث نمبر ۱۰۵۷ تعلق هغه صورت سره دي چه په وخت كښې وسعت دي لهذا مونځ موخر كولې شى دي دپاره چه خوراك او كرې شى او خراب نه شى يعنى د عذر او بې عذر په احوالوياندي دواړه احاديث محمول دي.

الفصل الثالث

۱۰۴۲- د جمعې د مونځ تاكيد

۱۰۴۲- (۴۱) عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۱] لَقَدْ رَأَيْتُنَا وَمَا يَتَخَلَّفُ عَنِ الصَّلَاةِ إِلَّا مُنَافِقٌ قَدْ عَلِمَ نِفَاقَهُ، [۲] أَوْ مَرِيضٌ، إِنْ كَانَ الْمَرِيضُ لَيَمْسِي بَيْنَ رَجُلَيْنِ، حَتَّى يَأْتِيَ الصَّلَاةَ [۳] وَيَقَالَ: إِنْ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِمَنَا سَنَّ الْهَدْيَ، [۴] وَإِنْ مِنْ سَنَنِ الْهَدْيِ الصَّلَاةُ فِي الْمَسْجِدِ الَّذِي يُؤَدُّنَ فِيهِ.

توجهه: [۱] عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه فرمايې [۲] چې مونځ ليدلي دي چې په جماعت سره د لمانځه څخه به يوازي هغه منافق كس وروسته پاتې كيدلو چې د هغه نفاق به معلوم اوبښكاره وو (يعني د كومو خلقو نفاق چې پټ وو هغوي به هم په جماعت كې حاضرېدل) [۳] يا به بيمار وو (يعني كوم مريض ته چې به مسجد ته د راتلو څه نه څه طاقت وو هغه به هم جماعت ته راتلو چنانچه) چې كوم مريض به د دوو سړو په مينځ كې (يعني د هغوى په سهارا) تللي شو نو هغه به هم لمانځه ته راتلو [۴] (د دي څخه وروسته) عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه فرمايل بيشكه رسول الله صلى الله عليه وسلم مونځ ته د هدايت طريقې ښودلي دي [۵] او د هدايت په هغه طريقو كې (يوه طريقه) په هغه مسجد كې (په جماعت سره) مونځ كول دي چې په هغې كې اذان كيږي

[۱] اَوْفَى رَوَايَةٍ قَالَ: "مَنْ سَرَّ أَنْ يَلْقَى اللَّهَ تَعَالَى عَدَا مُسْلِمًا، [۲] فَلْيُحَافِظْ عَلَى هَذِهِ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ، [۳] حَيْثُ يُنَادَى بِهِنَّ، [۴] فَإِنَّ اللَّهَ شَرَعَ لِنَبِيِّكُمْ سَنَانَ الْهَدْيِ، [۵] وَإِنْ مِنْ سَنَنِ الْهَدْيِ، [۶] وَلَوْ أَكْمَرُ صَلَاتُكُمْ فِي يَوْمِكُمْ

(۱) اخرجه مسلم كتاب المساجد ومواضع الصلاة/ باب صلاة الجماعة من سنن الهدى (رقم ۲۵۶) - (۶۵۴) و ابو داود كتاب الصلاة/ باب في التشديد في ترك الجماعة (رقم ۵۵۰) والنسائي كتاب الإمامة/ باب المحافظة على الصلوات حيث ينادى بهن (رقم ۸۴۹)

كَمَا يُصَلِّي هَذَا الْمُتَخَلِّفُ فِي بَيْتِهِ ۝ لَمْ تَرْكُمُ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ ۝ أَلَمْ تَرَ كُنُوزَكُمْ سُنَّةَ نَبِيِّكُمْ لَعَلَّكُمْ تُهْتَدُونَ ۝ وَمَا مِنْ رَجُلٍ يَتَخَلَّفُ عَنْ قَوْمِهِ يَتَخَلَّفُ عَنْ قَوْمِهِ يَتَخَلَّفُ عَنْ قَوْمِهِ

ترجمه: ۱- د يو بل روايت الفاظ دا دي چې عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه وفرمايل د كوم سري چې دا خبره خوښه وي چې هغه صبا ورځ د الله تعالى سره د كامل مسلمان په حيثيت سره ملاقات وكړي ۲- نو هغه ته پكار دي چې د دې پنځه لمونځونو په هغه ځاي حفاظت وكړي ۳- چرته چې د دې پنځه لمونځونو د پاره اذان كيږي (يعني په مسجدونو كې دې دا پنځه واړه لمونځونه په جماعت سره او په پابندي سره اداء كوي) ۴- ځكه چې الله جل شانہ ستاسو د نبي صلى الله عليه وسلم د پاره د هدايت (تولي) طريقې مقرر كړي دي ۵- او د دې پنځه واړو لمونځونو په جماعت سره كول هم د هدايت د طريقو څخه يوه طريقه ده ۶- كه تاسو خپل لمونځونه په خپلو كورونو كې (اگر چې په جماعت سره) كوي څنگه چې دا وروسته پاتې كيدونكي (يعني منافق) مونځ كوي ۷- (نو پوهه شى چې) تاسو به د خپل نبي صلى الله عليه وسلم سنت پرېښودونكي ي ۸- او كه د خپل نبي صلى الله عليه وسلم سنت پرېږدي نو بيشكه گمراه به شى ۹- او كوم سري چې پاك كيدو سره ښه اودس كوي (يعني د اودس د پوره حقوقو او ادايو لحاظ اوساتي او د هغې ټول واجبات او سنن اداء كوي)

هل اللغات: ۱- مَا يَتَخَلَّفُ: روسته نه پاتې كيږي (د جماعت د مونځ نه). ۲- سُنَّ الْمُهَذَّبِي: أي: طهرتي الهذني: د هدايت نيغه لار مراد ده.

۱- ثُمَّ يُعِيدُ إِلَى مَسْجِدٍ مِنْ هَذِهِ الْمَسَاجِدِ ۝ ۲- أَلَا كَتَبَ اللَّهُ لَهُ بِكُلِّ خُطْوَةٍ يَخْطُوهَا حَسَنَةً ۝ ۳- وَرَفَعَهُ بِهَا دَرَجَةً ۝ ۴- وَحَظَّ عَنْهُ بِهَا سِتَّةٌ ۝ ۵- وَلَقَدْ رَأَيْتَنَا وَمَا يَتَخَلَّفُ عَنْهَا إِلَّا مُتَأَنِّفٌ مَعْلُومُ النِّفَاقِ ۝ ۶- وَلَقَدْ كَانَ الرَّجُلُ يُؤْتَى بِهِ بِهَا دِي بَيْنَ الرَّجُلَيْنِ ۝ ۷- حَتَّى يَقَامَ فِي الصَّفِّ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: ۱- او بيا هغه په مسجدونو كې يو مسجد ته ځي ۲- نو خداوند قدوس د هغه د هر قدم په بدله كې چې هغه (د مسجد په لار كې) اړدي يوه نيكې ليكي ۳- او د هغه يوه درجه اوچتوي ۴- او يوه بدې ځينې لرې كوي ۵- مونځ ليدلي دي چې د ښكاره منافق څخه علاوه دي چې بيمار سري به په دې حالت كې مونځ ته راوستل كيدو چې هغه به د انتهايي ضعف او كمزوري په وجه د دوو سرو (امداد) حاصلولو ۶- او هغه به صف كې ودرول شو.

هل اللغات: ۱- حَظَّ: أي: وَصَفَ وَحَظَّ: لرې كوي او وړانوي ۲- مُتَأَنِّفٌ: أي: تَمَحَّيٌّ وَتَمَحَّيٌّ: یعنی دېل چا په سهاره او مدد سره به راوستلې شو.

تسهيلات:-

نوله: من سُنَّ الْمُهَذَّبِي:

د مستون اعمالو دوه قسمونه:-

① ہفہ افعال چہ حضور پاک ﷺ بہ د عبادت پہ طریقہ کول ہفہی تہ سنن ہدیٰ وائی اوہم دغہ سنت مؤکدہ دی لکہہ د سحر ماسپہین ماسنام او ماسخوتن د مونخونونہ وراندی روستو دولس رکعتہ سنت دی

② کوم اعمال چہ حضور پاک ﷺ د عادت پہ توگہ کول ہفہی تہ سنن زوائد وائی کوم چہ د قبیل مستحبات نہ دی۔ لکہہ د حضور پاک ﷺ لباس او خوراک خبناک اود دې دپارہ خہ کیفیت خیلول وغیرہ وغیرہ۔

پہ دویم قسم باندی د ثواب ملاوید شرط :- پہ سنن زوائد باندی عمل کولو ثواب ہلہ ملاویری چہ سرې د اتباع النبی ﷺ نیت او کړی کہ د اتباع نیت نہ وی نو ثواب بہ نہ ملاویری لکہہ د بعض قومونو پتکی چہ د قومی روایاتو د وجہ نہ وی پہ ہفہی کنبی ثواب نشته یا لکہہ چہ بعض قومونہ لنگ پہ قومی جذبہ تر لې وی پہ دې کنبی بہ ثواب ہفہ وخت ملاویری چہ سرې د حضور پاک ﷺ د اتباع نیت او کړی۔

۱۰۷۳- د جمعې پریخود نکى گناہکار یدل

۱۰۷۳- (۲۳) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: [۱] «لَوْلَا مَا فِي الْبُيُوتِ مِنَ الْبَسَاءِ وَالْذَّرِيَّةِ [۲] أَقْبَمْتُ صَلَاةَ الْعِشَاءِ [۳] وَأَمَرْتُ قِيَّانِي يُخْرِقُونَ مَا فِي الْبُيُوتِ بِالنَّارِ» [۴]. رَوَاهُ أَحْمَدُ.

ترجمہ: [۱] ابوہریرہ رضی اللہ عنہ راوی دی چې رسول اللہ ﷺ وفرماییل [۲] کہ پہ کورونو کی بنسخی او ماشومان نہ وی [۳] نو ما بہ د ماسخوتن مونخ قائم کړې وی [۴] او خادمانو تہ بہ مې حکم ورکړی وی چې (کوم خلق پہ لمانخہ کې حاضر نشي) د هغوی کورنوتہ اور ولگوي (احمد) **هل اللغات :-** ① قِيَّانِي : غُلَّامَانِي وَخَدَمِي : یعنی زکا غلامان او خادمان

تہذیبات :-

نوله: مِنَ الْبَسَاءِ وَالْذَّرِيَّةِ:

د ماشومانو او زناؤد ذکر کولو وجہ :- اگرچې خاوری او نور حشرات الارض ہم پہ کور کنبی بعضی وخت موجود وی اود هغوی و زول ہم حرام وو خو نبی کریم صرف د دې دواړو صفونو ذکر او کړو د دې وجوہات دا لاندې دی۔

① یعنی بنسخی او ماشومان صاحب الاعذار جماعت تہ پہ حاضری باندی مکلف نہ دی۔

② پہ جماعت کنبی ددوی شمولیت ضروری نہ دې۔

③ پہ کور کنبی پہ عامہ توگہ ہم دا دواړہ قسمہ خلق موجود وی۔ پہ دې وجہ نې ددې دواړو ذکر او کړو۔

١٠٤٣- اذان خُشه رسته د جمات خُشه د وتلو ممانعت

١٠٤٣- (٢٣) [١] وَعَنْهُ، قَالَ: أَمَرْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «إِذَا كُنْتُمْ فِي الْمَسْجِدِ قَرُونِي بِالصَّلَاةِ [٣] فَلَا يَخْرُجُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُصَلِّيَ»». رَوَاهُ أَحْمَدُ.

توجهه: [١] ابوهريره رضي الله عنه فرمايي چې رسول الله ﷺ مونږ ته حکم کړي وو [٢] چې هر کله تاسو په مسجد کې موجود یئ او د لمانځه د پاره اذان وشي [٣] نو په تاسو کې دي هيڅوک بغير د لمانځه کولو د مسجد خُشه نه وځي. (احمد)

تسهيلات:- قوله: فَلَا يَخْرُجُ:

فوق:- د خروج من المسجد د مسئلې وضاحت او شرح په راروان درې احاديثو کېښي راځي هلته ئې مطالعه کړئ.

١٠٤٤- اذان خُشه ورسته د جمات خُشه د وتلو حکم

١٠٤٤- (٢٣) [١] وَعَنْ أَبِي الشَّعْثَاءِ، قَالَ: [٢] خَرَجَ رَجُلٌ مِنَ الْمَسْجِدِ بَعْدَ مَا أَذِنَ فِيهِ. [٣] فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: إِنَّا هَذَا أَفْقَدَ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجهه: [١] ابو شعشاء فرمايي [٢] چې (يوه ورځ) د اذان کيدو خُشه وروسته يو سړي د مسجد خُشه وتلو [٣] نو ابوهريره رضي الله عنه وفرمايل چې دي سړي د ابو القاسم (يعني د رسول الله ﷺ) نافرمانی وکړه. (مسلم)

هل النفاذ:- ① عَصَى: نافرمانی ئې اوکړه، ② أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: د رسول الله ﷺ کنيت دي.

تسهيلات:-

قوله: فَقَدْ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

په خارج من المسجد باندي د عاصي د اطلاق وجه:- حضرت ابوهريره رضي الله عنه ته به دقرائتو خُشه معلومه شوی وی چې دا کس د واپسۍ اراده نه لری او دابه ورته هم د قرائتو خُشه معلومه شوې وی چې ددې جمات امام هم نشته دي. په دې وجه ئې دا الفاظ او فرمائيل.

(١) اخرجه احمد في المسند ٥٣٧/٢

(٢) اخرجه مسلم كتاب المساجد ومواضع الصلاة / باب النهي عن الخروج من المسجد إذا أذن المؤذن (رقم) ٢٥٨ - (٢٥٥) و ابوداود كتاب الصلاة / باب الخروج من المسجد بعد الأذان (رقم) ٥٣٦ و الترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في كراهية الخروج من المسجد بعد الأذان (رقم) ٢٠٤ و النسائي كتاب الأذان / باب التشديد في الخروج من المسجد بعد الأذان (رقم) ٢٨٣ و ابن ماجه كتاب الأذان، والسنة فيه / باب إذا أذن وأنت في المسجد فلا تخرج (رقم) ٧٣٣ و الدارمي باب في النهي عن صيام يوم الشك (رقم) ١٧٢٤

۱۰۷۶- بغير مونغ د جمات خغه وتونكي باندې د منافق اطلاق

۱۰۷۶- (۱) [۲۵] وَعَنْ عُمَانَ بْنِ عَفَّانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «مَنْ أَذَنَكَ الْأَذَانَ فِي النَّسْجِدِ، لَمْ غَرَبَ لَمْ يَخْرُجْ بِحَاجَةٍ، وَهُوَ لَا يُرِيدُ الرَّجْعَةَ، فَهُوَ مُنَافِقٌ» «رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ».

ترجمه: حضرت عثمان ابن عفان رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] كوم سري چې په مسجد كې وي او اذان وشي [۳] بيا هغه بغير د څه ضرورته د مسجد څخه ووشي [۴] او په جماعت كې د شريكيدو دپاره، د واپس راتلو اراده هم نه لري نو هغه منافق دي. (ابن ماجه).

هل اللغات: ① الرَّجْعَةُ: أي: الرجوع؛ واپس راتلل (چه په جماعت سره مونغ كېني شريك شي).
تسهيلات:-

قوله: وَهُوَ لَا يُرِيدُ الرَّجْعَةَ، فَهُوَ مُنَافِقٌ

د منافق مخغه هره: - دلته د منافق نه مراد عاصي دي. هغه ته منافق په دې وجه اوونيلي شو ځكه چې هغه جماعت ترك كړو.

اشكال:- منافق هغه كس ته وائي چې په هغه د منافق علامات اوليدلې شي، او د منافق درې علامات دي كوم چې ماقبل حديث كېني تيرې شوې، نو دلته خو د منافق هيڅ يو علامت هم نشته دي؟

د اشكال جواب:- دلته د نفاق اطلاق شايد په دې وجه اوشو چې هغه كس اجابت قولي او فعلی او كړو بيا بهر راوتلو سره ئې هغه قولي او فعلی اجابت ترك كړو يعنې هغه خلقو ته دروغ اوونيل او دروغ ونيل د نفاق علاماتو څخه يوه علامه ده.

۱۰۷۷- په ژبه او عمل سره د اذان جواب ور كول

۱۰۷۷- (۱) [۲۶] وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: [۲] «مَنْ سَمِعَ الْإِذْنَ أَقْلَمَ مُجِبَهُ، فَلَا صَلَاةَ لَهُ إِلَّا مِنْ عَذِيٍّ» «رَوَاهُ الدَّارَقُطْنِيُّ».

ترجمه: ابن عباس رضي الله عنهما راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] كوم سري چې اذان واوريدو او د هغې جواب يې ورنه كړو [۳] نو د هغه مونغ نه كامل كيږي (يا نه قبلېږي) خو د څه عذر په وجه سره (كه داسې يې وكړل نو څه حرج نشته) (دارقطني).

تسهيلات:-

د اذان د اجابت دوه طريقې:- ① په ژبه سره ده چه د اذان د كلماتو جواب وركړي شي
② د عملی طور د اذان اجابت كول يعنی چه مؤذن څنگه او وائی "حی علی الصلاة" نو چه

(۱) أخرجه ابن ماجه كتاب الأذان، والسنة فيه /باب إذا أذن وأنت في المسجد فلا تخرج (رقم- ۲۳۴)

(۲) أخرجه ابن ماجه كتاب المساجد والجماعات /باب التغليظ في التخلف عن الجماعة (رقم- ۷۹۳)

اوريدونكي روان شي.

هـ وعيد هغه مستثنى گمان: ①- علماء وائي چه كوم سرې په عمل سره اجابت كوي نو په ژبه سره اجابت نه كونكي به د دغه وعيد مستحق نه وي.

② دغه شان هغه سرې چه په جمات كښې ناست وي او تلاوت كوي كه هغه دا اذان جواب ورنه كړي نو په دغه وعيد كښې به نه راځي ځكه چه هغه د اول نه موجود دي
تسهيلات:-

نوله: (لَا مِنْ عُدْرٍ)

د خروج من المسجد جواز مور توله: - دپه كوم جمات كښې چې اذان او شي نو دهغې څخه وتل جائز نه دي البته كه لاندینی صورتونو كښې يو صورت وي نو بيا وتلی شي.

① په جمات كښې د استنجاء ځانې نه وي نود اودس په غرض بهرته اوځي.

② وركوتی يا غټ اودس ماتی ضرورت محسوسوی.

③ دبل جمات متولی وی او چایانی ده سره وی یا امام یا نائب امام وی.

۱۰۷۸-۲- نابینا د جماعت پریښودو حکم

۱۰۷۸-۱- (۱۲۷) «وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أُمِّ مَكْتُومٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ① قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: إِنَّ الْمَدِينَةَ كَثِيرَةُ الْهَوَازِ وَالسَّيَّارِ ② وَأَنَا فَرِيرُ الْبَهْرِ ③ فَهَلْ تُعَذِّبُ مِنْ رُخْصَةٍ ④؟» قَالَ: «هَلْ تَتَمَّعُ حَتَّى عَلَى الصَّلَاةِ، حَتَّى عَلَى الْقَلَامِ؟» قَالَ: «نَعَمْ» ⑤ قَالَ: «فَتَحْبِلَا». وَلَمْ يُرَخِّصْ لَهُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتَّسَائِيُّ.

توجه: ①- عبدالله ابن ام مکتوم رضی اللہ عنہ فرمايي چې ما عرض وکړو يا رسول الله ﷺ په مدينه کې موذي ځناور او درندگان زيات دي ② او زه نابینا یم ③ د دي عذر په وجه، آیا تاسو ماته اجازت راکوئ چې زه جماعت ته نه راځم (او په کور کې به مونځ کوم)؟ ④ رسول الله ﷺ (دا اوریدو سره) وفرمايل آیا ته څه څه عذرونه او څه عذرونه راوي ما عرض وکړو چې هو ⑤ نو وي فرمايل جماعت ته راځه او هغه ته يې د جماعت پریښودو اجازت ورنه کړو (ابوداود، نسايي).

هل السَّيَّارُ: ①- الهَوَازُ: أي: الْبُؤْدِيَّاتُ: ضرر رسونکی ځناور (مثلا له مان او ماران وغيره). ② السَّيَّارُ: درنده او شلونکی ځناور (مثلا شرمخان، سپی وغيره). ③ فَرِيرُ الْبَهْرِ: أي: أَعْمَى: د سترگو بيمار يعنی روند، نابینا. ④ فَمَحِلَا: كَلِمَةٌ حَقٌّ وَالسَّيَّارُ وَالْبُؤْدِيَّاتُ وَفَعَلْتُ مُؤَخَّرٌ أَجَبْتُ: دا د راشه په ځانې د ترغيث او تلواړي دپاره استعمالیږي.

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة/باب في التشديد في ترك الجماعة (رقم- ۵۵۳) والسنائي كتاب الإمامة/باب المحافظة على الصلوات حيث ينادي بهن (رقم- ۸۵۱) وابن ماجه كتاب الساجد والجماعات/باب التغليظ في التخلف عن الجماعة (رقم- ۷۹۲)

تسهيلات:- قوله: كَثِيرَةُ الْهَوَامِ وَالْيَبَاعِ:

هوام اوسباع هغه ۱۵۱- دكثيرالهوام ددې څخه مراد لېمانان او ماران وغيره دي. اود السباع څخه مراد څيرونكي څناور او سپي دي، يا بالعموم موذي څناور دي.
 قوله: وَلَمْ يَوْضَحْ لَهُ:

دروايانو د تعارض اشكال: دې حديث كښې نبي كريم ﷺ حضرت عبدالله ابن ام مكتوم ؓ ته د موذوي څناور د ويرې په وجه اجازت ورنكړو. اوپه ماقبل كښې دحضرت ابن عباس ؓ حديث كښې دي: د عذر په وجه د جماعت پريخودو اجازت وركړې دي. او عذر نبي كريم ويره او مرض خودلې وو.

⑤ د ابن عباس ؓ دحديث واقعه وړانديني. وه، په هغه وخت كښې ابادي كمه وه نوخوف عذر اوگرځولې شو. اود عبدالله ابن ام مكتوم ؓ واقعه روستنې ده آبادي زياته شوې وه. او حشرات الارض ختم شوې وو. ځكه نبي كريم اجازت ورنكړو؟
 د اشكال جوايونه:-

- ① نبي كريم ﷺ دواړو ځايونو كښې د صحابه كرامو دمقام او مرتبې لحاظ سره جواب وركړو. كوم صحابي چې مرتبه كښې كم وو هغه ته ئې اجازت وركړو او كوم صحابي چې مرتبه كښې اوچت وو هغه ته ئې په عزيمت باندې دعمل كولو حكم وركړو.
- ② نبي كريم ﷺ ته معلومه وه چې خطرناكه لاره ده، خو نبي كريم ﷺ د ابن ام مكتوم ؓ جذبې ته اوكتل او اجازت ئې ورنه كړو.

۱۰۷-۱۰۸- د امت محمدی امتیازی صفت

۱۰۷-۱۰۸- (۲۸) [۱] وَعَنْ أَمْرِ الدَّرْدَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: [۲] دَخَلَ عَلَيَّ أَبُو الدَّرْدَاءِ وَهُوَ مُغَضَّبٌ، فَقُلْتُ: مَا أَغْضَبَكَ؟ قَالَ: وَاللَّهِ مَا أَعْرِفُ مِنْ أَمْرِ أُمَّةٍ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئًا إِلَّا أَنَّهُمْ يُصَلُّونَ جَمِيعًا. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمه: ① بي بي ام درداء ؓ فرمايي ② چې (يوه ورځ زما خاوند، ابو درداء ؓ د غصې څخه ډك مالړه راغي) د هغه د حالت ليدو سره، ما ځيني پوښتنه وكړه كوم شي ته غضبناك كړي يې ③؟ هغه اوويل قسم په الله د حضور ﷺ د امت په باره كې (د مخكې په شان) يوازي دا يوه خبره پيژنم چې هغوي په جماعت سره مونځ كوي (خو اوس هغه هم پرېږدي) (بخاري).

هل اللغات:- ① مُغَضَّبٌ: دا د اسم مفعول صيغه ده يعنى هغه د غصې نه ډك شوې وو لكه چه چا په غصه كښې اچولې وو.

تسهيلات :-

توله: وَهُوَ مُعْصَبٌ:

د سوال او جواب د عدم مطابقت اشكال :- د ام الدرداء رضي الله عنه د سوال په جواب كښې اېږودل، رضي الله عنه هغه د سوال سره مطابقت نه خوري؟

د اشكال جواب :-

① اېږودل رضي الله عنه هېڅو جواب نه دي ورکړي لکه چه په لمعات كښې دي.
 ② ملاعلی قاري رحمته الله علیه يو توجيه دا كړې ده اودانې د ټولو نه ښه گرځولې ده فرماني: اي اغضبتني الامور البكر المحدثه في امة محمد لاني والله ما اعرف من امرهم شيئاً على المجادة الا انهم يصلون جميعاً فيكون الجواب محذوفاً والذكر دليل الجواب. يعنى زه دې خيز په غصه كښې اخته كړم چه په امت محمد يه كښې قسم قسم منكرات او بدعات پيدا شو. اوس خو هيڅ خيز هم په خپل اصلي حالت كښې باقى پاتې نه شو. او صرف په جمع سره مونځ كوي. هم دغه يو خيز باقى دي كوم چه په خپل اعتدال باندې دي اوس هغه هم رخصت كيږي.

۱۰۸۰- د سحر مونځ په جمعې سره كولو فضيلت

۱۰۸۰- (۲۹۱) وَعَنْ أَبِي بَكْرٍ بْنِ سَلِيمَانَ بْنِ أَبِي حَتْمَةَ، قَالَ: [۱] إِنْ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، فَقَدْ سَلِمَ بَيْنَ ابْنِ أَبِي حَتْمَةَ فِي صَلَاةِ الصُّبْحِ، [۲] وَإِنْ عُمَرَ غَدَا إِلَى السُّوقِ، [۳] وَمَسْكُنُ سَلِيمَانَ بَيْنَ الْمَسْجِدِ وَالسُّوقِ، [۴] فَمَرَّ عَلَى الشِّقَاءِ أَمِيرِ سَلِيمَانَ، [۵] فَقَالَ هَذَا: لَمْ أَرِ سَلِيمَانَ فِي الصُّبْحِ، [۶] فَقَالَتْ: إِنَّهُ بَاتَ يُصَلِّيُ فَقَلْبَتُهُ عَيْنَاهُ، [۷] فَقَالَ عُمَرُ: لَأَنْ أُمَهِّدَ صَلَاةَ الصُّبْحِ فِي جَمَاعَةٍ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَقُومَ لَيْلَةً. رَوَاهُ مَالِكٌ.

توچه: ① ابوبكر بن سليمان ابن ابي حشمه فرمايي ② چې (يوه ورځ) حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د سحر په لمانځه كې (زما پلار) سليمان ابن ابي حشمه ونه ليدلو ③ حضرت عمر رضي الله عنه چې كله سحر بازار ته تلو ④ نو د سليمان كور د مسجد او بازار په مينځ كې وو ⑤ ځكه هغه د سليمان مور شفاء لره ورغلي ⑥ او د هغه څخه يې پوښتنه وكړه (څه وجه ده) چې نن ما سليمان د سحر په لمانځه كې ونه ليدلو؟ (هغه د سحر مونځ ته حاضر نه وو) ⑦ هغې ورته اوويل (چې خبره دا ده چې) سليمان نن ټوله شپه په لمانځه كولو كې تيره كړې وه او (سحر كيدو ته نژدې) د هغه سترگې پټې شوې ⑧ نو ځكه حاضر نه وو حضرت عمر رضي الله عنه وفرمايل زه د سحر مونځ په جماعت سره كول د ټولي شپې (د عبادت د پاره) د ودريدلو څخه بهتره گنم. (مالك.)

هل اللغات :- ① قَدْ: أَي: مَا وَجَدَ: بَيَانِي نَهْ مَوْنَدَلُو، ② غَدَا: أَي: ذَهَبَ: سَحْرَ وَخْتِي لَارُو.

تسهيلات:-

و تهجدو مخفه د جماعت د مونخ افضليت ۱- عمر فاروق رضي الله عنه د وخت خليفه او امير المؤمنين دي سليمان رضي الله عنه يو صحابي دي د امير المؤمنين ديني فكر ته گورني چه د مانخه باره كښي د خپلو ملگرو خومره لوڼي فكر كوي. د صحابه كرامو په دومره لويه ډله كښي د يو صحابي غير حاضري محسوس كوي. بيا په بازار كښي هم دهغه د مور شفاء رضي الله عنها نه تپوس كوي چه مانن د سحر په مونخ كښي سليمان رضي الله عنه اونه ليدلو خير خودي. بل طرف ته د صحابه كرامو د عبادت اندازه اولگونۍ چه مور نۍ جواب ور كوي چه هغه ټوله شپه تهجد كړي سحر نۍ سترگې پټې شوې او جمع ترې لاړه. د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه د جمع د لوڼي اهميت اندازه اولگونۍ چه فرماني زما خوجمع ددې نه ډيره خوښه ده چه ټوله شپه تهجد او كړم او سجر په جمع كښي غير حاضر پاتې شم. سبحان الله شه ديني ماحول وو.

۱۰۸۱- په دوو كسانو د جمعې د مونخ منعقد كيدل

۱۰۸۱- (۱) [۳۰] وَعَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «الْإِنْسَانُ فَمَا قَوْفُهَا جَمَاعَةً» . رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

تورجمه: [۱] ابو موسي اشعري رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [۲] دوه سړي وي يا د دوو څخه زيات وي دوي څخه (جماعت كيدي) شي. (ابن ماجه).

تسهيلات:-

قوله: الْإِنْسَانُ فَمَا قَوْفُهَا جَمَاعَةً:

د جماعت دپاره د كثرت افرادو عدم ضرورت:- مطلب دادې چه د جمع د صحت دپاره دا ضروري نه ده چه ډير زيات شمير كښي دي خلق راجمع شي يا د كم نه كم درې كسان ضروري وي داسې معامله نه ده بلكه د دوو كسانو جمع هم صحيح ده چه يو امام شي دويم مقتدي وي او د مقتدي د امام بنۍ طرف ته كيدل ضروري دي.

۱۰۸۲- ښخوته د جمعې په مونخ كښي د شركت اجازت

۱۰۸۲- (۱) [۳۱] وَعَنْ بِلَالِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «لَا تَمْنَعُوا النِّسَاءَ حُطُوطَهُنَّ بَيْنَ الْمَسَاجِدِ إِذَا اسْتَأْذَنَكُمْ» . [۳] فَقَالَ بِلَالٌ: وَاللَّهِ لَتَمْنَعُنَّ، [۴] فَقَالَ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ: أَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَتَقُولُ أَلْتَ: لَتَمْنَعُنَّ.

(۱) اخرجه ابن ماجه كتاب اقامة الصلاة، والسنة فيها/ بباب الائتنان جماعة (رقم- ۹۷۲)

(۲) اخرجه مسلم في كتاب الصلاة/ كتاب الصلاة/ باب خروج النساء إلى المساجد إذا لم يترتب عليه فتنه، وأنها لا تخرج مطيبة (رقم- ۱۴۰ - ۴۴۲) وابدوداد كتاب الصلاة/ باب ما جاء في خروج النساء إلى المسجد (رقم- ۵۶۶) وابن ماجه باب تعظيم حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم، والتخليط على من عارضه (رقم- ۱۶)

توجه: [۱] بلال ابن عبدالله رضي الله عنه د خپل پلار بزرگوار (عبدالله ابن عمر رضي الله عنه) څخه روايت کوي چې هغه (يوه ورځ) اوويل چې رسول الله صلي الله عليه وسلم وفرمايل [۲] هر کله چې بنسختي ستاسو څخه مسجد ته د تلو اجازت وغواړي نو تاسو هغوي لره (منع کولو سره) هغوي د مسجدونو د حصي څخه مه محرومه کوي (يعني مسجد ته د تلو ثواب هغوي ته حاصلېږي تاسو هغوي مسجدونو ته د تلو څخه منع کولو سره هغوي د ثواب حاصلولو څخه مه منع کوي) [۳] بلال اوويل قسم په الله مونږ خو به هغوي ضرور منع کوو [۴] عبدالله رضي الله عنه بلال ته وفرمايل زه خو وایم چې دا د رسول الله صلي الله عليه وسلم ارشاد دي او ته وايي چې مونږ به ضرور هغوي منع کوو.

هل اللغات: - ① حُظُوْطُهُمْ: أي: ثَوَابُهُمْ: یعنی چه هغوی ته مسجد ته په تلو کښې په مونږ باندې کوم ثواب حاصلېږي.

تسهيلات: -

قوله: لَا تَمْنَعُوا النِّسَاءَ

جماعتونو ته د زنانو حاضریدل: - یعنی کومې بنسختې چې مونږ دپاره یا طواف دپاره مسجد حرام ته راځي نو هغوی مه منع کوئ. یا دبيت الله طواف کولو نه ئې مه منع کوئ. ځکه چې د حضور صلي الله عليه وسلم په زمانه کښې منافقين هم ویریدل چې که مونږ څه حرکت او کړو نو وحی به راشي او تر قیامت به رسوا شو. خو ددې څخه روسته کله چې د وحی زمانه منقطع شوه نو بنسختې جماعتونو ته د تلو نه منع کړې شوې. دا په دې وجه چې د هر قسمه فتنو نه محفوظ پاتې شی. لکه څنگه چې حدیث الباب څخه معلومېږي.

بنغودپاره جماعت ته دتلو استثنائي صورتونه: - ددې څخه د حج طواف یا عمرې فرض طواف یا مسجد حرام کښې مونږ کول مستثنی دی.

۸۸۳- (۱۰۱) [۱] وَفِي رِوَايَةٍ سَالِمٍ عَنْ أَبِيهِ: قَالَ: [۲] فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ فَسَبَّ سَبًّا مَا سَمِعْتُ سَبَّهُ مِنْهُ قَطُّ، [۳] وَقَالَ: أَخْبِرْكَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَتَقُولُ: وَاللَّهِ لَا تَمْنَعُهُنَّ: رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] یو بل روایت کې سالم د خپل پلار څخه نقل کوي [۲] چې بیا (د دې څخه وروسته) حضرت عبدالله رضي الله عنه بلال طرف ته متوجه شو او دومره بد رد یې ورته اوويل چې ما هیڅ کله د حضرت عبدالله رضي الله عنه د ژبي څخه دومره بد رد ویل چېرته نه دي اوریدلي [۳] او بیا یې اوويل چې زه خو وایم چې دا خو رسول الله صلي الله عليه وسلم فرمایلي دي او ته وايي چې مونږ به هغوي ضرور منع کوو. (مسلم).

هل اللغات: - ① فَسَبَّ سَبًّا: بد رد ئې ورته اوویل.

(۱) اخرجه مسلم فی کتاب الصلاة / کتاب الصلاة / باب خروج النساء إلى المساجد إذا لم يترتب عليه فتنه، وانها لا تخرج مطبوعة (رقم) ۱۶۰ - (۴۴۲)

تسهيلات:- قوله: وَاللَّهُ لَمَنَّعُهُنَّ:

ه ابن عمر رضي الله عنه په حديث نبوي باندې غيرت :- حضرت عبد الله بن عمر رضي الله عنه بنخو متعلق جملات ته لارو په جمع سره د مونخ کولو حديث نى بيان کړو په کوم کښې چه دا ووجه بنځي د جملات د تللو نه مه منع کونى. په دې باندې د حضرت ابن عمر رضي الله عنه خوښى حضرت بلال رضي الله عنه او فرمائيل چه زه خو به نى يقيناً منع کوم، په خبرو اترو کښې د دواړو د کلام تبادلې داسې اوشوه چه په ظاهري توگه د حضرت بلال رضي الله عنه په کلام کښې حديث نبوي سره د معارضه صورت پيدا شو. دا صرف صورة معارضه وه حقيقه بالکل نه وه ځکه چه حقيقه معارضه خو انکار حديث او د اسلام د يو حکم نه انکار دې د کوم چه د حضرت بلال رضي الله عنه نه تصور هم نه شى کيدې. بهر حال حضرت ابن عمر رضي الله عنه په دې صوري معارضه باندې سخته خفه شو او حضرت بلال رضي الله عنه ته نى سخت سست او ونييل او قسم نى اوخوړلو چه تاسره به ټول عمر کلام نه کوم نو په ټول ژوند کښې نى خپل د زړه ټکړې سره خبرې اونه کړې.

اشکال:- د دې حديث نه معلومېږي چې خفگان د دريو ورځو نه زيات جائز دې حالانکه بل حديث کښې دى «لا يجل لسلطان هجرا خاه فوق ثلث» او په دې درې ورځو نه په زياتو باندې وعيد دې؟

داشکال جواب:- هرکله چې د ترک کلام وجه د نياوې وى نو بيا د دريو ورځو نه زيات جائز نه دى. او که د ترک کلام وجه دينى وى نو بيا د دريو ورځو نه زيات جائز دى. تر کومې چې هغه کس خپله اصلاح اونه کړي.

۱۰۸۳- د حضرت عبد الله د خپل ځوى څخه خفگان

۱۰۸۳- (۳۳) [وَعَنْ مُجَاهِدٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «يُؤْتَى رَجُلٌ أَهْلَهُ أَنْ يَأْتُوا الْمَسَاجِدَ» [۳] فَقَالَ ابْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ: فَإِنَّا مَنَعْنَاهُ [۴] فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: أَحَدُكَ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَتَقُولُ هَذَا؟ [۵] قَالَ: قَبْلَ كَلِمَةِ عَبْدِ اللَّهِ حَتَّى مَاتَ. رَوَاهُ أَحْمَدُ.]

توجهه: [۱] مجاهد رضي الله عنه د عبد الله ابن عمر رضي الله عنه څخه نقل کوي چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي [۲] چې هيڅوک دي خپل اهل (يعني خپله ښځه) مسجدونو ته د تلو څخه نه منع کوي [۳] (دي اوريدو سره) د عبد الله رضي الله عنه يو زوي (بلال) او ويل چې مونږ خو به هغوي منع کوو [۴] عبد الله ابن عمر رضي الله عنه ورته وفرمايل زه درته د رسول الله ﷺ حديث بيانوم او ته دا وايي (چې مونږ خو به يې منع کوو) [۵] د راوي بيان دي چې د دې څخه وروسته حضرت عبد الله رضي الله عنه د خپل زوي (بلال) سره (تر آخر عمر پوري) خبري ونه کړي تر دې چې وفات شو. (احمد).

تسهيلات:- نوډ:- د دې حديث تشرېح په بل ځانې کښې په تفصيل سره ذکر شوي ده.

[۴۰/۲۴] بَابُ تَسْوِيَةِ الصَّفِّ

د صفونو د برابرولو بيان

مخالصة الباب :-

فيه أحد وعشرون حديثاً تشتمل على تسع مسائل:

- ① تسوية الصفوف: ١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦، ٩، ١٠، ١٣، ١٤، ١٦، ١٨.
- ② الزجر على من لا يسوي الصف: ١، ٢، ٥.
- ③ كون تسوية الصف من إقامة الصلاة: ٣.
- ④ ترتيب الصفوف: ٤، ٥.
- ⑤ اتمام الصف الأول وفضيلته: ٧، ٨، ١٠، ١١، ٢٠.
- ⑥ فضيلة الأيمن من الصف: ١٢.
- ⑦ فضيلة من يسوي الصف: ١٥، ١٧، ١٨.
- ⑧ توسط الإمام في الصفوف: ١٩.
- ⑨ الزجر على من يصلي خلف الصف: ٢١.

په مانځه كښې د صفونو نېغ ساتلو په حكم كښې اختلاف :- ① صفونه نېغ ساتل سنت موكده دى

② بعضو واجب وئيلى دى ځكه چه احاديثو كښې صف نېغ نه ساتلو باندې سخت وعيد راغلې دې كوم چه د وجوب دليل دى.

د صفونو په مينځ كښې د اتصال او عدم اتصال مختلف صورتونه :- ① د فقهاؤ په دې باندې اتفاق دې كه د صفونو په مينځ كښې څه سړك يا نهر نه وى نو دا صفوف متصله دى امامت او جماعت صحيح دى

② كه د امام او مقتديانو په مينځ كښې څه نهر يا سړك وى نو د امام مالك رضي الله عنه او امام شافعي رضي الله عنه په نيزدا اقتدا صحيح ده او د امام ابو حنيفه رضي الله عنه نيز دا اقتدا صحيح نه ده.

③ كه چرې امام په جمات كښې وى او مقتدى نيز دې چرته كور كښې وى او په مينځ كښې داسې څه وى چه امام نه ښكاري او امام پسې صفونه هم نه ښكاري نو جمهور فرمائي چه دا اقتداء صحيح نه ده او د امام ابو حنيفه رضي الله عنه مشهور قول دې چه دا اقتداء صحيح ده.

د اختلاف بنياد :-

لكه په راروان درې صورتونو كښې چي كوم مسائل بيانېږي نو په دې كښې د امامانو په مينځ كښې دا اختلاف وجه په يوه قاعده كښې اختلاف دى. او هغه اختلاف دا دې چې

① د جمهورو په نيز لري والي او نيز ديوالي څه حيثيت نه لري بلكه د حائل او حاجب

اعتباری

- ① امام ابو حنیفہ دَ قُرب او بعد اعتبار کوی دَ حائل اعتبار نہ کوی.
- صفونو مخفہ متعلق بعضی بنیادی مسائل - ① اول صف دے مکمل کری بیا دے دوم صف شروع کری بیا دَ دوم پہ پورہ کیدو باندے دریم شروع کری الی آخرہ
- ② اول صف دے مکمل کری بیا دے دوم صف شروع کری بیا دَ دوم پہ پورہ کیدو باندے دریم شروع کری الی آخرہ.
- ③ صفونہ دے دَ یوبل نہ پہ داسے فاصلہ باندے اوساتی چہ پہ مینخ کنبے صرف دَ سجدي پہ اندازہ خانی وی پہ دے قاعدہ باندے دَ علماؤ یو خو مسائل ہم او گورنی.
- ④ صف بالکل نیغہ وی لکھ چہ دا پہ غشی سرہ نیغولی شی.
- ⑤ پیش امام دَ صفونو پہ مینخ کنبے پہ داسے مقام باندے ولای وی چہ دواپہ طرف تہ دَ بنی اوگس مقتدیاں برابر برابر وی.
- ⑥ پہ صفونو کنبے جخت والے وی یعنی داسے ترلے شوی وی چہ پہ مینخ کنبے دَ شیطان دَ پارہ خہ خلی خانی نہ وی.

الفصل الأول

۱۰۸۵- د صف برابر ساتلو حکم

۱۰۸۵- (۱) [۱۱] عَنِ النَّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: [۲] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُتَوَى صُفُوفًا [۳] حَتَّى كَأَنَّمَا يُتَوَى بِهَا الْعِدَاةُ» [۴] حَتَّى رَأَى أَنَا قَدْ عَقَلْنَا عَنْهُ [۵] ثُمَّ خَرَجَ يَوْمًا فَقَامَ حَتَّى كَأَن يُكْتَبَرُ [۶] فَرَأَى رَجُلًا بِأَدْيَا صَدْرَهُ مِنَ الصَّفِّ [۷] فَقَالَ: "عِبَادَ اللَّهِ! لَتَسَوْنَ صُفُوفَكُمْ [۸] أَوْ لَيَخَالِقَنَّ اللَّهُ بَيْنَ وُجُوهِكُمْ" رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجہ: ① نعمان بن بشیر رضی اللہ عنہما فرمائی ② چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم بہ زمونہ صفونہ (داسے) برابر (سیدہ) کول ③ لکھ چہ غشی ہم د ہغہ صفونو سرہ سیدہ کولی شو ④ تردی چہ د نبی علیہ السلام گمان راغی چہ مونہ ہم د حضور صلی اللہ علیہ وسلم خہ (د صفونو برابرولو پہ اہمیت) پوہ شو ⑤ یوہ ورخ رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم (د مکان خہ راوتلو سرہ) تشریف راوړو او (د لمانخہ د پارہ) ودریدلو او تکبیر (تحریمہ) یی ویلو ⑥ چہ د یو سري سینہ یی د صف خہ لپہ

(۱) اخرجه البخاری کتاب الاذان / باب تسوية الصفوف عند الإقامة وبعدھا (رقم- ۷۱۷) ومسلم فی کتاب الصلاة / کتاب الصلاة / باب تسوية الصفوف، وإقامتها، وفضل الأول فالأول منها، والازدحام على الصف الأول، والسابقة إليها، تقديم أولى الفضل، وتقریبهم من الإمام (رقم ۱۲۸ - ۴۳۶) وابوداود کتاب الصلاة، باب تسوية الصفوف (رقم- ۶۶۳) والترندی کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في إقامة الصفوف (رقم- ۲۲۷) والنسائي کتاب الإمامة / باب كيف يقوم الإمام الصفوف (رقم- ۸۱۰) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، السنة فيها / باب إقامة الصفوف (رقم- ۹۹۴)

راوتلي وليده [۷] نو وي فرمايل اي د الله بنده گمانو خپل صفونه سيده كړي [۸] گڼي الله تعالى ﷻ به ستاسو په مينځ كې اختلاف واچوي. (مسلم)

هل اللغات: ① تَوَي: برابرول او سيدها كول نه. ② الْقِدَاة: وَهُوَ السُّمُّ: غشي، ③ عَقَلْنَا: أَي: قَبَلْنَا التَّوْبَةَ: مونږ پوهه شو په اهدت د سيدها كولو دصفونو لره. ④ نَادَيْتُ: أَي: ظَاهَرًا خَائِرًا: ښكاره كړې وه، راويستلې وه. ⑤ صَدْرُهُ: سينه خپله.

تسهيلات: - دوه: گانما تَوَي پها القداة:

د صفونو په نيغولو كې مبالغه كول: - عربو به د غشو په نيغولو كې ډير كوشش كولو ځكه چه كه په غشي كېني لو شان كوگوالي پاتې شي نو هغه په نښه باندې صحيح نه لگي لهذا دهغوی په نیز د غشي نيغوالې دومره مشهور او مسلم وو چه هغوی په د نورو څيزونو نيغوالې او هوارۍ تشبیه هم غشي سره وركوله دلته هم دغه مبالغه بيان كړې شوې ده چه صفونه به رسول الله ﷺ داسې نيغول لكه چه د دې په ذره نه غشي نيغول غوښتل. **دوه: أُولَئِكَ يَفْقَهُنَّ اللَّهَ:**

د مخالفت ظاهري په مخالفت باطني باندې اثر: - علامه مظهری رحمته الله عليه فرماني چه ظاهري ادب او حكم منل چونكه د باطني ادب او حكم منلو علامت وي لهذا كه چرې تاسو په صفونو كېني غلط ولاړونی او ظاهري اطاعت او فرمانبرداري نه كوئي نو ستاسودا ظاهري نافرمانی به تاسو باطني نافرمانی ته اورسوي. يعنی د زړونود اختلاف طرف ته به مو اورسوي د كوم انجام چه به دا شی چه وړاندې تلوسره به دا نافرمانی به په خپل مينځ كېني عداوت او رقابت ذريعه جوړه شی په كوم سره چه به په زړونو كېني وړانې او اختلاف پيداشي اود زړونود اختلاف نتيجه به داشي چه د يو بل نه به ډه كول او انقباض شروع شی په كوم سره چه به ستاسو معاشرتي او سماجي ژوندون تباه شی. په زير بحث حديث كېني هم دا پس منظر بيان كړې شوې دي.

۱۰۸۹- صفونه په ترتيب سره برابرول

۱۰۸۹- (۱) [۲] وَعَنْ أَبِي رَافِعٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] «أَقِيَمَتِ الصَّلَاةُ، فَأَقْبِلَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِوَجْهِهِ، [۳] فَقَالَ: "أَقِيْمُوا صُفُوفَكُمْ وَتَرَاثَوْا؛ فَإِنِّي أَرَاكُمْ مِنْ وِزَاءِ ظَهْرِي" " رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ. [۴] وَفِي الْمُنْتَقَى عَلَيْهِ قَالَ: "أَقِيْمُوا الصُّفُوفَ؛ فَإِنِّي أَرَاكُمْ مِنْ وِزَاءِ ظَهْرِي" ".

قوله: [۱] حضرت انس رضي الله عنه راوي دي [۲] چې (يوه ورځ كله چي) مونږ ودریدلو نو حضور

(۱) اخرجه البخاری کتاب الاذان/ باب إقبال الإمام على الناس. عند تسوية الصفوف (رقم- ۷۱۹) وسلم في كتاب الصلاة/ كتاب الصلاة/ باب تسوية الصفوف. وإقامتها. وفضل الأول فالأول منها. والازدحام على الصف الأول. والسابقة إليها. وتقديم أولى الفضل. وتقرئهم من الإمام (رقم) ۱۲۸ - (۴۳۴) والنسائي كتاب الإمامة/ باب حث الإمام على رص الصفوف والمقاربة بينها (رقم- ۸۱۴)

خپل مخ مبارك زمونږ طرف ته متوجه كړو [۴] او ويې وفرمايل خپل صفونه سيده كړي او يو ځاي نژدې سره ودرېږي بيشكه زه د شا د طرف څخه هم تاسو وينم (يعني د لمانځه په حالت كې د مكاشفې په ذريعه د لمانځه كونكي په احوالو باندې خبرېږم) دا روايت بخاري نقل كړي دي [۴] او د بخاري او د مسلم دواړو روايت دا دي چې (حضور ﷺ) وفرمايل، صفونه پوره كړي زه تاسو د خپل شا د طرف څخه هم وينم.

هل المصنف: ① وَرَأَوْا: أَي: تَصَاوَرُوا وَتَلَا صُفُوفًا حَتَّى تَتَّصِلَ مَنَاكِبُكُمْ: يَعْنِي نَزْدِي نَزْدِي جِخْتِ أَوْ دَرِيْئِيْ جِهَ سَتَاسُو أَوْ يَ خِطْلُو كُنْبِيْ يُوْخَى شَى. نو٢: - په دې حديث باندې وړاندې بحث شوې دې.

۱۰۸۴- د صفونو برابرولو اهميت

۱۰۸۴- (۱) [۳] عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «سَوُّوا صُفُوفَكُمْ، فَإِنَّ تَسْوِيَةَ الصُّفُوفِ مِنْ إِمَامَةِ الصَّلَاةِ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ. [الان عند مسلم من تمام الصلاة

توجه: ① حضرت انس رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۴] تاسو خپل صفونه برابر ساتي ځكه چې د لمانځه صفونه برابر ساتل د لمانځه د تكميل څخه دي، بخاري، او د مسلم په يو بل روايت كې د من اقامة الصلوة په ځاي من تمام الصلوة الفاظ دي.

تسهيلات: - قوله: مِنْ إِمَامَةِ الصَّلَاةِ:

په اقامة الصلاة كښې مشارايه: - قرآن كريم كښې (اقِمُوا الصَّلَاةَ) يعنى مونږ د ټولو آدابو سره قائمولو حكم دي. د مانځه په آدابو كښې د تعديل اركان لحاظ ساتل او د سنن، آدابو او مستحبات خيال ساتل داخل دي. دلته په حديث كښې هم دغه آدابونه يو ادب طرف ته اشاره كړي شوي ده چې صفونه نيغ كړنى ځكه چې صفونه نيغول د مانځه د تكميل يوه حصه ده د كوم حكم (اقِمُوا الصَّلَاةَ) كښې وركړي شوي دي.

۱۰۸۸- د صفونو ځكېوالى د زبون د ځكېوالى سبب

۱۰۸۸- (۱) [۳] وَعَنْ أَبِي مَسْعُودٍ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(۱) اخرجہ البخاری کتاب الاذان/ باب: إقامة الصف من تمام الصلاة (رقم- ۷۲۴) ومسلم في كتاب الصلاة/ باب تسوية الصفوف، وإقامتها، وفضل الأول فالأول منها، والأزدحام على الصف الأول، والسابقة إليها، وتقديم أولى الفضل، وتقرئهم من الإمام (رقم) ۱۲۴ - (۴۲۳) وأبو داود كتاب الصلاة، باب تسوية الصفوف (رقم- ۶۶۸) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/ باب إقامة الصفوف (رقم- ۹۹۳) والدارمي كتاب الصلاة/ باب في إقامة الصفوف (۱۲۹۸)

(۲) اخرجہ مسلم في كتاب الصلاة/ باب تسوية الصفوف، وإقامتها، وفضل الأول فالأول منها، والأزدحام على الصف الأول، والسابقة إليها، وتقديم أولى الفضل، وتقرئهم من الإمام (رقم) ۱۲۲ - (۴۳۲) وأبو داود كتاب الصلاة، باب من يستحب أن يلي الإمام في الصف وكراهية التأخر (رقم- ۶۷۴) والنسائي كتاب الإمامة/ باب موقف الإمام والمأموم ص (رقم- ۸۰۷) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/ باب من يستحب أن يلي الإمام (رقم- ۹۷۶)

يُحَسِّمُ مَنَّا كَيْفَا فِي الصَّلَاةِ، وَيَقُولُ ﴿۳﴾ "اَسْتَوُوا وَلَا تَخْتَلِفُوا فَعَلَيْكُمْ قُلُوبُكُمْ" ﴿۴﴾ لِيَلْبِسَ مِنْكُمْ أَوْلُوا الْأَخْلَامِ وَالنَّهْشِ، ﴿۵﴾ لَمْ الَّذِينَ يَلْبَسُهُمْ، ثُمَّ الَّذِينَ يَلْبَسُهُمْ" ﴿۶﴾ قَالَ أَبُو مُسْعُودٍ: فَأَلْتُمُ الْيَوْمَ أَشَدَّ اخْتِلَافًا. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: ﴿۱﴾ ابو مسعود رضي الله عنه فرمايې ﴿۲﴾ چې نبی کریم ﷺ (چې به کله د لمانځه کولو اراده فرمايله، نو زموږ په اوږو خپل لاس مبارک ايښودلو سره به يې فرمايل ﴿۳﴾ برابر برابر اوسي مختلف (يعني مخکې او شاته اودرېږي، مه گڼي ستاسو په زړونو کې به اختلاف پيدا شي) او په تاسو کې چې کوم خلق عاقل او بالغ دي هغه دي ماته نژدې اودرېږي ﴿۴﴾ بيا هغه خلق چې دهغوئ نژدې وي او بيا هغه خلق چې دهغوئ نژدې وي ﴿۵﴾ ابو مسعود رضي الله عنه (د خلقيو په مخکې دا حديث بيانولو سره، و فرمايل چې نن په تاسو خلقيو کې اختلاف ډير زيات دي. «مسلم»

هل اللغات: ① لَيْسَ: دا د ولی نه دې بِعَنَى الْقُرْبِ: يعنی نژدې اودرېدل. ② أَوْلُوا الْأَخْلَامِ: احلام جمع د جلمده سکون او وقار ته وائی او دغصې په وخت خان قابو کښې ساتلو ته هم وائی خودنه ترې مراد عقل دې ځکه چه دا ټول کارونه د عقل مقتضيات دی، بلوغ ته هم وائی. ③ النَّهْشِ: د نېټه جمع ده، وَهُوَ الْعَقْلُ النَّاهِي عَنِ الْقَبَائِرِ: عقل ته وائی چه بدو کارونونه منع کول کوی.

تسهيلات:-

توله: يُحَسِّمُ مَنَّا كَيْفَا:

د صفونو نیغولو یوه طریقه:- د صف د نیغولو ډیو کیفیت بیان دې چه حضور پاک ﷺ به څنگه په ژبه مبارکه باندې ددې بیان کولو دغه شان به ئی په عملی توگه باندې صفونه نیغول اوزمونږ په اوگو باندې به ئی لاس کیخودوسره صف نیغولو. ددې وجه داده چه د صفونو د نیغولو دپاره د اوگو او گیتو نیغول ضروری دی ددې ذکر راتلونکې دې.

توله: وَلَا تَخْتَلِفُوا:

د اختلاف غلط اثر:- یعنی په صفت کښې برابر اودرېږئی د چا د بدن څه حصه دې وړاندې روستونه وی په دې ظاهری افتراق سره به په تاسو کښې باطنی افتراق بغض حسد او عداوت اونفرت پیداشی تفصیل وړاندې تیر شوې دې.

توله: لِيَلْبِسَ:

د اهل علم د امام سره د نژدې اودرېدو حکمت:- یعنی کوم خلق چه د علم ودانش، فهم فراست والا کامل بالغ دی هغوی دې په وړاندې صف کښې ماسره نیزدې اودرېږي دې دپاره چه هغوی زما د مونځ پوره نقشه اوگوری اوامت ته ئی اورسوی. دمانځه دپوره احکامو په خپلو سترگو معاننه کولوسره زده کړه اوکړی اوکه چرته امام په مانځه کښې سهو شی چه په صحیح توگه فتح ورکړې شی یا که امام ته څه حادثه پېښه شی او هغه خپل نائب مقرر کول غواړی نو په صف کښې نیزدې داسې کسان موجود وی چه د دغه ذمه

وارنى قبلولو اهليت لرى.

دهفونو قويمب ۱- ① په رومبى صفت كنبى به عاقل بالغ خلق وى

② بيا به دهغوى نه پس قريب البلوغ مراهق خلق وى او ماشومان به هم وى

③ بيا به دهغوى نه پس خنشى خلق وى يعنى په چا كنبى چه د بنخو اوسرو علامات په يووخت وى

④ بيا به دهغوى نه شاته په آخره كنبى د بنخو صفونه وى.

قوله: اشد اختلافاً:

دهابو مسعود انصاري رضى الله عنه د كلام مفهوم :- د حضرت ابو مسعود انصارى رضي الله عنه د دې

كلام مقصد دادې چه نن تاسو خلق د مانځه صفونه نيغولو كنبى احتياط نه كړئ. لهذا

تاسو په خپل خارجى ژوند كنبى د افتراق و انتشار او اختلاف بېكار شونئ. خومره چه د

مانځه په صفونو كنبى افتراق دې هم هغه هومره به په تاسو كنبى دقتو غويل وى. لهذا اول

د مانځه دا ظاهرى اختلاف ختم كړئ بيا د باطنى اختلاف د خاتمه فكر كړئ. بهرحال

د ابو مسعود رضي الله عنه صحابى دا خطاب تابعين ته دې په كومو كنبى چه دانقصان راغلي وو.

۱۰۸۱- د پوهانو خلقو امام سره نژدې اودريدل

۱۰۸۱- (۵۱) [۵] وَعَنْ عَيْبِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "

① "لَيْلِنِي مِنْكُمْ أَوْلُوا الْأَحْلَامَ وَالنَّهْيَ، ثُمَّ الَّذِينَ يَكُونُهُمْ "ثَلَاثًا" ② "وَأَيَّكُمْ وَهَيْشَاتِ الْأَسْوَاقِ" ③. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: ① عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه راوي دي چې نبى كريم صلى الله عليه وسلم وفرمايل ② كوم خلق چې

صاحب د عقل او بالغ وي هغه دي (په لمانځه كي) ماته نژدې ودرېږي بيا دي هغه خلق

ودرېږي چې هغوى ته نژدې وي دا الفاظ حضور صلى الله عليه وسلم درې ځله وفرمايل ③ او تاسو په

مسجدونو كي د بازارونو په شان د شور شرڅه بچ شي. (مسلم)

هل اللغات :- ① هَيْشَاتِ: جمع د هَيْشَة ده، د باب نصر ينصرنه راځي، وَهْيَ رَفْعُ الْأَصْوَاتِ: آوازونه

پورته كول، شور او غوغا جوړول. ② الْأَسْوَاقِ: د سوق جمع ده، بازار ته وائي.

تسهيلات :- بونه: وَأَيَّكُمْ وَهَيْشَاتِ الْأَسْوَاقِ:

دهويشات الاسواق په مفهوم كنبى دوه احوال :-

① ددې يوه ترجمه گډه وده كيدل هم ده د دې ترجمې مطابق د دې حديث مطلب به دا وى

(۱) اخرجه مسلم في كتاب الصلاة/باب تسوية الصفوف، وإقامتها، وفضل الأول فالأول منها، والازدحام على الصف الأول، والسابقة إليها، وتقديم أولى الفضل، وتقريبهم من الإمام (رقم ۱۲۳ - ۴۳۲) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء ليليني منكم أولو الأحلام والنهي (رقم ۲۲۸) والدارمي كتاب الصلاة/باب من يلي الإمام من الناس (رقم ۱۳۰۳)

چې په جماتونو کښې د بازارونو په شان شور او غوغا هم کوئی بلکه په خاموشۍ سره راشنی موندل او کړنې او په خاموشۍ سره لارښی. دا مطلب زیات واضح دې اصل عبارت به داسې وی. «وایاکم وهیسات کیهیات الاسواق»

② ددې ترجمه شور او غوغا هم ده د دویمې ترجمې مطابق د دې حدیث مطلب به دا وی چې تاسو په داسې مقاماتو کښې د موندل کولو نه ځان اوساتنی چرته چه شور او شری او حضور قلبی حاصله نه وی لکه بازار وغیره د شور مقامات چه وی.

قوله: ثُمَّ الَّذِينَ يَكُونُ لَهُمْ "ثَلَاثًا":

درې ځله د تکرار وجه - په دې حدیث کښې د ښخود صف ذکر مخې ته وپه دې وجه حضور پاک ﷺ "ثم الذين" الفاظ درې ځل او فرمائیل. دغه شان د صفونو د څلورو وارو درجو ذکر راغلو عاقل بالغ په اوله درجه کښې او مراهق او هلکان دویمه درجه کښې او خنای په دریمه درجه کښې او ښځې په څلورمه درجه کښې، دې نه وړاندې حدیث کښې د ښخود صف ذکر مخې ته نه وو په دې وجه هلته دوه ځل "ثم الذين یلونهم" او فرمائیلې شو.

۱۰۰- په اول صف کښې د شامیدو کوشش

۱۰۰- (۱) [۶۱] وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: ② «رَأَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي أَصْحَابِهِ تَأَخُّراً فَقَالَ لَهُمْ: ③ "تَقَدَّمُوا وَأَتَمُّوا بِى ④" وَلْيَأْتَمِرْ بِكُمْ مِنْ بَعْدِكُمْ ⑤ لَا يَزَالُ قَوْمٌ يَتَأَخَّرُونَ حَتَّى يُغَرِّقَهُمُ اللَّهُ» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① ابو سعید خدری رضی الله عنه فرمایي ② چې رسول الله صلی الله علیه و آله (چې کله ولیدل چې صحابه (اولني صف ته په راتلو کښې، تاخیر کوي نو هغوی ته یې وفرمایل ③ رامخکې شی او زما اقتداء وکړي ④ او هغه خلق چې تاسو څخه وروسته ولاړ وي ستاسو اقتداء دې وکړي) د دې څخه وروسته حضور صلی الله علیه و آله وفرمایل، ⑤ یو قوم به همیشه (په اولني صف کې په ودریدو کښې، تاخیر کوي تر دې چې الله تعالی جل جلاله به هم (په خپل فضل او رحمت کښې، هغوي وروسته وغورځوي. (مسلم)

هل اللغات: ① تأخراً: روسته کیدل، تاخیر کول، ② تقدّموا: رامخکې شی، ③ وأتموا بى: ④ أتّموا بى: اصنعوا کما أضّم: زما اقتداء او کړئ یعنې زه چه څنگه کوم تاسو هم هغسې کوی.

(۱) اخرجه مسلم فی کتاب الصلاة/باب تسوية الصفوف، وإقامتها، وفضل الأول فالأول منها، والازدحام على الصف الأول، والسابقة إليها، وتقديم أولى الفضل، وتفریبهم من الإمام (رقم ۱۳۰ - ۴۳۸) وابدوداد کتاب الصلاة.....

②.....باب صف النساء وكرامية التأخر عن الصف الأول (رقم ۶۸۰) والنسائي کتاب الإمامة/باب الانتماء بمن ياتم بالإمام (رقم ۷۹۵) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب من يستحب أن يلى الإمام (رقم ۹۷۸)

تسهيلات:-

وله: وَلَيَأْتِيَنَّكُمْ مَنْ يَبْعَثُكُمْ:

هـ مذكوره جملي معنی او مفهوم :- د دې مطلب دانه دې چه رومبي صف دې زما اقتداء او کړي اوشاته خلق دې دهغوی اقتداء او کړي ځکه چه د یوصف خلق د بل صف د خلقو اقتداء نه کوی بلکه ټول خلق دامام په اقتداء کښي وی. د حدیث مطلب دادې چه رومبي صف والا به ماته گوري مونږ به کوی او دهغوی نه شاته به دهغوی متابعت کوی دامتابعت فی الافعال دې متابعت فی الاقتداء نه دې.

۱۰۹- د صفونو پوره ټکول او برابرول

۱۰۹- (۱) [۴] وَ عَنْ جَابِرِ بْنِ سَمُرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: [۱] «عَرَّجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَنَا حَلَقًا، فَقَالَ: [۲] "مَالِي أَرَأَيْكُمْ عَزِينَ؟!" لَمْ عَرَّجْ عَلَيْنَا فَقَالَ: [۳] "أَلَا تَصِفُونَ كَمَا تَصِفُ الْمَلَائِكَةُ عِنْدَ رَبِّهَا؟" [۴] "قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَكَيْفَ تَصِفُ الْمَلَائِكَةُ عِنْدَ رَبِّهَا؟" قَالَ: [۵] "يُمَوِّنُ الصُّفُوفَ الْأُولَى، وَيَتَرَاوُنَ فِي الصَّفِ" [۶] "رَوَاهُ مُسْلِمٌ».

ترجمه: [۱] جابر ابن سمره رضي الله عنه فرمايي [۲] چې (يوه ورځ) چې (يوه نبي كريم صلى الله عليه وسلم) زمونږ مينځ ته تشریف راوړو او مونږ يې په مختلفو حلقو کې ناست ليدو سره وفرمايل [۳] څه وجه ده چې زه تاسو د جدا جدا جماعتونو په صورت کې (ناست) وښم (يعني داسې جدا جدا جماعت جوړولو سره مه کيښي ځکه چې دا د نااتفاقي او انتشار علامت دي) بيا دغسې (يوه ورځ) حضور صلى الله عليه وسلم زمونږ مينځ ته تشریف راوړو او وي فرمايل [۴] چې تاسو خلق (په لمانځه کې) داسې صف ولي نه تري څنگه چې فرشتي د الله تعالى په حضور کې (د بندگي د پاره درېږي او) صف تري [۵] مونږ عرض وکړو چې يا رسول الله صلى الله عليه وسلم فرشتي د خپل پروردگار په حضور کې څنگه صف تري؟ [۶] وي فرمايل اولني صفونه پوره کوي او په صف کې يو ځاي کيدو سره (برابر برابر) درېږي. (مسلم)

هـ اللغات: ① حَلَقًا: د حَلَقَة جمع ده، اُنْى جُلُوسًا حَلَقَةً حَلَقَةً: يعنى مختلفو ټولگو او حلقو کښې ناست وو. ② عَزِينَ: د عَزَة جمع ده، اُنْى جَمَاعَاتٍ مُتَفَرِّقَاتٍ: يعنى مختلفو ټولگو کښې تقسيم شوى وو. ③ يَتَرَاوُنَ: يوځاى يوځاى په صفونو کښې سيده او دريدلو ته واى.

تسهيلات:- نوډ: د ترجمي او حل اللغات څخه مطلب واضح دې.

(۱) اخرجه مسلم فى كتاب الصلاة / باب الامر بالسكون فى الصلاة، والنهى عن الإشارة باليد، ورفعها عند السلام، وإتمام الصفوف الأولى والتراعى فيها والأمر بالاجتماع (رقم- ۱۱۹) - (۴۳۰) وابوداود كتاب الصلاة، باب تسوية الصفوف (رقم- ۶۶۱) والنسائى كتاب الإمامة / باب حث الإمام على رص الصفوف والمقاربة بينها (رقم- ۸۱۶) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها / باب إقامة الصفوف (رقم- ۹۹۲)

۱۰۴۲-بهترین او بدترین صفونه

۱۰۴۲- (۸) (۷) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۶] «غَيْرُ صُلُوِي الرِّجَالِ أَوْلَاهَا، وَشَرُّهَا آخِرُهَا» [۳] وَغَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ آخِرُهَا، وَشَرُّهَا أَوْلَاهَا. "رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ۱) ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرماییل ۲) د سرو بهترین صف اولنی صف دي او بدترین صف وروسته صف دي ۳) او د بنخو بهترین صف وروسته صف دي او بدترین صف مخکیني صف دي. (مسلم)

تسهيلات:-

نوله: غَيْرُ صُفُوفِ الرِّجَالِ:

د سرو دپاره د اول صف د فضيلت دوه وجوهات:-

① اول صف فضيلت د دويم اودريم نه په مقابله کښې زيات دي نو په دې اعتبار سره فرمانيلې شوی دی چه د سرو روميې صف د نورو صفونو په مقابله کښې د ثواب په لحاظ بهتر دي يعنی ددې ثواب زيات دي.

② د سرو روميې صف هغه وخت بهترین صف دي چه کله شاته د بنخو صفونه هم وي نو د بنخو د صفونو نه د سرو دا صف ډير لري دي او شیطانی وسوسې او نسوانی وسوسې دوی ته نه شی رسيدلې په دې وجه دا د ټولونه بهترین صف دي او د سرو آخری صف ته خراب صف ځکه اووئيلې شو چه يوخو هغه د امام او محراب نه ډير لري دي بله وجه دا چه هغه بنخوته ډير نيزدي دي په کوم کښې چه د شیطانی اونسوانی وسواس کلک احتمال دي.

نوله: وَغَيْرُ صُفُوفِ النِّسَاءِ:

د بنخو دپاره د آخری صف د الفضيلت وجه:- دا صف د سرو نه ډير لري وي او شیطانی او مردانی وسوسونه ډير محفوظ وي په دې وجه د ثواب په اعتبار سره دې کښې ثواب زيات ملاوېری

د بنخو د اولنی صف د محروم والی وجه:- د بنخو روميې صف بدتر يعنی خراب ځکه دي چه د بنخو امام سره د نيزدي کيدو ثواب خوملاوېری نه لهذا ددې فضيلت نه خو د وړاندې نه محروم پاتې شوي اوچونکه دهغوی روميې صف د سرو سره نيزدي وي په کوم کښې چه

(۱) اخرجه مسلم في كتاب الصلاة/باب تسوية الصفوف، وإقامتها، وفضل الأول فالأول منها، والازدحام على الصف الأول، والسابقة إليها، وتقديم أولى الفضل، وتقريرهم من الإمام (رقم ۱۳۲ - ۴۴۰) وابوداود كتاب الصلاة/باب صف النساء وكراهية التأخر عن الصف الأول (رقم ۶۷۸) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في فضل الصف الأول (رقم ۲۲۴) والنسائي كتاب الإمامة/باب ذكر خير صفوف النساء وشر صفوف الرجال (رقم ۸۲۰) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب صفوف النساء (رقم ۱۰۰۰) والدارمي كتاب الصلاة/باب أي صفوف النساء أفضل (رقم ۱۳۰۴)

شیطانی او مردانی و سوسو قوی احتمال دې په دې وجه د ثواب په لحاظ نې دا خراب صف یاد کړو چه په دې کښې ثواب کم ملاویری او خطره زیاته ده.

د بنحو آخری صف ته د شر په نسبت کولو کښې دوه وجوهات:-

① بدترین صف د مانځه د صف حیثیت سره نه دی فرمائیلی بلکه دا صف د خارجي بدو اثراتو د وجې نه دې ته بدترین وئیلی شوی دی.

② دلته "شرها" خیرها" په مقابله کښې راغلې دې ددې ترجمه بدترین نه دې بلکه د افضل په مقابله کښې غیر افضل دې او افضلیت او غیر افضلیت د ثواب د کمی زیاتې په اعتبار سره دې نود بنخود پاره په رومبی صف کښې ثواب کم دې اود سرو دپاره په آخری صفت کښې ثواب کم دې.

الفصل الثانی

۱۰۴- په صفونو کښې د خالی ځای پریښودو ممانعت

۱۰۴- (۱) عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ^[۲] «رُصُّوا صُفُوفَكُمْ، وَقَارِبُوا بَيْنَهُمَا» ^[۳] وَحَادُوا بِالْأَعْتَايِ ^[۴]؛ قَوْلَ الَّذِي نَفْسِي بَيْنَهُمَا ^[۵] إِلَى لَأَزَى الشَّيْطَانُ يَدْخُلُ مِنْ خَلَلِ الصَّفِّ كَأَنَّهُمَا الْحَدَفُ ^[۶]». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: ① حضرت انس رضي الله عنه راوي دي چې نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم وفرمایل ^[۲] خپل صفونه پيوست ساتي (يعني په خپلو کې ښه يو ځای کيدو سره اودرېږي) او د صفونو په مينځ کښې نژدیکت ساتي (يعني د دوه صفونو په مينځ کې دي دومره فاصله نه وي چې يو صف بل پکښې راځي) ^[۳] او خپل څټونه برابر ساتي (يعني په صف کې په تاسو کې دي څوک په اوچت ځای باندې نه اودرېږي بلکه په هوار ځای دي اودرېږي چې د ټولو څټونه برابر وي) ^[۴] قسم دي په هغه ذات چې د هغه په قبضه کې زما ساه ده ^[۵] زه شيطان د بزي (چيلی) د تور بچي په شان ستاسو د صفونو په مينځ کې ننوتونکي وینم. (ابوداؤد)

هل اللغات:- ① رُصُّوا: أي: سَوَّوْهَا وَفَعَّلُوا بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ: صفونه ښخ ساتی: او یو بل سره نژدې اودرېږئ. ② وَحَادُوا: داد: همدادات نه دې د برابرۍ په معنی کښې دې یعنی ستونه او اوگې یو بل سره ښخ ساتی داد وړاندې روستو کیدو ممانعت دې. ③ خَلَلِ الصَّفِّ: أي: فُرَجَتْ: په صف کښې د مویڅ گذارو په مينځ کښې فاصلې ته وائی. ④ الْحَدَفُ: وَهُوَ الْفَتْرَةُ السُّودَةُ الْجَفَاءُ: د ګلې تور بچي چه نه ئې غوړونه وي نه لکې.

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة باب تسوية الصفوف (رقم-۶۶۷) والنسائي كتاب الإمامة/باب حث الإمام على رص الصفوف والمقاربة بينها (رقم-۸۱۵)

تسهيلات: - قوله: وَكَأَيُّوْا يَنْتَهَا:

د قرابت په مفهوم كېنې دوه اقوال: -

- ① په خپل مينځ كېنې نيزدې نيزدې اود رېږنې چه په مينځ كېنې خالي خاني نه وي.
 - ② د دوو صفونو په مينځ كېنې دومره فاصله مه ساتنې چه په هغې كېنې يو بل صف هم اودريدي شي
- قوله: وَحَادُوْا:

د حادوا په مفهوم كېنې دوه اقوال: - ① يعنى دا محاذات برابري. په معنى كېنې استعمال شوې دې يعنى څټونه او اوږې يو بل سره مخامخ ساتي چې وړاندې روسته نه وي.

② ملاعلى قارى رحمته الله دا اوله توجيه نه خوښه وي هغه فرمانى چه ستونه برابراوساتنې مطلب دادې چه په صفونو كېنې څوك په اوچت خاني دې څوك ښكته يا امام پورته دې مقتديان لاندې دى په كوم سره چه به د بعضو څټ اوچت اود بعضو څټ ښكته پاتې كيږي.

قوله: الْحَذْفُ:

د حذف په مصداق كېنې دوه اقوال: -

- ① د گډې هغه وړوكى بچى ته وائى چه بالكل تور وي د كوم چه نه غوږ وي اوه لكې داقسم بچى د حجاز او يمن د گډو وي داد شيطان د اولاد پوره فوتوكاپى معلومېږي.
 - ② په حديث نمبر ۱۱۰۱ كېنې د حذف تفسير "اولادالضان الصغار" سره راوى كړې دې هغه يومستند تفسير دي.
- قوله: كَأَنَّهُمَا:

د كانها په ضمير كېنې تعارض: - ① په دې روايت كېنې ضمير د تانيث دې

② په يو بل روايت كېنې كانه ضمير د مذكردې؟

د تعارض دوه جواونه: - ① قاعده ده چه "يدها هو" يعنى كه د لفظ زيد طرف ته ضمير راگرخوي نو د هو ضميره راخى څوكه هم دغه لفظ زيد "كَيْفَةً" په معنى كېنې راگرخولې نو د هاء ضميره راخى داقاعده هرځانې جارى ده دلته به هم داسې كيږي "كانه" اي لفظ شيطان او "كانها" اي كلمه الشيطان.

② د مذكرو ضمير د شيطان طرف ته راجع دې اود مؤنث ضميره اعتبار د خبردې ځكه چه حذف مؤنث دي. (مرقات)

۱۰۹۳- نیمه کبر تیا په آخری صفت کښې

۱۰۹۳- (۱۰۱) قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَجْمُوا الصَّفَّ الْمَقْدَمَ، ثُمَّ الَّذِي يَلِيهِ» [۳] فَمَا كَانَ مِنْ نَقِصٍ فَلْيَكُنْ فِي الصَّفِّ الْمُؤَخَّرِ» [۲]، رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [۱] انس رضي الله عنه راوي دي چې نبي کریم صلی الله علیه و سلم وفرمایل [۲] اولني صف پوره کړي بیا چې هغې ته نژدې وي (یعني د هغې څخه وروسته وي) هغه پوره کړي [۳] او په صف کې چې کمي پاتې شي نو هغه د ټولو څخه وروسته صف کې کیدل پکار دي (ابوداؤد).

حل اللغات: ① یلیه: چه هغې ته نژدې وی. ② نقص: نقصان، کمي

تسهيلات: -

نوټ: - د حديث د ترجمې څخه مطلب واضح دي.

۱۰۹۵- د اولونو صفونو ثواب

۱۰۹۵- (۱۱۱) وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۱] «إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الَّذِينَ يَكُونُونَ الصُّفُوفَ الْأُولَى» [۲] وَمَا مِنْ خُطْوَةٍ أَحَبَّ إِلَى اللَّهِ مِنْ خُطْوَةٍ بِمِثْلِهَا يَصِلُ بِهَا صَفًّا». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [۱] براء ابن عازب رضي الله عنه راوي دي چې نبي کریم صلی الله علیه و سلم وفرمایل [۲] کوم خلق چې اولنو صفونو ته نژدې وي په هغوی د الله تعالی جبار او د هغه فرشتي رحمت لیرې [۳] او د الله تعالی جبار په نیز د هغه قدم څخه زیات محبوب هیڅ قدم نشته چې ټلو سره په صف کې یو ځای شي (یعني که په صف کې ځای خالي پاتې شوې وي نو هلته ورټلو سره ودرېږي. (ابوداؤد).

حل اللغات: ① یون: چه نژدې وی، ② خطوة: أي: بمِثْلِهَا الرَّجُلُ: قدم ته وائی. ③ یصل: یوځای شي.

تسهيلات: -

نوله: يُصَلُّونَ عَلَى الَّذِينَ يَكُونُونَ الصُّفُوفَ الْأُولَى

اشکال: - د دې حديث نه معلومېږي چې خفگان د دریو ورځو نه زیات جائز دي. حالانکه بل حديث کښې دی «لا یحمل لمسلم ان هجراخاه فوق لثت» او په دې درې ورځو نه په زیاتو باندې وعید دي.

داشکال جواب: - هرکله چې د ترک کلام وجه دنیاوی وی نو بیا د دریو ورځو نه زیات جائز

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب تسوية الصفوف (رقم- ۶۷۱) والنسائي كتاب الإمامة / باب الصف المؤخر (رقم- ۸۱۸)
(۲) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب تسوية الصفوف (رقم- ۶۶۴) والنسائي كتاب الإمامة / باب كيف يقوم الإمام الصفوف (رقم- ۸۱۱)

نه دی. او که د ترك کلام وجه دینی وی نو بیا د دریو ورځو نه زیات جائز دی تر کومې چې هغه کس خپله اصلاح اونه کړي.

۱۰۹۲- د صف بنی طرف ته د اودريدو فضیلت

۱۰۹۲- (۱۳۱) [۱۳۱] وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ: صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «(إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى مَيَّامِ الصُّوفِ)» رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: ۱) بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] د صفونو بنی طرف والا خلقو باندې الله تعالی ﷻ او د هغه فرشتي رحمت ليرې. (ابوداؤد)

هل اللغات: ① مَيَّام: د مَهْمَنَة جمع ده، بنی طرف.

تسهيلات:-

قوله: يُصَلُّونَ عَلَى مَيَّامِ الصُّوفِ:

دامام د بنی طرف الفضیلت:- ددې حديث په وجه علماء کرامو ليکلی دی چې دامام بنی طرفته اودريدل د گس طرف د اودريدو څخه ډیر بهتر او افضل دی. او که گس طرف ته صف کښې ځانې وی نو بیا گس طرف ته اودريدل په دویم صف کښې د اودريدلو څخه بهتر دی. ددې وجه داده چې الله تعالی رحمت اول په رومبی صف اود امام په بنی طرف خلقو باندې نازلوی، بیا دامام گس طرفته، هم په دې وجه د امام بنی طرفته اودريدل افضل دی.

۱۰۹۳- د صفونو برابرولو څخه وروسته مونیځ شروع کول

۱۰۹۳- (۱۳۳) [۱۳۳] وَعَنِ النَّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ قَالَ [۲] كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ يُسَوِّي صُفُوفَنَا إِذَا قُمْنَا لِلصَّلَاةِ [۳] فَإِذَا اسْتَوَيْنَا كَبَّرَ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ

ترجمه: ۱) نعمان بن بشير رضي الله عنه فرمايي [۲] چې کله به مونږ خلق د لمانځه د پاره ودریدلو نو (مخکې) نبي کریم ﷺ به زمونږ صفونه (په ژبه یا لاس سره)، برابرول [۳] هر کله چې به صفونه برابر شو نو رسول الله ﷺ به تکبير تحریمه ونيولو (ابوداؤد)

هل اللغات: ① يُسَوِّي: برابرول او سیدها کول نې.

تسهيلات:-

قوله: فَإِذَا اسْتَوَيْنَا كَبَّرَ:

د صفونو نیغولودري مراد:- ① ددې حديث نه معلومیږي چې اول به نبي کریم ﷺ خلق په

۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة باب من يستحب أن يلي الإمام في الصف وكراهية التأخر (رقم- ۶۷۶) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها باب فضل ميمنة الصف (رقم- ۱۰۰۵)

۲) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة باب تسوية الصفوف (رقم- ۶۶۵)

لاس د خلقو صفونه نيغول ،

- ① بيا روستو چې كله خلق پوهه شونو په خوله مباركه به نې ورته فرمايل ،
 ② بيا چې كله پورا واقف شو نو بيا به د فرمايلو ضرورت نه وو بلكه خلق خپل ترخپله صفونو كښې نيغ اودريدل .

۱۰۹۸- د صفونو برابرولو د پاره امام لره ښې او كس طرف ته متوجه كيدل

۱۰۹۸- (۱) [۱۱۳] وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ عَنْ يَمِينِهِ: [۲] «اَعْتَدُوا، سَوَا صُفُوفِكُمْ» [۳] وَعَنْ يَسَارِهِ: «اَعْتَدُوا، سَوَا صُفُوفِكُمْ»». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: ① انس رضی اللہ عنہ فرمايي چې نبي کریم ﷺ (چې به كله مونځ شروع كولو نو مخكې به خپل ښې طرف ته (متوجه كيدو سره) فرمايل ② سیده ودریږي او خپل صفونه برابر كړي ③ بيا به كس طرف ته (هم متوجه كيدو سره يي دا) فرمايل سیده ودریږي او خپل صفونه برابر كړي . (ابوداؤد)

هل اللغات:- ① اَعْتَدُوا: أي: اسْتَقِيمُوا: سیدھا اودریږئ: ② سَوَا: برابر کړئ، نیغ کړئ.

تسهيلات:- قوله: سَوَا صُفُوفِكُمْ:

د صفونو برابرولو اهميت:- دې حديث كښې د تسويت الصفوف اهميت بيان كړې شوې دې، او په دې باندې ئې دامر تاكيد كړې دې.

۱۰۹۹- د صفونو په برابرولو كښې د نرمي الفضليت

۱۰۹۹- (۲) [۱۵] وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] «خَيْرُكُمْ أَلْيَنُكُمْ مَنَاكِبَ فِي الصَّلَاةِ» [۲] رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: ① حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما راوي دي چې نبي کریم ﷺ وفرمايل ② په تاسو کې به ترين خلق هغه دي چې د هغوی اوري په لمانځه کې ډیري نرمي وي . (ابوداؤد)

هل اللغات:- ① خَيْرُكُمْ: أي: فِي الْأَخْلَاقِ وَالْآدَابِ: په تاسو كښې چه د اخلاقو او ادابو په لحاظ سره څوك غوره وي ② أَلْيَنُكُمْ: چه تاسو كښې چې نرم خويه وي.

تسهيلات:-

قوله: أَلْيَنُكُمْ مَنَاكِبَ:

د مذكوره جملې په مفهوم كښې درې احوال:-

- ① د صفونو نيغولو د پاره كله يوسړې راشي او په صف كښې ولاړسړې په صفت كښې

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب تسوية الصفوف (رقم- ۶۷۰)

(۲) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب تسوية الصفوف (رقم- ۶۷۲)

برابر لود پاره دهغوی اوگې په لاس کښې نیولوسره وړاندې روستو کول غواړي نو بهترين سرې هغه دي چه خپلې اوگې د دغه سرې په لاس کښې ورکړي اوضد اونه کړي او تکراره کړي دي دپاره چه هغه سرې په بهتر طریقې باندې صف نیغ کړي دا مفهوم په ټولو کښې غوره اوراجع معلومېږي.

⑦ په مانځه کښې ښه خشوع او خضوع سره اوگې نرمې او ټیټې ساتنی دامطلب څه لري معلومېږي.

⑧ که په مانځه کښې ځانی تنگ وی نو د نوی راتلونکی مونځ گذاردپاره یا خواکې اودریدونکی ملگری دپاره خپلې اوگې نرمې کړنی او په اوگو او څنگلوباندې ملگرونه دیکې مه ورکوئی دامطلب هم ډیر ښه دي بعض نادانان دا نادانی کوی

الْفَصْلُ الثَّالِثُ

۱۱۰۰- امام مقتدیا نو ته د صفونو برابرولو تاکید کول

۱۱۰۰- (۱) [۱۶۱] عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۱] "اسْتَوُوا، اسْتَوُوا؛ فَوَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ [۲] إِيَّيَ الْأَرَاكُمِينَ خَلْفِي كَمَا أَرَاكُمِينَ بَيْنَ يَدَيَّ"». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: ① انس رضي الله عنه راوي دي چې نبي کریم صلی الله علیه و سلم به فرمایيل ② تاسو (په لمانځه کي، برابر اودرېږي برابر اودرېږي برابر اودرېږي او قسم دي په هغه ذات چې د هغه په قبضه کې زما ساه ده ③ څنگه چې زه مخې ته تاسو وینم دغسې د مشاهدي او مکاشفې په ذریعه، د خپل وروسته څخه هم تاسو وینم، (ابوداؤد)

حل اللغات: ① استووا: نیغ اودرېږئ، ② من خلفی: د خپل ځان نه وروسته (په مشاهدي سره یا په مکاشفې سره).

تسهيلات: - نوټ: - ددې حديث تسهيل بل ځانې کښې تفصيل سره ذکر دي.

۱۱۰۱- داوونی صف په مقابله کښې د دویم صف د فضیلت کموالي

۱۱۰۱- (۱) [۱۶۲] وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] "إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ الْأَوَّلِ"، [۲] قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَعَلَى الثَّانِي؟ قَالَ: "إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ الْأَوَّلِ" [۳] قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَعَلَى الثَّانِي؟ قَالَ: "إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى الصَّفِّ الْأَوَّلِ"،

توجه: ① حضرت ابو امامه رضي الله عنه راوي دي چې نبي کریم صلی الله علیه و سلم وفرمایيل ② الله تعالی ج

او د هغه فرشتي په اولني صف والا باندې رحمت ليريږي [۴] د دي په اوریدو سره، صحابه و
 ﷺ عرض وکړو چې يا رسول الله ﷺ په دويم صف والا هم، يعني دا وفرمايه چې په
 اولني او دويم صف باندې هم رحمت ليريږي خو، حضور ﷺ دا خل هم د دويم صف ذکر
 ونه کړو بلکه، وي فرمايل چې الله تعالی ﷻ او د هغه فرشتي په اولني صف باندې رحمت
 ليريږي [۵] صحابه و ﷺ عرض وکړو چې يا رسول الله ﷺ او دويم صف باندې هم [۶]
 حضور ﷺ بيا دا وفرمايل چې الله تعالی ﷻ او دهغه فرشتي په اولني صف رحمت ليريږي

[۱] قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَعَلَى الثَّانِي؟ قَالَ: "وَعَلَى الثَّانِي [۲] وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "سَوَّاءُ
 صُفُوفِكُمْ، وَحَادُوا بَيْنَ مَنَّا كَيْفُمْ [۳] وَلَيُنَوِّقُنِي أَيْدِي إِخْوَانِكُمْ [۴] وَسُدُّوا الْخَلْلَ [۵] فَإِنَّ الشَّيْطَانَ يَدْخُلُ فِيمَا
 بَيْنَكُمْ عَمَلُهُ الْخَذْفُ" [۶] يَعْنِي أَوْلَادَ الضَّالِّانِ الصِّغَارِ. رَوَاهُ أَحْمَدُ.

توجه: [۱] صحابه و ﷺ عرض وکړو چې يا رسول الله ﷺ او په دويم صف باندې هم الله
 تعالی ﷻ او د هغه فرشتي رحمت ليريږي، رسول الله ﷺ وفرمايل او پر دويم صف باندې هم، [۲]
 بيا رسول الله ﷺ دا وفرمايل چې خپل صفونه برابر کړي او خپلي وږي اواري لري، يعني په
 يوه سطح او په هموار ځاي باندې ودرېږي ښکته او پورته کيدو سره مه او درېږي، [۳] او د خپلو
 وروڼو د لاسونو مخکې نرم اوسېږي، يعني که يو سړي په اوږه لاس ايښودلو سره تا په صف کې
 برابر کړي نو دي څخه انکار مه کوه بلکه برابر شه، [۴] او په صفونو کې خلا مه پيدا کوي، [۵]
 ځکه چې شيطان د خذف پشان ستاسو په مينځ کې راتنځي، [۶] يعني د پسه د وړو کي بچي
 پشان، احمد.

هل الغاب: ① وَحَادُوا: دا د محاذات نه دي د برابرۍ په معنی کښې دي یعنی ستونه او اوکې
 یو بل سره نیغې ساتنې دا د وړاندې روستو کیدو ممانعت دي ② لَيُنَوِّقُنِي: نرم اوسېږي، نرم شی، ③
 سُدُّوا: بند کړئ ④ الْخَلْلُ: خالی والې، خلا، ⑤ الْخَذْفُ: یعنې اَوْلَادَ الضَّالِّانِ الصِّغَارِ: د گدې وړو کي
 بچي ⑥ الضَّالِّانِ: گډه

تفهيمات:-

قوله: وَعَلَى الثَّانِي:

د دويم صف فضيلت:- دي ته عطف تلقين وائی یعنی صحابه کرام د حضور پاک ﷺ توجه
 د دويم صف د فضيلت طرف ته راگر حول غواړی چه يا رسول الله ﷺ د اول صف فضيلت
 خواتسو بيان کړو د دي دويم صف فضيلت هم بيان کړئ چه الله تعالی په دويم صف باندې
 هم رحمت رالېگي بيا حضور اکرم په دريم ځل باندې د دويم صف فضيلت هم بيان کړو

قوله: مَنَّا كَيْفُمْ:

د مناکب د تکرار وجه:- دلته داوگو ذکر بار بار راغلي دي په بعض رواياتو کښې د
 قدمنو هم ذکر راغلي دي اصل خبره داده چه که د انسان د بدن هغه حصه معلومول وی

دکوم نیغولو او برابر ولوسره چه ټول انسانان برابر او درېبی نو هغه د انسان اوگي اودخپو گيتي دی. دا هغه اندامونه دی چه که دا برابر شی نو پوره صف به نیغ شی. د انسان دخپو وړاندې او روستو حصوسره صف نه نیغېږي ځکه چه د چا خيبي اوږدې وی د چا وړې وی لیکن گيتي داسې په مینځ کښې واقع دی چه د دې برابر کیدوسره ټول اندامونه برابرېږي.

۱۰۲- په جماعت کښې اوږې پراېرول

۱۰۲- (۱۸۱) وَعَنِ ابْنِ عُثْرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ﴿۱﴾ «أَقْبُوا الصُّوفَ، وَحَادُوا بَيْنَ الْمَنَاقِبِ، ﴿۲﴾ وَسَدُّوا الْخُلُقَ، ﴿۳﴾ وَلْيَسُوا بِأَيْدِي إِغْوَانِكُمْ، ﴿۴﴾ وَلَا تَذَرُوا فُرْجَاتِ الشَّيْطَانِ، ﴿۵﴾ وَمَنْ وَصَلَ صَفًا وَصَلَهُ اللَّهُ، ﴿۶﴾ وَمَنْ قَطَعَهُ قَطَعَهُ اللَّهُ» . رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَرَوَى النَّسَائِيُّ مِنْهُ قَوْلَهُ وَمَنْ وَصَلَ صَفًا إِلَى آخِرِهِ

ترجمه: حضرت ابن عمر رضي الله عنهما راوي دي چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم فرمایيل: ﴿۱﴾ صفونه سیده کړي د خپلو وږو په مینځ کې همواري (اوارتیا) وساتي ﴿۲﴾ د صفونو خلا د که کړي ﴿۳﴾ د خپلو وروڼو په لاسونو کې نرم اوسي (یعني که یو سړي تاسو لاس نیولو سره په صف کې مو برابر وي نو د هغه دا خبره مني) ﴿۴﴾ او په صفونو کې د شیطان د پاره خلا (خالي ځای) مه پرېږدي ﴿۵﴾ او وي فرمایيل کوم سړي چې صف یو ځای کړي (یعني په صف کې په خالي ځای ودریدل) نو الله تعالی ج به هغه د خپل فضل او رحمت سره، یو ځای کړي ﴿۶﴾ او (یاد ساتي) کوم سړي چې صف مات کړي نو الله تعالی ج به هغه مات کړي (یعني د مقام قرب څخه به یې لرې کړي) ابو داود، او نسایي دا حدیث د مَنْ وَصَلَ صَفًا څخه تر آخره پورې نقل کړي دي (یعني د نسایي په روایت کې د مَنْ وَصَلَ صَفًا څخه مخکې عبارت نشته).

هل اللغات: ① أَقْبُوا: أي: غَدَّقُوا وَسَوَّوْهَا: سَيِّدَهَا او برابر کړئ. ② وَحَادُوا: دا د محاذات نه دي د برابرۍ په معنی کښې دي یعنی ستونه او اوگي یو بل سره نیغې ساتنی دا د وړاندې روستو کیدو ممانعت دي. ③ لَا تَذَرُوا: أي: لَا تَذَرُوا: مه پرېږدي، ④ فُرْجَات: د فُرْجَة جمع ده، خالی ځای، ⑤ وَصَلَ: یو ځای کړی (یعني خالی ځای بند کړی). ⑥ قَطَعَهُ: مات نه کړی (یعني صف کښې خالی ځای پرېږدي).
قوله: "وَمَنْ وَصَلَ صَفًا إِلَى آخِرِهِ."

تسهيلات:-

قوله: وَمَنْ وَصَلَ صَفًا وَصَلَهُ اللَّهُ

د مذکورہ جملي وضاحت:- کوم چه صف یو ځانې کړی الله پاک به هغه د خپل رحمت سره یو ځانې کړی، د یو ځانې کولو یو صورت دا دي چه په مینځ کښې که چرته خلل وی نو هغه دي ختم کړی یا وړاندې صف ناقص وی په هغې کښې د یو یا دوه سړو گنجائش وی نو

هغه دې پوره کړی.

نوله: وَمَنْ قَطَعَهُ صَفًّا قَطَعَهُ اللَّهُ

همدغوره جمعې وضاحت: - د قطع صف یو صورت دا دی چې یو سړې کوم چه په مانځه کښې شریک نه دې هغه دې د صف په مینځ کښې ناست وی یا یو سړې په صف کښې د ښځې کیدو باوجود په دې کښې د داخلیدو والای منع کړی. (افاده السندی).

۱۰۳- دامام دپاره په مینځ کښې اودریدل

۱۰۳- (۱۹) [۱۹] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «تَوَسَّطُوا إِمَامَكُمْ وَتَوَسَّطُوا الْإِمَامَ وَتَوَسَّطُوا الْخَلْلَ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [۱] ابوهریره رضی الله عنه راوي دي چې نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم وفرمایل [۲] امام په مینځ کې ساتي (يعني صف بندي داسې کوي چې د امام ښي او گس طرف ته سړي برابر وي، او (د صف) خلا بنده کړي. (ابوداؤد)

هل اللغات: - ① تَوَسَّطُوا: أي اجعلوا إمامكم متوسطًا. یعنی امام د صف په مینځ کښې مخکښ ساتي. ② سَدُّوا: بند کړی. ③ الْخَلْلُ: خالی والې، خلا.

تسهيلات: -

نوله: اسْتَوُوا، اسْتَوُوا:

دامام په مینځ کښې د ساتلو مطلب: - دامام په مینځ کښې د ساتلو مطلب مع تقدم الامام دې چې امام وړاندې وی او باقي مقتديان ښی او گس طرف ته برابر ولاړ وی.

۱۰۴- داوونی صف څخه دروسته کیدو وعید

۱۰۴- (۲۰) [۲۰] وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «لَا يَزَالُ قَوْمٌ يَتَأَخَّرُونَ عَنِ الصَّفِّ الْأَوَّلِ، [۳] حَتَّى يُؤَخَّرَهُمُ اللَّهُ فِي النَّارِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [۱] بي بي عائشه صدیقه رضی الله عنه راوي ده چې نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم وفرمایل [۲] څه خلق هميشه د اولني صف څخه وروسته کیږي [۳] تر دې چې الله تعالی به هغوي په دوزخ کې وروسته وغورځوي. (ابوداؤد)

تسهيلات: - نوله: يَتَأَخَّرُونَ عَنِ الصَّفِّ الْأَوَّلِ:

د حديث مطلب: - مراد دادې چې یو سړې مثلاً په هره نیکنۍ کښې سستی کوی تاخیر کوی او (فَسَتَقُولُوا الْخَيْرَاتُ) [بقره: ۱۴۸] پروه نه کوی نو هغه ته دهغه ددې عمل عین مطابق سزا

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب مقام الإمام من الصف (رقم- ۶۸۱)

(۲) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب صف النساء وكرامية التأخر عن الصف الأول (رقم- ۶۷۹)

ملاوېږي او هغه سزا دا ده چه داسې سړې په ټولو نيكو كښې شاته پاتې كيږي دكوم اثر چه دا وي چه دا سړې به آخر دوزخ ته ځي يعنې آخر كار دا سړې به د دوزخ والوته اورسيږي هم دغه مطلب زيات واضحه دي.

د حديث مصداق: - په ظاهره داسې معلوميږي چه ددې حديث وعيد دمنافقانودپاره وو دچا چه هم دغه عادت وو اود نفاق په وجه به ئي داسې كول. لكه چه په دويم حديث كښې دي «لَا يَأْتُونَ إِلَى الصَّلَاةِ إِلَّا دِرَاهِمًا» او په قرآن پاك كښې دي «وَأَذَانًا مَّا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَى» (انسانه الايه: ۱۴۲) ددې توجيه ځكه ضرورت دي چه ټول مسلمانان خو په ډومبي صف كښې اودريدي نه شي آخر د صحابه كرامو په دور كښې به هم خلق په اتم او لسم صف كښې اودريدل.

۱۱۰۵- د صف څخه وروسته د يوازي اودريدو ممانعت

۱۱۰۵- (۱) [۲۱] وَعَنْ أَبِيصَةَ بْنِ مَعْبُدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «رَأَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يُصَلِّي خَلْفَ الصَّفِّ وَحْدَهُ» [۲] فَأَمَرَهُ أَنْ يُعِيدَ الصَّلَاةَ. رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ [۳] وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ.

توجه: ۱) وابصه بن معبد رضي الله عنه فرمايي [۲] چې (يوه ورځ) نبي كريم ﷺ يو سړي وليدلو چې هغه د صف څخه وروسته يوازي (ولارو) مونځ يي كولو [۳] حضور ﷺ هغه ته دوباره د لمانځه حكم وركړو، ابوداؤد ترمذي، [۴] امام ترمذي رحمه الله وايي چې دا حديث حسن دي.

تسهيلات:-

قوله: أَنْ يُعِيدَ الصَّلَاةَ:

د صف ټا ته انفراداً د مونځ كولو په حكم كښې مذهب:-

په مخكې صف كښې د ځاني كيدو سره يوسړې په پوره مونځ ځان له صف كښې شاته اودريدو سره مونځ كوي نو د هغه مونځ به كيږي كه نه؟ په دې باره كښې د علماؤ اختلاف دي ① امام احمد بن حنبل رحمه الله فرماني چه د دغه سړي مونځ اونه شو لهدا د مونځ فاسد كيدو و چې نه دي دا سړي مونځ راؤگرځوي.

② ائمه ثلاثه يعنې جمهور فرماني چه داسې كول مكروه تحريمي دي د دې سړي مونځ خو اوشو ليكن د كراهت تحريمي د وچي نه راگرځول دي كه استحباباً وي او كه لزوماً وي.

د اول طريق دليل: - زير بحث حديث د وابصه رضي الله عنه د دوي مستدل دي په كوم كښې چه واضحه الفاظ دي چه مونځ دي راؤگرځوي لهدا اعاده په وجه د بطلان صلوته ده.

① اخرجه ابوداؤد كتاب الصلاة، باب الرجل يصلي وحده خلف الصف (رقم- ۶۸۲) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب ما جاء في الصلاة خلف الصف وحده (رقم- ۲۳۱)

د اول فریق د دلیل جوابونه :-

① په دې حدیث کښې امام ترمذی رحمہ اللہ د اضطراب ذکر کړې دې علامه ابن رشد مالکی رحمہ اللہ او فرمائیل چه په دې حدیث کښې اضطراب دې لہذا قابل د استدلال نه دې.
 ② کہ چرې اعادہ د امام احمد رحمہ اللہ او اسحاق رحمہ اللہ په نیز شته دې نو نور انمہ ہم د اعادې خبرہ کوی لہذا د حدیث د هغوی په مخالفت کښې نہ شی پیش کیدی. البتہ د اعادې نوعیت او حیثیت جدا جدا دې. امام احمد رحمہ اللہ او اسحاق رحمہ اللہ په نیز دا اعادہ د بطلان صلوة د وجې نہ ده او د جمهورو په نیز د کراہت تحریمیه د وجې نہ ده. بہر حال اعادہ خودہ کہ هغه د هرې وجې نہ وی.

صاحب د ہدایہ لیکلی دی چه د کراہت د وجې نہ ہم د مونخ اعادہ کیږی.

③ دلته د اعادې حکم په توگہ د زجر، تشدید او په توگہ د توبیخ او تہدید دې. شیخ عبدالحق رحمہ اللہ لمعات کښې فرمائی چه دا اختلاف هغه وخت دې کله چه یو سړې پورہ مونخ صف پسې شاتہ او کړی او په صف کښې چه کوم خالی ځانی دې هغې تہ لاړ نہ شی. لیکن کہ هغه نیت د صف نہ بہر او کړو او بیا په مزہ مزہ په صف کښې شامل شو نو د داسې سړی د پاره د اعادې حکم نہ دې [اشعة المعات ۵۰۸]

د دویم فریق دلیل :- د حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ روایت د دوی مستدل دې چه په باب الموقف کښې فصل اول حدیث نمبر ۵ دې کوم چه بخاری شریف ذکر کړې دې. په دې کښې ذکر دی چه حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ د صف نہ بہر دروازی سرہ نیت او کړو او د رکوع په حالت کښې راتیر شو په صف کښې شامل شو مگر حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم ورته د اعادې حکم ورنه کړو.

د فتاوی ظہیریہ فتوی :- فتاوی ظہیریہ کښې د احنافو د علماؤ د مسلک مطابق داسې تفصیل دې چه مخکښې صف ډک شوې وی او یو سړې روستو راشی نو هغه لہ پکار دی چه د یو بل کس د راتلو انتظار دې او کړی کہ چرې د رکوع پورې څوک راغلو نو دا سړې دې د مخکښې صف نہ څوک را کاږی او مونخ دې او کړی البتہ کہ د فتنې خطرہ وی نو څوک دې نہ را کاږی بلکہ ځان لہ دې او درپړی او مونخ دې او کړی مونخ نی اوشو. لیکن کہ د دې امورو خیال او نہ ساتلې شی نو مونخ بہ نی مکروه وی.

د محدث بنوری قول :- محدث العصر علامہ محمد یوسف بنوری رحمہ اللہ د علماؤ فتوی نقل کړې ده چه د نن صبا دور کښې د فساد د زمانې د وجې نہ او د علم دکموالی او د جہل د غلبې د وجې نہ دا بہترہ ده چه سړې دې ځان لہ او درپړی څوک دې نہ را کاږی گنی په مونخ کښې بہ جگړہ شروع شی.

[۴۱/۲۵] بَابُ التَّوَلُّبِ

په مونځ كښې د اودريدو بيان

خلاصة الباب :-

فيه أحد عشر حديثاً مشتملة على تسع مسائل:

- ① مقام قيام الواحد خلف الإمام : ۱، ۲، ۳.
- ② مقام قيام المرأة خلف الإمام : ۳، ۴.
- ③ مقام قيام العلماني خلف الإمام : ۱۰.
- ④ مقام قيام الإثنين خلف الإمام : ۲، ۲۶.
- ⑤ الشروع في الصلاة قبل الوصول إلى الصف : ۵.
- ⑥ عدم قيام الإمام في مكان أرفع من المأموم : ۷.
- ⑦ جواز القيام على المنبر للتعليم : ۸.
- ⑧ وقوف الإمام في الحجرة : ۹.
- ⑨ قرب أولى الأحلام إلى الإمام : ۱۱.

الفصل الأول

[۱۱۰۶] ديو مقتدي په صورت كښې د جمعي د مونځ طريقه

۱۱۰۶- (۱) «عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: [۱] بَيْتٌ فِي بَيْتٍ خَالَتْ مِيمُونَةُ، فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصَلِّي، [۲] فَقُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ [۳] فَأَخَذَ بِيَدِي مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِهِ فَقَعَدَ لِي [۴] كَذَلِكَ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِهِ إِلَى الشَّقِ الْأَيْمَنِ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ① عبد الله ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائي ② چې ما د خپلي ترور (خاله، د مور خور) ام المؤمنين بي بي ميمونه رضي الله عنها سره شپه تيره كړه كوم وخت چې نبي كريم ﷺ د تهجد د پاره ودریدلو ③ نوزه هم د حضور ﷺ گس طرف ته ودریدم ④ حضور ﷺ د خپل د شاه طرفه زما لاس نيولو سره داسې وگرځولم ⑤ چې زه يي د خپل د شا طرفه څخه راوستو سره

(۱) اخرجه البخاري كتاب الاذان/باب: يقوم عن يمين الإمام. بعداته سواء إذا كانا اثنين (رقم-۶۹۷) ومسلم في كتاب صلاة المسافرين-/باب الدعاء في صلاة الليل وقيامه (رقم) ۱۹۲ - (۷۶۳) وابوداود كتاب الصلاة/باب الرجلين يؤم أحدهما صاحبه كيف يقومان (رقم-۶۱۰) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في ترجيل يصلي ومعه رجل (رقم-۲۳۲) والنسائي كتاب الإمامة/باب الجماعة إذا كانوا اثنين (رقم-۸۴۲) وابن ماجه كتاب صلاة الجماعة، والسنة فيها/باب الاثنان جماعة (رقم-۹۷۳) والدارمي كتاب الصلاة/باب: مقام من يصلي مع الإمام إذا وحده (رقم-۱۲۹۰)

بنی طرف ته و درولم، (بخاری، مسلم)

هل اللغات: ① بث: أي: ركدت: شبهه مي تيره كره. ② فَعَلَكُنِي: أي: أَمَأَلِي، وَفَعَلَكُنِي: راوَنِي مَرُخُولِم، راتاوَنِي كَرَم. ③ الفِقُّ الْأَكْمَنُ: بنی طرف.

تجهيلات: - قوله: فَأَعَدَّ يَدِي:

اكثر رواياتو كنبي راغلي دي چه دَعُوْدَنَه نيولوسره ني راتاو كرو.

و حديث صححه مستهبط مسئلي، -

① د مقتدى دپاره د امام نه مخكنبي كيدل منع دي سره ددي چه د خه وخت دپاره وي خكه چه حضور ياك ﷺ محبت كولو سره حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما شاته طرف ته تاوولوسره بنی طرف ته كرو.

② د داسي سري اقتدا كول جائز دي كوم چه په شروع كنبي د جمع اراده نه وي كړي او اوس ني اراده او كړه.

③ بغير د تداعي په غير ارادي توگه باندې د نفلو جمع جائز ده.

④ په مونخ كنبي عمل قليل كولې شي.

⑤ كه چري امام سره په جمع كنبي صرف يو مقتدى وي نو هغه له امام پسې شاته گس طرف ته نه دي او دريدل پكار بلكه بنی طرف ته دي او دريږي.

[۱۱۰۷] د درې كسانو د جمعې كيفيت

٤- ① [۳] وَعَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: ② «قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِيُصَلِّيَ ③ فَنُحِتَ حَتَّى قُمْتُ عَنْ يَسَارِهِ ④ فَأَعَدَّ يَدِي فَأَذَانِي حَتَّى أَقَامَنِي عَنْ يَمِينِهِ ⑤ ثُمَّ جَاءَ جَابِرُ بْنُ صَخْرٍ، فَقَامَ عَنْ يَسَارِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ⑥ فَأَعَدَّ يَدَيْنَا جَمِيعًا، فَقَفَعْنَا حَتَّى أَقَامَنَا خَلْفَهُ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

قوجه: ① حضرت جابر رضی اللہ عنہ فرمايي ② (يو خل) بنی كريم ﷺ د لمانخه كولو د پاره ودريدلو ③ نوزه هم راغلم او گس طرف ته يي ودريدم ④ حضور ﷺ (خپل د شا خخه يي) زما (بنی) لاس ونيولو او (د خپل د شا د طرف خخه يي زه راوستو سره) خپل بنی طرف ته ودرولم ⑤ بيا جبار ابن صخر رضی اللہ عنہ راغي او د حضور ﷺ گس طرف ته ودريدلو ⑥ حضور ﷺ زمونږ د دواړو لاسونه يو خاي ونيول (يعني په خپل بنی لاس سره يي د يو گس لاس ونيولو او خپل گس لاس سره يي د دويم بنی لاس ونيولو) او مونږ يي (د خپل خپل خاي خخه) اخوا كولو سره خپل شاته ودرولو. (مسلم)

هل اللغات: ① فَأَذَانِي: أي: أَمَأَلِي، وَفَعَلَكُنِي: راوَنِي مَرُخُولِم، راتاوَنِي كَرَم (د گس طرف نه بنی طرف ته). ② فَكَفَعْنَا: أي: أَخْرَقْنَا: مونږه نې روسته كرو.

تسهيلات :-

قوله :- قَدْ قَعْنَا حَتَّى أَقَامَنَا خَلْفَهُ :

د دَوُوْ مُقْتَدِيَانُو دَاوِدِرِيدُو مقام :- که چري مقتدی صرف یوی نو دهغه خبره خو وړاندې معلومه شوه لیکن که مقتدیان دوه وی نو د خه حضراتو خیال دې چه امام دې په مینځ کښې اودریږی اونی اوگس طرف ته دې دواړه مقتدیان اودریږی خو په دې حدیث سره په واضحه توگه دامستله معلومه شوه چه دا دواړه به امام پسې شاته اودریږی.

په نفلو کښې سهولت :- ددې حدیث نه داهم معلومه شوه چه په یوځانی په مانځه کښې دواړو لاسونو ته حرکت ورکول جائز دی خودا د نوافل خبره ده په کوم کښې چه سهولت دې حضرت ابن مسعود رضی الله عنه د علقمه رضی الله عنه او اسود رضی الله عنه په مینځ کښې اودریدو مونځ نی ورکړو کیدې شی چه ځانی تنگ وی یا به بل خه عذر وی دا یوه جزئی واقعه ده مسنون طریقه نه ده.

[۱۱۰۸] د سړی ، ماشوم او ښځې د جمعې ترتیب

۸۰۸- (۳) [۳] «وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: صَلَّيْتُ أَنَا وَبَيْتِي فِي بَيْتِنَا خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأُمِّ سَلِيمٍ خَلْفَنَا.» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه :- ۱) انس رضی الله عنه فرمایي چې ما او بیتیتم په خپل مکان کې د نبی کریم صلی الله علیه و آله شاته مونځ د جماعت سره، وکړو ۲) او ام سلیم رضی الله عنها زموږ وروسته وه. (مسلم)

هل اللغات :- ① بَيْتِي: الْمَرْءُ عَلِمَ لِأَخِي أَنَسٍ: د حضرت انس رضی الله عنه د رور نوم بیتیتم وو بعض ونیلی نوم نی ضمیره وو په بیتیتم باندې مشهور وو

تسهيلات :- قوله: أُمِّ سَلِيمٍ

دام سليم تعارف :- د حضرت انس رضی الله عنه د مور نوم دې په یوروايت کښې "العجوزواتنا" الفاظ

هم دی مراد هم اوم سلیم رضی الله عنها ده دا بی بی د رسول الله صلی الله علیه و آله رضاعی ترور یا ماسی وه

د ښځو د سړو مخه روسته اودریدل :- ددې حدیث نه معلومه شوه که مقتدیان ښځې اوسړی مشترک وی نو د ښځو صف شاته خان له پکار دې که هغه ښځې د محارم نه ولې نه وی. د ښځې د سړو په مینځ کښې اودریږدوسره د سړو د مونځ په فساد کښې اختلاف :-

① که ښځې د سړو په صف کښې اودریدې د ائمه ثلاثه په نیزبه مونځ نه باطل کیږی. امام که د ښځو د امامت نیت اونه کړو نو د ښځو مونځ به فاسد شی.

② دامام ابوحنیفه رضی الله عنه طرف ته منسوب دې چه په مذکوره صورت کښې دهغوی په نیزه ښځې ښی اوگس اودهغې شاته یعنی ددړیو کسانو مونځ به باطل شی مگر د ښځې خپل مونځ به صحیح شی.

[۱۱۰۹] د جمعې په مونیځ کښې د ماشوم او ښځې د اوږدو د ویدو مقام

۱۱۰۹- (۱) [۳] (وَعَنْهُ) «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بِهِ وَبِأُمِّهِ أَوْ خَالَتِهِ» [۲] قَالَ: فَأَقَامَنِي عَنْ يَمِينِهِ، [۳] وَأَقَامَ الْمَرْأَةُ خَلْفَنَا». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: [۱] انس رضي الله عنه څخه روايت دي چې (يو ځل، نبي کریم صلی الله علیه و آله انس رضي الله عنه او د هغه مور) ام سليم رضي الله عنها یا ترور (خاله، د مور خور) سره مونیځ وکړ [۲] انس رضي الله عنه وايي (په دې موقع) حضور صلی الله علیه و آله زه خپل ښي طرف ته ودرولم [۳] او ښځه (يعني د هغه مور یا خاله، يې زموږ وروسته ودروله. (مسلم)

هل اللغات - ① خَالَتِهِ: ترور (د مور خور ته خاله وانی).

تسهيلات:-

نوله: فَأَقَامَنِي عَنْ يَمِينِهِ، وَأَقَامَ الْمَرْأَةُ خَلْفَنَا:

دسړي او ښځې په يو امام پسې د اقتداء کیفیت:- ددې حديث نه معلوم شو چې که يو سړي او يوه ښځه وي نو سړي به ښي طرف ته او ښځه به وروستو او درېږي.

[۱۱۱۰] په روانه په رکوع کښې د امام سره د شرکت کولو ممانعت

۱۱۱۰- (۱) [۵] (وَعَنْ أَبِي بَكْرَةَ: «أَنَّهُ اتَّهَمَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ رَاكِعٌ» [۲] فَرَكَمَ قَبْلَ أَنْ يَبْعَلَ إِلَى الصَّغْبِ، ثُمَّ مَشَى إِلَى الصَّغْبِ. [۳] فَذَكَرَ ذَلِكَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» [۴] فَقَالَ: "زَادَكَ اللَّهُ جِرْصًا، وَلَا تَعُدْ". رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمه: [۱] د ابوبکره رضي الله عنه په باره کې روايت دي هغه (يو ځل په لمانځه کې شامليدو د پاره، حضور صلی الله علیه و آله ته په داسې وخت کې ورسيدو چې حضور صلی الله علیه و آله په رکوع کې وو [۲] هغه (د دې خبرې په خاطر چې رکوع ځيني لاره نشي د نيت او تکبير تحریمه څخه وروسته، صف ته د رسيدو څخه مخکې رکوع ته لاړو بيا په آرام آرام تلو سره په صف کې شامل شو [۳] حضور صلی الله علیه و آله ته د دې واقعي ذکر وشو [۴] نو حضور صلی الله علیه و آله هغه ته وفرمايل الله تعالی جل جلاله دي (د اطاعت او نیک کار په باره کې) ستا حرص نور هم زيات کړي ليکن آنښه د پاره داسې مه کوه. (بخاري)

هل اللغات - ① جِرْصًا: أى الْمُبَادَرَةُ إِلَى الْعِبَادَةِ: لالچ د عبادت او اطاعت. ② لَا تَعُدْ: د بَابِ نَصْرٍ ينصر نه، د عود نه دي واپس راگرځيدو ته وانی أي: لَا تَعُدْ لَهُ مِثْلَ مَا فَعَلْتَهُ ثَانِيًا: يعنى بيا داسې کار مه کوه.

تسهيلات:-

نوله: فَرَكَمَ قَبْلَ أَنْ يَبْعَلَ إِلَى الصَّغْبِ:

(۱) اخرجه النسائي كتاب الإمامة / باب إذا كانوا رجلين وامرأتين (رقم- ۸۰۳)

(۲) اخرجه البخاري فى كتاب الاذان / باب إذا ركع دون الصف (رقم- ۷۸۳)

د ابوبکره رضی اللہ عنہ رکعت والا ندی کولو کنبی جلتی کول ۱- یعنی دغه وخت په صف کنبی شامل شوی نه وو مگر د جمع حاصلولو په غرض جماعت ته داخل شو او هم د دغه ځانی رکوع ته لاړو او بیا د رکوع په حالت کنبی په تلو تلو سره صف کنبی شامل شو. دا کار حضرت ابوبکره رضی اللہ عنہ حضور پاک سره د مونځ کولو دوران کنبی اوکړو او بیا نې د حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم نه د مسنلې تپوس اوکړو. حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم مونځ خو صحیح او څرگندولایکن ددې عمل کولو نه ئی دوباره منع کړو.

د حدیث غږه د دوؤ مسئلو استنباط ۱-

① امام یسې فاتحه لوستل فرض یا واجب نه دی که چرې داسې وې نو حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم به دغه صحابی ته حکم کولو چه ورشه مونځ راوگرځوه حالانکه دغه صحابی فاتحه نه ده ونیلې او د ونیلو وخت ورسره چرته وو؟

بله دا چه شوافع حضرات هم وائی چه په رکوع کنبی یو مقتدی امام سره شریک شو نو هغه دا رکعت حاصل کړو مونږ وایو چه که هغه رکعت حاصل کړو نو فاتحه ئی کوم وخت اوونیله؟ او مونځ ئی څنگه صحیح شو؟ معلومه شوه چه په مقتدی باندې فاتحه ونیل فرض نه دی.

② ځان له صف کنبی شاته اودریدو سره مونځ فاسد کیږی نه لکه چه اول د جمهورو مسلک بیان کړې شوې دي.

بونه: وَلَا تَعُدُّ:

د لاتعد په مفهوم کنبی درې اقوال ۱-

① یعنی دوباره داسې مه کوه ځکه چه په دې کنبی د صف نه جدا اودریدل لازم راځی بیا د رکوع په حالت کنبی تلل دی. دا مطلب زیات واضح او مناسب دي.

② دا لفظ د باب افعال نه هم کیدې شی کوم چه د اعادې په معنی کنبی دي یعنی د مونځ راوگرځولو ضرورت نشته دي مه ئی راوگرځوه.

③ دا لفظ عدا یعدو نه هم دي چه د منډې په معنی کنبی دي یعنی داسې منډې وهلو سره په صف کنبی د شاملیدو کوشش مه کوه. بلکه په وقار او سکون سره راشه ثواب خو ملاوړی بیا د منډې وهلو فائده څه ده.

الْفَصْلُ الثَّانِي

[۱۱۱۱] د دریو کسانو د جمعې کیفیت

۱۱۱۱- (۱) عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدُبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «أَمَرَ تَارِسُ بْنُ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كُنَّا

(۱) اخبره الترمذی کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في الرجل يصلي مع الرجلين (رقم ۲۳۳)

لَا تَقْدَرُ أَنْ تَقْدَمَ مَنْ أَحَدُنَا». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

ترجمه: [۱] سمرة ابن جندب رضي الله عنه فرمايې [۲] چې نبی کریم ﷺ مونږ ته دا حکم را کړي دي چې هر کله مونږ دري سړي (لمونځ کونکي) يو نو په مونږ کې دي يو سړي (چې په مونږ کې بهر وي) زموږ نه مخکې شی (يعني زموږ امام دي جوړ شي). (ترمذي) تسهيلات:-

نوټ: د ترجمې څخه مطلب واضح دي.

[۱۱۱۲] دامام د پاره يواځې په اوچت خالي د اوږدو وکړاوت

۱۱- (۴۷) [۱] وَعَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ أَنَّهُ أَمَرَ النَّاسَ بِالْمَدَائِنِ [۲] وَقَامَ عَلَى دُكَّانٍ يُعَلَى وَالنَّاسُ أَسْفَلَ مِنْهُ [۳] لَتَقْدَمَ حَدِيثُهُ فَأَخَذَ عَلَى يَدَيْهِ [۴] فَاتَّبَعَهُ عَمَّارٌ حَتَّى أَتَتْهُ حَدِيثُهُ [۵] فَلَمَّا قَرَعَ عَمَّارٌ مِنْ صَلَاتِهِ، قَالَ لَهُ حَدِيثُهُ [۶] أَمَرْتُكُمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۷] «إِذَا أَمَرَ الرَّجُلُ الْقَوْمَ فَلَا يَقُمْ فِي مَقَامٍ أَرْفَعُ مِنْ مَقَامِهِمْ، أَوْ يُحَوِّذُكَ» ۱۱

ترجمه: [۱] د حضرت عمار رضي الله عنه په باره کې روايت دي چې هغه (يوه ورځ) په مداین کې (چې کوفي ته نژدې يو ښار دي) د خلقو امامت وکړ [۲] نو هغه مونځ ورکولو د پاره په يوه دوکانچه (چپوټره) ودریدلو مقتديان د هغه څخه لاندې ولاړ وه [۳] (دي ليدو سره) حضرت حذیفه رضي الله عنه (د صف څخه وتلو سره) ورمخکي شو او عمار رضي الله عنه يې د دواړو لاسونو څخه ونيولو (او هغه يې لاندې طرف ته رابښکلو چې هغه د لوړې (پورته) څخه ښکته شی د مقتديانو برابر ودرېږي) [۴] عمار رضي الله عنه د حذیفه رضي الله عنه سره څه اختلاف ونه کړ نو حذیفه رضي الله عنه هغه د اوچت ځانې (لوړې) څخه رابښکته کړو [۵] عمار چې لمانځه کولو څخه فارغ شونو حذیفه رضي الله عنه هغه ته اوويل [۶] آيا تا دا نه دي اوریدلي چې نبی کریم ﷺ فرمايلي دي [۷] هر کله چې يو سړي د يو جماعت امام جوړ شی نو هغه دي په هغه ځاي نه درېږي چې د مقتديانو د ودریدو د ځاي څخه اوچت وي يا د دې په شان الفاظ يې وفرمايل.

هل اللغات:- ① دُكَّانٍ: هي المَكَانُ الْأَعْلَى: اوچت ځای ته وانی.

② لَيْدُكَ أَتَبَعْتُكَ جِئِن أَخَذْتُ عَلَى يَدَيْ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [۱] عمار جواب ورکړو [۲] ځکه خو کله چې تا زما لاس ونيولو نو ما ستا اتباع (پيروې) وکړله (يعني څه مخالفت مي ونکړو ستا خبره مي ومنله او ښکته شوم). (ابوداؤد) تسهيلات:-

قوله: أَمَرَ النَّاسَ بِالْمَدَائِنِ:

د حديث پس منظر:- دا د حکومت ساسانی او کسری د فارس دار الخلافه وه کوم چه په

قصر ابيض سره يادولې شوه. حضرت سعد بن ابى وقاص رضي الله عنه دا فتح كړه اود كسرى په هغه سركارى پارليمنټ كښې نى د جامع مسجد بنياد كيڅودو او په دغه علاقه كښې نى روميې جمعه ادا كړه. تر نن پورې دا مسجد جامع مدائن په نوم باندې قائم دي. حضرت عمار بن ياسر رضي الله عنه د مدائن په يوم مقام كښې جمع كوله نو حضرت حذيفه بن اليمان رضي الله عنه چه د فارس گورنروو هغه هم هلته وو.

قوله: وَقَامَ عَلَى دُكَّانٍ يُعْمَلُ وَالنَّاسُ أَسْفَلَ مِنْهُ:

حضرت عمار بن ياسر رضي الله عنه چرته په اوچت ځانې باندې مونځ ور كول غوښتل پخپله پاس وو اومقتديان لاندې وو. حضرت حذيفه رضي الله عنه وروړاندې شو او هغه نى د لاس نه اونيولو رانښكته نى كړو. ممكن ده چه هغه تردغه وخته پورې نيت نه وو ترلې البته اراده نى كوله چه حضرت حذيفه رضي الله عنه هغه د لاس نه اونيولور انښكته نى كړو. ليكن ددې حديث د الفاظو اندازه داسې ده چه حضرت عمار رضي الله عنه نيت كړې وو.

شيخ عبدالحق رحمته الله لمعات كښې فرمائي "فاخذ على يديه" اي چر حذيفه عمارا من خلف ظهره بنزله شاته د ملانه نيول او د پوندو په مخ رانښكل ددې خبرې دليل دي چه هغه مونځ قائم كړې وو او په اوچت ځانې اودريدل مكروه وو په دې وجه حذيفه رضي الله عنه لاندې راکوز كړو.

د كراهت وجه:- شيخ عبدالحق رحمته الله لمعات كښې په اوچت ځانې اودريدوسره د امامت كولو د كراهت دا وجه ليكلي ده چه په دې كښې اهل كتاب يهود اوانصارى سره مشابهت راځي ځكه چه هغوى به خپل امام په يو خاص اوچت ځانې باندې اودرولو. مسلمانان ددې نه منع كړې شو ځوكه په اوچت ځانې باندې امام سره څه خلق هم شريك وي نوبيا كراهت نشته دي.

د امام په ښكته ځانې كښې د اودريدو په صورت كښې دوه اقوال:-

① كه امام ښكته ولاړ وي اومقتديان اوچت اودريدې د امام طحاوى رحمته الله خيال دي چه دا صورت مكروه نه دي ځكه چه په دې كښې اهل كتاب سره مشابهت نشته لهذا جائز دي.

② جمهور احناف فرمائي چه د صورت هم مكروه دي خو په دې كښې د كراهت وجه جدا ده او هغه داده چه په دې صورت كښې د امام توهين او تحقير لازم راځي چه هغه دي لاندې په كوهي يا كنده كښې "اسوء حالاً" په توگه ولاړ وي او مقتدى پورته "احسن حالاً" ولاړ وي كه امام سره د سپكاوى سلوك چرته مكروه نه وي نوڅه دي؟

د اوچتوالى په حد كښې درې اقوال:- ① په كتلو كښې كله امام ښكاره اوممتاز په نظر راځي نو دا حد مكروه دي.

② قول دا چه ذراع يعنى يولاس اوچتوالى باندې وي نو مكروه دي گنى نه دي هم دغه آسان او واضح دي.

⑤ شيخ عبد الحق رحمته الله لمعات کنبی لیکلی دی چه د اوچتوالی د کراحت په مقدار کنبی یو قول دې چه درمیانہ سری د قدو قامت برابر که چرته اوچتوالی وی نومکروه دی گنی نه دی.

د نبی کریم رحمته الله په اوچت خانی د جماعت ورکولو وجه: - باقی که بعضی وخت رسول الله رحمته الله په اوچت خانی باندې مونځ ورکړی وی نوهغه دامت د تعلیم دپاره د حضور پاک رحمته الله خصوصیت وو د بل چا د پاره جائز نه دی.

باقی حضرت عمار رضی الله عنه ته دامسئله معلومه وه چې په اوچت خانی د امامت ورکولو څخه نبی علیه السلام منع کړې وه خو کیدې شی چې دهغوی څخه دا مسئله هیږه شوې وه او په وریادولو سره وریاده شوی وی نو ځکه یې اقرار او کړو د هیږې توجیه ځکه کوو چې حضرات صحابه کرامو د خپل محبوب پیغمبر هریو حدیث باندې عمل کولو هغوی هیڅ کله د قصد اعمدا د سنت خلاف نه دې کړې.

نوله: **أَوْتَحَوِّذُكَ:**

د انهو ذلک وفیلو وجه: - د حضرت حذیفه رضی الله عنه داروایت شاید بالمعنی وو ځکه نی افرمائیل چه د حضور پاک رحمته الله الفاظ داسې وو یا ددې په شان وو.

[۱۱۱۲] د تعلیم دپاره د امام په اوچت خانی د اودریدو جواز

③- (۸) «وَعَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ، أَنَّهُ سَبَّلَ ① مِنْ أَيْ شَيْءٍ الْيَنْبُزُ؟ فَقَالَ: هُوَ مِنْ أَكْلِ الْغَابَةِ ② عَلَيْهِ فَلَانَ مَوْلَى فَلَانَةَ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ③ وَقَامَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جِئْنَ غَيْلَ وَوَضِعَ ④ فَاسْتَقْبَلَ الْقَبِيلَةَ وَكَبَّرَ، وَقَامَ النَّاسُ خَلْفَهُ ⑤ فَقَرَأَ وَرَكَعَ، وَرَكَعَ النَّاسُ خَلْفَهُ ⑥ ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، ثُمَّ رَجَعَ الْقَهْقَرَى»

توجهه: ① د سهل ابن سعد ساعدي رحمته الله په باره کي منقول دي چه د هغه څخه (یوه ورځ) پوښتنه وشوه ② چې د نبی کریم رحمته الله منبر د څه شي (یعني د کوم لرگي وو؟) هغه وفرمائیل هغه د ځنگلي جهاو (یوه وونه چې اکثر د سیندونو په غاړه وي او د نري خانگو او د لښتو څخه یې توکري وغیره جوړیږي) لرگي وو ③ چې فلاني سړي کوم چې د فلاني ښځي آزاد کرده غلام وو د رسول الله رحمته الله د پاره جوړ کړي وو ④ کوم وخت چې هغه تیار شو او (په مسجد کي) کینودل شو نو حضور رحمته الله (په هغې ودریدلو) ⑤ او مخ په قبله کیدو سره «د لمانځه د پاره یې» تکبیر تحریمه او وئیلو او ټول خلق حضور رحمته الله پسي ودریدل ⑥ حضور رحمته الله (په منبر) قراءت وکړو او رکوع یې وکړه نورو خلقو هم په حضور رحمته الله پسي رکوع وکړه ⑦ بیا حضور رحمته الله خپل سر مبارک د رکوع څخه اوچت کړو او پښي وروسته کولو سره (یعني د منبر څخه ښکته کیدو سره)

۱ قَسَدَ عَلَى الْأَرْضِ، ثُمَّ عَادَ إِلَى الْيَنْبُوتِ ۖ ثُمَّ قَرَأَ، ثُمَّ رَكَعَ، ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ، ۖ ثُمَّ رَجَعَ الْقَهْقَرَى، حَتَّى سَجَدَ بِالْأَرْضِ. ۴ هَذَا لَفْظُ الْبُخَارِيِّ، وَفِي الْمُتَّفِقِ عَلَيْهِ نَحْوُهُ، ۵ وَقَالَ فِي آخِرِهِ: «فَلَمَّا قَرَعَ أَقْبَلَ عَلَى النَّاسِ فَقَالَ: "أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّمَا صَنَعْتُ هَذَا إِنِّ أَتُكَلِّمُ آبِي وَلِيَتَعَلَّمُوا صَلَاتِي».

ترجمہ: ۱ پہ زمکہ بی سجدہ وکړه او بیا منبر ته اوختلو ۲ بیا ئې قراعت وکړه او بیا ئې رکوع وکړه او بیا ئې خپل سر پورته کړو ۳ او بیا واپس راغلو تردې چې سجدہ ئې وکړه په زمکہ باندې ۴ دا الفاظ د بخاري دي او د بخاري او مسلم متفقہ روایت هم داسې دي ۵ د دې حدیث راوي د حدیث په آخر کې دا هم ویلي دي چې کوم وخت چې (د لمانځه څخه، حضور ﷺ) فارغ شو نو وي فرمايل اې خلکو! ۱ داسې ما ځکه کړي دي چې تاسو خلق زما پیروي وکړي او زما د لمانځه (کیفیات او د هغې احکام او مسائل) زده کړئ.

هل اللغات: ① أُنْثِيَ: أى الظرفاء: د نرۍ ځانگو او لښتو والا ځنگلۍ وونه، جهاؤ ورته وانی، پښتو کښې ورته خر ووله یا ووله وانی، د اوبو په غاړه باندې کیږي. ② الْغَابَةِ: غُمُضَةُ ذَاتُ شَهْرِ كَبِيرٍ: ځنگل چرته چې ډیرې وونې وى، د مدینې منورې نه تقریباً په نهه میلہ باندې یو ځنگل دې کوم ته چې غابہ وانی هلته ونې ډیرې زیاتې وى. ③ غِلَّةٌ: جوړکړې وو دا ممبر، ④ مَوْلَى: آزاد کړې شوې غلام، ⑤ رَجَعَ الْقَهْقَرَى: وَهُوَ الرُّجُوعُ إِلَى خَلْفٍ: په شا طرف تلل.

تسهيلات: - قوله: مِنْ أُنْثِيَ الْغَابَةِ:

د اثل معنى: - په دویم روایت کښې "طرفاء" لفظ راغلې دې. دا دواړه هم د یو قسم ونې نوم دې کوم ته چې جهاؤ وانی (د یو قسم ونه ده چې د دریاب په غاړه کیږي او د دې نه ټوکر ئې جوړیږي) بوله: فَلَانٌ:

د فلان مصداق: - دې نه مراد باقوم رومی دې دا یو هوښیار ترکهان وو. د حضرت سعید بن العاص رضی الله عنه غلام وو هغه منبر نبوی ۲ هجری کښې جوړ کړې وو. بوله: مَوْلَى فَلَانَةٍ:

د اعتراض حل: - په دې روایت کښې په واضحه توگه ذکر دی چې دا د یوې ښځې غلام وو نو په دې کښې هیڅ تعارض یا منافات تشه دې ځکه چې غلام چرته هم چاسره وى هم غلام وى. اول حضرت سعید رضی الله عنه سره وو بیا عائشه انصاریه سره راغلو. د فلان نه عائشه انصاریه ښځه مراد ده.

د نبی ﷺ د منبر پاتګى: - علماؤ لیکلى دی چې د نبی کریم ﷺ منبر په دریو وړو پاڼو باندې مشتمل وو. نو یوه پاڼو ئې ختل کوزیدل عمل کثیر نه وو بلکه عمل قلیل وو. که چرې کثیر هم وى نو د تعلیم امت دپاره جائز نه بلکه ضرورى وو.

[۱۱۱۴] پۛ اعتکاف کنبی خلقو ته امامت سکول

۱۱۳- (۹۱) [۱] «وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مُحْرَّتِهِ ۚ وَالنَّاسُ يَأْتُمُونَ بِهِ مِنْ وَرَاءِ الْحُجْرَةِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: [۱] ام المؤمنین بی بی عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا فرمائی چې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پۛ خپلي حجره کې دننه مونځ وکړو [۲] او خلقو د حجرې څخه بهر د حضور صلی اللہ علیہ وسلم اقتداء وکړه. (ابوداؤد)

هل اللغات: ① مُحْرَّتِهِ: حُجْرَة پۛ حاء باندې پیش، کله د کوټې پۛ معنی او کله کوټې ته مخامخ د صحن پۛ معنی کنبی استعمالیږي خو دلته: وَهِيَ مَوْضِعٌ صُنِعَ مِنَ الْحِجْرِ لِيَسْجُدَ لِلاَعْتِكَافِ: د معتکف هغه مخصوص ځاني دپاره استعمال شوي کوم چه د پوزکی یا خادر نه جوړ شوي وي.

تہذیبات:-

تولہ: فی مُحْرَّتِهِ:

د حجرې مصداق:- دې نه د کور کمره مراد نه ده بلکه د اعتکاف دوران رمضان کنبی پۛ جمات کنبی دننه د پوزکی یو چار دیواری وه هغې ته به نئ حجره ونیل. او چونکه پۛ هغې کنبی به د حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم آواز هم راتللو هغوی به ښکاریدل هم نو پۛ دې کنبی هېڅ اشکال نشته چه پۛ مانځه کنبی مکان یو پکار دي ځکه چه مکان هم یووو.

الفصل الثالث

[۱۱۱۵] د صفونو جوړولو طریقه

۱۱۵- (۱۰) [۱] «عَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْعَرِيِّ، قَالَ: أَلَا أُحَدِّثُكُمْ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۚ قَالَ: أَقَامَ الصَّلَاةَ، وَصَفَ الرِّجَالَ، ۚ وَصَفَ خَلْفَهُمُ الْغُلَمَانَ، ۚ ثُمَّ صَلَّى بِهِمْ، فَذَكَرَ صَلَاتَهُ ۚ ثُمَّ قَالَ "هَكَذَا صَلَاةُ" ۚ قَالَ عَبْدُ الْأَعْلَى: لَا أَحْسِبُهُ إِلَّا قَالَ: "أَمْتِي". رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: [۱] د ابو مالک اشعري رضی اللہ عنہ پۛ باره کې روایت دي چې هغه (خلقو ته) اوویل چې آیا زه تاسو د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د لمانځه (د کیفیت څخه) خبر نه کړم؟ [۲] (نو واورئ چې) حضور صلی اللہ علیہ وسلم (د لمانځه د پاره خلق، ودرول (اول، یي د سرو صفونه قائم کړل [۳] بیا د هغوی څخه وروسته د هلکانو صف یي وتړلو [۴] او هغوی ته یي مونځ ورکړو ابو مالک رضی اللہ عنہ د حضور صلی اللہ علیہ وسلم د لمانځه (کیفیت، بیان کړو [۵] او اوویل چې حضور صلی اللہ علیہ وسلم (لمونځ کولو نه پس) وفرمایل مونځ داسي کول پکار دي [۶] عبد الاعلي (چې هغه دا روایت د ابو مالک څخه نقل کړي دي، وایي چې زما خیال دي چې ابو مالک رضی اللہ عنہ (الامتي زما امت (هم) ویلي دي

۱) اخرجه ابوداود فی السنن رقم الحديث ۱۱۱۶

۲) اخرجه ابوداود کتاب الصلاة باب مقام الإمام من الصف (رقم-۶۷۷)

يعنى ابو مالك رضي الله عنه حديث آخري الفاظ داسي نقل كړي دي چې حضور ﷺ وفرمايل هَكَذَا صَلَاةُ أَمَّتِي (يعني زما) د امت مونځ داسي كيدل پكار دي. (ابوداؤد)

هل اللغات: ① الغِلَاتَان: أي: الغِيَتَان: ماشومان هلكان

تسهيلات: - يوه: هَكَذَا صَلَاةُ:

د صفو نور قديم: - دې مذكوره حديث كښې د صفونو ترتيب اوخودلې شو چې تر قيامته پورې به د مونځ صفونه داسي پكار دي. اول صف به دسړو وي، دويم به د ماشومانو وي.

په الا كښې دوه تر كيوونه: - ① الاحرف تنبيه وي.

⑦ همزه د استفهام وي. حافظ بن حجر دې دويم قول ته ترجيح ورکړې ده.

[۱۱۱۶] د حاکما نو هلاکت

١١١٦- (١) [١١] «وَعَنْ قَيْسِ بْنِ عُبَادٍ، قَالَ: [١] بَيْنَمَا أَنَا فِي الْمَسْجِدِ، فِي الصَّفِّ الْبَقْدَمِ، [٢] فَجِدَنِي رَجُلٌ مِنْ خَلْفِي جَبَذَهُ [٣] فَتَحَنَّنِي، وَقَامَ مَقَامِي، [٤] قَوْلَ اللَّهِ مَا عَقَلْتُ صَلَاتِي، [٥] فَلَمَّا انْصَرَفَ، [٦] إِذَا هُوَ أُنْثَى بَنُ كَعْبٍ، [٧] فَقَالَ: يَا قَسَّ لَا يَسُوءُكَ اللَّهُ [٨]، إِنَّ هَذَا عَهْدٌ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِنَنَا أَنْ نَلِيَهُ [٩]، ثُمَّ اسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، [١٠] فَقَالَ: هَلْكَ أَهْلُ الْعَقْدِ وَرَبُّ الْكُعْبَةِ، ثَلَاثًا.

توجهه: ① قيس ابن عباد (تابعی) رضي الله عنه فرمايي چې (يوه ورځ) زه په مسجد کې په اولني صف کې په لمانځه کولو ولاړوم چې يو سړي د شا څخه زه راکش کړم ② او ما لره يو طرف ته کولو سره پخپله زما په ځاي ودریدلو ③ قسم په الله (د دې غصې د وجهې چې هغه زه د اولني صف څخه چې افضل دي راکش کړم سره د دې چې زه هلته مخکې نه ولاړوم) ما ته د خپل لمانځه هم هوش پاتې نه شو (چې زه مونځ څنگه اداء کوم او څو رکعاته کوم) ④ کوم وخت چې هغه سړي مونځ وکړو (او ما هم د لمانځه څخه وروسته وليدل) نو معلومه شوه چې هغه حضرت ابي ابن کعب رضي الله عنه وو ⑤ (مالره د غصې په حالت کې لیدلو سره) هغه وفرمايل اي څلميه دا وخت چې ما ستا سره څه وکړل د هغې په وجه دي الله تعالی ﷻ تا غمجن نه کړي ⑥ (څکه چې) زمونږ د پاره د رسول الله ﷺ دا وصيت دي چې مونږ د حضور ﷺ سره نژدي ودرېږو (په دې وجه د حضور ﷺ څخه وروسته اوس مونږ د امام نژدي د ودریدو کوشش کوو) ⑦ بيا يې د قبلي طرف ته مخ کړو ⑧ او درې ځله يې دا وفرمايل د کعبې په رب مي دي قسم وي چه اهل عقد (يعني سرداران) هلاک شو هل اللغات: ① فَجَدَنِي: دا د جَدَنِي نه مقلوب دي، که دا کلمه جذبنی اولوستلې شی نویانی هم معنی یوه ده، یعنی زه ئی راښکلم. دامصدر د عدد دپاره هم اخستې شی یعنی "مروءة واحدة" اودا د تاکید دپاره هم استعمالولی شی "ای جَبَذَةً شديدة". ② فَتَحَنَّنِي: أي: بَعْدَنِي وَأَخَّرَنِي: یعنی زه ئی

دخيل خانی نه اخوا کرم یو طرف ته شی او درولم او پخپله هم زما په خانی باندې اودیدو. ⑤ لَا يُؤْتِيكَ اللَّهُ مَغْنَمًا إِلَّا يَمْزِنَكَ اللَّهُ بِهِ وَيَسَبِّحُ بِحَمْدِهِ: ما چه اوس تا سره څه وکړل د هغې په وجه دي الله تعالی ښه تا غمجن نه کړی. ⑥ تِلْكَ: چې مونږ د حضور ﷺ سره نژدې ودرېږو ونون صبا دامام سره نژدې اودریدل پکار دی. ⑦ أَهْلُ الْعَقْدِ: ای الْأَمْرَاءُ: دا یواصطلاحی لفظ دی پوره لفظ "اهل المحل والعقد" دی، د دې نه مراد حکمران طبقه ده چه د خلقو د معاملاتو ترل پرانستل کوی.

⑧ لَمْ قَالَ: وَاللَّهِ مَا عَلَيْهِمْ أَسَى وَلَكِنْ أَسَى عَلَى مَنْ أَضَلُّوا. ⑨ قُلْتُ: يَا أَبَا يَعْقُوبَ مَا تَعْنِي بِأَهْلِ الْعَقْدِ؟ ⑩ قَالَ: الْأَمْرَاءُ. رَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

ترجمه: ⑧ او وي فرمايل قسم په الله زما سره د سردارانو هيڅ غم نشته ⑨ غم خود دي خلقو (يعني درعايا)، دي چې سرداران يې گمراه کوي (په دي طور چې کوم کار سرداران کوي هغه کار د هغوی رعایا کوي) ⑩ قيس ابن عباد رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وايي چې ما حضرت ابي ابن کعب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ته عرض وکړو چې ابو يعقوب د اهل عقد څخه ستا څه مراد دي؟ ⑪ وي فرمايل امراء (يعني سردار او حکام). (نسائي)

هل اللغات: ⑫ أَسَى: أَنَّى: أَحْزَنُ: خفه کيږم، غمجن کيږم. ⑬ أَضَلُّوا: چه گمراه کوی شي (دا سرداران او حاکمان یعنی متبعينو باندې خفه کيږم).

تسهيلات: - قوله: مَا عَقَلْتُ صَلَاتِي:

د عقلت مفهوم: - یعنی داسې زما اخوا کولو او ماذنبه خانی نه شاته کول او زما په خانی پخپله اودریدل ماته دومره غصه راغله اوزه دومره خفه شوم چه ماته هډو پته اونه لگیده چه مامونڅ څنگه او کړو خور کعته مې او کړه او څنگه مې او کړه.

قوله: إِنَّ هَذَا عَهْدٌ مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

د مذکورہ جملې مطلب: - یعنی دا د حضور پاک ﷺ وصیت ووجه اولو الاحلام یعنی د عقل اودانش او زیات عمر فضلاء علماء به وړاندې وی او ماشومان به په آخره کښې وی، قيس بن عباد وړوکې وو دا صحابی نه بلکه تابعی وو.

قوله: هَلْكَ أَهْلُ الْعَقْدِ:

د ابي بن کعب مقصد: - د حضرت ابي بن کعب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ مقصد دا دی چه په حکمرانانو د رعایا د اصلاح او لارخوډنې او په خو لارو باندې د اچولو ذمه واری ده هغوی دا نه کوی لهذا پخپله گمراه شو.

د حکمران مصداق: - حضرت ابي بن کعب رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ د لونی شان والاصحابی دي هغه چه په حکمرانانو باندې کوم طعن کړي دي نو ممکن دی چه راتلونکی حکمرانان مراد وی یا د هغوی د زمانې حکمرانان مراد وی. خو هغه پخپله د حضرت عثمان بن عفان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ په زمانه کښې وولهذا د حضرت عثمان رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ بعض گورنران د دغه طعن نشانه کیدې شو هغه پخپله بالکل نه وو.

[۴۲/۲۶] بَابُ الْإِمَامَةِ

داباب دامامت دا حکاموپه بیان کښې دې

خلاصة الباب :-

فيه اثنا عشر حديثاً مشتملة على سبع مسائل:

- ① الا حق بالإمامة : ۱، ۲، ۳، ۱۱.
- ② عدم إمامة أحد بغير إذن صاحب الإمامة : ۱، ۴.
- ③ حكم إمامة الأعشى :-
- ④ الزجر على الإمامة مع كراهية القوم له : ۶، ۷، ۱۳.
- ⑤ عدم وجود الإمام من أشراف الساعة : ۸.
- ⑥ جواز الصلوة خلف كل مسلم : ۹.
- ⑦ حكم إمامة الصبي : ۱۰.

دامامت دوه قسمونه :-

① امامت کبری ② امامت صغری دې.

دامامت کبری تعریف :- امامت کبری کوم ته چه خلافت او امارت هم وئیلی شی ددې تعریف دادې چه د شریعت په رنډا کښې د انسانانو د دین او دنیا ټول امور و قیادت اوسیدات او اصلاح نوم خلافت او امامت دې.

دامامت صغری تعریف :- امامت صغری دې ته وائی چې یو مسلمان په مانځه کښې د نورو مسلمانانو قیادت او کړې دې وړاندې وی او نور مونځگذار وړسې ورسټو ولاړ وی.

دامامت صغری شرطونه :- په اسلام کښې څنگه د امامت کبری د ذمه وارنی او چتونکی د پاره یو معیار متعین دې او د هغه د پاره یو څو شرائط کیځودلې شوی دی دغه شان د امامت صغری د سنابلونکی د پاره هم څه شرائط او ترجیحات دی ځکه که لائق امام وی او خلق هغه پریځودو سره نالائق امام جوړه وی نو ټول خلق به د سنت پریځودونکی جوړشی. د محلې د مونځ گذارو ذمه واری ده چه هغوی دې مستند عالم متقی پرهیزگار سرې امام جوړ کړی او ذاتی ترجیحات دې یو طرف ته کړی او د دین اسلام د ترقی فکر دې او کړی.

په امام باندې د اختلاف صورت :- او که په محله کښې د امام په مقررولو باندې تنازعه پیداشی نو د مخلص دیندار مونځ گذارو اکثریت چه کوم متفق شی هغه دې امام جوړ کړی. کله چه مقتدیانو په اتفاق سره یو امام مقرر کړو نو اوس هم هغه سرې باقاعده امام دې د هغه په موجودگنی کښې د یو لونی نه لونی عالم د هغه د اجازت نه بغير مونځ نه شی ورکولې گنی انتظام به د گډېر ښکارشی.

الفصل الأول

[۱۱۷] دامامت مستحق خوگ

۱۱۷- (۱) «عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «يُؤْمَرُ الْقَوْمُ أَقْرَبُهُمْ لِكِتَابِ اللَّهِ [۳] فَإِنْ كَانُوا فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً، فَأَعْلَمُهُمْ بِالسُّنَةِ [۴] فَإِنْ كَانُوا فِي السُّنَةِ سَوَاءً، فَأَقْدَمُهُمْ هِجْرَةً [۵] فَإِنْ كَانُوا فِي الْهِجْرَةِ سَوَاءً، فَأَقْدَمُهُمْ سَيًّا [۶] وَلَا يُؤْمَنُ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِي سُلْطَانِهِ [۷] وَلَا يُعْتَدُ فِي بَيْنِهِ عَلَى تَكْرِمَتِهِ إِلَّا بِأُذْنِهِ»". رَوَاهُ مُسْلِمٌ [۸] وَفِي رِوَايَةٍ لَهُ: «وَلَا يُؤْمَنُ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِي أَهْلِيهِ»".

توجهه [۱] ابو مسعود رضي الله عنه راوي دي چې نبي كريم صلى الله عليه وسلم وفرمايل [۲] د قوم امامت دي هغه سري کوي چې د لمانځه په احکامو او مسائلو باندې پوهيدو سره قرآن مجيد د ټولو څخه اعلى وايي (يعني د تجويد څخه واقف وي او په حاضرينو کې د ټولو څخه ښه قاري وي) [۳] که د قرآن مجيد په ښه ويلو کې ټول برابر وي نو هغه سري دي امامت وکړي چې (قرائت مسنونته په ښه شان ويلو سره) د سنت په علم د ټولو څخه زيات پوهيږي [۴] که (په قرآن ويلو او د سنت په علم پوهيدو کښې ټول برابر وي نو هغه سري دي امامت وکړي چې (مديني ته) د ټولو څخه مخکې هجرت کولو سره راغلي وي [۵] او که (په علم قرائت او هجرت کې هم ټول برابر وي نو هغه سري دي امامت وکړي چې په عمر کې د ټولو څخه زيات وي [۶] او هيڅ سري دي د بل په علاقته کې امامت نه کوي (يعني د دويم مقرر امام په ځاي امامت نه کوي) [۷] او د چا په کور کې دې د هغه په مسند د هغه د اجازت څخه بغير دي نه کيني، مسلم [۸] او د مسلم په يوبل روايت کې دا الفاظ دي (چې حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل) هيڅ سري دې د بل چا په کور کې (د هغه د اجازت څخه بغير اگر که هغه د صاحب خانه څخه افضل ولي نه وي) امامت نه کوي.

هل اللغات:- ① بينا: زيات عمر والا (دلته ددې نه تقدم في الاسلام مراد دي). ② سُلْطَانِيَّة: أي: في مَظَاهِرِ سُلْطَانِيَّةٍ وَمَحَلٍّ وَلَا يَتِي: يعنى دهغه د سلطنت او ولايت په ځای کښې. ③ تَكْرِمَتِهِ: كَسَادَتِهِ أَوْ تَمَرُّو: د عزت ځای مثلاً گدې يا کټ يا کرسۍ وغيره کوم چه دهر چا په خپل ځای کښې د ناستې پاستې يوخاص ځای مقرر وي.

تسهيلات:-

قوله: فِي الْقِرَاءَةِ سَوَاءً:

دامامت د الفضليت معيار او صورت:- لکه چه اول اشاره کړې شوې ده چه په جمات کښې مقرر امام موجود دوی نوبيا د امامت هغه د ټولو زيات حق دار دي. په دې حديث کښې د امام

(۱) اخرجه مسلم في كتاب المساجد مواضع الصلاة/ باب من أحق بالإمامة (رقم) ۲۹۰ - (۶۷۳) وابدوداد كتاب الصلاة/ باب من أحق بالإمامة (رقم) ۵۸۲) والنسائي كتاب الإمامة/ باب من أحق بالإمامة (رقم) ۷۸۰- وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/ باب من أحق بالإمامة (رقم) ۹۸۰

د اعلیٰ ادنیٰ افضل او غیر افضل اوصفات حسنه قلت او کثرت او ترجیحات بیان کړې شوی دی داد هغه وخت خبره ده کله چه امام راتب او معین نه وی مثلاً خلق په سفر کښې وی

۵ امامت ۵ استحقاق ترقیب: - دامامت د استحقاق دپاره مذکوره حدیث کښې یوڅو ترجیحات دی

① د ټولو نه زیات د کتاب او سنت عالم وی

② که په دې کښې برابر وی نوییاجه د چا قراءت تجوید سره ښکلې وی.

③ که په دې دواړو صفتونو کښې برابر دی نوییاجه سرې کوم چه زیات متقی او پرهیزگار وی

④ که په دې کښې هم برابر وی نوییاجه د چا اخلاق ښه وی

⑤ که چېرې دې کښې هم برابری وی نو بیا په دوی کښې چه وجیه او شکیل وی.

⑥ که په دې کښې هم یوشان وی نوییاجه په نسب کښې کوم یواوچت وی.

⑦ که په دې ټولو صفاتو کښې دا علما، برابر وی نوییاجه خسرې اچولې شی.

د بعضی نورو صفاتو ذکر: - په زیر بحث حدیث کښې د څلورو صفاتو ذکر کړې شوي دي په کوم کښې چه اول قراءت دویم علم دریم هجرت او څلورم د عمر زیاتوالې دي. سره ددې چه فقهاؤ د یوڅو نورو صفات د آثار صحابه اقوال تابعین په رنځ کښې اضافه کړې ده

د امامت دپاره د اقرأ او اعلم په تقدم کښې مذاهب

ددې ټولو صفاتو په ترتیب کښې د فقهاء کرامو اتفاق دې صرف دوو صفاتو کښې اختلاف دي یعنی اقرأ مقدم دي یا اعلم مقدم دي.

د قاری او عالم تعریف: - د قاری نه مراد هغه چه د فن قراءت ماهر وی او هغه ته قرآن زیات یاد وی او د عالم نه مراد هغه چه د احکام شریعت ماهر وی.

مطلب دادې چه یو جید قاری دې دویم جید عالم دې په دوی کښې کوم یو مقدم کړې شی په دې کښې د فقهاؤ اختلاف دي.

① امام احمد بن حنبل رحمته الله او اسحاق بن راهویه رحمته الله او امام ابو یوسف رحمته الله مسلك دادې چه د امامت دپاره "اقرأ" زیات مستحق دي ددې نه پس "اعلم" دي. د امام شافعی رحمته الله یو قول هم دغه دي.

② دامام ابو حنیفه رحمته الله امام مالک رحمته الله او امام شافعی رحمته الله مسلك دا دي چه "اعلم" د امامت زیات مستحق دي دامقدم دي بیا د "اقرأ" نمبر دي.

د اول فریق دلائل: - ① زیر بحث د ابو مسعود رضی الله عنه حدیث د دوی مستدل دي

د اول فریق د دلیل جواب: -

① د زیر بحث حدیث یو جواب خودادې چه ددې څه خاطر خوا جواب نشته دي. کومو

حضراتو چه دا جواب ورکړې دې په هغه زمانه کښې به اقرأ هم هغه وو چه اعلم به وو نو په دې جواب سره خو یو د زیر بحث ټول ترتیب ماتیرې حالاتکه دا ترتیب حضور پاک ﷺ قائم کړې دې. اودویم اشکال دا راځی چه په دې سره به حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه د ټولونه زیات عالم منلې شی حالاتکه د صدیق اکبر رضی الله عنه باره کښې د ټولو صحابه کرامو اتفاق دې چه ابوبکر اعلمنا دې نو خبره هم په هغه ځانی باندې راغله چه ددې حدیث یو جواب دادې چه ددې څه جواب نشته دې.

⑥ د اسلام په شروع کښې رسول الله ﷺ د قرآن عظیم الشان اشاعت اودا د عام کولو دومره اهتمام کړې وو چه د قرآن په ذریعه سره نکاح کول د قرآن په وجه د مجاهدینو امیر جوړیدل د کثرت قرآن د وجې نه اجتماعي قبرونو کښې حافظ قرآن مقدم کیخودل او د کثرت قرآن د وجې نه په جماتونو کښې امام ساتل دا ټول اهتمام ددې دپاره وو چه خلق د زیات نه زیات د قرآن کریم د الفاظو یادولو کوشش او کړی. هم په دې سلسله کښې او هم په دې زمانه کښې نې دا حدیث ارشاد فرماتیلې وو اوددې نه پس ددې حکم موقوف شو اود علم په ترغیب باندې زور ورکړې شو. په دې وجه صدیق اکبر رضی الله عنه مقدم کړې شو دې دپاره چه د علم اصلی حیثیت په ځانی راشی لهذا نن هم هغه حیثیت په ځانی دې او عالم عام خلق هم په قاریانو باندې په امامت کښې مقدم کوی. صرف قراءت اوریدل او خوشحالیدل او د دې محافل د حسن قراءت قائمول دا ځان له څیز دې. (یا الله) د نیغې اوحق لازې نه اخوا کیدو اولرې کیدو نه زما د سوچ اوزما د قلم حفاظت او کړې آمین راقم الحروف،

د اول فریق دویم دلیل :-

⑦ قراءت د مونځ د ارکان نه یواهم رکن دې لهذا ددې زیات اهتمام دې.

د دویم فریق دلائل :-

① حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه امامت د دوی مستدل دې چه په حضرت ابی بن کعب رضی الله عنه باندې حضور پاک ﷺ صدیق اکبر رضی الله عنه مقدم کړو چه اعلم بکتاب الله وو حالاتکه ابی بن کعب رضی الله عنه خو اقرأ وو لکه چه د حدیث الفاظ دی "واقرأهم ابی بن کعب" معلومه شوه چه علم مقدم دې قراءت سره ددې چي رکن صلوة دې لیکن ددې ضرورت صرف په یورکن کښې پیښیرې اود علم ضرورت د مانځه په ټولو ارکانو کښې پیښیرې. د تکبیر تحریمه نه واخله ترسلام پورې هم په علم باندې د مونځ دارومدار دې.

قوله: وَلَا يُقْرَأُ الرَّجُلُ الرَّجُلَ فِي سُلْطَانِهِ

مرقاة شرح مشکوة کښې ملاعلی قاری رضی الله عنه د کلام نه داسې معلومیرې چه درې قسم خلق دی د چا په نیزجه دهغوی د اجازت نه بغیر د امامت نه منع کړې شوی دی اودریوارو ته یو قسم سیادت اوقیادت حاصل دې.

د سلطان هغه په مراد کښې درې اقوال :-

① په مذکوره حديث کښې د "سلطان" لفظ دې ددې نه بادشاه وخت مراد اخستې شى يعنى د حاکم وخت ځانې ته په تللوسره د هغه په ځانې دې امامت نه کوى ياد هغه د طرف نه مقرر کړې شوې امام اونائب په ځانې دې امامت نه کوى خاص کر د جمع او اخرونو په موقع خو بالکل مناسب نه دى.

② دغه شان د سلطان اطلاق د جمات په امام باندې هم کيدې شى ځکه چه جمات اود جمات امامت د هغه په دائره اختيار کښې دې نو د هغه په ځانې د هغه د اجازت نه بغير جمع ورکول د يو غير کس د پاره منع دى.

③ دغه شان يوسړې دخپل خاندان مشر دې او هغه خپل قوم ته مونځ ورکوى د هغه په ځانې هم مونځ ورکول د هغه د اجازت نه بغير ناجائز دى.

په دويم روايت کښې "في اهله" الفاظ راغلى دى د کوم نه مراد چه هم داقسم خلق کيدې شى.

④ دغه شان يوسړې دخپل کور خلق راجمع کوى او مونځ ورکوى د هغه په ځانې باندې هم د هغه د اجازت نه بغير د چاد پاره جائز نه دى چه مونځ ورکړى. نو که دامامت کيرى والاوى او که دامامت صغرى والاوى د هريو يوقسم سلطنت قائم دې دهغوى د اجازت نه بغير مونځ ورکول د شريعت خلاف دى ځکه چه په اسلام کښې د جمع او امامت د مشروعيت مقصد هم اتفاق اتحاد او محبت اورور ولى ده اودا هر کتونه بغض عناد او شرفساد پيدا کوى. په دې وجه حضور پاك ﷺ ددې څيزونو مخ نيوي او کړو. د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ غوندې جليل القدر صحابى په حجاج بن يوسف غوندې ظالم پسې آخر د څه مقصد د پاره مونځ کولو.

نوله: عَلَى تَكْرِيمِهِ:

تکرمه تفعلة په وزن باندې مصدر دې د باب تفعيل نه د تکريم عزت او اکرام په معنى کښې دې دلته په کور وغيره کښې هغه خاص ځانې ته تکرمه ونيولې شوې ده چرته چه د کور مشر کينى که په دغه ځانې بغيرد اجازت نه څوک راشى کينى نو هغه ته تکليف کيږي. نن صبا په عربو کښې هم په دې خبره پاندې سخت خفگان پيدا کيږي. او په عجم کښې د پيرانو صاحبانو په خاص ځايونو او خانقاھونو کښې دننه دهغوى د پاره چه کوم خاص ځانې وى هغه هم مراد کيدې شى او په مدارسو کښې د بعض مهتمم حضراتو د پاره خاص تخت اود ناستې ځانې وى په هغې باندې هم بغير اجازت نه کيناستل مناسب نه دى.

[۱۱۱۸] د امامت زيات حقدار

(۱۱۱۸) [۲] عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «إِذَا كَانُوا أَكْلَانَةً فَلْيُؤْمِرْ أَحَدُهُمْ، وَأَحَقُّهُمْ بِالْإِمَامَةِ أَقْرَبُهُمْ» [۳]. رَوَاهُ مُسْلِمٌ. وَذَكَرَ حَدِيثَ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ فِي بَابِ بَهْدِ بَابِ «فَضْلِ الْأَذَانِ».

ترجمه: [۱] ابو سعيد خدری رضی اللہ عنہ راوي دي چې نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم وفرمايل [۲] هر کله چې د لمانځه کولو د پاره دري سري جمع شی نو په هغوی کې دي يو امام جوړ شی [۳] او په هغوی کې د امامت زيات مستحق هغه دي چې زيات عالم وي، مسلم [۴] امام مسلم د دي روايت کړې دي اود مالک بن حويرث حديث نې په باب فضل الاذان کښې ذکر کړې دي.

تسهيلات:-

نوله: وَأَحَقُّهُمْ بِالْإِمَامَةِ أَقْرَبُهُمْ:

تشرېح: که قاری او عالم امامت اوکړی نو دا افضل دی، خو که ددوی نه سوا بل چا امامت اوکړو نو مونځ ادا کيږي. ددې نه معلومه شوه که افضل موجود وی او مفضل امام جوړ شی نو دا جائز دی. او ددې به د افضل په افضليت باندې هيڅ اثر نه پرېوزي. لکه څنگه چې روايت کښې ذکر دی چې حضرت بلال رضی اللہ عنہ به جنت کښې دخادم په طور نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم نه وړاندې روان وی.

الْقَصْلُ الثَّانِي

[۱۱۱۹] د اذان او امامت د پاره د غوره خلقوا انتخاب

۱۱۱۹ (۱۱۱۹) [۳] عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۳] «لِيُؤْذَنَ لَكُمْ خِيَارُكُمْ وَلِيُؤْمَرَ بِكُمْ قُرَاؤُكُمْ» [۴]. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [۱] ابن عباس رضی اللہ عنہما راوي دي چې نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم وفرمايل [۲] په تاسو کې چې کوم خلق بهتر دي هغوی ته اذان کول پکار دي او په تاسو کې چې کوم خلق ښه عالمان وي هغوی له ستاسو امامت کول پکار دي. (ابوداؤد)

هل اللغات:- ① خِيَارُكُمْ أَي: مَنْ هُوَ أَكْثَرُ صَلَاحًا: غوره او بهتر يعنی کوم چه په تاسو کښې زيات صلاحيت او قابليت لري.

تسهيلات:- نوله: لِيُؤْذَنَ لَكُمْ:

د غوره شخصيت موذن جوړولو حکمت:- يعنی مؤذن د ټولونه ښه سري کيدل پکار دی ځکه

(۱) اخرجه مسلم في كتاب المساجد ومواضع الصلاة/ باب من أحق بالإمامة (رقم ۲۸۹ - ۶۷۲) والنسائي كتاب الإمامة/ باب اجتماع القوم في موضع هم فيه سواء (رقم ۷۸۲)

(۲) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة/ باب من أحق بالإمامة (رقم ۵۹۰)

چه هغه د وختونو امانت گروى دې دپاره چه په وختونو کښې خیانت اونه کړى بل هغه د اذان دپاره چت ته ځی په ځه سره چه خاوشا کورونوباندې نظر پریوتې شی. دغه شان د تجربه نه ثابته ده چه د قوم اوامام په مینځ کښې اختلاف او د افتراق سبب مؤذن جوړیږی. کله چه مؤذن دیانت دار اواماندار وى نو د ځه خیانت خباثت خطره به نه وى اوامام عالم کیدل پکار دی دې دپاره چه دمانځه په مسالو کښې غلطی رانه شی.

[۱۱۲۰] خپل کس لره امام جوړولو حکم

۱۱۰- (۳۱) [۱] وَنَ أَمْرُ أَبِي عَطِيَّةَ الْعُقَيْلِيِّ، قَالَ: [۲] كَانَ مَالِكُ بْنُ الْحُوَيْرِثِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَأْتِينَا إِلَى مَسْجِدٍ يَكُونُ [۳] تُحْفَرُ الصَّلَاةُ بِمَاءٍ [۴] قَالَ أَبُو عَطِيَّةَ: فَقُلْنَا لَهُ: تَقْدَرُ فَصَلِّهِ [۵] قَالَ لَنَا: قَدْ مَوَّارَ جَلَامِنَاكُمْ يُصَلِّي بِكُمْ [۶] وَسَاحِدَ تَكْمَلًا لَمْ لَا أَصْلِي بِكُمْ [۷] سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۸] «مَنْ زَارَ قَوْمًا فَلَا يُؤْمَرُ وَلِيُؤْمَرُ رَجُلٌ مِنْهُمْ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ [۹] وَالنَّسَائِيُّ إِلَّا أَنَّهُ افْتَعَرَ عَلَى لَفْظِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

قوله [۱]: ابو عطيه عقيلي (تابعي) رحمه الله فرمايي [۲] چې مالک ابن حويرث (صحابي) رحمه الله به زمونږ مسجد ته راتلو (او زمونږ په مخکې به يې د حضور ﷺ) حديث بيانول (او خبري به يې کولي) [۳] يوه ورځ (چې هغه زمونږ په مینځ کې په مسجد کښې موجود وو) د لمانځه وخت شو [۴] ابو عطيه فرمايي چه مونږ مالک رحمه الله ته (د هغه د شان صحابيت د عظمت او فضيلت په خاطر) اوويل چې مخکې شه او مونږ ته مونځ راکړه [۵] حضرت مالک رحمه الله وفرمايل تاسو په خپلو کې څوک مخکې کړي چې هغه مونځ درکړي [۶] او زه تاسو ته وایم چې زه ولي مونځ نه درکوم [۷] نو واورئ چې، ما د نبي کریم ﷺ څخه اوریدلي دي [۸] کوم سړي چې د یو قوم سره ملاقات وکړي نو د هغوی امامت دي نه کوي بلکه د هغوی څخه یو سړي لره د هغوی امامت پکار دي، ابو داود ترمذي، [۹] نسائي هم دا روایت نقل کړي دي خو یوازي د حضور ﷺ په الفاظو یې اکتفا کړي ده (یعنی هغه په خپل روایت کې د حضرت مالک رحمه الله مسجد ته د راتلو واقعه او د هغه د امامت څخه انکار کول نه دي ذکر کړي بلکه یوازي د حضور ﷺ الفاظ د من زار څخه تر اخر پورې یې نقل کړي دي).

هل اللغات: ① يَكُونُ: أي: مِنْ كَلَامِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: حديث به نې بيانول. ② تَقْدَرُ: مخکښې شه، ③ فَصَلِّهِ: مونږ ته مونځ راکړه. ④ زَارَ: زیارت له لارې، ملاقات او کړی.

تسهيلات:-

قوله: مَنْ زَارَ قَوْمًا فَلَا يُؤْمَرُ:

اشكال:- دې حديث کښې حضرت مالک بن حويرث رحمه الله فرمائی چې کوم کس د بهر نه

(۱) اخرجه ابو داود كتاب الصلاة باب (امامة الزائر) (رقم- ۵۹۶) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم باب ما جاء فيمن زار قوما فلا يصل بهم (رقم- ۳۵۶) والنسائي كتاب الإمامة باب (امامة الزائر) (رقم- ۷۸۷)

راشی نو هغه امامت نشی کولی حالانکه ماقبل د فصل اول حدیث کوم چې د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه نه روایت دې هغې کښې د استثنی الفاظ دی الا باذنه: نو دلته حضرت مالک بن حویرث رضی الله عنه جماعت ولې اونه کړو حالانکه خلقو اجازت ورکړې وو؟
ه اشکال دري جوابونه:-

- ① دا دهغوی خپل اجتهاد دې. د حضرت مالک بن حویرث رضی الله عنه خیال دا وو چې د استثنی تعلق څه بلې مسئلې سره دې.
- ② صحابه کرامو به د دریو کارونو نه ځان ساتلو، په هغې کښې یو امامت هم وو.
- ③ خلقو ته ئې دا مسئله خوله چې کله افضل موجود وی نو بیا هم دمفضول امامت جائز دې. ځکه حضرت مالک بن حویرث رضی الله عنه مفضول پسې مونځ اوکړو او ددې جواز طرف ته ئې اشاره اوکړه.

[۱۱۲۱] د نابینا د امامت جواز

m- (۵) [۱] «وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: اسْتَخْلَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ابْنَ أُمِّ مَكْتُومٍ يُؤْمَرُ النَّاسَ [۲] وَهُوَ أَعْمَى». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: ① حضرت انس رضی الله عنه فرمایي ② چې نبی کریم صلی الله علیه و آله حضرت عبداللہ ابن ام مکتوم رضی الله عنه خپل قائم مقام مقرر کړو چې هغه خلقو ته مونځ ورکوي ③ او هغه نابینا وو. (ابوداؤد، د عبداللہ بن ام مکتوم مختصر تعارف:-

عبداللہ ابن ام مکتوم رضی الله عنه یونابینا صحابی وو. په مکه مکرمه کښې یوخل د حضور پاک صلی الله علیه و آله په مجلس کښې داخل شو او د مسئلې تپوس ئې اوکړو. هغه وخت حضور پاک صلی الله علیه و آله د مکې سردرانو سره مشغول وو. دې صحابی ته په جواب ورکولو کښې لږه شان بې توجهی اوشوه الله تعالی سورت عبس نازل کړو او حضور پاک صلی الله علیه و آله ته محبت آمیز عتاب اوکړې شو او دغه صحابی شان ئې بیان کړو. حضور پاک صلی الله علیه و آله چه به کله هم ابن ام مکتوم رضی الله عنه راتلونکې کتلو نو فرمائیل به ئې "مرجبا بمن عاتبنی فیه ربی". هم ددې وجه نه حضور پاک صلی الله علیه و آله ددې صحابی د زړه ساتنې دپاره څوارلس ځل په مدینه منوره باندې خپل نائب مقرر کړو. حضور پاک صلی الله علیه و آله به جهاد ته تلو او ابن ام مکتوم رضی الله عنه به ئې په مدینه کښې په خپل ځانی نائب لگولو. په زیر بحث حدیث د حضرت انس رضی الله عنه کښې هم دغه خبره ده چه حضور پاک صلی الله علیه و آله حضرت عبداللہ بن ام مکتوم رضی الله عنه خپل نائب اوقائمقام جوړ کړو نو هغه امیرهم وو او د خلقو امامت به ئې هم کولو سره ددې چه هغه نابینا وو.

تسهيلات:- بوله: يُؤْمَرُ النَّاسَ وَهُوَ أَعْمَى:

د روند امامت صحت: - اوس دامستله محل بحث ده چه نابينا امام جوړېدې شي که نه؟ نورحه الامه في اختلاف الائمة د اتمې صدې مشهور شافعي عالم محمد بن عبد الرحمن دمشقي ليکلي دی چه و امامة الاعمى صحيحة بالاتفاق غير مکروهة الا عند ابن سيرين (ص ۵۰).
د احناف په نيزه اهمى امامت د گواخت وجه: - نابينا باره کښې دې چه خپل خان د گندگي نه بچ کولې نه شي چه گنده وى يا پليت وى يا بالکل هغه سره علم او تقوى نه وى او دده په مقابل اعلى او ښکلي بينا عالم موجود وى نو هغه وخت د نابينا امامت مکروه دې.

[۱۱۲۲] د درې قسمه خلقو مونيخ نه قبلېدل

۱۱۲۲- (۱) [۶۱] وَعَنْ أَبِي إِمَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «ثَلَاثَةٌ لَا تُجَاوِزُ صَلَاتَهُمْ أَذَانَهُمْ: [۳] الْعَبْدُ الْأَبْيَ حَتَّى يَرْجِعَ، [۴] وَامْرَأَةٌ بَاثَتْ وَوَجْهًا عَلَيْهَا سَاطِطٌ، [۵] وَامْرَأَةٌ قَوِيْرٌ وَهَمْلَةٌ كَارِهُونَ» [۶]. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

تو جمع: [۱] ابو امامه رضي الله عنه راوي دي چې نبي کریم صلي الله عليه وسلم وفرمايل [۲] درې سري داسې دي چې د هغوی مونيخ د هغوی د غوږونو څخه نه اوچتېږي (يعني درجه قبوليت ته نه رسېږي) [۳] يو خو د خپل مالک څخه تنبستېدلې غلام تر څو پورې چې هغه (خپل مالک ته) واپس رانسي [۴] دويم هغه ښځه چې په دي حالت کې شپه تيره کړي چې د هغې خاوند د هغې څخه ناراضه وي [۵] دريم هغه امام چې قوم (مقتديان) يې نه خوښوي، [۶] امام ترمذي دا روايت نقل کړي دي او ويلي يې دي چې دا حديث غريب دي.

حل اللغات: - ① لَا تُجَاوِزُ: اى لَا تُرْفَعُ إِلَى اللَّهِ: نه اوچتېږي يعنى نه قبلېږي. ② الْأَبْيَ: چه تختيدلې وى (د خپل مالک نه). ③ بَاثَتْ: چه شپه تيره کړې ښځه، ④ سَاطِطٌ: اى مَا أَرْضَتْ: چه خفه وى (يعنى خاوند پرې خوشحاله نه وى). ⑤ كَارِهُونَ: خوښ نه گنړي هغوى (يعنى قوم، مقتديان).

تسهيلات: -

قوله: وَامْرَأَةٌ بَاثَتْ:

د امرأة مصداق: - د اهغه وخت ده چه کله ښځه بد اخلاقه وى، نافرمانه اوبې ادبه وى، په دې وجه خاوند خفه وى. او که د ښځې په ځانى دا جرم د خاوند هغه بد اخلاق، ظالم او د ښځې نه خفه اوسېږي نو په دې صورت کښې ښځه گناهگاره ده نه بلکه خاوند به گناهگار وى.
قوله: وَهَمْلَةٌ كَارِهُونَ:

د امام مصداق: - يعنى يو شرعى عيب، بدعت، فسق او د بې علمنى د وجې نه چه قوم خفه وى نودا وعيد د امام دپاره دې. ليکن که په امام کښې څه شرعى عيب نه وى او مقتدى د دنيواى اغراضو او يا ذاتى مفاداتو د وجې نه امام سره عداوت او نفرت ساتي

(۱) أخرجه الترمذی کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء فيمن أم قوما وهم له كارهون (رقم ۳۵۸)

نو په دې صورت کښې امام نه بلکه مقتديان به گناهگار وي. باقي څنگه چه امام الحی پیش امام کښې دا تفصیل دې. بالکل هم دغه تفصیل او حکم د ملک د بادشاه او وطن د امام هم دې.

[۱۱۲۳] د ناخوښه امام د مونځ مکرهات

۱۱۲۳- (۴) [۱] وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «ثَلَاثَةٌ لَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ صَلَاتُهُمْ: [۳] مَنْ تَقَدَّمَ قَوْمًا وَهُمْ لَهُ كَارْهُونَ [۴] وَرَجُلٌ أَتَى الصَّلَاةَ دِهَارًا [۵] وَالَّذِي بَارَأَ أَنْ يَأْتِيَهَا بَعْدَ أَنْ تَقُوته [۶] وَرَجُلٌ اعْتَبَدَ مُحَرَّرَةً» [۷] رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةَ.

توجه: [۱] ابن عمر رضي الله عنهما راوي دي چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل [۲] دري سړي داسې دي چې د هغوی مونځ نه قبلېږي (يعني هغوی ته د لمانځه ثواب نه حاصلېږي) [۳] يو هغه سړي چې د يو قوم امام وي او قوم د هغه څخه خوشحاله نه وي [۴] دويم هغه سړي چې لمانځه ته وروسته راځي [۵] او د وروسته مطلب دا دي چې د لمونځونو د (مستحب) وخت وتلو څخه وروسته راځي [۶] او دريم هغه سړي چې آزاده بنځه وينځه جوړه کړي او يا آزاد سړي غلام جوړ کړي. (ابوداود، ابن ماجه)

هل اللغات: - [۱] تَقَدَّمَ: أي لِلْإِمَامَةِ الصُّغْرَى أَوِ الْكُبْرَى: چه مخکښې شی امامت ته (که هغه د مونځ دپاره وي او که د سلطنت دپاره وي). [۲] دِهَارًا: دا جمع د دُهر ده وَهُوَ آخِرُ أَوْقَاتِ الشَّيْءِ: دهر يو څيز آخرته وائی (دلته ترې مراد د مستحب وخت ختمیدل دی). [۳] مُحَرَّرَةً: آزاده (چه وينځه نه وي يعنی اصيله بنځه).

توضیح

لوله: بَعْدَ أَنْ تَقُوته:

د مونځ د فوت کیدوپه مطلب کښې درې اقوال: - په لاندې درې واړه صورتونو طرف ته "لا تقبل" متوجه دي.

① چې د مونځ پوره وخت اوځی

② چې جمع لاره شی.

③ چې مستحب وخت اوځی

لوله: لَا تُقْبَلُ:

د لا تقبل مخه مړه: - دلته په لا تقبل کښې نفی د کمال ده يعنی په کامل توگه باندې به نی مونځ نه قبلېږي يا دمکمل مونځ نفی ده. لیکن دا هغه وخت دی کله چه څوک سړي خپل عادت داسې جوړ کړی چه څوک هميشه هم داسې کوی.

لوله: وَرَجُلٌ اعْتَبَدَ مُحَرَّرَةً:

دمذکورہ جعلی پہ مفہوم کنبی دودہ اقوال :-

- ① یو غلام نی آزاد کرو لیکن ہفہ تہ نی اونہ خودل اود آزادی نہ پس نی ہفہ غلام جوہ کرو ہفہ نی ہہو خبر نہ کرو چہ تہ آزاد کرې شوې نی۔
② چہ آزاد سرې نیولوسرہ نی غلام جوہ کرو اوبیا نی د خرخولو سلسلہ شروع کرہ۔

[۱۱۲۴] د امامت دپارہ نہ وړاندې کیدل

۴۳۲- (۱) [۸] وَعَنْ سَلَامَةَ بِنْتِ الْحَزْرَضِيِّ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۶] "إِنْ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يَتَذَاقَمَ أَهْلُ الْمَسْجِدِ [۷] لَا يَمُجِدُونَ إِمَامًا يَصْلِي بِهِمْ"۔ رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةَ.

ترجمہ: ① بی بی سلامہ بنت حرّی راویہ ده (روایت کوي) چې نبی ﷺ و فرماییل ② د قیامت د علامتونو څخه (یوه علامه دا ده) چې د مسجد خلق به امامت دفع کوي (یعنی د امام جوړیدو څخه به تېښته کوي) ③ او څوک مونځ ورکونکي به هغوی ته نه ملاوېږي. (احمد، ابوداؤد، ابن ماجه)

همل اللغات :- ① أَشْرَاطُ: د شرط جمع ده، نښې او علامت ته وانی. ② السَّاعَةُ: قیامت، ③ يَتَذَاقَمُ: يَذَاقَمُ بَعْضُهُمْ بَعْضًا إِلَى الْمَسْجِدِ، أَوِ الْخُرَابِ لِتَوَمُّعِ الْجَمَاعَةِ: یوبل ته جمت ته یا محراب ته د امامت دپاره وړاندې کوی. (او خپل ځان روسته کوی)

تسهيلات :-

نونه: أَنْ يَتَذَاقَمَ أَهْلُ الْمَسْجِدِ:

د امامت دپاره یوبل وړاندې کول :- د قیامت سره نیزدې د زمانی نقشه پیش کرې شوې ده چه جهل اوفسق به دومره عام شی چه دې نه به محلې ډکې شی او خلق به دومره نااهل پیداشی چه څوک به د امامت اهل پاتې نه شی. خلق به یوبل ته دیکې ورکولوسره د مانځه دپاره وانی مگر هر سرې به د خپلې نااهلې دوجې نه تختی او مونځ به نه ورکوی (نن صبادا نقشه په مکمل توگه تیاره ده ځکه چه محله په محله ویران پرته دی په دې کنبې به هیڅ یو عالم نه وی دې دپاره چه یو محلی ته لارشی خلکو ته مونځ ورکړې شی.)

[۱۱۲۵] د هاسق د امامت جواز

۴۳۵- (۲) [۹] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۴] "الْعِبَادُ وَاجِبٌ عَلَيْكُمْ مَعَ كُلِّ أَمِيرٍ بَرٍّ أَوْ فَاجِرٍ [۵] وَإِنْ غِيلَ الْكِبَابِرُ [۶] وَالصَّلَاةُ وَاجِبَةٌ عَلَيْكُمْ خَلْفَ كُلِّ مُسْلِمٍ بَرٍّ أَوْ فَاجِرٍ [۷] وَإِنْ غِيلَ الْكِبَابِرُ [۸] وَالصَّلَاةُ وَاجِبَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ بَرٍّ أَوْ فَاجِرٍ [۹] وَإِنْ غِيلَ الْكِبَابِرُ"۔ رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: ۱) ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې نبی کریم ﷺ وفرمايل ۲) په تاسو باندې جهاد د هر امير سره که هغه نیک وي او که بد واجب دي ۳) اگر که هغه (سردار او امير) گناه کبیره کوي ۴) او په تاسو باندې مونځ په هر مسلمان پسي واجب دي که هغه (لمونځ ورکونکي) نیک وي او که بد واجب دي ۵) اگر که هغه گناه کبیره کوي ۶) او د جنازي مونځ په هر مسلمان باندې واجب دي که نیک وي او که بد ۷) اگر که هغه گناه کبیره کوي (ابوداؤد).

هل اللغات - ① برأ: نیک، ② فأجرأ: بدکاره.

تسهيلات: - نوله: الجهاد واجب:

د فاسق امام په قيادت کښې هم د جهاد حکم: - دلته واجب د فرض په معنی کښې دې اود جهاد دوه قسمونه دی فرض کفایه وی او یا فرض عین وی. مطلب دا چه یو جهادی امیر که هغه پادشاه وی او یا د پادشاه نائب وی کله چه هغه د جهاد جهندا اوچته کړي او مسلمانان د کافرانو په مقابله کښې جنگوي نو د هغه په ماتحتی کښې جهاد کونی که هغه امیر فاسق ولې نه وی یعنی هغه د کبیره گناه ارتکاب کوی نو دا د هغه خپل عمل دې تاسو خوئی په ښه کار لگولې شې. تاسو خپل نیک عمل ته گورئ امیر ته مه گورئ. ښکاره خبره دې معصوم فرېشته خو راتلې نه شی که داسې چینجی لتوئی نو د جهاد نه به پاتې شنی ځکه چه کوم سرې بې عیب یا لتوی هغه بې یاره پاتې کیږی.

نوله: خَلَّفَ کُلَّ مُسْلِمٍ:

د فاسق امام په اقتداء کښې د مونځ کولو جواز: - یعنی هر امام پسي مونځ کونی که نیک امام وی او که فاسق وی دلته هم دغه پورتنی تقریر دې البته دلته مطلب داسې دې چه مثلاً یو ظالم جابر حکمران په تاسو باندې مسلط شو او هغه مونځ ورکوی نو تاسو هغه پسي مونځ کونی سره د دې چه هغه پخپله فاسق دې لیکن دا یاد ساتنی د دې فسق نه مراد په مانځه کښې دننه فسق نه دی بلکه د مانځه نه بهر د فسق ارتکاب دې لکه چه په حدیث کښې د یوې مجبورئ ذکر دې چه جبراً امام جوړ شوې دې یا د امام جوړیدونه پس فسق کوی.

د حدیث په مفهوم کښې دوه غلطیاني: -

- ① د حدیث مطلب دانه دې چه تاسو فاسق فاجر سرې امام جوړ کړئ
- ② د حدیث مطلب داهم نه دې چه په مانځه کښې دننه فسق کوی مثلاً بې اودسه مونځ ورکوی یا قراءت غلط لولی بلکه د مانځه نه بهر د فسق ارتکاب مراد دې.

نوله: وَالصَّلَاةُ وَاجِبَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ:

د صلاة مصداق: - د دې نه د جنازې مونځ مراد دې یعنی د هر مسلمان د جنازې مونځ کونی سره د دې چه فاسق فاجر وی خوچه کافرنه وی چه نوم ئی د مسلمانانووی او عقیده ئی د کفر وی مثلاً قادیاني دې رافضی دې یا منکر حدیث دې.

الْفَصْلُ الثَّالِثُ

[۱۱۲۶] د ناباغ دامامت حکم

۱۱۲۶ - (۱۰۱) «عَنْ عَمْرِو بْنِ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: [۲] كُنَّا بِمَاءِ مَمَرِ النَّاسِ [۳] يَمْرُؤُا الرَّكْبَانَ نَسْأَلُهُمْ: [۴] مَا لِلنَّاسِ؟ مَا لِلنَّاسِ؟ [۵] مَا هَذَا الرَّجُلُ؟ [۶] قَبُولُونَ: يَزْعُمُ أَنَّ اللَّهَ أَرْسَلَهُ أَوْحَى إِلَيْهِ، أَوْحَى إِلَيْهِ كَذَا. [۷] فَكُنْتُ أَحْفَظُ ذَلِكَ الْكَلَامَ [۸] فَكَأَنَّمَا يُغْرَى فِي صَدْرِي،

قوجه: [۱] عمرو ابن سلمه رضي الله عنه فرمايې [۲] چې مونږ د اوبو په غاړه وسيدو [۳] چې د خلقو د تيريدو خاي وو کومي قافلي چې به زمونږ سره تيريدي مونږ به د هغوی څخه پوښتنه کوله [۴] چې د خلقو د پاره (يو سري يعنی حضور ﷺ) چې کوم دين رايستلي دي هغه څه دي؟ [۵] او د هغه سري (يعني د حضور ﷺ) صفات څه دي؟ [۶] هغه خلقو به مونږ ته بيان کولو چې هغه (رسول ﷺ) دعوی کوي چې الله ﷻ هغه (خپل نبي برحق جوړولو سره) رالېږلي دي او (د قافلي خلقو به د قرآن آيتونه اورول او ويل به يې چې دا) هغه ته وحی راځي (دغسې) هغه ته وحی راځي [۷] نو (ما به د حضور ﷺ) اوصاف چې قافلي والا به بيانول او کلام، يعنی قافلي والا چې به کوم آيتونه اورول هغه به مې داسې يادول [۸] لکه چې زما په سينه کې به ټينگيدل (يعني د قرآن آيتونه به ماته ښه ياديږل)

هل اللغات: ① مَمَرُ النَّاسِ: دَخْلُو د تيريدو ځای مراد دې ② الرُّكْبَانُ: د راکب جمع ده، داوین سورو (د اوبسانو د قافلي) دپاره خاص طور سره استعمالېږي. ③ يَزْعُمُ: يَعْنِي: يَقُولُ: گمان کوي، ④ يُغْرَى: دا صيغه غری يغري، سمع يسمع نه د معروف صيغه ده ددې معنی د اينختو ده يعنی ما به يادولو بلکه زما سيني او زړه سره به دا کلام انختلو.

① وَكَانَتِ الْعَرَبُ تَلَوْنَ بِاسْلَامِهِمُ الْقِتْعَ. [۲] قَبُولُونَ: اَتْرَكُوهُ وَقَوْمَهُ؛ فَإِنَّهُ إِنْ ظَهَرَ عَلَيْهِمْ فَبُؤُسٌ صَادِقٌ، [۳] فَلَمَّا كَانَتْ وَقْعَةُ الْقِتْعِ، [۴] بَادَرَ كُلُّ قَوْمٍ بِاسْلَامِهِمْ، [۵] وَبَدَرَ أَيْ قَوْمِي بِاسْلَامِهِمْ، [۶] فَلَمَّا قَدِمَ، قَالَ: جِئْتُكُمْ وَاللَّهِ مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ حَقًّا، [۷] فَقَالَ: "صَلُّوا صَلَاةَ كَذَا فِي جِبْنٍ كَذَا، [۸] وَصَلَاةَ كَذَا فِي جِبْنٍ كَذَا،

قوجه: [۱] اهل عرب (د حضور ﷺ) د جماعت څخه علاوه، د اسلام راوړلو په سلسله کې د مکي د فتح کيدو انتظار کولي (يعني دا به يې ويل که مکه فتح شوه نو مونږ به اسلام راوړو) [۲] او دا به يې ويل چې دا (رسول ﷺ) د هغه قوم ته پريږدي که هغه په دوي غالب شو (او مکه يې فتح کړه) نو پوه شئ چې هغه رېښتيني نبي دي (ځکه د هغه د دې ظاهري بي سرو ساماني او مادي کمزوري باوجود په اهل عرب باندې غالب راتلل او مکه فتح کول به د هغه معجزه وي او معجزه يوازي د رېښتيني نبي څخه ظاهري دي شئ) [۳] (نو کله چې الله تعالی ﷻ د خپل دين کلمه اوچته کړه، او مکه فتح شوه [۴] نو خلق د اسلام قبلول د

پاره رامات شو [۵] زما پلار د خپل قوم څخه مخکې شو او (د ټولو څخه مخکې) يې اسلام راوړي [۶] کوم وخت چې زما پلار واپس راغي نو (خپل قوم ته يې) اوويل قسم په الله زه د رېښتيني نبی ﷺ څخه راغلي يم [۷] هغه ﷺ فرمايلي دي چې په فلاني وخت کې داسې (او دومره) لمونځونه کوي [۸] او په فلاني وخت کې داسې (او دومره) لمنځونه کوي (يعني ده ﷺ) د لمانځه کښې فيات او اوقات بيان کړل.

هل اللغات: ⑤ نَلَوْمُ: يَمَعْنِي تَنْتَظِرُ: دا صيغه د باب تفعل نه ده د انتظار په معنی کښې دې اصل کښې متلوم وو يعنی عرب په دې انتظار کښې وو چه دا سرې مکه مکرمه فتح کولې شی که نه؟ ځکه چه په مکه باندې غلط سرې نه شی راتلې که چرته ده مکه فتح کړه نو دا به رښتوني نبی وی ⑥ ظَهَرَ: أَي: غَلَبَ: يعنی که غالب شوني عليه السلام ⑦ نَادَى: أَي: سَارَعَ وَتَعَاتَى: د مبادره نه د نادې کولو په معنی کښې دې.

① فَإِذَا حَضَرَتِ الصَّلَاةُ فَلْيُؤْذِنِ أَحَدُكُمْ: ② وَيُؤْمِرُكُمْ أَتْرُكُكُمْ قُرْآنًا: ③ فَتَنْظُرُوا فَلَمْ يَكُنْ أَحَدٌ أَكْثَرَ قُرْآنًا مِنِّي: ④ لَمَّا كُنْتُ أَتْلُقُ مِنَ الرِّكْبَانِ: ⑤ فَقَدْ مُنِيَ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ: ⑥ وَأَنَا ابْنُ سِتٍّ أَوْ سَبْعِ سِنِينَ: ⑦ وَكَانَتْ عَلَيَّ بَرْدَةٌ كُنْتُ إِذَا سَجَدْتُ تَقَلَّصْتُ عَنِّي: ⑧ فَقَالَتْ امْرَأَةٌ مِنَ الْعَجَمِ: أَلَا تَقْظُونَ عَنَّا اسْتَقَارَ بَيْتُكُمْ؟ ⑨ فَاشْتَرَوْا: فَقَطَّعُوا لِي قَيْصِمًا: ⑩ فَمَا قَرَحْتُ بِشَيْءٍ عَرَجِي بِذَلِكَ الْقَيْصِمِ». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: ① او کله چې د لمانځه وخت شی نو په تاسو کې دي يو سرې اذان وکړي ② او په تاسو کې چې چاته قرآن زيات ياد وي هغه دي ستاسو امامت وکړي ③ کله چې د لمانځه وخت راغي او جماعت تيار شو نو خلقو په خپلو کې وکتل (چې امام څوک جوړ کړې شي؟) نو زما څخه زيات په قرآن پوهيدونکي څوک نه وو ④ ځکه چې ما (خو به د مخکې څخه) د قافلي والا څخه قرآن زده کولو ⑤ نو خلقو زه مخکې کړم (او په لمانځه کې يې زما اقتداء وکړه) ⑥ هغه وخت زما عمر د شپږو يا اوو کالوو ⑦ او زما په بدن صرف يو څادر وو ما چې به سجده کوله نو هغه څادر به زما د بدن څخه وېښويدو (او تشي به مې ښکاره شوه) ⑧ په قوم کې يوي ښځې (د دي په ليدو سره) اوويل چې زمونږ د مخ څخه تاسو خلق د خپل امام شرمگاه ولي نه پتوي؟ ⑨ نو بيا قوم جامه واخستله او زما د پاره يې قميص جوړ کړو ⑩ د هغه قميص په وجه چې ماته کومه خوشحالي وشوه داسې خوشحالي راته هيچيرې نه وه شوي. (بخاري)

هل اللغات: ⑤ أَتْلُقُ: أَي: أَتْلُقُ وَأُخَذُوا أَعْلَمُ: يعنی زه به هغوی سره ملاویدم او زده کړه به مې ترې کوله. ⑥ فَقَدْ مُنِيَ: أَي: لِلرَّمَامَةِ: زه ښې مخکښې کړم امام جوړولو دپاره، ⑦ بَرْدَةٌ: څادر، ⑧ تَقَلَّصْتُ: أَي: اجْتَمَعْتُ وَأُفْعِمْتُ وَأُرْتَفَعْتُ إِلَى أَعَالِي الْبُذُنِ: دباب تفعل نه د راغونډیدو په معنی کښې دې څادر وړوکې وو نو د سجدي په حالت کښې به راغونډیدو سره شرمگاه ښکاریده. ⑨ الْحَيُّ: أَي: الْقَبِيلَةُ: قبيله، ⑩ تَقْظُونَ: يعنی د خپل امام کوناني زمونږ نه پتولې نه شی يعنی تاسو نه دومره هم نه شی

کیدی چه هغه له یو لونی خادر ورکړی: ﴿لَقَطَعُوا: أَيُّ: فَصَلُوا: هَفَوَى جَوْرَ کِرَو. ۱۵﴾ فَرَحْتُ: ویر خوشحاله شوم.

تسهيلات:-

قوله: عَمْرُو بْنُ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا:

د عمرو بن سلمه اعراب:- چرته هم چه د سلمه نوم په احاديثو کښې راغلې دې په ټولو کښې په لام باندې فتحه ده صرف د عمرو بن سلمه کښې په لام باندې کسره ده.

په دې حديث کښې يو څو الفاظ تشرېح غواړي اول د هغې تشرېح ضروري ده.

قوله: فَقَدْ مُنِنِي بَيْنَ أُيْدِيهِمَا:

د عمرو بن سلمه امامت والعه:- په دې واقعه کښې بنيادي خبره دا ده چه عمرو بن سلمه رضي الله عنه یو نابالغ وړوکی ماشوم دې چه د شپږو کالو وو د هغه امامت څنگه جائز شو؟ بل دا چه ده نفل کول نو ده پسې شاته د فرض ادا کونکو اقتدا څنگه صحيح شوه؟ په دې کښې د فقهاؤ اختلاف دې کوم چه اول هم ليکلې شوې دې. ليکن دلته به بيا اشاره کوم دې دپاره چه زير بحث حديث ته دې څه حق ملاؤ شي.

د نابالغه په امامت کښې مذاهب:-

① دامام شافعي رحمته الله عليه او امام بخاري رحمته الله عليه په نيز نابالغ ماشوم امام جوړيدې شي البته د جمعې په مونغ کښې د امام شافعي رحمته الله عليه دوه اقوال دي يو د جواز دې او بل د عدم جواز دې

② د امام ابوحنيفه رحمته الله عليه امام مالک رحمته الله عليه او امام احمد بن حنبل رحمته الله عليه په نيز نابالغ هلك پسې مونغ جائز نه دې لهذا نابالغ هلك امام نه شي جوړيدې.

د اول فريق دليل:- د عمرو بن سلمه رضي الله عنه د زير بحث حديث د دوی مستدل دې چه په خپله مدعا باندې يو واضحه دليل دې.

د اول فريق د دليل جواب:- د عمرو بن سلمه رضي الله عنه د امامت واقعه دهغه خلقو او هغه علاقې د پاره بالکل د شروع مسئله وه اودا يوه جزئي واقعه وه. دا د نبی کریم صلی الله عليه وسلم په اجازت سره هم نه وه. نه په دې باندې د رسول الله صلی الله عليه وسلم تقرير شته. نه د حضور پاک صلی الله عليه وسلم مخکښې دا مسئله پيش کړې شوې ده. ددې محتملې واقعې سره د يوې ضابطې دپاره استدلال نه شي کيدې گورنې چه د عمرو بن سلمه رضي الله عنه په مونغ ستر ښکاره کيدو ولې دا به هم د يو ضابطې په توگه اخستلې شي؟ چه په مونغ کښې ستر ښکاره کيدل جائز دی. خلاصه دا چه عمرو بن سلمه رضي الله عنه امام جوړول د هغه علاقې د خلقو خپله يو اجتهادي معامله وه.

د دويم فريق دلائل:-

① "الإمامراضن والمؤذن مؤتمن" غوندي روايات د دوی مستدلالات دی يعنی چې کله امام د

مقتدی د مونخ ضامن دې نوډ مقتدی مونخ په هغې کنبې ضم اوډ هغې په ضمن کنبې به وی. لہذا د امام حالت د مقتدی د حالت نه اوچتیدل ضروری دی او متنفل امام اضعف حالاوی لہذا هغه دا مضبوطه مورچہ نہ شی سنبالولی.

① د حضرت عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہ اثر ہم د دوی مستدل دې ارشاد فرمائی "لا يؤمن الغلام الذي لا تحب عليه الحدود" (رواہ اثرم فی سننہ)

② د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ اثر ہم د دوی مستدل دې فرمائی "لا يؤمن الغلام حتى يحتمل" (مصنف عبد الرزاق ۲/۳۹۸)

د نابالغ د تراویح په امامت کنبې اختلاف :- البته د ائمہ احناف په خپل مینځ کنبې دې بارہ کنبې اختلاف دې چه نابالغ ماشوم په نفلو کنبې امام جوړیدې شی که نه؟ مثلاً په تراویح یا نوافل کنبې قرآن اوروی نودا څنگه دی؟

① د احنافو د فقہاو نه د بلخ او بخارا علماء او د مصر او شام د علماءو دا موقف وو چه نوافل کنبې نابالغ ماشوم امام جوړیدې شی. دې حضرات په دې فتوی باندې ہم عمل کولو.

② د دوی نه علاوه د احنافو د ټولو فقہاو موقف دادې چه نابالغ هلك په نوافل کنبې هم امام نہ شی جوړیدې. بهر حال دا یو ضمنی خبره وه دا پریږدنی.

د احقر شاه فیصل رائي :- په تراویحو کنبې د ختم دپاره د ماشوم امامت جائز گرځول پکار دی. ځکه چې د قرآن پاک هیرو ل په لوڼې گناهونو کنبې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم شمار کړې دې. او په تراویحو کنبې د قرآن پاک ختم کولو سره قرآن ډیر زیات پخیرې. او په پوره کال کنبې د رمضان میاشت یوه موقع وی چې حافظان په کنبې پوره قرآن اوروی. نو د قرآن پاک د هیرو ل د لوڼې گناه څخه بچ کیدو په غرض د نابالغ هلك امامت پکار دې چې جائز شی. او په دې کنبې د بلخ او بخارا د عالمانو په قول فتوی ورکړې شی.

[۱۱۲۷] د آزاد شوی غلام امامت

۱۱۷۷- (۱) [۱۱۱] وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: [۲] لَمَّا قَدِمَ الْمُهَاجِرُونَ الْأَوَّلُونَ الْمَدِينَةَ، [۳] كَانَ يُؤْمَرُ سَالِمُ مَوْلَى أَبِي حَذِيفَةَ، [۴] وَفِيهِمْ عُمَرُ، وَأَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الْأَسَدِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: [۱] ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمایي [۲] چې مدیني ته چې مخکې راتلونکي مهاجرین راغلل [۳] نو د ابی حذیفه آزاد کرده غلام حضرت سالم رضی اللہ عنہ به هغوی ته مونخ ورکولو [۴] او په هغه مقتدی یانو، کي حضرت عمر رضی اللہ عنہ، حضرت ابوسلمه ابن عبدالاسد (هم) وو. (بخاری)

تسهيلات:- قوله: كَانَ يُؤْمَرُ سَائِمًا:

د افضل په موجودگي كېنې د مفعول د امامت حكم: حضرت سالم رضي الله عنه د حضرت حذيفه رضي الله عنه آزاد كړې شوې غلام وو د قرآن كريم يو ډير ښه قاري وو. نو د قرآن د برکته هغه د دومر ه لونی جليل القدر صحابه امام جوړ شو په كوم كېنې چه حضرت عمر رضي الله عنه او حضرت ابوسلمه بن الاسد رضي الله عنه غوندې نوموړي صحابه وو. رښتيا دى دا قرآن بعضې خلق د ترقى آسمان ته رسوى د دې حديث نه د افضل په موجودگي كېنې د مفعول د امام جوړېدو جواز ملاوړې. په دې حديث سره د اسلام د هغه عادلانه نظام اندازه هم كيږي چا چه آقا او غلام په يو صف كېنې راوستل ويدرول او د هر صاحب كمال اكرام نى او كړو او د اسلامي مساوات علمبردار جوړ شو.

[۱۲۸] د درې قسمه خلقو مونځ نه قبلېدل

۸۸- (۱۲) وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ^[۱] «ثَلَاثَةٌ لَا تَرْفَعُ لَهُمْ صَلَاتُهُمْ فَوْقَ رُءُوسِهِمْ شَيْئًا: ^[۲] رَجُلٌ أَمَرَ قَوْمًا وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ، ^[۳] وَأَمْرَأَةٌ بَاتَتْ وَزَوْجُهَا عَلَيْهَا سَاخِطٌ، ^[۴] وَأَخَوَانِ مُتَصَارِمَانِ» ^[۵]. رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

توجه: ^[۱] ابن عباس رضي الله عنه راوي دي چې نبي كريم وفرمايل ^[۲] درې قسمه خلق داسې دي چې د هغوى مونځ د هغوى د سر څخه يو لويشت اندازه (هم) پورته نه ځي (يعني د قبوليت درجي ته نه رسيږي) ^[۳] ۱ يو څو هغه سړي چې د قوم امام وي او قوم د هغه څخه (به ديني امورو كي) ناراضه وي ^[۴] ۲ او دويم هغه ښځه چې په داسې حالت كې شپه تيره كړي چې د هغې خاوند د هغې دنافرمانې يا د هغې د طرف څخه د خپل حق د عدم ادائينگي په وجه، خفه وي ^[۵] ۳ او دريم داسې دوه وروڼه چې په خپلو كي ناراضه وي (ابن ماجه)

هل اللغات:- ۱ لَا تَرْفَعُ: وَهُوَ كِنَايَةٌ عَنْ عَدَمِ الْقَبُولِ: د اوچتيدو نه مراد عدم قبوليت دي. ۲ بَاتَتْ: لويشت، ۳ هَاتَتْ: چه شپه تيره كړى ښځه، ۴ سَاخِطٌ: اى مَا أَزْهَتْ: چه خفه وي (يعنى خاوند پرې خوشحاله نه وي). ۵ مُتَصَارِمَانِ: ائى: مُتَقَاتِلَانِ لَعَنَهُمَا يَمِينُ بْنُ الْحُفَّاءِ: د صيرنه دې پرې كولو ته وائى مراد هغه دوه مسلمانان رونه دي چه بغير د څه شرعى عذر نه د دريوورځو پورې خبرې بندې كړې وي.

[۴۳/۲۷] بَابُ مَا عَلَى الْإِمَامِ

داباب دهغه څیزونو په بیان کښې دې حکوم چې په مقتدی لازم دی

خلاصه الباب :-

فيه سبعة احاديث مشتملة على ثلاث مسائل:

- ① تخفيف النبي ﷺ في الصلوة لبعض أعمار المأمومين: ۱، ۲.
- ② الأمر بتخفيف الصلاة لأجل بعض أعمار المأمومين: ۳، ۴، ۶، ۷.
- ③ ما على الإمام من الوزر: ۵.

د مقتديانو ذمه واری :- د مقتديانو اهم ذمه واری دادې چې هغوی دې دامام متابعت اوتابعداري اوکړې چې دامام نه وړاندې په رکوع اوسجده کښې لارڼه شی امام پسې چې کوم اعمال دهغوی د کولودی هغه په ښه شان سره پوره کړي. بهترین اودس سره اول صف ته اورسی اوبیا تکبیراولی سره په مانځه کښې شامل شی.

دامام ذمه واری :- دامام اهم ذمه واری داده چې هغه په مانځه کښې د خپلو مقتديانو خیال اوساتی او مونځ په داسې انداز سره اوکړې چې شاته د بوداگانو بیمارانو اوحاجت مندو خلقو پوره پوره خیال اوساتلې شی. مونځ لنډ اومختصر ورکړي اودومره ئی دروند نه کړي چې شاته خلق تنگ شی اوفترت شروع کړي لیکن ددې مطلب دانه دې چې رکوع سجده قومہ جلسه کښې تعدیل دآرکانو خیال اونه ساتی اومسنون قراءت هم پریرېدی بلکه دمسنون قراءت ذکرچې کوم په احادیثو او فقه کښې راغلې دې دهغې خیال اوساتی. دغه شان په تسبیحاتو کښې د اعتدال نه کارواخلي درې تسبیحات په آرام آرام سره اولولی که زیاته وی نو ترښځوخلو پورې دې اوواڼی زیات دې نه وائی الایه که د قوم د طرف نه د زیات مطالبه اوشوق وی.

الفصل الأول

[۱۱۲۹] په مونځ کښې آسانی کول

۱۱۲۹- (۱) [۱] «عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] مَا صَلَّيْتُ وَرَاءَ إِمَامٍ قَطُّ أَخَفَّ صَلَاةً وَلَا أَتَمَّ صَلَاةً مِنَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۳] وَإِنْ كَانَ لَيْسَ بِكَاءِ الصَّبِيِّ [۴] فَيُخَفَّفُ خَفَافَةً أَنْ تُفْقَنَ أُمُّهُ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

(۱) اخرجه البخاری فی کتاب الاذان / باب من اخف الصلاة عند بكاء الصبي (رقم- ۷۰۸) ومسلم فی کتاب الصلاة / باب امر الأئمة بتخفيف الصلاة فی تمام (رقم- ۱۹۰) - (۴۶۹) والترمذی کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء ان النبي صلى الله عليه وسلم قال: «إني لأسمع بكاء الصبي في الصلاة، فأخفف» (رقم- ۳۷۶) والنسائي كتاب الإمامة / باب ما على الإمام من التخفيف (رقم- ۸۲۵) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها / باب الإمام يخفف الصلاة إذا حدث أمر (رقم- ۹۹۰)

توجهه: ۱) حضرت انس رضي الله عنه فرمايې ۲) چې ما د رسول الله ﷺ څخه زيات مختصر او کامل مونځ په يو امام پسي نه دي کړي ۳) او د حضور ﷺ (عادت دا وو چې) کله به يې په لمانځه کې، د يو ماشوم د ژړا آواز واوريدو ۴) نو دي انديني څخه چې د هغه مور چېرته فکر منده نشي، مونځ به يې مختصر کړي. (بخاري، مسلم)

هل اللغات: ① أَخَفَّ: خَفَّةُ الصَّلَاةِ عِبَارَةٌ عَنْ غَيْرِ تَطْوِيلٍ قِرَاءَةً: دسپک او مختصر مونځ نه مراد قراءت کښې اختصار کول دي. ② أَمَرُ: وَتَمَامُهَا عِبَارَةٌ عَنْ الْإِثْبَاتِ بِجَبِّهِمُ الْأَرْكَانَ وَالسُّنَنَ: يعنى د حضور پاك ﷺ قرات به مختصر وو خو تعديل ارکان به وو سجده، رکوع، قومه او جلسه ټول به مکمل وو.

تسهيلات:-

قوله: أَخَفَّ صَلَاةً وَلَا أَمَرُ صَلَاةً:

په اخف او اتم کښې فرق:- د "اخف" تعلق په عام توگه د قرات تخفيف سره وي او د "اتم" لفظ په عام توگه د تعديل ارکان دپاره استعمالېږي. مطلب دا چې د حضور پاك ﷺ قرات به مختصر وو او سجده، رکوع، قومه او جلسه ټول به مکمل وو.

قوله: فَخَافَ أَنْ تُفْتَنَ أُمُّهُ:

د راتلونکي کس دپاره دامام په انتظار کښې مذاهب:-

① علامه خطابی رحمته الله فرماني چې په مانځه کښې که چرې امام ته معلومه شي چې څوک راتلونکې راځي نو امام د هغه انتظار کولې شي چې هغه سرې په رکوع کښې شريک شي. امام مالک رحمته الله هم ددې انتظار قائل دي.

② احناف فرماني که چرې يو امام د تقرب الی الله په غرض سره نه بلکه د يو سرې لحاظ ساتلو سره داسې کوي نو دا مکروه تحریمی دي بلکه په دې کښې د شرک د ارتکاب احتمال دي.

③ بعضې علماء فرماني چې که چرې امام په ذاتي توگه باندې راتلونکې سرې نه پيژني نو بيا گنجانش شته لیکن ددې ترك کول هم اولی دي.

[۱۱۲۰] د نبی علیه السلام په خپل امت با ندې شفقت

۳۰- (۲) عَنْ أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ① "إِنِّي لَأَدْخُلُ فِي الصَّلَاةِ وَأَنَا أُرِيدُ إِطَالَتَهَا، ② فَأَسْمِعُ بُكَاءَ الصَّبِيِّ فَأَتَجَوَّزُ فِي صَلَاتِي، ③ مِمَّا أَعْلَمُ مِنْ شِدَّةِ وَجْدِ أَبِيهِ مِنْ بُكَائِهِ". رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجهه: ۱) ابو قتاده رضي الله عنه راوي دي چې نبي کریم ﷺ وفرمايل ۲) زه چې په لمانځه کې

۱) اخرجه البخاری فی کتاب الاذان/ باب من اخف الصلاة عند بكاء الصبي (رقم- ۷۰۹) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، والسنه فيها/ باب الإمام يخفف الصلاة إذا حدث أمر (رقم- ۹۸۹)

داخل شم نو د لمانځه د اوږدولو اراده كوم [۳] خو كله چې د يو ماشوم د ژبا آواز واورم نو په لمانځه كې تخفيف كوم [۴] په دې خيال كولو سره چې د ماشوم د ژبا په وجه د هغه مور سخته فكر منده شي. (بخاري)

هل اللغات: ① إضالتهما: اوږدول د مونځ، ② فَأَجْوَزَ: أي: اختصر: مختصر كوم تسهيلات: - توله: فَأَجْوَزَ فِي صَلَاتِي:

په مونځ كې د تخفيف حكم: - د دې روايت نه معلومه شوه چې مقتديانو سره دعايت پكار دې ځكه چې په هغوی كې هر قسمه خلق وی مريضان، ضعيف، فالج وهلی، ضرورت مند او معذوره، په دې وجه مونځ كې تخفيف پكار دې.

داوړد مونځ كولو د جواز صورت: - د تخفيف صلوة حكم به هله وی چې كله مقتدی دهغه د قرات نه خوشحاله نه وی. او كه خوشحاله وی نو بيا اوږد قرات جائز دې لكه څنگه حضرات خلفاء راشدينو به اوږده اوږده قراتونه كول. هغوی ته معلوم وو چې زمونږ مقتديان په دې باندې خوشحاله دي.

په حديث باندي اشكال: - حضرت تهانوی رحمه الله عليه په دې مقام باندې اشكال كړې دې چې د محمد ﷺ په امت كې داسې خلق هم تير شوی دی چې هغوی ته به د مونځ په حالت كې دنيا و ما فيها هيو علم نه وو. لكه څنگه چې د حضرت علي عليه متعلق راځي چې د مونځ په دوران كې دهغوی د بدن نه غشي اوويستلې شو او په دې باندي هغوی هيو پوهه نشو او چې كله به يو ماشوم ژړل نو نبي كريم ﷺ به مونځ مختصر كولو. نبي كريم ﷺ داسې مونځ ولې كولو؟

داشكال جواب: - د حضور نبي كريم ﷺ شخصيت عوامو او خواصو دواړو دپاره يو نمونه وو. او په دې كې دهر كس دپاره دهغه د حال مطابق آساتيا موجوده ده. او هم د شفقت على الخلق وجه وه چې نبي كريم ﷺ به د ماشوم د آواز په آوريدو خپل مونځ مختصر كولو. باقي د حضرت علي عليه واقعه دهغوی په حال مېنې ده.

[۱۱۳۱] امام دپاره د كمزورو مقتديانو خيال ساتل

۱۳۱- (-) [۳] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۴] «إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِلنَّاسِ فَلْيُخَفِّفْ [۵] فَإِنْ فِيهِمْ السَّيِّمُ وَالضَّعِيفُ وَالْكَبِيرُ [۶] إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِنَفْسِهِ فَلْيَطُولْ مَا شَاءَ» [۷] مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

(۱) اخرجه البخاري في كتاب الاذان / باب: إذا صلى لنفسه فليطول ما شاء (رقم- ۷۰۳) ومسلم في كتاب الصلاة / باب أمر الأئمة بتخفيف الصلاة في تمام (رقم) ۱۸۳ - (۴۶۷) وابوداود كتاب الصلاة / باب في تخفيف الصلاة (رقم- ۷۹۴) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء إذا أم أحدكم الناس فليخفف (رقم- ۲۳۶) والنسائي كتاب الإمامة / باب ما على الإمام من التخفيف (رقم- ۸۲۳) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها / باب من أم قوما فليخفف (رقم- ۹۸۷)

توجه: ۱) ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې نبی کریم صلی الله علیه و آله و سلم وفرمايل ۲) هر کله جي په تاسو کې يو کس خلقو ته مونځ ورکوي نو هغه ته پکار دي چې مونځ مختصر کړي ۳) ځکه چې په مقتديانو کې بيمار، کمزوري او سپين ږيري هم وي او د هغوی رعايت ضروري دي ۴) او هر کله چې په تاسو کې يو سړي خان ته مونځ کوي نو هغه ته اختيار دي چې څومره غواړي مونځ دې اوږد کړي. (بخاري، مسلم)

هل الضعفاء - ① **لَلضَّعِيفِ**: مختصر کړی دې مونځ يعنی قراوت دې نه اوږدوی. ② **الضَّعِيفُ**: بيمار، ③ **الضَّعِيفُ**: کمزوري يا په صحت کښې يا په عبادت کښې د سستی په وجه، ④ **الْكَبِيرُ**: أي: فی السن: عمر نې زيات وی، بوډا وی

تسهيلات - قوله: فَإِنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ:

دضعيف په مصداق کښې دوه اقوال:- ددې نه خو يا خلقنا ضعيف مراد دې يا ترې بوډاگان خلق مراد دی. او کبير څخه مراد عمر کښې زيات خلق دی. دې زمانه کښې اکثر حضرات خانله مونځ مختصر کوی او د جمعې مونځ کښې اوږدوالی کوی. الله تعالی دې ورته هدايت اوکړي.

[۱۱۲۲] د مقتديانو متفرقه کولو معانت

۱۱۳۲- (۳) ① «وَعَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، قَالَ: أَخْبَرَنِي أَبُو مَعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ② أَنَّ رَجُلًا قَالَ: وَاللَّهِ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي لَأَتَأَخَّرُ عَنْ صَلَاةِ الْغَدَاةِ ③ مِنْ أَجْلِ فَلَانٍ مِمَّا يُطِيلُ بِنَا ④ فَمَا رَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَوْعِظَةٍ أَشَدَّ غَضَبًا مِنْهُ يَوْمَئِذٍ ⑤ ثُمَّ قَالَ: "إِنَّ مِنْكُمْ مُنْكَرِينَ ⑥ فَأَيُّكُمْ مَا صَلَّى بِالنَّاسِ فَلْيَتَحَوَّزْ ⑦ فَإِنَّ فِيهِمُ الضَّعِيفَ، وَالْكَبِيرَ، وَذَا الْحَاجَةِ" ⑧. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ① قيس ابن ابي حازم وايي چې حضرت ابو مسعود رضي الله عنه ماته وفرمايل ② يوه ورځ يو سړي د نبی کریم صلی الله علیه و آله و سلم په خدمت کې عرض وکړو چې يا رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم زه د سحر د لمانځه څخه ځکه پاتې کېږم ③ چې فلاني سړي مونځ ته ډير اوږد مونځ راکوي ④ ابو مسعود رضي الله عنه وايي چه ما حضور صلی الله علیه و آله و سلم د نصيحت کولو په باره کې د هغې ورځ په شان د غصې څخه ډک هيڅ کله نه و وليدلي ⑤ حضور صلی الله علیه و آله و سلم وفرمايل په تاسو کې بعضې خلق (طويل مونځ کولو سره د جماعت څخه) خلقو ته نفرت ورکونکي دي ⑥ (خبردار) په تاسو کې چې کوم سړي خلقو ته مونځ ورکوي نو هغه ته پکار دي چې هغه مختصر مونځ ورکړي ⑦ ځکه چې په مقتديانو کې کمزوري بوډا او حاجتمند خلق هم وي. (بخاري، مسلم)

① اخرجه البخاری فی کتاب الاذان/باب من شكا إمامه إذا طول (رقم- ۷۰۴) و مسلم فی کتاب الصلاة/باب أمر الأئمة بتخفيف الصلاة فی تمام (رقم- ۱۸۲) - (۴۶۶) و ابو داود کتاب الصلاة/باب فی تخفيف الصلاة (رقم- ۷۹۵) و ابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، والأئمة فيها/باب من أم قوما فليخفف (رقم- ۹۸۴) والدارمی کتاب الصلاة /باب ما أمر الإمام من التخفيف فی الصلاة (رقم- ۱۲۹۴)

هل اللغات: ① لَأَكْثَرُ: روسته کيريم، پاتې کيريم. ② صَلَاةُ الْقَدَاةِ: أَي: صَلَاةُ الصُّبْرِ: د سحر مونځ، ③ مَقْبُورَت: نفرت پيدا کونکې، ④ فَلَمَّا تَجَسَّوْا: أَي: لَمَّا تَجَسَّوْا: مختصر مونځ دې کوی (قرأت دې مختصر کوی). ⑤ ذَا الْحَاجَةِ: حاجت مند، ضرورت مند (يعنی تکړه به وی خو دغه وخت به ئې بل څه سخت ضرورت او حاجت وی).

د راوي مختصر تعارف: بعضې وائی چه د ده نوم عبد بن عوف وو او د بعضو په نیز عوف الاحمسی وو. د بجلی قبیلې سره ئې تعلق وو ابو عبد الله ئې کنیت وو. وائی چه دې د خپل کور نه د رسول الله ﷺ د بیعت کولو د پاره لاړو اوس لادې په لار وو چه د حضور ﷺ انتقال اوشو. د هغه پلار د رسول الله ﷺ صحابی ؓ وو دا واحد تابعی دې چه د عشره مبشره نه روایت نقل کوی. (۲) خوامام ابو واسع فرمائی د عبد الرحمن بن عوف ؓ نه علاوه د ټولونه روایت نقل کوی. (۳)
وفات: ۸۴۷ هـ یا ۸۸۸ هـ کښې وفات شوې وو. (۴)

تسهيلات:-

قوله: مِنْ أَجْلِ فَلَانٍ مِمَّا يُطِيلُ بِنَا:

د فلان مصداق: - د دې حدیث نه دامعلومه نه شوه چه سوال کونکې سړې څوک وو او "من اجل فلان" کښې د فلان نه ابی بن کعب ؓ مراد دې.

[۱۱۳۲] دامام دمونځ صحت او فساد

۸۳- (۱) [۵] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «يُصَلُّونَ لَكُمْ فَإِنْ أَصَابُوا فَلَكُمْ» [۳] وَإِنْ أَخْطَأُوا فَلَكُمْ وَعَلَيْهِمْ» [۴]. وَهَذَا الْبَابُ خَالٍ عَنِ الْفَصْلِ الثَّانِي.

تورجمه: ① ابو هريره ؓ راوي دي چې نبي کریم ﷺ وفرمايل ② تاسو ته به امامان لمونځونه درکوي که هغوی مونځ په ښه شان درکړي نو د دې فائده ستاسو د پاره ده (او د هغوی د پاره هم ده) ③ او که هغوی خطا وکړه (په ښه شان مونځ يې درنه کړو) نو تاسو ته (به بيا هم) ثواب ملایوسي او د هغوی گناه به په هغوی وي، ④ بخاري. او دا باب د فصل ثاني نه خالي دي.

هل اللغات: ① أَصَابُوا: أَي: أَتَوَّابَهُمْ مَاعَلَيْهِمْ مِنَ الْأَرْكَانِ وَالْفَرَاطِ: که په ښه شان ئې مونځ درکړو يعنی دمونځ د ټولو ارکانو او شرائطو لحاظ ئې ساتلو. ② أَخْطَأُوا: بِأَنْ أَخْلَوْا بِبَعْضِ ذَلِكَ غَدَاً أَوْ تَهْمًا: څه غلطی ئې اوکړه يعنی په قصد سره يا به هيره سره ئې په مونځ کښې څه پريخودل.

تسهيلات:- قوله: يُصَلُّونَ لَكُمْ

د زير بحث حدیث پس منظر: - دا پوره جمله خبر واقع دې او مبتدا محذوف دې کوم چه

انتمکم۔ دې ددې حديث تعلق هغه امامانو سره دې کوم چه حکمران وی او هم حکمرانان د دين وړانوندکی وی۔ ددې حديث پوره پس منظر داسې دې چه حضور پاک ﷺ د راتلونکی حکمرانانو باره کښې فرمائيلی دی چه هغوی به مونځ خرابوی۔ نو صحابه کرامو عرض اوکړو چه بیا هغوی پسې مونځ نه دی کول پکار۔ حضور پاک ﷺ اوفرمائیل چه هغوی به مونځونه ورکوی تاسو هغوی سره مونځ کوئی که چرې هغوی په صحیح توگه باندې مونځ ورکړو نوډ هغوی اوستاسو دواړو فائده ده خو که هغوی په غلطه طریقه سره مونځ ورکړو نوډ غلطی ذمه دار به هغوی پخپله وی اوپخپله به مجرمان جوړیږی۔ تاسو خو ښه کار اوکړو په تاسو به دهغوی د غلطی اثر نه پریوخی۔

وهذا الباب خال عن الفصل الثاني

نوبت: یعنی دا باب د دریم فصل څخه خالی دی۔

الفصل الثالث

[۱۱۳۴] امام دپاره دبوداگانواو بیمارانو خیال ساتل

۱۱۳۳- (۶۱) «عَنْ عُمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۱] أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] "إِذَا أَمَسَتْ قَوْمًا فَأَخَفَ بِهِمُ الصَّلَاةَ"۔ وَرَوَاهُ مُسْلِمٌ [۴] وَفِي رِوَايَةٍ لَهُ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ لَهُ: "أَمَرُ قَوْمِكَ" [۵]، قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِلَى أَجَدٍ فِي نَفْسِي شَيْئًا. قَالَ: "أَذْنُهُ" [۶]، فَأَجَلَسَنِي بَيْنَ يَدَيْهِ، ثُمَّ وَضَعَ كَفَّهُ فِي صَدْرِي بَيْنَ تَدْنِي،

توجهه: [۵] عثمان ابن ابی العاص رضی اللہ عنہ فرمایي [۲] چې نبي کریم ﷺ چې ماته آخري وصیت کړي وو [۳] هغه دا وو چې هر کله ته د خلقو امامت کوي نو هغوی ته مختصر مونځ ورکود، مسلم [۴] د مسلم د یو بل روایت الفاظ دا دي چې حضور ﷺ حضرت عثمان رضی اللہ عنہ ته وفرمائیل چې د خپل قوم امامت کوه [۵] حضرت عثمان رضی اللہ عنہ وایي چې ما عرض وکړو چې یا رسول الله ﷺ زه په خپل زړه کې څه خدشه محسوسوم حضور ﷺ (دي اوریدو سره) وفرمائیل ماته رانژدي شه [۶] د کوم وخت چې زه حضور ﷺ ته نژدي شوم نو، حضور ﷺ زه خپل مخې ته کینولم او زما په سینه یي د دواړو تپو په مینځ کې خپل لاس مبارک کینودلو **هل اللغات:** ① فَأَخَفَ: خَفَّةُ الصَّلَاةِ عِبَارَةً عَنْ عَدَمِ تَطَوُّلِ قَرَأَتِهَا: دسپک او مختصر مونځ نه مراد قراءت کښې اختصار کول دی۔ ② أَذْنُهُ: دا د دُئو نه د امر صیغه ده، أي اقْرُبْ مِنِّي: رانژدي شه ماته، ③ تَدْنِي: دواړه تینونه، د سینی دواړه طرفونه،

④ ثُمَّ قَالَ: "تَحْمُولٌ"، فَوَضَعَهَا فِي ظَهْرِي بَيْنَ كَتِفَيْ [۲] ثُمَّ قَالَ: "أَمَرُ قَوْمِكَ، فَمِنْ أَمَرٍ قَوْمًا فَلْيُخَفِّفْ [۳] فَإِنْ فِيهِمُ الْكِبِيرُ، وَإِنْ فِيهِمُ الْمَرِيضُ، وَإِنْ فِيهِمُ الضَّعِيفُ، وَإِنْ فِيهِمُ الْحَاجَّةُ" [۴] فَإِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ وَحْدًا فَلْيُصَلِّ كَيْفَ شَاءَ"۔

توجه: [۱] بيايي وفرمايل شا کړه (ما خپله شا د حضور ﷺ طرف ته کړه) نو حضور ﷺ زما په شا د دواړو اوږو په مينځ کې خپل لاس مبارک کينودلو [۲] او ويې وفرمايل چې (خه) او د خپل قوم امامت کوه او (دا ياد ساته) چې هر کله يو سړي د يو قوم امام جوړ شى نو هغه ته پکار دي چې مختصر مونځ ورکوي [۳] ځکه چې په هغوى کې به سپين ږيري هم وي او بيماران هم او کمزوري خلق هم او حاجتمند هم [۴] او کله چې سړي خان له مونځ کوي نو هغه ته اختيار دي چې څنگه غواړي اوږد مونځ دي وکړي.

هل اللغات: ﴿مَوْلَى أَيِّ الْقَلْبِ: رَاتَاوْ شَه، شَاكِرَه.

تسهيلات:-

نوله: ثُمَّ وَضَعَ كَفَّهُ فِي صَدْرِي بَيْنَ ثَدْيَيْ:

په سينه د لاس کينودو حکمت:- ددې حکمت دا دې چې راوی د حديث د ځينې وسوسو او قرآن او حديث او فقه کينې د قلت علم په وجه يو قسم له ضعف محسوسولو، نو نبی کریم ﷺ خپل دست مبارک سره هغه ته تقويت ورکړو.

[۱۱۲۵] په مانځه کينې د تخفيف حکم

۱۲۵- (۴) [۱] «وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: [۲] كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُنَا بِالْتَّخْفِيفِ، [۳] وَيُؤْمِنُ بِالصَّاقَاتِ» (رواه النسائي).

توجه: [۱] ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمايي [۲] چې نبی کریم ﷺ به مونږ ته د مختصر مونځ ورکولو حکم کوي [۳] او پخپله چې به يې مونږ ته مونځ را کولو نو د سورة صافات قراءت به يې کولو. (نسائي)

تسهيلات:-

نوله: وَيُؤْمِنُ بِالصَّاقَاتِ:

د حديث په دوو جملو کينې د تعارض اشکال:- ددې حديث په دواړو ټکرو کينې په ظاهره تعارض دي او هغه دا دي چې حضور پاک ﷺ به صحابه کرامو ته د تخفيف صلاة ښه تاکيد فرمائيلو ليکن پخپله به ئی په سورت صافات سره مونځ ورکولو چه يو اوږد سورت دي؟ د تعارض جواب:-

- ① د حضور پاک ﷺ د خوند والا د مونځ نه به خلقو مزه او چټوله هلته د سترې والی تصور نه وو په دې وجه به ئی اوږد سورت لوستلو په نورو کينې دا خصوصيت چرته وو
- ② د حضور پاک ﷺ د لوستلو انداز عجيبه وو چه په لږ وخت کينې به ئی اوږد سورت لوستلو او په نورو خلقو کينې دا ځيزنه وو په دې وجه به ئی هغوی منع کول.

[۲۸/۴۴] بَابُ مَا عَلَى الْمُؤْمَرِ مِنَ التَّابَعَةِ وَحُكْمِ الْمَسْبُوقِ

داباب په مقتدی باندي د امام د تابعداري اود مسبوق د مونځ بيان كښي دي

خلاصة الباب :-

فيه أربعة عشر حديثاً مشتملة على تسع مسائل:

① التخلف عن الإمام في الأفعال: ۱.

② النهي عن سبق على الإمام: ۲، ۳، ۶، ۱۴.

③ معية المأموم مع أفعال الإمام: ۳، ۴.

④ كيفية إقتداء القائمين بالإمام الجالس: ۴، ۵، ۱۲.

⑤ وقت شروع المسبوق في الصلاة: ۷، ۹.

⑥ لفظة الشركة في تكبير الإفتتاح: ۹.

⑦ نيل الثواب بنية الجماعة: ۱۰.

⑧ حكم الجماعة الثانية: ۱۱.

⑨ إدراك الركعة بإدراك الركوع: ۸، ۱۳.

دامام د تابعداري دوه حكومونه :- په دي باب كښي ددي بيان كيږي چه مقتدي له دامام تابعداري په كومو خيزونو كښي څنگه كول پكار دي.

① په مانځه كښي په مقتديانو باندې دامام تابعداري صرف په فرضو او واجباتو كښي ضروري ده

② په سنتو كښي واجب نه ده تسبيح تسميه رفع اليدين وغيره،

الْقَصْلُ الْأَوَّلُ

[۱۱۳۶] په مانځه كښي د صحابو د نبي عليه السلام متابعت

۱۱۳۶- (۱) [۱] «عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] كُنَّا نَصَلِّيْ خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، [۳] فَإِذَا قَالَ: "سَمِعَ اللَّهُ لَنْ حَمْدًا" لَمْ يَمْنَحْ أَحَدًا مِنَّا ظَهْرَهُ [۴] حَتَّى يَضَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: جَبْهَتَهُ عَلَى الْأَرْضِ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [۱] براء ابن عازب رضی اللہ عنہ فرمايي [۲] چې مونږ به په نبي كريم ﷺ پسي مونځ كولو [۳]

(۱) اخرجه البخاري في كتاب الاذان / باب: متى يسجد من خلف الإمام؟ (رقم- ۶۹۰) ومسلم في كتاب الصلاة / باب متابعة الإمام والعمل بعده (رقم ۱۹۷ - ۴۷۴) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في كراهية أن يبادر الإمام في الركوع والسجود (رقم- ۲۸۱)

كله چې به حضور ﷺ سمع الله لمن حمده ويل نو په مونږ كې به يو سړي خپله شا نه ښكته كوله [۴] تر څو پورې چې به حضور ﷺ د سجدي د پاره خپل تندي مبارك په زمكه نه وو اېښودلي. (بخاري، مسلم)

هل اللغات: ① لَمْ يَنْ: أَي: لَمْ يَنْفَعْ: يَنْ: د بَاب ضرب اونصر دواړو نه راځي. حنا يحنو د تيتيدو او كگيدو په معنى كښي دي. ② جَبَّهَتْ: جبهة تندى ته وائي.

تہذیبات:-

نوله: لَمْ يَنْ أَحَدًا مِّنَّا ظَهْرًا:

د امام هغه دوراندې والي هغه پوهيز گول:- مراد دادې چې كه به مونږ د ركوع نه واپس قومې ته تلو نولاز به وو او تركومې پورې چې به رسول الله ﷺ په زمكه باندې سجد نه كوله مونږ به نه كگيدو دې دپاره چې د حضور پاك ﷺ نه په سجد كښي وړاندې والي لږم رانه شي.

دامام د تابعداري دوه صورتونه:- اوس دلته فقهي مسئله داسې ده چې د امام نه مخكښي كيدل د ټولو انموږ په نيز حرام دي بلكه متابعت كول پكار دي. بيا د متابعت دوه صورتونه دي ① مقارنت هغه وي چې د امام د افعالو سره متصلاً د مقتدى فعل شروع شي ② موافقت هغه وي چې د امام د افعالو نه څه وخت بعد د مقتدى فعل شروع شي.

امام سره د مقارنت او موافقت په افضليت كښي مذاهب:-

① د شوافعو په نيز تائى او تاخر افضل دې چې د امام د فعل په آخره كښي د مقتدى د فعل شروع وي.

② د احنافو په نيز مقارنت افضل دې صرف په تكبير تحریمه كښي موافقت افضل دې يعنى تكبير تحریمه كښي د امام نه پس تكبير وئيل. او په باقى اعمالو كښي د امام څخه روستو والي افضل دې.

د اول فريق دليل:- زير بحث حديث د دوى مستدل دې.

د اول فريق د دليل جواب:- د دې حديث مطلب دانه دې چې تركومې به حضور پاك ﷺ سجدې ته نه وو رسيدلې يو صحابى ته د حركت كولو حق نه وو. ليكن اصل مقصد دا وو چې حضور پاك ﷺ چونكه تيز حركت نه شو كولې نو تاسو انتظار كوئى چرته داسې نه وي چې تاسو د حضور پاك ﷺ نه مخكښي نه شئ. په دې وجه ئى او فرمائيل لَمِنْ يَعْنِي څوك به كگيدلو نه.

د دويم فريق دليل:- احناف فرمائى چې دا حديث د هغه اوږد حديث ټكه ده په كوم كښي چې مسابقت نه ممانعت راغلې دي. اصل مقصد دا دې چې مسابقت رانه شي. كله چې د

حضور پاك ﷺ بدن مبارك دروند شو او عمر مبارك نى زيات شو نوهغه وخت د مسابقت
خطره زياته شوه. په دې باندې حضور پاك ﷺ او فرمائيل چه مسابقت مه كوئى تركومې چه
زه سجدې ته لاړه شم تاسو لږ شان هم مه ټيټيگي نو صحابه كرام به نه ټيټيدل.

[۱۱۲۷] مقتدي دي د امام خخه مخكې هيڅ ركن نه اداء كوي

۱۱۳۷- (۲) «وَعَنْ أَبِي رَافٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ذَاتُ يَوْمٍ قَامَ قَتْنُ صَلَاتَهُ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بَوَّحَهُ [۳] فَقَالَ: "أَيُّهَا النَّاسُ! إِيَّاكُمْ [۴] فَلَا تَسْبِقُونِي بِالرُّكُوعِ، وَلَا بِالسُّجُودِ، وَلَا بِالْقِيَامِ، وَلَا بِالْإِعْرَافِ [۵] قَبْلِي أَرَأَيْكُمْ أَنَا مَيِّ وَمِنْ خَلْفِي»". رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ۱) حضرت انس رضی اللہ عنہ فرمايي چې (يوه ورځ) نبي كريم ﷺ مونږ ته مونځ راکړو ۲)
کوم وخت چې مونځ يي راکړو نو خپل مخ مبارك يي زموږ طرف ته متوجه کړو ۳) او وي
فرمايل خلکو زه ستاسو امام یم ۴) نو تاسو په رکوع کولو، سجده کولو، ودریدو او
گرځیدو (يعني د لمانځه څخه په فارغیدو کي) زما څخه مخکې کيږئ مه ۵) زه تاسو خپل
وړاندي او په ذریعه د مکاشفي يا په طور د معجزې يا په ذریعه د مشاهدي د خپل وروسته
څخه هم ونیم (مسلم)

تسهيلات:- قوله: فَلَا تَسْبِقُونِي بِالرُّكُوعِ:

د امام څخه د وړاندې رکوع کولو حکم:- امام نه په يو رکن کښې سبقت کول جائز نه دی. که
د امام نه وړاندې رکوع ته لاړو او رکوع کښې امام سره شريک شو نو دا رکوع صحيح ده،
اگر چې دا مکروه دی. او که سره شريک نه شو نو بيا دا رکوع صحيح نه ده. او دغه رکعت اونشو.
نو که دغه رکعت ئې په مونځ کښې حساب کړو او سلام ئې اوگرځولو. مونځ ئې فاسد شو.
قوله: وَلَا بِالْإِعْرَافِ:

د مذکورې جملې په مفهوم کښې دوه اقوال:-

① انصراف بمعنی کورونو ته تلل يعنی زما نه وړاندې کورونو ته مه ځئ دا حکم دې دپاره
چې سړی اوښځې يو بل سره يو ځای نه شي

② تاسو په سلام گرځولو کښې زما څخه وړاندې والې مه کوئ.

[۱۱۲۸] د امام پوره پيروي کول

۱۱۳۸- (۳) «وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] "لَا تَبَاوَرُوا

۱) اخرجه مسلم في كتاب الصلاة/باب النهي عن سبق الإمام برکوع أو سجود ونحوهما (رقم- ۱۱۲ - (۴۲۶) والدارمی
كتاب الصلاة/باب النهي عن مبادرة الأئمة بالركوع والسجود (رقم- ۱۳۵۴)

۲) اخرجه مسلم في كتاب الصلاة/باب النهي عن مبادرة الإمام بالتكبير وغيره (رقم- ۸۷ - (۴۱۵) والانساني كتاب
الإمامة/باب مبادرة الإمام (رقم- ۸۳۰) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة. والسنه فيها/باب النهي أن يسبق الإمام بالركوع
والسجود (رقم- ۹۶۰)

الإمام: إِذَا كَبَّرَ فَكَبَّرُوا [۳] وَإِذَا قَالَ: ﴿وَلَا الضَّالِّينَ﴾ [الفاتحة: ۷] فَقُولُوا: آمِينَ، [۴] وَإِذَا رَكِعَ فَأَرْكَعُوا [۵] وَإِذَا قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، فَقُولُوا: اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ [۶] مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ، [۷] إِلَّا أَنَّ الْبُخَارِيَّ لَمْ يَذْكُرْ: "وَإِذَا قَالَ: ﴿وَلَا الضَّالِّينَ﴾ [الفاتحة: ۷]

ترجمه: ۱) ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې نبی کریم صلی الله علیه و آله و فرمايل عليه السلام تاسو د خپل امام څخه مه مخکې کيږي هر کله چې امام تکبير وکړي نو تاسو (هم د هغه سره) تکبير وکړئ [۳] هر کله چې امام ولا الضالين او وائي نو تاسو د هغه سره آمين او وایئ [۴] هر کله چې امام رکوع ته لاړ شی نو تاسو رکوع ته لاړ شی [۵] او کله چې هغه سمع الله لمن حمده او وائي نو تاسو اللهم ربنا الحمد [۶] متفق عليه [۷] إِلَّا أَنَّ الْبُخَارِيَّ لَمْ يَذْكُرْ: "وَإِذَا قَالَ: ﴿وَلَا الضَّالِّينَ﴾ [الفاتحة: ۷] نقل کړي دي خوبخاري په خپل روايت کې د إِذَا قَالَ وَلَا الضَّالِّينَ الفاظ نه دي نقل کړي. هل الغاية: ① لَا تَأْخُذُوا: أَي: لَا تُبْقُوا: مه مخکښې کيږئ.

تسهيلات:-

نوله: وَإِذَا قَالَ: ﴿وَلَا الضَّالِّينَ﴾ فَقُولُوا: آمِينَ:

په مقارنت او عدم قراءه فاتحه خلاف الامام باندې دليل:- دا حديث هم د امام ابوحنيفه رحمه الله دليل دي چې دامام سره مقارنت د معاقبت څخه اولی او افضل دي. بله په دي حديث کښې د تقسيم څخه دا هم معلومېږي چې مقتدی به سورة فاتحه نه لولی. ځکه چې نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمائی چې کله امام ولا الضالين او وائي نو تاسو آمين وائې دا نې نه دی فرمائيلی چې کله تاسو ولا الضالين او وائې نو آمين وایې.

[۱۱۲۹] که امام په ناسته مونیږ ورکوي نو مقتديان دي په ناسته مونیږ کوي که په ولاړه؟

۱۱۲۹- (۳) [۱] «وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكِبَ قَرَسًا [۲] فَهَرَعَ عَنْهُ فَجَحَّشَ شِقَّةَ الْأُيْمُنِ [۳] فَصَلَّى صَلَاةً مِنَ الصَّلَوَاتِ وَهُوَ قَاعِدٌ [۴] فَصَلَّيْنَا وَرَاءَهُ قُعُودًا [۵] فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: " [۶] إِنَّمَا جَعَلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّرَ بِهِ [۷] فَإِذَا صَلَّى قَائِمًا فَصَلُّوا قِيَامًا [۸] وَإِذَا رَكِعَ فَأَرْكَعُوا، وَإِذَا رَفَعَ فَأَرْفَعُوا [۹] وَإِذَا قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ فَقُولُوا: رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ [۱۰] وَإِذَا صَلَّى جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا أَتَمَّحُونَ »."

ترجمه: ۱) انس رضي الله عنه فرمايي چې (يو ځل د يو سفر په دوران کي) نبی کریم صلی الله علیه و آله په اس سور و [۲] چې (اتفاقاً) حضور صلی الله علیه و آله بنسکته را ايله شو (راپريوتلو) چه د هغې په وجه د حضور صلی الله علیه و آله ښي اړخ (داسي) خوږ شو (چي په ولاړه سره په لمانځه کولو باندې حضور صلی الله علیه و آله قادر

۱) اخرجه البخاري في كتاب الاذان / باب: إنما جعل الإمام ليؤتم به (رقم- ۶۸۹) ومسلم في كتاب الصلاة / باب اهتمام المأموم بالإمام (رقم- ۷۹ - ۴۱۱) وابوداود كتاب الصلاة / باب الإمام يصلي من قعود (رقم- ۶۰۱) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء إذا صلى الإمام قاعدا فصلوا قعودا (رقم- ۳۶۱) والنسائي كتاب الإمامة / باب الاهتمام بالإمام يصلي قاعدا (رقم- ۸۳۲) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها / باب ما جاء في إنما جعل الإمام ليؤتم به (رقم- ۱۲۳۷)

نه وو، ۲] نو حضور ﷺ په (دي پنځو فرض) لمونځونو کې يو مونځ مونځ ته په ناسته راځي وو، ۳] مونځ هم په حضور ﷺ پسي په ناسته مونځ وکړو، ۴] کوم وخت چې حضور ﷺ د لمانځه څخه فارغ شو نو (مونځ ته مخاطب کيدو سره) وي فرمايل ۵] امام د دې د پاره مقرر شوې دي چې د هغه اقتداء وشي ۶] نو هر کله چې امام په ولاړه مونځ کوي نو تاسو هم په ولاړه مونځ کوئ ۸] هر کله چې رکوع وکړي نو تاسو هم رکوع وکړي او کله چې هغه د رکوع څخه پاڅيږي نو تاسو هم د رکوع څخه پاڅيږئ ۹] کله چې هغه سم الله لمن حمده اووايي نو تاسو ربناک الحمد اووايي ۱۰] او کله چې هغه په ناسته مونځ کوي نو تاسو ټول مقتديان هم په ناسته مونځ کوئ،

هَلِ اللُّغَاظُ: ① قُورُ: د مجهول صيغه ده، اَي: سَقَطَ: بنسټه راوغورځيدو. ② فَجَسَ: اَي: اخَذَ: خوږ شو، زخمی شو. ③ يَفْعُ الْأَيْمُنُ: ښی طرف.

① قَالَ الْحَبِيدِيُّ: قَوْلُهُ: «إِذَا صَلَّى جَالِسًا فَصَلُّوا جُلُوسًا» ② «هُوَ فِي مَرْيَةِ الْقَدِيمِ» ③ ثُمَّ صَلَّى بَعْدَ ذَلِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَالِسًا ④ وَالنَّاسُ خَلْفَهُ قِيَامًا ثُمَّ نَامَ هُمْ بِالْقُعُودِ ⑤ وَأَمَّا يُعْذَرُ بِالْآخِرِ فَالْآخِرُ مِنْ فِعْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ⑥ هَذَا لَفْظُ الْبُخَارِيِّ. وَاتَّفَقَ مُسْلِمٌ إِلَى «أَجْمَعُونَ» ⑦ وَزَادَ فِي رَوَايَةٍ: «فَلَا تَحْتَلِفُوا عَلَيْهِ، وَإِذَا سَجَدَ فَاسْجُدُوا» ⑧.

توجه: ① حميدي رحمه الله وايي چې د حضور ﷺ دا ارشاد چې کله امام په ناسته مونځ ورکړي نو تاسو هم په ناسته مونځ کوئ ② دا د حضور ﷺ په اولني بيماري کې وو، او د هغې څخه وروسته د مرگ په مرض کې وفات کيدو څخه يوه ورځ مخکې حضور ﷺ په ناسته مونځ ورکړو ③ نو خلقو په حضور ﷺ پسي په ولاړه مونځ وکړو او حضور ﷺ هغوی ته په ناسته د لمانځه کولو حکم ونه فرمايلو ④ او د حضور ﷺ په هغه حکم عمل کولي شی کوم چې آخري دي (يعني اولني فعل منسوخ او دويم فعل ناسخ وي)، ⑤ دا الفاظ د بخاري دي او مسلم هم تر لفظ اجمعون پورې د بخاري موافق دي (يعني روايت تر دي لفظ پورې بخاري او مسلم دواړو نقل کړي دي)، ⑥ او په دويم روايت کې مسلم دا الفاظ مزید نقل کړي دي چې حضور ﷺ دا هم وفرمايل چې د امام خلاف مه کوئ او هر کله چې امام سجده کوي نو تاسو هم سجده کوئ.

تسهيلات:-

نوله: فَصَلُّوا جُلُوسًا:

د حديث پس منقول:- د دې حديث پس منظر داسې دې چې يو ځل حضور پاک ﷺ د آس نه پرېوتلو او د حضور پاک ﷺ د ښی اړخ يو طرف په پوره توگه زخمی شو. حضور پاک ﷺ يو مونځ په جمع سره کورکښې داسې اداکړو چې حضور پاک ﷺ ناست وو او ملگرو ئی هم په

ناسته مونخ اداكولو. دَ مونخ نه فارغيدوسره حضورباك ﷺ دَمَعْدُور امام متعلق دا مسئله بيان كړه چه كله امام كينى نو تاسو هم كينى او په ناسته باندې مونخ اداكړئ يوله: إِذَا صَلَّيْ جَالِسًا قَصَلُوا جُلُوسًا:

د قائم په جالس پسي د اقتداء په صحت كينې مذهب:-

د دې حديث په وجه يوه اختلافي مسئله پيدا شوه او هغه دا چه په قيام باندې د قادر كس اقتداء په قيام باندې د نه قادر كيدونكي شاته مونخ كول جائز دى كه نه؟ يعنى كه چرې امام په قيام باندې قادر نه وي او مقتديان قادر وي نو آيا دا اقتداء جائز ده كه نه؟ او كه چرې جائز وي نو مقتدى به په ولاړه باندې مونخ كوي او كه په ناسته؟ په دې كينې د فقهاؤ اختلاف دې.

① د امام مالك رحمته الله عليه او امام محمد رحمته الله عليه مذهب دادې چه قادر على القيام مقتدى عاجز عن القيام امام پسي مونخ هډو كولې نه شى.

② د امام احمد بن حنبل رحمته الله عليه په نيز عاجز امام پسي د قادر مقتديانو اقتداء صحيح ده ليكن مقتدى دې هم د امام په شان كينى مونخ دې كوي.

③ د امام ابو حنيفه رحمته الله عليه، امام شافعي رحمته الله عليه او امام ابو يوسف رحمته الله عليه په نيز قادر على القيام مقتدى په عاجز على القيام امام پسي اقتداء كولې شى ليكن قادر مقتدى به په ولاړه باندې مونخ كوي.

د اول فريق دليل:- دا قتداء هډو صحيح نه ده ځكه چه د روغو جوړو مقتديانو مونخ قوى دې اوقاعد امام مونخ ضعيف دې او د امام مونخ ضامن وي او د مقتدى مونخ د دې په ضمن كينې وي. نو ضعيف مونخ قوى مونخ په خپل ضمن كينې څنگه اخستې شى او كه چرې مقتدى كيناستو نو بيا هم مونخ صحيح نه دې ځكه چه د اصحاء دپاره د كيناستو اجازت چرته دې؟ لهذا دا اقتداء باطل ده. د امام مالك رحمته الله عليه د دې طرز عمل اختيارولو سره هغه د دې اختلاف نه اووتلو. اوس صرف امام احمد بن حنبل رحمته الله عليه او د جمهورو مقابله پاتې شوې ده.

د دويم فريق دليل:- زير بحث حديث د دوى مستدل دې چه په خپله مدعا باندې ډير واضح دليل دې. يعنى دا چې امام كله په ناسته مونخ كوي نو تاسو هم په ناسته مونخ كوي.

د دويم فريق د دليل جواب:- حديث نه مستنبط دا حكم روستو راتلونكى حكم سره منسوخ شوې دې ځكه چه دا واقعه د هجرى ده او مونږ چه د كوم دليل نه استدلال كوو هغه د حضورباك ﷺ د ژوند مبارك آخرى واقعه ده او په شريعت كينې هر متأخر حكم خپلولې شى ځكه چه هغه د نسخ نه محفوظ وي.

هـ هريم فريق ۵ لائل :-

① د حضور پاك ﷺ د مرض الوفا په وخت دمونغ وركولو واقعه د دوى مستدل دي.
«وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: لَمَّا ثَقُلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، جَاءَ بِلَالٌ يُؤَذِّنُهُ بِالصَّلَاةِ، فَقَالَ: "مُرُوا أَبَا بَكْرٍ أَنْ يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ"، فَصَلَّى أَبُو بَكْرٍ تِلْكَ الْأَيَّامَ، ثُمَّ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَدَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً، فَقَامَ مَعَهُ ذِي بَيْنَ رَجُلَيْنِ، وَرَجُلَانِ تَخْطِئَانِ فِي الْأَرْضِ، حَتَّى دَخَلَ الْمَسْجِدَ، فَلَمَّا سَمِعَ أَبُو بَكْرٍ حِسَّهُ، ذَهَبَ يَتَأَخَّرُ، فَأَوَامًا إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ لَا يَتَأَخَّرَ، فَجَاءَ حَتَّى جَلَسَ عَنْ يَسَارِ أَبِي بَكْرٍ، وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ يُصَلِّي قَائِمًا، وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي قَائِمًا، يَتَقَدَّى أَبُو بَكْرٍ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالنَّاسُ يَتَقَدُّونَ بِصَلَاةِ أَبِي بَكْرٍ»، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ. وَفِي رَوَايَةٍ هُنَا: يُنْعِمُ أَبُو بَكْرٍ النَّاسَ التَّكْبِيرَ.

په دې حديث كښې په واضحه توگه راغلى دى چه حضور پاك ﷺ په ناسته باندې مونځ وركولو او صحابه شاته ولاړ وو.

② د قرآن پاك آيت (قَوْمُوا لِلَّهِ قِيَتَيْنِ) د دوى مستدل دي. په دې كښې قيام د هر صحت مند مسلمان دپاره فرض كړې شوې دې اود قوموا امر نه دمونغ قيام مراد دې خكه چه بل هيڅ يو قيام داسې نه دې كوم ته چه د عبادت درجه حاصله وي او هغه مامور به وي.
قوله: قَالَ الْحَمِيدِيُّ:

دامام حميدى تعارف :- دامام بخارى رحمه الله استاذ دې د جامع صحيحين والا حميدى نه دي. دا حضرت هم دغه فرمائى چه د حضور پاك ﷺ هر هغه عمل كوم چه په آخره كښې كړې شوې وي هم هغه به اخستې شى خكه چه په هغې كښې د نسخ احتمال نه وي.
[۱۱۴۰] د نبى عليه السلام علالت (بیماری) اود حضرت ابوبكر رضي الله عنه د امانت واقعه

۸۰- (۵۱) «وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: لَمَّا ثَقُلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، جَاءَ بِلَالٌ يُؤَذِّنُهُ بِالصَّلَاةِ، فَقَالَ: "مُرُوا أَبَا بَكْرٍ أَنْ يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ" [۴۴] فَصَلَّى أَبُو بَكْرٍ تِلْكَ الْأَيَّامَ، [۴۵] ثُمَّ إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَدَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً [۴۶] فَقَامَ مَعَهُ ذِي بَيْنَ رَجُلَيْنِ [۴۷] وَرَجُلَانِ تَخْطِئَانِ فِي الْأَرْضِ، حَتَّى دَخَلَ الْمَسْجِدَ [۴۸] فَلَمَّا سَمِعَ أَبُو بَكْرٍ حِسَّهُ، ذَهَبَ يَتَأَخَّرُ،

توجه: ۱) ام المؤمنين بي بي عائشه صديقه ﷺ فرمايي [۴۴] كوم وخت چې نبى كريم ﷺ ډير زيات ناروغه (بیمار) وو نو (يوه ورځ) بلال رضي الله عنه حضور ﷺ ته د لمانځه وركولو دپاره

(۱) اخرجه البخارى فى كتاب الاذان/ باب: الرجل ياتم بالإمام وياتم الناس بالأموم (رقم-۷۱۳) ومسلم فى كتاب الصلاة/ كتاب الصلاة/ باب: استخلاف الإمام إذا قدر عليه، ونسخ القعود خلف القاعد فى حق من قدر على القيام (رقم- ۹۵) - (۴۱۸) والثانى كتاب الإمامة/ باب: الاتمام بالإمام يصلى قاعدا (رقم- ۸۳۳) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/ باب ما جاء فى صلاة رسول الله صلى الله عليه وسلم فى مرضه (رقم- ۱۲۳۲) والدارمي باب فى وفاة النبي صلى الله عليه وسلم (رقم- ۸۳)

راغی ۳ حضور ﷺ ورته وفرمایل ابو بکر رضی اللہ عنہ ته او وایه چہی هغه خلقو ته مونخ ورکړي ۴ نو ابو بکر خلقو ته اولس لمونخونه ورکړل ۵ (یوه ورځ چي) حضور ﷺ په خپل طبیعت کې لږ شان ښه والي محسوس کړو ۶ نو حضور ﷺ د (د لمانځه د پاره مسجد ته) د دوو سړو په سهاره داسي لار لو چي خپل لاسونه مبارک یې د صحابه و په اوږو ایښي وه ۷ او د ضعف او کمزوري په سبب، د حضور ﷺ پښي مبارکي په زمکه رانښکلي کيدې کوم وخت چي حضور ﷺ په مسجد کې داخل شو ۸ نو حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ د حضور ﷺ راتگ محسوس کړو او شاته کيدل یې شروع کړل (چي حضور ﷺ د هغه په خاي ودریږي او امامت وکړي،

هل اللغات: ① ثَقُلَ: أَي: اشْتَدَّ مَرَضُهُ: دروند شو یعنی بیمار شو او کمزورې شو. ② خَفَةُ: أَي: قُوَّةٌ وَزَالَ بَعْضُ التَّوَحُّنِ: بیماری کښي نې کمی راغله او څه قوت نهې محسوس کړو. ③ عَمَّادِي بَنِينَ رَجُلَيْنِ: أَي: تَخَيَّرَ مَعْنَا عَلَيْنَا مِنْ ضَعْفِهِ: د دوو سړو په اوږو باندې لاسونه کيځودو سره د هغوی په ډاډ تللو ته نهادې وائی. ④ تَحْتَظَارُ: أَي: يَحْتَذِرُ: رانښکلي نې خېږي، ⑤ جَهَ: أَي: حَرَكَةُ أَوْصَوْتُهُ: دښی علیه السلام حرکت یا آواز،

۱ فَأَمَّا أَبُو رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ لَا يَتَأَخَّرَ ۲ فَبَاءَ حَتَّى جَلَسَ عَنْ يَسَارِ أَبِي بَكْرٍ ۳ وَكَانَ أَبُو بَكْرٍ يُعَلِّي قَائِمًا ۴ وَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي قَائِمًا ۵ يَقْتَدِي أَبُو بَكْرٍ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ۶ وَالنَّاسُ يَقْتَدُونَ بِصَلَاةِ أَبِي بَكْرٍ ۷ مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ ۸ وَفِي رِوَايَةٍ هَذَا: يُنْجِمُ أَبُو بَكْرٍ النَّاسَ التَّكْبِيرَ.

توجه: ۱ حضور ﷺ (دې لیدو سره) حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ طرف ته اشاره وکړه چي مه وروسته کيږه ۲ بیا حضور ﷺ (مخکي) شو او د حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ گس طرف ته کیناستلو ۳ حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ په ولاړه مونخ وکړو ۴ او حضور ﷺ د (ضعف او کمزوري په وجه) په ناسته مونخ کولو ۵ حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ د حضور ﷺ د لمانځه اقتداء کوله ۶ او خلقو د حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ د لمانځه اقتداء کوله (بخاري، مسلم) ۷ او بخاري او مسلم په یو بل روایت کښي دې چه ابوبکر به خلقو ته تکبیر اورولو.

هل اللغات: ① يُنْجِمُ: د: د اسماع نه دې، أَي: يَمْلِكُ: یعنی رسولو نې آواز د ښی علیه السلام خلقوته.

تفصیلات:-

قوله: مُرُوا أَبَا بَكْرٍ أَنْ يُعَلِّيَ بِالنَّاسِ:

د حضرت ابوبکر رضی الله عنه خلافت ته اشاره:- په امامت صغری باندې حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ مقررول د امامت کبری طرف ته اشاره وه. چنانچه حضرت علی رضی اللہ عنہ هم ددې نه استدلال کړي دې چه ښی پاک رضی اللہ عنہ حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ زمونږ د دین امام جوړ کړو نو هغه زمونږ د دنیا هم امام دي. که چرې د خلافت طرف ته اشاره نه وه نو حضور پاک رضی اللہ عنہ به د

ابوبكر رضي الله عنه د پاره دومره اصرار نه كولو. د عمر فاروق رضي الله عنه باره كښې د ازواج مطهرات سفارش هم ووليكېن حضور پاك صلی الله علیه و آله په سختۍ سره منع كړې او هم حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه يې په امامت باندې اوساتلو.

قوله: وَالنَّاسُ يَفْتَنُونَ بِصَلَاةِ أَبِي بَكْرٍ

فِي كَرِيم رضي الله عنه ته ه امامت انتقال ۱- يعنى د حضور پاك صلی الله علیه و آله د خصوصيت وجه داوه چه بغير د استخلاف حضور پاك صلی الله علیه و آله پخپله خليفه جوړ شو او د حضرت ابوبكر رضي الله عنه نه د امامت منصب پخپله د حضور پاك صلی الله علیه و آله طرف ته منتقل شو. لهذا اوس امام رسول الله صلی الله علیه و آله وو او حضرت ابوبكر رضي الله عنه د حضور پاك صلی الله علیه و آله د طرفه مكبر (تكبير ويونكي) وو چه په ظاهره امام ښكاريږي.

[١١٤١] د امام خڅه مخكې پر سر پورته كولو باندې وعيد (سزا)

۸۶- (۱) [٢١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [٢] «أَمَّا يَمُتُشِي الَّذِي يَرْفَعُ رَأْسَهُ قَبْلَ الْإِمَامِ [٣] أَنْ يَحْتَوَلَ اللَّهُ رَأْسَهُ رَأْسَ حِمَارٍ» (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ).

توجه: [١] ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمايل [٢] هغه سړي چې د امام خڅه مخكې د ركوع او سجدي خڅه، سر پورته كوي دي خبري خڅه نه ويريږي [٣] چې الله تعالي جل جلاله د هغه سر د خره د سر په شان كړي. (بخاري، مسلم)

هل اللغات: ① يَحْتَوَلَ اللَّهُ: أَي: أَنْ يَمْتَلِكَ وَيَغْزِي: بَدَلَ بِهِ كَرَى اللَّهُ تَعَالَى.

تسهيلات :-

قوله: رَأْسَ حِمَارٍ:

يعنى كوم سړي چه د امام نه مخكښې د سجدي او ركوع نه سر اوچتوي دهغه باره كښې دا خطره موجود ده چه د هغه سر د خر سر جوړشي. علماؤ د دې حديث څو مطلبونه بيان كړي دي. د حديث په مفهوم كښې درې اقوال ۱-

① علامه ابن حجر رحمته الله دا بيان كړي دي چه دا مسخ كيدل خاص دى چه د يو جزئى حالت سره متعلق دى. د دې واقع كيدل منع نه دى او يو عام مسخ ده چه پوره امت مسخ شي هغه منع دې. لهذا په احاديثو كښې چه د كوم مسخ د معانعت خبره راغلې ده هغه هم دغه عام مسخ ده. لهذا په دې احاديثو كښې هيڅ تعارض باقى نه پاتې كيږي.

(١) اخرجه البخارى في كتاب الاذان / باب اثم من رفع رأسه قبل الإمام (رقم- ٦٩١) ومسلم في كتاب الصلاة / باب النهي عن سبق الإمام بركوع أو سجود ونحوها (رقم- ١١٤ - ٤٢٧) وابوداود كتاب الصلاة / باب التشديد فيمن يرفع قبل الإمام أو يضع قبله (رقم- ٦٢٣) والترمذي كتاب السفر / باب ما جاء في التشديد في الذي يرفع رأسه قبل الإمام (رقم- ٥٨٢) والنسائي كتاب الإمامة / باب مبادرة الإمام (رقم- ٨٢٨) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها / باب النهي أن يسبق الإمام بالركوع والسجود (رقم- ٩٦١)

① دا کلام په حقیقت باندې مبنی نه دي بلکه په مجاز باندې محمول دي يعنی د هغه سر والعی د خر سر نه جوړیږي البته دا سړي د خر په شان ناپوهه او بې عقل دي لکه چه دا کلام په تشبیه باندې محمول دي.

② د مسخ نه مراد حقیقی مسخ هم کیدی شي اودا امکان رد کولې نه شي لکه چه په اشراف الساعه کې د مسخ د واقعاتو ذکر موجود دي او په تیرو شوو زمانو کې هم د مسخ حقیقی واقعات کله کله واقع شوي دي.

د یومحدث مخ د عمر مغ غوغیدل :- ملا علی قاری رحمته الله علیه د دې حدیث لاندې په مرقات ج ۳ ص ۹۸ کې یوه عبرتناکه قصه لیکلې ده چه یو جلیل القدر محدث د علم حدیث د حصول دپاره یو مشهور شیخ الحدیث له دمشق ته اورسیدو د چا د علم او حدیث چه په هغه وخت کې ډیره مشهورتیا وه. د علم حدیث دي شوقین طالبعلم د هغه نه حدیث اخستل شروع کړه او ټول احادیث ئي د دغه شیخ الحدیث نه حاصل کړل. لیکن عجیبه صورتحال دا پېښ شو چه پوره موده کې استاذ خپل عقیدت مند شاگرد ته کله مخ اونه خودلو بلکه په پرده کې به ئي هغه ته سبق خودلو. کله چه اوستاذ ته اندازه اوشوه چه اوس شاگرد ته پوره د عقیدت او خدمت پوره جذبه او د حدیث پوره شوق حاصل شوي دي او اوس دي د اعتماد قابل دي نواستاز د مخې نه پرده لرې کړه. شاگرد چه کله اوکتل نو حیران پاتې شو ځکه چه د هغه د استاذ مخ د خر مخ وو. په دې حیرانتیا باندې استاذ اوونیل چه بچي د امام نه د مونځ په ارکان کې د وړاندې کیدو نه ځان ساته (او د حدیث تعلیم او فرمان کې د شک کولو نه بچ اوسېږه) ځکه چه ما کله دا حدیث واوړیدو نو زما یقین رانغلو چه واقعه داسې کیدې شي. نوزه د امام نه مخکې لارم نوزما مخ د خر مخ جوړ شو کوم چه ته ویني. والعیاذ بالله.

الْقَصْلُ الثَّانِي

[۱۱۴۲] د امام د موافقت کولو حکم

۱۱۴۲- (۱) [۴] عَنْ عَلِيٍّ، وَمَعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ الصَّلَاةَ وَالْإِمَامُ عَلَى حَالٍ، [۳] فَلْيُصْنَعْ كَمَا يُصْنَعُ الْإِمَامُ» [۴]. وَآهَ التِّرْمِذِيُّ وَقَالَ: حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

توجه: [۱] حضرت علي رضي الله عنه او معاذ بن جبل رضي الله عنه راویان دي چې نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم وفرمایل [۲] هر کله چې په تاسو کې یو سړي (په جماعت کې) د شریکیدو دپاره، لمانځه ته راشي او ا ما په یو حالت کې وي [۳] نو څه چې امام کوي هغه ته هغسي کول پکار دي، [۴] دا حدیث

امام ترمذی رحمه الله نقل کړي دي او ويلي يې دي چې دا حديث غريب دي.

هل اللغات:- ① فَلْيُصْنَمُ: أي: فَلْيُقَدَّرْ بِهِ: هم په هغه حالت کښې دي اقتداء او کړی (که هغه په قيام کښې وي، که په رکوع کښې وي او که په سجده کښې وي).
تسهيلات:-

قوله: فَلْيُصْنَمُ كَمَا يُصْنَمُ الْإِمَامُ:

د حديث په مفهوم کښې دوه اقوال:-

① ددې حديث مبارک په شرح کښې ابن الملك رحمة الله عليه فرماني چې هر امام په مونځ ولاړ وي او يو کس ورسره شامليدل غواړي نو چې په کوم حالت کښې امام وي په هغه حالت کښې دې ورسره شامل شي، که په رکوع کښې وي او که په سجده کښې وي کله چې امام په سجده کښې وي نويعضي خلق په دې انتظار کښې وي چې کله به امام د سجدي راپورته شي چې زه ورسره شامل شم. دا صحيح نه دی. ځکه چاته څه معلوم دی چې د مونځ کومه يوه حصه د الله تعالی په نيز مقبوله ده او کومه نه ده.

② مسبق دې خپل باقي مونځ نه کوي بلکه امام سره دې شريک شي. او کله چې امام سلام واوروي نو بيا دې خپل مونځ پورا کړي. البته لاحق دې خپل هغه مونځ اول پورا کړي کوم چې دده نه تير شوې وو. بيا دې امام سره شامل شي.

د امام ترمذی قول:- امام ترمذی رحمة الله عليه فرماني چې دا حديث غريب دي او د علماء کرامو په دې باندې عمل ثابت دي. امام نووی رحمة الله عليه خپله دا نظريه پيش کړې ده چې په کوم حديث باندې د علماء کرامو عمل وي نو امام ترمذی رحمة الله عليه هغې ته صحيح وائي. والله اعلم.

[۱۱۴۳] په رکوع کښې د شريکيدو نكي رکعت پوره کيږي

۸۳۳- (۸) [۱] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "②" «إِذَا جُمِعَ إِلَى الصَّلَاةِ، وَتَمَنَّ سَجُودًا، فَاسْجُدْ ③» وَلَا تُعَدُّ وَشَيْئًا ④. وَمَنْ أَذْرَكَ رُكْعَةً فَقَدْ أَذْرَكَ الصَّلَاةَ ⑤». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

قوله: ① حضرت ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② هر کله چې تاسو په جماعت کې د شريکيدو د پاره، لمانځه ته راشئ او ما د سجدي په حالت کې وويني نو تاسو هم سجدي ته لاړ شئ ③ او هغه سجده په څه حساب کې مه لگوي ④. هو کوم سړي چې (د امام سره) رکوع وموندله نو هغه پوره رکعت وموندلو. (ابوداود).

هل اللغات:- ① لَا تُعَدُّ: أي: لَا تُحْتَسَبُ ذَلِكَ: يعنى دغه سجده د مونځ په رکعت وغيره کښې مه شميرئ.

تسهيلات:- قوله: فَاسْجُدْ وَ:

(۱) اخرجه ابوداود كتاب الصلاة/باب في الرجل يدرك الإمام ساجدا كيف يصنع؟ (رقم- ۸۹۳)

په سجده کښې ۵ امام سره ۵ شوکت حکم ۱- بعض خلق امام په سجده کښې گوري نو پخپله اودرېږي او انتظار کوي چه کله امام پاسي نومونږ به هغه سره شريک شو. په دې حديث کښې خودلې شي چه تاسو سجده ته لارښي اوشريک شني خود يوې سجده حاصلوسره دا يورکعت مه گنړني اوکه چرې رکوع ملاوشي نوبيا تاسو پوره رکعت حاصل کړو.

قوله: وَمَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً فَقَدْ أَدْرَكَ الصَّلَاةَ.

ه مذکورہ جعلی په مطلب کښې دوه اقوال ۱-

① کوم سري په پوره مونځ کښې يورکعت هم امام سره اوکړو نو هغه پوره مونځ اوکړو لهذا هغه ته به د جمع ثواب ملاو شي. په دې سره غير مقلدينو ته سخت تکليف رسي ځکه چه د فاتحه نه بغير د مقتدي مونځ هم صحيح شو او هغه ته رکعت هم ملاو شو.

② چاچه رکوع کښې شرکت اوکړو د هغه مونځ پوره شو يعنی هغه ته دا رکعت ملاو شو دلته د رکعة نه مراد رکوع ده او د صلاة نه مراد رکعت دې.

[۱۱۴۴] خلويښت ورځي د تکبير اولي سره د باجماعت مونځ کونکي د پاره زيږي

۳۳- (۹۱) وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] «مَنْ صَلَّى لِلَّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا فِي جَمَاعَةٍ [۲] يُدْرِكُ التَّكْبِيرَ الْأَوَّلَ [۳] كُتِبَ لَهُ بَرَاءَتَانِ: [۴] بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ [۵] وَبَرَاءَةٌ مِنَ الْيَقَاقِ [۶]. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

توجه ۱- حضرت انس رضی اللہ عنہ راوي دي چې نبي کریم ﷺ وفرمايل ۲ کوم سري چې تر خلويښت ورځو پورې د الله تعالی ﷻ د پاره په جماعت سره داسې مونځ کوي ۳ چې هغه تکبير اولي هم لاندې کړي ۴ نو د هغه د پاره دوه قسمه نجات ليکل کيږي ۵ ۱ يو خود دوزخ څخه نجات (خلاص) ۶ ۲ او دويم د نفاق څخه نجات. (ترمذي)

هل اللغات: ① بَرَاءَتَانِ: دا د براءة تشنيه ده أي: خلاص و نجات: خلاصی او نجات.

تسهيلات:-

قوله: أَرْبَعِينَ يَوْمًا فِي جَمَاعَةٍ:

د اربعين عدد خاص گولووجه:- دې ځانې کښې ئې د اربعين عدد ځکه خاص کړوچې انساني تخليق هم دې دوو ادوارو سره بدليږي رابديږي لکه اول نطفه، بيا ټينگې اوبه، بيا د غوښې ټکړا، په دې ټولو کښې د خلويښتو ورځو فاصله وي. تر دې کله چې دې دنيا ته راشي نو دده مور ته خلويښت ورځې نفاس وي. او دده عقل خلويښت کاله پس کامل کيږي. باقي د خلويښت عدد په باره کښې الله تعالی ته ښه معلومات دي.

قوله: يُذْرِكُ التَّكْبِيرَةَ الْأُولَى:

د تكبير اولی په تعريف كېني مختلف الاول، -

① تكبير اولی نه مراد تكبير تحریمه دي.

② ركوع كېني امام سره شاملیدل مراد دی.

③ قرات شروع كیدو نه وړاندې امام سره شاملیدل مراد دی.

④ تكبير اولی د سبحانك اللهم د ختمیدو نه وړاندې وړاندې شاملیدل مراد دی.

د راجع قول تعیین: - راجع قول اولنې دي د داسې كس دپاره دوه فضيلتونه دي. ① جهنم

نه نجات ② نفاق نه براءه.

نفاق مخفه د براءت دوه مطلبونه: -

① نفاق خفه د براءه مطلب دا دي چې الله تعالى به دي د منافقانو د عمل نه په خپل حفظ

وامان كېني لری ده ته به اخلاص نصیب كړی. د حشر نشر عذاب نه به ورته نجات ور كړی او

د ایمان په حالت كېني به ورته مرگ راشی.

② دا كس به د منافقانو په شان نه شی حاضرولي. (إِنَّ الْمُتَّقِينَ إِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَاتِلًا ۖ كُلَّهُ

چې منافقان مونځ دپاره اودرېږی نو سست پست اودرېږی، ددي نه ده ته حفاظت ملاو شی.

[۱۱۴۵] د جماعت رالاندې كولو كوشش كولو د جماعت ثواب ملاویدل

۳۵- (۱۰) [۱۰] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ وُضوءَهُ [۳] ثُمَّ رَأَى قَوْجَدَ النَّاسِ قَدْ صَلَّوْا [۴] أَعْطَاهُ اللَّهُ مِثْلَ أُخْرٍ مَنْ صَلَّاهَا، وَحَضَرَهَا [۵] لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أَجْرِ هِمِّ شَيْئًا» [۶]. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتَّيَمِيُّ.

قو جمعه: ① ابوهريره راضي دي چې نبی كريم ﷺ وفرمايل ② كوم سړي چې اودس

و كړو او ښه يعنې پوره شرائط او آداب او د زړه د حضور سره، اودس نې و كړو ③ بيا

(مسجد ته) لاړلو هلته يې وليدل چې خلقو مونځ كړي دي ④ نو الله تعالى ⑤ هغه ته د

هغه مونځ كونكو برابر ثواب عطا كوي چې هغوي هلته په جماعت كې حاضریدو سره

مونځ كړي و ⑥ او هغه ته د نورو په شان ثواب ور كولو سره د نورو (يعنې په جماعت كې د

حاضریدونكو) په ثواب كې هيڅ كمې نه كيږي، ابو داود نسايي.

هل المصاحف: - ① رَأَى: ذَهَبَ إِلَى الْمَسْجِدِ: لاړلو مسجد ته. ② لَا يَنْقُصُ: نه كموی (يعنې كموالي نه

راولی په ثواب دهغوی كېني).

(۱) اخرجه ابو داود كتاب الصلاة/باب فمن خرج يريد الصلاة فسبق بها (رقم- ۵۶۴) والنسائي كتاب الإمامة/باب حد

إدراك الجماعة (رقم- ۸۵۵)

تسهيلات:-

بُوبه: أَغْطَاةُ اللَّهِ مِثْلُ أَخْبَرَمَنْ صَلَّاهَا:

ه جمعی په نیت جمات ته د تلو حکم:- د حدیث پاک حاصل دادې چې کوم کس په دې نیت د کور نه اووتلو چې جمعی سره مونځ اداکړم. کله چې جمات ته اورسیدو، وې کتل چې جمعه شوې ده. نوالله تعالی به هغه ته د جمعی ثواب ورکړی. دا صورت په هغه وخت کښې دې چې کله هغه د کور نه په وخت وتلې وی. او په قصد سره نې ناوخته کړی نه وی بلکه اتفاقی طور سره داسې شوی وی. یا ورته وخت کښې اندازه لگولو کښې غلطی شوی وی.

بُوبه: لَا يَنْفَعُ ذَلِكَ مِنْ أَجُورِهِمْ شَيْئًا:

کوم مونځگذار روستو راشی او هغه ته کوم ثواب ملایږی نو د نورو مونځگذارو ثواب کښې به څه کمې نه رازی بلکه الله تعالی به په خپل فضل سره هغه ته هم ثواب ورکړی.

[١١٤٦] د جماعت فضیلت

١١٤٦- (١) «وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [١] جَاءَ رَجُلٌ وَقَدْ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: [٢] أَلَا رَجُلٌ يَتَصَدَّقُ عَلَيَّ هَذَا أَفِيصَلِّيَ، مَعَهُ؟ [٣] فَقَامَ رَجُلٌ فَصَلَّى مَعَهُ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ.

توجه: ١) ابو سعید خدری رضی اللہ عنہ فرمایي [١] چې (یوه ورځ) په مسجد کې یو سړي داسې وخت راوړسیدو چې نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مونځ کړي وو حضور صلی اللہ علیہ وسلم (هغه سړي لیدو سره) وفرمایي آیا داسې څوک نشته چې ده ته د الله په لار کې (صدقه) ورکړي [٢] نو یو سړي (د حضور صلی اللہ علیہ وسلم دا ارشاد اوریدو سره) ودریدلو او هغه د هغه سړي سره مونځ وکړو. (ترمذي، ابوداؤد)

هل اللغات:- ① يَتَصَدَّقُ: أي: يَتَفَضَّلُ عَلَيْهِ: دا د صدقه کولو په معنی کښې دی دلته احسان کول مراد دی.

تسهيلات:- بوبه: وَقَدْ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ:

د مونځ مصداق:- یعنی نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم مونځ ورکړې وو اوس دانه ده معلومه چه کوم یو مونځ وو. ائمه احناف فرمائی چه د مازیگر او ماښام نه علاوه بل یو مونځ وو ځکه چه د مازیگر نه پس نفل کول جائز نه دی او په ماښام کښې درې رکعت نفل کول په شریعت کښې معهود نه دی.

نوله: **الْأَرْجُلُ يَتَصَدَّقُ عَلَى هَذَا:**

د جماعت موقع ورکولو ته د صدقې نوم ورکولو وجه: علامه مظهر رحمته الله علیه فرماني چه دې عمل ته صدقه ځکه ونيلې شوې ده چه که چرې دې سړی ځان له مونځ کولې نو ده ته به د جمع ثواب نه ملاوېدل. کله چه هغه جمع سره مونځ اوکړو نو لکه د جمع موقع ورکونکي کس په ده باندې احسان اوکړو چه د يو په ځاني د ۲۴ زياتي مونځونو ثواب هغه ته ملاو شو.

د مفترض په متفل پسې د اقتداء په حکم کښې مذهب:

① دامام شافعی رحمه الله مسلک دا دې چې د مفترض په متفل پسې اقتداء جائز ده.

② احناف فرماني چې د مفترض په متفل پسې اقتداء صحيح نه ده.

داوول فریق دلیل: - زير بحث حديث د دوی مستدل دې ځکه چې دلته دغه سړی سره يو ځاني جمع کونکې ابو بکر صدیق رضي الله عنه او حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه خپل مونځ کړې وو نو معلومه شوه چې د مفترض په متفل پسې اقتداء جائز ده.

داوول فریق د دليل دوه جوايونه: -

① دا د هغه وخت خبره ده کوم وخت چه دوه ځل فرض کول جائز وو.

② دلته امام ابوبکر رضي الله عنه نه وو بلکه هغه سړې پخپله امام وو چه د چا نه مونځ پاتې شوې وو. ملا علی قاري رحمته الله علیه فرماني چه د اختلاف نه د وتلو صورت هم دغه دې په بل صورت کښې اختلاف دې نوبهتر هم دغه ده چه په دې صورت باندې د حديث حمل کړې شی په کوم کښې چه اختلاف نه وی بلکه اتفاق وی.

د دويم فریق دلیل: - دويم فریق وائی چې مقتدی افضل دې او امام مفضول دې. او امام د مقتدی د مونځ ضامن دې. لکه حديث کښې چې راغلی دی «الامام ضامن» نو متنفلی د مفترض د مونځ ضامن نشی جوړېدې. که چې په درجه کښې ترې متنفل ښکته ده.

نوله: **فَقَامَ رَجُلٌ فَصَلَّى مَعَهُ:**

دلته په اختصار سره د جماعت ثانيه حکم بيانولې شی.

د دويمې جمعي مختلف صورتونه: -

① علما فرماني چه که د لارې يا بازار جماعت وی او د هغې دپاره څوک امام مقرر نه وی نو دويمه جمع او دیرې جمعي اتفاقاً جائز دی.

② که چرې امام راتب اومتعين موجود وی او هغه په جمع مونځ ورکړې وی. دې نه پس يو څو کسان راجمع شو او تداعي سره په شان د اول مونځ د گنړې نې دويمه جمع اوکړه نو دا د ټولو فقهاؤ په نيز مکروه دی.

③ اوس که چرته تداعي هم نه وی په اول ځاني کښې هم جمع نه وی، گنړه هم نه وی او خلق ټول مقامي وی نو په دې صورت کښې اختلاف دې.

په دريم صورت کښې د جماعت ثانيه په حکم کښې مذهب:-

① جمهور فقهاء فرماني چه په دې آخري صورت کښې هم دويمه جمع مکروه ده

② امام احمد بن حنبل رحمه الله او صاحبين فرماني چه دا بغير ذکر اهرات نه جائز ده.

د اول فريق دليل ۱- داسې د دويمې جمع عادت جوړول د جماعت د غرض دپاره مَقُوت دي ځکه چه په يوه جمع کښې د ټولو رايوځاني کيدلو سره د اسلام شان او شوکت، اتفاق واتحاد مظاهره کيږي. بل حضور پاک ﷺ د فوت شوي مونځ قضاء په کور کښې کړې ده په جمات کښې په جمع سره نه ده کړې.

د اول فريق د دليل جواب:- د جواز او عدم جواز اصل بحث فرائض کښې دې اود زير بحث حديث تعلق فرائض سره نه بلکه دا متنفل جماعت وو ځکه چه حضرت ابوبکر رضي الله عنه فرض اول کړې وو.

الْفَصْلُ الثَّالِثُ

[۱۱۴۷] د نبی علیه السلام د وفات په مرض کښې د حضرت ابوبکر رضي الله عنه د امامت واقعه

۱۱۴۷- (۱) [۱۱۲] «عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: [۲] دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ، فَقُلْتُ: [۳] أَلَا تُخْبِدُنِي عَنْ مَرَضِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ [۴] قَالَتْ: بَلَى، ثَقُلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: "أَصَلَّى النَّاسُ؟" [۵] فَقُلْنَا: لَا يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَهُمْ يَنْتَظِرُونَكَ. [۶] فَقَالَ: "صُعُوبِي مَا فِي الْخُصْبِ"،

توجه: ① عبید الله ابن عبد الله فرمائي ② چې (یوه ورځ) زه د مؤمنانو د موربي بي عائشي صديقي رضي الله عنه په خدمت کې حاضر شوم او هغې ته مي عرض وکړو ③ چې ماته به د نبی کریم ﷺ د بيماري حال بيان نه کړي؟ (چې په هغې کې حضور ﷺ په آخري ځل مونځ کولو د پاره مسجد ته تشریف وړي وو) ④ بي بي عائشي صديقي رضي الله عنه و فرمايل چې هو (ولي نه واوره چې کوم وخت حضور ﷺ زيات بيمار شونو (د لمانځه په وخت يې) پوښتنه وکړه چې آيا خلقو مونځ کړي دي؟ ⑤ مونږ اوويل اوس پورې يې لاته دي کړي يا رسول الله ﷺ خلق ستاسو انتظار کوي؟ ⑥ (دي اوریدو سره) حضور ﷺ و فرمايل (ښه) دي زما د پاره به لگن کې اوبه کيږدي

هل اللغات:- ① ألا تخبدينی: آيا تاسوبه بيان نه کړئ ماته يعنی بيان کړئ راته، ② ثقل: أثقل مرضه: بيمار شو او کمزوري شو. ③ صعبا: دا د وضع نه د امر صيغه ده، کيږدئ راته، ④ الخصب: اى فيه البركن وهى (جاءه ثقل فيها الثياب: خاڼک، لگن يعنی تې کوم کښې چه جامې وينځلې کيږي.

۱) اخرجه البخاري في كتاب الاذان / باب: انما جعل الإمام ليؤتم به (رقم- ۶۸۷) ومسلم في كتاب الصلاة / باب النهي عن مبادرة الإمام بالكبير وغيره (رقم- ۹۵ - ۶۱۸) والنسائي كتاب الإمامة / باب الالتزام بالإمام يعلى قاعدة (رقم- ۸۳۴)

قَالَتْ: فَفَعَلْنَا، فَأَعْتَسَلَ ۱۰ فَذَهَبَ لَيْتُوهُ ۱۱ فَأَلْحَمَ عَلَيْهِ، ثُمَّ أَقَاتُ ۱۲ فَقَالَ: "أَصْلَى النَّاسُ؟" فَقُلْنَا: لَا هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ۱۳ قَالَ: "ضَعُوا لِي مَاءً فِي الْبُخْصَبِ" ۱۴ قَالَتْ: فَقَعْدَ فَأَعْتَسَلَ ۱۵ ثُمَّ ذَهَبَ لَيْتُوهُ فَأَلْحَمَ عَلَيْهِ، ثُمَّ أَقَاتُ، فَقَالَ: "أَصْلَى النَّاسُ؟" فَقُلْنَا: لَا هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ ۱۶ قَالَ: "ضَعُوا لِي مَاءً فِي الْبُخْصَبِ" ۱۷ فَقَعْدَ فَأَعْتَسَلَ ۱۸ ثُمَّ ذَهَبَ لَيْتُوهُ ۱۹ فَأَلْحَمَ عَلَيْهِ، ثُمَّ أَقَاتُ، فَقَالَ: "أَصْلَى النَّاسُ؟" فَقُلْنَا: لَا هُمْ يَنْتَظِرُونَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ.

توجهه: ۱۰ بی بی عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا فرمائی کہ مونہ پہ لگن کی اوبہ کینودلی نو حضور ﷺ غسل وکرو ۱۱ او غوبستل بی چہ اودریبی ۱۲ خود کمزوری پہ وجہ، حضور ﷺ بی ہوش شو کوم وخت چہ پہ ہوش کی راغی ۱۳ بی بی و فرمایا آیا خلقو مونخ کړي دي؟ مونہ اوویل اوس پوری بی لاته دې کړې خلق ستا منتظر دي یا رسول اللہ ﷺ، حضور ﷺ و فرمایا پہ لگن کی اوبہ کیردي ۱۴ بی بی عائشه رضی اللہ تعالیٰ عنہا فرمائی کہ مونہ پہ لگن کی اوبہ کینودلی نو حضور ﷺ غسل وکرو ۱۵ او غوبستل بی چہ ودریبی خو بیہوشه شو ۱۶ چہ ہوش کی راغی نو بی بی پوښتنه وکړه چہ آیا خلقو مونخ کړي دي؟ ۱۷ مونہ عرض وکړو چہ نه خلق ستا منتظر دي یا رسول اللہ ﷺ، حضور ﷺ و فرمایا پہ لگن کی اوبہ کیردي ۱۸ مونہ چہ اوبہ کینودلی نو حضور ﷺ کیناستلو او غسل بی وکړو بی چہ پاخیدل بی و غوبستل ۱۹ نو بیہوشه شو چہ پہ ہوش کی راغی نو وي فرمایا آیا خلقو مونخ کړي دي؟ ۲۰ مونہ عرض وکړو چہ نه خلق ستا منتظر دي یا رسول اللہ ﷺ

هل اللغات: ۱۰ لَيْتُوهُ: أَنَّى: يَقُومُ: چہ اودریبی. ۱۱ فَأَلْحَمَ: بی ہوشی پری راغله یعنی اندامونہ حرکت پریخودلو. ۱۲ أَقَاتُ: پہ ہوش کښی راغی.

وَالنَّاسُ عَكُوفٌ فِي الْمَسْجِدِ ۱۰ يَنْتَظِرُونَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِصَلَاةِ الْوُضَاءِ الْآخِرَةِ ۱۱ فَأَرْسَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى أَبِي بَكْرٍ بِأَنْ يَصِلَ بِالنَّاسِ ۱۲ فَأَتَاهُ الرَّسُولُ، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْمُرُكَ أَنْ تَصِلَ بِالنَّاسِ ۱۳ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ: وَكَانَ رَجُلًا رَقِيقًا: يَا عُمَرُ! صَلِّ بِالنَّاسِ ۱۴ فَقَالَ لَهُ عُمَرُ: أَنْتَ أَحَقُّ بِذَلِكَ، فَصَلَّى أَبُو بَكْرٍ تِلْكَ الْأَيَّامَ.

توجهه: ۱۰ او خلق پہ مسجد کی ناست وه ۱۱ د ماسخوتن د لمانخه د پاره د حضور ﷺ انتظار بی کولو ۱۲ نور رسول اللہ ﷺ یو کس حضرت ابوبکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ و لیرلو چہ هغه خلقو ته مونخ وکړي ۱۳ نو هغه قاصد هغه ته راغی ورته بی اوویل ستا د پاره د حضور ﷺ دا ارشاد دي چہ ته خلقو ته مونخ وکړي ۱۴ حضرت ابوبکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ یو نرم زړي سړي وو (دي اوریدو سره) حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ ته بی اوویل چہ عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ ته خلقو ته مونخ وکړه (ځکه چہ زه خود حضور ﷺ په خای ودریدل برداشت کولي نشم) ۱۵ لیکن حضرت عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ و فرمایا چہ دې (عظیمی مرتبی) د ټولو څخه زیات اهل ته بی نو حضرت ابوبکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ په هغه ورځو کی (یعنی د حضور ﷺ د مرض په ورځو کی) خلقو ته اولس لمونځونه وکړل.

هل اللغات: ⑤ عُرِفَ: أي: عَاكِفُونَ مُقِيمُونَ: ناست دی انتظار کوی. ⑥ الرَّسُولُ: یعنی قاصد، استاذی. ⑦ رَقِيقًا: أي: رَقِيقَ الْقَلْبِ: نرم زړه والا.

⑧ ثُمَّ انَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَجَدَ فِي نَفْسِهِ خِطَّةً ⑨ وَخَرَجَ بَيْنَ رَجُلَيْنِ أَحَدُهُمَا الْعَبَّاسُ لِصَلَاةِ الظُّنْبِ، ⑩ وَأَبُو بَكْرٍ يُصَلِّي بِالنَّاسِ، ⑪ فَلَمَّا رَأَاهُ أَبُو بَكْرٍ ذَهَبَ لِيَتَأَخَّرَ، ⑫ فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَن لَّا يَتَأَخَّرَ ⑬ قَالَ: "أَجْلِسَانِي إِلَى جَنْبِهِ" فَأَجْلَسَاهُ إِلَى جَنْبِ أَبِي بَكْرٍ ⑭ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَاعِدٌ،

توجه: ① بيا هر کله چې (یوه ورځ) حضور ﷺ په خپل مرض کې لپ شان تخفیف محسوس کړ ② نو د دوو سړو په مدد چې په هغې کې یو حضرت عباس رضی الله عنه وو دما سپڅلین د مانځه د پاره (مسجد ته) یې تشریف یووړ ③ حضرت ابوبکر رضی الله عنه خپلو ته مونځ ورکولو ④ په دې کښې یې د حضور ﷺ د تشریف راوړلو کښه یاري (کښارې) محسوس کړو نو د وروسته کیدو اړاده یې وکړه ⑤ حضور ﷺ د اشارې په ذریعه د وروسته کیدو څخه منع کړو ⑥ او هغه دواړو ته یې (چې) د هغوی په سهاره حضور ﷺ مسجد ته راغلي وو وفرمایل چې ما د ابوبکر رضی الله عنه په خوا کې کښوئ نو هغوی حضور د حضرت ابوبکر رضی الله عنه په خوا کې کښولو ⑦ حضور ﷺ کښاستلو (مونځ یې ورکړ)

هل اللغات: ⑧ خِطَّةٌ: أي: قُوَّةٌ وَزَالَ بَعْضُ الْمَرَضِ: بیماری کښې نې کمی راغله او څه قوت نې محسوس کړو. ⑨ فَأَوْمَأَ: أي: أَشَارَ: اشاره نې اوکړه.

⑩ وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: فَذَخَلْتُ عَلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ ⑪ فَقُلْتُ لَهُ: أَلَا أَعْرَضُ عَلَيْكَ مَا حَدَّثَنِي عَائِشَةُ مِنْ مَرَضِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ ⑫ قَالَ: هَاتِي، فَعَرَضْتُ عَلَيْهِ حَدِيثًا قَمَا أُنْكِرُ مِنْهُ شَيْئًا، ⑬ غَيْرَ أَنَّهُ قَالَ: أَسَمِعْتَ لَكَ الرَّجُلَ الَّذِي كَانَ مَعَ الْعَبَّاسِ؟ ⑭ قُلْتُ: لَا، قَالَ: هُوَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ① حضرت عبید الله (د دي حدیث راوي) وايي چې ما (د بي بي عائشې رضی الله عنها) څخه دا حدیث اوریدو سره، حضرت عبد الله ابن عباس رضی الله عنه ورغلم ② او هغه ته مي اوویل چې آیا زه تاسو ته هغه حدیث بیان نه کړم چې ما د بي بي عائشې رضی الله عنها څخه د حضور ﷺ د بيماري په باره کې اوریدلي دي؟ ③ حضرت ابن عباس رضی الله عنه وفرمایل چې هو بیان یې کړه نو ما د هغه په مخکې د بي بي عائشې رضی الله عنها حدیث بیان کړو ابن عباس رضی الله عنه په هغې کې د هېڅ خبرې څخه انکار ونه کړي ④ البته دا یې وفرمایل چې بي بي عائشې رضی الله عنها تا ته د هغه بل سړي نوم بیان کړي دي چې د حضرت عباس رضی الله عنه سره وو ⑤ ما اوویل نه، نو ابن عباس رضی الله عنه اوویل چې هغه حضرت علي رضی الله عنه وو، (بخاري، مسلم)

هل اللغات: ⑥ أَعْرَضَ: وړاندې کړم، بیان کړم، ⑦ هَاتِي: بېغی اخيږ: راوړاندې کړه. بیان کړه، ⑧ أَسَمِعْتَ: آیا نوم نې درته بیان کړې دي؟ (د هغه بل سړي).

تسهيلات: - بونه: فَأَجْلَسَ عَلَيْهِ:

[٢٩/٤٥] بَابُ مَنْ صَلَّى صَلَاةَ مَرَّتَيْنِ

دوه ځله د مونځ كولو بيان

خلاصه الباب :-

فيه تسعة احاديث مشتملة على اربع مسائل:

- ① ثبوت الصلوة مرتين: ١، ٢.
- ② الحكم بالشركة في الجماعة بعد الصلوة منفرداً وفضلها: ٣، ٤، ٥، ٦، ٧.
- ③ النهي عن الصلوة مرتين: ٨.
- ④ النهي عن الشركة في الجماعة في بعض الأوقات بعد أداء الصلاة منفرداً: ٩.

په باب كښې د درې مسئلويان :-

- ① چه سړی په کور کښې کوم مونځ کړې دې هغه مونځ به په فرض کښې شميرلې شي که په فرض کښې به نه شي شميرلې کوم چه دې سړی په جمات کښې جمع سره کړې دې. ددې خبرويان په دې باب کښې راتلونکو احاديثو کښې راتلونکې دې
- ② چه يوسړی په کور کښې فرض او کرل جمات ته راغلو نووئى کتل چه جمع ولاړه ده. داسې سړي په دې جمع کښې شريکيدوسره مونځ کولې شي که نه؟ يوه دامسئله شوه
- ③ چه مونځ گذار به کوم يومونځ فرض گرځوی او کوم به نفل گرځوی.

الفصل الأول

[١١٥٠] حضرت معاذ رضی الله دوه ځله مونځ ولې او کړو؟

١١٥٠- (١) [١] «عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: كَانَ مُعَاذُ بْنُ جَبَلٍ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ٢ ثَمَّ يَأْتِي قَوْمَهُ فَيُصَلِّي بِهِمْ ٣. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: ١] جابر رضي الله عنه فرمايي چې معاذ ابن جبل رضي الله عنه به (مخکي خو) د نبي کریم صلي الله عليه وسلم سره مونځ وکړل ٢] بيا به خپل قوم ته راغې هغوی ته به يې مونځ ورکولو. (بخاري، مسلم)

تسهيلات :-

نوله: ثَمَّ يَأْتِي قَوْمَهُ فَيُصَلِّي بِهِمْ:

د مفترض په متنفل پسې د التداء د جواز دليل :- حضرت معاذ رضي الله عنه يقبلاً دوه ځل مونځ

(١) اخرجه البخاري في كتاب الاذان/ باب إذا صلى ثم أم قوما (رقم-٧١١) و باب إذا طول الإمام. وكان للرجل حاجة. فخرج فصلى (رقم-٧٠٠) وسلم كتاب الصلاة/باب القراءة في العشاء (رقم-١٨٠) - (٤٦٥) وابوداود كتاب الصلاة/باب في تخفيف الصلاة (رقم-٧٩٠) والنسائي كتاب الافتتاح/باب القراءة في العشاء الآخرة يسبح اسم ربك الأعلى (رقم-٩٩٧) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة. والسنة فيها/باب القراءة في صلاة العشاء (رقم-٨٢٦)

کړې دي. د ماسخوتن مونځ ئی حضور پاک ﷺ سره کړې دي اوبیا راغلو خپل قوم ته ئی د ماسخوتن مونځ ورکړو. دې حدیث سره بل حدیث کښې تصریح ده چه دویم مونځ د هغه دپاره نفل جوړ شو. دې نه معلومه شوه چه حضرت معاذ رضی الله عنه متنفل وو او قوم مفترض وو او متنفل پسې مونځ ادا کړې شوې دي. ددې مسئلې په جواز او عدم جواز کښې د فقهاو سخت اختلاف دي لیکن دې نه مخکښې باب القراءة فی الصلوة ددې تفصیل تیر شوې دي [۱۱۵۱] د جماعت ثانیه حکم

۱۱۵۱- (۳) [۱۲] وَعَنْهُ، قَالَ: «كَانَ مُعَاذُ يُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعِشَاءَ ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى قَوْمِهِ فَيُصَلِّي بِهِمُ الْعِشَاءَ» وَهِيَ لَهُ نَافِلَةٌ. «رَوَاهُ.

توجه: [۱] جابر رضی الله عنه فرمایي چې معاذ ابن جبل رضی الله عنه به د ماسخوتن مونځ (مخکي خو) د نبی کریم ﷺ سره کولو بیا به خپل قوم ته راغي او هغوی ته به یې د ماسخوتن مونځ ورکولو او هغه به د هغه د پاره نفل وو، «بیهيقي، دارقطني» تسهيلات:-

نوت:- د دې حدیث سره متعلقه چې کومه مسئله ده هغه اقتداء د مفترض په متنفل پسې، ددې تفصیل وړاندې په باب القراءة فی الصلوة کښې تیر شوې دي.

الفصل الثاني

[۱۱۵۲] د فرض څخه روسته د نفل په حیثیت سره په جماعت کښې شرکت کول

۱۱۵۲- (۳) [۱۳] عَنْ يَزِيدَ بْنِ الْأَسودِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى، فَصَلَّيْتُ مَعَهُ صَلَاةَ الصُّبْرِ فِي مَسْجِدِ الْخَيْفِ، فَلَمَّا قَضَى صَلَاتَهُ وَأَعْرَفَ، فَإِذَا هُوَ بِرَجُلَيْنِ فِي آخِرِ الْقَوْمِ لَمْ يُصَلِّيَا مَعَهُ» قَالَ: «عَلَى يَوْمَا» [۱۴] لَمْ يَأْتِيَا بِمَا تَرَعَدُ فَرَأَيْتُهُمَا. [۱۵] فَقَالَ: «مَا مَنَعَكُمَا أَنْ تُصَلِّيَا مَعَنَا؟»

توجه: [۱] يزيد ابن اسود رضی الله عنه فرمایي چې زه د نبی کریم ﷺ سره په حج (حجة الوداع) کې شریک وم [۲] په هغه موقع یوه ورځ، ما د حضور ﷺ سره په مسجد خیف کې د سحر مونځ وکړو [۳] کوم وخت چې حضور ﷺ د لمانځه څخه فارغ شو [۴] نو څه گوري چې دوه سړي د جماعت په آخر کې ناست دي چې هغوی د حضور ﷺ سره مونځ نه وو کړي [۵] حضور ﷺ (د هغوی په لیدو سره)، خلقو ته وفرمایل دا دواړه ماته راوړلی [۶] هغه دواړه د

(۱) أخرجه البخاري في كتاب الاذان/ باب إذا طول الإمام، وكان للرجل حاجة، فخرج فصلی (رقم- ۷۰۱) و باب إذا طول الإمام، وكان للرجل حاجة، فخرج فصلی (رقم- ۷۰۰) ومسلم في كتاب الصلاة/ باب أمر الأئمة بتخفيف الصلاة في تمام (رقم) ۱۸۶ - (۴۶۸)

(۲) أخرجه ابوداود كتاب الصلاة/ باب فيمن صلى في منزله ثم أدرك الجماعة يصلي معهم (رقم- ۵۷۵) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/ باب ما جاء في الرجل يصلي وحده ثم يدرك الجماعة (رقم- ۲۱۹) والنسائي كتاب الإمامة/ باب إعادة الفجر مع الجماعة لمن صلى وحده (رقم- ۸۵۸)

حضور ﷺ په خدمت کې په داسې حال کې حاضر کړي شو چې (د حضور ﷺ د هيبت په وجه) د هغوی د اوږو غوښه ريږدله [۸] حضور ﷺ د هغوی څخه پوښتنه وکړه چې تاسو زمونږ سره د لمانځه کولو څخه کوم شي منع کړي وي؟

هل اللغات: ① الحَرْفُ: أي: الصَّرْفُ: راوگرځيدو، ② عَلَيَّ يَهَيَا: دا اسم فعل دي، أي: التَّوَضُّعُ يَهَيَا وَأَخْفِرُ يَهَيَا: دواړه ماته راولی، حاضرني کړی ماته، ③ تُرْعَدُ: أي: تُحْرَكُ: ريږدلي (دا کنایه ده د ويرې او اضطراب نه)، ④ قَرَأْتُمُنَا: د فريضة جمع ده، وَهِيَ الْخُتْمَةُ الَّتِي بَيْنَ جَنْبِ الدَّابَّةِ وَكَيْفِيَّتِهَا: د اوږو او اړخ په مينځ کښي غوښي ته وانی.

① فَقَالَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنَّا كُنَّا قَدْ صَلَّيْنَا فِي رَحَالِنَا ② قَالَ: "فَلَا تَفْعَلَا، إِذَا صَلَّيْتُمَا فِي رَحَالِكُمَا ③ ثُمَّ أَتَيْتُمَا مَسْجِدَ جَمَاعَةٍ فَصَلَّيْتُمَا مَعَهُمَا ④ فَإِنَّهَا لَكُمَا نَافِلَةٌ" ⑤ رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ.

توجه: ① هغوی عرض وکړو چې یا رسول الله ﷺ مونږ په خپل مکان کې مونځ کړي وو ② حضور ﷺ ورته وفرمایل بیا داسې مه کوئ که تاسو په خپل مکان کې مونځ کړي وي ③ او هغه مسجد ته راشئ چرته چې جماعت کيږي نو د خلقو سره هم مونځ وکړئ ④ دا مونځ به ستاسو د پاره نقل شی. (ابوداؤد، نسائي)

هل اللغات: ⑤ رَحَالًا: أي: مَنَازِلًا: په خپلو کورونو کښي.

تسهيلات:

نوله: فَإِنَّهَا لَكُمَا نَافِلَةٌ:

د انفرادي مونځ کولو څخه روسته په جماعت کښي د شريکيدو په حکم کښي مذاهب:-

لکه څنگه چې مخکښې ليکلې شوی دی چې په دې مقام باندې هره مسئلې دی. اول مسئله دا چې يو سړی مثلاً په کور کښي مونځ اوکړو او جماعت ته په راتلو سره هغه جمع اوليدله اوس هغه په جمع کښي بغير د څه تأمل شامل شی که څه اوکړي؟ په دې کښي د فقهاؤ اختلاف دي.

① د امام شافعي رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمه الله په نيز دا سړي په پنځوواړو مونځونو کښي شامليدې شی دا د هغه نفل مونځ دي. د سحر، ماسپښين، مازيگر، ماښام او ماسخوتن هر مونځ کښي دا سړي د نفل کولو په غرض سره شامليدې شی.

② امام مالک رحمه الله فرماني چې داسې سړي د ماښام په مونځ کښي د نفل کولو په غرض سره نه شی شامليدې باقي څلورو مونځونو کښي شامليدې شی. بعضي علماء د امام مالک رحمه الله مسلک هم دا ښانی چې سحر او ماښام دواړو کښي شامليدل صحيح نه دی.

③ ائمه احناف فرماني چې داسې سړي د نفل کولو په غرض سره صرف د ماسپښين او ماسخوتن په مونځ کښي شامليدې شی باقي سحر، مازيگر او ماښام کښي شامليدې نه شی.

۵ اول فریق دلیل :-

زیر بحث ذی‌بید بن الاسود رضی اللہ عنہ حدیث د دوی مستدل دی. په دې کښې تصریح دې چه د منی مسجده خیف کښې حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم د سحر مونځ کښې دوو کسانوته په جمع کښې د شرکت تعلیم ورکړو او وئی فرمائیل چه دا دویم مونځ کوم چه په جمع سره کړې دې دا ستاسو دپاره نفل دی. دا حدیث په خپله مدعا باندې ډیر واضح دلیل دی.

د اول فریق د دلیل جوابونه :-

① ډیره ممکنه ده چه دا د هغه وخت خبره وی کله چه په یو وخت کښې دوه خل د فرض مونځ کولو اجازت وو.

② دا هم ډیره ممکنه ده چه دا جواز د هغه زمانې سره متعلق وی کله چه د سحر او مازیگر د مونځ نه پس د نفل کولو ممانعت حکم نه وو راغلې.

③ دلته د مبیح او محرم مسئله ده او د مبیح او محرم چه کله مقابله راشی نو ترجیح محرم ته ورکولې شی لهذا احتافو محرم ته ترجیح ورکړې ده.

د دویم فریق دلیل :- بعضی روایاتو کښې "الا المغرب" الفاظ دی کوم چه موطا مالک کښې موجود دی. دې نه علاوه په نورو مونځونو کښې د عام اجازت د روایاتو نه هغه استدلال کوی د مابینام په وخت کښې دویم فریق هسې هم د دریم فریق یعنی احتافو سره دې نو جواب ته څه ضرورت نشته البته په نورو مونځونو کښې د اول فریق دلیل په جواز کښې د دوی دلیل هم دې د دې وجې د اول فریق د مستدل نه چې کوم درې جوابونه ذکر شوی دی. بعینها هم هغه جوابونه د دویم فریق د دلیل نه هم ده.

د دویم فریق دلائل :-

① د سحر او مازیگر د مونځونو نه پس نفل کول د متواتر احادیثو په رنړا کښې ممنوع دی او په دغه ممانعت کښې هیڅ شبه یا ابهام نشته او ممانعت عام دې. لهذا په کور کښې د مونځ کولونه پس سحر او مازیگر کښې د نفل کولو نه عام متواتر احادیثو مخالفت لازم راځی. او په مابینام کښې خو هم یو "الا المغرب" استثناء ده د کوم نه چه ممانعت ثابت دې.

② چه کوم سرې د مابینام نفل کوی نو یا به امام سره سلام گرځوی نو درې رکعت نفل به جوړشی او درې نفل په اسلام کښې معهود او معروف نه دی. او که دا سرې پاسی او نوریو رکعت ورسره ملاؤ کړی څلور رکعت نفل جوړ کړی لکه څنگه چه شوافع فرمائی نو په دې سره د امام مخالفت لازم راځی کوم چه منع دې.

③ حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما اثر پخپله په مشکوة کښې د دې باب آخره کښې حدیث نمبر ۹ کښې راتلونکې دې د کوم الفاظ چه داسې دی: «من صلى المغرب والصبح ثم ادركهما مع الإمام فلا يعدلها»، «رواه مالك»

انفراداً او جماعة مونخ کنبې کوم فرض حسابیږي په دې کنبې مذاهب:-

دلته دویمه مسئله داده چه که چرې فرض کونکی سرې راشی جمع سره مونخ اوکړی نو آیا اولنې مونخ به په فرض کنبې شمیرلې کیږي که دویم مونخ به فرض شمیرلې کیږي؟ کوم یو مونخ هم چه فرض او شمیرلې شی نو دویم به نفل شمیرلې کیږي.

① په دې کنبې د شوافعو حضراتو یو قول دادې چه د تعین نه بغیر یو فرض دې او دویم به نفل جوړشی. دویم قول دادې چه دواړه به فرض شمیرلې کیږي. دریم قول دادې چه اول مونخ به فرض وی او دویم به نفل جوړیږي. هم دا د شوافعو په نیز مختار هم دی.

② انچه احناف فرمائی چه رومې مونخ به فرض شمیرلې کیږي او دویم مونخ به نفل جوړیږي لکه څنگه چه د شوافع مختار قول دې.

د احنافو په دلیل او تائید کنبې هغه ټول روایات دی په کوم کنبې چه دویم مونخ ته صراحت سره نفل وئیلې شوې دي. "فإنها لك نافلة" دې سرې ته به د جمع ثواب ملاویږي او نفل به ملاؤ شی. باقی فرض مخکښې شوی دی

د مسئله الباب حکم په الله تعالی باندې پریخودل:- هسې دا مسئله مغیباتو سره تعلق لری چه په آخرت کنبې به څه کیږي. په دې وجه دا د الله تعالی په رضا باندې پریخودل پکار دی. لهذا دا بحث په دنیا کنبې هډو چیرل نه دی پکار لکه چه د ابن عمر رضی الله عنهما حدیث نمبر ۷ کنبې راغلی دی هغوی د چا نه تیوس اوکړو چه زه کوم یو مونخ فرض جوړ کړم. نو هغوی ورته په جواب کنبې افرمائیل چه دا ستا کار نه دې بلکه دا د الله تعالی په رضا باندې دې هغه چه کوم نه فرض جوړول غواړی جوړ به کړی.

قوله: تَرَعَدُ: دا د رعد نه د رچیدو په معنی کنبې دي.

الفصل الثالث

[۱۱۵۲] د حضرت محجن رضی الله عنه ځانله مونخ کول

۱۱۵۳- (۳) «عَنْ يُسْرَيْنِ بْنِ مِجْنَنٍ عَنْ أَبِيهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ۱ أَنَّهُ كَانَ فِي مَجْلِسٍ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَذِنَ بِالصَّلَاةِ ۲ فَقَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى ۳ وَرَجَعَهُ ۴ وَجَعَلَ فِي مَجْلِسِهِ ۵ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "مَا مَنَعَكَ أَنْ تُصَلِّيَ مَعَ النَّاسِ؟ ۶ أَلَسْتَ بِرَجُلٍ مُسْلِمٍ؟ ۷ فَقَالَ: بَلَى، يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَلَكِنِّي كُنْتُ قَدْ صَلَّيْتُ فِي أَهْلِي».

قوله: ۱ بسر ابن محجن د خپل پلار بزرگوار څخه روایت کوي ۲ چې د هغه پلار (محجن) په یو مجلس کې د نبی کریم صلی الله علیه و آله ملگري وو چې د لمانځه د پاره اذان وشو ۳

(۱) اخرجه النسائي كتاب الإمامة/باب إعادة الصلاة مع الجماعة بعد صلاة الرجل لنفسه (رقم- ۸۵۷) ومالك في الوسطا كتاب صلاة الجماعة. باب إعادة الصلاة مع الإمام (رقم- ۸)

حضور ﷺ د لمانځه د پاره ودریدلو [۴] د لمانځه څخه چې فارغ شو نو وي لیدل چې معجن په خپل ځای ناست دي [۵] حضور ﷺ د هغه څخه پوښتنه وکړه چې د خلقو سره د لمانځه کولو څخه ته څه شي منع کړي وي [۶] آیا ته مسلمان نه یې؟ چې مونځ دي ونه کړو [۷] ما عرض وکړو چې بیشکه زه مسلمان یم لیکن (خبره دا ده چې) ما په خپل کور کې مونځ کړي وو

[۱] فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «إِذَا جِئْتَ الْمَسْجِدَ، وَكُنْتَ قَدْ صَلَّيْتَ، فَأَقْبَمْتَ الصَّلَاةَ؛ فَصَلِّ مَعَ النَّاسِ وَإِنْ كُنْتَ قَدْ صَلَّيْتَ» . رَوَاهُ مَالِكٌ، وَالنَّسَائِيُّ.

ترجمه: [۱] حضور ﷺ هغه ته وفرمايل هر کله چې ته مسجد ته راشي او مونځ (دي په خپل کور کې کړي وي، او په مسجد کې جماعت ولاړ وي نو د خلقو سره (دوباره) مونځ وکړه اگر که تا مونځ کړي وي. (مالك، نسائي)

تسهيلات:-

نوله: أَلَسْتَ بِرَجُلٍ مُلِيمٍ:

په جماعت کښې په عدم شرکت باندې سخته زوره: - يعنی ټول خلق په جماعت کښې په جمع سره مونځ کوي او ته شاته ناست ئی او په مونځ کښې نه شاملیږې ولې ته مسلمان نه ئی؟ ځکه چه دا طرز عمل خود مسلمانانونه دي.

دې لمانځه مسلمان دپاره تنبيه: - په دې جمله سره هر مسلمان له سوچ پکار دې چه مونځ نه کول دکافرانو طريقه ده مسلمان هم هغه وی چه مونځ کوي. صحابه کرامو به هم هغه سړي مسلمان نه گنړلو چه مونځ به ئی پریخودو.

[۱۱۵۴] په دوباره مونځ کولو ثواب ملاویدل

۵۴- (۱۵) [۱] «وَعَنْ رَجُلٍ مِنْ أَصْحَابِ بْنِ خُرَيْمَةَ، أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيَّ، [۲] قَالَ: يُصَلِّي أَحَدُنَا فِي مَنْزِلِهِ الصَّلَاةَ، ثُمَّ يَأْتِي الْمَسْجِدَ، [۳] وَتَقَامُ الصَّلَاةُ، فَأُصَلِّي مَعَهُمْ [۴] فَأُجِدُ فِي نَفْسِي شَيْئًا مِنْ ذَلِكَ [۵] قَالَ أَبُو أَيُّوبَ: سَأَلْتَنَا عَنْ ذَلِكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۶] فَقَالَ: «قَدْ لَيْكَ لَهُ مِنْهُمْ جَمْعٌ» . رَوَاهُ مَالِكٌ، وَأَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [۱] د قبيله اسد ابن خريمه د يو سړي په باره کې روايت دي چې هغه د حضرت ابو ايوب انصاري رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه [۲] چې په مونځ کې يو سړي (په خپل کور کې) مونځ کوي بيا هغه مسجد ته راشي [۳] او (ویني چې) هلته مونځ کيږي نو آیا زه د هغوئ سره (دوباره) مونځ وکړم؟ [۴] زه په خپل زړه کې يوه خدشه محسوسوم (يعني زما په زړه کې دا شبه پيدا کيږي چې آیا دوباره مونځ کول زما د پاره بهتر دي که نه؟) [۵] ابو ايوب انصاري رضي الله ورته وفرمايل مونځ (هم دا سوال) د نبی کریم ﷺ څخه کړي وو [۶] نور رسول الله ﷺ

(۱) اخرجه ابوداود . كتاب الصلاة / باب فيمن صلى في منزله ثم أدرك الجماعة يصلي معهم (رقم- ۵۷۸) ومالك في الموطأ كتاب صلاة الجماعة . باب إعادة الصلاة مع الإمام (رقم- ۱۱)

و فرمايل چي دا (دوباره مونغ كول) د هغه د پاره د جماعت نصيبه ده، (مالك، ابوداؤد)
هل اللغات - ① فَأُجِدْنِي نَفْسِي شَيْئًا: أَي: خُبْرَةً: زما په زړه كښې يوه شېبه ده، ويره ده. ② تَعْمُرُ: أَي: تَبْنِي مِنْ ثَوَابٍ: حصه، يعنې برخه د ثواب، ③ تَجْمَعُ: أَي: الْهَيَاةُ: جماعت سره مونغ كول.
تمهيلات:-

بُولَهُ: قَدْ لِكَ لَهُ سَهْمٌ جَمْعُ:

په جماعت كښې د نفلو په نيت شركت كول:- مطلب دا چه يوسړې په كور كښې مونغ او كړو او بيا جمات ته راغلو او جمع نى ولاړه اوليدله نو دې سړى له په دې كښې شامل كيدل پكار دى. د فرض ثواب هغه ته په اول ځل مونغ كولو سره ملاو شو او په دې مونغ سره ده ته د جمع فضيلت او سعادت ملاو شو.

ه حديث مصداق:- ياد لرئى دا د ماسپښين او ماسخوتن په مونغونو كښې كيدې شى لكه چه دا حنافو او مالكيه مسلك دې. خود شوافع او حنابله په نيزدا حديث مطلق دې په ټولو مونغونو كښې شامل كيدې شى لكه چه د دې حديث تقاضا ده، تفصيل اول شوې دې.

[۱۱۵۵] د جماعت ثانيه حكم

مه- (۱) ① «وَعَنْ يَزِيدَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: ② جِئْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ، ③ فَجِئْتُ وَأَدْخُلُ مَعَهُمْ فِي الصَّلَاةِ. ④ فَلَمَّا انْصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَيْتَنِي جَالِسًا، فَقَالَ: ⑤ «أَلَمْ تُسَلِّمْ يَا زَيْدٌ؟» ⑥ قُلْتُ: بَلَى، يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَدْ اسَلَّمْتُ،

توجه: ① يزيد ابن عامر رضي الله عنه فرمايي ② چې (يوه ورځ) زه د نبي كريم صلى الله عليه وسلم په خدمت كې حاضر شوم او حضور صلى الله عليه وسلم هغه وخت د خلقو سره مونغ كولو ③ زه يو طرف ته كيناستم او د هغه خلقو سره په جماعت كې شريك نه شوم ④ حضور صلى الله عليه وسلم چې د لمانځه څخه فارغ شو او زه يې (يو طرف ته) ناست وليدم نو وي و فرمايل ⑤ يزيده آيا ته مسلمان نه يې ⑥ چې مونغ دي ونه كړو، ماعرض وكړو چې يا رسول الله صلى الله عليه وسلم بيشكه زه مسلمان يم

① قَالَ: "وَمَا مَعَكَ أَنْ تَدْخُلَ مَعَ النَّاسِ فِي صَلَاتِهِمْ؟" ② قَالَ: "إِنِّي كُنْتُ قَدْ صَلَّيْتُ فِي مَنْزِلِي، أَحْسَبُ أَنْ قَدْ صَلَّيْتُمْ." ③ فَقَالَ: "إِذَا جِئْتَ الصَّلَاةَ فَوَجَدْتَ النَّاسَ، فَصَلِّ مَعَهُمْ ④ وَإِنْ كُنْتُ قَدْ صَلَّيْتُ، ⑤ تَكُنْ لَكَ نَافِلَةٌ، وَهَذِهِ مَكْتُوبَةٌ." رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: ① حضور صلى الله عليه وسلم و فرمايل بيا د خلقو سره په لمانځه كې د شريكيدو څخه ته څه شي منع كړي؟ ② ما عرض وكړو چې ما په خپل مكان كې مونغ كړي وو (اوس د راتلو په وخت مي) دا خيال وو چې تاسو به هم د لمانځه څخه فارغ شوي يې ③ حضور صلى الله عليه وسلم و فرمايل هر كله چې ته مونغ ته راشي او خلق په لمانځه كولو وويني نو ته هم د هغوى سره په لمانځه

کې شامل شمل [۴] اگر که تا (مخکی هغه) مونځ کړي وي [۵] او دا په دویم ځل مونځ به ستا د پاره نفل شی او هغه (اولني لمونځ) به فرض اداسي. (ابوداؤد)

هل المصنف: ① أَصَبْتُ أَيُّ قَالًا: زما گمان دي چه تاسو به مونځ نه فارغ شوی یو.
تسهيلات: - بوله: تَكُنْ لَكَ نَافِلَةٌ:

ه تګن ضمير موجه ۱- د تګن ضمير مرجع هغه مونځ دي کوم چې جمعي سره ادا کړي شوې وي. او د هدا مشاراليه هغه مونځ دي کوم چې خاندله ادا کړي شوي وي.
[۱۱۵۶] په کور کښې ادا کړي مونځ بيا په جماعت سره د ملاويدو صورت

۵۵۴- (۱) [۴] وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَجُلًا سَأَلَهُ فَقَالَ: [۲] إِنْ أَصَلَيْتُ فِي بَيْتِي، ثُمَّ أَذْرَكَ الصَّلَاةَ فِي الْمَسْجِدِ مَعَ الْإِمَامِ، أَفَأَصَلِّي مَعَهُ؟ قَالَ لَهُ: نَعَمْ. [۳] قَالَ الرَّجُلُ، أَتَيْتُهَا أَجْعَلُ صَلَاتِي؟ [۵] قَالَ ابْنُ عُمَرَ: وَذَلِكَ إِلَيْكَ؟ [۶] ثُمَّ أَذْرَكَ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، يَجْعَلُ أَتَيْتُهَا شَاءَ. رَوَاهُ مَالِكٌ.

تر جمعه: ① د ابن عمر رضي الله عنهما په باره کې منقول دي چې د هغه څخه يو سړي پوښتنه وکړه [۲] چې زه په خپل کور کې مونځ کوم بيا مسجد ته (په داسې وخت رارسم) چې خلق امام پسي مونځ کوي نو آيا زه هم په هغه امام پسي مونځ وکړم؟ [۳] ابن عمر رضي الله عنهما وفرمايل هو، بيا [۴] هغه سړي پوښتنه وکړه چې (په دي کې) زه خپل (فرض لمونځ) کوم يو وگرځوم؟ (اولني يا دويم) [۵] ابن عمر رضي الله عنهما ورته وفرمايل آيا دا ستا کار دي؟ (يعني په دي کې يو فرض مونځ گرځول ستا کار نه دي) [۶] دا خو د الله بزرگ و برتر په اختيار کې دي چې هغه کوم غواړي ستا (فرض) مونځ وگرځوي. (مالک)

تسهيلات: -

بوله: يَجْعَلُ أَتَيْتُهَا شَاءَ:

د دواړو مونځو په گډولو کښې اختيار: - په دي بناء ځينې علماء کرامو ليکلي دي چې کله دويمه جمعه کېږي نو هيڅوک دي په دي د نفلو نيت نه کوي بس صرف دومره دي اوواني چې زه مونځ کوم.

[۱۱۵۷] په يوه ورځ کښې يو مونځ دوباره کولو څخه ممانعت

۵۵۴- (۱) [۸] [۲] «وَعَنْ سُلَيْمَانَ مَوْلَى مَيْمُونَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] أَتَيْنَا ابْنَ عُمَرَ عَلَى الْبِلَاطِ، وَهُمْ يُصَلُّونَ. [۳] فَقُلْتُ: أَلَا تُصَلِّي مَعَهُمْ؟ فَقَالَ: قَدْ صَلَّيْتُ، وَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۵] "لَا تُصَلُّوا صَلَاةً فِي يَوْمٍ مَرَّتَيْنِ"» رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالتَّيَمِيُّ.

تر جمعه: ① د ام المؤمنين بي بي ميمونه رضي الله عنها آزاد کرده غلام سليمان رضي الله عنه فرمايي [۲] چې

(۱) اخرجه مالک فی الموطأ کتاب صلاة الجماعة . باب إعادة الصلاة مع الإمام (رقم ۹-)

(۲) اخرجه ابوداؤد فی السنن رقم الحديث ۵۷۹ والنسائي رقم الحديث ۸۶ واحمد فی المسند ۲/۱۹

یہود و رخ مونہ حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما پہ مقام بلاط کی راغلو خلقو ہفہ وخت پہ مسجد کی مونخ کولو۔ ما ابن عمر رضی اللہ عنہما تہ عرض وکرو آیا تاسود خلقو سرہ مونخ نہ کوی؟ ابن عمر رضی اللہ عنہما وفرمایل چہ ما مونخ کړي دي او ما د نبی کریم ﷺ څخه دا اوریدلي دي۔ چہ تاسو یوہ وړخ (یعنی پہ یو وخت کی) یو مونخ دوه ځله مہ کوی، (ابوداؤد، نسایی، احمد)

هل اللغات: ① البَلاط: فَرْبٌ مِنَ الْجَوَانِبِ يُقْرَبُ بِهِ الْاَزْوَاجُ، يَوْسَمُ كَانِي دِي چہ پہ زمکہ خورولې شئ، وَهُوَ مَوْجِبٌ مَعْرُوفٌ بِالْاَنْبِيَاءِ: مدینې منورې سرہ نزدې د یو خاص ځای نوم دې هغې ته بلاط وانی۔
تسهيلات: - بولہ: اَتَيْنَا ابْنَ عُمَرَ عَلَى الْبَلَاطِ:

په جماعت کښې د دنیاوی خبرو وځخه ځان ساتلو د عمر رضی اللہ عنہ طریقہ: - په مدینہ منورہ کښې د مسجد نبوی نہ بهر حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ یو ځانی جوړ کړې وو دې دپاره چہ خلق دنیاوی خبرې د جماعت په ځانی په دغه ځانی کښې کیناستوسره کوی هم ددغه ځانی نوم بلاط دې۔

بولہ: لَا تَصَلُّوا صَلَاتِي يَوْمَ مَرَّتَيْنِ:

د دې جملې مطلب دادې چہ یوسړې اول فرض کړې وی او اوس په جمع سرہ بیا هم دغه فرض دوباره کوی اودا ممنوع اومنسوخ دی۔ د اسلام په شروع کښې به داسې کیدل لیکن بیا ممانعت راغلو۔

[۱۱۵۸] د منفرد دپاره د صبا او ماښام په مونځ کښې امام سرہ عدم شرکت کول

۱۱۵۸- (۹۱) وَعَنْ نَافِعٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ يَقُولُ: «مَنْ صَلَّى الْمَغْرِبَ أَوْ الصُّبْرَ، ثُمَّ أَدْرَكَهُمَا مَعَ الْإِمَامِ، فَلَا يَعْدُ هُمَا» رَوَاهُ مَالِكٌ.

ترجمه: ① نافع رضی اللہ عنہ راوي دي چې حضرت عبد الله ابن عمر رضی اللہ عنہما به فرمایل ② کوم سړي چې د ماښام یا د سحر مونځ (تنها)، وکړو ③ بیا دا لمونځونه یې د امام سرہ بیا موندل (یعنی چېرته چې جماعت کیدو هلته ورسیدو) ④ نو هغه دي دوباره نه کوي (مالک)

هل اللغات: ① فَلَا يَعْدُ: دا د عود نه دې واپس کول او دوباره کولو ته وانی یعنی بیا دې دوباره نه کوی۔

تسهيلات: -

د صحر او ماښام څخه روسته د امام سرہ عدم شرکت: - د احديث د مالکيه او حنفيه دواړو دپاره دليل دې چہ څه وختونه داسې دی چہ په هغې کښې د فرضو کولونه پس نقل کول جائز نه دي۔ احنافو د مازیگرد مونځ نه پس وخت په دې کښې شمیر کړې دې ځکه چہ په احادیثو کښې په دغه وخت کښې د مونځ کولونه ممانعت ذکر هم دي۔

[۴۶/۳۰] بَابُ السُّنَنِ وَالْفَضَائِلِ

د سنتود فضيلت بيان

محلالة الباب ۱-

فیه ثمانية وعشرون حديثاً مشتملة على ثلاث عشرة مسائل:

- ① عدد السن المؤكدة في اليوم والليلة: ۱، ۲، ۴.
- ② عدد السن يوم الجمعة: ۳، ۸، ۲۸.
- ③ تأكيد سنة الفجر: ۵، ۶.
- ④ حكم الصلوة قبل المغرب: ۷، ۲۱، ۲۲، ۲۳.
- ⑤ فضيلة سنة الظهر: ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۹.
- ⑥ النفل قبل العصر: ۱۲، ۱۳، ۱۴.
- ⑦ النفل بعد المغرب: ۱۵، ۱۶.
- ⑧ السنة بعد العشاء: ۱۷.
- ⑨ إثبات بعض السن بنص القرآن: ۱۸، ۱۹.
- ⑩ حكم الصلوة بعد العصر: ۲۰، ۲۱.
- ⑪ الترغيب على أداء السن في البيوت: ۲، ۳، ۴، ۲۴.
- ⑫ حكم أداء السنة في المسجد: ۲۵.
- ⑬ الفصل بين القرض والسنة: ۲۷.

د سنت لغوی معنی: - سنت په لغت کښې لارې او طريقې ته وائی.

د سنت اصطلاحی تعریف: - د سنت تعریف دا دی. «ماواظب علیه النبی صلی الله علیه وسلم وترکه مرقا او مرتین».

یعنی چې نبی کریم په کوم یو عمل باندې همیشوالې او مواظبت کړی وی او یو ځل دوه ځله ئې پریځودې وی. بله دا چې سنت تطوع، نفل، مستحب مترادف الفاظ دی د یو بل په ځانې باندې وئیلې شی. دلته په دې باب کښې د مانځه د سنتو بیان کیږی.

د سنت دوه قسمونه: -

- ① سنت مؤکده: د ته سنن رواتب هم وئیلې شی دا هغه سنت دی په کوم باندې چه حضور پاک ﷺ همیشه والې کړې دي سنن مؤکده ټول دولس دی
- ② سنن زوائد: دې ته غیر رواتب هم وائی دا هغه دی چه په کوم باندې حضور پاک ﷺ

هميشه والي نه دي اختيار كړي. د سنن غير موكد ه تحديد نشته دي البته ددې دومره بيان دي چه د مان يگرته وړاندې څلور كعته دي. دغه شان د ماسخوتن نه وړاندې څلور كعته دي. ه ستو د مشرو هيت دوه نالدي: -

- ① په فرائضو كښې چرته نقص پاتې شي ددې نقص لري كولو دپاره سنت مشروع شوى دى.
② چې بدن په فرائضو ادا كولو اموخته شي د دې دپاره نفل او سنت مشروع شوى دى.

الفصل الأول

[۱۱۵۹] په شپه او ورځ كښې د دولس ركعته سنتو كولو فضيلت

۱۱۵۹- (۱) عَنْ أَرْجَبِةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] «مَنْ صَلَّى فِي يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ عَشْرَةَ رَكَعَةً: [۲] نَبِيٌّ لَهُ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ: [۳] أَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرَكَعَتَيْنِ بَعْدَهَا، وَرَكَعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ، [۴] وَرَكَعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ» [۵] وَرَكَعَتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الْفَجْرِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

توجه: ① بي بي ام حبيبه رضي الله عنها راويه ده چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل ② كوم سري چې په ورځ او شپه كې دولس ركعته مونځ وكړي ③ نو هغه د پاره جنت كې كور جوړول كيږي ④ او هغه دولس ركعته دا دي څلور ركعته د ماسپڅين (د فرض لمانځه) څخه مخكې او دوه ركعته د هغې څخه وروسته او دوه ركعته د ماښام (د فرض) څخه وروسته ⑤ او دوه ركعته د ماسخوتن (د فرض) څخه وروسته ⑥ او دوه د سحر (د فرض) څخه مخكې (ترمذي)

① وَفِي رَوَايَةٍ لِسُلَيْمٍ أَهْمًا قَالَتْ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۱] «مَنْ صَلَّى عَشْرَةَ رَكَعًا فِي يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ عَشْرَةَ رَكَعَةً تَطَوُّعًا غَيْرَ فَرِيضَةٍ: [۲] لِأَبْنَى اللَّهِ لَهُ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ: [۳] أَوْ لِأَبْنَى لَهُ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

توجه: ① او د مسلم د يو روايت الفاظ دا دي جي بي بي ام حبيبه رضي الله عنها وفرمايل چې ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه اوريدلي دي ② چې كوم مسلمان بنده په هره ورځ كې د الله جل شان ه دپاره د فرض لمونځونو څخه علاوه دولس ركعته (سنت) كوي ③ نو الله تعالى ج د هغه دپاره په جنت كې كور جوړوي ④ يا وي فرمايل چې د هغه د پاره په جنت كې كور جوړولي شي.

هل اللغات - ① تَطَوُّعًا: نفلو ته وائي دلته ترې سنت مونځونه مراد دي.

تسهيلات: -

نوله: مَنْ صَلَّى فِي يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ عَشْرَةَ رَكَعَةً:

ه دولسو ركعتونو په كولو په جنت كښې محل جوړيدل: - يعنى په څليريش گهنتو كښې چه كوم سري دولس ركعته سنت او كړي د هغه دپاره به په جنت كښې يو محل تياريږي. هغه دولس ركعته داسې دي چه د ماسپڅين نه مخكښې څلور او وروستو دوه دي د ماښام نه

پس دوه دى د ماسخوتن نه پس دوه دى او د سحر د مونځ نه مخکې دوه رکعت دى زير بحث حديث کښې هم دغه شان ترتيب دى. ليکن په څه نورو روايتونو کښې په دې ترتيب کښې د ماسپښين نه مخکې سنتو کښې معمولى شان فرق دې د کوم په وجه چه په فقهاؤ کښې اختلاف راغلي دي.

په دوو مسئلو کښې اختلاف: - د فرض مونځونونه مخکې او روستو چه کوم سنت دى په هغې کښې د فقهاؤ په نيز دوو مسئلو کښې اختلاف دى. يو خو په دې کښې اختلاف دې چه آيا په دې سنتو کښې څه تحديد او تعين شته که نه؟ يعنى چه ددې رکعتونه محدود دى که محدود نه دى.

د سنتو په تحديد کښې مذهب:-

- ① حضرت امام مالك رحمه الله فرمائى چه په دې کښې د دوو يا څلورو هيڅ تحديد نشته دې څومره چه يو سرې کول غواړي کولې شى. او هغه تعداد بهر حال افضل دې د کوم ذکر چه په احاديثو کښې راغلي دي اولکه څنگه چه په زير بحث حديث کښې دې.
- ② جمهور فرمائى چه ددې سنتو تعداد محدود او متعين دې.

د ماسپښين سنت قبلو په تعداد کښې مذهب:-

دويمه اختلافى مسئله داده چه ددې سنتو تعداد څومره دى؟

- ① نو امام شافعى رحمه الله او امام احمد بن حنبل رحمهما الله فرمائى چه په شپه ورځ کښې ددې سنتو تعداد لس دې. د ماسپښين د مونځ نه مخکې څلور نه بلکه دوه رکعت دى.
- ② انمه احناف فرمائى چه شپه ورځ کښې د دې سنتو شمير دولس دې. د ماسپښين نه مخکې دوه نه بلکه څلور سنت دى.

داول فريق دليل:- د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما روايت د دوى مستدل دې چه دې سره دويم

نمبر حديث دې د کوم الفاظ چه دادى: «صلى النبي صلى الله عليه وسلم ركعتين قبل الظهر»

داول فريق د دليل جواب:- په دې روايت کښې د تحية المسجد د دوو رکعتو ذکر دې د ماسپښين د څلورو رکعتو بيان نه دې دې دپاره چه ټولو احاديثو سره دا روايت موافق او مطابق شى.

د دويم فريق دلائل:- ① زير بحث د حضرت ام حبيبې رضي الله عنها روايت د دوى مستدل دې په

کوم کښې چه «اربعاً قبل الظهر» صريح الفاظ راغلي دى.

② دغه شان حديث نمبر ۴ کښې هم د څلورو رکعتونو لفظ موجود دې.

③ په حديث نمبر ۹ کښې هم د څلورو رکعتونو ذکر دې.

④ بيا حديث نمبر ۱۰ کښې د څلورو رکعتونو ذکر دې.

⑤ دغه شان حديث نمبر ۱۱ د څلورو رکعتونو ذکر دې.

⑥ حديث نمبر ۱۹ کښې هم ددې ثبوت ملاويږي.

[۱۱۶۰] دماسپخین، مابنام او ماسخوتن سنت

۱۱۶۰- (۱) [۴۲] رَوَى ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رُكْعَتَيْنِ لَيْلَ الظُّهْرِ، وَرُكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا» [۴۳] وَرُكْعَتَيْنِ بَعْدَ الشُّبُوحِ فِي بَيْتِهِ، [۴۴] وَرُكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ فِي بَيْتِهِ، [۴۵] قَالَ: وَحَدَّثَنِي حَفْصَةُ: «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي رُكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ حِينَ يَطْلُمُ الْقَجْرُ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمہ: [۱] ابن عمر رضی اللہ عنہما فرمائی [۲] چہ ما د نبی کریم ﷺ سرہ دماسپخین (د فرض لمانخہ، خُخہ مخکی دوه رکعاتہ د هغې خُخہ وروسته دوه رکعاتہ [۳] او د حضور ﷺ په کور یعنی د بی بی حفصہ رضی اللہا پہ حجرہ کې چې د ابن عمر رضی اللہ عنہما خور وه، د مابنام (د فرض لمانخہ) خُخہ وروسته، دوه رکعاتہ [۴] او د حضور ﷺ په کور کې د ماسخوتن (د فرض لمانخہ) خُخہ وروسته دوه رکعاتہ کړي دي [۵] او ابن عمر رضی اللہ عنہما وفرمايل چه بي بي حفصہ رضی اللہا ماته بيان وکړو چې حضور ﷺ به دوه مختصر رکعاتونه هغه وخت کول چې سحر به طلوع شوې. (بخاري، مسلم)

هل الغايه: - ① خَفِيفَتَيْنِ: د خفيفة تشبيه ده، مختصر مونځ کول مراد دی.

تہذیبات:-

نوله: وَحَدَّثَنِي حَفْصَةُ:

د سحر دوه رکعتہ ستودپاره د حفصہ رضی اللہ عنہا د حوالې وړ کولو وجه:- حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما د سحر د مونځ نه مخکې دوه رکعتو ذکر د حضرت حفصہ رضی اللہا په حواله سره اوکړو. ددې وجه داده چه حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما پخپله حضور پاک ﷺ په جمات کې دوه رکعتہ سنت کولوسره نه وو لیدلې. په دې وجه نې د حضرت حفصہ رضی اللہا په حواله سره تذکره اوکړه او حضرت حفصہ رضی اللہا د رسول اللہ ﷺ دوه رکعتہ سنت په کور کې کولو سره لیدلې وو په دې وجه هغې بیان اوکړو.

[۱۱۶۱] د جمعې سنت

۱۱۶۱- (۱) [۴۳] رَوَى عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يُصَلِّي بَعْدَ الْجُمُعَةِ [۴۴] حَتَّى يَتَغَرَّفَ فَيُصَلِّي رُكْعَتَيْنِ فِي بَيْتِهِ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

(۱) اخرجه البخارى فى باب الصلاة بعد الجمعة وقبلها (رقم- ۹۳۷) و فى كتاب الجمعة / باب التطوع بعد الكتوبة (رقم- ۱۱۷۳) مسلم فى كتاب الصلاة / باب فضل السنن الراتبة قبل الفرائض وبعدهن. وبيان عددهن (رقم- ۱۰۴) (۷۲۹) ابرهارد كتاب الصلاة باب تفريع أبواب التطوع وركعات السنن (رقم- ۱۲۵۰) والترمذى كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء أن أول ما يعاسب به العبد يوم القيامة الصلاة (رقم- ۴۱۴) والنسائى كتاب قيام الليل وتطوع النهار / باب ثواب من صلى فى اليوم والليلة فنتى عشرة ركعة سوى الكتوبة وذكر اختلاف الناقلين فيه لغیر أم حبیبة فى ذلك والاختلاف على عطاء (رقم- ۱۷۹۴) والدارسى

(۱) اخرجه البخارى فى كتاب الجمعة / باب الصلاة بعد الجمعة وقبلها (رقم- ۹۳۷) ومسلم فى كتاب الجمعة / باب الصلاة بعد الجمعة (رقم- ۷۱) - (۸۸۲) والدارسى كتاب الصلاة / باب فى صلاة السنن والنسائى كتاب الجمعة / باب صلاة الإمام بعد الجمعة (رقم- ۱۴۲۷) ومالك فى الموطأ كتاب قصر الصلاة فى السفر. باب العمل فى جامع الصلاة (رقم- ۶۹)

توجه: ۱ ابن عمر رضي الله عنهما فرمايې چې نبی کریم ﷺ به د جمعي څخه وروسته هيڅ مونځ نه کولو ۲ تر دې چې حضور ﷺ به (کورته) واپس تشریف راوړو نو (په کور کېنې) به يې دوه رکعاته کولو. (بخاري)

تسهيلات:-

قوله: **فَيُصَلِّي رُكْعَتَيْنِ فِي بَيْتِهِ:**

د جمعي د مائه څخه پس په کور کېنې دوه رکعت نفل کول:- په دې حديث کېنې دا ذکرې دې چې د حضور پاک ﷺ معمول دا وو چې حضور پاک ﷺ به د جمعي د مونځ نه پس کور ته راتلو اودوه رکعت به نې کول. په دې حديث کېنې ددې مسئلې سره هيڅ بحث نه دې کړې شوې چې د جمعي نه مخکېنې څومره رکعت وو. په دې وجه ددې اجمالي روايت نه د چا مسلك نه شي ثابتيدې لکه څنگه چې نې شوافع ثابتول غواړي. د جمعي د سنتو بحث ددې باب حديث نمبر ۸ کېنې راتلونکې دې لېشان انتظار او کړنې.

[۱۱۶۲] د نبي عليه السلام د نفلو تعداد

۲۳- (۱) [۳] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَقِيقٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «سَأَلْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنْ تَطَوُّعِهِ» [۴] فَقَالَتْ: كَانَ يُصَلِّي فِي بَيْتِهِ قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعًا [۵] ثُمَّ يَخْرُجُ فَيُصَلِّي بِالنَّاسِ ثَمَّ يَدْخُلُ فَيُصَلِّي رُكْعَتَيْنِ، [۶] وَكَانَ يُصَلِّي بِالنَّاسِ الْمَغْرِبَ، [۷] ثُمَّ يَدْخُلُ فَيُصَلِّي رُكْعَتَيْنِ، [۸] وَيَدْخُلُ بَيْتَهُ فَيُصَلِّي رُكْعَتَيْنِ،

توجه: ۱ عبدالله ابن شقيق رضي الله عنه فرمايې چې ما د مؤمنانو د موربي بي عائشي رضي الله عنها څخه د حضور ﷺ د نفل لمونځونو په باره کې پوښتنه وکړه ۲ نو هغې وفرمايل چې حضور ﷺ به زما په کور کې د ماسپڅين څلور رکعاته کول ۳ بيا به يې (مسجد ته) تشریف وړو او (هلته به يې) د خلقو سره د ماسپڅين فرض لمونځ کولو بيا به يې کور ته تشریف راوړو او دوه رکعاته مونځ به يې کولو ۴ دغسې به حضور ﷺ د ماښام مونځ د خلقو سره په مسجد کې اداء کولو ۵ بيا به يې کور ته تشریف راوړلو سره دوه رکعاته مونځ کولو ۶ او حضور ﷺ به د ماسخوتن مونځ د خلقو سره په مسجد کې کولو ۷ بيا به يې زما کور ته تشریف راوړلو سره دوه رکعاته مونځ کولو

۱ وَكَانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ ثَمَّةَ رُكْعَاتٍ فِيهِمَا التَّوَارُ [۲] وَكَانَ يُصَلِّي لَيْلًا طَوِيلًا قَائِمًا [۳] وَلَيْلًا طَوِيلًا قَاعِدًا، وَكَانَ إِذَا قَامَ وَهُوَ قَائِمٌ رُكْعَةً وَهُوَ قَائِمٌ، وَكَانَ إِذَا قَرَأَ قَاعِدًا رُكْعَةً وَهُوَ قَاعِدٌ، [۴] وَكَانَ إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ صَلَّى رُكْعَتَيْنِ. «رَوَاهُ مُسْلِمٌ» [۵] وَزَادَ أَبُو دَاوُدَ: ثُمَّ يَخْرُجُ فَيُصَلِّي بِالنَّاسِ صَلَاةَ الْفَجْرِ.

(۱) اخرجه مسلم في كتاب الصلاة المسافرين / باب جواز النافلة قائما وقاعدا، وفعل بعض الركعة قائما وبعضها قاعدا (رقم- ۱۰۵ - ۲۳۰) وابوداود كتاب الصلاة، باب تفریع أبواب التطوع وركعات السنة (رقم- ۱۲۵۱)

توجه ۱[۱] او حضور ﷺ په شپه کې (د تهجد، مونځ کله نهه رکعاته کولو په هغې کې به وتر (لمونځ) هم شامل وو[۲] او د شپې به یې تر ډیره وخته پورې په ولاړه مونځ کولو [۳] او تر ډیر وخته پورې په ناسته مونځ کولو او کله چې به یې په ولاړه مونځ کوي نو په ولاړه ولاړه به رکوع او سجدي ته تلو [۴] او کله چې به یې په ناسته مونځ کولو نو په ناسته به رکوع او سجدي ته تلو[۵] او کله چې به صبح صادق شو نو دوه رکعاته د سحر سنت به یې کول، مسلم، [۶] او ابوداؤد دا الفاظ مزید نقل کړي دي چې (د سحر دوه سنت کولو سره) بیا به حضور ﷺ (مسجد ته) تشریف وړو او هلته به یې د خلقو سره د سحر فرض مونځ اداء کولو.

تمهيلات:- قوله: ثُمَّ رَدَّ عُلُقُ فَيُصَلِّي رَكَعَتَيْنِ:

د تلو په کور کېنې د کولو افطالیت:- په دې حدیث کېنې په واضحه توگه بیان کړې شوی دی چه حضور پاک ﷺ به د سنتو د کولو د پاره په اهتمام سره بار بار کورته تشریف اورلو. دې سره دا مسئله واضحه شوه چه غوره هم دغه دی چه سنت هم په کور کېنې او کړې شی سره ددې چه نوافل په جمات کېنې کول جائز دی

په کور کېنې د تلو کولو فائده:-

- ① د حضور پاک ﷺ په سنتو عمل کیږی.
 - ② په کور کېنې به په دې عبادت کولو سره برکت راځی.
 - ③ د ماشومانو او ښځو په دې کتلو سره په هغوی کېنې د مانځه رغبت او عادت پیدا کیږی.
 - ④ په کور کېنې د مانځه ماحول پیدا کیږی.
- قوله: وَكَانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ ثَمَرَكَعَاتٍ:**

د تهجدو د مانځه د رکعتونو په تعداد کېنې مختلف روایات:- دلته د نهه رکعتو تذکره ده. د احنافو په نړیه دې کېنې شپږ رکعت د تهجد دی او درې رکعت د وتر دی. د حضور پاک ﷺ د شپې د تهجد په مونځ کېنې د رکعتونو په تعداد کېنې مختلف روایات دی په یو کېنې د شپږو ذکر دې دغه شان د نهه اولسو تذکره هم ده او د یوولسو او دیارلسو ذکر هم شته نو په دې کېنې هیڅ منافات نشته دې ځکه چه حضور پاک ﷺ په مختلف اوقاتو کېنې په مختلف انداز سره تهجد کړی دی.

قوله: رَكَعَتَيْنِ وَتَكْبِيرًا وَهُوَ قَاعِدٌ:

د نبی علیه السلام د تهجدو غلور طریقې:- په دې جمله باندې د پوهیدلو د پاره اول په دې خان پوهه کړنی چه د حضور پاک ﷺ د تهجد کولو درې طریقې دی

- ① پوره مونځ به ئی په ولاړه کولو
- ② پوره مونځ به ئی په ناسته کولو
- ③ قرات به ئی په ناسته کولو او بیا به اوږدو رکوع ته به لاړو او بیا به سجدي ته تللو.

⑤ په دې زیر بحث حديث کښې د دې دريم صورت د عکس نفی ده چه په حقيقت کښې خلورم صورت دې يعنی حضورياک ﷺ به داسې مونځ نه کولو چه قراعت نسی په ولاړه کړې وی او بيا په ناسته باندې سجده کړې وی او څه ټيټيدو سره د ناستې په حالت کښې رکوع کړې وی هم د دې صورت نفی په دې حديث کښې مقصوده.

[۱۱۶۲] د سحر د سنتو تاکید

۱۳۳- (۱) [۵] وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «لَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى شَيْءٍ مِنَ التَّوَاتُلِ [۶] أَشَدَّ تَعَاهُداً مِنْهُ عَلَى رَكْعَتَيْ الْفَجْرِ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ① ام المؤمنين بي بي عائشه رضي الله عنها فرمايي چې نبي کريم ﷺ به په نوافلو کولو کې داسې هميشگي نه کوله [۶] څنگه چې د سحر (سنت) دوه رکعاته کولو کې به يې هميشگي او پابندي کوله. (بخاري، مسلم)

هل المغالط :- ① أَشَدَّ تَعَاهُداً: أي: أَكْثَرَ مُحَافَظَةً وَمُداوَمَةً: ډیر زیات حفاظت او همیشوالی کونکې تسهيلات:-

نوله: أَشَدَّ تَعَاهُداً مِنْهُ عَلَى رَكْعَتَيْ الْفَجْرِ:

د سحر د سنتو اهمیت:- په دې وجه وائی چې د سحر دوه سنت مستثنی دی. د سحر سنتو د اهمیت او عظمت اندازه د دې نه لگولې شی چې فقهاء کرامو لیکلی دی چې بغير دغه عذر نه د سحر سنت په ناسته کول صحيح نه دی.

[۱۱۶۴] د سحر د سنتو فضیلت

۱۳۳- (۱) [۶] وَعَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ: «سُئِلَ اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۷] «رَكْعَتَا الْفَجْرِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا»». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① ام المؤمنين بي بي عائشه رضي الله عنها روايت کوي چې نبي کريم ﷺ وفرمايل [۷] د سحر د سنتو دوه رکعاته د دنيا او د ټولو څيزونو څخه زيات بهتر دي. (مسلم)

تسهيلات:-

نوله: خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا:

د دنيا وما فيها څخه د بهتری مفهوم:- د نورو سنتوپه مقابله کښې د سحر دوه رکعتہ سنت د دنيا وما فيها څخه بهتر دی. وياقی پاتې شو د يو سبحان الله وټيل د دنيا وما فيها څخه بهتر کيدل هغه د نورو اذکارو په مقابله کښې د دنيا وما فيها څخه بهتر دی.

(۱) اخرجه مسلم في كتاب الجمعة / باب استحباب ركعتي سنة الفجر. والحث عليهما وتخفيفهما. والمحافظة عليهما. وبيان ما يستحب أن يقرأ فيهما (رقم ۹۵) - (۷۲۴)

(۲) اخرجه الترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في ركعتي الفجر من الفضل (رقم ۴۱۶)

[۱۱۶۵] د مابنام د فرضو څخه مخکې دوه رکعتونه نفل وکولو حکم

(۱۷۱۷) (۱۷۱۷) عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَعْقِلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَلُّوا قَبْلَ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ»، «صَلُّوا قَبْلَ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ» [۳] قَالَ فِي الثَّالِثَةِ: "لِمَنْ شَاءَ" [۴] كَرَاهِيَةً أَنْ يُلْغِيَ هَذَا النَّاسُ سُنَّةَ مُتَّفَقٍ عَلَيْهِ.

ترجمه: [۱] عبدالله ابن مغفل رضي الله عنه راوي دي چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایيل [۲] د مابنام د فرض لمانځه څخه مخکې (دوه رکعتونه) مونځ کوي، د مابنام د فرض لمانځه څخه مخکې (دوه رکعتونه) مونځ کوي [۳] حضور صلی الله علیه وسلم په دریم ځل يې دا وفرمایيل چې څوک غواړي ودي کړي [۴] په وجه د دې خبرې د مکروه گڼلو چې خلق يې سنت ونه گرځوي. (بخاري، مسلم)

تسهيلات:-

نوله: صَلُّوا قَبْلَ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ:

يعنی د مابنام د اذان نه پس د فرض مونځ کولو نه مخکې دوه رکعتونه کوڼی ليکن ضروری نه دی چه هر سرې دې داسې کوی.

د مابنام څخه وړاندې د دوو رکعتونو په باره کښې درې قسمه روايات:- د مابنام د مونځ نه مخکې دوه رکعتونه کول اونه کولو باره کښې درې قسمه روايات موجود دي.

① اول هغه روايات دی په کوم کښې چه د کولو بيان دي.

② دويم هغه روايات دی په کوم کښې چه د نه کولو بيان ددي.

③ دريم هغه روايات دی په کوم کښې چه د دواړو اختيار ورکړې شوې دي هم په دې وجه د فقهاؤ کرامو په مينځ کښې څه اختلاف راغلې دي. [المرقات ۲۴۵/۳]

د مابنام څخه وړاندې د دوو رکعتونو په حکم کښې مذهب:-

① د امام احمد بن حنبل رحمته الله عليه په نيز دا دوه رکعتونه مستحب دی حالانکه موجوده عرب دا د فرضو په شان ضروری گڼي.

② د جمهورو په نيز ددې دوو رکعتو درجه د استحباب نه ده بلکه صرف د اباحت ده او په دې شرط سره چه ددې کول مباح دی چه د مابنام د مونځ د قوت کيدو خطرهم نه وی او په دې سره تاخير هم نه راځي. حضور پاک صلی الله علیه وسلم نه ددې نه صحابه منع کړی دی او نه ئی حکم ورکړې دي بلکه صحابه کرام ئی په خپل اختيار باندې پريځودې دي. لهذا دلته د استحباب دليل هم موجود نه دي. ددې مسئلې تفصيل باب فضل الاذان حديث نمبر ۹

(۱) اخرجه البخاری فی کتاب الاذان/باب: بين كل اذانين صلاة لمن شاء (رقم-۶۲۷) و کتاب الجمعة / باب الصلاة قبل المغرب (رقم-۱۱۸۳) و مسلم فی صلاة المسافرين/ باب بين كل اذانين صلاة (رقم) ۳۰۴ - (۸۳۸) و ابوداود کتاب الصلاة/باب الصلاة قبل المغرب (رقم-۱۲۸۱) و الترمذی کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب ما جاء فی الصلاة قبل المغرب (رقم-۱۸۵) و ابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء فی الركعتين قبل المغرب (رقم-۱۱۶۲)

لاندې تير شوې دي.

د ملا علی قاري راوي: - ملا علی قاري رحمته الله عليه فرماني چه ډير احاديث ددې دوو رکعتو کولوسره متعلق راغلي دي لهدا دا دوه رکعته مستحب دي لکه چه امام احمد بن حنبل رحمته الله عليه او اسحاق بن راهويه رحمته الله عليه مسلك دي فرماني "والاصح مستحب" (مرقات ۳/۱۱۲) بهتره دغه ده چه چرته د کولو موقع ملاويږي نو کول نسي پکار دي د نفل ثواب به کيږي او چرته چه موقع نه وي نو د موقع جوړولو ضرورت نشته دې نه دي کوي لکه چه په هندوستان او پاکستان کيښي نه کيږي.

[۱۱۶۶] د جمعي خڅه وروسته څلور رکعتنه سنت

۳۳- (۸۱) [۱] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: **«مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مُصَلِّيًا بَعْدَ الْجُمُعَةِ فَلْيُصَلِّ أَرْبَعًا»** [۲] رَوَاهُ مُسْلِمٌ. وَفِي أُخْرَى لَهُ، قَالَ: **«إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ الْجُمُعَةَ فَلْيُصَلِّ بَعْدَهَا أَرْبَعًا»**.

توجه: [۱] ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې نبي کریم صلي الله عليه وسلم وفرمايل [۲] په تاسو کي چې کوم سړي د جمعي (د فرض لمانځه) خڅه وروسته مونځ کونکي وي نو هغه ته پکار دي چې هغه څلور رکعته وکړي، مسلم [۲] او د مسلم د يو دويم روايت الفاظ دا دي چې حضور صلي الله عليه وسلم وفرمايل هر کله چې په تاسو کي يو سړي د جمعي مونځ وکړي نو هغه ته پکار دي چې د هغې خڅه وروسته څلور رکعته (سنت) هم وکړي.

تسهيلات:-

نوله: مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مُصَلِّيًا بَعْدَ الْجُمُعَةِ:

دوه اختلافي مسئلې: - دلته دوه لوني مسئلې دي او په دواړو کيښي د فقهاؤ اختلاف دي. يومسئله داده چه د جمعه د مونځ نه وړاندې خوست دي او دويمه مسئله دا چه ددې نه پس د سنتو تعداد څومره دي.

د جمعي د مانځه خڅه وړاندې د دوو رکعتونو په حکم کيښي مذهب:-

- ① د علامه ابن قيم او اهل ظواهر په نيزد جمعه نه وړاندې څلور رکعت کول بدعت دي ابن تيميه رحمته الله عليه ددې مسئلې په حمايت کيښي ښه قلم استعمال کړي دي.
- ② څلورواړه ائمه او فقهاء کرام فرماني چه څنگه سن بعد الجمعه څلور رکعت ثابت دي دغه شان قبل الجمعه هم څلور رکعت ثابت دي.

د اول فريق دليل:-

- ① د رسول الله صلي الله عليه وسلم په مبارکه زمانه کيښي د جمعه د پاره يو اذان کيدلو او هغه اذان په هغه

(۱) اخرجه مسلم في كتاب الجمعة / باب الصلاة بعد الجمعة (رقم ۶۷ - ۸۸۱) و ابو داود كتاب الصلاة باب الصلاة بعد الجمعة (رقم ۱۱۳۱) والترمذي كتاب الجمعة / باب ما جاء في الصلاة قبل الجمعة وبعدها (رقم ۵۲۳)

وخت کښې شوې ووچه کله به د حضورياک ﷺ خطبه شروع کوله او د خطبه نه وړاندې څلور رکعتې سنت کولو دپاره وخت نه وی څنگه به نی کوي؟ بياچه به کله خطبه ختميدله نو هغه وخت به هم د سنتو کولو موقع نه ملويدله. چه کله د څلورو رکعتو د کولو دپاره وخت نشته نو کول ثابت نه دی او چه ثابت نه دی نو بدعت دی.

ه اول فريق د دليل جواب: - حضورياک ﷺ به د خپل کور نه د جومات دپاره پس د زوال نه تشریف راوړلو او بيا به په منبر باندې کيناستوسره د خطبې دپاره اذان کيدلو نو پس د زوال د کور نه د وتلو او په منبر باندې د کيناستلو په مينځ کښې به دومره وقفه ضرور وی په کوم کښې چه څلور رکعتې ادا کړې شی خاص کر صحابه کرام به وختی وختی د جمعه دپاره په جومات کښې جمع کيدلوسره تيار ناست وو. روستو چه کله بيا مشاغل زيات شو نو د حضرت عثمان بن عفان رضی الله عنه په زمانه کښې د جمعه دپاره يو بل اذان شروع شوچه نن صبا ورته اول اذان وائی فقهاء هم د دې اذان نه پس د جمعه په ورځ اخستل او خرڅول ناجائز گرځولی دی نن صبا غير مقلدين دې اذان ته هم بدعت وائی الله تعالی دې دوی ته هدايت او کړی.

د دويم فريق د دليل:

① د حضرت ابن عباس رضی الله عنه حديث د دوی مستدل دې کوم چه ابن ماجه نقل کړې دې الفاظ دادی: "قال کان النبی صلی الله علیه وسلم یومرکم قبل الجمعة اربع رکعات لا یفصل بینهن بشئ" دا دواړه روایتونه سنن قبل الجمعة باندې صریح دلالت کوی.

② د حضرت ابوهريره رضی الله عنه حديث د دوی مستدل دې کوم چه امام طحاوی رحمه الله په مشکل الآثار کښې نقل کړې دې د کوم الفاظ چه دادی "من کان منکم مصلياً فليصل قبلها اربعاً وبعدها اربعاً".

③ په کوم روایاتو کښې چه قبل الزوال د څلورو رکعتو کولو ذکر دې هغه هم د جمهورو دپاره دليل دې ځکه چه هغه هم سنن قبل الجمعة ته شامل دی.

④ د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه او عمران بن حصین رضی الله عنه آثار نقل دی په کوم کښې چه د څلورو رکعتو ثبوت دې او په ترمذی شریف کښې دا نقل کړې شوی دی.

⑤ په کوم روایاتو کښې چه د ماسپښین د مانځه نه وړاندې د څلورو رکعتو سنتو ذکر دې دې نه هم جمهور استدلال کوی ځکه چه د جمعه مونځ د ماسپځین د مونځ بدل او د دې قائمقام دې. کله چه د ماسپځین د مونځ نه وړاندې د څلورو رکعتو سنتو په واضح توگه ثبوت دې نو د جمعه نه وړاندې به هم د څلورو رکعتو ثبوت ملا شوی ځکه چه د دواړو وخت هم یو دی.

انصافی خبره: - په دې مسئله کښې څه اختلافات راغلل د څه عموماتونه استدلال کړې شوې دې په دې وجه په دې مسئله کښې څه نرمی راغله او د دغه سنتو په تاکید کښې څه

فرق را غلوهذا که د یوسری نه د جمعه وړاندینی څلور رکعت پاتې شی نو د جمعه د مانځه نه پس دا کول او د دې راگرځول نشته دې.

د سنت بعد الجمعة په تعداد کې مذهب:-

① دامام ابوحنيفه رحمته الله او امام محمد رحمته الله په نيزد جمعه نه پس څلور رکعت سنت دی او دامام شافعي رحمته الله يو قول هم دغه شان دې.

② دامام ابویوسف رحمته الله په نيزد جمعه د مونځ نه پس شپږ رکعت سنت دی دوه په یوسلام او څلور په جدا سلام سره دی.

د اول فریق دلیل:- زیر بحث حدیث د دوی مستدل دې چه په خپله مدعاباندې واضح تردلیل دې په کوم کېږي چه "فلیصل اربعاً" الفاظ ښکاره دی هم د دې حدیث په یو بل روایت کېږي داسې الفاظ ذکر دی.

"اذ اُصلی احدکم الجمعة فلیصل بعدھا اربعاً" (مصنف ابن ابی شیبہ ج ۲ ص ۱۳۳)

د دویم فریق دلائل:- د صحابه کرامو هغه ټول آثار د دوی مستدل دی په کومو کېږي چه د شپږو رکعتو ذکر راغلې دې او د دغه صحابه کرامو په دې باندې عمل وو ابن ابی شیبہ خپل سندونو سره بیان کړې دې او وئیلی دی چه حضرت علی رضی الله عنه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما روایت کېږي د دوو ذکر دې. د حضرت ابن مسعود رضی الله عنه په روایت کېږي د څلورو ذکر دې د حضرت علی رضی الله عنه په روایت کېږي د شپږو ذکر دې حضرت عبدالرحمن سلمی د سن بعد الجمعة باره کېږي فرمائی "علمنا ابن مسعود ان نصلی بعد الجمعة اربعاً فلما قدم علی بن ابی طالب علمنا سناً".

د دواړه کسمه روایاتو په منځ کې تطبیق:- په کومو احادیثو کېږي چه بعد الجمعة د دوو سنتو ذکر دې هغه په ادنی سنت باندې محمول دی او په کومو احادیثو کېږي چه د څلورو سنتو ذکر دې هغه کمال سنت باندې محمول دی یعنی اول دوه او بیا څلور نو کمال شپږو ته اورسیدو. مثلاً یوسری په یوسلام سره دوه سنت او کرل نو هغه د دوو سنتو والا په حدیث باندې عمل او کړو او بیا هغه څلور او کرل نو د څلورو سنت والا په حدیث نی عمل اوشو او چاچه د شپږو قول کړې دې نو دا مجموعه د شپږو هم ده لهدا په احادیثو کېږي هم تعارض نشته او د احادیثو د آثارو سره هم تعارض نشته. دا اعداد دی دا دې هم وی او هغه دې هم وی په یو کېږي د بل نفی موجود نه ده.

معمول به قول:- بهر حال امام ابوحنيفه رحمته الله او امام محمد رحمته الله څلور وروته ترجیح ورکړې ده او امام ابویوسف رحمته الله شپږو ته ترجیح ورکړې ده. عام مشایخ احناف د شپږو رکعتو قول ته ترجیح ورکړې ده او هم دغه د احنافو په نیز معمول به دی لیکن د څلورو نه پس دوه سنت زواند دی.

په شت بعد الجمعه كښې د رځمښو او شپږ رځمښو په تډم او تاخير كښې مذهب:-

- ① د احنافو محققين علماؤ دا خيال دې چه دوه دې مقدم كړي
 ② د متقدمينو خيال دې چه څلور دې مقدم كړي. دا د اولي او غير اولي مسئله ده جائز دواړه دى امام ابو يوسف رحمه الله د څلورو مقدم كولو قول راجح گرځولې دې ځكه چه په يو حديث كښې راغلى دى چه د يوفرض مونځ نه پس دهغې هم شكل مونځ مناسب نه دې د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه باره كښې دى: "ان عمر كان يكره ان يصل بعد صلاة الجمعة مثلاً". (كذا فى الطحاوى)

الفصل الثاني

[۱۱۶۷] د ماښمين د سنتو فضيلت

۱۱۶۷- (۱) [۹۱] عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۲] «مَنْ حَافَظَ عَلَى أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ قَبْلَ الظُّهْرِ وَأَرْبَعٍ بَعْدَهَا [۳] حَرَمَهُ اللَّهُ عَلَى النَّارِ». رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَالسَّائِي وَأَبْنُ مَاجَةَ.

توجه: ① بي بي ام حبيبہ رضي الله عنها فرمايې چې ما د نبی کریم صلی الله علیه وسلم څخه دا اوریدلي دي ② چې کوم سړي د ما سپڅليين (د فرض لمانځه) څخه مخکې څلور رکعاته او د هغې څخه وروسته څلور رکعاته په همیشگي سره کوي (يعني په پابندي سره، ناغه يې نکوي) ③ نو الله تعالی تبارک و تعالی په هغه د دوزخ اور حراموي (په دې طور سره چې هغه به مطلقاً په دوزخ کې نه اچوي يا دا چې هغه به په ابدې طور سره د دوزخ څخه ساتي). (احمد، ترمذي، ابو داود، نسايي)

د راوي مختصر تعارف: نوم رمله کنيت ام حبيبہ د پلار نوم ابوسفیان د مور نوم صفیه بنت العاص وو چه د حضرت عثمان رضي الله عنه سکه ترور وه. حضرت ام حبيبہ رضي الله عنها د رسول الله صلی الله علیه وسلم د بعثت نه ۱۷ کاله وړاندې پيدا شوې. (اصابه ۸/۸۴). رومبني نکاح ئی عبدالله بن جحش سره شوې وه (۲) خپل خاوند سره مسلماننه شوه حبشه طرف ته ئی هجرت اوکړو خو خاوند ئی حبشه ته لاړو عيسائي شو او هم په دې کښې هغه مړ شو.

دويمه نکاح ئی رسول الله صلی الله علیه وسلم سره اوشوه نجاشی پخپله نکاح اوکړه او مهر ئی هم پخپله اداکړو هغه وخت د دوی عمر ۳۶ يا ۳۷ کاله وو. په حديث باندې به ئی ډير په اهتمام سره عمل کولو اونور ته به ئی هم تاکيد کولو.

وفات: - د خپل رور حضرت امير معاويه رضي الله عنه په دور خلافت ۴۴هـ کښې وفات شوه او په مدينه کښې خښه شوه. هغه وخت د هغې عمر ۷۳ کاله وو. د وفات په وخت کښې هغې

(۱) اخرجه ابو داود فی کتاب الصلاة، باب الأربع قبل الظهر وبعدها (رقم- ۱۲۶۹) والترمذي والنسائي کتاب قيام الليل وطلع النهار/الاختلاف على اسمعيل بن أبي خالد (رقم- ۱۸۱۵)
 (۲) اصابه. (۲) البخاری فی التهجد باب ماجاء فی التطوع مثنى مثنى ومسلم فی المسافرين باب السنن الاربعة قبل الفرائض وبعدهن).

حضرت عائشه صديقہ رضی اللہ عنہا اوحضرت ام سلمہ رضی اللہ عنہا راوغويشتي اوونى فرمائيل چه ما معاف کرنی. حضرت عائشه رضی اللہ عنہا فرمائی چه ما اوونيل چه معاف نى نو ونييل تازه ويره خوشحاله کريم الله تعالى دي تاخوشحاله کړی. (اصابه)
مرويات :- د هغې نه ۶۵ احاديث روايت دی.

تسهيلات :- بوله: وَأَرْبَعٌ بَعْدَهَا

د ماسپڅين د مونځ نه پس عام روايتو کښې د دوو رکعتو ذکر دي ليکن دلته په دې روايت کښې د څلورو بيان دي. اوس په دې کښې دوه احتمال دي. يو دا چه دا څلور رکعت د دې دوو سنتونو علاوه دي. په ظاهري توگه د حديث نه ثابتیږي چه دا څلور رکعاته د دوو سنت مؤکده نه علاوه دي او دا د مستحب او نفلو په درجه کښې دی. دويم احتمال دادې چه د ماسپڅين نه پس دوه سنت په دغه څلور رکعتو کښې شامل دي. د ملا علی قاري رحمه الله د کلام نه معلومیږي چه په دغه څلور رکعتو کښې د ماسپڅين دوه سنت هم شامل دي دوه نقل او دوه سنت دي.

بهر حال بهتر دادې چه دا څلور رکعت په دوو سلامو سره ادا کړي شی.

[۱۱۶۸] د ماسپڅين څخه مخکې د څلور رکعتو نقلو فضيلت

۳۸- (۱۱۰) [۱۰] وَ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] «أَرْبَعٌ قَبْلَ الظُّهْرِ لَيْسَ فِيهِنَّ تَسْلِيمٌ» [۲] تَقْتَضِي هُنَّ أَبْوَابَ السَّمَاءِ. «رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَهَ»

ترجمه: [۱] ابو ايوب انصاري رضي الله عنه راوي دي چې نبي كريم ﷺ وفرمايل [۲] د ماسپڅين څخه مخکې هغه څلور رکعاته چې د هغې په مينځ کې سلام نشي گرځولي (يعني د دې څلور رکعاتو کولو په سلسله کې افضل دا دي چې څلور واړه رکعاتونه پوره کولو سره سلام وگرځول شي) [۳] د هغې د پاره د آسمان دروازي خلاصول کيږي، (ابوداؤد، ابن ماجه، هل اللغات: ① تَسْلِيمٌ: سلام گرځول. ② تَقْتَضِي: پرانستلې شی.

تسهيلات :- بوله: لَيْسَ فِيهِنَّ تَسْلِيمٌ

د ماسپڅين د مانځه څخه وړاندې په څلور رکعتو کښې دوه احتمالات :-

① يعنی د ماسپڅين د مونځ نه وړاندې څلور رکعت په يوسلام سره د کولو دومره لونی فضيلت دي چه د آسمانونو دروازي او د قبوليت او درحمت دروازي کولو ووهلې شی دلته هم دا احتمال دي چه دي نه سنت مؤکده څلور رکعت مراد وی
 ② د زوال د وخت څلور رکعت نوافل مراد وی.

واجم قول :- مختار هم دغه دی چه دي نه د زوال الشمس د وخت څلور رکعت نفل مراد

دی. زوال الشمس به وخت خلورو رکعتو فضیلت د راتلونکی روایاتونه هم ثابت دی لهذا زیر بحث روایت هم په دې باندې حمل کول به زیات مناسب وی.

[۱۱۶۹] د زوال څخه وروسته د نفلو فضیلت

(۱۱۶۹) [۱۱۱] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي أَرْبَعًا بَعْدَ أَنْ تَزُولَ الشَّمْسُ قَبْلَ الظُّهْرِ» [۱] وَكَانَ: «إِنَّهَا سَاعَةٌ ثَلَاثَةٌ فِيهَا أَبْوَابُ السَّمَاءِ» [۲] فَأَجِبُ أَنْ يَصْعَدَ لِي فِيهَا عَمَلٌ صَالِحٌ «رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ».

ترجمه: [۱] عبدالله ابن سائب رضي الله عنه فرمایي [۲] چې نبي کریم صلی الله علیه و آله به د نمر د زوال کیدو څخه وروسته او د ماسپڅین څخه مخکې «د في الزوال خلور رکعاته مونځ کولو» [۳] او فرمایل به یې چې ده داسې وخت دي چې په دې کې «د نیک اعمالو د پورته ختلو د پاره، د آسمان دروازي خلاصیږي» [۴] نو زه دامحبوب گڼم چې دا وخت زمانیک اعمال پورته لاړشي (ترمذي) **هل اللغات:** ① تَزُولُ الشَّمْسُ: چه د نمر زوال اوشی (یعنی د آسمان د منځ نه د مشرق نه مغرب طرف ته واوړی).

تسحيلات:-

لوله: يُصَلِّي أَرْبَعًا بَعْدَ أَنْ تَزُولَ الشَّمْسُ:

د خلورو رکعتونو په مصداق گڼې دوه اقوال:-

① دا خلور رکعتو وو چې د زوال په کیدو به مستقل طور کولی شول.

② ددې څخه هم ماسپڅین خلور رکعتو مراد دی.

[۱۱۷۰] د مازيگر سنت

۱۱۷۰- (۱۱۲) [۱۲] وَعَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «رَجِمَ اللَّهُ أُمَّرَأَةً صَلَّتْ قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا» «رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ أَبُو دَاوُدَ»

ترجمه: [۱] ابن عمر رضي الله عنهما راوي دي چې رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایل [۲] الله تعالی جبار مبین دي په هغه سړي رحمت نازل کړي چې د مازيگر (د فرض لمانځه) څخه مخکې خلور رکعاته مونځ کوي، (احمد، ترمذي، ابوداؤد)

تسحيلات:-

لوله: صَلَّتْ قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا:

د خلورو رکعتونو مصداق:- د مازيگر مونځ څخه وړاندې چې کوم خلور رکعتو سنت غیر مؤکده کیږي ددې خلورو رکعتو نه هغه مراد دي.

(۱) اخراج الترمذي كتاب الوتر باب ما جاء في الصلاة عند الزوال (رقم- ۴۷۸)

(۲) اخراج ابوداؤد في كتاب الصلاة باب الصلاة قبل العصر (رقم- ۱۲۷۱)

[۱۱۷۱] د مازیگر خُشه وړاندې څلور رکعتنه نفل

۸۷۱- (۱۱۳) [۱۳] وَقَرَنَ عَلَيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا رَكَعَاتٍ» [۲] يُقْصَلُ بَيْنَهُنَّ بِالتَّسْلِيمِ عَلَى الْمَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ [۳] وَمَنْ تَبِعَهُمْ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُؤْمِنِينَ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

تو جهه: [۱] امير المؤمنين حضرت علي کرم الله وجهه فرمايي [۲] چې نبي ﷺ به د مازیگر خُشه مخکې څلور رکعاته مونځ کولو [۳] او د هغې په مینځ کې به يې جداوالي کولو په سلام ليرې لوسره په مقربو فرشتو باندې [۴] او چې کوم مسلمانان او مؤمنان ددوي تابع دي په ټولو باندې [به يې په سلام ليرې لوسره جداوالي کولو]. (ترمذي)

حل اللغات: ① الْمُقَرَّبِينَ: بزګانې او عزتمندې

تسهيلات: -

توله: يَقْصَلُ بَيْنَهُنَّ بِالتَّسْلِيمِ عَلَى الْمَلَائِكَةِ:

د تسليم على الملائكة خُشه هراړ: - ددې سلام نه مراد د التحيات او تشهد لوستل دی. مطلب دا چې څلور رکعتنه به نې په يو سلام سره کول په مینځ کې يې به نې قعده اولی وه. د مازیگر خُشه وړاندې په سنن زوائدو کې دوه قسمه روایات: -

① د مازیګر د مونځ نه مخکې يې په دغه سنن زوائد کې دوه قسمه روایات دي. بعضې کې يې د څلورو رکعتو ذکر دي

② بعضې کې يې د دوو رکعتو ذکر دي. دواړه جائز دي د مونځ خپل سهولت سره ددې تعلق دي.

[۱۱۷۲] د مازیګر خُشه وړاندې دوه رکعتنه نفل

۸۷۲- (۱۱۳) [۱۳] وَقَرَنَ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يُصَلِّي قَبْلَ الْعَصْرِ رَكَعَتَيْنِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

تو جهه: [۱] امير المؤمنين حضرت علي کرم الله وجهه فرمايي [۲] چې نبي کریم ﷺ به د مازیګر خُشه مخکې دوه رکعاته مونځ کولو. (ابوداود)

تسهيلات: -

توله: يَقْصَلُ قَبْلَ الْعَصْرِ رَكَعَتَيْنِ:

په روایاتو کې تطبیق: - مازیګر نه وړاندې د رکعتونو باره کې مختلف روایات دي ځینې روایاتو کې دوه رکعتنه ذکر دي او ځینو کې څلور ذکر دي. ددې روایت تعلق

① أخرجه الترمذي كتاب السفر/باب كيف كان تطوع النبي صلى الله عليه وسلم بالنهار (رقم-۵۹۸) والنسائي كتاب الإمامة/باب الصلاة قبل العصر وذكر اختلاف الناقلين عن أبي إسحاق في ذلك (رقم-۸۷۴) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء فيما يستحب من التطوع بالنهار (رقم-۱۱۶۱)

② أخرجه ابوداود في كتاب الصلاة/باب الصلاة قبل العصر (رقم-۱۲۷۲)

د مونځ آسانتیا سره دې. که څوک غواړي څلور رکعته دې کړي او که غواړي نو دوه رکعته دې کړي.

[۱۱۷۲] د صلوٰۃ الاوابین فضیلت

۱۱۷۲- (۱) [۱۵] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ " [۱] «مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ سِتًّا رَكَعَاتٍ [۲] لَمْ يَتَكَلَّمْ فِيمَا بَيْنَهُنَّ يَسُوءُ [۳] عُدْلًا لَهُ بِعِبَادَةٍ يُلْتَمَسُ عَشْرَةَ سَنَةً» [۴] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ حَدِيثِ عُمَرَاءِ بْنِ أَبِي خُثَيْمٍ [۵] وَنَسَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ إِسْمَاعِيلَ يَقُولُ: هُوَ مِنْكَرُ الْحَدِيثِ، وَضَعْفُهُ جَدًّا.

ترجمه: [۱] ابو هريره رضي الله عنه راوي دي چې نبي کریم صلی الله علیه وسلم وفرمایل [۱] کوم سړي چې د ماښام د لمانځه کولو څخه وروسته شپږ رکعاته نفل (داسي) وکړي [۲] چې د هغې په مینځ کې څه فحش خبرې ونه کړي [۳] نو د هغه رکعتونو ثواب د هغه د پاره د دولس کالو د عبادت برابر کیږي، [۴] امام ترمذي دا حدیث نقل کړي دي او ویلي یې دي چې دا حدیث غریب دي ځکه چې مونږ دا حدیث د عمر ابن خثعم د سند څخه علاوه د بل څه سند سره نه پیژنو [۵] او ما د محمد ابن اسماعیل بخاري رحمته الله علیه څخه واوریدل چې هغه ویل چې دا (عمر ابن خثعم) منکر الحدیث دي او هغه دي حدیث ته ډیر ضعیف ویلي دي.

هذه اللغات: - ① عُدْلًا: مجهول او معلوم دواړه ونيلي شي، أي إذا سَوَّيْتَ: برابرولي شي.

تجلیات: -

لوله: عُدْلًا لَهُ بِعِبَادَةٍ يُلْتَمَسُ عَشْرَةَ سَنَةً:

د صلاة اوابین فضیلت: - یعنی کوم سړی چه د ماښام مونځ او کړو اوبیا دې نه پس نی شپږ رکعته مونځ او کړو په دې سره به دغه سړی ته د دولسو کالو د عبادت ثواب ملایږي. مگر ددې شرط دادې چه د فرضو اودې نفلو په مینځ کښې څه فضول خبره اونه کړې په دې شپږو رکعتو کښې د فرض نه پس دوه رکعته سنت مؤکده هم شامل دی.

د صلاة اوابین درې صورتونه: -

① اول دې دوه رکعته سنت او کړې. دې نه پس دې څلور رکعته په دوو سلاموسره یا په یو سلام سره او کړې شي نو دا ثواب به حاصل شي. د حضرت ابن عباس رضی الله عنه د روایت نه معلومیږي چه ددې مونځ نوم صلوٰۃ اوابین دي. دا صورت د ټولو نه آسان دي.

② د دوو سنتو نه پس شپږ رکعته سنت صلوٰۃ اوابین او کړې شي

③ شل رکعته صلوٰۃ اوابین او کړې شي.

(۱) اخبره الترمذي في كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ما جاء في فضل التطوع وست ركعات بعد المغرب (رقم- ۴۳۵) وابن ماجه ما جاء في الصلاة بين المغرب والعشاء (رقم- ۱۳۷۲)

په حديث كښې كلام اودهغې جواب: - بهر حال په زير بحث حديث كښې چه د كوم ثواب ذكر كړې شوې دې داهم ددغه شپږو ركعتو فضيلت دې. دا حديث امام ترمذي رحمه الله د زيات ضعيف گرځولې دې. ليكن علماء ليكي چه فضائل اعمال كښې ضعيف روايت هم قابل قبول دې په دې شرط چه د دې په مقابلې كښې څه صحيح حديث نه وي يا د شريعت د يو قاعدې سره د دې تعارض نه وي.

هسې دا حديث ابن خزيمه په خپل صحيح قوی سند سره نقل كړې دې او ابن ماجه هم دا نقل كړې دې او د بعضې صحابه كرامو په دې باندې عمل پاتې دې.

[۱۱۷۴] د صلوٰة اوابين زيات تعداد

۴۳- (۱۶۱) [۱] وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] "مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْغُروبِ عَشْرِينَ رُكْعَةً [۳] بَنَى اللَّهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ"». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

تو جمعه: [۱] ام المؤمنين بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها روايت كوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] كوم سړي چې د ماښام څخه وروسته شل ركعاته (صلوة اوابين) كوي [۳] الله تعالى ﷻ د هغه د پاره په جنت كې كور جوړوي. (ترمذي)

تسهيلات: -

د حديث ضعف اودهغې جواب: - دا حديث هم سره د دې چه ضعيف دې مگر په فضائل اعمال كښې مقبول دې. بل د سلف صالحين په دې باندې عمل پاتې دې. د صلوٰة اوابين په تعداد كښې مختلف قسم روايات راغلي دي د كوم نه چه اندازه كيږي چه د اوابين د كم نه كم تعداد دوه ركعته دې او اوسطا شپږ ركعته او آخري تعداد شل ركعته دې. چا چه څومره او كړه هم هغه هومره ثواب به ملاويږي.

[۱۱۷۵] د ماسخوتن سنت

۴۴- (۱۶۲) [۱] وَعَنْهَا، قَالَتْ: [۲] "مَا صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعِشَاءَ قَطُّ فَدَخَلَ عَلَى [۳] إِلَّا صَلَّى أَرْبَعًا أَوْ ثَلَاثًا رُكْعَاتٍ". رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

تو جمعه: [۱] بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايي [۲] چې نبې كريم ﷺ چې كله به په مسجد كې د ماسخوتن (فرض لمونځ) كولو څخه پس ماته راتلو [۳] نو (د سنتو) څلور يا شپږ ركعاته به يې ضرور كول. (ابوداؤد)

(۱) اخرج الترمذي في كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في فضل التطوع وست ركعات بعد المغرب (رقم- ۴۳۵) وابن ماجه باب ما جاء في الصلاة بين المغرب والعشاء (رقم- ۱۲۷۲)

(۲) أخرجه ابوداود في كتاب الصلاة / باب الصلاة بعد العشاء (رقم- ۱۳۰۲)

تسهيلات:-

قوله: [أَصْلَى أَرْثَهُ أَوْسَتْ رَكْعَاتِ]

① د ماسخوتن د مانځه نه پس دوه ركعتنه سنت موكده دى د كوم ذكرچه په مشهورو رواياتو كښې راغلي دي.

② په څه رواياتو كښې د څلورو ركعتو ذكر دي

③ په زيربحث روايت كښې د شپږو ركعتو ذكر دي.

په رواياتو كښې تطبيق:- كوم خانى چه د څلورو ذكر دي نوبه هغې كښې دوه سنت موكده دى اودوه نفل دى اوچرته چه د شپږو ذكر دي نوهلته دوه سنت موكده دى او څلور نفل دى. چا چه څومره اوكره دومره ثواب به ورته ملاوېږي. په زيربحث حديث كښې "او" لفظ ياد شك دپاره دي اويادتنوع دپاره دي.

[۱۱۷۶] د صبا او ماينام څخه وړاندې دوه دوه ركعتنه

۴۸۱-(۱۸) [وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ① ﴿وَأَذْبَارُ النُّجُومِ﴾ [الطور: ۳۱] الرُّكْعَتَانِ قَبْلَ الْفَجْرِ ② وَ﴿وَأَذْبَارُ السُّجُودِ﴾ [ق: ۴۰] الرُّكْعَتَانِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ»]. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

توجه: ① ابن عباس رضی اللہ عنہما راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② د (تسبيح) ادبار النجوم څخه د سحر څخه مخكې دوه ركعاته (يعني د سحر سنت) مراد دي ③ او د (تسبيح) ادبار السجود څخه د ماينام وروسته دوه ركعاته (يعني د ماينام سنت) مراد دي. (ترمذي)

تسهيلات:-

قوله: وَأَذْبَارُ النُّجُومِ:

د ادبار النجوم څخه ۵۱- روستو كيدو ته او تلو ته ادبار وائي. قرآن كريم كښې په سورة طور كښې يو آيت دي. [طور: ۲۹] دلته د ستورو تلو ذكر دي دا د سحر د راخو په وخت كښې وي. لهذا ﴿وَأَذْبَارُ النُّجُومِ﴾ د ستورو د تلو نه پس مونځ نه د سحر دوه ركعتنه سنت مراد دى. دغه شان قرآن كريم كښې سورة ق: كښې يو آيت دي ﴿وَمِنَ اللَّيْلِ فَسُجِّدْ وَأَذْبَارَ السُّجُودِ﴾ [سورة ق: ۲۰] دي كښې د سجود نه مراد فرض مونځ دي ددې فرض د كولو او ددې د تلو او دي نه پس پاكي بيانولو نه مراد د ماينام دوه ركعتنه سنت موكده دى.

١) اخبرجه الترمذي في كتاب تفسير القرآن عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب: ومن سورة الطور (رقم- ۳۲۷۵)

الْفَصْلُ الثَّالِثُ

[۱۱۷۷] د مابنين خغه مخکې د څلور رکعاته مونځ کولو ثواب

۱۱۷۷- (۱۹۱) عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۱] «أَرْبَعٌ قَبْلَ الظُّهْرِ، بَعْدَ الزَّوَالِ، [۲] تُحْسَبُ بِمِثْلِينَ فِي صَلَاةِ السَّحَرِ، [۳] وَمَا مِنْ شَيْءٍ إِلَّا وَهُوَ يُسَبِّحُ اللَّهَ تِلْكَ السَّاعَةَ» [۴] ثُمَّ قَرَأَ: «يَتَقَيَّ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدَ اللَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ» [۵] [النحل: ۴۸] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالْبَيْهَقِيُّ فِي «شُعَبِ الرِّمَّانِ».

توجه: ۱) امير المؤمنين حضرت عمر فاروق رضي الله عنه فرمايي چې ما د نبي کريم صلى الله عليه وسلم خغه اوریدلي دي ۲) چې د ماسپڅين خغه مخکې او د نمر د زوال کيدو خغه وروسته د ماسپڅين سنت يا فتي الزوال، څلور رکعاته مونځ ۳) په ثواب او فضيلت کې، د تهجد د وخت د څلور رکعاته مونځ کولو برابر دي ۴) او دا وخت يعنې د ماسپڅين خغه مخکې او د نمر د زوال خغه وروسته، ټول څيزونه د الله رب العزت پاکي بيانوي ۵) بيا حضور صلى الله عليه وسلم دا آيت تلاوت کړو يَتَقَيَّ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدَ اللَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ، د ټولو څيزونو سايه (سوري) د بني طرف خغه او د گس طرف خغه د الله جل شانده د پاره سجده کولو سره بنسکه کيږي او هغه ټول عاجز وي. (ترمذي، بيهقي)

هل اللغات:- ① تُحْسَبُ: حسابولې شی، برابرولې شی، ② يَتَقَيَّ: أي: يَمْلَأُ: مائل کيږي، بنسکه کيږي ③ دَاخِرُونَ: أي: صَاغِرُونَ: عاجزې کونکې.

تسهيلات:-

قوله: تُحْسَبُ بِمِثْلِينَ فِي صَلَاةِ السَّحَرِ:

د صلاة السحريه مصداق کښې درې اقوال:-

① ددې خغه د تهجدو څلور رکعتو مراد دی، يعنې د ماسپڅين د څلور رکعتو سنتو ثواب د تهجدو د څلورو رکعتو برابر دي. ځکه چې د تهجدو په وخت کښې دالله تعالی د رحمت دروازې بيرته وي او ټول مخلوق دالله تعالی عبادت کوي.

② علامه طيبي رحمه الله عليه فرمائي چې ددې خغه مراد د سحر دوه سنت او دوه فرض دي. يعنې زوال خغه پس چې کوم څلور رکعتو دی، هغه د سحر د دوو فرضواو دوو سنتو برابر دي. ددې وجه داده چې د زوال خغه پس نمر بصورت هبوط وانحطاط الله تعالی ته په سجده پريوزي. په دې وجه که انسان هم په دې وخت کښې سجده کوي نو هغه ته هم عظيم اجر ملاويږي.

⑤ خيبي وائی چې نصف النهار څخه پس او نصف الليل څخه پس تر دسحر وخت پورې دې دواړو وختونو کښې دالله تعالیٰ خاص رحمت نازلېږي په دې وجه داسې وخت کښې مونځ کول پکار دی.

[۱۱۷۸] د مازيگر څخه وروسته دوه رکعته

۱۸- (۲۰) [۱] «وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: [۲] مَا تَرَكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رُكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعَصْرِ عِنْدِي قَطُّ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ. [۳] وَفِي رِوَايَةٍ لِلْبُخَارِيِّ، قَالَتْ: [۴] وَالَّذِي ذَهَبَ بِهِ مَا تَرَكَمَا حَتَّى لَقِيَ اللَّهَ.

ترجمه: [۱] بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايي [۲] چې نبی کریم صلی الله علیه وسلم هيڅ کله زما په کورکي د مازيگر څخه وروسته دوه رکعته مونځ کول نه دي پرېښي، بخاري مسلم، [۳] او بخاري د يو روايت الفاظ دا دي چې بي بي عائشي رضي الله عنها وفرمايل [۴] چې قسم دي په هغه پاک ذات چې هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم روح مبارک قبض کړې دې حضور صلی الله علیه وسلم دا دوه رکعته هيڅ کله نه دي پرېښي تر دې چې وفات شو.

تسهيلات:-

قوله: بَعْدَ الْعَصْرِ:

د مازيگر څخه وروسته دوو رکعتونو کښې د نبی کریم صلی الله علیه وسلم خصوصيت:-

د مازيگر نه پس حضور پاک صلی الله علیه وسلم دوه رکعته مونځ کړې دي په دې کښې هيڅ شک نشته البته دا د حضور پاک صلی الله علیه وسلم خصوصيت وو د دې کول صرف د حضور پاک صلی الله علیه وسلم د پاره جائز وو د بل چا د پاره نه د دې حکم دي اونه د چا د پاره جائز دی.

د خصوصيت دليل:- ځکه چه د مازيگر نه پس د نقل مونځ کولو په احاديثو کښې ممانعت راغلې دي. حضرات صحابه کرامو ته په دې عمل کښې تردد اوشو چه د ممانعت باوجود حضور پاک صلی الله علیه وسلم دا دوه رکعته پخپله ولې کول.

چنانچه حضرت ام سلمه رضي الله عنها د حضور پاک صلی الله علیه وسلم نه هم په دغه انداز کښې سوال اوکړو يا رسول الله! تاسو په دې وخت کښې د نقل مونځ کولو نه منع فرمائيلې ده بيا تاسو ئې ولې کوئ؟

حضور پاک صلی الله علیه وسلم په جواب کښې اوفرمايل يو ځل د ماسيخين د مونځ نه پس دوه رکعته په وجه د څه مشغولتيا پاتې شوې وو نو ما د مازيگر نه پس اوکړه. چونکه حضور پاک صلی الله علیه وسلم چه

(۱) اخرجه البخاري في كتاب مواقيت الصلاة / باب: ما يصلي بعد العصر من الفوائت ونحوها (رقم- ۵۹۱) وسلم في صلاة المسافرين / باب معرفة الركعتين اللتين كان يصلهما النبي صلى الله عليه وسلم بعد العصر (رقم- ۲۹۹) - (۸۳۵) وابوداود في كتاب الصلاة. باب من رخص فيهما إذا كانت الشمس مرتفعة (رقم- ۱۲۷۹) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم لباب ما جاء في الصلاة بعد العصر (رقم- ۱۸۴) والنسائي كتاب المواقيت لباب الرخصة في الصلاة بعد العصر (رقم- ۵۷۴)

به کله يو عمل په کوم وخت کښې کولو نو حضور ياک ﷺ به په هغې باندې هميشه والي کولو په دې وجه به الله تعالى ته هغه عمل خوښيدلو. هم دغه معامله د مازيگر نه پس د دوو نقلو سره اوشوه چه په شروع کښې مې د يو ضرورت د وجې نه اکره بيا په اختيار سره کول شروع کړه. دا د امت کار نه دې د حضور ياک ﷺ خصوصيت وو.

[۱۱۷۹] د غروب آفتاب څخه وروسته اود ماښام څخه وړاندې د نقلو حکم

۱- (۲۱۱) [۱] وَعَنِ الْمُخْتَارِ بْنِ قُلْفُلٍ، قَالَ [۲] سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّظْوَعِ بَعْدَ الْعَمْرِ [۳] فَقَالَ: «كَانَ عُمَرُ يُغْرِبُ الْأَيْدِيَّ عَلَى صَلَاةِ بَعْدَ الْعَمْرِ [۴] وَكُنَّا نُصَلِّي عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ فِي صَلَاةِ الْمَغْرِبِ [۵] قُلْتُ لَهُ: أَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّيهِمَا؟ [۶] قَالَ: كَانَ يَرَانَا نُصَلِّيهِمَا فَلَمْ يَأْمُرْنَا وَلَمْ يَنْهَنَا». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: [۱] مختار ابن قلفل فرمايي [۲] چې ما (يوه ورځ) د حضرت انس رضی اللہ عنہ څخه د مازيگر څخه وروسته د نفل لمانځه کولو په باره کښې پوښتنه وکړه [۳] نو هغه وفرمايل (په دې معامله کې) د امير المؤمنين حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ (خو دومره سخته رويه وه چې هغه) به د مازيگر څخه وروسته د نفل مونځ نيت تړونکي په لاس وهلو (يعني په استهايي سختي او شدت سره به يې هغه وخت د لمانځه کولو څخه منع کوله) [۴] او مونځ به د نبي کریم ﷺ په مبارکه زمانه کې د نمر د وييدو څخه وروسته او د ماښام د لمانځه څخه مخکې دوه رکعاته (نفل لمونځ) کولو [۵] (دې اوريدو سره) ما د حضرت انس رضی اللہ عنہ څخه پوښتنه وکړه چه آيا حضور ﷺ به هم دا دوه رکعاته کول؟ [۶] وي فرمايل حضور ﷺ به مونځ په لمانځه کولو ليدلو ليکن نه به يې مونځ ته د کولو حکم کولو او نه به يې مونځ د دې د کولو څخه منع کولو. (مسلم)

هل اللغات: ① النَّظْوَعُ: أَي: تَأْيِيْلَةُ: نفل مونځ. ② يَغْرِبُ الْأَيْدِي: أَي: يَخْتَصِمُ مِثْلًا: چاچه به دمازيگر د مونځ نه پس د نفل مونځ نيت تړلې وو هغوی به نې په لاس سره منع کول. ③ يَرَانَا: مونځ به نې اوليدلو (چه مونځ به مونځ کولو خونه به نې منع کولو اونه به نې راته حکم کولو. دې نه تقريري طور سره اجازت او اختيار معلوم شو).

تسهيلات:-

قوله: رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ:

دماښام د مانځه څخه وړاندې د تاخير په صورت کښې د نقلو حکم:- که دماښام په مونځ کښې تاخير راځي نو دا دوه رکعاته کول مناسب نه دی او د خلفاء راشدين رضی اللہ عنہم معمول د نه کولو وو او که چرته تاخير نه راځي او د علاقې د خلقو دپاره د تشويش او التباس سبب نه وي او وخت موجود وي نو بيا کول پکار دی او په احاديثو کښې اختيار دې او په

اختیار کنی جبر نشسته دی. خوک نی چه او کری ثواب په مومی او خوک چه نه کوی مجرم به نه وی دا مسئله اول په تفصیل سره بیان کری شوی ده.

[۱۱۸۰] د مابنام فرض خڅه مخکې دوه رکعتنه نفل

۱۱۸۰- (۲۲۱) «وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كُنَّا بِالْمَدِينَةِ [۱] فَأَذَانُ الْمُؤَذِّنِ لِصَلَاةِ الْمَغْرِبِ [۲] ابْتَدَأَ السَّوَارِي، فَزَكَّوْا رُكْعَتَيْنِ [۳] حَتَّى إِذَا الرَّجُلُ الْغَرِيبَ لَيْدَ غُلِّ الْمَسْجِدِ [۴] فَيَحْسَبُ أَنَّ الصَّلَاةَ قَدْ صَلَّيْتُ مِنْ كَثَرَةٍ مَنْ يُصَلِّي بِهَا.» رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

تو جمع: [۱] حضرت انس رضی اللہ عنہ وایي چې مونږ په مدينه کې وو [۲] هغه وخت دا حال وو چې مؤذن به د مابنام اذان وکړو [۳] نو (بعضي صحابه به) د مسجد د ستونو طرف ته زغليدل او دوه رکعاته نفل مونږ به يي کول [۴] تر دې چه که خوک مسافر سړي به مسجد ته راغی [۵] نو اکثر خلق (تنها تنها) دوه رکعاته مونږ کولو باندې ليدو سره دا گمان به يي کولو چې مونږ شوي دي او (اوس خلق سنت کوي). (مسلم)

هل اللغات: ① ابْتَدَأَ: أي: تَسَاءَلُوا: يوېل نه به مخکې کيدل (بعضي صحابه). ② السَّوَارِي: ساريه جمع ده، ستونو ته وانی (ستونو ته به ځکه او دريدل چه ستره جوړه شی). ③ الْغَرِيبُ: مسافر. تهیلات:-

نوټ:- د رکعتين قبل صلاة المغرب تفصيل په بل ځانې کښې ذکر شوي دي.

[۱۱۸۱] د مابنام خڅه وړاندې د دوو رکعتونو حکم

۱۱۸۱- (۲۳۳) «وَعَنْ مُرَّةٍ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۱] أَتَيْتُ عَقِبَةَ الْجَنِيِّ، فَقُلْتُ: أَلَا أُعْجِبُكَ مِنْ أَبِي عِمِّي [۲] يَرْكُزُ رُكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ [۳] فَقَالَ عَقِبَةُ: إِنَّا كُنَّا نَفْعَلُهُ عَلَى عَبْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. [۴] قُلْتُ: فَمَا يَمْنَعُكَ الْآنَ؟ قَالَ: الشُّكْلُ.» رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

تو جمع: [۱] مرثد ابن عبدالله وایي چې زه د حضرت عقبه جهني ښایم په خدمت کې حاضر شوم ورته مي عرض وکړو چې زه تا ته د ابو تمیم (تابعی) يو تعجب وړ فعل ونه ښایم [۲] (هغه دا چې) ابو تمیم د مابنام د لمانځه خڅه مخکې دوه رکعاته (نفل) مونږ کوي [۳] حضرت عقبه رضی اللہ عنہ و فرمایي چې دا مونږ خو به (په مونږ کې بعضو صحابه و) هم کله کله، د حضور ښایم په زمانه کې کولو [۴] هر کله چې ما پوښتنه وکړه چې بیا د دې لمانځه خڅه تاسو کوم شي منع کړي یې؟ وي فرمایي د دنیا مشغولیت، (که مشغولیت زیات شی نو نوافل بل وخت ته پریښودل کیږی). (بخاری)

هل اللغات: ① أَلَا أُعْجِبُكَ: أي: أَلَا رَمَقْتُكَ فِي التَّعْجِبِ: تعجب کښې اچونکې کار درته اونه ښایم؟ ② الشُّكْلُ: أي: غُفْلُ الذُّمِّ: مشغولیت د دنیا.

(۱) أخرجه مسلم في صلاة المسافرين وقصرها/ باب استحباب ركعتين قبل صلاة المغرب (رقم- ۳۰۳) - (۸۳۶)

(۲) أخرجه البخاري في كتاب الجمعة/ باب الصلاة قبل المغرب (رقم- ۱۱۸۴)

ه راوي مختصر تعارف: نوم مرثد ذيلار نوم عبدالله، كنيت ابو الخير يزنى او مصرى ورته رانى. په لويوتا بعينو كښې دهغوى شمير كيږي. په عام توگه دې د عقبه بن عامر رضي الله عنه ابوايوب انصاري رضي الله عنه عبدالله بن عمر رضي الله عنه او عمرو بن العاص رضي الله عنه نه روايتونه نقل كوي.

وفات او مرويات: - ۹۰ هـ كښې وفات شوې دهغه نه صحاح سته ټولو هم يو روايت نقل كړې دې. (تقريب)

تسهيلات: - دوه: **ثَالَ: الثُّغُل:**

ه رگعتين قبل المغرب عدم وجوب: - ددې نه معلومېږي چې صحابه كرامو د ماښام نه وړاندې نوافل كول پرېښودى وو. كه چا به كول نو هغه پسې به خبرې كيدلې. كه دا واجب يا ضرورى وي نو د حضور ﷺ صحابه كرامو به هيڅكله نه وې پرېښودې. ددې نه معلومه شوه چې هغه صحابه كرامو دا مباح گنړل. گنى صحابه كرامو به د دنيا د مشغوليت په وجه هيڅ يو سنت نه پرېښودو.

[۱۱۸۲] د نفلوپه كورونو كښې دا ادا كولو فضيلت

۸۲- (۱۲۳) [۱] وَعَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] «إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى مَسْجِدَ نَبِيِّ عَبْدِ الْأَسْهَلِ، فَصَلَّى فِيهِ الْمَغْرِبَ [۳] فَلَمَّا قَضَوْا صَلَاتَهُمْ أَهْرَأَهُمْ يُسَبِّحُونَ بَعْدَهَا [۴] فَقَالَ: "هَذِهِ صَلَاةُ الْبُيُوتِ" رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ [۵] وَفِي رِوَايَةِ التِّرْمِذِيِّ وَالنَّسَائِيِّ: فَأَمَرَ نَاسٌ يَتَنَفَّلُونَ [۶] فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "عَلَيْكُمْ بِهَذِهِ الصَّلَاةِ فِي الْبُيُوتِ" [۷].

توجه: [۱] كعب ابن عجره رضي الله عنه فرمايي [۲] چې (يوه ورځ) رسول الله ﷺ (د انصارو د يوي قبيلې) بني عبد الاشهل مسجد ته تشریف راوړو او هلته يې د ماښام (فرض او سنت) مونځ وکړو [۳] هر کله چې (بعضو) خلقو خپل فرض مونځ وکړو نو حضور ﷺ وليدل چې هغوی د فرض لمانځه د اداء کولو څخه وروسته نفل مونځ (يعني د ماښام سنت هم هلته) کوي [۴] (د دې په ليدو سره) حضور ﷺ ورته وفرمايل دا (يعني د ماښام سنت يا مطلقاً نفل لمونځ) په کورکي د کولو دي. ابوداؤد، [۵] او د ترمذي او نسايي د يو روايت الفاظ دا دي چې کله خلق (د فرض لمانځه څخه وروسته) نفل کولو ته ودرېدل [۶] نو حضور ﷺ هغوی ته وفرمايل په تاسو لارم دي چې دا مونځ (په خپلو خپلو) کورونو کې کوي.

هل اللغات: - ① صَلَاةُ الْبُيُوتِ: أي الْأَفْضَلُ كُنْهًا لَهَا: يعنى نوافل او سنت داسې مونځونه دي چه كورونو ته تلو سره كول افضل او اولی دی سره ددې چه په جمات كښې كول جائز دی.

(۱) اخرجه ابوداود فی کتاب الصلاة، باب رگعتی المغرب این تصلیان؟ (رقم - ۱۳۰۰) و الترمذی کتاب السفر / باب ما فکرو فی الصلاة بعد المغرب أنه فی البيت أفضل (رقم - ۶۰۴)

تسهيلات:-

نوله: هَذِهِ صَلَاةُ الْبُيُوتِ:

په کور کښې د ستو پاتې کیدو په صورت کښې په جماعت کښې د کولو حکم:- رسول الله ﷺ په جماعت کښې د مابنهام مونځ اوکړو اوبیانې سنت هم په جماعت کښې اداکړه لکه چه راتلونکی حدیث نمبر ۲۵ کښې راځي. بعضې علماؤ لیکلي دي که چرته کورته تلوسره د څه مشغولیت د وجې نه د سنت پاتې کیدو یا هیږیدو خطره وی نو بیا هم په جماعت کښې کول پکار دی.

[۱۱۸۲] د مابنهام په سنتو کښې اوږد قراءت

۱۱۸۳- (۱) [۲۵] وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: [۲] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعِلِّلُ الْقِرَاءَةَ فِي الرُّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرَبِ، [۳] حَتَّى يَتَفَرَّقَ أَهْلُ الْمَسْجِدِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: [۱] ابن عباس رضی اللہ عنہما [۲] چې نبی کریم ﷺ به د مابنهام د فرض لمانځه څخه وروسته په دوه رکعاته (سنت کې کله کله، دومره اوږد قراءت کولو [۳] چې د مسجد خلق به د خپل خپل لمونځونو څخه فارغیدو سره، لږل. (ابوداؤد).

هل اللغات:- ① يَتَفَرَّقُ: جدا به شو، خواره واره به شو. ② أَهْلُ الْمَسْجِدِ: دې به مراد جماعت سره مونځ کونکي دي.

تسهيلات:-

نوله: حَتَّى يَتَفَرَّقَ أَهْلُ الْمَسْجِدِ:

د حدیث مخه معلومې شوې مسئلې:-

① د حضور پاک ﷺ نه په جماعت کښې سنت ادا کیدل ثابت ددی اودا جائز دی. بیا دغه علت لتولو هیڅ ضرورت نشته دې چه حضور پاک ﷺ د کومې مجبورنې نه سنت په جماعت کښې کړی وو.

② حضور پاک ﷺ به کله کله د مابنهام سنتو کښې طویل قراءت کولو او قراءت به دومره اوږد شو چه د محلي خلق به د جماعت نه کورونوته لږل.

د ستو مخه وروسته په التزام سره په اجتماعی طوره دعا حکم:- دې نه صفا واضحه کیږي چه د سنتونه پس هیئت اجتماعی سره بالاتزام دعا غوښتل بدعت دې ځکه چه دا ناممکن اونا معقول خبره ده چه خلق به د اجتماعی دعا غوښتلو دپاره د کورونونه بیاجمات ته راتلل اود سنتونه پس به نې دعا غوښتله. زیر بحث حدیث د یوحق ویونکی او حق پرست سری دپاره کافی هدایت دي.

[۱۱۸۴] د مابنام خُخه وروسته د نفل كولو فضيلت

۸۳- (۲۶۱) [۱] وَعَنْ مَكْحُولٍ، يَتْلُوْهُ بِهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: [۲] «مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ رَكْعَتَيْنِ [۳] وَفِي رِوَايَةٍ: أَرْبَعٍ رَكَعَاتٍ [۴] رَفَعَتْ صَلَاتَهُ فِي عِلْيَيْنِ» [۵]. مُرْسَلًا.

قوجه: [۱] مكحول (تابعي) رحمه الله دا روايت رسول الله ﷺ ته رسوي (يعني د حضور ﷺ خُخه بطريق ارسال روايت كوي، چې نبي كريم ﷺ وفرمايل [۲] كوم سړي چې د مابنام (فرض يا سنت موكده، مونځ كولو نه پس «د نياوي، خبرو كولو خُخه مخكې دوه ركعاته مونځ او كړي [۳] او په يو روايت كې دي چې څلور ركعاته مونځ وكړي [۴] نو د هغه دا مونځ عليين ته رسولي شي.

هله اللغات: ① رَفَعَتْ: كَنَاءَةٌ عَنْ عَابَةِ الْوُضْأِ وَعَظِيمِ ثَوَابِهَا: پورته رسولې شي «دا كناية ده د قبوليت ددې مونځ او اشاره ده دې ته چه په دې كېنې ډير زيات ثواب دې. ② عِلْيَيْنِ: دا د علي جمع ده، په اووم آسمان كېنې يو خاص د عزت خای دې هلته د مومنانو ارواح او نيك عملونه اورلي شي. تسهيلات: -

نوله: مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ قَبْلَ أَنْ يَتَكَلَّمَ رَكْعَتَيْنِ:

د صلاة او ايين فضيلت: - يعنی كوم كس چې د خبرو كولو خُخه وړاندې د مابنام مونځ خُخه وروسته دوه ركعته ادا كړل، يا څلور ركعته ئې ادا كړل، يعنی صلاة او ايين ئې ادا كړل نو دده نفلی مونځ او فرائض دواړه عليين ته اوچت كړې شي. دې دا كناية ده د دې خُخه چې دا د قبوليت درجي ته اوړسي او دې كېنې ډير ثواب دي.

نوله: رَفَعَتْ صَلَاتَهُ فِي عِلْيَيْنِ:

د عليين په مصداق كېنې درې اقوال: -

- ① عليين هغه مقام دې كوم چې د اوو آسمانونو خُخه پورته دي، او هلته د مومنانو روحونه خي
 - ② دا د فرشتو د دفتر او رجسټر نوم دي. كوم كېنې چې مقبول ترين اعمال ليكلې كيږي.
 - ③ ددې خُخه مراد الله تعالى قرب دي. ددې مطلب دادې چې د دنياوې كلام كولونه وړاندې وړاندې دا نوافل ادا كول افضل دي. ددې په برکت سره پورا مونځ عليين ته رسولي شي.
- [۱۱۸۵] د مابنام دوه ركعته سننويا ندي د تعجيل حكم

۸۴- (۲۷۷) [۱] وَعَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، نَحْوَهُ [۲] وَآد: فُلْكَانَ يَقُولُ: [۳] «عَمِلُوا الرُّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ [۴] فَإِنَّهُمَا تُرْقَانِ مَعَ الْمَكْتُوبَةِ» [۵]. رَوَاهُمَا رِزِينَ [۶] لَعْدَوَى الْبَيْهَقِيِّ الزَّيَادَةَ عَنْهُ نَحْوَهَا فِي: «شُعَبُ الْإِسْمَائِي».

قوجه: [۱] د حذيفه رضي الله عنه (هم) دغسې (يعني پورته حديث) روايت دي [۲] ليكن د هغه

(۱) مصنف ابن أبي شيبة في ثواب الرُّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ (۱۶/۳).

(۲) اخرجه البيهقي في شعب الإيمان رقم الحديث ۳۰۶۸.

په روايت کې دا الفاظ هم دي چې حضور ﷺ به فرمايل تاسو خلق د ما بنام څخه وروسته دوه رکعاته (سنت) زر کوئ [۴] څخه چې هغه دوه رکعاته د فرضو سره پورته (عليين ته) رسولې شی [۴] دا دواړه روايتونه رزين نقل کړي دي [۵] او بيهقي د حذيفه رضي الله عنه زائد الفاظ دغسې په شعب الايمان کې نقل کړي دي.

هل اللغات: ① غُتِلُوا: جلتي کوئ، زر کوئ، ② تُرْقَان: پورته رسولې شی.
تسهيلات:-

د فرضو څخه وروسته د ستو په کولو کېنې د تادی دوه وجوهات:-

① د زیر بحث حدیث مطلب هم دغه دی چې کله فرښتې فرائض اوچته وی نو هغې سره سنن اونوافل هم اوچته وی اوړی لهدا تاسو د فرضونه پس زر سنت کوئ وخت مه لگوئ دی دپاره چه فرښتې دواړه قسم اعمال اوچت کړی یوسی
② د فرائضو د تکمیل دپاره سنت کولې شی لهدا دا هغې سره کیدل بهتر دی.

د فرضواو ستو په مینځ کېنې په ادکارو سره فاصله راوستل:- احنا فر هم ددې قسم روايتونه استدلال کولو سره د سنتو زر کولو ویناکړې ده. خودې سره عوام الناس دومره تادنی سره کول شروع کړه چه سلام گرځولوسره اودریږی حالانکه دا ناجائز اومنع دی. د حضور پاک صلی الله علیه و آله په وړاندې حضرت عمر رضي الله عنه یوکس کینولو اوونې فرمائیل داد اهل کتابو طریقه ده لهدا مسلمانانوله پکار دی چه د فرائضونه پس ضروری اذکار لوستلوسره لپشان تاخیر سره سنت ادا کړی.

[۱۱۸۶] د فرضواو نفلو کېنې فاصله ساتل

۸۲- (۲۸) [۱] وَعَنْ عَمْرِو بْنِ عَطَاءٍ، قَالَ: [۲] إِنَّ نَافِعَ بْنَ جَبْرِ أَرْسَلَهُ إِلَى السَّائِبِ [۳] يُسْأَلُهُ عَنْ شَيْءٍ رَأَاهُ مِنْهُ مُعَاوِيَةَ فِي الصَّلَاةِ [۴] فَقَالَ: نَعَمْ، صَلَّيْتُ مَعَهُ الْجُمُعَةَ فِي الْمَقْصُورَةِ [۵] فَلَمَّا سَلَّمَ الْإِمَامُ قُمْتُ فِي مَقَامِي، فَصَلَّيْتُ [۶] فَلَمَّا دَخَلَ أَرْسَلَ إِلَيَّ، فَقَالَ: لَا تَعْدِلِي مَا فَعَلْتَ [۷] إِذَا صَلَّيْتُ الْجُمُعَةَ فَلَا تَصَلِّيْهَا بِصَلَاةٍ حَتَّى تَكْتَلِمَ أَوْ تُخْرِجَ [۸] «فَإِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ أَنْ لَا يُدْزِلَكَ أَنْ لَا تُؤْصِلَ بِصَلَاةٍ [۹] حَتَّى تَكْتَلِمَ أَوْ تُخْرِجَ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① د عمرو ابن عطاء (تابعی) رضي الله عنه په باره کې منقول دي [۲] چې هغه (يعني عمرو) لره نافع ابن جبیر (تابعی) رضي الله عنه حضرت سائب (صحابی) رضي الله عنه ته ولیږلو [۳] چې د هغه څخه هغه څیزو وپوښتي چې امیر معاویه رضي الله عنه هغه په لمانځه کې کولو باندې لیدلي وو او د هغه څخه یې هغه منع کړي وو نو عمرو رضي الله عنه حضرت سائب رضي الله عنه ته ورغی د هغه څخه یې

(۱) اخرجه مسلم فی کتاب الجمعة / باب الصلاة بعد الجمعة (رقم ۷۳ - ۸۸۳) وابدود فی کتاب الصلاة، باب الصلاة بعد الجمعة (رقم- ۱۱۲۹)

د هغه څيز تفصيل معلوم كړو [۴] نو هغه ورته وفرمايل هو (يو ځل) ما د امير معاويه رضي الله عنه سره په مقصوره كې د جمعي مونځ وكړو [۵] امام چې سلام وگرځولو نو زه په هغه ځاي (چېرته چې د جمعي فرض مونځ مي كړي وو) ودرېدم او (د فرض او سنت هيڅ تميز كولو څخه بغير د جمعي سنت) مونځ مي كولو [۶] كوم وخت چې معاويه رضي الله عنه (د لمانځه د فارغيدو څخه وروسته) خپل مكان ته لاړو نو په ما پسي يي يو سړي راووليږلو چې هغه وخت تا څه كړي دي بيا داسې مه كوه (يعني په كوم ځاي كې چې دي فرض مونځ وكړي په هغه ځاي كې د امتياز پيدا كولو څخه بغير نفل مونځ مه كوه) [۷] هر كله چې ته د جمعي مونځ وكړي نو هغه د جمعي (فرض لمونځ) د يو (بل نفل يا قضاء لمانځه) سره مه يو ځاي كوه تر څو پورې چې ته څه خبري ونه كړي يا (د مسجد څخه) بهر ونه وځي [۸] ځكه چې نبی کریم ﷺ مونځ ته د دې خبري حكم راكړي دي چې مونځ دي يو مونځ د بل لمانځه سره نه يو ځاي كوو [۹] تر څو پورې چې (په مينځ كي) خبري ونه كړو يا د مسجد څخه بهر لاړنه شو. (مسلم)

همل اللغات: ① الْمُقْصُورَةُ: مَوْضِعٌ مُعَيَّنٌ فِي الْجَامِعِ مَقْصُورٌ لِلْعَلَّامِينَ: په جامع مسجد كېنې د بادشاهانو حاكمانو دپاره د مونځ مخصوص ځای ته وائی. ② لَأَقْعُدَ: دَ بَابِ نَصْرٍ يَنْصُرُهُ، د عود نه دې واپس راگرځيدو ته وائی أَيْ: لَا تَقْعُدُهُ مِثْلَ مَا قَعَلْتَهُ ثَالِثًا: يعنی بيا داسې كار مه كوه.

تسهيلات :-

نوله: صَلَّيْتُ مَعَ الْجُمُعَةِ فِي الْمَقْصُورَةِ:

د حديث پس منظر :- حضرت علي او حضرت عثمان رضي الله عنهما چه كله شهيدان كړې شو او په حضرت معاويه رضي الله عنه باندې د قاتلانه حملې خطره زياته شوه نو حضرت معاويه رضي الله عنه په جمات كېنې د مونځ كولوپه دوران كېنې لږ شان احتياط كولو دهغوی نه پس خلفاء هم احتياط شروع كړو ددې احتياط صورت به دا وو چه د خليفه دپاره به په جمات كېنې يو مخصوص ځانی متعين كولې شوپه كوم كېنې چه به عام خلق نه شوراتلې. ددغه مخصوص ځانی نوم به مقصوره ولکه چه نن صبا په حرمين شريفين كېنې د اذان خانه ځانی دې.

نوله: إِذَا صَلَّيْتُ الْجُمُعَةَ

په فرواوستو كېنې فاصله ساتل :- دلته د جمع قید اتفاقی دې دا حکم صرف د جمع پورې خاص نه دې بلکه د هر هغه مونځ دپاره خاص دې د كوم نه پس چه سنت وی. د دې حديث نه معلومه شوه چه د فرض مونځ او سنت په مينځ كېنې مناسب فاصله كول دی بالکل اتصال مناسب نه دې خو چه په انفصال كېنې اعتدال وی بالکل متصل هم نه وی بيا دا حکم د سنن مؤکده او غير مؤکده ټولو دپاره دې.

د فاصلي مختلف صورتونه :-

① اذکار او ادعيه هم دی ② ځانی بدلول هم دی ③ کورته تلل هم دی

⑤ خبرې کول هم دی ⑤ په صفت کښې وړاندې روستو کيدل هم دی
 دي ټولو صورتونو ته اشاره حتی تکلم او تخریج سره کړې شوې ده.
 و بعضې **هالغانو قول** :- د بعض علماؤ وينا ده چه اذکار او ادعيه سره فاصله نه راځي بلکه
 کلام کول پکار دی يا ځاني بدلول پکار دی.

[۱۱۸۷] د جمعي په سنتو کښې د حضرت ابن عمر معمول

۸۸۷- (۲۹۱) [۱] وَعَنْ عَطَاءٍ قَالَ: «كَانَ ابْنُ عُمَرَ إِذَا صَلَّى الْجُمُعَةَ يَمُكَّةَ تَقْدِمَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ [۲] ثُمَّ يَتَقَدَّمُ
 فَيُصَلِّي أَرْبَعًا [۳] وَإِذَا كَانَ بِالْمَدِينَةِ صَلَّى الْجُمُعَةَ [۴] ثُمَّ رَجَعَ إِلَى بَيْتِهِ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ [۵] وَلَمْ يُصَلِّ فِي الْمَسْجِدِ
 فَقِيلَ لَهُ [۶] فَقَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُهُ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ [۷] وَفِي رَوَايَةِ التِّرْمِذِيِّ قَالَ
 رَأَيْتُ ابْنَ عُمَرَ صَلَّى بَعْدَ الْجُمُعَةِ رَكْعَتَيْنِ ثُمَّ صَلَّى بَعْدَ ذَلِكَ أَرْبَعًا.

ترجمه: [۱] عطاء فرمايي چې ابن عمر رضي الله عنه چې به په مکه کې د جمعي مونځ وکړو نو کوم
 ځاي چې به يې فرض مونځ کړي وو د هغه ځاي څخه به مخکې کيدو او دوه رکعاته به يې
 کول [۲] د هغې څخه وروسته به بيا وړاندې کيدو او څلور رکعاته به يې کول [۳] او کله چې
 به په مدينه کې وو نو (دا يې معمول وو چې) د جمعي فرض مونځ به يې اوکړو [۴] نو خپل
 مکان ته به يې تشریف راوړو او په کور کې به يې دوه رکعاته مونځ کولو [۵] په مسجد کې
 (به يې د فرضو څخه علاوه بل مونځ) نه کولو د هغه څخه (چې په کور کې د کولو او په
 مسجد کې د نه کولو) د سبب پوښتنه وشوه [۶] نو وي فرمايل (ځکه چې) نبي کریم ﷺ به
 داسې کول، ابو داؤد [۷] او د ترمذي د روايت الفاظ دا دي چې حضرت عطاء او ويل ما
 حضرت ابن عمر رضي الله عنه ليدلي دي چې هغه به د جمعي څخه وروسته دوه رکعاته کولو نه پس
 به يې څلور رکعاته کول.

تسهيلات:-

نوله: فَيُصَلِّي أَرْبَعًا:

د جمعي د فرضو څخه وروسته په ۴۰۰۰ کښې د ابن عمر رضی الله عنهما عمل :- يعنی حضرت
 ابن عمر رضي الله عنه چه به کله په مدينه منوره کښې د جمعي مونځ کولو نو د هغې نه پس به کور ته
 تلو او صرف دوه رکعته سنت به ئی کول. ليکن چه کله به په مکه کښې وو نو د جمعي د
 فرض نه پس د صف نه به وړاندې شو او دوه رکعته سنت به ئی کول. او بيا به خپلې ځمکې
 ته لاړو نو څلور رکعته به ئی نور کول. چا د هغوی نه تپوس اوکړو نو هغوی په جواب کښې
 او فرمائيل چه د حضور پاک ﷺ هم دغه معمول وو.

۱) اخرجه ابو داود في كتاب الصلاة / كتاب الصلاة باب العث على قيام الليل رقم الحديث ۱۱۲۹ والترمذي في السنن
 رقم الحديث ۵۲۲

د جمعې غطفه روسته په شپږو ستونزو کې د امام ابو یوسف د قول تالیف د - علماؤ د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما د دې عمل باره کېنې لیکلی دی چونکه په مدينه منوره کېنې د هغوی کور جمات سره نیزدې وو نو هغوی به کور ته تلل او سنت به ئی کول او په مکه کېنې به هغوی مسافرو وو نو هم په جمات کېنې به ئی نفل کول او چونکه په مکه مکرمه کېنې د عبادت دیر زیات فضیلت دې په دې وجه به ئی دوو سره څلور نور ملاوول. دې سره د جمعې د مونځ نه پس شپږ رکعت ته ثابتېږي او هم دا د امام ابو یوسف رحمته الله علیه مسلك دې او هم په دې باندې د احنافو فتوی ده.

[۳۷/۳۱] بَابُ صَلَاةِ اللَّيْلِ

د شپې د مونځ یعنی د تهجد و بیان

خلاصة الباب :-

فيه ثلاثة وعشرون حديثاً مشتملة على أحد عشر مسألة:

- ① عدد ركعات صلاة الليل: ۱، ۴، ۵، ۸، ۹، ۱۰.
- ② الإضطجاع بعد ركعتي الفجر: ۱، ۲، ۳، ۱۹.
- ③ عدد ركعات الوتر: ۱، ۹، ۱۰.
- ④ الإبتداء بركعتين خفيفتين في صلاة الليل: ۶، ۷.
- ⑤ الذكر بعد الاستيقاظ من النوم: ۸، ۹، ۲۲.
- ⑥ حكم الصلوة جالسا: ۱۱.
- ⑦ مقدار القراءة في صلاة الليل: ۱۲، ۱۳، ۱۸.
- ⑧ التأكيد على قيام الليل: ۱۴.
- ⑨ كيفية القراءة في صلاة الليل: ۱۵، ۱۶، ۱۷.
- ⑩ وقت قيام النبي ﷺ من الليل: ۹، ۲۰، ۲۲، ۲۳.
- ⑪ أحوال النبي ﷺ في صلاة الليل: ۹، ۲۱، ۲۲، ۲۳.

د نبی کریم په صلاة الليل کېنې مختلف معمولات :-

- ① کله حضور پاک ﷺ زیات رکعتونه کړي دی
- ② کله ئی په کمور کعتونو باندې اکتفاء کړې ده.
- ③ کله حضور پاک ﷺ دیر اوږد مونځ کړې دې
- ④ کله ئی مختصر کړې دې

لهذا په دې کېنې وسعت دې کوم سړی چه کومه یوه طریقه خپله کړه د نبی کریم ﷺ متابعت او ثواب به ورته ملاوړي.

هر كعاتولو په تعداد كښې مختلف روایات :-

- ① حضور پاك ﷺ نهه ركعت كړې دي په دې كښې درې وتر دوه تحيه او څلور تهجد وو.
- ② حضور پاك ﷺ يوولس ركعت كړې دي په دې كښې درې وتر او اته ركعت تهجد وو. او كه چرې دوه تحيه الوضوء او منلې شي نو شپږ ركعت به تهجد شي
- ③ حضور پاك ﷺ ديارلس ركعت كړې دي په دې كښې دوه ركعت صلوة تحيه وو. درې وتروو. او اته تهجد دي

اودا ديارلس ركعت د ټولو څخه زيات تعداد دي.

در كعتونو په تعداد كښې د كمې زياتۍ وجوهات :-

- ① د ضعف او قوت د وجې نه هم شوي دي.
- ② د شپو د اوږدېدو يا كميدو د وجې نه كيدې شي
- ③ د ستوماتيا او آرام د وجې هم كيدې شي

د صلاة الليل اطلاق :-

- ① په اصل كښې د تهجد د پار د لفظ استعمال پرې
- ② په وترو باندې هم د صلاة الليل اطلاق كيږي.
- ③ د سحر په دوو سنتو باندې هم د صلاة الليل اطلاق شوې دي

الفصل الأول

[۱۱۸۸] د ماسخوتن او سحر په مينځ كښې يولس ركعت كولو

۱۱۸۸- (۱) [۱] عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِيمَا بَيْنَ أَنْ يُفْرَغَ مِنْ صَلَاةِ الْعِشَاءِ إِلَى الْفَجْرِ إِحْدَى عَشْرَةَ رُكْعَةً، [۲] يَسْلِمُ مِنْ كُلِّ رُكْعَتَيْنِ، وَيُوترُ بِوَاحِدَةٍ [۳] فَيَسْجُدُ السَّجْدَةَ مِنْ ذَلِكَ قَدْرًا يَقْرَأُ أَحَدُكُمْ خَمْسِينَ آيَةً [۴] قَبْلَ أَنْ يَرْفَعَ رَأْسَهُ.

توجهه: [۱] ام المؤمنين بي بي عائشه صديقه ﷺ فرمايي [۲] چې حضور ﷺ به د ماسخوتن د لمانځه د فارغيدو سره د سحر تر لمانځه پورې (اکثر) يولس ركعاته مونځ کول [۳] او د هر دوه ركعاته وروسته به يې سلام گرځولو بيا (په آخر کي) د يو رکعت سره به يې وتر کول [۴] او په دې رکعت کې به يې دومره اوږده سجده کوله په څومره وخت کې چې يو سري پنځوس آياتونه وايي [۵] د سر پورته کولو څخه مخکې.

[۱] فَإِذَا سَكَتَ الْمُؤَذِّنُ مِنْ صَلَاةِ الْفَجْرِ، [۲] وَتَبَيَّنَ لَهُ الْفَجْرُ، [۳] قَامَ فَرَكَعَ رُكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ، [۴] ثُمَّ اضْطَجَعَ عَلَى شِقِّهِ الْأَيْمَنِ [۵] حَتَّى يَأْتِيَهُ الْمُؤَذِّنُ لِلْإِقَامَةِ، فَيُفْرِغُ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

(۱) اخراجه البخارى فى كتاب الاذان / باب ما جاء فى الوتر (رقم- ۹۹۴) و كتاب الاذان / باب من انتظر الإقامة (رقم- ۶۲۶) و مسلم فى كتاب صلاة المسافرين و قصرها / باب صلاة الليل. و عدد ركعات النبي صلى الله عليه وسلم فى الليل. وأن الوتر ركعة. وأن الركعة صلاة صحيحة (رقم- ۱۲۲) - (۷۳۶)

توجه، ۱) بيا چې مؤذن به د سحر آذان کولو سره چې شو ۲) او فجر به طلوع شو (يعني د سحر رڼا به خوره شوه) ۳) نو حضور ﷺ به اوږدېدلو او د سحر دوه مختصر رکعاته (يعني د فجر سنتونه) به يې وکړل ۴) او د هغه څخه وروسته به د لږ ساعت د پاره په خپل بڼي اړخ به يې څنگ (۵) واچول ۵) تر دې چې مؤذن به د تکبير (يعني د تکبير ويلو اجازت حاصلولو د پاره) حضور ﷺ ته راغې نو حضور ﷺ به (مسجد ته) تشریف یووړ، (بخاري، مسلم)

تسهيلات:-

تولہ: وَيُؤْتِيهِمْ وَاٰدَةً:

د احناف په نيزه يوتر يو احده مفهوم:- ايتار د طاق جوړولو په معنی کښې دې يعنی جفت شفعه به حضور پاك ﷺ يو رکعت سره طاق جوړولو. د وترو په رکعتونو کښې اختلاف مخکښې راتلونکې دې. دلته يو رکعت وتر مراد نه دی بلکه د طاق جوړولو په معنی کښې دې. تولہ: فَيَسْجُدُ السَّجْدَةَ:

د سجود د اوږدوالي په مصداق کښې دوه احتمالات:-

① يعنی په وترو کښې چه به کله حضور پاك ﷺ سجدي له تلو نو د دومره وخته پورې به نې سجده کوله لکه څومره ساعت چه يو سړې په پنځوسو آياتونو ونيلو کښې لگوۍ. د ظاهري حديث نه هم دغه معلومېږي چه حضور پاك ﷺ به د تهجدو په رکعتونو کښې ټولې سجدي هم دغه شان اوږدې کولې.

② دلته دا احتمال هم دې چه د سجود دا اوږدوالي صرف وتر سره خاص وي.

تولہ: ثُمَّ اضْطَجَعَ عَلَىٰ شِقِّهِ الْأَيْمَنِ:

د اضطجاع معنی او پس منظر:- اضطجاع په اړخ باندې سملاستو ته وائي يعنی حضور پاك ﷺ به د عائشې بې بې ﷺ په کمره کښې ټوله شپه تهجد کول نو د سحر په وخت کښې به نې مختصر شان دوه رکعت د سحر سنت کولونه پس د آرام ستوماتيا لري کولو او ملا نيغولو دپاره په اړخ باندې سملاستو.

د اضطجاع په حکم کښې اقوال:-

① حضرت عبدالله بن عمر رضی اللہ عنہ دې اضطجاع ته بدعت ونيلې دې اوداسې کونکي به نې په قوت کاترو باندې ویشتلو سره منع کول. (مصنف عبدالرزاق)

حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہ دا اضطجاع بدعت گرځولې ده چه مثلاً يو سړي ټوله شپه د تهجدو مونځ هم نه وي کړې ستوماتيا هم نشته بيا د سحر سنت هم په کور کښې اونه کړي جمات ته راشي ونی کړي او په کور کښې د استراحت په ځانې جمات کښې راتلو سره استراحت کوي نو دا په جمات کښې صرف نوم بلا تعب دې حاله که په دې کښې دا سړي د ثواب نيت

هم کوی نو ددي په بدعت کیدو کښې څه شک دي.

① غیر مقلدینو حضراتو دي اضطجاع ته سنت و نیلی دی بلکه بعضو واجب و نیلی دی.

غیر مقلدین حضرات په جمات کښې د سحر سنت کولو نه پس سملی او د حضرت ابوهریره رضی الله عنه د حدیث نمبر (۳۰۱) نه استدلال کوی. په کوم کښې چه د امر صیغه ده حالانکه علامه ابن تیمیه رحمه الله دا روایت باطل گرځولي دي. (کما فی زاد المعاد ۸۲/۱)

② بعضې علماو دي اضطجاع ته مباح و نیلی دی

③ دا اضطجاع د هغه سړي دپاره ده چه ټوله شپه تهجد کولو سره سترې شوې وی که هغه چرته د آرام دپاره داسې کوی نو جائز دی.

④ صحیح او راجع خبره دا ده چه اضطجاع د هغه سړي دپاره مباح ده چا چه د شپې په زیاته حصه کښې د تهجدو مونځ کړې وی سترې ستومانه وی او په کور کښې سملی آرام حاصلوی نو دا مباح او جائز دی او که چرې د حضوا کرم د متابعت اراده نی کړې وی نویا به ثواب هم ملاوېږي.

⑤ د احنافو نه حضرت شیخ عبدالحق رحمه الله دي استراحت ته مستحب و نیلې دي لیکن د پورتنو شرائطو په رڼا کښې و نیلی دی. (اشعة المعات: ۵۴۳/۱)

[۱۱۸۹] د سحر د فرضواو سنتوپه مینځ کښې د خبرو کول

۸۱- (۳) [۱] وَعَنْهَا، قَالَتْ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى رَكَعَتَيِ الْفَجْرِ [۲] فَإِنْ كُنْتَ مُتَتَبِعَةً حَدَّثْتِي [۳] وَلَا اضْطَجَعْتُمْ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] بي بي عائشه صديقه رضی الله عنها فرمايي چې حضور ﷺ چې به د سحر سنت وکړل نو [۲] که زه به وينه ووم نو زما سره به په خبرو اترو کې مشغول شو [۳] او که زه به اوډه ووم نو حضور ﷺ به هم پريوتلو (يعني ډډه به اولگولو). (مسلم)

هل اللغات: ① مُتَتَبِعَةٌ: وينه، بيداره.

تسهيلات: -

تولہ: وَلَا اضْطَجَعْتُمْ:

يعنی که چرته عائشه صديقه رضی الله عنها به اوډه وه نو حضور ياک ﷺ به په خپله د آرام دپاره اړخ لگولو او که چرې عائشه رضی الله عنها به وينه وه نو حضور ياک ﷺ به د اړخ لگولو په ځاني هغې سره خبرې کولې.

د سحر سنتو مخه روسته د خبرو د جواز دوه شرطونه: - ددې حديث څخه دا خبره معلومه

۱) اخرجه مسلم في كتاب صلاة المسافرين وقصرها/ باب صلاة الليل. وعدد ركعات النبي صلى الله عليه وسلم في الليل. وان الوتر ركعة. وان الركعة صلاة صحيحة (رقم) ۱۳۳ - (۷۴۳) وابوداود كتاب الصلاة باب الاضطجاع بعدها (رقم) ۱۲۶۳

شوه چه د سحر د سنتونه پس خبرې کول جائز دی مگر د دې دپاره دوه شرطونه دی

- ① چه صرف دنیاوی خبرې نه وی ځکه چه صرف په دنیاوی خبرو سره د سنتو ثواب ختمیږي
 - ② چه د خبرې کولو ضرورت وی یعنی که څه دنیاوی جائز خبره وی د کومو ضرورت وی نوهغه جائز دی بغیر ضرورته دنیاوی خبرې کولو سره د سنت ثواب ختمیږي
- [۱۱۹۰] د سحر د سنتو څخه وروسته استراحت

۱۱۹۰- (۳) [۳۱] وَعَنْهَا، قَالَتْ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى رُكْعَتَيِ الْفَجْرِ ① اضْطَجَعَ عَلَى شِقِّهِ الْأَيْمَنِ، مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: ① بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايي چې رسول الله ﷺ به چه کله د سحر دوه رکعاته سنت مونځ وکړو ② نو په خپل ښي اړخ (يعني مخ په قبله به) پريوتلو، (بخاري) تسهيلات:-

قوله: اضْطَجَعَ عَلَى شِقِّهِ الْأَيْمَنِ:

په ښي اړخ ملاسته کښې حکمت: ښي اړخ ملاسته کښې حکمت دادې چې زړه گس اړخ ته وي. که په ښي اړخ خلې د غفلت په خوب به اوډه شي. او په دې کښې د سحر د مونځ د قضا کيدو ويره ده. او په ښي اړخ ملاسته کښې قلب معلق وي. او د دې په وجه به د غفلت خوب نه ورځي. او فرضو دپاره بيداريدل به آسان شي. امت دپاره داشان ملاسته سنت ده. د دوو خبرو د قياس عدم صحت:-

- ① پاتې شوه دا خبره چې نبی کریم ﷺ به خبرې کولې نو د نبی کریم ﷺ خبرې زمونږ د خبرو په شان نه وي بلکه د دين خبرې به وي خپلې خبرې د نبی کریم ﷺ په خبرو باندې قياس کول نه دي پکار.
- ② دغه شان د نبی کریم ﷺ دوه وهل (اضطجاع) ناقض للوضوء نه وه، بل چا دپاره په دې باندې عمل کول جائز نه دی.

[۱۱۹۱] د شپې ديارلس رکعته تهجد

۱۱۹۱- (۳) [۳۱] وَعَنْهَا، قَالَتْ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رُكْعَةً، ② مِنْهَا الْوُتْرُ، وَرُكْعَتَا الْفَجْرِ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: ② بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايي چې رسول الله ﷺ د شپې د يارلس رکعاته کول ③ په هغې کې به (د وتر دري رکعاته) او د سحر دوه رکعاته (سنت) هم شامل وو. (مسلم)

(۱) اخرجه البخاري في كتاب الجمعة / باب الضحمة على الشق الأيمن بعد ركعتي الفجر (رقم) ۱۱۶۰ والسناني في كتاب قيام الليل وتطوع النهار / باب اضطجاع بعد ركعتي الفجر على الشق الأيمن (رقم) ۱۷۶۲

(۲) اخرجه البخاري في كتاب الجمعة / باب: كيف كان صلاة النبي صلى الله عليه وسلم؟ وم كان النبي صلى الله عليه وسلم يصلّي من الليل؟ (رقم) ۱۱۸۰-۱۱۸۱) ومسلم في صحيحه رقم الحديث ۲۳۸ / ۱۲۷

تسبیلات: - قوله: يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ ثَلَاثَ عَشْرَ رَكْعَةً مِنْهَا الْوُزُّ:

ه دیار لسور رکعتونو وضاحت: - دلته د دیار لسور رکعتو ذکر دې په کوم کنبې چه دوه د سحر سنت دی اودرې وتر دی وتروسره دلته د دریر لفظ موجودنه دې مگر نورو روایاتو کنبې د ثلاث لفظ موجود دي. د مسلم شریف په روایت کنبې دی "لما تری ثلاث" شمائل ترمذی کنبې دی "لم یصلی لثلاثا" لهذا دا حدیث د دریر رکعتو وترو د ثبوت دپاره کافی دي. هسې هم د تولو علماو په نیز درې وتر افضل دی. دلته اته رکعت تهجد دی دوه د سحر سنت دی اودرې رکعتو وتر دی نوتول یوولس رکعتو شو.

[۱۱۹۲] د شپې د تهجدو د رکعتونو په تعداد کنبې مختلف روایات

۴- (۵) [۵] وَعَنْ مُسْرُقٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۶] «سَأَلْتُ عَائِشَةَ عَنِ صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِاللَّيْلِ، [۷] فَقَالَتْ: سَبْعٌ وَسِتُّونَ، وَاحِدَى عَشْرَ رَكْعَةً، [۸] يَسُودِي رُكْعَتِي الْفَجْرِ». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: [۷] مسروق رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وايي [۶] چې ما د ام المؤمنین بي بي عائشي صدیقې رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا څخه د حضور ﷺ د شپې د لمانځه په باره کې پوښتنه وکړه (چې څومره رکعاته به یې کول؟) [۸] وي فرمایل کله څو به یې اوه رکعاته کول کله نهه او کله به یې یوولس کول [۹] علاوه د سحر د سنتو څخه. (بخاری)

تسبیلات: -

قوله: سَبْعٌ وَسِتُّونَ، وَاحِدَى عَشْرَ رَكْعَةً:

د نبی کریم ﷺ د تهجدو د رکعتونو تعداد: -

① رسول کریم ﷺ به کله د شپې اووه رکعتو کول، څلور رکعتو د تهجدو او درې رکعتو د وترو.

② کله به یې نهه رکعتو کول، شپږ رکعتو د تهجدو او درې د وترو.

③ کله به یې یوولس رکعتو کول، او اکثر د یوولسو رکعتو وو، اته تهجد او درې وتر.

په روایاتو کنبې درې تطبیقات: -

① که نبی کریم ﷺ به په سفر کنبې وو نو د څلور رکعتو تهجد به یې کول او یا به یې شپږ رکعتو تهجد کول. او کله چې به نبی کریم ﷺ مقیم وو نو اته رکعتو تهجد به یې کول.

② چې کوم ځانې کنبې به یې په موخه کنبې تلاوت زیات کولو نو رکعتونو به یې کم کول او که تلاوت به یې کم کولو نو رکعتونه به یې زیات کول.

③ که طبیعت مبارک به یې صحیح وو نو زیات رکعتونه به یې کول او که طبیعت کنبې به یې کمزوری وه نو کم رکعتونه به یې کول.

(۱) أخرجه البخاری فی کتاب الجمعة / باب: کیف کان صلا النبی صلی الله علیه وسلم؟ وکم کان النبی صلی الله علیه وسلم یصلی من اللیل؟ (رقم- ۱۱۳۹)

[١٩٢] د تهجد و د ابتدائي دوو ركعتو كيفيت

٣٥- (١) [١٦١] وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يُصَلِّيُ التَّحَنُّنَ صَلَاتَهُ بِرُكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ»، رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ١ بي بي عائشه صديقۀ فرمايې چې رسول الله ﷺ چې به د شپې د تهجد د لمانځه دپاره پاڅيدلو نو دخپل لمانځه ابتداء به يې په مختصر دوه ركعاته سره كوله (مسلم)

هل اللغات: ١ التَّحَنُّنُ: شروع به نې كوله، ٢ خَفِيفَتَيْنِ: دوه ركعتو مختصر

تسهيلات: - نوله: التَّحَنُّنَ صَلَاتَهُ بِرُكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ:

دتهجدو غځه وړاندې دوه مختصر ركعتونه كول: - يعنى د تهجدنه وړاندې حضور پاك زېږه به دوه مختصر ركعتونه كول. په دې كښې دافانده وى چه سرې د خوب د اثراتونه پاك شي او چست كيدوسره تهجدكوى. دويمه فائده داده چه دتحية الوضوء او تحية المسجدن اداكېږي.

[١٩٤] د تهجد اولني دوو ركعتونو كښې اختصار

٣٥- (٢) [١٤١] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ مِنَ اللَّيْلِ فَلْيُفْتَحِ الصَّلَاةَ بِرُكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ"». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ١ ابو هريره روائي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل چې هر كله چې په تاسو كې يو سړي په شپه كې (د لمانځه د پاره د خوب څخه، پاڅي) نو هغه ته پكار دي چې دخپل لمانځه ابتدا په دوو مختصرو ركعاتو سره وكړي (مسلم)

تسهيلات: - نوې: - د دې حديث شرح په حديث نمبر ١١٩٣ كښې تيره شوه.

[١٩٥] دتهجدودپاره پاسيدوپه وخت كښې دال عمران آخرى ركوع لوستل

٣٥- (٣) [١٨١] وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «بُتَّ عِنْدَ عَالِيٍّ مَبْمُوتَةً لَيْلَةً، وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَهَا، فَتَحَدَّثَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَعَ أَهْلِهِ سَاعَةً، ثُمَّ رَقَدَ، فَلَمَّا كَانَ لَيْلُ اللَّيْلِ الْآخِرُ أَوْ بَعْضُهُ قَعَدَ، فَنَظَرَ إِلَى السَّمَاءِ، فَقَرَأَ: ﴿إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاجْتِلابِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَكُنَايَا لِلْأُولَى الْأَلَكَايَا﴾ [آل عمران: ١٩٠] حَتَّى غَضَّ السُّورَةَ.

(١) اخرجه مسلم فى كتاب صلاة المسافرين وقصرها/ باب الدعاء فى صلاة الليل وقيامه (رقم ١٩٧ - ٧٦٧)

(٢) اخرجه مسلم فى كتاب صلاة المسافرين وقصرها/ باب الدعاء فى صلاة الليل وقيامه (رقم ١٩٨ - ٧٦٨)

(٣) اخرجه البخارى فى كتاب الدعوات/ باب الدعاء إذا انتبه بالليل (رقم ٦٣١٦) و مسلم فى كتاب صلاة المسافرين وقصرها/ باب الدعاء فى صلاة الليل وقيامه (رقم ١٨١ - ٧٦٣) والترمذى كتاب الدعوات عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/ باب منه (رقم ٣٤١٩) والنسائى كتاب التطبيق/ باب الدعاء فى السجود (رقم ١١٢١)

توجهه، ۱ ابن عباس رضي الله عنه فرمايې ۲ چې يو ځل ما خپلې خاله (د مور خور، ترور) ام المؤمنين بي بي ميمونه رضي الله عنها كره شپه تيره كړه حضور ﷺ (هم په هغه شپه) د هغې سره وو (يعني په هغه شپه د بي بي ميموني رضي الله عنها نمبر وو) ۳ د شپې تر څه وخته پورې حضور ﷺ د خپلې بي بي ميموني رضي الله عنها سره خبرې كولې بيا اوده شو ۴ هر كله چې دريمه حصه يا د دې څخه هم كمه شپه باقي پاتې شوه نو حضور ﷺ راپاڅيدو ۵ او د آسمان طرف ته كتلو سره دا آيت يې اوونيلو **إِنْ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ آيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ**، د آسمانونو او زمكې په پيدا كولو او د شپې او ورځې په اختلاف (يعني كله تياره، كله رڼا، كله گرمي، كله يخني، كله درازي، كله كمې كې بيشكه د عقلمندو د پاره نښانې دي) حضور ﷺ ټول سورت اوونيلو

هل اللغات: ۱ پټ: أي: رَقَدْتُ: د بيتوت نه دې شپې تيرولو ته وائي. ۲ رَقَدَ: أي: نَامَ: ځملاسته اوده شو.

۱ لَمْ يَأْمُرْ إِلَى الْقُرْبَى فَأُطْلِقَ: شَيْئاً قَبْلَ ۲ لَمْ يَصَبْ فِي الْحَفَنَةِ ۳ لَمْ يَتَوَضَّأْ وَهُوَ أَحْسَنُ بَيْنَ الْوُضُوءِ ۴ لَمْ يَكُنْ يُكَبِّرُ وَقَدْ أَبْلَغَ فَقَامَ فَصَلَّى ۵ فَكَبَّرَتْ وَتَوَضَّأَتْ فَكَبَّرَتْ عَنْ يَسَارِهِ ۶ فَأَخَذَ بِأُذُنِي فَأَذَانِي عَنْ يَمِينِهِ ۷ فَتَنَامَتْ صَلَاتُهُ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رُكْعَةً ۸ لَمْ أَضْطَجِعْ فَنَامَ حَتَّى نَفَخَ ۹ وَكَانَ إِذَا نَامَ نَفَخَ، فَأَذَانُهُ بِإِلَالٍ بِالصَّلَاةِ.

توجهه: ۱ بيا پاڅيدو او مشك لره ورغلي د هغې ځله يې خلاصه كړه ۲ او په پياله كې يې اوبه واچولې ۳ بيا يې ښه درميانه اودس وكړو ايعني نه څو يې دومره زياتي اوبه وبهيولې چې د اسراف حد ته ورسېږي او نه يې دومره كمې چې اعضاء هم لامده نه شي بلكه د درميانه درجي ښه اودس يې وكړو د حديث راوي وايي د درميانه اودس مطلب دا دي ۴ چې د يرې زياتي اوبه يې ونه بهيولي (بلكه د كوم اعضاء وينځل چې فرض دي) اوبه يې هغه اعضاء ته ورسولي بيا حضور ﷺ ودرېدلو مونږ يې شروع كړو ۵ (دي ليدو سره) زه هم پاڅيدم او څنگه چې حضور ﷺ اودس كړي وو ما هم هغسې اودس وكړو او د حضور ﷺ گس طرف ته ودرېدم ۶ حضور ﷺ زما غوږ نيولو سره د گس طرف څخه زه راتاؤ كړم او خپل ښي طرف ته ودرولم ۷ كوم وخت چې د حضور ﷺ ديارلس ركعاته مونږ پوره شو ۸ نو پريوتلي (سملاستو) حضور ﷺ به د اوده كيدو په وخت خرهار كولو ۹ ځكه اوده كيدو سره يې خرهاري شروع كړو په دې كې حضرت بلال رضي الله عنه راغې او د لمانځه د وخت شروع كيدو او د جماعت تياريدو اطلاع يې ورکړله

هل اللغات: ۱ الْقُرْبَى: مشك، ۲ فَأُطْلِقَ: أي: حَلَّ: پراني نستلو، ۳ أَحْسَنُ: خَيْرٌ: الَّذِي يُخْتَارُ بِهِ قَبْلاً: هُغْيَ تَارَةً وَائِي كَوْمَ سَرَه چَه د مشك خوله ترلې شي. ۴ صَبَّ: أي: أَرَأَقَ: السَّاءُ وَيَنْبَأُ: يعنې د مشك نه نې اوبه راوارلې، ۵ الْحَفَنَةُ: أي: الْقَصْعَةُ وَهِيَ قَدَحٌ كَبِيرٌ: كَاسَه يَا غَتَه پيالې، ۶ لَمْ يَكُنْ يُكَبِّرُ: وَهُوَ إِيمَانُهُ إِلَى عَدَمِ الْإِفْرَاطِ: په اودس كښې نې زياتوالي يعنې افراط اونه كړو. ۷ قَدْ أَذَانُهُ: أي: أَسْمَعُ السَّاءَ:

اوبه نې ښه اورسولي هر اندام ته يعنى څه نقص او تفريط نې هم پکښې اونه کړو. ① قَادَاتِشْ: اَي: اَمَانَتِي، وَمَعْرَفَتِي: راوښې گرځولم، راتاو نې کړم (دگس طرف نه ښې طرف ته). ② لَقَاتُشْ: اَي: نَحْتٌ وَلَكَا مَلَتْ: يعنى پوره اوکامل نې کړو. ③ اضْطَجَعَ: خملاستلو، ④ نَفَخَ: اَي: تَنَفَّسَ بِصَوْتٍ: ساه به نې اخستله چه ورسره به نې دخولي نه آواز وتلو، خرهار نې کولو.

① فَصَلَّى وَلَمْ يَقْتَضِ، وَكَانَ فِي دُعَايِهِ: ② اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا ③ وَفِي بَهْرِي نُورًا، وَفِي سَمْعِي نُورًا، ④ وَفِي بَصَرِي نُورًا، وَفِي لِسَانِي نُورًا، ⑤ وَفِي قَوْلِي نُورًا، وَفِي فِعْلِي نُورًا، وَفِي اَمَانَتِي نُورًا، وَفِي غُلْفِي نُورًا، وَاجْعَلْ لِي نُورًا. ⑥ وَادِّ بَعْضُهُمْ - «وَفِي لِسَانِي نُورًا» ⑦ وَادِّكَ: «وَعَصْبِي وَنَحْيِي وَذِمِّي وَشِعْرِي وَبَشْرِي». ⑧ مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ. ⑨ وَفِي رَوَايَةٍ هُنَا: «وَاجْعَلْ فِي نَفْسِي نُورًا» ⑩ وَاعْظِمْ لِي نُورًا. ⑪ وَفِي آخَرِي لِسَانِي: «اللّٰهُمَّ اعْظِمْنِي نُورًا».

ترجمه: ① حضور ﷺ د اودس کولو نه بغير سنت مونځ وکړو او (د فرض او سنت په مينځ کې يې) دا دعا وکړله: ② اَللّٰهُمَّ اجْعَلْ فِي قَلْبِي نُورًا وَفِي بَهْرِي نُورًا وَفِي سَمْعِي نُورًا وَفِي بَصَرِي نُورًا وَفِي لِسَانِي نُورًا وَفِي قَوْلِي نُورًا وَفِي فِعْلِي نُورًا وَفِي اَمَانَتِي نُورًا وَفِي غُلْفِي نُورًا وَاجْعَلْ لِي نُورًا (ترجمه اي الله زما په زړه کې نور پيدا کړي ③ زما په سترگو کې او زما په غوږونو کې نور پيدا کړي ④ زما په ښي او زما په گس طرف کې نور پيدا کړي ⑤ زما پورته او زما لاندي کې نور پيدا کړي ⑥ زما مخکې او زما وروسته نور پيدا کړي او زما دپاره نور پيدا کړي. ⑦ او بعضې راويانو دا الفاظ هم نقل کړي دي وَفِي لِسَانِي نُورًا (يعني زما په ژبه کې نور پيدا کړي) ⑧ بعضو راويانو دا الفاظ ذکر کړي دي وَعَصْبِي وَنَحْيِي وَذِمِّي وَشِعْرِي وَبَشْرِي (يعني زما په په اعصابو پيلو) کښې زما په غوښه کې زما په وينه کې زما په وينتانو کې او زما په پوست (خرمن) کې نور پيدا کړي بخاري مسلم، ⑨ او د بخاري او د مسلم په يو بل روايت کې دا الفاظ هم دي وَاجْعَلْ فِي نَفْسِي نُورًا وَاعْظِمْ لِي نُورًا (يعني اي الله زما په ځان کې نور پيدا کړي ⑩ او زما د پاره په نور کې لويي راکړي) ⑪ د مسلم په يو بل روايت کې دا دي اَللّٰهُمَّ اعْظِمْنِي نُورًا (يعني اي الله ماته نور عطا کړي).

تسهيلات:-

د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما د حضرت ميمونه رضی اللہ عنہا د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما تر ورو د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما کمال ته اوگورنې چه نابالغ وړوکي هلك دي ليکن د حضور پاک حرکات اوسکنات او عبادات داسې نقشه راښکلي ده چه لونی لونی عالمان او عاقلان نې په حيرانتيا کښې اچولی دی. د اودس نقشه نې داسې راښکله چه عقلونه نې حيران کړل. نه په دغه اودس کښې اسراف وو نه کمې وو نه څه نقص وو او اودس مکمل هم وو چه ټولو اندامونو ته نې اوبه اورسولي.

نوله: حَتَّى نَقَر:

ه نبي كريم ﷺ د عوارو كيفيت، - طاقنور سرې چه كله اوده كيږي نو مضبوطه ساه اخلي هم دغې ته نفخه ونييلې شوې ده. حضور پاك ﷺ به داسې خريږاي نه كولو لكه نن صبا چه خلق كوي په كوم سره چه په كمږه كښې خوك حصاريدې نه شي. ددې نقشې نه پس بيا حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما د حضور پاك ﷺ د دعاگانو مكمل نقشه الفاظو سره وړاندې كړې ده.

[۱۱۹۶] دوتر دركهتو نو تعداد

۱۱۹۶- (۱) [۹۱] وَعَنْهُ أَنَّهُ «رَكَدَ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» [۲] فَأَسْتَيْقَظَ، فَتَنَوَّكَ، وَتَوَضَّأَ وَهُوَ يَقُولُ: [۳] «إِنِّي خَلَقْتُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ» [۴] [آل عمران: ۱۰۰] حَتَّى خَتَمَ السُّورَةَ [۵] ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ أَطَالَ فِيهِمَا الْقِيَامَ وَالرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ [۶] ثُمَّ انْعَرَفَ فَنَامَ حَتَّى نَفَخَ [۷] ثُمَّ لَعَلَ ذَلِكَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ رَكَعَاتٍ [۸] كُلُّ ذَلِكَ يَسْتَأْذِنُ وَيَتَوَضَّأُ وَيَقْرَأُ هَؤُلَاءِ الْآيَاتِ [۹] ثُمَّ أَوْتَرَ بِثَلَاثٍ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] د ابن عباس رضی اللہ عنہما په باره كې منقول دي چې هغه يوه شپه د رسول الله ﷺ كره اوده شو [۲] (د هغه بيان دي چې) حضور ﷺ د شپې بيدار شونو مسواك او اودس يې وكړو بيا يې دا آيت او ونيلو [۳] «إِنِّي خَلَقْتُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ» تر آخر سورت پورې [۴] بيا ودریدلو او دوه ركعاته مونځ يې وكړو چې د هغې قيام ركوع او سجود يې طويل وكړي [۵] بيا (د دوه ركعاته لمانځه څخه) فارغیدو سره اوده شو او (په خوب كښې) يې خړهاري شروع كړلو [۶] درې ځله حضور ﷺ دغسې وكړل (يعني دوه ركعاته په مذكوره طريقه باندې كولو سره به پريوتلي بيا به پاڅیدلو دوه ركعاته به يې كول بيا به پريوتلي) دغسې حضور ﷺ په درې ځله كې شپږ ركعاته وكړل [۷] او په دې هر ځل كې مسواك به يې هم كولي اودس به يې هم كولي او آياتونه به يې هم ويل [۸] بيا په آخر كې حضور ﷺ دوتر دري ركعاته وكړل، مسلم.

تسهيلات:-

نوله: أَنَّهُ «رَكَدَ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»

د تعارض اشكال:- ددې حديث څخه معلومېږي چې اودس څخه پس نې تلاوت او كړو او ماقبل حديث څخه معلومېږي چې اودس څخه وړاندې نې تلاوت او كړو.

د تعارض د اشكال دوه جوايونه:-

① دا اختلاف په مختلفو واقعاتو باندې محمول دي. دې حديث مبارك كښې د رسول كريم ﷺ د اودس ذكر دي. دا د اودس دپاسه اودس وو. ځكه چې د نبي كريم ﷺ خوب اودس دپاره ناقض نه دي.

② يا نې اودس څه دبل سبب په وجه مات شوې وو. ځكه نې اودس او كړو او مسواك نې او كړو،

قوله: ثُمَّ أَوْتُرَ ثَلَاثٌ

د هرې رکعت و تورو واضح دليل، - دا حديث ډير واضح دليل دې چې د وتر درې رکعت دې غير مقلدين حضراتو له سوچ کول پکار دې چې هغوی د احاديثو نه خورمه لرې دې دا د مسلم روايت دې په کوم کسې چې تصريح موجود ده چې "ثلاثاوتر ثلاث" يعنی حضور پاک ﷺ بيا درې رکعت و تراو کړل. د حديث ظاهري الفاظ بناسی چې په مينځ کسې هيڅ سلام نه وو. [۱۱۹۷] د نبي عليه السلام د تهجدو کيفيت

۱۱۷- (۱۰) [۱۰] وَعَنْ زَيْدِ بْنِ حَالِبٍ الْجُهَنِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ قَالَ: [۱] «لَأَرْمُقَنَّ صَلَاةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْيَلِيلَةَ [۲] فَعَسَى رُكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ، ثُمَّ صَلَّى رُكْعَتَيْنِ طَوِيلَتَيْنِ طَوِيلَتَيْنِ [۳] ثُمَّ صَلَّى رُكْعَتَيْنِ وَهْمًا دُونَ اللَّتَيْنِ قَبْلَهُمَا [۴] ثُمَّ صَلَّى رُكْعَتَيْنِ وَهْمًا دُونَ اللَّتَيْنِ قَبْلَهُمَا [۵] ثُمَّ صَلَّى رُكْعَتَيْنِ قَبْلَهُمَا [۶] ثُمَّ صَلَّى رُكْعَتَيْنِ قَبْلَهُمَا [۷] ثُمَّ صَلَّى رُكْعَتَيْنِ وَهْمًا دُونَ اللَّتَيْنِ قَبْلَهُمَا [۸] ثُمَّ أَوْتُرَ، فَذَلِكَ ثَلَاثٌ عَشْرَةَ رُكْعَةً». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ۱) زيد بن خالد جهني رضي الله عنه وايي ۲) چې (يو ځل ما اراده وکړه چې) نن شپه د حضور ﷺ مونځ ووينم ۳) نو (ما وليدل چې) حضور ﷺ دوه مختصر رکعاته وکړل بيا دوه رکعاته يې اوږده اوږده وکړل ۴) بيا حضور ﷺ دوه رکعاته وکړل چې د هغه دواړو رکعاتو څخه کم طويل وو کوم چې حضور ﷺ مخکې کړي وو ۵) بيا حضور ﷺ دوه رکعاته وکړل چې د مخکې کړي دوه رکعاتو څخه کم طويل وو ۶) بيا حضور ﷺ دوه رکعاته وکړل چې د مخکې دوه رکعاتو څخه کم طويل وو ۷) بيا حضور ﷺ دوه رکعاته وکړل چې مخکې دوه رکعاته څخه کم وو ۸) بيا حضور ﷺ وتر وکړل او دا ټول ديارلس رکعاته شو (مسلم)

۱) قوله: ثُمَّ صَلَّى رُكْعَتَيْنِ وَهْمًا دُونَ اللَّتَيْنِ قَبْلَهُمَا أَرَبْعَ مَرَّاتٍ [۲] هَكَذَا فِي "صَحِيحِ مُسْلِمٍ" وَأَفْرَادٌ مِنْ كِتَابِ "الْمُعْجَبَاتِ" [۳] وَ"مَوْعِظَاتِ" أَبِي دَاوُدَ، وَ"سُنَنِ" أَبِي دَاوُدَ، وَ"جَامِعِ الْأَصُولِ".

توجه: ۱) او د زيد دا قول چې بيا دوه رکعاته يې وکړل چې د مخکې دوه رکعاته څخه کم طويل وو ۲) په صحيح مسلم کې او د حميدي په کتاب کې چې په هغې کې هغه فقط د مسلم روايتونه نقل کړي دي ۳) او موطا اصام، مالک، سنن ابی داود او جامع الاصول په ټولو کې منقول دي.

هَلْ اللَّفْظُ: ① لَأَرْمُقَنَّ: أي: أَلْأَنْظَرْتُ: د نصر ينصر نه انتظار او د نگرانۍ په معنی کسې دې چې به خامخا گورم، په غور سره کتلو ته وائی. په دې معنی کسې يو لفظ لَأَرْمُقَنَّ دې په حديث (۱۲۰۹)، کسې راروان دي.

(۱) اخرجه مسلم في كتاب صلاة المسافرين وقصرها/ باب الدعاء في صلاة الليل وقيامه (رقم) ۱۹۵ - (۲۴۵) وابوداود كتاب الصلاة/ باب في صلاة الليل (رقم) ۱۳۶۶) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنن فيها/ باب ما جاء في كم يصلي بالليل (رقم) ۱۳۶۲)

تسهيلات:- بوله: ثُمَّ أَوْتَرَ:

د و ترو د رکعتونو په تکلیف باندې واضح دلیل:- دا حدیث هم په دې باندې دلالت کوي چه د و ترو درې رکعت دې ځکه چه په دې حدیث کښې د دوو دوو رکعتو پنځه ځل ذکر راغلي دي کوم چه د مشکوة په اصل نسخه کښې دې دا لس رکعت جوړېږي اوبیا د وتر ذکر دې په دې کښې سره د دې چه د دریو رکعتو الفاظ نشته دي لیکن په نتیجه کښې چه د دیارلسو رکعتو کومه مجموعه جوړېږي دهغې نه په واضحه توگه سره ثابتېږي چه وتر درې رکعت دې او هم دغه د ټولو فقهانو په نیزافضل هم دی او په کومو نسو کښې چه د رکعتین ذکر شپږ ځل راغلي دي دې سره به دوولس رکعت ثابت شي او یو رکعت به د وتر وي لیکن احناف په دې صورت کښې رکعتین خفیفین په اصل شمیر کښې نه شمیري لهذا وتر به هم درې رکعت ثابتېږي.

بوله: طَوِيلَتَيْنِ:

د تکرار وجه:- په دې کښې درې ځل تکرار د مبالغه دپاره دي چه د خفیف رکعت نه پس حضور پاک ﷺ ډیر اوږده رکعتونه اوکړل.

[۱۱۹۸] د نبی علیه السلام په آخری عمر کښې په ناسته نفل کول

۱۱۹۸- (۱) (۱۱) [۱۱] وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: [۱۲] «لَمَّا بَدَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَفْلًا [۱۳] كَانَ أَكْثَرَ صَلَاتِهِ جَالِسًا». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [۱۲] ام المؤمنین بي بي عائشه صديقه ﷺ فرمايي [۱۳] چې حضور ﷺ کله چې آخري عمر ته ورسيدو او (د بوداوتوب په وجه) بدن مبارک يې دروند شو [۱۴] نو نفل مونځ به يې اکثر په ناسته کولو. (بخاري، مسلم)

هل اللغات:- ① بَدَأَ: دا د تېبې نه دي، وَهُوَ الْكِبَرُ وَالضَّعْفُ: زيات عمر، بوداوتوب. ② ثَقُلَ: أي: اشتد مرضه: دروند شو يعنی بيمارشو او کمزوري شو.

تسهيلات:-

نود:- د ترجمې څخه مطلب واضح دي. د اضافي تسهيل ضرورت نشته.

[۱۱۹۹] په تهجدو کښې د سورتونو لوستل

۱۱۹۹- (۱) (۱۲) [۱۲] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۱۳] «لَقَدْ عَرَفْتُ النَّظَّارَ الَّذِي كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى

(۱) اخرجه مسلم في كتاب صلاة المسافرين وقصرها/ باب جواز النافلة قائما وقاعدا، وفعل بعض الركعة قائما وبعضها قاعدا (رقم ۱۱۷ - ۷۳۲)

(۲) اخرجه البخاري في كتاب الاذان/ باب الجمع بين السورتين في الركعة (رقم ۷۷۵) ومسلم في صحيحه رقم الحديث ۸۱۲/ ۲۷۹ والنسائي كتاب الافتتاح/ باب قراءة سورتين في ركعة (رقم ۱۰۰۴)

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ بَيْنَهُنَّ [۳] فَذَكَرَ عَشْرِينَ سُورَةً مِنْ أَوَّلِ الْفَصْلِ، عَلَى تَأْلِيفِ ابْنِ مَسْعُودٍ [۴] سُورَتَيْنِ فِي رَكْعَةٍ أُخْرَاهُنَّ (حَمْدُ الدُّخَانِ) وَ(عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ) «مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ».

ترجمه: [۱] عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه فرمايي [۲] چې کوم سورتونه چې په خپلو کې هم مثل دي او حضور ﷺ به هغه جمع کول زه هغه پيژنم [۳] عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه د خپل ترتيب مطابق شل سورتونه چې د مفصل په اول کې دي په شميرلو سره وښودل [۴] حضور ﷺ به دا سورتونه داسې جمع کول چې په يو يو رکعت کې به يې دوه دوه سورتونه ويل (او په دې شل سورتونو کې) د آخر دوه سورتونه حم الدخان او عم يتساءلون دي (بخاري، مسلم)

هل اللغات: ① النظائر: دا د نظيرة جمع ده، وَهِيَ الْبَيْتُ وَالْقَتَةُ: مثل او مشابه ته وائي يعنې هغه سورتونه چه هغه ديوبل سره په اوږدوالي او اختصار کښې يوشان وي. ② يقرئ: أي: يجمع: چه جمع کول به نې (په يو رکعت کښې).

تسهيلات:-

نوله: عَلَى تَأْلِيفِ ابْنِ مَسْعُودٍ:

دمصنف مسعودي تعارف: - حضرت ابن مسعود رضي الله عنه چه د مصحف کوم ترتيب کيخوډې وو دا د هغې طرف ته اشاره ده کوم چه د مصحف عثمانی د ترتيب نه لږ شان مختلف وو مگر علماؤ ليکلي دي چه قرآن کریم هم په دې ترتيب باندې وئيل لازم دی کوم ترتيب چه حضرت عثمان رضي الله عنه قائم کړې دي.

په مصحف مسعودي کښې د سورتونو ترتيب:- د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه په ترتيب کښې د شلو سورتونو ترتيب داسې وو کوم چه په ابو داؤد کښې ذکر دې. حضور پاک ﷺ به په يو يو رکعت کښې دوه دوه سورتونه داسې يوځاني کولو سره لوستل. مثلاً سورت رحمن او سورت نجم په يو رکعت کښې، سورت قمر او سورت الحاقه په يو رکعت کښې، سورت معارج او سورت نازعات په يو رکعت کښې، سورت مطففين او سورت عبس په يو رکعت کښې، سورت نبا او سورت مرسلات په يو رکعت کښې او سورت دخان او سورت تکوير په يو رکعت کښې. په دې مذکوره حديث کښې هم دې ترتيب طرف ته اجمالی اشاره ده.

مفتي به قول: - خود علماؤ اجماعی فيصله ده چه نن صبا قرآن به په دې ترتيب سره وئيلې شي لکه څنگه چه موجود دې. په ترتيب نزولی او ترتيب مصحفی کښې فرق دي ليکن دا فرق د ترتيب، تقديم او تاخير فرق دې. قرآن کښې دکمی زياتی فرق نه دي. قرآن کریم د الله تعالی په حفاظت سره محفوظ دې. شيعه شيعه دا محفوظ نه گنړي.

الْفَصْلُ الثَّانِي

[۱۲۰۰] د نبی علیه السلام د تهجدو کیفیت

۱۳۸- (۱۳۱) عَنْ حَدِيثِهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۲) «أَنَّ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ (۱) وَكَانَ يَقُولُ: "اللَّهُ أَكْبَرُ" ثَلَاثًا "ذُو الْمَلَكُوتِ وَالْجَبْرُوتِ وَالْكَيْرِيَاءُ وَالْعَظِيمَةُ" (۲) ثُمَّ اسْتَفْتَحَ قَرَأَ الْبَقْرَةَ (۳) ثُمَّ رَكَعَ، فَكَانَ رُكُوعُهُ تَحْوَامِينَ قِيَامِهِ (۴) فَكَانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ: "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْعَظِيمِ" (۵) ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ (۶) فَكَانَ قِيَامُهُ تَحْوَامِينَ رُكُوعِهِ،

توجهه ۱) د حذيفه رضي الله عنه په باره کې منقول دي ۲) چې هغه حضور صلى الله عليه وسلم په شپه کې په (تهجد، لمانځه کولو ليدلي دي ۳) د هغه بيان دي، چې حضور صلى الله عليه وسلم درې ځله الله اکبر ويلو سره دا اوويل ذو الملکوت والجبروت والکيرياء والعظيمة الله تعالی سبحانک اللهم ويلو سره د سورة بقره قراءت وفرمايلو ۴) او د هغې څخه وروسته يې رکوع وکړله، د حضور صلى الله عليه وسلم رکوع (تقريباً) د قيام برابره وه ۵) په رکوع کېنې حضور صلى الله عليه وسلم سبحان ربي العظيم وويل ۶) بيا يې د رکوع څخه سر مبارک پورته کړو ۷) او د حضور صلى الله عليه وسلم ودریدل يعنی قومه (تقريباً) د حضور صلى الله عليه وسلم د رکوع برابره وه.

هله اللغات: ① ذو الملکوت: أي: صاحب الملک: بادشاهت والا ② الجبروت: هو العالی فوق خلقه: په خپل مخلوق باندې لوڼی شان والا ③ الکيرياء: معناه الترقيع عن جميع الخلق: په ټول مخلوق باندې ځان اوچتول ④ العظيمة: أي: غياية العظمة: ډير لوڼی شان والا، ⑤ استفتح: أي: قرأ النساء: ثناء يعنى سبحنک اللهم سره نې مونځ شروع کړو.

۱۳۹- يَقُولُ: "يَرَى الرَّسُولَ" ثُمَّ سَجَدَ (۱) فَكَانَ سُجُودَهُ تَحْوَامِينَ قِيَامِهِ (۲) فَكَانَ يَقُولُ فِي سُجُودِهِ: "سُبْحَانَ رَبِّيَ الْأَعْلَى" (۳) ثُمَّ رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ (۴) وَكَانَ يَقْعُدُ فِي بَيْنِ السُّجُودَيْنِ تَحْوَامِينَ سُجُودِهِ (۵) وَكَانَ يَقُولُ: "رَبِّ اغْفِرْ لِي، رَبِّ اغْفِرْ لِي" (۶) فَصَلَّى أَرْبَعًا رَكَعَاتٍ قَرَأَ فِيهِنَّ (الْبَقْرَةَ) وَ (آلْ عِمْرَانَ) وَ (النِّسَاءَ) وَ (الْمَائِدَةَ) أَوْ (الْأَنْعَامَ) «شَكَ شُعْبَةُ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجهه ۱) او د رکوع څخه د ودریدو سره د سم الله لمن حمده ويلو څخه وروسته حضور صلى الله عليه وسلم به ويل يَرَى الرَّسُولَ (ټول تعريف زما پروردگار لره دي، بيا يې سجده وکړه ۲) او د حضور صلى الله عليه وسلم د سجدي مقدار د حضور صلى الله عليه وسلم د قومي برابر وو ۳) او په سجده کې حضور صلى الله عليه وسلم ويل سبحان ربي الاعلى ۴) بيا حضور صلى الله عليه وسلم د سجدي څخه سر مبارک پورته کړي ۵) او حضور صلى الله عليه وسلم د دواړو سجده په مينځ کې (يعني په جلسه کې) د خپلې سجدي برابر کيناستو ۶) او دا به يې ويل رب اغفر لي رب اغفر لي (اي زما ربه ما وبخني، اي زما ربه ما وبخني) ۷) دغسې حضور صلى الله عليه وسلم څلور رکعت وکړل او په دې څلور رکعاتونو کې يې سورة بقره، سورة آل

عمران، سورة نساء او سورة مائده يا سورة انعام او ويل (د حديث راوي) شعبه ته شك واقع شوې دي (چې په حديث کې د آخري سورة مائده ذکر شوې وو يا د انعام).

تسهيلات:-

نوله: فَكَانَ رُكُوعُهُ ثَمَانِينَ قِيَامِهِ:

د رکوع د اوږدوالي مطلب:- درکوع د اوږدوالي مطلب دادې چې حضور ﷺ به خومره په عام مونځونو کېنې اوږد قیام کولو دومره به ئې د عام رکوع اوږده رکوع کوله دې طويل رکوع کېنې مبالغه مقصود ده.

[۱۲۰۱] په تهجدو کېنې دزيات قیام فضيلت

۱۲۰۱- (۱۱۳) [۱۱۳] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] «مَنْ قَامَ بِعَشْرِ آيَاتٍ لَمْ يُكْتَبْ مِنَ الْعَافِلِينَ» [۲] وَمَنْ قَامَ بِمِائَةِ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْقَانِتِينَ [۳] وَمَنْ قَامَ بِأَلْفِ آيَةٍ كُتِبَ مِنَ الْمُقْنَطَرِينَ» [۴]. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: [۱] عبد الله بن عمرو بن عاص رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] کوم سړي چې لس آيتونو ويلو سره قيام وکړي نو هغه په غافلین کې نشي شميرلي (يعني د هغه نوم د غافلينو په صحيفه کې نه ليکل کيږي) [۳] او کوم سړي چې سل آيتونو ويلو سره قيام وکړي نو د هغه نوم په فرمانبردارو کې ليکل کيږي [۴] او کوم سړي چې زر آيتونو ويلو سره قيام وکړي نو د هغه نوم په ډير زيات ثواب موندونکو کې ليکل کيږي (ابوداؤد)،

هل اللغات:- ① العَافِلِينَ: جمع دغافل ده. ② الْقَانِتِينَ: أَي الْمُوَظِّينَ عَلَى الطَّاعَةِ: چه هميشه فرمانبردار او اطاعت گذار اوسېږي. ③ الْمُقْنَطَرِينَ: دا د قناطرينو نه ماخوډ دي، اَي مِنَ الْكُفْرِيِّينَ مِنَ الْأَخَرِ: ډير زيات ثواب موندونکي.

تسهيلات:-

نوله: كُتِبَ مِنَ الْقَانِتِينَ:

دقانتين په مصداق کېنې دوه اقوال:-

- ① قانتين څخه مراد هميشه اطاعت اختيارونکي دي،
- ② دالله تعالی په اطاعت کېنې طويل قيام کوونکي ترې مراد دي.

نوله: كُتِبَ مِنَ الْمُقْنَطَرِينَ:

دمقنطرين تعريف:- او چا چې زر آيتونه تلاوت کړل نو دهغه نوم به په مقنطرينو کېنې ليکلې کيږي. يعنی هغه خلق کوم چې ډير زيات عبادت کوي. مقنطرين اصل کېنې د قنطار نه دي،

(۱) اخرجه ابوداود في كتاب الصلاة باب تعزيب القرآن (رقم- ۱۳۹۸) والدارمي في باب: فضل من قرأ عشر آيات

هـ مقنطرين په مقدار کښې پنځه احوال ۱-

① خلور زړه دینار

② د غوښی څرمن چې دسرو زرو نه ډکه کړې

③ ددې تعین نشته

④ قنطار کښې دولس اوقیې وی او یو اوقیه د زمکې او آسمانه بهتر ده.

⑤ دولس زړه دینار.

بهر حال مقنطرين نې ورته په دې وجه اوونیل چې ددې ثواب د حصول لحاظ سره ډیر زیات دي

[۱۲۰۲] په تهجدو کښې د نبي عليه السلام د قراءت طريقه

۴۰۲- (۱) [۱۵] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] «كَانَتْ قِرَاءَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِاللَّيْلِ [۳] بِرَقَّةٍ طَوْرًا وَتَغْلِيضٍ طَوْرًا. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجهه: ① ابو هريره رضي الله عنه فرمايي چې د شپې په لمانځه کې به د حضور ﷺ قراءت مختلف وو ② کله به يې په پورته آواز سره قراءت کولو او کله به يې ښکته آواز سره. (ابوداؤد)

هل اللغات: ① رَقَّة: أي صَوْتَةٌ رَغْمًا مَوْثِقًا: اوچت درميانه آواز، ② طَوْرًا: أي مَرَّةً أَوْ حَالَةً: يعنى کله کله، ③ تَغْلِيضٍ: په ښکته او رو آواز.

تسهيلات:-

نوچ: د دې تشریح په بل مقام کښې ذکر شوې ده.

[۱۲۰۳] په تهجدو کښې د تیز او پست په اعتبار سره د قراءت کیفیت

۴۰۳- (۱) [۱۶] وَعَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: [۲] «كَانَتْ قِرَاءَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى قَدْرِ مَا يَتِمُّعُهُ مَنْ فِي الْحُجْرَةِ [۳] وَهُوَ فِي الْبَيْتِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجهه: ① ابن عباس رضي الله عنهما فرمايي چې رسول الله ﷺ به په دومره آواز سره قراءت کولو چې بهر په صحن کې موجود کس به اوریدو ② چه حضور عليه السلام به په کور کې دننه قراءت کولو. (ابوداؤد)

هل اللغات: ① الْحُجْرَةُ: د کوټې اوصحن دواړو دپاره استعمالیږي دلته ترې صحن مراد دي يعنى کوټې ته مخامخ ځای کوم طرف ته چه د کوټې دروازه وی.

تسهيلات:-

(۱) اخرجه ابوداود فی کتاب الصلاة/باب فی رفع الصوت بالقراءة فی صلاة اللیل (رقم-۱۳۲۸)

(۲) اخرجه ابوداود فی کتاب الصلاة/باب فی رفع الصوت بالقراءة فی صلاة اللیل (رقم-۱۳۲۷)

قوله: فِي الْحَجَرَةِ وَهُوَ فِي الْبَيْتِ:

د حجرې او بيت مصداق: - مرقاۃ کنبې دې چې دلته د حجرې څخه مراد د کور صحن دې ، او بيت څخه مراد کور دې يعنې ددوي د تلاوت آواز به درميانه وو دا د عمومي حالت ذکر دې گڼي کله به کم وو او کله به زيات وو ددې حديث پاک نه معلومه شوه چې نبی کریم ﷺ به کله په دومره اوچت آواز تلاوت کولو چې په صحن کنبې به ناستو خلقو ته معلوميد.

[۱۲۰۶] د تهجد په قراعت کنبې د آواز معتدل ساتل

۱۲۰۳- (۱۴۱) وَعَنْ أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَرَجَ لَيْلَةً فَأَذَا هُوَ بِأَبِي بَكْرٍ يُصَلِّي [۱] تَخْفِضُ مِنْ صَوْتِهِ [۲] وَمَرَّ بِعُمَرَ وَهُوَ يُصَلِّي رَافِعًا صَوْتَهُ [۳]، قَالَ: فَلَمَّا اجْتَمَعَا عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۴]، قَالَ: "يَا أَبَا بَكْرٍ مَرَرْتُ بِكَ وَأَنْتَ تُصَلِّي تَخْفِضُ صَوْتَكَ"، [۵] قَالَ: "قَدْ أَسْمَعْتُ مَنْ تَأْجِبُتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ".

توجه: ۱- ابو قتاده رضی اللہ عنہ راوي دي ۲- چې (يو خل) حضور ﷺ په شپه کې بهر راوتلو او ناڅاپه د حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ سره تير شو چې مونږ يې کول ۳- په ښکته آواز سره قرآن کریم ويلو ۴- بيا د حضرت عمر رضی اللہ عنہ سره تير شو چې په لمانځه کې يې په پورته آواز سره قرآن شريف ويلو ۵- ابو قتاده وايي سحر چې حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ او حضرت عمر رضی اللہ عنہ دواړه يو ځاي حاضر شو نو حضور ﷺ وفرمايل اي ابوبکر رضی اللہ عنہ (ن شپه) زه تا سره تير شوم نو تا په ښکته آواز سره (قرآن کریم) ويلو ۶- حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ عرض وکړو چې يا رسول الله ﷺ ما چې د چا سره مناجات کول هغه ته مي اورول يعنې زه د خپل پروردگار په مناجات کې مشغول ووم او هغه اوريدو د پاره د پورته آواز محتاج نه دي هغه هر رنگه اوري.

هل اللغات: - ① تخفيض: په ښکته او رو آواز

۱ وَقَالَ لِعُمَرَ: "مَرَرْتُ بِكَ وَأَنْتَ تُصَلِّي رَافِعًا صَوْتَكَ". ② فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَوْقِظَ الْوُسْتَانَ، ③ وَأَطْرُدُ الشَّيْطَانَ. ④ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَا أَبَا بَكْرٍ ارْفَعْ مِنْ صَوْتِكَ شَيْئًا"، ⑤ وَقَالَ لِعُمَرَ: "اخْفِضْ مِنْ صَوْتِكَ شَيْئًا". رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَدَوِيُّ الْبَرَمِيّ فِي مَعْنَاهُ.

توجه: ۱- بيا حضور ﷺ حضرت عمر رضی اللہ عنہ ته وفرمايل اي عمر رضی اللہ عنہ (ن شپه) زه تا سره (هم) تير شوم نو تا په لمانځه کې په پورته آواز سره (قرآن کریم) ويلې ۲- حضرت عمر رضی اللہ عنہ عرض وکړو چې يا رسول الله ﷺ ما په اوچت آواز قرآن کریم ويلو سره دا، اوده خلق بيدارول (کوم چې د عبادت الهی يعنې د تهجد په وخت پاڅيدل خو غواړي خو د خوب په وجه سترگې نه کول اوږي) ۳- او شيطان مي تنبولو ۴- حضور ﷺ د دواړو خبري اوريدو

(۱) اخرجه ابوداود في كتاب الصلاة/باب في رفع الصوت بالقراءة في صلاة الليل (رقم- ۱۳۲۹) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في القراءة بالليل (رقم- ۴۴۷)

سره حضرت ابوبکر رضي الله عنه ته، وفرمايل ابوبکره ته خپل آواز لږ نور پورته کړه **ه** او حضرت عمر رضي الله عنه ته يې وفرمايل چې، عمره ته خپل آواز لږ ښکته کړه يعنی دغسې حضور صلی الله علیه و آله حد اعتدال طرف ته د دواړو رهنمايي وکړله. (ابوداؤد، ترمذي)

هل اللغات: ⑦ **أَوْقَطُ:** أَنِي أَنْتَهُ: رابيداروم، راباخوم، ⑧ **الْوَسَنَاتُ:** أَي: النَّاهِيَةُ الَّتِي لَيْسَ يُسْتَقَرَّفُ فِيهَا نَوْبُهُ: چه اوده وی خو دخوب په وجه صرف سترگې نه شی غړولي. ⑨ **أَطْرَدُ:** أَي: أَبْعِدُ: شرم، تختوم.

تسهيلات: -

قوله: يُخْفِضُ مِنْ صَوْتِهِ، وَمَرَّعَمَرَوْهُ يُصَلِّي رَافِعًا صَوْتَهُ:

دشيخينو د تلاوت طريقه: - دې حديث مبارك كښې دې چې حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه فرمائی چې كوم ذات آورول مقصود وو هغه په كه څوك په رو رو تلاوت كوی نو هم نې آوری. **فَأَنَّهُ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى** په دې وجه ما په زوره د تلاوت كولو ضرورت محسوس نه كړو او حضرت عمر فاروق رضي الله عنه به فرمائيل چې الله تعالى د آورولو نه علاوه اوده خلق رابيدارول غواړم، چې اوده خلق زما آواز واوری او رابيدار شی او هغوی هم تهجد ادا كړی او شيطان زغلول غواړم چې دهغه دسوسې نه بچ شم ددې نه معلومه شوه چې شيطان د اذان د قرآن كريم د آواز څخه هم ټښتی.

قوله: يَا أَبَا بَكْرٍ ارْأَوْ قُرْآنَ مِنْ صَوْتِكَ سَيَتَأْ:

شيخينو ته په تعليم ور كولو كښې حكمت: - نبی كريم صلی الله علیه و آله حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه ته وفرمائيل چې تاسو خپل آواز اوچت كړئ او حضرت عمر فاروق رضي الله عنه ته نې اوونيل چې تاسو خپل آواز رو كړئ دې دواړو ته فرمائيلو كښې حكمت دادې د حضرت ابوبکر صديق مزاج د توحیدگرم وو چې ماسوی دالله نه هر څه لره سوزونكې وو، په دې وجه نې وفرمائيل چې ستا د آواز نه سامعين او مقتديان نصيحت حاصل كړی، چې تا ته مقام الشهودی حاصل كړي.

او حضرت عمر رضي الله عنه په رو ونيلو كښې دالله تعالى حكمت دا وو چې په دوی باندې دبرودة الخلق وكافورية الشيطان والامزاج غالب راشی.

قوله: أَوْقَطُ الْوَسَنَاتِ:

اشكال: - كه يو ځانې كښې يو كس ملاست وی نو په اوچت آواز سره ذكر نه دی كول پكاراونه قرآن كريم لوستل پكار دی. حضرت عمر فاروق رضي الله عنه دا څنگه وفرمائيل چې زه اوده خلق رابيداروم؟

د اشكال دري جوايونه: -

① ناټم څخه مراد هغه ناټم دې چې د عبادت په وخت كښې د غفلت په خوب اوده وی.

② ناټم نه مراد هغه ناټم دې چې د څه مرض او بيمارنی وغيره په وجه معذور وی. نو اوچت

سره د تلاوت کولو مقصد به داوی چې هغه عبادت ته راغب کړي.

⑥ شيخ عبدالحق محدث دهلوی رحمه الله عليه فرماني چې ځينې مشايخو نه مې واړيدل چې کوم کس هميشه تهجد گذار وي که هغه يوه شپه رايبداړ نشي نو هغه راپورته کول پکار دي لهذا حضرت عمر فاروق ؓ چې په اوچت آواز سره تلاوت اوکړو نو د هغه زمانې خلق تهجد گزار وو. د هغوی رايبداړول نې مقصود وو.

[۱۲۰۵] په يو آيت باندې ټوله شپه تيرول

۳۰۵- (۱) [۱۸] وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: «قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] حَتَّى أَصْبَحَ بِآيَةِ وَالَايَةِ: [۳] إِنَّ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ [۴] وَإِنْ تُغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَلْتَ الْعَزِيزُ [۵]» رَوَاهُ النَّسَائِيُّ وَابْنُ مَاجَه.

توجه: [۱] ابو ذر رضی الله عنه فرمايي چې حضور ﷺ يوه شپه د تهجد په لمانځه کي ولاړ وو تر دې چې سحر شو او دا آيت يې ونيول: [۲] إِنَّ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تُغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَلْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ (که ته دوي ته عذاب ورکړي نو ستا بندگان دي) [۳] او که يې وبخښي نو ته ډير غالب، د حکمت خاوند يې. (نسائي، ابن ماجه)

تسهيلات:- بوله: حَتَّى أَصْبَحَ بِآيَةِ:

د تعارض اشکال:- ددې حديث څخه معلومېږي چې نبی کریم ﷺ به ټوله شپه هم يو آيت لوستلو حالتکه حافظ ابن حجر په شمائل کښې يو روايت نقل کړې دې اټه عليه السلام ماسمولىه کله اقط: حضور ﷺ ټوله شپه کله هم ويځ نه وو پاتې شوې نو دې دواړو کښې تعارض دې؟

دا اشکال دوه جوايونه:-

① سحره پورې قيام څخه قيام فى الصلوة مراد نه دې کما قال ابن الملك بلکه دغه شان عبادت ترې مراد دې.

② د ټولې ذکر کولو نه مراد دادى چې نبی کریم ﷺ رايبداړ شو خو بيا تر سحره پورې اوده شوې نه وو نو په دواړو روايتونو کښې هيڅ تعارض نشته دې.

[۱۲۰۶] د سحر سفقو څخه روسته په نبى اړخ ډډه وهل

۳۰۶- (۱) [۱۹] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] "إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ كَعَتِي الْفَجْرِ [۲] فَلْيَضْطَجِعْ عَلَى يَمِينِهِ"» رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

(۱) اخرجه النسائي فى كتاب الافتتاح / باب ترديد الآية (رقم- ۱۰۱۰) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها / باب ما جاء فى القراءة فى صلاة الليل (رقم- ۱۳۵۰)

(۲) اخرجه ابو داود فى كتاب الصلاة / باب الاضطجاع بعدها (رقم- ۱۲۶۱) والترمذى كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء فى الاضطجاع بعد ركعتي الفجر (رقم- ۴۲۰)

توجه: [۱] او ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] هر كله چې په تاسو کې خوك د سحر دوه ركعاته سنت وكړي [۳] نو هغه ته پكار دي چې د جماعت د شروع كيدو پورې په خپل ښي اړخ باندې پريوځي (يعني ډډه ولگوي). (ترمذي، ابوداؤد)
هل اللغات:- ① **لَكَفُظُهَا:** نو خمدیلی (دې دپاره چه له دمه شی نو فرض مونځ به په توجو سره اوکړی.
تسهيلات:-

نوډ:- د دې حديث تشریح د حديث نمبر ۱۱۸۱ په شرح کښې تیره شوې ده.

الفصل الثالث

[۱۲۰۷] رسول الله صلى الله عليه ته د تهجدو د موقع خوبوالي

۱۲۰۷- (۱) [۲۰] عَنْ مُسْرُوقٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ، [۲] «أَيُّ الْعَمَلِ كَانَ أَحَبَّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟» [۳] قَالَتْ: الدَّاهِرُ [۴] قُلْتُ: فَأَيُّ جِئِن كَانَ يَقُومُ مِنَ اللَّيْلِ؟ [۵] قَالَتْ: كَانَ يَقُومُ إِذَا سَمِعَ الصَّارِخَ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [۱] مسروق فرمايي چې ما د ام المؤمنين بي بي عائشي صديقي رضي الله عنها څخه پوښتنه وكړه [۲] چې د حضور ﷺ په نيز د ټولو څخه زيات محبوب كوم عمل وو؟ [۳] وي فرمايل مداومت عمل (په عمل هميشگي) [۴] ما بيا (دا) پوښتنه وكړه چې د شپې به د تهجد د لمانځه د پاره حضور ﷺ كوم وخت پاڅيدلو؟ [۵] وي فرمايل حضور ﷺ به هغه وخت پاڅيدلو چې د چرگ اذان به يې واورېدي. (بخاري، مسلم)

هل اللغات:- ① **الدَّاهِرُ:** أي الْعَمَلُ الَّذِي يَدُومُ عَلَيْهِ صَاحِبُهُ. يعنى هغه عمل چه هغه هميشه كيږی. ② **الصَّارِخُ:** أي: صَوْتُ الذِّكْرِ. دې نه مراد د سحر د چرگ بانگ دي.

تسهيلات:-

قوله: إِذَا سَمِعَ الصَّارِخَ:

د سحر په وخت د چرگ د اذان درې مرحلې:-

- ① د شپې په مينځ کښې د ده اذان وی
 - ② د هغې نه څه ساعت پس وی
 - ③ د شپې آخری حصه کښې وی.
- د چرگ په خپل وخت باندې اذان کول:- د چرگ معمول هم یو وی، گهرنی وړاندې

① اخراجه البخاري فی کتاب الجمعة / باب من نام عند السحر (رقم- ۱۱۳۲) ومسلم فی کتاب صلاة المسافرين وقصرها / باب صلاة الليل، وعدد ركعات النبي صلى الله عليه وسلم في الليل، وأن الوتر ركعة، وأن الركعة صلاة صحيحة (رقم- ۱۳۱) - (۷۴۱) و ابوداؤد فی کتاب الصلاة، باب وقت قيام النبي صلى الله عليه وسلم من الليل (رقم- ۱۳۱۷) کتاب قيام الليل وتطوع النهار / باب وقت القيام (رقم- ۱۶۱۶)

روستو کيدې شی لیکن د سحر د چرگ وخت هم یو وی. مگر شرط دادې چه چرگ فارمی نه وی. د فارمی چرگ ته هلو معلومه نه ده چه د اذان وخت څه وی. نه د فارم چرگې له د هگنی نه بچې وېستل ورځی. ددې وجه داده چه مخلوق د دې تخلیق کړې دې ددې په تخلیق کښې بې ځایه مداخلت کړې شوې دې نودا چرگ ځکه داسې پاگل او جاهل راووتلو.

[۱۲۰۸] د نبی علیه السلام د شپې معمول

۱۲۰۸- (۲۱) عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «مَا كُنَّا نَشَاءُ أَنْ نَرَى رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي اللَّيْلِ مُصَلِّيًا إِلَّا رَأَيْنَاهُ» [۱] وَلَا نَشَاءُ أَنْ نَرَاهُ نَائِمًا إِلَّا رَأَيْنَاهُ». رَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

توجه: [۱] انس رضي الله عنه فرمایي [۲] که مونږ به غوښتل چې حضور ﷺ د شپې په لمانځه کولو ووينو نو حضور ﷺ به مو په لمانځه کولو ليدلو [۳] او که دا به مو غوښتل چې حضور ﷺ اوده ووينو نو اوده به موليدلو. (نسائي)

تسهيلات:-

قوله: وَلَا نَشَاءُ أَنْ نَرَاهُ نَائِمًا إِلَّا رَأَيْنَاهُ

د نبی کریم په عبادت کښې اعتدال:- نبی کریم ﷺ به د شپې عبادت هم کولو او آرام به نې هم کولو. معلومه شوه چې د شپې په عبادت کښې اعتدال وو. حضرت انس رضي الله عنه فرماني چې ما داسې کله هم نه وو ليدلی چې ټوله شپه به نبی کریم ﷺ اوده وواو داسې مې هم نه وو ليدلی چې ټوله شپه به نبی کریم ﷺ په عبادت کښې تيروله. دواړه امور په کښې شامل وو. آرام هم وو او عبادت هم وو.

[۱۲۰۹] په سفر کښې د نبی علیه السلام د تهجدو کيفيت

۱۲۰۹- (۲۲) وَعَنْ حُمَيْدِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «إِنَّ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: قُلْتُ وَأَنَا فِي سَفَرٍ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وَاللَّهِ لَأَرُقُبَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلصَّلَاةِ حَتَّى أَرَى فِعْلَهُ» [۱] فَلَمَّا صَلَّى صَلَاةَ الْعِشَاءِ وَهِيَ الْعَمَمَةُ [۲] اضْطَجَعَ هَوْنًا فِي اللَّيْلِ [۳] ثُمَّ اسْتَيْقَظَ فَنَظَرَ فِي الْأَفْقِ، فَقَالَ: [۴] «رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا» [۵] [آل عمران: ۱۸۱] حَتَّى بَلَغَ إِلَى: [۶] «إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْبِعَادَةَ» [آل عمران: ۱۸۳].

توجه: [۱] حميد بن عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنه فرمایي [۲] چې د رسول الله ﷺ يو صحابي بيان وکړ [۳] چې (يو ځل، زه د حضور ﷺ سره په سفر کې ملگري ووم نو په خپل زړه کې يا بعضې دوستانو ته مي وويل [۴] قسم په الله چې حضور ﷺ د تهجد د پاره پاڅي نوزده

(۱) اخرجه البخاري في كتاب الجمعة / باب قيام النبي صلى الله عليه وسلم بالليل من نومه، وما نسخ من قيام الليل (رقم- ۱۱۵۱) والترمذي كتاب الصوم عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في سرد الصوم (رقم- ۷۶۹)

(۲) اخرجه النسائي في السنن رقم الحديث ۱۶۲۶

به يي د لمانځه په وخت وينم چې د حضور ﷺ افعال ووينم (او بيا د هغې مطابق عمل او کړم) ۵ کوم وخت چې حضور ﷺ د ماسخوتن مونځ چې هغې ته عتمه وايي وکړو ۵ نو پريوتلي (او تر څه وخت پورې يې آرام وکړو) ۶ بيا چې بيدار شو نو د آسمان طرف ته يې نظر پورته کولو سره د آيت او وويلو ۷ رَبَّنَا مَا غَلَبَتْ هَذَا بَطْلًا (اي ربه تادا بي فاندې نه دي پيدا کړي) تر دي چې حضور ﷺ دې آيت ته ورسيدو اِنَّكَ لَتُخْلِفُ الْبَيْعَادَ (بيشکه ته وعده خلافي نه کوي).

هل اللغات: ① لَأَرْفَعَنَّ: أي: لأَكْثُرَنَّ وَأَحْظُرَنَّ: د نصر ينصر نه انتظار اود نگرانی په معنی کښې دې چه زه به خامخا گورم، په غور سره کتلو ته وائی. په دې معنی کښې يولفظ لَأَرْفَعَنَّ دې په حديث (۱۱۹۷)، کښې تير شوې دې ② الْعَتَمَةُ: ماسخوتن ته عتمه وائی د اسلام نه مخکښې د ماسخوتن نوم عتمه وو خو اسلام ددې نوم ماسخوتن کيځودو اود عتمه په لفظ باندې پابندی اولگوله. کيدې شې چه دا دلته کوم استعمال شوې دې داد حرمت او ممانعت نه مخکښې وې. ③ هَوَّنَا: أي: جِئْنَا طَوِيلًا: دير ساعت، يعنی ناوخته پورې، ④ الْأَلْقَى: أي: تَوَاجَى النَّعْمَاءُ: د آسمان اطراف او غاړو ته وائی.

① ثُمَّ أَهْوَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى فِرَاشِهِ ② فَاسْتَلَّ مِنْهُ سِوَاكًا ③ ثُمَّ أَفْرَعَهُ فِي قَدَحٍ مِنْ إِذَاوَةٍ عِنْدَهُ مَاءً ④ فَاسْتَنْ، ثُمَّ قَامَ، فَصَلَّى ⑤ حَتَّى قُلْتُ: قَدْ صَلَّى قَدْرَ مَا تَأْمَرُ ⑥ ثُمَّ اضْطَجَعَ حَتَّى قُلْتُ: قَدْ تَأْمَرُ قَدْرَ مَا صَلَّى ⑦ ثُمَّ اسْتَيْقَظَ، فَفَعَلَ كَمَا فَعَلَ أَوَّلَ مَرَّةٍ ⑧ وَقَالَ مِثْلَ مَا قَالَ ⑨ فَفَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ قَبْلَ الْفَجْرِ». رَوَاهُ النَّسَائِيُّ.

توجه: ① بيا حضور ﷺ د خپلي بستري طرف ته متوجه شو ② او د هغې څخه يې مسواک راوښکولو ③ د هغې څخه وروسته د يو بتکي (جهاکلي) څخه يې چې د حضور ﷺ سره پروت وو (د اودس کولو يا د مسواک لوندولو د پاره) په پيالي کې اوبه راوښکلي ④ بيا د مسواک کولو څخه وروسته يې (اودس وکړو يا د مخکې کړي اودس سره) د لمانځه د پاره ودریدلو کوم وخت چې حضور ﷺ مونځ وکړو ⑤ نو ما په زړه کې اوويل چې څومره وخت حضور ﷺ اوده شوې وو هغومره وخت يې مونځ وکړو ⑥ بيا حضور ﷺ پريوتلو او ما (په خپل زړه کې) اوويل چې څومره وخت حضور ﷺ اوده شوې وو هغومره وخت يې آرام وکړو ⑦ بيا حضور ﷺ بيدار شو او څه چې يې مخکې کړي وو هغه يې اوس وکړل يعنی مسواک وغيره يې وکړل ⑧ او څه چې (يعني آيت مذکور) يې مخکې ويلي وو هغومره يې اوس وويلو ⑨ حضور ﷺ د سمر د لمانځه څخه مخکې د غسې درې ځله وکړل. (نسائي)

هل اللغات: ⑤ أَهْوَى: أي: قَصَدَ وَقَالَ: مانل کيدل متوجې کيدل لاس وړاندې کولوسره يوڅيز اخستل. ⑥ فَاسْتَلَّ: أي: اسْتَفْرَجَ: استلال د يوڅيز راويستلو ته وائی دلته مسواک راويستل مراد

دی. ⑥ قَدْج: پيالي، ⑦ [ذَوْد]: دَ خرمين لوبني ته وائی کوم ته چه چهاگل وائی. ⑧ قَاسْتُن: استان د سن نه دې اوسن غابن ته وائی او استنان هم په دغه غابنوباندي مسواک کولو ته وائی.

تسهيلات:-

نوډ: د اضافي قيوداتو ترجمې څخه د حديث مطلب واضح دي.
[۱۲۱۰] د نبی عليه السلام د تهجدود قراءت کیفیت

۱۳۱۰- (۱) [۲۳] ① وَعَنْ يَعْلَى بْنِ مَمْلُوكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، ② «أَنَّه سَأَلَ أُمَّ سَلَمَةَ زَوْجَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ قِرَاءَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَاتِهِ ③ فَقَالَتْ: وَمَا لَكُمْ وَصَلَاتُهُ ④ كَانَ يُصَلِّي ثَمَّ يَتَمُّ قَدْرَ مَا صَلَّى ⑤ ثُمَّ يُصَلِّي قَدْرَ مَا تَامَ ⑥ ثَمَّ يَتَمُّ قَدْرَ مَا صَلَّى، حَتَّى يُصْبِحَ ⑦ ثَمَّ تَعْتَقُ قِرَاءَتَهُ، فَإِذَا هِيَ تَعْتَقُ قِرَاءَتَهُ مُقَسَّرَةً حَرْفًا حَرْفًا». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ وَالنَّسَائِيُّ.

توجه: ① د يعلي بن مملک په باره کې منقول دي ② چې هغه (يو خل) د ام سلمه يعنی د حضور ﷺ د بي بي څخه د حضور ﷺ د قراءت او لمانځه په باره کې پوښتنه وکړه (چې حضور ﷺ به د شپې کول) ③ هغې ورته وفرمايل چه د حضور ﷺ د لمانځه (او د قراءت د بيان کولو څخه به) تاسو ته څه حاصل شی (په تاسو کې دومره قوت چرته دي چې د حضور ﷺ په شان مونځ وکړي شی او که اوریدل غواړي نو واوره چې) ④ حضور ﷺ به مونځ کولو بيا څومره چې به يې مونځ کړي وو هغومره به اوده کيدو ⑤ بيا به (پاڅيدلو) تر دومره وخته پورې به يې مونځ کولو څومره چې به اوده شوې وو ⑥ بيا چې به څومره وخته پورې يې مونځ کړي وو هغومره به اوده کيدو تر دې چې (دا سلسله به جاري وه او) سحر به شو ⑦ دې څخه وروسته ام سلمه رضي الله عنها د حضور ﷺ قراءت بيان کړو تر دې چې هغې ښه واضح او د يو يو حرف د حضور ﷺ د قراءت يې بيان وکړو. (ابوداؤد، ترمذي، نسائي)

هل اللغات:- ① تَعْتَقُ: أي: وَصَفَتْ: بيان نه کړو، ② مُقَسَّرَةً: أي: مُتَبَيَّنَةً: يعنی په تفصيل او وضاحت سره، ③ حَرْفًا حَرْفًا: أي: مُرْتَلَّةً وَخُجُوْدَةً وَمُمِلَّةً غَيْرَ مُخَالَطَةٍ: چه په ترتيل او تجويد سره به نه جدا جدا يو يو لفظ لوستلو.

تسهيلات:- ① ټوله: ثَمَّ تَعْتَقُ قِرَاءَتَهُ:

دنبی کریم د قراءت کیفیت:- نبی کریم ﷺ به کله ويځ وو او کله اوده او په آخر کښې ام سلمه رضي الله عنها يو يو لفظ واضح کړو او وې فرمائيل چې نبی کریم ﷺ به ډير په رو رو تلاوت کولو د قرات طريقه هم داده چې د زياتو ونيلو په ځانې صحيح او ونيلې شی.

(۱) اخرجه ابوداود في كتاب الصلاة باب استحباب الترتيل في القراءة (رقم- ۱۴۶۶) والترمذي كتاب فضائل القرآن عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب ما جاء كيف كانت قراءة النبي صلى الله عليه وسلم (رقم- ۲۹۲۳)

[۴۸/۳۲] بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ

په تهجدو کېې دعا کھا نو وليلو بيان

مخلاصة الباب -۱-

فيه ثمانية احاديث مشتملة على ثلاثة مسائل:

- ① التشهد في القعدة: ١، ٢، ٧، ٨.
- ② الذكر وقت الإستيقاظ من النوم: ٣، ٤، ٦، ٨.
- ③ وقت الانتباه وقت الإجابة: ٣، ٥.

الفصل الأول

[۱۲۱۱] په تهجدو کېې د نبی علیه السلام دعا

۱۲۱۱- (۱) عَنْ أَبِي عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: [۱] «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يَتَهَجَّدُ قَالَ: [۲] "اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيُّمُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ" [۳] وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ" [۴] وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ الْمَلِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ" [۵] وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ الْحَقُّ، وَوَعْدُكَ الْحَقُّ، وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ، وَقَوْلُكَ حَقٌّ [۶] وَالْجَنَّةُ حَقٌّ، وَالنَّارُ حَقٌّ، وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ [۷] وَمُحَمَّدٌ حَقٌّ، وَالسَّاعَةُ حَقٌّ [۸] اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ وَبِكَ أَمَنْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ [۹] وَإِلَيْكَ أُنِيتُ، وَبِكَ خَاصَمْتُ، وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ [۱۰] فَأَغْفِرْ لِي مَا قَدْ مَنُوتُ وَمَا أَخْرُتُ [۱۱] وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ [۱۲] وَمَا أَلْتُ أَعْلَمُ بِهِ مِنْكَ [۱۳] أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ [۱۴] لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ" [۱۵]. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجهه: ① ابن عباس رضی اللہ عنہما ② چې رسول الله ﷺ چې به د شېبې تهجد د لمانځه د پاره ودریدلو نو دا دعا به یې کوله: ③ اللَّهُمَّ لَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ قَيُّمُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ الْمَلِكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ فِيهِنَّ ④ وَلَكَ الْحَمْدُ أَنْتَ الْحَقُّ، وَوَعْدُكَ الْحَقُّ، وَلِقَاؤُكَ حَقٌّ، وَقَوْلُكَ حَقٌّ ⑤ وَالْجَنَّةُ حَقٌّ، وَالنَّارُ حَقٌّ، وَالنَّبِيُّونَ حَقٌّ ⑥ وَمُحَمَّدٌ حَقٌّ، وَالسَّاعَةُ حَقٌّ ⑦ اللَّهُمَّ لَكَ أَسْلَمْتُ وَبِكَ أَمَنْتُ وَعَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ ⑧ وَإِلَيْكَ أُنِيتُ، وَبِكَ خَاصَمْتُ، وَإِلَيْكَ حَاكَمْتُ ⑨ فَأَغْفِرْ لِي مَا قَدْ مَنُوتُ وَمَا أَخْرُتُ ⑩ وَمَا أَسْرَرْتُ وَمَا أَعْلَنْتُ ⑪ وَمَا أَلْتُ أَعْلَمُ بِهِ مِنْكَ ⑫ أَنْتَ الْمُقَدِّمُ وَأَنْتَ الْمُؤَخِّرُ ⑬ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ ⑭ (ای زما ربه ستا د پاره ټول تعریفونه دي ته د آسمانونو او زمکې قائم ساتونکي یې او د هغه شي چې د دې په مینځ کې دي ټول تعریفونه تا لره دي ته د زمکې او آسمانونو او څه چې د دې په مینځ کې دي د ټولو روښانه کونکي یې ٥ او ټول تعریفونه تا لره دي او ته د زمکې او آسمانونو او څه چې د دې په مینځ کې دي د ټولو بادشاه یې ٦ او ټول تعریفونه تا

(۱) اخرجه البخاری فی کتاب الجمعة / باب التهجد باللیل وقوله عز وجل: «ومن الليل فتهجد به نافلة لك» [الإسراء: ۷۹] (رقم: ۱۱۲۰) وسلم فی صحیحه رقم الحديث.

لره دي ته حق بي ستا وعده حقه ده [۷] ستا ملاقات حق دي ستا كلام حق دي [۸] جنت حق دي دوزخ حق دي تولى نبیان حق دي [۹] محمد ﷺ حق دي او قیامت حق دي [۱۰] اي پروردگار زه ستا تابعدار یم ما ستا تولى احکامات قبول کرل په تا می ایمان راوړي دي او په تا می بهر و سه (توکل) وکړو [۱۱] ستا طرف ته می رجوع وکړه ستا د مدد سره زه د دین د دشمنانو سره جنگیروم او تا ته می خپل فریاد راوړي دي [۱۲] نو ته زما هغه گناهونه وبخښي چې ما مخکې کړي دي او هغه گناهونه هم چې زما څخه وروسته و شى [۱۳] او هغه گناهونه می وبخښي چې ما په پټ طریقي سره او په ظاهري طریقي سره کړي دي [۱۴] او څه چې زما خطا گاني دي چې هغه ته بهتر پیژني (تولی راته معاف کړي) [۱۵] او ته چې څوک غواړي مخکې کونکي او وروسته کونکي یې [۱۶] ته معبود یې ستا څخه سوا بل معبود نشته (بخاري، مسلم)

هل اللغات:- ① قَوْمُ: أي: القابمُ أمورهنا: ساتونکې او انتظام چلونکې، ② أَتَيْتُ: أي: رَجَعْتُ: رجوع کوم، ③ غَاغَمْتُ: أي: اغْدَأْتُكَ: جنگ کوم ستا دشمنانو سره، ④ قَذَعْتُ: أي: مِنَ الذُّلُوبِ: چه مخکې می کړی دی کوم گناهونه، ⑤ أَفْرُغْتُ: أي: مِنَ التَّصْيِيرِ فِي الْعِبَادَةِ: یعنی ما په عبادت کښې سستی اوکړه، ⑥ أُنْمِرْتُ: أي: أَخْفَيْتُ: چه پټ می کړی دی (کوم گناهونه)، ⑦ أَغْلَسْتُ: چه ښکاره می کړی دی (کوم گناهونه که قولى وی او که فعلی وی، ⑧ التَّقْذِيرُ: وړاندې کونکې (نې بعضې بندگانو لره چه توفیق د عبادتو دې ورکړې دې، ⑨ التَّوَجُّعُ: وروسته پاتې کونکې نې (بعضې بندگانو لره د لویو مرتبونو).

تسهيلات:- قوله: إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ يَتَهَجَّدُ:

د دعاگانو په محل کښې دوه احتمالات:-

① د حديث ظاهري الفاظو نه او د صاحب مشكوة داسې عنوان ساتلو نه معلومېږي چه د راتلونکي احاديث دعاگانې د مانځه دننه دعاگانې نه دي بلکه د تهجد شروع کولو د وخت دعاگانې دي

② دا هم احتمال دي چه په تهجدو کښې حضور پاک ﷺ دا دعاگانې ونيلي وي.

[۱۲۱۲] په تهجدو کښې د نبی علیه السلام دويمه دعا

— (۲۱) (۲۱) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ التَّهَجُّدِ صَلَاتَهُ فَقَالَ: ① "اللَّهُمَّ رَبِّ جَبْرِيْلَ وَمِيكَائِيْلَ وَإِسْرَافِيْلَ ② قَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، ③ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ④ أَنْتَ تَعْلَمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ، ⑤ أَهْدِنِي لِمَا اخْتَلَفَ فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِكَ ⑥ إِنَّكَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ"». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① ام المؤمنین بی بی عائشه صدیقہ رضی اللہ عنہا فرمایي ② چې رسول الله ﷺ چې به د

شېي باخيدلو او (د تهجد، مونځ به يې شروع كړو نو دا دعا به يې كوله [۴] اللَّهُمَّ رَبِّ جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالنَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ اهْدِنِي لِمَا اخْتَلَفَ فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِكَ إِنَّكَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ (اي الله اي پروردگاره د جبرائيل عليه السلام، د ميكايل عليه السلام او اسرافيل عليه السلام اي پيدا كونكيه د آسمانونو او د زمكې [۵] او اي پټ او ظاهر باندې پوهيدونكيه [۶] ته به د خپلو بنده گمانو په مينځ كې په هغه شي كې چې په هغې كې هغوي اختلاف كوي فيصله وكړي [۷] اي الله په حق امر كې چې كوم اختلاف شوي دي په هغوي كې زما رهنمايي وكړي [۸] خكه چې ته چاته غواړي سيده لار ورته ښايي. (مسلم)

هل اللغات: ① قَاطِرٌ: أَي: مُبْدِعُهُمَا وَخَلَقَهُمَا: په رومي ځل پيدا كونكې، ② الْغَيْبِ: أَي: بِمَا غَابَ عَنْدَ غَيْرِهِ: پټ څيزونه (كوم چه دمخلوق نه پټ دي). ③ الشَّهَادَةِ: أَي: بِمَا ظَهَرَ عِنْدَ غَيْرِهِ: ښكاره څيزونه (كوم چه مخلوق ته ښكاره دي). ④ تَحْكُمُ: فيصله به كوي.

تسهيلات:-

قوله: اللَّهُمَّ رَبِّ جِبْرِيلَ وَمِيكَائِيلَ وَإِسْرَافِيلَ:

د فرشتو د ذكر په ترتيب كېني حكمت:-

- ① جبريل عليه السلام د آسماني كتابونو آمين دي. د نبیانو عليهم السلام خادم دي او د ټولو فرشتو څخه افضل دي. يعنی ټولو امور ديني طرف ته ددوي امانت راجع دي.
- ② ددې نه پس ئې اسرافيل عليه السلام خكه ذكر كړو چې دې د لوح محفوظ آمين دي او د صور آمين دي. دا امور امور معاش او امور معاد طرف ته راجع دي.
- ③ په مينځ كېني ئې د ميائيل عليه السلام ذكر او كړو، خكه چې ده به دواړو طرفونو ته مدد كولو په دې وجه ئې دده ذكر په مينځ كېني او كړو. لكه د باران او نباتاتو آمين دي. (قاله ابن حجر رحمه الله)

قوله: فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ:

د آسمان د تقديم وجه:- د خالق معنى ده پيدا كونكې، او د فاطر معنى ايجاد كوونكې. چونكه آسمان فيض وركوي او زمكه فيض اخلي، داشان آسمان د كفر، شرك او گناه نه محفوظ دي. او دا ټول هر څه په زمكه كېني موجود دي. په دې وجه ئې د آسمان د زمكې نه وړاندې او كړو.

قوله: اهْدِنِي:

اي ثبتني وژاندي في الهداية: يعنى ماته په دې كېني ثابت قدمي راکړه، او زما رهنمايي او كړه.

[۱۲۱۳] د خوب څخه بيداريدو څخه وروسته تسبيحات

۱۲۱۳- (۱) [۳] وَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الصَّامِتِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۴] مَنْ تَعَارَى مِنَ اللَّيْلِ فَقَالَ: [۵] لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، [۶] لَهُ الْمُلْكُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، [۷] وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، [۸] وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، [۹] وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، [۱۰] أَلَمْ يَقَالَ: رَبِّ اغْفِرْ لِي، أَوْ قَالَ: "لَمْ دَعَا: اسْتَجِيبْ لَهُ، [۱۱] فَإِنْ تَوَضَّأَ وَصَلَّى قُبِلَتْ صَلَاتُهُ»". رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

قروجه: ۱) عباده بن صامت رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايل ۲) كوم سري چې د شېبې بيدار شى او دا دعا اوواښي ۳) لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ، د الله څخه سوا بل معبود نشته هغه ايکي يو دي هيڅوک د هغه شريک نشته ۴) د هغه د پاره بادشاهت دي او د هغه د پاره ټول تعريفونه دي او هغه په هر شي قادر دي ۵) او پاک دي الله ټول تعريفونه الله لره دي ۶) او د هغه څخه سوا بل معبود نشته او الله ډير لوي دي ۷) او گناهونو څخه بچ کيدل او د عبادت قوت د الله په مدد سره دي ۸) او دي څخه وروسته دا اوواښي رَبِّ اغْفِرْ لِي (اي زما ربه ما وبخښي) يا وي فرمايل بيا دعا وکړي (يعني راوي ته شک واقع شوې دي چې حضور صلى الله عليه وسلم خاص طور سره رَبِّ اغْفِرْ لِي و فرمايل يا دا يي و فرمايل چې کومه دعا غواړي ودي کړي، د هغه دعا به قبوله شي ۹) بيا که اودس وکړي او مونځ وکړي نو د هغه مونځ به قبول شي. (بخاري)

حُلُّ الْمَغَات: ① تَعَارَى: أَي: اتَّبَعَ مِنَ التَّوْبَةِ: چې رابيدار شى د خوب نه.

تسهيلات: - بوله: ① مَنْ تَعَارَى مِنَ اللَّيْلِ:

د تعار په معنى گڼې درې اقوال: -

① د خوب نه پاسيدو او بيداريدو ته تعار وائي.

② بعضو ليکلى دى چې اړخ بدلولو ته تعار وائي.

③ ابن ملك ليکلى دى چې د خوب نه کله سړې بيدار شى نو د هغه د ځلې نه بې اختياره يو آواز اوځى هم هغې ته تعار ونيلى شوې دي.

د دعاگانو محل: - حضور پاک صلى الله عليه وسلم دا خبره خوښه کړه چې کله آواز راوځى نو بهتر داده چې د الله تعالى ذکر سره اوځى او سړې مذکوره دعا اوواښي. دا دعا پخپله نيکى، مطلوب او مقصود دي. ليکن که چا د دې دعانه پس اودس اوکړو او مونځنى اوکړو نو د هغه مونځ به قبوليږي. د دې ځانې نه معلومه شوه چې دا ټولې دعاگانې د تهجد د مونځ نه وړاندې وړاندې ونييل پکار دي.

① اخراجه البخارى فى كتاب الجمعة / باب فضل من تعار من الليل فصلی (رقم- ۱۱۵۴) وابوداود فى كتاب الادب / باب ما يقول الرجل إذا تعار من الليل (رقم- ۵۰۶۰) والترمذی كتاب الدعوات عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء فى الدعاء إذا انتبه من الليل (رقم- ۳۴۱۴) وابن ماجه كتاب الدعاء / باب ما يدعو به إذا انتبه من الليل (رقم- ۳۸۷۸)

الفصل الثاني

[۱۲۱۴] ديداريدويه وخت مسنون دعا

۱۲۱۳- (۱) [۴۳] عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: [۴۲] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَيْقَظَ اللَّيْلُ قَالَ: [۴۱] «لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، [۴۰] أَسْتَغْفِرُكَ لِيْذُنِي، وَأَسْأَلُكَ رَحْمَتَكَ، [۳۹] اللَّهُمَّ زِدْ عِلْمًا، [۳۸] وَلَا تُزِغْ قَلْبِي بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنِي، [۳۷] وَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ»». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجهه: [۳۸] ام المؤمنین بی بی عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا فرمائی [۴۲] جی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم جی بہ شبی «د خوب خخه» بیدار شونودا دعا بہ بی کولہ [۴۱] لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَسْتَغْفِرُكَ لِيْذُنِي وَأَسْأَلُكَ رَحْمَتَكَ اللَّهُمَّ زِدْ عِلْمًا وَلَا تُزِغْ قَلْبِي بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنِي وَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ، ای اللہ ستا خخه سوا بل معبود نشته تہ پاک بی ای اللہ زہ ستا د تعریف سرہ ستا تسبیح کوم [۴۳] د خپلو گناہونو بخبنہ غواړم او ستا خخه ستا د رحمت طلبگار یم [۳۹] ای اللہ زما علم زیات کړي [۳۸] او ما د هدايت يافته جوړولو خخه وروسته «د حق خخه باطل طرف ته، زما په زړه کې کجروي پيدا مه کړي [۳۷] او د خپل طرف خخه زما د پاره (په ايمان او هدايت باندې ثابت قدمي او د دين توفيق) رحمت عطا کړي بیشکه ته بخبنونکي بي. (ابوداؤد) **هل اللغات:** ① وَلَا تُزِغْ: دا د آزار نه دې. أَي: لَا تُغَيِّرْ قَلْبِي مَا بَلَغَ الْحَقُّ إِلَى الْبَاطِلِ: يعنى زما زړه د حق نه باطل ته مه گرځوي.

تسهيلات:- بولہ: اللَّهُمَّ زِدْنِي عِلْمًا، وَلَا تُزِغْ قَلْبِي:

د علم اهميت:- اگر چې دا دواړه څيزونه هم په رحمت کښې شامل وو خو ددې د اهميت په وجه ئې دا جدا جدا ذکر کړل. ددې نه معلومه شوه چې د علم انتها نشته دې په دې وجه دې يو کس په خپل عمل باندې قناعت نه کوي او هم داشان دې يو کس خپل ځان د شيطان نه محفوظ نه گنړی. د زړه په بدلیدو کښې هيڅ وخت نه لگی.

د رحمت مخخه مړانه:- داشان د رحمت نه مراد ايمان او هدايت باندې ثابت قدمی او د نیکو اعمالو توفيق مراد دې.

[۱۲۱۵] په شپه کښې ديداريدو خخه وروسته د ذکر الله فضيلت

۱۲۱۵- (۱) [۵۰] وَعَنْ مَعَاذِ بْنِ جَبَلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۴۹] «مَا مِنْ مُسْلِمٍ نَبِيَتْ عَلَى ذِكْرِ طَاهِرٍ [۴۸] فَيَتَعَارَفُنَ اللَّيْلُ، يُسْأَلُ اللَّهُ خَيْرًا [۴۷] إِلَّا أُعْطِيَ اللَّهُ إِثَابًا»». رَوَاهُ أَحْمَدُ وَأَبُو دَاوُدَ.

(۱) اخرجه ابوداود في السنن رقم الحديث ۵۰۶۱

(۲) اخرجه ابوداود في كتاب الادب / باب في التزم على طهارة (رقم- ۵۰۴۲) وابن ماجه كتاب الدعاء / باب ما يدعو به إذا

انتبه من الليل (رقم- ۳۸۸۱)

توجهه: ① معاذ بن جبل رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② کوم مسلمان چې د شپې د پاکۍ په حالت کې (يعني اودس يا تيمم کولو سره) ذکر الله کولو سره اوده شپې بيا د شپې د بيداريدو څخه وروسته د الله څخه د خير دعا غواړي ③ نو الله تعالی ﷻ هغه ته په دنيا يا آخرت کې ضرور خیر ورکوي. (احمد، ابوداؤد)

هل اللغات: ① يَبَيْتُ: أَي: يَقُولُ اللَّيْلُ: چه د شپې اوده شپې ② طَاهِرًا: أَي: مُتَوَضِّئًا أَوْ مُتَمَتِّيًا: چه پای وی (اودس نه کړې وی يا نه تيمم وهلې وی). ③ قَبْتًا: أَي: يَنْتَبَهُ وَيَحْرُكُ: چه را بيدار شوی د خوب نه تسهيلات: - قوله: يَبَيْتُ عَلَى ذِكْرِ طَاهِرًا:

د طاهر په مصداق کښې دوه اقوال: -

- ① د دې څخه ظاهري پاکوالي مراد دې چې په اودس کښې اوده کيدل پکار دی.
 - ② د دې څخه د زړه پاکوالي مراد دې. يعنی د دھوکې، ملاوت، شیطاني وسوسو، نبودنې او د غيرو د بادشاهۍ وغيره نه زړه پاک وی.
- څوک چې په اودس کښې ځملي نو هغه به د ټولې شپې په عابدانو کښې شميرلې کېږي.

[۱۲۱۶] د تهجد څخه مخکې تسبيحات اودعا

۳۳- (۱۶۱) وَعَنْ شَرِيقِ الْهَوْزَنِيِّ، قَالَ: «دَخَلْتُ عَلَى عَائِشَةَ فَسَأَلْتُهَا: ① بِمَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْتَرِفُ إِذَا هَبَّ مِنَ اللَّيْلِ، ② فَقَالَتْ: سَأَلْتَنِي عَنْ شَيْءٍ مَا سَأَلْتَنِي عَنْهُ أَحَدٌ قَبْلَكَ، ③ إِنْ كَانَ إِذَا هَبَّ مِنَ اللَّيْلِ؟ كَبَّرَ عَشْرًا، ④ وَحَمِدَ اللَّهَ عَشْرًا، ⑤ وَقَالَ: "سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ عَشْرًا"، ⑥ وَقَالَ: "سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ" عَشْرًا، ⑦ وَاسْتَغْفَرَ اللَّهَ عَشْرًا، ⑧ وَهَكَذَا اللَّهُ عَشْرًا، ⑨ ثُمَّ قَالَ: "اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ ضِيقِ الدُّنْيَا وَضِيقِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ" عَشْرًا، ⑩ ثُمَّ يَقْتَرِفُ الصَّلَاةَ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجهه: ① شريق الهوزني فرمايي ② چې د بي بي عائشي صدیقي رضي الله عنها په خدمت کې زه حاضر شوم او پوښتنه مي ځيني وکړه ③ چې حضور ﷺ به د شپې بيداريدو څخه وروسته عبادت په کوم شي سره شروع کولو ④ بي بي عائشي رضي الله عنها وفرمايل نن تا زما څخه هغه پوښتنه وکړه چې ستا څخه مخکې دا پوښتنه راڅخه هيچا نه وه کړې ⑤ (نو واوره چې) حضور ﷺ به د شپې بيداره شو نو مخکې به بي الله اکبر لس ځله ويل ⑥ الحمد لله لس ځله ⑦ سبحان الله ويحمده لس ځله ⑧ سبحان الملك القدوس لس ځله ويل ⑨ لس ځله به بي استغفار کولو ⑩ لا اله الا الله به بي لس ځله ويل ⑪ او لس ځله به بي دا کلمات ويل اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ ضِيقِ الدُّنْيَا وَضِيقِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ، (اي پروردگار زه د تا څخه د دنيا د تنگيو (يعني سختيو) او د آخرت د تنگۍ څخه پناه غواړم) ⑫ بيا د دې څخه وروسته به بي د تهجد مونځ شروع کولو. (ابوداؤد)

(۱) اخرجه ابوداؤد في كتاب الأدب/باب ما يقول إذا أصبح (رقم-۵۰۸۵) والنسائي كتاب الاستعاذه/باب الاستعاذه من ضيق المقام يوم القيامة (رقم-۵۵۳۵)

هل اللغات:- ① هَبْ: أي: اشتغل. چه را بیدار به شو (دخوب نه). ② القنوس: أي: المدة عن كل غيب وآفة: چه پاک دی دهر عیب او آفت نه، ③ سبق الدنيا: أي: خدایها: دنیا د تنگی نه مراد سختی او تکالیف دی.

تسهيلات:-

قوله: [إِذَا هَبَ مِنَ اللَّيْلِ كَبُرَ عَشْرًا:]

معشوات سبعة:- دې کلماتو ته د محدثینو په اصطلاح کښې معشرات سبعة ونیلې کیږی. یعنی اووه داسې تسبیحات دی چې په هغې هره یوه تسبیح لس لس ځله ونیلې کیږی.

قوله: من سبق الدنيا وضيع يوم القيامة:

د دنیا او آخرت د تنگستیا مخه مړاؤ:-

① د دنیا په تنگدستیا کښې د دې مصیبتونه، بیماری قرضونه وغیره، شامل دي.

② د قیامت په تنگدستیا کښې، د قیامت د ورځې گرمی، حساب کتاب وغیره شامل دي.

الفصل الثالث

[۱۲۱۷] په تهجدو کښې مسنون اذکار

۱۲۱۷- (۱۷۴) عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ كَبَّرَ ٢٧ ثُمَّ يَقُولُ: "سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، ① وَتَبَارَكَ اسْمُكَ، وَتَعَالَى جَدُّكَ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ"، ② ثُمَّ يَقُولُ: "اللَّهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا"، ③ ثُمَّ يَقُولُ: "أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ" ④ مِنْ هَمْزٍ وَنَفْخَةٍ وَتَفْخِيهِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ،

ترجمه: ① ابو سعيد رضي الله عنه فرمایي چې رسول الله صلی الله علیه و آله چې به د شبې لمانځه ته ودریدلو نو الله اکبر به یې ویلو ② بیا به یې دا کلمات ویل سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ (ای الله ته پاک یې مونږ ستا حمد کوو ③ ستا نوم برکتناک دي ستا بزرگي لویه ده او ستا څخه سوا بل معبود نشته) ④ بیا به یې الله اکبر کبیرا (الله ډیر لوی دي) ویل ⑤ او دا دعا به یې کوله: أَعُوذُ بِاللَّهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ مِنْ هَمْزٍ وَنَفْخَةٍ وَتَفْخِيهِ (زه په الله اوریدونکي، پوهیدونکي پناه غواړم، د شیطان مردود څخه ⑥ د هغه د وسوسو څخه د هغه د تکبر څخه او د هغه د خراب اشعار بنودلو څخه) پناه غواړم (ترمذي، ابوداؤد، نسایي).

هل اللغات:- ① تعالی جَدُّكَ: أي: اَرْتَفَعَ عَظَمَتُكَ: لوني دې شان ستا. ② هَمْزٌ: أي: تَحْزِينٌ يَغْنِي وَنُوسَةٌ

(۱) اخرجه ابوداؤد فی کتاب الصلاة، باب من رأى الافتتاح بسبحانك اللهم وبحمدك (رقم- ۷۷۵) و الترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم /باب ما يقول عند افتتاح الصلاة (رقم- ۲۴۲) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها /باب افتتاح الصلاة (رقم- ۸۰۴) والدارمي كتاب الصلاة /باب: ما يقال بعد افتتاح الصلاة

وَالْغَوَاةُ: د شیطان تو نگي او وسوسې وغيره مراد دی. ⑤ تَلْجِهْ: آی: کُنْزٍ وَنَجْیَةٍ: د نغخ نه مراد د شیطان کبر او غرور دی، ⑥ تَلْجِهْ: بَحْرَهْ اَوْ یَغْرَهْ: د نفث نه مراد یا خو جادو او توتکې وغيره دی یا غلط اشعر او لوبې، سندرې وغيره دی.

[۱] وَادَّأَبُو دَاوُدُ بَعْدَ قَوْلِهِ: "غَيْرُكَ" ⑦ لَمْ يَقُولْ: "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" فَلَا تَأْخُذْ. وَفِي آخِرِ الْحَدِيثِ: لَمْ يَقْرَأْ.

توجهه: ⑦ ابوداؤد په خپل روایت کې د حدیث الفاظ د ولاله غیرک څخه وروسته دا الفاظ هم نقل کړي دي چې بیا به حضور ﷺ لاله الا الله درې ځله ویل او د آخري حدیث الفاظ دا دي چې بیا یې ویل یعنی دا عوذ بالله السميع العليم الخ ویلو څخه وروسته به یې قراءت کولو.

تسهيلات: - بوله: لَمْ يَقُولْ:

دهدا فائده: - مطلب دادې چې په دې ټولو څیزونو باندې د شیطان د طرفه ده ته قدرت حاصل دی. بنده ته پکار دی چې ددې تصرفاتو نه ځان اوسانی او دالله تعالی پناه اوغواړي. [۱۲۱۸] په صلاة الليل کښې ذکر ونه

۳۸- (۸) [۱] وَعَنْ رِبْعَةَ بْنِ كَعْبٍ الْأَسْلَمِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: ② «كُنْتُ أُبَيْتُ عِنْدَ حُجْرَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ③ فَكُنْتُ أَسْمَعُهُ إِذَا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ ④ يَقُولُ: "سُبْحَانَ رَبِّ الْعَالَمِينَ" ⑤ الْهُوِي: ⑥ لَمْ يَقُولْ: "سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ" ⑦ الْهُوِي. «رَوَاهُ النَّسَائِيُّ. ⑧ وَلِلَّيْلِ تَمِيزُ فِي تَحْوَةٍ، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ.

توجهه: ① ربعه بن کعب اسلمی ؓ فرمایي چې ما به د رسول الله ﷺ د حجرې مبارکې نزدې شپه تیروله ② ما به د حضور ﷺ آواز اوریدو چې کله به حضور ﷺ د تهجد د لمانځه د پاره پاڅیدلو ③ نو تر ډیر وخته پورې به یې سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ④ د ټول عالم پروردگار پاک دي، ویل ⑤ بیا به یې تر ډیر وخته پورې سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ ⑥ د هغه د تعریف سره د هغه پاکي بیانوم، ویل، نسایي، ⑦ ترمذی هم دغسې روایت نقل کړي دي او ویلي یې دي چې دا حدیث حسن صحیح دي.

هل اللغات: - ① أُبَيْتُ: مِنَ الْبُتُوَّةِ: یعنی شپه مې تیره کړه. ② حُجْرَةٌ: د کوټې اوصحن دواړو دپاره استعمالیږي دلته ترې صحن مراد دی یعنی کوټې ته مخامخ ځای کوم طرف ته چه د کوټې دروازه وی. ③ الْهُوِي: الظُّلُم مِنَ الْأَمْسَاب: د ډیر وخته پورې لوستلو او وټیلو په معنی کښې دي.

تسهيلات: - بوله: كُنْتُ أُبَيْتُ عِنْدَ حُجْرَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

دریعه بن کعب د شپې تیرولو مقصد: - ددې نه معلومیږي چې ربعه بن کعب اسلمی ؓ به نبی کریم ﷺ سره شپه ولې تیروله، صرف ددې وجې چې د نبی کریم ﷺ د شپې عبادت معلوم کړي.

[٣٩/٣٣] بَابُ التَّحْرِيطِ عَلَى قِيَامِ اللَّيْلِ

تهجد و دپاره د ترغيپ ورکولو بيان

- خلاصة الباب -

فيه أحد وعشرون حديثاً مشتملة على خمس مسائل:

- ① فضيلة القيام لصلاة الليل: ١، ٢، ٩، ١٠، ١١، ١٢، ١٣، ١٧، ١٨، ٢٠.
- ② الزجر لمن لا يقوم من الليل: ٣، ١٥.
- ③ إيقاظ الأهل لصلاة الليل: ٣، ١٢، ١٦، ١٩، ٢١.
- ④ إجابة الدعاء في آخر الليل: ٥، ٦، ١١، ١٣، ١٦.
- ⑤ وقت القيام من الليل: ٨، ٧، ١٧، ٢١.

د باب مقصود:

د تحريض معنى ده ترغيپ او تيزول او دلچسپي پيدا كول، د باب مطلب دا دې چه په دې باب كښې هغه احاديث ذكر كولې شي كوم چه لوستونكي د شپې دتهجدو اوقيام الليل طرف ته راغب كوي.

الفصل الأول

[١٢١٩] د صلاة الليل څخه منع كولو دپاره د شيطان چالونه

١٢١٩ - (١) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ^① «يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلَى قَافِيَةِ رَأْسِ أَحَدِكُمْ إِذَا هُوَ نَامَ ثَلَاثَ عُقَدٍ ^② يَضْرِبُ عَلَى كُلِّ عُقْدَةٍ: عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ فَارْقُدْ» ^③ فَإِنْ اسْتَيْقَظَ فَذَكَرَ اللَّهَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ ^④ فَإِنْ تَوَضَّأَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ ^⑤ فَإِنْ صَلَّى انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ ^⑥ فَأَصْبَحَ نَشِيطًا طَلِبَ النَّفْسِ ^⑦ (وَالْأَصْبَحَ خَبِيرَ النَّفْسِ، كَسَلَانٌ) ^⑧. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ① ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل ② هر كله چې په تاسو کې څوك (د شپې) اوده كيږي نو شيطان رتل شوې د هغه د سر د شا په حصه (يعني خټه) باندې دري غوتي لگوي ③ په هره غوته باندې دا وايي (يعني د هغه په زړه کې دا خبره اچوي) چې اوس لاشبه ډيره باقي ده اوده شه ④ كه يو سړي (د شيطان په دي مكركي رانشي او) د عبادت الهي د پاره بيدار شي او (په زړه يا په ژبې سره) الله ياد كړي نو (د غفلت او د

(١) اخرجه البخاري في كتاب الجمعة/ باب عقد الشيطان على قافية الرأس إذا لم يصل بالليل (رقم-١١٤٢) ومسلم في كتاب صلاة المسافرين وقصرها/ باب ما روى فيمن نام الليل أجمع حتى أصبح (رقم-٢٠٧) - (٧٧٦) وابوداود في كتاب الصلاة/ باب قيام الليل (رقم-١٣٠٦) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/ باب ما جاء في قيام الليل (رقم-١٣٢٩) ومالك في الموطأ كتاب قصر الصلاة في السفر، باب جامع الترغيب في الصلاة (رقم-٩٥)

سستى، يوه غوته خلاصه شى [۵] بيا چې هغه اودس وکړي نو (د نجاست) دويمه غوته خلاصه شى [۶] او د هغې څخه وروسته چې مونځ شروع کړي نو (د سستۍ) دريمه غوته هم خلاصه شى [۷] نو داسې سړي خوشحاله او پاک نفس سره صبا کوي [۸] گيڼي (کوم سړي چې نه بيدارېږي او نه اودس کولو سره مونځ کوي نو هغه) سست او پليت نفس سره صبا کوي. (بخاري، مسلم)

هل اللغاة: ① يَقُولُ: أَيُّ: يُقَدُّ: غوتې لگوى شيطان، ② قَائِلِيَّة: أَيُّ: قَفَاةٌ وَمُؤَخَّرَةٌ: د سرکېرنې او شاته حصې ته قافيه وائي. ③ قَارَأْتُ: اوده شه، ④ اُتَلَّتْ: خلاصه شى، اوسېږدې شى غوته، ⑤ نَيْطًا: أَيُّ: يَلْمِزًا ذَا: يعنى د عبادت دپاره چست شى لکه چه طيب النفس ددې تفسر دي. ⑥ طَلَبَتِ النَّفْسِ: أَيُّ: ذَاتُ قَرَبٍ: نفس يعنى روح نه خوشحاله وى. ⑦ غَيِبَتِ النَّفْسِ: أَيُّ: مُخْزَوَاتِ الْقَلْبِ: زړه نه خفه او غمجن وى. ⑧ كَلَّاتٍ: سست او ناراسته وى.

تسهيلات: - بوله: يَقَعِدُ الشَّيْطَانُ عَلَى قَائِيَةِ رَأْسٍ:

په او ده كيدونكى باندې شیطانی منتر :- شيطان په په خپه كښې درې غوتې لگوى دې دپاره چه دا سړې غافل كيدوسره د سحره پورې اوده پاتې شى او د شپې مونځ اونه كړې شى. نه د سحر د مونځ دپاره پاسيدې شى، په هره يوه غوته باندې شيطان يو منتر وائي دكوم الفاظ چه دادى: "عليك ليل طويل فارقد" يعنى اوس لا اوږده شپه باقى ده ته ښه كللك اوده شه.

قوله: عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ فَارْقُدْ:

د هذكوره جملې تر كيب :- ددې جملې په تركيب كښې ملاعلى قارى رَوَيْتُهُ مختلف اقاوال ذكر كړى دى. آسان تركيب داسې دې چه "عليك" خبر مقدم دې او "ليل طويل" مبتدا مؤخر ده عبارت داسې دې: "ليل طويل باقى عليك فارقد"

بوله: غَيِبَتِ النَّفْسِ:

د شيطان انسان لره په لولو كولو كښې دوه احتمالات :-

① دا كلام په حقيقت باندې محمول دې او شيطان خبيث واقعه انسان سره دا لويې كوى. په دې وجه هر مسلمان له پكار دى چه هغه دې د شيطان د پنځې نه بچ كيدو دپاره د پنځو وارو مونځونو پابندى او كړى دې دپاره چه هغه د الله تعالى په لاس كښې محفوظ پاتې شى.
② د شيطان انسان سره دا لويې كول په حقيقت باندې محمول نه دى بلكه دا يو تشبېهى كلام دې مراد سست كول او د عبادت نه غافل كول دى.

[۱۲۲۰] د فبی علیه السلام د کثرت عبادت غرض

۳۳۰- (۲۱) وَحَسْبُ الْغَيْرَةِ رِضَى اللَّهِ عَنْهُ، قَالَ: «قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى تَوَرَّعَتْ قَدَمَاهُ» [۲] فَقِيلَ لَهُ: لِمَ تَعْتَصِمُ هَذَا وَكَذَلِكَ مَا تَقْدِرُ مِنْ ذَلِكَ وَمَا تَأْخُذُ؟ قَالَ: «أَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا» [۳] مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: ۱) مغیره ﷺ وایي ۲) چې رسول الله ﷺ د شپې د لمانځه د پاره دومره قیام وکړو (یعني تر دومره وخت پورې ولاړ و) چې پښې مبارکې یې وپرسیږي ۳) (دې حال لره لیدوسره) حضور ﷺ ته عرض وشو چې ته دومره زیات عبادت ولي کوي ستا خو ټول مخکيني روستني گناهونه بخښلي شوي دي ۴) حضور ﷺ وفرمایل آیا زه د الله تعالی ﷻ شکر ادا کونکي بنده جوړنشم. (بخاري، مسلم)

هله اللغات: ① تَوَرَّعَتْ: أي: انْقَضَتْ: اوبه پرسیدلې، ② شُكْرًا: شکر ادا کونکې، شکر گذار.

تسهيلات: -- توله: تَوَرَّعَتْ قَدَمَاهُ:

د فبی کریم ﷺ په عبادت کېنې کوشی: -- یعنی په کثرت سره د قیام اللیل د وجې نه به نی خپې پرسیدلې. حضرت عائشه صدیقه کبریٰ رسول الله ﷺ ته تذکره اوکړه چه تاسو دومره محنت ولې کوئی حالتهکه ستاسو واره او لونی گناهونه د مخکینې نه معاف دی. حضور یا ارشاد وفرمائیلو چه آیا زه د الله تعالی شکریه ادا کولو سره د هغه شکر کونکې بنده جوړ نه شم؟

د عبادتو درې قسمونه: --

حضرت علی ﷺ د عبادت گذارو درې قسمونه بیان کړی دی:

① کومو خلقو چه د جنت د نعمتونو خواش او طلب کښې عبادت اوکړو داد سوداگرو عبادت دي.

② کومو خلقو چه د دوزخ د ویرې نه عبادت اوکړو دا د غلامانو والاعبادت دي.

③ اوکومو خلقو چه د الله تعالی د ورکړې شوی نعمتونو د شکر ادا کولو دپاره عبادت اوکړو دا د آزادو خلقو عبادت دي اوهم دغه عبادت د ټولو نه اعلی او افضل دي.

توله: وَكَذَلِكَ:

اشکال: -- حضور یاك ﷺ طرف ته د "ذنب" نسبت څنگه اوکړې شو حضور یاك ﷺ خو معصوم دي؟

(۱) اخرجه البخاری فی کتاب التفسیر القرآن / باب بلیغفر لک الله ما تقدم من ذنبک وما تأخر، ویتن نعمته علیک ویهدیک صراطا مستقیما [الفتح: ۲] (رقم- ۴۸۳۶) والنسائی کتاب قیام اللیل ويطرح النهار باب الاختلاف علی عائشة فی احياء اللیل (رقم- ۱۶۴۴)

داشکال جوابونه :-

① د حضور پاک ﷺ نه کوم امور خلاف اولی کيږي هغه مراد دي. هغه سره د دې چه څه گناه نه وي لیکن د حضور پاک ﷺ د اوچت شان د وجې نه هغې ته گناه اوونیلې شوه ځکه چه "حنات الابرار سنات البقرین" یوه معروف ضابطه ده.

② د دې ذنب نه مراد زلات او لغزشونه دي کوم چه د صفات په درجه کښې وي.

③ دا فرضی کلام دې چه فرض کړه که چرته گناه هم اوشي نو هغه هم الله تعالی معاف کړې ده.

[۱۲۲۱] د صلاة اللیل دپاره د نه پاسیدلو نقصان

۱۱- (۱) [۱۳] وَعَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «ذَكَرَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ [۱] قِيلَ لَهُ: مَا زَالَ نَائِبًا حَتَّى أَصْبَحَ، مَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ [۲] قَالَ: "ذَلِكَ رَجُلٌ بَالَ الشَّيْطَانُ فِي أُذُنِهِ" أَوْ قَالَ: "فِي أُذُنَيْهِ". مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: ① ابن مسعود رضي الله عنه فرمایي چې (یو ځل، د رسول الله صلي الله عليه وسلم په مخکې د یو سري ذکر راغې چې حضور صلي الله عليه وسلم ته اوویل شو چې هغه سري تر سحر پورې اوده وي د لمانځه د پاره نه پاڅيږي ② حضور صلي الله عليه وسلم وفرمایيل هغه داسې سري دي چې د هغه په غوږ کې یا حضور صلي الله عليه وسلم وفرمایيل چې د هغه په دواړو غوږونو کې شیطان متیازي کوي (بخاري، مسلم)

هل اللغات :- ① بَال: متیازي کوی شیطان.

تسهيلات :-

نوله: مَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ:

د صلاة په مصداق کښې دوه اقوال :-

① د شېبې د دې عبادت نه مراد د تهجد مونځ هم کيدې شی

② د سحر مونځ هم کيدې شی يعنی تهجد خو لري خبره ده دا سري د سحر د مونځ دپاره هم پانه سيدو. حضور پاک ﷺ اوفرمانيل چه د دغه سري په غوږونو کښې ابليس متیازي اوکړي.

نوله: بَالُ الشَّيْطَانِ فِي أُذُنَيْهِ:

د متیازو کولو په مفهوم کښې دوه اقوال :-

① اوس دا متیازې په حقيقت کښې هم کيدې شی چه واقعی شیطان راځی او په غوږ کښې ورته متیازي کوی

① اخرجه البخاری فی کتاب الجمعة / باب إذا نام ولم يصل بال الشيطان فی أذنه (رقم- ۱۱۴۴) و مسلم فی کتاب صلا المسافرين وقصرها / باب ما روی فیمن نام اللیل أجمع حتی أصبح (رقم- ۲۰۵) - (۷۷۴)

② دا يو تشبیهی کلام دې دکوم نه چه مراد دادې چه شیطان دا سرې ذلیل او خوارولو سره پرېږدی هم دغه د شیطان متیازې دې رومې معنی واضحه ده.

[۱۲۲۲] د بنخود پاره د تهجد ګډول

۱۲۲۲- (۳۱) [۱] وَحَنَ أَمْرُ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «اسْتَيْقَظَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَهْكَ فَرَعًا، يَقُولُ: «سُبْحَانَ اللَّهِ! مَاذَا أُنْزِلَ الْكَلِمَةُ مِنَ الْخَزَائِنِ؟» [۲] وَمَاذَا أُنْزِلَ مِنَ الْيَقِينِ؟ [۳] مَنْ يُوقِظُ صَوَابِ الْحُجَرَاتِ» [۴] يُرِيدُ أَرْوَاجَهُ - «يَكُنْ يَصُولِينَ» [۵] رَبِّ كَأَيِّبَةٍ فِي الدُّنْيَا عَارِيَةً فِي الْآخِرَةِ» [۶] رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه ۱: ام المؤمنین بی بی ام سلمه رضی اللہ عنہا فرمایي چې (يو خل، د شپې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم په بیره (ویرې) سره دي ويلو سره بيدار شو [۲] چې سبحان الله نن شپه خومره خزاني رابنګسته شوې دي [۳] او خومره فتنې نازلي شوې [۴] شته څوک چې د دې حجرې والاراپورته کړي [۵] د حضور صلی اللہ علیہ وسلم مراد بيبياني مبارکي وي چې هغوي راپاڅي او مونځ دي وکړي (چې رحمت الهي حاصل کړي او د عذاب او فتنو څخه بچ شى ځکه، [۶] چې اکثر بنځي په دنيا کې څوکپري اغستونکي وي ليکن په آخرت کې به برېښي (لځي) وي. (بخاري)

هل اللغات: ① فَرَعًا: أي: غَابِطًا مُضْطَرِبًا: ويريدونکې، پريشان، ② الْخَزَائِنِ: د خزانه جمع ده، خزاني ته وائی. ③ صَوَابِ الْحُجَرَاتِ: أي: أَرْوَاجَهُ الظَّاهِرَاتِ: يعنى د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم بيبياني مبارک، ④ كَأَيِّبَةٍ: أي: تَقْسُ لَابَنَةٍ: جامې اغوستونکې، ⑤ عَارِيَةً: برېښې به وى (يعنى محرومه به وى د لباس نه).

تسهيلات: - قوله: عَارِيَةً فِي الْآخِرَةِ:

د عاريه په مفهوم ګڼې دوه اقوال: -

① ديرې زياتې بنځې په دنيا ګڼې به لباس اغوستونکې يادېږي ليکن هغوي د آخرت په اعتبار سره برېښې دى ځکه چه د هغوى لباس دومره باريک دې چه هغه د لباس په حکم ګڼې نه دي. بهر حال بنځو له پکار دى چه هغوى د دنيا د فاني ښکلا ګانوي سپي لګيدو سره خپل آخرت خراب نه کړي.

② ديرې زياتې فيشن کونکې بنځې د دنيا په عيش او عشرت ګڼې قسم قسم لباسونه اغوستونکى وى ليکن په قيامت ګڼې به د هغوى حالت داسې وى چه د الله تعالى د نافرمانى د وجې نه به هغوي په آخرت ګڼې د نيکو اعمالو او د ښه کردار نه خالى وى. د برېښيدو يو مطلب خو هم دغه دې چه د نيکو اعمالو نه به خالى لاسونه وى.

(۱) اخرجه البخاري في كتاب التَّحْجِدِ / باب تحريض النبي صلى الله عليه وسلم على صلاة الليل والنوافل من غير إيجاب (رقم- ۱۱۲۶) والترمذي كتاب الفتن عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء ستكون فتن قطع الليل المظلم (رقم- ۲۱۹۶) ومالك في الموطأ كتاب اللباس / باب ما يكره للنساء لبسه من الثياب (رقم- ۸)

[۱۲۲۲] د رحمت الهی د نزول اود قبولیت دعا وخت

۳۱۳- (۱) [۵] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «يُنْزِلُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى كُلَّ لَيْلَةٍ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا [۳] حِينَ يَبْقَى لَكَ اللَّيْلُ الْآخِرُ، يَقُولُ: [۴] مَنْ يَذْعُرُنِي فَأَسْجِئَ بِهِ لَهُ [۵] مَنْ يَسْأَلُنِي فَأُعْطِيَهُ [۶] مَنْ يَسْتَغْفِرُنِي فَأُغْفِرَ لَهُ». [۷] مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجهه: [۱] ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [۲] زمونږ بزرگ او برتر پروردگار هره شپه د دنيا آسمان (يعني لاندې آسمان) ته رابښکته کيږي (څنگه چې دهغه دشان سره مناسب دي)، د شپې د آخري دريمې حصې په وخت کې او فرمايي [۴] څوک شته چې زما څخه دعا وغواړي او زه هغه قبوله کړم [۵] څوک شته چې زما څخه سوال وکړي او زه د هغه سوال (حاجت) پوره کړم [۶] څوک شته چې زما څخه د مغفرت طلبگارشۍ او زه هغه ويښم (بخاري، مسلم)

[۱] وَفِي رِوَايَةِ لُسَيْمٍ: [۲] «ثُمَّ يَبْطُطُ يَدَيْهِ وَيَقُولُ [۳] مَنْ يَغْرِضُ غَيْرَ عَدُوٍّ وَمَوْلَا ظَلُومٍ [۴] حَتَّى يَنْفَجِرَ الْفَجْرُ».

توجهه: [۱] او د مسلم په يو روايت کې دا الفاظ هم دي [۲] چې بيا الله جل شانہ (بلاکيف) خپل دواړه لاسونه وغوروي او فرمايي [۳] چې څوک شته چې داسې چا ته قرض ورکړي چې نه فقير دي او نه ظلم کونکي دي [۴] او تر سحر پورې دغسې فرمايي.

هل اللغات: ① يَبْطُطُ: أي: لَطَفَهُ وَرَحَّمَهُ: خوروی (د لاسونو خورولو نه مراد لطف او رحمت دالله تعالی دي). ② غَيْرَ عَدُوٍّ: يعنی داسې رب ته قرض ورکړنی چه نه فقير دي او نه عاجز دي ③ لا ظُلْمَ: نه د چا په حق باندې ظلم کونکې دي. او نه د چا حق کمونکې دي. ④ يَنْفَجِرُ الْفَجْرُ: أي: يَطْلُقُ الصُّبْحُ: چه صبا راوخيجی.

تسهيلات:-

نوله: يَنْزِلُ رَبُّنَا تَبَارَكَ وَتَعَالَى:

د نزول الرب په مفهوم گڼې درې اقوال:-

① داالفاظ د متشابهات د قبيل نه دي ددې آسان مفهوم دادې چه "مايلق بشانه" يعنی دالله تعالی د شان لائق او مناسب چه څنگه راکوزيږي هم په هغه شان سره الله تعالی راکوزيږي. يعنی دمتقدمينو په نيز د دنيا په آسمان دا نزول يوصفت بلاکيف دي. څنگه هم چه وی زمونږ په دې باندې ايمان دي.

② دا تاويل هم شوې دي چه د الله تعالی رحمت راکوزيږي. بهر حال دا تاويل دي او تاويل

(۱) اخرجه مسلم كتاب صلاة/باب الترغيب في الدعاء والذكر في آخر الليل، والإجابة فيه (رقم ۱۶۸ - ۷۵۸) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في نزول الرب تبارك وتعالى إلى السماء الدنيا كل ليلة (رقم ۴۴۶) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء في أي ساعات الليل أفضل (رقم ۱۳۶۶) والدارمي كتاب الصلاة/باب ينزل الله إلى السماء الدنيا

هم تاويل وى. يعنى متاخيرينو مضاف مقدر منلې دې اوداسې تاويل نى كړې دې چه بلل
رحمة ربنا وبقول بواسطة الملك

متحققين علماء دا نزول د تدلى په معنى كښې اخلى يعنى چه په مخلوق كښې يو
خيز د الله تعالى د رحمت مظهر جوړ شى.

قوله: غَيْرُ عُدُوْرٍ:

ه غير هديم مطلب: - مطلب دا شو چه كوم سړې په دنيا كښې څه نيك عمل او ښيگره كوى
نو الله تعالى عادل او غنى دې هغه به په آخرت كښې دغه بنده ته كامل او مكمل اجر او
ثواب ور كوى.

[۱۲۲۴] په هره شپه كښې د قبوليت ساعت

۳۳۳- (۱) (۶) [۱] وَعَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۲] «إِنَّ فِي اللَّيْلِ
لَسَاعَةً، لَا يُؤَافِقُهَا رَجُلٌ مُسْلِمٌ [۳] إِلَّا سَأَلَ اللَّهَ فِيهَا خَيْرًا مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ إِلَّا أُعْطَاهُ إِيَّاهُ» [۴] وَذَلِكَ كُلُّ لَيْلَةٍ»
[رواه مسلم].

توجه: [۱] حضرت جابر رضي الله عنه فرمايې چې ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه اورېدلي دي [۲] چې په
هره شپه كې يو ساعت داسې راځي چې كوم مسلمان هغه ومومي [۳] او په هغې كې د الله
جل شانته څخه د دنيا يا آخرت د خیر سوال وكړي نو الله تعالى جبرئيل هغه (ضرور) پوره
كوي [۴] او (د قبوليت) دا ساعت په هره شپه كې راځي. (مسلم)

تسهيلات: -

قوله: إِنَّ فِي اللَّيْلِ لَسَاعَةً:

د قبوليت د وخت جهالت: - دا گهرنى غير معين ده دې دپاره چه هر مسلمان د پوره شپې
قدر او كړى. پر شېب قدرت استاگر قدرى دلى بعض علماؤ د نيمې شپې وخت د د عاد قبلیدو وخت
خودلې دې روميې وجه زياته بهتر ده چه ساعة الجمعة او ليلة القدر په شان دا گهرنى اوساعت
هم پت ساتلې شوې دې.

[۱۲۲۵] د حضرت داؤد عليه السلام مونیخ اورويي

۳۳۵- (۱) (۷) [۱] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲]
«أَحَبُّ الصَّلَاةِ إِلَى اللَّهِ صَلَاةُ دَاوُدَ [۳] وَأَحَبُّ الصِّيَامِ إِلَى اللَّهِ صِيَامُ دَاوُدَ [۴] كَانَ يَتِمُّ نَصْفَ اللَّيْلِ وَيَقُومُ
لِللَّهِ [۵] وَيَتِمُّ سُدُسَهُ [۶] وَيَصُومُ يَوْمًا وَيَقُومُ يَوْمًا» [متفق عليه].

(۱) اخرجه مسلم كتاب صلاة باب في الليل ساعة مستجاب فيها الدعاء (رقم) ۱۶۶ - (۷۵۷)

(۲) اخرجه البخارى كتاب الجمعة باب من نام عند السحر (رقم) ۱۱۳۱ والنسائي كتاب قيام الليل وتطوع النهار باب
ذكر صلاة نبي الله داود عليه السلام بالليل (رقم) ۱۶۳۰ وابن ماجه كتاب الصيام باب ما جاء في صيام داود عليه السلام
(رقم) ۱۷۱۲

توجه: ۱) عبدالله ابن عمرو رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ۲) الله تعالى ﷻ ته په ټولو لمونځونو کې د حضرت داؤد عليه السلام مونځ زيات خوښ دي ۳) او په ټولو روزو کې د حضرت داؤد عليه السلام روزه زياته خوښه وه ۴) د هغه د لمانځه به دا کيفيت وو چې هغه به نيمه شپه اوده کيدلو او دريمه برخه د شپې به يې قيام کولو (يعني مونځ به يې کولو) ۵) بيا به د شپې په شپږمه حصه کې اوده کيدو ۶) او هغه به (روژه داسې نيوله چې) يوه ورځ به يې روزه کوله او يوه ورځ به يې افطار کولو. (بخاري، مسلم)

تسهيلات:-

قوله: أَحَبُّ الصَّلَاةِ إِلَى اللَّهِ:

د حضرت داؤد عليه السلام روزې او مونځ معمول:- يعنى د حضرت داؤد عليه السلام مونځ او روزې د الله تعالى په نيز د محبوب ترين اعمالو نه وې. په دې وجه هر مسلمان دې هم دغه طريقه خپله کړي هغه آسانه طريقه دا وه چه هغوى به يوه ورځ روژه ساتله او يوه ورځ به يې کوژه کوله. او په مونځ کې يې دا طريقه وه چه د نيمې شپې پورې به اوده کيدلو او بيا به يې د دريمې حصې پور مونځ کولو او بيا به په آخرى شپږمه حصه کې يې اوده کيدلو. دغه شان به بدنې تکليف کم وو او عبادت به زيات وو.

[۱۲۲۶] د شپې په عبادت کې يې د نبى عليه السلام معمول (طريقه)

۳۳۱- (۸۱) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «كَانَ تَغْنِي رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَتَأَمَّرُ أَوَّلَ اللَّيْلِ، وَيُحْبِي آخِرَهُ» ۱) ثُمَّ رَأَى كَأَنَّ لَهُ حَاجَةً إِلَى أَهْلِهِ فَصَى حَاجَتَهُ ثُمَّ يَتَأَمَّرُ ۲) فَإِنْ كَانَ عِنْدَ النَّدَاءِ الْأَوَّلِ جُنُبًا ۳) وَكَبَّرَ فَأَفَاضَ عَلَيْهِ الْمَاءَ ۴) وَإِنْ لَمْ يَكُنْ جُنُبًا تَوَضَّأَ لِلصَّلَاةِ، ثُمَّ صَلَّى رَكَعَتَيْنِ. «مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ».

توجه: ۱) ام المؤمنين بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايې ۲) چې حضور ﷺ به شپه داسې تيروله چې د شپې په ابتدايي حصه کې به اوده وو او د شپې په آخرى حصه کې به يې شوگيره کوله (يعني بيدار به وو او عبادت به يې کولو) ۳) بيا که حضور ﷺ ته به د خپلي بي بي سره (د هم بستري) ضرورت وو، نو خپل ضرورت به يې پوره کړو او اوده به شو ۴) بيا که حضور ﷺ به د سحر (د اولني) اذان په وخت د ناپاکي په حالت کې وو ۵) نو ولاړ به شو غسل به يې کړو ۶) او که د ناپاکي په حالت کې به نه وو نو د لمانځه د پاره به يې اودس کړو بيا به يې د سحر دوه رکعاته سنت کول. (بخاري، مسلم)

هل اللغات:- ① يُحْبِي آخِرَهُ: شپې رونيولو ته شپه ژوندی کول ونيلى شوی دی. ② حَاجَةً: دې ته

۱) اخرجه ال: اری کتاب الجمعة/باب من نام اول الليل واحيا آخره (رقم-۱۱۴۶) وسلم کتاب صلا/باب صلا الليل، وعدد رکعات النبی صلی الله علیه وسلم فی الليل، وأن الوتر رکعة، وأن الركعة صلا صحیحة (رقم- ۱۲۹ - (۳۳۹) والنسائی کتاب قیام اللیل وتطوع النهار/باب الاختلاف علی عائشة فی إحياء اللیل (رقم-۱۶۴۰) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، والسنة فیها/باب ما جاء فی أى ساعات اللیل أفضل (رقم-۱۳۴۵)

جماع مراد ده. ⑤ الْقِيَامُ الْأَوَّلُ: د نداء اول نه مراد اذان دي او د نداء ثاني نه مراد اقامت دي. ⑥ وَتَبَّ: أي: قَامَ بِمُرَغَةٍ: وتب اصل کينې توپ وهلو ته وائی دلته د غسل د پاره په تادني سره پاسيدل مراد دی. ⑦ فَأَلْقَا: أي: اغْتَسَلَ: اوبه رارولو نه مراد غسل کول دی.

تسهيلات:-

نوډ: د ترجمې څخه مطلب واضح دي.

الفصل الثاني

[۱۲۲۷] د تهجدو د مانځه کولو تاکيد او فضيلت

۱۲۲۷- (۱) عَنْ أَبِي أُمَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ① «عَلَيْكُمْ بِقِيَامِ اللَّيْلِ» ② فَإِنَّهُ دَابُّ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ، ③ وَهُوَ قُرْبَةٌ لَكُمْ إِلَى رَبِّكُمْ، ④ وَمَكْفَرَةٌ لِلْسَّيِّئَاتِ، ⑤ وَمَنْهَاةٌ عَنِ الرِّجْمِ» رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ

ترجمه: ① ابو امامه رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل ② قِيَامِ اللَّيْلِ (يعني د تهجد مونځ کول، ضروري وگڼي ③ ځکه چې «اول خو» دا طريقه ستاسو څخه د مخکې نيکوانو خلقو ده ④ بيا دا چې قِيَامِ لَيْلِ ستاسو د پاره د پروردگار د نژديکت ذريعه ده ⑤ او د گناهونو د لرې کيدو سبب دي ⑥ او دا تاسو لره د گناهونو څخه منع کونکي دي. (ترمذي) **هله اللغات:-** ① دَابُّ الصَّالِحِينَ: أي: عَادَتُهُمْ: داب طريقې او عادت ته وائی يعنی د نيکوانو خلقو طريقه ده. ② مَكْفَرَةٌ: أي: سَابِقَةٌ لِلذُّنُوبِ وَمَاجِبَةٌ لِلْعُيُوبِ: دگناهونو ختمونکې او لرې کونکې، ③ مَنْهَاةٌ: منع کونکې.

تسهيلات:-

لوه: فَإِنَّهُ دَابُّ الصَّالِحِينَ قَبْلَكُمْ:

دنيکو خلقو قبله:- د دې نه مراد د سابقه نيبيانو او اولياء کرامو طريقه چې هغوی به د شپې تهجد کولو. نوځکه نبی عليه السلام خپل امت ته يې ترغيب ورکوی چې تاسولره پکار دی چې په طريق اولی داسې عادت خپل کړئ.

[۱۲۲۸] د تهجد د مانځه کولو نیکو خوش بختي

۱۲۲۸- (۱) عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ① «ثَلَاثَةٌ يَضْحَكُ اللَّهُ إِلَيْهِمْ: ② الرَّجُلُ إِذَا قَامَ بِاللَّيْلِ يُصَلِّي، ③ وَالْقَوْمُ إِذَا صَفَّوْا فِي الصَّلَاةِ، ④ وَالْقَوْمُ إِذَا صَفَّوْا فِي قِتَالِ الْعَدُوِّ» رَوَاهُ فِي "مَرْمِزِ السُّنَّةِ".

(۱) اخراجه الترمذي في كتاب الدعوات عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب (رقم- ۳۵۴۹)
(۲) اخراجه ابن ماجه في باب فيما أنكرت الجهمية (رقم- ۲۰۰)

قوله: ① أبو سعيد خدری رضی اللہ عنہ راوی دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② دري قسمه خلق داسې دي چې د هغوی طرف ته (کتلو سره) الله تعالی ﷻ خاندی (يعني د هغوی څخه بې حده خوشحاله ليرې او د هغوی طرف ته د خپل رحمت او عنايت نظر کوي) ③ ④ يوه هغه سړي چې د شپې د تهجد د لمانځه د پاره ودرېږي ⑤ ⑥ دويم هغه خلق چې د لمانځه کولو د پاره خپل صفونه درست کوي ⑦ ⑧ دريم هغه خلق چې د دښمنانو سره د جنگ کولو د پاره (يعني د جهاد په وخت) صف بندي کوي. (شرح السنه)

هل اللغات: ① يَضْحَكُ اللَّهُ: أَي: يَرْضَى عَنْهُمْ: اللَّهُ تَعَالَى ﷻ خاندی (يعني د هغوی څخه بې حده خوشحاليږي او د هغوی طرف ته د خپل رحمت او عنايت نظر لري).

تسهيلات:-

قوله: ثَلَاثَةٌ يَضْحَكُ اللَّهُ إِلَيْهِمْ:

ه ثلاثة مصداق:- امام طيبي رحمه الله عليه فرمائي چې ددې نه درې کسان مراد دي.

① هغه کس کوم چې د شپې قيام کوي، ددې څخه معلومه شوه چې تهجد خائنه او فرائض په جمعې سره کول پکار دي.

② هغه کس کوم چې په مونځ کښې صفونه جوړوي او ددې اهتمام کوي.

③ هغه قوم کوم چې جهاد او قتال دپاره صف بندي کوي.

[۱۲۲۹] په آخري شپې کښې د ذکر فضيلت

۳۳۱- (۱) [۱۱] عَنْ عَمْرِو بْنِ عَبْسَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ① "أَقْرَبُ مَا يَكُونُ الرَّبُّ مِنَ الْعَبْدِ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ الْآخِرِ، ② فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَكُونَ مِنْ يَذْكُرُ اللَّهَ فِي تِلْكَ السَّاعَةِ، فَكُنْ." ③ رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَقَالَ هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ غَرِيبٌ [سَنَادًا].

قوله: ① عمرو بن عبسه رضی اللہ عنہ راوی دي چې حضور ﷺ وفرمايل ② پروردگار خپل بنده ته د ټولو څخه زيات نژدې د شپې په آخري حصه کې وي ③ که تاسو هم په دې وخت کې د الله تعالی ﷻ په ذکر کونکو کې کيدي شئ نو ضرور شئ (يعني د دې خبرې کوشش کوئ چې تاسو هم په هغه خوش نصيبه مسلمانانو کې شمير شئ چې په دې وخت کې د خپل پروردگار په ذکر کې مشغول وي او د سعادت او خوش بختي خزاني په خپله لمن کې راغونډولو سره د پروردگار رضا حاصلوي) ④ امام ترمذي دا روايت نقل کړي دي او ويلي يې دي چې دا حديث حسن صحيح دي او د سند د وجهې غريب دي.

هل اللغات: ① جَوْفُ اللَّيْلِ الْآخِرِ: د شپې آخري حصه، ② اسْتَطَعْتَ: أَي: قَدَرْتَ وَوَقَّعْتَ: چه ستا وس او طاقت وي. ③ فَكُنْ: أَي: اجْتَهِدْ: يعني کوشش او کړه چه ته هم دهغوی نه شی.

تسهيلات:-

قوله: وَعَنْ عَمْرِو بْنِ عَبْسَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ:

دهمروبن عبسه ۵ اسلام قبلولو والعه- حضرت عمرو بن عبسه رضی اللہ عنہ ہفہ شخصیت دی چا چې په څلورم نمبر اسلام قبول کړې وو. دهغوی د اسلام قبلولو واقعہ مشهوره ده. هرکله چې دې په شرک او کفر کښې تنگ شو نو دوی ته معلومه شوه چې په مکہ معظمه کښې یو کس د نبوت دعوی کړې ده. حضرت عبسه رضی اللہ عنہ کور نه راوتلو او مکې ته راغلو. هلته یې خلقو نه تپوسونه اوکړل چې نبی کریم ﷺ به کوم ځانې کښې وی. خلقو ورته اووئیل چې نبی کریم ﷺ به حرم کښې وی عمرو بن عبسه رضی اللہ عنہ د شپې حرم ته راغلو او تیاره کښې یې نبی کریم ﷺ اولیدو، د نبی کریم ﷺ نورانی مخ مبارک یې اولیدو، کله چې دوی تیارې نه رابهر شو نو نبی کریم ﷺ نه یې تپوس اوکړو چې ته څوک یې او دین څه څیز دې؟ نبی کریم ﷺ ورته اوفرمائیل چې زه د الله تعالی نبی یم او زما دین اسلام دی. دې ډیر خوشحاله شو او اسلام کښې داخل شو.

قوله: أَقْرَبَ مَا يَكُونُ الرَّبُّ مِنَ الْعَبْدِ:

۵ تعارفي اشکال ۱- ددې ماقبل حدیث نه معلومیږي چې سجده سره دالله تعالی قرب حاصلیږي. او دې حدیث پاک نه معلومیږي چې د شپې په آخری حصه کښې دالله تعالی قرب حاصلیږي؟

۵ اشکال جواب ۱- دې حدیث کښې قریت اوقات مراددی اود سجده څخه قریت احوال مراد دی. لهذا کله چې یو کس د شپې په آخری حصه کښې سجده کوي نو هغه ته به د وخت تقرب هم حاصل شي او د حال تقرب هم. نو په دې کښې هیڅ تعارض نشته

[۱۲۳۰] بَشْعُهُ أَوْ خَاوِنْد دواړه دي په عبادت کښې دیوبل مدد کوي

۳۳۰- (۱۲۳) [۱] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «رَجَمَ اللَّهُ رَجُلًا قَامَ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّى، [۳] وَأَبْقَطَ أَمْرَهُ فَصَلَّتْ، [۴] فَإِنْ أَبَتْ نَضَعُ فِي وَجْهِهَا الْمَاءَ.» [۵] رَجَمَ اللَّهُ أَمْرًا قَامَتْ مِنَ اللَّيْلِ فَصَلَّتْ [۶] وَأَبْقَطَتْ زَوْجَهَا فَصَلَّى [۷] فَإِنْ أَبَى نَضَعَتْ فِي وَجْهِهِ الْمَاءَ» . رواه أبو داود والنسائي.

تورجمه: [۱] ابوهريره رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] الله تعالی ﷻ دي په هغه سري خپل رحمت نازل کړي چې د شپې خپله هم (د تهجد) مونځ وکړي [۳] او خپله بي بي هم بيداره کړي چې هغه هم مونځ وکړي [۴] او که بي بي (د خوب د غلبې او سستي په

(۱) اخرجہ ابوداود کتاب الصلاة/کتاب الصلاة، باب العث علی قیام اللیل (رقم- ۱۴۵۰) والنسائي کتاب قیام اللیل وتطرح النهار، باب الترغيب فی قیام اللیل (رقم- ۱۶۱۰) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة. والسنة فيها، باب ما جاء فیمن أبْقَطَ أهله من اللیل (رقم- ۱۳۳۶)

وجه، بيداره نشي (نو د هغې د خوب د ختمولو د پاره)، د هغې په مخ د اوبو څاخکي وکړي
 [۵] او الله تعالیٰ ﷻ دې په هغه ښځه خپل رحمت نازل کړي چې د شپې پاڅي خپله هم د
 تهجد مونځ وکړي [۶] او خپل خاوند هم پاڅوي چې هغه هم مونځ وکړي [۷] او که خاوند د
 خوب د غلبي او سستې په وجه، بيدار نشي نو د هغه په مخ د اوبو څاخکي وکړي ځېي
 راپاڅي او د تهجد مونځ وکړي. (ابوداؤد، نسايي)

هل اللغات: ① أَفْقَطَ: بيداره کړی، ② أَهْتَ: أي: اِثْتَفَتَ: انکار او کړی (د خوب د غلبي په وجه یا د
 سستۍ په وجه). ③ نَفَسَ: أي: رَكَشَ: اودې شیندی، چرکاؤ دې کړی.

تسهيلات: -

قوله: نَفَسَ فِي وَجْهِهَا الْمَاءَ:

يُوبِلُ تَهْ عِبَادَتِ مَعْلَى د هوت وړ گول: - د څاخکو اچولو په معنی کښې دې يعنی څنگه چې
 ښځه اوځاوند د ژوند په نورو شعبو کښې د يوبل وفادار او خيرخوا جوړيدوسره امداد کړي
 هغوی له پکار دی چې هغوی دې د الله تعالیٰ په عباداتو کښې هم د يوبل امداد او کړي او د
 خوب نه د پاسولو هر ممکن کوشش او کړی. دا تعليم د مدارسو د طلباء دپاره هم فائده مند
 او کار آمد دې بل په مختلفو سفرونو کښې چې کوم ملگری وی د هغوی دپاره هم ډير
 مفيد تعليم دې.

[۱۲۲۱] ادعاء قبلیدو وخت

۳۳۱- (۱۳۱) وَعَنْ أَبِي أَمَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! أَيُّ الدُّعَاءِ أَسْمَهُ؟» قَالَ: "جَوْفُ اللَّيْلِ الْآخِرِ، [۴] وَدُبُّ الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَاتِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

توجه: [۵] ابو امامه رضي الله عنه فرمايي [۶] چې (يو خل)، د رسول الله ﷺ څخه پوښتنه وشوه چې يا
 رسول الله ﷺ کوم وخت دعا ډيره زياته قبلېږي؟ [۷] حضور ﷺ ورته وفرمايل د شپې د
 آخري حصي په مينځ کې [۸] او د فرض لمونځونو څخه وروسته. (ترمذي)
هل اللغات: ① أَسْمَهُ: أي: أَقْرَبُ إِلَى أَنْ يَتِمَّعَهُ اللَّهُ: ډيره زياته اوريدونکې (يعنی چې د قبوليت اميد
 نې زيات وي)، ② دُبُّ: أي: عَقِبَهَا وَخَلْفَهَا: يعنی روستو (دمونځونه).

تسهيلات: -

قوله: قَالَ: "جَوْفُ اللَّيْلِ الْآخِرِ:

د دعا د قبلیدو دوه وختونه: - د دعا د قبلیدو نې دوه وختونه ذکر کړل. د شپې په آخری شپه
 کښې دعا قبلېږي. او فرض مونځ نه پس دعا قبلېږي. ليکن دشرايطو خيال ساتل پکار دی
 او دعا بدعت جوړ نه دی پکار. بلکه دعا مسنون طريقي سره کول پکار دی.

(۱) اخرجه الترمذي في كتاب الدعوات عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب (رقم - ۳۴۹۹)

الْفَصْلُ الثَّالِثُ

[۱۲۳۴] د تهجد د مانځه د پريښولو مانعت

۱۳۳۳- (۱) [۱۵] عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَا عَبْدَ اللَّهِ لَا تَكُنْ مِثْلَ فُلَانٍ [۱] كَانَ يَقُومُ مِنَ اللَّيْلِ فَتَرَكَ قِيَامَ اللَّيْلِ". مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجهه: [۱] عبد الله بن عمرو بن عاص رضي الله عنه فرمايي چې رسول الله ﷺ (يو ورځ) ماته وفرمايل (چې) گوره، عبد الله د فلاني سړي په شان مه جوړېږه [۲] چې د شېبې به يې قيام کولو (يعني) د تهجد مونځ به يې کولو) بيا وروسته يې د شېبې قيام پريښودو. (بخاري، مسلم)

تسهيلات:-

د نننۍ عبادت شروع کولو مخه روسته د هغې د پريښودلو حکم:- د صحابه کرامو په دور کښې به څوک سړې وې چه اول تهجد گذاروو بيا هغه تهجد پريځودل. په دې باندې حضور پاک ﷺ حضرت عمر بن العاص رضي الله عنه ته او فرمائيل چه ته د دغه سړي په شان مه جوړېږه چه اول به نې تهجد کول په جنت کښې اوچتي درجې گټلې ليکن بيا هغه تهجد پريځودل او د اوچتوالي نه راغلو راپريوتلو ته داسې مه کوه.

[۱۲۳۵] د حضرت داؤد عليه السلام خپل اهل د تهجد ودياره راييدارول

۳۳۵- (۱) [۱۶] وَعَنْ عُمَانَ بْنِ أَبِي الْعَاصِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «كَانَ لِدَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ مِنَ اللَّيْلِ سَاعَةٌ يُوقِفُ فِيهَا أَهْلَهُ [۲] يَقُولُ: يَا دَاوُدُ قُومُوا أَفْصَلُوا [۳] فَإِنَّ هَذِهِ سَاعَةٌ يَسْتَجِيبُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ فِيهَا الدُّعَاءَ [۴] إِلَّا سَاجِرَ أَوْ عَسَارَ [۵]». رَوَاهُ أَحْمَدُ.

توجهه: [۱] عثمان بن ابي العاص رضي الله عنه فرمايي چې ما د رسول الله ﷺ څخه اوريدلي دي چې د حضرت داؤد عليه السلام د پاره د شېبې په آخري حصه کې يو وخت مقرر وو چې په هغې کې به يې خپل کور والاوښول [۲] او فرمايل به يې اي ال داؤد پاڅي او مونځ وکړي [۳] ځکه چې دا داسې وخت دي چې په دې کې الله بزرگ وېرتر دعا قبلوي [۴] سوا د جادوگر او عشار د دعا څخه (يعني) دې دواړو دعا دا وخت هم نه قبلېږي. (احمد)

هل اللغات:- ① ساجر: جادوگر (چه دا د الله تعالی مخالفت کوي. ② عَسَار: أي: آجيز العُسر وقُو المَكاس: عُسر او محصول (ټيکس، چونگي، وصولونکي.

تسهيلات:- ټوله: إِلَّا سَاجِرَ:

(۱) اخرجه البخاري كتاب الجمعة/باب ما يكره من ترك قيام الليل لمن كان يقومه (رقم- ۱۱۵۲) والنسائي كتاب قيام الليل وتطوع النهار/باب ذم من ترك قيام الليل (رقم- ۱۷۶۳) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء في قيام الليل (رقم- ۱۳۳۱)

(۲) اخرجه احمد في المسند ۲۲/۴

د جادوگر د دعا نه قبلیدل :-

ساحر جادوگر ته وائی د احم ډیرید بخت دې لهدا دې هم ددې قابل نه دې چه د ده مغفرت اوشی بلکه په دغه میاشت د رمضان او د دعا د قبلیدو په مبارک ساعت کښې هغه د خپل خان دپاره ښه دعا گانې او غوښتلې مگر هغه قبولې نه دی بلکه مردود شوې.

نوله: عَشَّارُ:

د عشار عغه مراد: - دوی په ناجائز طریقو سره خلق تنگه وی او تکلیف وررسوی او په ظلم سره د هغوی نه مال اخلی. "عشار" چونکه په عمومی توگه باندې د عشر په حصول باندې مقرر وی چه د مال لسمه حصه وی په دې وجه هغه ته عشار او وئیلې شو. سره ددې چه هغه عشر نه اخلی بلکه که د دې نه کم یا زیات هم اخلی.

[۱۲۳۶] د تهجد د مانع فضیلت

۳۳۷- (۱۸) [۱۸] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: مِمَّتِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۲] «أَفْضَلُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْمَفْرُوضَةِ صَلَاةٌ فِي جَوْفِ اللَّيْلِ». رَوَاهُ أَحْمَدُ.

ترجمه: [۱] ابو هريره رضي الله عنه فرمایي چې ما د نبی کریم صلی الله علیه و آله څخه اوریدلي دي [۲] چې د فرض لمونځونو څخه وروسته د ټولو څخه افضل مونځ د شپې (يعني د تهجد) مونځ دي. (احمد)

تسهيلات:-

نوله: أَفْضَلُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْمَفْرُوضَةِ:

د سنن رواتب او تهجدو په افضیلت کښې دوه اقوال:-

① د بعض علماؤ خیال دې چه سنن رواتب نه تهجد غوره دی

② د بعضو خیال دې چه سنن رواتب غوره دی.

شیخ جنید بغدادی او د تهجدو فضیلت:- د حضرت جنید بغدادی رحمته الله علیه نه چا د هغه د وفات نه پس په خوب کښې پوښتنه او کړه چه پروردگار د سره څه معامله او کړه؟ هغه جواب ورکړو "طاحت العبادات وفنت الاشارات وما نفعنا الارکعيات صلیتها فی جوف اللیل" یعنی ټول عبادات بې خایه لارل او د تصوف ټولې اشارې بې فاندې شوې ماته صرف هغه یوڅو رکعاتو فائده راوړسوله چه ما د شپې په مینځ کښې کړې وو.

[۱۲۳۷] تهجد د گناهونو څخه منع کونکې

۳۳۸- (۱۸) [۱۸] وَعَنْهُ، قَالَ: «جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: [۲] إِنْ فَلَانًا صَلَّى اللَّيْلَ، قَدْ أَذَا أَصْبَحَ سَرَقٌ» فَقَالَ: "إِنَّهُ سَيَبْهَأُ مَا تَقُولُ". رَوَاهُ أَحْمَدُ. وَالْبَيْهَقِيُّ فِي "شُعَبِ الْإِيمَانِ".

(۱) اخرجه مسلم كتاب الصيام/باب فضل صوم المحرم (رقم- ۲۰۲ - ۱۱۶۳) وابوداود كتاب الصوم/باب في صوم المحرم (رقم- ۲۴۲۹)

(۲) اخرجه احمد في المسند ۴/۴۷۲ والبيهقي في شعب الايمان رقم الحديث ۳۲۶۱

ترجمه: ۱) ابوهريره رضي الله عنه فرمايې چې يو سري د حضور ﷺ په خدمت کې حاضر شو او عرض يې وکړو ۲) چې (يا رسول الله ﷺ) فلاني سري د شبې مونځ کوي خو سحر چې راپاڅي نو غلا کوي ۳) رسول الله ﷺ ورته وفرمايل ډير نژدې به د هغه مونځ هغه دې شي څخه منع کړي کوم چې ته وايي. (احمد، بيهقي)

هل اللغات: ① يَرْقُ: غلا کوي، ② سَنَاهَا: زرده چه منع به نې کړې دا مونځ ددغه غلانه

تسهيلات:-

د فواحشو څخه منع کول:- د مانځه خاصيت دادې چه انسان د بې حياينې او بدنې نه منع کوي. هسې هم چه ترکومي انسان په مانځه کښې ولاړوي او غلط حرکتونه نه کوي نو د مونځ په حالت کښې چه داسې ترکومي په مانځه کښې دې دهر قسم بدنې نه په امن او محفوظ دې.

[۱۲۲۸] دخپل کور والا دتهجدو دپاره راييدارول

۱۲۲۸- (۱۹) ① وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ، وَأَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " ② «إِذَا أَبْغَضَ الرَّجُلُ أَهْلَهُ مِنَ اللَّيْلِ، ③ فَصَلَّى أَوْصَلَّى رُكْعَتَيْنِ جَمِيعًا، ④ كَتَبْنَا فِي الذَّاكِرِينَ وَالذَّاكِرَاتِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةَ.

ترجمه: ۱) ابو سعيد خدرې او ابوهريره رضي الله عنه (دواړه) روايت کوي چې حضور ﷺ وفرمايل ۲) که يو سري د شبې خپله بي بي وينښه کړي ۳) او هغه دواړه مونځ وکړي يا دا بي وفرمايل چې که په هغوي کې هريو دوه رکعاته وکړي ۴) نو هغه دواړه د ذکر کونکو سړو او ذکر کونکو ښځو په ډله کې ليکل کيږي. (ابوداؤد، ابن ماجه)

تسهيلات:- ① نوله: إِذَا أَبْغَضَ الرَّجُلُ أَهْلَهُ:

د اهل په مصداق کښې دوه اقوال:-

① د اهل لفظ څخه مراد صرف بي بي يعنې ښځه اخستې شي.

② ددې نه ښځه، اولاد، غلام او وينځې هم اخستې شي.

حديث مقصد:- مطلب دادې چې کوم کس دشبې پخپله هم تهجدو دپاره پاسي او د الله تعالی ذکر کښې مشغول وي او خپله بي بي او د کور نور خلق هم راييداروي او دالله تعالی په عبادت کښې مشغول وي، نو ددې ټولو شمير به هغه ښکې او نيك بختور سړو او ښځو کښې کيږي د کومو فضيلت چې د قرآن پاک دې آيت «وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا» ① کښې بيان شوي دي.

① اخرجه ابوداود كتاب الصلاة، باب قيام الليل (رقم- ۱۲۰۹) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها، باب ما جاء فيمن أبغض أهله من الليل (رقم- ۱۳۳۵)

[۱۲۲۹] د حاملين قرآن او تهجد هکذا رو فضيلت

۳۳۹- (۲۰۱) [۱] وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "﴿أَشْرَافُ أُمَّتِي حَمَلَةُ الْقُرْآنِ﴾، [۲] وَأَشْعَابُ اللَّيْلِ" «رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي "شُعَبِ الْإِيمَانِ".

ترجمه: [۱] ابن عباس رضی اللہ عنہما، فرمایا: رسول اللہ ﷺ فرمایا: "ما اشراف یعنی د اوچتي مرتبي والا خلق قرآن اوچتونکي، يعني د قرآن حافظان دي [۲] او په شپه کې ودریدونکي (تهجد کونکي) دسي. (بيهقي)

هل اللغات: ① أشرف: عزت او شرافت والا خلق، ② حملة القرآن: أي من حفظه وغيل بمقتضا: چه قرآن یاد کری او عمل پری او کری. ③ أشعاب الليل: أي: أشعاب العبادة: خوک چه د شپې عبادت کوی تسهيلات: - بوله: حملة القرآن:

د حملة القرآن مصداق: - یعنی قرآن پاک په یادو باندې لوستونکی یا په ناظره سره لوستونکی او حفظ تجوید تفسیر او ترتیب قائم کونکی ټول د حملة القرآن په مصداق کښې داخل دی. علما، چه په خپل علم باندې عمل کونکی وی هغوی ددې حدیث واضح مصداق دی.

[۱۲۴۰] د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ د شپې د عبادت معمول

۳۴۰- (۲۱۱) [۱] وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ أَبَاهُ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، كَانَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ مَا شَاءَ اللَّهُ، [۲] حَتَّى إِذَا كَانَ مِنَ آخِرِ اللَّيْلِ أَقْبَضَ أَهْلَهُ لِلصَّلَاةِ، [۳] يَقُولُ هُمْ: الصَّلَاةُ، ثُمَّ يَتْلُو هَذِهِ الْآيَةَ: [۴] ﴿وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا تَسْأَلُكَ رِزْقًا تَحْسَبُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى﴾ [طه: ۳۲] رَوَاهُ مَالِكٌ.

ترجمه: [۱] د ابن عمر رضی اللہ عنہما، څخه روایت دي چې د هغه پلار بزرگوار حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ د شپې چې به خومره الله تعالی ﷻ غوښتل مونځ به یې کولو [۲] او شپه چې به آخره شوه نو خپله بي بي محترمه به یې د لمانځه کولو د پاره پاڅوله [۳] او فرمایا: چې مونځ وکړی بیا به یې دا آیت ونیسو: [۴] وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا تَسْأَلُكَ رِزْقًا تَحْسَبُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى (او ای محمد ﷺ خپلو متعلقینو ته هم د لمانځه کولو حکم ورکوه او خپله هم د دې په مشقتونو صبر کوه [۵] مونږ تا څخه رزق نه غواړو رزق خو مونږ تاته درکوه او د آخرت خیر خو د پرهیزگارو د پاره دي. (مالک)

هل اللغات: ① واصطبر: اوصبر کوه (په مشقتونو د مونځ باندې. ② العاقبة: ښه انجام او نتیجه (په دنیا او آخرت کښې. ③ للتقوى: أي: لإزباب التقى: پرهیزگاره خلق (علم او عمل لرونکی او اخلاص کونکی خلق).

تسهيلات: -

نود: - ددې حدیث تسهیل په بل ځانې کښې تفصیل سره ذکر دي.

(۱) البيهقي في شعب الإيمان باب تحسين الصلاة والإكثار منها (۵۴۰ / ۴) -

(۲) أخرجه مالك في الموطأ كتاب صلاة الليل باب ما جاء في صلاة الليل (رقم- ۵)

[۵۰/۳۴] بَابُ الْقَصْدِ فِي الْعَمَلِ

په اعمالو كښې د ميانه روئ بيان

خلاصة الباب :-

فيه ثلاثة عشر حديثاً مشتملة على تسع مسائل:

- ① اقتصاد عمل النبي ﷺ: ۱.
- ② كون أحب الأعمال إلى الله القليل الدائم: ۲.
- ③ العمل حسب الطاقة: ۳، ۴، ۶، ۸.
- ④ كراهيم الصلاة وقت النعاس: ۵.
- ⑤ قضاء ورد الليل: ۷.
- ⑥ التفاوت في الأجر بحسب تفاوت العمل: ۹، ۱۲.
- ⑦ فضيلة النوم على الوضوء: ۱۰.
- ⑧ فضيلة العمل عند الخوف والرجاء: ۱۱.
- ⑨ كون الصلوة راحة للنبي صلى الله عليه وسلم: ۱۳.

د قصد لغوی معنی :- شیخ عبدالحق رحمہ اللہ لمعات کښې لیکلی دی چه "القصد" په اصل کښې په لار نیغ تللوته وائی لکه چه [اشعة المعات: ۲/۵۶۳] (وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَبَيْنَهَا جَاهِرٌ) [نحل: الایه: ۹]

د قصد استعمال :- بیا دا لفظ په ټولو امورو کښې د ميانه روئې اختيارولو په معنی کښې استعمال کړې شو. هم په دې معنی کښې دا حدیث دې "القصد" یعنی په ټولو امورو کښې ميانه روئ اختيار کړئ که هغه قول وی که فعل وی او په هره معامله کښې دا فراط او تفریط نه بج شی.

الْقَصْدُ الْأَوَّلُ

[۱۲۴۱] د نبی علیه السلام په ټولو کارونو کښې ميا له روئ

۱۳۳- (۱) عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُفْطِرُ مِنَ الشَّهْرِ [۱] حَتَّى يُظَنَّ أَنْ لَا يَصُومَ مِنْهُ [۲] وَيَصُومُ حَتَّى يُظَنَّ أَنْ لَا يُفْطِرَ مِنْهُ شَيْئًا [۳] وَكَانَ لَا تَشَاءُ أَنْ تَرَاهُ مِنَ اللَّيْلِ مُصَلِّيًا إِلَّا رَأَيْتَهُ [۴] وَلَا تَأْتِيَا إِلَّا رَأَيْتَهُ». رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: ۱ حضرت انس رضي الله عنه فرمايې ۲ چې رسول الله ﷺ به د مياشتي په اكثر وروځو كي (نفل، روژي نه نيولي ۳ تر دي چې مونږ به گمان كولو چې حضور ﷺ به دي مياشته كينې روژي نه نيسي ۴ او حضور ﷺ به هم ددې يا د دويمې مياشتي په اكثر وروځو كي، روژه نيوله تر دي چې مونږ به گمان كولو چې اوس به (ددي مياشتي، هيڅ ورځ هم بغير روژه حضور ﷺ نه پرېږدي ۵ او كه تا د حضور ﷺ د شپې په لمانځه كولو ليدل غوښتي نو په لمانځه كولو به دې هم ليدې ۶ او كه حضور ﷺ دې د شپې په خوب كولو باندې ليدل غوښتي نو په خوب كولو به دې هم ليدلې. (بخاري)

تسهيلات:-

نود:- د دې حديث تشرېح په بل ځانې كښې تيره شوې ده.
[۱۲۴۲] په عمل د مداومت فضيلت

۳۴۲- (۱) [۲] وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "«أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللَّهِ أَدْوَمُهَا وَإِنْ قُلَّ»". مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ۱ بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها روايت كوي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ۲ (د بنده گانو په نيك اعمالو كي، د الله ﷻ په نيز د ټولو نه محبوب عمل هغه دي چې هميشه كول كيږي اگر كه لږ وي. (بخاري، مسلم)

هل اللغات:- ① أَدْوَمُهَا: چه هميشه وي دغه عمل، ② إِنْ قُلَّ: اگر كه دا عمل لږ وي.

تسهيلات:- ټوله: أَدْوَمُهَا:

په عمل د مداومت فوائد:-

- ① د اعمالو په دفاترو كښې د دې سړي د دغه عمل د وجې نه حاضري لگي.
- ② عبادت د انسان داسې عادت جوړيږي د كوم پرېخودل چه په طبعي توگه ناخوښه وي.
- ③ د فرېستو مجلس كښې چه كله دا عمل ځي هغه مقامات په دې عمل باندې گواه جوړيږي.

ټوله: وَإِنْ قُلَّ:

د مداومت علي العمل مثال:- مطلب دا چه سره ددې چه هغه عمل لږ شان وي مگر په دوام سره د هغې مقام اوچت شو او د هغې اثرات تر لرې پورې شي. ددې مثال تاسو په سيلاب او يو څاڅكي سره اوگنړنئ. مثلاً يو مضبوط كانړې پروت دې په هغې باندې زور دار سيلاب

(۱) اخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ فِي كِتَابِ الرِّقَاقِ / بَابِ الْقَصْدِ وَالْمَدَامَةِ عَلَى الْعَمَلِ (رقم- ۶۴۶۲) كِتَابِ الصَّلَاةِ / بَابِ فَضِيلَةِ الْعَمَلِ الدَّائِمِ مِنْ قِيَامِ اللَّيْلِ وَغَيْرِهِ (رقم- ۲۱۸ - ۷۸۳) وَالتِّرْمِذِيُّ كِتَابِ الْأَدَبِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ / بَابِ (رقم- ۲۸۵۶) وَالنَّسَائِيُّ كِتَابِ قِيَامِ اللَّيْلِ وَتَطَوُّعِ النَّهَارِ / بَابِ صَلَاةِ الْقَاعِدِ فِي النَّافِلَةِ، وَذَكَرَ الْاِخْتِلَافَ عَلَى أَبِي إِسْحَقَ فِي ذَلِكَ (رقم- ۱۶۵۵) وَمَالِكٌ فِي الْمَوْطَأِ كِتَابِ قَصْرِ الصَّلَاةِ فِي السَّفَرِ، بَابِ جَمَاعَةِ الصَّلَاةِ (رقم- ۹۰)

راغلو اولارو. كله چه اوكتلې شو نو هغه كانې هم هغه شان صحيح سالم پروت وو. خو كه هم په دغه مضبوط كانړې باندې په دوام سره د پورته نه يو يو څاڅكې اوبه راڅاڅي نو څه موده پس به په كانړې كېنې سورې اوشې دا د دوام عمل نتيجه ده چه يو څاڅكې هغه څه اوكره چه لوئى سيلاب اونه كړې شو. معلومه شوه چه دائمي عمل بڼه اثر او محبوب تروى.

[۱۲۴۲] دخپل طاقت مطابق عبادت كول

۳۳۳- (۱) [۳] وَعَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ^[۲] «خُذُوا مِنَ الْأَعْمَالِ مَا تُطِيقُونَ» ^[۱] فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَمَلُ حَتَّى تَمَلُّوا». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [۱] بي بي عائشه رضي الله عنها را وېه ده چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] تاسو دومره عمل كوي څومره چې (هميشه يې) د كولو طاقت لرئ [۳] څكه چې الله تعالى ﷻ په ثواب وركولو كې نه تنگيږي تر څو پورې چې تاسو خپله تنگ نه شئ (يعني په تنگيدو سره عبادت پري نه ږدئ). (بخاري، مسلم)

هل اللغات:- ① خُذُوا: واخلي، يعنى عمل پرې شروع كړئ، ② تُطِيقُونَ: أي: الْقُدْرَةُ عَلَيْهِ: چه تاسو نې وس او طاقت لرلې شئ يعنى هميشه نې كولې شئ، ③ لَا يَمَلُ: مَعْنَى الْمَلَالِ مِنَ اللَّهِ تَرْتِكُ اعْطَاءِ الثَّوَابِ: مل عمل دسمع يسمع نه ستومانه كيدو، سترې كيدو او زړه تنگيدو په معنى كېنې دې، دا الله تعالى د سترې كيدو او تنگيدلو مطلب دا دې چه هغه په ثواب وركولو نه تنگيږي. ④ تَمَلُّوا: أي: تَتْرَكُوا عِبَادَتَهُ: د بندگانو سترې كيدل او تنگيدل دادې چه په دغه شروع كړى عبادت سترې شى او پرې نې ږدئ.

تسهيلات:- بوله: لَا يَمَلُ:

د حديث مطلب:- د حديث مطلب دادې چه تاسو دخپل خان دپاره په نقلې عبادت كېنې داسې اندازه سره عمل مقرر كړه څومره چه تاسو پوره كولې شئ. داسې نه وى چه نن خو دې سل ركعته نفل او كړه او صبا دې دوه ركعته هم اونه كړه. كله چه سترې شې اوستومانه شې او عمل پرېږدې نو الله تعالى هم ثواب وركول بندوى څكه چه كله عمل نه وى نو ثواب به د كوم ځانې نه راځي.

د حديث مصداق:- حاصل دا چه الله تعالى ثواب وركولو كېنې تنگى نه كوى، نه الله تعالى سترې كيږي تاسو به پخپله سترې شئ لهذا په اندازه د طاقت دومره عمل خپلوي كوم چه تاسو هميشه سر ته رسولې شئ. ياد لرئى چه دې نه فرائض او واجبات مراد نه دى هغه خو به په هرحال كېنې كول وى. دلته د نوافل، مستحبات، وردونه او وظائف مراد دى لكه تهجد، تلاوت، نقلې روزې وغيره وغيره دى.

(۱) اخرجه البخارى كتاب الصوم/باب صوم شعبان(رقم-۱۹۷۰) ومسلم كتاب صلا/باب فضيلة العمل. الدائم من قيام الليل وغيره (رقم-۲۱۵) - (۷۸۲) والنسائي كتاب قيام الليل وتطوع النهار/باب الاختلاف على عائشة في إحياء الليل (رقم-۱۶۴۲) وابن ماجه كتاب الزهد/باب مداومة على العمل (رقم-۴۲۳۸)

[۱۲۴۴] بغير ستومانی د عبادت ڪول

۱۳۳۴- (۱) [۳] وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «لِيُحَلَّ أَحَدُكُمْ نَشَاطَهُ، [۳] وَإِذَا فَرَغَ فَلْيَقْعُدْ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

تو جهه [۱] حضرت انس رضي الله عنه راوي چي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [۲] تاسو ته پڪار دي چي تر هغه وخته پوري مونڱ ڪوي تر ڇو پوري چي خوش دلي وي [۳] او هر ڪله چي طبيعت سست شي نو ڪيئي. (بخاري، مسلم)

هل اللغات: ① نَشَاطَهُ: أي: وقت نشاطه: چه به تسلي او د زره به چستي سره نې ڪوي. ② فَرَغَ: د نصر ښهرنه فتور، سست ڪيدل او سترې ڪيدلو معني ڪنې دي. "نشاط" تيزي، تسلي او سكون په معني ڪنې دي. ③ فَلْيَقْعُدْ: ڪيڏيني، "د ڪينا ستلو نه يا دا مطلب چه نور مونڱ دي دغه وخت نه ڪوي چه لږ دمه شي، يا دا مطلب چه باقي مونڱ دي په ناسته او ڪري.

تسهيلات: - بوله: وإذَا فَرَغَ:

بدن باندې د بوج په وخت ڪنې د عبادت نه ڪول: - مطلب دا چه تر ڪومي پوري نفلي عباداتو ڪنې زړه لڳي، فرحت او تازگي به حاصله وي. تسلي او سكون په ځاني وي نو په عبادت ڪنې لڳيا ڪيدل پڪار دي. خو چه ڪله به طبيعت ڪنې ملال او دروندوالي راشي په بدن ڪنې اضمحلال راشي نو نفل عبادت پريخودو سره آرام حاصلول پڪار دي دې ډپاره چه بل وخت ڪنې د دغه عبادت ډپاره نور تازه او چست شي.

په غير موافق حالت ڪنې د عبادت نقصانات: -

① په طبيعت باندې به عبادت بوج جوړشي او عبادت بوج گنرل جدا گناه ده.
② که چري داسي اونه ڪري شو او په سستشي ڪنې په عبادت ڪنې لڳيا شي نو يو نقصان خو به دا شي چه هغه عبادت به ناقص ادا ڪيري.
③ راتلونکې وخت ڪنې په مڪمل توگه داسري عبادت پريږدي. لهذا بهتره داده چه دځه وخت ډپاره پريخودو سره بيا شروع ڪري نه دا چه بالکل ئي پريږدي.

[۱۲۴۵] [د پر ڪالي په حالت ڪنې د مونڱ ڪولو ممانعت

۱۳۳۵- (۱) [۵] وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «إِذَا نَعَسَ

(۱) أخرجه البخاري كتاب الجمعة / باب ما يكره من التشديد في العبادات (رقم - ۱۱۵۰) ومسلم كتاب صلاة / باب أمر من نعس في صلاته، أو استعجم عليه القرآن، أو الذكر بأن يرقد، أو يقعد حتى يذهب عنه ذلك (رقم - ۲۱۹ - ۷۸۴) وأبو داود في كتاب الصلاة / باب النعاس في الصلاة (رقم - ۱۳۱۲) والنسائي كتاب قيام الليل وتطوع النهار / باب الاختلاف على عائشة في إحياء الليل (رقم - ۱۶۴۳) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها / باب ما جاء في المصلي إذا نعس (رقم - ۱۳۷۱)
(۲) أخرجه مسلم كتاب صلاة / باب أمر من نعس في صلاته، أو استعجم عليه القرآن، أو الذكر بأن يرقد، أو يقعد حتى يذهب عنه ذلك (رقم - ۲۲۲ - ۷۸۶) وأبو داود كتاب الصلاة / باب النعاس في الصلاة (رقم - ۱۳۱۰) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في الصلاة عند النعاس (رقم - ۳۵۵)

أَحَدُكُمْ وَهُوَ يَصِلُ قَلِيلًا قَلِيلًا ۚ حَتَّى يَذْهَبَ عَنْهُ التَّوْمَرُ ۚ فَإِنَّ أَحَدَكُمْ إِذَا صَلَّى وَهُوَ نَاعِسٌ لَا يَدْرِي ۖ لَعَلَّهُ يَسْتَفِيرُ فَيُسَبِّ نَفْسَهُ ۚ» مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: ۱) بي بي عائشه صديقه فخرها را ويه ده (روايت كوي) چې رسول الله ﷺ وفرمايل ۲) هر كله چې په تاسو کې خوك د لمانځه كولو په حالت کې نيم خوابه شى (يعني د خوب جوته ورته راشي) نو هغه ته پكار دي چې اوده شى ۳) تر دي چې خوب ځيني لږ شى ۴) ځكه چې تاسو کې خوك په نيم خوابي کې مونځ كوي نو د خوب په وجه هغه ته دا پته نه لگيږي چې هغه څه وايي ۵) كيدي شى چې هغه د مغفرت طالب وي خو په نيم خوابي كې د خپل د نفس د پاره (د هغه د ژبې څخه) بده دعا وځي. (بخاري، مسلم)

هل اللغات: ① نَسِيَ: أَوَّلُ التَّوْمَرِ وَمَقْبَحَتُهُ: د خوب جوته، پر كالى، د نصر ينصر او فتح يفتح نه د خوب ورتلو په معني كېښې راځي. اسم فاعل "ناعس" راځي. ② قَلِيلًا قَلِيلًا: نو ځمدلى، اوده دې شى. ③ قَسَبَ: كنځلي كولو نه مراد خپل ځان ته بدې ردي ونييل يا خيري كول مراد دى.

تسهيلات:-

قوله: قَسَبَ نَفْسَهُ:

د خوب په حالت كېښې د موقع كولو د ممانعت وجه:- قَسَبَ نَفْسَهُ "مطلب دادې چه د خوب او پر كالى په حالت كېښې زړه او دماغ حاضر نه وي، ژبه هم په قابو كېښې نه وي. لهندا نشه كېښې مستغرق سړى د ژبې نه هم څه وتلې شى هغه كنځلي هم كيدي شى او هغه بد دعا هم كيدي شى مثلاً د خوب په حالت كېښې يو سړى "اللهم اغفر لي" ونييل پكار دى ليكن د هغه د ژبې نه بې اختياره "اللهم اغفر لي" اوځي. د اول جملې ترجمه داده چه اې الله ما اوبخښې. د دويمې جملې ترجمه دا ده چه اې الله ما خاورې كړي.

[۱۲۶۶] د دين اسلام آسانى

۳۴۶- (۱) ۱) وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "۲) «إِنَّ الدِّينَ يَنْتَهِي ۚ وَلَنْ يَشَاءَ الدِّينَ أَحَدٌ إِلَّا لَعَلَّهُ ۚ» ۳) فَسَبِّحُوا وَقَارِئُوا، وَأَنْبِشِرُوا ۚ ۴) وَاسْتَعِينُوا بِالْقُدْرَةِ وَالرَّوْحَةِ وَشَىْءٌ مِنَ الدَّلْجَةِ ۚ» ۵) رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ

ترجمه: ۱) ابو هريره ؓ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ۲) چې بيشكه دين آسان دي ۳) ليكن كوم سړي چې په دين كې سختي كوي دين په هغه غالب راځي ۴) نو په ديني امورو كې، ميانه روي او د خپل طاقت مطابق عمل اختياروي او (د جنت وسلامتي او د الله رب العزت د انعاماتو او اكراماتو سره خوشحاله اوسي) ځكه چې الله رب العزت په لې عمل

(۱) اخرجه البخارى باب: الدين يسر وقول النبي صلى الله عليه وسلم: «أحب الدين إلى الله العفيفية السمحة» (رقم- ۳۹) والناسى كتاب الإيمان وشرائعه /باب الدين يسر (رقم- ۵۰۳۴)

چې د هميشگي او د نيت د خلوص سره وي ډير زيات ثواب وركوي [۵] او سحر وخت او ماينام وخت او د شپې په آخري حصه كې هم د الله رب العزت څخه مدد غواړي. (بخاري)

هل اللغات:- ① يُتَر: يعنى دين آسان مذهب دي. ② لَنْ يُشَاءَ: يشاد په ياء باندې ضمه ده او دال باندې شد دي. مشاده د باب مفاعله نه يو بل باندې د غالب راتلو په معنى كېنې دي. ③ فَتَحُوا: أي: الزموا طرق الإقيصار: يعنى په نيغه لار باندې د زياتي او كمى نه پاكيدو سره قائم اوسېږه.

④ الْقُدْوَة: د ورځې شروع، ⑤ الرُّوحَة: د ورځې آخړه، ⑥ الدُّلَّة: أي: آخر الليل: د شپې آخري حصه. د غدوة، روحه او دلجه حاصل معنى داده چه ټول وختونه تاسو د عمل د پاره مه گيروي بلكه د خپلې تازگي او چستۍ په حالت او وختونو كېنې د الله تعالى نزيكت حاصلوي.

تسهيلات:- قوله: وَلَنْ يُشَاءَ الَّذِينَ أَحَدُ:

د حديث د جملې مفهوم:- دا د يشاد فاعل دي او "الدين" د دې د پاره مفعول به دي اصل عبارت داسې دي "ولن يشاد احد الدين" يعنى دين د عمل په ذريعه څوك مغلوب كولي نه شي بلكه دين به په ده باندې په دې مقابلې كېنې غالب راځي او هغه سړي به مغلوب كيدو سره د دين اعمال پريږدي. لهذا دا خواهش مه كوئى چه سل فيصد به د دين په اعمالو باندې عمل كونكې شم. په دې كېنې هم په دغه تشدد خوښونكو عناصرو باندې رد دي چه وائى تركومي پورې چه سل فيصد اعمال در كېنې نه وي راغلي جهاد نه شي كيدي.

د حديث د بعضې جملو وضاحت:-

① "وقاربوا" يعنى په صحيح لار باندې قائم پاتې كيدو سره د الله تعالى طرف ته د وړاندې كيدو او نيزدې كيدو كوشش كوئى.

② "وابتهوا" يعنى دا زيرې واوړنى او خوشحال شئى چه الله تعالى ستاسو په لږ عمل باندې تاسو ته ډير ثواب دركړو.

[۱۲۴۷] د شپې پاتې شوې وظائف په ورځ كېنې پوره كول

۳۳۷- (۱) [۴] وَ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ② «مَنْ تَأَمَّرَ عَنْ حِزْبِهِ أَوْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ ③ فَقَرَأَ فِي بَيْنِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَصَلَاةِ الْعِشَاءِ ④ كَتَبَ لَهُ كَأَمَّا قَرَأَ مِنَ اللَّيْلِ». «رَوَاهُ مُسْلِمٌ»

توجه: ① حضرت عمر رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ② كوم سړي چې (په شپه كې) د خپلې وظيفې پوره كولو نه بغير اوده شوي او د وظيفې څه حصه ځيني پاتې شوه ③ بيا هغه د سحر د لمانځه او د ماسپڅين د لمانځه په مينځ كې اولوستل ④ نو د هغه د

(۱) اخرجه مسلم كتاب صلا/باب جامع صلا الليل، ومن نام عنه او مرض (رقم) ۱۴۲ - (۷۴۷) وابوداد كتاب الصلا/باب من نام عن حزبه (رقم) ۱۳۱۳) والترمذي كتاب السفر/باب ما ذكر فيمن فاتته حزبه من الليل فقضاء بالنهار (رقم) ۵۸۱- وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء فيمن نام عن حزبه من الليل (رقم) ۱۳۴۳- ومالك في الموطا كتاب القرآن باب ما جاء في تعزيب القرآن (رقم) ۳-

پاره داسې ليکل کيږي لکه چې د شپې يې اولوستل. (مسلم)

حل اللغات: ① جزیه: أي: غن ودية: یعنی د خپلې وظيفې پوره کولو نه بغير اوده شی.

تسهيلات: -

د پاتې شوي فقلی عبادت تدارک کول: - مطلب داچه که د یوسړې نه دهغه څه معمول د شپې پاتې شی نو هغه د ورځې د سحر د مونځ نه واخله د زوال پورې ادا کولې شی. که په دغه وخت کښې دې سړی خپل د شپې وظيفه اولوستله نو دا به هم داسې وی لکه چه ده هم د شپې ادا کړې ده.

دلته د شپې د ذکر څکه او کړې شوچه اکثر وروڼه او وظائف هم د شپې کيږي که چانه د ورځې وظيفه مثلاً تلاوت یا مونځ یا ذکر اذکار پاتې شی نو هغه شی د شپې ادا کولې شی ځکه چه شپه او ورځ د یو بل قائم مقام دی.

[۱۲۴۸] د معذور دپاره په ناسته او په ملاسته د مونځ جواز

۳۳۸- (۱) [۸۱] وَقَضَىٰ عُمَرَانُ بْنُ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «صَلِّ قَائِمًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَقَاعِدًا، [۳] فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ» «رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ».

ترجمه: ① عمران ابن حصین رضی الله عنه راوی دي چې رسول الله صلی الله علیه و سلم وفرمایل ② مونځ په ولاړه کوه او که (د څه عذر په وجه په ولاړه په لمانځه کولو باندې) قادر نه شی نو په ناسته يې کوه ③ او که (په ناسته لمانځه کولو باندې) قادر نه شی نو بیا په اړخ يې کوه. (بخاری)

حل اللغات: ① فَعَلَى جَنْبٍ: أي: قَضَلَ مُظْطَجِعًا: په اړخ باندې یعنی په ملاسته باندې.

تسهيلات: - **قوله:** فَعَلَى جَنْبٍ:

د مونځ په ادا کولو کښې د مونځگذار غلور حالتونه: -

- ① اول خوبه سړې په ولاړه مونځ کوی ځکه چې په فرض مونځ کښې قیام فرض دې.
- ② که یوسړې په ولاړه باندې فرض مونځ نه شی ادا کولې نو په ناسته مونځ کولې شی
- ③ که په ناسته هم ورته گران وی نو په ملاسته مونځ کولې شی.
- ④ فقهائو لیکلی دی چه که په سر سره بیمار اشاره نه شی کولې نو بیا دې مونځ وروستو کړی الله تعالی کریم ذات دې معاف به نی کړی. د سترگو په اشاره سره مونځ نه کيږي.

په ملاسته د مونځ کولو په کیفیت کښې مذهب: -

- ① شوافع حضرات فرماني چه بیمار دې په اړخ سملي مخ دې قبلې طرف ته کړي او په

(۱) اخرجہ البخاری کتاب الجمعة/باب إذا لم یطق قاعدا صلی علی جنب (رقم-۱۱۱۷) والترمذی کتاب الصلاة عن رسول الله صلی الله علیه وسلم/باب ما جاء أن صلاة القاعد علی النصف من صلاة القائم (رقم-۳۲۷) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء فی صلاة المريض (رقم-۱۲۲۳)

اشاره دي مونخ او كړي.

② د احنافو په نيز د سملاستو طريقه داده چه بيمار دي نيغ سملی خپې دي قبلې طرف ته خوري كړي او د اوږو لاندې دي تكيه كيږي د قبلې طرف ته دي په اشاره سره مونخ او كړي. د اول فريق دليل:- زير بحث حديث د دوی مستدل دي خكه چې په دي كښې د آرخ لفظ راغلي دي.

د دويم فريق اول دليل:-

① د دوی مستدل د دارقطنی روايت دي. په كوم كښې چه د نيغ سملاستو ثبوت ملاويږي.

د دويم فريق دويم دليل:-

② عقلی دليل دا دي چه نيغ سملاستو سره مخامخ قبله وي خكه چه قبله د آسمان پورې وي او په آرخ باندې سملاستو سره چه كومه اشاره كيږي هغه د قبلې په خاني د خپلو خپو طرف ته وي.

د اول فريق د دليل دوه جوايوونه:-

① كيږي شي چه دلته څه بل څه مجبوري وي

② د جواز د بيان دپاره وي.

[۱۲۴۹] د قاعد د مونخ د قائم د مونخ په نيمه ثواب

۳۲۹- (۹۱) (۱) وَعَنْهُ، أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ صَلَاةِ الرَّجُلِ قَاعِدًا ① قَالَ: "إِنْ صَلَّى قَائِمًا قَبَّوْهُ ② أَلْفُ ③ وَمَنْ صَلَّى قَاعِدًا ④ فَلَهُ يَصْفُ ⑤ أَجْرُ الْقَائِمِ ⑥ وَمَنْ صَلَّى نَائِمًا ⑦ فَلَهُ يَصْفُ ⑧ أَجْرُ الْقَاعِدِ ⑨". رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه ① د عمران ابن حصين رحمته الله په باره كې روايت دي چې هغه د حضور صلوات الله عليه څخه د هغه سړي په باره كې پوښتنه وكړه چې (په ولاړه د طاقت لرلو باوجود، نفل مونخ په ناسته كوي ② حضور صلوات الله عليه ورته وفرمايل بهتره خو دا ده چې په ولاړه مونخ وكړي ③ ليكن كوم سړي چې (نفل، مونخ (بغير د عذر) څخه په ناسته كوي نو هغه ته په ولاړه د لمانځه كونكي په نسبت نيم ثواب حاصليري ④ او څوك چې په ملاسته مونخ كوي هغه ته د ناستي كوونكي په نسبت نيم ثواب حاصليري. (بخاري)

حل المسأله:- ① القايو: ولاړ، يعنى په ولاړه باندې مونخ كونكي. ② القاعيد: ناست، يعنى په ناسته باندې مونخ كونكي.

تسهيلات:-

(۱) اخرجه البخاري كتاب الجمعة/باب صلاة القاعد بالايماء (رقم-۱۱۱۶) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء أن صلاة القاعد على النصف من صلاة القائم (رقم-۳۷۱)

قوله: فَلَهُ نِصْفُ أَجْرِ الْقَاصِي:

د ناستې او ملاستې په مونغ کښې د اجر کمیدل: - یعنی که یو سړی په ولاړه باندې مونغ او کړی نو هغه افضل او اعلى دې. لیکن که یو سړی بیمار دې او هغه د اودريدو په ځانې په ناسته مونغ او کړو نو هغه ته به د ولاړ سړی په مقابله کښې نیم ثواب ملاوېږي او که هغه په ملاسته باندې مونغ او کړو نو هغه ته به د کیناستونکي په مقابله کښې نیم ثواب ملاوېږي.

مشهور اشکال: - دلته یو مشهور اعتراض دې هغه داسې که مونغ گذار سړی فرض مونغ کونکې اومنلې شی نو هغه له د بیمارني د عذر د وجې نه د کیناستو په حالت کښې پوره ثواب ملاوېږي ځکه چه قیام د هغه نه ساقط شوي دې. دلته ده ته نیم ثواب ولې ورکولې کیږي؟ او که چرې دا سړی صحت مند اومنلې شی نو په ناسته د هغه مونغ جائز نه دې نو څه چه لا هغه ته به نیم ثواب ملاوېږي؟

او که چرې مونغ کونکې دا سړی صحت مند متنفل اومنلې شی نو د حدیث د شروع حصه خو به صحیح شی لیکن ددې آخری حصه به معارض جوړه شی ځکه چه د متنفل مونغ خو په ناسته جائز دې لیکن د سلاستو په حالت کښې د حسن بصری رضی الله عنه نه بغیر د چا په نیز جائز نه دې او دلته دې سلاستونکي سړی ته نیم ثواب ورکولې شی او د فقهاء کرامو په نیز د هغه مونغ جائز نه دې؟

د اشکال جواب: - شارحین حدیث ددې اعتراض مختلف جوابونه ورکوي لیکن د ټولو نه ښه او آسان جواب هغه دې کوم چه علامه خطابی رحمته الله علیه او ابن حجر رحمته الله علیه فرماني. کوم چه حضرت شاه انور شاه کشمیری رحمته الله علیه ډیر خوښ کړې دې. هغه حضرات فرماني چه ددې حدیث مصداق داسې مفترض اومعذور سړی دې چاته چه شریعت په ناسته یا ملاسته د مونغ کولو اجازت ورکړې دې. لیکن هغه محنت او مشقت زغملو سره په ولاړه مونغ کوی نو هغه د خپل مونغ په اعتبار سره به د اعلى ثواب مستحق وی لیکن که هم دغه سړی په ناسته مونغ او کړی نو هغه ته به د خپل قیام والا مونغ په اعتبار نیم ثواب ملاوېږي سره ددې چه د نورو خلقو په اعتبار سره به هغه ته پوره ثواب ملاوېږي ځکه چه هغه معذور دې او که چرې هم دغه سړی دومره معذوره وی چه شریعت هغه ته په سلاستو سره د مونغ کولو اجازت ورکړې دې مگر هغه محنت او مشقت زغملو سره په ناسته مونغ کوی نو هغه ته به اعلى او ښه ثواب ملاوېږي. لیکن که هغه په ملاسته مونغ او کړی نو هغه ته به د ناستې د حالت د مونغ نیم ثواب ملاوېږي سره ددې چه د نورو خلقو په اعتبار سره به هغه ته پوره ثواب ملاوېږي.

د زیو بحث حدیث مصداق: - زیر بحث حدیث د حضرت عمران بن حصین رضی الله عنه معامله د سختې مجبورني او بیمارني وه او هغه د فرض باره کښې تپوس کولو. لهذا دا حدیث ددې

قسم مفترض باره کنبې دی دمتنفل باره کنبې نه دي. البته د سملاستو د صورت نه علاوه احناف او جمهورو فقهاء متنفل باره کنبې هم دغه شان فتوی ورکوي. لکه څنگه چې حدیث کنبې دی چه نیم ثواب به ملاویری.

الفصل الثاني

[۱۲۵۰] آخر خوب راتلو پورې د الله په ذکر کنبې مشغول اوسیدل

۱۲۵۰- (۱۰۱) عَنْ أَبِي أَمَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۱] «مَنْ أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ طَاهِرًا، [۲] وَذَكَرَ اللَّهَ حَتَّى يَذُكَّهُ النَّعَاسُ، [۳] لَمْ يَقْلَبْ سَاعَةً مِنْ اللَّيْلِ يَسْأَلُ اللَّهَ فِيهَا خَيْرًا مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، [۴] إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ» [۵]. [۶] ذِكْرُ النَّوَوِيِّ فِي «كِتَابِ الْأَذْكَارِ» بِرِوَايَةِ ابْنِ السَّنِيِّ.

توجهه [۱]: ابو امامه رضي الله عنه فرمايي چې ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه اوریدلي دي [۲] چې کوم سړي (د اوداسه يا د تيمم په ذریعه د نجاستونو څخه يا دا چې د گناهونو څخه) پاکيدو سره په خپله بستره پریوځي [۳] او د خوب راتلو پورې په ژبه يا په زړه سره، په ذکر الله کې مشغول وي [۴] نو هغه چې د شپې کله هم په دې حال کې اړخ بدل کړي چې د الله جل شانہ څخه د دنیا او آخرت د څه خیر سوال وکړي [۵] نو الله تعالی ج هغه خیر ضرور ورکوي [۶] دا حدیث نووي رحمته الله علیه په کتاب الاذکار کې د ابن السني په روایت نقل کړي دي.

هل اللغات: ① أَوَى: أُنِيَ: أَتَاهُ: چه راشی (خپلي بسترې يا د خملاستلو ځای ته). ② فِرَاشِهِ: بستره، ③ النَّعَاسُ: د خوب جوتې، پرکالی، ④ لَمْ يَقْلَبْ: أُنِيَ: لَمْ يَتَوَدَّدْ: په بستره باندې اړخ بدلول اوریدل راوړیدل مراد دی.

تسهيلات:-

په اودس کنبې د اوده کيدو فضيلت:- مطلب دادې چې یوسړې د شپې په اودس کنبې اوده کيږي او هغه د شپې په يوه حصه کنبې بيدارشی يا اړخ بدلولی اود الله تعالی نه څه دعا غواړی نو الله تعالی د هغه سوال قبلوی که هغه سوال د دنیا سره متعلق وی او که د آخرت سره متعلق وی.

[۱۲۵۱] د دوه قسمه خلقو څخه د الله تعالی خوشحال کيدل

۱۲۵۱- (۱۱۱) وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] «عَجِبَ رَجُلًا مِنْ رَجُلَيْنِ [۲] رَجُلٌ تَارَعَ عَيْنَيْهِ وَطَافَ بِهِ مِنْ بَيْنِ حَيْوَةٍ وَأَهْلِهِ إِلَى صَلَاتِهِ، [۳] فَيَقُولُ اللَّهُ لِبَلَاكَيْهِ: انْظُرْ إِلَى عَيْنَيْ [۴] التَّارَعِ فِرَاشِهِ وَطَافَ بِهِ مِنْ بَيْنِ حَيْوَةٍ وَأَهْلِهِ إِلَى صَلَاتِهِ، [۵] رَغْبَةً فِي عَيْنَيْ [۶] يَوْشَقَ مَا عَيْنِي،

(۱) اخرجه ابن السني في اليوم وليلة رقم الحديث ۷۲۲

(۲) اخرجه احمد في المسند ۱۶/ والبيهقي في شرح السنة رقم الحديث ۹۳۰

تو چمه: ۱) عبدالله ابن مسعود رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ۱) زموږ پرې دوو سړو څخه ډير خوشحاليږي ۲) ۱) يو خو هغه سړي چې د شپې د خپلې نرمې بستري او لحاف څخه او د خپلې محبوبې او ښځې څخه (د تهجد) لمانځه د پاره پاڅي ۴) نو الله تعالى ﷻ خپلو ملائكو ته فرمايي چې زما د بنده طرف ته وگورئ ۵) چې خپل فرش او نرمه بستره او خپله محبوبه او ښځه پرېښودلو سره خپل لمانځه كولو د پاره پاڅيدو ۶) زما سره د څيزونو (يعني د جنت او ثواب) د شوق په وجه ۷) او زما سره د څيزونو (يعني د دوزخ او عذاب) د ويرې په وجه.

۱) وَرَجُلٌ غَرَّاقِي سَبِيلَ اللَّهِ فَأَنْهَزَ مَمَّةً أَصْحَابَهُ ۲) فَتَلِمَ مَا عَلَيْهِ فِي الْأَنْهَارِ وَمَالَهُ فِي الرُّجُوعِ ۳) فَرَجَعَ حَتَّى هَرِقَ دَمُهُ ۴) فَيَقُولُ اللَّهُ لِمَلَايِكَتِهِ: انْظُرُوا إِلَى عَبْدِي رَجَعَ رَغْبَةً فِيمَا عِنْدِي ۵) وَشَقَاقًا مِمَّا عِنْدِي ۶) حَتَّى هَرِقَ دَمُهُ ۷) "رَوَاهُ فِي "شَرِّحِ السُّنَّةِ".

تو چمه: ۱) ۲) او دويم هغه سړي چې هغه د الله ﷻ په لار كې جهاد وكړي او (بغير د څه شديد عذر) د خپلو ملگرو سره (ميدان جنگ پرېښودلو سره) وټنښتيدو ۲) خو كله چې هغه ته (بلا عذر د جهاد د ميدان څخه) د ټنښتيدو سزا او بيا جهاد ته د واپس كيدو ثواب ورياد شو ۳) نو (د جنگ ميدان ته) واپس راغې او (د الله ﷻ د دښمنانو سره) دومره وجنگيدو چې د شهادت جام يې نوش كړ ۴) نو الله تعالى ﷻ خپلو ملائكو ته فرمايي چې زما د دې بنده طرف ته (د تعجب په نظر) وگورئ چې زما سره د څيزونو (يعني د جنت او ثواب) په شوق كې واپس راغې ۵) او زما سره د څيزونو (يعني د دوزخ او عذاب) د خوف څخه (ميدان جنگ ته) واپس راغې ۶) (او د الله ﷻ په لار كې) دومره (وجنگيدو) چې خپل سر يې هم ورکړو. (شرح السنة)

هل اللغات: ۱) تَارَ: أَي: قَامَ يَهْتَدِي: په خوشحالي او تسلي سره پاڅی، ۲) وَطَأَهُ: أَي: فَرَّاسَهُ اللَّيْنِ: د خپلې نرمې بستري نه، ۳) لَحَافِهِ: أَي: ثَوْبَهُ الَّذِي فَوْقَهُ: د خپلې گرمې برستنې نه، ۴) حَتَّى: أَي: حَتَّى: د خپلې محبوبې ښځې نه، ۵) رَغْبَةً: أَي: مِلًّا: دمحبت او شوق په وجه (كوم چه دده دالله تعالى سره دي. ۶) شَقَاقًا: أَي: خَوْفًا: ويره (كومه چه ددې بنده په زړه كښي ده د خپل الله نه). ۷) غَرَّاقِي: أَي: حَارَاتِي: جنگ يعنې جهاد او كړې (دالله ددښمنانو سره)، ۸) كَانَتْ مَمَّةً: أَي: غُلَيْبًا وَهَرَبًا: مغلوبه شواو او تختيدو (بغير د عذر نه). ۹) هَرِقَ: أَي: صَبَّ: تونې كړې شوه (ويښه دده يعنې قتل كړې شو).

تسهيلات:-

دالله تعالى په دوه قسمه غلټو ياندي لغر كول:- ددې حديث خلاصه او مطلب دادې چه الله تعالى ددوو كسانونه ډير زيات خوشحاليږي او الله تعالى ته دا خلق په عجيبه توگه باندې خوښيږي

۱) هغه تهجد گزار سړي دي چه د شپې د خپلې نرمې گرمې بستري نه توب كړي پاسي او

محبوب بال بچ پریردی مونخ کول شروع کری. الله تعالی فریستوته فرمائی گورنی تاسو ونیلی وو چه انسان ولی پیدا کولې شی نن دې څنگه زما د خوشحالنې او جنت په طلب کنبې اود دوزخ د ویرې نه پاسی.

⑦ هغه غازی او مجاهد دې چه خپلو ملگرو سره نې جهاد او کړوښه او جنگیدو مگر ماتې او خور له ټول ملگری او تختیدل مگر دې سړی د څه مندې وهلو نه پس بیا میدان ته راغلو هغه ته احساس اوشو چه په تیخته کنبې څومره گناه ده او په کلک اودریدو کنبې او جنگیدو کنبې څومره ثواب دې چه دا سړې واپس شو نوشهید شو. الله تعالی فریستوته فرمائی گورنی زما بنده زما د خوشحالنې او جنت په طلب کنبې اود دوزخ د ویرې نه څنگه قربانی ورکړه (تاسو ونیلی وو چه انسان مه پیدا کړه).

الفصل الثالث

[۱۲۵۲] د نبی علیه السلام په ناسته مونخ کول

۱۲۵۲- (۱) [۱۲] عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: [۲] «حَدَّثْتُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [۳] "صَلَاةُ الرَّجُلِ قَاعِدًا يَصِفُ الصَّلَاةَ" [۴] قَالَ: فَأَتَيْتُهُ فَوَجَدْتُهُ يَصَلِّي جَالِسًا [۵] فَوَضَعْتُ يَدَيَّ عَلَى رَأْسِهِ [۶] فَقَالَ: "مَا لَكَ يَا عَبْدَ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو؟" [۷] قُلْتُ: حَدَّثْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَّكَ قُلْتَ: [۸] "صَلَاةُ الرَّجُلِ قَاعِدًا عَلَى نَصْفِ الصَّلَاةِ." وَأَنْتَ تُصَلِّي قَاعِدًا [۹] قَالَ: "أَجَل، وَلَكِنَّكَ لَسْتَ كَأَحَدٍ مِنْكُمْ" [۱۰]. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① عبد الله بن عمرو رضي الله عنهما چې ماته دا حدیث بیان شو چې حضور ﷺ وفرمایل ② چې (بغیر د څه عذر څخه) په ناسته د (نفل) مونخ کونکي مونخ په ولاړه د لمانځه کونکي په مقابله کنبې نیم وي ③ عبد الله فرمایي چې زه (یو ورځ) د حضور ﷺ په خدمت کنبې حاضر شوم (اتفاقاً) حضور ﷺ هغه وخت په ناسته مونخ کولو ④ (کوم وخت چې د لمانځه څخه فارغ شو) نو ما د حضور ﷺ په سر مبارک لاس کینودلو ⑤ نو حضور ﷺ وفرمایل چې عبد الله بن عمرو څه خبره ده ⑥ ما عرض وکړو چې یا رسول الله ﷺ ماته دا ونیل شوې دي چې تا ﷺ فرمایلي دي ⑦ چې په ناسته د لمانځه کونکي مونخ نیم وي او اوس ته ﷺ پخپله په ناسته مونخ کوي ⑧ حضور ﷺ وفرمایل هو دغسې ده (یعنې تا چې څه اوریدلي دي صحیح دي) لیکن زه خو ستاسو په شان نه یم (بلکه دا خو زما خصوصیت دي). (مسلم)

هله اللغات: ① فَوَجَدْتُهُ: ما بیا موندلو هغه (یعنی حضور ﷺ) ② فَوَضَعْتُ: نو ما کيخودلو (خپل لاس) ③ حَدَّثْتُ: أي: حَدَّثْتُ النَّاسَ: ماته بیان کړې شوی دی.

(۱) أخرجه البخاری کتاب الجمعة/باب إذا لم يطق قاعدا صلى على جنب (رقم-۱۱۱۷) ومسلم کتاب صلاة/باب جواز النافلة قائما وقاعدا، وفعل بعض الركعة قائما وبعضها قاعدا (رقم- ۶۲۰ - (۳۳۵) والنسائي کتاب قيام الليل وتطوع النهار/باب فضل صلاة القائم على صلاة القاعد (رقم-۱۶۵۹)

تسهيلات:-

نوله: قُضِيَتْ يَدِي عَلَى رَأْيِي:

د بل په سر باندې د لاس کينغودو فرضي، - د اهل عربو عادت دې چه د تعجب او محبت د وجې نه د بل په سر هغه وخت لاس ايردې کله چه دهغه نه د خير انيدو څه خبره اووښي. دهغوی په نيزدا يويې تکلفي او محبت وي کوم چه د ادب نه بالکل منافي نه دي.

د عبدالله بن عمرو د تعجب وجه، - حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما د رسول الله ﷺ سره هم داسې معامله او کړه دهغه حضور پاك ﷺ سره محبت هم وو او په صحابه گرامو کښې يې ځايه تکلف هم نه وو چونکه حضور پاك ﷺ ته په دې باندې تعجب پيدا شو چه حضور پاك ﷺ په ناسته باندې مونځ ادا کول ناقص گرځولې وو او په دې باندې ئې د نيم ثواب حکم لگولې وو نو بيا پخپله حضور پاك ﷺ په دغه ناقص عمل باندې څنگه عمل کوي.

نوله: وَلَكِنِّي لَسْتُ كَأَحَدٍ مِنْكُمْ:

په ناسته مونځ پوره ثواب ملاویدل خصوصيت نيوې: - يعنی زه ستاسو په شان نه يم ماته په هر حالت کښې پوره ثواب ملاوړې که په ناسته ئې او کړم که په ولاړه ئې او کړم. ددې حديث نه واضحه شوه چه دا تقسيم د نفل مونځ سره متعلق دي که بغير د عذر نه په ناسته او کړې شي نو نيم ثواب به ملاوړې.

[۱۲۵۲] په مانځه سره د سکون حاصلول

۳۵۳- (۱۱۳) عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «قَالَ رَجُلٌ مِنْ خُرَاعَةَ: لَيْتَنِي صَلَّيْتُ قَاسِرَتُحْتُ، فَكَأَنَّهُمْ عَابُوا ذَلِكَ عَلَيْهِ» فَقَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: "أَقْبِرِ الصَّلَاةَ يَا بِلَالُ، أَوْ حَتَّى يَمُوتَ". رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: ۱) سالم بن ابی الجعد فرمايي چې (يوه ورځ) د قبيله خزاعه يوسړي اوويل آرمان چې ما مونځ کړي وي او آرام مي موندلي وي ۲) خلقو د هغه دا خبره بده وگڼله ۳) نو هغه اوويل چې ما د رسول الله ﷺ څخه اوریدلي دي چې وي فرمايل (حضرت بلال رضي الله عنه ته چې اي بلاله رضي الله عنه) د لمانځه د پاره تکبير اووايه چې مونږ د هغې په ذريعه راحت حاصل کړو. (ابوداؤد)

هل اللغات: ① قَاسِرَتُحْتُ: آرام او راحت مي حاصل کړې وي (په عبادت او دعا سره). ② عَابُوا: عيب ئې اوگنړلو، بده ئې اوگنړله (د راحت حاصلولو دا خبره). ③ أَرَحْنَا: چه مونږ راحت حاصل کړو (يعنی چه زړه مو په عبادت کښې مشغوله وي نو خوشحاله به وي).

تسهيلات :-

نوله: لِيُنْتَهِيَ صَلَاتُكَ فَاَسْتَرْحُتْ:

۵ حديث پس منظر :- مطلب دا چه يو خزاى سړې چه پخپله هم صحابى دې د صحابه كرامو په وړاندې او ونييل چه افسوس ما مونځ كولې او راحت مې حاصلولې. صحابه كرامو تابعينو او حاضرينو د دغه سړى دا خبره ناخوښه كړه ځكه چه د دې مفهوم دا هم اخستې شو چه مونځ يو بوج دې او يوه لويه ذمه وارى ده زه ئى زر زر كوم چه ماته د دې نه راحت ملاؤشى. دا سړې پوهه شو چه دې خلقو د دغه مفهوم غلط مطلب واخستو نو هغه د حضور پاك ﷺ فرمان د سند او دليل په توگه باندې پيش كړو حضور پاك ﷺ حضرت بلال رضی الله عنه ته او فرمائيل اې بلال د اقامت صلوۀ د پاره تكبير او وايه مونږ ته په دې باندې راحت راؤرسوه.

د استراحت په مفهوم كښې دوه احتمالات :-

① مونځ كوو د دې مانځه په ذريعه حاصلېږي الله تعالى سره د خبرو كولو او مناجات شرف حاصلېږي او اطمينان او سكون حاصلېږي د دې نه بغير غم او پرېشاني وى. د دې معنى په اعتبار سره حضور اكرم حضرت بلال ته او فرمائيل چه تكبير اولوله "ارحائبها" يعنى د مونځ په ذريعه مونږ ته راحت راؤرسوه. د دغه صحابى خزاى سړى مطلب هم دغه وه په دې وجه هغه د حضور پاك ﷺ د كلام نه استدلال كړې دې. د حضور پاك ﷺ د دويم حديث نه داسې تصريح هم ده فرمائى "وجعلت قرعة عنى فى الصلوة" زما د سترگو يخوالې په مونځ كښې كيخودې شوې دې.

② مونځ يو ذمه وارى او بوج دې كله چه مونږ ادا كړو نو د سرنه به مو بوج او ذمه وارى كوزه شى. په دې مفهوم كښې بې ادبى او د مانځه نه د بې تعلق كيدو شك دې هم په دې وجه حاضرينو د دغه سړى دا وينا ناخوښه كړه. نن صبا هم څه لاپرواه خلق په ناخيالى كښې دا قسم خبرې د مانځه متعلق كوى.

[۵۱/۳۵] بَابُ الْوُتْرِ

دوتر مونخ بیان

خلاصة الباب :-

فيه تسعة وثلاثون حديثاً مشتملة على عشر مسائل:

- ① عدد ركعات الوتر: ۱، ۲، ۱۲، ۲۰، ۲۵، ۲۸، ۳، ۱۱، ۲۴.
- ② استحباب اداء الوتر في آخر الليل: ۲، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰.
- ③ أداء صلاة الوتر في أول الليل: ۷، ۸، ۹، ۱۰.
- ④ أداء صلاة الوتر في وسط الليل: ۸.
- ⑤ التأكيد في الإتيان: ۱۳، ۱۴، ۲۱، ۲۳.
- ⑥ قضاء صلاة الوتر: ۱۵، ۲۲.
- ⑦ القراءة المسنونة في صلاة الوتر: ۱۶، ۲۴.
- ⑧ قنوت الوتر: ۱۷.
- ⑨ الذكر المسنون بعد الوتر: ۱۸، ۱۹.
- ⑩ صلوة الشفع بعد الوتر: ۲۶، ۲۷، ۲۸، ۲۹، ۳۰.

دوتر لغوی معنی :- وتریت و ترابا الفتح والکسر، جفت د طاق کولوپه معنی کنبې دې دغه شان د باب افعال نه ایتار یوخیژد طاق جوړولوپه معنی کنبې دې.

دوتر اصطلاحی تعریف :- وترهغه خاص مونخ ته ونیلې شی چه د ماسخوتن د مانخنه پس کولې شی په دې باب کنبې هم د دغه وتر بیان دې او هم ددې متعلق احادیث دی. **په تهجد او مطلق صلاة الليل باندې دوترو اطلاق :-** هسې د وتر اطلاق د تهجد په مونخ باندې هم کیږي او مطلق صلاة الليل باندې هم ددې اطلاق کیږي مگر دلته هم دهغه معروف اصطلاحی وتریان دې کوم چه وتر الليل یعنی د شپې د وتر په نوم سره مشهور دی.

الفصل الأول

[۱۲۵۴] د شپې دوه دوه رکعتہ

۳۵۳- (۱۱) عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] «صَلَاةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى [۲] فَإِذَا غَشِيَ أَحَدُكُمُ الصُّبْحَ صَلَّى رُكْعَةً وَاحِدَةً [۳] تَوْبَرُّكُهُ مَا قَدْ صَلَّى [۴]». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

(۱) اخرجه البخاری کتاب الوتر/باب ما جاء فی الوتر (رقم- ۹۹) وسلم کتاب صلاة/باب صلاة الليل مثنى مثنى. والوتر ركعة من آخر الليل (رقم- ۱۴۵ - ۷۴۹) والترمذي کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء أن صلاة الليل مثنى مثنى (رقم- ۴۳۷) ومالك في الموطأ کتاب صلاة الليل. باب الأمر بالوتر (رقم- ۱۳)

توجه: ۱) ابن عمر رضي الله عنهما راوي دي چې نبي كريم صلي الله عليه وسلم وفرمايل ۲) د شپي مونځ دوه دوه رکعاته دي ۳) او هر کله چې د چا سره د سحر کيدو ويره شي نو يو رکعت دي وکړي ۴) دا (يو رکعت) به مخکې کړل شوي مونځ طاق کړي، بخاري مسلم.

هل اللغات: ۱) مَنَى مَنَى: دوه دوه رکعت، ۲) غَسَرَ: أَيْ: غَافَ: ويریږي (چه صبا راختونکې دې). ۳) تَوَيَّرَ: طَاقَ به کړی، ناکتې او بې جوړې به کړی.

تسهيلات:-

قوله: تَوَيَّرَهُ مَا قَدْ صَلَّى:

د وټرو په حکم کښې مذاهب:-

۱) امام مالک رضي الله عنه امام شافعي رضي الله عنه امام احمد بن حنبل رضي الله عنه او صاحبين فرماني چه وتر سنت دی واجب نه دی.

۲) امام ابوحنيفه رضي الله عنه فرماني چې وتر واجب دی او د فرض او سنت په مينځ کښې يوه درجه ده کوم ته چه واجب وائی چه عملاً د فرضو په شان دی او اعتقاداً واجب دی.

داول فريق اول دليل:-

۱) د حضرت علي رضي الله عنه فرمان د دوی مستدل دې. دهغوی نه چا د وتر د حيثيت باره کښې تپوس او کړو نو هغوی په جواب کښې او فرمايل "الوتر ليس بحتم كصلوتكم المكتوبة ولكن سن رسول الله صلى الله عليه وسلم" (رواه الترمذي: ۱/۱۰۳)

داول فريق د دليل جواب:- مونږ هم وايو وتر فرض نه دی او د دې روايت مطلب هم دغه دې چه وتر فرض نه دی بلکه واجب دی. "حتم" لفظ د فرض د پاره استعمالیږي.

داول فريق دويم دليل:-

۲) د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما روايت د دوی مستدل دې کوم چه د دې باب حديث نمبر ۲۳ دې د کوم الفاظ چه دادی: «عن مالك بلغه ان رجلا سأل ابن عمر عن الوتر واجب هو فقال عبدالله قد اوتر رسول الله صلى الله عليه وسلم اوتر المسلمون» دلته بار بار د سوال په جواب کښې حضرت ابن عمر رضي الله عنه د واجب لفظ نه دې استعمال کړي.

داول فريق د دويم دليل جواب:- د انصاف تقاضا خوداده چه دا روايت د جمهورو دليل نشی جوړيدې ځکه چه سائل بار بار سوال کړې دې چه آیا وتر فرض دی يا واجب دی؟ په جواب کښې حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه د سنت لفظ ونيلو سره جواب ورکړې دې نه ئی فرض ونيلی دی نه ئی واجب ونيلی دی هغه د سنت د اطلاق نه د بې کيدو کوشش کوی او د فرضو اطلاق هم نه کوی او دغه وخته پورې چونکه د واجب درجه نه وه ظاهره شوي او هغه وخت څه دليل ظنی الثبوت قطعی الدلالة يا قطعی الثبوت ظنی الدلالة نه وو نو د واجب درجه نه وه دا درجه روستو ظاهره شوي ده.

داول فريق دريم دليل :-

⑤ د حضرت طحله بن عبيد الله رضي الله عنه حديث هم د دوی مستدل دې په کوم کښې چه يو اعرابی د حضور پاك صلی الله علیه و آله نه د پنځو مونځونو نه علاوه د بل مونځ تپوس او کړو چه هل علي غيرهن؟ د دې په جواب کښې رسول الله صلی الله علیه و آله او فرمائيل «لا الا ان تطوع» (رواه مسلم) دې نه معلومه شوه چه د پنځو فرضو مونځونو نه علاوه مونځ ضروري او واجب نه دې بلکه ټول تطوع او نفل دی.

داول فريق د دريم دليل جواب :- د اعرابی دا واقعه د شروع ده کوم وخت چه د وترو حکم نه وور اغلې په دې کښې خود اختر و نو د مونځونو ذکر هم نشته دې حال که جمهور د عيدين وجوب مني. باقي د هغوی دا استدلال چه د وتر د وخت نشته، اذان او اقامت نشته نو د دې جواب دادې چه د ماسخوتن وخت د وترو وخت دې او وتر د ماسخوتن د مونځ تابع دی لهدا د جدا اذان او اقامت هم ضرورت نشته دې اودا هم څه ضروري نه دی چه دکوم مونځ داره اذان او اقامت نه وی هغه به سنت وی. د اختر و نو دپاره چرته اذان او اقامت وی؟ حال که هغه واجب دی.

⑥ عقلی دليل هم د دوی مستدل دې او ثابت کړي ده چه يو څو علامات داسې دی دکوم نه چه معلومېږي چه وتر سنت دی واجب نه دی مثلاً د دې دپاره څه مستقل وخت نشته دې بلکه د ماسخوتن تابع دی. دويم علامت دا چه د دې دپاره څه اذان او اقامت نشته دې. دريم علامت دا چه د دې دپاره څه جمع نشته او په رمضان کښې د تراويح متابعت کښې جمع کيږي گنی نه کيږي. دا ټول علامات په دې باندې دلالت کوي چه وتر واجب نه دی بلکه سنت دی.

دويم فريق دلائل :-

① د دې باب د حضرت ابویوب رضي الله عنه حديث نمبر ۱۲ د دوی مستدل دې دکوم الفاظ چه دا دی: «الوتر حق علی کل مسلم» (ابوداؤد)

② د حضرت بريد رضي الله عنه حديث ددوی مستدل دې چه د دې باب حديث نمبر ۲۱ دې دکوم الفاظ چه دادی. حضور پاك صلی الله علیه و آله درې ځل او فرمائيل «الوتر حق لمن لم یوتر فليس منا» (رواه ابوداؤد) دلته حق په معنی واجب دي او فليس منا وعيد د سخت وجوب دليل دي.

③ د دې باب حديث نمبر ۱۳ د دوی مستدل دې په کوم کښې چه «فاوتروا اهل القرآن» الفاظ دی په کوم کښې چه دامر صيغه ده چه د وجوب دليل دي.

④ د حضرت خارجه بن حذافه رضي الله عنه حديث نمبر ۱۴ د دوی مستدل دې دکوم يو څو الفاظ چه دادی: «قال خرج علينا رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال ان الله امركم بصلاة هي خير لكم من حمر النعمان» (ترمذي، ابوداؤد)

طریقه استدلال: - د وُترو د واجب کیدو دپاره ددې حدیث نه د استدلال طرز داسې دی چه دلته «امدکم» الفاظو مطلب دادې چه الله تعالی تاسو ته یو زیاتی مونځ درکړې دی ستاسو نور امداد نسی کړې دی. د مزید او مزید علیه قاعده دا وی چه د مزید دپاره ضروری دی چه د مزید علیه انصرام او انقطاع او اختتام اوشی ترکومې پورې چه مزید علیه محدود او متعین نه وی او هغه انتها ته نه وی رسیدلې. په دې باندې د مزید زیاتی کیدو تصور نه شی کیدې. اوس دا کتل دی چه که چرې مزید علیه دلته سنن او نوافل واخستلې شی نو دا به صحیح نه وی ځکه چه د نوافل دپاره څه حد نشته دې چه په دې باندې د نوافل انقطاع راشی او و تر په هغې باندې ورزیات کړې شی. معلومه شوه چه د امدکم لفظ پخپله ښائی چه مزید علیه سنن او نوافل نه دی بلکه فرائض دی او په فرائضو باندې الله تعالی یو مزید مونځ ورکړو کوم چه واجب دې او هم دغه و تر دی. بل په په دې روایت کښې څنگه چه اهتمام او تاکید سره ددې مونځ نسبت د الله تعالی طرف ته کړې شوې دې هغه هم د وجوب طرف ته اشاره ده.

⑤ ددې باب حدیث نمبر ۱۵ د دوی مستدل دې په کوم کښې چه «من أَمَرَ عَ وَتَرَهُ فَلْيَصِلْ إِذَا أَصْبَحَ» الفاظ دی دکوم نه چه معلومېږی که چرې و تر قضاء شی نو ددې واپس راگرځول ضروری دی داهم د وجوب دلیل دی.

⑥ امام مالک رحمته الله علیه او امام احمد بن حنبل رحمته الله علیهما د وُترو د پریخودونکي باره کښې فرمائی: «بِعَزِّ تَارِكِ الْوُتْرِ وَلَا تَقْبَلْ لَهُ شَهَادَةً أَبَدًا» فتوی هم ددې خبرې دلیل دی چه ددې حضراتو په نیز هم و تر واجب دی. مگر صرف په نوم کیخودو کښې فرق دې داحضرات د واجب په ځانی سنت نوم ایږدی او امام ابوحنیفه رحمته الله علیه واجب نوم ایږدی گنی په عملی توگه د ټولو موقف یو دې. **قوله: صَلَّى رَكْعَةً وَاحِدَةً:**

د وُترو درکعتونو تعداد: - د وُترو په مسئله کښې دیو لسوئی اختلاف ددې د رکعتونو تعداد دې چه آیا و تر یو رکعت دې یا درې دی یا پنځه دی یا څومره دی؟ په روایاتو کښې د څو قسمه اقوالو د وجې نه فقهاؤ کښې اختلاف شوې دې.

د وُترو درکعتونو په شمار کښې مذاهبات: -

① د امام مالک رحمته الله علیه په نیز د وُترو درې رکعت ده لیکن په دوو سلامونو سره دی اودا سلام د سجده سهو د سلام په شان قاطع صلوۀ نه دې.

② د امام احمد رحمته الله علیه په نیز حقیقه او اصلاً و تر یو رکعت دې لیکن دې نه مخکښې د دوو رکعتو شفعه لازم ده یعنی و تر به هله ادا کیږی چه دې نه مخکښې د دوو رکعتو شفعه وی، دې دپاره چه یو رکعت ددې دپاره مو تر جوړ شی.

③ د امام شافعی رحمته الله علیه په نیز و تر یو رکعت هم جائز دی کوم چه ادنی درجه ده اودرې هم

جائز دی کوم چه د افضل په درجه کښې دې او ۵، ۷، ۹، ۱۱، ۱۳ رکعت هه په یو سلام سره جائز دی.

⑦ د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز صلوٰه وتر چه یو مخصوص مونځ دې هغه درې رکعت دی. د دریو رکعتو نه وتر کم نه دی او نه زیات دی.

خلاصه دا چه د امام مالک رحمته الله علیه او امام احمد بن حنبل رحمته الله علیهما مسلك د مال په اعتبار سره په عملی توگه د احنافو د مسلك په شان دې. دا اختلاف څه واضحه اختلاف نه دې. اصل اختلاف د امام شافعی رحمته الله علیه سره پاتې شوي دې هم ددې بیان به کولې شی.

نوچ: دلته اصل اختلاف د امام شافعی او امام ابوحنیفه دې چې امام شافعی د یو رکعت وټرو قائل دې او امام ابوحنیفه د درې رکعتونو قائل دې. د دې وجې امام شافعی ته اول فریق او امام ابوحنیفه ته دویم فریق عنوان ورکوو.

د اول فریق اول دلیل:-

① د حضرت نافع رضی الله عنه روایت نمبر ۲۵ د دوی مستدل دې په کوم کښې چه "اوتر بواحدة" الفاظ راغلی دی.

د اول فریق د اول دلیل جواب:- د حضرت نافع په روایت کښې او دغه شان چرته چه د اوتر بواحدة لفظ راغلي دې نو اوتر د طاق جوړولو په معنی کښې دې چه شفعه سره یو رکعت ملاؤ کړو وترنی جوړ کړه د یو رکعت ذکر چرته هم نشته یعنی صلی بواحدة الفاظ نشته بلکه د اوتر بواحدة الفاظ دی.

د اول فریق دویم دلیل:-

② په دې باب کښې د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما روایت نمبر ۲۰ هم د دوی مستدل دې په هغې کښې د حضرت معاویه د یو رکعت وتر تذکره چه کله د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما په وړاندې او کړې شوه نو هغوی اوفرمانیل چه هغه صحابی رسول صلی الله علیه و آله وسلم هم دې او فقیه هم دې په دې وجه هغه د هغه په حال باندې پریږده.

د اول فریق د دویم دلیل جواب:- ددې روایت خو جواب ورکول ضروری نه دی پخپله حضرت ابن عباس رضی الله عنه د حضرت معاویه رضی الله عنه عمل ناقابل عمل ګرځولو سره د چپي چار نه خلق منع کړل او پخپله د دې معاشرې د خلقو د حضرت معاویه رضی الله عنه عمل ته د حیرانتیا په نظر سره کتل او سوال کول ددې خبرې دلیل دې چه هغه وخت د یو رکعت وتر تصور نه وو. هم دغه وجه ده چه حضرت حسن بصری رحمته الله علیه اوفرمانیل چه په دریو رکعتو وټرو باندې د صحابه کرامو اجماع شوې ده.

د اول فریق دریم دلیل:-

③ په دې باب کښې د حضرت ابویوب انصاری رضی الله عنه حدیث نمبر ۱۲ د دوی مستدل دې د

كوم الفاظ چي دا دي. «الوتر حق على كل مسلم، فمن أحب أن يوتر بخمس فليُفعل، ومن أحب أن يوتر بثلاث فليُفعل، ومن أحب أن يوتر بواحدة فليُفعل». رواه أبو داود، والنسائي وابن ماجه.

داول فريق مخلوم دليل :-

① په دې باب كښې د حضرت عبد الله بن ابى قيس رضي الله عنه روايت نمبر ۱۱ هم د دوى مستدل دي. د كوم الفاظ چي دا دي. عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَيْسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: «سَأَلْتُ عَائِشَةَ: بِكَمْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يُوتِرُ؟ قَالَتْ: كَانَ يُوتِرُ بِأَرْبَعٍ وَثَلَاثٍ، وَسِتٍّ وَثَلَاثٍ، وَخَمْسٍ وَثَلَاثٍ، وَخَمْسٍ وَثَلَاثٍ، وَلَمْ يَكُنْ يُوتِرُ بِأَقْصَى مِنْ سِتٍّ، وَلَا بِأَكْثَرٍ مِنْ ثَلَاثٍ عَشْرَةً». رواه أبو داود

داول فريق د دريم او مخلوم دليل جواب :- په كومو روايتونو كښې چه د ۵، ۷، ۹، ۱۱ او ۱۳ ركعتونو ذكر دې نولهسته وتر درې دى باقى د تهجد مونځ مراد دي. د وتر اطلاق د تهجد په مونځ هم كيږي توتر ماقصدلى د پورتنى تحقيق دپاره دليل دي.

د درې ركعت و ترو د لائينو دلائل :-

① د مشكوة شريف ص: ۱۰۶ باندې د حضرت عائشه رضي الله عنها حديث د دوى مستدل دي. د كوم الفاظ چه دادى: «وَعَنْهَا قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصِلُ مِنَ اللَّيْلِ ثَلَاثَ عَشْرَ رَكْعَةٍ مِنْهَا الْوُتْرُ وَرَكْعَتَا الْفَجْرِ» په دې كښې دوه ركعت د سحر دى اته ركعت د تهجد دى او درې ركعت و تر دى.

② په مشكوة ص ۱۱۳ باندې د حضرت على رضي الله عنه حديث نمبر ۲۴ هم د دوى مستدل دي د كوم الفاظ چه دادى: «وَعَنْ عَلَى قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يوتر بثلاث يقرأ فيهن بسم سور من الفصل يقرأ في كل ركعة بثلاث سور آخرهن قل هو الله احد» په دې حديث كښې بالكل تصريح موجود ده چه وتر درې ركعت دى او په هر ركعت كښې به حضور صلى الله عليه وسلم درې درې سورتونه وئيل په كوم كښې چه به نهه سورتونه مكمل كيدل.

③ د حضرت ابن عباس رضي الله عنه روايت هم د دوى مستدل دي د كوم الفاظ چه دادى: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يقرأ في الوتر بسم اسم ربك الأعلى وقل يا أيها الكافرون وقل هو الله احد» (ترمذى، نسائى)

④ د ابواب الوتر فصل ثانى عبد العزيز بن جريح رضي الله عنه حديث نمبر ۱۶ هم د دوى مستدل دي په كوم كښې چه د حضرت عائشه رضي الله عنها نه تپوس او كيږي شو چه حضور صلى الله عليه وسلم به كوم كوم سورتونه په و ترو كښې وئيل. حضرت عائشه رضي الله عنها د دوام طرف ته اشاره كولو سره او فرمائيل چه حضور صلى الله عليه وسلم به په اول ركعت كښې سورت اعلى وئيلو دويم ركعت كښې سورت كافرون او په دريم ركعت كښې سورت اخلاص او معوذتين وئيل. دا واضحه دليل دي چه وتر درې ركعت په يو سلام سره دى.

⑤ د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه نه دارقطنى كښې يو حديث نقل دي هغوى فرمائى:

«وتر الليل ثلاث كوتر النهار صلوة المغرب» دا روايت موقوف هم دي او مرفوع هم دي. كه چري موقوف وي نو موقوف هم ددي په شان په سمعي مسائلو كښي د مرفوع په حكم كښي وي.

① علامه ابن همام رحمته الله فتح القدير كښي د حاكم په حواله سره يو روايت نقل كړي دي دهغي الفاظ دا دي: «عن عائشة قالت كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يوتر ثلاث لا يسلم الا في اخرهن»

② امام محمد رحمته الله په موطاء كښي د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه دا اثر نقل كړي دي «ما اجزأت ركعة قط» طحاوي كښي د ابو خالد رحمته الله دا قول نقل كړي شوې دي هغوی فرماني چه ما د ابو العاليه رحمته الله نه د وټرو باره كښي تپوس او كړو نو هغوی او فرمانييل چه مونږ ته صحابه خودلي دي او پوهه كړي يو چه وتر د ما بنام د مونځ په شان دي يو د ورځي وتر دي او بل د شپي وتر دي.

③ حافظ ابن عبد البر رحمته الله تمهيد كښي په صحيح سند سره د حضرت ابو سعيد خدری رضي الله عنه مرفوع حديث داسي نقل كړي دي: «ان رسول الله صلى الله عليه وسلم غشي عن التبرء اوان يصل الرجل واحدة» (نصب الراية)

④ د مشكوة هم په دي صفحه ۱۰۶ باندي د حضرت ابن عباس رضي الله عنه روايت هم د دوی مستدل دي. په كوم كښي چه په واضحه توگه دا الفاظ راغلي دي: «ثما وتر بثلاث» اودا روايت د مسلم شريف دي.

⑤ احتيا: تقاضا: - احتياط هم په دي كښي دي چه دري ركعت او كړي شي ځكه چه يو ركعت په دريو كښي دي او دري په يو كښي دي. بل ټولو فقهاؤ دري ركعت و تر افضل گرځولي دي. نو هم په دغه اتفاق او افضل صورت باندي اتفاق كول پكار دي ځكه چه دا خبره په خپل ځاني باندي ثابته ده چه حضور پاك صلی الله علیه و آله د يو ركعت مونځ كولو نه منع فرمانيلي ده. غير مقلدينو له پكار دي چه هغوی د فقهاؤ د متفق فصيلي احترام كولو سره د يو ركعت وتر ضد پريږدي. لږ شان همت دي او كړي او وړاندي دي شي او دري ركعت و تر دي كړي.

[۱۲۵۵] د شپي په آخر كښي د وتر كولو فضيلت

۳۵۵- (۲۱) [۲۱] وَعَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «الْوُتْرُ رُكْعَةٌ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ». «رَوَاهُ مُسْلِمٌ»

ترجمه [۲] حضرت ابن عمر رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمايل [۲] د شپي په آخر كې وتر كول افضل دي او يو ركعت دي، مسلم.

تسهيلات: - قوله: الْوُتْرُ رُكْعَةٌ:

د يو ركعت وټروو كښي تاويل: - ددي مطلب هم دغه دي چه دوه ركعت اول اداشوی دي كله چه يو ركعت بل ملاؤ كړو نو دري ركعت و تر جوړ شو. د ظاهري الفاظونه يوځوانه ددي تاويل

ضرورت خُكه پيښ شو چه په دې سره په ټولو رواياتو كښې تطبيق پيدا شي. خُكه چه په رواياتو كښې د دريو وترو په واضع توگه ذكر راغلې دې بهر حال د وترو مستحب وخت د شپې آخري حصه ده.

[۱۲۵۶] د پنځه ركعتو وترو ثبوت

۳۵۱- (۳) [۱] وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: [۲] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رُكْعَةً [۳] يُؤْتِرُ مِنْ ذَلِكَ بِخَمْسٍ [۴] لَا يَجْلِسُ فِي شَيْءٍ إِلَّا فِي آخِرِهَا». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [۱] بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايې [۲] چې رسول الله ﷺ به د شپې (د تهجد په وخت) ديارلس ركعته كول [۳] چې په هغه كې په پنځو ركعاتو كې به يې وتر كول [۴] او په هغه كې سوا د آخري ركعت خُكه په هيڅ يو كې هم (د تشهد د پاره) به نه كيناستل، بخاري مسلم.

تسهيلات:-

نوله: يُؤْتِرُ مِنْ ذَلِكَ بِخَمْسٍ:

د شوافعو مستدل:- شوافع حضرات ددې نيغ په نيغه مطلب دا اخلي چه حضور ياك ﷺ به په آخره كښې پنځه ركعتو وتر كول. په هغې كښې به يو سلام او آخري قعده وه بس خبره ختمه، په دې روايت كښې نور ډير تاويلات دي. والله اعلم بحقيقة الحال.

حديث الباب مخه د احنافو جواب:- ددې جملې مطلب دانه دې چه حضور ياك ﷺ پنځه ركعتو وتر او كړل بلكه ددې مطلب دادي چه حضور ياك ﷺ ديارلس ركعتو په داسې انداز سره او كړل چه په هره شفعه باندې به تشهد وو بيا به سلام وو او بيا به حضور ياك ﷺ لږ شان آرام او استراحت فرمائيلو. ليكن آخري پنځه ركعتو په كوم كښې چه به وتر وو په هغې كښې د شفعه كولو نه پس به حضور ياك ﷺ استراحت نه فرمائيلو بلكه د سلام گرځولو نه پس به ئې بغير د توقف نه درې ركعتو وتر كول او په دغه ټولو پنځو ركعتو كښې به حضور ياك ﷺ استراحت نه فرمائيلو.

د حديث محمل:- البته د وترو نه پس به ئې دوه ركعتو په ناسته كول او بيا به ئې استراحت فرمائيلو. خلاصه دا چه په دې حديث كښې آخري شفعه كښې د تهجد او وترو نقشه اوخودلې شوه او بيا دې نه پس دوه نفل په ناسته كول او د استراحت كولو طرف ته اشاره كړې شوې ده. دا ددې روايت يو داسې مطلب دې كوم چه د احنافو د مسلك موافق دې خُكه چه د احنافو په نيز وتر پنځه ركعتو نه بلكه درې دي.

(۱) اخرجه البخاري باب: كيف كان صلاة النبي صلى الله عليه وسلم؟ ومكان النبي صلى الله عليه وسلم يصلي من الليل؟ (رقم- ۱۱۴۰) و مسلم كتاب صلاة/باب صلاة الليل، وعدد ركعات النبي صلى الله عليه وسلم في الليل، وأن الوتر ركعة، وأن الركعة صلاة صحيحة (رقم ۱۲۳ - ۷۳۷) وابوداود كتاب الصلاة/باب في صلاة الليل (رقم- ۱۳۳۸) والترمذي كتاب الوتر/باب ما جاء في الوتر بخمسين (رقم- ۴۵۹)

[۱۲۵۷] د نبي عليه السلام تهجد او وتر

۱۳۵۷- (۳) [۱] وَعَنْ سَعْدِ بْنِ هِشَامٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] الْعُلْتُكَ إِلَى عَائِشَةَ، فَقُلْتُ: [۳] يَا أَمْرَ الْمُؤْمِنِينَ أَتُبَيِّنُنِي عَنْ خُلُقِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. [۴] قَالَتْ: أَلَسْتَ تَقْرَأُ الْقُرْآنَ؟ قُلْتُ: بَلَى. [۵] قَالَتْ: فَإِنْ خُلِقَ نَبِيٌّ اللَّهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ الْقُرْآنَ. [۶] قُلْتُ: يَا أَمْرَ الْمُؤْمِنِينَ أَتُبَيِّنُنِي عَنْ وَثْرِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. [۷] فَقَالَتْ: كُنَّا نَعِدُّ لَهُ يَوْمًا وَطَهُورًا،

قوله: سعد بن هشام فرمايي [۲] چې زه د ام المؤمنين عائشه صديقه رضي الله عنها په خدمت کې حاضر شوم عرض مي وکړو [۴] چې اي د مؤمنانو مور ماته د حضور صلی الله علیه و آله د اخلاقو په باره کښې وښايه [۵] بي بي عائشي رضي الله عنها وفرمايل آيا تا قرآن نه دي ويلي ما عرض وکړو هو ويلي م دي [۶] وي فرمايل چې د حضور صلی الله علیه و آله خلق قرآن وو اي معنی په قرآن کريم کې چې خومره اخلاق کريمه او اوصاف حميده مذکور دي په حضور صلی الله علیه و آله کښې هغه ټول موجود وو لکه چې د حضور صلی الله علیه و آله اخلاقي ژوند د قرآن کريم عملي نمونه وه [۷] بيا ما عرض وکړو چې اي د مؤمنانو موري د حضور صلی الله علیه و آله د وتر په باره کې ماته وښايه (چې حضور صلی الله علیه و آله به وتر څه وخت او خومره رکعاته کول، [۷] بي بي عائشي رضي الله عنها وفرمايل ما به د مخکې څخه، د حضور صلی الله علیه و آله مسواک او اوداسه د پاره د اوبو انتظام کولو.

هل اللغات: ① انطلقت: أي: ذهبت: لازم، ② أتبيّنني: أي: أخبرني: خبر را کړه ماته، ③ خلق: أي: أخلاقه وشماليه: يعني اخلاق او صفات د رسول الله صلی الله علیه و آله ④ نعد: أي: نهي: مونږ به تبارول، ⑤ طهورة: أي: ماء وضوء: د اودس اوبه،

① قَبِعْنَهُ اللَّهُ مَا شَاءَ أَنْ يَبْعَثَهُ مِنَ اللَّيْلِ، ② فَيَسُوكُ، وَيَقُوضُ، وَيُصَلِّي سَمَ رَكَعَاتِ ③ لَا يَجْلِسُ فِيهَا إِلَّا فِي الثَّامِنَةِ، ④ فَيَذْكُرُ اللَّهَ، وَيَحْمَدُهُ، وَيَدْعُوهُ، ⑤ ثُمَّ يَنْهَضُ، وَلَا يُسَلِّمُ، ⑥ فَيُصَلِّي الثَّابِعَةَ، ثُمَّ يَقْعُدُ، ⑦ فَيَذْكُرُ اللَّهَ وَيَحْمَدُهُ وَيَدْعُوهُ، ⑧ ثُمَّ يُسَلِّمُ تَسْلِيمًا يَنْهَعُنَا، ⑨ ثُمَّ يُصَلِّي رَكَعَتَيْنِ بَعْدَ مَا يُسَلِّمُ وَهُوَ قَاعِدٌ، ⑩ فَيَلْكَ إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً يَأْتِي ⑪ فَلَمَّا أَسَنَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَخَذَ الدُّخْمَ،

قوله: او کله چې به الله تعالی صلی الله علیه و آله غوښتل حضور صلی الله علیه و آله به يي راپاڅول [۲] د بيداريدو څخه وروسته به يي اول مسواک کولو بيا به يي اودس کولو او نهه رکعاته مونځ به يي کولو [۳] او سوا د اتم رکعت څخه به بل يور رکعت کې به نه کيناستل [۴] اتم رکعت چې به يي وکړو نو (په تشهد کې به) کيناستل او د الله صلی الله علیه و آله ذکر به يي کولو او د هغه تعريف به يي بيانولو او دعا به يي غوښتله (يعني التحيات به يي ويله چې په هغې کې د الله صلی الله علیه و آله ذکر، حمد او دعا هر څه شته) [۵] بيا سلام گرځولو نه بغير د نهم رکعت کولو د پاره به ودريدلو [۶] بيا نهم رکعت پوره کولو سره (په تشهد کې به) کيناستل [۷] او د الله صلی الله علیه و آله ذکر به يي کولو د

هغه تعريف به يي بيانولو او د هغه څخه به يي دعا غوښتله (يعني التحيات ويلو نه پس چې کومه دعا کيږي هغه به يي کوله) [۱] بيا مونږ ته اورولو سره په اوچت آواز به يي سلام گرځولو [۲] بيا سلام گرځولو څخه وروسته په ناسته دوه رکعاته به يي کول، [۳] اي زما زويه دا ټول يولس رکعاته شو [۴] او کله چې د حضور ﷺ عمر مبارک زيات شو او (د بود اتوب په وجه) يي په بدن باندې غوښه راغله

هل اللغات:- ① قَبِنْتُهُ اللَّهُ: أي: بَوَيْطُهُ: رابيدار به کړو هغه لره الله تعالى ② يَنْقُضُ: أي: يَقْضِي: او دريدلو به، ③ أَسْرَ: أي: كَبَّرَ: عمر مبارک نې زيات شو، بودا شو. ④ أَخَذَ اللَّهُمَّ: په بدن نې غوښه راغله،

[۱] وَأَوْتَرْتُ سَبْعًا، وَصَلَّاهُ فِي الرَّكَعَتَيْنِ، مِثْلَ صَنِيعِهِ فِي الْأُولَى، قَبِلْتُ تَسْمِعًا بِأَيْتِي. [۲] وَكَانَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى صَلَاةَ أَحَبِّ أَنْ يُدَاوِمَ عَلَيْهَا، [۳] وَكَانَ إِذَا عَلَيْهِ نَوْمٌ أَوْ وَجَمَ عَنْ قِيَامِ اللَّيْلِ، [۴] صَلَّى مِنَ النَّهَارِ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً، [۵] وَلَا أَعْلَمُ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ الْقُرْآنَ كُلَّهُ فِي لَيْلَةٍ، [۶] وَلَا صَلَّى لَيْلَةً إِلَى الصُّبْحِ، [۷] وَلَا صَامَ شَهْرًا كَامِلًا غَيْرَ رَمَضَانَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] نو اوه رکعاته به يي دوترو سره کول او دوه رکعاته به يي د مخکې په شان يعنی په ناسته کول، [۲] اي زما زويه دا ټول نهه رکعاته شو [۳] او حضور ﷺ چې به کله يو مونځ کولو نو دا خبره به يي خوښوله چې هغه هميشه کوي [۴] او کله چې به ورته خوب زيات راغې يا څه تکليف به پيښ شو چې د هغې په وجه به حضور ﷺ ته په شپه کې پاڅيدل ممکن نه شو [۵] نو د ورځې په اولني حصه کې (يعني د زوال څخه مخکې) به يي دولس رکعاته کول [۶] او ما ته نه ده معلومه چې حضور ﷺ کله هم په يوه شپه کې پوره قرآن ويلي وي [۷] يا تر سحر پورې (شروع د شپې څخه د شپې تر آخر پورې) يې مونځ کړي وي [۸] اونه حضور ﷺ سوا د رمضان (د روژې مياشت) څخه پوره مياشت روژې نيولي دي. (مسلم)

هل اللغات:- ① دَاوَمَ: چه هميشه نې اوکړی، ② وَجَمَ: أي: مَرَضَ أَوْ أَلَمَ: يعنی بيماری او تکليف.

تسهيلات:-

نوله: لَا يَجْلِسُ فِيهَا إِلَّا فِي النَّائِمَةِ:

د شوالعمستدل:- دا روايت هم د سابقه روايت په شان د شوافع مستدل دې چه په يوسلام سره اته رکعت کول جائز دی.

نوله: لَمْ يُصَلِّ رَكْعَتَيْنِ بَعْدَ مَا يَسْلُمُ وَهُوَ قَائِدٌ:

د وتروڅخه روسته د دوو رکعتونو په حکم کښي مذهب:-

- ① امام مالک رحمه الله د وترونه پس دوه نفل کولو حديث نه دې قبول کړې
- ② حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله فرماني نه ئی زه پخپله کوم اونه څوک منع کوم
- ③ جمهور فقهاء وائی چه د دې نه انکار نه شی کيدلې ځکه چه دا دوه نفل ثابت دی.

د وترو هغه روسته د نفلو په حکم کښې تعارض: - په دې کښې زبردست بحث شوې دې چې وترونه پس دوه نفل کول څنگه دی. په یو حدیث کښې صفاحکم دې چې خپل د وترو مونځ د شپې آخری مونځ جوړ کړنې دې نه معلومېږي چې وترونه پس هیڅ مونځ نشته دې. لیکن دلته په دې حدیث کښې ذکر دی چې حضور پاک ﷺ په ناسته باندې دوه رکعتنه د وترونه پس کړې دی؟

د تعارض جوابونه: -

① دواړه طریقې جائز دی کول ئې هم جائز دی اونه کول ئې هم جائز دی. په حدیث کښې چې کومه د امر صیغه ده دهغې حکم استجابی دې وجوبی نه دې لهذا څه تعارض پاتې نه شو.

② هم د ماسخوتن په وخت وتر کولې شی نو دا دوه رکعتنه د ولاړې په ځانې په ناسته کول پکار دی گنې نه دې کول پکار. په دې سره به هم تعارض لرې شی.

خلاصه د بحث: - خلاصه دا چې دا خبره ډیره ښکاره او واضح ده چې ددې دوو نفلو د کولو خبره هغه وخت ده کله چې وتر د ماسخوتن په وخت کښې کولې شی چې د شپې په آخری حصه کښې وترو ی نو بیا به هم وتر آخری مونځ وی دا یوه گراړه مسئله ده حقیقت هم الله تعالی ته معلوم دې.

نونه: وَلَا صَامَ ثُمَّ آگَا مِلَا غَيْرَ مَضَانَ:

اشکال: - یعنی د رمضان نه علاوه ئې د بلې یوې میاشتې پوره روژې نه دی ساتلې. ددې حدیث د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها دهغه حدیث سره تعارض دې په کوم کښې چې ذکر دی چې حضور پاک ﷺ د شعبان مکمل روژې ساتلې.

د اشکال جواب: - د دې جواب هم د حضرت عائشه صدیقه رضی الله عنها په یو روایت سره کیږي چې حضور پاک ﷺ به اکثر او غالب حصه د شعبان په روژو سره تیروله نو فللا اکثر حکم اکل په رڼا کښې تعارض نه پاتې کیږي.

[۱۲۵۸] په وترو کښې د تاخیر حکم

۳۵۸ - (۵۱) وَعَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: ^[۱] «اجْعَلُوا آخِرَ صَلَاتِكُمْ بِاللَّيْلِ وَتَرَا». ^[۲] رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: [۱] ابن عمر رضی الله عنهما راوي دي چې نبی کریم ﷺ وفرمایيل [۲] د خپلې شپې د لمانځه آخري مونځ وتر وگرځوي. (مسلم)

^(۱) اخرجه البخاری کتاب الجمعة/باب: لیجمل آخر صلاته وترا (رقم ۹۹۸) ومسلم کتاب صلاة/باب صلاة اللیل منی، والوتر رکعة من آخر اللیل (رقم ۱۵۱) - (۷۵۱)

تسهيلات:-

قوله: اجْعَلُوا آخِرَ صَلَاتِكُمْ بِاللَّيْلِ وَتَرَا:

د فرسو په اعتبار سره دو ترو حکم ۱- يعنى د فرض مونځ اعتبار سره و تر په آخر کښې کول پکار دى. آخرى مونځ د وترو پکار دې. گنى بيا به د وترو څخه روسته د دوو رکعتو باره کښې اشکال وي چې آخرى مونځ خو دوه رکعته دې و تر نه دى. ددې حديث په وجه ځينې حضراتو د وترو څخه روسته د دوو رکعتو څخه انکار کړې دې.

[۱۲۵۹] د صبا څخه وړا لدې د وترو کولو جواز

۳۵۱- (۱) [۶۱] وَعَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: [۲] «يَأْذُرُوا الصُّبْحَ بِالْوُتْرِ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: [۱] ابن عمر رضي الله عنهما راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] د سحر اثار ظاهرېدو باندې، په وتر کولو کې تلواري کوي. (مسلم)

هل اللغات:- ① يَأْذُرُوا الصُّبْحَ: أي: أُنْهَوْا: جلّتي کوي:

تسهيلات:-

قوله: يَأْذُرُوا الصُّبْحَ بِالْوُتْرِ:

د نبي عليه السلام دو ترو ادا کولو مختلف وختونه:- نبي کريم ﷺ به و تر په مختلفو وختونو کښې ادا کول. کله به نې په اوله شپه کښې او کله په نيمه شپه کښې او کله په آخر الليل کښې تهجدو سره ادا کولو.

[۱۲۶۰] د وتر وختونه

۳۶۰- (۱) [۷۱] وَعَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «مَنْ خَافَ أَنْ لَا يَقُومَ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ فَلْيُوتِرْ أَوَّلَهُ» [۳] وَمَنْ ظَنِمَ أَنْ يَقُومَ آخِرَهُ فَلْيُوتِرْ آخِرَ اللَّيْلِ [۴] فَإِنْ صَلَاةَ آخِرِ اللَّيْلِ مَشْهُودَةٌ، وَذَلِكَ أَفْضَلُ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: [۱] حضرت جابر رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] کوم سړي ته چې دې خبرې خوف وي چې د شپې په آخر کې به وتر کولو د پاره نشم پاڅيدلي نو هغه ته پکار دي چې هغه د شپې په شروع کې (يعني د ماسخوتن څخه وروسته) وتر وکړي [۳] او د کوم سړي چې په آخري شپه کې د ودرېدو اميد وي نو هغه دي د شپې په آخر کې وتر وکړي [۴] ځکه چې د شپې آخر مونځ مشهوده دي (يعني دا وخت د رحمت د فرشتو او د انوارو او

(۱) اخرجه مسلم کتاب صلا/باب صلا اللیل مثنی مثنی، والوتر رکعة من آخر اللیل (رقم) ۱۴۹ - (۷۵۰) والترمذی کتاب الوتر/باب ما جاء فی مبادرة الصبح بالوتر (رقم) ۴۶۷

(۲) اخرجه مسلم فی کتاب صلا/باب من خاف أن لا يقوم من آخر اللیل فليوتر أوله (رقم) ۱۶۲ - (۷۵۵) والترمذی کتاب الوتر/باب ما جاء فی کراهية النوم قبل الوتر (رقم) ۴۵۵) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء فی الوتر آخر اللیل (رقم) ۱۸۸۷) ومالك فی کتاب صلا اللیل، باب الأمر بالوتر (رقم) ۱۸

برکاتو نزول کيږي، او دا (يعني د شپې په آخر کې مونځ کول) افضل دي. (مسلم)
هل اللغات: ① ظم: طمع او اطمینان نه وي (چه په آخره شپه کښې به راپاسی. ② مَفْهُودَةٌ: اُنې.
 مَفْهُودَةٌ مَفْهُودَةٌ لَهَا لَكَةُ الرَّمِيَةِ: حاضرېږي ورته فرشتې د شپې والا او د ورځې والا.

تسهيلات: -

قوله: فَلْيُؤْتِرْ آخِرَ اللَّيْلِ:

د شپې په آخرې حصه کښې دو تر کولو فائدي: -

① د شپې په آخرې حصه کښې پاسيدل پخپله يور يا ضا اوعبادت دي
 ② بياخيته خالي وي نو په عبادت کښې مشکل نه وي بلکه زړه ورسره لگي
 ③ بيا يوشان والي يعنی يوازي والي وي او د الله تعالى د انواراتو او برکاتو نزول کيږي.
د دين په کارونو کښې د مشغولو غلټو دپاره د دوو رکعتونو حکم: - په دې وجه ارشاد اوشو
 که د پا په اول شپه کښې يقين وي چه هغه په آخرې حصه د شپې کښې پاسيدې شي نو هغه
 له پکار دي چه وتر روستواو کړي دې دپاره چه د هغه وخت فضائل حاصل شي. يا که څوک
 علمی کار کوي طالب علم وي مطالعه او تکرار کوي او د ناوخته پورې په تحرير
 او تقرير کښې مشغول وي نو هغه دې ماسخوتن و تراو کړي اوده دې شي. لکه څنگه چه د
 راتلونکي حضرت ابو هريره رضي الله عنه د روايت مطلب هم دغه دې شيخ عبدالحق رحمته الله عليه ليکي چه
 طالب علم دې د ماسخوتن په وخت دوه رکعتي نفل او کړي دا ثواب به ورته حاصل
 شي. [اشعة المعاني: ۵۷۲]

[۱۲۶۱] د نبي عليه السلام وتر

۱۳۱- (۸) [۱] وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: [۲] «مِنْ كُلِّ اللَّيْلِ أَوْتَرُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ» [۳]
 مِنْ أَوَّلِ اللَّيْلِ وَأَوْسَطِهِ وَأَخْرَجَهُ [۴] وَالنَّهْيُ وَثَرَةً إِلَى السَّحَرِ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [۱] ام المؤمنین بي بي عائشه صديقه رضي الله عنها فرمايي [۲] چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د شپې په
 هره حصه کې وتر مونځ کړي دي [۳] يعنی د شپې په ابتدا کې هم (يعني د ماسخوتن د
 لمانځه څخه سمدستي وروسته) د شپې په مینځني حصه کې هم او د شپې په آخر کې هم
 [۴] خو په آخر عمر کې حضور صلی الله علیه وسلم د وتر د پاره سحر ته نژدې وخت يعنی د شپې شپږمه
 حصه مقرر کړي وه. (بخاري، مسلم)

۱) اخرجه البخاري كتاب الجمعة/باب ساعات الوتر (رقم-۹۹۶) ومسلم كتاب صلاة/باب صلاة الليل، وعدد ركعات
 النبي صلى الله عليه وسلم في الليل، وأن الوتر ركعة، وأن الركعة صلاة صحيحة (رقم) ۱۳۷ - (۷۴۵) والترمذي كتاب
 الوتر/باب ما جاء في الوتر من أول الليل وآخره (رقم-۴۵۶) والنسائي كتاب قيام الليل وتطوع النهار/باب وقت الوتر
 (رقم-۱۶۸۱) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء في الوتر آخر الليل (رقم-۱۱۸۶)

تسهيلات :-

نوٲ :- حديث مفهوم د ترجمې څخه واضح اوښکاره دې. تشرېح ته ضرورت نشته.
[۱۲۶۲] ابوهريره ؓ ته د دري خبرو وصيت

۳۲- (۱) [۱۹] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «أَوْصَانِي خَلِيلِي بِثَلَاثٍ: [۲] صِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ، [۳] وَأَدْرَكَتِي الْفَجْرُ [۴] وَأَنْ أُتْرُقَ قَبْلَ أَنْ أَتَامَ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

ترجمه: [۱] ابوهريره ؓ فرمايې [۲] چې زما دوست يعنې رسول الله ﷺ ماته د دريو خبرو وصيت کړي وو [۳] ۱ اول يو خو په هره مياشت کې د دريو روژو نيولو [۴] ۲ دويم دوه رکعاته د څانښت لمانځه کولو [۵] ۳ دريم دا چې د اوده کيدو څخه مخکې وتر وکړم. (بخاري، مسلم)

هل اللغات :- ۱ اوصاني: أي: عهدائي وأمرني أمرًا مؤكداً: زما نه ني لوظ اخستي دې يا دا چه په تاييد سره ئې راته حکم کړې دې. ۲ خليلي: يعنى رسول الله صلى الله عليه وسلم: دوست زما يعنى رسول الله ﷺ.

تسهيلات :- فوله: اوصاني خليلي بثلاث:

ابوهريره ته دري وصيتونه :-

۱ هره مياشت د دريو روژو نه مراد يا خود هرې عشرې په آخر کښې يوه روژه ده. يا د ايام بيض روژې، ديارلسمه، څوارلسمه او پنځلسمه روژې مراد دى هم دا راجع دى ځکه نبى. کريم ﷺ به هم په دې ورځو کښې روژې نيولې.

۲ د څانښت دوه رکعته مونځ

۳ د اوده کيدو څخه وړاندې وتر کول.

ابوهريره رضى الله عنه ته د خوب مخه وړاندې د وتر کولو وجه :- حضرت ابوهريره رضى الله عنه به زيات تر وخت د احاديثو په حفظ کولو کښې تيرولو او ناواخته به اوده کيدل په دې وجه ئې دهغوى ته حکم ورکړو چې هسې نه د خوب د غلبې په وجه اوده پاتې شي او وتر درنه پاتې شي.

طالبانودپاره د وتر ادا کولو حکم :- ددې نه معلومه شوه چې ديني طلباء دپاره دا بهتر ده چې د شپې ناوخته پورې په تعليم کښې مشغول اوسى محنت کوى او د اوده کيدو څخه وړاندې وتر ادا کوى دهغوى سبق يادول د وتر څخه زيات افضل دى

(۱) اخرجه البخاري كتاب الجمعة/باب صلاة الضحى فى الحضر قاله عتيان بن مالك، عن النسي صلى الله عليه وسلم (رقم- ۱۱۷۸) وسلم كتاب صلاة/باب استحباب صلاة الضحى. وأن أقلها ركعتان. وأكملها ثمان ركعات، وأوسطها أربع ركعات، أو ست. والحث على المحافظة عليها (رقم- ۸۵ - ۷۲۱) وابوداود كتاب الطهارة/باب فى الجنب يؤخر الغسل (رقم- ۲۲۶)

الفصل الثاني

[۱۲۶۲] د وترو ادا كولو په وخت كېنې د نبی عليه السلام معمول

۱۲۶۳- (۱۰۱) عَنْ غُصَيْفِ بْنِ الْحَارِثِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «قُلْتُ لِعَائِشَةَ: أَرَأَيْتِ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُغْتَسِلُ مِنَ الْخَبَاءَةِ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ أَمْ فِي آخِرِهِ؟» قَالَتْ: رُبَّمَا اغْتَسَلَ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ، وَرُبَّمَا اغْتَسَلَ فِي آخِرِهِ. قُلْتُ: اللَّهُ أَكْبَرُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي الْأُمُورِ سَعَةً. قُلْتُ: كَانَ يُوتِرُ أَوَّلَ اللَّيْلِ أَمْ فِي آخِرِهِ؟ قَالَتْ: رُبَّمَا أَوْتَرُ فِي أَوَّلِ اللَّيْلِ، وَرُبَّمَا أَوْتَرُ فِي آخِرِهِ.

توجه: ۱) غصيف ابن حارث فرمايي ۲) چې ما د بي بي عائشي رضي الله عنها څخه پوښتنه وكړه چې حضور ﷺ به د جنابت (لويي بي اودسي) غسل د شپې په شروع كې كولو يا د شپې په آخر كې (يعني حضور ﷺ به د جماع څخه فارغيدو نه پس لامبل يا هغه وخت به اوده كيدو او كله چې به د تهجد د لمانځه د پاره پاڅيدلو نولامبل به ئې؟ ۳) بي بي عائشي رضي الله عنها وفرمايل كله خو به حضور ﷺ د جماع د فارغيدو سره د شپې په شروع كې لامبل ۴) او كله به يې په آخر كې غسل كولو ۵) ما اوويل الله ﷻ ډير لوي دي ټول تعريفونه د الله ﷻ د پاره لائق دي چې په ديني امورو كې يې آساني گرځولي ده ۶) بيا مي ځيني پوښتنه وكړه چې حضور ﷺ به وتر مونځ د شپې په شروع كې (د ماسخوتن څخه سمدستي وروسته) كولو يا د شپې په آخر كې به يې كولو؟ ۷) بي بي عائشي رضي الله عنها وفرمايل چې كله به يې د شپې په شروع كې كول ۸) او كله به يې د شپې په آخر كې كول.

هل اللغات: ① رُبَّمَا: كله كله

قُلْتُ: اللَّهُ أَكْبَرُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي الْأُمُورِ سَعَةً. قُلْتُ: كَانَ يُجَاهِرُ بِالْقِرَاءَةِ أَمْ يَخْفِئُ؟ قَالَتْ: رُبَّمَا جَاهِرَ، وَرُبَّمَا خَفِيَ. قُلْتُ: اللَّهُ أَكْبَرُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِي الْأُمُورِ سَعَةً. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ ٥٠٠٠ وَرَوَى ابْنُ مَاجَةَ الْفَصْلُ الْأَخِيرُ.

توجه: ۱) ما اوويل الله ﷻ ډير لوي دي ټول تعريفونه د الله ﷻ د پاره لائق دي چا چې په ديني امورو كې آساني پيدا كړي ده ۲) بيا مي پوښتنه ځيني وكړه چې حضور ﷺ به د تهجد په لمانځه كې يا مطلقا په لمانځه كې قرات په اوجت آواز سره كولو يا په ښكته آواز سره؟ ۳) بي بي عائشي رضي الله عنها مباركي وفرمايل چې كله خو به يې په اوجت آواز سره قرات كولو او كله به ښكته آواز سره ۴) ما اوويل الله ﷻ ډير لوي دي ټول تعريفونه د الله ﷻ د پاره مناسب دي چې هغه په ديني امورو كې آساني وگرځوله، ابوداود، ابن ماجه ددې روايت حرف آخري فقره (چې په هغې كې د قرات كولو ذكر دي) نقل كړي ده.

(۱) اخرج ابو داود في كتاب الطهارة/باب في الجنب يؤخر الفصل (رقم- ۲۲۶) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء في القراءة في صلاة الليل (رقم- ۱۳۵۴)

هل اللغات: ① سَعَةً: أُنِي وَسَعَةً: فَرَاخِي، آسَاتِيَا. ② أُمُتْخَلْتُ؟: أُنِي: يُبْرِيهَا: يَا بَيْتَ بَيْتِ نِي وَنِيلُو (قراءت). تسهيلات:-

نوله: رُبَّمَا جَهْرِيهِ، وَرُبَّمَا خَفَتِ:

په تهجدو کښې د قرأت په سر او جهراً لیلو کښې لاهده:- د رسول کریم ﷺ د شپې په اوله حصه کښې تهجد کول د امت د آسانتیا دپاره وو. ددې وجه دا وه چې گڼی حضور ﷺ ته په رابیداریدو بهروسه نه وه، که یو ځانې کښې خلق رابیدارول وی نو هلته په اوچت آواز سره تلاوت کول پکار دی. او کوم ځانې کښې چې ملاستو خلقو ته تکلیف رسولو څخه پرهیز کول وی نو تلاوت دې په کم آواز سره او کرې شی.

[۱۲۶۴] د تهجد مونځ او د وتر ورکعتونو شمار

۳۳- (۱) [۱۱] ① وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَيْسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: ② «سَأَلْتُ عَائِشَةَ: بِكَمْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ يُوتِرُ؟ ③ قَالَتْ: كَانَ يُوتِرُ بِأَرْبَعٍ وَثَلَاثٍ، وَسَبْعٍ وَثَلَاثٍ، ④ وَثَمَانٍ وَثَلَاثٍ، ⑤ وَعَشْرٍ وَثَلَاثٍ، ⑥ وَلَمْ يَكُنْ يُوتِرُ بِأَلْقَاصٍ مِنْ سَبْعٍ ⑦ وَلَا بِأَلْقَاصٍ مِنْ ثَلَاثٍ عَشْرَةً». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ

توجه: ① عبدالله بن ابی قیس فرمایي چې ما د بي بي عائشي رضی اللہ عنہا څخه پوښتنه وکړه چې حضور ﷺ به څو رکعاته سره وتر کول؟ ② بي بي عائشي رضی اللہ عنہا وفرمايل چې حضور ﷺ به کله د څلور او دريو (يعني اوه)، کله د شپږو او دريو (يعني نهه)، رکعاتو سره ③ کله د اتو او دريو (يعني یولس)، رکعاتو سره او کله د لسو او دريو (يعني ديارلس)، رکعاتو سره وتر کول ④ او حضور ﷺ به د اوو ۷ څخه کم هيڅ کله وتر نه کول ⑤ او د ديارلس ۱۳ څخه زيات رکعاتو سره به يې هم وتر نه کول. (ابوداؤد)

هل اللغات:- ① أَلْقَاصَ: کم،

تسهيلات:-

نوله: بِأَرْبَعٍ وَثَلَاثٍ:

د نبی کریم د قیام اللیل در کعتونو په تعداد کښې مختلف کیفیتونه:-

- ① حضور پاک ﷺ به څلور رکعت تهجد او درې وتر کول. د کوم مجموعه چه اووه رکعت ده.
- ② کله به نئ شپې تهجد او درې وتر کول د کوم مجموعه چه نهه رکعت جوړیږي.
- ③ کله به نئ اته تهجد او درې وتر کول چه یولس رکعت جوړیږي.
- ④ کله به نئ لس رکعت تهجد او درې رکعت ته وتر کول د کوم مجموعه چه ديارلس جوړیږي.

په وترو کښې ۱۰ احنافو مؤيد حديث:- حضرت عائشه رضي الله عنها چه په کوم اهتمام سره درې وتر جدا ذکر کړی دی داددې خبرې واضح دليل دې چه وتر هم درې رکعته دی
په تهجدو کښې د نبی کریم عام معمول:- په آخره کښې حضرت عائشه رضي الله عنها د حضور پاک صلی الله علیه و آله عام عادت بیان کړې چه په عمومی توگه په حضور پاک صلی الله علیه و آله د اووه نه کم او د دیارلسو نه زیات وتر یعنی تهجد او وتر دواړه نه کول. دلته د وتر اطلاق په تهجد باندې هم شوې دې اودا حصر د عمومی حالاتو په اعتبار سره دې گنی پنځه رکعته او پنځلس هم ثابت دی مگر هغه معمول کم وو.

[۱۲۶۵] د وترو وجوب

۳۱۵- (۱۲) [۱] وَعَنْ أَبِي أَيُّوبَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «الْوُتْرُ حَقٌّ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ» [۳] أَفَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتِرَ بِخَمْسٍ فَلْيَفْعَلْ [۴] وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتِرَ بِأَجَدَةٍ فَلْيَفْعَلْ [۵] وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُوتِرَ بِأَجَدَةٍ فَلْيَفْعَلْ [۶]. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتَّيَمِيُّ وَابْنُ مَاجَةَ.

توجه: [۱] ابو ایوب رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمایيل [۲] وتر مونځ په هر مسلمان باندې حق (لزم) دي [۳] کوم سړي چې وتر پنځه رکعاته کول غواړي هغه دي پنځه وکړي [۴] او کوم سړي چې درې رکعاته کول غواړي هغه دي درې وکړي [۵] او کوم سړي چې یو رکعت کول غواړي هغه دي یو وکړي (ابوداؤد، نسایي، ابن ماجه)
تسهيلات:-

نوله: الوتر حق على كل مسلم:

د وترو د وجوب دليل:- په دې حديث سره د وترو واجب کيدل په واضحه توگه ښکاره شوی دی بيا د وترو د درېو پنځو او یو رکعت ذکر دي.
چنانچه سفيان ثوري رضي الله عنه پنځه رکعته اخستې دی دلته شوافع یو رکعت اخستې دي اوحانفو درې رکعته اخستې دی دغه شان د حضور پاک صلی الله علیه و آله هيڅ یو قول په زمکه غورزیدوته نه دي پریځودې.

[۱۲۶۶] د وترو فضيلت

۳۱۶- (۱۳) [۱] وَعَنْ عَلِيِّ بْنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «إِنَّ اللَّهَ وَتَرْتِيبُ الْوُتْرِ» [۳] فَأَوْتِرُوا بِأَهْلِ الْقُرْآنِ [۴]. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالتَّيَمِيُّ.

(۱) اخرجه ابوداود في كتاب الصلاة/باب في صلاة الليل (رقم-۱۳۶۲) كتاب الصلاة/باب كم الوتر؟ (رقم-۱۴۲۲)
(۲) اخرجه البخاري كتاب الرقاق/باب: له مائة اسم غير واحد (رقم-۶۴۱۰) وسلم كتاب الذكر والدعاء والتوبة والاستغفار/باب في أسماء الله تعالى وفضل من أحصاها (رقم-۵ - ۲۶۷۷) و ابوداود كتاب الصلاة/باب استحباب الوتر (رقم-۱۴۱۶) والترمذي كتاب الوتر/باب ما جاء أن الوتر ليس بعشتم (رقم-۴۵۳) والنسائي كتاب قيام الليل ونعوى النهار/باب الأمر بالوتر (رقم-۱۶۷۵) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء في الوتر (رقم-۱۱۶۹)

توجه: ۱) امير المؤمنين حضرت علي كرم الله وجهه راوي دي چي رسول الله ﷺ و فرمايل ۲) الله تعالى ﷻ وتر يكي يو دي وتر خوښوي ۳) نواي د قرآن والو وتر كوي، (ترمذي، ابوداؤد، نسايي)

هل اللغات: ① إِنَّ اللَّهَ وَثَرٌ: أَنَّى وَاجِدُنِي ذَاتِهِ: يعنى الله تعالى په خپل ذات كښي او خپلو صفاتو كښي ځان له دې د هغه څوك مثل، شريك او نظير نشته.

تسهيلات: -

نوله: إِنَّ اللَّهَ وَثَرٌ يَجِبُ الْوُثْرُ:

د الله تعالى په حق كښي د وتر مفهوم: - الله تعالى په خپلو افعالو كښي هم يوازې دې د هغه څوك امدادى نشته. هغه طاق عدد خوښوى او وتر هم طاق دى په دې وجه الله تعالى وتر خوښوى او دې اداكونكى ته ډير زيات ثواب وركوي. د اهل قرآن نه مراد توحيد او اهل ايمان مسلمانان دى.

[۱۲۶۷] د سرو او ښانو څخه د وټرو افضليت

۱۲۶۷- (۱) ۱۱۳] وَعَنْ خَارِجَةَ بِنِ حَذَافَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: ② غَرَجَ عَلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَالَ: ③ «إِنَّ اللَّهَ أَمَدٌ كُمْ بِصَلَاةٍ هِيَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ خَيْرِ النَّعِيمِ» ④ الْوُثْرُ جَعَلَهُ اللَّهُ لَكُمْ فِي أَيِّنِ صَلَاةٍ الْيُسَاءِ إِلَى أَنْ يَطْلُمَ الْفَجْرُ. " رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ.

توجه: ۱) خارجه بن حذافه ۲) فرمايې ۳) چي (يو ځل) حضور ﷺ مونږ لره تشریف راوړو او وي فرمايل ۴) الله جل شانہ په يو (داسي) لمانځه سره ستاسو امداد كړي دي (يعني د پنځه وخته لمونځونو څخه علاوه يو بل زياتي مونځ يې تاسو ته دركړي دي) چي ستاسو د پاره د سرو او ښانو څخه بهتر دي ۵) او هغه وتر مونځ دي او ستاسو د پاره د دې مونځ وخت د ماسخوتن د لمانځه څخه وروسته تر فجر ختو پورې د مينځ وخت مقرر كړي دي (يعني د دې وخت د دې وختونو په مينځ مينځ كې دي كله چي غواړي وي كړي) (ترمذي، ابوداؤد)

هل اللغات: ① أَمَدٌ كُمْ: أَنَّى: جَعَلْنَا زَادَةً لَكُمْ: امداد كوي يعنى زياتوى ستاسو دپاره ② غَرَجَ: د آخر جمع ده، سور رنگ ته وائي. ③ الْيُسَاءِ: اى الازل: او ښانو ته وائي.

تسهيلات: -

نوله: هِيَ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ خَيْرِ النَّعِيمِ:

د سرو او ښانو ډگر كولو وجه: - د عربو په نيز سره اوښان ډير خوښولې او ښه گڼلې شى. او د عربو په اموالو كښي د ټولو نه زيات قيمتى وى. په دې وجه حضور ياك ﷺ د وټرو تر غيب

(۱) اخرجه ابوداود فيكتاب الصلاة باب استحباب الوتر (رقم- ۱۴۱۸) و الترمذی کتاب الوتر باب ما جاء فی فضل الوتر (رقم- ۴۵۲) وابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها باب ما جاء فی الوتر (رقم- ۱۱۶۸)

ورکولو کنبې د دغه اوبسانو ذکر او فرماييلو په دې حديث کنبې داهم او خودلې شو چه وتر د ماسخوتن د مونخ تابع دی. لهذا د ماسخوتن د مونخ نه مخکې نه شی ادا کيدلې
[۱۲۶۸] د وتر د قضاء حکم

۳۷۸- (۱) [۱۵] وَعَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] «مَنْ نَامَ عَنْ وَتْرِهِ فَلَيْسَ إِذَا أَصْبَحَ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ مُرْسَلًا.

توجه: [۱] زيد بن اسلم رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] کوم سړي چې د وتر څخه غافل کيدو سره (يعني د وتر کولو څخه بغیر) اوده شی نو هغه ته پکار دي چې کله سحر شی نو ودي کړي دا روايت ترمذي بطريق ارسال نقل کړي دي.

تسهيلات:-

بويه: فَلَيْسَ إِذَا أَصْبَحَ:

د وتر و د قضاء راوړلو په وخت کنبې دوه اقوال:-

① د دې قضاء به د نمبر خاته څخه وړاندې وړاندې وی،

② د سحر د مونخ نه پس هم کيدې شی.

[۱۲۶۹] په وتر و کنبې مسنون قراءت

۳۷۹- (۱) [۱۶] وَعَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ جُرَيْجٍ، قَالَ: [۲] «سَأَلْنَا عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، بِأَيِّ شَيْءٍ كَانَ يُوتِرُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَتْ: "كَانَ يَقْرَأُ فِي الْأُولَى بِـ ﴿سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى﴾ [الأعلى: ۱] وَفِي الثَّانِيَةِ بِـ ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ﴾ [الكافرون: ۱] وَفِي الثَّالِثَةِ بِـ ﴿قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ﴾ [الإخلاص: ۱] وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ.

توجه: [۱] عبد العزيز بن جريج رضي الله عنه فرمايي [۲] چې مونږ د بي بي عائشي رضي الله عنها څخه پوښتنه وکړه چې حضور ﷺ به په وتر و کنبې کوم کوم سورتونه ويل؟ [۳] بي بي عائشي رضي الله عنها وفرمايل حضور ﷺ به په اولني رکعت کې سبح اسم ربك الاعلى په دويم رکعت کې قل يا ايها الکافرون او په دريم رکعت کې قل هو الله احد، قل اعوذ برب الفلق او قل اعوذ برب الناس ويل، (ترمذي، ابوداؤد)،

تسهيلات:- بويه: كَانَ يَقْرَأُ فِي الْأُولَى:

د وتر و درې رکعت کيدو دليل:- د حضرت عائشي رضي الله عنها د دې تصريح او وضاحت نه پس به دې خبره کنبې يو ذره شک نه پاتې کيږي چه وتر درې رکعت دی. حضرت عائشه رضي الله عنها دهر

(۱) اخريج ابوداود في كتاب الصلاة/باب في الدعاء بعد الوتر (رقم-۱۴۳۱) والترمذي كتاب الوتر/باب ما جاء في الرجل ينام عن الوتر. أو ينساه (رقم-۴۶۶)

(۲) اخريج ابوداود في كتاب الصلاة/باب ما يقرأ في الوتر (رقم-۱۴۲۳) والترمذي كتاب الوتر/باب ما جاء ما يقرأ في الوتر (رقم-۱۱۷۳) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء فيما يقرأ في الوتر (رقم-۱۱۷۳)

دريو رکعتو نه جدا جدا د يو يو رکعت نوم واخستو او په هر رکعت کښې لوستونکې سورت نوم ئې واخستلو اودغه شان تسلسل سره د دريو رکعاتو بيان ئې اوکړو. په کوم سره چه هر اوريدونکې پوهيږي چه وتر درې رکعته دي او په مينځ کښې هيڅ سلام نشته دي اوهم دغه د احنافو مسلک دي.

۳۷۰- (۱۰۱) [۱] وَرَوَاهُ النَّسَائِيُّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِيزَى.

توجهه: [۱] او امام نسائي د عبد الرحمن بن ابزي څخه دا روايت نقل کړې دي.

۳۷۱- (۱۰۱) [۱] وَرَوَاهُ أَحْمَدُ عَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ.

توجهه: [۱] او دا روايت امام احمد رښتانه د حضرت ابي بن کعب رښتانه څخه نقل کړې دي.

۳۷۲- (۱۰۱) [۱] وَالْدارِمِيُّ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا [۲] وَلَمْ يَذْكُرَا: "وَالْمُعَوَّذَتَيْنِ".

توجهه: [۱] او امام دارمي رښتانه د حضرت ابن عباس رښتانه څخه نقل کړې دي [۲] خو امام دارمي رښتانه په خپل روايت کې د لفظ معوذتين ذکر نه دي کړي يعنې هغه محض دا نقل کړي دي چې حضور ﷺ به د وترو په دريم رکعت کې يوازي قل هو الله ويلو.

[۱۷۲] د وترو مسنون دعا

۳۷۳- (۱۱۴) [۱] وَعَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: [۲] عَلَّمَنِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَلِمَاتٍ أَوْفَاهُنَّ فِي قُنُوتِ الْوُتْرِ: [۳] «اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ، [۴] وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ، [۵] وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ، [۶] وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ، [۷] وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ» [۸] فَإِنَّكَ تَقْضِي وَلَا يَقْضِي عَلَيْكَ، [۹] إِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ [۱۰] تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ، وَالدَّارِمِيُّ.

توجهه: [۱] حضرت حسن بن علي رښتانه فرمايي [۲] چې رسول الله ﷺ ماته څو کلمات بنودلي دي چې زه هغه د وترو په دعا قنوت کې اووايم [۳] او هغه کلمات د دعا دا دي: اللَّهُمَّ اهْدِنِي فِيمَنْ هَدَيْتَ وَعَافِنِي فِيمَنْ عَافَيْتَ وَتَوَلَّنِي فِيمَنْ تَوَلَّيْتَ وَبَارِكْ لِي فِيمَا أَعْطَيْتَ وَقِنِي شَرَّ مَا قَضَيْتَ فَإِنَّكَ تَقْضِي وَلَا يَقْضِي عَلَيْكَ إِنَّهُ لَا يَذِلُّ مَنْ وَالَيْتَ تَبَارَكْتَ رَبَّنَا وَتَعَالَيْتَ، (اي الله ماته هدايت وکړي د هغه خلقو سره (يعني د انبياء او اولياء سره، چې هغوی ته تا هدايت وکړو [۴] ما د دنيا او د آخرت د مصيبتونو څخه بچ کړي د هغه خلقو سره چې تا هغه بچ کړل [۵] او زما سره محبت وکړي د هغه خلقو سره چې د هغه سره تا محبت وکړو [۶] او څه چې تا ماته راکړي دي (يعني

(۱) اخرجه النسائي كتاب قيام الليل وتطوع النهار/نوع آخر من القراءة في الوتر (۱۷۳۱) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة.. والسنه فيها/باب ما جاء فيها يقرأ في الوتر (رقم- ۱۱۷۱)

(۲) كتاب الصلاة/باب كم الوتر (رقم- ۱۶۲۷)

(۳) اخرجه الدارمي كتاب الصلاة/باب كم الوتر (۱۶۲۷)

(۴) اخرجه ابوداود في كتاب الصلاة/باب القنوت في الوتر (رقم- ۱۴۲۵) والترمذي كتاب الوتر/باب ما جاء في القنوت في الوتر (رقم- ۴۶۴) والنسائي كتاب قيام الليل وتطوع النهار/باب الدعاء في الوتر (رقم- ۱۷۴۵)

عمر، علم، مال او نيك اعمال، په هغه كې برکت عطا كړي [۷] او ما د هغه د بديو (خرابو) څخه بچ كړي چې په مقدر كې دي [۸] بيشكه ته چې څه غواړي هغه حكم كوي او تاته هيڅوك هم حكم نشي كولى، (يعني ته حاكم مطلق يې محكوم نه يې، [۹] او څوك چې ته دوست لري هغه ذليل كيدي نشي [۱۰] اي زموږ ربه ته با برکته يې (يعني په دارينو باندې ستا خيږ محيط دي، او ستا ذات بلند او برتر دي. (ترمذي، ابوداؤد، نسايي، ابن ماجه، دارمي)

هل اللغات: ① قُتِبَ الْوُتْرُ: د وتر مونځ دعا، دعاء قنوت ② اهْدِنِي: اُنْ تَبْتِنِي عَلَى الْهَدْيَةِ: مضبوط كړې ما په هدايت باندې، يا زيات كړې ما لره اسباب د هدايت، ③ عَافِنِي: اُنْ: مِنْ اَسْوَ الْأَذْوَ: عافيت راکړې ماته، بچ كړې ما (د بدو او رذيل اخلاقونه)، ④ تَوَلَّيْنِي: اُنْ: تَوَلَّ اَمْرِي: واپوړې ما، او گرځوې ما يا كار زما، ⑤ قَبْلِي: اُنْ: احْفَظْنِي: حفاظت او كړې زما، ⑥ تَقْضِي: اُنْ: تَقْضِي اَوْ تَحْكُمُ: ته فيصله كوي، حكم كوي، ⑦ لَا يَذَلُّ: اُنْ: لَا يَصِيرُ ذَلِيلًا: نه ذليله كيږي، ⑧ تَعَالَيْتَ: اُنْ: ارْتَفَعْتَ عَظَمَتُكَ: ستا شان ډير لوڼې دي ته ډير لوڼې ئې.

تسهيلات:-

قوله: اَقُوْمُنْ فِي قُنُوتِ الْوُتْرِ:

د وخت په اعتبار سره د دعاء قنوت په زمان كښې مذهب:-

- ① د شوافعو په نيز د نصف رمضان نه پس وي او ټول كال كښې د سحر په مونځ كښې وي.
- ② احناف په ټول كال كښې جدا جدا او په رمضان كښې په جمع سره په وترو كښې دعا، قنوت وائي.

د دعاء قنوت په كلماتو كښې مذهب:-

- ① شوافع هم دغه دعا كوي كومه چه پورته په حديث كښې ذكر دي.
- ② احنافو په وترو كښې دا دعا لولي: "اللهم انا نستعينك ونستغفرك ونؤمن بملك وتوكل عليك ونثني عليك الخير ونشكرك ولا نكفرك وخلم وترك من يفجرك اللهم اياك نعبد ولك نصل ونسجد واليك نعي ونعفو ونرجو رحمتك ونخشي عذابك ان عذابك بالكليل ملحق" (رواه ابوداؤد في مراسيله بتغير يسير)
- ابوداؤد دغه پورتننې دعا قنوت په خپل مراسيل كښې نقل كړې دي د يو دوو الفاظو نه علاوه هم دغه دعا هلته موجود ده لهذا دا وينا كول غلط دي چه دا دعا ثابته نه ده. د حرمين شريفين ائمه كله كله دا دعا هم وائي نو احناف خوشحاليرې.

د دعاء قنوت په محل كښې مذهب:-

- ① د شوافعو په نيز د دعاء قنوت طريقه دا ده چې د آخرې ركعت د قرأت نه فارغيدو سره په قومه كښې دعا غواړي مگر په اوچت آواز سره ئې غواړي نن صبا په پوره رمضان كښې دا دعا په اوچت آواز سره غوښتلې شي.

⑦ د احنافو په نیز د وترو آخری رکعت کښې د قرأت نه پس رکوع ته د تلو نه مخکښې دواړه لاسونو ترغوبونو پورې اوچتولو سره بیا په نوم باندې تړلو سره په مزه دا دعا غواړي.

[۱۲۷۴] د وترو د سلام څخه وروسته تسبیح ولیل

۳۷۳- (۱) [۱۸] وَعَنْ أَبِي بِنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا سَلَّمَ فِي الْوُتْرِ قَالَ: [۱] «سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ» [۲]. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالنَّسَائِيُّ [۳] وَزَادَ: ثَلَاثَ مَرَّاتٍ يُطِيلُ فِي أَخْوَرِهِ».

ترجمه: [۱] ابی بن کعب رضی الله عنه فرمایي [۲] چې رسول الله ﷺ به په وتر لمانځه کې سلام وگرځوي نو دا کلمات به یې ویل: [۳] سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ (یعني پاک دي بادشاه نهایت پاک، ابوداؤد نسایي، [۴] نسایي رحمه الله. دا الفاظ هم نقل کړي دي چې حضور ﷺ به دا تسبیح درې ځله ویله او په دریم ځل به یې په اوچت آواز سره ویله.

هل اللغات: - ① سُبْحَانَ: پاک دي (د هر ناقص صفت نه). ② الْمَلِك: بادشاه دي، ③ الْقُدُّوس: په وزن د فعلول د مبالغې صیغه ده، ④ یر پاک ذات دي (د هر قسم نقص او عیب نه).

۳۷۵- (۱) [۲۰] وَفِي رِوَايَةٍ لِلنَّسَائِيِّ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِيزٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: [۱] «كَانَ يَقُولُ إِذَا سَلَّمَ: "سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ" ثَلَاثًا [۲] وَرَفَعَ صَوْتَهُ بِالثَّالِثَةِ».

ترجمه: [۱] او نسایي رحمه الله یو روایت د عبدالرحمن ابن ابیزې څخه نقل کړي دي چې په هغې کې هغه (عبدالرحمن) د خپل پلار بزرگوار څخه نقل کولو سره وایي [۲] چې حضور ﷺ چې به سلام وگرځولو نو درې ځله به یې سُبْحَانَ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ ویل [۳] او په دریم ځل به یې په اوچت آواز سره ویل.

تسهيلات:-

نوټ:- د وترو په سلام گرځولو مذکوره تسبیح ولیل سنت دی خو افسوس زمونږ په معاشره کښې دا سنت متروک دي. امامانو او مقتدیانو پریڅودې دي که څوک یې ژوندې کړي!

[۱۲۷۶] په وترو مخکښې مسنون دعا

۳۷۶- (۱) [۱۹] وَعَنْ عَلِيِّ بْنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۱] «إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ فِي أَخْوَرِ وُتْرِهِ: [۲] "اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ مَخْطِئِكَ [۳] وَبِمُعَاذَاتِكَ مِنْ عِقَابِكَ [۴] وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ [۵] لَا أَحْصِي ثَنَاءً عَلَيْكَ [۶] أَتَتْ كَمَا أَتَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ" [۷]. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالتِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ».

(۱) اخرجه ابوداؤد فی کتاب الصلاة/باب فی الدعاء بعد الوتر (رقم-۱۴۳۰) والنسائي كتاب قيام الليل وتطوع النهار/التسبيح بعد الفراغ من الوتر وذكر الاختلاف على سفيان فيه (رقم-۱۷۵۱)

(۲) اخرجه النسائي كتاب قيام الليل وتطوع النهار/نذكر الاختلاف على شعبة فيه (رقم-۱۷۳۳)

(۳) اخرجه ابوداؤد فی کتاب الصلاة/باب القنوت فی الوتر (رقم-۱۴۲۷) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء فی القنوت فی الوتر (رقم-۱۱۷۹)

توجه: ۱ حضرت علي کرم الله وجهه فرمايی ۲ چې رسول الله ﷺ به دو تر لمانخه په آخر کې دا دعا کوله: ۳ اللَّهُمَّ اِنِّي اَعُوذُ بِرِضَاكَ مِنْ سَخَطِكَ وَبِمُعَافَاتِكَ مِنْ عُقُوبَتِكَ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْكَ لَا اَحْصِي ثَنَاءَ عَلَيْكَ اَلْتُكِمًا اَلْتَمَنْتُ عَلَى نَفْسِكَ، (اي الله زه پناه غواړم ستا د رضا په ذريعه ستا د غضب څخه) ۴ او ستا د عافيت په ذريعه ستا د عذاب څخه ۵ او زه پناه غواړم ستا د ذات په ذريعه تا نه (يعني ستا د غضب او غصي څخه) ۶ (په ما کې طاقت نشته چې ستا تعريف وکړي شم ځکه چې) ستا د تعريف شمير نشته ۷ ته هغسي يې څنگه چې تا خپل تعريف په خپله کړي دي، (ابوداؤد، ترمذي، نسايي، ابن ماجه)

هل اللغات:- ① بِرِضَاكَ: ستا د رضا په ذريعه، ② سَخَطُكَ: ستا د غضب او دغصې نه، ③ بِمُعَافَاتِكَ: ستا د عافيت په ذريعه، ④ عُقُوبَتِكَ: ستا د عذاب نه، ⑤ لَا اَحْصِي: أي: لَا اَطِيقُهُ وَلَا اَلْفُهُ خَفَرًا وَعَدًّا: په ما کېني طاقت نشته د شميرلو او راگيرولو، ⑥ ثَنَاءً: د تعريف کولو.

تسهيلات:-

د دعاء قنوت په تخصيص کښې دوه مذاهب:-

① علامه ابن همام رحمته الله فرماني چې د علماؤ يوه طبقه دې طرف ته تلې ده چې په دعاء قنوت کښې څه خاص دعا باندې انحصار نه دی کول پکار. بلکه مختلف دعاگانې ونيول پکار دی دې دپاره چې په زړه او دماغو باندې د دعاگانې نوې اثر پريوځي او صرف د ژبې خوزولو او د زړه غافل کيدو پورې د دعا عادت نه دی اچول پکار. لهذا معروف دعاء قنوت خاص معمول نه دی جوړول پکار.

② د علماؤ دويمه طبقه دا وانی چې معروف دعاء قنوت معمول جوړول منع نه دی. البته ددې نه علاوه نورې دعاگانې په خاص توگه معمول جوړول منع دی ځکه چې صحابه کرامو هم دغه معروف دعاء قنوت معمول جوړولو سره ونيله بل څه نور ئی خاص معمول نه وو جوړ کړي.

الفصل الثالث

[۱۲۷۷] د حضرت معاويه رضي الله عنه يورکعت وتر کول

۱۲۷۷- (۲۰) عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قِيلَ لَهُ: هَلْ لَكَ فِي أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ مُعَاوِيَةَ مَا أَوْتَرَ إِلَّا بِوَاحِدَةٍ؟ قَالَ: أَصَابَ، إِنَّهُ فُقِيهٌ. ۱ وَفِي رِوَايَةٍ: قَالَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ: ۲ أَوْتَرَ مُعَاوِيَةُ بَعْدَ الْعِشَاءِ بِرُكْعَةٍ، ۳ وَعِنْدَهُ مَوْلًى لِابْنِ عَبَّاسٍ، ۴ فَأَتَى ابْنَ عَبَّاسٍ فَأَخْبَرَهُ ۵ فَقَالَ: دَعُهُ فَإِنَّهُ قَدْ صَحِبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجه: ۱) د ابن عباس رضي الله عنه په باره کې منقول دي چې د هغه څخه پوښتنه وشوه ۲) چه د امير المؤمنين حضرت امير معاويه رضي الله عنه په باره کې څه وائي چې وتر يو رکعت کوي؟ ۳) ابن عباس رضي الله عنه وفرمايل هغه فقيه (دیني عالم) دي (څه چې کوي) ښه کوي ۴) په يو دويم روايت کېښې ابن ابي مليکه فرمايي ۵) چې امير معاويه رضي الله عنه د ماسخوتن د لمانځه څخه وروسته يو رکعت وکړو ۶) د هغه سره د ابن عباس رضي الله عنه آزاد کرده غلام هم موجود وو ۷) (هغه چې دا وليدل نو) هغه د ابن عباس رضي الله عنه په خدمت کې حاضر شو هغه ته يې اوښل چې حضرت معاويه رضي الله عنه وتر يو رکعت کړي دي، ۸) ابن عباس رضي الله عنه ورته وفرمايل د هغه په باره کې هيڅ مه وايه هغه ته د رسول الله صلى الله عليه وسلم د صحبت شرف حاصل دي (کيدې شي چې د حضور صلى الله عليه وسلم څه داسې عمل يې ليدلي وي چې نورو نه وي ليدلي، بخاري)

هل اللغات: ۱) أَصَابَ: أَيِ أَذْرَكَ الْقَوَابِلَ اجْتِهَادًا: اورسيده حق ته يعنی د خپل اجتهاد ثواب ورته حاصل شو. ۲) لَقِيَ: أَيِ فُتِنَ: فقيه دي اجتهاد کولې شی. ۳) مَوَّلَى: آزاد کړې غلام، ۴) دَعَا: أَيِ ائْتَى وَلَا تَعْتَرِضُ عَلَيْهِ: پريږده هغه، په هغه باندې اعتراض مه کوه. ۵) صَحَابَ: ملگرتيا نې کړې ده، صحابی دي، صحبت يعنی ناسته پاسته نې کړې ده.

تسهيلات: - بونه: فَإِنَّهُ قَدْ صَحِبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

په صحابو د اعتراض څخه د څه کيدو نصيحت: - يعنی په حضرت معاويه رضي الله عنه باندې اعتراض مه کوئ د حضور اکرم صلى الله عليه وسلم صحابی دي. هغه سره به څه وجه وي، څه علمی ثبوت به وي، څه اجتهادی خبره به وي. د صحابی عمل غلطيدې نه شی. د هغوی نه د هغوی رب راضي شوي دي. په هغوی باندې اعتراض مه کوئ.

[۱۲۷۸] د وتر کولو تاکيد

۴۷۸- (۲۱) وَعَنْ بُرَيْدَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، «قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: ۱) "الْوُثْرُ حَقٌّ، فَمَنْ لَمْ يُؤْتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا" ۲) الْوُثْرُ حَقٌّ، فَمَنْ لَمْ يُؤْتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا" ۳) الْوُثْرُ حَقٌّ، فَمَنْ لَمْ يُؤْتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا" ۴) رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: ۱) حضرت بريد رضي الله عنه فرمايي چې ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه اوريدلي دي ۲) چې وتر حق (يعني واجب دي) کوم سړي چې وتر نه کوي هغه زمونږ څخه (يعني زمونږ د تابعدارو څخه) نه دي ۳) وتر حق دي کوم سړي چې وتر نه کوي هغه زمونږ څخه نه دي ۴) وتر حق دي کوم سړي چې وتر نه کوي هغه زمونږ څخه نه دي. (ابوداود)

هل اللغات: ۱) الْوُثْرُ حَقٌّ: أَيِ وَاجِبٌ: وتر کول واجب دی. ۲) فَلَيْسَ مِنَّا: أَيِ: مِنْ أَهْلِ طَرِيقَتِنَا: زمونږ نه نه دي، يعنی زمونږ په طريقه نه دي.

تسهيلات:-

قوله: **فَمَنْ لَمْ يُؤْتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا**:

د فليس منا مطلب:- د فليس منا مطلب دانه دې چه دا سړې کافر شو بلکه مطلب دادې چه دا سړې په دې خاص مسئله د وتر کبني زموني په طريقه نه دې باقی په اسلام باندې قائم دي ليکن په دې يوه طريقه کبني د مسلمانانو د لارې نه اخوا شوې دي.

[۱۲۷۹] د وتر و قضاء راوړل

۱۲۷۹- (۲۲) [۲۲] وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "«مَنْ تَأَمَّرَ عَنِ الْوُتْرِ أَوْ نَسِيَ فَلْيَصِلْ إِذَا ذَكَرَ أَوْ إِذَا اسْتَيْقَظَ»". رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَأَبُو دَاوُدَ، وَابْنُ مَاجَةَ.

ترجمه: [۲۲] ابو سعيد رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲۲] كوم سړي چې د وتر کولو څخه بغير اوده شی يا کول ځيني هير شی نو هغه ته پکار دي چې کله ورته په ياد شی يا د خوب څخه بيداره شی نو (د هغې قضاء دي) وکړي. (ترمذي، ابوداؤد، ابن ماجه)

هل اللغات:- ① نبيه: هيرنی شی (وتر کول). ② استيقظ: چه رابيدرا شی (د خوب نه).

تسهيلات:-

قوله: **فَلْيَصِلْ إِذَا ذَكَرَ أَوْ إِذَا اسْتَيْقَظَ**:

د وتر و قضاء راوړلو وخت:- د احنافو په نيزکه وتر پاتی شی نو د دې قضاء به د نمر راختلو څخه روسته او د زوال څخه وړاندې راوړي. او که صاحب ترتيب وی نو هغه به نې د صبا د مانځه څخه وړاندې قضاء راوړي

[۱۲۸۰] عبدالله بن عمر او د وتر و حکم

۱۲۸۰- (۲۳) [۲۳] وَعَنْ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، بَلَّغَهُ [۲۳] «أَنَّ رَجُلًا سَأَلَ ابْنَ عُمَرَ عَنِ الْوُتْرِ: أَوَاجِبُ هُوَ؟ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: قَدْ أَوْتَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَوْتَرَ الْمُسْلِمُونَ» [۲۴] فَعَلَّ الرَّجُلُ يَرُدُّ عَلَيْهِ، وَعَبَدُ اللَّهِ يَقُولُ: [۲۵] «أَوْتَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَوْتَرَ الْمُسْلِمُونَ». رَوَاهُ فِي "الْمَوْطَأِ".

ترجمه: [۲۳] د امام مالک رضي الله عنه په باره کې منقول دي چې هغه ته دا خبره ورسیده [۲۳] چې يو سړي د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه چې آیا وتر مونځ واجب دي که سنت؟ [۲۴] نو حضرت عبدالله رضي الله عنه ورته (د څه واضحه جواب ورکولو په ځاي دا) وفرمايل چې وتر مونځ حضور ﷺ هم کړي دي او نورو مسلمانانو (صحابه و روضه) هم کړي دي [۲۵] هغه سړي به بار بار دا پوښتنه کوله او ابن عمر رضي الله عنه به ورته دا ويل [۲۵] چې وتر مونځ حضور

(۱) اخرجه ابوداؤد في كتاب الصلاة، باب القنوت في الوتر (رقم- ۱۴۳۱) والترمذي كتاب الوتر/باب ماجاء في الرجل ينام عن الوتر. أو ينساه (رقم- ۴۶۵) وابن ماجه كتاب إفامه الصلاة، والسنة فيها/باب من نام عن الوتر أو نسيه (رقم- ۱۱۸۸)

(۲) اخرجه مالك في الموطأ كتاب صلاة الليل، باب الأمر بالوتر (رقم- ۱۷)

ﷺ هم کړي دي او نورو مسلمانانو هم کړي دي، مؤطا

حل اللغات :- ① يَزِدُّ: أي يَكْثُرُ عَلَيْهِ: بار بار به ئې پوښتنه کوله

تسهيلات :-

نوله: قَدْ أَوْتَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

د وټرو د وچوب دليل :- د دې حديث حاصل دادې چې يو کس ابن عمر ؓ څخه د وټرو باره کښې سوال او کړو چې دا واجب دی که نه؟ نو حضرت ابن عمر ؓ د دې جواب په داسې طريقه ورکړو چې د دې حکم سره سره ورته د دې دليل هم معلوم شی. هغه دا چې هر کله نبی کریم ﷺ او مسلمانانو په دې باندې مداومت اختيار کړېدې نو دا د دې دليل دې چې دا واجب دی.

[۱۲۸۱] په وټرو کښې مسنون قراءت

۱۲۸۱- (۲۳) [۱] وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، «قَالَ: [۲] كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوتِرُ ثَلَاثَ، [۳] يَقْرَأُ فِيهِنَّ بِتِسْعِ سُورٍ مِنَ الْبَقْعَلِ، [۴] يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ ثَلَاثَ سُورٍ آخِرُهُنَّ «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ» [الإخلاص: ۱]» رَوَاهُ الْبَرْمِذِيُّ.

توجه: ① امير المؤمنين حضرت علي کرم الله وجهه فرمايي چې رسول الله ﷺ به د وټرو درې رکعاته کول چې په هغه کې به حضور ﷺ د مفصل نه سور تونه (داسې) ويل چې په هر رکعت کې به يې درې درې سور تونه ويل او آخري سورت به يې قل هو الله وو، ترمذي.

حل اللغات :- ① الْبَقْعَل: د مفصل نه لنډی سور تونه مراد دی.

تسهيلات :-

نوله: يَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ:

په وټرو کښې قراءت مسنونه :- يعنی نبی کریم ﷺ به دريو رکعتونه په يو سلام سره ادا کول هر رکعت کښې به ئې درې سور تونه لوستل او آخري رکعت کښې به ئې قل هو الله احد لوستو.

[۱۲۸۲] د وټرو باره کښې د حضرت ابن عمر ؓ واقعہ

۱۲۸۲- (۲۵) [۱] وَعَنْ ثَابِعٍ، قَالَ: كُنْتُ مَعَ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا بِمَكَّةَ [۲] وَالسَّمَاءُ مُعْتَمَةٍ، [۳] فَخَشِيَ الصُّبْحَ [۴] فَأَوْتَرَ بِوَاحِدَةٍ، [۵] ثُمَّ الْكَتَفَ، فَرَأَى أَنَّ عَلَيْهِ لَيْلًا، فَتَعَمَّ بِوَاحِدَةٍ، [۶] ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ رَكْعَتَيْنِ، [۷] فَلَمَّا خَشِيَ الصُّبْحَ أَوْتَرَ بِوَاحِدَةٍ. رَوَاهُ مَالِكٌ.

توجه: ① نافع رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فرمايي چې زه د ابن عمر ؓ سره په مکه معظمه کې وم [۲] او (هغه

(۱) اخرجه الترمذي في كتاب الوتر باب ما جاء في الوتر ثلاث (رقم- ۴۶۰)

(۲) اخرجه مالك في الموطأ كتاب صلاة الليل . باب الأمر بالوتر (رقم- ۱۹)

ورخ په شپه کې، په آسمان باندې ورېځ وه [۴] د ابن عمر رضي الله عنهما سره د سحر کيدو ويره شوه [۵] نو هغه يو رکعت وتر وکړل [۵] بيا ورېځ صفا شوه او هغه وليدل چې تر اوسه لاشپه باقي ده نو هغه يو رکعت بل کولو سره اولني رکعت سره يو ځاي کولو سره، هغه يې دوگانه کړل [۶] او د هغه څخه وروسته يې دوه دوه رکعاته (نفل) کول [۷] بيا چې د سحر کيدو ويره شوه نو وري يې يو رکعت وکړو، مالک

هل اللغات: ① مَقْتَبَةٌ: أَيُّ مَقْطَاطٍ بِالْقَبْرِ: ورېځ وه، آسمان ورېځې پټ کړې وو. ② فَخْشٍ: او بريدو (چه چرته صبا نه وي راځتلي). ③ الْكَثْفُ: أَيُّ: اَزْتَلَمَ الْقَبْرُ: لري شوه ورېځ، آسمان صفا شو. ④ لَفَقَمَ: نو جفت نې کړو، دوگانه نې کړو (مونځ).

تسهيلات:-

قوله: فَخْشٍ الصَّبِيِّ: فَأَوْتَرُوا جَدًّا:

اشكال:- که يو کس وتر ادا کړل او بيا نې د شپې د تهجدو ادا کولو ازاده اوکړه، نو هغه دې وتر ختم کړي او ددې د ختمولو طريقه داده چې هغه دې يو رکعت خائله ادا کړي. او دا دې رومبې دريو رکعتوسره يوځانې کړي او شفعه (دوه رکعته) دې اوکړي نو هغه به نفل شي. دلته روايت کښې تعارض دې. ترمذي شريف کښې حديث دې: لاوتران في ليلة يه يو شپه کښې دوه وتره نه وي. اوس که يو کس وتر ادا کړي او اوده شي او بيا د تهجدو د مونځ دپاره راييदार شي نو که هغه دا دوباره ادا کول غواړي نو دا د ترمذي والا حديث خلاف دې. او که نه نې ادا کوي نو ((اجعل اخر صلوته وتر)) دا ددې خلاف دې؟

د دې اشكال جوابونه:-

① دامام اسحاق بن راهويه دا مذهب دې چې دتهجدو شروع کولو څخه وړاندې دې يوه رکعت خائله اوکړي. او د اولني وترو سره دې ملائ کړي. او بيا دې نفل کوي. او د دې څخه روسته دې وتر اوکړي چې په «اجعلوا اخر صلاتكم بالليل وتر» حديث باندې عمل اوشي. ② جمهور عالمان دنقض وتر قائل نه دي. دوي فرماني چې د شپې په اول کښې نې کوم وتر کړي دی هغه دې هم دغه شان پرېږدي. او بيا چې نې څومره زړه غواړي نفل دې اوکړي ځکه چې د حضرت عائشې رضي الله عنها څخه روايت دې چې نبی کریم ﷺ به د شپې په مينځ کښې وتر کولو. او بيا به نې نفل کولو.

[۱۲۸۲] په لاسته د مولخ کولو يوه بله طريقه

۱۲۸۳- (۱) [۳۶۱] وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، [۴] «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُعَلِّي جَالِسًا [۵] قِيْرًا وَهُوَ جَالِسٌ [۶] فَلَمَّا بَقِيَ مِنْ قِرَائَتِهِ قَدْ رَمَا بِكُونِ لَكَلَيْنِ أَوْ أَرْبَعِينَ آيَةً [۷] قَامَ وَقَرَأَ وَهُوَ قَائِمٌ [۸] لَمَرَكَمَ،

(۱) اخرجه مسلم كتاب صلاة/باب جواز النافلة قائما وقاعدا، وفعل بعض الركعة قائما وبعضها قاعدا (رقم ۱۱۲ - ۳۶۱)

ثُمَّ سَجَدَ، ثُمَّ يَفْعَلُ فِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ مِثْلَ ذَلِكَ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ۱) ام المؤمنين بي بي عائشه صديقه (رضي الله عنها) فرمايې ۲) چې رسول الله (ﷺ) به په آخر عمر کې په ورځ يا شپه کې داسې هم، په ناسته مونځ کولو ۳) چې د طويل قراعت په وجه، به يې په ناسته قراعت کولو ۴) او هر کله چې په قراعت کې به ديرش يا څلوېښت آياتونه باقي پاتې شو ۵) نو به دريدلو او هغه به يې په ولاړه ولاړه ويل ۶) بيا به يې رکوع کوله او سجدې ته به تلو دغسې په دويم رکعت کې به يې هم کول. (مسلم)

تسهيلات:-

د حديث ۵ باب سره تعلق:- اگر چې دلته د وتر ذکر نشته دې ليکن د دوو رکعتو ذکر دې چې د وتر د پاره مقدمه او تمهيد دې کيدې شي ددې وجه نه دا حديث دلته راوړلې شوې دې.

[۱۲۸۴] د وتر څخه وروسته دوه رکعتي نفل کول

۳۸۸- (۲۴۷) وَعَنْ أُمِّ سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ۲) «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُعَلِّي بَعْدَ الْوُتْرِ رَكْعَتَيْنِ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ ۳) وَأَبُو دَاوُدَ ابْنُ مَاجَةَ: خَفِيفَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ.

توجه: ۱) ام المؤمنين بي بي ام سلمه (رضي الله عنها) فرمايې ۲) چې رسول الله (ﷺ) به د وتر څخه وروسته دوه رکعاته کول، ترمذي، ۳) ابن ماجه په دې روايت کې خفيفتين وهو جالس الفاظ هم نقل کړي دي يعنې حضور (ﷺ) به د وتر څخه وروسته مختصر دوه رکعاته په ناسته کول.

تسهيلات:-

نوډ:- د دې حديث شرح په بل ځانې کښې ذکر شوې ده.

[۱۲۸۵] د نبی عليه السلام د وټرو ادا کولو طريقه

۳۸۵- (۲۴۸) وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: ۱) «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوتِرُ بِوَاحِدَةٍ ۲) ثُمَّ يَرْكَعُ رَكْعَتَيْنِ يَقْرَأُ فِيهِمَا وَهُوَ جَالِسٌ ۳) فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعُ قَامَ فَرَكَعَهُ». رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

توجه: ۱) د مؤمنانو مور بي بي عائشه صديقه (رضي الله عنها) فرمايې ۲) چې رسول الله (ﷺ) به وتر يو رکعت کول ۳) بيا به يې دوه رکعاته نفل کول چې په هغې کې به رسول الله (ﷺ) په ناسته ناسته قراعت کولو ۴) او کله چې به يې رکوع کوله نو او دريدلو به او رکوع به يې کوله.

(ابن ماجه)

تسهيلات:-

نوله: فَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعُ قَامَ فَرَكَعَهُ:

(۱) اخبره الترمذي في كتاب الوتر/باب ما جاء لا وتران في ليلة (رقم- ۴۷۱) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة. والسنة فيها/باب ما جاء في الركعتين بعد الوتر جالسا (رقم- ۱۱۹۶)

(۲) اخبره ابن ماجه كتاب إقامة الصلاة. والسنة فيها/باب ما جاء في الركعتين بعد الوتر جالسا (رقم- ۱۱۹۶)

د يواشکال دفع کول: - د دې مطلب دادې چې شفع سره يو رکعت زيات کړې آخری وتر ادا کړی. ابن حجر رحمه الله عليه فرماني په ظاهره دا روايت د ماقبل روايت منافي دي، کوم کښې چې به نبی کریم ﷺ اودريدل او قراءه به نې کولو او بيا به نې رکوع کوله. خو په دواړو کښې څه تعارض نشته ځکه چې کله کله به هغوی قانما قراءه کولو او کله کله به نې جالسا تلاوت کولو او قانما به نې رکوع کوله.

[۱۲۸۶] د وتر وڅخه وروسته د دوو رکعتونو فضيلت

۳۸۱- (۱) [۲۹۱] عَنْ ثَوْبَانَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، «عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: [۱] «إِنَّ هَذَا السَّهْرَ جُئِدَ وَيُقَلَّ [۲] فَإِذَا أُوتِرَ أَحَدُكُمْ فَلْيَرْكُعْ رُكْعَتَيْنِ [۳] فَإِنْ قَامَ مِنَ اللَّيْلِ [۴] وَالْإِكْنَائَةَ [۵]». رَوَاهُ الدَّارِمِيُّ.

ترجمه: ۱ حضرت ثوبان رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] د تهجد د لمانځه د پاره، د شپې بيداريدل مشکل او گران وي [۳] په دې وجه په تاسو کې چې کوم سړي د شپې په آخري حصه کې د بيداريدو يقين نه لري او د اوده کيدو څخه مخکې يعنی د ماسخوتن د لمانځه څخه وروسته، وتر وکړي نو هغه ته پکار دي چې دوه رکعاته وکړي [۴] که هغه د تهجد د پاره د شپې ولاړ شو نو بهتره ده [۵] او که ولاړ نه شو نو بيا دوه رکعاته به کافي وي (يعني د دې دوه رکعاته کولو په وجه به هغه ته د تهجد د لمانځه ثواب حاصلېږي) ترمذي دارمي

هل اللغات: ① السَّهْرُ: د شپې بيداريدل، تهجدو د پاره پاڅيدل. ② جُئِدَ: أي مَشَقَّةٌ: مشکل وی، ③ يَقَلُّ: أي: شاقٌ: ډير گران دی.

تسهيلات:-

نوله: [۵] وَالْإِكْنَائَةَ:

د خوب مخه وړاندې دوه رکعته کول: - کله چې د وتر اراده او کړنې نو دوه رکعته مونځ ادا کړنې، د دې دواړو بيان د جواز په طور دي که وتر اونه کړی نو دوه رکعته به ادا شی.

[۱۲۸۷] د وتر وڅخه وروسته په دوه رکعته نفلو کښې مسنون قراءت

۳۸۲- (۱) [۳۰] وَعَنْ أَبِي أَمَامَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، [۱] «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّيهِمَا بَعْدَ الْوُتْرِ وَهُوَ جَالِسٌ [۲] يُقْرَأُ فِيهِمَا [۳] إِذَا زُلْزِلَتْ [۴] الزَّلْزَلَةُ: [۵] «قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ [۶] الْكَافِرُونَ: [۷]». رَوَاهُ أَحْمَدُ.

ترجمه: ۱ حضرت ابو امامه رضی اللہ عنہ فرمايې [۲] چې رسول الله ﷺ به د وتر وڅخه وروسته دوه رکعاته په ناستي کول [۳] او په هغې کې به يې ادا زلزلت الارض او قل يا ايها الكافرون ويل (ترمذي، دارمي)

(۱) مسند الدارمي باب في الركعتين بعد الوتر (۲/ ۹۹۳) -

(۲) اخرجه احمد في المسند ۲۶۰۰

تسهيلات :-

نوله: كَانَ يُصَلِّيَهَا بَعْدَ الْوُتْرِ:

دوترو عطفه روسته په ناسته دوه ركعته نفل كول، - وترو نه پس د د وړ ركعتو ثبوت ملاؤ شو چې نبی كريم ﷺ به په ناسته دوه ركعته كول او په يور كعت كښې به ئې اډا زلزلت اودويم كښې قل يايها الكافرون لوستل.

[۵۲/۳۶] بَابُ الْقُنُوتِ

دقنوت نازلې بيان

خلاصة الباب :-

فيه ستة احاديث مشتملة على اربع مسائل:

- ① القنوت بعد الركوع وتركه: ١، ٢، ٣، ٤، ٥، ٦.
- ② القنوت قبل الركوع: ٢، ٤.
- ③ حكم القنوت في الصبح بلا نازلة: ٥.
- ④ القنوت في النصف الباقي من شهر رمضان: ٦.

د قنوت معاني :-

- ① د سكوت په معنى كښې كښې استعمال شوې دې.
 - ② د طاعت په معنى كښې كښې استعمال شوې دې.
 - ③ د طويل قيام په معنى كښې كښې استعمال شوې دې.
 - ④ دا د دعا په معنى كښې استعمال شوې دې.
- دلته هم په څلورمه معنى كښې استعمال شوې دې. كه ښه دعا وي او كه بده دعا وي.

د قنوت دوه قسمونه :-

- ① قنوت نازلې دى. دسحر په مانځه كښې.
- ② قنوت وتر بعد العشاء دى.

د قنوت لوستلو په محل كښې مذهب :-

- ① دامام مالك رحمه الله او امام شافعى رحمه الله په نيز قنوت ټول كال كښې هميشه د سحر په موندل كښې وټيل پكاردى او طريقه داده چه د آخرى ركعت د ركوع نه پس په قومه كښې كيدل پكاردى دا قنوت وتر دى البته په رمضان كښې دا قنوت د رمضان په نصف آخر كښې وي. دغه شان د شوافع په نيز قنوت نازلې په ټولو موندونو كښې پس د ركوع نه كيدل پكاردى.
- ② امام احمد رحمه الله او امام ابوحنيفه رحمه الله قنوت نازلې او قنوت وتر كښې فرق كوي. دهغوى په

نیز قنوت طول کمال همیشه دپاره په وتر کښې د ماسخوتن د مونځ نه پس د وتر آخری رکعت کښې د رکوع نه وړاندې لوستل ضروری دی او قنوت نازل د سحر په مونځ کښې د رکوع نه پس د څه حادثه فاجعه د ضرورت مطابق د محدود وخت دپاره جاری ساتل پکار دی.

په احادیثو کښې ثوره تطبیق: - احنافو داسې طریقه اختیار کړې ده په کوم سره چه به په ټولو احادیثو کښې په آسانۍ سره تطبیق راشی. په احادیث کښې چرته چه د قنوت قبل الركوع ذکر راغلې دې هلته قنوت وتر بعد العشاء مراد دی په کوم چه حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه او د ابن عمر رضی الله عنهما احادیث دلالت کوی. او چرته چه د قنوت بعد الركوع ذکر راغلې دې هلته قنوت نازل مراد دی او تعیین د فجر په وجه د تعامل دې گڼی د احنافو په نیز هم قنوت نازل د نورو مونځونو پورې عام کولې شی. کله چه د حادثه نوعیت سخت شی

الفصل الأول

[۱۲۸۸] د الله تعالی خپل محبوب لره بعضی قبیلو ته د خیر و کولو څخه منع کول

۱۲۸۸- (۱) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، [۱] «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَدْعُوَ عَلَى أَحَدٍ، [۲] أَوْ يَدْعُوَ لِحَدٍّ، [۳] قَتَمَتْ بَعْدَ الرُّكُوعِ [۴] قُرْآنًا قَالَ إِذَا قَالَ: "سَمِعَ اللَّهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ، [۵] اللَّهُمَّ أَنْجِرْ الْوَلِيدَ بْنَ الْوَلِيدِ، وَسَلْمَةَ بْنَ هِشَامٍ، وَعِيَّاشَ بْنَ أَبِي رِيحَةَ، [۶] اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطَأَتَكَ عَلَى مَعْرٍ، [۷] وَأَجْعَلْهَا يَتِيمًا، كَيْفَى يُوسُفُ،"

ترجمه: [۱] ابوهريره رضی الله عنه فرمایي [۲] چې رسول الله صلی الله علیه و سلم چې به چا ته بده دعا (بنسیرې) کولي [۳] یا د چا د پاره به يي د دعا کولو اراده کوله [۴] نو د رکوع څخه وروسته به يي قنوت وبله [۵] بعضي وخت چې حضور صلی الله علیه و سلم به سمع الله لمن حمده ورنالک الحمد ويل نو دا دعا به يي کوله [۶] اللَّهُمَّ أَنْجِرْ الْوَلِيدَ بْنَ الْوَلِيدِ، وَسَلْمَةَ بْنَ هِشَامٍ، وَعِيَّاشَ بْنَ أَبِي رِيحَةَ اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطَأَتَكَ عَلَى مَعْرٍ وَأَجْعَلْهَا يَتِيمًا كَيْفَى يُوسُفُ داي الله وليد بن وليد سلمه بن هشام او عياش بن ابي ريحته ته نجات ورکړي [۷] او اوي الله په قوم مضر باندې خپل سخت عذاب نازل کړي [۸] او هغه عذاب په هغوی د قحط په صورت کې نازل کړي داسې قحط چې د يوسف عليه السلام د قحط په شان وي، ايعنی په قوم مضر باندې خپل عذاب د هغه قحط په شکل کې مسلط کړي کوم چې د حضرت يوسف عليه السلام په زمانه کښې په قوم مصر باندې مسلط کړل شوي وو.

هله اللغات: ① يَدْعُو عَلَى أَحَدٍ: چه د چا دپاره به نې دعا، خير کوله، ② يَدْعُو لِحَدٍّ: چه چا دپاره به

(۱) اخرجه البخاری فی کتاب الدعوات / باب الدعاء علی المشركين (رقم- ۶۳۹۳) ومسلم کتاب الساجد / باب استحباب القنوت فی جميع الصلوات إذا نزلت بالسلمين نازله (رقم- ۲۹۴) - (۶۷۵) وابوداود فی کتاب الصلوات / باب القنوت فی الصلوات (رقم- ۱۴۴۲) والنسائي کتاب التطبيق / باب القنوت فی صلاة الصبح (رقم- ۱۰۷۴) وابن ماجه کتاب إقامة الصلوات، والسنه فيها / باب ما جاء فی القنوت فی صلاة العجر (رقم- ۱۲۴۴)

نې خیرې یعنی بد دعا کوله. ﴿٥﴾ کَفَتَ: دعاء قنوت به ئې وئېله، ﴿٦﴾ اُنْجِ: اُنْجِ خَلِّصْ: نجات یعنی خلاصې ورکړې، ﴿٧﴾ اَشْدُّ وَطَأْتُكَ: اُنْجِ: جِدَّتْكَ وَعَوَّطْتُكَ: سخت عذاب، ﴿٨﴾ يَسِينُ: گینې یوسف: سنین جمع د سته ده، وَوَالْقَطْطُ: قحط ته وائی. یعنی په قوم مضر باندې د یوسف علیه السلام د زمانې په شان قحط نازل کړې کوم چه اووه کاله مسلسل وو.

﴿يَجْزِيكَ وَكَانَ يَقُولُ فِي بَعْضِ صَلَاتِهِ﴾ ٢ ﴿اللَّهُمَّ الْعَن قُلَانَا وَقُلَانَا﴾ ٣ ﴿لِأَحْيَاءٍ مِنَ الْعَرَبِ﴾ ٤ ﴿حَتَّى أَتَزَلَّ اللَّهُ﴾ ٥ ﴿لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ﴾ ﴿آل عمران: ١٣٨﴾ ٦ ﴿مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ۱) دا دعا به حضور ﷺ په اوجت آواز سره کوله او په یو لمانځه کې حضور ﷺ داسې بده دعا کوله: ۲) اللَّهُمَّ الْعَنْ قُلَانًا وَقُلَانًا (ای الله په فلاني فلاني باندې لعنت وکړي، ۳) د عربو د هغه قبائلو د پاره (چې کافران وو) ۴) بیا الله تعالی ﷻ دا آیت نازل کړو لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ (الایه په دې معامله کې ستا هېڅ دخل نشته). (بخاري، مسلم)

قوله: الْوَلِيدُ بْنُ الْوَلِيدِ:

دولید بن ولید مختصر تعارف :-

دا صحابی د حضرت خالد رضی اللہ عنہ رو روو د چا نوم چه ولید دې. د ده د پلار نوم هم ولید دې. جنگ بدر کښې د مسلمانانو په لاس کښې قیدی شو. فدیہ ورکولو سره چه کله خلاص کړې شو نو مکې ته اورسیدو او اسلام نی قبول کړو. دمکې کافرانو هغه گیر کړو او په جیل کښې واچولو او په هغه باندې ډیر زیات ظلمونه او کړل. حضور پاک ﷺ ته چه کله د هغوی د مظلومیت پته اولگیده نو حضور پاک ﷺ د هغوی د راخلاصولو دپاره دعا اوکړه. ولید د کافرانو د پنځې نه راخلاص شو او د مدینې منورې طرف ته او تخیډو.

تعميمات:-

قوله: سَلَمَةُ بْنُ هِشَامٍ:

دسلّمہ بن ہشام تعارف:- دا پخوانی د اسلام صحابی وو د ابو جہل سکھ رور وو۔ دقریشو کافرانو دې په مکہ مکرمہ کښې قید ساتلې وو او په هغه باندې ډیر زیات ظلمونه کول دې هم د کافرانو نه خلاص شو او مدینې منورې ته اورسیدو۔

قوله: عِيَّاشُ بْنُ أَبِي رَيْعَةَ:

د عیاش بن ابی ریمعه تعارف: - دا هم پخواني د اسلام صحابي وو د ابو جهل د مور د طرف نه اخیانی ورور وو. په شروع کښې نې اسلام قبول کړو او حبشي ته ئې هجرت اوکړو. بیانی د مدینې طرف ته دویم هجرت اوکړو ابو جهل هغه سره دا د هوکه اوکړه چې په خپله مدینې ته راغلو او هغه ته ئې اووئیل چې ستا مور قسم خوړلې دې چې ترخو تا اونه وینی نو په سوړې کښې به نه کینم حضرت عیاش د مور د محبت په وجه د ابو جهل سره مکی ته

راغلو دلته ابو جهل هغه گرفتار کړو او په جيل کښې بند کړو او خپل خناور توب، ظلم اود انتقام د جذبي لاندې نى هغه راگير کړو. ليکن د حضور پاك ﷺ په دعا سره دې هم د کافرانو د لاس نه راخلاص شو تختيدو کښې کامياب شو او مدينې ته لاړو.

د درې صحابو د پاره د نبی کریم ﷺ دعا: - زير بحث حديث کښې حضور پاك ﷺ هم د دې دريو خوش نصيبو صحابو د راخلاصيدو د پاره مسلسل دعاغوښتله. او کافرانو ظالمانو ته نى د يرې زياتې بدعاگانې کولې. الله تعالى حضور پاك ﷺ په نومونو اخستو سره خيرې کولو څخه منع کړو ځکه چه بعضې داسې خلق هم وو د چا په قسمت کښې چه ايمان ليکلي شوې وو د چا د پاره چه بد دعا مناسب نه وه.

[۱۲۸۹] د قنوت طريقه

۳۸۱- (۲) [۱] «وَعَنْ عَاصِمٍ الْأَحْوَلِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ عَنِ الْقُنُوتِ فِي الصَّلَاةِ، كَانَ قَبْلَ الرُّكُوعِ أَوْ بَعْدَهُ؟ [۳] قَالَ: قَبْلَهُ، إِنَّمَا قُنْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا [۴] إِنَّهُ كَانَ يَبْعَثُ أَنَسًا يَقَالُ هُزْءُ الْقُرَاءِ، سَبْعُونَ رَجُلًا، فَأُصِيبُوا [۵] فَقُنْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا يَدْعُو عَلَيْهِمْ». مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ۱) عاصم احول رضی اللہ عنہ وايي ۲) چې ما د انس بن مالک رضی اللہ عنہ څخه د دعا قنوت په باره کښې پوښتنه کړه چې (د سحر په لمانځه يا په وترو کښې يا د څه حادثې يا د وياخ خوريدو په وخت يا په هر فرض لمانځه کښې هغه د رکوع څخه مخکښې ويل کيده يا د رکوع څخه وروسته؟ ۳) حضرت انس رضی اللہ عنہ وفرمايل چې د رکوع څخه مخکښې (او وي فرمايل چې) حضور ﷺ چې د رکوع څخه وروسته دعا قنوت ويلي وه ۴) هغه ځکه چې حضور ﷺ څو صحابه رضی اللہ عنہم چې هغوی ته قراۀ (قاريان) ويل کيده او په تعداد کښې اوريا وو (د تبليغ د پاره) ليرېلي وو (د هغه ځايي خلکو) هغه شهيدان کړل ۵) په دې وجه حضور ﷺ تر يوې مياشتې پورې د رکوع څخه وروسته دعا قنوت ويلو سره قاريانو (قراۀ) لره د شهيد کونکو د پاره بد دعا وکړله. (بخاري، مسلم)

هل اللغات: ① بَعَثَ: أي: أَرْسَلَ: ليرېلى نې وو، ② أَنَسًا: أي: جَمَاعَةً: يو جماعت د صحابه کرامو، ③ فَأُصِيبُوا: أي: قُتِلُوا: قتل کړې شو، شهيدان شو. ④ يَدْعُو عَلَيْهِمْ: خيرې او بد دعا به نې ورته کوله.

د راوي مختصر تعارف: - نوم: عاصم، دپلار نوم: سليمان، کنيت: ابو عبد الرحمن، دوى د بصري اوسيدونکى دى، ددوى شمير نقه کښې کيږي، او ددرميانه درجې تابعي دې.

(۱) اخرجه البخارى فى باب غزوة الرجيع، ورغل، وذکوان، وبئر معونة، وحديث عضل، والقارة، وعاصم بن ثابت، وخبيب واصحابه (رقم- ۴۰۹۶) ومسلم كتاب الساجد/باب استحباب القنوت فى جميع الصلاة إذا نزلت بالمسلمين نازلته (رقم) ۳۰۱ - (۶۷۷) وابوداود كتاب الصلاة/باب القنوت فى الصلوات (رقم- ۱۴۴۴)

تسهيلات:-

قوله: يُقَالُ لَهُمُ: الْقَرَاءَةُ، سَيَعُونَ رَجُلًا:

داویدا قاریانو مخففه ۵۱: - دا اويا کسان قاریان صحابه کرام په صفه کښې وو داغریبانان طالب علمان یو طرف ته علم حدیث او علم التفسیر حاصلولو بل طرف ته په یو جهادی مدرسه کښې هروخت د جهاد دپاره دا انتظار په ځانی کښې ناست وو اوچرته چه به ضرورت پېښیدو دوی به هم هلته د جهاد دپاره تلل.

۱۵ اهل نجد قداوی: - اهل نجد دوی په دهورکه د معلم په حیثیت سره د حضور پاک ﷺ نه اوغوبښتل. حضور پاک ﷺ د تعلیم او تبلیغ دپاره هغوی روان کړل خو چه کله دا قاریان دمکې او عسفان مینځ ته اورسیدل نور عل او ذکوان قبیلو په دوی باندې ظالمانه حمله اوکړه او د یو نه بغیرنی نور ټول شهیدان کړل او هغه یو هم په زخمی حالت کښې بچ شو. رسول الله ﷺ ته چه کله پته اولگیدله نو سخت خفه شو او د یوې میاشتي پورې نې دې قبیلو د تباهنی دپاره قنوت نازله کښې بد دعاگانې اوکړې. دا واقعه ۲ هجری کښې پیښه شوې وه.

الفصل الثاني

[۱۲۹۰] دعاء قنوت ویلیو محل

۳۰- (۱) [۳] عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ [۲] «قَتَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شُهْرًا مَتَابَعًا [۳] فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ وَصَلَاةَ الصُّبْرِ» [۴] إِذَا قَالَ: سَمِعَ اللَّهُ مِنْ حَمْدِهِ مِنَ الرُّكْعَةِ الْأَخِيرَةِ [۵] يَدْعُو عَلَى أَحْيَاءٍ مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ [۶] عَلَى رِغْلٍ وَذُكُوانَ وَعَصِيَّةَ [۷] وَيُؤْمِنُ مِنْ خَلْقِهِ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: ۱ حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمایي چې رسول الله ﷺ تر یوې میاشتي پورې مسلسل (یعني هره ورځ) قنوت ویلي دي [۲] د ماسپښین، مازیگر، مانښام، ماسخوتن او د سحر په لمونځونو کې [۳] د سمع الله لمن حمده ویلو څخه وروسته په آخري رکعت کې [۴] چې په هغې کې حضور ﷺ د بني سلیم څو قبیلو د پاره بد دعا کوله [۵] د رعل، ذکوان او د عصیه قبیلو د پاره [یې بد دعا کوله] [۶] او وروسته خلقو (یعني مقتدیانو) به آمین ویلي. (ابوداؤد)

هله اللغات:- ① مَتَابَعًا: أي: مُوَالِهًا: پرله پسې، ② رِغْلٍ: د بنو سلیم یوه قبيله ده، ③ يُؤْمِنُ: أي: يَقُولُ: آمين: صحابه کرامو به آمین ونیلو.

(۱) اخرجه البخاری فی کتاب الجمعة / باب القنوت قبل الركوع وبعده (رقم) ۱۰۰۳ و مسلم کتاب المساجد / باب استحباب القنوت فی جميع الصلاة إذا نزلت بالمسلمين نازلة (رقم) ۲۹۹ - (۶۷۷) والنسائي کتاب التطبيق / باب القنوت بعد الركوع (رقم) ۱۰۷۰

تسهيلات :-

بُوبه: يَدْعُو عَلَى أَتْبَاعِهِ مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ، عَلَى رُغْلٍ وَذَكَوَانَ وَعُصْبَةٍ:

په رواياتو كښې تطبيق :- دې حديث په پنځو مونځونو كښې د قنوت نازل د ونيلو بيان دې، او ځينې احاديثو كښې د سحر ذكر راغلې دې، او ځينو كښې په جهري مونځونو كښې د قنوت نازله ذكر راغلې دې، نو په دې رواياتو كښې داشان تطبيق كيدې شي چې كه مصيبت زيات وي نو په ټولو مونځونو كښې به قنوت نازله ونيلې كيږي، او كه كم وي نو صرف په جهري مونځونو كښې به لوستلې كيږي، او كه نور هم كم وي نو د سحر په مونځ كښې به لوستلې كيږي.

بهر حال باقي مونځونو كښې قنوت نازله منسوخ شوې ده. د سحر په مونځ كښې د ضرورت په وخت كښې جائز دي.

[۱۲۹۱] يوه مياشتې پورې قنوت ونيل بيا پريښودل

۱۲۹۱- (۱) [۳] وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، [۲] «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَنَتَ شَهْرًا ثُمَّ تَرَكَهُ». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالنَّسَائِيُّ.

ترجمه: [۱] حضرت انس رضي الله عنه فرمايي [۲] چې رسول الله ﷺ تر يوې مياشتې پورې د ركوع څخه وروسته، دعاء قنوت ويله ده بيا حضور ﷺ (مطلقاً په فرض لمونځونو كې يا دا چې ركوع څخه وروسته) قنوت ويل ترك كړل، (ابوداؤد، نسائي).

تسهيلات :- بوبه: ثُمَّ تَرَكَهُ:

د قنوت نازله د عارضې دليل :- د حديث د احنافو مضبوط دليل دې چې قنوت نازله يو وختي څيز دې كوم چه د ضرورت په وخت وي او پس د ركوع نه وي او په عامو مونځونو كښې هم وي.

ليكن قنوت وتر موقت نه دي بلكه بعد العشاء دواړه جاري اوساري دي. شوافع اوما لكيه فرمائي چه د فجر په مونځ كښې قنوت نازله د هميشه دپاره دي او په نورو مونځونو كښې په وخت د حادثه نازله مشروع دي.

[۱۲۹۲] په نورو مونځونو كښې على الدوام دعاء قنوت ونيل بدعت كيدل

۱۲۹۲- (۱) [۵] وَعَنْ أَبِي مَالِكٍ الْأَشْجَعِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] قُلْتُ لِأَبِي: يَا أَبَتِ! «إِنَّكَ قَدْ صَلَّيْتَ عِلْفًا

(۱) اخرجه مسلم كتاب المساجد/باب استحباب القنوت في جميع الصلاة إذا نزلت بالسلمين نازله (رقم ۲۹۹ - ۶۷۷) والنسائي كتاب التطبيق/باب القنوت بعد الركوع (رقم ۱۰۷۰)

(۲) اخرجه الترمذي في كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب في ترك القنوت (رقم ۴۰۲) والنسائي كتاب التطبيق/ترك القنوت (رقم ۱۰۸۰) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة والسنة فيها/باب ما جاء في القنوت في صلاة الفجر (رقم ۱۲۴۱)

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبِي بَكْرٍ، وَعُمَرُ، وَعُمَانُ، وَعَلِيٌّ، هَاهُنَا بِالْكَوْفَةِ نَحْوًا مِنْ خَمْسِينَ (۴) أَكَلُوا يَغْتَنُونَ؟ قَالَ: أَيْ بَنِي! فَخُذْتُ». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَالنَّسَائِيُّ، وَأَبْنُ مَاجَةَ.

ترجمه: [۱] ابو مالک اشجعي فرمايي [۲] ما د خپل پلار بزرگوار څخه پوښتنه وکړه چې باباجانه تاسو په حضور ﷺ پسي او په حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ حضرت عمر رضی اللہ عنہ عثمان رضی اللہ عنہ او په حضرت علي کرم الله وجهه پسي مونځ کړي دي [۳] په دي کوفه کې تقريباً پنځه کاله [۴] آيا دي حضراتو به دعا ۶ قنوت ويله؟ هغه وفرمايل زما زويه قنوت بدعت دي. (ترمذي، نسائي، ابن ماجه)

هله اللغات: ① نَحْوًا: أي: قَدْرًا: تقريباً (د اندازې لگولو په معنی استعمال شوې دي). ② فَخُذْتُ: أي: اَلْقُنُوتَ بِدَعَاةٍ: دا قنوت وئيل بدعت دی (دا روستو خلقو يعنی تابعينو شروع کړې دي).

تسهيلات:-

نوټ:- د ماسخوتن د وترو څخه علاوه په نورو مونځونو کښې د دعاء قنوت په وئيلو کښې چې کوم اختلاف دي دهغې تفصيل په بل ځانې ذکر شوې دي.

الْفَصْلُ الثَّالِثُ

[۱۲۹۲] د حضرت عمر، ابی بن کعب په شل رکعته تراویح يا ندي راجع کول

۱۲۹۳- (۱)(۲) عَنْ الْحَسَنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، حَمَمَ النَّاسَ عَلَى أَبِي بِنِ كَعْبٍ، فَكَانَ يُصَلِّي بِهِمْ عَشْرِينَ لِمَلَّةٍ، وَلَا يَقْنُتُ بِهِمْ إِلَّا فِي النِّصْفِ الْبَاقِي، فَإِذَا كَانَتِ الْعُشْرُ الْأَوَّلَى خَلَّفَ فَصَلَّى فِي بَيْتِهِ، فَكَانُوا يَقُولُونَ: أَبَقَ أَبِي. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [۱] حسن بصري فرمايي [۲] چې امير المؤمنين حضرت عمر بن خطاب رضی اللہ عنہ خلق (د روزي په مياشت کې د تراویح د لمانځه د پاره) جمع کړل او ابی ابن کعب رضی اللہ عنہ يې امام جوړ کړو [۳] ابی ابن کعب رضی اللہ عنہ هغوی ته تر شلو شپو پورې مونځ ورکړو [۴] او د هغوی خلقو سره يې دعا ۶ قنوت سوا د آخري نصف رمضان په نورو ورځو کې نه ويله [۵] هرکله چې آخر لس ورځې پاتې شوې نو ابی ابن کعب رضی اللہ عنہ مسجد ته رانغلي بلکه (وتر) مونځ يې په خپل کور کې کول شروع کړل [۶] خلقو اوويل چې ابی ﷺ وتښتيدو. (ابوداؤد)

هله اللغات: ① خَلَّفَ: پاتې شوی په کور کښې يعنی مونځ ته مسجد ته رانغې. ② أَبَقَ أَبِي: أي: هَرَبَ عَنَّا: وتختيدو.

تسهيلات:-

نوله: فَكَأَنَّهُ يَقُولُونَ: أَبَقَ أَبُيْ:

د ابی بن کعب د تراویح مونږ پریغودو وجه:- یعنی حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ د بگوږه غلام په شان منډه کړه خلقو دا ځکه اوونیل چه هغوی د حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ غیر حاضری خوښه نه کړه. بل طرف ته کیدې شی چه حضرت ابی بن کعب رضی اللہ عنہ څه مجبوره شان وو چه په شرعی توگه باندې معذوره وو او حضرت کعب رضی اللہ عنہ سید القراء ووپه دې وجه هغه حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ په رمضان کښې د تراویح امام جوړ کړې وو.

د حدیث مخه د احنافو او شوافع جدا جدا استدلال:- دا حدیث د شوافع مستدل دې چه د نصف رمضان نه پس قنوت لوستلې شوی دی او د یو جزء په اعتبار سره دا حدیث د احنافو دلیل دې ځکه چه احناف په ټولو احادیثو کښې د تطبیق ورکولو قائل دی او دلته قبل الركوع او بعد الركوع دواړه شان عمل په وجود کښې راغلې دې. نو احناف قبل الركوع قنوت د ماسخوتن په وتر باندې حمل کوی او بعد الركوع قنوت په قنوت نازله باندې حمل کوی.

[۱۲۹۴] قبل الركوع د قنوت دلیل

۳۳- (۱۷۱) وَسَبَّلَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ عَنِ الْقُنُوتِ، فَقَالَ: [۲] «قَتَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ. [۳] وَفِي رِوَايَةٍ: قَبْلَ الرُّكُوعِ وَيَعْدَهُ». رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

توجه: [۱] او د انس بن مالک رضی اللہ عنہ څخه چا د دعاء قنوت په باره کې پوښتنه وکړه (چې د رکوع څخه مخکې او وېل شی یا وروسته؟) نو هغه ورته وفرمایل [۲] چې حضور ﷺ دعاء قنوت د رکوع څخه وروسته ویلي ده [۳] په یو بل روایت کې دا دي چې حضور ﷺ دعاء قنوت (کله) د رکوع څخه مخکې او (کله) د رکوع څخه وروسته ویلي ده..

(۱) اخرجہ ابن ماجه کتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها باب ما جاء في القنوت قبل الركوع وبعده (رقم- ۱۱۸۳)

[۵۳/۳۷] بَابُ قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ

درمضان په مياشت كښې د تراويح پويان

مخلاصة الباب :-

فيه ثلاثة عشر حديثاً مشتملة على ثمانى مسائل:

- ① ثبوت صلاة التراويح من النبى ﷺ : ۱، ۴.
- ② الترغيب في صلاة التراويح في البيوت : ۱، ۳، ۶.
- ③ عدم المداومة على صلاة التراويح خشية الافتراض : ۱.
- ④ الترغيب في قيام رمضان : ۲.
- ⑤ لفظة ليلة النصف من شعبان : ۵، ۱۱، ۱۳، ۱۲.
- ⑥ جمع عمر رضي الله عنه الناس على التراويح عشرين ركعة : ۸، ۹.
- ⑦ تطويل القيام : ۴، ۸، ۱۰.

د قيام رمضان مخفه ۵۱ :- د قيام رمضان نه مراد د تراويح مونځ دي. علامه نووي رحمه الله فرمائي "المراد بقيام رمضان التراويح" علامه كرماني رحمه الله په اتقان كښې په دې باندې اجماع نقل كړې ده فرمائي:

"اتفقوا على ان المراد بقيام رمضان صلاة التراويح" [فتح الباري ج ۴ ص ۲۱۷]

د تروية تعريف :- تراويح د تروية جمع ده او تروية د راحت په معنى كښې ده چونكه د خورو ركعتونه پس استراحت او آرام كوي په دې وجه دي ته د تراويح مونځ او وئيلې شو.

د قيام الليل او قيام شهر رمضان جدا جدا كيډو قرائن :- لكه چه پورته ليكلي شوي دي په دې باندې اتفاق او اجماع ده چه "قيام الليل" خان له مونځ دي او "قيام شهر رمضان" خان له مونځ دي دواړه جدا جدا مونځونه دي او د دواړو نومونه هم جدا جدا دي. قيام الليل د تهجد دپاره وئيلې شي او قيام شهر رمضان د تراويح دپاره خاص توگه باندې استعمالولې شي. لهذا دا مناسب نه دي چه څه خلق د تراويح پتولو او دباوولو په غرض دي ته هم تهجد وئيل شروع كړي او بيا وينا كول شروع كړي چه په رمضان او غير رمضان كښې حضور پاك ﷺ د يوولسو ركعتونه د شپې زيات مونځ نه دي كړي لهذا د اتور كعتونه زياتي هيڅ هم ثابت نه دي كه دي ته تراويح وائي او كه تهجد ورنه وائي داسې گورو كول او اړول را اړول مناسب نه دي ډير زيات قرائن او دلائل موجود دي چه دا جدا مونځونه دي يوڅو قرائن او گورني:

① تهجد او تراويح كښې د فرق دويمه قرينه داده چه د دواړو وخت جدا جدا دي تراويح د ماسخوتن نه پس دي او تهجد د شپې په آخره يا مينځ كښې وي.

⑦ په ډيرو زياتو احاديثو كېنې او د فقهاؤ په بې شميره كلام كېنې او د محدثينو په بې شميره عنواناتو كېنې د دې مونځ اضافت په خاص توگه د رمضان طرف ته كړې شوې دې لكه قيام شهر رمضان - سنت لكم قيامه - ترغيب في قيام رمضان من قيام ايماناً واحتساباً - وغيره وغيره دا اضافت د تخصيص فائده وركوي لهذا دا عام تهجد نه دی بلكه د تراويح مونځ دې په حرمين شريفين كېنې نن صبا د تراويح د پاره داسې اعلان كيږي - صلوة القيام اياكم الله -

⑧ تهجد د قرآن نه ثابت دی او تراويح د سنت رسول الله ﷺ نه ثابت دی لكه چه - وسنت لكم قيامه -

⑨ د صلوة الليل كله هم جمع نه وي نه د دې څه ترغيث وركړې شوې دې خو قيام رمضان په جمع سره وي او د دې ترغيث وركولې شي.

⑩ د اُمت فقهاء محدثين او د دين ماهرين قيام الليل ته تهجد او قيام رمضان ته تراويح وائي نو په دواړو كېنې صفا فرق ښكاره دې. دا شپږ وجوهات دي په كوم سره چه تراويح او تهجد كېنې فرق راځي.

⑪ د تراويح كيدونه پس د تهجد مونځ صحابه كرامو په اهتمام سره كړې دې كه چرې دا يوځيز وي نو تهجد اهتمام به جدا ولي كيدو؟
د تراويح د سنتيت دلائل :- د احنافو په نيزد تراويح مونځ سنت موكده دې او د حنابله هم دغه مسلك دې. (كذا في المفتي لابن قدامه ج ۲ ص ۱۶۶) د تراويح په سنت موكده كيدو باندې ډير زيات دلائل دي:

① حضورياك ﷺ درې شپې د تراويح مونځ په جمع سره وركړو چه خلق زيات شونو حضورياك ﷺ پريخودلو اودا وجه نې بيان كړه چه ماته ويره پيدا شوه چه دامونځ په تاسو باندې فرض نه كړې شي كوم چه تاسو پوره نه كړې شئ. دې نه معلومه شوه چه تراويح سنت موكده دی.

② حضورياك ﷺ او فرماييل - وسنت لكم قيامه - يعنى قيام رمضان فرض نه دې بلكه الله تعالى روژې فرض كړى دى او تراويح زما سنت دى.

③ حضورياك ﷺ د تراويح بنياد قائم كړو او د عذر د وجې نه نې په دې باندې عملي مواظبت اونه كړو ليكن د حضورياك ﷺ نه پس صحابه كرامو خلفاء راشدين ﷺ او د اُمت فقهاؤ په دې باندې مواظبت كړې دې كوم چه د سنت موكده واضح دليل دې.
د تراويحو په جمع او محاله كولو كېنې اقوال :-

① د جمهورو فقهاؤ رائي ده چه تراويح په جمع سره يوځاني كول غوره او بهتر دى.

② د بعض علماء او فقهاء رائي ده چه تراويح خان له په كور كېنې كول بهتر دى. دامام مالك

براهمة او امام ابويوسف رحمتهما يويو روايت داسي هم دي.

په مذهبيونو كښې محاكمه ۱- دې علماو بيا محاكمه كړې ده كه په جمع كښې نه شريكيدو د وجې د مونځ گذار دپاره په تراويح كښې سستی كولو خطر ه وي او د هغه جمات ته په نه راتلو كښې جمع ته د نقصان رسيدو هم څه خطر ه نه وي نو دې سړي له جمات ته راتلل ياپه كور كښې كول دواړه برابر دي. خو كه يوسړي ته خطر ه ده كه جمات ته رانغلو نو تراويح به ترې پاتې شي سستی به پيداشي يا د ده د وجې نه به جمع ته نقصان اورسي نو بيا د ده دپاره جمع كښې حاضريدل افضل او اولي دي. بهر حال دا كشر احنافو په نيز د تراويح دپاره په جمع كښې شامليدل سنت دي.

تراويح سنت ملي الكفايه دي ۱- بيا د احنافو جمهور علماء د تراويح جمع ته سنت علي الكفايه وائي مطلب دا كه د پوره محلي والونه د تراويح جمع پاتې شي نو ټول به گناهگار وي او كه بعض جمع او كړه نو د باقى د ذمه نه به ذمه واري ساقط شي. بهر حال حضور پاك درې شپې جمع قائم كړې بياني پريخوده. د صديق اكبر رحمتهما په دور كښې داخلي او خارجي فتنې رافچتې شوې نو هغوى هم د جمع د ترتيب دپاره فارغ نه شو. بيا حضرت عمر فاروق رحمتهما په يواهم سره ټول مسلمانان په جمع سره يوځاني كړل او د هغه وخت نه تر تنه پورې هغه سلسله قائم اودايم ده. حضرت عمر رحمتهما اول خلق په اتو ركعتو باندې راجمع كړل بياني په دوولس ركعتو باندې جمع كړل او بياني په شلو باندې ټول يوځاني كړل او تر تنه پورې هم دغه طريقه روانه ده.

د تراويح په شمار كښې مذهب:

① د امام مالك رحمتهما نه په دې باره كښې مختلف اقوال نقل دي. د يوقول مطابق د هغوى په نيز تراويح شل ركعته دي دويم قول كښې شپږ ديرش ركعته دي او يوقول د ۲۱ ركعتو هم دي. علامه عيني رحمتهما فرمائي د امام مالك رحمتهما نه د شپږ ديرشو ركعاتو والا قول مشهور او معتمد دي. دا خبره د ياد ساتلو قابل ده چه د امام مالك رحمتهما په نيز اصل تراويح شل ركعته دي د شلو ركعتونه چه كوم د زياتي ذكر راغلې دي دا ټول نوافل دي. هغه وخت په مكه مكرمه كښې د څلورور ركعتو ترويه چه دوران به خلقو د بيت الله طواف كولو. تراويح شل ركعته وي ليكن په مدينه كښې د ترويه چه وخت د طواف امكان نه وو نو خلق به او دريدل او څلور ركعت به ئي نور او كړل. لهدا په څلورو ترويهاتو كښې به شپاړلس ركعته نقل كيدل هم دغه په ترويه كښې شامل كړې شو نو د شپږ ديرش ركعتو قول ئي او كړو گنى اصل تراويح د شلو ركعتونه زياتي نه دي.

② د امام ابو حنيفه رحمتهما امام شافعي رحمتهما او امام احمد بن حنبل رحمتهما او نورو ديرو فقهاو مسلك دي چه تراويح شل ركعته دي او درې وتر دې نه علاوه دي.

په شل رکعتہ تراویعو باندې دا جماع انعقاد:- په شل رکعتہ تراویح باندې اجماع منعقد شوې ده. د حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ باره کښې تصور هم نه شی کیدلې چه هغوی د شلو رکعتو تراویح حکم د خپل طرف نه جاری کړې وی یا العیاذ باللہ هغوی د څه بدعت ارتکاب یا ایجاد کړې دي. بیا چه کله هغوی د شلو رکعتو عام اعلان په جمات کښې اوکړو او په عملی توگه باندې په شل رکعتہ باندې عمل کول شروع شو نو یو صحابی ددې نه انکاراونه کړو او نه ازواج مطهرات چه د حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم د هراهر اویټ عمل نه خبروې په هغوی کښې چاهم څه نکیراونه کړو. په دې سره دا خبره واضح کیږي چه صحابه کرام په دې خبره باندې پوهیدل چه د حضرت عمر رضی اللہ عنہ دا اقدام د حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم د منشاء عین مطابق دي او حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہ ضرور څه اشاره د دربار نبوی نه د شل رکعتہ تراویح لیدلې وه. لیکن د دې باوجود غیر مقلدین شل رکعتہ تراویح بدعت گرځوی. دا ډیره د افسوس خبره ده. اوس د طرفین دلائل اوگورنې.

د اول فریق اول دلیل:-

① د هغوی د ټولو نه زیات مشهور دلیل د حضرت عائشه صدیقه رضی اللہ عنہا حدیث دي د کوم تخریج چه بخاری وغیره کړې دي. حضرت عائشه رضی اللہ عنہا د یو سائل په جواب کښې افرمائل "ماکان رسول الله صلى الله عليه وسلم يذبح في رمضان ولا في غيره على احدى عشرة ركعة" معلومه شوه چه حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم په رمضان کښې د اتور رکعتو نه زیاتی تراویح نه دی کړي.

د اول فریق د اول دلیل جواب:- ددې حدیث تعلق د تهجد سره دي تراویح سره بالکل نه دي. د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا په حدیث کښې "ولا في غيره" الفاظ په اوچت آواز سره وائی چه دا د تراویح خبره نه ده بلکه د تهجد خبره ده گنې د رمضان نه علاوه وختونو کښې د تراویح څه تصور کیدي شی. بل که چرې د حضرت عائشه رضی اللہ عنہا په نیز د تراویح مونځ صرف اته رکعتہ وو نو بیا هغې په شل رکعتہ باندې اعتراض ولې اونه کړو حالانکه په مدینه منوره کښې حضرت عائشه رضی اللہ عنہا د عام صحابه دپاره مرجع وه معلومه شوه دا د تهجد خبره وه د تراویح خبره نه وه.

د اول فریق دویم دلیل:-

② د حضرت جابر رضی اللہ عنہ روایت د دوی مستدل دي الفاظ ئې دا دي: "عن جابر بن عبد الله انه عليه السلام قام بمهم في رمضان فصلي ثمان ركعات واوتر" [رواه ابن حبان في صحيحه] دي نه معلومه شوه چه حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم اته رکعتہ تراویح په جمع سره کړي دي.

د اول فریق د دویم دلیل جواب:- حضرت جابر رضی اللہ عنہ د تراویح د رکعتونو د بیانولو اراده نه کړې بلکه د حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم د جمع والا د رکعتونو ذکر ئې کړې دي چه د حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم جمع د اتور رکعتو وه ددې نه علاوه رکعتونه د څه د وجې نه حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم بغیر د جمع ادا

کړی. حضرت جابر رضی اللہ عنہ د اتور رکعتونه علاوه رکعتونه د بحث موضوع نه دی جوړ کړی اونه نې څه حصر يانغی کړې ده. دا تاویل اودا جواب په ظاهري توگه سره ډیر کمزوري دې لیکن دا جواب په دې وجه باندې مضبوط جوړیږي که د تراویح رکعتونه اته وي نو ټول صحابه به په دې باندې متفق وي او په شل رکعت به کله هم اتفاق نه جوړیدو حالانکه صحابه بغیر د څه کمی زیاتې شل رکعت قبول کړل اودا نې معمول جوړ کړو او د صحابه کرامو نه زیات د حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم د سنتو پیژندونکی منونکی نور څوک نه شی کیدي.

د اول فریق دریم دلیل :-

⑦ په موطا مالک کښې سائب بن یزید رضی اللہ عنہ روایت داسې دي: "مالك عن محمد بن يوسف عن السائب بن يزيد انه قال امر عمر بن الخطاب ابى ابن كعب وعمير الداري ان يقوما للناس بأحدى عشرة ركعة".

د اول فریق د دریم دلیل جواب :- ډیره ممکن ده چه دا د هغه زمانې خبره وي چه کوم وخت د شلو رکعتو استقرار نه وو راغلې د جمهورو په کلام کښې هم دا خبره ملاوړیږي چه د حضرت عمر رضی اللہ عنہ نه د اتور رکعتو حکم هم ملاوړیږي د دوو لسوهم ملاوړیږي. لیکن اقرار او استقرار په شلو رکعتو راغلې دي. صحابه کرامو شل رکعت خپل کړی دی او امت شل رکعت قبول کړی دی ترننه پورې په حرمین شریفین کښې په شلو رکعتو باندې عمل جاری دي لهدا دا روایت به په هغه زمانه باندې حمل کوی وی کله چه په تراویح کښې انضباط نه وو راغلې. بل په دې روایت کښې ډیر زیات اضطراب دي د سائب بن یزید رضی اللہ عنہ نه صرف محمد بن یوسف رحمته اللہ علیہ داسې نقل کوی د سائب نور ټول شاگردان د یوولسو په ځانی شل رکعت نقل کوی.

د دویم فریق دلائل :- جمهورو سره د شلو رکعتو په تراویح باندې ډیر زیات دلائل دی د دغه دلائلو وړاندې کولو نه په دې خبره باندې ځان پوهه کول پکار دی چه په دومره خبره باندې خود ټول امت اتفاق دي چه حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم د تراویح مونځ کړې دي په دې باندې هم اتفاق دي چه په عهد نوی کښې صحابه کرامو هم تراویح کولې. دا خبره هم ثابت ده چه حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم درې ورځې په جمع سره تراویح کړی دی اودا هم اتفاق دي چه د حضور پاک صلی اللہ علیہ وسلم عام معمول په کور کښې د تراویح کولو وو.

① د شلو رکعتو د تراویح په ثبوت باندې د جمهورو دویم دلیل موطا مالک کښې د یزید بن رومان روایت دي. "مالك عن يزيد بن رومان انه قال كان الناس يقومون في زمن عمر بن الخطاب في رمضان بثلاث وعشرين ركعة". (موطا مالک) دا حدیث د بلاغات مالک نه دي کوم چه سره د دې مرسل دي مگر د موصولات په حکم کښې دي هسې مرسل هم د جمهورو په نیز حجت دي.

② عن ابن عباس ان رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يصلي في رمضان عشرين ركعة في غير جماعة والوتر (رواه البهقي في سننه وابن أبي شيبة في مصنفه والطبراني والبيهقي (زجاجة البصاير ج ۱ ص ۴۶۶)) د دې روایت

تول راویان ثقہ دی صرف پہ ابراہیم بن عثمان باندی کلام دی لیکن تضعیف سرہ سرہ و یرو زیاتو محدثینو د دوی توثیق ہم کری ده یحیی بن معین دہغوی بارہ کنبی فرمانی "شہر ثقہ کبیر"

④ د جَمہورو خلورم دلیل د مصنف ابن ابی شیبہ روایت دی. "عن یحیی بن سعید بن عمر بن الخطاب امر رجلا یصلی ہر عشرین رکعہ" (ج ۲ ص ۴۹۳)،

⑤ د جَمہورو دریم دلیل د حضرت سائب بن یزید رضی اللہ عنہ روایت دی. "عن یزید بن خصیفہ عن السائب بن یزید قال کانوا یقومون علی عبد عمر بن الخطاب رضی اللہ عنہ فی شہر رمضان عشرین رکعہ و کانوا یقرؤن بالسن و کانوا یتوکلون علی عصمہم فی عہد عثمان من شدۃ القیام" (سنن الکبریٰ بیہقی ج ۲ ص ۴۹۶) دا روایت بالکل صحیح الاسناد دی.

⑥ "وعن عمرانہ جم الناس علی ابی بن کعب و کان یصلی ہر عشرین رکعہ" (بیہقی وابن ابی شیبہ زجاجہ ج ۱ ص ۳۶۶)،

⑦ "وعن شبرمہ و کان من اصحاب علی انہ کان یؤمہم فی رمضان فیصلی خمس ترویجات" (بیہقی زجاجہ ج ۱ ص ۳۶۶)،

⑧ "وعن السائب بن یزید قال کنا نقوم فی عہد عمر عشرین رکعہ و التوروفی رواۃ علی عبد عثمان و علی مثله قال النووی اسنادہ صحیح" (زجاجہ المصابیح ج ۱ ص ۳۶۶)،

⑨ "وعن ابن ابی عبد الرحمن السلی ان علیا دعا القراء فی رمضان فأمر رجلا ان یصلی بالناس عشرین رکعہ و کان علی یوترہم" (رواہ البیہقی و زجاجہ المصابیح ج ۱ ص ۳۶۶)،

قال عطاء ادرکت الناس و ہر یصلون ثلاثہ و عشرین رکعہ بالتوتر. مشہور تابعی حضرت نافع رضی اللہ عنہ فرمانی: "لم ادرک الناس الا و ہر یصلون تسعاً و ثلاثین و یوترون منها ثلاث" (فتح الباری ج ۴ ص ۲۵۴)، امام مالک رضی اللہ عنہ فرمانی "و علی هذا العمل منذ ہضم و ماۃ سنۃ" (حوالہ بالا). امام شافعی رضی اللہ عنہ فرمانی: "رأیت الناس یقومون بالمدينة یقسم و ثلاثین رکعہ و عمکۃ ثلاث و عشرین".

د ناصحانہ خبرہ :- پہ دومرہ لویہ پیمانہ باندی د امت د فقہاء اقوال اود پورہ امت اعمال او افعال کہ د جاذ پارہ دلیل نہ شی جویدی نو د دی مطلب دادی چہ ہفہ سرپی ہدو تراویح کول نہ غواپی کہ دہغوی ارادہ د کولو وہ نو ہفہ بہ د امت د اجماع خہ خیال ساتلی. پہ اتو رکعتو باندی د جعات نہ تختیدونکی د ختم قرآن نہ محروم پاتی کیبری د مسلمانانو د دعاگانو نہ محروم پاتی کیبری د رمضان د مبارکو وختونو نہ محروم پاتی کیبری د جعات د ماحول نہ محروم پاتی کیبری د خان خوبنشی نیکار کیبری پہ مسلمانانو باندی د بدگمانشی مرتکب کیبری اود پورہ امت طرف تہ د غلطی نسبت مرتکب کیبری د شلو پہ خانی د اتو رکعتو ثواب حاصلوی حالاکہ کہ چرپی ہفہ شل رکعتہ کولہ نو اتہ بہ پہ کنبی خامخا

حاصلیدلې په آخره کښې د تراویح دپاره دا خبره فیصله کونکې دلیل دې چه حضور پاک ﷺ فرمایلی "علیکم سستی وسنة الخلفاء الراشدين" دامضبوط اومحکم دلیل دې لیکن د بدقسمتنی نه غیرمقلدین د صحابه کرامو تقلیدهم نه کوی نوچه کوم امور د صحابه کرامو نه ثابت دی دا حضرات دهغې نه انکارکوی.

الفصل الأول

[۱۲۹۵] په جمعی سره د تراویحو کولو مسنونیت

۱۲۹۵- (۱) [۱] عَنْ زَيْدِ بْنِ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ [۲] «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّخَذَ حُجْرَةً فِي الْمَسْجِدِ مِنْ حَصِيرٍ [۳] فَصَلَّى فِيهَا لَيْلًا، حَتَّى اجْتَمَعَ عَلَيْهِ نَاسٌ [۴] ثُمَّ فَقَدُوا صَوْتَهُ لَيْلَةً، وَظَنُّوا أَنَّهُ قَدْ نَامَ [۵] فَجَعَلَ يُعْظِمُهُمْ بِتَنَاحُهُمْ لِيُخْرِجَ إِلَيْهِمْ [۶] فَقَالَ: "مَا زَالَ بِكُمْ الَّذِي رَأَيْتُمْ مِنْ صَنِيعِكُمْ [۷] حَتَّى خَشِيتُمْ أَنْ يَكْتُبَ عَلَيْكُمْ [۸] وَلَوْ كُتِبَ عَلَيْكُمْ مَا قُتِمْتُمْ بِهِ [۹] فَصَلُّوا أَيُّهَا النَّاسُ فِي بُيُوتِكُمْ [۱۰] فَإِنَّ أَفْضَلَ صَلَاةِ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ إِلَّا الْعَلَاةَ الْمَكْتُوبَةَ" [۱۱] مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

قوله: [۱] زيد ابن ثابت رضي الله عنه [۲] چې رسول الله صلى الله عليه وسلم په رمضان کي په مسجد کي د بوريا (تاپ، چتايي) يوه حجره جوړه کړه [۳] او خوشپي يې په هغې کي (د تراویح) مونځ وکړو (کوم وخت چې خلق به جمع شو نو حضور صلى الله عليه وسلم به د حجرې څخه بهر تشریف راوړو او فرائض او تراویح به يې د جماعت سره کول، تر دې چې (يو ځل ډير زيات) خلق جمع شو احضور صلى الله عليه وسلم فرض مونځ کولو سره حجرې ته تشریف وړي وو او څنگه چې يې معمول وو څه وخت وروسته يې بهر تشریف رانه وړو [۴] خلقو د حضور صلى الله عليه وسلم څه کشاري محسوس نه کړو نو هغوی دا وگڼله چې حضور صلى الله عليه وسلم اوده شوې دي [۵] خلقو دغاړي تازه کول شروع کړل چې حضور صلى الله عليه وسلم (بيداره شى او د تراویح د لمانځه د پاره، بهر تشریف راوړي (څنگه چې حضور صلى الله عليه وسلم تيرو شپو کي تشریف راوړو) [۶] حضور صلى الله عليه وسلم (د حجرې څخه بهر راوتو سره يا د دننه څخه، وفرمايل داستاسو کار چې زه وينم برابر دي جاري وي (يعني د جماعت سره د تراویح کولو شوق او د عبادت په معامله کي ستاسو دا جذبه دي هميشه وي او بيا يې وفرمايل) [۷] لیکن زما سره دا ويره شوه چې دا مونځ په تاسو باندې فرض نشي (يعني که ما هميشه د تراویح مونځ د جماعت سره کولي نو دا مونځ به په تاسو فرض شوې وو) [۸] او که دا په تاسو مونځ فرض شوې وې نو تاسو به د دې د کولو څخه قاصر

(۱) اخرجه البخاری فی کتاب صلاة الجماعة والإمامة/باب صلاة الليل (رقم-۷۳۱) ومسلم کتاب صلاة/باب استحباب صلاة النافلة فی بیته. وجوازها فی المسجد (رقم) ۲۱۳ - (۷۸۱) وابوداود کتاب الصلاة/باب فی فضل التطوع فی البيت (رقم-۱۴۴۷) والترمذی کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء فی فضل صلاة التطوع فی البيت (رقم-۴۵۰) والنسائی کتاب قیام الليل ونظوم النهار/باب الحث علی الصلاة فی البيوت والفضل فی ذلك (رقم-۱۵۹۹) ومالك فی الموطا کتاب صلاة الجماعة. باب فضل صلاة الجماعة علی صلاة الف (رقم-۴)

شوي وي [۱] نو اي خلقو تاسو په خپلو کورونو کې مونځ کوئ [۲] ځکه چې د انسان بهترين مونځ هغه دي چې هغه په خپل کور کې کړي وي سوا د فرض لمانځه څخه (چې هغه په مسجد کې د جماعت سره کول افضل دي، بخاري، مسلم)

هَلْ أَتَاكُمْ... ① اتَّخَذَ: جوړه نې کره، ② تَجَرَّةٌ: کوټه (د پوزګۍ نه)، ③ حَصِيرٌ: پوزګې (کوم چۀ د ميزو نه جوړ شوې وي)، ④ لَقَدْ وَاصَوْهُ: آي: جثه: يعنې آواز، کشارنې وانه وريدلو، ⑤ يَتَخَنَّنُ: غاړې نې تازه کولې.

تسهيلات:-

قوله: اتَّخَذَ تَجَرَّةً فِي الْمَسْجِدِ مِنْ حَصِيرٍ:

دامتګان دپاره د ځانې خاص کولو جواز: - نبی کریم ﷺ د رمضان په مياشت کېني داسې اوکړل چې د مسجد په يو ګوټ کېني نې ځان نه ګيرچاپيره يو پوزې راتاؤ کړو چې په خلوت کېني خاص عبادتونه اوکړي ددې څخه معلومه شوه چې معتکف ځان دپاره په جمات کېني ځانې مخصوص کولې شی. خودومره زيات ځايې به نه راګيروي چې مونځګزارو ته په دې تکليف اورسي.

قوله: حَتَّى خَشِيتُ أَنْ يُكْتَبَ عَلَيَّ:

اشکال: - د نبی کریم ﷺ په زمانه کېني د شپې د مونځ د فرضيت اندېښنه څنگه کيدې شي حالاتکه فرضيت خو په دليل قطعي سره کېږي؟

د اشکال دوه جواونه: - کيدې شي چې الله تعالی نبی کریم ﷺ ته وحی کړې وي که تاسو هغوی سره قیام کوئ نو مونږ به په هغوی باندې دا فرض کړو. د صحابه کرامو د تراویح سره د شوق او رغبت په وجه.

② کيدې شي چې په دې فعل باندې د مداومت خیال د نبی کریم ﷺ په زړه کېني پيدا شوې وي.

اشکال: - معراج کېني نبی کریم ﷺ ته پنځه مونځونه ورکړې شوې وو، او په دې کېني د تغير او تبدل نه نفی اوکړې شوه، چې اوس به په دې کمی بيشی نه کېږي. نو ځانې کېني د صلوۀ د فرضيت احتمال څنگه کيدې شي؟

د اشکال جواب: - هلته د کمې ذکر دې د زياتی نه دې، په دې وجه ورسره ويره پيدا شوه.

[۱۲۹۶] په رمضان کېني د شپې د عبادت ترغيب

۳۷- (۱) [۲] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرُغِبُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ ③ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَأْمُرَهُمْ بِهِ بِعَزْمَةٍ يَقُولُ: ④ "مَنْ قَامَ رَمَضَانَ، إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا ⑤ غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ

ذَلِكُمْ»، [۱] فَقَوَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ، [۲] ثُمَّ كَانَ الْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ فِي خِلَافَةِ أَبِي بَكْرٍ، [۳] وَصَدْرَ أَمِينٍ خِلَافَةِ عُمَرَ عَلَى ذَلِكَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمہ: ۱ حضرت ابوہریرہ رضی اللہ عنہ فرمائی ۲ چي رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم بہ د قیام رمضان (یعنی د تراویح د لمانخہ) ترغیب ورکولو ۳ لیکن پہ تاکید سرہ بہ بی صحابہ و رضی اللہ عنہم تہ ہیخ حکم نہ ورکولو حضور صلی اللہ علیہ وسلم بہ فرمایل ۴ کوم سہری چي بہ صحیح اعتقاد سرہ او د ثواب حاصلولو د پارہ (یعنی د ریا او نمائش پہ جذبی سرہ نہ بلکه محض د اللہ جل شانہ د رضا د پارہ) پہ رمضان کي قیام کوي ۵ د ہغہ مخکینی (صغیرہ) گناہونہ بخنبل کیہی ۶ نوحضور صلی اللہ علیہ وسلم وفات شو او د قیام رمضان معاملہ دغسپ پاتی شوہ (یعنی د تراویح د لمانخہ د پارہ جماعت مقرر نہ وو بلکه چا چي بہ غوبستل د حصول ثواب د پارہ بہ بی کول، ۷ بیا د حضرت ابوبکر رضی اللہ عنہ پہ خلافت کي ہم دغسپ صورت وو ۸ او بیا د حضرت عمر رضی اللہ عنہ د خلافت پہ ابتدایی زمانہ کنبی ہم دغہ معمول وو ۹ او بیا حضرت عمر رضی اللہ عنہ د تراویح د لمانخہ د پارہ د جماعت حکم وکرو او ددي التزام بی وکرو. (مسلم)

حل اللغات:- ① يَرْغَبُ: د ترغیب ورکولو پہ معنی کنبی دې. ② يَزِيدُ: أي: يَزِيدُ مَعَهُ: یعنی پہ تاکید سرہ (بہ نی حکم نہ کولو). ③ إِيمَانًا: أي: مُؤَيَّنًا بِاللَّهِ: چہ پہ اللہ تعالیٰ نی ایمان وی. ④ وَاجْتِسَابًا: أي: مُجْتَسِبًا بِمَا فَعَلَهُ عِنْدَ اللَّهِ أَجْرًا: اود اللہ تعالیٰ نہ نی د ثواب امید وی. ⑤ وَالْأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ: ہم ہغہ معمول جاری وو کوم چہ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ زمانہ کنبی وو یعنی خان خانلہ بہ نی د تراویح مونخ کولو، جماعت سرہ بہ نی نہ کول.

تسهيلات:- ① قوله: إِيمَانًا وَاجْتِسَابًا:

دایمان او احتساب پہ مفهوم کنبی دودہ اقوال:-

① د دي جملې مطلب دادې چي د رمضان پہ مقدسو او برکتناو شپو کنبی داللہ تعالیٰ عبادت کول او شپي شوگیرہ کول.

② ددي نہ مراد داهم دی چي کوم کس صحیح عقیدي سرہ د تراویح مونخ ادا کړی یعنی داللہ تعالیٰ پہ ذات او صفاتو باندې عقیدہ لری، او دا خبرہ ورته صحیح معلومیږي چي د رمضان پہ شپو کنبی د اللہ تعالیٰ عبادت کول، داللہ تعالیٰ درضا او دقرب ذریعہ ده. نو د هغہ څخه چي کوم صغیرہ گناہونہ شوی وی هغہ ورته معاف کیږي.

③ قوله: عَفْوُهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ:

دگناہونو پہ معاف کیدو کنبی اقوال:-

① د حدیث مبارک د ظاهر نہ معلومیږي چي څوک د تراویح پابندی کوی نو ددي برکت سرہ بہ نی صغائر او کبائر معاف کیږي.

② امام نووی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چي نیکو عملونو سرہ صرف صغائر معاف

کيڙي. ځکه چې کيائرتو ٻي سره او حقوق العباد د صاحب حق په معاف کولو سره معاف کيږي او هم دا قول د اهل سنت دي.

⑤ صغائره معاف کيږي. اوبه کيائرتو کښي به تخفيف کولې شي.

[۱۲۹۷] د نوافل په کورونو کښي د کولو فضيلت

۳۹۷- (۱) [۳] عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ① «إِذَا قَضَى أَحَدُكُمْ الصَّلَاةَ فِي مَسْجِدٍ ② فَلْيَجْعَلْ يَبِيتَهُ نَيْبِيًّا ③ فَإِنَّ اللَّهَ جَاعِلٌ فِي يَبِيتِهِ مِنْ صَلَاتِهِ خَيْرًا ④». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

ترجمه: ① حضرت جابر رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل په تاسو کې چې کوم سړي خپل (فرض) مونځ په مسجد کې وکړي نو هغه ته پکار دي چې د خپل لمانځه څه حصه د خپل کور د پاره هم وساتي (يعني سنت او نوافل بلکه قضاء دي هم په کور کې کوي) ځکه چې الله تعالی ﷻ د هغه د لمانځه په سبب د هغه په کور کې خير پيدا کوي. (مسلم)

هل اللغات: ① نَيْبِيًّا: أي: حصّةً وُحْطًا: حصه، برخه.

تسهيلات: - لويه: فَلْيَجْعَلْ يَبِيتَهُ نَيْبِيًّا:

په کورونو کښي د ستو ۱۵۱ کولو فضيلت: - دې حديث مبارک کښي په کورونو کښي د سنتو ادا کولو فضيلت او ددې سنتو ادا کولو په وجه چې کوم اثرات پيدا کيږي هغه بيانېږي. فرماني چې کوم کس فرض مونځ په جمات کښي او سنت او نوافل په کور کښي کوي نو ددې مونځ په برکت سره الله تعالی د هغه په کور کښي خير راوړي. يعنی کور والو ته د نيکۍ توفيق ملاوړېږي. او د استوگنو په رزق او عمر کښي برکت پيدا کيږي.

د تراويح د مونځ استغناء: - تراويح په دې حکم کښي نه دی شاملې. ځکه چې بالاتفاق دا ثابت دی چې حضور ﷺ به تراويح په جمات کښي کولې. او په دې د صحابه کرامو اجماع هم وه.

باب سره مناسبت: - په ظاهره ددې حديث دې باب سره تعلق نشته، ليکن په دې باب کښي د نقل کول مقصد دادې چې رمضان کښي دې څه مونځونه په کور کښي هم ادا کړي شي.

الفصل الثاني

[۱۲۹۸] په آخری عشره کښي د لبي عليه السلام درې شپې تراويح کول

۱۲۹۸- (۱) [۳] عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: ② «صُمْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَلَمْ يَقُمْ بِنَا

① اخبره مسلم في كتاب صلاة/باب استحباب صلاة النافلة في بيته، وجوازها في المسجد (رقم) ۲۱۰ - (۷۷۸) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء في التطوع في البيت (رقم-۱۳۷۶)

② اخبره الترمذي في كتاب الصوم عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء في قيام شهر رمضان (رقم-۸۰۶) والنسائي كتاب السنن/باب ثواب من صلى مع الإمام حتى ينصرف (رقم-۱۳۶۴) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء في قيام شهر رمضان (رقم-۱۳۲۷)

شَيْئًا مِنَ الشَّهْرِ حَتَّى يَبْقَى سَبْعَةٌ [۴] فَقَامَ بِنَا حَتَّى ذَهَبَ لَيْلُ اللَّيْلِ [۵] فَلَمَّا كَانَتْ السَّادِسَةُ لَمْ يَقُمْ بِنَا [۶] فَلَمَّا كَانَتْ الْخَامِسَةُ قَامَ بِنَا حَتَّى ذَهَبَ ظَهْرُ اللَّيْلِ [۷] فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! لَوْ تَقَلَّتْنَا قِيَامَ هَذِهِ اللَّيْلَةِ [۸] فَقَالَ: "إِنَّ الرَّجُلَ إِذَا صَلَّى مَعَ الْإِمَامِ حَتَّى يَنْعُفَ حَيْبَ لَهُ قِيَامُ لَيْلَةٍ"

توجهه: حضرت ابوذر رضي الله عنه فرمايې چې مونږ په رمضان كي، د حضور صلی الله علیه و آله سره روژي ونيولي حضور صلی الله علیه و آله د مياشتي په اكثر و شپو كې زمونږ سره قیام ونه كړو (يعني حضور صلی الله علیه و آله د رمضان په شپو كې زمونږ سره د فرض څخه علاوه بل څه مونځ ونه كړي تر دي چې اوه شپې باقي پاتې شوې نو حضور صلی الله علیه و آله زمونږ سره د شپې تر دريمې پورې قیام وكړو (يعني مونږ ته يې د تراويح مونځ راكي) هر كله چې شپې شپې پاتې شوې (يعني څلرو و شتمه شپه راغله نو) حضور صلی الله علیه و آله قیام ونه كې بيا چې پنځه شپې باقي پاتې شوې (يعني پنځو و شتمه شپه راغله) نو حضور صلی الله علیه و آله زمونږ سره تر نيمې شپې پورې قیام وكړو ما عرض وكړو يا رسول الله ارمان (كاش) چې نن شپه مو قیام نور زيات كړي وې (يعني كه حضور صلی الله علیه و آله د نيمې شپې څخه هم تر زياته پورې مونږ ته مونځ راكړي وې نو بهتره به وه) حضور صلی الله علیه و آله وفرمايل هر كله چې يو سري (فرض) مونځ د امام سره وكړي او د هغې څخه فارغيدو نه واپس ځي نو د هغه د پاره د پوره شپې د عبادت ثواب ليكل كيږي (يعني د ماسخوتن او د سحر مونځ په جماعت سره د كولو په وجه هغه ته د پوره شپې د عبادت ثواب حاصلېږي بله دا چې نوافل هغه وخت پورې كول مناسب او بهتر دي خو پورې چې زړه لگيږي)

هل اللغات: ① ظَهْرُ اللَّيْلِ: أَي: يَفْقَهُ: نِيْمَةُ شَيْبَةٍ ② حَيْبٌ: أَي: اِغْتِيْرَ: حَسَابُولِي بِهِ شَى، كُنْزُ لِي بِهِ شَى.

فَلَمَّا كَانَتْ الرَّابِعَةُ لَمْ يَقُمْ بِنَا حَتَّى يَبْقَى لَيْلُ اللَّيْلِ [۴] فَلَمَّا كَانَتْ الثَّالِثَةُ، جَمَعَ أَهْلَهُ وَنِسَاءَهُ وَالنَّاسَ [۵] فَقَامَ بِنَا حَتَّى غَشِيَ أَنْ يَكُونَ الْقَلَامُ [۶] قُلْتُ: وَمَا الْقَلَامُ؟ قَالَ: السَّحُورُ. [۷] لَمْ يَقُمْ بِنَا بَقِيَّةَ الشَّهْرِ. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَالتِّرْمِذِيُّ وَالسَّائِي، [۸] يَدَوِيُّ ابْنِ مَاجَةَ تَمَوْهُ [۹] إِلَّا أَنَّ التِّرْمِذِيَّ لَمْ يَذْكُرْ: لَمْ يَقُمْ بِنَا بَقِيَّةَ الشَّهْرِ.

توجهه: هر كله چې څلور شپې باقي پاتې شوې (يعني شپو و شتمه شپه راغله) نو زمونږ سره يې قیام ونه كړو تر دي چې دريمه د شپې باقي پاتې شوه (او مونږ په دي انتظار كې وو چې حضور صلی الله علیه و آله تشریف راوړي او مونږ ته مونځ راكړي) هر كله چې دري شپې باقي پاتې شوې (يعني اوو و شتمه شپه راغله) نو حضور صلی الله علیه و آله خپل كوروالا، خپلي بيبياني او ټول خلق را جمع كړل او زمونږ سره يې قیام وكړو (يعني ټوله شپه يې مونځ كولى تر دي چې زمونږ سره دا ويره شوه چې چرته فلاح راڅخه فوت نشي راوي وايي چې ما پوښتنه وكړه چې فلاح څه شي دي؟ حضرت ابوذر رضي الله عنه وفرمايل چې «د فلاح څخه مراد، پېشمېني كول (دي)» بيا حضور صلی الله علیه و آله زمونږ سره د مياشتي په پاتې شپو كې (يعني په اته و شتمه او يو كم دير شمه شپه كي) قیام ونه كړو، ابو داؤد، ترمذي، نسايي، ابن ماجه هم دغسې

روایت نقل کړي دي [۷] او ترمذي په خپل روایت کې هم لم یقم بنا بقیة الشهر یعنی بیا حضور ﷺ زموږ سره د میاشتي په پاتې شپو کې قیام ونه کړو الفاظ نه دي ذکر کړي. **هل اللغات:** ① الفلاح: ای الفوز: کامیابی ته وائی، پېشمې ته فلاح ځکه اووئیلې شو چه دار روژې د پوره والی سبب دي ② السحور: پېشمې.

تسهيلات:-

بوله: قَلْبًا كَانَتْ السَّادِسَةُ:

د میاشتي اُخري شپو پاره کښې د هر يو اصطلاح:- عربو کښې دا خبره ده چې د میاشتي آخره نیمه شی نو بیا د آخر نه شمیر کوی. لکه (دیرشمې ته سابعه، شپږشمې ته سادسه، پنځویشمې ته خامسه، اوویشمې ته ثالسه وغیره). د حدیث حاصل دادې چې نبی کریم ﷺ په دیرشمه شپه مونځ ورکړو، په څلریشمه شپه ئې مونځ ورکړو، په شپږشمه شپه ئې مونځ ورته کړو، بیا ئې په اوویشمه شپه مونځ ورکړو، او بیا ئې دومره اوږد مونځ ورکړو چې صحابه کرام وائی چې مونږ ته ویریدوشوه چې هسې زموږ څخه د پشمې وخت تیر شی.

[۱۲۹۹] د شب برالت فضیلت

۱۲۹۹- (۵) [۵] وَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: «فَقَدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيْلَةً، [۱] فَأَذَا هُوَ بِالْبَيْتِ، فَقَالَ: [۲] "أَكُنْتُ تَحَافِينَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَرَسُولُهُ؟" [۳]، قُلْتُ: "يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنْ فَتَنْتُكَ أَتَيْتُ بَعْضَ نِسَائِكَ." [۴] فَقَالَ: "إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يُنْزِلُ لَيْلَةَ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، [۵] فَيَغْفِرُ لَكُنَّ مِنْ عَدُوِّهِمْ غَيْرَ كَلْبٍ." رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ.

توجه: [۱] زموږ د مؤمنانو مور بي بي عائشه صديقه ﷺ فرمايي [۲] چې (يو ځل په خپل نمبر کي) ما رسول الله ﷺ په بستره باندې ونه موندلو [۳] (چې ما تلاش کړو نو) ناڅاپه گورم چې حضور ﷺ په بقیع کښې موجود دي (زما لیدو سره) حضور ﷺ وفرمایل [۴] چې آیا تا سره د دې خبرې خوف وو چې الله ﷻ او د هغه رسول ﷺ به په تا ظلم اوکړي؟ [۵] ما عرض وکړو چې یا رسول الله ﷺ ما ته خیال شوې وو چې گیني تا ﷺ خپلي یوي بلې بي بي ته تشریف وړي دي [۶] حضور ﷺ وفرمایل الله تعالی ﷻ د نیم شعبان په شپه (یعني د شعبان په پنځلسمه شپه) کښې د دنیا آسمان (یعني اولني آسمان) ته نزول فرمایي [۷] او د قبيله بنو کلب (د بزو) د رمود وینتانو څخه هم په زیات تعداد کي گناه

(۱) اخرجه الترمذی فی کتاب الصوم عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في قيام شهر رمضان (رقم- ۸۰۶) والنسائي كتاب السهو / باب ثواب من صلى مع الإمام حتى ينصرف (رقم- ۱۳۶۴) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها / باب ما جاء في قيام شهر رمضان (رقم- ۱۳۲۷) اخرجه الترمذی فی کتاب الصوم عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء في ليلة النصف من شعبان (رقم- ۷۳۹) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها / باب ما جاء في ليلة النصف من شعبان (رقم- ۱۳۸۹)

بخنبي، (ترمذي، ابن ماجه)

هل اللغات:- ① قُذْتُ: أَي: ظَلَمْتُ لَمَّا وَجَدْتُهُ: اَوْ مَي نَه موندلو. ② بِالْبَقِيْع: دَ مَدِيْنِي مَنوَرِي دَ مَشْهُوَر قَبْرِسْتَان نَوْم جَنّت البَقِيْع هَم دِي اَوْ بَقِيْع غَرَقْد هَم دِي اَوْ دِي تَه البَقِيْع هَم وَاْنِي. ③ اَنْ يَجِيْف: أَي: يَجُوْر وَتَطْلِيْم: چِه ظَلَم اَوْ زِيَاتِي يَه اَوْ كَرِي، ④ شُغْر: وَبِيْنْتَه، ⑤ غَنُوْر: بِيْزِي، چِيْلِي، ⑥ كَلْب: أَي: قَبِيْلَه بَنِي كَلْب: دَ بَنُو كَلْب قَبِيْلَه.

⑦ وَكَأَدَرَزِيْن: "مِنْ اسْتَعْمَقَ النَّارَ" ⑧ وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: سَمِعْتُ مُحَمَّدًا - يَعْنِي الْبُخَارِيَّ - يُعْضِفُ هَذَا الْحَدِيثَ.

تَوْجِهه: ① او رَزِيْن دَا الْفَاظ هَم نَقْل كَرِي دِي چِي دَ مَوْسِنَانُو خُخَه چِي كَوْم خَلَق دَ دَوْزَخ مَسْتَحَق شُوِي وَي هَغَه بَخْنَبِي، ② اِمَام تَرْمِذِي رَوَايَتِه فَرْمَايِي چِه مَا دَ مُحَمَّد يَعْنِي اِمَام بَخَارِي خُخَه دَا اَوْرِيدَلِي دِي چِي دَا حَدِيْث ضَعِيْف دِي.

تسهيلات:-

نوله: قَدْ أَهْوَى بِالْبَقِيْع:

د جنت البقيع تعارف:- دَحَضْرَت عَائِشَه صَدِيْقَه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا خِيَال وَو چِه حَضُوْرِيَاك رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دَ هَغُوِي پَه نَمْبَر كُنْبِي چَرْتَه دَ بَلِي اَم الْمُؤْمِنِيْن كُوْر تَه تَشْرِيف اَوْرِلِي دِي. خُوْچَه كَلَه نِي حَضُوْرِيَاك رَضِيَ اللهُ عَنْهَا پَه جَنّت البَقِيْع كُنْبِي اَوْلِيْدَلُو نُو زَر زُوْر تَه وَاپَس رَاغَلَه بِيَاْنِي حَضُوْرِيَاك رَضِيَ اللهُ عَنْهَا سَرَه خَبْرِي اَتَرِي اَوْ كَرِي بَنُو كَلْب دَ عَرَبُو يَوَه مَشْهُوَرَه قَبِيْلَه وَه هَغُوِي سَرَه بَه دِيرِي زِيَاتِي چِيْلِي وَي.

د شعبان د پنخلسمي شپي فضيلت:-

دَ شَعْبَان دَ مِيَاشْتِي پَنَخْلَسْمِي شِپِي تَه شَب بَرَات هَم وَاْنِي يَعْنِي دَ گُناهُو نو تَه دَ خَلَاصِي شِپِه. دَ شَب بَرَات مَتَعْلُق پَه دِي خَان پُوْهَه كَرِي چِه عَامُوَانَسَانَانُو پَه دِي شِپِه كُنْبِي دَ شَرْعِي حُدُوْد وَنَه تَجَاوَز كَرِي چِه چَرَاغُوْنَه اَوْ نُوْر مَنَكِرَات اَوْ بَدْعَات، حَلُوِيَات دَ خَوْرَاك خُبْنَاك اَوْ مَطْعُوْمَاتو پَه صُوْرَت كُنْبِي بَنِيكَارَه كِيْرِي. دِي تَه پَه كَتْلُو سَرَه

د شب براءت په فضيلت كښي اختلاف:-

① بعضي علماء حق چي كله د خلقو په شب براءت كښي

بدعات او خرافات اوليدلو نو هغوی د دې د فضيلت رد او كړو.

② بعضي عالمانو د رد سره سره د دې شپي دهر فضيلت نه انكار او كړو

الضافي خبره:- دَ شَب بَرَات فَضِيْلَت دَ اَحَادِيْثُو نَه ثَابِت دِي. لَسُو صَحَابَه كَرَامُو دَدِي دَ اَحَادِيْثُو تَخْرِيج كَرِي دِي. سَرَه دَدِي چِه پَه فَنِي لِحَاظ سَرَه پَه اَحَادِيْثُو كُنْبِي ضَعْف شْتَه لِيَكُن دَدِي مُطْلَب دَانَه دِي چِه دَا اَحَادِيْث نَاقَابِلِ عَمَل دِي. خُكَه چِه دَا اَحَادِيْث دَ يُوْبِل دَ مَضْمُون تَانِيْد كُوِي.

په فضائلو كښي په ضعیف روایت عمل:- بَل فَضَائِلِ اَعْمَال كُنْبِي دَدِي قَسْم اَحَادِيْث

اخستل معروف او مشهور دی. د امام احمد بن حنبل رحمته الله قول دي چه کله مونږ د احکامو احاديث اخلو نو "تعددنا" مونږ سختی کوو او کله چه د فضائلو احاديث اخلو "تسبنا" مونږ نرمی کوو. ددې شېبې متعلق سره د دې چه څه خاص عبادت مقرر نه دي او د خپل طرفه تحديد او تعيين هم جائز نه دي

د پنځلسم شعبان د روژې حکم: - د شب برات نه پس د ورځې د روژې ذکر په دې حديث کښې دي سره ددې چه دا روايت ضعيف دي ليکن پخپله د شعبان د روژو ذکر احاديثو کښې شته. بيا د ايام بيض ډير ترغيث دي. نو د شب برات د وجې نه دا روژه نه سهی په ايام بيض کښې پنځلسم شعبان پخپله مامور به دي او مرغوب فيه دي ددې وجې نه دي دا روژه اوساتلې شی. د دواړو ثواب به ان شاء الله ملاوړې او د پنځلسم تاريخ د خصوصيت نه به بچ شی.

په شب برات کښې قبرستان ته د تلو حکم: - ددې خبرې نه انکار نه شی کيدې چه حضور پاك صلی الله علیه و آله په شب برات کښې قبرستان ته تشریف اورلې دي ليکن ددې مطلب دا نه دي چه مونږ دي دا هميشه معمول جوړ کوو او هر کال قبرستان ته د تلو ښه په ډنگ ډونگ سره اهتمام کوو. حضور پاك صلی الله علیه و آله په ټول عمر کښې صرف يو ځل تشریف اورلې دي بيا کله هم نه دي تلې. نو که نه هم يو سړي داسې کوی نو څه قباحه نشته دي. ليکن هر کال شب برات مناوول، قبرستان ته تلل، ددې اهتمام کول، ددې التزام کول او د شب برات حصه گنډل د شرعی حد نه تجاوز دي کوم چه ناجائز دي.

نن صبا د عبادت هغه اړخ خو غيب دي او د عادت اړخ غالب دي. اوس خو حال دادې چه خلق د عبادت اهتمام دومره نه کوی څومره چه د خوراک پخولو اوييا د خوړلو دي. د حلو اگانو اهتمام او انتظام دي عبادت خو صرف هسې د نوم دي.

[۱۲۰۰] د جمعات په نسبت د نفلو په کور کښې د کولو فضيلت

۳۰۰- (۱) [۶۱] وَعَنْ زَيْدِ بْنِ نَابِثٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۶۲] «صَلَاةُ الْمَرْءِ فِي بَيْتِهِ أَوْ فِي مَسْجِدِهِ هَذَا [۶۳] إِلَّا الْمَكْتُوبَةُ» [۶۴]. رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: [۶۱] زید ابن ثابت رضی الله عنه راوي دي چې رسول الله صلی الله علیه و آله وفرمايل [۶۲] د سړي په خپل کور کې کړي مونږ د هغه لمانځه څخه بهتر دي چې زما په دي مسجد (يعني مسجد نبوي صلی الله علیه و آله) کې يې وکړي [۶۳] علاوه د فرض څخه (چې فرض په مسجد کښې کول بهتر دي). (ابوداؤد، ترمذي)

(۱) اخرجه ابودود فی کتاب الصلاة باب صلاة الرجل التطوع فی بيته (رقم- ۱۰۴۴) و الترمذي کتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم / باب ما جاء فی فضل صلاة التطوع فی البيت (رقم- ۴۵۰۰)

تسهيلات:- په کور کښې د نفل مونځ کولو فضيلت د کور د وجې نه دې په مسجد کښې د ممانعت د وجې نه نه دې. لهدا که څوک سنت او نوافل په جمات کښې کول غواړي نو بغير د څه کراهت جائز دی البته په کور کښې کول افضل دی.

الفصل الثالث

[۱۲۰۱] د حضرت عمر رضي الله عنه د تراويح د مانځه د پاره جماعت مقررول

۱۲۰۱- (۱) [۴] عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَبْدِ الْقَارِي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: [۱] خَرَجْتُ مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ لَيْلَةَ إِلَى الْمَسْجِدِ، [۲] فَإِذَا النَّاسُ أَذَاعَ مُتَفَرِّقُونَ [۳] يُصَلِّي الرَّجُلُ لِنَفْسِهِ، [۴] وَيُصَلِّي الرَّجُلُ فَيُصَلِّي بِصَلَاةِ الرَّهْطِ، [۵] فَقَالَ عُمَرُ: إِنْ لَوْ تَجَمَّعَتْ هَذِهِ عَلَى قَارِئٍ وَاحِدٍ لَكَانَ أَفْضَلَ [۶] ثُمَّ عَزَمَ فَجَمَعَهُمْ عَلَى أَبِي بِنِ كَعْبٍ [۷] قَالَ: ثُمَّ خَرَجْتُ مَعَهُ لَيْلَةَ أُخْرَى،

توجهه: [۱] عبد الرحمن ابن عبد القاري فرمايي چې (يو ځل د رمضان په شپه کې زه د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه سره مسجد ته لاړم [۲] هلته مونږ وليدل چې خلق متفرق او تس نس شوې وو [۳] يعنې چا د ماسخوتن د لمانځه څخه وروسته خان له نفل مونځ کولو [۴] او چا داسې کول چې څو سري به نور هم د هغه سره وو (لکه چې څه خلقو خو جدا جدا تراويح کولي او څه خلقو د جماعت سره کولي دي صورت حال لره ليدو سره [۵] حضرت عمر فاروق وفرمايل که زه دا خلق په يو قاري پسي جمع کړم نو بهتره به وي [۶] نو هغه دا اراده وکړه او ټول خلق يې په حضرت ابي بن کعب رضي الله عنه پسي جمع کړل (يعنې هغه يې د تراويح د لمانځه د پاره د خلقو امام مقرر کړ) عبد الرحمن فرمايي (بيا دي څخه وروسته) زه يوه شپه د حضرت عمر رضي الله عنه سره مسجد ته لاړم

هله اللغات:- ① أَذَاعَ: اِيْ يَرْفُقُ مُتَفَرِّقُونَ: جدا جدا ډلې، يعنې خلق په خان خانله ټولو او ټکرو کښې تقسيم شوې وو چا به نفل کول چا به سنت کول او چا به تراويح کولې. بيا چا تراويح هم په جمع سره کولې څه خلقو خانله جمع سره کولې. ② الرَّهْطُ: قَوْمُ الرَّجُلِ وَكَيْلَتُهُ: د يو څو سرو جماعت ته رهط وائي. ③ أَفْضَلَ: اَيْ: اَفْضَلُ: بهتره به وي، ډير ثواب به ملاوېږي. ④ عَزَمَ: اَيْ: عَزَمَ عَلَيْهِ: پخه اراده ئې اوکړه.

[۱] وَالنَّاسُ يُصَلُّونَ بِصَلَاةِ قَارِئِهِمْ. [۲] قَالَ عُمَرُ: نِعِمَّ بِالْبِدْعَةِ هَذِهِ [۳] وَالَّتِي تَتَأَمُّونَ عَنْهَا أَفْضَلُ مِنَ الَّتِي تَقُومُونَ- يُرِيدُ آخِرَ اللَّيْلِ [۴] وَكَانَ النَّاسُ يَقُومُونَ أَوَّلَهُ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

توجهه: [۱] هلته ټولو خلقو خپل امام ابي ابن کعب رضي الله عنه پسي مونځ کولو (دي ليدو سره) [۲] حضرت عمر رضي الله عنه وفرمايل چې داښه بدعت دي [۳] او (د تراويح) د هغه وخت مونځ هرکله

چې تاسو اوده کيږئ: ددې وخت د لمانځه څخه بهتر دي د دې څخه مراد د حضرت عمر رضي الله عنه آخري شپه وه (يعني د حضرت عمر رضي الله عنه د دې ارشاد دا مطلب وو چې د تراويح مونځ د شپې په آخري حصه کې کول د شپې په اول وخت کې د کولو څخه بهتر دي ځکه چې ^[۱] هغه وخت به خلقو د تراويح مونځ په اول وخت کې کولو. (بخاري)

هل اللغات: ① **نَعْمَتِ الْبِدْعَةِ:** په لغت کښې بدعت نوی ایجاد شوې معنی کښې دې. دلته بدعت د خپل اصطلاحی مفهوم کښې نه دې بلکه دلته په لغوی معنی کښې مستعمل دي.

تسهيلات: -

قوله: نَعْمَتِ الْبِدْعَةِ هَذِهِ

د بدعت هغه لغوی پدېت مراد کيدل: - د حضرت عمر فاروق رضي الله عنه مقصد دادې چې په جمع سره ټول خلق په تراويح باندې يو ځانی کول او د شلور رکعتو پابندۍ سره په يو ځانی کول بهتر نورې طرز او نوې انتظام دي.

حضرت عمر رضي الله عنه دې نوی انتظام او نوی مقرر کولو ته جديد وائی د تراويح اصل جمع ته نوې ایجاد نه وائی ځکه چې اصل جمع خو نبی کریم صلي الله عليه وسلم پخپله شروع کړې وه.

قوله: - د بدعت پوره تفصيل به باب الاعتصام بالكتاب والسنة په شروع کښې بدعت سره متعلق تفصيل ليکلې شوې دې هلته اوگورئ.

قوله: وَالَّذِي تَتَأَمُّونَ غَیْبًا أَفْضَلُ مِنَ الَّذِي تَقُومُونَ الْخ:

د عبارت په موصوف محذوف کښې دوه احتمالات: - په دې عبارت کښې دوو ځایونو کښې "التي" لفظ راغلې دې اودواړو ځایونو کښې موصول دې چې خپلې صلی سره ملاویدو کښې صفت دې او ددې موصوف محذوف دې. اوس ددې محذوف موصوف څه څیز دې په دې کښې دوه احتماله دي:

① دلته موصوف "الساعة" دې یعنی هغه وخت کوم کښې چې تاسو پاسنی مونځ او تراويح کوئ د دغه وخت نه هغه وخت افضل دې په کوم کښې چې تاسو مونځ نه کوئ بلکه اوده کيږئ. حضرت عمر رضي الله عنه د شپې د روستونې حصې فضیلت ښائی او د تهجد دپاره د پاسیدو ترغیب ورکوي. حضرت گنگوهی رحمته الله علیه ددې صورت مطلب داسې بیانوي. چونکه خلق تراويح کولو سره اوده کيدل او د تهجد دپاره نه پاسيدل نو حضرت عمر رضي الله عنه هغوی ته ترغیب ورکړو چې افضل نه دی ترک کول پکار. لهذا په اول وخت کښې تراويح کوئ او په آخر وخت کښې تهجد کوئ.

② ددې موصوف صلوة دې یعنی "الصلوة التي تتأمون عنها" مطلب دادې چې کوم مونځ تاسو خلق د اوده کيدو د وجې نه پرېږدئ هغه مونځ ددې مونځ نه افضل دې کوم چې تاسو کوئ. په دې صورت کښې حضرت عمر رضي الله عنه داخودل غواړی د تهجد مونځ کونې په هغې

کنبی د خوب د وچې نه سستی مه کوئی. ستاسو د تراویح نه افضل دي. د حضرت عمر رضی الله عنه په دې فرمان سره دامستله هم حل شوه چه تراویح او تهجد یو څیز نه دي بلکه دواړه جدا جدا مونځونه دي.

[۱۲۰۲] د تراویح درکعتونو تعداد

۳۰۲- (۸۱) وَعَنْ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۱] أَمَرَ عُمَرُ ابْنُ أَبِي كَعْبٍ، وَجَمَعَ الدَّارِيَّ [۲] أَنْ يَقُومَا لَيْلَتَيْنِ فِي رَمَضَانَ يَأْخُذِي عَشْرَةَ رُكْعَةً [۳] فَكَانَ الْقَارِئُ يَقْرَأُ بِالْبَيِّنِ [۴] حَتَّى كُنَّا نَعْتَمِدُ عَلَى الْعَصَا مِنْ طَوِيلِ الْقِيَامِ [۵] فَمَا كُنَّا نَعْرِفُ إِلَّا فِي قُرُوبِ الْعَجْرِ. رَوَاهُ مَالِكٌ.

قوچمه: [۱] سائب ابن یزید فرمایي [۲] چې حضرت عمر فاروق رضی الله عنه حضرت ابی ابن کعب رضی الله عنه او حضرت تمیم داري رضی الله عنه ته حکم وکړو [۳] چې د رمضان په شپو کې خلقو ته یوولس رکعاته تراویح مونځ ورکوي [۴] او هغه وخت به امام په تراویح کې هغه سورتونه ویل چې په هغې کې په هر یو کې د سلو څخه زیات آیاتونه دي [۵] د قیام د طویل کیدو په وجه مونږ به د خپلې همسا (لکړې) په مدد ودریدلو [۶] او سحر ته نژدې به د لمانځه څخه فارغیدو، (مالک)

هل اللغات: ① يَقُومَا لَيْلَتَيْنِ: دواړه به امامت کوي، تراویح به ورکوي خلقو ته (یعنی کله به یوکس امامت کوي کله بل، ② الْبَيِّن: دا د مائة جمع ده، هغه سورتونه په کومو کنبې چه دسلو آیاتونو نه زیات وي، ③ نَعْتَمِدُ: مونږ به ډډه لگوله، سهاره به مو اخستله (دا صرف په نوافلو کنبې جائز دی، ④ قُرُوبِ الْعَجْرِ: أي: أوائله: سحر ته نژدې یا د سحر په شروع کنبې.

تسهيلات :-

د حديث غغه د غير مقلدينو استدلال :- ددې حديث نه معلومېږي چه حضرت عمر رضی الله عنه د اتو رکعتو د تراویح حکم ورکړي وو ددې نه غير مقلدين استدلال کوي.

د استدلال غغه جواب :- داد شروع د وخت يو نقشه او يوه مرحله ده. حضرت عمر رضی الله عنه تر دغه وخته پورې د شلو رکعتو اعلان نه ووکړې روستو هرڅه مخې ته شو او د صحابه کرامو او پوره امت په دې باندې اجماع اوشوه. اوس صرف هغه خلق د اتو رکعتو خبره کوي چه د ناراستنې د وچې نه شل رکعت نه شي کولې.

[۱۲۰۳] په رمضان کنبې په کافرا لولعت ليردل

۳۰۳- (۹۱) وَعَنْ الْأَعْمَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۱] مَا أَذْرَكُنَا النَّاسَ إِلَّا وَهُمْ يُلْعَنُونَ الْكَفَرَةَ فِي رَمَضَانَ [۲] قَالَ: وَكَانَ الْقَارِئُ يَقْرَأُ سُورَةَ الْبَقَرَةِ فِي ثَمَانٍ رُكْعَاتٍ [۳] وَإِذَا قَامَ فِيهَا يُلْتَمَسُ عَشْرَةَ رُكْعَةً [۴] رَأَى النَّاسُ أَنَّهُ قَدْ خَلَّفَ. رَوَاهُ مَالِكٌ.

۱) اخرجه مالک فی الموطا کتاب الصلاة فی رمضان باب ما جاء فی قیام رمضان (رقم- ۴)

۲) اخرجه مالک فی الموطا کتاب الصلاة فی رمضان باب ما جاء فی قیام رمضان (رقم- ۶)

قوله: ① اعرج (تابعي رحمه الله) فرمايي ② چې مونږ هميشه خلق وليدل چې هغوى به د رمضان په مياشت کې په كفارو لعنت ليرلو ③ او (په هغه زمانه کې به) قباري (يعني د تراويح د لمانځه امام) سورة بقره په اتو رکعاتو کې ويله ④ او کله چې به يې سورة بقره په دولس رکعاته کې اوويله ⑤ نو خلقو به گڼله چې مونږ يې مختصر اوکړو، (مالك)

حل الفاه: ① مَا أَذْرَكْنَا النَّاسَ: أَي: الصَّحَابَةَ وَكِبَرَاءَ الشَّاهِدِينَ: ددې نه مراد صحابه کرام يا مشران تابعين دي ② يَلْعَنُونَ الْكُفْرَةَ: يعنى په وترو کښې به ئې دعاء قنوت ويلو. ③ خُفِّفَ: آسانتيا اوکړه. تسهيلات:-

قوله: وَهُمْ يَلْعَنُونَ الْكُفْرَةَ فِي رَمَضَانَ:

په کافرو لعنت ليرلو وجه:- په کافرو به ئې لعنت ليرلو. دې کښې دا تصريح نشته دې چې ټول رمضان به ئې داسې کول يا خو ورځې. داشان به احاديثو کښې تعارض پاتې نه شى، ځکه چې ځينې رواياتو کښې دې چې کله نيم شعبان تير شى نو په كفارو باندې لعنت ليرل پکار دى. د لعنت ليرلو وجه داده چې کافرانو ددې مياشتې تعظيم اونه کړو. بلکه په دې کښې ئې په ښکاره خوراک ځکاک کولو او کوم کس چې د ضد په وجه روژه او نه ساتى نو هغه زيات مجرم دې. ځکه چې هغه الله تعالى سره کومه وعده کړې وه هغه ئې ماته کړه. والله اعلم.

[۱۳:۴] د تراويحو آخرى وخت

۳۰۴- (۱۰) ① وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: ② سَمِعْتُ أَبَا بَقُولُ: كُنَّا نَتَعَمَّرُ فِي رَمَضَانَ مِنْ الْقِيَامِ ③ فَتُسْتَعْمَلُ الْقَدَمُ بِالطَّعَامِ خِثَافَةَ قَوْتِ السَّحُورِ. ④ وَفِي أُخْرَى: خِثَافَةَ الْقَبْرِ. رَوَاهُ مَالِكٌ.

قوله: ① عبد الله ابن ابي بکر رضي الله عنهما فرمايي ② چې ما د حضرت ابي ③ څخه اوريدلي دي چې مونږ به په رمضان مبارك کې هر کله چې قيام (يعني د تراويح د لمانځه) څخه فارغ شو ④ نو خادمانو ته به مو دې خوف څخه چې چيرته د پيشمني وخت ختم نشي زرد طعام د پاره ويل ⑤ په يو بل روايت کې دا الفاظ دي چې د سحر کيدو د خوف څخه به مونږ خادمانو ته زرد طعام د پاره ويل. (مالك)

حل الفاه:- ① تَتَعَمَّرُ: چه فارغ به شو، واپس کيدو به. ② قَوْتِ السَّحُورِ: د پيشمني وخت ختميدل. تسهيلات:-

قوله: فَتُسْتَعْمَلُ الْقَدَمُ بِالطَّعَامِ خِثَافَةَ قَوْتِ السَّحُورِ:

دوه قولونه:- ① دا حديث هم د پيشمني په مسنونيت باندې دلالت کوي

② دغه شان په دې حديث کښې پيشمني ترسحر پورې روستو کول ثابت دي.

(۱) اخبره مالك فى الوسطا كتاب الصلاة فى رمضان باب ما جاء فى قيام رمضان (رقم ۷-)

[۱۳۰۵] په شب برالت كېښي د ټول كمال ريكارډ هر شتو ته حواله كيدل

۳۰۵- (۱) [۱۱۱] وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: [۲] «هَلْ تَذَرِينَ مَا فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ؟» بِمَعْنَى لَيْلَةِ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ [۳] قَالَتْ: مَا فِيهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ [۴] فَقَالَ: [۵] «فِيهَا أَنْ يُكْتَبَ كُلُّ مَوْلُودٍ مِنْ بَنِي آدَمَ فِي هَذِهِ السَّنَةِ [۶] وَفِيهَا أَنْ يُكْتَبَ كُلُّ هَالِكٍ مِنْ بَنِي آدَمَ فِي هَذِهِ السَّنَةِ [۷] وَفِيهَا تُرْفَعُ أَعْمَالُهُمْ [۸] وَفِيهَا تُنْزِلُ أَرْزَاقُهُمْ».

توجه: ۱) ام المؤمنين بي بي عائشه صديقۀ رسولی روایت کوي چې رسول الله ﷺ ماته وفرمايل [۲] آيا تاته معلومه ده چې په دي شپه (يعني د پنځلسم شعبان په شپه) کې څه کيږي [۳] ما عرض وکړو چې يا رسول الله ﷺ (ماته خو معلومه نه ده ته بي راته اووايه چې) څه کيږي [۴] حضور ﷺ وفرمايل چې په بني آدم کې هر هغه سړي چې په دي کال کې پيدا کيږي په دي شپه کې ليکل کيږي [۵] او په بني آدم کې هر هغه سړي چې په دي کال کې مړ کيدونکي وي په دي شپه کې ليکل کيږي [۶] په دي شپه کې د بنده گانو اعمال پورته اوچتيري او په دي شپه کې د بنده گانو رزق راښکته کيږي

هل اللغات: ① مَوْلُودٌ: چه پيدا کيږي به، ② هَالِكٌ: أي: مَيِّتٌ: چه مړ کيږي به،

[۱] قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! مَا مِنْ أَحَدٍ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا بِرَحْمَةِ اللَّهِ تَعَالَى [۲] فَقَالَ: [۳] «مَا مِنْ أَحَدٍ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا بِرَحْمَةِ اللَّهِ تَعَالَى ثَلَاثًا [۴] قُلْتُ: وَلَا أَنْتَ يَا رَسُولَ اللَّهِ! [۵] قَوْصَمٌ يَدْعُو عَلَى هَامِيهِ» [۶] فَقَالَ: [۷] «وَلَا أَنتَ، إِلَّا أَنْ يَتَّقِدَنِي اللَّهُ مِنْهُ بِرَحْمَتِهِ» [۸] يَقُولُهَا ثَلَاثَ مَرَّاتٍ. رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي «الدَّعَوَاتِ الْكَبِيرِ».

توجه: ۱) بي بي عائشي رضي الله عنها عرض وکړو چې يا رسول الله ﷺ هيڅ سړي به د الله تعالی رحمت څخه بغير په جنت کې نه داخل کيږي [۲] حضور ﷺ وفرمايل (هو) هيڅوک د الله تعالی رحمت څخه بغير په جنت کې نشي داخليدي، حضور ﷺ دا الفاظ درې ځله وفرمايل [۳] ما عرض وکړو او نه تاسو يا رسول الله ﷺ (يعني ته هم د الله تعالی رحمت څخه بغير په جنت کې نشي داخليدي) [۴] حضور ﷺ خپل لاس مبارک په خپل سر مبارک باندې کيښودلو [۵] او وي فرمايل چې هو، نه زه (يعني زه هم د الله تعالی رحمت څخه بغير په جنت کې نشم داخليدي) خو دا چې الله جل جلاله د خپل فضل او کرم له مخه ما د خپل رحمت په سايه (سوري) کې واخلي [۶] دا الفاظ هم رسول الله ﷺ درې ځله وفرمايل، بيهقي دا روايت په دعوات کبير کې نقل کړي دي.

هل اللغات: ① هَامِيٌّ: أي: زَائِلٌ: په خپل سرمبارک، ② أَنْ يَتَّقِدَنِي اللَّهُ: أي: لَا وَكَلْتُ أَنْ يَتَّقِدَنِي: خودا چې الله جل جلاله د خپل فضل او کرم له مخه ما د خپل رحمت په سايه (سوري) کې واخلي.

تسهيلات :-

قوله: أَنْ يُكْتَبَ كُلُّ مَوْلُودٍ:

د شعبان په پنځلمه د پوره کال ویکار د فرشتو ته حواله کیدل :- الله تعالی د کائنات د تخلیق نه وړاندې هرڅه په تقدیر کښې لیکلی دی او هغه په لوح محفوظ کښې محفوظ دی لیکن په پنځلسم شعبان د هغې تجدید کیږي او د پوره کال لونی واقعات جدا کولو سره لیکلې کیږي. په دې کښې د انسانانو پیدائش او د مرګونو معاملات لیکلې کیږي د چارزق زیاتولي او د چا کمولي شی. د حاجیانو صاحبانو نومونه د حج په فهرست کښې لیکلې کیږي. د انسان نیک اعمال اول لیکلې کیږي بیا د اعمالو کولونه پس د قبلیدو د پاره د آسمانونو ته اوچتولي شی.

قوله: مَا مِنْ أَحَدٍ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِلَّا بِرَحْمَةِ اللَّهِ تَعَالَى:

جنت ته د هر کس د اخیلیدل د الله تعالی په رحمت :- حضرت عائشه رضی الله عنها چه کله دا واوریده چه اعمال اوچتولي شی نو د هغوی دا خیال شو چه اعمال خود د دخول جنت د پاره علت اصلیه نه دی بل د یو انسان اعمال کولونه وړاندې د هغه د پاره دغه اعمال په تقدیر کښې لیکلې کیږي چه دغه خلق به دا اعمال کوی. نو حضرت عائشه رضی الله عنها په دې سره او ګټل چه دخول جنت صرف تقدیر الهی سره ترلي شوی دی د اعمالو دلته هیڅ دخل نشته دی. د دې مسئلې د ثابتولو د پاره د حضور پاک صلی الله علیه و آله نه د استفهام په توګه پوښتنه او کړه یار رسول الله! آیا معامله داسې نه ده چه هر سړي به صرف د الله تعالی په رحمت باندې جنت ته داخلېږي؟ په جواب کښې حضور پاک صلی الله علیه و آله ارشاد وفرمائیلو چه معامله هم د اشان ده چه هیڅ یو سړي د الله تعالی د رحمت نه بغیر جنت کښې په خپل عمل سره نه شی داخلیدی. درې ځل حضور پاک صلی الله علیه و آله وفرمائیل مطلب دا چه د جنت د داخلیدو د پاره اعمال د سبب په درجه کښې ضرور دی لیکن د علت په درجه کښې نه دی.

قوله: وَلَا آتَاكَ إِلَّا أَنْ يَنْعَمَ نَبِيُّ اللَّهِ مِنْهُ بِرَحْمَتِهِ:

د الله تعالی په رحمت سره د نبی علیه السلام جنت ته د اخیلیدل :- په دې باندې حضرت عائشه صدیقۀ رضی الله عنها د نورو معلومات د پاره پوښتنه او کړه چه یار رسول الله! دا معامله صرف امت سره ده یا تاسو سره هم ده. حضور پاک صلی الله علیه و آله د تواضع او عاجزۍ په توګه په خپل ځان باندې د الله تعالی د عام رحمت احاطه کولو طرف ته اشاره کولو سره وفرمائیل چه زما معامله هم دغه شان ده لیکن الله تعالی به ما د خپل رحمت په لمن کښې واخلي مطلب دا چه زما معامله یقینی ده او رحمت د الله تعالی شامل حال دی لهدا په جنت کښې زما معامله یقینی ده درې ځل حضور پاک صلی الله علیه و آله دا کلام ارشاد وفرمائیلو.

[۱۲۰۶] ددوه قسمه خلقو په شب برالت کښې د مغفرت څخه محروم تيا

۳۰۱- (۱۲۱) عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: [۱] «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَيُظْلِمُ فِي لَيْلَةِ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ» [۲] فَيَغْفِرُ لِكُلِّ خَلْقٍ إِلَّا لِلْمُشْرِكِ أَوْ مُشَاجِحٍ». رَوَاهُ ابْنُ مَاجَةَ.

تورجه: [۱] حضرت ابو موسیٰ اشعري رضی اللہ عنہ راوي دي چې رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم وفرمايل [۲] الله تعالى ﷻ د نصف شعبان په شپه کې (يعني په شب برات کې) د دنیا والاطرف ته متوجه کيږي [۳] او د مشرک او کينه لرونکي څخه علاوه د خپل ټول مخلوق بخشش فرمايي. (ابن ماجه)

هل اللغات: ① لَيُظْلِمُ: أي يَحْكُمُ عَلَى خَلْقِهِ: يعني په خپل مخلوق باندې د خپل عام رحمت جلوه کوي او متوجه کيږي. اطلاع نظاره کتلو ته وائي ددې نه مراد هم د دنیا په آسمان باندې نزول دي د کوم تذکره چه په نورو احاديثو کښې کړې شوې ده. ② مُشَاجِحٍ: أي: مُبَاغِضٍ: کينه گر، د باب مفاعله نه مشاحن کينه کونکې بغض او حسد او عداوت کونکي ته وائي او د باب سمع نه هم د کينه کونکي په معنی کښې دي.

تسهيلات: - - **نوله:** ان الله لَيُظْلِمُ:

دالله تعالی په پاره کښې د ليطلم مجييم: - اطلاع الهی او نزول ربانی نه مراد 'مايلق بئانه' دي. بعض علماؤ د تجلی دا انوارات ربانی او رحمت خداوندی مراد اخستې دي کوم چه تاويل دي 'لمشرك' دالله تعالی ذات او دهغه صفات کښې څوک شريک گنځل شرک جلی دي او شرک خفي د ریاکارني نوم دي.

نوله: أَوْ مُشَاجِحٍ:

په پنځلسم شعبان د کينه گر عدم مغفرت: - په ناجائزه توگه بغير د شرعی جواز یو مسلمان سره کينه او عداوت لرلوه دغه سزا ده. د مسلمان نه علاوه یو کافر سره کينه ساتل مراد نه دی ځکه چه هغه منع نه ده او نه په شرعی جواز سره د شریعت مطابق کينه ساتل مراد دی. په زیر بحث حدیث کښې صرف د دغه دوو قسم خلقو بیان دي لیکن بعض نورو روایاتو کښې تعلق نه ساتونکي هم په دې کښې شامل دي. د میل ازار ذکر هم راغلې دي د والدین نه دعاق سړي ذکر هم دي او د مسلسل شراب څکونکي سړي هم په دې کښې داخل دي [الاشعة المعات: ۱/۵۸۸]

په پنځلسم شعبان د ټولو مخلوقو مغفرت: - شیخ عبدالحق رحمته اللہ علیہ لمعات کښې لیکي چه د نونف بکالی نه روایت دي چه یوه ورځ حضرت علی رضی اللہ عنہ د نصف شعبان په شپه د کورنه په داسې حالت کښې بهر شو چه هغوی یوشان آسمان ته کتل بیا هغوی رضی اللہ عنہ او فرمائیل یوځل حضرت داؤد عليه السلام بهر راغلو او آسمان طرف ته نی او کتل وئی فرمائیل دا هغه ساعت دي چه په دې

(۱) اخرجه ابن ماجه فی کتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها / باب ما جاء فی ليلة النصف من شعبان (رقم- ۱۳۹۰)

کينې کرم يو سرې هم د الله تعالى نه دعا او غواړي الله تعالى ئی قبلوی. څوک چه استغفار کوی الله تعالى هغه معاف کوی

د مغفرت هغه بعضې محروم خلق: - په دې شرط چه هغه سرې جادو وگورنه وی تیکس وصول کونکي عشار نه وی کاهن نه وی یا د قوم چوهدری اولیدر نه وی یا پولیس والانه وی یا هارمیونیم او شپیلنی او د هول سرنا غرونکي نه وی. (اشعة المعات: ١/٥٨٨)

٣٠٤- (١٠١) [١٣١] وَرَوَاهُ أَحْمَدُ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ الْعَاصِ [١٦] وَفِي رِوَايَةٍ: "أَلَا الْتَيْنِ: مُسَاحِنٌ وَقَاتِلٌ نَفْسٍ."

ترجمه: [١] امام احمد دا روایت د عبدالله ابن عمرو بن العاص رضي الله عنه څخه نقل کړې دي [١٦] او د هغه په یو روایت کې دا الفاظ دي چې د کینه لرونکي او (په ناحقه) چا لره قتلونکي څخه علاوه (الله تعالى ﷻ) په دې شپه کې ټول مخلوک بخښي.

هل اللغات: ① مُسَاحِنٌ: أي: مُبَاغِضٌ: کینه گر، د بَاب مفاعله نه مساحن کینه کونکې بغض او حسد او عداوت کونکي ته وانی او د بَاب سمع نه هم د کینه کونکي په معنی کښې دي.

[١٢٠٨] د پنځلسم شعبان د روژې او د شپږ پړاوت د عبادات حکم

٣٠٨- (١١٣) [١٣١] وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [١٧] «إِذَا كَانَتْ لَيْلَةُ النِّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ، فَتَوَمَّعُوا لَيْلَهَا، وَصُومُوا يَوْمَهَا، فَإِنَّ اللَّهَ تَعَالَى يَنْزِلُ فِيهَا لَغُروبِ الشَّمْسِ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، [١٨] فَيَقُولُ: أَلَا مَن مُسْتَغْفِرٌ فَأَغْفِرَ لَهُ؟ [١٩] أَلَا مُتَزِقٌ فَأَرْزُقَهُ؟ [٢٠] أَلَا مُبْتَغَىٌّ فَأُعَافِيَهُ؟ [٢١] أَلَا كَذَّابٌ أَكْذَبُ؟ حَتَّى يَطْلُمَ النُّجُومُ».

ترجمه: [١] حضرت علي کرم الله وجهه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمایل [١٧] هر کله چې د نصف شعبان شپه وي (يعني شپږ برات) [١٨] نو په دې شپه کې مونځ کوئ او د دې په ورځ کې (يعني په پنځلسم) روژه نیسئ [١٩] ځکه چې الله جل شانہ په دې شپه کې د نمر ویدو په وخت د دنیا آسمان (يعني لاندې آسمان) ته نزول فرمايي (يعني په خپل رحمت عام سره متوجه کیږي) [٢٠] او (دنیا والو ته) فرمايي اگاه شی ایا ناشته څوک بخښنه غوښتونکي چې زه یې وبخښم [٢١] ایا شته څوک رزق غوښتونکي چې زه رزق ورکړم، [٢٢] ایا داسې څوک شته چې په مصیبت کښې مبتلا وی او زه ورته عافیت ورکړم. [٢٣] خبردار، ایا شته څوک داسې؟ ایا شته څوک داسې؟ [٢٤] مثلاً فرمايي شته څوک غوښتونکي چې زه ورته عطا کړم؟ شته څوک غمجن چې زه ورته د خوشحالي خزاني وبخښم وغيره وغيره [٢٥] تر دې چې فجر طلوع شي. (ابن ماجه)

هل اللغات: ① مُتَزِقٌ: أي: يَسْتَلْزِمُ: چه بخښنه غواړی، ② مُتَزِقٌ: چه رزق غواړی، ③ مُبْتَغَىٌّ: چه په غم او تکلیف کښې اخته وی او عافیت غواړی، ④ كَذَّابٌ: چه عافیت ورکړم، د غم او تکلیف نه ئې خلاص کړم.

(١) اخرجه احمد في المسند ١٧٦/٢

(٢) اخرجه ابن ماجه في كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء في ليلة النصف من شعبان (رقم-١٢٨٨)

تسهيلات:- قوله: (إِذَا كَانَتْ لَيْلَةُ الْيَصْفِ مِنْ شَعْبَانَ

اشكال:- داحديث هم د شعبان د پنځلسمې شېبې د فضيلت باره كښې دې چې الله تعالى آسمانى دنيا ته تشریف راوړي. حالانكه يو روايت كښې دې چې الله تعالى هره شپه د تهجد وپه وخت كښې آسمانى دنيا ته تشریف راوړي. او دا آواز كوي: هل من مستغفر ظفوله هل من مستزق استزق له؟

دا شكال دوه جوايونه:-

- ① نزول په شب قدر كښې خصوصى توجو سره وي او عامو ورځو كښې عمومى توجو سره وي.
- ② نزول يا شب قدر كښې ټولو دپاره رحمت وي او عامو ورځو كښې هغه حضراتو دپاره رحمت وي كوم چې د صبح صادق په وخت كښې تهجد كوي.

[۵۴/۳۸] بَابُ صَلَاةِ الضَّحَى

د خاښت د مونغ بيان

خلاصة الباب:-

فيه اثنا عشر حديثاً مشتملة على أربع مسائل:

- ① عدد ركعات صلاة الضحى: ۱، ۲، ۳، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰
- ② وقت صلاة الضحى: ۳۱، ۴.
- ③ ثواب صلاة الضحى: ۳، ۵، ۷، ۸، ۹.
- ④ عدم مواظبة النبي صلى الله عليه وسلم على صلاة الضحى: ۱۱، ۱۲.

د صلاة الضحى وخت:- د ضحى وخت د نمر د راختلونه شروع كيږي او د زوال پورې وي.

د خاښت او اشراق د مونغ په ترادف او افتراق كښې اختلاف:-

- ① اكثر محدثين ووفقهاء فرماني اشراق او خاښت دواړه يو مونغ دي فرق اعتبارى دې چاچه بالكل په شروع كښې د خاښت يعنى ساختى مونغ او كړو هغې ته به اشراق وييلې شى او چاچه د دغې نه پس او كړو هغه به د ساختى مونغ يادولې شى.
 - ② بله ډله دا فرماني لكه علامه سيوطى امام دارمى عام صوفياء كرام فرماني چه دا خان خاښه دوه مونغونه دي. ديوڅو احاديثو څخه ددې تائيد هم كيږي. دغه شان ابن جرير طبري رحمه الله او ائمه اربعة د خاښت په مونغ باندې متفق دي.
- د خاښت د مونغ حكم:-

- ① د اكثر شوافع په نيز د خاښت مونغ سنت دي.
- ② د احنافو مالكيه او حنابله اكثر علماو په نيز د خاښت مونغ مندوب او مستحب دي.

د ابن عمر رضی الله عنهما ده خابنت مونغ ته د بدعت و لیلو وجه :- کله چه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما د خابنت په مانځه کښې د خلقو غلو او کتله چه د حد نه زیات د دې التزام او اهتمام کوی او د دې دپاره نې رايوځانی کیدل او کتل او په مساجد او عام مقاماتو کښې د خودنې دپاره جمع کیدل او کتل نو د دې عوارض د وجې نه هغوی دې ته بدعت او وئیل.

الفصل الأول

[۱۲۰۹] د خابنت د اته رکعتو نو ثبوت

۱۳۰۹- (۱۱) عَنْ أَمْرِ هَانِي رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: [۱] «إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ بَيْنَنَا يَوْمَ قَتِيعِ مَكَّةَ، [۲] فَأَعْتَلَّ، وَصَلَّى ثَمَانِيَّ رَكَعَاتٍ، [۳] فَلَمْ أَرْ صَلَاةً قَطُّ أَخَفَّ مِنْهَا [۴] غَيْرَ أَنَّهُ يُتِمُّ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ. وَقَالَتْ فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى: وَذَلِكَ ضَعْفٌ. مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: [۱] بي بي ام هاني رضي الله عنها چې رسوله الله ﷺ د مكي د فتح په ورځ زما کور ته راغې [۲] مخکې يې غسل وکړو او د هغې څخه وروسته يې اته رکعاته مونغ وکړو [۳] ما د دې څخه مخکې د حضور ﷺ دومره مختصر مونغ هيڅ کله نه وو ليدلي [۴] ليکن حضور ﷺ به رکوع او سجده پوره کوله په يو بل روايت کې هغې وفرمايل چې دا د خابنت مونغ وو. (بخاري، مسلم)

تسهيلات :-

نوله: أمرهاني:

دام هاني اصل نوم :- د دې نوم آخری حرف همزه دې صرف ياء نه ده دا د هغې کنيت دې ده هغې اصل نوم "فاعته" ده دا د حضرت علي رضی الله عنه خور ده.
نوله: يوم قتيع مكة:

د يوي ملاقي فتح کولو باندې صلاة شکر ۱۵۱ کول :- حضور پاک ﷺ د فتح مکه په ورځ د خابنت په وخت د حضرت ام هاني رضي الله عنها کور ته نې تشریف راوړو او هلته نې غسل او کړو بياني زر زره اته رکعته او کړه. دا اته رکعته نې په څلورو سلامونو سره او کړه او کيدې شې په دوو سلامو سره نې کړې وې دې ته صلوۃ الفتح وائي اودا مستحب دې چه مجاهدین يوه علاقه فتح کړې نو هلته د شکرانې په توگه اته رکعته او کړې حضور پاک ﷺ د فتح مکه د معروفی احوالو په رنر ا کښې د حکمت لاندې اته رکعته لنډ او کړل ځکه چه حضور پاک

(۱) اخراجه البخاري في كتاب الصلاة/باب الصلاة في الثوب الواحد ملتحقا به (رقم- ۳۵۷) ومسلم كتاب صلاة/باب استحباب صلاة الضحى، وان أقلها ركعتان، وأكملها ثمان ركعات، وأوسطها أربع ركعات، أو ست، والحث على المحافظة عليها (رقم) (۳۵۷) والترمذي كتاب الوتر/باب ما جاء في صلاة الضحى (رقم- ۴۷۴) والنسائي كتاب الفضل والتيسير/باب الاغتسال في قصة فيها أثر العجين (رقم- ۴۱۵)

نَهَى لَهُ دَ مَكِّي انتظام سنبالول وو. بيا هم حضور باك ﷺ دَ نورواركانونه علاوه ركوع اوسجده په مڪمل توگه په تسليئي سره ادا كړه. په دې سره دتعديل اركان د اهميت طرف ته اشاره كيږي.
نوله: وَذَلِكَ مُعْتَمَدٌ:

د ضحې په مصداق كښې دوه اقوال :- دې كښې دوه احتماله دي

① يعنى دا د خاښت مونځ وو

② يا د خاښت په وخت كښې بل څه مونځ وو.

[۱۲۱۰] د نبى عليه السلام د خاښت په مانځه كښې دركعتونو تعداد

۳۰- (۲) [۲] وَعَنْ مُعَاذَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: [۱] «سَأَلْتُ عَائِشَةَ: كَمْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي صَلَاةَ الضَّحَى؟» قَالَتْ: «أَرْبَعٌ رَكَعَاتٍ وَيَزِيدُ مَا شَاءَ اللَّهُ». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

توجه: ① بي بي معاذه فرمايې ② چې ما دام المؤمنين بي بي عائشي صدقي رضي الله عنها څخه پوښتنه وكړه چې حضور ﷺ به د ضحې (خاښت) مونځ څو ركعاته كولو؟ ③ وي فرمايل څلور ركعاته به يې كول او د دې څخه زيات هم څومره چې به الله ﷻ غوښتل كول به يې. (مسلم).
تسهيلات:-

نوله: وَيَزِيدُ مَا شَاءَ اللَّهُ:

د خاښت د مونځ په ركعتونو كښې عدم حصر :- ملاعلى قارى رحمه الله فرماني چې د خاښت مونځ د دوولسو ركعتونه زيات نقل دي. د حديث د ظاهري الفاظونه هم دغه معلوميږي چې په دې كښې څه حصر نشته دي. سعيدبن منصور يوروايت نقل كړې دي چې چاد شيخ اسودنه پوښتنه وكړه چې زه د خاښت څو ركعتو او كړم؟ هغوى جواب وركړو چې څومره غواړې، ته څومره غواړې. د حضرت ابن عباس رضي الله عنهما نه نقل دي چې هغه به سل ركعتو د خاښت كول.

[۱۲۱۱] د خاښت د مونځ فضيلت

۳۰- (۳) [۳] وَعَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] «يُصْبِحُ عَلَى كُلِّ سَلَامٍ مِنْ أَحَدِكُمْ صَلَاةٌ [۲] تُكُلُّ تِسْعِينَ صَلَاةً [۳] وَكُلُّ تِسْعِينَ صَلَاةً [۴] وَكُلُّ تِسْعِينَ صَلَاةً [۵] وَكُلُّ تِسْعِينَ صَلَاةً [۶] وَكُلُّ تِسْعِينَ صَلَاةً [۷] وَأَمَّا بِالْمَعْرُوفِ صَلَاةٌ [۸] وَنَهَى عَنِ الْمُنْكَرِ صَلَاةً [۹] وَتَجَوَّعٌ مِنْ ذَلِكَ رَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا مِنَ الضَّحَى». رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

① اخرجه مسلم في كتاب صلاة/باب استحباب صلاة الضحى. وان اقلها ركعتان. واكملها ثمان ركعات. واوسطها اربع ركعات. او ست. والحث على المحافظة عليها (رقم) ۷۹ - (۷۱۹)

② اخرجه مسلم في كتاب صلاة/باب استحباب صلاة الضحى. وان اقلها ركعتان. واكملها ثمان ركعات. واوسطها اربع ركعات. او ست. والحث على المحافظة عليها (رقم) ۸۴ - (۷۲۰)

توجه: [۱] ابوذر رضی اللہ عنہ راوی دی چې رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فرمایا [۲] د سحر کیدو سره ستاسره په هر هډوکي او هر جوړ باندې صدقه لازمېږي [۳] نو هر تسبیح یعنی سبحان الله وبل صدقه ده [۴] هر تحمید یعنی الحمد لله وبل صدقه ده [۵] هر تهلیل یعنی لا اله الا الله وبل صدقه ده [۶] هر تکبیر یعنی الله اکبر وبل صدقه ده [۷] د نیکی حکم کول صدقه ده [۸] د بدې څخه منع کول صدقه ده [۹] او د دې ټولو په بدله کې د ضحې دوه رکعاته کول کافي کیږي. (مسلم)

حل اللغات: ① سَلَامٌ: الْمُرَادُ بِهَا الْعِظَامُ كُلُّهَا: د بدن جوړونه مراد دی. ② تَهْلِيلٌ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَنِيلٌ: النَّسِيءُ: د څاڅت وخت یعنی د څاڅت موندځ.

تسهيلات: -

نوله: يُصْبِرُ عَلَى كُلِّ سَلَامٍ:

د سلامي لغوی تحقیق: - سلامي په سین باندې پیش دې او میم باندې فتحه ده دې نه پس الف مقصوره دې سلامي پخپله مفرد دې ددې جمع سلامیات ده د گوتو هډوکو او جوړونو ته وائی. مگر په دې حدیث کښې مطلقاً په هډو باندې د دې اطلاق شوې دې. علامه نووی رحمته الله علیه فرمائی چې سلامي اندامونو ته وئیلې شی بل په گوتو باندې هم ددې اطلاق کیږي او هر هغه هډوکي ته هم وائی په کوم کښې چې جوړ موجود وی او هر هغه هډوکي ته هم وائی په کوم چې سرې د ضرورت په وخت ډډه لگوي. بهر حال د انساني بدن په هډوکو او جوړونو دپاره دا لفظ دلته استعمال شوې دې.

نوله: يُصْبِرُ عَلَى كُلِّ سَلَامٍ مِنْ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ:

د مذکورې جملې ترمیم: - ددې جملې ترکیب باندې پوهیدل هم ضروري دی علامه طیبی رحمته الله علیه فرمائی په دې جمله کښې "صدقه" لفظ د بصیر اسم دې او علی کل سلامي ددې خبر دې اصل عبارت داسې دی: "بصیر ای بصیر صدقه علی کل سلامي من احدکم" یعنی تاسو نه دهر یوسرې د بدن په جوړ جوړ باندې هره ورځ صدقه لازم ده. اوس هره ورځ صدقه ورکول خوگران کاروو په دې وجه په اسلام کښې د دې رومینې نرمی دا راغله چې د انسان هره نیکی که هغه معمولی ولې نه وی د دغه صدقه بدل جوړیږي. دې نه پس دا الله تعالی د طرف نه د نورې نرمی معاله اوشوه چې که د دغه ټولو نیکو په ځانی کې یوسرې د څښت دوو رکعتو موندځ او کړی نو د ټولو هډوکو او جوړونو د طرف نه دا دوه رکعتو به د صدقې بدل جوړشی.

[۱۳۱۲] د څښت د موندځ دپاره غوره وخت

۱۳۱۲- (۱) (۲) «وَعَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ [۳] أَنَّهُ رَأَى قَوْمًا يَصَلُّونَ مِنَ النَّسِيءِ: فَقَالَ [۴]: لَقَدْ عَلِمُوا أَنَّ الصَّلَاةَ فِي غَيْرِ هَذِهِ السَّاعَةِ أَفْضَلُ [۵]: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ [۶]: "صَلَاةُ الْأَوَائِينَ حِينَ تَرْمَضُ الْفِصَالُ" رواه مسلم.

ترجمه: [۱] د زید بن ارقم رضی اللہ عنہ په باره کې منقول دي [۲] چې هغه یو جماعت د ضحې په وخت (د چاښت) په لمانځه کولو باندې ولیدلو نووي فرمایلي [۳] چې دا خلق (د احادیثو په ذریعه) پوهیږي چې د دې وخت څخه علاوه په بل وخت کې مونځ کول بهتر دي (یعنې په هغه وخت کښې زیات ثواب حاصلیږي) [۴] رسول الله ﷺ فرمایلي دي [۵] چې د الله جل شانہ طرف ته د کامل توجه لرونکو د لمانځه وخت هغه دي هر کله چې د اویسانو بچي (یعنې د هغوی پښې) گرمیدل شروع شي. (مسلم)

هل اللغات: ① الْأَوَّلِينَ: دا د اوب نه دې ددې معنی رجوع کول او د توبه کولو ده یعنی دا الله تعالی طرف ته رجوع کول او توبه کونکو د مونځ وخت. ② تَوَمَّضَ: أي: تَخَوَّفَ: د سوزیدلو په معنی کښې دي. ③ الْفَصَالُ: أي: وَكَلَّ الثَّاقَةَ: فصال د فصيل جمع ده، د اویسانو بچوته وائی.

تسهيلات: - قوله: رَأَى قَوْمًا:

د خاښت او اشراق په مینځ کښې توقيب: - حضرت زید بن ارقم رضی اللہ عنہ چه کوم خلق د خاښت په مونځ کولو اولیدل چه هغه خلقو د خاښت مونځ په بهتر وخت کښې نه کولو بلکه د هغې نه وړاندې ئی کولو. هغوی تنبیه او فرمائیل په دې خلقو ته معلومه ده چه دا وخت بهتر نه دي بلکه د خاښت ددې نه بهتر وخت لږ ساعت پس هغه وخت دي کله چه نمر گرم شی او د هغې د وجې نه شگې گرمې شی او په دغه شگوباندې د اویسانو د بچو خپې اوسوزېږي او هغوی د دغه سوزیدو د وجې نه سوړو ته په منډو وهلوباندې مجبور شی. بهر حال په خاښت او اشراق کښې دا ترتیب دي چه د اشراق مونځ د نمر د راختلو نه لږ ساعت پس وخت کښې د جواز وی او د خاښت مونځ هغه وخت وی کله چه نمر گرم شی

الفصل الثاني

[۱۳۱۲] د خاښت په مانځه د ورځې د کارونو کفایت

۱۳۱۲- (۵) عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، وَأَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: [۱] «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "عَنِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَنَّهُ قَالَ: [۲] يَا بَنِي آدَمَ ارْكُمُ أَرْبَعَهُ رَكَعَاتٍ مِنْ أَوَّلِ النَّهَارِ: أَلَيْكَ آخِرُهُ»". رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

ترجمه: [۱] ابودرداء او ابودر رضی اللہ عنہ دواړه روایت کوي [۲] چې حضور ﷺ فرمایلي چه الله جل شانہ فرمایي چې [۳] اي بني آدم ته د ورځې په شروع کې څلور رکعاته مونځ په خالص طور سره زما د پاره (یعنې د نماش او د ریا د جذبي څخه پاک) وکړه زه به په هغه ورځ تر ماښامه پورې ستا کفایت کوم. (ترمذي)

هل اللغات: ① أَلَيْكَ: زه به کافی شم، پوره به شم (ستا د حاجتونو او ضروریاتو دپاره). ② آخِرُهُ: أي: إِلَى آخِرِ النَّهَارِ: یعنی د ورځې تر آخره پورې (به ستا ټول ضرورتونه پوره کړم).

تسهيلات:-

توله: اَرْكَزْ اَرْبَعًا رَكَعَاتٍ:

د عبادت په څلورو رکعتونو د ټولې ورځې حاجتونه پوره کيدل :- يعنې اې زما بنده ته د ورځې د شروع حصه کښې ځاښت يا اشراق څلور رکعتونه زما د رضا دپاره او کړه زه به پوره ورځ تر آخره پورې ستا ضرورتونه او ستا حاجتونه پوره کوم. ستا پریشانی او سختی به لرې کوم بس شرط دادي چه ته زما په عبادت کښې لگيا شه بيا به زه ستا کار جوړوم.

۳۳- (۱۰) [۱] وَرَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ، وَالدَّارِمِيُّ، عَنْ لُعَيْبِ بْنِ هَمَّازٍ الْغَطَفَانِيِّ، وَأَحْمَدُ عَنْهُ.

توجه: [۱] او ابوداؤد دارمي، د نعيم ابن هماز غطفاني څخه او امام احمد د دې ټولو څخه دا روايت نقل کړي دي.

[۱۳۱۵] د اشراق د مانځه فضيلت

۳۵- (۶) [۱] وَعَنْ بَرِيْدَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۲] «فِي الْإِنْسَانِ ثَلَاثُ مِائَةٍ وَسِتُّونَ مَقْصِلًا [۳] فَعَلَيْهِ أَنْ يَتَصَدَّقَ عَنْ كُلِّ مَقْصِلٍ مِنْهُ بِصَدَقَةٍ [۴] قَالُوا: وَمَنْ يُعْطِ ذَلِكَ يَا نَبِيَّ اللَّهِ؟ [۵] قَالَ: «الْبُخَاعَةُ فِي الْمَسْجِدِ تَذْفِنُهَا، [۶] وَالشَّيْءُ نَتِجِيهِ عَنِ الطَّرِيقِ، [۷] فَإِنْ لَمْ يَجِدْ فَرُكْعَتَا الضَّحَى حُجْرَتَكَ.» رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: [۱] حضرت بريده رضي الله عنه فرمايي چې ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه اوريدلي دي [۲] چې د انسان په بدن کې درې سوه شپيته جوړونه دي [۳] نو هر انسان باندې لازم دي چې هغه د خپل جسم د هر جوړ په بدله کې صدقه ورکړي [۴] صحابه رضي الله عنه عرض وکړو چې يا رسول الله صلى الله عليه وسلم څوک دا طاقت لري (چې د خپل بدن د هر جوړ په بدله کې صدقه ورکړي؟) [۵] حضور صلى الله عليه وسلم وفرمايل په مسجد کې پرته لاري پټول (صدقه ورکول دي) [۶] د لاري څخه څه تکليف رسونکي شي (مثلاً نجاست، ازغي، کاني، لرې کول (هم يوه صدقه ده) [۷] که تا (د درې سوه شپيته جوړونو له طرف څخه صدقه ورکونکي څه شي، نه شو موندلي نو د ضحې (يعنې د اشراق) دوه رکعاته موندل کول ستا د پاره کافي دي (د دې څخه وروسته د بلې صدقې ورکولو ضرورت نشته). (ابوداؤد)

هل اللغات: ① مَقْصِلًا: جوړونه ② يُعْطِ: طاقت او قدرت ته وائي ③ الْبُخَاعَةُ: توکانې گرڼګ او بلغم ته نخاعه وائي په کتاب الوضوء کښې د دې تفصيل تير شوې دي. ④ تَذْفِنًا: ازاله کول مقصود دي که هغه په دفن کولو سره وي يا په وينځلو سره وي يا په گرولو وغيره سره وي. ⑤ نَتِجِيهِ: اُني: نېجېدو: چه ته نې لرې کړې، اونې غورځوي

(۱) اخريجه ابوداؤد في كتاب الصلاة، باب صلاة الضحى (رقم- ۱۲۸۹) والدارمي كتاب الصلاة، باب في اربع ركعات في اول النهار (رقم- ۱۴۹۲)

(۲) اخريجه ابوداؤد في كتاب الادب، باب في إمالة الأذى عن الطريق (رقم- ۵۲۴۲)

تسهيلات: - بولہ: مُفَصَّلًا:

دھر جو پہ بدلہ کنبی صدقہ ۱۵۱ کول ۱- یعنی د انسان پہ بدن کنبی دري سوه شپيته جوړونه دي او په هرجوړ باندې د سحر په وخت صدقه لازم ده ځکه چه الله تعالى په انسان باندې څومره احسان کړي دي چه ټول جوړونه ئي ورله په کار لگولې دي او صحت سره ټول جوړونه کار کوي. نو شرعا او عرفا په دغه انسان باندې لازم دي چه هغه دي دهر جوړ د طرف نه صدقه ادا کړي او که چرې دا مشکل کيږي نو د ځانېت يا اشراق دوه رکعت دې ادا کړي د دغه صدقې حق به اداسي.

[۱۲۱۶] د ځانېت دولس رکعتونه

۳۸- (۷) [۷] وَعَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] "مَنْ صَلَّى الضَّحَى ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً [۲] بَنَى اللَّهُ لَهُ قَصْرًا مِنْ ذَهَبٍ فِي الْجَنَّةِ".» رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ [۳] وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ لَا نَعْرِفُهُ إِلَّا مِنْ هَذَا الْوَجْهِ.

توجه: ۱- انس رضی اللہ تعالیٰ عنہ راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل ۲- کوم سړي چې د ضحې دولس رکعاته کوي ۳- الله تعالی ﷻ د هغه د پاره په جنت کې د سرو زرو (سوني) محل جوړوي، ترمذي، ابن ماجه ۴- او امام ترمذي رحمه الله فرمايي چې دا حديث غريب دي ځکه چې مونږ بغير د دې سند څخه (يعني چې ترمذي په خپل کتاب کې نقل کړي دي) په بل څه سند سره نه پيژنو.

هل المغارة: - ① قَصْرًا: محل. مانړ: ښکله.

تسهيلات: - بولہ: بَنَى اللَّهُ لَهُ قَصْرًا مِنْ ذَهَبٍ فِي الْجَنَّةِ

په دولس رکعتونو په جنت کنبي د سرو زرو کور جوړيدل: په دې حديث کنبي د ځانېت دولس رکعتونه مونږ باندې په جنت کنبي د سرو زرو د محل جوړيدو زيرې دي زمونږ په دنيا کنبي مشاهده ده چې په يو معمولي کور جوړولو باندې څومره دولت او وخت لري او څومره محتاجي اوسنې والي وي خو بل طرف ته هغه جنت چې د هغې د يوې کروړې (چابک) په مقدار ځانې د دنيا وما فيها څخه غوره دي صرف د ځانېت د دولسو رکعتونو په ادا کولو سره په هغې کنبي د سرو زرو محل جوړيږي دا څومره دکتنې سودا ده. الله دې مونږ ته توفيق راکړي.

[۱۲۱۷] د صبا د مانځه روسته په عبادت کنبي مصروف کيدو سره مغفرت

۳۹- (۸) [۸] وَعَنْ مُعَاذِ بْنِ أَنَسٍ الْجَنْبِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] "مَنْ قَعَدَ فِي صَلَاةٍ حِينَ يَتَمَرَّقُ مِنْ صَلَاةِ الصُّبْرِ [۲] حَتَّى يُسَيِّمَ رُكْعَتِي الضَّحَى، لَا يَقُولُ إِلَّا خَيْرًا [۳] غَيْرَ لَهُ

(۱) اخرجه الترمذي في كتاب الوتر / باب ما جاء في صلاة الضحى (رقم- ۴۷۳)

(۲) اخرجه ابوداود في كتاب الصلاة / باب صلاة الضحى (رقم- ۱۲۸۷)

عَطَايَاهُ وَإِنْ كَانَتْ أَكْثَرُ مِنْ زَيْدِ الْبُخَيْرِ". رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [۱] معاذ بن انس جهني رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۲] کوم سري چې د سحر د لمانځه کولو نه پس هم په هغه ځاي (برابري) ناست وي [۳] تر دي چې (د نمرود او جتيدو څخه وروسته، د ضحې دوه رکعاته وکړي او د هغه دواړو (يعني د سحر مونځ او د ضحې مونځ په مينځ کې، د نيك کلام څخه علاوه بله څه خبره ونه کړي) [۴] نو د هغه ټول گناهونه بخښل کيږي اگر که هغه د ريباب د څک برابر وي. (ابوداود)

هذه الكلمات: ① مَصَلَاة: د مونځ ځای، که په جماعت کښي وي او که په کور کښي وي. ② يَنْعَقِي: أي: يُكَلِّمُ: راوگرځي د مونځ نه يعني د مونځ سلام واوروي. ③ زَيْدُ الْبُخَيْرِ: د سمندر زگ ته وائي (کوم چه د سمندر د چپو په وخت د ابو دپاسه جمع کيږي).

تسهيلات: - قوله: مَنْ قَعَدَ فِي مَصَلَاةٍ:

د فی المصلی په مفهوم کښي دوه اقوال: -

① شيخ عبدالحق رحمته الله محدث دهلوی ددې ثواب د گټلو او حاصلولو دپاره د اشرط لگولې دي چه سري د سحر د مونځ نه پس په خپل ځاني په جمات کښي کښي اوبيا د اشراف په وخت دوه رکعته اوکړي. په دې حديث کښي عام علماء فرماني چه دې دوو رکعتونه دا شراق دوه رکعته مراد دي دچاشت دوه رکعته مراد نه دي. (اشعة المعات: ۱/۵۹۲)

② په دې کښي چې د کيناستو کوم ذکر دې دا د تمثيل په توگه دې. اصل مقصود ددې چه د فجر د مونځ نه پس سري په دنياوي کار کښي مشغول نه وي بلکه په ديني کار کښي دې مشغول وي اوبيا دوه رکعته اوکړي څه فضول کلام اونه کړي. دالله تعالی په ذکر کښي لگياوي که په کور کښي وي او که په بازار کښي وي ياهم په دغه جمات کښي وي چرته چه نئ مونځ کړې دې. خلاصه دا چه ملاعلی قاري رحمته الله د ثواب د حاصلولو دپاره يو مجلس کښي کيناستل ضروري نه گنږي.

الفصل الثالث

[۱۳۱۸] د خابست د مونځ دوه رکعته

۱۳۱۸- (۱) [۹۱] عَنْ أَبِي مُرَّةٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۲] "مَنْ حَافَظَ عَلَى شَفْعَةِ الضُّحَى: غُفِرَ لَهُ ذُنُوبُهُ" [۳] وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَيْدِ الْبُخَيْرِ". رَوَاهُ أَحْمَدُ، وَابْنُ مَاجَةَ.

ترجمه: [۱] ابوهريره رضي الله عنه فرمايي چه رسول الله ﷺ وفرمايل: [۲] چې کوم سري چې د ضحې دوه رکعاته هميشه کوي د هغه ټول (صغيره) گناهونه بخښل کيږي [۳] اگر که هغه د ريباب د څک برابر وي، (احمد، ترمذي، ابن ماجه)

هل اللغات: ① حَافِلًا: أَي: وَاطَّلَبَ وَدَاوَرَ: حفاظت نه مراد هميشوالې دې. ② شَفَقَةُ الضَّحَى: أَي: زُلْفَتَى الضَّحَى: شمع په معنى د زوج سره دې، ددې نه مراد دوه رڪعته مونځ دې.

تسهيلات: - بوله: دُنُوْبُهُ

په ځايت باندې د گناهونو په معاف كيدو كېنې دوه اقوال:-

① ضابطه او قاعده داده چه دې گناهونونه مراد صفائر دى دكبانر دپاره ضرورى ده چه سرې توبه او كړى.

② بعضې علماء فرمائى چه دافضيلت د صفائر سره سره كبانر ته هم شامل دې. او په حديث كېنې هم څه قيد نشته دې ليكن كه د ځاينت هم څوك دوه رڪعته او كړى اودې سره د كبانر نه هم توبه او كړى نو بيا خو هډو شك نشته چه كبانر به هم معاف شى.

[۱۳۱۹] **بې بي عائشه رضى الله عنها** او د ځاينت مونځ

۳۱۹- (۱۰) [۱۰] وَعَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، [۱] أَنَّهَا كَانَتْ تُصَلِّي الضَّحَى ثَمَانِي رَكَعَاتٍ [۲] ثُمَّ تَقُولُ: لَوْ تَشِئَلْنِي أَبَوَايَ مَا تَرَكْتُهَا. رَوَاهُ مَالِكٌ.

توجه: [۱] زمونږ د مؤمنانو مور بې بي عائشه صديقه رضى الله عنها په باره كې روايت دي [۲] چې هغې به د ضحې مونځ اته ركعاته كولو [۳] او فرمايل به يي كه زما د پاره زما مور پلار هم ژوندي كړل شى نو هم زه دا مونځ نه پرېږدم. (امام مالك)

هل اللغات: ① تَشِئَر: أَي: أَخْبَرَ: راژوندى كړې شى.

تسهيلات: - بوله: تَشِئَرْنِي أَبَوَايَ:

د مذكوره جملې په مفهوم كېنې دوه اقوال:-

① يعنى فرض كړه كه زما والدین راژوندى شى او ماته په دې باندې ډيره سخته خوشحالى حاصله شى نوزه به د دغه خوشحالى په وخت هم د ځاينت د مونځ دوه رڪعته نه پرېږدم.

② كه چرته ماته خبر راكړې شى چه ستا والدین راژوندې كړې شو تادى او كړه هغوى سره ملاقات او كړه او د ځاينت دوه رڪعته نن پرېږده نوزه به په دغه موقع هم دچاشت مونځ نه پرېږدم.

[۱۳۲۰] **د ځاينت په ما نځه كېنې د نبى عليه السلام معمول**

۳۲۰- (۱۱) [۱۱] وَعَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: [۲] «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي الضَّحَى حَتَّى يَقُولَ [۳] لَا يَدْعُهَا، وَيَدْعُهَا حَتَّى يَقُولَ: لَا يُصَلِّيَهَا». رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

① اخبره مالك فى الموطن كتاب قصر الصلاة فى السفر ، باب صلاة الضحى (رقم- ۳۰)

② اخبره الترمذى كتاب الوتر/باب ما جاء فى صلاة الضحى (رقم- ۴۷۶)

ترجمه: [۱] ابو سعيد رضي الله عنه فرمايې [۲] چې رسول الله ﷺ چې به کله د ضحې مونځ کولو نو مونږ به ويل [۳] چې اوس به دا مونځ هيڅ کله نه پرېږدي او کله چې به يې پرېښودو نو مونږ به ويل چې اوس به دا مونځ هيڅ کله نه کوي. (ترمذي)

تسهيلات: - بوله: حَتَّى نَقُولَ: لَا يَذْهَبُ:

د ځاينت مونځ او نبي گريم صلى الله عليه وسلم: - يعنې چه کله به حضور پاك ﷺ د ځاينت د مونځ کولو د پاره متوجه کيدو نو بيا به داسې ښکاريده لکه چه دا مونځ به هډو پرېږدي او چه کله به په ترك کولو راتلو نو داسې به معلوميد ه لکه چه چرته نې هډو کړې نه دي.

د ځاينت د مونځ حکم: - د ځاينت د مونځ شرعی حیثیت مستحب دې لهذا کله حضور پاك ﷺ کړې دي او کله نې پريځي دي. دې د پاره چه د التزام د وجې په امت باندې فرض نه شی. لیکن اوس خو مسلمانانو له پکار دی چه د ځاينت د مونځ اهتمام او کړې دي د پاره چه د الله تعالی خوشحالی حاصله شی. او نن صبا خود فرض کيدو خطره هم باقی پاتې نه ده ځکه چه د حضور پاك ﷺ په ژوند کښې دنوې وحی راتلو او د یوحکم د بدليدو امکان وو اوس خونشته دي. اوس دا مستحب دې اوهم د قیامته پورې به مستحب وی لیکن د مستحب خو دا مطلب نه دي چه دا بالکل هیر کړی.

[۱۳۲۱] د ځاينت د ما نخه په پاره کښې د عبدالله بن عمر رانې

۳۲۱- (۱۳) وَعَنْ مُورِقِ الْعَجَلِيِّ، قَالَ: [۱] قُلْتُ لِأَبْنِ عُمَرَ: تَصَلِّي الضُّحَى؟ قَالَ: لَا [۲] قُلْتُ: فَعُمَرُ؟ قَالَ: لَا، [۳] قُلْتُ: فَأَبُو بَكْرٍ؟ قَالَ: لَا [۴] قُلْتُ: فَالَنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ: لَا إِخَالَه. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمه: [۱] حضرت مورق عجلي فرمايې [۲] چې ما د حضرت ابن عمر رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه چې آیا تاسو د ضحې مونځ کوي؟ وي فرمايل چې نه، [۳] ما ځينې پوښتنه وکړه چې حضرت عمر رضي الله عنه؟ وي فرمايل چې نه، [۴] ما عرض وکړو چې ابوبکر رضي الله عنه؟ وي فرمايل چه هغه به هم نه کول [۵] بيا ما ځينې پوښتنه وکړه چې حضور ﷺ؟ وي فرمايل زما خيال دي چې حضور ﷺ به هم نه کول. (بخاري)

هل اللغات: - ① لَا إِخَالَه: أي: لَا أَظُنُّه: زه دا گمان نه کوم. (يعنی زما خيال دي چه هغوی به هم نه کول).

تسهيلات: - بوله: قَالَ: لَا:

د ځاينت د مونځ مخه د ابن عمر انکار: - يعنی تپوس کونکی چه کله د حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه تپوس او کړو چه تاسو د ځاينت مونځ کوئ؟ نو هغوی جواب ورکړو چه زه نې نه کوم او حضرت ابوبکر رضي الله عنه او حضرت عمر رضي الله عنه به هم نه کولو بلکه زما خيال دي چه حضور پاك ﷺ به هم نه کولو.

اشكال ۱ - حضور ياك ﷺ د خاښت مونځ پخپله هم كړې دې او صحابه كرامو ته ئې ښه ترغيث ور كولو سره د نيكو اعمالو كوشش هم كړې دې نو حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما ولي فرمائي چه د خاښت مونځ چا نه دې كړې؟

۵ اشكال جواب ۱ - حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما د اصل خاښت نفی نه كوي بلكه هغوی د دې غلو او حد اعتدال نه د بهر وتلو نفی كوي چه دا خلق د خاښت مونځ په جمات كښې ډير تاخير سره كوي ليكن حضور ياك ﷺ به داسې تاخير نه فرمائيلو. تاسو خلق دا په جمات كښې كوئي او تاسو دواز او التزام كوئي يا حضور ياك ﷺ تداعي سره نه دې كړې تاسو ئې تداعي سره كوئي.

د ابن عمر د قول جواب ۱ - بهر حال د حضرت ابن عمر رضی اللہ عنہما او د هغوی په قول كښې دا ټول احتمالات موجود دي. د دې نه د بعضې صوفيا كرام مريدانو باندې تنبيه هم كيدي شي خوك چه د خاښت مونځ ته د فرض درجه ور كولو سره التزام كوي.

[۵۵/۳۹] بَابُ صَلَوةِ التَّطَوُّعِ

د نفل مونځ بيان

خلاصة الباب :-

فيه تسعة احاديث مشتملة على سبع مسائل:

- ① صلاة تحية الوضوء: ۱، ۵.
- ② صلاة الاسخارة: ۲.
- ③ صلاة الاستغفار: ۳.
- ④ الصلاة لرفع المصائب: ۴.
- ⑤ صلاة الحاجة: ۶.
- ⑥ صلاة الصبيح: ۷.
- ⑦ فضل صلاة النافلة: ۸، ۹.

د تطوع لغوی معنی - تطوع، د طوع نه اخستلې شوي دې په معنی د انقياد او فرمانبرداري

د تطوع دوه قسمونه - بيا دې واضحه وي چه تطوع په مجموعی حیثیت سره په دوه قسمه دې.

① هغه چه د هغې دپاره جماعت مسنون دې لكه صلاة العیدین، صلاة الجنائز، صلاة الكسوف، صلاة الاستسقاء او تراویح.

② دویم کوم چه انفرادی طور ادا کولې شي.

- د دويم قسم دوه قسمونه: - بيا هغه نوافل كوم چه انفرادی ادا كولې شی هغه په دوه قسمه دي.
- ① سنة معينه: - هغه چې د شريعت د طرفه د هغې دپاره وخت مقرر شوی وی لکه د پنځو وارو مونځونو سره سنت مؤکده، د اشراق مونځ د اوابين مونځ، تحية الوضوء، تحية المسجد، صلاة الحاجة وغيره.
- ② ناله مطلقه: - د حکم دا دي چې ټوله شپه د دي وخت دي او د ورځې هم سوا د اوقات منهيه نه د دي وخت دي.

الفصل الأول

[۱۲۲۲] ذتحية الوضوء فضيلت

۱۳۳۳- (۱) عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِبِلَالٍ عِنْدَ صَلَاةِ الْفَجْرِ: "يَا بِلَالُ! حَدِّثْنِي بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْتَهُ فِي الْإِسْلَامِ؟" فَأَبَى سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْحِجَّةِ"، قَالَ: "مَا عَمِلْتُ عَمَلًا أَرْجَى عِنْدِي" أَيْ لَمْ أَتَطَهَّرْ طَهُورًا فِي سَاعَةٍ مِنْ لَيْلٍ وَلَا نَهَارٍ" [۷] (لَا صَلَّيْتُ بِذَلِكَ الطَّهْرِ مَا كُتِبَ لِي أَنْ أَصَلِّيَ). مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ.

توجه: ① حضرت ابو هريره رضي الله عنه فرمايي ② چې (يوخل) رسول الله ﷺ د سحر د لمانځه په وخت بلال رضي الله عنه ته وفرمايل ③ چې بلاله رضي الله عنه لږ ماته دا اووايه چې تا د اسلام په حالت کې كوم عمل کړي دي چې د هغې څخه تا ته د ثواب ډير زيات اميد دي ④ ځکه چې ما په جنت کې خپلې مخې ته ستا د چيلو آواز اوريدلي دي ⑤ بلال رضي الله عنه عرض وکړو چې يا رسول الله ﷺ ما د داسې زيات اميد څه عمل نه دي کړي ⑥ سوا د دي څخه چې په شپه او ورځ کې چې کله هم زه پاکي حاصله کړم ⑦ نو په هغه پاکي سره څومره چې زما په مقدّر کې وي زه مونځ ضرور کوم. (بخاري، مسلم)

حل الفاظ: - ① اُرْجَى: د اسم تفضيل صيغه ده، ډير د اميد والا، ② دَفَّ: أي: صَوَّغَ عِنْدَ مَنكَبَيْهِمَا: د گرځيدو په وخت د چيلو آواز. ③ نَعْلٌ: چپلې، پيزار.

تسهيلات: -

قوله: فَأَبَى سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْحِجَّةِ:

په جنت کې د بلال د ځپو گشار اوريدل: - په دي حديث پاک کېنې د حضرت بلال رضي الله عنه د يو عمل اجر طرفته اشاره ده. هغه دا چې نبی کریم ﷺ په جنت کېنې د بلال رضي الله عنه د قدمونو آواز واوريدو نو نبی کریم ﷺ حضرت بلال رضي الله عنه نه ددې عمل باره کېنې تېوس اوکړو، حضرت بلال رضي الله عنه جواب کېنې او فرمايل چې کله هم څه اودس کوم نو دوه رکعت ته تحية

① اخرجہ البخاری فی کتاب الجمعة/باب فضل الطهور باللیل والنهار، وفضل الصلاة بعد الوضوء باللیل والنهار (رقم- ۱۱۴۹) ومسلم کتاب فضائل الصحابة رضى الله تعالى عنهم/باب من فضائل بلال رضى الله عنه (رقم- ۱۰۸- ۲۴۵۸)

الوضوء کوم. دا تحية الوضوء کول د اوقات مکروهه نه علاوه باندې معمول دی. حضرت بلال ؓ ته دا فضيلت په دې وجه حاصل شو چې اسلام قبلولو کښې ئې سبقت اوکړو او دويم دا چې د اسلام په خاطر او دالله ؑ درضا په خاطر ئې ډير زيات تکاليف برداشت کړی وو.

د واقعه په پس منظر کښې اقوال ۱- دا واقعه د نبی کریم ﷺ سره په کوم ځانې کښې اوشوه، دې باره کښې مختلف اقوال دي.

① ليلة المعراج کښې دا واقعه پېښه شوې وه،

② په حالت د خوب کښې ورته پېښه شوې وه.

③ د نوم او ديقظت د حالت په مينځ کښې پېښه شوې وه.

د نبی عليه السلام مخه د بلال د وړاندې تلو حيثيت:- په جنت کښې د حضرت بلال ؓ د نبی کریم ﷺ نه وړاندې تلل د خادم په حيثيت سره وو. اودا پخپله يو عظيمه درجه ده او ډير لوی فضيلت دي. په دې وجه نبی کریم ﷺ د هغه نه تپوس اوکړو چې ته داسې کوم يو عمل کوې چې دهغې په وجه تاته د خدمت خاص دا عظيمه مرتبه حاصله شوه؟ د حديث حقيقی معنی هم د اده. ددې ظاهري معنی او مفهوم مراد اخستل او په غلط فهمۍ کښې اخته کيدل نه دی پکار چې ددې حديث مبارک نه دا ثابتېږي چې نعوذ بالله حضرت بلال ؓ ته په حضرت رسول کریم ﷺ باندې فضيلت حاصل وو چې هغه د رسول کریم ﷺ نه اول جنت ته داخل شو. ځکه چې دا مرتبه خوبه يو نبی او پيغمبر ته هم نه حاصله نشی چې هغه د رسول کریم ﷺ نه وړاندې جنت ته داخل شی. نو دا لاڅنگه کيدیښی چې در رسول کریم ﷺ د امت يو کس ته دا امتياز حاصل شی چې ددې دوو څيزونو يعنی هميشه په اودس کښې اوسيدلو او د تحية الوضوء مونځ کولو په وجه د رسول کریم ﷺ نه وړاندې جنت داخل شی. چرلېت ناک رابالم پاک.

د الله تعالى د محبوب جوړيدو نطفه:- څوک چې په طهارت باندې دوام ساتی نو هغه الله ؑ ته محبوب دي. لقوله تعالى: (إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ)، کوم کس چې دا غواړی چې د الله ؑ محبوب جوړ شی نو هغه دي په طهارت باندې دوام

[۱۲۲۲] ذِ اسْتِغْثَارِي مَوْخِ اَوْ دَعَا

۳۳۳- (۲) عَنْ جَابِرِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْلَمُنَا الْإِسْتِغْثَارَةَ فِي الْأُمُورِ، [۱] كَمَا يَعْلَمُنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ، [۲] يَقُولُ: "إِذَا هُمْ أَحَدُكُمْ بِالْأَمْرِ فَلْيَرْكَبْ رُكْعَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ الْقَرِيبَةِ، [۳] ثُمَّ لِيَقُلْ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَسْتَغِيثُكَ بِعَظِيمِكَ، [۴] وَأَسْتَعِيذُكَ بِقُدْرَتِكَ، [۵] وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ الْعَظِيمِ، [۶] فَإِنَّكَ

۱) اخرجه البخاري في كتاب الدعوات/باب الدعاء عند الاستغارة (رقم-۶۳۸۲) والترمذي كتاب الوتر/باب ما جاء في صلاة الاستغارة (رقم-۴۸۰) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء في صلاة الاستغارة (رقم-۱۲۸۳)

تَقْدِيرُ وَلَا أَقْدِرُ (۱) وَتَعْلَمُ وَلَا أَعْلَمُ (۲) وَأَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ،

ترجمه: ۱) حضرت جابر رضی اللہ عنہ فرمائی ۲) چې رسول الله ﷺ به مونږ ته د ټولو کارونو د پاره د استخاري دعا داسې ښودله ۳) څنگه چې د قرآن کریم یو سورت به یې ښودلو (یعنی حضور ﷺ به د دې دعا د تعلیم ډیر اهتمام کولو) ۴) حضور ﷺ به فرمایل هر کله چې په تاسو کې یو سري د څه کار اراده وکړي نو هغه ته پکار دي چې د فرض لمانځه څخه علاوه دوه رکعاته نفل مونځ وکړي ۵) بیا دا دعا وکړي (چې پورته په متن حدیث کښې ده، ترجمه یې دا ده، اې الله زه ستا د علم په ذریعه ستا څخه خیر غواړم ۶) او ستا د قدرت په واسطه (د نیک عمل کولو) ستا څخه قدرت غواړم ۷) او زه ستا څخه ستا فضل غواړم ۸) ځکه چې ته (په هر شي) قادر یې زه (ستا د مرضي څخه بغیر په هیڅ شي) قادر نه یم ۹) او ته په (ټولو څیزونو ښه) پوهیږي زه په هیڅ نه پوهیږم ۱۰) او ته په پټو خبرو هم ښه پوهیږي. حل الفان:- ۱) الاستخارة: طلب الخیر من الله فی شیء: دالله تعالی نه په څه کار کښې خیر طلب کول. ۲) هَمْ: اراده، قصد.

اللَّهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي، وَمَعَاشِي، وَعَاقِبَةِ أَمْرِي (۱) أَوْ قَالَ: فِي عَاجِلِ أَمْرِي وَأَاجِلِهِ (۲) فَأَقْدِرْ لِي، وَتَبَرِّكْ لِي، فِيهِ، (۳) وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الْأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي، وَمَعَاشِي، وَعَاقِبَةِ أَمْرِي (۴) أَوْ قَالَ: فِي عَاجِلِ أَمْرِي وَأَاجِلِهِ (۵) فَاصْرِفْهُ عَنِّي، وَاصْرِفْني عَنْهُ، (۶) وَأَقْدِرْ لِي الْخَيْرَ حَيْثُ كَانَ (۷) ثُمَّ ارْضِنِي بِهِ (۸) قَالَ: "وَيَكْفِي حَاجَتَهُ". رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

ترجمه: ۱) اې الله که ته پوهیږي چې دا کار (یعني مقصد) زما دپاره بهتر وي ۲) زما په دین او په ژوند او د تنجیې په اعتبار سره (بهره وي) ۳) او یا نبي کریم ﷺ داسې او فرمائیل چې په دې جهان (یعني په دنیا) کې او هغه جهان (یعني په آخرت) کې بهتر دي ۴) نو دا زما د پاره مقدر کړي او دا زما د پاره اسان کړي ۵) بیا په دې کې زما د پاره برکت واچوي ۶) او که ته دا امر (یعني زما مقصد او زما مراد) زما دپاره بد گڼي ۷) زما په دین زما په ژوند او زما په آخرت کې ۸) یا وي فرمایل دي جهان کې او په هغه جهان کښې یې بد گڼي ۹) نو دا زما څخه او ما د دې څخه وگرځوي ۱۰) او زما د پاره چې چرته خیر وي هغه مهیا کړي ۱۱) بیا په هغې ما راضي کړي، بخاري، ۱۲) راوي وایي چې د لفظ هذا الامر په ځای دي د خپل حاجت نوم واخلي. (بخاري)

حل الفان:- ۱) عَاجِل: جلتی سره یعنی دنیا کښې ۲) آجَل: روستنی وخت کښې یعنی آخرت کښې،

قوله:- يُعَلِّمُنَا الْإِسْتِخَارَةَ:

په هغو باندې قسمت معلومول:- په زمانه د جاهلیت کښې دخلقو عادت وو چه کله به دوی ته دسفر وغیره څه حاجت یا دنکاح اوبیع څه معامله کول وو یا د خپل قسمت یا راتلونکی فائده اونقصان معلومول به وو نو داسې ټولو صورتونو کښې به نې داستقسام

بالا زلام نه کار اخستو او ددوی په خیال کښې به په دې کښې دوی ته دکوم کار خیر معلوم شو نوهغه به ئې کولو او چه کوم به ورته مضر ښکاره شو نو هغه به ئې ترک کولو. **په ششود قسمت معلومولو طریقه:** - ازلام د زلم جمعه ده هغه غشې چه په زمانه د جاهلیت کښې به ددې قسمت معلومیدو. اودا به اووه غشې وو چه په هغې کښې به یو باندې نعم او په بل لا لیکلې شوی وو. اودا غشې به دبیت الله شریف دخادم سره وو. اوچه کله به یو کس ته دخپل څه کار مفید یا مضر کیدل معلومول وو نو دکعبې مبارکې خادم ته به راغلو اوده ته به ئې څه نذرانه ورکړه. اوده به غشې یو یو دترکش نه راویستو که دنعم والا غشې به راووتلو نو دا به ئې خیال وو چه دا کار مفید دې او که د لا والا غشې به راووتلو نو دا به ئې خیال وو چه دا نه دی کول پکار. د استقسام بالا زلام نور صورتونه هم شته. نو قران پاک دا په خپلو متبعینو باندې دا کار کول بند کړل. (۱)

د استخاري تعلیم ورکول: - داستقسام بالا زلام دمعانعت نه پس شریعت دا بند هم کړلو او ددې په بدل کښې ئې داستخاره تعلیم ورکړو. (۲) او وې خودل چه څه خاص اواهم کار ورته پېښ شی نو دوه رکعتونه مونځ اوکړئ په نیت د نفلو او دالله ﷻ نه رهنمائی طلب کړئ او دخیر طلب دې اوکړئ اودعاء د استخارې اوکړئ.

په استخاره کښې فائده: - ظاهر دی چه بنده کله دخپلې عاجزئ او د بې علمي اعتراف اوکړی او د تعلیم او د قادر مطلق رهنمائی اومدد طلب کړی چه کوم دده په نزد بهتری هغه دې اوکړی نودا ډیره بعیده اور لرئې ده چه الله ﷻ به دخپل بنده رهنمائی اومدد نه کوی. حدیث کښې دې ته څه اشاره نشته دې

داستخاري طریقی: - چه دا رهنمائی اومدد به څنگه وی

① نودالله ﷻ دبنده گانو تجربه ده چه دا رهنمائی ډیر خل دخوب وغیره کښې داشارې په ذریعه حاصلیږي.

② او کله داسې هم کیږی چه په خپله ددې کار کولو جذبه دده په زړه کښې مضبوطه شی یا ددې په عکس زړه ددې نه واوړی. داسې صورت کښې دواړه کیفیتونه دالله ﷻ د طرفه اوددعاء نتیجه گنرل پکار دی. اوکه داستخاري نه پس دتذبذب کیفیت وی نو بیا بیا دې استخاره اوکړی اوچه ترکومې یو طرته دده توجه نه وی برابره شوې نو اقدام دې نه کوی. (۳)

دکومو کارونو دپاره استخاره کولې شی: - واضح دې وی چه داوجب اومندوب دکولو اود حرام او مکروه دپریښودو دپاره استخاره نشته دې ځکه چه اول کول او اخری متعین

(۱) معارف القرآن (ج/۳، ص/۳۱) سورة مائدة، مرتب عفی عنه.

(۲) كما قال الشيخ ولي الله الدهلوي في حجة الله البالغة (ج/۲، ص/۱۹) النوافل وحكمة تشریعها.

(۳) معارف الحديث (ج/۳، ص/۳۶۵ تا ۳۶۸) -

کول او استخاره کول صرف د امر مباح کولو یا نه کولو کښې د یو د ترجیح دپاره وی یا یو واجب غیر موقت کښې دوخت متعین دپاره (۱) وی. والله اعلم.

قوله: - فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ الْقِرْبَةِ:

د استخارې په موقع کښې مسنون قرأت: - د استخارې طریقه په دغه حدیث کښې پخپله ذکر ده چه سرې دې اودس او کړې او دوه رکعتہ نفل کولوسره دې د سلام گرځولونه پس دغه ذکر شوې دعا اووانی. په دوو نفلو کښې په اول رکعت کښې قل یا ایها الکافرون او دویم کښې قل هو الله احد اووانی نو زیاته بهتره ده گنی هریو سورت وئیلې شی. دې نه پس که ذکر شوې دعا یاده وی نو په یادو دې اووانی گنی په کتاب کښې کتلوسره دې اووانی.

قوله: أَوْ قَالَ: فِي عَاجِلٍ:

راوی ته شک اوشو چه حضور یاک ﷺ کوم الفاظ استعمال کړې وو. علماؤ لیکلی دی چه که دواړه الفاظ اووئیلې شی نو بیا هم بهتره ده.

قوله: أَنْ هَذَا الْأَمْرُ:

دهذا الامر مفهوم: - یعنی په دې حدیث کښې په ذکر شوې دعا کښې "هذا الامر" کښې د عام الفاظو نه دمقصود طرف ته اشاره کړې شوې ده. حضور اکرم ﷺ فرمائیلی دی چه په دې موقع دې د استخارې کونکې دخپل مقصود اومطلوب په صریح الفاظو کښې نوم اخستو سره بیان اوکړی مثلاً د "هذا الامر" په ځانې "هذا الفرزواج وهذه الوظيفة" اووانی. اودا هم صحیح دی چه د "هذا الامر" وئیلونه پس دخپل مطلوب نوم اخستو سره ذکر اوکړی. حضرت انس رضی الله عنه فرمائی ماته حضور اکرم ﷺ اوفرمائیل چه د استخارې کولونه پس ستا په زړه کښې چه کومه خبره شرح صدر او په تسلی سره راغله کیناسته هم په هغې باندې عمل کوه هم هغه ستا دپاره بهتره ده.

مختصره استخاره: - په احادیثو کښې د یوې بلې استخارې هم ذکر راغلې دې کومه چه زیاته مختصره ده او په هرحالت کښې د هغې کول ممکن دی. مثلاً په چا نادې ده اوزر خپله ښیگړه معلومول غواړی نو که هغه په کوم یو حالت کښې هم وی د استخارې دپاره دې دا الفاظ بار بار وائی: اَللّٰهُمَّ خَيْرُیْ وَافْضَلُیْ وَلَا تَكِلْنِیْ اِلٰی اُخْیَارِیْ اَی الله زما دپاره چه کوم بهتر دی هغه را کړې اوما زما اختیار ته مه حواله کوه. علماؤ لیکلی دی چه که په استخاره کښې په یوځل باندې اشاره ملاؤ نه شی نو په دویم ځل دې اوکړی په دریم ځل دې اوکړی تردې چه اووه ورځې دې اوکړی اوبیا دې دخپل زړه په میلان باندې عمل اوکړی. استخاره پخپله هم سرې کولې شی او په بل چا باندې هم کولې شی.

الفصل الثاني

[۱۲۲۴] ذنوبی ذموني بيان

۱۳۳۳- (۳) عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو بَكْرٍ - وَصَدَّقَ أَبُو بَكْرٍ - قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۳] "مَا مِنْ رَجُلٍ يُذْنِبُ ذَنْبًا، [۴] ثُمَّ يَقُومُ فَيَتَطَهَّرُ، ثُمَّ يُصَلِّي، [۵] ثُمَّ يُسْتَغْفِرُ اللَّهَ، إِلَّا غَفَرَ اللَّهُ لَهُ، [۶] ثُمَّ قَرَأَ: ﴿وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً [۷] أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ [۸] ذَكَرُوا اللَّهَ فَاَسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ﴾ [آل عمران: ۳۵]. [۹] رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ، [إِلَّا أَنْ ابْنَ مَاجَةَ لَمْ يَذْكُرِ الْآيَةَ].

ترجمه: [۱] امير المؤمنين حضرت علي کرم الله وجهه فرمايې چې حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه و فرمايل او بالکل رشتيايي و فرمايل [۲] چې ما د رسول الله ﷺ څخه ارشاد گرامي اوريدلي دي [۳] چې کوم سړي گناه وکړي [۴] او په گناه باندې د ندامت کولو په وجه پاڅي او اودس وکړي او مونږ وکړي [۵] او د پروردگار څخه د خپلي گناه مغفرت غواړي نو الله تعالی ﷻ د هغه گناه معاف کوي [۶] بيا رسول الله ﷺ دا آيت او ونيلو (ترجمه: او داسې خلق چې هر کله څه داسې کار وکړي چې په هغې کې زياتي وي [۷] يا په خپل ذات باندې ظلم وکړي [۸] نو الله تعالی ﷻ (يعني د هغه عذاب) يادوي بيا د خپلو گناهونو معافي غواړي، [۹] دا روايت ترمذي او ابن ماجه راويت کړي دي خو ابن ماجه آيت نه دي ذکر کړي.

حل اللغات: - [۱] فاحشة: بد عملی، بد کاری،

تسهيلات:-

قوله: وَصَدَّقَ أَبُو بَكْرٍ

د حديث په قبلولو کښې د حضرت علي احتياط:- دا جمله معترضه ده. حضرت علي رضي الله عنه د حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه عظمت او بزرگي ښکاره کولو سره او فرمايل چې صديق رشتيا او فرمائيل. د حضرت علي رضي الله عنه باره کښې نقل دی چې د هغوی عادت وو چې د حديث بيانونکي راوی نه به ئی قسم اخستلو چې ته رشتيا وایې که نه. کله چې به هغه قسم اوخوړلو نو بيا به هغوی رضي الله عنه د هغه حديث قبلولو. دلته پخپله فرماني چې ابوبکر رضي الله عنه رشتيا او فرمائيل هغه رښتوني وو. واقعي صديق رښتوني وو هغه صديق وو، صديق صديق وی.

د حديث مفهوم:- د پورتنی حديث مطلب دادې چې که چېرې يو سړي د گناه عمل کوي او بيا غواړي چې د دغه گناه د ختمولو د پاره توبه او کړي ناول دې اودس او کړي بيا دې دوه رکعت نفل او کړي او بيا دې د الله تعالی نه استغفار او کړي الله تعالی به ئی معاف کړي دا

دَ تَوْبِيٍّ مَوْخٍ دِيْ اَوْ دَ تَوْبِيٍّ دَ پاره يو شرط دا دې چه خپيماتتيا سره په تيره شوې گناه باندې خپيماتتيا سره په رښتوني زړه سره توبه او کړي. دويم شرط دادې چه د بيا د پاره به پخه اراده وي چه بيا به گناه ته نه نيزدې کيږي. دريم شرط دا چه که د يوانسان حق وي نواول دې د هغه نه معافي او غواړي بيا دې د الله تعالی نه استغفار او کړي. ځکه چه په حقوق العباد کښې د توبې هم دغه صورت دې. حضور پاك ﷺ په آخره کښې په توگه د دليل د قرآن پاك دوه آياتونه تلاوت کړل چه کوم څه ما ونيلى دى د الله تعالی په نيزم د توبې کولو او استغفار هم دغه طريقه ده.

[۱۲۲۵] د مصيبت په وخت د نفل مونغ کول

۳۳۵- (۱) [۱۳] وَعَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا حَزَنَهُ أَمْرٌ صَلَّى». رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

توجه: [۱] حضرت حذيفه رضي الله عنه فرمايي [۲] چې رسول الله ﷺ ته چې به څه مصيبت پيښ شو نو نفل مونغ به يې کولو. (ابوداود)

حل اللغات: - ① حَزَنَهُ أَمْرٌ: اى اشتد عليه: څه سخت کار به ورته پيښ شو.

تسهيلات: - قوله: [إِذَا حَزَنَهُ أَمْرٌ]:

د پريشانۍ په وخت مونغ ته متوجه كيدل او د هغې وجه: - يعنى كله چه به په نبى كريم ﷺ باندې غم مصيبت راغلو نو حضور پاك ﷺ به د نفل مونغ طرف ته متوجه كيدو ځكه چه د الله تعالی ارشاد دې (وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ)

په مانځه كښې د سړي توجهات او افكار په مكمل توگه باندې د عالم بالا او عالم ربوبيت طرف ته متوجه كيږي او د عالم دنيا نه سړې اوځې نو د عالم مصائب مصيبتونه او دردونه د ذهن نه لرې كيږي اوسړى ته تسلى حاصلېږي. په دې وجه د مصيبت په وخت په مانځه كښې د مشغول ليدلو حكم وركړې شوې دې.

[۱۲۲۶] د تحية الوضوء فضيلت

۳۳۶- (۱) [۵] وَعَنْ بَرِيدَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «أَصْبَحَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَدْ عَابَلَا، فَقَالَ: "يَرْسِفْتَنِي إِلَى الْجَنَّةِ" [۲] مَا دَعَلْتُ الْجَنَّةَ قَطُّ إِلَّا سَمِعْتُ غُغْغَتَكَ أَمَامِي" [۳] قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! مَا أَذْنُكَ قَطُّ إِلَّا صَلَّيْتُ رَكَعَتَيْنِ [۴] وَمَا أَصَابَنِي حَدَثٌ قَطُّ إِلَّا تَوَضَّأْتُ عِنْدَكَ [۵] وَرَأَيْتُ أَنَّ لِلَّهِ عَلَى رَكَعَتَيْنِ [۶] تَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "يَهْمًا". رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

توجه: [۱] حضرت بريده رضي الله عنه فرمايي [۲] چې (يو ځل) رسول الله ﷺ د سحر وخت (د سحر

(۱) اخرجه ابرداود في كتاب الصلاة، باب وقت قيام النبي صلى الله عليه وسلم من الليل (رقم- ۱۳۱۹)

(۲) اخرجه الترمذی في كتاب الدعوات عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، باب (رقم- ۳۶۸۹)

د لمانځه څخه وروسته، بلال رضي الله عنه طلب کړو کوم وخت چې هغه په خدمت اقدس کې حاضر شو نو رسول الله ﷺ ورته وفرمايل [۴] د کوم عمل په وجه دي زما څخه په جنت کې پيش روي اختيار کړي ده [۴] (ځکه چې) زه کله هم په جنت کې داخل شوم نو خپل مخکې مخکې ستا د چپلو آواز اورم [۵] هغه عرض وکړو چې يا رسول الله ﷺ ما چې کله هم اذان کړي دي نو د هغې څخه وروسته مي دوه رکعاته مونږ ضرور کړي دي [۶] او کله چې هم زما اودس مات شى نو ما هغه وخت اودس کړي دي [۷] او ما د الله ﷻ د پاره دوه رکعاته مونږ کول ضروري گڼلي دي (يعني د هر اودس څخه وروسته په پابندي سره دوه رکعاته مونږ کول ما په خپل ځان لږم گرځولي دي) [۸] حضور ﷺ (د دي په اوريدو سره) وفرمايل بس هم د دي په وجه دي (عظيمي) درجي ته رسيدلي يې (ترمذي)

هل اللغات: - ① قُط: داسم ظرف صيغه ده، راځي دپاره د تاکيد دنفى په زمانه ماضى کښې، معنى نې ده هيڅ کله هم، ② خُفِّفَتْ: مصدر دې د رباعى مجرد نه، د تورې د خوزولو په وخت دهغې آواز ته وائى خو دلته تردې دگرځيدلو په وخت د چپلو آواز مراد دې، ③ حَدَّثَ: بې اودسې.

تسهيلات:-

تحية الوضوء جنت ته د قلوب سبب: - تحية الوضوء د دي حديث څخه معلومه شوه چې حضرت بلال په جنت کښې ځکه نبى کریم صلى الله عليه اوليدل چې هغوى به دوه اعمال کولو يو په هغې کښې تحية الوضوء وو.

[۱۲۲۷] د صلاة الحاجة مسنونيت

۳۲۷- (۱) [۶۱] وَعَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] «مَنْ كَانَتْ لَهُ حَاجَةٌ إِلَى اللَّهِ أَوْ إِلَى أَحَدٍ مِنْ بَنِي آدَمَ فَلْيَتَوَضَّأْ [۲] فَلْيُحْسِ الوُضُوءَ ثُمَّ لْيُصَلِّ رَكْعَتَيْنِ» [۳] ثُمَّ لْيُثْنِ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى، وَلْيُصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ،

توجه: ① عبد الله ابن ابى اوفى رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله ﷺ وفرمايل [۱] د کوم سړي چې الله تعالى ﷻ ته يا يو چا ته څه حاجت وي (يعني که ديني وي او که دنيوي حاجت وي) نو هغه ته پکار دي چې (مخکې) دې [۲] په ښه شان (يعني پوره د آدابو د رعايت سره) اودس وکړي او دوه رکعاته مونږ وکړي [۳] بيا دي د الله تعالى ﷻ لويي بيان کړي او په حضور ﷺ دې دورد اووائى او دا دعا دي وکړي

هل اللغات: - ① ثَنَى: ثنا اوصفت دې بيان کړى.

① ثُمَّ لْيَقُلْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ، ② سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، ③ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، ④ أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ، ⑤ وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ، ⑥ وَالْقَنِيَمَةَ مِنْ كُلِّ يَوْمٍ، ⑦ وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ لَيْلٍ، ⑧ لَا تَدْعُ لِي

(۱) اخرجه الترمذي في كتاب الوتر/باب ما جاء في صلاة الحاجة (رقم- ۴۷۹) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها/باب ما جاء في صلاة الحاجة (رقم- ۱۳۸۴)

ذُنْبًا إِلَّا غَفَرْتَهُ ۝ وَلَا هُمْ إِلَّا فَرَجْتَهُ ۝ وَلَا حَاجَةَ هِيَ لَكَ رَحْمَى إِلَّا قَضَيْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ". رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ، وَابْنُ مَاجَةَ ۝ وَقَالَ التِّرْمِذِيُّ: هَذَا حَدِيثٌ غَرِيبٌ.

ترجمه: ۱- لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْحَلِيمُ الْكَرِيمُ سُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ وَغُزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ وَالْقَنِيعَةَ مِنْ كُلِّ بَرٍّ وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ ظَلَمٍ لَا تَدْرِي ذَنْبًا إِلَّا غَفَرْتَهُ وَلَا هُمْ إِلَّا فَرَجْتَهُ وَلَا حَاجَةَ هِيَ لَكَ رَحْمًا إِلَّا قَضَيْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ (ترجمه: نشسته بل معبود سوا د الله خُده چې چشم پوشي او بخشش کونکي دي ۲) پاک دي الله چې د عرش عظیم مالک دي ۳) او ۴) بول تعریفونه الله لره دي چې د تول جهان پروردگار دي ۵) اي الله زه ستا خُده هغه خیزونه غواړم چې د رحمت سبب وي ۶) او چې ستا د بخشش سبب وي ۷) او د هري نيکي خُده خپله حصه غواړم ۸) او د هري گناه خُده بچ کيدل غواړم ۹) اي الله زما هيڅ گناه بغير د بخښي او ۱۰) هيڅ غم بي لري کولو ۱۱) او هيڅ حاجت چې ستا په نيز خوښ وي بي پوره کولو پري نه ږدي اي درحم کونکو خُده ډير رحم کونکيه، ۱۲) امام ترمذي رحمه الله فرمايي چې دا حديث غريب دي.

حل اللغات: ۱- هُمْ: غم، تکليف

د راوي مختصر تعارف: - د حديث د راوی نوم علقمه او عبدالله ؓ کنيټ ئې ابو معاويه او د ابن ابی اوفی په نوم سره مشهور وو.

۱ اسلام: - د صلح حدیبیه نه وړاندې مسلمان شوې وو په حدیبیه کښې د نبی کریم ﷺ سره په سورلي کښې شریک وو. په غزه خیبر کښې هم شریک شوې وو (۲) په اسلامی غزاگانو کښې ورته په اووه کښې د شرکت سعادت حاصل شوې دي

۱ استوگنه: - په مدینه کښې اوسیدو خو چه کله کوفه آباده شوه نو هلته منتقل شو د حضرت علی ؓ په زمانه کښې چه کله خارجیانو سر پورته کړو نو د هغوی د مقابلې دپاره تلې وو (۳) د دوی پلار ته نبی کریم ﷺ دعا کړې وه چه الله تعالی دې په ابو اوفی باندې رحمت نازل کړي (۴)

۱ وفات: - د بنو امیه دور پورې ژوندې وو دوی آخری صحابی دي چه په کوفه کښې وفات شوې وو (۵)

۱ روایات: - د دوی د روایاتو تعداد په کتابونو د حدیثو کښې ۹۵ دي په دې کښې ۱۰ متفق علیه دی او په ۵ کښې بخاری او په یو کښې مسلم منفرد دی.

تسهيلات: -

نوله: مَنْ گَائَتْ لَهُ حَاجَةٌ:

صلاة الحاجة د هر قسم حاجت دپاره: - کله چه یوسړی ته خه حاجت پېښ شی که هغه حاجت بلا واسطه د الله تعالی سره متعلق وی یا بالواسطه یو بنده سره متعلق وی مثلاً

یوځانی کښې د نوکرني مسئلې وی، د داخلي مسئلې وی، د مقدمې څه صورت وی نو دغه سړی له پکار دی چه په ښه شان سره اودس اوکړی بیا دوه رکعت د حاجت مونځ اوکړی یعنی د حاجت پوره کیدو په نیت سره ئی اوکړی او بیا د سلام نه پس مذکوره دعا اووانی او بیا دې دخپل حاجت پوره کولو دعا او غواری نوالله تعالی به د ده ضرورت پوره کړی.

د خالي په ورځ د صلاة الحاجت استحباب: - د دې امت په خواصو او عوامو کښې مشهوره ده اودا ډیر مجرب ده. ملاعلی قاری رحمته الله علیه لیکلی دی چه علامه ابن حجر رحمته الله علیه فرمائی چه صلوۃ الحاجة په يوم السبت یعنی د هفتې په ورځ کول پکار دی ځکه چه په یو حدیث کښې راغلی دی چه څوک د هفتې په ورځ سحر د الله تعالی نه خپل حلال او جائز حاجت غواری نو حضور پاک صلی الله علیه و آله فرمائی چه زه د هغه د حاجت پوره کیدو ذمه دار یم.

بهر حال یو مسلمان له ددې فتنو نه ډک وخت کښې دا دعا گانې اودا مونځونه یولونی نعمت او عظیم دولت دې. مسلمانانو له پکار دی چه مادیاتو پسې منډې وهلو سره د خواریدو په ځانی ددې روحانیات نه فائده واخلي.

الفصل الثالث

نوټ: - د دریم فصل عدم وجود ته شارچینوڅه تعارض نه دې کړې داسې معلومیري چې د صاحب مشكاة د اصولو مطابق به دوی ته د فصل ثالث احادیث نه وی ملاؤ شوې ځکه چې فصل ثالث نه دې منعقد کړي.

[۵۶/۴۰] بَابُ صَلَاةِ التَّسْبِيحِ

د تسبیح د مونځ بیان

خلاصة الباب :-

فيه ثلاثة احاديث مشتملة على خمسة مسائل.

- ① فضل صلاة التسبيح ۱:
- ② كون الصلاة أول ما يحاسب بها يوم القيامة: ۲،
- ③ كون النوافل مكملات للفرائض ۲:
- ④ عظمة الصلاة في العبادات ۳:
- ⑤ تقرب العبد إلى الله تعالى بالقرآن الكريم: ۳:

د صلاة تسبیح حکم: - صلوۃ تسبیح مستحب دې خو ددې ثواب بې حده او ډیر زیات دې. ددې څلور رکعت دی او په شپه ورځ کښې هر جائز وخت کښې کولې شی.

د صلاة تسبیح وجه تسمیه: - دې ته صلوۃ تسبیح ځکه وائی چه ددې په هر رکعت کښې ۷۵ ځل سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله اکبر لوستلي کیږي.

د صلاة تسبیح په روائیت د ضعف اعتراض ۱- په بذل المجهود ج ۲ ص ۷۷۷ کښ د درجات مرقاة الصعود په حوالې سره نقل کړې شوې دي چې ابن الجوزي رحمه الله حديث د صلاة التسبیح په موضوعات کښ ذکر کړې دي. او د موسی بن عبدالعزیز د وجې نه نې دې حديث ته معلول ونیلي دي ځکه چې موسی مجهول دي.

د ضعف د اعتراض جواب ۱- خو حافظ ابن حجر رحمه الله په کتاب الخصال المکفرة کښ ونیلي دي چې د ابن الجوزي رحمه الله د دې حديث په موضوعات کښ شمار کول صحيح نه دي. او د ابن الجوزي رحمه الله دا قول چې موسی بن عبدالعزیز مجهول دي دا هم صحيح نه دي، ځکه چې يحيی بن معين رحمه الله او امام نسائي رحمه الله موسی ته ثقة ونیلي دي. هم دغه شان د ډیرو ائمه کرامو د اقوالو نه ثابت دي چې د صلاة التسبیح حديث صحيح او قابل عمل دي.

الفصل الأول

[۱۳۲۸] د صلاة تسبیح فضیلت او طریقه

۱۳۲۸ - (۱) عَنْ أَبِي عَبَّاسٍ - رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا - أَنَّ «النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ: [۱] «يَا عَبَّاسُ! يَا عَبَّاسُ! أَلَا أُعْطِيكَ [۲] أَلَا أُمَتِّكَ [۳] أَلَا أُخْبِرُكَ [۴] أَلَا أَفْعَلُ بِكَ [۵] عَشْرَ خِصَالٍ [۶] إِذَا أَنْتَ فَعَلْتَ ذَلِكَ [۷] غَفَرَ اللَّهُ لَكَ ذُنُوبَكَ أُولَهُ وَآخِرَهُ [۸] قَدِيمَهُ وَحَدِيثَهُ [۹] خَطَاةَ وَعَمْدَهُ [۱۰] صَغِيرَةً وَكَبِيرَةً [۱۱] بَيْرَةً وَعَلَانِيَةً:

توجه: ۱) حضرت ابن عباس رضی الله عنہما راوي دي چې رسول الله ﷺ حضرت عباس رضی الله عنہ ابن عبدالمطلب ته وفرمايل ۲) چې اي عباس اي زما تره (اكا) آيا زه تاته در نه كړم ۳) آيا زه تاته هديه نه كړم ۴) آيا زه تاته ونه ښاييم ۵) آيا تا د لسو خصلتونو مالك جوړ نه كړم ۶) كه ته هغه اختيار كړي ۷) نو الله تعالى ﷻ به ستا مخكني وروستني ټول گناهونه وبخښي ۸) زاړه او نوي ۹) قصداً او سهواً ۱۰) واره او لوي ۱۱) پټ او ښكاره ټول گناهونه به وبخښي (نو واوړه چې)

حل اللغات: - ① اُمَتِّكَ: د مضارع متكلم صيغه ده، عطيه، هديه وركولو ته واټي، ② جِصَال: خصلتونه، خوباني.

① أَنْ تُصَلِّيَ أَرْبَعًا رَكَعَاتٍ، ② تَقْرَأَ فِي كُلِّ رَكَعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةً، ③ فَإِذَا فَرَغْتَ مِنَ الْقِرَاءَةِ فِي أَوَّلِ رَكَعَةٍ وَأَنْتَ قَائِمٌ، ④ قُلْتَ: سُبْحَانَ اللَّهِ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ، ⑤ ثَمَّنْ عَشْرَةَ مَرَّةً، ⑥ ثَمَّ تَرُكِعْ، فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ رَاكِعٌ عَشْرًا، ⑦ ثَمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ الرُّكُوعِ، فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ⑧ ثَمَّ تَنْوِي سَاجِدًا، فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ سَاجِدٌ عَشْرًا، ⑨ ثَمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ السُّجُودِ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ⑩ ثَمَّ تُسْجُدُ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ⑪ ثَمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ فَتَقُولُهَا عَشْرًا،

توجه: ① ته څلور ركعانه داسې كوه ۲) چې په هر ركعت كې سورة فاتحه او څه دويم سورت او وايي ۳) كوم وخت چې په اولني ركعت كې د قراءت څخه فارغ شى نو په ولاړه ولاړه ۴) دا تسبیح وايه سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ ۵) پنځلس ځله ۶) بيا چې

۱) اخرجه ابوداود في كتاب الصلاة، باب صلاة التسبیح (رقم- ۱۲۹۷) وابن ماجه كتاب إقامة الصلاة، والسنة فيها، باب ما جاء في صلاة التسبیح (رقم- ۱۳۸۶)

ركوع ته لاړ شي او د ركوع د تسبيح (سبحان ربي العظيم) ويلو څخه وروسته په ركوع كې دا تسبيح لس ځله وايه [۷] بيا د ركوع څخه سر پورته كړه او د سمع الله لمن حمده ويلو څخه وروسته دا تسبيح لس ځله او ويلو [۸] بيا سجدي ته لاړ شه او د سبحان ربي الاعلي څخه وروسته دا تسبيح لس ځله او وايه [۹] بيا د سجدي څخه سر پورته كړه او دا تسبيح لس ځله او وايه [۱۰] بيا دويمې سجدي ته لاړ شه او د سجدي تسبيح ويلو څخه وروسته دا تسبيح لس ځله او وايه [۱۱] بيا خپل سر د سجدي څخه پورته كړه او دا تسبيح لس ځله او وايه

﴿قَدْ لَكَ مَسٌّ وَسَعُونَ فِي كُلِّ رُكْعَةٍ﴾ [۷] ﴿تَقْلُ ذَلِكَ فِي أَرْبَعِ رُكْعَاتٍ﴾ [۸] ﴿إِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تُكَلِّمَهَا فِي كُلِّ يَوْمٍ مَرَّةً فَلَا تَلْعَلْ﴾ [۹] ﴿فَإِنْ لَمْ تَلْعَلْ﴾ [۱۰] ﴿فَلْيُكَلِّمْ كُلَّ جُمُعَةٍ مَرَّةً﴾ [۱۱] ﴿فَإِنْ لَمْ تَلْعَلْ فَلْيُكَلِّمْ كُلَّ سَبْتٍ مَرَّةً﴾ [۱۲] ﴿فَإِنْ لَمْ تَلْعَلْ فَلْيُكَلِّمْ كُلَّ عُمْرٍ مَرَّةً﴾ [۱۳] «رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ وَأَبْنُ مَاجَةَ، وَابْنُ أَبِي عَرَبٍ فِي "الدَّعَوَاتِ الْكَبِيرِ".

قوجه: [۱۴] دا ټول پنځه اویا تسبیحات شو په هر رکعت کې [۷] دغسې په څلورو رکعاتو کې وکړه (یعنې په مذکور څلورو طریقې سره دا تسبیح پنځه اویا ځله په هر رکعت کې وايه) [۱۵] که ته روزانه په دې لمانځه کولو باندې قدرت لري نو روزانه یې کوه [۱۶] که روزانه یې نه شی کولي [۱۷] نو په هفته کې یې یو ځل کوه [۱۸] که په هفته کې یې نه شی کولي نو په میاشت کې یې یو ځل کوه [۱۹] که په میاشت کې یې نه شی کولي نو په کال کې یې یو ځل کوه [۲۰] او که په کال کې یې هم نه شی کولي نو د کم څخه کم په ټول عمر کې یې یو ځل ضرور وکړه. ابو داود ابن ماجه بیهقي فی دعوات الکبیر

۳۲۹- (۱۰۱) ﴿وَدَوَّى الْبَرْبُؤِيَّ عَنْ أَبِي رَافِعٍ مَخْمُورٌ﴾.

قوجه: [۲۱] امام ترمذی دغسې روایت د حضرت ابو رافع څخه نقل کړي دي.

تسهيلات:-

قوله: قُلْتُ: سُبْحَانَ اللَّهِ:

د صلوٰة تسبیح دوه طریقې:-

① صلوٰة التسبیح څلور رکعت ده. هر رکعت کې یې پنځه اویا (۷۵) ځل دریمه کلمه وئیل دی څومره چې په حدیث مبارک کې یې مذکور ده هغه وئیلې کېږي ، په هر رکعت کې یې د دې د شمیر پورا کولو دوه طریقې دي. یو دا چې کومه د حدیث پاک د ترجمې نه واضحه ده. ② دویمه طریقه داده چې امام ترمذی رحمته الله علیه باب ماجاء فی صلوٰة التسبیح کې یې حدیث راوړې دې چې ددې آسانه طریقه داده چې د ثناء نه پس دې پنځلس ځل تسبیح او وائی ، بیا قرأت نه پس لس ځل ، بیا په رکوع کې یې لس ځل ، رکوع نه د پورته کیدو نه پس لس ځل ، بیا لس ځل په سجده کې یې ، بیا د سجدي نه پورته کیدو نه پس لس ځل بیا په دویمه سجده کې یې لس ځل ، دا ټول پنځه اویا ځل شو . امام ترمذی رحمته الله علیه یو حدیث پاک کې یې دا طریقه ذکر کړې ده. احنافو هم دا خوښه کړې ده. او بل روایت کې یې لږ شان بدلون سره دا طریقه راغلې ده. چې د ثناء نه پس تسبیح نشته دي ، بلکه د دویمې سجدي نه پس تسبیح ده. دا

(۱) اخرجه الترمذی فی کتاب الوتر/باب ما جاء فی صلوٰة التسبیح (رقم-۴۸۲)

طريقه د عبدالله بن مبارك رحمته الله ده. ځينې احنافو دې ته ترجيح ورکړې ده. حضرت انور شاه کشميری رحمته الله اولې طريقې ته ترجيح ورکړې ده. ځکه چې ددې مونځ ددې طريقې شان د دې بلې طريقې نه مختلف دي. لهدا هغوی اولې طريقې ته ترجيح ورکړې ده. باقي د دويمې سجدي نه پس د تسبيح په جلسه استراحت په نفلو کښې د جواز گنجائش ثابتېږي.

نوله: عَشْرُ خُصَالٍ:

د لسو خصلتونو په مصداق کښې الوال:-

- ① د لسو خصلتونو نه مراد هر رکن کښې لس ځل تسبيح وئيل دي.
- ② دخصال نه مراد دادې چې څوک دا اختيار کړي هر تسبيح سره به ددې لس گناهونه معاف کېږي.
- ③ امام طيبي رحمته الله فرماني چې دسياق حديث نه لس خصال دا لاندې ذکر شوی معلومېږي:
- ① څلور رکعاته کول.
- ② هر رکعت کښې سورة فاتحه وئيل.
- ③ سجده ثاني کښې لس ځل وئيل.
- ④ قيام کښې لس ځل تسبيح وئيل.
- ⑤ رکوع کښې لس ځل.
- ⑥ قومه کښې لس ځل وئيل.
- ⑦ اوله سجده کښې لس ځل وئيل.
- ⑧ سورة فاتحې سره بل سورة يو ځاني کول.
- ⑨ په جلسه د استراحت کښې وئيل.
- ⑩ ددواړو سجدو په مينځ کښې وئيل.

نوله: خَطَاةٌ وَعَمَلَةٌ:

اشکال:- په خطاء کښې خو گناه نشته لوله عليه السلام رفع عن امتي الخط والنسيان، نو دا په گناه کښې څنگه شمار کړي شو؟

د اشکال دوه جوابونه:-

- ① دلته د ذنب نه مراد نقص دي.
- ② يا ددې نه مراد هغه خطاء ده چې په هغې باندې مغفرت مرتب کېږي. (مرقاة ج ۳/ص ۲۱۲).

[۱۲۳۰] ذِ قِيَامَتٍ بِهِ وَرُخْ أَوَّلَهُ يَهْتَفُهُ د مَوْنِجْ

۳۳۰- (۱) [۲] وَعَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: [۳]: «إِنْ

(۱) اخرجه ابوداود في كتاب الصلاة. باب قول النبي صلى الله عليه وسلم: وكل صلاة لا يتنها صاحبها تتم من تطوعه (رقم- ۸۶۴) والترمذي كتاب الصلاة عن رسول الله صلى الله عليه وسلم/باب ما جاء أن أول ما يحاسب به العبد يوم القيامة الصلاة (رقم- ۴۱۳) والنسائي كتاب الصلاة/باب المحاسبة على الصلاة (رقم- ۴۶۵) وابن ماجه باب ما جاء في أول ما يحاسب به العبد الصلاة (رقم- ۱۴۲۵)

أَوَّلُ مَا يُجَاسَبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ عَمَلِهِ صَلَاتُهُ [۳] فَإِنْ صَلَحَتْ فَقَدْ أَفْلَحَ وَأَنْجَحَ [۴] وَإِنْ قَسَدَتْ فَقَدْ خَابَ وَخَسِرَ

ترجمه: حضرت ابوهريره رضي الله عنه راوي دي چې ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه دا اوريدلي دي [۳] چې د قيامت په ورځ به د بنده په اعمالو کې د ټولو څخه مخکې چې د کوم عمل په باره کې محاسبه کېږي هغه به د هغه مونځ وي [۴] که مونځ يې درست شو (يعنې که هغه مونځ صحيح اداء کړي وي يا د هغه مونځ قبول شوې وي، نو هغه به کاميابي ترلاسه کړي [۴] او که مونځ يې فاسد وي (يعنې مونځ يې اداء کړي نه وي يا غير صحيح او غير مقبول يې ادا کړي وي، نو هغه به د ثواب څخه نا اميده وي او په عذاب کې د مبتلا کيدو په وجه، به په خساره کې وي

حل اللغات: ① أَفْلَحَ: کامياب شو، ② أَنْجَحَ: خلاصې نې بيا موندو، ③ غَاب: لم ينل ما طلب: نامراده کيدل، نا اميده کيدل، ④ خَيْرَ: نقصان او چټول، تاوانی کيدل.

[۵] فَإِنْ انْتَقَصَ مِنْ فَرِيضَتِهِ شَيْءٌ [۶] قَالَ الرَّبُّ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: الظُّرُوهُ أَهْلُ لَيْبِي مِنْ تَطْلُوعِ [۷] فَيُكْفَلُ بِهَا مَا انْتَقَصَ مِنَ الْفَرِيضَةِ [۸] ثُمَّ يَكُونُ سَابِقُ عَمَلِهِ عَلَى ذَلِكَ [۹] "أَوْفَى رَوَايَةً: "ثُمَّ الزَّكَاةُ مِثْلُ ذَلِكَ [۱۰] ثُمَّ تَوَاعُدُ الْأَعْمَالُ عَلَى حَسَبِ ذَلِكَ". رَوَاهُ أَبُو دَاوُدَ.

ترجمه: [۵] که د چا په فرض لمونځونو کې څه کمې راغلې وي (يعنې د لمانځه د فرض، واجب او سنت مؤکده په اړکانو کې څه رکن پاتې شوي وي نو د لمانځه د مکمل کيدو د باره) [۶] الله بزرگ و برتر به فرستو ته فرمايي وگورئ زما بنده سره (د هغه په نامه اعمال کې) که سنت او نفل مونځ وي [۷] نو د هغې په ذريعه به د هغه د فرض لمانځه کمې پوره کړي شي [۸] بيا دغسې به د بنده د نورو اعمالو حساب وي، [۹] په يوبل روايت کې آخري الفاظ داسې دي بيا دغسې به د زکوة حساب وي [۱۰] او بيا به د بقيه اعمالو محاسبه کول کېږي دا روايت ابو داود د نقل کړي دي

[۱۳۳۱] (۰) [۱] وَرَوَاهُ أَحْمَدُ عَنْ رَجُلٍ.

ترجمه: [۱] او امام احمد دا روايت د يوبل سړي څخه نقل کړي دي.

تسهيلات: - قوله: أَوَّلُ مَا يُجَاسَبُ:

د قيامت په ورځ او لنډې ټپوس: - د قيامت په ورځ به د ټولونه اول سوال او حساب د مانځه کېږي او په عوامو کښې هم دغه مشهوره ده

اشکال: - دلته داشکال پيدا کېږي چې دې حديث کښې مذکور دی چه د قيامت په ورځ به د ټولونه اول حساب د مانځه کېږي خو په يوبل روايت کښې مذکور دی چه په قيامت کښې به د ټولونه وړاندې حساب د وينې کېږي د تعارض دې؟

جواب: - د دې اشکال جواب علماؤ داور کړې دې حقوق الله کښې به روميې حساب دمانځه کېږي او حقوق العباد کښې به روميې حساب د ناحق تونی شوې وينې کېږي. د دې نور تفصيل د تسهيلات په څلورم جلد کښې ليکلې شوې دي.

قوله: فَيُكْمَلُ:

د فوض تکميل په نوافلو سره ۱۰- يعنې که د مونځ روژې حج زکوة په فريضو کښې چرته څه نقص پاتې وي نو د قيامت په ورځ به د دې تکميل په نوافل سره کولې شي. دا حديث زمونږ د عربو روڼو د پاره يود عبرت خبره ده چه سنت او نوافل هيسره وي. صرف په مکروه وخت کښې د نفل کولو باندې کوي. سنن مؤکده پريخودل څومره دمحرومتيا خبره ده. علماؤ ليکلی دی چه پوره فريضه که چرته چا پريخوده نو په نوافل سره د دې تکميل نه شي کيدې دا قاعده صرف د اداسوي ناقص فريضه د تکميل د پاره ده. (التعليق الفصيح)

[۱۲۲۲] د مانځه او مونځ کونکي عظمت او فضيلت

۳۳۲- (۱۳۱) وَعَنْ أَبِي أُمَامَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: [۱] «مَا أَذِنَ اللَّهُ لِعَبْدٍ فِي شَيْءٍ أَفْضَلَ مِنْ الرُّكْعَتَيْنِ يُصَلِّيَهُمَا [۲] وَأَنْ يَرْتَكِبَ رَأْسَ الْعَبْدِ مَا دَامَ فِي صَلَاتِهِ [۳] وَمَا تَقَرَّبَ الْعِبَادُ إِلَى اللَّهِ بِشَيْءٍ مَّا غَرَبَ مِنْهُ» [۴]، يَعْنِي الْقُرْآنَ. رَوَاهُ أَحْمَدُ وَالتِّرْمِذِيُّ.

قوله: [۱] أبو أمامة رضي الله عنه راوي دي چې رسول الله صلى الله عليه وسلم وفرمايل [۲] الله جل شانده د بنده په هيڅ عمل په خپل رحمت سره دومره زيات نه متوجه کيږي څومره چې د هغه دوه رکعاته لمانځه باندې متوجه کيږي چونکه (په ټولو اعمالو کې مونځ د ټولو څخه زيات افضل دي ځکه په بنده باندې د هغه د نورو اعمالو په نسبت د لمانځه کولو په وجه د الله تعالی عنایت (پيرزوينه) ډيره زياته وي) [۳] او بنده چې تر څو پورې په لمانځه کې مشغول وي نو د هغه په سرنيکي او خير اورپيږي (يعنې د هغه د پاسه د رحمت او ثواب چې د نيکي نتيجه ده نزول کيږي) [۴] او بنده د الله تعالى په تقرب حاصلولو کې څومره چې د هغه نه د راوتلې سرچشمې د هدايت يعنې د قرآن کریم څخه فائده پورته کوي هغومره د بل هيڅ شي څخه نه پورته کوي (يعنې د الله تعالى قرب چې څومره زيات په قرآن کریم ويلو سره حاصلپيږي دومره بل هيڅ شي سره نه حاصلپيږي) (احمد، ترمذي)

هل اللذان: ①- د نصر بنصر نه د مجهول صيغه ده د چرکاؤ کولو او راخوړولو په معنی کښې دي. ②- دلته د اذان اوریدو په معنی کښې دی يعنی الله تعالی دا قبلوی د هغه نه راضي کيږي د هغه طرف ته متوجه کيږي.

تسهيلات: - قوله: «مَّا غَرَبَ مِنْهُ»:

د خروج منه وضاحت: - د مجرور دا ضمير د الله تعالی طرف ته هم راگرځي نو مطلب به داسې چې د الله تعالی د علم نه کوم څه وتلي دي يا د الله تعالی د لوح محفوظ نه کوم څه وتلي دي د هغې نه مراد قرآن عظيم دي، د مجرور دا ضمير د عبد طرف ته هم راگرځيدې شي. مطلب به داسې چې کوم خيز دبنده د خلې او ژبې نه راوځي دي نه هم قرآن عظيم مراد دي. خلاصه دا چه د قرآن عظيم تلاوت او په دې باندې عمل سره چه انسان کوم د الله تعالی قرب حاصلولي شي دغه شان په بل يو عبادت سره نه شي حاصلولي.

[الحمد لله ا دريم جلد ختم شو]